image
not
available

della Secreteria di ...

F. THADDAEI PERVSINI EREMITAE AVGVSTINIANI

SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS

EX ILLVSTRI PERVSINO THEOLOGORVM COLLEGIO.

Explanatio IN ESAIAM PROPHETAM.

Adiectis quibusdam discussionibus, ac digressionibus pro vberiori dictorum intelligentia.

Ad Sanctissimum D. N. CLEMENTEM VIII.

TOMVS SECVNDVS.

IVSTITIA, ET IVDICIVM

PRAEPARATIO SEDIS TVAE. Psal. 88.

PERVSIAE, Apud Vincentium Columbarium. M. D. XCVIII.

SVPERIORVM PERMISSV.

Dom. Prof. Rom

AVTHOR AD LECTOREM.

Superioribus annis Candide lector expositionem hanc in Isaiam ex varijs authoribus desumptam concinnaueram non vt in lucem ederem, sed ocij euitandi animiq. causa, multorum tamen amicorum rogatu sententiam mutare coactus sui, qui ex commentationibus meis aliquam se vtilitatem capere posse sperabant. Dedi igitur illam imprimendam sed impressores in dimidiam operis partem, pauloq. amplius biennium ferè consumpserunt, cuius tam longè moræ pertesus, vlterius progredi nolebam, idq. in animo meo firmum, ac fixum erat cum ecce me iterum amici, ac sodales mei sententiam mutare cogunt, prçcibus à me contendentes, vt vniuersum opus in lucem exire paterer. Quo circa cum ea parsquæ iam impræssa erat, iustum volumen conficeret, partem, quæ imprimenda relinquebatur in alterum hoc volumen conferre commoditatis causa volui, cui nonnullos etiam tractatus, & digresiones super aliquot huius operis capita confectas addam, si per senectutem meam magis magisq. in dies ingrauescentem licebit. Interea his fruere lector optime, vnde si quid vtilitatis percipies, da gloriam Deo, qui omnium bonorum dator est optimus. Vale.

AD REVERENDISS MVM PATREM THADDAEVM.

IACOBVS LAVRVS SPOLETINVS.

SCeptra, & fulgentes auro, gemmisq. corona,
Claraq. purpureo tincta colore toga;
Hæc maiestatis præclara insignia lucent:
His non exiguus iure feratur honos:
Non tu huius splendoris eges tua facta, tuusq.
Et frons, & facies exprimit ipsa decus.
Canicies veneranda caput, frontemq. coronat,
Et sacra pro viridi tempora fronde tegit.
Ornamenta refert vultus, grauitasq. virilis,
Et constans animus regia sceptra notat.
Inuidit fortuna tuæ, Pater optime, laudi
Sed virtus tristem substulit inuidiam.

INDEX VOCVM INCOMPLEXARVM.

Pruna

INDEX VOCVM COMPLEXARVM.

C

Christiani

ta

E

Ecclesia

F

G

H

b 2 Hebræi

Homines

I

Iocunditas,

Mundus

Operte

P

Procopius

Q

R

S

Stela

Vultus

Zacharias,

Z

Finis Indicis Complexorum, & Incomplexorum, Secundi Tomi.

DOCTO-

DOCTORES SECVNDI TOMI, quorum authoritatibus innititur Venerabilis Interpræs.

A

Abbas Tuitiensis.
Abdia } Prophetę.
Aggeus
Ambrosius D. E.
Amos Propheta
Antoninus Florentinus
Antonius Possouinus
Aristoteles Philosophus
Auerroes Comentator
Augustinus. D. E.

B

Baronius Card.
Basilius
Beda
Bernardus.

C

Caetanus
Cassaneus
Cyrillus
Cœlius
Concilium Tridentinum.

D

Daniel } Prophetæ
Dauid
Dioscorides.

E

Eusebius
Ezechiel Propheta

F

Felicianus Narniensis
Franciscus Forerius
Frãciscus Lucas Brugensis.

G

Gregorius D. E.
Guilelmus

H

Habacuc Propheta:
Hector Pintus
Hieremias Propheta
Hieronymus D. E.
Historia B. Simeonis Trid.
Horatius
Hugo Card.

I

Ioannes Cassianus
Ioannes de Turre Cremata
Iob
Ioel } Prophetæ.
Ionas
Iosephus de Bello Iudaico
Iosephus à Costa
Isidorus
Iustinus.

L

Lactantius
Lucretius

M

Malachias Propheta.
Marcus Varro
Marcus Antonius
Marsilius
Micheas Propheta.

Naum

F I N I S.

EXPLANATIO IN RESIDVVM HVIVS OPERIS A QVADRAGESIMO OCTAVO CAP. VSQ; IN FINEM.

A FRATRE THADEO PERVSINO COEREMITA AVGVSTINIANO.

PROPHETIAE INSCRIPTIO.

CAPVT QVADRAGESIMVM OCTAVVM.

AVDITE *hæc domus Iacob, qui vocamini nomine Israel, & de aquis Iuda existis, qui iuratis in nomine Domini, & Dei Israel recordamini non in veritate, neq; in iustitia. De ciuitate enim sancta uocati sunt, & super Deum Israel constabiliti sunt: Dominus exercituũ nomen eius.* Priora *ex tunc annũciaui, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea: repente operatus sum, & venerunt: Sciui enim quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea. Prædixi tibi ex tunc. antequam venirent indicaui tibi, ne fortè diceres: Idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia mandauerunt ista. Quæ audisti, vide omnia, vos autem num annunciastis?*

ciastis? Audita feci tibi noua ex tunc, & conseruata sunt, quæ nẽ-
scis: nunc creata sunt, & non ex tunc, & ante diẽ, & non audisti
ea, ne fortè dicas: Ecce ego cognoui ea. Nequè audisti, neq; cognoui
sti, neq; ex tunc aperta est auris tua: scio .n. qui præuaricans præua
3. *ricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te.* Propter *nomen*
meum longè faciam furorem meum: & laude mea infrenabo te,
ne intereas. Ecce excoxi te, sed non quasi argentum, elegi te in ca
mino paupertatis: Propter me, propter me faciam, vt non blasphe
mer, & gloriam meam alteri non dabo: Audi me Iacob, & Israel,
quem ego voco: ego ipse, ego primus, & ego nouissimus. Manus
quoquè mea fundauit terram, & dextera mea mensa est cœlos: ego
vocabo eos & stabunt simul. Congregamini omnes vos, & audi-
te, quis de eis annunciauit hæc? Dominus dilexit eum, faciet vo-
luntatem suam in Babylone, & brachium suum in Caldæis. Ego,
ego locutus sum, & vocaui eũ, adduxit & eũ directa est uia eius.
Accedite ad me, & audite hoc: nõ à principio in abscõdito lucutus
sũ: ex tempore antequam fieret ibi eram, & nunc Dominus Deus
4. *misit me, & spiritus eius.* Hæc *dicit Dominus redemptor tuus san*
ctus Israel. Ego Dominus Deus tuus docens te vtilia, gubernãs
te in via, qua ambulas. Vtinam attendisses mandata mea: facta
fuisset sicut flumen pax tua, & iustitia tua sicut gurgites maris, &
fuisset quasi arena semen tuum, & stirps vteri tui, vt lapilli eius:
non interisset, & non fuisset attritum nomen eius à facie mea.
5. Egredimini *de Babylone, fugite à Caldæis, in voce exultationis*
annunciate: auditum facite hoc, & efferte illud vsquè ad
extrema terræ. Dicite: Redemit Dominus seruum
suum Iacob. Non sitierunt in deserto, cum edu-
ceret eos: aquam de petra produxit eis,
& scidit petram, & fluxerunt
aquæ. Non est pax impijs,
dicit Dominus.

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVM OCTAVVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *AVdite hæc domus Iacob, qui vocamini nomine Israel, & de aquis Iuda existis, qui iuratis in nomine Domini, & Dei Israel recordamini non in veritate, neq; in iustitia.*

MANIFESTA A est intentio prophetæ in exordio huius capituli, vbi citra omnem controuersiam exprobat Dominus Iudæis eorum ingratitudinem, & simulatam sanctitatem, omninoq; enititur illis persuadere Deum, & non idola præscium B esse futurorum, ac ea prædixisse, vt hinc moneantur in Deo confidere, & sperare, & non in idolis: Dicit ergo. *Audite hæc domus Iacob, qui vocamini nomine Israel*, Vbi nota (quemadmodum supra dixi ex D. Hier.) quod in hoc loco etiã repetit; quòd quando propheta loquitur de Iacob, & de Israel secundum carnem, idest de Iudæis, qui dicuntur originem duxisse de Iacob, & Israel iuxtà carnalem, & temporalem generationem, vti- C tur istis nominibus absolute fine alicuius tituli adiectione, & hic dicit ipse D. Hier. nequaquam eos appellare Iacob, sed domum Iacob, nec Israel, qui falso hoc appellantur nomine, cum non habeant opus, & effectum respondens nomini. Quidam uerò putant ideo appellatos nomine Israel, vt rememoret nobilitatem eorum, quo magis excitentur ad bene operandum. Nota etiam quòd dicens, audite, vbi petit attentionem, D & aures, omni alia re postposita, ad dicenda fore adhibendas, aliquid insigne, & quam maxime perutile se dicturum ostendit: quemadmodum alibi sæpe hac forma loquendi vtuntur prophetæ, vt in capite sequenti, & cap. 51. & Saluator noster consueuit aliquando vti hoc modo loquẽdi, & monere discipulos, vt audiant quemadmodum apud Matth. audite, & intelligite, non quod intrat in os coinquinat hominem. et item, qui habet aures audiendi audiat. Vos ergo domus, & familia Iacob, qui vocamini hoc præclaro, & spectabili nomine Israel, & de aquis Iuda existis .i. de tribu Iuda, quæ est longe aliis præstantior, de aquis Iuda i. de semine Iudæ; uocatur autem semen, ex quo progrediuntur homines, aqua, quoniam instar aquæ dicitur esse liquidum & fluens: aut semen appellatur aqua, quoniam de eo non secus, ac de fonte emanarunt: quemadmodum & nos omnes, qui dicimur ex aquis .i. de imis parentibus prodiisse: sicut per ignominiam dicimus aliquem natũ de stercore, vel de puluere pedum meorum: ve lut etiam dixit propheta. Suscitans de puluere egenum, & de stercore eleuans pauperem, qua loquendi formula facile potest innui, nos homines misellos nihil in nobis habere, quo gloriari possimus, ut alibi annotauimus; non abre Ecclesiam sanctam in nostri ipsius memoriam nos adducere cupientem, nostris auribus intonat dicens. Memento homo quia puluis es, & in puluerẽ reuerteris, est etiam positum in more, vt qui oritur ex ignobili stirpe, vel ex illicito concubitũ, dicatur filius terræ. Dicit autem de aquis Iuda ipsos prodiisse, quia (vt inquit D. Hier.) sola tribus Iuda, & regium semen Dauid, eo tempore vigebat in Iudæa, & præterea .d. eos esse productos de aquis Iuda, ut ostẽde-

Semen aqua dicitur

ret non virtutum Patriarchalium, sed solum carnis eorumdem filios esse. Deinde subdit. *Audite vos qui iuratis in nomine Domini, & de Israel recordamini:* iuratis inquam in nomine Dñi, quasi nullum aliud numen uos colere, & venerari demonstretis, & Dei Israel recordamini, quia. s. qñq; aliis audientibus Dei uiui nomen, & maiestatem asseueratis, prædicatis, & confitemini, *non tamen in veritate, neq; in iustitia*; verum potius in vestrum commodum, vel in testimonium alicuius falsitatis, et mēdacii & hi quidem sunt qui labiis Deum honorant, cor autem eorum longe est ab eis vt ait Lactantius lib. 2. cap. primo, quod
Lact. lib. 2. quidā nō recordantur Dei uiui, & veri, nisi cum aliqua graui necessitate opprimunt: dñr et recordari Dei Israel, & vocari nomine Israel, quia re vera nō sunt Israelitę, neq; in iustitia, et veritate: Deū coluerunt, ut qui ipsum cruce affecerunt; & quemadmodum inquit D. Aug. C illi sunt verè Israelitæ, qui in Christū credunt, & eius numen verè adorant Di cuntur de aquis Iuda produisse, hac etiā ratione, ut illis improperet id quo maximè gloriabantur, cum Iudas præter sui nominis interpretationem non tribuit suę duntaxat, sed cunctis Iudæis dedit nomen. Simile est, ac si diceremus alicui male sano: hic homo est de familia domus Austriæ, de familia Balionū, & similium, verūtñ valde se degenerē D suis maioribus, aut pgenitoribus ostēdit: sic etiam cum subdit; de *Ciuitate. n. sancta vocati sunt, & super Deum Israel constabiliti sunt, Dominus exercituum nomen eius*. Vide, quot titulis, ac epitetis eos honoret: dñr. n. Iudæi domus, & familia Iacob, qui fuit Pater tot hęroum, & Patriarcharum, et Deo quām maximè gratus, et acceptus, qui eum, legitur Deum fuisse luctatum; vocantur nomine Israel, ac si ipsi soli Deum uidere me E ruerint. De semine Iuda processerunt. *In nomine Domini iurare consueuerunt*, et pręter Deum Israel nihil eos meminisse, aut in ore perpetuo habuisse videbantur. De ciuitate sancta sunt nocati, & super Deum Israel sunt constabiliti, ac vsq; adeò firmiter fundati, ut nunquā perituri viderentur: et postremo. *Domi-*

A *nus exercituum nomen eius*, quem. n. pro Domino se colere, et venerari ostentabant, non quicunq; impotens, et imbellis fore putandus est, *Sed Dominus exercituum nomen eius*. Cum autem tot priuilegiis, et fauoribus essent honestati, non ideo tamen sicut Deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, et diuinos honores, et solius Dei proprietates et perfectiones idolis tribuebant, Propterea sequitur. exprobrans, et manifestans illorum ingratiB tudinem cum inquit.

Priora ex tunc annunciaui, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea repente operatus sum, & venerunt. Manifesta est Tex. 2. horum verborum intelligentia, quid ce dò causæ est, quã me Deum uerum, et solum esse credas? quandoquidem, quæ iam pręcesserunt à diebus antiquis, ego ex tunc, i. à principio, et antequam fierent annunciaui, et ex ore meo exierūt, nullus ante me ea pręsciuit, atq; prædixit, ego vnus, & solus audita feci ea i. ad hominum aures deduxi, & innotescere feci, neq; in ea præscientia, ac præfatione fuit quicquam erroris, aut mēdacii, sed, & repente operatus sum, & venerūt. idest, quæ ego pędixi repentè, hoc est sub illis diebus, & sub id temporis præcise euenerunt, & in actum fuere deducta, quæ ego prædixi. Quòd si quæram, quid sit in causa, quā mihi non credideris, & præcepta mea non custodieris, ea vna, & pręcipua extitit, quia durus es tu, inflexibilis, & neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea, nec tamen hoc me latuit, de eodē vitio grauiter eos reprehendit. D. Stephanus act. 7. & D. Pau. Rom. 2. cap. Secundum duAct. 7. ritiam tuam, & impoenitens cor, sciui. n. (inquit textus) *quia durus es tu & ferreus &c.* Sed num Dei scientia, & præscientia fuit in causa illius duritiei, obstinationis, & pertinaciæ qua Iudęi laborabant? minime quidèm omnium: quandoquidem (ut sæpè aliàs dictum est, Dei præscientia nullam rebus necessitatem imponit. Vnde & subdit illud idem confirmans. *Prædixi tibi ex tunc antequam venirent, indicaui tibi, ne forte diceres idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia mandauerunt ista.*

q. d.

q.d. hæc omnia dicturi estis vos quæ nobis contigerunt, à nostris idolis, ac Demonibus fuerunt prædicta, ac demandata. *Qua audisti*, inquit textus, *vide omnia*, nihil excidit, nihil incassum, & perperam percepisti: vide omnia, quæ audisti, de integro tibi accidisse, audisti quæ sunt prædicta, vide iam ea omnia esse adimpleta. Vos autem num annunciastis?.i. vos supple Dij aurei, & argentei, aut vos cultores, seu fautores aut etiam fictores idolorum, num annunciastis, & prædixistis, quæ iam uidistis? aut etiam vos Iudæi rebelles, & increduli, & Dei beneficijs insigniter ingrati, nũ annũciastis, q̃ audistis, et uidisti, & alijs prædicauistis me vnũ, & solũ, & verum Deum esse? quippequi solus, & vnus præsciui, prædixi, & in actum deduxi, quæ ventura erant? vnde & fateri debueratis, & lõge plus quàm pro aris, & focis pugnare vos decebat, nullũ

2. Expositio. alium esse Deum præter me? Aut etiã, non per modum interrogationis, sed affirmatiuè legendum, quæ audisti, vide omnia: uos autem non annunciastis: vos inquam Iudæi, qui hæc omnia à me prædicta audiuistis, propterea q̃d singulis sabbatis in vestris synagogis, hæc legebantur, & ea omnia adimpleta uidistis, mirabilia scilicet opera, quę fecit Deus; nihilo tamen minus illis credidistis, neq; etiam annunciastis, neque delarastis ea fore vaticinia de Christo, quæ passim complebantur, sed ea omnia peruertebatis, & in vestrum commodum contorquere conabamini, & profectò sic faciunt quidam velut Iudæi, exteriora tantum sectantur, interius verò nihil corũ quæ sunt Dei: quidam verò è contra, & vtrique graui

D. Tho. 2. 2. q. 94. ter peccant, sed longe magis qui intus Deum negligunt, foris verò diuina sectantur. 2. 2. q. 94. *Audita feci tibi noua ex tunc, & conseruata sunt qua nescis: nunc creata sunt, & non ex tunc, & ante diem*, quãdo.s. ea prædixi, *& non audisti ea ne forte dicas. Ecce ego cognoui ea &c.* vsque ad eum locum, *propter nomen meũ longe faciam furorem meum*. Sensus horum omnium verborum est. Multa, quæ cum postea contingerent, as fierent, noua uidebantur, & erant apud

A Iudęos; à principio, ex tunc, & ab ęterno fuerunt pręuisa, & ordinata à Deo, & quando, & quomodo ille voluerit in actum deducta, quæ quidem non erãt nota Iudęis, neque intellecta: qua propter non poterant ipsi asserere eadem fuisse, neq; cognita neq; producta ab alijs, aut aliunde quàm ab omnipotente Deo. hoc est quod dicit. *Audita feci tibi noua ex tunc*, quasi dicat. ea tibi manifestaui, & tanquam noua ad tui noti-

B tiam deduxi, quæ ex tunc .i. ab ęterno fuere præuisa, & conseruata sunt in mẽte diuina, & obtecta vsq; ad præfinitum tempus, quæ nescis .s. quę non capis, nec potes adhuc ea capere, & percipere. *Nunc creata sunt, & non ex tunc, & ante diem*. hoc est ante tempus à me pręscriptum, *& non audisti ea, neq; intellexisti*, ne forte dicas. *Ecce ego cognoui ea*. Nam si ex tunc, & ante diem, & iam diu fuerũt pędicta, nunc aũt creata, neq; de

C illis unquam aliquid dixisti, quomodo, & qua ratione dicere potes. *Ecce ego cognoui ea. Neque audisti, neque cognouisti, neque ex tunc aperta est auris tua, scio enim quia prauaricans prauaricaberis, & transgressorem ex utero vocaui te.*

Cum in his verbis maxima sit verborum implicatio, & consequenter nonnulla obscuritas, quidã sic ea explicant: quòd .s. Deus aliqua reuelauerit quæ futura erant Iudęis, aliqua verò subti-

D cuit, ne dicerent Iudęi se ea ab Idolis accepisse; Propterea pleraq; confestim, & repẽte, & pręter oĩum oppinionẽ, & expectationẽ contingebant, quę nequaquam poterant Iudęi asserere, vel gloriari se iam olim audisse, & ab idolis accepisse; ob id huius rei causam afferens ipse Deus per prophetam inquit. Scio.n. nam constat hanc dictionem (enim) positam ad assignandam causam dictorũ: dicit ergo; tu non audisti popule stulte,

E & insipiẽs, neq; cognouisti quę facturus eram, quæq; postea facta fuere, & in actum deducta, non poteras.n. scire, neq; ex tunc aperta est auris tua, hoc est mens tua non fuit reddita capax ad percipienda archana, & mysteria, & secreta Dei consilia: *scio enim quia prauaricans pręuaricaberis* .i. cum hactenus pręuaricatus fueris legẽ Moysis, pręuarica-

uaricaberis etiam legem Christi: numquam enim desistes ab offensione Dei & à suorum præceptorum transgressione, & transgressorem ex utero uocaui te, hoc est antequam prodires in lucem, & à principio conceptus, & natiuitatis tuæ transgressorem uocaui te, idest rebellem, incredulum, & contumacem: uocaui te, idest talem te noui nec mea me fefellit sententia, vel trãsgressorem ex vtero vocaui te, idest eum primũ ex Aegypto liberauerĩ te, quia tũc cœpisti adorare idola, ut habet Exo. 32. neque tamen ob id existimes Deũ fuisse causam, qua ipsi transgressores fuerint suorum præceptorum: nõ enim Deus volens iniquitatem, sed ipsimet à concupiscentiis suis illecti, & attracti sunt præuaricati legem, & mandata Dei. Eadem verba, v3. Neq; audisti, neque cognouisti, possunt simpliciter exponi, quod. s. Deus noluit eis. i. iudæis sua misteria prædicere, neq; patefacere, quia præuaricans præuaricaberis, hoc est, sicut aliàs apostatauit à Deo, sic etiã in posterum est facturus.

Tex 3. Verumtamen dicit Deus per Prophetam. *Propter nomen meum longe faciam furorem meum*, Aug. ponit drĩam inter iram et furore, ut longe nocentior sit furor quã ira: est enim motus animi prouocans ad poenam inferendam, vel potius quando iam infert; qui tamẽ motus non est in Deo nisi metaphorice, & secundum similitudinem, *& laude mea infrenabo te, ne intereas*. Quę pollicitationis verba, duas habent expositiones. Prior quidem iuxta literam: Propter nomen meum, hoc est propter gloriam nominis mei prorogabo diem, et tempus quo sim in eos animaduersurus: Deinde sic exponitur. Propter nomen meum longe faciam furorem meum, non ut prorogetur, aut differatur, sed potius, vt auertatur omnino, et amoueatur, longe faciam. i. procul omnino abiiciam furorem meum, id quod dubio procul eueniet in populo Israel secundum spiritum, non in eo qui secundum

ps. 88. carnem; Iuxtà illud ps. Si dereliquerint filii mei legem meam, et mandata mea non custodierint: visitabo in virga iniquitatis eorum, & in verberibus peccata eorum: misericordiã autem meã non dispergam ab eo. *Et laude mea infrenabo te, ne intereas*. Laude inquit mea, idest pro cõseruatione laudis meę, ut. s. laudetur, et non blasphemetur nomen meum, utq; possim iustificari in sermonibus meis, et uincere cum iudicabor. cum per prophetas meos dixerim, meum esse populum hunc, et hęreditatem meam, et de semine eius fuerim pollicitus suscitasse prophetam, et progressurus semen, in quo sint benedicendæ omnes gentes. Infrenabo quidem te. i. cohibebo, constringam, frenum tibi iniiciam ne intereas, idest ne penitus delearis, atque id non ob tua merita quæ nulla sunt, sed laude mea, ne scilicet uidear omnino deseruisse populum meum, neque longanimitatẽ quę mihi iurè debetur non exercuisse: uel ne quis existimet Deos gentium me fortiores, ac potentiores: Diuus Tho. 2. 2. q. 91. ar. 1. sic exponit. Laude mea infrenabo te, idest Si me laudaueris, et affectu moueberis erga me, retraheris a peccatis, quæ sunt contra me, iuxta illud. Sacrificium laudis honorificabit me: sed quoniam qui abstinent a peccatis propter Deum non ĩdigent freno, ideo D. Tho. aliter exponit. Laude mea infrenabo te. i. ceremonii, et preceptis legalibus constringã te, ut illud psal: In camo, et freno maxillas eorum constringe: perlege quę ps. 31. so mi fr quę scribit. D. Bern. super hac propositione inquit. n. Infrenabo te laude mea, hoc est, ne interitu facinorum tuorum nimiam incurras tristitiam, & instar effrenis equi desperatus, in præceps ruas, & pereas, meis laudibus erigam. sic enim exponit sermo. 11. super cantica. Alii sic. Vt quasi inmentum me sequaris, uel usq; adeo detinebo te uinctum, et occupatum, ne in idololatriam proruas. et subdit. *Ecce excossi te, sed non quasi argentum, elegi te in camino paupertatis, excossi te*. i. probare te nolui, periculum dè te feci, sed non quasi argentum, idest nõn tam exactè, ac diligenter excossi te, sicut probatur, et purgatur argentum, cuius excoctio, et purgatio non completur, donec omnes scorię, et immunditiæ fuerint absum-

sumptæ, sed uestra purgatio erit aliquā to leuior. et mitior. *Elegi te in camino paupertatis.i.* probaui te per uarias afflictiones, hoc est per inopiam, ac seruitutem, et per huiusmodi aduersitates, quibus boni pariter et mali purgantur, præterquam purgationem, alia fortior purgatio, & excoctio reperitur quæ fit per uerbum Dei, qua non nisi boni purgari solent: Iuxta illud ps. Ignitum eloquiū tuum vehementer, & seruus tuus dilexit illud. (Ps. 118.) Datur & alia purgatio post hanc vitam de qua non est præsens intentio: sed nota quòd purgatio in camino paupertatis non est omnino euitanda, neque refellenda, si libēter, & voluntariè & non coactè capiatur, quando quidem multa nobis beneficia confert, ut dicit D. Tho. in expositione huius loci, confert enim peccatorum recogitationem, virtutum consolationem, cordis quietem, iusti desiderii impletionē, diuinæ dulcedinis participationem, & denique cęlestem hæreditatem, & rursus idem repetit ipse Deus, & nostris auribus vehemēter inculcat. d. *Propter me, propter me faciā ut nō blasphemer, & gloriam meam alteri non dabo.* Repetit .n. eādem, dictionē, seu particulam ad maiorem veritatis assertionem, & dum inquit. *Gloriam meam alteri nōn dabo.* vult innuere se omnia facturum, ut solus ipse cognoscatur & prædicetur verus Deus, & largitor omnium bonorū, neq; alius præter ipsum; cuius gloria facile posset auferri, & apud Gentes calumniam subire, si de manibus impiorum non aliquando eriperet populum suum. cui tot promissiones, & dona fuerat omni tempore pollicitus, & gloria quidem ita soli Deo conuenire dicitur, ac si esset eius propria coniux, quæ quidem non debet alteri tribui, neque cum alio quoquam coniungi, cuius rei exemplum præter omnes ferè leges, habemus in Pharaone rege Aegypti, qui contulit potestatem ipsi Ioseph, super omnia & singula bona sua præterquam supra suam vxorem. Et D. Cyril. inquit gloriam Dei nil aliud esse quam seruare, & misereri, & posse omnibus dominari, & sine vllo labore ac difficultate exequi quæcūq. velit efficere.

Super his verbis notat D. Hier. sed quorsum, nescio, quòd non absq; caussa dicit Deus per prophetam. *Gloriā meam alteri non dabo*, quam videtur innuere se alteri iam dedisse: dedit enim filio suo sibi per omnia æquali. dicitur .n. alter ad distinctionem prioris, quā quā quidam Theologorum non admittant in diuinis prius, & posterius, & iuxta simbolum Athanasii, in summa atque incomprehensibili trinitate nihil est prius & posterius, nihil maius, aut minus, sed totæ tres personæ coęternæ sunt & coęquales: sed verius dicitur alter, aut alius, ad distinctionem aliorum suppositorum. dicit autem Deus. Gloriam meam alteri non dabo. ne. s. quis putet idola oppressisse populum Dei, sed sola Dei virtute, & potentia id factum, vel breuius dicas: gloriā meam alteri non dabo, idest non permittam quicquam aliud vocari Deum, vel quemquam alium prēter me vocari Deum. Quibus dictis rursus Deus sermonem conuertit ad Iacob, & Israel, & præcipit eis diligenter audiant, et auscultent. d. *Audi me Iacob, & Israel, quem ego uoco. Ego ipse, ego primus, & ego nouissimus.* Audi, inquam, me Iacob, & Israel, hoc est mihi aures porrige, in me vnum oculos intende, alienis fabulis, & sermonibus fictis & falsis non acquiesce: audi me Iacob, & Israel quem ego voco, hoc est peculiari quadam ratione, seu nomine voco, & seorsum ab aliis nationibus excipio, & eligo, & veluti meum familiarem instituo, ego inquam te voco ad pænitentiam. i. & ad salutem, voco quidē non tamen eligo. Multi enim sunt uocati, pauci verò electi. Israel ergo, & Iacob carnaliter accepti vocantur, at non eliguntur. Sed Iacob, & Israel secundum spiritum vocantur, & eliguntur. Quid ergo loquitur illi? quid nam præcipit eos diligenter audire? Quid vult illis patefacere? hoc, inquam, quod ego ipse. s. Deus sum, qui uoco te, i. qui sum missus ad te filius, inquam, non pater, et ego primus, ante quem nullus, & ego nouissimus, postquem nullus: vel ego primus qui uiuo, et fui mortuus. Apoc. 22. uiuo inquā (Apoc. 22.) quia sum omnium rerum principium

fa-

factor, et creator, sum nouissimus, si re A feras ad eum qui fuit mortuus, qui quidem formam serui accipiens factus obediens, humiliauit se ipsum usque ad mortem. Quare qui loquitur hoc loco Christus est, dei filius, primus, et nouissimus, ob eas quas diximus rationes: ipse. n. est cui proprie conuenit hoc verbum vocare, vt prima Petri cap. 5. vocas nos in ęternā gloriā. 1. ad Tessal. cap. 5.

1. Petr. 5. fidelis Deus qui vocauit nos, et Matth.

1. Thess. 5. cap. 9. Non veni vocare iustos sed pecca B tores. Quid vltra dicit iste primus, et nouissimus? *Manus quoq; mea fundauit terram*, tanquam fundamentum structurę totius orbis, *& dextera mea mensa est cælos, ego vocabo eos, & stabunt simul*: stabunt (inq̄). i. nunquam mouebuntur, et ruent, nisi voluero, et eū uoluero statim decident, et in nihilū redigentur. quare *congregamini inquit omnes vos, & audite quis de eis annunciauit hæc*? q. d. nullus ex idolis, nec quisquam hominum potuit hæc vobis prædicere, et annuntia- C re: et hac oratione per signum interrogationis uſ propheta ex se ipso non ex persona Dei ad principalē scopū reuerti, prosequens historiā iādudū inchoatam de negocio, et de mynisterio ad qd exequendum instituit Deus ipsum Cyrum, et inquit. *Dñs dilexit eum*, hoc est ipsum Cyrum, quem ministrū suū constituit ad debellandos impios, et immanes Babylonios: ppea inquit *Dominus* D *dilexit eum*, non quidem eeū uirum iustum, et probum cum fuerit multis flagitiis, es sceleribus onustus, sed dr̄ dilexisse, tum quia usus fuit eius opera, ac ministerio (ut dictū est) tum quia strenuè, ac diligēter exequutus est Dei mādatū liberando populū suum, tùm tertio, quia tribuit ei, et eō cessit multa bona temporalia. *Faciet* (inq̄) *voluntatem suam*, hoc est ipsi⁹ Dei *in Babylone* delē E do eos; *& brachiū suum in Chaldeis*, i. potentiam, et ueritatem Dei demonstrabit, et manifestam faciet in destructione Chaldeorum, interficiens eos, ac de medio tollens; et ne quis arbitraretur unq̄ euersionē Babylonis, et Caldeorum opus idolorū extitisse, et eorū numina opus tam admirandum effecisse, sequitur in textu, et loquitur in persona Dei, et

inquit. *Ego, ego locutus sum, ego inquā, non alius præter me, neq; alius absq; me.* ego (inquam Deus locutus sum, i. sic statui, et decreui, et vocaui eum, adduxi eū, *& directa est via eius*, nullis præpedita obstaculis, ac difficultatibus, semel locutus est Deus, cuius locutio est ipsa actio: ipse enim dixit et facta sunt. Dixit Deus fiat firmamentum in medio aquarum, et factum est ita: Propterea subdit idem *Deus*, abiecta oī difficultate, et seclusa quacunq; tergiuersatione, compellat Iudæos, et quoseūq; rebelles, et incredulos. d. *Accedite ad me, et audite, hoc non à principio in abscondito locutus sum. Ex tempore antequam fieret ibi eram.* Ex tempore inquam. i. priusquam tempus esset ego eram. Iuxtà illud sapientis. prouer. 8. Nondum erat abyssi, et ego iam concepta eram: et apud Ioan. Antequam Abraham fieret ego sum; *& nunc*. i. in tēpore plenitudinis, *Dominus Deus pater, & spiritus eius misit me.*

Nulli quamuis proteruo, et mente peruicaci, atquè ueritatis ultra omnem modum infensa, poterit unquam in dubium reuocari per hæc tria uerba diuinarum personarum trinitas, ac distinctio, imò palam, et apertissime designari: loquitur enim hic uerbum Dei filius, qui uerissime dicit se in tempore missum à Patre unà cum spiritu Sancto: sic enim Ecclesia catholica docet, et prædicat filium ab æterno productum esse à patre, nō quidem factum, aut creatum, sed genitū, at in tēpore à tota trinitate missum, et destinatum ut acciperet carnem, et fieret homo pro totius humani generis salute: sic ergo. d. *Et nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius.* Fuit inq̄ filius missus a patre, et à spiritu eius, non tanq̄ a duobus prīcipiis, sed tanq̄ ab uno, et quāquā filius mittatur a spiritu sancto quemadmodum, et a patre, non tamen est minor illo, sicut nec spiritus sanctus quamquam procedat a filio, sicut etiam a patre, non tamen est minor utroque. Nec ualet ista consequentia, una persona mittitur ab alia ergo procedit ab ea, quandoquidem filius mittitur a spiritu sancto, non tamen ꝓcedit ab eo. At bene sequitur. spiritus sanctus mittitur a patre et

et filio, ergo procedit ab utroque. Huius differentiæ causam, vide á D. Tho.p.par.q. 36.ar.2.& 4. & Caitanum ibi,sed longè prius de hoc loquitur Diu. Aug. Tomo.10.sermo.6.de tempore. Ne verò quædam secundum spiritum accepta inoolnâtor silentio,notanda sunt. Primum quidem cum superius dictum est Deum excossisse Israelē nō quasi argentum.sciendum quod allego riē non est sermo de Iacob, & de Israel secundum carnem, sed de Iacob, & Israel secundum spiritum,qui verè fuerunt excocti, & purgati non quasi argentum: sed multo magis quam argentum quippe qui tamquam aurum in fornace probati fuere, cum inter initia nascentis Ecclesiæ Apostoli, & reliqui fideles, ac ministri Domini per omnia tormentorum genera fuerunt excruciati, & in camino paupertatis, & expoliationis rerum omnium fuere vehementer afflicti,& vexati. Vnde bene scriptum est Malach.cap.3.qui erunt emundati & colati quasi aurum,& quasi argentū, nec refert quod hic dicitur nō quasi argētū quia ut diximus fuerunt probati, & excocti plusquam argentum.vel ut dicūt alii non quasi argentum, sed pro agento,quasi velit dicere quod loco argenti fuerunt venditi,, & in seruitutem redacti. Nota etiam cum dicitur in textu. *Audi me Iacob, & Israel, quem ego voco*, sunt verba Christi, qui dicitur ad se vocasse Apostolos, & reliquos fideles, quo ipsum sequerentur dum legimus eū uocasse nonullos d. Venite post me faciam vos fieri piscatores hominum. Postremo volunt nonnulli expositores in illis verbis. Dominus dilexit eum,illud pronomen,non Cyrum, sed filios Iacob, & Israel secundum spiritum referre,quos ait propheta Dominum dilexisse,atq;eos fecisse voluntatē Dei in euertendis Babyloniis, hoc est potestate ipsius Demonis.

Malach.3.

At ego magis adhæreo his, qui putāt hæc verba referri debere ad Christum Dominum, qui verè,& absque ulla controuersia fuit dilectus á Deo, sicut Euāgelii uerba testantur: fuit vocatus, & adductus a Deo patre in hunc mundū, ut eundem uariis erroribus infectum, purgaret,ac redimeret,& directa est via eius sicut per hunc eundem prophetā superius dictum est, uidelicet, Parate viā domini,rectas facite semitas eius. Vel directa dicitur via eius,quia peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Cum postea subditur. *Accedite ad me,et audite hoc &c.* loquitur ipse Dei filius, ipsum Dei uerbum iam caro factum, & vbique clamat, & dicit. Venite ad me omnes, qui laboratis &c. Cumq;de se ipso per prophetam hęc filius Dei fuerit locutus: nunc propheta attestatur eundem alia subiicere, quibus nos præmoneret,& suum ad amorem incenderet,atque inflammaret.

Via domini directa.

d. Hæc dicit Dominus redemptor tuus sanctus Israel: qui vere,& proprie,& nullo pacto abusiue, aut metaphoricē vocatur & est redemptor noster, qui nos redemit a seruitute Demonis, ut millies dictum est.atque vtinam id nos probe nosceremus. Cur etiam fuerit appellatus sāctus Israel,sępissimē dictum est. Quid ergo dicit hic tuus redemptor, & sanctus Israel; Audi,quæso,& diligenter attende. *Ego Dominus Deus tuus,docens te utilia,gubernans te in uia qua ambulas.* Vide obsecro, & perpende duo præclara, & eximia, quæ tibi Deus cōtulit beneficia: primum quidem docet te utilia,præmonstrat tibi, & quasi digito ostendit,quid fugere, quid quęrere, & quid sperare debeas, quibusque viis, ac semitis, seu gradibus debeas ad cœlestem patriam proficisci, docet te non modo præcepta, quæ seruare tenearis,uerum & consilia quibus facilius multo,ac citius cęptum iter proficere queas, Deinde non solum docet te utilia, idest pręcepta præbet, & consilia,uerum etiam gubernat te in uia qua ambulas,commeatum prębet,atque ducatum: non enim sinit te solum aggrediiter, sed ipse tecum graditur;& ad finē vsq;perducit nec secus nobiscū agit quam pater,aut pedagogus cum pueris suis. Per hæc nimirum uult innuere propheta nobis a Deo conferri duplicē gratiam, alteram quidem pręuenientem,reliquam verò cooperātem,seu subsequentem,de quibus Theologi sa-

Tex.4

tis abunde loquutur in 3 sent.

Cum hæc dixisset affectu quodam paternæ commiserationis motus ipse redemptor, coarguit filios Iacob, & Israel, & consequenter nos omnes de nostra oscitantia, & præpostera cura, & sollicitudine nostrarum rerum, & præsertim salutis æternæ. *d. vtinam attendisses ò Iacob, mandata mea* quæ scilicet ego præcepi tibi, nam si ea attẽdisses, & fuisses exequutus, *facta fuisset sicut flumen pax tua, et iustitia tua sicut gurgites maris, & fuisset quasi arena semen tuum, & stirps vteri tui, ut lapilli eius: non interisset, et non fuisset attritum nomen eius à facie mea*. Vult innuere propheta per huiuscemodi similitudines quòd diligẽtibus Deum, & eius mandata seruantibus omnia cooperantur in bonum, & nihil deest timentibus eum: esset quidem pax, & iustitia eorum sicut flumen quod numquam arescit, sed semper manet, vel sicut gurgites maris, qui numquam deficiunt, & absque ulla defatigatione perpetuo connoluuntur, & hùc atque illùc redundant; & breuiter (ut inquit Diuus Hieronymus) eiusmodi similitudines præseferunt, vel indicant atque designant abundantiam & copiam omnium bonorum. Quo loco satis acutè dubitat Diu. Hier. penes hunc textum. Dicit enim propheta quod si Iacob attendisset mandata Dei fuisset stirps vteri sui, ut lapilli arenæ maris, quoniam si sermo est de populo Iudæorum, manifestum est eos usque hodie esse in tanta multitudine, quòd re uera videntur esse velut vermiculi & ueluti arena maris, aut lapilli eius, quos tamen certum est Dei mandata abiecisse. Quare verba prophetæ vidẽtur aliquã pati calumniã: Propterea dicẽdum est hæc omnia referri debere ad statum legis euangelicę, in quo vniuersus terrarum orbis ad Christum conuertetur & erit pax, et iustitia animorum nostrorum, velut flumen indeficens, quia scriptum est. Ego per te rogaui Petre, ut non deficiat fides tua, quę vsq; adeò erit fundata, ut portę inferi non possint præualere aduersus eam; & quia populus Iudaicus noluit apprehendere hanc fidem, propterea dicitur

A in textu. *Non interijsset, & non fuisset attritum nomen eius à facie mea*. Verum quoniam textus lxx. interpretum habet sententiam longe diuersam; idcirco aliquam oportet adhibere cõcordiam: sic enim ipsi legunt. Neque nunc exterminaberis, neque peribit nomẽ tuum in conspectu meo. Quæ verba duos habent sensus; uel quod loquatur propheta de Iudæis, qui verè sunt Iudæi, idest confitentes Christum, &

B agnoscentes gratiam eius, vel de Iudæis, qui iuxtà sententiam Diui Pauli penes finem sæculorum intrabunt in Ecclesiam, & sic salui erunt: vtraque expositio, ut reor, potest admitti. Penes calcem huius cap. ne videretur propheta omnino oblitus principalis intenti, redit ad historiam de liberatione populi à captiuitate Babylonica, prævidens, & prænuncians spiritu prophetico eius liberationem,

C quasi volens innuere omnes ruinas, & calamitates illi accidisse ob transgressionem Dei præceptorum. Id circo nunc Deus velut eorum miseratus, dicere videtur: quamquam vos tot peccata perpetraueritis, & mei nominis numquàm fueritis recordati; verumtamen ut meam agnoscatis bonitatem, Tex. 5.
& clementiam. *egredimini de Babylone fugite a Chaldeis, in uoce exultationis annunciate* hoc sup ingens beneficium, *an-*

D *ditum facite hoc*, operamini scilicet vt ad aures omnium populorum *vsque ad extrema terrę*, hoc magnum Dei opus deferatur, & vbique prædicetur dicite: *redemit Dominus seruum suum Iacob*. Et quoniam quis posset dicere quonã pacto potuerunt Israelitæ egredientes de Babylone, & fugientes à Chaldeis in terram promissionis se recipere, cum per tot regiones hostium aliarum gentium eius aduersantium

E eosdem pertransire contigerit absque vllo subsidio, & pręsidio aliorum principum? respondet propheta ex persona Dei, & inquit. *Non sitierunt in deserto cum educeret eos de terra Aegypti: aquam de petra produxit eis, & scidit petram, & fluxerunt aquę* Quasi velit dicere quemadmodum cum fuerunt educti de Aegypto nihil eis defuit, quia do

minus

minus adiuuit eos, sic & nunc cum educendi sint de Babylonia, & redituri ad proprios lares, si Dominus erit cum illis, nihil profectò illis deerit, quia est idem Dominus, & idem Deus: At si qui fuerint impii, rebelles, & increduli non iuuabit eos Dominus, quia ut habet textus, non est pax impiis, dicit Dominus: Non enim in illis est quies, & tranquillitas mentis, quia respuerunt eũ, qui est Deus pacis, & consolationis.

A

Notandum autem non Iudæis tantum, sed multò uerius, & conuenientius nobis omnibus mandari, ut egrediamur de Babylone, idest de confusione, & infestatione molestissima huius mundi, & fugiamus Chaldeos, qui sunt curiosi obseruatores astrorum & nimium in creaturarum uirtute, & potentia confidunt, nec solum a Babylone, sed ab omnibus mundi partibus egressi sunt homines pii, & confugerunt ad Christum, quibus non defuit in deserto huius mundi aqua salutaris, quæ de petra manauit, idest de latere Christi quando fuit percussa lãcea, quę & nobis nequaquam deficiet, si hãc petram, quę est Christus, percusserimus, infestauerimus, & defatigabimus ieiuniis, vigiliis, pauperum subsidiis, pręcationibus, & orationibus, vel aqua ista. hoc est verbum Dei non est nobis defuturum, quod tamen scindere oportet, & in multas partes diuidere, ut quòd totum sumere non possumus, suscipiamus in partes. Diuus Ambrosius referens hæc ad mores, hunc in modum nos monet. d. Egredimini de Babylone, fugite a Chaldeis, hoc est si hactenus intrastis, & adducti estis in confusione

B

C

D

D Amb. lib. de Isaac & anima c. 6.

vitiorum, & scelerum, egredimini, non oportuit intrare, sed carnis lege cogente, & captiuante te in lege peccati ingressus es. Nunc exi, egredere, exue tę, hac graui seruitute: exi ergo de Babylone. fuge a Chaldeis. Babylon confusionem significat, quæ virtutum ordinem non tenet. Chaldei sunt qui siderum cursus vane superstitionis explorant, & impie gentilitatis serũt errores. Ab his fuge, ne te capiant, ne te graui laqueo captiuitatis irreptent. Abraham Chaldeus fuit, sed fugit a Chaldeis, & hoc ante legem. Tu sub lege natus multo magis fugere debes ab impiis: id quod nos õnes iugiter facere necessum est, ne cũ tot beneficia a Deo susceperimus, & indies passim maiora suscipiamus sub Babylonica captiuitate, idest sub Demonis potestate manere velimus, & maiores quotidie quã hacten⁹ calamitates passuri: qm̃ scriptum est, nõ est pax impiis dicit Domin⁹, quę uerba non de Iudæis tantum, sed de omnibus dicta sunt, scripta autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deuenerunt. Et hæc satis de expositione cap. 48: Esaiæ Prophe.

CAPVT

CAPVT QVADRAGESIMVM NONVM.

1. AVDITE insulæ, & attendite populi de longe: Dominus ab vtero uocauit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei. Et posuit os meum quasi gladium acutum: in vmbra manus suæ protexit me, & posuit me sicut sagittam electã: in pharetra sua abscondit me. Et dixit mihi: Seruus meus es tu Israel, quia in te gloriabor. Et ego dixi in vacuum laboraui, sine causa, & vane fortitudinem meam consumpsi: ergo Iudicium meum cum domino, & opus meum cum Deo meo. Et nunc dicit Dominus,
2. formans me ex vtero seruum sibi, ut reducam Iacob ad eum, & Israel non congregabitur, & glorificatus sum in oculis domini, & Deus meus factus est fortitudo mea, & dixit: Parum est, ut sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & faces Israel conuertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea vsque ad extremum terræ. Hęc dicit Dominus redemptor
3. Israel sanctus eius ad contemptibilem animam, ad abhominatam gentem, ad seruum Dominorum: Reges videbunt, & consurgent principes & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est & sanctum Israel qui elegit te. Hæc dicit Dominus. In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui:
4. & seruaui te, & dedi te in foedus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas: ut diceres his, qui vincti sunt: Exite, & his, qui in tenebris: Reuelamini. Super vias pascentur, & in omnibus planis pascua eorum. Non exurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus, & sol: quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos. Et ponam omnes montes meos inuiam, & semitæ meæ exultabuntur. Ecce isti de longè venient, & ecce illi ab Aquilone, & mari, & isti de terra australi. laudate cæli, & & exulta terra, iubilate montes laudem: quia consolatus est Dominus populum suum, & pauperũ suorũ misoerebitur. Et dixit
5. Syon: Dereliquit me Dominus et Dominus oblitus est mei. Num

quid

quid potest mulier obliuisci infantem suum, ut non misereatur filio viteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliui
scar tui. Ecce in manibus meis descripsi te: muri tui coram 6.
oculis meis semper: venerunt structores tui destruentes te, & dissipantes à te exibunt. Leua in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: viuo ego dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa. Quia deserta tua, & solitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ nunc angusta erunt præ habitatoribus, & longe fugabuntur, qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuæ. Angustus est mihi locus, fac spatium mihi, ut habitem; & dices in corde tuo, quis genuit mihi istos? ego sterilis, & non pariens, transmigrata, & captiua: & istos quis enutriuit?
ego destituta, & sola: & isti ubi erant? Hæc dicit Domi- 7.
nus Deus. Ecce leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum, & afferent filios tuos in vlnis & filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, & Reginæ nutrices tuæ: vultu in terra demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent: Et scies quia ego Dominus, super quo non confundentur, qui expectant eum. Numquid tolletur à forti præda? aut quod captum fuerit a robusto saluum esse poterit? quia hæc dicit Dominus: equidem & captiuitas à forti tolletur, & quod ablatum fuerit à robusto saluabitur. Eos vero, qui iudicauerunt te, ego iudicabo, & filios tuos ego saluabo. Et cibabo hostes tuos carnibus suis: & quasi musto, sanguine suo inebriabuntur, & sciet omnis caro, quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus fortis Iacob.

EXPLA-

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVM NONVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

AVDITE insulæ, & attendite populi de longe. Dominus ab vtero vocauit me, de uentre matris meæ recordatus est nominis mei. &c.

ERGO nō dubito quin hoc loco propheta in persona filii Dei alloquatur omnes gentes, quoniam Domini est terra, & plenitudo eius orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo, nec loquitur sicut ante ad domum Iacob, & ad eos, qui vocantur nomine Israel, quiq; de aquis Iuda exierunt; quamquam officia Ecclesiastica assumunt hæc eadem verba tamquam dicta a D. Ioanne Baptista cui re uera non incongrue tribui possunt qui in uẽtre matris suę fuit mundatus a peccato originali. Et tanta gratia fuit ei collata, qui dum fuit eius mater salutata a Beata Virgine Maria q.d exultauit in vtero eius: Et sic Deus de uentre matris suæ recordatus est nominis sui, vt: Luc. 1. Dicit ergo Deus, excitando populos ad attentionem, & diligentem cō siderationem eorum, quæ sunt dicenda, quo designet eorundem magnitudinẽ & excellentiã. Et reuera capitulum istud est valde mirificum, excellens, & pręclarum, & magnis misteriis, & sacramentis refertum. *Audite* inquit *insulę, & attendite populi de longè.* Luc. 1.

Quot modis hoc nomine insula capiatur in scripturis, & apud quoscumque auctores, superius dixisse meminimus, sed sat erit si per insulas hoc loco Christi Ecclesias ex gentibus constitutas, & fluctibus sæculi, quòd est uelut ma-

A re, vndequaq; concussas acceperimus, de quibus insulis loquebatur propheta psal 96. cum dixit. Dominus regnauit, exultet terra, lætentur insulæ multæ, rationi quidem magnopere congruebat quascunq; Ecclesias terram hanc occupantes, exultate, et lætitia inenarrabili repletas fore, dum regnũ orbis terrarum Christus tenebat, & à Demonum tirrannide cunctos amouebat, quæ sententia quamuis peroptima Psal. 96.

B sit, & à D. Cyrillo approbetur: ego tamen non existimo me inficias iturum si per insulas hoc loco intelligam omnes regiones, et habitatores earum, quæ quidem sunt in hoc sæculo uelut in magno mari constitutæ, et eę præsertim, quæ ad excipiendam Christi fidem videbantur duriores, ac tardiores: Nam quemadmodum ad eas, quæ sunt in medio aquarum situatæ, non ita facile datur accessus. sic illę mundi regio-

C nes, ad quas non sine magno labore, ac vitę discrimine peruenitur, insulę iure quodam possunt nuncupari, id quod per verba sequentia confirmatur, dum inquit. *Attendite populi de longe.* Quoniam autem hic excitatur attentio propter rei, de qua dicendum est, magnitudinem, scire debemus et pro cō perto habere, de misterio Christi, quo quidem, nullum est maius, aut sublimius hoc loco tractari, cousequenter pos

D sunt attribui Io. Bapt. et cunctis Dei verbi ministris, vt scilicet ipsi vocent omnes gentes ad obedientiam fidei: et

& quidem secundum literam uolunt hæc dicta a Cyro. Dicit ergo filius Dei per prophetam.

Dominus ab utero uocauit me de uentre matris meę. recordatus est nominis mei, quibus sanè uerbis incarnationis mysterium, quo Deus humanā carnem suscepit ob oculos ponit. Nec ab utero solum uocauit eum Deus Pater, sed ab æterno: fuit enim prædestinatus filius Dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis Rom 1. Quod postea subdit. *De uentre matris meæ recordatus est nominis mei*; perinde est atque idquod legimus apud Lucam, quòd anteaquam filius Dei nasceretur: impositum fuit ei nomen ab Angelo dicente ad Mariam. Vocabis nomen eius Iesum. Recordatus est ergo Deus pater nominis filii sui, idest illius nominis, quod tanto ante tempore fuit prędictum per hunc eundem prophetam cap. 7.

Sed dices; non est idem nomen, quòd fuit prędictum per Esaiam, & quod fuit impositum ab Angelo: Namq. hoc nomen fuit Iesus; illud verò Emanuel. Quare videntur interse dissidere, & maximè discordes esse beatus Angelus Gabriel, & hic verè diuinus propheta. Verum nequaquam hoc sentiendum. Diuinus enim propheta spiritu Dei propalans misteria, Deum nobiscum factū præsignificauit, ut qui natura Deus, dispensatione, quę simul cum carne coniuncta est denominans illum Emanuel, idest nobiscum Deus. Beatus verò Angelus ab effectu nomē ei imposuit, ipse enim uocatus ab utero matris suę, vocatus est Iesus, quia saluum fecit populum suum à peccatis eorum: propterea dictus est Iesus, idest saluator sic enim dum propter nos humanam carnem suscepit, multitudo Angelorū, faustum, & fœlicem partum pastoribus annunciauit. d. Nolite timere; Ecce. n. euangelizo uobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator mūdi, qui est Christus Dominus in Ciuitate Dauid. Lucę 2. Dictus est ergo Emanuel, quia Deus natura factus est nobiscum, idest cū nobis hominibus. cum nobis, inquam

Luc. 2.

A .i. in rebus, quę ad nos spectant, & quæ nostrę sunt conditionis, & naturę: Iesus autē, quia saluare potest orbem terrarum, nihilominus Deus ipse, & homo factus est. Dictus est autē Christus quod nomen parum congruebat ipsi Deo ante natiuitatem, quę est secundum carnem: nondum enim erat unctus, quare non poterat uere dici Christus, quamuis alioquin Christus dicatur heri, hodie, & in secula, Non ergo est ullum in

B conueniens pluribus nominibus ob varios effectus Dei verbum incarnatum nuncupare. vi ab Euse nomina Christi Iesu lib. 7 cap 9. Dicit autem Procopius Christum Dei filium habuisse ante incarnationem nomina, quę naturę diuinę conueniunt, post incarnationem nomina quæ conueniunt oeconomiæ temporum.

Euse. li. 7.

Procopius,

Dicunt porrò aliqui Christum Iesum numquam uocatum Emanuelem; quē-

C admodum, neque cito prędare, aut spolia detrahe, & reliqua nomina sibi in sacris literis attributa, sed Iesus tantum est appellatus, neq; ab re, quoniam pręterquam quòd ipse saluum fecit populum suum à peccatis eorum. fuit etiam is qui introduxit populū Dei in hæreditatem vitę ęternę, quemadmodum Iesus naue, qui fuit typus, & figura Christi, introduxit populum Dei in terram promissionis, in quam non potuit in-

D troducere Moyses, quamquam fuerit amicus Dei, & legislator, quo īnuebatur legem Moysi haud quaquam sufficientem extitisse, ad deducendum nos in vitam æternam: quemadmodum lex illius, cuius nominis interpretatio, est saluare, vel salutem cōferre. Hinc D. Tho. 1. parte quest. 37 art. 2. colligit nomina hominum singularium semper imponi ab aliqua proprietate eius, cui

D. Tho q. 37 art. 2. 1. par.

E nomen imponitur, ut putà, vel à tempore, sicut imponuntur nomina aliquorū sanctorum his qui in eorum festiuitatibus nascuntur, vel à cognatione, sicut cum filio imponitur nomē patris, uel alicuius de cognatione eius. sicut propinqui Ioannis Baptistę volebant eum uocare nomine patris sui Zachariam, non autem Ioannem, quia nullus erat

Impositio nominū unde

in

in cognatione eius qui vocaretur hoc nomine, ut habetur Luc. 1. Imponuntur etiam nomina quandoque ab euentu sicut Ioseph, vocauit primogenitum suum Manassem. Gen. 41. vel ex aliqua qualitate eius cui nomen imponitur, sicut Esau, qui interpretatur rubeus. Gē. 25. sunt postmodum quædam nomina, quę imponūtur à Deo quibusdam, quę significant aliquod donum gratuitum eis collatum, ut Abrahę, ipsi Iacob, quia uocatus fuit Israel, & ipsi Petro, ut habes Matt. 17. Et quoniam Christo Domino fuit hoc singulare munus gratię collatum, ut per ipsum omnes saluarentur, ideo conuenienter vocatus est nomen eius Iesus. Sed dices plerique alii apud Hæbreos fuerunt uocati hoc nomine, qui tamen nullam salutē mundo attulerunt ergo non est cōueniens ratio mox adducta, quare Christus Dominus fuerit uocatus Iesus.

Luc. 1. *Gen. 41.* *Gen. 25.* *Matth. 17.*

Dicendum quod non est eadem ratio de Christo & de aliis, qui hoc nomine vocati fuere; Et forte nonnulli potuerunt hoc nomine uocari, quia aliquā particularem, & temporalem salutem attulerunt alicubi. Et præterea nō semper nomina ab aliqua proprietate rei imponuntur, sed quandoque ad arbitrium, & beneplacitum imponentis, at secundum rationem spiritualis, & vniuersalis salutis, nulli nisi Christo Domino potuit conuenienter imponi. Sic respōdet D. Thom loco allegato, ubi etiam dicit in responsione ad primum, quòd in omnibus illis nominibus, quibus Christus Dominus nuncupatur quodammodo significatur hoc nomen Iesus quod est significatiuum salutis. Conuenienter ergo dictum est a filio Dei. *De ventre matris meæ recordatus est nominis mei.* Sed præter hunc modum recordatus est etiam Deus pater nominis filii sui, quia gloriam, & maiestatem incomparabilem, et eximiam ei contulit, quando eo nato audita est vox multitudinis Angelorum dicentium. Gloria in excelsis Deo. Recordatus est etiā nominis sui, quando, eo nato venerunt Magi ab oriente, stella duce, cum muneribus ad eum adorandum. Recordatus est nominis sui, quando ex Aegypto vocauit eum, & liberum fecit a persecutione Herodis, qui ut occideret eū, à bimatu, et infra occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem, et in omnibus finibus eius. Postremo recordatus est nominis sui, ut per ea quæ mox sequuntur facile demostratur. Inquit. n. ipse Christus Dei filius homo factus. *Et posuit* scilicet De⁹ pater *os meum quasi gladium acutum: in umbra manus suæ protexit me, & posuit me sicut sagittam electā in pharetra sua abscondit me.* Posuit inquam os meum quasi gladium acutum: Gladius enim iste acutus, est verbum Dei, quod quidem est adeo efficax, & penetratiuum, quòd præscindit cor hominis, uitia confodit; & pertingit vsquè ad diuisionem animæ, et spiritus, compagum quoque et medullarum, & est penetrabilior omni gladio ancipiti.

Deus pater quomodo recordatus est nominis filii sui.

Os Christi, idest prędicatio cælestis, & euangelica, est velut gladius acutus cōtra Diaboli tirannidem, contra mundi rectores tenebrarum harum, et cōtra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. abstulit enim erroris caliginem, et omnium cordibus veræ dei cognitionis radium immisit, et orbem terrarum ad veram, et piam, et laudabilem traduxit uitę cōuersationem. De hoc gladio alibi. d. Esa. In die illā immittet Deus gladium sanctum magnum super Draconem, serpentem obliquū, et tortuosum, et Draconem interficiet. Dicitur etiam os Christi gladius acutus, quoniam vt ipsemet. d. apud Matth. cap. 10. Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium: veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam &c. Deinde sequitur alius fauor, et priuilegium ipsius Dei erga filium, et inquit: *in umbra manus suæ protexit me.* per vmbrā intelligunt quidam virtutem, et potentiā diuinitatis, in qua, & sub qua nos protegit ipse Deus ab omni malo; et per eandem umbram manus suę, possum⁹ intelligere quodcumque auxilium, et fauorem quem dignatur Deus nobis conferre: proinde continuè pręcari debemus, et clamare vt sub vmbra alarum suarum nos protegat. Nec solū

Os Christi quale *Esa. cap. 27.* *Matt. 10*

Dei

Dei filius homo factus est, hoc est potitus, præter omnes, et super omnes singulari priuilegio, sed quicumque sunt vniti Deo per fidem, et charitatem sub umbra manus Dei dicuntur esse protecti: Nec mireris Dei filium tamqnam uirum inopem, ac destitutum hęc verba protulisse, quasi quis putaret ob humanitatem assumptam diuinitatē amisisse, ob id uult innuere, quòd licet factus sit homo, uirtus tamen diuinitatis in eo, immò tota ipsa diuinitas nullo B pacto est imminuta, sed sub umbra manus Dei integra, et irrefragabilis manet: Vnde bene inquit Ciril: Dei filiū hoc loco humano more loqui. uerum prudentibus, et sapientibus nihil difficile erit ex his verbis agnoscere filium à *Deo*, & patre nulla ratione esse diuisū quamquam hominem factum: Os quoque *D.* Ioann: Baptistę dicitur fuisse qua si gladius acutus, quia audacter, & intrepide reprehendebat phariseos, & sadu- C ceos venientes ab Baptismum vocans eos progeniem viperarum Matth, 3. arguebat etiā Herodē propter Herodiadem, quam tolerat fratri suo viuenti vxorē d. Non licet tibi habere vxorem fratris tui. Mar. 6. & umbra manus Dei protexit eum, quia ut dicitur Luc. 1. manus Domini erat cum illo.

Matth:3.

Præter hunc fauorem, et gratiam Christo Dei filio collatam, duas subinde alias recenset, & inqnit. *Et posuit* D *me sicut sagittam electam.* Dicitur enim filius Dei per verbum suum, hoc est per virtutem, et efficaciam eiusdem verbi sui, esse velut sagitta electa, quia eiusmodi sagitta diligēter exculpta, polita, & tersa, & conuenienter aptata dicitur sagitta electa, seiuncta, et seorsum ab aliis sagittis reposita, & præparata: vult enim innuere propheta nullam uirtutem, nullum robur, nullam fortitudinē nullum donum a *Deo* proficisci, et emanare, quod non fuerit superabundanter E ei superexcellenter in ipso homine Christo. Dicitur. n. sagitta electa ad designādum, qnòd virtus Dei, uerbū *Dei* percutit tam eos qui sunt propè, quā eos qui sunt a longe, et confodit, seu potius transfigit eorum corda ad quæ pertingit. Plures aliç sunt sagittę cuius-

Christus sagitta electa

A modi fuerunt prædicationes, & comminationes Apostolorum, & prophetarum quę sunt sagittæ potentis acutę, sed non adeò penetratiuę, ut est uox filii Dei: uox enim Dei intercidentis flammam ignis, uox domini concutientis desertum, & commouebit Dominus desertum cades etc. psal. 28.

psal 119. psal. 28. psal. 28.

Postremo inquit. *In pharetra sua abscondit me.* In pharetra sua (inquit. D. Hieron.) hoc est in ipsa Diuinitate, in qua quidem latebat, & celabatur virtus, & potentia humanitatis Christi. Cyrill. in pharetra inqnit erat abscondita hęc sagitta electa, hoc est in prę scientia patris: præscitus enim fuit, & & præordinatus filius Dei ut esset homo ante constitutionem mundi, productus verò in medium quādo totam terrā oportebat inuisere, & subleuare, quę tota in interitum, & exitium penè ceciderat, quoniam creaturæ potiusquam creatori obtemperabat, & immundis subiacebat spiritibus, peccatorumque laqueis erat irretita; Hęc sagitta electa in pharetra iam abscōdita, cum primum exiit, & proiecta fuit, interemit Sathanam, & potestates malas, quæ cum ipso sunt. Nec solum interimit hostes, & nostræ salutis aduersarios, sed vulnerat etiam nos omnes ad utilitatem, et salutem nostram.

Vnde sponsus in cant. cap. 4. inquit. Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorū tuorum: Et cap. 2. fulcite (inquit) me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. Hac sagitta uulnerati fuere Apostoli, qui dicebant. Nonnè cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur nobis in uia? Similiter & Dauid cum diceret. Adhæsit anima mea post te me suscepit dextera tua? Nonne & Petrus fuit percussus hac sagitta cum dixit. Domine tu nosti quia amo te? Sic & Paulus cum dixit. quis nos separabit à charitate Christi? Vulnerat igitur, ac ferit pectora nostra eiusmodi sagitta bifariam, vel cum nos tangit, & prę mit iaculo dilectionis, quemadmodum sponsa, idest anima nostra dicebatur esse percussa: uel quando nostros errores, ac delicta stimulo compun-

Cant. 4. Luc. 24. psal 62. Ioann 21. Rom. 8.

B ctio

ctionis, patefacit, ac delet, propterea d. propheta psal. 37. Quoniam sagittæ tuę infixę sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam. Sed dices. Si quandoque eiusmodi sagitta iaculo dilectionis, & charitatis pungit, & ferit cor ipsius hominis, & eius qui uehementer a Deo diligitur, cur ergo sponsa dicit: quoniam vulnerata sum, amore langueo? si enim verba Dei tam quam sagittę excitant in corde nostro amorem, quomodo ergo ipsa sponsa dolet? nonne ipse amor, potest esse sine dolore? Respondetur contingit. n. plerumq; nos amare quod non habemus, & inde consequens est doleamus; amabat quidem sponsa, & dolebat, quia nondum habebat, quem optabat, at hoc vulnus ad ueram salutem rapiebat, Vulnerat ergo sagitta ista electa primum ipsum Sathanam cum potestatibus suis, & quicumque resistunt ueritati: vulnerat etiam ad utilitatem, & salutem nostram, & postremo vulnerat ad manifestandũ, & detegẽdũ, ac trãsfigẽdũ mentes, & corpora eorum, qui sunt peccatorum laqueis irretiti iuxtã illud psal. 119. Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis per hanc quidem sagittam tamquam per diuinam vltionem Deus configit, & confodit uitia, & peccata nostra: hoc est ergo quod dicit propheta. *Posuit me sicut sagittam electam, in pharetra sua abscondit me.* Miro quidem artificio; & similitudine egregia actiones quibus Deus per filium suum operatur in nos saggittæ comparantur, quandoquidem earum usus est ut emissæ ab arcu celeriter, & festine deferantur ad locum destinatum, & quò vult sagittarius, illò protinus dirigantur: Spiritus enim vbi uult spirat, & nemo uocem eius audit.

Psal. 37.

Deus multipliciter nos uulnerat.

psal. 119

In pharetra sua abscondit me: diximus enim pręter alias expositiones, quòd in prouidentia, & dispositione patris fuit abscondita hęc sagitta vsque ad præfinitum tempus ab eo, quo deberet extra proiici, & in carne apparere Vbi nota quod per pharetram congruè quidem, & rectè occultum, & secretum

A Dei consilium designatur: cum uerò de pharetra sagittam Dominus eiicit, tunc de occulto consilio apertam sententiam emittit. dum enim quisque flagellatur, cognoscimus, sed qua ex causa flagellum veniat, freqnẽter ignoramus; id quod ego affirmare non possum; optime quidem noui, qua ex causa super me calamitas ingruerit, sed Deo gratiæ habeantur, qui me in his angustiis constantem reddidit. Ioan.

B etiam fuit sagitta electa, qui cum existens in vinculis audisset opera Christi voluit perscrutari, an ipse esset, qui uenturus erat: Hic fuit lucerna lucens, & ardens: quique fuit pręcursor domini, & vox illa clamantis in deserto, parate viam domini: & penitentiã predicans attigit corda hominum vi. 3. cap. Matt. & cognosces num Io: fuerit sagitta electa. Sed prosequamur textum *Et dixit mihi* supple Deus pater meus. *Seruus meus es tu Israel, quia in te gloriabor.* Exclamat hoc loco Cyril. huiusce orationis interpres, & inquit ut sępe. O altitudo diuitiarũ sapientię, & scientię Dei? Qui.n. erat, & est, & sẽper fuit, ac erit Dei filius de essentia patris ineffabiliter natus, audit sibi patrem suum dicentem, seruus meus es tu. At non inconuenit, qui uerbum est, & filius Dei natura liber, dispensatione quadam, & considerata natiuitate secundum carnem appelletur seruus: Ita etiam de eo locutus est Apostolus d. Semetipsum exinaniuit formam serui accipiens. Nemo est nostrum, qui ratione qua creatura Dei, & qua ab eo dependet, & ei omniquaque subiicitur, non iure optimo Dei seruus sit appellandus: unus est enim omnium Dominus, in quo omnia, & per quem omnia, & nos in ipso, et per ipsum, sed longè alia ratione dicitur seruus Dei patris Christus ipse Dei filius, quia scilicet fuit ei per omnia obediens, neq; quisquam alius, qui ita perfecte, & exactè Dei patris uoluntatem adimpleret, quemadmodum ipse Christus potuit vnquam reperiri: quique fuit principalis minister, & executor diuini consilii, neque mortem, aut ullos cruciatus, ut patri obediret, recusauit.

C

D

E

Deinde

Deinde uocat ipsum Israelem, tum A quia secundum carnem de illius stirpe processit, tum quia fuit ille uerus Israelita, qui cum Deo congressus suæ virtutis magnitudine lacertorum viribus Deum omnipotentem suapte natura inuincibilem modo quodam euicisse fertur, dum generi humano placatum eum reddidit, & à debita seueritate ira & indignatione, in gratiam, & benignitatem adduxit. Dicit. *Seruus meus es tu, quia in te gloriabor*, q.d. efficias, quod peto, tua enim opera, tua hac seruitute, B & obedientia in te gloriabor: gloriatus est enim pater in filio, tum quòd ostendit in eo, & per eum diuitias bonitatis suæ. & quibus re uera gloriatur, & magnificatur Deus: tum quia ipse Christus manifestauit nomen suum hominibus: sicut ipsemet filius apud Ioan. testatur. d Pater manifestaui nomen tuũ hominibus, & alibi. Pater glorificaui nomen tuũ. Quæ cum dixisset filius, mox C refert ea quę dixit ad patrem, cum ait. *Et ego dixi, In uacuum laboraui: sine causa, & uane fortitudinem meam consumpsi, ergo iudicium meum cum Domino, & opus meum cum Deo meo.* Apparet quidem prima facie quidam congressus, & concertatio inter patrem & filium: Dicit ei pater: *seruus meus es tu, quia in te gloriabor.* opera mea, uirtus mea, & potentia mea in te relucebũt iuxtà illud Esaię 19 opus manuum mearum tu es, hę D reditas mea, Israel. Quæ uerba dici potuerũt à Christo D. Ioanni Bap seruus meus es tu, quia in te gloriabor. Nũc dixit filius patri, quasi se excusans. Clementissime pater putabas in me te gloriari pro reductione, & conuersione populi tui, & ego nihil opere, aut labo ris prætermisi, *sed in uacuum laboraui*, sermo meus, & prędicatio mea fuit inanis tũm moriendo, tũm alios quosque labores sustinendo. Quamobrem uide- E or, ætatem, & fortitudinem meam gratis consumpsisse, quod quidem ucrissime dictum fuit propter incredulos Iudæos, qui ante alios ad fidem sunt uocati, huius tamen præclari fauoris, & eximii operis participes esse noluere, sed diuinæ gratiæ fuerunt contemptores, nec ideo tamen filius Dei est ulla ex parte culpandus, cum per ipsum nõ steterit quo minus ipsi resipiscere, & conuerti debuissent: propterea d. *Iudicium meum cum domino* q.d. rem sum habiturus cum eo, causam ipse nouit, *& est qui quærat, & iudicet. Et opus meum cũ Deo meo.* hoc est in conspectu suo, & coram oculis suis manifestabuntur omnia: ipse namque uidebit, & iudicabit, ac discernet causã meã degente nõ sãcta, et considerabit uim operũ meorũ.

Iudictũ me um cũ Domino: Et opus meum cum Deo meo.

Quodque non ex inscitia, aut negligentia mea, sed ex eorũ perfidia, & obstinatione eius voluntas non fuit adimpleta: Nihil enim quod eorum saluti poterit conducere, fuit à me prætermissum. Quid enim potui facere vineæ meę, & non feci? aruit tamquam testa virtus mea, & lingua mea adhęsit faucibus meis, & in puluerem mortis deduxisti me.

Alio pacto exponit D. Cyril. hęc postrema verba, videlicet, *Iudicium meum cum Domino, & opus meum, cum Deo meo.* q.d. Et si filii huius sæculi contempserint laborem meum, et opus meum, Deus pater præ oculis habuit laborem meum, & ab eo rectum exiuit iudicium: propterea quod quamuis humanã carnem susceperim, & multos pro salute filiorũ Israel labores pertulerim, atque id quidem perperam, & frustra, hoc tamen opus meum, et labor apud Deum, et cum Deo non fuit incassum: hoc enim dispensationis genus mihi cessit in gloriam; quoniam pro Deo agnitus sum, & orbis terrarũ me saluatorem, et redemptorem agnouit, atque declarauit, quo cognito, factum est ut cœli, et terra, et omnia inferiora mihi procumberent, et me veluti Deũ adorarent. Et cum subdit. *Et nunc dicit Dominus formans me ex utero seruum sibi, ut reducam Iacob ad eum, & Israel nõ congregabitur: Et glorificatus sum in oculis domini, & Deus meus factus est fortitudo mea.* Existimo his verbis prophetam gerentem personam filii ostendere nullam esse culpam in Deo patre, neq; in eius filio, quòd Israelitæ non fuerint admissi ad consortium regni cœlestis; sed omnem culpam in eos retorqueri, proindeq; ipsos fore prorsus inexcusabiles,

Tex. 2.

biles,et cum paulò ante dixerit ipse pater filio. *Seruus me^o es tu Israel quia in te gloriabor*, & nondũ expresserit qua in re suo uellet uti ministerio; & quo pacto esset in eo glorificandus, id nunc explicat, & aperit. d. *Et nunc*, i. hunc in modũ Deus pater suã declarat mẽtẽ, ĩ quẽ. f. si nẽ me sibi seruũ constituerit, *formãs me ex utero*, seruũ sibi. i humanã carnẽ me suscepturum disponens, ac prçcipiens ut uidelicet. *reducam Iacob ad eum, & Israel non congregabitur*. Et nunc, idest no lo amplius differre. iam tempus est, nũc se offert occasio, qua declarem, quod iã diù mente conceperã, quod prçuiderã. Sed nota non absque causa dicit Christus Dei filius de Deo patre formans me ex utero, quia re uera Dei filius sua naturali essentia, & proprietate non erat seruus, sed natura liber, utpotẽ consubstantialis, & coęqualis patri, sed dicitur formatus in utero, quia scilicet formam serui accepit; namque si natura seruus esset, non diceretur in seruitutem formari; idque ea ratione ut ministerium ageret, ut inquam reduceret Iacob ad ipsum Deum, recesserat enim Iacob ab ipso Deo, et fuerat per uniuersum orbem dispersus: propterea quod omnis mali inuẽtor, & auctor in multa, & uaria scelerum genera mortales omnes dissipauerat. Alios enim in totum deficere à creatore, & sibi ipsi subiicere eos coegit; omninoque abduxit, ut Deum qui est uniuersorũ Dominus omnino ignorarent: Alios autem qui legem Mosaycam rerum agendarum indicem, & arbitram habuerunt, pigros effecit, ac negligentes, immò diuinæ legi resistentes, & ad omnem pertraxit fortitudinem & obstinentiam, & abiecto legis iugo, quod cuique uisum erat, facerent, ac doctrinas, et mandata hominum docerent: missus ergo fuit filius Dei in humana carne, ut filios Dei qui erant dispersi congregaret in unum, & hi per Iacob hoc loco intelliguntur. D. Io. fuit etiã formatus ex utero dum Angelus dixit de eo, spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ. Luc. 1. *Luc. 1.*

Sed hic etiam nota, licet Christus, ut ipse fuit testatus, non fuerit missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, nolim tamẽ per Israel, et per Iacob intelligas dũtaxat, qui de Iacob secũdũ carnem prodierunt, ut multies dictũ est.

A Sed quid actum est; vide quid sequitur. *Et Israel non congregabitur*. Ecce seruus iste vigilãtissimus, prouidus, diligens, atque indefessus, frustra laborauit, & suam consumpsit perperam fortitudinem; quia *Israel* non congregabitur, Israel quidem ex parte, non secundum totum, quoniam ut constat, plerique natura Iudęi fuerunt congregati, & in vnam fidem cooptati, & consociati & quamquam non omnis Israel fuerit congregatus, & reductus ad Deum, non ideo tamen seruus iste obsequentissimus sua dignitate, ac immunitate fuit destitutus, ne scilicet agnosceretur, ac prędicaretur vt filius Dei, et glorificaretur in oculis eius: quemadmodum. d. in textu. *Et glorificatus sum in oculis Domini, & Deus meus factus est fortitudo mea*.

B

C Multifariã quidem glorificatus est fili^o Dei coram Deo patre, & in conspectu oculorum eius: primum quidem dum nasceretur ab Angelis, cum adoraretur à Magis, & præterea dum in Iordane à Ioanne Baptista baptizaretur, fuit audita vox illa dicẽs. Hic est filius meus dilectus, præter multa, & varia ab eo ędita signa, & prodigia, quibus homines commoti cognouerunt ipsum esse filiũ *Dei*. *Dei filius multifariã glorificatus.*

D Vnde Nicodemus apud Ioan. dicebat. Nemo potest hæc signa facere quę tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.

Et dixit, supple dominus *Deus* ad filiũ, *Parum est ut sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & feces Israel conuertendas*. Quibus verbis ostendit Pater, ac demostrat filium esse missum in hunc mundum non ad redimendum solum & suscitandum tribus Iacob, & feces, idest paucos illos homines, &

E præ omnibus aliis valde abiectos, & contemptibiles, qui superfuerunt et residui fuerunt ex domo Israel conuertendas, sed ad longe maiora, et grauiora negocia perficienda, quod est præbere salutem, et vitam omnibus gentibus vsque ad extremum terræ, & hoc est quod dicit Deus pater filio humanam carnem suscepturo.

Parum

Parum est, idest modicum,& leue negocium est.humilis, & parum digna legatio, exigua dignitas, & honorificentia te mihi seruum futurum, hoc est ut ministerium exerceas,& labores insumas ad suscitandas tribus Iacob.&c.Verum hoc longe maius, & præstantius officium subiturũ te constituj. Et quodnam est istud? *Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea vsq; ad extremum terræ.* mihi seruus eris, & in eo mea iussa, seu decreta explebis,ut gentes perditas,& in tenebris ignorantiæ, & peccatorum demersas illumines, ac uiuifices, ut sis salus mea, idest per te salutem meam, idest à me iam diù fidelibus præparatam,& constitutam,in cunctis regionibus terræ utcumq;remotissimis, & nũquam hactenus uisis,aut cognitis,consequantur omnes qui te audierint,& apprehenderint;sic enim præceptum fuit

Act.1. Apostolis Act.1. Vos eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria vsq; ad vltimum terræ. non minus de Io.Bapt.possunt dici hæc verba

Ioan.1. à Christo.Dedi te in lucẽ gentiũ,quamuis nõ erat ille lux,sed venit,vt testimonium perhiberet de lumine.Io. 1. Alii eandem litteram exponentes dicũt. Parum est, hoc est indecorũ, & nimis abiectum officium estre mihi futurum seruum ad suscitandas tribus Israel:verumtamen neque hoc præstare poteris ob eorum peruicaciam,& obstinati cordis duritiem,sed ne frustra labores, & gloria tua ulla ratione minuatur. *Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* Rectè quidem loquitur Deus d.salus mea, quia scilicet beneficium, & opus, quo salui sumus est ipsius Dei,ab eo pendet,& salus nostra ipse est. Quod aliqui legunt in tertia persona,ut sit salus mea,idest salus à me omnibus præparata pertingat usque ad extremum terræ. Et profectò magna,& incomparabilis fuit gloria, & semper est futura unum hominem adeò despectum, & nouissimum omnium virorum, & denique cruci affixum salutem mundo attulisse, atque ideo non solum ab Angelis, & hominibus,sed et ab omnibus creaturis vehementer excultum,& adoratum. In

quibusdã codicibus præsens particula legitur per notam interrogationis hunc in modum.*Parum ne est ut sis mi*hi seruus ad suscitandas tribus Iacob? q.d.non,sed magnum tibi,& ualde preciosum,& honorificum,uocari seruum meum,ut hac ratione suscites domum Iacob, quoniam,si formam serui non accepisses:neq;Iacob suscitasses,,neque gentes conuertisses, atque ideo non es

B ses datus in lucem gentium, neque salus mundi exstitisses, & consequenter uti *Deus* haud quaquam esses cognitus,& adoratus, & iuxtà hunc intellectum potest exponi præfata particula etiam affirmatiuè: quemadmodum plerique exponunt,ut sic dicas, Parum est tibi fili mi, ut sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob,quoniam longe maior, et eminentior natura,& essentia tibi manet, potestas, et ex-

C cellentia,quia scilicet est tibi diuinitas, et essentia mihi æqualis, id quod uoluit propheta describi per hæc uerba. *Dedi te in lucem gentium,*

Sed dices.Nonnè poterat Deus reducere Iacob & congregare Israel absque eo, , quòd fieret homo,& susciperet formam serui?poterat utique, sed non expediebat, neque sic ab æterno decretum erat,quia neque decens erat: at quòd in carne appareret, & Israel

D redimeret,hoc maximè decens erat,ut fusius in q. seorsum discussa videbitur.

Inter has duas expositiones hoc uidetur esse discrimen,quòd in prima uidetur innui magnum decus, et honorẽ fuisse filio *Dei*,ut susciperet formam serui, in secunda verò indicatur oppositum: sed notandum,duo nobis præclara beneficia conferri in incarnatione filii Dei,videlicet Redemptionẽ &

E glorificationẽ,sed secũdum longe præstantius primo, pro hoc uide August. lib.de Vnitate Ecclesiæ cap. 7. ubi refert totum ferè capitulum istud. tomo.7. *Aug.de vnita. Eccl ca. 7.tom. 7.*

Præterea subdit. *Hæc dicit Dominus redẽptor Israel sanctus eius* qui uidelicet sanctificat Israel,uel sãctificatur ab eo,uel pro sancto habetur, ab Israele colitur, & honoratur,ab Israele

 inquam

inquã non secundũ carnẽ, sed secundũ spiritum. Hęc dicit, uel quæ dicta sũt, vel quę mox dicentur; *Ad contemptibilem animam, ad abhominatam gentem, ad seruum dominorum*, quibus denominationibus uolunt omninò intelligi gentem Iudaicam, quippequæ post crucem Christi fuit gentus maximè cõtemptibilis, & abiecta: gens quam omnes abhominantur, quique scilicet Iudæi sunt in perpetuam seruitutem redacti. Sed alii longè melius, per animam contemptibilem, & quę sequuntur, intelligunt Christum, & Apostolos & veros Christi fideles, qui fuerunt, atq; etiam num sunt apud plerosq; contemptibiles, abhominabiles, & exosi, ac feruituti obnoxii, quod quidem maxime cõtigit in exordio nascẽtis Ecclesiæ, & in posteriora quoq; tẽpora nihil propè minus contigit propter hæreticos, & pseudochristianos, Turchas, & Tyrãnos: sed uide, & obserua quid postea sequutum est. *Reges inquam uidebunt, & consurgent principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, & sanctum Israel, qui elegit te.*

Reges quidem videbunt, & agnoscẽt innocentiam eius, videbunt puritatem & sanctitatem, videbunt etiam miracula, & signa quæ faciet super omnes homines: videbunt etiam conuersionem gentium, & cõculcationem Idolorum, atque inuictam eius potentiam, & patientiam, & consurgent principes veneraturi, & adoraturi Christum Dei filium propter Dominum; quia cognoscent ipsum esse fidelem, constantem, & stabilem suis in promissionibus, neque mutabilem vt Dii gentium: *adorabunt* quidem gentes Christum Dei filiũ Discipulos, ac imitatores eius *propter Dominum, & propter sanctum Israel, qui elegit te*, quia scilicet cognouerũt Christum, & qui sunt eius, electos esse à Domino, ut mysterium istud explerent. Vide quęso, & intense considera, & expende quàm magna sit Dei bonitas, sapientia & potentia, qui enim prius erãt contemptibiles, et abiecti, postmodũ à Regibus, & principibus, et cunctis nationibus adorantur, nec mirum, quoniã ut inquit Amb lib. 2. de vocatione gen

A tium cap 6. latitudo Rom. Imperii fuit presagium, et figura imperii Christi, et Ecclesiæ. Quòd autẽ vaticinium istud non de Christo Domino solum verum, et de sanctis, et electis eius debet intelligi, patet ex eo quòd Ecclesia Romana in die festo D. Ioan. Baptistæ vtitur hac eadem oratione in diuinis officiis, et in missarum solemniis. Testatur hoc et Apostoles, qui ut habetur in Act. B Apostolorum, et in plerisq; aliis locis, de Christo Domino hic referuntur, sibi ipsi, & aliis Apostolis, & Christi discipulis libenter attribuit. Et rursus aliud beneficium nobis à Deo collatum persequens Esaias idem facit exordium. d.

Hęc dicit Dominus in tempore placito Tex. 4. *exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sũ tui, & seruaui te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his qui uincti* C *sunt, exite: & his qui in tenebris, reuelamini.* Mirum profectò est toties in eodẽ capitulo, dum propheta vult aliquid auspicari, inchoare ab his verbis. Hæc dicit Dominus. Nonne satis erat semel tantũ hæc uerba adduxisse? Sed dicẽdũ mysteria hic proposita adeò noua, magna, et inaudita, nostroque intellectu imperceptibilia fore, quod oportuit prophetam frequenter auctorem in medium adducere, atq; protestari: prædi- D cere quidem, ac pronunciare Christum futurum tam ignobilem, ac contemptibilem, et breui admodum post tempore in supremum, et nobilissimum statum esse transferendum. ut omne genu ei flectatur, cœlestiũ, terrestriũ, atq; infernorũ, quòd difficile admodum gentes essent crediturę, idcirco oportuit þ fata verba pręponere. d. *Hæc dicit Dominus*. q. d. Quę sum dicturus, quia non ex me, neque à me proficiscuntur, sed qui E mentiri non potest Domini verba sunt; ideo operepræcium est mihi credatis. Quid ergo dicit? *In tẽpore placito exaudiui te, et in die salutis auxiliatus sũ tui.* Plurima quidẽ sunt, & profectò innumerabilia quæ nobis per Christum Deus contulit beneficia, quamquam hoc loco de filio tantum, uel ad filium dicta esse videantur: verum enimuerò per eum ad omnes eius electos conferuntur

tur: inquit ergo primum. *In tempore placito exaudiuite*. in tempore inquam in quo complacuit sibi omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinē crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cœlis sunt ut refert Paul Col los.1.tempus inquā istud fuit tempus gratię, tempus plenitudinis, & quo placuit Deo mittere filium suum in mundum, ut quicumque crediderit in illū non pereat, sed habeat vitam ęternam; hoc est tempus illud, de quo loquebatur Apostolus 2. ad Corinth, 6 d. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. In tempore isto placito (inquit Deus Pater ad filium) exaudiui te, cum scilicet orabas. d. Pater clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te. *Et in die salutis auxiliatus sum tui*, quādo scilicet Christus in ara crucis patiens, & patiens dicebat. Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? Tunc enim Deus pater adiuuit eum, prębēdo ei cōstantiam, & fortidinem, & inuictam patientiam: id ipsum facit Deus erga suos electos cum in tribulationibus constituti clamāt ad ipsum iuxtā illud psal. Inuocasti me, exaudiui te in abscondito tempestatis, & probaui te apud aquā contradictionis. Præterea inquit. *Seruaui te*, cum scilicet morte superata, ac deuicta, suscepi animam tuam, & corpus à corruptione præseruaui. Iuxtā illud psal. Non dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Neq; te perturbet cum memineris Christum imminente hora mortis Deum patrem fuisse deprecatum, ut si possibile foret, transiret ab eo calix ille, non ideo tamē fuisse exauditum, quoniam scito dum Christus mortem deprecaretur, non ideo fuit quasi vellet illam prorsus euitare, sed veram humanitatis cōditionem ea præcatione voluit demonstrare, atque ut nobis præstaret exemplum impendente tentatione, & metu inundāte, oportere nos vigiles fore, atque orationi intentos, & Deum exorare, cui si visum fuerit, dignetur nos è periculis eruere. Postremo aliud exponit beneficium Christo homini pro nobis collatū, cū subdit. *Et dedi te in fœdus populi ut suscitares terrā, & possideres hæreditates dissipatas*: Christus inquā datus est in fędus populi, ut. s. per cū multitudo credentiū cōciliectur, & copuletur ipsi Deo patri: ipse enim est per quem sumus ei conciliati, & in gratiam, & amicitiam eius recepti; propterea quod per mortem, & sanguinem filii sui expiati sumus a peccato, quo a Deo seiuncti eramus, & inimicitias aduersus illum exercebamus. Nec Christus Dñs, & saluator noster dumtaxat, verum, & ministri Ecclesię qui vnum cum Christo saluatore nostro corpus efficiunt, in fœdus populorum iure optimo dati esse dicūtur, quādo ipsi tamquam instrumenta Dei, & cooperatores Christi ministri sunt huiusce reconciliationis, fœderis, & amicitiæ, quæ est inter Deū, & homines. Datus est ergo Christus in fœdus populi, ut suscitaret terrā, idest homines terrenos, qui iam interierant, & in mortem corruerant; in mortem inquam peccati, et damnationis, qui enim manet in peccato, dubio procul mortuus appellatur, ut testatur Ioan. in Aposto. d. Nomen habes quod uiuas, et mortuus es. *Datus est ergo ut suscitaret terrā et possideret hæreditates dissipatas*, per quas intelligere possumus populū Iudæorū et populum Gentilem. ambo enim erāt dissipati, destructi, atq; dispersi per Diaboli versutiā. Christus ergo fuit datus, & fuit missus ut eiuscemodi hęreditates, hoc est eiusmodi populos, qui cōstituti erāt, ut fierēt hæredes Dei coheredes antē Christi, qui erāt dissipati, hoc est aliū statū, et cōditionē longē diuersā adducti, cogerētur in unū, et ad priorem statū in quo erant creati congregarentur. constat. n. ex Dauid psal 2. huius modi populos eidem Christo in hæreditatem propriam consignatos: sic. n. ait pater filio Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrę. Vnde Iustinus super his verbis inquit. Quæ est hæreditas Christi? nonne omnes nationes? Quare si gentes consignatæ sunt Christo in hæreditatē, eius officiū erit hæreditatem dispersā, & dissipatā reducere, et cōseruare iuxta illud Io 6. Hęc est voluntas patris mei, qui misit me

Paul. Colos. 1. — *2. Cor. 6.* — *psal 80.* — *psal. 15.* — *Christus Iesus datus in fœdus populi.* — *Apoc. 3.* — *Hæreditas dissipata quę.* — *psal. 2.* — *Iustinus* — *Ioan. 6.*

me, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. Quidam alii per hęreditates dissipatas intelligunt pias, & sacras functiones, quæ erant dissipatę, idest contemptæ, despectæ, & uelut abhominabiles reiectę, ut innocentia, castitas mansuetudo, paupertas, patientia, & cęterę uirtutes quas abhominantur filii huius sęculi, & reddunt apud eos homines ignobiles, quę quidem dicuntur hæreditates filiorum Dei, dum uoluntarie, & non coacte assumuntur, quæ si etiam minus uolentibus, & quandoq; inuitis adueniunt, patienter propter Christum sustinentur. Verum prior expositio magis ad literam cum dicitur. *Dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas*: ubi immediatè subdit. *Vt diceres his, qui uincti sunt, exite, & his qui in tenebris, reuelamini.* Per eos, qui uincti sunt, intelligũt Iudęos, qui sibi ipsis ex traditionibus hominum, uincula imponunt indissolubilia. Per eos, qui sunt in tenebris, intelligunt ipsas gentes, quę in Idolorum tenebris lumen intellectus oppressum, & suffocatum habent. At planius per eos, qui sunt uincti, & per eos qui sunt in tenebris, intelligerem indistinctim quoscumque mortales, qui sunt peccatorum laqueis constricti, & longa peccandi consuetudine detenti. Dicit ergo Deus his qui sũt uincti, *exite*, expergescimini ex his laqueis, expedimini, non obdormite amplius, nec vos ipsos abscõdite, foras ꝑgredimini, neque vltra differatis, quia tempus faciendi dissipauerunt legem tuam. *Et his qui in tenebris*, ignorantiæ scilicet, delitescunt, & sunt consopiti, dicite, reuelamini, q. d. uelum è vestris oculis detrahite, amouete, lucem etiam num aspicite, neq; amplius errorum laqueis patiamini vos inuolui. Quod si feceritis, dubio procul *super uias pascẽtur, et in omnibus planis pascua eorum*: sic .n. habet textus, neque est nouum, et insolitum frequenter hunc prophetam commigrare, et facere transitum à secunda persona, ad tertiam: Vnde sensus erit. Si qui hactenus uincti fuerunt laqueis peccatorum, quandoq; exibunt, et se ipsos ex eis sese explicabũt, ac expedient sic etiam qui in tenebris hucusq; persti terunt, et ignauiter subiacuerunt, reuelabuntur, et aliquando excitabuntur: *super uias pascentur*, hoc est ubique tuti manebunt, et non verebuntur faciem Dei, quẽadmodũ Cain. Ge. 4. verebatur accedere ante Dei cõspectũ, dicebatq; ipsi Deo. Ecce eiicis me hodie á facie terrę, et á facie tua abscõdar, et ero uagus, et profugus in terra, et omnes qui inuenerint me, occidẽt me. Dici nõ potest, aut vllis verbis explicari quãt⁹ sit metꝰ, quãt⁹ pauor, et quãta sit formido hominis peccatorũ laqueis deuinctꝰ, nusquam potest securus persistere, neq; aliquò tutus proficisci, quia ira Dei manet super eum, et Deus est vbique. At viri iusti, et boni, et à peccatis emũdati, possunt vbique securam vitam ducere, quodcumque opus efficere, quod quidem Deo displicere non poterit, si sibi ipsis non iniuriam intulerint, quamquam re uera nullus, licet nullius peccati sit sibi conscius, poterit affirmare, se iustificatũ esse à peccato, ut dicebat Apost. *Super Vias ergo pascentur*, poterũt ubique refici, et recreari, neq; quicquã poterit eis deesse. Potest hoc idem allegorice sic exponi, quod Christi discipuli, et ministri, qui fuerint et ipsi in foedus populi dati, ut suscitent terram, et illuminent eos, qui sunt in tenebris, isti inquam *super vias pascentur, & in omnibus planis pascua eorũ*, quod s. poterũt tã principes, quã subditos, et ignobiles vulgus pascere, et nutrire pabulo verbi Dei, et sacris misteriis initiare, et sacrosanctis Ecclesiæ institutis, et sacramentis imbuere. iuxta illud psal. Dominus regit me, nihil mihi deerit, in loco pascuę ibi me collocauit etc. Vel ij, qui de tenebris ignorãtię, et laqueis peccatorũ reuelabũtur, et liberabũtur, sup vias pascentur, poterunt ubique instrui, et doceri, et in planis, hoc est in rebus apertis, et scitu facillimis, et non in rebus dubiis, et obscuris, quales sunt doctrinæ gentium, et mathematicorum, erant pascua eorum, iuxta illud, Esaia. 19. confundantur qui operantur linum, plectentes, et texentes subtilia.

Gen. 4.

psal. 22.

Hoc

Hoc idem confirmat per verba sequen- A
tia, vbi dicit. *Nõ exurient, neq; sitient &c.*
vsq; ad illud punctum (*& dixit sion*)
quia hæc omnia supra sunt declarata:
constat.n. quod per montes positos in
viam, volt innuere id quod aliàs dixit,
quod homines superbi, & elati humilia
buntur, & semitę exaltabuntur, ꝙ vide
licet, omnes erunt æquè participes gra
tiæ Dei, & consortes regni cœlestis;
quia non est acceptio personarũ apud
Deum. & cum postea hortatur, *montes iu* B
bilate laudem, vult pariter innuere, qđ
Apostoli, & primates Ecclesiæ, & qui in
excelso virtutum sunt positi, debeant
mentis lætitiam iubilo, & exultatione
testari. Cum tandem subdit, huius iu
bili, & laudis rationem. dicit, *quia conso
latus est Dominus populum suum, & pau
perum suorum miserebitur.* Vbi per po
pulum (D. Hier. auctore) intelligit po
pulum Iudæum, per pauperes suos in-
telligit populum Gentilem, qui diceba- C
tur pauper, vt putà non habens legem,
neq; prophetas, nec diuitias spirituales,
sed desertus, pauper, & humilis, cunctis
Demonibus subiectus. Alii per pau-
peres suos intelligunt Apostolos & fide
les, quos appellat pauperes, vt qui dere-
liquerũt omnia, & secuti sunt Christum,
de quibus idem Xp̃s dixit, Beati paupe
res spiritu, q̃m ipsorũ est regnũ cœlorũ,
cætera ex se patent. deinde sequitur.
Et dixit Sion. Dereliquit me dominus, & D
dominus oblitus est mei, cui; supple respõ
Tex. 5. dit Dominus.d. *Nunquid obliuisci potest
mulier infantem suum, vt non misereatur
filio vteri sui?* Quod si illa mentis duri-
tia naturę iura vincens fuerit oblita vte
ri sui, ego tamen (inquit Deus) non ob-
uisear tui. In expositione huius loci
D. Hier. ponit hoc nomen Sion, & Ieru-
salem quadrifariam sumi, videlicet pro
terrena: pro cętu bonorum in terra de-
gentium: pro cętu bonorum in cęlo re E
gnantium, & pro Hierusalem commen
titia, poterit quis videre ipsum. Quid
hoc loco per Sion intellgatur, facilè est
videre, ipsum .s. prophetam ad literam
designare populum Iudæorum sub Ba-
bylonia captiuitate constitutum, qui ui
debatur de Deo quasi conqueri, quod tã
diu eius liberationem distulerit: at quo
niam quæ sequuntur verba non satis
prę missis concordant, ideo videtur di-
cendum per Sion hoc loco intelligendã
esse, tam ex Iudęis, q; ex Gentibus mul-
titudinem credentium, qui omnes ad
verã Sion, & ad Ciuitatẽ sãctã Ierusalẽ,
hoc est ad ecclesiam, & congregationẽ
electorum, & ad cœlestem patriam spe
ctare dicuntur. Hi omnes priusquam
Christus in mundum adueniret, & tan-
diu videretur differri eius incarnatio pa
riter, & passio, velut derelicti, & in obli
uionem traditi, has voces emittebant;
quemadmodũ & omnes pii, qui in ter-
ris degunt, conqueruntur, & dolent, tan
diu regni cœlestis ingressum illis pro-
rogari. obquam rem lamentabatur &
Dauid.d. Heu mihi, quia incolatus meꝰ
prolongatus est. D. autem Cyrillus ar-
bitratur eiusmodi querimoniam fore Cyrillus.
ipsius Syon carnalis, & temporalis, qđ
v5.tã pauci sint, qui ex Iudæis fidem ap
prehẽderint: sed respõdit Deus, & facit
apologiam, quæ tñ ad Sion spiritualẽ,
et intelligibilem referatur, q.d. ego nõ
dereliqui veram Sion neq; oblitus sum
eius, sed eã, q̃ carnalis & terrena est, & q̃
titulotenus, & solo nomine appellatur
Sion, ego ob eius demẽtiã repuli, ac de-
reliqui, non autem illam Sion, cuius por
tas ego diligo, custodio, & munio, de
qua verissimè admodum dicit Deus, ꝙ
quemadmodum mulier non potest ob-
liuisci infantis sui, ut non misereatur
filio vteri sui, sic & ego non possum ob-
liuisci Ecclesiæ meæ, quæ .s. ex latere
meo prodiuit, et si mulier aliqua im-
manis & fera fuerit oblita, ego tamen
non obliuiscar tui, qui sum Deus, & nõ
mutor, & profectò nemini dubium esse
debet, multo magis nos fore dilectos à
Deo, quam quecunq; pia, & dulcis ma-
ter filios vteri sui diligere videatur, ac
debeat. Huius conditionis & genij fa-
teor ingenuè me aliquando extitisse,
quippequi multo magis, aut non multo
minus confratres meos, & socios arbi-
trabar me diligere, quam quiuis pater
carnalis diligat filios suos, & possunc
hæc verba quærimoniæ dici, aut profer
ri à quocunquè iniuriam patiente, nec
habente, qui vindicet, vel tueatur: Sic di
cebat Christus Dei filius ad patrem,
Deus

Deus meus vt quid dereliquisti me. Vt autẽ ostenderet Deus, se nequaquã sui populi oblitum, & in oculis, & præ oculis eum semper habere, neque de illius memoria vnquam excidere, hac oratione demonstrat. d *Ecce in manibus meis descripsi te: muri tui coram oculis meis semper. Venerunt structores tui: destruentes te, & dissipantes à te exibunt.* Loquitur, vt sæpe Deus per Prophetam more humano: descripsi inquam te, & muri tui coram oculis meis semper. Sicut enim dum quis afficitur erga aliquam domum, vel Vrbem, vel quiduis aliud, nunquam non habet ante oculos situm, formam, ac dispositionem illius ad, quod afficitur, sic his verbis vult significare Dominus se perpetuo præcordiis gestare electos suos, & custodire eos sicut pupillam oculorum suorum. Vnde & Sapiens dicebat. Iustorum animæ in manu Dei sunt. Prꝫtereo quod in manibus Dei descriptæ sunt, ac depictæ cicatrices clauorum, quibus Christus fuit Cruci affixus: vnde fluxere dona gratiæ i. Sacramenta Ecclesiæ, bona omnia Spiritualia, quæ sunt nobis velut muri. Possumus etiam per manus Dei intelligere virtutem, & potentiam Dei, per quam sunt omnia in lucem producta iuxta illud. Psal. Opera manuum tuarũ ne despicias. & Deuter 32. Nonne manus Domini fecit hæc omnia? & alibi opera manuum tuarum sunt cœli: Possumus, & auxiliũ, & protectionem, qua Deus nos protegit, ac tuetur intelligere manum Dei. Iuxta illud Ioan. Non rapiet eas quisquam de manu mea. Cæterum hęc descriptio facta per manum Dei, vel ĩ manu Dei aptissime intelligi potest dispositio, decretum, ac ordinatio existens in mente diuina, respectu omnium creaturarum, & presertim respectu hominum, quandoquidem Deo non est cura de bobus: Muri verò qui sunt in oculis Dei, aut corã oculis Dei semper, sunt Sancti Apostoli, & eorum Successores, ac ministri Ecclesiæ, qui dei fulti presidio suisque præcibus, & orationibus muniunt Ecclesiam, eam sustẽtãt atque defendunt. Moraliter dicitur Christus descripsisse in manibus suis quemque nostrum, quia. s. per opera sua

Deut. 32.

A nos docuit quid facere debeamus. Nec reuoco, aut retracto ꝙ paulo ante dictũ est, Sacramẽta nouę legis esse muros & præsidia Ecclesiæ; sed longe melius est, ut Angeli, & ꝑsides Ecclesię, tali nomine metaphorico censeãt Subdit postea. *Venerunt structores tui:* qui te restituẽt *& muros tuos reparabunt.* i. Ecclesiã sanctam ad verã Dei mandatorũ obseruãtiam reducent, & sanctis institutis reficient. *Destruentes te, & dissipantes* qua

B les fuerũt Iudęi, & alii Christiani nominis hostes, presertĩ hęretici: ista particula, ut iacet, habet duplicem sensum, vel quos vocat structores, ironice quidem sint illi idem quos appellat destruẽtes, & sic videtur planus sensus literę, vt sic quidã exponunt: alius sensus est, vt alii sint structores, et alii destruẽtes: vt cõmuniter exponitur. *A te exibũt*, idest excludentur a te, & recedent, neque amplius tibi erunt infensi, vt sunt Scribę,

C & Pharisei, & homines vaniloqui, & seductores. Textus Lxx. Interpre. aliter se habet, & re vera pulcherrimus est illius verborũ intellectus: sic.n. legunt, Et qui te dissipauerant, egredientur ex te. Fuere nẽpe Iudęi vt principes Sacerdotũ, Scribę, & Pharisei, qui suis falsis, et vanis traditionibus, ac impurissimis moribus ciuitatẽ sunt demoliti, et Christũ Dominũ sunt crudeliter persequuti Et hi ꝓfectò ex ea egressi sũt. Qui ve

D rò dissipauerũt hierusalẽ terrenã, et aliã spiritualẽ cõstruxerunt, quales fuerũt Apostoli, hi quoque ex ea sũt egressi. ipsi item Iudęi. i. Christi Dñi discipuli ex Iudæorũ genere producti ædificauerunt Ecclesiã, ciuitatem Sanctam Ierusalem, et non eã, quę prius erat, hoc est rebellem, incredulã, et Domini sui interfectricem. qui verò deuastarunt eam, eiecti sunt, et eorum loco surrexerunt alii, vt mox dicemus, vt verè

E prædixit Saluator apud Mattheum dicẽs Auferetur à uobis regnum Dei, hoc est Ecclesia, et dabitur genti facienti fructus eius: dicit ergo. *Leua in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt venerunt tibi* Leua inquit Deus, sponsa mea, amica mea Leuare oculos nobis precipitur, quia magis expedit, quã eos deprimere, ut faciunt hi,

Tex. 6.

qui

Psal. 16 qui oculos suos statuerunt declinare in terram. Psal. 16. Leua inquã tu circuitu undequaque ad quascunque mundi plagas, mentis aciẽ extẽde, et uide, quot et quanti, sint: quos constat esse prorsus innumerabiles, *Omnes isti congregati sũt* ex omnibus mundi regionibus conuenere: *Venerunt tibi*, accesserunt ad te: iuncti sunt tibi in unã fidem, in unum sensum, et in unã, et eandem uoluntatẽ congregati: venerunt inquã tibi, vt tibi inseruiant, tibi obediant, et tua mandata exequantur. Et simile est hoc ei, quod

Ioan. ca 4. dixit Saluator apud Ioan 4. Leuate oculos vestros, et videte regiones, quia iã albæ sunt ad messem. Et ne de huius rei pollicitatione quisquam hæsitaret, adhibet Deus iuramentũ: quemadmodũ in ueteri testamento iurare consueuerat. d. *Viuo ego dicit Dominus*, quia omnibus his qui huc cõgrati *venerunt tibi* tãquam filii, Serui, et subditi, et quiq; suo munere functuri, Omnibus inquã his *velut ornamento vestieris, & circundabis tibi eos quasi sponsa*: O perpulchrã, insignem, et quam aptam similitudinẽ: quemadmodum enim mulier, et sponsa solet ornari uestibus præciosis pectus, et collum: gemmis, et auro atq; cæteris ornamentis, sic et Ecclesia velut sponsa Christi, uariis hominum generibus statu, et conditionibus, multisque virtutibus, et donis solet decorari,

Psal. 44. et exornati, iuxtã illud ps Astitit Regina à dextris tuis in vestitu deaurato circundata uarietate.

Et recte quidem D. Hie. appellat foelicem, qui tanti meriti est, tantæq; virtutis, vt eo Ecclesia Dei ornetur; quamquam existimet per huiusmodi ornamenta Ecclesiæ significari varia, et diuersa virtutum, et donorum spiritualium genera, per quę sponsæ ornatur ambitio, et vsque adeò multiplicabuntur filii, et populi tibi adhærẽtes, quòd *deserta tua, & solitudines tua, & terra ruinę tua nunc angusta erunt præ habitatoribus*. Sensus enim est, quòd dum audita fuerit prędicatio euangelii, et cognita fuerit amplitudo, magnificentia gratię Dei, et spiritus sancti, loca Iudeæ, in quibus nullus, aut pauci admodum habitabant, angusta erunt, præ habitatori

A bus, idest tot erunt habitatores, et incolę, et terram illam occupantes quod non sufficiet locus illis capiendis, non enim dubium, quod sola Iudeæ regio, et angulus ille orbis non erat capax ad sustinendum, et recipiendum tot homines, qui ex diuersis mundi partibus ad Christum confluebant. Quibus quidẽ dictis, prędicit Dominus Ecclesiam pristinas vires aliquando recuperaturam, atque adeò multo maiores quàm prius

B habuerit. Et longe, inquit, *fugabuntur qui te absorbebant*, hoc est Iudæi, Gentiles, et hæretici qui suis falsis opinionibus, ac doctrinis, mẽdaciis, ac pessimis exemplis Ecclesiam Christi non solum derturbare, sed absorbere nitebantur: similiter, et principes gentium, qui maximis viribus persequebantur Ecclesiã, & omnino extinguere, et exterminare satagebant, longe fugabuntur, idest longè procul ab Ecclesia expellentur;

C idipsum eueniet his, qui sub prætextu fidei, et veritatis euangelicę, acerrimẽ Ecclesiam catholicam persequuntur, et quoscumque rudes, pueros, ac simplices varis modis seducere nitũtur. Nõne reges Angliç, Saxones, et quidam duces tentarunt absorbere Ecclesiam Dei. Pręterea describit Esaias amplitudinem, et latitudinem, et dilatationẽ ipsius Ecclesię, quæ ea erit ut ipsimet credentes in maximam admirationem

D inducantur. Vnde inquit. *Adhuc dicent* supple, quicumque viderint vsque adeò numerum credentium augeri, dicent in quam *in auribus tuis*. O ecclesia mater tot fidelium filii sterilitatis tuæ, filii, inquam qui antea nouerant te adeò sterilem, et infœcundam esse, ut nullos fere filios educeres, aut educares, quodqui dem potest intelligi de synagoga secũdũ Glo. quæ dicebatur sterilis, quia præter Aggeum, et Zacchariam, atq; Mala-

E chiam, nullos habuit prophetas, qui eã nutrirẽt in lege; vel per sterilem possumus intelligere multitudinẽ gẽtium, quę verè dicebat sterilis, ut quæ nullos aut valde paucos Deo peperit filios, quæ postmodum diuulgato Euangelio, plurimos, et ferè ĩnumerabiles Deo peperit: vnde de ea loquebatur propheta. d. lauda sterilis, quæ nõ paris; erumpe,

pe,& clama quæ non parturis,quia mul tifilii desertæ,idest eius quæ per gratiã Dei in senectute concepit, quàm eius quę ab ineunte ætate habuit uirum, & legis vinculo fuit despõsata. Possumus & per hanc mulierem sterilem intelligere Ecclesiam primitiuam,quæ profectò in eius exordio, & natiuitate videbatur sterilis, cum pauci admodum ad eam,metu Iudæorum, & aliorum principum, confluxissent. Cum autem post aliquod tẽpus augeretur numerus credentium,filii huius sterilitatis dicebãt. Angustus est mihi locus, sola Palestina,aut Siria non est capax tantæ multitudinis credentium, nec sola Aphrica, aut sola Germania, sed neq; tota Italia, cum singulis partibus Europæ,sufficiẽs est tam ingenti numero accedentium ad fidem, propterea, *fac spatium mihi ut habitem*, hoc est dilata, & extende verbum tuum,gratiam tuam & tuę maiestatis potẽtiam super alias terræ partes,& nationes, id quod factum est paucis ante annis,dum prȩter regiones iã cognitas & in verbo Dei enutritas, tot prouinciæ,tot regna, & quasi nouus orbis Dei verbum susceperũt. Quo pacto dilatatus est locus, ampliatum est spacium,quo recipiendi sunt, qui audiunt verbum Dei. Tu verò ecclesia,cum uideris tot filios,tam ingentem numerũ populorum credentium,dices in corde tuo,& mirabitur,& dilatabitur cor tuũ. d. Quis genuit mihi istos? ego sterilis, & non pariens, transmigrata .i. exul & de loco ad locum deducta,serua, et captiua,& istos quis enutriuit?. quis fuit adeò potens,ac diuitiis affluens,quę potuerit tot filios enutrire? Ego destituta,& sola,nullam habens comitem, & sociam, nullam habens virtutem, et facultatem: & isti ubi hic erant? vnde venerunt? qua uia ad me accesserunt? Non poteram enim ego in seruitute constituta, nullum habens virum,& ad iutorem, huiusmodi prolem gignere, & enutrire. quomodo ergo huc accesserunt? respondet Dominus. *Hæc dicit Dominus Deus. Ecce leuabo ad gentes manum meam. & ad populos exaltabo signum meum*. Ne cuiquam videretur difficile,aut fortasse impossibile, quod

Tex. 7.

A Dominus promiserat, videlicet. quam plurimos ex vniuerso orbe accessuros ad ecclesiam explicat modum, quo id sit futurum, vel sit ipse facturus, ostendens,non viribus humanis, non armis, aut industria, sed solum diuina virtute, & potentia id aliquando fieri. D. autem Cyrillus videtur aliam afferre pręsentis literæ intentionem, vt propheta ostendat Deum vsq; adeo protensurum Ecclesiam suam,quod non solum Sion est habitura multos, & probos liberos, B quales fuerunt pleriq; ex Iudæis,qui apprehenderunt fidem, verum & gentes aggregandæ sunt ipsi ecclesiæ,& participes futuræ istius magnificæ promissionis.q.d. Hæc dicit Dominus Deus, hanc uiam,& hanc rationẽ adinueniã, vt Sion,non sterilis amplius, ac desolata, sed fęcunda,& opulenta,ciuibusquè repletasit quandoquè futura. *Ecce inquit leuabo*.i. extollam *ad gentes manum meam* .i. virtutem, & efficaciam poten- C tiæ meæ demonstrabo, *& ad populos exaltabo signum meum*, quod quidem, aut erit prædicatio euangelii, quod audientes, mihi credent: aut signum crucis,quod videntes,ad ipsum concurrẽt, & præ omnibus aliis bonis & facultatibus ipsum amplectentur, & ei cohærebunt: *vel leuabo manum meam* vocans gentes ad fidem,quę cum longe essent à Deo,et ualde distantes, non clamore D vocis,sed manu vocãdæ erant,quæ manus,dici poterat fama,& rumor mirabilium operum eius. solemus enim dum aliquem à longe vocamus, manum extendere,& ea signum facere. Quid inde sequetur? *& afferent filios tuos in vlnis, & filias tuas super humeros portabunt*, ac si diceret, omne obsequium, omnem pietatem,& charitatem in filios tuos ostendent Apostoli .s. & ministri Ecclesiæ,quiquè portabunt filios tuos recens E natos in vlnis, & brachijs suis ad sacrũ fontem baptismi,qui verò fuerint grãdeui,summa humilitate,fide,ac diligentia persuadebunt,euangelium audiant, Christi fidem apprehendant,et ecclesię sacramentis debeant initiari: tunc vltra, *& erunt reges nutritij tui, & reginæ nutrices tuæ, vultu terra demisso, adorabũt te, & puluerem pedum tuorum lingent*.

Deus quo leuat manũ

Nemi-

A Neminem quippè latet qui ueterum historias legerit, & eas etiam quę sunt nostrorum temporũ, quot principes, qnot reges, qnot cuiusuis conditionis homines uultu in terram demisso, & genibus flexis osculantur pedes, & corpora sanctorum, & summorum Pontificum, & puluerem pedum suorum lingunt, quique etiam si quid in pedibus Ecclesię terreni operis adhęserit, suo sermone tergunt, atq; delingunt: nec so-
B lum præsides, & ministri Ecclesiæ suorum pedum puluerem lingunt, sed inimici eius terram lingent. *Et scies* (inquit Dominus) *quia ego Dominus*, super quo tamquam sub firmissimo fundamento non confundentur qui expectãt eum iuxtà illud psa. Vniuersi qui te expectant non confundentur.

Post hæc sequitur in textu. *Numquid tolletur a forti præda? aut quod captum fuerit a robusto saluum esse poterit?*
C Remouet hoc loco propheta ex persona Dei, quam possent increduli habere dubitationem. qui dicere possent. qui fieri poterit, ut gentes idolatræ in vitiis enutritæ, à Demonibus possessæ, possint unquam Christi fidem suscipere, & in Ecclesiam conuenire? Cum Sathanas sit vsque adeò potens, quòd nulla potestas super terram existens posit ei comparari? Cui respondit Dominus. Eqnidem, & captiuitas a forti tolletur, &
D quod ablatum fuerit a robusto saluabitur. Sed quomodo? Quia fortior illo superueniens uincet eum uniuersa eius arma auferet, in quibus cõfidebat, et spolia distribuet, sic Marci. 3. legitur. Quomodo potest aliqnis intrare in domum fortis, & uasa eius diripere, nisi primum ligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet? Et præter id sequitur, *Eos uero qui iudicauerint te, ego iudicabo, & filios tuos* quorũ salus in discrimine posita erat, *ego saluabo.* Et postremo *cibabo hostes tuos carnibus tuis*, idest se ipsos consument, se ipsos trucidabunt, et se inuicem deuorabunt, & quasi musto sanguine suo inebriabuntur: tantus enim erit sanguis eorum qui te persequentur, ut alter in alterius sanguine suffocetur, et immergatur: tunc quidem non socer a genero, neque hospes erit ab hospite tutus. Et uerè quidem factũ est ut patet in historiis. quòd mater comedit carnem suam, idest filium ex utero suo eductum, et progenitum. *Et sciet omnis caro.* idest omnis homo, *quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus fortis Iacob.* Nullus inquam est alius præter Deum, qui saluum fecerit populum suum, et redemerit eum a seruitute peccati, mortis, et inferni. *Deus fortis Iacob* Appellatur Deus fortis Iacob, uel quia est uelut alter Iacob, qui luctatus est cum Angelo, et uicit eum, orans scilicet ne recederet ab eo: vel dicitur fortis Iacob, quia ipse est Deus ipsius Iacob, quem fortem, et robustum fuisse scriptura ipsa testatur. Ipse enim est fortis, et potens & Dominus, virtutũ, et congruè quidem appellatur Rex glorię, cui sit honor, et decus in perpetuum. Amen.

Et in hoc terminatur cap. 49.

CAPVT

CAPVT QVINQVAGESIMVM

1. HAEC dicit Dominus: Quis est hic liber re-
pudii matris vestrae, quo dimisi eam? aut quis
est creditor meus, cui uendidi uos? ecce in
iniquitatibus vestris venditi estis, et in scele
ribus uestris dimisi matrē uestrā. Quia veni,
& nō erat uir; vocaui, & nō erat, qui audiret;
nūquid abbreuiata, & paruula facta est manus mea, ut non possim
2. redimere? aut non est in me uirtus ad liberandum. Ecce in in-
crepatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum
computrescent pisces sine aqua, & morientur in siti. Induam
cælos tenebris, & saccum ponam operimentum eorum. Dominus
dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum, qui las-
sus est uerbo: erigit mane, mane erigit mihi aurem, ut audiam
quasi magistrum. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem
non contradico: retrorsum non abii. Corpus meum dedi percutiē
3. tibus, & genas meas uellentibus: faciam meam non auerti ab in
crepantibus, & conspuentibus in me. Dominus Deus auxiliator
meus, ideo non sum confusus: ideo posui faciem meam, ut petram
durissimam, & scio quoniam non confundar. Iuxta est, qui iu-
stificat me, quis contradicit mihi? stemus simul, quis est aduersa-
rius meus? accedat ad me. Ecce Dominus Deus auxiliator me-
4. us: quis est, qui condemnet me? Ecce omnes, quasi uestimentum
conterentur, tinea comedet eos. Quis ex uobis timens Dominum,
audiens vocem serui sui? qui ambulauit in tenebris, & non est
lumen ei, speret in nomine Domini, & innitatur super Deum su
um. Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambu
5. late in lumine ignis vestri, & in flammis, quas succendistis, de
manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.

EXPLA-

EXPLANATIO IN QVINQVAGESIMVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *HAEC dicit Dominus. Quis est hic liber repudii matris vestra quo dimisi eam? aut quis est creditor meus cui uendidi uos? Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram &c.*

SVMMA præsentis capitis est, populũ Iudaicum reiectũ esse à Christo, & exclusũ à Regno Dei, non ex ullo defectu, uel ex parte potẽtiæ, uel ex parte bonitatis Dei, sed sola eorum malitia, & impietate, ut nihil fuerit prætermissum ab eo scilicet Christo, quod ad eos Iudæos reducendos spectare uideretur: nulli quidem Christus labori pepercit, ut bene cũ illis ageretur, liberando omnes oppressos à Diabolo, e unctis benefaciendo, lapsos subleuando, & quascumque iniurias, & contumelias patienter ferendo: nihil tamen illis profuisse declaratur. Vnde inquit. *Quis est hic liber repudii matris uestra quo dimisi eam?* Vult propheta diuino spiritu afflatus Dei personam gerens demonstrare, non gratis aut iniuria, seu quia sic Deo libuit, absque ulla causa Synagogam reiicere, sed ob eorum iniquitates, & scelera: & propterea inquit. Quis est, aut qualis est liber iste repudii, quo ego dimisi matrem uestram? propheta sic loquitur percunctando quasi præuiderit Iudæos aliquando de Deo glorioso, et æquissimo iudice conquesturos, dicite vos Iudæi, quis vnquam uestrum perspexit hunc librum? non enim ex me, & mea uoluntate, aut beneplacito, & quia sic mihi beneuisum est, illam iam despon-

A satam abieci, & alteram duxi. *Aut quis est creditor meus, cui uendidi vos?* q.d. neque etiam existimare debetis me tamquam ære alieno oppressum, & pecuniis indigẽtem, quo creditoribus meis satisfacerem, uos vẽdiderim, aut oppignorauerim, si quis vestrum sic existimet, ostendat, quæso, hunc meum creditorem cui vos vendiderim: aut dederim pro pignore, ne fortè carceribus detinear, quæ quidem verba quasi ludens, & irri-

B dens uidetur Dominus efferre, & in eos iacere, propterea sequitur, & affert veram caussam, qua fuerit synagoga ab eo repudiata, & inquit. *Ecce*, (supple, hæc est causa qua uos abiecerim, & qua nec diu modo quodam existimari possitis: *venditi quidem estis in iniquitatibus vestris*; non estis amplius uestri: qui .n. facit peccatum, seruus est peccati; *Et in sceleribus vestris dimisi matrem uestrã.* Ioan. 8.

C dimisi (inquam) matrem uestrã hoc est synagogam, in sceleribus uestris hoc est propter scelera uestra, uel quia in sceleribus uestris occupati eratis, detenti, atque immersi: populus enim Hebreorum, & eorum synagoga acceperat à Deo legem matrimonii dotales tabulas, cum dictum fuit ei. Non seruies Diis alienis, & non habeas Deos alienos coram me: veruntamen ipsa recessit a Deo, & seruiuit Diis alienis, nec solum recessit a Deo seruiens diis alienis,

D sed occidit prophetas, & lapidauit eos qui ad eam missi sunt. Vnde indigna-

tus

tus deus apud Oseam cap. 2. Dicite (inquit) fratribus uestris, iudicate matrē vestrā, qnoniam ipsa non vxor mea, et ego nō uir eius: auferat fornicationes suas a facie sua, & adulteria sua de medio vberū suorū. Quidam ponunt discrimen (ut aliàs me dixisse memini) inter scelus, & iniquitatem. Quòd scelus sit peccatum coutra Deum; iniquitas vero contra proximum. Et sequitur, magis in specie assignans causas huius repudii quo dimissa est synagoga, & inquit. *Quia ueni, & non erat vir, vocaui, & non erat qui audiret.* Veni in quam, in hunc mundum, ut viderem, & saluarem ipsum, & non erat, scilicet qui haberet cor, & animum, seu mentē viri hoc est hominis probi, & uerū bonum agnoscentis, Vir enī dicitur a vi, vel a virtute, seu potentia, & magnanimitate, vel etiam à gratitudine. Vnde conquęritur D. Ioan. cap. 1. d. In propria venit, & sui non receperunt eum. Aut non erat vir, non ita quidem quod nullus, vel pauci admodum reperirentur, sed non erat vir, quia omnes ferè in captiuitatem peccati abierant. Vocaui, & non erat qui audiret, uocaui inquam per internas inspirationes, atque etiam per prophetas, et Apostolos meos. d. si quis sitit veniat ad me, et bibat, & non erat qui audiret. quandoquidem erant adeo in peccatis demersi quòd mentis aures erant omnino occlusę, & impeditę, ne quicquam ad eorum salutem spectans libenter exciperent: vnde etiam licet colligere, eos, qui sunt peccatis immersi, non esse dignos inter uiuentes, & audientes computentur. Aliud etiam est hoc loco notandum, quòd malorum nostrorū causas nequaquam in Deum contorquere debemus, quasi Deus sit auctor, & caus malorum, sed vtiq; scelera nostra, & iniquitates nostrę: quemadmodum quidam alius Propheta manifestè testatur d. Iniqnitates vestrę diuiserunt inter vos & Deū vestrum, & Dauid ps. Non est sanitas in carne mea à facie irę tuę. Et postmodum subdit Non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. Postea subdit. *Numquid abbreuiata, & paruula facta est manus mea, vt non possim redimere, aut non est in me virtus ad liberandum?* Quibus verbis apparet Deū velle ī spem erigere ipsos Iudęos, & fiduciam adhibere, quòd si de resipiscentia cogitare voluerint, possint etiam num fieri participes hęreditatis ęternę, cum non sit abbreuiata virtus, & potentia sua, cum is ille idem sit, qui in increpatione sua desertum fecit mare, arefecit flumina, vbi pisces sine aqua computruerunt, & moriuntur in siti, vel mortui sunt. Huius autē illustris miraculi meminit Dauid. d. Quid est tibi mare quod fugisti, & tu Iordanis quia conuersus es retrorsum? & ps. 93. Tu dirupisti fontes, & torrētes ru siccasti fluuios ethan: et ps. 76. viderunt te aquę Deus, viderunt te, et timuerunt, vnde sic habet tex. præsens.

Tex. 3. *Ecce in increpatione mea desertum faciā mare, ponam flumina in siccum, computrescent pisces sine aqua, & morientur in siti.* Alij secus hanc partem exponsit: volunt enim hic remoueri obiectionē, vel excusationem qua Iudęi de eorum incredulitate excusari potuissent quòd .u.g. nō audierint filium Dei eos vocantem, neq; etiam receperint eum ad eos venie. cū uiderint eum in humilitate, et infirmitate, atq; sub humana specie ad eos accessisse, neq; ullum regni, aut Imperij specimen habuisse, cumq; præsertim non potuerit eos à seruitute Romanorum eripere, ac liberare. Dicit ergo Deus. O stulti, et insipientes, existimatis ne Deum minus habere uiriū quàm prius? *Ecce in increpatione mea.* Cum voluero, cum iussero, aut comminatus fuero, *desertum faciā mare.* Iuxillud psalmi. Increpuit mare, & exiccatum est: sicut olim quando filii Israel pertransierunt mare, deduxit eos Deus in Abyssis sicut in deserto. Et hæc expositio magis cōformis literæ quia loquitur in futuro d. Ego desertum faciam mare. Et ponit aliud signum suę incomprehensibilis potentię, ac diuinitatis d. *Induam cęlos tenebris, & saccum ponam operimētum eorum.* Induā quippe tenebris, & faciam ne amplius illuminent; & ponā saccum operimentū eorum, quemadmodū fecisse legimus per Moysem famulum suum cum tenebræ

bre per tres dies continuos occuparunt A vniuersam terram Aegypti, & videbatur cœli velut sacco quodam nigro coopertι. Non enim proprie cęlum nubibus operitur, sed dicitur tenebris obduci, quando eius lumē intercluditur, dū nubes à terra subleuantur, quę non amplius quàm decē stadiis à terra distāt. Allegoricè verò dicitur cęlum obscurari, quando sancti in aliquod peccatum incurrunt. Sancti inquàm qui sunt in uia non in patria, & qui non sunt con- B firmati in gratia. Dicit ergo Deus. Si hæc olim mirabilia, signa, & prodigia feci, cur non poterit manus mea, quæ nihilominus est potens quam tūc, eripere vos de potestate Sathanæ, & de seruitute Romanorū? Vos ergo oportebat me ad vos venientem libenter excipere, meis verbis fidem adhibere, quæ præceperam vobis custodire, & si mihi non volebatis credere, operibus credere debueratis, quibus facile nosse C poteratis quod ego in patre, & pater in me est. Neq; etiam vos quicquam hæsitare poteratis de mea doctrina, & de his, quæ vobis ex pręcepto, ac decreto patris mei proponebam, euius rei affert rationem d. *Dominus enim dedit mihi linguam eruditam, & bene instructā*, Vt sciam exprimere, & commōstrare quęcumq́; sunt uobis salutaria. *Dedit &c. linguam eruditam, vt sciā sustentare eum, qui lapsus est verbo, eriget mane,* D *mane eriget mihi aurem, ut audiam ipsū Deum quasi magistrum, Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abii,*

Et ubi nos legimus Dominus dedit mihi linguā eruditam, alius textus habet. Dominus dedit mihi linguam eruditorum, quæ quidem verba mirabilem habent intellectum, ut hinc agnoscamus quod docent Theologi, Christo non esse datum spiritum ad mensurā, sed habitare in eo omnem gratiæ plenitudinem, de cuius plenitudine omnes nos accepimus, & conuenienter quidem dicitur habere linguam omnium eruditorum quia spiritus omnium sanctorum, omnium prophetarum, omnium doctorum in Dei regno datus est Christo, ut ab eo tamquā à capite influat in omnes Doctores, & Dei verbi ministros in regno Ecclesię. Cum uero subdit. *Vt sciam sustentare eum qui lapsus est verbo.* Hæc litera non vno modo habetur in variis codicibus. Aliqui enim legunt Vt sciam sustentare eum, qui lapsus est uerbo, & huius literæ sensus est, quod Deus scit defendere, & sustentare eos, qui lapsi sūt verbo. i. qui in uerbo offendūt, ut rectius loquantur, neq; in uerbis suis, quod fit contra honorē, & gloriā diuinę maiestatis effutire audeāt, deq; Deo non secus quā quod rei veritas habet, credere, aut loqui præsumāt, & hoc quidem obnixè postulare oportet à Deo, & nihil de eo hęsitare: quandoquidem fides est donum Dei. & propterea Dauid etiam psal. 118. Deum præcabatur. d. Ne auferas de ore meo verbum ueritatis usquequaq; quia ī iudiciis tuis supersperaui. Alia litera, & quidem meo iudicio lōge correctior, & uerior sic habet. Dominus dedit mihi linguam eruditā, vt sciam sustentare eum qui lassus est, uerbo, sic etiam supra cap. 40. d. Qui dat lasso uirtutem, & his qui non sunt, fortitudinem. Pro cuius literę intellectu, primo cauendum, ne decipiatis opinione quorundam, qui volunt hæc esse uerba Esaiæ, & de se ipso hæc uerba proferre dicant Iudęi, & fautores eorum quicquid uelint, loquitur. n. hic dubio procul uerbū Dei, Christus Dei filius iuxtā formā, & rationē susceptę humanitatis. Dicit ergo Christus Dominus. Deus pater, & Dominus meus dedit mihi filio suo carnem induto, linguam eruditā, habilem, scilicet, & idoneam, ut sciā sustētare eū, qui lassus est. i. defatigatus & oppressus, & uariis miseriis, & calamitatibus onustus, & afflictus, & quonā modo? uerbo, uerbo inquā, ac doctrina prędicationis euāgelicę, & uirtutis Dei, et promissioni bonorum cęlestium, E id quod manifeste docuit cum omnes ad se uocans dixit. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam uos.

LXX. Interpretes habent alium textum paulò differētem à vulgato: sic. n. legunt. Dominus dedit mihi linguam disciplinæ, ut sciam quando oporteat loqui verbum. quoniam re uera aliud

psal. 118.

est tempus tacendi, aliud est loquendi. & (ut inquit D.Hier.) magnæ scientiæ est, uirtutis, & prudentiç dare in tempore conseruis cibaria, & audientium cõsiderare personas. Nam quibusdam oportet subministrare lac, ut qui sunt aliquanto carnales, quibusdam uerò solidum cibũ, Christus ergo didicit à patre, quando oporteat loqui verbũ, quando oporteat aliquem blandis uocibus corrigere, & cũ minis, ac terroribus ad semitam reducere: propterea dicebat Dauid. Domine labia mea aperies, & os meum annũciabit laudẽ tuã, & Dominus apud Io. c. 12. inquit. Qui misit me pater, ipse mihi mandatũ dedit quid dicã, & quid loquar, & paulo post, q̃ ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor. Nec ipsi filio dumtaxat cui primo iure cõuenit hæc ratio medelæ, ut uerbo sustẽtet ęgrotos, & oppressos, & quicunq; sunt mirum in modum lassi, & defatigati: uerum et discipulis, aliisque eiusdem uerbi ministris concessa est: dixit .n. illis. Dabo uobis os, & sapiẽtiam, cui non poterunt resistere omnes aduersarii uestri: quippe qui habebunt linguã usq; adeò eruditam ac expeditam, ut nõ modo qui sunt in afflictione positi, consolari ualeant, ac reficere, uerum coram Regibus, & Principibus libere, & audacter loqui, Deique maiestatem defendere, ac propugnare poterũt, quibus dicitur. Cum steteritis ante reges & præsides, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini. dabitur .n. nobis in illa hora quid loquamini, quia non uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri, qui loquitur in vobis. Homines ergo lassi, & penè uita functi, uerbo sustentantur, non quocumq; sed uerbo Dei, ut scriptum est Matth. 4. videlicet Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Vt autem citrà omnem dubitationẽ nobis cõstet quæcunq; nobis suggeruntur à Christo Domino, & eius Discipulis Dei vnius non hominũ doctrinã fore, subdit in codẽ versu idem Dominus. d. Erigit mane mane erigit mihi aurẽ. s. ipse Deus ut audiã eũ quasi magistrum, nihil .n. à me ipso loquor, sed quæ docuit me pater, hæc loquor,

D. Hiero. · *Psal. 50.* · *Ioan. ca. 12* · *Act. 6.* · *Matth. 12.* · *Matth. 4.*

A B C D E

sed quid sibi uult illa frequens repetitio, erigit mane, mane erigit mihi aurem? Et postmodum, Dominus Deus aperuit mihi aurem, nihil planè aliud nisi quod singulis horis, & momentis Deus alloquitur uerbum, quiqne semper generat, & producit verbum ipsum, instruit quæcumq; hominũ saluti sunt necessaria: & congruè dici hoc fieri mane propterea quod maximè idoneũ ad intelligẽdum atq; discendum est illud tempus, quasi uelit innuere nullam Deum prætermittere occasionem, aut temporis momentũ, quo nos instruat, illuminet, ac doceat, quiq; nos semper excitat, & uelut oscitantes aliquando uellicat, quò audiamus, intelligamus, & conuertamur ad eũ, quo loco uult etiã nos monere nihil nobis fore antiquius debere, nihil magis diù, noctuq; mente uersari, quam Dei uocem, tam internã, quam externam auscultare, & aures porrigere ad Dei verbum excipiendum. Et quę docuit, re ipsa perficere. Dicunt alii fieri hãc repetitionem *mane, mane,* ut innuat quòd ab initio prædicationis & quàm primum oportuit, erectæ fuerunt ei aures ad percipiendum doctrinam patris, retrorsum nõ abiit, sed illico fuit executus. Vel dic secundum Orig. per hanc repetitionem *mane, & mane* designari plura mysteria fore Dei filio, homini facto, quàm ulli creaturę unquam reuelata. Nicolaus de Lyra refert primum mane ipsi ęternitati, in qua filius ab æterno fuit edoctus a patre, & habuit omnem, & eandem sciẽtiam, quam habet pater. Alterum mane refert ad instans incarnationis, in quo Christus Dei filius habuit scientiam infusam. Aliqui verò simplicius, & planius exponunt hanc particulam, quod scilicet mane, & mane dicit filius. *Deus pater mihi erigit aurem*, quia scilicet diluculo, ualde mane, neq. diuturnum tempus expectat, quo nos uocet, nos adiuuet, & manum porrigat, & hoc idem rursus repetit. d. *Dominus Deus aperuit mihi aurem*, mihi significauit & innotescere uoluit quæcumque per me fieri expediat, ne tota gens pereat: propterea d. *Dominus Deus aperuit mihi aurem*, id est rem omnem detexit, & explicauit

Mane mane quid. · *Nic. de Ly.*

plicauit; *Ego autem non contradico*, non A
renuo, nec me difficilẽ prębeo, *retrorsũ*
non abii, sed prompto, & alacri animo,
quòd mihi iubetur excepi, & voluntariè me ipsum obtuli, & re ipsa manifestũ fecit omni populo, se nõ cõtradixisse, non renuisse, & quòd retrorsum nõ abiit, cuius rei veritatem sequentia verba demostrant. *Corpus meum dedi per-*
Tex.3. *cutientibus, & genas meas uellentibus, faciem meam non auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me.* Quis non videt hic prophetam introducere Christum de passione sua loquentem, & quasi numerato recensentem insultus, opprobria, ignominias, & flagella, quę pertulit in corpore suo? Corpus (inquam) dedi in potestatem percutientium, ut percuterent, verberibus afficerent, & vndequaq; cęderent flagellis. Aliqui legũt. *Dorsum meum dedi percutientibus*: neq; omnino præter rem, quoniam per dorsum quod est eminentior pars corpo- C
ris totum corpus intelligitur, & con-
psal.128. uenit cum eo, quod habetur in ps. 128.
Supra dorsum meum fabricauerũt peccatores. & Orig. Cyrill. ac D. Hier. exponunt, uel accipiunt pro hac dictione corporis ipsum nomen dorsum. *Dedi genas meas uellentibus* Hęc certè maxima erat ignominia, de qua solus Esaias meminit, & uelut quidam adnotarũt vellicatio barbæ duo in se mala cõtinet, dolorem, videlicet, & grauem cõ- D
tumeliam, præterquã aliqui Euangelistæ referunt, & hanc. Dederũt ei alapas in faciem, & percusserunt eum, (nec timuit innocens, & mansuetus agnus seruum illum nimis improbum, & audacem his verbis arguere. d. Si male locu-
Ioan.18. tus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, cur me cedis?) Nec destiterunt impii, & maxime omnium sacrilegi Pharisęorum ministri, aliam grauem, minimeq; ferendam inferre
iniuriam Christo Domino, cum inquit: E
faciem meam non auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me. Nulli dubium uarias, & acerbas fuisse iniurias, & contumelias, quas palã, & absq; vllo pudore, & modestia inferebant in eum dicentes: Aue Rex Iudęorum, et alios saluos fecit, se ipsum non potest saluũ

facere. Eliam uocat iste, veniet Elias liberans eum; Sed expuere in faciem, quamcumque videbatur excellere iniuriam. quòd autem hæc extrema habeatur iniuria, manifestum est etiam in lege in qua præceptum erat, ut si frater alicuius uiri noluerit accipere in vxorem, quæ antea fuerit mulier defuncti, eadem mulier coram senioribus excalceato uno ex pedibus expuat in faciem eius, qui respuerat eam, et dicat, sic faciet homini, qui non ędificauerit domũ fratris sui, quamquam ergo hæc maxima fuerit iniuria, non tamen auertit ab ea faciem suam Christus *Dominus*. ut magis glorificetur vultus eius, quã vultus Moysi fuerit glorificatus. Vnde subdit. *Dominus Deus auxiliator meus, ideo non sum confusus*; sed longe magis splendens, et gloriosus quam quicunque alius: Non sum inquam confusus ante conspectum Dei, quoniam hęc est
C voluntas patris mei, qui misit me: Non sum confusus in opinione, et iudicio aliorum, quoniã non pro meis iniquitatibus hæc pertuli in corpore meo, ideo subdit. *Posui faciem meam, ut petram durissimam & scio quoniam non confundar.* Non enim ab aliquorum opprobriis, et prauis consiliis, et seductionibus quicquam commouebor, sed constans, et firmus ero, ut quod pater meus cęlestis prędordinauit, ad finem vsq; de-
D ducam, et propterea, vtiq; scio, idest certus sum, mea me non fallit opinio, quòd non confundar Hoc autẽ, supple, ideo tam constanter affirmo, quia *iuxta est*, non longe abest *qui iustificat me. Quis contradicet mihi?* sicut alibi etiam dicit. Quis ex uobis arguet me de peccato? *Stemus simul, conueniamus in iudicium*, loquamur palam, discutiamus causam nostrã, nemo loquatur clanculũ *Quis est aduersarius meus?* quis mihi uult se se opponere, accedat ad me, se ipsum ostẽ-
E tet, se ipsũ manifestet, non loquatur in angulo; ex his uerbis colligunt quidã iustitiam Christi communicari nobis, et reddere nos audaces, et intrepidos aduersus demonem, et securos ante tribunal Dei. Sed pręter id, oportet nos quoq; verè et formaliter habere iustitiam: et effici iustos. *Ecce Dominus Deus*

auxiliator meus, quis est qui condemnet me? ut alibi d. Apo. si *De⁹* pro nobis quis cōtra nos? et sup. 12. c. *Dñs* exercituū decreuit qs poterit infirmare? Nec putes Iudiciū ullū posse vnq; fieri inter Xp̄m, et suos psecutores, quāuis auctoritate, sed solū leui quadā, et ualde futili cōparatione. Sed quale qualefuerit iudiciū īter hoēs et Deum quicunque de eo secus quam par sit fuerint opinati, hunc habebunt exitum, quem propheta hoc in loco prædicit. cum inquit. *Ecce omnes quasi uestimentum conterentur, tinea comedet eos*: omnes inquam *D*ei contemptores, quique fuerint ausi *D*ei opera oppugnare, et eius filium condemnare, purum hominem eum existimantes, et sua culpa damnatum, et in crucē actū, sicut noui quidā Atheistę loquuntur, et uelut iudęi criminabantur dicentes quia filium *D*ei se fecit, omnes inquam isti uelut uestimentum conterentur: uesti menta quidem uel uetustate conteruntur, uel à tineis corroduntur, & absumuntur. Sic profectò Iudęis euenit, quorum pars fuit uelut vestimentum in exilio contrita, pars verò uelut a tinea consūpta, et gladio perempta, Nec Iudæi solum, sed impii omnes, infideles, & hæretici paulatim decident, et redigentur in nihilum, tandem uerò erunt ab inferno absorti. Prterea conuertit sermonem ipse propheta, ad quoscunque qui uidentur habere in se timorem Domini, & inquit.

Tex. 4.

Quis ex uobis timens dominum, audiens uocem serui sui, qui ambulauit in tenebris & non est lumen ei, speret in nomine Domini, & innitatur super Deum suum? Si quis inquam est, qui timeat Dominū, cuius timor est initiū sapientię, & à quo timore est initium salutis, audiens uocem serui sui, idest ipsius Christi, quē misit paterfamilias hora cenæ dicere inuitatis, ut uenirent ad cenam, & noluerunt uenire, quia etiam seruus ambulauit in tenebris, idest erat ignotus, & obscurus, neque ullus eum uerebatur, sed cunctis erat exosus, abhominabilis ac despectus, & non est lumen ei, quia scilicet nullum habet refugium, neq; consolatorem. iuxta illud psal. Consolantem me quæsiui, & non inueni. Vel

psal. 68.

A non erat ei lumen, quia nullam habebat speciem, neque decorem: iste inquam si quid ei adueniat aduersi, speret in nomine Domini, & innitatur supra *D*eum suum, hoc est illi cohæreat, illi coniungatur, illum apprehēdat, et comitetur, qui cum malediceretur non maledicebat, cum pateretur non comminabatur, tradebat autem iudicanti se iniustè 1. Petri. 2. Alia datur expositio hisce uerbis. *Quis ex*

1. Petri. 2.

B *uobis timens Dominum audiens uocem serui, sui qui ambulauit in tenebris*, idest numquam delicta per fragilitatē commisit, ambulauit in tenebris. i. fuit aliquando incredulus, & parum fidelis, non desperet de diuina bonitate, sed speret in nomine Dñi, & innitatur supra Deum suum, tamquam super tutissimū, & potentissimum auxiliatorem. Aut sic expone. Quis ex uobis timens Dominū &c. Qui ambulat in tenebris,

C ī tenebris inquā erroris, ita ut nō sit ei lumen qui fuerit persequutus Christū, & *A*postolos, confidat in nomine Domini, & innitatur supra Deum suum, neq; desperet ueniam, etiam si regem glorię cruci affixerit: certè si uolum⁹ delictorū ueniam consequi, & pro illis satisfacere, oportet nos inniti pasioni, & meritis Christi. Sequitur postea, et loquitur ad impios, et pertinaces in peccato, & inquit. *Ecce uos omnes accēdentes ignē*

Tex. 5.

D *accinctis flammis, ambulate in lumine ignis uestri, & in flammis, quas succendistis de manu mea factū est hoc uobis. In doloribus dormietis*: quasi uelit dicere, uos qui me uocantem non audistis, sed potius multis calumniis, et cōtumeliis affectum occidere uoluistis, et nec dum de resipiscentia cogitastis unquam, *E*cce iam nunc uidebitis quid uos prospe ritatis, ac securitatis maneat. Vos inq̄ omnes accendentes ignem, qui nihil

E aliud uestris cogitationibus, uerbis, & actionibus agitis, ac tractatis, nisi accendere ignem, & commotionem capitis in populis excitando seditiones, & tumultus, et accēditis ignem. i. excitastis ignē, q uos cōburet: immisistis carbones, et ligna. i. perpetrastis multa scelera, et flagitia, addētes peccata peccatis, ut facili⁹ et vehemēti⁹ uos cōburat:

thesau-

Thesaurizare iram & prouocare Deum ad indignationem. accincti flammis, & tamquam laqueis impliciti, & circundati, ambulate in lumine ignis vestri, idest prosequimini, quod iam cępistis, & in flammis quas succendistis, posteaquam lucem, quæ uobis aliquando effulsit uos repulistis, & tenebras magis quam lucem dilexistis, vobis inquam, eueniet quod ab æterno vobis est præfixum, ut scilicet in eum ignem accedatis, uel potius pertrahamini, qui paratus est Diabolo, & Angelis eius. Et ne uos credatis hoc fortuitò contigisse dicit Deus. *De manu mea factum hoc est uobis* q.d. hoc malum, siue supplicium quod vos vobis ipsis consciuistis, & pręparastis, estis perpessuri; quemadmodum dictum fuit Cyro Regi Persarum: sanguinem sitisti, sanguinem bibe. Tandem hunc in modum concludit *In do-* A *loribus dormietis*, hoc est dolentes, & afflicti uitam consumabitis. Alii dicũt *In doloribus dormietis*, hoc est tot dolores, & angustias perfere tis quod in illis tandem succumbetis, uel uos Iudęi in doloribus dormietis, hoc est in perpetuis cruciatibus inferni accubabitis & lectulus vester, & stratum, ubi vos perpetuo quiescere, & vitam omnem agere necessum erit, erunt inferni dolores, ac tormenta. Tex. 70. habet in B mærore dormietis: quodquidem verũ est, omnes inquam peccati conscientiã habentes, & nõ resipiscentes, dormiunt semper & uitam finiunt in mærore, tristitia, & dolore, hæc erit sors vestra, & finis laborum vestrorum, quę sors, & hæreditas non solum Iudæis, sed omnibus improbis, & Deũ non timentibus cõtinget, a qua Deus per misericordiã, & pietatẽ suã nos liberare dignetur.

CAPVT QVINQVAGESIMVM PRIMVM.

AVDITE *me, qui sequimini quod iustum est,* 1.
& quæritis Dominum: attendite ad petram
vnde excisi estis, & ad cauernam laci, de
qua præcisi estis. Attendite ad Abraham
patrem vestrum, & ad Saram, quæ peperit
vos: quia vnum uocaui eum, & benedixi
ei, & multiplicaui eum. Consolabitur *er-* 2.
go Dominus Syon, & consolabitur omnes ruinas eius: & po-
net desertum eius quasi delicias, & solitudinem eius quasi
hortum Domini. Gaudium, & lætitia inuenietur in ea, gra-
tiarum actio, & vox laudis. Attendite *ad me popule meus,* 3.
& tribus mea me audite: quia lex à me exiet, & iudicium
meum in lucem populorum requiescet. Propè est iustus meus,
egressus est Saluator meus, & brachia mea populos iudicabunt:
me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt. Le-
uate *in cælum oculos vestros, & videte sub terra deorsum:* 4.

quia cæli ſicut fumus liqueſcent , & terra ſicut veſtimentum atteretur , & habitatores eius ſicut hac interibunt: Salus autem mea in ſempiternum erit , & iuſtitia mea non de-
5. *ficiet .* Audite *me , qui ſcitis iuſtum , populus meus , lex mea in corde eorum : nolite timere opprobrium hominum , & blaſphemias eorum ne metuatis . Sicut enim veſtimentum , ſic comedet eos vermis : & ſicut lanam , ſic deuorabit eos tinea . Salus autem mea in ſempiternum erit , & iuſtitia mea in ge-*
6. *nerationes generationum .* Conſurge , *conſurge , induere fortitudinem bracchium Domini : conſurge ſicut in diebus antiquis , in generationibus ſæculorum . Numquid non tu percuſsiſti ſuperbum , vulneraſti draconem ? Numquid non tu ſiccaſti mare , aquam abyſsi vehementis ? qui poſuiſti profundum*
7. *maris viam , ut tranſirent liberati ?* Et *nunc qui redempti ſunt á Domino , reuertentur , & venient in Syon laudantes , & lætitia ſempiterna ſuper capita eorum , gaudium , & lætitiam tenebunt , fugiet dolor , & gemitus . Ego ego ipſe conſolabor vos : quis tu , ut timeres ab homine mortali , & á filio hominis , qui quaſi fœnum ita areſcet ? Et oblitus es Domini factoris tui , qui tetendit cælos , & fundauit terram : & formidaſti iugiter tota die à facie furoris eius , qui te tribulabat , & parauerat ad perdendum : vbi nunc eſt furor tribulantis ? Cito veniet gradiens ad operiendum , & non interficiet uſq; ad internitio-*
8. *nem , nec deficiet panis eius .* Ego *autem ſum Dominus Deus tuus , qui conturbo mare , & intumeſcunt fluctus eius : Dominus exercituum nomē meum . Poſui uerba mea in ore tuo , & in umbra manus meæ protexi te , ut plantes cælos , & fundes terram : & dicas ad Syon : Populus meus es tu .* Eleuare , *eleuare conſurge .*
10. *Hyeruſalem , quæ bibiſti de manu Domini calicem iræ eius : vſq; ad fundum calicis ſoporis bibiſti , & potaſti vſque ad fæces . Non eſt qui ſuſtentet eam ex omnibus filiis , quos genuit : & non eſt , qui apprehendat manum eius ex omnibus filiis , quos enutriuit . Duo ſunt quæ occurrerunt tibi : quis contriſtabitur ſuper te ? vaſtitas , & contritio , & fames , & gladius , quis conſolabitur te ? Filii tui proiecti ſunt , dormierunt in capite omnium viarum , ſicut oryx illaqueatus : pleni indignatio-*
11. *ne domini increpatione Dei tui .* Idcirco *audi hoc paupercula ,*
& ebria

& ebria nõ à uino. Hæc dicit dominator tuus Dominus, & Deus tuus, qui pugnabit pro populo ſuo: Eccè tuli de manu tua calicem ſoporis fundum calicis indignationis meæ, non adiicies: vt bibas illum ultra. Et ponam illum in manu eorum, qui te humiliauerunt, & dixerunt animæ tuæ: Incuruare, ut tranſeamus: & poſuiſti ut terram corpus tuum, & quaſi viam tranſeuntibus;

EXPLANATIO IN

QVINQVAGESIMVMPRIMVM CAP.

ESAIAE PROPHETAE.

AVDITE me, qui ſequimini quod iuſtum eſt, & quæritis dominum: Attendite ad petram vnde excisi eſtis, & ad cauernam laci, de qua præciſi eſtis.

A EXploſis, & reiectis Iudæis infidelibus & quicunque eiuſdem ſortis, & conditionis extiterint, qui ob ſuam impietatem, & alia ſcelerum genera accẽderunt ignem, in quo tandem perpetuo cruciabuntur, conuertit propheta ſermonem exhortatoriũ pariter et conſolatorium ad eos, qui

B ex Iudęis erant crediturí, & pollicetur eis ſe omnino ſalutem, & fœlicitatem conſequuturos per Chriſtum Dei filiũ, & inquit. *Audite me omnes qui ſequimini quod iuſtum eſt*; vos inquam Apoſtoli, & diſcipuli mei, & quicumq; in me eſtis crediturí, quiq; ſequimini quod iuſtum eſt; id quod vere iuſtitia exigit, & ratio poſtulat, iuſt um quidem eſt magis audire Dei verbum, quod non poteſt quemquam fallere, quàm vanis, & incer-

C tis quorumcunq. hominũ ſermonibus aures pręberę. Aliqui per id quod iuſtũ eſt intelligunt iuſtitiam, quæ eſt per fidem in Chriſtum Ieſum, aut ipsũmet Chriſtum, ſed ſimplicius dictum eſse

A existimo ut abſolute intelligamus idq; iuſtũ eſt: iuſtũ eſt quidẽ ſeruos Dñi amplectamur, veneremur & colam⁹, nec in eos vtcũq; humiles, et abiectos inuehamur, et cõuiciis, & maledictis inſectemur, ut impii Iudęi fecerunt in Chriſtũ *Dñm*, qui nolẽtes eũ audire, neq; ſequi quòd iuſtũ eſt in doloribus ſuis dormierũt & perpetuo cõquieſcent, & loquitur hoc loco ipſum verbum Dei fil us, vel proph. illius perſonam gerens, ut patet

B verborum contextu; Aliqui textus habent: *Audite me qui perſequimini quod iuſtum eſt*; cuius verbi ſignificationem aliqui in bonam, aliqui verò in ſiniſtrã partem accipiunt. D. Hier. videtur accepiſſe in bonum ſenſum, pro eo quod eſt apprehendere, ſequi & amplecti quod iuſtum eſt, quoniã ſubdit. *Et quęritis Dominum*: ſicut enim apud proph. *Pſal. 33.* pſal. 33. legimus. Inquire pacẽ, & perſequere eã; ubi illud uerbũ (pſequere) in

C bonam partem ſuſcipitur: quemadmodum dicimus, hoſpitalitatem ſequimini, & pſal. inquirentes Dominum non deficient omni bono, & alibi. lætetur cor quęrentium dominum: quęrite,

faciem Dei Iacob. Textus verò LXX. Interpret. videtur accipere prædictum verbum in malum sensum, quod persequi hoc loco sit idem, quod aduersari, ac detestari, iuxtà ergo hunc sensum sic exponendus est iste textus: Audite me qui persequimini quod iustum est, idest qui contradicitis, & resistitis Euangelio quod est ipsum iustum, res iusta, & ius diuinum; & quæritis Dominum, idest hac uestra persecutione qua Christum, & fideles eius, & Euangelii prędicationem insectamini, stulte quidem et satis impudenter putatis uos placere Deo, et ipsum quærere, et præter eius honorem, et gloriā nihil appetere: itaque expositio potest admitti; sed vt ex istis ambagibus eruamur, stemus in textu vulgatæ editionis, et exponamus ut dictum est. Vt verò nos certiores efficiamur de diuinis promissionibus, et certò quæ iampridem sunt nobis promissa fore confidamus, exemplo rerum quæ iā præterierūt nos munit, et fouet ipse Christus per proph. d. *Attendite ad petram unde excisi estis, & ad cauernam laci de qua præcisi estis*, q. d. In memoriā reducite, et reuocate, et memores aliquādo estote, et respicite ad petrā unde excisi estis, et ad cauernam laci de qua præcisi estis, quomodo .s. ex petra quæ est corpus durissimum, et solidissimū vos qui molles estis, et rationis capaces excisi estis, *& ad cauernā laci* supple respicite, et attēdite, de qua præcisi estis, quòd si hoc nō fuit ipsi Deo quicquā difficile ac impossibile, quòd natura omnium quam fieri poterat, neque vllius creaturæ uiribus, aut artificio, poterit etiam Deus absque vllo negocio suscitare tot gentes, et tot populos, qui credant in ipsum, ut Syon non sit penitus interitura, sed magis, ac magis amplificanda. Et quoniam hoc exemplum, et similitudo per eum allata de petra, et de cauerna laci, de qua præcisi fuot ipsi Iudæi erat ualde obscura, et parū admodū intelligibilis, declarat, et manifestat re multo clariori, et faciliori, innuēs quid per petram, et quid per cauernam laci voluerit indicare proph. d. *Attendite ad Abraham patrem vestrum* ò vos Iudęi, qui ex semine Abrahę descendistis qui

A propterea pater uester nuncupatur, *& attendite ad Saram, quæ peperit uos, quia vnum uocaui eum* inter tot gentes quæ tunc in orbem terrarum degebant, eū unum, ipsum solum uocaui, et elegi, et benedixi ei (Adduot LXX.) et dilexi ei, et multiplicaui eum, q. d. si Abrahā qui erat iam senex, et grādeuus, et Sara quæ erat sterilis, et inepta partui, eo munere, et gratia fuerunt à me ditāti, quod parerent filium, ex quo tam multi po-

B stea prodierunt, quid mirum, et quæ uos dubitatio potest apprehēdere quin certo credatis me tot homines creaturum, qui sint velut stellæ cœli, et uelut arena maris? cum ergo ita futurum sit *Consolabitur ergo Dominus Syon, & consolabitur omnes ruinas, eius et ponet desertū eius quasi delicias, & solitudinem eius quasi hortum Domini, Gaudium, & lætitia inuenietur in ea*, hoc est in Ciuitate Syon, ibi gratiarum actio, et vox laudis Hæc

C est plana, et simplex huius literæ expositio. Vt autem hæc melius capiantur. Dicendum quod non incongruē, nec absq; caussa proph. voleos ostendere nullā esse difficultatē ipsi Deo, loco Iudæorum qui fuerint reprobati multitudinem satis innumerabilem credentiū adducere, posuit exemplum de petra, et de Abraham. Primum quidem de petra: quoniam quemadmodum de petra aliqua magna, seu lapidicina multi

D lapides, et ferè innumerabiles excutiūtur, vel excidunt, ita ex Abrahamo multi, et fere innumerabiles populi prodierunt, et sicut ex cauerna laci, et ex profundo puteo multæ hidrię aquæ extrahūtur, ita ex vtero Saræ, multi per successionem filii prodierunt: Et quemadmodum petra fuit typus, et figura Abrahæ, et cauerna laci fuit typus, et figura Sarę: sic hi duo coniuges, et progenitores multorum hominum fuerunt ty-

E pus, et figura Christi, et Ecclesiæ; sicut enim Abraham fuit pater multarum gentium, sicet Christus fuit pater, et Dominus cunctorum fideliū, & quēadmodū ex vtero Sarę iā sterili, & infecūda, multi filii secundum successionem temporum prodierunt, sic in Ecclesia quæ per Saram designatur, multi prodierūt & prodibunt vsque, ad consumationem

sæculi

sæculi, & sicut ex Abraham adeò multiplicatum est semen suum, vt fuerint sicut stellę cœli, & velut arena quæ est in litore maris: sic etiam numerosus erit populus fidelium, non modo spiritualiter: verum & secūdum rem ipsā: spiritualiter quidem, quia varios virtutum, & euangelicorū bonorum fructus edent fideles: & quod attinet ad rem ipsam, & ad veritatē historię manifestum etiā erit, qui velut stellę cœli, & sicut arena maris multiplicabuntur credentes in Christum, cunctus .n. orbis terrarum veneratur christum dominum, & adorat, & plena est omnis terra gloria eius: & quemadmodū hi, qui descendunt ab Abraham comparātur stellis cœli, & arenę maris: ita etiā considerandum est, duo esse genera filiorum Abrahæ. quidam qui sunt velut arena maris, vt potè inutiles, & infructuosi, qui nil nisi terrena sapiunt, & bonorum cœlestium sunt prorsus expertes, & infœcundi, cuiusmodi sunt Iudęi qui sunt ex semine Abrahæ secundum carnem dumtaxat: sunt & alij qui sunt ex semine Abrahę secundū gratię promissionem, & hi sunt qui virtutibus ac donis cœlestibus, vt stellę cœli resplēdent.

Postremo quemadmodum Abrahā fuit constitutus, & declaratus à Deo pater multarum gentium, vt habetur Gen. 17. ita planè Christus Dominus fuit constitutus à Deo pater, & Dominus cunctorum fidelium, & data est ei omnis potestas in cęlo, & in terra. Sed fortè dices: nōne & alij fuerunt patres multarum gentium? Noe quidem dictus ē pater generis humani. Ab Esau quoq; innumerabilium gentium profecta ē soboles, multiq; alii fuere multarum nationum origines, et prīcipia. cur ergo potius dictus est Abraham pater multarum gentium, et typus et figura Christi domini patris, et capitis, ac principis omnium fidelium, immo angelorum & hominum? Respōdeo. quia longe maiores & præstantiores sunt inter dominum Iesum, & Abraham, quam inter eundem Christum & cęteros patres similitudines, & analogię. Quoniam quidem prēter eas quę

A sunt allatæ similitudines, iussus fuit Abraham egredi de terra sua, & de cognatione sua, & accedere in terrā quā Deus mostrauerat ei. Sic & Dominus noster egressus est de terra sua, qa à sūmo cœlo egressio eius, & venit in terram, hoc est in hunc mundum, vt homines faceret Deos, hoc est participes hæreditatis æternę, & diuinę naturæ consortes. Nec ipse solum, verum, & Apostoli & fideles Christi, & quicumq; B sunt sacris initiati figurati fuere per Abraham, qui egressi sunt de terra suā & de cognatione sua, & vnà cū Abaham patre nostro, idest Christo terrę sāctæ hæreditatem sunt consecuti. Deinde quemadmodum Abraham credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiā, sic & illi, qui sunt in Christo, & à Christo dependent propter fidem quæ est in Christum iustificati sunt apud Deum, et filii Dei nuncupati.

C Item: quemadmodum ex Abraham et Sara, qui iam erant corpore effœto et virib⁹ defuncti ortus est Isaac, qui interpretatur risus, et gaudium; ita etiam ex corpore Christi mortuo exorta est Ecclesia, et profectum euāgeliū; lætissimus inquam nuncius ille redemptionis generis humani toto orbe peruulgatus. Omitto alias comparationes quæ supra sunt positæ, ob- D quas apparet non incōgruè aut minus apposite Christum dominū per Abraham designatum, ac figuratum, similiter et Ecclesiam Sanctam Catholicam per ipsam Saram.

Vnde et cōuenienter Christus est dictus pater multarum gentium, et longe couenientius quam ipse Abraham, et quicunq; alii. Sed dices Christum Dominum non solum per Abrahā propositum, et designatum, et Ecclesiam per ipsam Saram; uerum et per petram E vnde excisi sumus, et per cauernam laci de qua præcisi sumus: Quoniam quemadmodū de petra, hoc est de quadam lapidicina, quæ clariori uocabulo potest dici petraria, hoc est locus ille, ubi lapides exciduntur, quam Grę ci vocant latomiam, difficile admodum, ne dicam impossibile potest aqua educi, ita uidebatur omnino difficillimum

cillimum, & penè incredibile, quod ex Christo Domino ab omnibus reiecto, despecto, & cruci affixo produci possent, & emanare tot viri fideles, & vniuersi orbis duces, atq; rectores; quemadmodum fuere diuini Apostoli, qui post Christi passionem totum mundũ peragrarunt, & ad Christi fidem, & deuotionem deduxerunt, & verè Christus est petra illa durissima, de qua locutus est Proph. in cap. preced. ex persona Dei patris. & quo nam pacto ecclesia B sancta catholica mater nostra potest designari per Saram sterilem, ac infœcũdam? aut magis per cauernam laci? Dicendum quod cauerna laci hoc loco intelligenda est corpus, & latus Domini nostri, ex quo lancea, & claui percusso velut ex quadam cauerna defluxit sanguis, & aqua, vnde formata est Ecclesia, in qua, et ex qua prodeunt, & procedunt quicunq; sunt regenerati in filios Dei: Et quemadmodum Sa C ra quæ dicta est regina quod ex ea pdierunt duces, & reges; sic & Ecclesia est ea mater, quæ peperit genus electum, & regale sacerdotium.

Postremo quemadmodum Sara fuit olim sterilis, & infœcunda, & paulominus à viro despecta, & contempta; ita Ecclesia quæ ex gentibus est collecta antequàm fuerit per Christũ redempta, & ei coniuncta, erat admodum sterilis, & infœcunda, quia nullos Deo D dignos fructus afferebat, quin & in sui primordio erat adeò humilis, & abiecta, vt qui eam persequerentur, & affligerent, arbitrarentur se obsequium præstare Deo: Sed quoniam diximus à prĩcipio qđ petra illa figurabat Abrahã, et cauerna laci figurabat Sarã, sic, et Abrahã, et Sara figurabãt Christũ, et Ecclesiam. Dubitare quis poterit; quæ comparatio Abrahæ ad petram, et Saræ ad cauernam laci? Dicimus hac ra- E tione fieri posse istam comparationẽ, quoniam quemadmodum ex petra, seu lapidicina, quæ est locus ille vnde lapides exciduntur, quem locũ (vt diximus Græci vocant latomiam, difficile admodum potest aqua produci) quæ tamen aliquando fuit producta, quãdo à petra, percussa virga Moysi, fluxerũt aquę, et torrẽtes inũdauerunt: ita difficile admodum, et quasi impossibile videbatur ex Abraham vetulo, ac penè vita consumpto non magis quam ex ligno, aut lapide posset filius procreari; ita ex Sara, quemadmodum ex puteo ualde profundo, et ex cauerna mirum immodum recondita, et sub terra lõgè seposita, non potest facile aqua exhauriri, ita non poterant ex eius vulua filii naturaliter vnquã produci. Quare si Deus est adeò potens, magnus, et admirabilis, vt quæ suapte natura fieri sunt impossibilia, mox, & absq; vllo negocio ipse in actum deducat, nullus ergo de Dei potentia, fide, ac promissionibus potest quicquam dubitare; & quemadmodũ ex illa petra, quã percussit Moyses torrentes inundauerunt, ita ex latere Christi, qui petra nũcupatur, omnes nos sumus excisi, atq; deducti. Vos ergo Iudæi non debetis contristari, si maxima pars vestrum perit; quoniam supplebit vestras ruinas innumerabilium gentium multitudo, & quicunq; voluerint imitari fidem patrum vestrorum videlicet Abraham, Isaac, & Iacob, qui verè fuerunt serui, & amici Dei. Et hoc est quod innuit propheta cũ īquit. *Consolabitur ergo Dominus Syõ & consolabitur omnes ruinas eius,* Tex. 2. *& ponet desertũ eius quasi delicias, & solitudinẽ eius quasi hortũ Domini, gaudiũ, & lætitia inuenietur ĩ ea.* Idest in ipsa Syon gratiarũ actio, & vox laudis: Hæc cõsolatio de qua loquitur Proph. est promissio quã facit Deus lætitia afficiens, & certã spẽ afferẽs, & inserẽs his, qui audire voluerint. Per hanc verò Syon noli intelligere terrenam illam, sed spiritualem, & fidelem Syon, quę est dei viuẽtis Ecclesia, quę quidem vt millies diximus, ẽ multitudo collecta tám ex gẽtibus, quã ex Iudæis, ex illis inq; qui postposita, & prostergata priori obstinatione apphẽderĩt fidẽ, quę ẽ ĩ Christũ Dñm nostrũ, tunc omnes ruinæ Ierusalẽ, quæ post eius euersionẽ remãse rũt ĩstaurabũtur, & lõge ĩ melius reformabũtur, & quę loca erãt deserta, & õnibus bonis destituta, erũt quasi deliciæ & voluptates spirituales, & vbi erat solitudo, & sterelitas, erit quasi hortus, & paradisus *Desertum, & solitudo.*

radisus Dñi;ibi,hoc ē in ipsa Ecclesia p Christū coacta erit gaudiū, & lætitia, gaudiū(squā)īternū,&externū,erit gratiarum actio de beneficiis īnumeris, quæcumquè ab optimo, & clementissimo Deo gratis, & liberaliter accepimus, & erit vox laudis, quia nihil, ibi audietur, aut percipietur, quàm vox laudis, & commēdationis diuinæ bonitatis,&clementiæ,quod quidem gaudium prouenit à certa spe, & fiducia in Christum, per quem sumus tandem suscepturi corpus cōforme claritati corporis sui, & cum eo perpetuo regnaturi,offerimus autē ipsi pro summis quæ accepimus beneficiis non amplius vitulos,& boues loco gratiarū actionis, sed laudes,& hymnos. Quare cū pollicetur deus ponere desertum quasi delicias,et quod ī ipsa Syon gaudium,&lætitia inuenietur, gratiarum actio, & vox laudis,vult innuere nos fore transferendos ab vno cultu ad alium, hoc ē à lege ad gratiam,& euangeliū,à Moyse ad Christum. Alii per desertum, & solitudinem intelligunt gentes omni lumine coelesti destitutas; per delicias & hortum Domini intelligunt Sanctos viros,apostolos,& martires, & vtriusq; sexus uirgines, quæ producunt in Ecclesia fructus suauissimos, vt gaudium & lætitiam &c.

Rursus petit attentionem ipse Deus, velut qui magna, & incompreheusibilia, sed summopere vtilia ē dicturus, & inquit. *Attendite ad me popule meus, & tribus mea me audite,quia lex à me exiet, & iudicium meum in lucem populorum requiescet.* Hæc verba quidam volunt esse filii Dei ad reliquias Israel,& ad populum credentem,sic exponit D. Hier: Et ego existimo,quod verba illa *popule meus* debeāt referri ad gentes,quæ crediderunt in Christum,& illæ dictiones *tribus mea* referantur ad populū Iudeorum, qui specialt quodam ritu distinguebatur in duodecim tribus, & iurè quidem eorum poscit attentionem, quia Christus venit in hunc mundum non solum vt explicaret veterem legē, sed vt mutaret in melius,& ... ras præteritorum temporum in veritatē trāsferret,propterea iurē cōpellabat ipsam

Tex. 3.

A tribum,et eius attentionem poscebat. Dicit enim. *Quia à me lex exiet* q. d. hoc est, quod vos populi nationum, & Iudæorum debetis attentè percipere, nec solū corporis auribus,sed ipso sensu, & mente diligenter excipere,& frequenter meditari: Lex inquam à me exiet,non lex quæ fuit à Moyse producta, & publicata, sed lex Euangelica quæ exiuit à me,hoc est a filio Dei, qui propterea venit in hunc mundum non

B modo vt veterē explicaret, sicut diximus,sed vt nouā afferret,quamquā lex noua reipsa non differt á veteri, sed in melius, & clarius mutata, & explicata. Non differt inquam, quoniam vnus est finis ad quē vtraq; ordinatur, seu potius vtraq; ordinat homines capaces beatitudinis, vt subdantur Deo,ferantur in ipsum, & omnes eorū actiones dirigantur ad eum. Verum est tamen quod longè facilius, & citius or-

C dinamur ad Deum beneficio nouę legis, quam ope, & opera legis veteris, quoniam lex ista ē lex imperfectorum, & velut pedagogus puerorum, quæ per minas, & verbera, & per promissa tēporalia ducit homines ad fidem,& gratiam, propterea vocatur lex timoris. lex autem noua per se ipsam ducit ad gratiam, imo est lex gratię, fidei, & amoris,& vocatur lex perfectorum, cui veritati testimonium perhibent sacræ

D literę, et omnes catholici doctores, potissimè vero Concilium Tridentinum huic doctrinæ suffragatur quod sess. 6.cap. 1. habet hæc verba:quod nequaquam Iudæi per ipsam literam legis Moysi poterant liberari à potestate Cōcil.Trid.
diaboli, ac mortis, et à peccato resurgere, quamuis liberum arbitrium in sess.6.cap.1.
eis minime extinctum esset viribus licet atenuatum, et inclinatum. Eiusmodi ergo lex à me exiet, dicit Christus,

E et iudicium meū, hoc est decretum, et consilium meum requiescet in lucem populorum: iudicium inquam meum proferetur,et emittetur in lucem populorum,et in eis quiescet,et firmabitur: ipse enim Christus datus est in lucem gentium in hoc opus,et beneficium assumptus, vt sit lux gentium,vt cap.49. quēadmodum ipse Christus de se ipso

dicebat

dicebat. Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris sed habebit lumen vitę. Vndè et Dauid præcabatur Deū d. Emitte lucem tuam, et veritatē tuā, ipsa me deduxerunt et adduxerunt in montē sanctum tuū, &c. deduxerunt inquam è profundis tenebrarum, et adduxerunt in montem sanctum tuum.

Possumus etiam hoc loco sumere iudicium pro rectitudine, et directione bonorum operum: iuxtà illud ps. 98. Tu aparasti directiones, iudicium, et iustitiam in Iacob tu fecisti. Dicitur autem hoc iudicium in lucem populorū fore productum quia populi videntes mirabilia opera Domini, et ea mente perpendentes ad fidē iugiter accedēt, et hac ratione illuminati poterunt dici, et esse, quod quidem iudicium dicitur requiescere in lucem populorum, quia fidelium mentes hoc rectum, stabile, et firmum Dei iudicium contemplantes in pace, et tranquillitate quiescent. Deinde sequitur. *Prope est iustus meus*. Vbi siue deus pater loquatur, siue filius, aut Spiritus Sanctus afferuntur verba maximæ consolationis, et gaudii. Promisit enim Deus frequenter se missurum esse prophetam, missurum esse puerū, & seruum, qui afferat salutē, et liberationem cunctis gentibus: id verò videbatur plurimum differri, et profectò experimento comprobatur, nihil esse durius quam aliquid vehemēter concupitum, nimis prorogari, propterea dicit Deus. *Propè est iustus meus, egressus est Saluator meus, & brachia mea populos iudicabunt*. Videtur quidē vi verborum pater hic loqui, cum dicit. Propè est iustus meus, egressus est Saluator meus, q. d. filius meus qui solus est verè iustus imò ipsa iustitia, et Saluator .i. quem ego pater institui, decreui fore Saluatorem populi mei, iste inquam meus iustus propè est, in ianuis est, non poterit diutius immorari, cito veniet ad vos, iam egresus est Saluator meus, ne diffidatis, neq; frustra conqueramini, cito veniet, et saluabit vos; quemadmodum Abacuh proph. hoc idem promittitur à Domino dicēte; Adhuc paululū, adhuc paululū veniens veniet, et non tardabit. Si autē volumus (ut quidam) hæc esse verba filii Dei sic poterunt exponi.

Psal. 98.

Iudiciū domini requiescet in lucē populorum.

Abacuh.

Prope ē iustus meus, hoc ē iustitia mea quia mecum est, et ego ipse sum: ego inquam sum, qui gratis iustitiam confero, ego ipse sum, qui salutem vobis affero, et præter me, et sine me nullus potest salutem adipisci: et brachia mea populos iudicabunt; per brachia nonnulli intelligunt filium et spiritum sanctum, qui sunt virtus, bonitas, et sapiētia patris: sed melius est per brachia intelligere sanctos apostolos, et prædicatores euangelii, qui velut brachia sustinent corpus Christi misticum, quod est Ecclesia: et de eis scriptū est. Quod sedebunt super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel: vel per brachia Christi quę iudicabunt populos intelligi possunt opera, quippequę per brachia designantur. Huiusmodi ergo opera iudicabunt populos .i. condēnabūt, reos esse dmostrabūt iuxta illud Io. 15. si opera nō fecissē in eis: qui nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem, et uiderunt, et oderunt, et me, et patrem meum. Deinde sequitur, et loquitur ipse filius d. *Me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt*. Insulæ inquam .i. loca remotissima, et accessu difficillima me inquā expectabunt, summo, et ingenti desiderio peroptabunt, et perquirent me hoc est habere ueram, et salutarem mei cognitionem. expectabunt inquam .i. patienter sustinebunt quoadusq; sim uenturus, nec mirū, quia ipse est expectatio gentium. *Et brachium meum sustinebunt*. Si per brachiū intelligatur filius Dei: quemadmodum alicubi sumitur, ut in Cantico Mariæ, fecit potentiam in brachio suo. Et alibi. Saluauit sibi dextera eius, et brachium sanctum eius, sensus est quasi Dei patris loquentis; sustinebunt scilicet insulæ, et populi, sustinebunt brachium meum .i. cum patientia, et animi fortitudine expectabunt aduentum filii mei: at si filius loquatur ut prius, me insulæ expectabunt, et gentes brachium meum sustinebunt .i. colla, ea humeros libenter subiicient legi meę,

Io. 15.

&

& mandatis, & propter me cruces, & tormenta, & mortem ipsam obibunt; hæc mihi valde placet expositio. Quidā alii sic exponunt *Brachium meum sustinebunt*, .i. gentes, & populi innitentur virtuti, & potentiæ meæ irrefragabili, p quā cōtrito, et cōfracto Demone, superabunt ōnes eius insidias, mūdi, & carnis delicias, & oblectamēta, sustinebunt etiā gentes brachium domini .i. virtutem, & potentiam eius, neq; ad vllum flagellum recedet ab eo. Quo autem magis eorum animos corroboret, & in diuinæ promissionis fiducia stabiliat, & confirmet, subdit inquiens.

Tex. 4. *Leuate in cælum oculos vestros, & videte sub terra deorsum, quia cæli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores eius sicut hæc interibunt: Salus autem mea in sempiternū erit, & iustitia mea non deficiet.*

Cælum quo modo liquescit. Hæc, quam facit Esaias collatio inter Deum optimum maximum, & quascūquē res creatas; ad duo nobis necessaria summopere intelligenda potest aptari, vel vt ostendat longè prius, & facilius quæcumq; cœli ambitu continentur, imò Coelum ipsum, & quęcūquè sub terra degunt esse interitura, quàm diuinas promissiones minimum quicquam esse defuturas: vel ut ostendat ī nulla re creata, præterquā in Deo cuiquam esse fidendum: ideoq; vanissimi sunt homines illi, & tota mente cāpti, qui spræto Deo viuo, & verò, ac sempiterno, quamcumq; creaturam colunt, & venerātur. Quod attinet ad sensum verbotum, non existimes Coelos sicut fumum liquescere, neq; terram sicut vestimentum atteri, & singulos habitatores; quemadmodum terram esse perituros; sed hoc dictum est per figurā hyperbole. Aut dicas (quòd cœli nō dicuntur liquescere sicut fumus, sed aliquando contingit eos mutari in melius, quemadmodum dicit propheta.

Psalmus. Mutabis eos, & mutabuntur) in melius (inquam) non in peius.

Quod similiter habitatores terræ sint interituri velut terra, hoc absolutè falsum est, cum animæ, quæ sunt principalior pars hominis, sint immortalitatis dono ditatæ, & corpora nostra sunt, & A ipsa aliquando consequutura immortalitatē, sicut dicit Apostolus. Oportet .n. corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. qui per cœlum hoc loco volūt aerem intelligi quasi velit innuere Esaias cū dicit. *Cæli sicut fumus liquescent*, quod aer quandoq; resoluetur in fumū, uel qui est leuis ut fumus, fortasis non B longe recedunt à sensu ipsorum uerborū *salus autē mea* (inquit) *in sempiternū erit, & iustitia mea .s.* salus, & iustitia, quā meo munere cōsequemini *nō deficiet, neq; uobis auferetur, sed erit i sēpiternū*, quod quidem indubitanter uerum est, & nulli dubitationi obnoxiū, si de iustitia consumata loquamur: uerum si loquamur de iustitia, qua multi uiatores iusti dicuntur, & sunt, non in æternum manet, sed quandoquè deficit ob C nostram oscitantiam, quamquam frequenter etiam per Dei gratiam reparatur. D. Cirillus existimat per hæc uerba uoluisse Deum homines planè ignaros, & à Demone seductos monere, ne existimēt cœlum esse Deum: id quod supra nos innuimus, & propterea stultū esse, & uanum, creaturam potiusquam creatorem suspicere, uenerari, & colere, cum non solum Cœlum, sed omnis creatura sit uanitati subiecta: sequi- D tur textus, & dicit. *Audite me qui scitis iustum, populus meus, lex mea in corde eorum.* Tex. 5. ubi rursus petit attentionem, & monet ut supra diligenter audiant, et corporis, ac animi aures prębeant monitis, & hortationibus ipsius Dei: Loquitur enim hic Deus pater, ut ex his uerbis, & sequentibus facilè potest cōiici. Et uerba fiunt ad ueros Israelitas, hoc est ad eos, qui nouerint iustum .i. Dei filium. dicit ergo. *Audite me qui* E *scitis iustum*. qui iā cępistis noscere eum qui uerè iustus est, & iustificat eos, qui credunt in ipsum, uel audite me, qui scitis iustum, qui .s. scitis quod iustum est, & iustitiam apprehenditis. Populus meus dico tibi, mi popule, loquor ad eos in quorum corda lex mea attigit, ac penetrauit. Iuxta illud Psalmi. Psal. 36. lex Dei in corde ipsius. 36. Quod ergo dico uobis? quid uolo populum meum audire ex me? hoc inquam. *Nolue timere*

mere opprobrium hominum, & blasphemias eorum ne metuatis; quemadmodũ alibi monet Saluator d. Nolite timere eos qui occidunt corpus, posthæc autem non habẽt amplius quid faciãt, sed potius eũ timete qui potest animã, & corpus perdere in gehennam Et D. Tho. 2. 2. q. 144. ar. 2. dicit quod opprobria quę inferuntur alicui propter virtutem, nõ sunt timenda sed aspernenda, & deridenda; quemadmodum mox rationem adducit d. *Sicut enim vestimentum*, supple à vermibus consumitur, & vetustate etiam conteritur, *sic comedet eos uermis, & sicut lanã tinea cõsumit, et deuorat*, sic deuorabit eos tinea. p vermem intelligas molestiam, & vexationem conscientię perpetuam. Per tineam intelligas ignem, ut confor me sit pręsens dictum, cum eo quòd alibi scriptum est, uidelicet Esa: 66. & ecclesiastici 7. Vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur. Vindicta carnis impii, ignis, & vermis. Sic itaq; Deus vult hac oratione suos fideles præmunire, ne ob ĩgentes persecutiones, quas sũt passuri propter Christum à fidei confessione quicquam mo ueãtur, sed fortiter persistant, expectãtes auxilium Dei: quemadmodum sępe monet Dauid d. Viriliter agite, cõ fortetur cor vestrum, & sustinete Dominum, et D. Paulus. Eph. 6. cap. Cõfortamini ĩ Domino, et in potẽtia virtutis eius. Induite uos armaturam Dei vt possitis stare aduersus insidias Diaboli. Qui per vermem hoc loco ex auctoritate B. Aug. volunt intelligi debere Christum dominum, qui de se ipso dixit ps. 21. Ego sum vermis, & non homo. non satis faciunt, quoniam dicit tex: Nolite timere opprobrium hominum, & blasphemias eorum ne metuatis: absurdum mihi videtur per opprobrium hominum hoc loco intelligere Christum, quamuis ipse de se ipso dicat. Ego sum vermis, & opprobrium hominum. Verum si quis attentius consideret, non videbitur ei durum per vermẽ, & opprobriũ intelligere Christum dominũ, cũ ipse de se ipso id fateatur dicens. Ego sum vermis, & non homo, opprobrium ho- *Psal. 21.*

A minum, & abiectio plebis, ut egregiè declarat D. Aug. Epist. 49. vbi ostendit quo pacto ab isto verme consumẽtur peccatores. propterea stemus in priori expositione. Dicit ergo Deus pater, eos, qui persequuntur Christum à verme esse commedendos, sicut vestimentum; & quemadmodum lanam à tinea esse deuorandos: salus autem mea, et iustitia mea. i. salus, & iustitia quã ego pueris meis pręstabo, aut filius

B meus, qui est salus, & iustitia mea in generationes generationũ ptinget, ac perdurabit. Deinde sequitur alia pars huius capituli seorsũ exponẽda, quę sic habet. *Consurge, consurge: induere fortitudinẽ brachium Domini: consurge sicut in diebus antiquis in generationibus seculorum.* *Tex. 6.* Iuxtà sententiam D. Hier. Deus pater loquitur ad filium, & monet eum ut exurgat, nec amplius differat, ac immoretur ad suscipiendã carnem propterea

C inquit. Consurge fili, consurge de solio tuo, non amplius differas, atq; dissimules, *consurge inquam, induere fortitudinem* tu qui es brachiũ Dñi, qui es virtus, & fortitudo Dei, induere fortitudinem, ostende robur, & potentiam tuam, consurge, & te ipsum qualis, & quantus sis demonstra: Exerę vires sicut fecisti *in diebus antiquis in generationibus seculorum*: Per dies antiquos intelligit (secundum quosdam) tempus

D illud, seu tẽpora in quibus fecit Deus potentiam in brachio suo, penes ea quę hic recensentur, vbi inquit. *Numquid non tu percussisti superbum? vulnerasti draconem &c.* quę ibidem leguntur: per draconem intelligens pharaonem, & omnem potentiam eius, vt legitur exo di. 15. & Deu. 32. Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas. Alii per dies antiquos intelligunt dies illos, in quibus creatus est

E mundus, & quæ sub eo continentur, et denique quando creatus est homo. D. Hiero: per dies antiquos, et per generationes sęculorum intelligit ea sęcula sibi inuicem succedentia, in quibus de multis periculis sanctos suos liberauit. Volunt alii hoc loco populũ fidelem, aut prophetam in persona eiusdem populi alloqui brachium Domini, *Hieronymus.*

mini .i. eius filinm, & præcatur vt quã
primum consurgat, & induat fortitu-
dinem suam, & ad nos succurrẽdos ac-
cedat. Cyrillus sequens textum lxx
interprętũ opinatur his verbis Domi-
num excitare Ierusalem ut iam conuer
tatur ad dominum, & non amplius ob-
dormiat, vbi postmodum per Ierusa-
lem allegoricè, seu tropologice intelli-
genda sit anima peccatrix, quam Deus
per prophetam hortatur, & monet ut ex
citetur à somno, & reuertatur ad *Do-*
minum Deum suum. opinior hoc loco
prophetam spiritu Dei aflatum, & im-
pulsum excitare Ecclesiã iam perturba
tam, & vexatam tot insidiis, & perse-
cutionibus, tum iudæorum, tum infi-
delium, & deniq; ipsorum hæreticorũ,
vt consurgat, excitetur, reuertatur ad
dominum, & veniat in Syon landans
deum. Notant etiam ingeniosi inter-
prętes, non abre tribus vicibus reperi-
tum hoc verbum, videlicet (consurge):
tum ut ostendat ingẽs desiderium quo
erant affectι homines cuiuscumq; sta-
tus, vt aliquando Dei filius humanã
carnem assumeret, & Deus fieret homo,
cuius ope, & opera hominum genus
ab immani, et dura demonis seruitute
foret quandoq; redemptum, tum vt in-
nuat tres status, in quorũ singulo erat
huiusmodi desideriũ: ĩ statu quidẽ le-
gis naturę, in statu legis scriptę, et po-
stremo in statu legis Euãgelicę, in quo
qdẽ statu futurũ erat quod petebatur,
& re ipsa effectũ quod fuit præsignatũ,
et pręfiguratũ ĩ prioribus sęculis, dũ s.
Deus percussit superbũ, vulnerauit draco-
nem, et cætera signa, et prodigia quę
hic enarrantur. Vnde sequitur, et in-
Tex. 7. quit *Et nunc qui redempti sunt à Domi*
no, videlicet, à seruitute peccati, et po
testate Demonis *reuertęntur* lęti, et ga-
udentes, *& venient in Syon*, .i. in ciui-
tatem sanctam Ierusalem, *laudantes*,
et glorificantes Deum, *& lętitia sempi-*
terna super capita eorum, in quibus capi
tibus, vel super quæ capita coronę au-
reę, et diademata gemmis, et lapidi-
dibus pręciosis adornata superponun-
tur, *gaudium, & lętitiam obtinebunt, &*
fugiet dolor, & gemitus, gaudiũ quidem
laus, et honor sunt gemmę, et lapides

A pręciosi, qui sunt sup capita beatorum.
Et ne quis hęreat, aut quo uis modo de
tam grandibus promissis hæsitare au-
deat, subdit ipse Deus, et inquit. *Ego*
ego ipse cõsolabor vos. Ego ego inquã, ego
sum qui consolabor uos, qui sum *De-*
us misericordiarum, et pater totius cõ
solationis: consolabor inquam vos per
memetipsum, et non per prophetam ut
antea, neque per angelos. *Quis tu vt*
timeres ab homine mortali, & à filio homi-
B *nis? qui quasi fœnum ita arescet?* q. d.
Cum nullus sit qui uos possit ab hosti-
bus tueri nisi ego? neq; quis possit nos
rapere de manu patris mei, quis ergo
eris tu homo imprudens, et insipiens,
et uehementer insanus, qui debeas ti-
mere *ab homine mortali?* Nonnè ma-
ior est, q est uobis quã qui in mũdo, qui
est ipse Deus? Nec satis erat se dixisse
ab homine mortali, sed addit *à filio ho-*
minis, ut magis explicet fragilitatem
C hominis.

Aut dicas, *Quis tu vt timeres ab homi*
ne mortali? q. d. quis es tu tàm formido-
losus, tam pauidus, *& exigui animi*,
ut timeas ab homine cito morituro?
& oblitus es domini factoris tui? qui tetendit
cælos, & fundauit terram, & tu miser,
et imbicille, *formidasti iugiter tota die*
à facie furoris eius, & parauerat, qui te tri-
bulabat ad perdendũ? tota inquã die iu-
giter formidasti, in cõtinuo. s. timore
D nullo te psequẽte, et quasi perperã for-
midasti, et pertimuisti, ac expauisti
faciem comminantis, et furentis homi
nis, qui te infestabat minacibus uerbis,
et contumeliis? Hominis inquam
cito morituri, *& qui quasi fœnum desicca-*
bitur, & arescet, et non *pertimescis eum,*
neque reuereris, qui est tam potens, & im-
mensus, vt extenderet cælos, & fundaret
terram immutabilis, & semper manens?
hoc certe mirabile ẽ dictu, et uix intel-
E lectu appręhẽsibile timere magis ho-
mines, qui parũ paruoq; tẽpore possũt
nobis obesse, quã ipsũ Deũ, a quo nil ni
si boni accipere possũt: eiusmodi redar
gutio poterat fieri principi Apostolo-
rũ, qui timuit a muliercula Ancilla ho-
stiaria, quiq; negauit illũ, quẽ iãpridẽ
confessus fuerat Dei filium, quamquã
postea cõsolatus, et roboratus a spiritu
sancto

sancto, non timuit minas hominum, & imperium Romanum, qui timuerat mulierculam: Propterea dicit Deus. Cum post modicum tẽpus eiusmodi affligentes defecerint. *Vbi est furor tribulantis?* vbi est furor, & insania eorũ qui uos tribulant, & persequuntur? q.d. nullibi: Id quod ego prę cęteris liberè possum ac libẽter asserere: cum.n. nonnulli iam olim me affligere, ac tribulare decreuerint, atque ad me perdẽdum omnem viam parauerint; nihil tamen, Deo mihi manũ prębente, eos pertimui, quos passim ruere, & extingui ꝓpriis oculis licet inuitus & mœrẽs ꝓspexi, ut, verè dicere queã. *Vbi est furor tribulantis?* Per oĩa benedictus Deus. Vt autẽ magis nos cõsoletur De⁹, & securos efficiat, nec de dilatione, aut tarditate succurrentis desperemus subdit: *Cito ueniet gradiens ad aperiendum, & non interficiet usque ad internicionem, nec deficiet panis eius.* Christus inquam Dei filius cito ueniet gradiens, iter assumens de cœlo in terram, cito ueniet, & non tardabit gradiens in multitudine virtutis suę ad aperiendum cor superborum, & hominum tumidorum, *& non interficiet* (supple) quoscunque peccatores *ad internitionem*, sed vocabit eos ad pęnitentiã, *nec deficiet panis eius*, hoc est cibus ille spiritualis, quod est verbum Dei, in quo non minus quam in pane uiuit homo: Vel dicas: ueniet, ad aperiendum, & demostrandum uiam veritatis & ingressum regni cœlestis.

Vel (ut alij dicunt) ueniet Christus cito gradiẽs ad aperiendum portas inferni, vt inde sanctorum patrum, qui summo desiderio eius expectabant aduentum animas educat, & non interficiet usque ad internitionem populum scilicet Iudæorum, sed aliqui ex his remanebunt, ut & ipsi salutem consequantur, & quemadmodum dixit psal.
Psal. 58. Ne occidas eos, ne quando obliuiscãtur populi mei. Hoc autem tempore quo Dei beneficio uitam degimus anno à Natiuitate Domini 1591. quo tẽpore vniuersa penè Italia incredibili annonę caritate vexatur, præcari nos oportet ipsum Deum cito ueniat, nobis succurrat gradiens ad aperiendum ui-

A scera pietatis, & misericordiæ suę, & nõ interficiat usque ad internitionem, cum hactenus innumeri fere homines utriusq; sexus, & conditionis, ac ætatis incredibili omnium dolore, stupore, pauore, ac admiratione, singulis ferè diebus ex hac uita decedant, rogemusque eum, ut quemadmodum hoc loco per Esaiam pollicetur, *non deficiat panis eius*, non deficiat inquam panis ei-
B us, idest abundantia gratiarum suarum, & consequenter non deficiat panis, quo miseri homines sustententur, & ne fortè putemus hoc Deum nequaquam prę stiturum, statim subdit. *Ego autem sum* Tex. 8. *dominus Deus tuus qui conturbo mare, & intumescunt fluctus eius, dominus exercituum nomen meum.* ne existimes (inquã) homo insipiens, & incredule me usque adeo debilem fore, & impotentem, ut quod sum pollicitus, quodq; uos postu-
C latis, minimè sim facturus, quandoquidem ego conturbo mare, &c. *Et nomẽ meum dominus exercituum*, neque etiam existimandum est me nolle uos iuuare, quippe qui *posui uerba mea in ore tuo, et in úbra manus meæ protexi te, ut plãtes coelos & fundes terram, & dicas ad Syon, populus meus es tu:* sic quidem aptari possunt hęc uerba his, quę mox à nobis allata sunt, ut imaginemur Deum patrem loqui ad quoscumque fideles, & eius ver-
D ba suscepturos; dicuntur enim discipuli Christi, & cæteri fideles plantare cęlos, & fundate terram, quia scilicet creant nouum orbem, idest Christianum populum; & præparant gentes ad regnum cœlorum, id quód non est fortasse multo minus quam creare cœlum, & terram. uel dicũtur ministri Dei plãtare cœlum, idest instruere, & instituere in ecclesia uiros contemplationi deditos, cuiusmodi sunt doctores, & uer-
E bi Dei administratores, dicuntur fundare terram, quia constituũt, & formãt in Ecclesia homines, quos actiuos, idest homines regimini, & gubernationi Ecclesię, & curę animarum idoneos & addictos nuncupamus. In ore horum; idest Apostolorũ, & Christi ministrorũ dicitur Deus ponere uerba, ut. s. sciant quid loqui, quid docere, quid prædicare debeant, ut aliàs dictum est. Dum ste-

Discipuli Christi, & eorum sectatores plãtant coelos, & fundant terram.

seritis

teritis ante Reges, & præsides, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini; dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini. Et prepterea, nõne iure optimo dici possunt, plantasse cœlos, & fūdasse terram, qui instituerunt tot ordines, & rationes uiuendi, & uouendi se totos Deo, quales fuerunt Basilius, D. Augustinus, Benedictus, Dominicus, Frãcifcus, Siluester Auximanus author & institutor societatis Siluestrinorū, & Franciscus de Paula fundator ordinis minimorum, & alii, qui non iniuria ab vniuersali Ecclesia fundatores nuncupantur. Isti omnes dicent ad ecclesias & sodaliditates ex uariis hominib⁹ collectas; populus meus es tu, quo quidem nuncio nullus potest afferri iucundior, atque suauior. Sed ut ueriorem expositionem afferamus, dicamus hic re uera Deum patrem alloqui Christum filium suum, cui uerisimè ab eo dictum est. Posui verba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te: Posuit inquam Deus pater uerba sua in ore filii sui, qui hoc iugiter est confessus. d. Quęcunq; audiui à Patre meo, hęc loquor, & alibi; mea doctrina nõ est mea, sed eius qui misit me. & apud Io: 14 Sermo quē audistis non est meus, sed eius qui misit me patris, qui etiam sub umbra manus Dei, qua homo dicitur esse protectus quique de se ipso dixit. Dominus Deus auxiliator meus, & ideo non sum cõfusus, huic data est facultas, ut plantet cœlos, & fundet terram, quoniam uerbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum: plantauit etiam Cęlos, hoc est Ecclesiam, & fundauit terram, idest homines, qui terram incolerent, & gubernarent, uel per cœlum intelligas eos qui cœlestes efficiuntur, per terram qui a peccatis conuertuntur, et hoc est plantare coelum, et fundare terram. Alii aliter exponūt: *Et dicet ad Syon, populus meus es tu*, idest ad Ecclesiam ex Iudæis, et gentibus collectam populus meus es tu: meus inquam es, quia te creaui, te redemi, et in Syon spiritualem, ac cœlestem i. Ciuitatem sanctam Hyerusalē hoc est cœlestem patriam deduxi: ideo conuenienter dicam populus meus es tu, sicut Osee dicitur. Vocabo nõ populum meum populum meum, et ipse dicet mihi, *Deus meus es tu*.

Io. 14

psal. 32

V

Osea. 2.

Sequitur in textu alia cohortatio, & admonitio ad Ciuitatem Hyerusalem, & inquit. *Eleuare, eleuare consurge Hyerusalem, quæ bibisti de manu Domini calicē iræ eius vsque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque ad feces.* Mihi uidetur (saluo sēper meliori iudicio) hac particula prophetam nobis significare Deum post tam amplas, & magnificas promissiones Israelitico populo allatas, ut cui aliquando sit dicturus populus meus es tu: nunc optimo iure, & quodam zelo feruente promoueri ad excitãdum eundem populum, qui post extremam obsidionem, & euersionem superfuit, quod si uelit particeps esse promissorum, non stertat amplius somno, nec diutius in incredulitate uersetur, sed ad Deū uerū, & uiuū conuertat; & quę ad ipsã Ierusalem, & populū Israeliticū dicūtur, possunt pariter, & satis apposite accõmodari, & referri ad animã nostrã, ut quæ diu in peccatis permãsit, aliquando exurgat, & resipiscat: dicit ergo *Deus* per proph Eleuare, eleuare. i. te sursum erige, excitare, non amplius dormites, neq; somno opprimaris: consurge Hyerusalem, quæ in hunc vsque diem velut mortua, & sēsibus destituta in tenebris iacuisti, consurge inquam, non amplius humi procumbas, & tamquam reiecta ab omnibus conculceris; consurge tu infœlix, & misera, quæ bibisti de manu domini calicem iræ eius vsque ad fundum calicis soporis bibisti: uoluit namque Deus, ut haurires, & gustares miserias, & calamitates, quas propter incredulitatē tuam, & pp infinita scelera, & peccata tua vehementer iratus, tibi propinauit, neque ut gustares solum, sed *usque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque ad feces*, ita ut in calice, & uase quòd bibisti, nihil omnino, quod non deglutieris remanserit bibisti inquam vsque ad fundū calicis soporis. i. vsq; adeo calicē istū hausisti, & in vētrē tamquã in gurgitē demisisti, ut quẽadmodū fieri solet, induxerit ĩte sopore, aut stuporē & tãdē ipsã mortē, q est veluti quidã sopor, mortē iquã

Alloquitur Deus populum Israeliticum

Tex. part. 9.

B

C

D

E

tũ corporis, tũ animę, vt nihil remanserit amarissimæ potionis: & ego domine Deus aliquando bibi calicem irę tuę de manu tua, idest te nolente, ac iubente, sed te miserante vsque ad feces nondum bibi: Rogo te domine, & suppliciter precor ne mihi propines calicem istum, aut ne permittas saltim me vsq; adeo fore sitibũdũ, ut vsq; ad feces bibã. Ille enim dicitur bibere vsque ad feces, qui post perpessas afflictiones, et tribulationes, nihilo melior efficitur. Notant aliqui uiri speculatores cur toties eadem uerba repetit proph. d. Eleuare, eleuare, consurge Hyerusalem, neq; enim superflue adiecta fore putandum est·dicunt enim oportere nos primum exurgere à persecutione temporali ad pacem, quam ut monet D. Paulus cum omnibus habere debemus, & hęc prima monitio ad quoscũque mortales indistinctim fieri debet: Deinde eleuari nos oportet, & exurgere à culpa ad gratiam, quę monitio spectat ad eos qui sunt aliquibus erroribus obnoxii, & in peccatis detenti. Tertio nos exurgimus, consurgimus, & eleuamur a gratia ad gloriam, idquod nõ nisi probis, & iustis uiris competere manifestum est. Alii dicunt prophetam lætabundum alloqui ciuitatem Hyerusalem, scilicet Ecclesiam electorum, quęcumque & quantacumque fuerit ab initio vsque ad finem mundi, cui consolatio tam magnifica declaratur, & congrue dicitur eleuare, eleuare, quia per culpam primorum parentum iacuit prostrata vsque ad Christi aduentum.

Deinde sequitur in textu. *Non est qui sustentet eam ex omnibus filiis quos genuit: & non est qui apprehendat manum eius ex omnibus filiis quos enutriuit.* Quod autem recto iudicio, & summa iustitia hæc euenerint Ciuitati Hyerusalem, & populo Israelitico manifestum est ob multa quæ (ut diximus) scelera perpetrarunt, sed eo maxime quod in Christum Dominum crudeliter fuere debaccati, nec uoluere unquam agnoscere peccatum suum, & illius pœnitere, propterea enumerat sigillatim quas post extremum

A excidium passi fuere miserias, & calamitates, & inquit. Non est qui sustentet eam tamquam inopem, & afflictam ex omnibus filiis quos genuit, nõ quidem ex his qui pueri erant, & adhuc imbelles, & inepti ad eam sustentandã, sed per filios intellige duces, & principes scribarum, & Pharisæorum, qui geniti & nati, ac nutriti, & exaltati erant in ea Ciuitate, neque ullus eorum fuit quem ulla subiret miseratio, sed potius eius B calamitatibus, & iniuriis lętari videbantur; & non est qui apprehendat manum eius ex omnibus filiis quos enutriuit, quia scilicet præter duces, & principes, qui nullo fuerunt adiumento, nullum habuerunt prophetam, neque Sacerdotem, aut qui cõsolaretur eam. Quare cum in tali fuerit statu constituta illa respublica, merito excitari debuit, ut consurgeret, & suis rebus consuleret, nihil profecto C infoelicius; & calamitosius potest excogitari, quam in angustiis, & afflictionibus nullum habere adiutorem, neque consolatorem.

Et si hoc lamentum quis uelit veriore sensu percipere, dicemus nullum fuisse patriarcharum, neque prophetarum, nec alium quemuis iustum, qui potuerit consolari populum suum, præter ipsum Christum, hoc est quod dicit Esaias. Non est qui apprehendat manum eius, ut scilicet cadentem sustineat, aut erigat, & quamquam D longe plurima sint, quę passa fuit ea Ciuitas mala, & incommod, auisum est tamen ipsi prophetæ duo præsertim hic recẽsere, & ad ea cuncta referre. d. *Duo sunt quę occurrerunt tibi, quis contristabitur super te? uastitas, & contritio, & fames, & gladius, quis consolabitur te.* Tex. 10. iuxtà expositionem quorumdam hæc duo sic distinguntur, quoniam alterum est in rebus uidelicet ipsa vastitas, alterum in personis, quod est ipsa contritio, & E horum prius ex fame, reliquum verò ex gladio: vastitas inquam a fame, contritio uerò, & imminutio, & exterminium personarum prouenit à gladio. D. Hier. dicit. D. Hierony. Propheta enumerat hæc duo mala, vastitatem scilicet & contritionem, quę tamen singula bina

na sunt, nam uastitatem (dicit ipse) sequitur contritio, famem vero, & gladium sequitur interitus. Et hęc duo mala reducuntur ad illa duo quorum meminit Hie. 2. Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquę viuę, & fœderunt sibi cisternas dissipatas, quæ non valent continere aquam á quibus duobus malis, quæ duo hic enarrantur, dubio procul prodiisse censendum est. Alii dicunt: duo mala occurrerũt sibi, quæ refert Iosephus li. de bello Iud. mala. s. intestina, & externa: externa quidẽ Romanus exercitus, qui oppugnabat ciuitatẽ, & cunctos ei obuios trucidabant, seu captiuos detinebant: interna uerò seditio, pestis, & fames: Nec tamen in his omnibus ullus erat, qui super ipsam contristaretur, aut consolaretur. Iam olim dum Babyloniæ captiui detinerentur, habuere Prophetas, ut Hieremiam, Ezechielem, Danielem, & Iosue, qui consolabantur eam. In hac autem postrema obsidione nullum, qui eos consolaretur habebant, ut verè dixerit proph. in persona Christi: consolantem me quæsiui, & non inueni; & Hier. in Trenis ad rem propius inquit. Non est qui consoletur eam ex omnibus caris eius. Sed quę hactenus dicta sunt de Ciuitate Hyerusalem; nonnulli uolunt dicta fore ad Ecclesiam primitiuam, quando scilicet ea erat oppugnata á principibus sacerdotum, et pharis eis, atque gentilibus. At mihi bona aliorũ venia nihil horum uerborum, neq; ea quę procedunt neque ea quæ sequuntur uidentur aliquomodo posse referri ad Ecclesiam, quę quamuis ab incredulis, & infidelibus fuerit perpessa multas erumnas, & calamitates, numquã tamen bibit de manu domini vsque ad feces, neque defuit ex filiis suis qui eã sustentaret, ac tueretur. propterea prosequamur textum, & videamus alias Ciuitatis Hyerosolimæ calamitates, dicit ergo. *Filii tui proiecti sunt, dormierunt in capite omnium uiarum sicut orix illaqueatus, pleni indignatione domini, increpatione Dei tui.* Filii (inquã) tui Ciues tui nobiles, ac primarii, quorũ ope, & opera expectare poteras, ac debebas,

Hier. 2.

Iosephus de bello Iudai.

De populo Iudaico loquitur.

A aliquod auxiliũ, & consolationẽ, proiecti sunt, expulsi sunt uelut spurii, infames, & exteri, nullius valoris, aut precii: dormierunt in capite omnium uiarum tamquam pauperes, & mendici, odio ab omnibus habiti, & demũ; omni auxilio destituti: dormierunt in capite omnium uiarum, nullum in Ciuitate habentes domicilium, quique etiã præ fame deficientes, aut gladio confossi supra pedes suos consistere non poten B tes, parietibus nitebantur, aut humi iacebãt, uelut etiam his temporibus nostris oculis accidisse vidimus, ubi etiam multi propter incredibilem, neque amplius auditam rei frumentariæ caritatem, & propter insolitam, et ignotam aeris intemperiem, pleriq; præ inedia quasi animam exhalantes, & fame confecti, dormiunt in angulis platearum, & per omnes uias diffunduntur, & excurrunt, ut quærant herbas, et si C liquas quas porci manducant, quò miseram famem depellant, & aliqua ex parte languescens corpus sustineant: sic propemodum, populo Israelitico post passionem Domini euenisse credendum est, & præter hæc sicut orix illaqueatus, infœlices populi capiebantur. Per Oricem D. Hier. intelligit bestiam quandam laqueis, & retibus implicitam, & irretitam, quam bestiam alii qui dicunt esse bouem siluestrem, alii D Ceruum, alii Glirum, siue murem: textus vulgatę ędictionis, quem D. Hier. interpretatur uocat Oricem, quem Pli. lib. 2. nat. hist. cap 40. & lib. 8. cap. 53 dicit esse animal nascens in Gethulia bisulcum, et unicorne capræ non dissimile, habens pilum contra naturã aliorum animalium uersum ad caput. Textus LXX. interpretum ubi nos habem⁹ Oricem illaqueatum habet. Betam semicoctam; Quod attinet ad expositio- E nem textus quem nos habemus; nulli dubium quod miseri Iudæi in ea obsidione si forte extra urbem prodibant uelut bestiæ illaqueatæ statim ab hostibus capiebantur: Namque omnes viæ extra vrbem erant intercepte, et intereclusæ, ne ulli pateret occasio, uel opportunitas fugę; atque ita facile uelut lepores, aut vrsi laqueis irretiti capiebantur

Orix quid

Plinius. li. 2. cap. 40.

piebantur: si uerò in capite uiarum intra urbis moenia detinebantur, absque ulla negocio poterant ab hostibus, aut seditiosis ciuibus, vt bestia illaqueata trucidari, si uerò dixeris eos fore ut Betam semicoctam: hæc enim est herba sole adusta, & quasi arefacta, & huc in modum, debilis, & flacca, quam conditionem nos lingua uernacula solem' appellare (herba moscia) nihil sapiens, nihil ualēs, & ad nihil ultra proficiens: sic, erant eo tempore miserrimi illi Israelitę; sic & nostro tempore pauperes omni humano subsidio destituti. Postremo illi dicebantur pleni indignatione domini, quia certe uidebatur ira, & furor domini plene, & abundanter super eos effudisse; & pleni erant increpatione Dei nostri. dicebantur quidem pleni indignatione Dei, quia ex se ipsis perceperunt hoc illis merito accidisse. D. Hier. videtur ludere, & iocari super hoc nomen (beta semicocta) dicit enim Betam trifariam reperiri, uidelicet crudam, coctam, & semicoctam: Beta cruda repræsentat eum, qui semel incredulus est: qui autem simplici contentus est fide, sed absque alia ratione, & dogmatum ueritate facit opera iustitiæ, potest dici Beta cocta: Qui verò inter uitia, atque uirtutes uidetur fluctuare, & duplici corde accedit ad seruitutem Dei, iste rectissimè uocatur Beta semicocta; & per Betam semicoctam possunt figurari, de quibus loquitur Ioa. Apocal. 3. Vtinam calidus esses, aut frigidus, nunc autem quia tepidus es, incipiā te euomere; De hac Beta quod est genus oleris uilissimi, & maxime fragilis, loquebatur prophe. psal. 36. d. Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem, quoniam sicut fęnum velociter arescet & sicut olera hęrbarū cito decidet: Hęc .n. hærba d. Hier. est ęgrotantiū cibus.

Beta semicocta secun. D. Hieron.

Apocalip 3.

psal. 36.

Quę autem dicta sunt de populo Israelitico, & de republica Hyerosolymorum quod scilicet bibet calicem de manu domini: Nicolaus de Lyra & quidam alii volunt referri ad tempora Antichristi, Quod scilicet Ecclesia eo tempore bibet calicem de manu Domini, id est permittente Deo ut

Nic. de Ly.

A scilicet probentur qui electi sunt, quia tot persecutiones, iniurias, & clades patietur ab eo, quales nūquā antea passa fuerit. Qui vero in ea psecutione obstiterint, & constantes fuerint, & mini me ei adhęrebunt, premium æternum consequentur, sed re uera non est expectandum tempus illud, quia ut attestatur .d. Ioan. prima cap. 2 Antichristus iam venit, nunc Antichristi multi facti sunt, cum tot hęreses in orbe Christiano, & in Ecclesia militante surrexerint, vnde scimus, inquit ipse, quia nouissima hora est. Sed omissa ad præsens tali expositione, & intelligentia quam nec abnuo, nec renuo, persistamus in priori sensu quod hic loquitur ad rempublicam Ierosolymitanam, quæ in tot scelera, & abhominationes, proruit, ut fuerit coacta bibere de manu Domini calicem iræ eius vsque ad fundum calicis, & potare vsq; ad feces.

Io. 1. cap. 2.

B

C Proprerea sequitur, & inquit propheta siue Deus per prophetam. *Idcirco audi hoc paupercula, & ebria non a uino.* Conuenienter quidem post enumeratas miserias, & calamitates, quas erat perpessa Ciuitas Ierosolima ob eius incredulitatem: nunc quasi eius miseratus vult consolari, ne omnino concidat, ac desperet; itaque sic eam alloquitur. *Idcirco audi hoc*, quod tibi hucusque contingit Ciuitas paupercula, misella, & maximè ignara, & ebria non à vino, sed ab ira furoris Domini. Vel ebria absinthio mortis, et peccati: vel dicitur ebria non à vino, sed velut à grauissimo languore oppressa, videbatur insensata; immensę quidem, et variæ calamitates in extrema mala deducere potuerunt eos, qui fuerunt his calamitatibus attriti, & aflictos inebriare. i. extra mētē deducere, nec absque singulari misterio scriptura diuina nomine calicis, appellat quæcunq; siue bona, siue mala nobis apponit Deus. qñquidē per calicē intelligim' portionē cuiq; distributā, siue bonis, siue malis, vterq; n bibit calicē Dñi: mali quidē ad pęnas, tū ī hoc mūdo, tū in futuro sæculo ppetuò subeūdas: quēadmodū de peccatorib' inquit Dauid ps. 10. Ignis, et sulphur, et spirit' pcellarū pars calicis eorū, boni verò bibūt et ipsi calicem

Tex. 11.

D

E

psal. 10.

calicem, quo maxime reficiuntur, & perpetuam recipiunt consolationem quemadmodum in ps. 115. d. ipse propheta. Calicem salutaris accipiam, & nomen domini inuocabo. Dicuntur ali qui quandoque inebriati etiam dulci fortuna, ut refert Horatius de Cleopatra. Quandoque etiam ex multis opibus solent inebriari, ut refert Philostratus in Herodis uita, Sic etiam plerique magnis curis, & sollicitudinibus inebriantur, ut refert Lucretius, & hoc loco Esaias. Sed notandum, raro admodum, & difficile multum, quemquam bibere calicē salutis, & refectionis, nisi prius instar sui præceptoris, & Domini bibat calicem passionis, de quo calice loquebatur Christus Matth. 20. filiis Zebedei. Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram, & ad sinistram non est meum dare nobis. Hic est calix quem Christus dominus à se auferri rogabat patrem. d. Pater si possibile est, transeat à me calix iste; hunc calicem uoluit idem Christus dominus suis electis porrigere, ut suam erga eos dilectionem, & charitatem ostenderet: quemadmodum plerique nobiles uiri solent quandoque suis familiaribus hoc signo suam beneuolentiam demostrare, ut scilicet eodem calice, & eodem poculo quo, & ipsi reficiantur, & recreentur.

Psal. 115. *Philostr.* *Lucretius.*

Dicit ergo propheta. Hęc dicit dominator dominus, est. n. dominator dominus quia actu, & potestate nobis dominatᵉ, & hic idem est Deus tuus, qui pugnauit pro populo suo, de quo populo, quē suum nuncupat, intelligatur præsens litera dubium est. Nonnulli enim uolunt per populum suum intelligat propheta populum Iudaicum, ut scilicet Deus pugnauerit, et subuerterit gentes, & Duces, ac Imperatores Romanorum, qui diruerunt, et subuerterunt Vrbes Iudeæ. Prætereo opinionem illorum, qui referūt hoc ad Babylonios, quos Deus aliqñ subuertit, quia maximè fuerunt infensi Iudæis, et captiuos eos adduxerunt Babyloniam: dicitur Deus pugnasse pro populo suo .i. Israelitico, et aduersus Babylonios, et aduersus Romanos. Sed D. Hier. et plerique

Christus nocatur dominator dominus.

A alii per populum suum intelligunt populum fidelem, et Christi nomine insignitum, quem Iudæi acriter persequebantur, et omnem mouebant lapidem, ne Christi nomen diuulgaretur, aut progressum ullum faceret. Dominus ergo Deus pugnauit pro populo suo, subuertens Iudæos, et omnem eorum potentiam. Sed ut bonitatem, et clementiam saluatoris agnosceremus, inquit. *Ecce tuli de manu tua calicem soporis*, idest uinū illud quo usque adeo potata fuisti, ut soporem, stuporem, ac tremorem immitteret in cor tuū, hoc est fundum calicis indignationis meæ, nō adiicies ut bibas illum vlterá; spero te ita facturam, et res tuas sic dispositurā, ut non bibas illum ultra. Quæ uerba dubio procul dicta fore existimandum est ad reliquias populi Israel, qui cum cæperit colere Christum, et eius fidem apprehendere, præteritiq; erroris pœnitere, non adiiciet ut bibat calicem illum vltra, idest ut subeat illas erumnas & calamitates, quas antea ob iustū Dei furorem, & indignationem passus fuerat. præterea subdit. *Et ponam illum*, calicem supp. *in manu illorum qui humiliauerunt te*, hoc est te oppresserunt, et ad ignominiam magnam deduxerunt *& dixerunt animæ tuę incuruare, ut transeamus*, humilia te, flecte te, præbe nobis locum ut commode transeamus, cede iuri tuo, procul abeas, et posuisti ut terram corpus tuum, idest et quasi uiā transeuntibus, et hęc omnia referunt grauē ignominiam, et contemptum: ut autem plane intelligamus quæ hic dicuntur, et quo referuntur: notandum quod secundum aliquos hęc referuntur dicta ad Ciuitatem Hyerusalē terrenam vilem, et opprobriosam, ad quā scilicet exercitus Romanus videbatur hæc verba per ignominiam dicere videlicet, *Incuruare*, humiliare, comple intermedia loca, ut transeamus, et tu vilis, et abiecta, et euersioni proxima, posuisti corpus tuum ueluti terram, vt scilicet super te graderentur, et transirent, ac pedibus conculcarent, et de tuis cadaueribus fuisti viam, et accommodasti iter Romanis transeuntibus, & ingredientibus, & occupantibus vniuersam

Popul⁹ Dei populus fidelis.

Quod præsentia uerba referantur dicta cōtra Hyerusalem.

D 3 uersam

uersam terram. Iuxtà sensum allegori-
cum hæc verba contemptibilia possũt
referri ad Ecclesiam primitiuam, cui
Ad ecclesiã primitiuã. homines profani tàm Gentiles quàm
Iudæi conabantur illam extinguere, &
prorsus abolere, & minabantur ei dicẽ
tes. *Incuruare*, flectere, robur demit-
te, nobis cæde ut transeamus: tunc.n
erant serui, & ministri Christi velut
mancipia, & uelut peripsemata, pol-
licetur enim Deus non ita semper fu-
turum neque semper eos fore po-
taturos calicem soporis, sed in manu
eorũ qui ecclesiam humiliauerunt, &
persecuti sunt, esse ponẽdum. Neç nos
Christi sectatores ultra seruiemus, ne-
que amplius erimus adeò contempti-
biles sed super aspidem, & basiliscum
ambulabimus, & conculcabimus leo-
Moraliter ad animã nostram. nem, & draconem. Possunt etiam hæc
verba referri tamquam dicta animę no
stræ ab ipsis demonibus, & aduersarijs
potestatibus, & earum asseclis, quæ cũ
fuerit vitiis incuruata, & ebria variis a-
nimi perturbationibus vrget ipse De-
mon.d Incuruare ut transeamus, prebe
te facilẽ, ut in penetralia cordis tui pos
simus immittere prauas cogitationes,
et quascũq; instigationes siue illusiones
psal. 77. ad malũ. Sic.n. Deus nos quandoq. per-
cutit, ut habet ps. 77, Misit ĩ eos irã ĩdi
gnationis suæ &c. vnde dicit demõ. In
curuare .i. cæde, flecte cor tuum, arripe
hanc occasionẽ, qua possis vti, vel abu
ti re concupita, & de hoc astu demonis
psal. 56. cõquerebatur Dauid psa. 56.d. Laqueũ
parauerunt pedibus meis, & incurua-
uerunt animam meam.

Tu autem posuisti corpus tuum ut terram & quasi uiam transeuntibus, hoc est De
monibus huc, atq; illuc prætereuntibus

A & praua tibi suggerentibus. Anima
sic humiliata, & incuruata designa-
tur per mulierem illam descriptam à
Luca. 13. cap. quæ habebat spiritum in-
firmitatis annis decem, & octo, & erat
inclinata, nec poterat omnino sursum
respicere, quam postmodum dominus
ad pristinum statum erexit. ut posset di
cere, leuaui oculos meos in montes, vn
de veniet auxilium mihi: & quemad-
modum hęc postrema uerba, iuxtà va-
B rios intellectus referri quæunt ad Hye
rusalem terrenam, & ad Ecclesiam pri-
mitiuorum, & postremo ad animam
nostram, sic & præcedentia: vbi prophe
ta exhortatur & inquit. *Audi paupercula & ebria sola de manu tua calicem soporis, ut non bibas illum ultra*, aptari possunt
ad eam cum fuerit conuersa ad ipsum
Christum, neq; amplius aduersetur ei:
uel potest intelligi de paucis illis Iudę-
is, qui post excidium relicti fuere, & ap-
C prehenderũt fidem Christi: & tertio in
telligi possunt, & aptari ad Ecclesiam
collectam ex gẽtibus quę (ut diximus)
quamquam in sui exordio biberit cali-
cem soporis, idest multas sustinuerit
persecutiones, & clades, tandem post
aliquod tempus fuit data pax Ecclesiæ
neq; fuit coacta bibere ulterius calicẽ
illum, at potius fuit positus, & constitu
tus in manibus eorum, qui aliàs eã op-
presserunt. Sed longè tutius est, ut hęc
D uerba referantur ad animã nostrã, quę
cum prius biberit calicem soporis, id-
est multis fuerit erroribus inquinata,
& vitiis immersa, Dei tamen auxilio,
& gratia fuit ab his omnibus liberata,
et mundata.

Et hæc de 52. cap. dicta sufficiant.

CAPVT QVINQVAGESIMVM SECVNDVM.

CONSVRGE, consurge, induere fortitudine 1
tua Syon, induere vestimentis gloria tua Hye
rusalem Ciuitas sancti: quia non adiciet vl
tra, vt pertranseat per te incircumcisus,
& immundus: Excutere de puluere, con-
surge, sede Hyerusalem: solue vincula col
li tui captiua filia Syon. Quia hæc dicit
Dominus: gratis venundati estis, & sine argento redimemini:
Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit populus 2.
meus in principio, vt colonus esset ibi: & Assur absque vlla causa
calumniatus est eum. Et nunquid est mihi hic dicit Dominus,
quoniam ablatus est populus meus gratis? Dominatores eius ini-
que agunt, dicit Dominus; & iugiter tota die nomen meum bla-
sphematur. Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die
illa: quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. Quàm pulchri super
montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem: annuncian-
tis bonum, prædicantis salutem, dicentis Syon: Regnabit Deus tu- 3.
us. Vox speculatorum tuorum: leuauerunt vocem, simul laudabũt: 4.
quia oculo ad oculum videbunt cum conuerterit Dominus Syon.
Gaudete, & laudate simul deserta Hyerusalem: quia consolatus
est Dominus populum suum, redemit Hyerusalem. Parauit Domi-
nus bracchium sanctum suum in oculis omnium gentium: & vi
debunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. Recedite, recedite,
exite inde, pollutũ nolite tãgere: exite de medio eius, mũdamini 5.
qui fertis vasa Domini, quoniam non in tumultu exibitis, nec
in fuga properabitis: præcedet enim vos Dominus, & congrega-
bit vos Deus Israel. Ecce intelliget Seruus meus, exaltabitur, & 9
eleuabitur, & sublimis erit ualde. Sicut obstupuerunt super te
multi, sic inglorius erit inter viros aspectus eius, & forma eius
inter filios hominũ. Iste asperget gentes multas, super ipsum conti
nebunt reges os suum quia quibus non est narratum de eo, vide-
runt: & qui non audierunt, contemplati sunt.

EXPLANATIO IN QVINQVAGESIMVMSECVNDVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *CONSVRGE, consurge, induere fortitudine tua Syon, induere vestimentis gloriæ tuæ Hyerusalem Ciuitas sancti &c.*

IN superiori capite loquebatur propheta, siue Deus pater per Prophetam ad filiũ suum, & monebat eum, ut consurgeret, & indueret fortitudinem, quem brachium suum appellabat, qui re uera erat brachium, virtus, & potentia Dei patris, rogabatq; ne amplius ferret, atq; dissimularet per hostes populi sui se male tractari: nunc idẽ Pater, & Dominus Deus excitat, & monet ipsam Ecclesiam, ac suos fideles, ut & ipsa iam consurgat, non amplius obdormiat, nec tamquam uilis, & abiecta torpescat, sed resumat vires, induat fortitudinem, sumat robur, & induatur vestimentis gloriæ suę, ne sordida amplius appareat, sed suã gloriam, & magnificentiam palàm ostendat. Et quamquam iuxta sensum literalem hęc uideantur dicta ad Ciuitatem Syon, aut Hyerusalem, & ad Sinagogam, & Rempublicã Iudęorũ, quã Deus pollicetur cito liberandam de captiuitate Babylonica, & prę lætitia, & exultatione induatur vestimentis glorie suæ, qualibus in die lætitiæ, & festiuitatis uti consueuisset, veriori tamẽ sensu accipi debent, & referri ad Ecclesiã, & cõgregationem fidelium, qui per Christum a peccatis, & ab omnibus illis malis, & incommodis, quę peccata sequuntur, erat redimenda; et profectò Ecclesia anteChristi Aduentũ, & in sui primordio uilis, & abiecta dicebatur: propterea Deus nolens illam subleuare, magnifacere, & splendori suo restituere, sic eam velut lætabundus, & gaudens alloquitur dicens, *Consurge consurge, induere fortitudine tua Syon.*

A Repetit idem sæpius, ut largissimam nobis impertiat consolationem, quoniam consequens erat diuinæ pietati, ut ubi superabundauit delictum, superabundaret & gratia, et calamitatibus non solum par, sed longè vberior, & iucundior præstaretur cõsolatio Et congruè quidem potest etiã dici quòd admonetur, & excitatur filius Dei ad restaurandas vires, & ad reas-

B sumendum robur; & postmodum nos homines alioqui desides, & somnolẽti excitandi eramus, quandoquidem omne robur nostrum, & omnis nostra fortitudo à Dei virtute, & subsidio pendet, ac fulcitur, nam ipsemet dicit. Sine me nihil potestis facere. Hęc eadem uerba commodè possunt referri ad quamcumq; animam peccatis obsitam, & potestate Dæmonis aliquãdiu detentam, ad quam etiã verba Pauli re-

C feruntur, cum inquit. Surge qui dormis & exurge à mortuis, et illuminabit te Christus. Postea cũ inquit. *induere vestimẽtis glorię tuæ, et induere fortitudine tua.* indui fortitudine, est efficaciter, et magna cum alacritate bona opera facere, *Indui fortitudine quid* et prauis Dæmonum tentationibus uiriliter obsistere, neq; minas, ac terrores impugnantiũ formidare, hoc est indui fortitudine, constantem se præbere, et intrepidum ad omnes, qui uolunt nos

D Christi manu subtrahere, et fidem subripere, et pręsertim ab insidiis, et tentationibus dęmonis, et prauorũ hominũ quorũ dẽtes arma, et sagittæ, et lingua *Psal. 56.* eorũ gladius acutus ps. 56. indui vestimentis gloriæ, est sanctitatem, iustitiam, et pietatem colere, quibus nimirum indumentis Ecclesia, et quęcumq; *Indui vestimentis gloria quid.* anima

anima mirificè adornatur; & pulchra, A atq; decora in conspectu Dei, & Angelorum efficitur. Potest etiam breuius dici vestimentum gloriæ esse Christum Dominum, quem cum induimur, gloriosi atq; decori iure optimo dici mœremur, cum Christus sit gloria nostra. Et breuiter vestimentis gloriæ induimur, cum veteri homine seposito, nouum hominem induimur, qui secundum Deum creatus est, in iustitia, & sancti- B tate veritatis. Induere igitur ò Ierusalem ciuitas sancti, vestimentis gloriæ tuæ, Ierusalem vocatur ciuitas sancti, vt in qua Deus verus, & viuus colebatur, qui est Sanctus Sanctorum.

Ciuitas Sancti.

Vel ciuitas sancti .i. sanctificata à Deo, qui est sanctus. Et vere ciuitas sancti non Ierusalem terrena, sed Ierusalē cælestis spiritualis, quæ est congregatio toties dicta, tam ex gentibus, quam ex Iudæis Christi fidem con- C stāter pfitentib⁹, i qua nihil est secundum se immundum, & impurum reperire: *Quia non adiiciet vltra, vt pertrāseat per te, incircumcisus, & immundus* q.d. sume vestimenta gloriæ tuę, adorna thalamum tuum, & domum tuam; ostende te magnificam, & speciosam, & *quia non adiiciet vltra*, hoc est, Res tuas hunc in modum disponet Deus, & aptabit, ut non sis amplius obsessa ab immundis, & incircuncisis, & a profanis D hominibus, neq; amplius dominabunť tui, neq; tecum vllam sunt habituri necessitudinem. Hęc pollicitatio, licet aliquando fuerit facta, & re ipsa adimpleta pęnes Ierusalem terrenam, longè tamen verius, & diuturnius de Ierusalem spirituali debet intelligi; sed citra omne dubium, et difficultatem de Ierusalem cælesti, hoc est de ecclesia triumphāte certissima erit hæc promissio, quandoquidem nihil inquinatum E in ipsam, et per ipsam transibit. Plerumq; tamen anima nostra huic incommodo, et quasi ineuitabili malo est obnoxia, quoniam incircuncisi, et impuri frequenter admodum pertranseunt animam nostram, & cor nostrum occupant, cuiusmodi sunt peruersæ cogitationes, variæ cupiditates, & mille Dęmonū suggestiones, quę nobis im

Deus absolutè dicitur sanctus qa sanctitas ē ei coeterna, naturalis & propria: non vt angeli dicuntur sancti, & similiter apostoli, & martires Christi.

mittuntur per angelos malos: Quocirca sūmopere rogandus ē Deus, ne vlterius permittat, vt per nos quisquam incircuncisus, aut immundus pertranseat, & vllam habeat consuetudinem, & renera sūmopere cauendum est, ne versemur cum hominibus operantibus iniquitatem: neq; comunicandum cū electis eorum. psal. 140. difficile est tamen dū sumus in hoc seculo, omnino, eos euitare: palea sēp ē admixta tritico: *psal. 140.* his dictis, rursus Esaias accedit ad excitandam Sinagogam, & per eam, congregationem fidelium, & consequenter animam nostram, dicens. *Excutere de puluere, consurge, sede Ierusalem*, excutere de puluere .i. abiice, & depelle à te puluerē .i. terrenos affectus, Excutere de puluere, non amplius humi cubes, nec te in puluere obuoluas, sed excutias te, & puluerē abiicias. Nam *Psal. 29.* quid confitebitur tibi puluis, aut annūciabit veritatem tuam? psal. 29. Consurge, non amplius obdormias, & somno opprimi patiaris, sede Ierusalem, quiesce, stabilis mane, & constans in fide, & bonis operibus, neq; vlla parte vacilles: Sede, ne turberis erga plurima, neque vt prius velut famula, & Ancilla discurras hàc, atq; illàc, sed velut Domina, præpotens, & magnifica, ab omni vinculo soluta, sede, quiesce, & velut iudex legem ferens iudicans, et pręcipiens: hęc omnia facile referri possunt ad Ecclesiam, et ad animam nostram. præcipitur enim ecclesię, et unicuiq; nostrum quemadmodū præceptū fuit Apostolis Matth. 10. vt exeuntes de domo, et recedentes a conuersatione eorum, qui nō exceperint sermonem Dei, excutiamus puluerem de pedibus nostris. Monet etiam Deus per prophetam dicens *Solue vincula colli tui, captiua filia Syon*. Si referes hoc dictum ad Sinagogā, dum erat in captiuitate babillonica, verè quidē, et ratione poterat moneri, vt solueret uincula colli sui, cū esset sub dura seruitute detēta: At ea non erat satis ut solueret vincula colli sui, nisi Deus per manū Ciri Regis Persarum eiusmodi uincula soluisset, et confregisset; nec mireris eādē vocari captiuā, et filiā,

filia

filia quidem erat ipsius Dei sic electa, et uocata a Deo, et gloria, et honore ab eo decorata; laqueis tamen captiuitatis fuit obstricta, non infirmitate, uel imbecillate ipsius Patris, ac Domini, sed eius ignauia, et obscitantia, seu potius ingratitudine, paternorum uiscerum ac præceptorũ oblita, respuit bonumq́, et elegit malum. Itá propemodum nobis contingit, qui sprcia lege mandatorum Dei, nostris cupiditatibius allecti, ac seducti, quæ nobis .i. sensui proficua sunt negligimus, et noxia quæcumq; appetimus, et amplectimur. At solutis uinculis, et fractis carceribus, quibus sub Dæmonis, et peccati seruitute detinemur liberius, & libẽtius Deo Principi, ac Dño nostro inseruire satagimus, et a collo animæ nostræ eiusmodi uincula Deo nobis manũ porrigẽte, soluũtur quibus uinculis solutis, tutò dicere possumus cum propheta. Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo uenantium, laqueus contritus est, et nos liberati sumus. Vnde meritò sequitur. Adiutorium nostrum in nomine domini et c. et nota studiose lector quod dicit tex. solue uincula colli tui captiua filia Syon: quamuis enim sine dei auxilio peccatorum uincula soluere, & explicare nequeamus, oportet tamen nos liberare, uim omnem adhibere, ut operanti Deo cooperemur. Quo autem libentius eiusmodi cohortationes amplectamur, et executioni mandare studeamus, subdit propheta. *Quia hæc dicit Dominus* q.d. nolite negligere, aut respuere, quæ uos consului, aut peragenda præposui, quia hæc dicit Dominus, non sunt uerba mea, non est commentum meum, uerba sunt Dei monentis, et excitantis, Et quid ultra? *Gratis* (inquit) *uenundati estis, et sine argento redimemini* q.d. uos Iudęi, gratis uenundati estis, uos ipsos sine ulla causa subtraxistis, et defecistis a me uero, et legitimo Principe, et Domino uestro, et dedistis uos ipsos in seruitutem peccati, et cum gratis uenditi estis, sine argento etiam redimemini. Dicunt aliqui filios Israel gratis fuisse uenundatos, quia sine ulla causa, et ulla eorum culpa fuerunt in

Psal. 123.

A seruitutem redacti, quia nihil ipsi commiserunt, aut commenti fuerunt aduersus Aegyptios, uel Babylonios. Sed hoc dici non potest, quoniam supra dictũ est; Ecce in iniquitatibus uestris uenditi estis. Propterea dicendum, quod sua eorum culpa in seruitutem fuere adducti, sic Deo pmittẽte, atq; iubẽte, atq; ideo nõ gratis, sed iure optimo uẽditi fuere .i. ĩ seruitutẽ adacti, gratis autem dici potest, quia nihil ĩ eos, quorũ serui- B tuti fuerunt obnoxii, sinistri perpetrarunt. Vnde D. Aug. super lib. Iudicũ q. 17 dubitat, quonam pacto ista cohęrent, aliquid esse uenditum, et id iidẽ gratis datum, quia sic etiã legimus ps. 43. Vendidisti populum tuum sine pręcio. Deindè in sacris literis dicitur quandoquè uendi, quod donatur, et pręsertim in hoc loco ubi dicuntur uẽditi Iudæi, quia cum fuerint traditi in manibus impiorum qui non colebant C Deum, fuerunt coacti ipsi Iudęi, ut et ipsi colerent idola adeò quod cultus ille uideiur fuisse tamquam pręcium, quo uenditi fuerunt ipsis Babyloniis. Sed quomodo dicit, et sine argento redimemini. Dicunt aliqui hoc dictũ fuisse, quia Cirus Rex Persarum, dimisit Iudęos liberos nulla ab eis prorsus accepta pecunia. Alii dicunt, sine argento redimemini, accepto hoc loco argẽto pro quacumq; re qua potest aliquid D emi uel redimi, quia .s. nulla quantauis pecunia, uel queuis alia bona, sat erant ad eos redimendos, sed quia nõ omnino gratis redempti fuere, ideo sic loquitur propheta, sine argento redimemini. Sed quoniam hic magnum, et perpulchrum latet mysterium, ideirco omissa, et longe semota consideratione Israelitarum, qui tunc fuere erepti ex captiuitate babylonica, dicẽdum hunc sermonem conuerti, et di- E rigi ad quoscumq; credentes, tam Iudęos, quam Gentiles, omnes enim peccauerunt, et egent gloria Dei: omnes inquam uenundati sumus, et traditi in seruitutem peccati, et hoc quidem gratis, si quidem loquamur de peccato originis, quoniam culpa protoplastorum in iniquitatibus concepti sumus. At si loquamur de peccatis propria uolũtate commissis,

Augustinus supra li. Iudicum.

psal. 43.

commissis, gratis quidem etiam venūdati sumus, quia scilicet absq; vllo premio, & absq; vllo bono spirituali, & sēpiterno, & absq; vlla causa, qua nos ipsos legitimè tueri, & excusari possimus, & queadmodū gratis venditi sumus, ita etiā sine argento redimemur, sed non sine aliquo præcio, & eo quidē summo, & inęstimabili, quod est pręcium sanguinis Dñi nostri Iesu Xpi, de quo dicebat Apostolus. Empti estis prętio magno. Et D. Petrus Epistola prima cap. 1. dicit. Sciatis quod nō corruptibilibus auro, vel argento redēpti estis de vana vestra cōuersatione paternæ traditionis, sed pręcioso sanguine, quasi Agni immaculati Christi, & incōtaminati. Augustinus super Ioan. trac. 41. sine argento, redēpti, sed non sine pręcio: nō qdē vestro, sed sāgine meo.

prima Petri cap. 1.

Vt autem nos certiores reddat ipse Deus, & firmos in fide cōstituat, quòd simus aliquando hęc beneficia consequuturi, repetit eadem verba, quę mox dixerat videlicet. *Quia hæc dicit Dominus Deus. In Aegyptum descendit populus meus in principio, vt colonus esset ibi, & Assur absq; vlla causa calumniatus est eum.*

Tex. 2.

Per Assur nonnulli intelligunt Regē Asiriorū, Alii verò ipsum Pharaonē Regem Aegypti qui hoc loco Assur appellat. quoniā i sæuitia, crudelitate, & tirannide similis erat ei, quēadmodū & nos, si haberetur sermo de aliquo Prīcipe Christiano, qui imperium potius, ac tyrannidem, quam mansuetudinē, & pietatem exerceret in suos, diceremus eum Turchā, vel Saracenum, sicut de Barbarussa pyrata rapacissimo olim dicebatur, quod erat alter Pharao: quæ expositio, quamquam non displiceat, aliorum tamen sententiam sectari magis præstat, vt cum Cyrillo dicamus, Prophetam hoc loco, ex persona Domini duo, quæ substinuit illę populus, grauissima incommoda recensere. Primum, quod absq; vlla causa multa mala perpessus fuit populus ille ab Aegyptiis, quia cum tamquàm colonus illuc esset profectus à principio, idest cum primum natale solum reliquit, & eam regionem intrauit, longē priùs quam terram promissionis fuisset ingressus, multis operibus seruilibus fuit mirum immodum grauatus, & oppressus. Alterum, quod accepit incommodum, fuit ab Asiriis, vt habet textus, & litera pręsens, videlicet & Assur absq; vlla causa calumniatus ē eū, calūniatus ē iquā, quia finxit causā, & quęsiuit occasionē, qua eū populū opprimeret, & eius bona surriperet ac ꝑdaretur, cum tamen Asirii nulla fuissent ab eo iniuria lacessiti. Hic autem Propheta recenset incommoda, vt qui sequuntur ad meliorem frugem reducant, cum suos maiores ob eorum peccata eiusmodi mala ab ijs, quos non offenderunt perpessos esse dedicerit. At qui opinant per Assur intelligi Pharaonem, dicunt eum fuisse calumniatū absq; vlla causa populum Israeliticū, quia re vera nihil fuerat ille aduersus Regem molitus, sed cum Pharao magnopere cuperet eum opprimere, suadebat Aegyptijs nequaquā illi esse cōfidendum, quandoquidem timendum erat, ne si fortè bellum aduersus eos moueret populus iste iungeret inimicis, cuius rei vel suspitionis nulla poterat haberi coniectura, Propterea dicit textus. *Quod absq. vlla causa calūniatus est eum.* Deinde sequitur textus d. *Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus quoniam ablatus est populus meus gratis?* Biblia nunc correcta sic habet. *Et nunquid est mihi hic: dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis?* Horum verborum prior sensus est Deum detestari, & abhorrere domicilium suum constituere Ierosolymis, cum viderit populum suum à quo solo colebat eductum fore, & extractum de Ierusalem, & traductum in Babyloniam, propterea dicit. Cum populus meus nunc in Aegyptum se cōtulerit, atq; ibi fuerit vehemēter grauatus, fuerit etiam in Assyrios aliquando adductus, ibi quoq; multa pertulerit incōmoda, quid mihi est hic? q. d. quid hic volo facere? in quem finē velim hic immorari? *Dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis*, idest sine causa. Vel quid mihi est hic? idest cum duarum captiuitatū, quas populus iste

sustinuit

subſtinuit gratis, quid mihi eſt hic? i. A
quæ eſt cauſa nunc huius tertiæ capti-
uitatis, quam paſſuri ſunt a Romanis?
Glo. Interlin. ſic exponit. Nunc quid
mihi eſt hic? ideſt cur volo amplius mo
rari in iudęa, vbi tam pauci fideles? ſic
etiam nunc exponimus ſecundum al-
legoriam. Alij ſecus hanc partem ex-
ponũt, videlicet. Ego nõ peperci Aegy
ptijs, neq; Aſsirijs, qui quidem omnes,
malè admodum, & iniquè ſe erga popu
lum meum habuere, quid mihi nunc B
eſt hic? ideſt quę cauſa me pręmit, vt
parcam Babylonijs, & nunc, non expe
ctata alienius temporis occaſione, quid
mihi eſt hic? ideſt quid prohibet, quid
impedit quo minus liberem populum
meum de huiuſmodi captiuitate? Hæ
quidẽ expoſitiones, & aliæ plures affer-
ri poſſunt huic particulæ, ſed omnes ſic
adductæ capiantur iuxtà literam, & pe-
nes hiſtoriã. Allegorricè verò, & myſti
cè accipi quidẽ poſsũt, primũ enim ad C
uerſus Iudæos, & ſinagogã eorum, con-
tra quam ſe vehementer commotum,
& indignatum oſtendit Dominus per
Prophetam d. Et nunc quid mihi eſt
hic? quia gratis ablatus eſt populus
meus? conſtat enim populum Iudęorũ
gratis, & abſq; vlla cauſa perſequutum
eſſe Chriſtum Dominum, & populum
eius, fideles, & miniſtros ſuos, de quo
populo, ſiue de quibus Iudęis, loquebat
Chriſtus per prophetam d. odio habu- D
Pſal. 88. erunt me gratis; vnde ſubdit. *Domi-
natores eius dicit Dominus iniquè agunt*. i.
pontifices, ſcribę, & phariſei impie ege-
runt, auertentes plebem à Chriſto, &
poſt eius crucem ſponſam ſuam Eccle-
ſiam acerrimè perſequentes, *Domina-
tores eius iniquè agunt*, vel egerũt, quã-
doquidem ipſi fuere, qui commouerũt
populum aduerſus Dominum, vt con-
cordi voce clamarent d. Crucifige, cru
cifige eum. Dominatores eius iniquè E
egerunt contra eundem populum ſuũ,
quandoquidẽ ipſi fuerunt in cauſa quò
minus idem populus quas ei offerebat,
& proponebat Romanus Imperator pa
cis conditiones acciperet: dicebant .n.
iſti primates, Deum nequaquam eos
relicturum, ſed mox daturũ illis opẽ,
qua inani fiducia vſq; ad vltimum diẽ

pertinaces extiterunt expectãtes Dei
cis affuturum, & tãdem omnes corrũ-
erunt. Poteſt accipi huiuſmodi quæ-
rela aduerſus Sathanam, & principes
tenebrarum, qui commouerunt Iudę-
os aduerſus Chriſtum, & Sanctos eius,
quiq; ſeduxerunt primum hominẽ, &
continuò ſeducunt, & peruertunt vnũ-
quemq; noſtrum, vnde dicit Deus. Et
nunc quid mihi eſt hic? q. d. cur tandiu
differo aduentum meum? cur amplius
moror, & expecto ſuffragari populo
meo, qui ablatus eſt gratis? quod nego-
cij hic habeo, quid me detinet quo non
ſuccurram populo meo? populus ĩquã
meus hoc eſt hominũ genus, quod qui-
dem eſt populus meus, ſic enim dicit
David. Nos populus tuus, & oues paſ-
cuę tuę, ipſe enĩ fecit nos, & nõ ipſi nos,
ablatus eſt populus meus, ideſt populus
iudaicus, ablatus, ideſt ſubtractus à cul
tu, & obſequio meo, & conuerſus ad
idola, ablatus eſt populus meus, popu-
lus inquã reliquarum gentiũ, qui ſpre-
to me deo viuo, & vero conuerſus eſt
ad idola muta, & vana; populus quoq;
per baptiſmum, & ſacramenta in Chri-
ſto regenerat⁹, ablatus eſt à cultu, &
obſequio meo, & deductus ad explẽda
deſideria cordis ſui, & ad ſectandas cu
iuſq; generis vanitates, & mendacia, vt
de eo dicere poſsim cum propheta.
Populus quẽ non cognoui, olim, ſerui
uit mihi, in auditu auris obediuit mi-
hi, nunc vero auctore Sathana ablatus
eſt à ſeruitute mea, ab obſeruatione
mandatorum meorum, & à conſortio
& cõmunione fidelium. Quarè non
iniuria dicebat David. Beatus homo
qui non reſpexit in vanitates, & inſani
as falſas: Dicit ergo Deus. Et nunc
quid mihi eſt hic? q. d. non expectan-
dum eſt aliud tempus, non amplius dif
ferendum, ſed nunc, ideſt cum venerit
plenitudo temporis, cum carnem ſu-
ſcepero, & deinceps mortem obibo,
atq; ita exaltatus fuero à terra. Nunc,
hoc eſt, abſq; vlla mora, & veluti in in-
ſtanti, atq; cito me expediam; hoc eſt
quod ait. Et nunc quid mihi eſt hic? vi-
delicet, cum iam tempus aduenerit,
quid mihi eſt hic? quid me detinere po
terit, aut retardare quò minus perficiã

opus ad quod missus sũ: vt scilicet libera rem populum meum de manibus inimicorum suorum, & de dura, & excerabili seruitute Dæmonis: si verò legatur textus nuper emendatus, cum inquit, *Et nunquid mihi est hic dicit dominus* huiusmodi potest esse sensus. Cũ populus meus nunc ad Aegyptios, nũc ad Assirios fuerit traductus. *Et nunquid mihi est hic* q.d. est ne fortassis iterum traductus dicit dominus; & quasi respõdens interrogationi, inquit vtiq; traductus est, quoniam ablatus est gratis, quia sponte seipsum tradidit diabolo per peccatum. Quando traductus fuit ad Assirios, & Aegyptios, ostẽdi aduersus illos potẽtiã meã, nunc autem cũ seipsũ tradiderit, nũquid debeo sic facere? paulo post respõdit. Cũ autem dicit. *Dominatores eius inique agunt dicit Dominus*. Iam dictum est quod dominatores olim erant Satan, & Principes gentium et qui potestatẽ exercent in mundo hoc inferiore, quos diximus et uere diximus iniquè admodum, & malitiosè aduersus Dei populum, & uitam Christiano homine dignã profitentem se se gerere, *& iugiter* inquit ipse Deus. *nomen meum blasphematur*. & innumeris, atque inauditis afficitur contumelijs, quo loco uidere licet, & animaduertere Christi Domini blasphemiam, & alia quæcunq; scelera, quæ ab hominibus committuntur, in rectores, ac Principes populorum contorquentur, cumq; Deus sui nominis blasphemiam uehementer admodum detestetur. subdit propheta hanc comminationem, quo omnes diligenter secũ ipsi cõsiderẽt quã maxime referat blasphemare nomen Dei, et presertim *iugiter ac tota die*, iugiter inquam .i. liberè, spontè, nullo contradicente, nullo obiurgante, et nullam ferè ob darã occasionem, quemadmodum Iudęi, qui dicebant Christo Tu quis es? quem te ipsum facis? nonne Dęmonium habes? propter hoc .i. propter huiusmodi contemptum nominis mei, *sciet populus nomen meum in die illa*, dicit Dominus, quia ego manifestabo me ipsũ, & apparebo corã illis cũ signis, et pdigiis, ac operibus, quæ nemo unquam

A alius fecit. Sed multo clarius, et manifestius sciet quisq; nomen meum, et uirtutem, ac potentiam experietur in die iudicii, dum unusquisq; propriam mercedem recipiet secundum opus suum, tunc inquam cognoscet, quia ego ipse sum qui loquebar; nullus erat scribarum, aut pharisęorum, sed ego ipse sum, qui loquebar per seruos, ac pphetas meos, qui frequenter, in suis scriptis attestantur cum dicunt. Hæc dicit Dominus Deus. hic inquam lo-
B quebatur olim patribus in prophetis, nouissimè verò loquutus est nobis in filio.

Dicitur etiã Deus loqui per se ipsũ, & præsens esse quando loquitur, & se ipsum nobis manifestat, per cruciatus, & flagella, quemadmodũ dicebat Iob. Manus Domini tetigit me. Tunc enim verè, & conuenienter dici potest nos audisse uocem dei dicentis. *Ecce adsũ*. Iob. cap 19.
C Nam cum Deus loquitur nobiscum admonitionibus, exhortationibus, prædictionibus, & prodigijs, atq; minis, tunc Deus non adest, neq; à nobis percipitur; at cum veniunt flagella, tunc verè dicere possumus, Deus nunc adest, quemadmodum unusquisq; in se ipso potest experiri, sicut & ego quandoq; sum expertus. Est etiam aduertenda forma illa loquutionis, qua utitur hic propheta, cum inquit. *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa*.
D Quoniam ea solet vti quis dum uult alicui terrorem incutere, & ipsum prępmonere, se velle de codẽ ultionẽ sumere, aut quouis pacto flagellis cedere, quasi dicat. Tu scies, tu uidebis, & tuo malo, & incommodo experieris, quid sim facturus. Est etiam aduertẽdum plurimũ referre, & magni ponderis esse, blasphemos sinere impunitos, quandoquidem sit peccatum, & crimẽ
E valde detestandum; vnde non immeritò, quidã existimant nominis Dei blasphemiam omnium scelerũ genera sub se complecti, & nulli dubium ob huiusmodi crimen, & alios fœdissimos mores, quib⁹ nos Christicolę passĩ deturpamur, nomen Dei, & Christi Iesu Domini Nostri passim blasphemarẽ apud Iudęos, Turcas, & Barbaros, & quascumq;

cumq; alias nationes. De peccato blasphemię expone quod in fine capitis scriptum est. sequitur textus.

Tex 3. *Quam pulchri super montes pedes annunciantis, & prędicantis pacem: annunciantis bonum, prędicantis salutem, dicentis Syon, regnabit Deus tuus.* Possunt hęc verba tamquam dicta a propheta hic suscipi, qui intelligens, & prævidēs Christum dixisse. *Ecce qui loquebar ecce adsum.* preuidit etiam, & prędicit ipsum prius annunciaturum, & prædicaturum pacem, bonum, & salutem, & exurgens in admirationē tantæ uirtutis, & bonitatis diuinę, exclamat dicens. *Quam pulchri super Montes pedes annunciantis, & prędicantis pacem?* Quæ verba si de Christo domino intelligātur, nulli potest esse dubiū, quin ista Christi pedibus epiteta maximè conueniant pedes enim Christi fuut valde pulchri, & speciosi, vt qui sunt ab omni sorde, & puluere peccati explosi, & iure quidem, quoniam si pedes, quos lauit Christus pulchri etiam, & speciosi nuncupātur, vt mox videbimus, oportet Christi pedes esse pulcherrimos, & speciosissimos quippe q; misericordia, & veritate sūt perfusi: & ijs duob⁹ pedibus venit in hunc mundum, misericordia, vt qui non vident, videant: & qui vident ceci fiant ob veritatem: qui etiā dicitur super montes incedere, & pręcurrere, ut quem itineris terminum intendebat, expeditè admodum, & celeriter esset perfecturus, super montes inquam pedes isti præcurrebant, hoc est super sanctos Apostolos, & Euan-

psal 76. gelistas quos gratia spiritus sancti illuminauit, vt & ipsi illuminarent uniuersum orbem, quemadmodum de illis propheta testatur. Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis. Quod autem Christus in hunc mundum adueniens annuntiaret, & predicaret pacē,

psal 71. manifestū est, primum ex vaticinio Dauidis cum dixit, orietur in diebus eius iustitia. & abundantia pacis. Deinde ipse idem Christus ab Apostolis discessurus sic ait. Pacem meam do vobis,

Ioan. c. 14. pacem meam relinquo vobis, & D. Pau.

Ephe. 2. idipsum attestatur d. Ipse, scilicet Christus, est pax nostra, qui fecit vtraq; vnū:

A & pacificauit omnia per sanguinē crucis, siuè quę in cęlo, siuè quæ in terra, Deīde annūtiauit bonū, hoc ē, ōnes gratias, & dona Spiritus sācti nobis cōferēda, si crediderimus in ipsum, sicut ipse dicit apud Ioānem. Qui credit in me, Ioan. 7. flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. hoc autem dixit de spiritu, quē accepturi erant credentes in eum: prætera dicit infra per prophetam. *Audite me, & comedetis bona, & delecta*

B *bitur in bonis anima vestra*, & apud Lucā. Si vos eum sitis mali nostis dare Luc. 11. bona data filijs uestris, quāto magis pater vester de cœlo dabit spiritum bonū petentibus se? Annunciauit etiam salutem, vt paulo infra videbimus, & supra etiam satis apertè dictum est, salutem, & his qui longè, & his qui propè iamdiu pronuntiatam fuisse, & ipse apud quemdam Euangelistarum dixit, Qui crediderit, & baptizatus fuerit, sa-

C luus erit. Et hæc quidem omnia primitus fuere p Christum vniuerso orbi Marc. 16. annunciata, & prædicata, & deinde p Apostolos suos, & quoscumq; illis succedentes, veros Dei ministros, de quibus dicebat Apostolus ad Rom. 10. ex Rom. 10. sententia huius Prophetæ. Quam speciosi pedes euangelizantium pacē? euāgelizantium bona? Et hi quidem super montes ambulabunt, annunciando pacem, & prędicando bonum, dicit

D enim eorum pedes esse pulchros, & speciosos, quia scilicet non stantes, aut sedentes, aut quę sua sunt quærentes, diuinam bonitatem hominibus annūciant, nec immerito Esaias pedes potius, quam uoces, & linguas, & cætera corporis membra commendat, quoniam pedibus iter conficimus annūciaturi Euangelium, & predicaturi omni creaturæ; nec tamen ideo excludūtur alię corporis partes, ad loquendum, &

E ad docendum necessariæ, magis tamē pedibus, quam alijs corporis partibus, ac membris, quem perferre oportet, laborem designamus, quo cuncti monētur, ne in huiusmodi sancto & salutari munere obeundo sæculi huius delitias, & commoda vlla perquiramus, sicuti etiam palam ipsemet Saluator pręcepit dicens. Nolite portare sacculū, Luc. c. 10. neq;

neq; peram, neq; duas tunicas habeatis A Vnde Aug. li. 32. contra faustũ cap 10 dicit. qui sic Euãgelicã fidẽ tenet, vt sibi prosit, & ecclesiæ prodesse non renu at est vtroq; pede calciatus. Qui verò sibi tantum credendo putat esse cõsultum, discalciati illius de quo leg. Deut. 25. opprobrium in se nouerit esse impletum. *Præterea* voluit indicare propheta, cũ dixit. Pedes euãgelizãtiũ, fore pulchros, & speciosos, quales sĩt futuri diuini Verbi cõcionatores, & Mini- B stri, iota eorũ vita, & sĩgulis eorũ actionibus, postea quã pedes, qui sunt corporis inferiores, & humiliores partes pulchros, & speciosos esse oportet, prętereo quod p pedes cõuniter affectus hominis designentur. Nonnulli allegoricè loquendo, per pedes euangelizantium intelligi volunt libros Euangelicos, quod in ipsis, & per ipsos Doctores diuini Verbi suum iter perficiãt. Dicuntur etiam pedes Apostolorũ pul- C chri, & speciosi, quod breui admodum tempore suũ cursum perfecerunt, hoc est, uniuersum ferè orbem ad fidem Christi conuerterunt Deo tamen id faciente, & mouente animos hominum, iuxta illud psalmi. Dominus dabit verbum euangelizantibus uirtute multa. Nec mirum etiam pedes Apostolorum fuisse pulchros, & speciosos, ut qui fuerint loti à Christo Domino, quos quidem, & si corporaliter lauerit, spiritua D liter tamen, eos etiã lauisse credẽdum est, quemadmodum Petro non intelligenti, dixit Christus. Nisi lauero te, non habebis partem mecum. Quod innuit Christus Dominus cum dixit. Quod ego facio, nescis modo, scies autem postea: vnde neq; cuiq; mirum esse debet, si Dominus prohibuit Apostolis calceamenta deferre, quia cum eorum pedes Christi lotione facti iam essent pulchri, nudi, & speciosi, non E congruebat eos calceamentis operire, & eorum pulchritudinem, formam. & speciem occultare. At quare super Mõtes incedere dicuntur isti pedes Euangelici? Respondeo ut omnes intelligant non ad loca tantũ commoda, & gressu facilia, sed super Montes, ad loca inuia, & inaquosa, super locos aspe

Pedes apostolorũ pulchri, et speciosi.

Psal 67

ros, & inaccessos, ad gentes feras videlicet, & barbaras eos missse destinados: nec solum paruis, & humilibus, ac idiotis hominibus, sed huiuscemodi primatibus, sapientibus, ac mundi rectoribus, Euangeliũ fore predicandum, Nec quemquam moueat Christum Dominum aliquando dixisse.

Confiteor tibi Pater cæli, & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis, quia aliò hæc dicta referuntur, neque his quę mox diximus ulla rõne aduersantur.

Matt. 11:

Super Montes etiã predicaturi mittebãtur, quia scilicet Dei verbum non clanculum, & in locis abditis, sed sup montes .i. in locis patulis, & eminentibus, ita ut ab omnibus audiri possit, & percipi annunciandum est, sicut Dominus noster, uti consueuerat d. Ego palam docui in Synagoga, & in occulto loquutus sum nihil. Addo, quod prędicaturi Euageliũ .i. pp̃ter beneficia maxima nobis allata p Christũ Dominum, debent ascendere mõtes .i. culmina virtutum, & bonorum operũ, neque decet eos in uallibus, & criptis, aut locis palustribus .i. vitiorum cęno, & luto obuolui, demergi, aut sepeliri, quoniam reliquum est, ut eorum, quorum vita despicitur etiam prędicatio, & doctrina contemnatur.

Et quemadmodum dicebamus de Christo filio hominis, quod ipse ueniet annunnians, & prędicans pacem, annũtians bonum, & prædicans salutem, ita dicẽdũ de istis, qui mõtes dicuntur, et quorum pedes super montes ĩcedẽtes, et ambulantes sunt valde pulchi, et speciosi, quod annunciabunt pacem, bonum, et salutem: Annunciabunt pacem .i. reconciliationem mundi factam per Christum Saluatorem nostrũ; annũciabunt pacem .i. quietem, et trãquillitatem animorum, annuntiabunt bonum, scilicet Dei gratiam ĩ nos effusam, et diffusam: annunciabunt bonũ .i. Christũ ipsũ, qui est ipsum bonũ, et bonorum omnium plenitudo; nec solum bonum, sed bona plurima, et ea quidem summa, et præcipua: sic Paulus annunciat bonum dum inquit Nos predicamus

Tria debẽt ministri, & praecones Euangelii annunciare populis pacem, bonum, & salutem.

predicamus Christum crucifixum, Dei uirtutem, et sapientiam predicarunt Apostoli Christum esse mortuum, ut nos uiueremus Deo, Christũ resurrexisse, ut cõformes redderemur eius resurrectioni, docuerũt Christũ esse iustitiã nostrã, nostrã sanctificationẽ, ac redẽptionẽ, ut per eius fidẽ iustificaremur, & sanctificaremur, denique quĩ predicat Christũ, prędicat eum in quo est adunatio omniũ bonorũ, & ĩ quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. B Hoc est unum, et uerũ, et solũ bonum quod expetere sẽp, et desiderare oportet, reliqua õnia sũt fraudes, & ludibria; huic bono nos gratos, et acceptos effici super omnia est ãnitẽdũ. Annũtiabũt deniq; salutẽ, quæ est finis, et cumulus omnium bonorum, et desideriorũ nostrorũ, salutẽ dico corporis, et animę, per quã participes efficimur eternę hęreditatis: per salutẽ nõnulli aliud nihil uolunt intelligi nisi Dominũ Iesum, qui verè est salus, uita, et redẽptio C nostra, p quẽ saluati, et liberati sumus; hi tandẽ quorũ pulchri sũt pedes, *dicẽt ipsi Syon. Regnabit Deus tuus, gaude, & lætare*, non eris amplius sub dominio, sub aliorũ potestate, neq; Dæmonis imperio subiacebis, sed sub eo tãtũ, qui est Deus tuus, et hic est verę predicationis euangelicæ scopus, et finis, ut sciamus, et cognoscamus quod Deus noster Christus Dñs regnauit, hoc ipsũ do D cuit nos orare, et petere Saluator d. Adueniat Regnũ tuũ. Olim namq; prius quã scilicet Deus fieret homo, Sathanas regnabat ĩ nobis, Christo autẽ accedẽte, regnare cœpit ĩ nobis Deus; quo circa Dauid ingiter, et alacriter psallẽs *Psal. 98.* d. Dominus regnauit, exultet terra, lętetur insulæ multæ; nihil certè melius, aut optabilius potest quis expetere, q̃; quod Deus regnet in nobis, quia tunc nihil nũqnã deerit, quin potius bonis omnibus abũdè pfruemur, nec permittamus umqnam peccatum regnet in nostro mortali corpore, ut obediamus concupiscentiis eius. Vt autẽ manifestius demõstraret ingẽtẽ lętitiã, et inenarrabile gaudiũ, quo qui cognouerit, et crediderint in eũ quẽ speciosi pedes annũciabũt, pfũdẽtur, subdit propheta,

A et inquit. *Vox speculatorũ tuorũ leuaue rũt vocẽ, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum conuerterit Dominus Syon.* Vox inquã speculatorum .i. uox Apostolorũ, atq; eorũ, qui positi sũt super speculã, ut custodiãt te, protegãt te, et tui curam suspiciãt, isti inquã leuauerũt uocem .i. alta uoce proclamarũt, et annunciarũt pacem, bonum, et salutem. simul laudabũt .i. cõcorditer, et una uoce clamabũt, nõ erit dissensio B inter eos, õnes idem sentient, idem dicent, et hoc ideo, quia sensibiliter, et manifestè Deũ ĩ carne uidebũt, quemadmodũ legitur apud quemdã prophetã ipsũ Deũ aliquãdo ĩ terra uisũ, et cũ hominibus esse conuersatũ, et sicut *Baruch. cap. 3.* *D* Ioãnes attestatur d. Et uidimus gloriã eius, gloriã quasi unigeniti ã Patre. Et prima *E*pistola cap. *1*. Quod uidimus, et audiuimus de uerbo uitę, ãnunciamus uobis: Vel oculo ad oculũ ui- C debunt, qnia oculi mei semper ad Do- *Psal. 33.* minum, et econtra. Oculi Domini super iustos, et aures eius in preces eorũ: hoc autem erit cum cõuerterit Dominus Syon i. cum Christus Dominus, et Deus fuerit factus homo, tunc scilicet totus incumbet, et insistet ĩ cõuertendo, et reducendo Syon, hoc est Ecclesiam ad se, prædicãdo, miracula faciendo, et ea opera peragendo quibus facilè potuerint cognoscere ipsum esse D ucrũ Messiã, sicut ipse dicebat apud Io *Ioã. cap. 10.* annẽ. Si mihi nõ uultis credere, operibus credite. Et alibi. Opera quę ego facio in nomine patris mei, hæc testimoniũ perhibẽt de me. Videbũt etiam electi oculo ad oculũ ipsũ Deum post hãc uitã, ubi nõ ãplius ĩ enigmate, sed facie ad faciẽ Deũ uidebũt, sicut etiã di *1. Cor. 3.* xit Apost. *2* Corit. 3 Nos reuelata facie gloriã *D*omini speculantes, trãsformamur ĩ eãdẽ imaginẽ et c Et tunc uerũ E erit quod Dauid psal. 125 decãtauit d. In cõuertẽdo Dñs captiuitatẽ Syon, facti sumus sicut cõsolati, Tunc repletũ *Psal. 125.* ẽ gaudio os nostrum, et lingua nostra exultatione. Vnde sequitur. *Gaudete, & laudate simul deserta Ierusalẽ*; tu Ierusalẽ, iã deserta, et destituta omni bono, uel deserta Ierusalẽ i. loca nascata, et desolata ciuitatis Ierusalẽ, et circa

omnem

omnem regionem Iudeæ, gaude inquã, & lauda simul Dominum Deũ *quia consolatus est populum suum, & redemit Ierusalem* non a captiuitate Babilonica, nõ ab oppressione Aegytiaca, sed a seruitute Dæmonis, a tyrannide mortis, & inferni, & a laqueis peccati. *Parauit Dominus brachium sãctũ suum in oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.*

A

Quibus dictis sequitur admonitio quędam, siue adhortatio ipsius Dei, siue facta a Deo, uel ad omnes eos, tam Iudęos quam Gentiles, qui per fidem cõgregati sunt, & Ecclesiæ filii nuncupãtur, vel ad sanctos Apostolos, & Euangelistas, qui in omnem terram, & omnes terrę habitatores Dei uerbũ erant ãnunciaturi. Nec audiendi sunt illi, qui existimant hanc admonitionem fieri ad Iudeos, qui sub seruitute detenti erant Babiloniæ, longè quidem diuersa est prophetæ intentio & aliò fertur, & tendit spiritus eius, quod si ad iudæos uerba fieri uelimus, intelligamus hunc in mundum vt. scilicet moneantur, postea quam cognouerint uerum Messiam Christum Dei filium, no lint ãplius suis illis traditionibus & ceremoniis detineri, sed ab eo cultu recedant, & salutarẽ Euangelii predicationem suscipiant, & complectantur. nec velint in obseruantiis legalibus inutiliter occupari, & sceleratam uitã ducere, nec velint pollutum, & coinquinatum tangere, neq; cum aliis ullo pacto cõmisceri, ne & ipsi polluantur, & inquinentur. Scriptum est enim. Qui tetegerit picem inquinabitur ab ea, sed nota de quo tactu loquaẽ. Salomõ ut mox declarabimus Monet etiã hic Deus, & coortatur omnes gentes, quæ hactenus vera Dei cognitione erant destitutę, posteaquam viderint salutare Dei nostri, & brachium eius, hoc est Dei filium hominem factum, et iam nobis reuelatum, et patefactum in oculis omnium gentium, ab idolorum cultu recedant, et Euangelicam prædicationem admittant, et fortiter amplectantur. Postremo monemur omnes, ut cognito redẽptionis beneficio per Christum nobis allato accedamus

B

C

D

E

a peccatis, et ab omni iniquitate, nõ amplius in cubilibus, et impudicitiis, nõ in cõtẽtione, et ęmulatione, sed induamur Dominũm nostrum Iesum Christum. Sic ergo habet textus. *Recedite, recedite exite indè pollutũ nolite tãgere, exite de medio eius* .i. non declinetis ad dexteram neq; ad sinistram, etita abeatis, quo uideant omnes nos liberè, et sponte, nullo persequente recessisse, et absque ullo timore, et pauore priorem abiecisse conuersationem. Nulla est enim societas luci ad tenebras, neque ulla pars fidelis cum infideli. Neq; enim potestis seruire Deo, et Mammone, cęterum *Mundamini, qui fertis uasa domini.* Tex. 70. habet separamini, non mundamini, sed hoc nihil refert. fuerat enim sancitum, & iustè decretum, ut qui seruiebant in templo, & quæ diuino cultui ministrabãt, vasa cõtrectare, ac deferre debebãt prius mũdarenẽ, ne ulla ĩ eis fœditas aut macula appareret, neq; in uultu, neque in vestibus. Et aduerte (vt d. Chrisost.) Prophetam expetere non solum, ne faciamus immunda, sed neq; etiam tangamus. Vnde D Aug. d. Qui malo consentit. ille proculdubio tangit immundum, sed Hom. 23. inter 50 Hom. cap 2. refert hęc verba ad Hipochritas, qui cum sint omnium impurissimi, existumantes alios fore immundos, dicunt hęc verba. Recedite, recedite. & lib. 5. contra epistolam Parmeniani cap. 4. d. Immundum non tangit, qui ad peccatum nulli consentit, exit autẽ inde, vt salua sit eius causa apud Deũ. Si etiam disciplinam correpiendi, & arguendi, salua pace non negligat; & qui uult corporaliter manifestos malos deferere, cogitur etiam quandoque latẽtes bonos deserere, et tractatu. 18. de Verbis Domini cap. 20. d. Recedere quod monet Propheta itelligitur de recessu cordis non loci, aut corporis, et exire inde, corripere proximum, et defendere causam. Cum autem corpora nostra pariter et anima sit templum Domini, et uasa spiritus Sancti multo cõuenientius oportet illa mũdare ab omnibus inquinamentis, quemadmodũ *D.* Paulus 2. Cor. cap. 6. monet.

Non.n dubium est sanctos Apostolos, & quoscumq; veros, et fideles diuini ver bi ministros vasa Dei nuncupari, quēad modū fuit D. Paulus Apostolus, qui uas electionis fuit ab ipso Christo nuncupa tus, prçparauerat. n. se in pretiosū uas & aptum in ministerium Dei. Vasa etiā Domini dici possunt armatura Dei spi ritualis, de qua loquitur Apostolus ad Ephes 6. dicens. Induite uos armaturā Dei, ut possitis resistere, et in omnibus perfecti stare: & singula quę totius cor poris membra prçmuniunt, arma enu-merat. Et ad Rom. 13. cap. Deponentes (inquit) opera tenebrarum, induamur arma lucis. Huiusmodi enim arma sunt lorica iustitiæ, galea salutis, Clypeus fidei, gladius spiritus, quod est verbum Dei, & prçter hæc oportet habere cingulum ueritatis, & calceatos pedes in præparatione Euangelii pacis. Cum itaque habuerimus hanc armaturam spiritualem, Sathanę, eius- C que insidiis, ac impugnationibus facilè resistere, animas nostras protegere ac seruare poterimus, Et ne quis forte posset excusari tempus non adesse, atque ocium, quo mundari possimus, cū oporteat nos cito prçparari, & quasi fugientes, latenter exire, quemadmodū Israelitæ exeuntes de AEgypto poterāt excusari, quod prç metu Aegyptiorum non potuerunt ferre secum panes fermentatos, dicit hic Deus per pro- D phetam, non sit uobis hic timor, ac suspitio, *quoniam nō in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis. prçcedet enim uos Dominus, & congregabit uos Deus Israel.* Neque enim (dicit D. Hier.) ut uicti de Hyerusalem, sed ut victores recesserūt, ut qui quotidie predicantes in templo Euangelium Dei, multa millia Iudęorum, Christi fidei subiecerant, & mundum ipsum illius Euangelio subiugarunt. Voluit enim Deus Apostolos E suos quietè potius, & quasi auctoritate præditos ab ordine Iudaico tutos recedere, uelut detrectantes, & dedignantes, seu dedignati cum ipsis Iudęis, vsque adeo turpibus, & sceleratis amplius uersari, & cum profanis, atque improbis connumerari. Præcedet enim uos Dominus tanquā Dux

Ephes. 6.

Rom. 13.

A & ductor, atq; defensor, neq; permittet vos vspiā molestari, & cōgregabit uos. Deº Israel, hoc est de orbe terrarū unū gregē faciet, ut aliquādo cōtingat ꝙ ab eo predictū est. Fiet vnū ouile, & vnº Pastor. Et in vnū reducet vos ne amplius dispergamini, ꝓpterea quidē uenit in mundū filius Dei, ut filios Dei tā ex Gentibus quā ex Iudęis qui erant per vniuersum orbem dispersi congregaret in vnum. Sequitur textus.

B *Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & sublimis erit ualde.* Hic proeul dubio loquitur Deus Pater de Christo Domino filio suo, vt exponit Aug. de Ciu. Dei ca. 29. ostendens quomodo Deus Israel, sit congregaturus eos qui in varias sectas, & errores dispersi erāt, quomodo itē sit cōsolaturus populū suū, & redēpturus Israel, & dicit *Ecce intelliget seruus meus,* hoc est filius meº vnigenitus, quē vocat seruū quia serui formā susce- C pit qui eū omniū esset Dominus, ad humilitatis formā, ac mensurā descendit, intelliget inquā, ꝓptimē nouerit, qua ratione redimi possit Israel, oīa quidē cū intelligētia, & sapiētia diuina faciet & loquetur, ꝓpterea dicebat ipse, Benedicā Dominū qui tribuit mihi intellectū ex quo cōstat ipsū habuisse animā intellectiuā, & cōsequēter fuisse verū hominē, exaltabitur, & eleuabitē, & sublimis erit valde: Pater quidē exaltabit illū, & D donabit illi nomen quod est super omne nomē, & propterea data est mihi omnis potestas (dicebat ipse) in cœlo, & in terra. Exaltabitē inquā super lignū crucis, & à terra eleuabitur cum ascenderit in cælum, & collocatus erit ad dexteram Patris; cui deinde omne genuflectetur, cœlestium, terrestrium, & infernorū Christus per suā passionē moeruit exaltari, quia resurrexit, quia in cœlum ascendit, quia sedet ad dexterā patris, deniq; quia iudicaturus est omnes E gentes, sed exaltationē ex parte animę moeruit ab instanti conceptionis suę. D.Thom. 3. p. q. 49. art. 6. Deinde sequitur. *Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus eius,* ut conuenienter dixerit ille cæcus à natiuitate. In hoc mirabile est, quia vos nescitis unde sit, & aperuit oculos meos. Sic etiā dicit, hoc loco Esaias

Tex. 6.

in

in persona Dei Patris. *Sicut obstupuerunt super te multi*, videntes mirabilia, & signa quæ fecit, sic inglorius erit inter viros alicuius potentię, & dignitatis, quemadmodum Abacuh propheta loquebatur dicens. Domine audiui auditum tuum & timui: fuit quidem inglorius, humilis, & abiectus inter eos, qui se aliquid esse existimant, non quo in eius forma fuerit ulla fœditas, aut turpitudo, cum speciosus forma fuerit præ filiis hominum; sed quia in humilitate uenerit, & paupertate: propterea dicebat hic propheta c. 53, Vidimus eum nouissimum virorum, & non erat ei aspectus, neque decor. *Iste asperget gentes multas.* i. lauabit sanguine suo, & aqua baptismali, & mūdabūtur, asperget etiā lauacro pœnitētię, quod petebat David. d. Asperges me Domine hysopo, & mūdabor, lauabis me &c. Psal. 50. Solebāt. n in veteri lege cinerū, & aquę nō nullę aspersiones fieri, quæ omnia designabant ablutionem, & aspersionem quæ fieri solent in noua lege, dicit signanter.

Iste Asperget gentes multas, super ipsū cōtinebūt Reges os suū, quia quibus nō est narratū de eo uiderūt, & qui nō audierūt cōtēplati sunt. Asperget (inquā) *gentes multas*, quia nō tota, nec sola Iudęa cōuertetur sed quicunq; sunt prę ordinati ad vitam ęternā, qua mquam præter eos multi etiam erunt vocati, & fidei veritatem professi, sed nō persistent & hi erunt ex eorum numero, quibus non est narratū de eo, sed pleriq; ex his credent in eum, non habentes, qui eos instruerent, hoc est, neq; Prophetas, neq; doctores, & qui non audierunt eum prædicantem, neq; viderunt eundem signa, & miracula facientē, nihilominus contemplati sunt eum ac venerati, intelligentes diuinitatem, & maiestatem eius, qui tandē videbunt gloriam eius. Super illis verbis ubi dicit Propheta *Super ipsum continebunt Reges os suum*; id quidem fuit impletum, dum certiores facti de potētia virtutis eius non audebant contra ipsum quicquam obloqui, & effari, id quod maximè contigit postquam à Sūmis Pontificibus, & sacrosanctis Conciliis fuit erectum tribunal aduersus hæreticos, & diuini nominis detractores, sed re uera qui nunc permittunt varios ac diuersos hæreticos perturbare Ecclesiam Dei suis hęresibus, & variis dogmatibus, nullo pacto sunt excusabiles, nec videntur continere super eum os suum, ut hoc loco prædicit Esa. & Dominus noster apud Matth. 13. prædixit in illa parabola de grano Sinapis, quæ cum creuerit in arborem, volucres cęli venerunt, & habitant in ramis eius, per quos arboris ramos D. Hieron. interpretatur varia ac diuersa dogmata in quibus diuersi volueres requiescunt, hoc est varii Doctores, iuxtà eorum placita suas opiniones sumunt, ac tuentur. Qui uerò super arborem, à Christo plantatam resident, ac quiescunt, non varia ac diuersa dogmata confingunt, & amplectuntur, sed ea solum, quę sacrosancta vniuersalis Ecclesia recipit, ac tuetur. Possumus etiā per ramos arboris quę de grano Sinapis creuerit, nō solum diuersitates dogmatum, quæ sancta, & vniuersalis Ecclesia reprobat, ac anathematizat, sed eas potius quibus Ecclesia sponsa Christi fulcitur, et ornatur, veluti est dogma sanctissimæ trinitatis, Misterium incarnationis. Dogma futuri iudicii, & pleraq; alia, quæ tanquam nota non est opus hic recensere, in quibus animę credentium, uel fortitudines Dei seruitio mancipatæ habitant, ac requiescunt, id quod videtur intellexisse. D. Hyeronymus. Et hic est finis huius cap.

Matth. 13

De Peccato Blasphemiæ.

ET quoniam de peccato blasphemię incidit sermo opportunum fore ducimus de eo aliquid enarrare, & primò quidem num quid peccatum blasphemię sit omnium grauissimum. quemadmodum nunc obiter diximus. Et rectè quidem nos dixisse credimus, tùm auctoritate Glos. super cap. 48. huius prophetę, quæ habet hæc verba. Omne peccatum comparatum blasphemiæ leuius est. D. Tho. secunda secūdæ q. 13. per to. q. 13.

D. Tho. 2. 2.

tum.dicit blaſphemiam eſſe peccatum maximum tum ratione ſui, tum quia uidetur annexũ, & quodã modo coniunctũ cũ peccato ĩfidelitatis; quod quidẽ ſecundum ſuum genus eſt peccatum maximum. Namquè ſine fide impoſſibile eſt placere Deo. Neque ſolum blaſphemia modo quodam ſpectat ad infidelitatem, & eſt cognata illi, atque naturali quodam ordine emanans ab illa, verum etiam eſt peccatum quam maxime aggrauans infidelitatem. Cõ-

Blaſphem⁹ & infidelis quomodo cõueniunt.

B ueniunt ſiquidem blaſphemus, & infidelis in hoc, quod uterq; dicit malum de Deo attribuens illi quod ei nõ cõuenit, aut ab eo ſubtrahens, quod ſibi cõuenit, vel creaturæ tribuens quod ſoli Deo competere iuſtum eſt. Sed differunt in hoc, quod infidelis ſentit, & dicit malum de Deo: blaſphemus autem ſi dicit, non tamen ſentit quicquã mali de Deo.

Blaſphem⁹ & infidelis quomodo differunt inter ſe.

Nec refert an dicat interius, vel exterius, nec hujuſmodi di-C cere quocumque ſit modo diceretur, & eſſet peccatum niſi etiam conſenſus uoluntatis adeſſet: qui tamen in quibuſdã blaſphemis leuiter, & curſim adeſt, in quibuſdam vero nimis fortiter, & affectate.

Sed cum blaſphemus non ſolum dicat contrarium ore eius quod ſentit, uerumetiam corde, quæ nam differentia erit inter ipſum, & infidelem?

Reſpondet Caiet: ſuper locum præ-D allegatũ, quod infidelis non ſolum dicit corde, quæ ſunt contraria fidei uerumetiam omnino diſſentit; blaſphemus autem ſi quandoque in corde ſuo dicit, & opinatur aliquod falſum contrarium fidei, non tamen diſſentit ab his quæ ſunt fidei, & ob hanc cauſam diſtinguitur, & ſecernitur infidelis a blaſphemo, ex quibus poteſt facilè inferri quoſcunque Hæreticos fore infideles, cum ſemper corde, ore, & opere ſentiant, & dicant, ac mordicus ſubſtineant ea quæ ſunt contraria fidei

Nota etiam (ut diximus) non eſſe eiuſdem grauitatis, & culpę blaſphemare Deum ſecundum ſe, & blaſphemare, ſeu iurare, aut proteſtari per corpus, & ſanguinem eius, aut membra ei tribuere, quæ ſunt hominis, quoniam poſtquam ſuſcepit carnem humanam non tribuitur ei quod non habet, ſicut antea, & conſequẽter nõ incurritur peccatum blaſphemię, (propriè loquẽdo) quemadmodum contingit dum eadem tribuimus Deo ſecundũ ſe, licet Deus humanatus ob irreuerentiam tunc maximè offendatur, & tanto grauius, quãto frequentius: quod tamen peccatum exiſtimat Caiet. inter venialia recenſendum. At ego non facerem eiuſmodi delinquentem, & tribuentem Deo hominis membra omnino immunem à peccato mortali, & ſaltem à transgreſſione ſecundi præcepti primę tabulæ, qua præcipitur nomen Dei non aſſumẽdum eſſe in uanum, neque per illud frequenter iurandum. Nota etiam (vt idem doctor ſatis accuratè dicit) non ita grauiter peccat in Deum, & ſanctos qui ex quadam paſsione extranea, vt prouocatus ab aliquo, ſiue quouis alio accidente commotus, non autem ex induſtria, & data opera, aut frequenter lapſu linguæ blaſphemare contigerit, quemadmodum ille, qui ex affectu deliberato, ac deteſtatiuo Deum, & ſanctos blaſphemauerit, ſed utcumq; ſit, cauendum eſt magnopere ab hoc peccato, quod ratione obiecti eſt multo grauius quam ſit homicidiũ periurium, & multa alia, quæ ſuo genere ſunt grauiſsima, & uitanda eſt occaſio blaſphemandi, cuiuſmodi ſunt contentiones, æmulationes, ac diſſidia, ne fortè ex frequentatis actibus fiat habitus, & pernicioſa quædam conſuetudo, quę poſtmodum uertitur in naturam.

Sed mirum eſt quod ibidem dicit Caiet. videlicet Blaſphemiam credentis in Chriſtũ longe fore perfectiorem, hoc eſt deteſtabiliorem quam blaſphemia eius qui non credit in Chriſtum Do-E minum, quod probat per illud 2. Petri cap. 2. Melius inquit erat eis, veritatem non cognoſcere, quam poſt agitam retrorſum conuerti ab eo quod traditum eſt illis ſancto mãdato. Et D. Paulus ad Heb. 6. habet ferè eandem ſententiam cum inquit. Impoſsibile eſt eos qui ſemel ſunt illuminati, & que ſequũtur, & prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pęnitẽtiã, rurſum

D. Paulus hab. cap. 6.

rursum crucifigentes in semetipsis filium Dei, & ostentui habentes. Et cõfirmatur hoc idem per verba Christi apud Mattheum 12. De spiritu immũdo qui cum reuersus fuerit in domum unde prius exierat, fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Et quãquam blasphemia (ut diximus) multis nominibus peccatum sit grauissimũ, in ista tamen grauitate, seu pondere datur aliqua latitudo; non enim eiusdem est grauitatis, si quis blasphemat Deiparam Virginem, & sanctos, & quamlibet aliam creaturam, neque si quis blasphemat Deum in sua diuinitate, & maiestate incomprehensibili, consideratũ, & eundem Deum in humanitate assumpta: grauior namque blasphemia est, quæ fit contra Deum quouis modo consideratum, quam ea quæ iacitur contra Virginem, & sanctos eius: & quę contra Virginem longe maior, quam ea, quæ contra sanctos, & quascunq; creaturas Dei rationales. Nec solum delinquimus eum blasphemamus eos, quorum animæ quiescũt in Cœlo, atque etiam Angelicos spiritus, & homines in terra degentes presertim eos, qui fulgent aliquo splẽdore, & dignitate, uerum etiam peccatum est, & ad Blasphemiã reducitur maledicere creaturis irrationalibus, & ipsis quoq; elementis ac elementatis, quatenus sunt Dei creaturę, ut docet Diuus Thom. 2. 2. q. 76. art. 2. quamquam maledicere creaturis his irrationalibus secundum se consideratis, est quid ociosum, & uanum.

Matth. 12.

Et hic satis de 52. cap.

CAPVT QVINQVAGESIMVM TERTIVM.

QVIS credidit auditui nostro? & brachium 1.
Domini cui reuelatum est? Et Ascendet sicut
virgultum coram eo, & sicut radix de terra
ra sitienti: non est species ei, neque decor: &
vidimus eum, & non erat aspectus, & desi-
derauimus eum, despectum, & nouissimum
virorum, uirum dolorum, & scientem infir
mitatem, & quasi absconditus vultus eius, & despectus; unde nec 2.
reputauimus eum. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores no-
stros ipse portauit: & nos putauimus eum quasi leprosum, & per-
cussum à Deo, et humiliatum. ipse autem vulneratus est propter
iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina
pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos
quasi oues errauimus, vnusquisq; in uiam suam declinauit: & po- 3.
suit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est,
quia ipse uoluit, & non aperuit os suũ, sicut oris ad occisionẽ duce

 tur

tur, & qausi agnus coram tondente se obtumescet, & nō aperiet os
4. *suū. De angustia, & de iudicio sublatus est: generationē eius quis*
enarrabit? quia abscissus est de terra uiuentium: propter scelus po
5. *puli mei percussi eum. Et dabit impios pro sepultura, & diuitem*
pro morte sua: eo quòd iniquitatem non fecerit, nequè
dolus fuerit in ore eius; Et Dominus voluit conterere eum in infir
6. *mitate, si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæ*
uum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur. Pro eo quod
laborauit anima eius, videbit, & saturabitur: in scientia sua iu
stificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ip-
se portabit. Ideo dispertiam ei plurimos: & fortium diuidet spo
7. *lia, pro eo quod tradidit in mortē animam suam, & cum scele-*
ratis reputatus est: & ipse peccata multorum tulit, & pro trā-
sgressoribus rogauit.

EXPLANATIO IN

QVINQVAGESIMVMTERTIVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Q*VIS credidit auditui nostro? & brachium domini cui re uelatum est &c.*

OPORTVNE admodum mihi accidit hoc tempore, quo misteria dominicæ passionis recoluntur, caput istud exponere: ubi de passione, & morte Christi tàm clare, & apertè ab hoc propheta pertractatur, ut non multò apertius, & fusius de eadē à sacris Euangelistis peragatur. Sed fortè miraberis, cum antea toties ab hoc eodem propheta de eodem subiecto fuerit quàm abundè tractatum, il- A lud ipsum in hoc pręsenti capite rursus tractandum aggrediatur?

Sed omnis cessabit admiratio, dum memineris nihil ferè aliud nostræ saluti magis conducere, quàm frequens & assidua dominicę passionis commemoratio, & quoniam Iudęi fuere ualde stolidi, & tardi corde ad credendum in omnibus his quæ locuti sunt prophetę, propterea ipse propheta, uel tanquā dolore correptus, uel admiratione cōmotus ita exorditur dicēs. B *Domine quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui reuelatum est?* Ipsos namque

namque Iudęos dum huiusmodi vaticinium arripere, & cognitionem viuificam excipere, memoriaeq; mandare decreuisset, è contra insultarunt Apostolis, & sacra misteria proponentibus dicebant. Alia nobis loquimini, & annunciate nobis alium sermonem, aduersus quos loquitur Hierem. c. 25. d. Veh mihi, mater mea quare genuisti

Hier. c. 25. me virum rixę, uirum discordiæ in uniuersa terra? & quaq; ex his verbis voluit propheta innuere Iudæos difficile admodum credituros & plerosque præter Iudæos, nunquam itidem credituros, potest tamen intelligi, dum dicit quis credidit auditui nostro? in vniuersum paucissimos ex Iudęis & gentibus crediturros, iuxta illud Apostoli. Non omnes obediunt Euangelio, quòd Christus dominus uerus ille messias, qui expectabatur summa cum dignitate, & amplitudine regnaturus, debeat contumeliis, opprobriis, flagellis, & uerberibus subiici, & postremo in crucem agi, & mortem pati; proinde Apostolus dicebat. Verbum crucis Iudæis est scandalum, gentibus autem stultitia. Sensus ergo horum verborum est.

Quis credidit auditui nostro? quis inquam ex Iudęis credidit auditui nostro? quasi dicat, pauci admodum, & fortè nullus. Potest etiam iste textus aliò referri, ut videlicet, ipse propheta tanquam mirabundus percunctetur & quęrat. Quis credidit auditui nostro? & brachium domini cui reuelatū est? q.d. Quis vnquam credidisset quòd gentes, quę nullos habuere doctores, aut prophetas, eiusmodi vaticiniis, & prædictionibus fidem adhiberent, quas tamen adhibuisse manifestum est, adeò vt hęc sint dicta in detestationem, & condemnationem Iudęorū, quod scilicet gentes de quibus minus videbatur crediderint, Iudæi verò nequaquam, & existimant eiusmodi verba tanquam dicta á propheta in persona Apostolorum, & discipulorum Christi:

Alii volunt hęc verba tāquam à Christo domino prolata, ut ipse Christus percunctetur, & dicat. Quis credidit auditui nostro? Nullus enim, neque

A propheta, neque Apostoli, neque ipsemet Christus percūctatur, & dicit. Quis credidit doctrinæ nostræ, quis credidit uerbis nostris, aut nostris prædictionibus, sed tantum auditui nostro, ut ostēdat neque prophetas, neque Apostolos sed neque ipsum Christum quicquam à se ipso fuisse locutum: prophetæ enim & Apostoli ea tantum dixerunt quæ audierunt a Deo; & Christus, ut habes apud Ioannem. Non est locutus á se-

Cur potius auditu quā uerbis dicit paucos credidisse.

B metipso, sed quęcunque audiet, loquetur: sicut alibi dicit. Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me: propterea conuenienter dicit propheta. *Ioan. 16.*

Quis credidit auditui nostro, idest quis credit iis, quę audiuimus à spiritu Dei, et quæ nos ipsi uobis predicauimus? & brachium domini cui reuelatum est?

Per brachium (ut supra dictum est) omnes intelligunt ipsum Christum Dei filium, quando per ipsum, & in ipso De-

C us operatur, quicquid effectum est, ut testatur ipsemet Christus apud Ioan. d. Pater in me manens ipse facit opera. Brachium ergo istud reuelatum est gentibus posteaquam Iudæi ipsum neglexerunt. sic enim dictum est supra: Parauit dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terrę salutare Dei *Psal. 97.* nostri. sequitur deinde.

Et ascendet sicut uirgultum coram eo,

D *& sicut radix de terra sitienti, non est species ei, neque decor: & vidimus eum, & non erat aspectus, & desiderauimus eum &c.* Virgultum secundum quosdam dicitur multitudo uirgarum pullulantium, et conuenit ipsi Christo. virgulti denominatio siue transumptio, quia creuit in altum, pluresque ramos produxit, et deduxit in altum quemadmodum virgultum. *Christus virgultum.*

His verbis primum describit ipse

E Propheta, & prædicit Incarnationem Domini, quam ideo hoc loco repetit, ut magis notet Iudæorum incredulitatem, non agnoscentium vel agnoscere detrectantium, filium Dei, qui ex eis est, ortus, inter eos enutritus, atque conuersatus: dicit ergo. *& ascendet sicut uirgultum coram eo*, idest coram populo Israel in conspectu illius, il-

lo vidente, spectante, & pariter agno A scente, qui quidem non statim in arborem excreuit, sed pedetentim, secundum gradus, & temporum progressus velut cęteri homines in virum perfectum euasit. Alii exponunt *Ascendet sicut virgultum*, hoc est velut insperato, & nullo extrinsecus operante, vel cogitante, sicut plantula tenera, & sicut puer lactens coram eo, idest coram Deo (dicunt aliqui): vel coram eo, idest habitu, & forma B hominis sicut virgultum. Dicit Diuus Hieronymus hac forma loquendi voluit propheta ostendere Christum assumpsisse hominem, qui processit de vtero Virginali. Aut dicas, quod humanitas Christi processit de terra sitienti, idest de peccatoribus: Vel ut inquit Dionisius, de terra maledicta Iudaicę siccitatis nullum habente humorem fidei. Et sicut radix de terra sitienti, idest de terra arida, C & inaccessa, qualis erat vulua genetricis, quæ nunquam fuit cognita viro, neque tacta nisi à virtute spiritus sancti.

Potest etiam dici beata Virgo similis terrę sitienti, quia nullo concupiscentię carnalis ardore fuit affecta: Vbi nota (ne aliquando confundaris) Beatam, & gloriosam Virginem, quandoque terræ sitienti, seu terræ aridę, & siccæ; quandoq; vero ter- D ræ fœcundæ comparari ob varias conditiones, & effectus, qui ab ea progrediuntur: dicitur enim fuisse sterilis, & sicca, quia nullius viri contactu dicitur peperisse, foecunda verò optimo iure nuncupatur, quia peperit filium omni gratia, omni virtute plenissimum.

Beata virgo dicitur terra sitiēs et arida, dicitur etiam terra foecunda.

Et quamquam alicubi eadem appelletur radix, velut supra dictum est. Egredietur virga de radice Iessę E & flos de radice eius ascendet, potest nihilominus, & Christus ipse radix appellari: quemadmodum Apocalip. 5. & hoc in loco. Christus appellatur radix, quę processit de terra sitiente: & congruè quidem Christus ascendit sicut virgultum, & sicut radix de terra sitiente, quia ex vtero matris prodeundo ascendit, deinde ex morte resurgendo, denique de mundo in cęlum ascendendo.

Nonnulli ex hac forma loquendi existimant Iudęos sumpsisse occasionem, ne Christo crederent, & brachium Domini agnoscerent, quamquam uisibilis in carne appareret: quandoquidem in ipso statim sui exordio, similis fuit in oculis Iudæorum uirgulto, seu radici prodeunti de terra sitienti, idest de terra, quæ cum careat humore, producit aliquod virgultum, cui nulla est species, nulla pulchritudo, nullus decor: dominus quidem Iesus natus est ex virgine paupercula, priuatam deinde vitam agens per triginta annos nulli penè cognitus, humilis, & adiectus, atque ideo existimari non poterat futurus unquam magnus aliquis, aut insignis, & proinde ascendet sicut virgultum, & sicut radix de terra sitienti, cui non erat species, neque decor. siquidem exponunt aliqui viri satis eruditi, & ingeniosi. Nos autem sequentes communem interpretum sententiam, dicimus quod quamquam Christus secundum humanitatem potuerit comparari virgulto, & radici de terra sitienti quemadmodum plerumque solent esse regiones arenosæ, quod tamen sequitur.

Non est species ei, neque decor, & quę deinceps ad eius passionem referenda esse putamus. Cum enim paucissimis illis verbis humilem, sed planè diuinam, & supra hominis captum eius incarnationem innuisset, mox ad eius passionem describendam uerba conuertit, dum inquit. *Non est species ei neq; decor*: Non erat quidem species ei diuina, quia obtecta erat, & occultata humanitate, non erat ei species diuinę virtutis, neq; decor assumptę humanitatis: vel dicas quod non erat species, neq; decor, quia facies illa candida, & speciosa, sputis, & alapis erat compressa, attrita, & deturpata, squalore, & inedia consumpta: vel dicas *non erat ei species* neq; decor apud

Christo Dei filio nō erat species, neq; decor.

1. expositio.

2. expositio.

3. expositio.

apud Iudæos, quibus cum esset iam flagellatus, & verberibus contusus, dum præsertim in cruce pendebat, deformis, & foedus apparebat, at his, quibus erat mens sana, & quorum oculi erant clari, & nitidi, & fidei luce purgati, aspectus eius erat desiderabilis, & gloriosus: qua quidem ratione concilia ri possunt tot expositiones, & sententiæ, quę dissidere videntur, vt cum apud prophetam Dauidem ps. 44. dicitur fuisse speciosus forma præ filijs hominū.
psal. 44.
B hoc verum est apud eos, quorum intellectum Spiritus sanctus illustrem, et conspicuum reddidit, secus autē apud eos qui lumine fidei erant destituti: Aut breuius dicas (vt inquit Cyrillus) quod Christus secundum naturam diuinam dictus est speciosus forma prę filijs hominum: at secundum humanitatem, non fuit ei species, neq; decor: non enim (inquit Cyrillus) ex sancta virgine matre diuite ortus est, sed in omni humilitatis genere est versatus, vt quod humile, et abiectum est eueheret, et quod inhonoratum est, redderet spectandum, et ęmulandum. Dicit D. Hieronimus, qd non solum ratione diuinitatis dicebatur speciosus, verum etiam quando in eius passione terra tremuit. D. Aug. homil. 36. inter quinquaginta homil dicit quod processit Christus sicut radix de terra sitienti, qa non erat illi species, neq; decor, sed quomodo radix non est pulchra, sed intus habet vim pulchritudinis suæ, ita christus dominus passus est, humiliatus est, non habebat speciem, homo apparebat cum Deus esset, ita quod species illius intus erat, vbi nō videbatur. In principio enim erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum. Et post pauca subdit. Homo erat in plaga: ante plagam Deus: post plagam Deus homo: sed quanto magis deformis nobis commendatur, tanto clarior, tanto dulcior factus sponsę, propter quod auertit se, ne illum intelligerent, qui eum crucifigebant.
Cyrillus.
D. August. hom. 36.

Neq; præter rem ponuntur hęc duo nomina, videlicet species, & decor, quoniam vt inquit D. Thomas species
Species, & decor quo differunt.

A propriè loquendo notat pulchritudinē penes proportionem, & commensurationem membrorū: decor verò notat corporis pulchritudinem penes conuenientiam coloris, & aliorum circūadiacentium. Vnde prouerb. vlt. fortitudo, & decor indumētū eius: aut species notat affluentiam bonorum interiorū decor verò affluentiam, & copiam bonorum exteriorum, & quamquā bona interiora nunquam defuerint in Christo in passione, tamen non semper
B apparebant, sed intus latebant. Sed prosequamur textum, vbi magis apparet qualis fuerit forma, & species domini nostri, dum esset in manibus persequētium; dicit enim textus. *Et vidimus eum, & non erat aspectus: & desiderauimus eum: vidimus* (inquā) *eum, & non erat aspectus.* Idest nō videbatur dignus quod aspiceretur, vsq; adeo deformatus erat, ac deturpatus, ita vt homines
C præ horrore auertebant faciem ne eum viderent. Vidimus inquit propheta, quod prę magnitudine doloris se cum cæteris annumerat. At nos qui expectabamus redemptionem, & libertatem. *Desiderauimus eum vtcumq; despectum, & nouissimum virorum. & virum dolorum, & scientem infirmitatem*; aut dicas, & desiderauimus eum, postq; scilicet surrexit à mortuis, & ascendit in cœlum. iuxta illud Saluatoris vati-
D cinium apud Iohannem. Quęretis me, & non inuenietis, & quò ego vado, vos non potestis venire. Quamq; ergo nō esset ei species, neq; decor, humilis, ac abiectus, nos tamen desiderauimus eū, quia scilicet hæc nō erant satis quo minus posset nos redimere, & liberare. Datur à quibusdam alia expositio quæ longe facilior est, & minorem habet instantiam in connexione verborū: Nā parum cohęrere videntur hęc uerba.
Io. cap. 8.
E *Vidimus eum & non erat aspectus*; deinde, *& desiderauimus eum, despectum, & nouissimum virorum.*

Propterea dicunt aliqui quod negatio prępoſita uni dictioni, siue particulæ, debet intelligi etiam cum verbo particulæ sequentis, sic videlicet, & vidimus eum & non erat aspectus, & desiderauimus eum, idest haud-

haudquaquã desideraiuimus eum, quia nihil erat ĩ eo quo possemus, aut deberemus eũ desiderare, vel expetere. Sed prior expositio si singula singulis coaptetur, é lóge cõuenietior. Nos enĩ qui sub humana specie, & sub tot angustiis & doloribus eius diuinitatem intuebamur, quanquam ei non esset aspectus, & fuerit nouissimus omnium virorum tamen eum sic despectum, & abiectũ desiderauimus.

Dictus est Dñs noster mundi redéptor, & Saluator nouissimus virorũ tãquam minime dignus, qui inter filios hominum annumerari deberet, vtputá cũ duobus Latronibus cruci affixus. Nouissimus virorum, quasi postremo loco inter homines habendo, vt qui maxime contemptus, & ignobilis haberet. Quòd si dixeris quomodo erat despectus, & nouissimus virorum, si totus mundus eum sequebatur, & volebant eum facere regem? facilis est responsio. Nam cum videbant signa, quę faciebat super his qui infirmabantur, & ea signa quæ nemo alius fecit, cumq; uidebant eum ita prudenter, & sapienter loqui, quod numquam locutus est homo sicut ipse, uolebant vtiq; facere eum Regem, at eum viderunt eum flagellis cæsum, à Scribis, & Pharisæis delusum, ac reprobatum, & denique cruci affixum, despectus erat apud omnes, & velut nouissimus virorum habebatur, ita ut ignari homines exteriorem tantũ hominis personam intuentes, existimarunt nullum unquam in futuris sęculis nasciturum hominem, qui tam uilis, & abiectus haberetur: vel usq; adeo erat despectus, vt uiri alicuius ponderis, & auctoritatis auerterent faciem suam ab eo, & dedignarentur cum ipso colloquium ullum, & necessitudinem aliquam habere. Vnde, & Nicodemus nocte locuturus cũ eo ad eundem accesit, ut habetur Ioan. 3. & queadmodum alibi habetur. Nemo ex principibus credidit in eum. Et certe sic propemodum contingit nobis omnibus, qui dum sumus insignes, & aliqua dignitate prefulgentes, & honore preditu, opibusq; affluentes, quibus aliis benefacere valeamus, et prodesse, cuncti nos

Ioan. 3.

Ioan. 7.

amant, laudant, et obsequuntur: At cum deficimus, et à priori statu deiicimur, qui prius nos colebant, et venerabantur, prosequuntur, odio nos habent, lacerant, et modis omnibus insectantur: id quod ego non semel sum expertus, sed quid agendum? quod inquit Augustinus homel 35. Cum enim laudamur nõ debemus valdé gaudere, nec etiam cum uituperamur multum contristare, nõ potest enim (inquit) nos coronare laus falsa, nec damnare falsa uituperatio. Sed vere dici poterat Christum Domini nouissimus virorũ, quia neque ante ipsum, neq; post, inuentus est ullus uir, similis ei, neque unquam erit. Idcirco fecit illum dominus crescere in plebem suam.

Augustinus homel. 35.

Vocatus est vir dolorum, quia videbat ideo factus homo, & assumpsisse carné, ut esset plenus doloribus, & præter dolores, & angustias, nihil in hac vita secundum hominem gustaret, & velut materia, & subiectum omnium dolorum fuisse à Deo constitutum: semper enim toto vitæ suę tempore versatus fuit in doloribus, & vix natum oportuit eum transferri, & deduci in Aegyptum, postmodum factus grandior, cępit esurire, pedibus itinera conficere, ac defatigari, quandoq; siti laborare, & alioru opibus, ac subsidiis sustẽtari.

Quare non abre dictus est uir dolorum, & secundum aliquos, homo in plaga existens, & præterea sciens infirmitatem, & quidem optime nouit naturas, & proprietates ægritudinum, quia bene fuit edoctus, & experimento instructus, ut sciret, et cognosceret quid sit esse infirmum· uocatus est etiã vir dolorum, quia non suo, uerum, et matris, ac suorum filiorum, ac seruorũ doloribꝰ affligebatur, et quandocumq; quis Deum offendebat, illi dolores augebantur: quemadmodum psal. 68. conquerebatur d. super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Alii textus habent. Sciens ferre infirmitatem quia .s. patienter eas sustinuit, nequé aperuit os suum, et sciens infirmitates, quia optime nouit, quam acerbe pateretur, pro quibus pateretur, et ob quã causam pateretur. Vnde *quasi absconditus*

Psal. 68.

ditus vultus eius, & despectus, erat quidẽ quasi absconditus vultus eius .i. vsquè adeò deturpatus, sputis, & alapis, vt non sustneret se videri, vel turpe esset, vt videretẽ. Aut melius, dicebatur absconditus vultus eius .i. non cognitus esse Deus, vt alibi dicit hic propheta. Vere tu es Deus absconditus. Dicebatur etiã absconditus vultus eius, ne.s. à crucifixoribus cognosceretẽ esse Rex gloriæ. Sed iuxtà humanitatem loquẽdo, erat absconditus vultus eius, & despectus, ut supra dicebamus. Vnde nec reputauimus eum .i. nullam eius rationẽ habuimus, & despeximus eum velut hominem nihili, & nullius omnino precij, & loquitur hic propheta secũdum D. Hier. in persona Iudęorum, qui tempore passionis Christi ibi degebant, & obseruabant eum flagellis cæsum, & humiliatum, & penè omnibus, qui aderant exosum, atq; depræssum &c. dicit enim Cyrillus Dominum nostrum fuisse in eius passione multifariam despectum, & humiliatum: primum quidem eum missus ad Herodem, fuit ab eodem illusus, & tamquã fatuus veste alba indutus remissus ad Pilatum. fuit deinde contemptus, atq; despectus, dum coniectis in eius faciẽ sputis, & Pilati militibus eum percutientibus, dicebant illi. Prophetiza nobis Christe quis ẽ, q te peussit? fuit etiã contemptus dum verbera, ac supplicia subiens, fuit tandem inter duos latrones cruci affixus.

Hæc autem nonnulli existimant adducta fore à propheta in quãdam quasi excusationem Iudęorum, quòd propterea Christo non crediderint, quanquam visibilis in humana carne illis appareret, quod viderint eum vsq; adeo indignè, & inhumaniter tractatum. Veruntamen nulla poterat eis admitti excusatio; cum uiderint ab eodem tot fieri signa, & prodigia, quæ nemo alius fecit. Et ne quis forte putaret, hæc imaginariè tantum, et apparenter ĩ eo extitisse, subdit propheta, et inquit. *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit.* ubi per lãguores non eos tantum qui afficiunt animum, quorum prima ẽ intentio, vel effectus,

A verum, & languores, et morbos, ac infirmitates, quę corpus afficiunt, intelligas velim: peccata enim quę sunt infirmitates animi, non solum abstulit à nobis, ut dicebat Ioan: baptista. Ecce agnus Dei ecce qui tollit peccata mũdi uerũ longe ea a nobis proiecit, sicut per hunc eundem prophetam dicitur. Proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea. nec proiecit solum, ei longè fecit à nobis, verum super humeros suos

B sustulit, et portauit. quod autem corporis languores, et infirmitates à nobis depulerit, testis est D. Matth. cap. 8. dicit enim, quod turbæ eum uidissent Iesum in domo Petri, sananisse socerum eius iacentẽ, & febricitantem, vespere facto, obtulerũt ei multos demonia habentes, et eiiciebat spiritus verbo, & omnes malè habentes curanit, vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam, videlicet. Ipse infir- *Matth: 8.*

C mitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit; Nec mirum quod eiusmodi textus ad duo genera morborum applicetur, videlicet ad morbos animi, pariter et corporis, propterea quod plures morbi ex peccatis oriuntur, quod ostendit Paul. p. cor. 11. de iis, qui indignè manducant corpus Domini, quare cum corporis defectus fuerint, ablati animi quoq; defectus explorentur. Et nota (vt dicit D. Basilius) *Paul. p. cor. cap. 11.*

D quod lãguores nostros dicitur Christus suscepisse, non quòd in se ille susceperit, sed quod eos in quibus hæc erant protinus curauerit, quod quidem verum est de morbis animi, qui propterea dicuntur nostri, nõ sui, quia nos sumus qui sumus languidi, nos qui peccauimus, & qui iniquè egimus. Verum languores, defectus, ac infirmitates corporis in se ipse suscepit propterea sequitur. *Et nos putauimus eum quasi* *D. Basilius.*

E *leprosum, & percussũ à Deo, & humiliatũ.* Nos inquam infœlices Iudæi, & veritatis lumine destituti videntes eum tot langoribus, morbis, ac doloribus subiectum, & toto corpore tactũ, & percussum, reputauimus eum quasi leprosum, multis maculis, & plagis, ac vlceribus obsignatum, & tam miserum quasi à Deo percussum sua ob scelera

lera subeuntem, & humiliatum, .i. depressum, vilipensum, & omni auxilio ac fauore destitutum. Et quemadmodum aliqui textus habent. Putauimus eum quasi leprosum, & percussum, nō à Deo, ut dicit textus noster, sed ipsūmet Deum percussum, & vere quidem poterat dici Deus percussus, & humiliatus, quia Christus cum esset Deus percussus est, & humiliatus pro nobis usq; ad mortem, mortem autem crucis. Et nequis vnquam crederet Christum ob eius demerita tot opprobria passum longè clarius, & manifestius ostendit propheta d. *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus*; Quæ uerba sunt profectò adeò clara, & trita ut nulla egeant expositione, sed potius deploratione nostrarū miseriarū, cū pura, & sincera animi nostri cōpūctione, & assidua meditatione, quod .s. errata nostra, transgressiones nostræ fuerint tam graues, & absurdæ, ut oportuerit pro eis abolendis Dei filium mortem obire: peccata nāque tua, & mea de quibus ego sum bene conscius, & quæ sunt contra me sēper lances fuere, & claui, quibus vulneratum fuit, & perforatum sanctissimū Christi corpus: At ipse fuit vulneratus, vt suis vulneribus uulnera nostra curaret: fuit infirmatus, ut nos ægrotos sanaret, voluit inhonorari, ut nos honoribus cumularet: uoluit morte turpissima condemnari, ut præciosa esset in cōspectu Dei mors sanctorum eius, & velut inquit D. Basil. omnia ista quæ enarrauimus incommoda nō fuerunt gratis .i. absq; causa ab eo assumpta sed pro nobis tantum suscepta, uelut ī Symbolo canit Ecclesia. Propter nos, & propter nostram salutem descēdit de cœlis, Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus, mortuus, & sepultus est. Sed dices si Christus tulit languores nostros quomodo ergo pleriq. hominum damnantur, & pœnitentibus multa iniunguntur genera penarū? Dicendum quod oportet eius pœnas nobis applicari per fidem, & charitatem, & compati vnà cum eo. 3 par.

Deus percussus, & vulneratus.

Basilius.

A q. 49 ar. 3. quidam exponētes ponunt discrimen inter iniquitatem, & scelus, ut alterū dicatur de offensa illata proximo, reliquum vero de offensa in Deū. Ego omissis eiusmodi curiosis, & exquisitis interpretationibus, existimo sic locutum prophetam ad augendam, & amplificandam dei erga nos bonitatē, & nostram miseriam. Cum autem dicit *Disciplina pacis nostræ super eum.* Sensus est quod ea, quæ nos pro nostris
B sceleribus debebamus sustinere supplicia, ille ꝓ nobis passus ē, pacificās per sanguinē crucis suæ, siue quę in terra, siue quę i cælis sūt, vt dicit Paul. ad Eph. 2. D. Cirillus sub his uerbis declarat hanc partem, quòd disciplina, seu castigatio, qua nos castigare oportebat, vt a uitiis recedētes inimicitiā dirimeremus, pacēque cū Deo iniremus, talis inquā disciplina, quæ nobis potius peccantibus erat inferenda ī ipsū deuenit.
C Vt autem nomine disciplinæ iuxtà proprium eius significatum nobis uti liceat, sic exponamus textum. *Disciplina pacis nostræ super eum* .i. ad quo instruimur & monemur, ut pacem habeamus cum Deo, cuiusmodi sunt flagella, castigationes, ac tela, super eū .i. super humeros eius imposita fuere: iuxta illud psal. Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores neq; enim sanguine hircorum, aut vitulorum po-
D terant auferri peccata, neq; quantęcuque, & qualescumq; pœnę à nobis sublatæ, satis erant ad placandum Deum: Nam cum eius bonitas sit infinita, & immensa, nō poterat per eas vlla ratione placari, & uostri misereri. Vnde psal. 39. dicebat propheta. Sacrificiū, & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi: cū itaq; neq; legis cultus, neq; sacrificia, neq genus ullum supplicii ad tollendum peccata nobis
E sufficerent, oportuit Christum offerre seipsum in odorem suauitatis, ut carnis morte perpessa totum orbem liberaret, & pro nobis omnibus satisfaceret, vt omnibus dominaretur, & imperaret. Sic ait Paul. 2. ad Corinth. 5. Vnus pro omnibus mortuus est, & uixit, ut & mortuis, & uiuis imperaret, atq; etiam, ut qui uiuunt non amplius sibi

Disciplinæ pacis nostræ super deum hominem.

psal. 128.

psal. 39.

2 Cor. 5.

sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortu- A
us est, & resurrexit. Vnde sequitur.
Et liuore eius sanati sumus. Christus.n.
ut inquit D. Ambros. fuit plagis, & uer
beribus percussus, & attritus, & graui-
ter infirmatus, sed sua passione abolita
est infirmitas. quemadmodum sua re-
surrectione mors ipsa euanuit, & nos
tandem eius liuore, & vulnerum nigro
re sanati sumus. à morte. s. & à peccato.
Et ne qs forte suspicaret℘ Iudæis dū
taxat Christū vulnera, & dolores subi-
isse, eorumq; fructū, & cōpensationē
Tex 3. illis tantum applicanda, dicit Propheta
Omnes nos, quasi dicat non solum ipsi
qui eum crucifiximus, & persecuti su-
mus i tam grauē errorem proruimus
sed omnes nos quicumq; hac luce cor-
porali fruimur, quiq; sumus humanæ
rationis compotes, nulla cuiusuis gē-
tium exceptione habita quasi oues non
habentes pastorem errauimus, à recto
tramite discessimus, & in uarios erro-
res, ac stultitias prolapsi sumus: hoc
etiam fatebatur Propheta psal. 118.
Psal. 118. Errauī sicut ouis quæ periit; Sic etiam
Apostolus Petrus prima 2. Eratis sicut
1. Pet. 2. oues errantes: sed conuersi estis nunc
ad pastorem, & Episcopum animarum
vestrarum: Omnes inquam quasi oues
errauimus, unusquisquē in uiam suā
declinauit, quisq; pro arbitrio sibi ipsi
uiuebat, neq, ullus erat qui rectam ui-
uendi rationem arriperet, aut aliis de
monstraret: Et posuit dominus in eo,
ut solus perferret illud quod nos om-
nes merebamur, & quemadmodum
vnus Pastor pro dignitate rationis præ-
est centum ouibus, sic ille pro virtute
diuinitatis voluit præesse nobis omni-
psal 85 bus. psal 85. Posuisti (inquit Dauid)
iniquitates nostras in conspectu tuo.
hoc est in Christo domino iniquitatem
omniū nostrū .i. voluit eum sustinere
pœnā pro iniquitatibus ōniū hominū,
& quemadmodum alii exponunt ini-
quitates omnium nostrum irrue-
runt in eum velut in hostem, ut eū
perderent, & exterminarent, hoc est
quod dixit Paul ad Rom. 8. Deus pro
Rom. 8. nobis omnibus tradidit illum, omnes
enim peccauimus, & indigemus gra-
tia Dei. Et ne ulla te suspicio, aut ina-

nis opinio fortassis inuadat, quæ existi
mes per uim, & metum eiusmodi pœ-
nas, & supplicia Christum dominum
subiisse, uide, nota, & diligenter attē-
de quod sequitur. dicit enī propheta.
*Oblatus est quia ipse voluit, & non ape-
ruit os suum sicut ouis ad occisionem du-
cetur, & quasi agnus coram tondente se
obmutescet, & non aperiet os suum.*
Quod ipse semetipsum obtulit ho-
stiam Deo, ipsemet dicit. uidelicet,
B potestatem habeo ponendi animam
meam, & iterum sumendi eam, & apud
Matth. 16. Calicem quem dedit Matth. 16.
mihi pater non uis ut bibam illum? &
psal. 37. per os Dauid dicebat. Ego
in flagella paratus sum, & dolor meus Psal. 37.
in cōspectu meo semper: Et superius
dixit Esaias in persona illius. Ego nō
cōtradico, retrorsū nō abii, & alibi cor Esa. cap. 50.
pus meū dedi percutientibus, & genas
meas uellentibus. Et quemadmodum
C dicit etiam D. Aug. Si pati noluisset,
non fuisset passus, & si non esset passus,
nec sanguis ille fusus, neq; mundus es-
set redemptus. Agamus igitur gratias
(inquit Aug.) & potestati diuinitatis,
& miserationi infirmitatis eius.

Et D. Hier. si (inquit) non propria
voluntate se ipsum Christus obtulisset,
qui indicare, & prędicere poterat pro-
ditorem, qui et Apostolis loquebatur:
omnes uos scandalum patiemini ī me
D in ista nocte? poterat eos qui ad se mis-
si fuerant declinare, quibus tamen oc-
currit intrepidus, & ultrò se obtulit d.
quem quæritis? qui statim cæciderunt
retrorsum. *Et non aperuit os suum.*
Prodierunt quidem in medium qui-
dam calumniantes eum, & de hęresi
illum accusantes, quod filium Dei se
fecerit, & alia multa quę uidere ē apud
Euangelistas, ipse tamen ad hæc nihil
respondit, ut qui nouerat defensionem
E nihil profuturam, & pręterea ipse uo-
lebat occidi, & comparatus est ab Esa.
oui, & agno: oui quidem velut anima-
li quod solebat Deo frequenter īmola-
ri, & agno qui quamuis & ipse aliquando
porteretur ad victimam, propter singu-
larē tū ipsius Christi innocentiam per
agnum figuratur. Et hic profectò est
ille agnus, de quo loquebatur Ioan.
cap.

cap. 5. Apoc. & Ioannes baptista apud Ioan. cap. 1. Sicut ergo ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus corā tondente se, obmutescet, et non aperiet os suum: Cum enim oues ad tondendum suo quoq; tempore adducuntur, et pastores illis nouacula admouent, et ipse interdum quamquam non nihil patiantur gladio pellem attingente, merent, ferunt, & silent, et in quos hoc faciunt non insiliūt, ita Christus conuitiis, et blasphemiis appetitus, cō uitia non regessit, patiens, non est mi natus, sed iuste iudicanti rem cō misit. quemadmodum testatur etiam Petrus Epist. 1. cap. 2. qui cum malediceret, non maledicebat, cum pateretur non comminabatur. tradebat autem iudicanti se iniuste. Sub his uerbis duo sunt notanda, quod Christus dicitur ouis, et agnus propter mansuetudinem, et innocentiam: sed notandum, quod eius uellere factum est nobis īdumentum, quo nuditatem nobis inuectā à primis parentibus propter peccatum cooperire ualeamus, quod quidem uestimentū est Christus Dominus, quo nos indui, hortabat apostolus d. Induimini dominum Iesum Christū. Est notādū etiā, quod Christus cum adduceretur coram præside mortem obiturus non aperiebat os suum, sed silebat: cum autem uenerit mundum iudicaturus, non amplius tacebit, sed alta, et clara uoce clamabit his, qui a dextris erunt. Venite benedicti patris mei: his uero qui a sinistris. Ite maledicti in ignē æternū et c.

Christus ouis, & agnus

Pet. epist. 1. cap. 2.

Tex. 4. *De angustia & de iudicio sublatus est. generationem eius quis enarrabit? quia abscissus est de terra uiuentium: propter scelus populi mei percussi eum.* In his quatuor uersiculis, & in plerisq; sequētibus inest maxima difficultas, quia ꝓpositiones ī his contentæ, nullū uidentur inter se habere ordinem, et consequentiam, fretus tamen Dei auxilio, et bonorum interpretum ope, et opera, conabor afferre ueram intelligentiā horum uerborū, constat enim superius prophetam esse locutum de natiuitate, et ortu seruatoris nostri, deinde acerba eius passione, et morte, deinde eiusdē passionis, et mortis causa, et ratione.

A In priori autē versiculo huius periodi videtur propheta de gloria, & triumpho; quo Christus de morte, ac de iudicio quo fuit ad mortem iudicatus verba facere. Vnde dicit *de angustia*, hoc est de pręssura, & cæteris afflictionibus, quas olim pertulit à Iudęis, & Principibus Sacerdotum, & de iudicio pariter, quo fuit iniuste iudicatus, nullo iuris ordine seruato, sublatus ē, hoc est ereptus, subtractatus, & liberatus,
B non amplius inter persecutores, & sicarios detinetur, & per resurrectionē manifestauit gloriam suam, neq; sub mortis iugo fuit mancipatus, quemadmodum ipsi existimabant. Alii sic exponunt. *De angustia*, .f. passionis, et de cōcursu populi, qui eū comprimebant, *& de iudicio* .i. à sententia Iudicū pertractus est ad mortem. Quæ expositio videtur cohęrere cum eo quod scriptum est in Act. Aposto. 8. Vbi D. *Act. 8.*
C lucas sic habet hanc propositionem. In humiliate iudicium eius sublatum est. quasi dicat: Dum Christus Dominus noster in humilitate, ac deiectione consisteret, & omni foret destitutus auxilio, neuè quis esset, qui illius causam ageret, iudicium de eo a perfidis consiliariis sublatum est, & ad supplicium crucis adductum, quare iuxta hanc expositionem non de gloria, & triumpho ipsius, sed consequenter dictis, de passione, & modo, quo fuit morti addictus
D propheta vaticinatur. Cum postea subdit. *Generationem eius quis enarrabit?* certe id nō videtur cōsequi ad id quod mox dixit, nisi forte referatur ad priorem versiculum iuxta priorem expositionem, ut hic ostendatur ipsius excellentia, sed antea exponamus oportet particulam istam, de qua, uidelicet, generatione loquatur Esaias. D. Hier. affert tres expositiones, vt primo qui-
E dem intelligatur de generatione diuina, qua fuit ab æterno genitus a Patre, sine ulla matre. iuxta illud. Ante omnes colles generauit me Dominus. quæ generatio, inquit, Eus. lib. 5. cap. *Eusib. lib. 5. cap. 43.* 43 non solum a nullis hominibus, sed ne ab ullis quidem potestatibus, quæ sint ultra omnē naturā potest cōprehēdi, Deinde potest etiam intelligi de generatione

neratione temporali, qua genitus est ẽ matre, sine patre. Neq; etiam hęc tẽporalis generatio potest ab vnoquoque comprehendi. Alia expositio est, vt ꝑ generationem hoc loco intelligamus naturam,& proprietatem illius gentis, aut sæculi, in quo ausi fuerint quidam inferre manus in eum, à quo tot beneficia receperunt. Datur & quarta expositio, vt per generationem, cuius hic meminit propheta intelligamus seriẽ, progressum, & multitudinem eorum qui per fidem passionis,& mortis Christi futuri sunt participes ęternæ hæreditatis. iuxta primum intellectum, sic construendi sunt hi versiculi prçassumpti. Si.n. loquamur de generatione eterna, dicit Esaias. qs enarrabit generationem illius, qui de angustia, & de iudicio sublatus est, qui est omnium dominus, & sempiternus ? qui inquam ausi fuerunt iudicare illum, & sine ulla causa ad mortem condemnare? q.d. perperam, & vanè isti laborarunt. At si loquamur de generatione temporali qua genitus est de matre sine patre, quis inquā poterit enarrare generationẽ illius? cũ ipsa virgo quę peperit, neq. potuerit percipere, quomodo esset paritura filiũ: dicẽs ad Angelũ. quòmodo fiet istud quoniā virũ non cognosco? & vix ab Angelo fuerit ei indicatum, neque facile sit iter homines reperire cui hoc misterium fuerit reuelatum, quando nemo nouit patrem nisi filius, neq; filiũ nisi pater,& cui voluerit filius reuelare, & si quis forte (Deo reuelante) potuerit nosse hoc misterium, narrare tamẽ, & pro merito explicare, nullus, aut raras inuenietur, cum neq; nos scire possimus, aut explicare quòmodo mens nostra, vel ĩtellect⁹ ꝑducat verbũ quod mente concepit. Dicit ergo Esaias: quis fuit tam demens, & audax, ut fuerit ausus in eum, qui tantæ est sublimitatis, & diuinitatis, vt generationem eius tam æternam, quam temporalẽ, quæat enarrare, manus inicere? Iuxtà alios ĩtellectus huius propositionis sic expendenda est. De angustia, & de iudicio sublatus ẽ Christus Dominus noster ab iniquis iudicibus, & à populo prauo, atq; peruerso cuius generationẽ

A quis enarrabit? quis inquā poterit sufficienter explicare, quam praua, & ꝑuersa fuerit ista generatio, vel sæculũ istud, in quo fuerint ausi homines inferre manus in illum, à quo tot beneficia receperunt, cuius rei obstupefactus ꝓpheta in hunc sermonem prorupit. Dicunt alii. Generationem eius quis enarrabit? hoc est quis potuerit unquam recensere generationem, progressum, & multitudinem eorum qui sunt crediB turi in eum, qui de angustia, & de iudicio sublatus est? possunt meo quidẽ iudicio omnes istæ expositiones utcũq; admitti, sed reuera, quæ priori loco apponitur, videtur multo conuenientior rei de qua agimus,& verborum contextui, ut dicamus generationem .i. antiquitatem, nobilitatem, & excellentiā illius, qui de angustia, & iudicio sublatus est, quis enarrabit? Sequitur deĩde. *quia abscissus est de terra viuentium: propter scelus populi mei percussit eum:* rursus C de passione, & morte Christi Domini verba facit. d. Ipsum esse abscissum,& subtractum de terra uiuentium, quandoquidem ei mortem intulerunt: Nõ uiuit amplius vita mortali, sed perpetua, & sempiterna vita viuere semper dicitur. Nā Christus resurgens ex mortuis iam non moritur,& mors illi ultra non dominabitur, & ita viuit, quod vita nostra abscondita est cum eo in Deo, D & quod hic dicitur abscissus est de terra uiuentium, in actibus apostolorũ cap. preallegato sic legitur. tolletur de terra uita eius, sic etiam legit Aug. homil. 36. *D. August. homil. 36.* Tolletur de terra vita eius, quia .s. resurget. Dicitur etiam abscissus de terra viuentium, aut mortuorum in peccatis existentium, sed de terra virginea, pura, & munda, viuificata per spiritum sanctum. luc. 1. Postremo repetit quod supra dixerat, quod posuit Deus in eo E iniquitatem omnium nostrum,& quod ipse uulneratus est propter iniquitates nostras. d. hic, propter scelus populi mei percussi eum, vbi dubio procul loquitur pater d. Propter scelus quod perpetrauit populus meus, à me peculiariter electus, & tot beneficiis cumulatus, ꝑcussi eum .i. filium meum, iuxta illud Ioan: Sic Deus dilexit mundum, vt filiũ *cap. 3.* suum

suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam ęternam. Et D. Paul. proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illũ, sed nolim ego ut per populum Dei intelligamus dumtaxat gentem Iudaicam quando non ea solã peccauit, sed uniuersam creaturam rationalem quandoquidem omnes declinauerunt simul, & non est qui faciat bonum vsq; ad vnum. de scelere autem Iudæorum dictum est aliàs Deinde sequitur. *Et dabit impios pro sepultura, & diuitem pro morte sua eo quod iniquitatem non fecerit, neq. dolus fuerit in ore eius.*

Rom. 8.

Tex 5.

Antequam exponamus, non est prætereunda dubitatio quædam, quam alibi mouet D. Hier. quoniam si Christi generatio nõ potest enarrari, quomodo igitur D. matthæ. exorditur suũ Euangeliũ à generatione Christi, & postea quam enarrauit omnes gnerationes, quæ sunt ab Abraham vsq; ad Christum dicit tandem. Christi generatio sic erat. Respondet ibi sanctus Doctor, quòd propheta loquitur hoc loco de generatione æterna, qua ab eterno procedit à patre. Euangelista vero loquitur de generatione secundum carnem, quãquã de vtraque potest intelligi dictum prophetę ex quo sumpserunt occasionem Iudæi, vt quandoq; dicerent Christus cum venerit nemo sciet vnde sit. Vnde Diuus Aug. d. quod si de Christo ratione diuinitatis tantum loquebantur, verum dicebant, quia profectò nesciebãt, unde sit, ignorabant enim quod ipse procedebat à patre per modum intellectus, & naturę, concomitante tamen voluntate. quòd si etiam de eo secundũ hominem loquamur, neq; etiam sciebãt quò modo sit natus è matre sine alicuius hominis concubitu, adeo quòd iure optimo penes vtrãq; generationẽ dicere poterant se nescire vnde sit, utraq; enim est mirabilis: mirabilis illa quia sine matre; mirabilis ista quia sine patre alioquin optime nouerãt Christum secundum hominem vnde esset. i. ex cuius utero prodiisset, & a quo natus esse putaretur. & quomodo vocaretur, quoniam Nazareus vocabitur: similiter vbi sit natus, quia in Bethleem Iudę, &

D Aug.

A huic expositioni attestãtur etiã Diuus Hier. super hunc locum. Cum ergo dicit. *Dabit impios pro sepultura, & diuitem pro morte sua. eo quod iniquitatẽ non fecerit, neq. fuerit dolus in ore eius.* quare non videbatur dignus mori, & sepeliri, propterea dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua, Iudęos quidem qui fuerunt impii, & iniqui crucifigentes Christum, & uelut hominem immundũ, & facinorosum B extra ciuitatem sepelierunt, dabit quidem in potestatem Romanorum, & postea in potestatem, & dominium sempiternum ipsorum inferorum, & diuites in eandem miseriam, & calamitatem adducet, qui largitionibus, & pecuniis corruperunt, primo quidem Iudam, ut traderet Christum dominum, & preceptorem, & postea corruperunt milites qui custodiebãt eius sepulchrũ, vt dicerent Christum nequaquam surrexisse C sed furatum a discipulis dum ipsi dormirent, sic mihi exponẽda videtur ista particula D. autem Aug. hom 36 exponens caput hoc quinquagesimum tertium alio modo exponit. ut per impios, seu malos, qui ad custodiendum sepulturam Christi fuerunt deputati. intelligat, quos vocat malos, & impios, quia fuere mendaces, & latrones. Pecunia enĩ attracti, & auaritia cõmoti absconderunt veritatem, & vendiderũt D mendacium, & vanitatem: vanitas .n. fuit audire, & credere quod ipsi dicebant. Nec solum fuerunt mendaces, & latrones verum etiam proditores: missi enim fuerant ad custodiendum Sepulchrum Christi Iesu defuncti, ut uigilarent, & sedulò custodirent, ne quis corpus illud furaretur, & tamen ipsi accepta pecunia a principibus Sacerdotũ dixerunt. Nobis dormientibus venerũt discipuli eius, & subtraxerũt corpus illud. E Dicit ergo B. Aug. ò Mali & impii, aut vigilabatis, & custodire debuistis, aut dormiebatis, & quid sit factum nescitis. Vnde bene dixit de uobis propheta psal. 20, Cogitauerunt consilium, quod non potuerunt stabilire. Per diuitem etiam hoc loco intelligit Aug. Ioseph. ab Arimatia, qui petiit corpus Iesu ut sepeliret. quare dati sunt

In Christi passione uel pro sepultura, & diuites pro morte dati sũt.

1. expositio.

D. Augustinus Hom. 36.

2. expositio.

D. Aug.

Psal. 20.

3. expositio.

ſunt diuites pro morte eius, ſepeliuit enim pauperem,in quo diuitias requirebat: quidam alii per malos,intelligũt Gentiles, qui dati ſunt pro ſepultura, & diuites intelligit Iudæos, qui dicebantur eſſe referti præceptis legis, ac ditati innumeris beneficiis, hi dati ſũt pro morte Chriſti .i. conſequenter tã gentiles, quam Iudęi, qui crediderint in Chriſtum mortuum, & ſepultum effectum mortis Chriſti. Alii per malos, & diuites intelligunt eos qui iunctim debaccati fuerunt inChriſtũ,qui iniquitatem non fecit, & in cuius ore non eſt inuentus dolus,quia putabant eo extincto,multas ſibi diuitias congerere, aut iã congeſtas detinere,& conſeruare: dabit ergo iſtos deus ꝑ ſepultura, & pro morte,quippe qui nõ modo eũ morti tradiderũt,ſed ad cumulũ,&augumentum opprobrii & ignominæ volebant extra ciuitatem,vbi ſolebant facinoroſos ſepelire,etiam & ipſum ſepelire,niſi Ioſeph ab Arimathia (vt dictum eſt) vir diues poſuerit illud in monumento nouo, in quo nondum quiſquam poſitus fuerat. — *4 expoſitio.*

Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate .i.nõ ſolũ voluit Ipſum hominẽ fieri, & infirmari,demitti,atq; humiliari, & formam ſerui accipere, ſed voluit ipſum conterere, cruciatibus affligere, & omnibus corporis,&animi paſſionibus exercere, & quaſi ad nihilum redigere, ut magis eius humilitas, & patientia demonſtraretur. Iuxta illud Pſa.quem tu percuſſiſti perſecuti ſunt, & ſuper dolorem vulnerum meorum addiderunt. quare nulla fuit neceſsitas in eo qua pateretur. ſed ſola voluntas patris, & ſua, iuxta dictum pſal. 39. Deus vt facerem voluntatem tuam volui, & alibi. meus cibus ẽ vt faciã uoluntatẽ patris mei. voluit ergo ipſum conterere in infirmitate, qui utique ſcit ferre infirmitatem, & cuius, aut quorum? illorum quippe a quibus patiebatur. Medicus ferebat infirmitates freneticorum, & cum ipſe crucifigeretur, orabat, & dicebat. Pater ignoſce illis quia neſciunt quid faciunt. Deinde ſequitur tex. *Si poſuerit pro peccato animam ſuam, videbit ſemen longeuum,* — *pſal. 68.* *Pſal. 39.* *Ioan: cap. 4.* *Tex. 6.*

A *& voluntas Domini in manu eius dirigetur*. Si,pro quia,Chriſtus Dominus poſuerit pro peccato, non ſuo, ſed noſtro expiando, animam ſuam .i. vitam ſuã corporalem, videbit ſemen longeuum .i. prolem, & generationem fidelium, qui ei coherebunt in multas ęternitates, & in ſecula ſeculorum, durabunt in ęternum, & nullus erit finis regni eorum; quia granum frumenti cadens in terrã ſi mortuũ fuerit, multũ fructũ

B affert.cui grano frumẽti Xps cõparaẽ.

Sed hęc verba non ad Chriſtum ſolũ, ſed ad omnes fideles poſſunt referri, ut ta illud Ioan: Qui odit animã ſuam in hoc mundo, in uitam æternam cuſtodit eam, ſi quis ergo dederit pro peccato, aut euitando, aut expiando animam ſuam .i afflixerit corpus ſuum, & in officio continere toto uitę ſuę decurſu ſtudebit, videbit ſemen longeuũ iuxta illud pſal. 88. Semen eorum in — *Io: cap. 12.* *pſal. 88.*

C ęternum pmanet, & thronus eorum ſicut ſol in conſpectu meo: & rurſus: Ponam in ſæculum ſęculi ſemen eorũ, & thronum illorum ſicut dies ſęculi. *Et voluntas Domini in manu eius dirigetur*, hoc eſt voluntas domini dei patris, in manu eius,hoc eſt filii, dirigetur: vel uoluntas eius qui poſuerit pro peccato animam ſuam non poterit facere uoluntatem domini, & explere mandata eius niſi in manu domini, & per ipſũ

D dominum ſicut ipſe dicebat apud Ioan: ſine me nihil poteſtis facere. Hæc eſt autem uoluntas Dei ſanctificatio noſtra, quam non niſi per Chriſtum aſſequi poſſumus, & obtinere: Aut dicas quod voluntas domini quæ eſt ſalus, & redẽptio noſtra quippequi vult omnes homines ſaluos fieri, in manu Chriſti dirigetur, hoc eſt eius virtute, & auxilio, quiquidem dixit vtũ nunc diximus. Meus cibus eſt vt facerem voluntatem — *Io: cap. 15.*

E eius qui miſit me,vt perficiam opus eius,quod quidem eſt redemptio, & recuperatio humani generis,quod peccato primorum parentum tamquam origine, & principio omnis mali perditũ erat. Quo autem plenius paſsionis dominicæ fructum percipiamus, ſubdit propheta d. *Pro eo quod laborauit anima eius, videbit, & ſaturabitur*: En primus — *Opus dei.*

F effectus,

Fructus passionis Christi. effectus, seu premium suscepti laboris & pœnalitatis: deinde *In scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos.* En alius. Postremo inquit. *& iniquitates eorum ipse portabit:* Christus enim hoc loco uocatur iustus, qui solus, & verè iustus dicitur. id quod ipse etiam Iudas proditor fuit confessus d. Peccaui
Matt. 27. tradens sanguinem iustum. Matth. 27. & vxor Pilati. dixit ad virum suum, Nihil tibi, & iusto illi. & Acto-
Act. 3. rum 3. dixit Petrus ad omnem populum judæorum qui concurrerat ad miraculum ipsius claudi qui ex vtero matris suę baiulabatur. Vos sanctum, & iustum virum negastis, & petistis homicidam donari vobis &c.

Et Christus est iustus, et iustificans eos qui sunt ex fide illius, vocatur etiam seruus, vt sæpius dictum est, quia suscepit formam serui, et fuit minister voluntatis diuinæ. Quarè pro eo quod laborauit anima eius, idest uita ipsius docendo. prædicando, sanitatis conferendo, miracula operando, ieiuniis, et peregrinationibus corpus affligendo, nostra peccata tollerando, tdeniq; pro nobis crucem, et mortem subeundo, *videbit, & saturabitur anima eius*: videbit inquam fructum suorum laborum, hoc est multitudinem credentium, et salubriter operantium, et saturabitur, idest plenè gaudio replebitur, nec erit amplius quod desideret, vel concupiscat. Et præter hoc *in scientia sua ipse iustus iustificabit multos*, hoc est eos omnes, qui eius doctrinam, modum et formam vitæ ab eo præscriptam toto corde voluerint
Psal. 118. suscipere Iuxta illud psal 118. In toto corde meo exquisiui te, ne repellas me à mandatis tuis, *& iniquitates eorum ipse portabit.* i. sustinebit pœnā pro peccato, quā pœnā nos haudquaquā ferre poteramus, ut sępę dictū est.

Deinde sequitur. *ideo dispertiam ei*
Tex. 7. *plurimos, & fortium diuidam spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est.* Qui cum duobus latronibus fuit crucifixus, voluit inquam cum sceleratis, et iniquis deputari, ut sua uirtute iniquitatem destrueret, et qui pro nobis

A factus est maledictū, quasi noxius inter noxios pateretur, factus est inquā maledictū apud Iudęos, quō uerētur dicere Dñm nostrū maxima inter notorum tormēta pati atq; id fuit figura illius distīctionis, seù diuersitatis, q̄ futura est ī extremo iudicio, in quo aliqui ad dexterā cū Christo regnaturi, alii verò ad sinistram damnandi locabuntur. *vt habetur in Hist. B. Simonis Tridenti.* Fuit etiam crucifixus inter duos latrones, ut significaret eos qui sub fide,
B et confessione Christi, vel agone martyrii, vel quælibet auctoris disciplinæ instituta subeunt, non eundem omnes finem adipisci, quoniam qui eiusmodi pœnas, aut tormenta, seu quasuis afflictiones pro ęterna gloria gerunt, latronis ad dexteram constituti fide designantur: qui verò humanæ laudis intuitu illa patiuntur, sinistri latronis mentem, ac fidem imitantur, et actus. At si respicias intentionem
C Iudęorum Christum dominum crucifigentium, dicimus vnà cum Diuo Chrysostomo homil. 88, super Mathæum, hoc eos fecisse, vt demostraretur Christum Iesum fuisse participem suspicionis, vel opinionis, quę communiter de duobus latronibus habebatur Non ergo absque causa dominus Iesus voluit crucifigi, sed alia fuit ex Dei ordinatione et alia secūdū Iudęos fuit crucifixus inter duos latrones.

D *Dispartitus est plurimos*, hoc est in partem, et sortem hæreditatis suę Dispartitus est inquam, fructus passionis Christi in plurimos. Dicit plurimos non omnes, quia non omnes sunt prędestinati ad vitam ęternam, neque etiam omnes obediunt Euangelio, et præterea quemadmodum per Adam peccatores constituti sunt multi, ita in scientia, vel obedientia Christi, qui didicit ex his quæ passus est obe
E dientiam, iusti constituentur multi: ad Rom 6. *Rom. 6.* Aut dicas ex Diuo Augustino ex 20. libro de Ciuitate Dei, cap. 23. scripturam sacram frequenter accipere multos pro omnibus; nam A- *D. Aug. lib. 20. de Ciuit. Dei cap. 23* braę dictum est. patrem multarum gētium te constitui. Et tamen alibi dicitur. In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ, quia obedisti voci *Gen. 17. Gen. 22.*

Ionæ. 4 meæ. Sic etiam dicitur Ionæ 4. *Deus* multæ miserationis, idest omnis, ubi accipit multum pro omni. Sic etiam *psal. 53.* psal. 53. Multa fecisti tu Domine, quis similis tui? multa idest omnia. Sic etiam habemus apud hunc prophetã in calce huius capituli, quòd scilicet ipse Christus peccata multorum tulit, idest omnium. Et apud Math. *Math. 20.* capite 20. Christus posuit animam suam ĩ redemptionem pro multis, (intel *Marc. 14.* lige) pro õmnibus. Apud Marcum. Hic est sanguis meus, qui pro multis effundetur in remissionem pecca- *Luc. cap. 7.* torum (pro multis) idest pro omnibus. Et apud Lucam dixit Christus Marię Magdalenę. Remittuntur tibi peccata multa (multa) idest omnia. Et multa alia loca in sacris literis facile est reperire, vbi multa, vel plura aut plurima accipiuntur pro omnibus. Et vt vno verbo dicamus, Christus pro omnibus sufficienter est passus, et pro omnibus fuit cum Dæmone congressus, efficienter autem pro multis mortem sustinuit. Cum itaque dicit hoc loco propheta in persona Dei. Dispertiam plurimos, intelligendus est (plurimos) idest omnes, sufficienter quidẽ non autem efficienter, seu efficaciter. Aliqui verò dicũt prophetam sic esse locutum qm multo plures, et quidem plurimi erũt Gentiles conuersi ad fidem, quàm fuerint Iudæi auersi, et contrarii ipsi fidei, et veritati.
D. Aug. lib. 1 de cõsen. Euang cap. 31. Deinde dicit. *Et fortium diuidet spolia*, i. Dæmonũ uires, et captiuos diuidet. Sic enim exponit D. August. lib. 1. de consensu Euangelistarum. cap 31. sic enim dicit, quòd Deus fortium partitur spolia, cum ea quę Diabolus, et Dæmones possidebant, per Ecclesiarum suarum fabricas, et quoslibet necessarios usus illis expulsis, proditisq; distribuit. Diuisit etiam spolia, cum quibusdam ex suis discipulis, & verbi Dei ministris commissa erit, et concredita vna Prouincia, quibusdam altera, sic de singulis, velut optimè declarat Illustrissimus Dominus Cardinalis Baronius in suis Ecclesiasticis annalibus, sub anno Christi 44. cap. 20. et sequentibus, vbi ostendit, quæ cuique

A Apostolorum fuerit commendata Prouincia ad predicandum verbum Dei, ut miseri homines, et plusquam infoelices, errore iam concepto, et infidelitate oppressi denudentur, et induantur Dominum Iesum Christum: vel diuidet spolia fortium, idest labores Apostolorum, qui dicuntur fortes, et constãtes in impugnatione Demonum, in expulsione vitiorum, et in imprimenda fidei veritate in mentibus quorumcum-
B que hominum. Dicit Lyra. Diuidet spolia, quia deducet Patres de Limbo, quod fecit in sua resurrectione Christus Dominus. Diuidet etiam spolia fortium, quia alii datur sermo sapientię, alii sermo scientiæ. Et sic de aliis donis, distributis unicuiq; illorum, secundum mensuram donationis Christi. Vel dũ fecit alios Apostolos, alios Euangelistas, alios Doctores, et Pastores, etc. Et hanc diuisionem, siuè partitionem fe
C cit Christus Dei filius, velut suæ virtutis, et maiestatis, ac potentiæ author, ac distributor: ideo dixit. *Dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, & cum sceleratis reputatus est.*
Vbi notandum quòd non ab re, nec absq; misterio dicit Textus. *Dispertiam ei plurimos*. quę uerba velut a patre dicta, qui demõstrat se daturum filio hanc facultatem, seu potentiam, vt plurimos
D sibi asciscat, et multas gentes ad se alliciat, et trahat, et inter plurimos, siuè tot gentes ipse quoq; accipiat sortem, et fiat particeps hæreditatis ęternæ, et bonorum cœlestium, vt quemadmodum dixit Apo. Pau. sit ipse primogenitus in multis fratribus. At verò ne quis fortè crederet solius Dei patris fore hoc munus, et potestatem facere hanc distributionem plurimorum, seu multorũ, aut etiã primarios ipsi filio tribuere, et nõ
E ipse filius id facere posse crederetur, subdit. *Et fortium diuidet spolia* q. d. Ille qui fortium diuidet spolia, dispertiet etiã plurimos, et distribuet virtutes, et dona Ciuitates, et Regna iuxta beneplacitum voluntatis suę, propterea dicit Deus pater. Dispertiam ei. i. filio, quo ostendat se omnia per filiũ operari, qua quidẽ ratione filius vocatur brachiũ domi

 ni,

ni, ut in principio huius cap. dictũ est. Dicit postmodũ. *Pro eo quod tradidit in mortem animam suam & cum sceleratis reputatus est.* Ob hæc tria facinora, sed res magnificentissimè, et præclarissimè gestas humano captiui prorsus imperceptibiles, Dei filius homo factus consecutus est hoc premiũ, quod scilicet data est ei vniuersorũ potestas, & quòd Ciuitates, et Regna & quòd lõgè præstantius est, spiritus sancti dona, & virtutum prēmia posset suis ducibus & ministris, ac sectatoribus, ut velit elargiri. Quod non immerito *Dauid* præuidendo, & præcipiendo præmõstrauit, cũ dixit. Omnes gentes plaudi te manibus, iubilate Deo in voce exultationis, quoniam dominus excelsus, terribilis, Rex magnus super omnem terram, subiecit populos nobis, &c. Quę igitur fuerunt eæ actiones, quibus Dei filius homo factus, est consecutus tam amplum ius, ac dominium, illis verbis declaratur. *Pro eo quod tradidit in mortem animam suam.* Quod scilicet qui est summè iustus, & iustitia ipsa, ac alios iustificans, tradiderit in mortem animam suam, ut scilicet voluerit, uelut impius occidi, & inter sceleratos deputari, vel annumerari, & pro eisdem deniq; Deum patrem exorare, ut videbimus. Vix enim pro iusto quis moritur ut ait Paulus ad Roma. 5. at ipse iustus pro iniustis voluit occidi, hoc est quod tandem subdit. *Peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogauit.* Peccata (inquam) multorũ tulit, efficienter, omnium verò sufficienter, illorum scilicet, qui ei corde, & animo firmiter adheserunt, eorum (inquam) peccata, idest pęnas, & supplicia, quæ pro eorum peccatis, & sceleribus eos pati oportebat, ipse sustinuit in corpore suo super lignum crucis, *Pro transgressoribus rogauit*, rogauit inquam Deum patrem, ut habetur Lucæ 23. d. Pater dimitte illis, quia nesciunt, quid faciunt. Pro illis transgressoribus orauit, qui verè trãsgressores fuere, crucifigendo ipsum, id quod fuit summum, & numquam amplius auditum, scelus, & flagitium ad cuius vocem dicunt *Nazarei* multa millia Iudęorum, qui astabant circa cru

psal. 46.

Tex. 8.

Rom. 5.

Luc. 23.

A cem crediderunt, & Lucas ait quod illi qui astabant, & viderunt quę fiebant percutientes pectora sua reuertebãtur. Super his verbis Esaię Prophetę ego puto esse tantisper digrediendum, ut mysterium quod in his verbis latet plenius agnoscamus, videre enim congruum est, qui fuerint isti transgressores, pro quibus Christus rogauit, deinde si fuere transgressores quam ob causam Christus Dominus, qui iustitiam dilexit, rogauit pro eis.

B Constat enim, & videtur valde iustum, & rationabile homines scelestos, & legum transgressores debere potius ob sua scelera puniri, quam illis pęnam condonari, hoc quidem patet per Ezech. 12. Da bono, & non recipies peccatorem. Item Ieremias 7. dicitur. Tu ergo noli orare pro populo hoc, inquit Deus, & non obsistas mihi, quia non exaudiam te.

C Item Dauid imprecabatur inimicis suis, & male agentibus dicens. Erubescant, & conturbentur omnes inimici mei, conuertantur, & erubescant valde velociter. Et psal 57. Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Item Ioannis in Apocalip. dicentis. Est peccatum ad mortem pro eo non roget quis. Et omnibus est confessum pro excomunicatis,

D & pro iis, qui committunt crimen lesæ maiestatis non esse orandum, eiusmodi fuere qui crucifixerunt Christum, igitur pro eis non est orandum. Postremo videatur imprecatio quam facit regius Propheta Dauid psal. 108. aduersus eiusmodi maledicos, & transgressores presertim cum dicit. Induantur, qui detrahunt mihi pudore, et operiantur sicuti diploide confusione sua, et in princi-

E pio capitis magis explicat eorum vecordiam cum inquit: locuti sunt aduersum me lingua dolosa, & sermonibus odii circundederunt me et expugnauerunt me gratis. Pro eo ut me diligerent detrahebant mihi. Sequitur tamẽ ego autẽ orabã. Hoc est quòd quæritur, cur v3 Christus rogauerit pro eis; sed prius videamus, qui fuerint isti transgressoribus,

Ezech. 12

Ierem. 7.

psal. 6.

psal. 57.

Ioan Apoc

Dauid psa. 108.

gressoribus, pro quibus signãter orauit, si volumus respicere conditiones hominũ citra cõtrouersiã omnes nos (ut inquit propheta hoc in loco) quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit; & alibi: omnes peccauerũt
Rom. 3. & egent gloria Dei: quod autem attinet ad presens quæsitum, dicimus multos fuisse, qui transgressi sunt leges, & pactum, & qui contra omnem iustitiã conuenerunt, & congregati sunt aduersus Dominum, & aduersus Christum eius, & primus quidem, qui fuit molitus, aut potius orditus necem Christi, fuit vnus ex discipulis suis, videlicet Iudas Iscarioth, qui cum vidisset Mariam Magdalenam effudisse libram vnguẽti nardi pistici pręciosi super caput, & pedes ipsius Christi, indignatus dixit, ĩllud vnguentum potuit vendi trecentis denariis, & dari egenis. Hoc autẽ dixit (inquit Ioannes) non quia de egenis
cap. 12. pertinebat ad eum, sed quia fur erat & loculos habens, ea quę mittebantur portabat. Hic itaque indignatus accessit ad Principes Sacerdotum, & dixit: Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis
Matth. 26. tradam? At illi constituere ei triginta argenteis consenserunt, vt in manus eorum traderetur; Accessit ergo ad Christum vnà cum ministris missis à principibus Sacerdotum, & Senioribus populi dicens illis, quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, & confestim accedens ad Iesum dixit. Aue Rabbi, & osculatus est eum, & tunc accesserunt ministri, & manus iniecerunt in ipsum, & tenuerunt eum.

Secundo loco fuit Pilatus, qui tradidit ipsum principibus Sacerdotum, vt crucifigeretur, ut habetur Ioannis
Ioann. 19. 19. quamuis enim Pilatus semel, atque iterum fuerit confessus se nullam in eo causam mortis inuenisse, tribus tamen ex causis potissimum recessit à sententia. Primum, quia dicebãt ipsum fuisse transgressorem legis, prohibentem tributa dari Cæsari, & facientem se Regẽ. Sed per hæc Pilatus detrectabat ipsum morti tradere; sed alia via illorum petitioni satisfacere. Propterea cum vidisset Põtifices, & ministri Pilatum horrere dare Christo necem,

A clamabant dicentes: crucifige, crucifige eum, quandoquidem nos legem habemus, & secũdum legem debet mori, quia filium Dei se fecit: quæ verba cum Pilatus audisset, magis timuit, ut habetur Ioan. 19. Sed dubiũ est ob quã Ioan. 19.
rẽ, vel ob q̃ causã Pilatus magis timuit audita iustitia legis: dicit Caiet. Pilatũ timuisse nisi faceret Christũ crucifigi, se aliquod supplicijs passurũ uelutis, q nõ faceret iustitiã. Alij verò dicũt, ut D. Aug. 107.
B Aug. trac. 107. sup Ioan. et Chrys. quod Pilatus timebat ne forte uerum esset q̃ dicebatur, ut scilicet Christus Dñs verè diceretur Deus, aut filius Dei, quoniã cũ ipse esset Idolatra, potuit opinari ipsum esse aliquem Deum quemadmodum ipsi fingebant Herculem, aut Iouem, aut quemquam alium, & uerebatur inique agere si permisisset eum crucifigi, Iudæi autem videntes illum esse perplexum, & ancipitem, iniecerunt
C illi alium scrupulum dicentes: si hunc dimittis, non es amicus Cęsaris, quia omnis, qui se Regem facit contradicit Cæsari. Hæc fuit ratio nel accusatio, quæ mox mouit ipsum Pilatum ad ferendam sent ẽtiam aduersus Christum, quoniam, ut inquit Augustinus magis timuit, ne contemneret Cæsarem, authorem potestatis suæ, quam legem gẽtis alienæ: quod igitur non fecerat propter crimen lesæ maiestatis ipsi Christo
D imputatum, neque etiam propter vsurpatam diuinitatem fecit, ne Cæsaris indignationem incurreret.

Tertio loco, & hoc omnium primo & præcipuo, Principes Sacerdotum, & Seniores populi tradiderunt Christum vt inquit Pilatus Ioannis 18. Gens tua, Ioan. 18.
& Pontifices tui tradiderunt te mihi.

Quarto loco fuerunt milites, & ministri, qui crucifixerunt eum, qui longe minus, quam alii peccauerunt: Iu-
E das enim ut diximus, peccauit ex auaritia, & cupiditate tradendo in manus Iudæorum Dominum, & præceptorem suum. Pilatus peccauit ex timore, & mætu, ne ammitteret gratiam Cęsaris, cuius vicem gerebat: ministri, & milites peccaueruut iussu præsidis: at principes Sacerdotum peccauerũt ex odio, & inuidia, & sic multo magis quam alii

 trans-

transgressoris notā obierunt. De mini-
stris autem refert Ioannes quod plectē-
tes coronam de spinis imposuerunt ca
piti eius, & veste purpurea circundede
runt eum, & dicebant ei. Aue Rex Iu-
dæorum, & dabant ei alapas, quare si
ipsi non tradiderunt Christum, saltem
grauiter, & vehementer iniuria affece-
runt. Cęteri verò Iudęorum, qui erāt
inferioris classis non parum, & ipsi fue
re transgressores, qui criminabantur
eum, & magnis vocibus clamabant di-
centes: tolle, tolle, crucifige eum. Neq;
etiam puto eius discipulos fuisse omni
no immunes ab hoc peccato ommisiu-
uè saltem, & si non cōmisiuè, propte
rea quod relicto eo, omnes fugerunt.
Marc. 13. Marc. 13. Sed dices qua ratione potest
dici eos, qui tradiderunt Christum tam
grauiter peccasse; quando legitur apud
Apostolum Paulum quod etiam Pater
tradidit ipsum, sic enim scribitur ad Ro
Rom. 8. ma. 8. Proprio filio suo nō pepercit, sed
pro nobis ōnibus tradidit illum Quin-
imò Christus ipse ut habetur Esaiæ
Esa. cap. 53 cap. 53. tradidit in mortem animam su-
am, & cum sceleratis reputatus est; Sed
facile potest aduerti quod non eadem
ratione Pater, & filius in mortē conuene
rūt, qua cęteri, quos moxenumerauim⁹
Constat enim voluntarie Christum
Dominum mortem obiisse, & Patrem
omnipotentem eum tradidisse, ut scili
cet redimeret humanū genus. Quęrere
autem si potuit ipse Deus absque
morte filii ipsum redimere non est præ
sentis speculationis. Difficultas tamē
à nobis proposita est, ut quęramus cau
sam, ob quam Christus rogauit pro illis
trāsgressoribus, quos grauiter deliquis
se non est dubitandum, legibus enim
cautum est vt earum transgressores, &
malefici puniantur, iuxtà illud: malefi-
cos non patieris uiuere, & Esaias in-
Isidorus li. quit misereamur impio, & non discet
5. cap 20, facere iustitiam, & Isidorus libro quin
to cap 20. inquit: factę sunt leges, ut
earum metu humana coherceatur au-
dacia, tutaque fit inter improbos inno
centia, & in ipsis improbis formidato
supplicio, efrenetur nocendi cupiditas:
non ergo videtur rationi congruum, &
iustitiæ consonum, ut Christus pro trāf

A gressorib⁹ exoraret. Videam⁹ ergo cau *Luc. 23.*
sam. Dicimus autem Dominum pro
illis rogasse, ut habetur Lucæ 23. cap.
quia per ignorantiam peccauerunt, sic
.n. habetur ibi. Pater dimitte illis, quia
nesciunt, quid faciunt; duo ergo sunt
nobis videnda; Alterum si qui Crucifi
xerunt Christum ignorauerunt quid
agerent, nec ne. Reliquum numquid
eorum ignorantia ea fuerit, ut potue-
rint excusari à peccato, vel à pæna pec
B cati. Quod attinet ad primum. D. Pe- *Petr Act 3.*
trus actorum 3. habens sermonem ad
multitudinē Iudęorū hęc verba dixit.
Vos sanctum, & iustum negastis, & pe-
tistis uirum homicidam donari vobis,
authorem verò vitæ interfecistis, quē
Deus suscitauit à mortuis cuius nos te-
stes sumus, & postea subdit. Nunc fra
tres scio quia per ignorantiam fecistis
sicut, & principes vestri. D. Paulus 1. ad
Thimoth. 1. fatetur se misericordiam
C consecutum à Deo, quia ignorans fe-
cit persequendo Christum, & eius di-
scipulos, ac ministros, ut B. Stephanus
cuius neci fuit consentiens. Item 1. *1. Cor. 2. ca.*
ad Corinth. nos loquimur sapientiam
quam nemo principum huius seculi
cognouit, si enim cognouissent, num-
quam Dominum glorię crucifixissent.
Et ad Romanos c. 10. habet hæc uerba
voluntas cordis mei, & obsecratio ad
Deum fit pro illis in salutem. Testimo
D nium enim perhibeo illis, quod æmula
tionem Dei habent, sed non secundum
scientiam. Præterea non solum Iudæi
& alię gentes, quæ erant alienę à co-
gnitione Dei non cognouerunt Chri-
stum esse filiū Dei, sed neque etiam ei-
us discipuli, quoniam ut habetur Lucę *Luc 18.*
18. cap. Dum Christus loqueretur eis de
morte, & resurrectione sua, nihil horum
intellexerunt. Et Lucę vltimo, illi duo
discipuli, qui ibant in Emaus dicebant. *Luc. vlti.*
E Nos sperabamus, quod ipse esset redē-
pturus Israel, & nunc tertia dies est ho
die quo hæc facta sunt: patet ergo ex
his, Iudæos ignorauisse Christum esse
verum Messiam, et verum filium Dei,
non ergo inconuenit ut Christus Domi
nus clemens, & misericors pro eis ro-
gauerit. Contra verò multę sunt aucto
ritates, quibus probatur eos nequaquā
fuisse

Ioannis 15. fuisse ignaros diuinitatis Christi, & primo quidem Saluator Ioannis 15. habet hęc uerba. Si non uenissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberet. Sic etiam si non fecissem in eis opera, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem, & uiderunt, & oderunt, & me, & patrem meum. Idem Ioannis 5. Ioannis. 5. dicebat Scrutamini scripturas, quoniam ipsę testimonium perhibent de me: Præterea Matthei 21. cum pater familias accessisset ad uineam Matth. 21. ut acciperet fructus eius agricolę uidentes eum dixerunt inter se, hic est hęres, uenite occidamus eum, & habebimus hęreditatem eius. Vbi per agricolas uoluit Dominus designari principes Sacerdotum, Scribas, & Phariseos qui cognouerunt hæredem, idest Christum filium Dei, nec dubium quod per hunc hæredem eum oportet intelligere cui dictum est psal. Psal. 2. 2. postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam: cui paulò ante dixit filius meus es tu, ego hodie genui te, quæ omnia citra controuersiam intelliguntur de Christo filio Dei. Deniq; cū summus Sacerdos, vt habetur Marci ca Marc. 14. 14 interrogauerit Christū, & dixerit tu es Christus filius Dei benedicti? Christus respondit. Ego sum; & subdit, & uidebitis filium hominis sedentem à dextris uirtutis Dei, & uenientem in nubibus cœli, Quod etiam reliqui, qui cooperati sunt in necem Christi potuerint ex signis, & miraculis, ac doctrina cognoscere ipsum esse Mesiam, aut saltem uirum iustum, & bonum. habemus ex euāgelio Ioannis, ubi ipse dicit quod de turba multi crediderunt in eum. Et Ioan. ca. 7. Pilatus ut habetur etiam apud Ioannē Ioan. 19. cap. 19. dixit. Innocens ego sum à sanguine iusti huius: & Iudas postquam pœnitentia ductus retulit triginta argenteos dixit. Peccaui tradens sanguinem iustum. Multi etiam ex plebe cognouerunt Christum esse Mesiam, & filium Dei, sed seducti à principibus Sacerdotum, & Senioribus populi recesserunt ab eo, quemadmodum etiā quidem ex principibus crediderunt in eum, sed propter Sinagogam non cōfitebantur: quod .n. multi ex Iudæis per signa, &

A miracula potuerit cognoscere, uel etiā cognouerint Christum esse uerum Messiam patet per illud Ioannis 7. cum dicebant. Christus cum uenerit numquid plura signa faciet quam, quę hic facit? Verumtamē d. Christus pendens in cruce. Pater dimitte illis, quia nesciūt quid faciunt. Quid ergo dicemus ad eiusmodi rationes, & authoritates inuicem contrarias? Quomodo conciliabimus uerba Christi, & suorum sibi inuicem

B contradicentia. Dicunt aliqui, ut Beda quod illi fuerunt transgressores pro quibus ipse Christus rogauit, qui potius crucifigere, quam quem filium Dei esse intellexerunt confiteri voluerunt. Quidam alii dicunt Christum rogasse pro illis militibus, & ministris, qui eū reipsa crucifixerunt, qui verius dicebantur nescire, quid facerent, quam quiuis alius. & D. Aug. hom. 36 d. quod Deus auertit intellectum illorum, qui eū

C crucifigebant, ne eum agnoscerēt. Ego autem persisto in hac sententia Christū dominum rogauisse pro omnibus, qui in eius necē consenserunt, & conspirarunt: omnes isti dicuntur modo quodā nesciuisse quid agerent, pro cuius rei declaratione dicendum ex sententia D. Thomæ, in populo Iudæorum fuisse quosdam maiores, & sapientiores, ut puta, magis eruditos in lege, & quosdam minores, ut plebeios, & uiros minus

D eruditos, & uersatos in sacris literis. Dicit ergo maiores cognouisse Christum esse uerum Mesiam numquam tamen cognouerunt ipsum esse filiū Dei. quia si cognouissent numquam Dominum gloriæ crucifixissent. Minores verò, & uiros populares numquam cognouisse Christum esse verum Mesiam; neque etiam filium Dei. Sed ego dico vnà cū quibusdam (saluo semper meliori iudicio) quod neque Principes, neq; Plebei

E cognouerunt Christum Dominum esse verum Mesiam, nec filium Dei quamuis non eadem causa moti, quoniam alia fuit nescientia maiorum, alia uerò minorum, datur enim quędam ignorantia, quam uocant affectatam, quędam uerò neglectam seù crassā, altera uerò inculpabilis, seù inuincibilis Principes ergo sacerdotum, & Seniores

populi, & quicumq; eruditi in lege, dubio procul non cognouerunt Iesum esse Messiam, multò minus filium Dei, potuerunt tamen, & debuerunt nosse, sed excecati odio, & inuidia, & graui quadam indignatione cognoscere noluerunt: puto tamen aliquos ex his melius dispositis cognouisse Christum esse Messiam, & verum Deum. Minores verò, vt puto pro maiori parte non cognouerunt, & ipsi Christum Iesum esse Messiam, non quia noluerunt, sed quia neglexerunt ob socordiam, & inertiam quandam procurādę salutis, & velut hi, quibus satis erat imitari mores, & vestigia maiorum, & toti pendere ab ore viri. Existimo tamen maiorem partem ex his inuidia quadam, & indignatione erga Dominum Iesum eorum peccata reprehendentem, & quandoq; flagris verberantem non cognouisse, vel noluisse cognoscere Christum Dominum vt etiam dixit Diuus Stephanus acto. cap. 7. Sic ergo dicere possumus omnes istos ignorasse, quid fecerint, vel quia noluerunt, uel quia neglexerunt, aut parum admodum curauerunt, & pro omnibus istis legimus Dominum nostrum, patrem rogauisse. At dices, quomodo Patrem Christus rogabat *Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt?* si propterea nescierunt, quia noluerunt aut neglexerūt? cum presertim apud Regium prophetam fiat hęc imprecatio aduersus hoc hominum genus, cum inquit. Effunde Domine iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt, & in regna quę nomen tuum non inuocauerunt. & Oseæ 4. cap. inquit Deus, quia tu scientiam repulisti, & ego repellam te ne sacerdotio fungaris mihi. Dicendum pro vltima resolutione huius dubii, quod re vera Christus rogauit pro illis, quia profecto nescierunt quid facerent: quia ut diximus inuidia excecati, & ebrietate absorpti vt habetur cap. 28, non cognouerunt, idest non penetrarunt, neq; vltimum finem attigerūt, quam graue peccatum, & ignominiosum scelus sit offendere Deum, qui nos creauit, qui nos redemit, & ut redimeret de cœlo descendit, humanam naturam assumpsit, peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogauit, & perpetuo orat. Nescierunt inquam, & non cognouerunt Iudæi quam maxima esset futura pernicies mittere manum in Christū Dei, & occidere filium eius, quemadmodum nos omnes qui nostris sceleribus, & flagitiis Deum offendimus: Quò nos perpetuo tenemur præcari Deum, dimitte nobis debita nostra, qui à concupiscentia illecti, & attracti. Deum numquam non offendim⁹ Quod igitur Deus rogauerit pro ipsis, nulli sit mirum, quoniam quod docuit uerbo, uoluit exemplo perficere, nam Matth. 5. sic præcepit. d. *Diligite inimicos uestros, & orate pro persequentibus vos.* Ad rationes autem, & authoritates quas adduximus ad probandum nō licere ulli rogare pro peccatoribus & scelestis hominibus quia uidetur fieri contra leges, & iustitiam, paucis verbis potest respōderi primo quod fit oratio pro eis, nō ut liberentur à pœna, sed ut caueant à culpa: Vel dicēdum quod oratio non fit pro eis, qui volunt permanere in peccato, & in illo usq; ad finem persistere, & in infidelitate permanere: de hoc genere peccati loquebatur Apostolus *Ioānes*, cum dixit. Est peccatum ad mortem, pro eo (dico) non roget quis: notat tamen D. Tho. non prohiberi quemquam rogare pro quibuscumq; peccatoribus, dum sunt in hac uita, sed pro obduratis in peccato mortali dicit ipse, non esse cuiuscunq; hominis rogare, sed solum perfectorum; in quęstionibus de libero arbitrio q. 24. ar. 11. & per hęc facile potest responderi ad quascumq; alias authoritates adductas, uel possibiles adduci ad hanc difficultatem. Et de hoc satis ad pręsens.

Psal. 78. *Osea 4.* *Matth. 5.* *D. Thom. in q. disp. q. 24 ar. 11.*

A B C D E

EXPLA-

CAPVT QVINQVAGESIMVM QVARTVM.

LAVDA sterilis quæ non paris, decanta laudem, 1.
& hymni, quæ non pariebas: quoniam multi
filii desertæ magis quam eius, quæ habet ui-
rum, dicit Dominus. Dilata locum ten- 2.
torii tui, & pelles tabernaculorum tuorum
extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos
& clauos tuos consolida. Ad dexteram enim
& ad leuam penetrabis; & semen tuum Gentes hæreditabit, &
Ciuitates desertas inhabitabit. Noli timere quia non confunde
ris, neque erubesces: non enim te pudebit, quia confusionis ado- 3:
lescentiæ tuæ obliuisceris, & opprobrii uiduitatis tuæ non recor
daberis amplius. Quia dominabitur tui, qui fecit te, Dominus
exercituum nomē eius: & redemptor tuus sanctus Israel, Deus om
nis terræ vocabitur. Quia ut mulierem derelictam, & mœrētem 4:
spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentia abiectā,
dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliqui te, & in mi-
serationibus magnis congregabo te. In momento indignationis
abscondi faciem meam parumper á te, & in misericordia sempi-
terna misertus sum tui, dixit redemptor tuus Dominus. Sicut in 5:
diebus Noé istud mihi est, cui iuraui ne inducerem aquas Noè vl-
tra super terram: Sic iuraui, ut non irascar tibi, & non incre-
pem te. Montes enim commouebuntur, & colles contremiscent:
misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non
mouebitur: dixit miserator tuus Dominus. Paupercula tempe- 6:
state conuulsa absq; ulla consolatione. Ecce ego sternam per ordi-
nem lapides tuos, & fundabo te in Saphiris, & ponā iaspidē propu
gnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos, et omnes terminos
tuos in lapides desiderabiles. Vniuersos filios tuos doctos à Do-
mino, & multitudinem pacis filiis tuis. Et in iustitia fundabe-
ris: recede procul á calumnia: quia non timebis, et à pauore, quia
non appropinquabit tibi. Ecce accola ueniet, qui non erat mecū,
aduena quondam tuus adiungetur tibi. Ecce ego creaui fabrum

sufflantem

sufflantem in igne prunas, & proferentem vas in opus suum, & ego creaui interfectorem ad disperdendum. Omne uas, quod fictum est contra te, non dirigetur. & omnem linguam resistentem tibi in iudicio, iudicabis. Hac est hareditas seruorum Domini, & iustitia eorum apud me, dicit Dominus.

EXPLANATIO IN QVINQVAGESIMVMQVARTVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. L*AVDA sterilis, qua non paris: decanta laudem, & hinni qua non pariebas, quoniam multi filii deserta magis quam eius qua habet virum.*

TEXTVS LXX. interpretum sic habet. *Latare sterilis qua non paris, erumpe, & clama qua non parturis: quia plures filii deserta magis quam eius qua habet uirum.* Sic etiã Zacharias cap. 2. prædicit huius temporis foelicitatem, cum dicit. Lauda sterilis et lætare filia Syon, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui ait Dominus, et applicabuntur gentes multę ad Dominum in die illa. Sensus idem, quã quam nõnihil sit descriminis in verbis: hęc eadem verba Paulus Apostolus desumpsit ex hoc loco, et posuit in epist. ad Galath. cap 4 per quę D. Hier. vult prophetam prędicere vocationem gentium, et eorum qui in illum sunt credituri. D. etiam Cyril. est huius intentionis, qui vult prophetam, suam orationem conuertisse ad'eos, qui sunt in sortem dati à Deo ipsi Christo, postquam egregiè admodum nobis exposuit pręciosam crucem, et passionem, quam pro salute mundi verus agnus, idest Christus sustulerit, cumque prędixerit eundem Christum multos populos (Gentilitas sterilis.) possessuros, inquit ergo. *lauda sterilis quę non paris.* vbi per sterilem dubio procul intelligit multitudinẽ gentium, cæ A tum et collectionem infidelium, qui neque legem, neque prophetas, neq; vllam veri Dei cognitionẽ habuere, quæ idcirco verè sterilis transumptiuè dici potest. quia nullum bonum fœtum edere, neque fructum aliquem bonum, et suauem poterat producere: sterilitas tamen non semper damnatur, sed quam doq. commendatur, nam sap. ca. 3. legitur. Foelix est sterilis, et incontaminata, quę nescit thorum in delicto ha- B bebit fructum in respectione animarũ sanctarum. Hortatur ergo propheta hanc gentium turbam sterilem Deum laudare, neque id solum, sed cum gaudio, et exultatione illum commendare: proinde sequitur. *Decanta laudem & hynni quę non pariebas, quoniam multi filii deserta &c.* Hic ergo lætus ad modum, et iocundus est nuncius, ut quæ prius erat sterilis, et nullos habebat filios, efficiatur mater multorum filiorũ, C de qua dicebat Dauid, Deum et ipse cõmendans et magnificãs, qui habitare facit sterilẽ in domo matrem filiorum (Psal. 112.) lætantem, nec laudare sufficit, et laudes utcunq; decantare, sed ad innuendum, et manifestandum inexplicabile gaudium, et animi iocunditatem dicit. *Hinni quę non pariebas*, hoc est vehementer, & alacriter nullo habito pauore, ac metu uoces emittas quemadmodũ faciũt

et equi

& equi cũtympanis,ac tubis prouocãt ad bellũ,aut aliquid delectabile percipiunt. Sed nota quod hinnitus non semper est signum gaudii, sed etiam quandoq; doloris,& afflictionis, ut supra dixit Esaias. Hinni voce tua filia Gallim cap. 10. Alius textus habet. Erumpe,& clama quę non parturis: dicit enim Cyrillus quòd solent mulieres dum pariunt excitare obstetrices, intenta & alta voce exclamare,quo infans é matrice attrahatur, uisceribus ad clamorem,& præ clamore dilatatis *Erumpe, & clama*, quasi dicat incipe parere, sic & Ecclesia tamquam mater futura innumerabiliũ populorũ monetur voluptatem percipere spiritualem: erumpe igitur & clama,hoc é læta,& allacris vehementer esto,aut erumpe,& clama i. ne amplius sileas, nec te contineas,foras emitte voces, erumpe pectus,& præcordia viscerum: tanta est enim lętitia sobolis producendę quòd potius mulieres eligunt sustinere quoscumq; dolores,quam carere titulo, & nomine matris.

Huius autem ratio est, quia multi filii desertæ magis quam eius, quæ habet uirum. Quęritur autem quę fuerit illa mater quæ habuit virũ. Omnes quidem intelligũt per eã quæ habuit virum ipsam sinagogam,quæ dicitur habuisse virum,quòd habuit legem,agnouit Deum, & eum peculiarem dominum, & patrem selegit: dicebatur.n. Deus Israelis,Deus Iacob, Deus Abraham, & Moyses etiam potest iure nuncupari uir ipsius Synagogæ. At gentiũ multitudo hac ratione sterilis iure nuncupatur. Sed quo pacto ea vocatur sterilis,cum hic habeatur in textu, quod multi filii desertę magis quã eius quę habet virum. Dicitur quod re vera lõge plures fuerunt gentes quam Iudæi iuxta illud Deuter 32. quando diuidebat altissimus gentes. quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel. quomodo igitur sterilis erat, adeo liberis fœcunda, & quasi feracissima? Respondeo dictam fuisse sterilem gentium multitudinem, quia uniuersorum ueum ignorabant. preterea nõ

Deut. 32.

A erat in eis per aquam & spiritum regeneratio:Sed ex semine erant corrupto, corrupti,& terreni, sicut ait psal. Alie nati sunt a uulua, errauerunt ab utero, locuti sunt falsa. .i. ex peccatoribus peccatores prodierunt. Sed nota quod non solum multitudo gentium dicitur fuisse sterilis, verumetiam Synagoga, quæ ante aduentum Christi paucos admodum Deo gratos filios edidit,quæ tamen post Christi aduentũ
B multitudini gentium coniuncta non amplius sterilis, sed multos, & ipsa Deo filios produxit. quare per sterilẽ hoc loco, multorum filiorum matrẽ, intelligenda é Ecclesia ex Iudęis,&gẽtib' collecta.At secundum aliquos dicenda est Synagoga sterilis secundum priorem statum, & Ecclesia gentium longe fœcundior, etiam ante quã Dei cognitione fuerit illustrata, vt verum sit, quod ait propheta.Multi filii deser
C tæ magis quam eius quæ habuit virũ, quia Synagoga unam tantum gentem est complexa, multitudo tamen,& collectio gentium habuit Persas,Grecos, Medos,& uniuersum orbem. Idipsum contigit post habitã Christi cognitionem,quoniam si qui ex Iudæis adhæserunt Christo,illi ex una tantum gente prodierunt, at gentiles, cum reliquas omnes orbis partes complectantur, Christi fide imbuti multo plures fi-
D lios Christo pepererunt, quã Iudæi,vt omni ex parte sit verum, quod multi filii desertę magis quam eius quæ habebat virum, cuius typus,& figura fuit Sarra,quæ cum esset antea sterilis,& ĩfœcunda numerosæ sobolis mater est facta,vt verè dixerit Anna 1.Reg.2. sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios infirmata est. Vocatur etiã sterilis,& deserta ecclesia prę̄sens, quia non parturit aliquid prę̄sens diu
E permansurum, sed futura solum prospicit, & quę non videtur, quę enim videntur temporalia sunt,quæ non vidẽtur æterna:dicitur etiam Ecclesia triũphans .s. cœlestis Hierusalem ad prę̄sens aliquantulum sterilis, & parũ fœcunda, quoniam pauci admodum ingrediuntur eã,quam tamen ante Christum nullus adibat, quia interruptus

Ecclesia sterilis.

eras

erat aditus ad cœlestia. Sed dices Ioan: in Apoc. cap 7. dicit. Vidi turbam magnā quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis stantes ante thronū &c. Præterea Deus promisit Abrahæ se multiplicaturū semen suum sicut stellas cœli, & velut arenam quę est in litore maris Geo: 22. constat autē quod neq; stellę cœli, neq; arena maris potest numerari, igitur numerus electorum est penè infinitus. R. id vtiquè verum est, quod ex sacris literis testimonium affertur, uerumtamen cum Saluator noster dicat paucos fore electos, dicendum quod infinita illa multitudo tum stellarum, tum arenę maris collata his, qui damnantur, est ualde perexigua: ubi etiam nota quod arena maris comparatur his, qui damnātur, & regni cœlorum sunt extorres: numerus uerò stellarum comparatur his qui æternę hereditatis prēmiū cōsequuntur, hoc est bonis, & electis.

Gen: 22.

Tex 2. *Dicit dominus. dilata locum tentoru tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida &c.*

Dicit inquam dominus quasi uelit innuere propheta, quæ uobis ego prędico, & quęcumquè uos moneo, & quibus adhortor, sterilem quę non parit, ad laudandum Deum, & laudes illi decantandas nō ex me illa uobis pronūcio, sed uerba sunt Dei, & monita ipsius. Quod autem filij desertę futuri sīt multo plures quam filij eius, quę habet uirum, & sint fetè ī immensum multiplicandi, quod uix eos terra capere queat his uerbis ostendit. *Dilata* īquit ò mulier sterilis *locum tentoru tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas* uidelicet, expensis laboribus, & uigilijs, neq; tedio afficiaris, aut timore correptus desinas quo tentoria tua sīt ampla, & ī multū terrę spatium extendantur &c. Pulcherrima certè, & elegans mitaphora, qua propheta explicat augumentum, & amplitudinem Ecclesiæ filiorum Dei, & commodè quidem comparat illam tentorijs, quasi uelit innuere nos hic non habituros ciuitatem permanentem, sed uelut hos-

A pites, & peregrini ciuitatem hanc terrenā incolimus, & ad cælestem patriā anhelamus D. Greg: 29: mor: cap: 7. d. hac metaphora designari paucos admodum ex plebe Israelitica ipso Christo prędicante credidisse, innumeros vero ex gentibus eo moriente credidisse. Vnde hæc latitudo Ecclesiæ nunquam fuisset, nisi Christus vitam, quā moriens despexit, eamdem resurgendo demonstrasset. Dicit pelles tabernacu

B lorum tuorum extende, hac ratione fortasis, quia solebant tentoria quo essent tuta, & libera à pluuiis, & caumatibus, reliquisuè temporum iniuriis pellibus operiri. *Longos* inquit *fac funiculos tuos*, quibus tentoria extendunt, & colligantur, *& clauos tuos consolida* .i. bene configas præfatos funiculos, eiusmodi clauis, ut funiculi sint benefirmi, stabiles, & immoti; quo typo uult innuere euangelium regni nō

C in una tantum ciuitate, neq; in vna prouincia dumtaxat, aut vna ipsius orbis plaga, sed vbiq;, & vndequaq; extendendum, prædicandum, & annunciandum: quemadmodum idem Christus prædixit, euangeliū regni prædicabitur in toto mundo: Claui sunt benè consolidati, quando verba prędicationis sunt hominum auribus fideliter impressa. legitur enim ecclesiastes vltimo. Verba sapientis quasi stimuli, &

D quasi claui in altum defixi.

Postea subdit *Ad dexteram enim, & ad leuam penetrabis: & semen suum* i. plebs, & proles fidelium *hereditabit gētes, & ciuitates desertas inhabitabit.* Ad dexteram enim, & leuam penetrabis.i. fides Christi, & prædicatio euangelii penetrabit mediantibus Apostolis, & Dei ministris ad quamcumq; orbis regionem, quod innuitur per dexteram, & per sinistrā, siue leuam, quamquā p

E dexteram, & leuam quidam uolunt intelligi bonos, & malos, qui Christi fidem profitebuntur. simile namq; est regnum cœlorum sagenę missæ in mare ex omni genere piscium congregāti. conuenienter autem pro explicanda ratione, qua euangelium sit pertingēdū ad quascumq; orbis regiones, & usque ad terminos terræ, ulus est hoc verbo,

penetrare

penetrare: quandoquidem ex penetrari dicimus, quæ pasim, & cum aliquo labore, ac difficultate, seu industria tandem attingimus, aut peruenimus, quo quidem modo Apostoli et eorum successores ad remotissimas quasq; nationes Christi notitiá adduxerunt. Et semen tuum hæreditabit gentes. iux-
Psal. 2. tà illud quod habetur psal. 2 Postula à me, & dabo tibi gentes hęreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terrę. Ecce quo pacto verum est quod propheta dixit à principio, quod multi filij desertæ magis quam eius, quę habet virum; Etenim Synagoga acceperat legem tamquam virum, cui despo ponderat fidem suam, & vinculo quodam indissolubili coniuncta esse videbatur, ex vna tãtum gente peperit nõnullos, & eos quidem valdè paucos ipsi Christo: At Ecclesia ex gentibus congregata, quæ fuit quondam sterilis, post Christi pasionẽ, & euangelij promulgationem locum tentorij sui, & pelles Tabernaculorum suorũ extendit vsq; in Persas, & Medos aliasq. Barbaras gẽtes, & nostris temporibus ad amplissimas vsq; regiones Indorum. Ciuitates desertas inhabitabit: ciuitates inq; quæ à vero Dei cultu, & à vera religione fuerant semotę, ac seiunctę desertæ nuncupantur, quæ postmodum Dei fidem amplexæ, non amplius desertæ sed cęli ciuibus repletæ dicuntur. Pręcipitur huic Ecclesiæ, & eius ministris vt longos faciat funiculos suos, & clauos suos consolidet, idest dogmata, & præcepta fidei firmiter statuat, & corroboret, vt non posint vlla ratione discindi, aut eneruari: quemadmodum
Luc. 22. Christus pollicitus est Apostolorũ Principi, & eius Vicario, dicens. Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos, & hoc est tabernaculũ illud, aduersus quod portæ inferi nequaq; præualebunt. Sed vereor ne tabernaculum istud iam cœperit minui, & deuastari, nam omnes funiculi sui
Hierẽ. cap 10. penè dirupti sunt, filij Dei exierunt ab eo, idest tot regiones, & oppida exierũt ab eo, & non subsistũt, quia stultè

A egerũt Pastores, & Dominum nõ quęsierunt. Hierem. cap. 10. Cum postea subdit. *Noli timere quia non confunderis, neq; erubesces.* Tex. 3. Consolatur Dominus per Prophetam Ecclesiam gentiũ, quæ quidem in sui primordio erat valde tenuis, & modica, & poterat facile dubitari ne ob idololatriam, & ob alia scelera, & enormia peccata, quę olī perpetrauerat indigna foret, vt illius tutelam Deus apprehenderet, aut ne sta-
B bilis, & constans in fide persisteret propterea dicit Deus. *Noli timere*, hoc est ne verearis, neq; pertimescas, aut angaris, bono animo esto, quia nõ cõfunderis, neq; erubesces ob tuam iam satis notam, & manifestam in oculisq; omnium constitutam insignem turpitudinem: Non enim te pudebit, idest nulla erit causa quare pudefias. Ad eum namq; statum, & vitę conditionem deduceris, vt confusionis adolescentiæ
C tuæ, quando scilicet primum aberrare cœpisti, & ad idola muta, & vana tuũ adiecisti animum obliuiscaris. Et opprobrij viduitatis tuę non recordaberis amplius, quia dominabitur tui, qui fecit te, hoc ẽ ille ipse qui fuit conditor, & formator tuus, tui curã geret: ille custodiet introitũ tuũ, & exitũ tuũ: hęc eadẽ verba posũt referri ad animã, quæ cũ fuerit cõtrita, & in melius cõmutata, non cõfundetur, neq; erubescet, iux-
D ta illud Ezech. 18. Si impius egerit pœnitentiam, &c. Ezech. 18. *Nunc, & per omne aeuũ* ab omni labe, & iniuria vindicabit te, neq; permittet ab aliquo vt seducaris, & opprimaris. Et quis nã est iste? *Dominus inquit exercituũ nomẽ eius, & redẽptor tuus Sãctus Israel:* Iste inq; qui dominatur tui, qui fecit te, quiq; est redẽptor tuus, cuius nomen dominus exercituum. iste inquam Deus omnis terrę vocabitur: vel dic. Non recordaberis
E amplius adolescentię tuę, quando à sinagoga pp humilitatẽ confundebaris.

Super his verbis nonnulla sunt expẽdenda. Primum quidem cum inquit Propheta. Noli timere ò Ecclesia, quia non confunderis, neq; erubesces. Po- *Erubescẽtia* nunt quidam discrimen inter confusio- *& confusio* nem, & erubescentiam, quia confusio *quo differũt.*

est

est quædam actio, quæ afficit interius animam, & vehementer angit, & cruciat, ita vt homo in se ipso planè ignoret, quid sit, quid ve sit facturus, & quò se vertat, õnino nescit, nec suis reb⁹ quale sit remediũ adhibiturus, erubescẽtia verò exterius hominẽ torquet, & vilẽ se atq; contẽptibilem omnibus reddit, ita vt hęc verba possint referri ad quãcumq; animam, quæ cum fuerit contrita, & in melius commutata non cõfundetur, neq; erubescet. Fideles ergo, & qui Christo nomen dederint non habent quid timeant, quia non confundentur neq; erubescent, hoc est neq; interius, neq; exterius madefient: Dicunt aliqui exponentes ex sententia D. Aug. fidelibus timẽdum erat, ne confunderentur, aut erubescerent, cum varias persecutiones paterentur, & varijs contumelijs pro Christi nomine quotidie essent affecti. dicit August. de cõsensu Euangelistarum lib primo cap. 32. Ne timeas ò, Ecclesia hominũ minas, & furias, quãdo in sãguine martirũ tamq; honore purpureo vestieris, ne timeas inquã, neq; erubescas, quòd detestabilis sis futura, quando pro magno crimine erit, aut saltim ignominia Christianum fieri, & vocari: Cõstat.n. quod non solum principes sacerdotũ, verum etiam imperatores gentium publico edicto pręceperunt ne Christiani auderẽt palã sacrificia facere: Et Diocletianus imperator fraude tamẽ, & dolo commendabat Fœlitianũ quendã, quòd Christianorum sectam imperatoribus exosam sectaretur: Et Quintianus Sicilię prætor dixit ad B. Virginem Agathã· Nonne te pudet nobili genere natam, humilem, & seruilẽ Christianorum vitam agere? cui tamẽ Agatha respondit. Multo prẽstantior est Christiana humilitas, & seruitus, cunctis regum opibus, ac superbia. Potuit ergo in his, qui recens Christi fidem susceperant plures ob causas cõfusio atq; erubescentia contingere, vel ob memoriam prẽteriorum delictorũ, quibus iam diu perpetrãdis erant assueti, atq; ideo timendum erat ne ad ea rursus laberentur: aut ne tam facile à Christo fuerint admissi, & eius gratia

D. Aug. lib. 1. de cõsens. euang. cap. 32.

Agatha Virgo, & Mar.

A digni habiti; aut timendum erat ne cõfunderentur, atq; erubescerent si Christi nomen faterentur, & prædicarent, videntes eiusmodi nomẽ tam execrabile fore gẽtibus, & Inisũ. Dicit ergo Propheta nullam ob causam fore timẽdũ, quia nihil erit quo confundantur, aut erubescant, quia præsentem habebũt, qui dominatur eis, Dominum Deum, qui fecit eos, & qui redemit eos, Dicit Cyrillus, qui fecit eos idest, denuo condidit, & reformauit. Sed aliud dubiũ B nequaquã prætereundum est, quia dicit propheta de Ecclesia ex gẽtibus cõgregata. *Adolescentiæ tuę, & opprobrij viduitatis tuæ non recordaberis amplius.* Dubium ergo est. Quomodo Ecclesia Catholica dici potuit vidua, cum antea dictum fuerit ipsam fuisse sterilem, & postea plures habuisse filios, quam ea quæ habuit virum. Dicendum est primo quod genus humanum potest C dici viduitatem incurrisse, quoniam ab exordio suę conditionis Deum coluit, fuitq; ei tamquam viro, & sponso legitimo coniunctum, quo postmodũ derelicto se cõuertit ad idola: Aut dicas quòd Ecclesia ãmisit virum iuxta corporis passionem: & in die iudicij quem tam ãmisisse uidebatur receptura ẽ hominis filium. Vidua quoq; dici potest pro illo triduo quo Christus iacuit in sepulchro, quo tẽpore affecta est maxi D ma ignominia, & ingenti tristitia, quamuis postmodum tristitia in gaudium, & ignominia in summam gloriam, & honorem fuit commutata. Nec me dixisse mireris hominum genus coniunctum Deo, velut sponsam uiro, quia sic etiam Deus copulatur homini, vt vir vxori, non corporis vnione, sed intimo affectu mentis, & beneuolentia: sic enim legitur alicubi dictũ à Deo. Ego desponsaui te mihi in iu- E dicio, in mĩa, & iustitia, atq; ideo d. Dauid ipsi Deo. Adhæsit anima mea post te, & suscepit me dextera tua. No tamen negamus deũ etiã unitũ corpori, cum scilicet Dei filius factus est filius hominis.

Eccl. Catholica Vidua.

Quando homines ceperunt colere Idola vide in tractatu de immaginibus.

Nicolaus de Lyra describit tempus confusionis adolescentię, pariter & viduitatis ipsius gentilitatis, describit etiam

tiam confusionem, & opprobrium adolescentiæ, & uiduitatis ipsius populi Israelitici: Confusio adolescentiæ gentilitatis fuit eo tempore, quo ad idolatriam deflexit, ad quam statim declinauit, Dei cultu remanente in Abraham tantũ, & suis successoribus per Isaac, & reliquos ab eo descendentes. Vidua vero fuit gentilitas, & opprobrium sustinuit, postq; fuit data lex, quo tempore fuit à Deo propter idolatriam quasi dimissa, & repudiata, ipsa verò gens Iudaica per legem ipsi Deo coniuncta, & desponsata multitudo gentium vidua fuit secundum Cyrillum, qa quo tempore fuit in idolatria, nullum genus fructuum potuit edere, neq; .n. erat apud eam è cælis sponsus spiritualis fertilitatis dator, qui bonorum seminum occasiones, euiq; animæ consueuit inserere. Sic & gens Iudaica cõfusa fuit in adolescentia sua, dum & ipsa post dationẽ legis in deserto in idolatriam incidit, & postmodum in terra promissionis, secundum quod Hier. 2. habetur. vbi dicit Deus. Recordatus sũ tui miserans adolescentiam tuam, & claritatem desponsationis tuæ, quãdo secuta es me in deserto. Vidua verò effecta est, & viduitatis opprobrium incurrit ipsa sinagoga, dum fuit data lex noua, quam cum recipere noluisset de relicta fuit à Deo, & repudiata maiori ex parte. Posteaquam verò predicato Euangelio, & Christi gratia diffusa, eiusq; beneficio gnauiter pspecto, fuit constituta Ecclesia ex gentibus, & Iudæis, ablata est confusio, & euanuit ab vtroq;, hoc est à gentibus, & Iudæis viduitatis opprobrium; neq; amplius ẽ distinctio Iudæi, & Græci; quoniã idẽ Dominus omniũ, diues in omnes qui inuocant illum; & paulopost in Christo Iesu, inquit Apostolus, neque circumcisio aliquid valet, neq; præputiũ, sed noua creatura per fidem, & sacramentum baptismi regenerata; & hoc est quod dicebat Esaias ad ipsam Ecclesiam ex vtriq; congregatam, videlicet, confusionis adolescentiæ tuæ obliuisceris, & opprobrij viduitatis tuæ non recordaberis amplius, quia dominabitur tui &c.. Accipe quam ve

Hiere. cap. 2.

A lis ex propositis expositionem.

Vnde colligendum est eos in perpetua confusione, & opprobrio viduitatis, & congerie omnium malorum esse permansuros, qui in hanc fidem coalescere, & conuenire noluerint. Ast ego te Domine instanter rogo, supplexq; precor vt obliuiscaris confusionis adolescentiæ meæ, nec solum delicta iuuentutis, sed totius vitę meæ nolis vnquam meminisse, neq; pmittas

B viduitatis meæ tempus diutius prorogari; sed fac mecum secundum magnam misericordiam tuam; fac rogo, ne et ego amplius confundar, sed confusionis quam capio adolesẽtiæ meę, ac viduitatis prorsus valeam obliuisci.

Quia vt Mulierem derelictam, & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentia abiectam, sic dixit Deus tuus. Tex. 4.

C His verbis Deus (vt semper) ostendit suam erga nos benignitatem, & clementiam, nobisq; præ oculis habendam, perpetuo considerandam, quòd non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, dum inquit.

Quia vt mulierem derelictam, & mœrentem spiritu vocauit te Dominus.

Quasi dicat. Confusio adolescentiæ tuæ, & opprobrium viduitatis tuæ

D excidet aliquando ex memoria, idest non erit, cur eorum recorderis, *quia qui fecit te, & redemit te, dominabitur tui:* Quod antẽ hoc beneficij tibi cõtulerit, ò Ecclesia à Deo redempta, nullum tuum extitit meritum, sed solã diuinæ miserationis dignatio, nihil omnino tibi tribuas. *Quia vt mulierẽ derelictã, & mœrentem spiritu*, idest. Tristem, & afflictam, & omni ope destitutam vocauit te Dominus, &

E veluti uxorem in adolescentia abiectam id quod longe turpius est, & ignominiosius. Solent enim vxores adolescentulæ carius teneri, & ardentius amari; adeo quod si ea inætate repelluntur, absque graui dedecore, & ignominia peragi non potest, sic dixit Deus tuus: per mulierem derelictam, dubio procul intel-

ligere

ligere possumus animā peccatricem, sed quādo cōteritur, & preteritorū pœnitet, vocatur à Domino, & eam amplectitur, vnde Prouerb. 12. Mæror in corde viri humiliabit eum. Hoc ait Propheta vt fidem indubitatā suis verbis haberemus: Dixit inquam Deus; *Deus s. omnis terra*: olim enī in sola Iudæa notus erat Deus, at postea quàm vocata est per fidem ad agnitionē eius multitudo gentiū, omnis terra, & omnis lingua se ei subiecit. Ex quo (inquit D. Hier. perspicuè patet nequaquā eiusmodi verba dici ad Ierusalem, quę nunquā in toto orbe dominata est, sed ad Ecclesiam Christi, cuius hæreditas, mundi possessio est. Sed fortè dices. Si gentes antea ignorabant Deum, quo modo poterant dici derelictę, & spiritu mærentes? Nullus enī tristatur se derelictum ab aliquo, si eum non nouerit aut nullam habuerit cum eo necessitudinem. Dicendum quòd licet gentes anteq; Deum agnoscerent non potuerunt dici actu lugentes, & mœrentes; verum hac sola ratione, quia derelicti erant à Deo, & ignorantiæ tenebris obuoluti, luctus, & mœroris iustā causā habebant; id quod possumus asserere de quouis peccatore, qui & si non lugeat, atq; tristetur, dum peccatorū cęno obuoluitur, habet tamen causam in se ipso vnde lugere debeat, & vehementer tristari: Vocauit ergo nos Deus tamquam mulierem derelictam, & mœrentem spiritu, & velut vxorem in adolescentia abiectam, & hoc est quod dicit Apostolus ad Rom. 5. Commendat Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: quare si Christus hoc tam solemne beneficium dum peccatores essemus, nobis conferre dignatus est, multo magis postea; iustificati sumus in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsū Sed vide quid sequitur. *Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te &c.* Vsq; ad partem illam. *Sicut in diebus Noë*. Sensus est quod tēpus, siue spatium illud, quo nobis irascitur Deus, & visus est nos omnino abiecisse, & dereliquisse & valde modicum, & velut instans, si cum eo, quo vsus est misericordia, & benignitate conferatur. Et quamquam per multa sæcula gentes fuerint satis alienæ à Dei notitia, & longé procul aberrarent, vniuersus tamen illius temporis decursus, ac tractus respectu æternitatis fere nihil est. Vnde psal. 62. Misericordia tua super vitas, labia mea laudabunt te. & Paul. 2. ad Corint. 4. Id quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum glorię pondus operatur in nobis. Præterea si fiat collatio doloris, & pœnæ quam sustinemus dū hac vita viuimus, cum grandibus, & præ excelsis illis quæ nobis conferuntur præmijs, nulla ferè poterit esse proportio, cum finiti ad infinitum nulla est se possit, penes, & qualitatem, & magnitudinem rei, quemadmodum dicebat Apost. Paul. Non sunt cōdignę passiones huius temporis ad futuram gloriam quę reuelabitur in nobis: *Et sap.* 3. In paucis vexati, in multis benè disponentur. *Et* prima Petri primo. Modicum nunc oportet contristari in varijs tentationibus, vt probatio vestræ fidei multo sit pretiosior auro. Hoc ergo verbis iam propositis voluit innuere, quod ipsum longe clarius manifestat cum inquit. *In momento indignationis, in eo* uidelicet instanti, quo indignatus sum tibi, *abscondi faciem meā parūper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit redemptor tuus Dominus*. Sic profectò cōtingit, quod tentationes, & flagella, quæ patimur in hoc mundo sunt breuissima valdè modica, & quasi in instanti obueniunt si conferantur ad præmia, quibus quādoq; fruemur, vt verum sit quod Naū primo legitur. Afflixi te, & non affligam vltrà. vt etiam d. Paulus. Vide & pondera quam magnum, & latum sit discrimen inter tempus illud, quo Deus auertit faciem suam à nobis, & quo misericordia nostri miseretur: nō cōtinet enī Deus in ira misericordias suas: nec dicit se auertisse faciem suam a nobis,

Margin notes: Prou. cap. 12. — Gentes āte susceptā fidē derelictę — Rom. 5. — Ps. 62. — 2. Cor. 4. — Rom. 8. — Sap. 3. — prima Petri cap. 1. — Naū. cap. 1.

Section letters: A, B, C, D, E

bis, sed abscondisse tantum, quoniam A & si auertisset faciem suam á nobis, omnia turbarentur, & conuerterentur in puluerem, sed abscondit tantum ne videlicet suæ bonitatis radios aspicere, ac attrahere possimus; quemadmodū sol dum abscondit radios suos, id quod dum interponitur terra inter ipsum, & lunam solet accidere, omnia sunt tenebris obtecta: sic propemodum nobis vsu venit dum peccamus. sic enim dicebat propheta. Peccata vestra diuiserunt B inter uos, & deum vestrum. *Hæc ergo dixit redēptor tuus Domin⁹* q.d. Nō dubites, nec hæreas, aut existimes nugas esse, & mendacia, quę hucusque diximus. Verba sunt redemptoris tui. Quò autem diuinæ promissiones certiores simus, nec Deū aliquando nobis defuturum suspicemur, ponit exemplum in his quę in diebus Noè contigerunt dicens: *Sicut in diebus Noè istud mihi est* scilicet proprium, & peculiare ne quod C polliceor cuiquā desit, sic erit de vobis. Iurañi enim ipsi Noè ne inducerem aquas diluuii vltra super terram, sic iuraui, & animo firmiter constitui, ut nō irascar tibi, & non increpem te, idest non cum ira, & indignatione commoueear aduersum te, quod quidem nos omnes iugiter expetere, & præcari debemus, hoc pręsertim tempore, quo in tot angustias, & mundi aduersitates incidimus, quando fame, & sęua homi- D num mortalitate affligimur, & cruciamur. Ne velis optime Deus nobis amplius irasci & increpare diutius, satis enim oppressi sumus, & calamitatibus affecti. Aptissima est collatio ipsius Noè cum domino nostro, quoniam sicut Noe fuit principium instaurationis humani generis per Archam ex ligno confectam; sic Christus dominus per lignum sanctę crucis fuit principium eorum qui regenerantur in filios Dei. E Subdit. *Montes enim commouebuntur & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, & foedus pacis meæ non mouebitur, dixit miserator tuus Dominus.* Sensus horum verborum est quod prius montes & colles à suo loco recedent, & transferentur, & colles velut res animata contremiscent, quàm misericordia mea sit à te recessura, & foedus pacis meę tecum initum, sit rescindendum, aut amouendum, ut sit idem quod supra diximus ex verbis Saluatoris. Pro te rogaui Petre vt non deficiat fides tua; & psal. 39. Statuit supra petrā pedes meos, & direxit gressus meos. Nec dubium eiusmodi promissionem firmiter adimpleri penes Ecclesiā hanc militantem, quæ & si quandoque iactetur fluctibus, & agitetur, numquam tamen summergitur, & perit. Nec de Ecclesia tantum communiter accepta, verum de quolibet uiro probo, & iusto potest etiam intelligi, qui & si quandoque ceciderit, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam; & idē propheta dicit alibi. Iacta cogitatum tuum in Domino, & ipse te enutriet, nō dabit in ęternum fluctuationem iusto. & psal. 33. Multę tribulationes iustorum, & de omnibus his liberauit eos dominus: custodit enim dominus omnia ossa eorum, vnum ex his non conteretur.

Similitudo ergo hic adducta de Noè in hoc consistit, quod sicut eo tempore quo iussu domini inundauerunt aquę super omnem terram, & perdiderunt omnem carnem, exceptis illis paucis qui fuere seruati, dixit postmodū Deus. Statuam pactum meum vobiscum, & nequaquam vltrà interficietur omnis caro aquis diluuii, neque erit deinceps diluuium dissipans terram, ita, & nunc postquam deleuero, & expiauero per eundem filium meum omne peccatū, iniuit pactum cum Ecclesia sua, & cū fidelibus suis, non amplius se iraturum cum ea, & increpaturum eam, & misericordiam suam numquam ab ea recedendam: quemadmodum dixit ibidē ad Noè; Nequaquam vltra maledicam terrę propter homines. Deinde sequitur eandem Ecclesiā arguens. *Paupercula, tempestate conuulsa absque ulla consolatione. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in Saphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles*; hoc loco propheta in persona Dei prædicit prosperitatem, & foelicitatem futuram Ec-

Marginalia: Hieremias. — Tex. 5. — Gen. 9. cap. — Luc. 22. — Psal. 39. — Psal. 36. — Psal. 33. — Tex. 6.

clesiæ, sed ut cognoscamus eiusmodi prosperitatem, & fœlicitatem conferri ab eo qui est miserator Dominus, præponit eius miseriam, & calamitatem: vocat eam pauperculam quod nō solum miseriam, & egestatem omniū rerum videtur indicare, sed humilem, & omnino abiectam, ac miserabilē statum illius: Deus vocatur misericors, & miserator, quia misericordia vtitur erga nos liberando à culpa: vocatur, & miserator, quia nos liberat à miseria, idest à pœna.

Dicit eam tempestate conuulsam, quia uariis cupiditatibus commotam, & agitatam, & absque ulla consolatione. Anima cuiuscumque hominis, & præsertim uiri iusti dicitur conuulsa interius tempestate tentationum, exterius vero tempestate persecutionum, & afflictionū, & demum tempestate Diaboli qui semper circuit quem deuoret. Sic profectò habebat multitudo gentium priusquam Dei filius aduenirct, & seipsum nobis manifestaret, eramus omnes pauperculi, nullo spirituali munere ditati, a Demone, mundo, & carne frequenter agitati, neque vllam poteramus consolationem recipere: quādoquidem ubi non est Deus, nulla potest esse ueri boni posseſsio, gaudium nullum, nulla consolatio. Aliqui per pauperculam, tempestate conuulsam intelligunt ipsam Ecclesiam fidelium tot tribulationibus, & persecutionibus infidelium, & hæreticorum agitatam, aut etiam ipsam animam nostram plurimis Diaboli tentationibus commotam, infestatam, ac perturbatam.

At posteaquam Christus venit in hunc mundum, & construxit Ecclesiā suam vide quot, et quam maxima bona fuere huic domui siue Ciuitati collata dicit enim. *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos &c.* Sternam inquit per ordinem, quia suo quoque loco disponam, nulla erit cōfusio, quia conuenit omnia decenter, & secundum ordinem fieri: sternam inquit lapides tuos. i. ita te muniam, et lapidibus præciosis construam, ut nullus turbo, nulla tempestas, atque procella te cōuellere, aut è loco mouere unquam possit: firmabo te supra firmam petram *& fundabo te Saphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua*; fundamenta quidem non modo erunt solida, & firma, sed maximè præciosa, vt venustior, & elegantior sit domus, *& ponam iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos* marmoreos, et eximia arte elaboratos, & omnes terminos tuos circumquamque *in lapides desiderabiles*, ut nulli sint iis augustiores, & præciosiores, ut vera fuerit visio Ioann: Apocalip. cum inquit. La- Apoc.c.21 pides præciosi omnes muri tui, et turres Hyerusalē gemmis ædificabuntur: quos lapides dicunt fuisse Apostolos, et prophetas, et viros doctos, probos, et iustos. Alii moraliter dicunt lapides fore sternendos cum dicimus quid per singulos sensus operamur, et quot peccata passim committimus. Porro de natura, et qualitate istorum lapidum, nihil amplius discutiam, sat est videre Dioscoridem, Plinium, et alios auctores, qui de huiusmodi copiose loquuntur: constat autem omnia hæc per metaphoram dicta: fundamentum enim primum et præcipuum huius Ciuitatis, ac domus, est ipse Christus ut dicebat Apostolus prima ad Corinth. 3 Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est quod est Christus Iesus: fundamenta etiam fuere Apostoli, et præcæteris princeps ille Apostolorum Petrus, cui dictum fuit à Domino. Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam *Diuus* Gregorius 18. moraliū. cap. 20. vult Deum loqui ad Ecclesiam et pollicetur se in ea straturum per ordinem lapides, hoc est distinguere animas Beatorum iuxta diuersitatem meritorum, et fundare eam in Saphiris, hoc est in animabus cœlestia appetentibus eam stabilire, et consolidare. Vide reliqua 18. moral. cap. 20. Præterea ostendit ipse Propheta, quales sint futuri huius Ciuitatis habitatores et incolæ, et inquit. *Vniuersos filios tuos doctos à Domino, & multitudinem pacis filiis tuis* habitatores inquam ipsius non erunt homines rudes, et igna-

ri, sed vniuersi docti a Domino, ut dominus sit eorum doctor, & magister id quod etiam adductum fuit a Ioanne cap.6.d. Est scriptum in prophetis, et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audiuit a patre et didicit, venit ad me. Volunt plerique hanc sententiam intelligi solum de his, qui vna cũ Christo triumphabunt in regno cœlorum, qui quidem vident omnia in verbo quę faciunt ad eorum beatitudinẽ, et quæ vult Deus illis innotescere, verum ego existimo intelligi quoque de his qui sunt in pręsenti Ecclesia: quandoquidem quicunque docentur, ac recipiunt Christi doctrinam, et efficiuntur eius discipuli; neque aliud scire cupiunt, nisi quę spectant ad salutem, nonnisi a spiritu sancto instruuntur, et erudiuntur, et propterea quicumque sunt veri fideles, et discipuli Christi, in Ecclesia et non extra Ecclesiam addiscentes, erunt docti a Domino, et propterea dicit. Omnes erunt docti a Domino, non quod omnes generaliter sint docti, sed quicumq; sunt edocti, a Deo sũt edocti. Aug. de prædest: sanctorũ: *& hi habebunt multitudinem pacis*. i. tranquillitatem conscientię, ita ut nihil eis aduersum valeat, ipsos concutere, aut perturbare, et præter id promittuntur huic Ecclesiæ quę sequuntur. *Et in iustitia fundaberis*: pollicetur ergo Deus Ecclesiæ suæ multitudinem pacis, et iustitiam: quemadmodum prędixit ipse Dauid psal.71. Orietur in diebus eius iustitia, et abundantia pacis, et dominabitur a mari vsque ad mare, et à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Pro iustitia quidem hoc loco possumus accipere eam quæ seorsũ ponitur distincta ab aliis virtutibus primariis quæ Cardinales nuncupantur, et pro iustitia legali quę est operatio, et executio legis, et administratio omnium virtutum: aut etiam pro iustitia qua verè et realiter, seu formaliter iusti sumus, quę quidem est basis, et fundamentum omnium bonorum, et præcipuum decus, et forma ipsius Ecclesiæ, quæ non habet maculam neque rugam: cum itaque tot bona fuerit Ecclesiæ suę pollicitus ipse

Io. cap.6. *psal.71.* *Fundari in iustitia.*

A Deus monet illam, et cautam reddit, recedat ab iis omnibus, quę illam quęunt perturbare, aut quouis pacto annituntur conuellere, et inquit.

Recede procul à calumnia, quia non timebis, & a pauore, quia non appropinquabit tibi. Sic habet textus vulgatus, et sic exponit diuus Hieronymus, et plerique omnes. Quidam tamen iuniores sic legunt. *Recedes procul a calumnia, quia non timebis, & a pa*B*uore, quia non appropinquabit tibi*, & hic est sensus horum verborum quod videlicet inter alia dona, et beneficia, quæ pollicetẽ Deus ipsi Ecclesię, et suis fidelibus hoc aliud erit, quod ĩ iustitia fundabitur, et erit immunis a calumnia, et sic legunt. Recedes procul a calumnia. Sed quoniam, ut dixi, textus vulgarus habet. Recede procul a calũnia, quasi moneat, et aduertat quemcumque, ut recedat a calumnia, et nõ C calumnietur quemquam, ideò sequens communiorẽ sententiam, sic libet exponere. Vt scilicet ipse Propheta post quam pollicitus fuit tot gratias spiritua les Ecclesiæ conferendas, quò eas consequamur, nec aduersariorum impetus vmquam formidare possimus, docet quid facere debeamus, et inquit. Recede procul a calumnia, idest neminẽ calumnieris. Vt autem videamus quã maxime conferat saluti nostræ, et quie D ti recedere a calumnia, operepræcium est uidere quid sit calumnia. Ea quidẽ iuxta communem, et vulgatam huius nominis acceptionem dicitur falsa ali, cuius criminis impositio alicui personę, et tanto grauior, quanto de eo cui imponitur est optima apud omnes opinio, sic Nonius videtur accipere, et Salustius itidem.

Tex.7. *Calumnia quid.*

Aliqui aliquanto presius accipiunt calumniam, ut dicatur vexatio alicu E ius in litibus per fraudem, et frustrationem, aut dicitur alicuius rei malitiosa interpretatio. Diuus autem Hieronymus interpretatur calumniã iniquitatem, quia ut ipse inquit. Omnis iniquitas, et rapina nascitur a calũnia, quasi uelit innuere, calumniã esse originem omnis mali. Cũ itaq; a calumnia recesserimus, tremor et pauor, nõ

appropinquabunt nobis, sed ita fiet ut nequaquam homines, sed Deum timeamus, ut dicamus cum Moyse. Tremés sum ego, & timeo: & vnà cum Dauide Timor, & tremor uenerunt super me, & contexerunt me tenebræ. Id autem erit, si potius homines, ac commoda nostra quam Deum timeamus. Multipharium namque contingit homines quandoq; fore calumniatores, uel spõte, & proprio spiritu ductos ut suis eõ modis, & uoluptatibus inseruiant, uel aliorum opera, & consilio, uel etiam coactè, idest per uim, & metum, multa enim plerique homines per vim, & metum facere coguntur. Sed minas hominum non esse timendas, facile quisque iudicabit cum meminerit Regium Prophetam nobis polliceri, ac testificari quod Deus humiliabit calumniatorem psal. 71. Neque propheta præcipit solum, ut recedamus à calumnia, sed addit, procul, idest, longe multum, nulla ex causa, neque vsquam, aut vllo in tempore, itaut omnino caueas, ut sis immunis a calumnia, ut sis tutus à pauore, & tremore, tunc enim liberi sumus à pauore, quando neminem ledimus, nulli calumniam inferimus: quàm deindè fini noxię, & pestiferę, aut execrandę hominum calumniæ, ostendit Regius Propheta cum psal. 118. rogat Deum dicens. Redime me à calumniis hominum, ut custodiam mandata tua, ut scilicet liberè, & absque ullo impedimento valeam tibi inseruire: Namque ut exponit D. Augu. si hoc mecum egetis o Deus, ne criminationes eorum falsas, quas obiiciunt pertimescam, cum patientia donata redemeris, inter ipsas calumnias, custodiam mandata tua.

Ps. 71.

Ps. 118.

Super his uerbis Prophetæ Aug. elicit hanc pulcherrimam sententiam, seù dogma, uidelicet, calumnias hominum non esse timendas, quia ut ipse inquit, si uera homines crimina obiiciunt, non calumniantur, si falsa non est opus redimi ab eis, quia sic nocere nõ possunt: Crimen quippe falsum, quod est calumnia, reum non facit hominem, nisi apud Iudicem hominem; Vbi autem Deus Iudex est, nullus falso crimine lę

A ditur, quia non cui obiicitur sed obiicienti potius imputatur. Omni ergo iure, & ratione recedendum est a calumnia quemadmodum etiam monet Apostolus prima Thes. 4 Ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negocio fratrem suum, quoniam uindex est Dominus de his omnibus. *Ecce accola ueniet, qui non erat mecum, aduena quõdam tuus adiungetur tibi.* Manifestũ est hoc loco vaticinium de conuersione gentiũ B earumque accessu ad ipsam Ecclesiam, Sed nonnulli distingũt inter accolam, & aduenam, ut per accolam intelligamus hęreticos qui uidentur esse propè nos, & ex nostris, sed re vera non sunt ex nobis, longè sunt a nobis, & ualde remoti, ac distantes, seù mauis dissidentes, sed psal 104 Iacob dicitur fuisse accola in terra Cham. Et secundum aliquos accola dicitur uicinus alicui loco, & aduetitius, vel ascititius. Per aduec C nas verò & peregrinos intelligunt Idolatras, quos appellat, quondã tuos, quia ex ipsis, vel ex eorum patribus prodierunt. Isti ergo omnes adiungẽtur tibi, hoc est ipsi Ecclesiæ: sunt qui per accolam, & aduenam intelligunt non eos qui accesserunt ad Iudæos, ut essent cum illis, sed ut conspirarent aduersus eos, sed ficta quadam religionis specię aut foederis cuiusdam cum illis incundi simulato prætexta intestinum scelus, & odium occultabant. Sed hæc ex D positio nullo pacto cõuenit pręsenti literæ, propterea sequamur priorem sententiam iuxta sensum allegoricũ, quod multi ex Iudæis, qui olim uidebantur esse ex nostris, & ex gentibus, conuenerunt, & accesserunt ad ecclesiam in qua non est distinctio Iudæi, & gręci. Sequitur textus. *Ecce ego creaui fabrum sufflãtem in igne prunas, & proferentem uas in opus suum, et ego creaui interfectorẽ ad dis* E *perdendũ.* Litera est facilis si exponamus iuxtà sententiam hebræorum, quod. s. Deus creauit, & destinauit Nabuchodonosor ad destruendã Ciuitatem Hyerusalem, & disperdendum populos eius & interficiendum, at quoniam credibile est Prophetam uaticinari de his quæ contigerunt in Ecclesia, & quotidie ferè contingunt in animabus

D. Paul. 1 Thes. cp. 4

bus quorumcumque hominum, dicamus Deum creasse fabrum, idest Demonem secūdum substantiā.s.& naturales eius potētias, ac virtutes, creasse inquā ipsum, ut experiatur in nobis patientiam, & magnanimitatem. Dicitur enim Demon faber sufflans prunas in igne, idest excitans aduersus ecclesiam iniquitates, nequitias, hereses, & dissidia, ipse quidem, & eius membra sunt artifices omnium malorum, de quibus dicebat psal. 128. supra dorsum meum fa-
Psal. 128. bricauerunt peccatores, prolongauerūt iniquitatem suam, & Iob 13. cap. d. eos esse fabricatores mendacii, & authores,
Iob. 13. ca & cultores peruersorum dogmatum. Huius fabri folles sunt omnes adulatores, detractores, lenones, & omnium malorum inuentores, iste quidem artifex, & faber sufflat interius tentando, suggerendo, & cogitationes malas immittendo, exterius uero offert, & affert oportunitates in opere exequendo, & postmodum, disperdit, & consumit, qui ei consentiunt, adeo quod ipse est faber sufflans, & proferens uas in opus suum, idest ab eo commotum, & preparatum, & postmodum interfector eorū qui sibi consenserunt; & id quod magnopere notandum est, hæc omnia opera, actiones, & officia habuisse a Deo quo ad substantiam naturę, & actus, nō autem quoad malitiam, & turpitudinē rei (nisi Deo permittente) & propterea sequitur in textu ne de diuina bonitate, & clementia Dei vmquam diffidamus, sequitur inquam, *Omne vas quod fictum est contra te non dirigetur, et omnem linguam resistentem tibi in iudicio iudicabis*. q. d. ò sponsa mea ecclesia, uel anima mihi plurimum dilecta non timeas artes, & uersutias Diaboli, quia omne uas, quod fictum est contra te non dirigetur, idest nihil efficiet, nihil exequetur: non sortietur effectum, frustra, & perperam erit omnis labor, & negociatio contra te, & omnem linguā resistentem tibi in iudicio iudicabis, adeò quod tu, ò Ecclesia, & anima fidelis eris dominatrix, & iudicatrix omnium operum, & cogitationum quas

A aduersum te homines peruersi, & Demonis asseclę moliri curabunt. Vas fictum significat omnem uim, & industriam hominum contra Ecclesiam, siue contra electos, & quodcumq; arte & studio demonis elaboratum: vasa diaboli dubio procul sunt ipsi peccatores de quibus loquitur Apostolus Rom. 9. d. sustinuit ipse Deus in multa patiētia uasa irę apta in interitum. *Per linguam resistentem tibi*, intelligas huius seculi
B sapientiam, consilium, & prudentiam, & pręsertim prauas, & impias hæreticorum doctrinas, & impurissima eorum dogmata, nihil horum contra te dirigetur, & vim suam poterit exercere, tandem concludit Esaias, & inquit. *Hęc est haereditas seruorum Domini, & iustitia eorum apud me dicit Dominus*, dicit inquam Dominus, hæc quę ego uobis scribo, quę prędico, ac ventura polliceor, hæc quidē non ego, non ex meo
C spiritu, non à me dicta, uel inuenta cogitato, sed uerba sunt Domini. Hæc dicit, & inspirauit Dominus *hac est* inquit *hæreditas, & possessio seruorum Domini*, nihil ergo aliud quærere, nihil aliud eos oportet expetere, neque cum. D. Petro Dominum percunctari dicentes. Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te, quid ergo erit nobis? *Et iustitia eorum apud me*, hoc est Sanctitas, honor, & gloria eorum hæreditabunt apud me, idest
D eam dabo, eam conferam, & à me recipient, & in me vno illam constituent. Nam qui suam volunt iustitiam constituere, iustitiæ Dei non sunt subiecti, & & propterea dicit. *Iustitia eorum apud me*, quia sermo est omnifariam de seruis Dei, qui sunt apud Christum Dominum, & manent in domo sua, idest in ecclesia. Quę est bene fundata, idest in iustitia constituta, sapienter ædificata, artificiose cōstructa, multis mansionibus
E rectè accōmodata, & bonis omnibus ditata, ab omnibus cohabitata, ab hereticis, infidelibus, et Tyrannis oppugnata, in cunctis tamen aduersitatibus, (protegēte Deo) victoriam consecuta. Amen. Et hic est finis expositionis liiii. cap. Esaiæ prophetæ.

Vas fictum.

CAPVT QVINQVAGESIMVM QVINTVM.

OMNES sitientes venite ad aquas, & qui non
1. habetis argentum: properate, emite, &
comedite; venite, emite absque argento, &
absque vlla commutatione vinum, & lac.
Quare appenditis argentum non in panibus
& laborem uestrum non in saturitate? Au
2. dite audientes me, & comedite bonum, &
delectabitur in crassitudine anima vestra. Inclinate aurem
vestram, & venite ad me, audite, & viuet anima vestra, &
feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias Dauid
3. fideles. Ecce testem populis dedi eum, ducem, ac praeceptorem
Gentibus. Ecce Gentem, quam nesciebas, vocabis: & Gentes
quae te non cognouerunt ad te current propter Dominum Deum
4. tuum, & sanctum Israel quia glorificauit te. Quaerite Dominũ
5. dum inueniri potest: inuocate eum, dum prope est: Derelinquat
impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, &
reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum
nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum. Non enim cogi-
tationes meae cogitationes vestrae, neq; viae meae, viae vestrae dicit
Dominus. Quia sicut exaltantur caeli á terra, sic exaltatae sunt
viae meae á viis vestris, & cogitationes meae a cogitationibus ve
6. stris. Et quomodo descendit imber, & nix de caelo, & illuc vl
tra non reuertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & ger
minare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti.
Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non reuerte
tur ad me vacuum, sed faciet quaecunq; volui, & prosperabitur
in his, ad quae misi illud. Quia in laetitia egrediemini, & in pa
ce deducemini, montes, & colles cantabũt coram vobis laudem,
& omnia ligna regionis plaudent manu. Pro saliũcula ascendet
abies, & pro vrtica crescet myrtus. Et erit Dominus nomina-
tus in signum aeternum, quod non auferetur.

EXPLA-

EXPLANATIO IN QVINQVAGESIMVMQVINTVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *OMNES sitientes venite ad aquas; & qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite: venite, emite absque argento, & absque vlla commutatione vinum, & lac.*

PRæsens caput quam quam vtatur multis metaphoris, & similitudinibus, quibus utitur sacra scriptura, ut abscõdat sapientiam suã non studiosis, sed negligentibus, & ociosis meo iudicio est valde planũ: cũ .n. in cap. præcedenti ostenderit esaias, quibus liceat frui bonis, seruis domini, & quicunque apud eum, & cum eo sunt: nunc introducit eum vocantem, & inuitantem omnes sitientes, Inopes, & egenos, diuitiiq; fauoris, & gratiæ percupidos, vel quos bonorum cœlestium sitis excruciat ad hauriendas, & potãdas aquas apud quem est fons vitæ, Et summa liberalitate, ac munificentia cohortatur indistinctim omnes qui sitiunt, & & exuriunt iustitiam, nemine prorsus excepto ad percipiendas huiusmodi aquas, quibus dubio procul designatur gratia spiritus sancti, aqua sapientiç salutaris, vera salus, & institia: dicit ergo. *Omnes sitientes*; omnes qui uehementer et magnopere, atq; ingenti desiderio eõ cupiscitis Dei beneuolentiam, fauorem et gratiam, venite ad aquas; vocat etiã qui aquæ penuria laborant, dicit: venite, ut ostendat nos esse liberi arbitrii, & potestatis, ut accedamus ad gratiam: sed quia non est satis, ut nos accedamus, aut accedere uelimus, nisi quis nos nocet, & trahat: ideirco operepræcium est Dei gratia nos prçueniri: sic etiam alibi nos cohortatur Christus. Venite ad

Matth. 11. me omnes qui laboratis, & onerati estis

Ioan. 7. & ego reficiam uos; & apud Ioan 7. Si quis siti ueniat ad me, et bibat. oportet igitur nos ad aquas accedere, non expe-

A ctantes, quòd aquç accedant, & fluãt ad nos, quod nil aliud vult innuere, nisi q̃ oportet nos disponi, & præparari ad suscipiẽdam gratiam, nec reluctari, & terga uertere, aut aures occludere diuinis motionibus, et operationibus: omnes ergo sitiẽtes, qui. s. prçssi mole peccatorum pertimescitis iudicium Dei, & longe uos abesse ab eius regno suspicamini, agnoscentes insuper Dei benignitatem, gratiam, et misericordiã: Venite,

B statim accedite, neque differatis ad eũ conuerti, ne prçoccupati die mortis, locum pœnitentiç inuenire possitis: Per Sitiẽtes aliqui intelligunt qui sunt vehementer cupidi rerum terrenarum, nec possunt explere sitim. *De* huiusmodi aquis plura habemus testimonia in sacris literis, ut illud psal. 24. super aquas refectionis educauit me, animã meam conuertit, & illud. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris: Psal. 24. Esai. 12. Ioan. 4.

C & illud Ioa. 4. Qui biberit ex aqua, quã ego dabo ei, non sitiet in çternum, sed fiet in eo fons aquç salientis in vitam çternam. Aquç scilicet quas nobis subministrat spiritus sanctus perficiunt, & satiant nostrum appetitum, & omnem sitim extingunt, ne amplius sitiamus, & cupiamus, immo quo magis eas ebibimus, & potamus, eo magis desiderium, & cupiditas augetur, sed absque ullo tædio, & labore, at aquæ huius mũdi prçterquam quod sitim non sedant,

D sed magis augent, magnopere tandem cruciant, atque fastidiunt. *Et qui non habetis argentum properate, emite. & comedite.* Nomine argenti hoc loco intelligitur quicquid eo possumus nobis aliqd acquirere pcio extimabile: uult ergo innuere propheta, ne quis ob ino-

 piam

piā, vel egestatē alicuius rei terrenæ ne nire detrectet, & inquit Properate .i. sol liciti estote, & vt D. Paul. ad Heb. 4. d. Festinemus ingredi in illam requiem, non differamus vsq; ad senium, sed sūmo mane properemus accedere ad hunc fontē, nelut Regius Propheta. d. Mane astabo tibi, & uidebo, quoniam non Deus uolens iniquitatē tu es. et psal 118. Media nocte surgebam ad
psal. 118. confitendū tibi. Et Eccl. 5. Nō tardes
Eccl. 5. cōuerti ad Dominum. Et Ecc. 9. Quod
Eccl. 9. cumque potest manus tua instāter operare, quia nec opus, nec ratio, nec sapiētia, nec scientia erit apud inferos, quò tu properas. Manna etiam non inuenie batur nisi mane exod. 16. quarè etc. Sed
Exod. 16. dubium est quo pacto propheta inquit. Qui non habetis argentum emite: qui, fieri potest ut non habentes argentum, neque quicquam, quo possimus commutationem facere, cum eo quod accipimus, emere possimus? Præterea iubet nos, uel cohortatur sitientes venire ad aquas, & eas comedere, aqua nāq; non comeditur, sed potatur. Postremo aquę proprietas, et natura est ualde diuersa à natura vini, et lactis: verū tamē hortatē nos venire ad aquas, et absq; vlla commutatione sumere vinum, et lac.

Emere quid significat. Ad primum dubium Respondetur. (secundum D. Thom) quod emere hoc loco accipitur satis impropriè · emite, idest sumite, non secus ac si emeretis: vt scilicet liberè ac sponte accedamus tamquam rem nostram accepturi. Cum autem vellet ostendere propheta nos fore securissimos de Dei promissionibus, et eas non aliter nobis conferri, quam si proprię res nostrę essent; ideo voluit uti hoc vocabulo, emite. Aut dicendum illa emi, quæ magnis laboribus, aut obsequiis obtinentur, iusta il
prouer. c. 23 lud Prou. 23. Veritatē eme, et noli uēdere sapientiam, doctrinā, et intelligētiā. Alij dicūt illud, ꝓprie dicitur emi quod tāquā uenale nobis ꝓponitur acquirēdū, cū autē regnū cœlorū quandoq; dicatur uenale, quod tantū valet, quātū habes · idcirco dicitur, et prępònitur illud nobis emendū, sed non argēto, qua pecunia, quo prætio illud emimus? hoc vtique vȝ fide, charitate, obseruatione

A mandatorū Dei, et ꝙ plus his omnibus est, inextimabili, & incōparabili prętio sanguinis Christi. Ad aliud dubiū, dicimus aquā verissimè potationi potius quàm cōmestioni idoneam, et institutā, sed cū hæc locutio sit similitudinaria, non debet per omnia omnibus res pondere, dicimur enim aquam comedere, sumendo aquam pro gratia, & dono spiritus sancti, cuius generis aqua non solum sitim, uerumetiam, & famem
B uidetur extinguere: est enim huiusmodi aqua ipsius animæ pabulum, & panis ille saluberrimus quem petimus, dicentes: panem nostrum quotidianum da nobis hodie, & hęc est illa aqua de qua supra dicebamus ex regio uate. Super aquam refectionis educauit me: ne psal. 22.
que omnino est præter rem, vt uinum quoque aliquando commestioni deseruiat: propterea quædam uina, tantam habēt vim, et uirtutem, tantum robur,
C & substantiam, ut si semel in die epotentur, absque alio cibo hominem sustentant, vt ego sum expertus in quibusdā Hispaniæ regionibus, in quibus uinū est adeo potens, quod parum desumptum, per integrum diem sustentabat, nec erat opus quicquam aliud cibi assumere, et de maluagia (uulgo dici solet) quòd manducari potiusquam potari debet: quare non inconuenit sub aliqua ratione dici, comedite uinum,
D & lac: sed hoc loco per comedere vinum, & lac, pariter, & aquam intelligamus gratiam spiritus sancti, & eius do Quam magna sit uis na ad nos attrahere, & in intimis cor- & virtus vi dis uisceribus ea diutius detinere, & ni. vide Pli. conseruare. Sed cur vinum, & lac spe- lib. 11. ciatim nobis proposuit manducanda? cap. ult. lib. Dicunt aliqui hoc ideo factum ut intel 12. cap 1. Et ligamus dona spiritus sancti esse distri- li. 14. cap. 5 buta iuxta varias hominum conditio- & sequ. nes: uinū quidē est nutrimentū suauissi
E mū, senioribꝰ valde cōmodū, hoc est iis qui sunt magis in fide, et cognitione spiritualium dogmatum prouecti, atque instructi. Lac verò quod est magis aptum, et idoneum nutritioni infantium denotat donum, siue dogma illud quod paruulis in Christo, et minus prouectis Ecclesia dare consueuit; propterea di- 1. Cor. 3. cebat Paulus apostolus. Tanquam paruulis

ulis in Christò lac nobis potum dedi. Et hæc sacra scriptura comeditur legendo, audiẽdo, meditãdo, conferẽdo, & bene operando. Dicunt alij propterea nobis proponi vinum, & lac, quæ sunt & ratione coloris, & ratione saporis gustui nostro valde delectabilia, vehementer etiam inducunt somnum, & quandoq; nimis epota auferũt sensum, quoniam significant dona dulcissima, & suauissima quę nobis impertit Spiritus sanctus, & qui ex eis vbertim susceperit non sitiet in æternum. Dicit ergo textus. uenite, venite inquam, non passibus corporis, sed puris animi affectibus, emite absq; argento, & absq; vlla commutatione vinum & lac, sine argento quidem, ne forte existimętis dona cœlesta diuitibus tantũ esse conferenda, pauperes verò excludendos, nec solum absq; argento, sed absq; vlla commutatione, sitientes venite, & comedite vinum, & lac: sine vlla inq; commutatione; quippe qui nullum habetis męritum, neq; opera vlla bona, quib⁹ gratiarum promoereri possitis, sed sola gratia, & misericordia mea hunc vobis spiritualẽ cibũ conferre libuit. Libet hoc loco subnectere verba quędã Lact: lib. 3. diuinarũ institutionum cap. 26. vbi dicit. Tanta diuinę sapientię vis est, vt in hominis pectus infusa, matrem delictorum stultitiam vno semel impetu expellat, ad quod efficiendum non mercede, non libris aut lucubrationibus opus est, gratis ista fiunt. facile, cito, modo pateant aures, & pectus sapientiã sitiat: per aquas etiã hoc in loco diuinæ scientiæ vbertas, & copia, claritas, & magnificentia potest intelligi: quandoquidẽ sicut aqua purgat à macula corporis; sic & diuinę veritatis cognitio mundat nos ab iniquitatibus nostris: quemadmodum Ezech. 36. dicit Deus. Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Per eiusmodi aquas ĩtelligi, etiã potest baptismi Sacramentum, & lauacrum pœnitentiæ, quibusquidem citra omnem controuersiam, mundamur ab iniquitatibus nostris, quamquam non eadẽ ratione (vt aliàs videbitur) præciũ ue-

Aqua refectionis.

Ezech. 36.

A rò quo eiusmodi aquarum genera emere possimus, & nobis comparare nullũ aliud est efficacius, & magis idoneum, quàm abnegatio propriæ uoluntatis, & omniũ rerum terrenarũ, vt maceratio carnis, orationis frequẽtia, & studiũ sanctarum scripturarum. Qui uerò longe maiorem curam in his rebus acquirendis, & possidendis, quàm in pręfatis aquis salutaribus epotandis insumunt, grauiter increpantur hoc loco
B ab eodem propheta, dum inquit. *Quare appenditis argentum non in panibus, & laborem vestrum non in saturitate?* Vide quàm magna sit fatuitas, & insania, & quam maxime deploranda illorum inscitia, aut potius nequitia, qui omne eorum studium in his quæ non satiant, nec perficiunt animam impendunt: nos quidem miseri laboramus, affligimur, & tota die contendimus pro rebus inutilibus, caducis, & momenta-
C neis; & hoc est quod dicit hic Esaias. *Quare appenditis argẽtum*, nos libratis & uelut in statera ponderatis magnam copiam auri, & argenti, & tamen nihil inde lucrifacitis: appenditis inquã argentum non in panibus, idest in ijs rebus, quæ nequaq; uos reficere, aut famem depellere queant: semper exuritis, semper sititis, & inopiam omnium rerum patimini, & *laborem vestrũ nõ in saturitate* adhibetis: conteritis tem-
D pus, & perperam defatigamini; nihil enim est pręter uerbum Dei, & gratiã Spiritus sancti, quæ per huiusmodi aquas nobis præfiguratur quod possit nos reficere, & prorsus satiare. Cum argentum nostrum, opes nostras, labores nostros in huiusmodi panibus coemẽdis impendemus, saturi omnino efficiemur, & bene erit nobiscum: hic est panis uitę, cui pręgustando, & commendando maximi refert omnem substan-
E tiam, uendere, & insumere, sicut ille qui uendidit omnia bona sua ut emeret agrum, in quo erat illa pręciosa margarita, quę est Christus Dominus: ager ille dubio procul erat liber sanctarum scripturarum in quibus solis Christus inuenitur: Græci olim principes pro animi sui arbitratu, & mundi spiritu inflati loquentes in Belzebub orbem

terrarum

terrarum fefellerunt,& dogmatum nõ A
verorum, sed incertorum, ac uitupe-
randorum expositiones conscripserũt,
ex corde suo loquẽtes,non ex ore Dñi,
atq; vti tutores, eiusmodi perniciosam
doctrinam docentes,ac disseminantes
grandem vim pœcuniæ adducebant, &
in illis precio conducendis cõferebãt:
isti quidem appendebant argentũ non
in panibus, & laborabant non in satu-
ritate, quoniam talis eorũ cognitio ad B
D. Paulus nutriendam, & viuificandam animam
Cor. 1. non solum nihil omnino conferebat,
sed mirum immodum perniciem affe-
rebat. Propt. *D.* Paul. prima ad Co-
rint. 1. illis insultat d. Vbi Sapiẽs? vbi
scriba? vbi ĩquisitor huius sæculi? Nõ
ne Deus stultã fecit sapiẽtiã huius mũ-
di? Omittamus igitur frustra labora
re, & nullos fructus colligere, & in
rebus infrugiferis studia Collocare:
Neq; solũ eos fore reprobados iudicam' C
qui in vanis scientijs oleum, & operam
insumunt, sed in plerisq; alijs huius
mundi illecebris, & vanitatibus, vt opi-
bus, honoribus, atq; voluptatibus se ip
sos totos dedunt, in quibus nulla est fir
ma quies, nullum verum gaudium, nec
diuturna possessio: propterea monet
nos Propheta d. *Audite audientes me, & comedite bonum* idest viuite laute, &
opulenter, quæ sunt noxia dimittatis,
& ea comedatis, quæ sunt simpliciter D
bona, & optimum afferunt nutrimẽ-
tum, *Et delectabitur in crassitudine anima vestra.* delectabitur, inq;, in crassi-
tudine, idest in pinguedine, in bonis cę-
lestibus anima vestra, quamuis caro ali-
oqui relaxetur, & patiatur 2. Cor. 4. vt
eiusmodi, crassitudo sit summa bono-
rum cœlestium vbertas, qua distentus
animus affluit vera copia, & affluentia
omniũ rerum: comedite igitur bonũ,
idest non hoc, vel illud bonum, sed bo- E
num simpliciter, & omni ex parte bo-
num, qualia non sunt bona hæc terre-
na quęcunq; sint illa, sicut neq; etiam
sunt omni ex parte mala, quæ talia exi
stimantur vt paupertas, inopia, langor,
& cruciatus, quæ nec bona, nec mala
proprie dicuntur, sed pro sustinentium
diuersitate (inquit *D.* Hier.) bona, &
mala efficiuntur: hoc bonum de quo

loquitur hic Esaias est illud quod dice- Ps. 102.
bat psal. 102. qui implet in bonis desi-
derium tuum. Et alibi. Credo videre
bona Domini in terra viuentium. Et
prou. xi. Anima quę benedicit, impin- Prouer.c.11
guabitur. Dicit ergo propheta, expostu
lans attentionem, & promptam, ac ex
peditã animi pparationẽ, *Audite audientes me, & comedite bonum*, gustate,
& videte quam suauis est Dominus,
Et delectabitur in crassitudine anima vestra. Dicebat etiam propheta. Dele- Ps. 36.
ctare in Domino, & dabit tibi petitio-
nes cordis tui. Et quoniam optime no
uerat Esaias quæ præponuntur huma-
nis sẽsibus mysteria fore difficilia, & vix
intellectu perceptibilia, rursus quærit
attẽtionem, & velut aliquid noui dictu-
rus, inquit. *Inclinate aurẽ vestrã* nõ aliò
vos deflectite, *Et venite ad me, audite, & viuet anima vestra, & feriam vobiscũ pactũ sẽpiternũ, misericordias Dauid fideles.* Vide quęso, & enumera quot cõmo
da nobis proponũtur: primo quidẽ co
piã, & abũdantiã õniũ bonorũ, nõ hu-
ius tantũ & illius, sed bonũ simpliciter;
deĩde vitę ppetuitatẽ; vita .n. sẽpiter-
na cõplet promisionẽ õniũ bonorũ:
omniũ .n. bonorũ promisio (test. D.
Hier.) ẽ vita sẽpiterna. Cyrillus vult
his verbis subindicari sẽpiternã spẽ ijs
qui christi vestigijs voluerint insistere.
Postremo fœdus sempiternum tantam
quidem animorum concordiam & con
ciliationem, vt nulla sit amplius futu-
ra perturbatio intra nos, & Deum: fœ
dus istud, siue pactum aliud nihil est,
nisi misericordię Dauid fideles, idest
gratię, & fauores, firmi, & stabiles,
ac perpetuo duraturi, quos promisit
Deus ipsi Dauid quos ille postea decã-
tauit et sigillatim expressit in psal. Ps. 88.
88. cuius initium est. Misericordias
Domini in æternum cantabo. Pactum
istud, siue fœdus quando initur dicitur
feriri, quoniam (vt inquit Glos.) in eo
stabiliendo, & confirmando hostia fe-
riebatur, & immolabatur: Dicuntur
misericordiæ Dauid fideles, vel quia fu Misericor-
erunt promissę ipsi Dauid, vt patet in dia Dauid
eodem loco, vel quia per ipsum Dauid fideles.
idest per ipsum Christum, qui descẽdit
ex semine Dauid secundum carnem;
uel,

vel quia fuit præsignatus, & præfiguratus per ipsum Dauid filium Iesse. Hę autem misericordię vel dicuntur fideles, vt diximus, quæ sunt stabiles & firmæ, & numq; defuturæ, vel quia sūt ipsius Dauid fidelis, idest ipsius Christi, qui ideo vocatur fidelis quia promissa
Pactum sempiternum. compleuit. pactum autem istud vocatur sempiternum ad differētiam ipsius legis, quę fuit tantum vnius temporis: prępterea lex erat in vmbris, hoc verò testamentum ueritatis pulchritudine fulget, & resplendet spiritualiter: de hoc fœdere, seu pacto sempiterno lo-
Hier. ca. 31. quutus est Hier. cap. 31. locutus est, &
Ioan. cap. 1. Ioannes cap 1. sui Euangelij pōnens discrimen inter vtrumq; d. lex per Moysem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est: gratiam & veritatem declarat Cyrillus nil aliud esse nisi institutionē veri, & spiritualis cultus per euangelica oracula, quę cū virtute, ac potentia est coniuncta; hoc fœdus seu pactum, aut testamentum dicas quomodo vis (sunt enī idem, & idē significant), nihil planè aliud est, vt di-
Lxx. ximus, quàm misericordiæ Domini fideles, quæ à lxx. interpretibus nuncupantur sancta Dauid fidelia, quæ merito quidem vocantur sancta, quia sanctos reddunt eos, quibus insunt, quēadmodum & Euangelium vocatur vita quia viuificat intelligentem, & appre-
Ioan. 6. hēdētē, ppterea d. Christus. Verba quę ego loquor vobis spiritus, & uita sūt: & Petrus ad eū. Dñe ad quē ibim⁹; uerba inquit uitę ęternę habes. Ioā. cap. 6. dicūtētiā fidelia, quia fidē faciunt, & stabilitatem fidei, & uitæ pietatem, his qui ea apprehenderint, ingenerant. hoc itaq. est rectè dictum; sed uerba quæ nos habemus in nostro textu, plenius huius fœderis naturam exponunt, dū misericordię Dauid fideles nuncupantur, quoniam re uera quicquid nobis deus pollicetur, & quicquid boni in nobis exequitur, & prestat, totum est misericordia, Charitas, & Beneuolentia Dei erga nos, quòd satis dilucide Psal. pręallegato expressit ipse Dauid. dicit
Tex. 3. postmodum. *Ecce testem populis dedi eū ducem ac praeceptorem gentibus*. Conueniens quidem erat, ut rectè dicit D.

A Hier. postq; Iudæi noluerunt credere uerbis Prophetarum, neq; etiam credituri erant euangelio, neq; ipsius promissionum participes esse uoluerunt, ad gentes trasferendum esset hoc testamentum: Propterea dicit. *Ecce*, quasi dicat, posteaq; uos Iudæi renuitis hoc fœdus, & pactum inter uos, & me ineundum, *Testem populis dedi eum*, idest Christum filium meum, nec testem solum, *Sed ducem, ac pręceptorem gen-*
B *tibus*. dicit etiam *ecce*, tamquam digito demonstrans suum filium futurum messiam iam in foribus esse, & cito illis afuturum: uel d. Ecce tamq; rationē manifestam adducēs cur reliqnit *Filius Dei*
iudęos pro gētibus *dedi eum testem*, ut *testis*. .s. testetur, & manifestet mentem meam, & nomen meum gentibus annunciet, sicut ipsemet dixit. Ego testimo *Ioan. 8.*
nium perhibeo de ipso, & testimoniū perhibet de me, qui misit me Pater, &
C Ioan. 18. dixit ad Pilatum, in hoc na- *Ioan. 18.*
tus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati: fuit ergo Christus Dominus testis earū rerum, quæ erant in sinu patris obtectæ, cuiusmodi erat incarnatio filij Dei, abolitio legis ueteris, Iudęorum exinanitio, & conuersio gentium, & deniq; humani generis redemptio, & cœlestis regni consecutio, & hæc quidem omnia, ex Dei misericordia, & benignita
D te solum, erant opportuno tēpore adimplenda, & pleraq; alia quæ in Sacris paginis noui testamenti referuntur: potuit quidem ipse Christus esse verus, fidelis, & oculatus testis, quæ est natura testium, & .s. de ueritate, & de re certa, & penitus indubitata quam ipse nouerit, uiderit, & audierit, & author fuerit ipse testetur. D. Hier. inquit. Deus est testis omniū quę Pater mūdo spopondit & pręstitit, cuius misterium
E Paul. 1. Ephes. describit, vnde dictum est apud Ioan: cap. 1. Deum nemo uidit unquam, unigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit, & eidem Beato Ioanni qui in cœna recubuit supra pectus Domini reuelata sunt secreta cœlestia, & apud alios scriptū est. Ne *Math. 11.*
mo nouit patrem nisi filius, neq; filiū nisi pater, & cui uoluerit filius reuelare,

1. Tim. 2. re. Et D. Paulus prima ad Timo: 2. Vnus est mediator Dei, & hominum, homo Christus Iesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, cuius testimouium temporibus suis confirmatum est. Datus est igitur filius Dei in testem populis, dedit etiam Deus eum ducem, & præceptorem gentibus. Ducem inquam vt nos ducat, viam ostendat, & præbeat, per quam ituri sumus ad patrem, ipse enim est via p quam nos oportet incedere, vnde ipse dixit Ego sum via veritas, & vita. Ipse
Ioan. 14. solus nouit, & docuit rationem, & modum quo nos ituri sumus ad patrē: dedit etiam præceptorē, vt s. nos doceret, & præciperet quid facturi eram⁹, propterea dicebat ipse apud Matth. 11.
Math. 11. Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & quæ sequuntur. His dictis nunc propheta dei personam gerēs, cōuertit sermonem suum ad ipsum filiū, & eum alloquitur, de quo prius loquebatur pater in tertia persona d. *Ecce testem populis dedi eum*, nunc verò dicit. *Ecce gentem quam nesciebas vocabis, & gentes quæ te non cognouerunt ad te current propter dominum Deum tuum, & sāctū Israel quia glorificauit te* vtitur enī hic doctissim⁹ propheta itropo qui vocatur exallage. Dicit Deus nō cognouisse gentes, cui tamen nihil est abscōditum, sed dicitur nō cognouisse, quia non eas approbabat, nec in numerum filiorum suorum ascripserat; & gentes similiter dicuntur non cognouisse Deum, quia re vera non existimabant esse alium Deum præter eum, vel præter eos quos sibi ipsis confinxerant, omnes tamen hę gentes post habito, & relicto quocumq; alio cultu velociter ad te current. *Propter dominum Deum tuū, & sāctus Israel, quia glorificauit te.* Iux
Ps. 17. ta illud psal. 17. Populus quem non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, glorificauit inquam ipsū filium, quia dedit ei honorem, gloriam, & potestatem: fuit enimuerò filius glo
Filius Dei glorificatus à patre. rificatus à Deo patre inquantū homo in omnibus, & singulis misterijs suis, puta in Natiuitate, in doctrina, in vita, in prodigijs, & miraculis, in suscep-

A tionem baptismi, cum fuit transfiguratus in monte, ac deinceps in passione, in resurrectione, in ascensione ad cœlum, & in missione visibili Spiritus sācti, & præpterea, in singulis operibus quæ quotidie in nobis operatur, quemadmodum ipse dicebat. Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor, & pater in me manens ipse facit opera. Non ergo nos pigeat colere Christum dominum, & eius vestigia sequi, qui
B nobis datus est à Deo patre testis, dux, & Præceptor: testis inq; cui firmiter, & absq; vlla dubitatione credere: dux, quem omnifariā sequi: præceptor cui perpētuo inseruire, & obtemperare totis viribus nos oportet, sequitur textus.
Quærite dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum prope est. Hucusq; fuit Tex. 4.
præfatus Esaias, & hoc loco incipit monere, cohortari, & docere quid facturi simus vt bona nobis promissa aliquā
C do consequamur: Propterea dicit. *Quærite dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum propè est.* Oratio est facilis, & plana, nihil habens obscuritatis, verū posset quis minus peritus ambigere; quo nam pacto nobis præcipitur. Quærere dominum dum inueniri potest, & inuocare eum dum prope est. Datur ne tempus vllum, aut locus, in quo non possit Deus inueniri? Deest ne aliquando facultas, & ocium inue-
D niendi cum alibi legamus. Propè est Ps. 144.
dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate. Certū est enī quod oportet eū quęrere dum sumus in hoc seculo, quoniam in futuro videbitur, non quæretur. Quidam volunt einsmodi admonitionem ad illud tempus esse referendam, quo Christus carne indutus versabatur inter Iudæos, qui quidem poterant ipsum nō modo in prophetis, & per scri
E pturas cognoscere, sed & per vitæ sanctimoniam, doctrinæ excellentiam, operationē miraculorum facile agnoscere, sed noluerunt, excecauit enim eos malitia eorum: propterea monentur, & excitantur à propheta dicente. Quærite dominū dum īueniri potest, idest dum vobiscum adest, dum prope est, dum præsentem habetis, priusq; à
vobis

vobis corporali præsentia secedat: futurum est enim tempus (dicebat Christus) quo quæretis me, & non inuenietis, & in peccato vestro moriemini quę ri .n. potest nō presignando, & prefigendo locum, quia vbiq; est, neque vllo circumscribitur loco, & cum fuerit inuētus, inuocate eum, idest ipsum commendate & vires, ac promptitudinem resistendi peccato ab ipso petite, vt possitis dicere cum propheta. Laudans inuocabo Dominum, & ab inimicis meis saluus ero: hęc q lē expositio si referatur ad Iudæos, qui sub eo tempore degebant, optima est. At ego magis probo huiuscemodi verba omnes respicere, & pro quocumq; tempore dum sumus in hac vita Tempus enim quo licet Deum quærere, est tempus pręsentis sæculi, idest dum viuimus, dum viget intellectus, & nostrę potestatis est eligere bonum, et malum; id quidem facere donec dies est (dicebat saluator) oportet: Veniet nox quando nemo potest operari: tunc quidem hoc est in die poterit inueniri si toto corde, recta fide, & sīcera charitate quęsierimus Regius Propheta gloriabatur d. in toto corde meo exquisiui te, ne repellas me à mandatis tuis, in corde meo abscondi eloquia tua vt non peccem tibi: & sumendum est exemplum à Structoribus templi Salomonis in quo eum ædificaretur de lapidib⁹ dolatis, atq; perfectis malleus, & securis, & omne ferramentum non sunt audita in domo Dei, vt habes 3 Reg. cap. 6. id quod vult innuere, non esse tempus illud quo perfici, ac dolari necesse est postq; ex hac vita recesserimus, postquam nulla datur amplius facultas bene, aut male operandi, sed bonorum, & malorum operum præmia vel pœnas accipiendi, & propriam cuiusq; operis mercedem consequendi. Tria ergo oportet in his verbis considerare. Primum, quando sit quęrendus Christus. Respond. Dū sumus in hoc seculo Secundū. Quo modo, Respond. Animo ardenti, et irrefragabili, non perfunctoriè, sed uiolenter, & intrepide. Tertium. Vbi quærendus. Respond. In Cælo, non in terra, iuxta illud. Quę sursum sūt

Psal. 118.

3. Reg. cap. 6.

A sapite, nōn quę super terram. Quare dum sumus in hoc sæculo studeamus quærere dum inueniri potest, ipsū Deū, & dum nobis quoq; adest præsens per varias inspirationes, & admonitiones tū internas, tū externas eū inuocemus. Magni quidē refert quærere dñm, quo niam ut inquit Beatus Augustinus, anima quæ non quærit Deum, neq; etiam amat: & quæ nō amat Deum arida est & misera, quia si non quęrit, nec diligit Deum, mundum diligit, peccatis
B seruit, et uitijs est subiecta, et consequenter numq; est quieta, numq; est secura, hinc Propheta psal. 118. erraui sicut ouis, quæ perijt: ita profectò sūt animæ, quę non quęrunt Deū: sed hoc opus, hic labor est, nosse modum, et uiam quò quęramus Deum, et illum inueniamus, cum Deus sit inuisibilis, et absconditus, nec possit aliquo sensu tā interno, quā externo ab ullo intellectu
C creato cognosci, et cōsequenter à quo quam inueniri. Namq; si oculus audeat, ac tentet videre Deum, nihil efficiet; quandoquidem oculus non percipit nisi coloratum; sic nec auris poterit illū percipere, quæ pro obiecto habet sonum, olphatus pariter, et gustus, atq; etiam tactus non poterit percipere Deum, cum nihil horum sit, quæ à sensibus tamq; propria obiecta percipiuntur; sed neq; etiam aliquo sensu inter-
D no potest à quoquam percipi, aut videri, cum Deus sit lux super omnem lucem, quam non capit oculus interior; multo minus quisquam aliorum sensuum, cum sit superintelligibilis; superincōprehēsibilis; superexcedens omnem, et quamcumq; creaturam. Hic enim est Deus noster, et non ęstimabitur alius ad illum, homo compositus Deo non potest iustificari, nec poterit respondere vnum pro mil-
E le, quid ergo agendum? pręcipit Esaias d. Quęrite Dominū dum inueniri potest, inuocate eum dum prope est, quoniam, vt inquit D. Augustinus, Qui non quęrunt Deum, dum inueniri potest, non poterunt in æternum inuenire: oportet enī scire tempus quo quæri, et locum vbi possit inueniri. Anima, quæ cupit Deum apprehendere, vel

Manu. cap. 4.

Psal. 118.

Soliloquiorū. cap. 31.

Iob cap. 7.

vel ab eo apprehendi; quandam videt A pati difficultatem,& tarditatem in quęrendo Deum veluti spōsum dilectum: inquit enim tamquàm Sponsa Canticorum tertio. In lectulo meo per noctes quęsiui quē diligit aīa mea, quęsiui illum, & non inueni; Scio quid faciam, surgam, & circuibo Ciuitatem per uicos, & plateas, quęsiui illum, & non inueni: circuit ciuitatē idest mundum, et quæsiuit deum per uicos,hoc est per B Iudęam, & per traditiones Iudęorum, nequaquam inuenit, quia iam recessit ab eis tamquam á suis viculis,sicut prędixit Hieremias 12. cap. loquēs in persona Dei d. Reliqui domum meam, dimisi hęreditatem meam,dedi dilectam animam meam in manus inimicorum eius. Anima ergo velut spōsa dilecta quærens Deum per uices,idest per sinagogas Iudæorum,non innenit. Sic etiā quæ fuit eum per plateas, nec potuit in C uenire, quia, ut ait hic Propheta cap. 59. corruit in platea veritas; quid enī per plateam? nihil profectò aliud intelligimus nisi sapientiam Philosophorū, qui quidem veritatem Dei detinuerunt in mendacio; nec tibi videatur durum populum Iudæum, & Israel secundum carnem appellari vicum, & comparari uico, quandoquidem de vno erant semine Habraę. & in vnum compacti, & coarctati ritum,& vna lege constricti. D Sapientes autē huius mundi iurè figurantur per plateas, quoniam effrenata libertate, & licentia,extrà veritatis tramitē sunt euagati, de maiestate diuina setientes, & allerētes nō minus absurda,& absona dignitati quā reluctantia veritati,quo igitē pacto poterit īfelix anima ī istis uicis, & plateis inuenire dominum Deum. Iudæi namq; non habentes veram intelligentiam scripturarum, negant pluralitatem personarū. E Gentiles autem nullo diuinæ eruditionis obice tardati inducunt numerositatem Deorum. Si qua ergo anima quęrit Deum in eiusmodi vicis, & plateis non amplius sponsa, & mulier casta, & pudica, sed mulier adultera, aut cōcubina dici debet, quarum altera conturbenium cum sponso non habet perpetuum, altera verò maleficum;

Cant. 3.

Hier. 12.

Esaias cap. 59.

Populus Hebreus vico.

Populus gētium plateę cōfertur.

non ergo debemus, aut possumus quęrere Deum p traditiones ac doctrinas Iudęorum, aut per eorum leges perperam, & falso ab eis expositas, & interpretatas. Sed neque etiam per dogmata, & opiniones Philosophorum, quoniam suspecta est, & cauenda tam in diuinis sensibus, quàm in humanis vsibus vnius licētia, alterius restrictio, obstinatio vtriusq;. Vnius in diuina natura numerositas, alterius sīgularitas, vtriusq; cæcitas: Idcirco nequaq; sponsæ permirtendum est in istis vicis, & plateis quærere Deum tamquam sponsum verum, & sibi dilectum,quia non inueniet. Propterea inquit D. Bernardus vnà cum Beato Gregorio,& quibusdam alijs sanctis, & probatis hominibus, alios vicos, & plateas eidem spōsæ pparādas quibus valeat tutius,& securius sponsum quęrere, & fortasis inuenire; & hi quidem sunt binę conuersationes, & vitę rationes fideliū. Alij quidem per plateas vagantur. hoc est. Latam sectantur viam. Alij arctisimę se tradunt disciplinæ, & vitæ rationi, & quamq; habeamus ex sacris literis. Arctā esse viam quę ducit ad vitā, in hac tamen arctitudine datur quędā latitudo, vnascilicet aliquanto arctior altera, vita enim quam profitentur hi, qui vocantur Regulares, est arctior ea, quam profitentur Clerici seculares & vtraq; earū est multo arctior ea,quā Laici, et qui actiuam vitam consectantur profiteri, ac tenere solent, et in vtraq; potest inueniri Deus, sed multo facilius in vna quam in altera, neq; vllus audeat sentire aut dicere, hic est Christus, hoc est, apud Regulares, et non illic, vt apud Laicos, siue coniugatos, neuè quis dicat oppositum, sed pessimus ille est, qui dixerit neq; hic, neq; ibi reperitur Deus. Namq. vtrobiq; quærit sponsa Dilectum suum, et hic, et illic: Quæram (inquit ipsa) per vicos, & plateas quem diligit anima mea. Per vicos districtionem accipe: Per plateas dispensationem, et libertatem quandā pro arbitrio uiuendi, modo talis libertas non assumatur in occasionē carnis; et potest quidem non magna cum difficultate, ac tædio seu labore consi-

D. Bernar.

Matth. 7.

gi

gi quandoq; platea cum vicis, quemadmodum multis in oppidis ac Ciuitatibus est reperire non nullos vicos valde propinquos, & penè coniunctos plateis, & vici quidam reperiuntur vsq; adeò lati, & spatiosi vt simillimi sint plateis. Ita profectò contingit quibusdam, qui in se ipsis coniungunt vicis plateas, & hoc quidem bifariam.

Primum quidem si quem coarctat afflictio, aut voluntariè suscepta, quemadmodum qui aggreditur, & auspicatur arctiorem formam, & regulam vitæ intra septa alicuius loci, siue monasterij inclusus, aut violenter impacta, vt ab inimicis, & persecutoribus, vel à iudice ob alicuius criminis pęnam iniecta, si patienter, ac libenter omnia sustinebit, poterit intus in corde gaudio spirituali dilatari, & tunc vicis plateas copulare, & cum Dauide illud proferre Ps. 17. Eduxit me in latitudinem: & illud apostoli ad Rom 12. Spe gaudentes in tribulatione patientes: & illud Zachariæ 8. Plateæ Ciuitatis complebuntur infantibus, & puellis ludentibus in plateis eius. Deinde si quis in libertate constitutus, & actiuam vitam degens, coniugatus, aut vlli opificio vacans, ita vigilijs, orationibus, ac ieiunijs se se exerceat, vt parum admodum à regularibus videatur posse discerni, his nempe coniunget vicis plateam. Quid? Nonne legimus primo Regum cap. primo de Elchana ephrateo qui habebat duas vxores, & statutis diebus ascendebat in templum vt adoraret, & sacrificaret Domino. Sic etiam parẽtes B. Nicolai Tolentinatis nostri Ord. & Sodalitij suscitandę prolis desiderio assiduis Deum præcibus solicitabant, vt voti compotes fierent; Nõne isti adiunxerunt, vel coniunxerunt vicos plateis? Imo vterq; eorum, & primi pariter, & secundi permanserunt in vno, vt in platea seù, vico, corpore, in altero vero spiritu, & opere. Sed quid dicemus de his, qui cum toti essent in hoc seculo, & in platea habentes vxorem, filios, & filias, diuino spiritu commoti secesserunt in vicos, & angulos platearum. hoc

Ps. 17. ad Rom. 12. Zacharia 8

1. Reg. cap. 1.

A est in regularium cænobia, aut in parua quædam cubicula, atquè ibi, quod reliquum est vitę consumpserunt, cuius rei recens est exemplum de quodã viro Medicæ artis peritissimo mei nominis amantissimo, qui cũ per aliquot annos cum vxore, & familia sua satis honorifice vitam duxisset, tandem dei spiritu compulsus ingressus est ordinem, & familiam Beatissimi Patris Dominici, & eius coniux itidem in monasterium Santimonialium ingressa, quisq; in prefatis locis Sanctissimam vitam ducit. De plerisq; alijs

B possem afferre exempla, sed in re tam clara non est opus diutius morari. Angusta profectò est huiusmodi uiris in presenti res quam ferunt: spes vero lata, arcta possessio, expectatio verò satis profusa, & in vtroquè statu possumus quęrere Deum, & tandem inuenire. At si in quouis istorum

C statuum Deum ostendamus, & eius timorem præ oculis habere neglexerimus, neque hic, neque ibi poterimus Deum inuenire. Dicit enim Bernardus. Non inuenitur forma iustitię si piorum operum non est intentio pura: Et de regularibus quidem notanda est illa sententia, quam ipse pfert ĩ calce huius sermonis, vbi dicit.

Nusquam esse maiorem commoditatem inueniendi Christum; quam in-

D tra claustra eorum, qui vitam Regularem profitentur, verum nullibi maiorem confusionem si penes eos non inueniatur Christus, sed quemadmodum contingit aliquando Deo sic mouente, ut qui prius in plateis, & hominum consortio lubricam, & dissolutam uitam cunctis illecebris, & voluptatibus dediti uiuebant, in aliquos uicos plus satis arctos, & angustos se recipiunt, è quorum numero multos

E ego noui uiros pernobiles, & præclaros, presertim Perusiæ, & alijs etiam in locis vbi, per aliquot ãnos superiorum iussu vitam duxi, quò facilius bonis literis, & artibus uacarem permanere licuit, idipsum conspexerim. Ita (ò deplorãdũ facinus) nõ nullos etiã noui, qui cũ à puero se Dei obsequio mancipauerint

cipauerint, & alicuius instituti Regulam professi fuerint post aliquot annos instigante Demone ob leuissimas causas relicto vico in plateas se dimiserũt, ubi mercimoniis, turpi lucro, & cupiditatibus omnis generis se totos dediderunt, væ illis, quia Deum, quem in eo vico inuenerunt, non tenuerunt, ne demitterent, aut ne recederet ab eis, illuc enim deuenerunt, ubi non defecit vsura, & dolus, ut ait Dauid psa. 54. & hi sunt, ex eorum numero, qui Ciuitatem Babylonicam ingressi per vicos, & plateas quærunt ipsum Demonem, quærunt enim in vicis, hoc est in locis vbi non nisi murmur, contentiones, & rixæ sentiuntur, tum fœminarum, tum hominum ignobilium, & nullam veri Dei cognitionem habentium: quærunt in plateis, vbi est concursus, & tumultus perditorum hominũ, propterea D. Augustinus monet in sermone de Epiphania non esse quærendum Deum in platea, ubi multa vanitas, non in foro, ubi grandis aduersitas, non in taberna, ubi maxima ebrietas, non in scolis philosophorum, ubi est infinita peruersitas, & quemadmodum supradiximus ingens obscuritas, & falsitas

psal.54.

Quid ergo nobis peragendum cum versamur in eiusmodi vicis, & plateis? ne deuiemus à recto, & inueniamus dilectum quem quærimus? Operepręcium est adeamus vigiles, qui custodiũt Ciuitatem, vigiles inquam, idest Dei spiritum consulamus, prophetas, Apostolos, ac Dei ministros, qui custodiũt Ciuitatem, hoc est Ecclesiam Sanctam Catholicam, & curam gerunt animarum nostrarum, tunc profectò inueniemus eum, quo inuento adeò firmiter, & strictè teneamus, ut (si fieri potest) numquam dimittamus, sed violenter, & importune ipsum teneamus, ut inquit Ambrosius, & huic muneri insistamus, & vires omnes intendamus. Sed quoniam propheta nos monet dicens. Quærite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum propè est, quærendum est vbi nam possit inueniri. Ostendimus enim in vicis, & plateis posse quodam modo inueniri; Sed

A verius, & certius dicendũ, nusquam posse facilius inueniri quã in anima nostra non. n. quærendus est extra nos, extrà animam propriam. Intus Deus habitat, modo in eius amore ardeat cor nostrum, & in eo requiescat, contempletur te anima nostra in mentis excessu, cantet laudes tuas in iubilatione, & in voce tubę Agamus continuè quod monet Propheta. d. psallite Deo nostro psallite Regi nostro; psallite sapienter,

B vt fiat quod monet Dauid psal. 104. lætetur cor quærentium Dominum: quærendus est ergo Christus, & dũ inuenerimus, tã fortiter, tã suauiter, tam dulciter teneamus, ut eum non omittamus. Quærendus est ergo in animabus sanctis, in scripturis sanctis, in operibus bonis, in fide, & charitate peractis. Quærendus est itaq; dum inueniri potest, & inuocandus, dum propè est. Inuocandus inquam orationibus, ieiu-

psal.104.

C niis, suffragiis, ac precibus, & pauperum subuentionibus, & aliis bonorum operum subsidiis dum propè est, sic. n. habes apud Hieremiam 23. Ego Dominus appropinquans eis, qui appropinquant mihi, & recedens ab eis, qui procul recedunt a me; prope est inquam dominus, ut erudiat nos, & consoletur ut habes in psal. 33. Iuxta est Dominus, his qui tribulato sunt corde, & psal. 90. cum ipso sum in tribulatione, cum ip-

Hierem. 23.

psal. 33.

psal. 90.

D so inquam qui quærit me, & inuocat me, eripiam eum, & glorificabo eum. Quærite ergo Dominum & inuocate eũ dũ prope est, ipse quidem est sponsus animæ nostrę amans, et amabilis. Quærite ipsum quicumq; estis tam sapientes, quã insipiẽtes, tam diuites, quã pauperes: Sed quęritę nõ cũ luxuria in qua est manifesta deformitas, nõ cũ superbia, in qua iacet æterna calamitas, non cũ auaritia, in qua est idolorũ seruitus, & perpetua infęlicitas. Sed quoniam

E posset quis peccatorum grauitate onustus secum ipse animo versari atq; fortassis uereri, ne suam imbecillitatem agnoscens possit umquam inuenire Deum, & illum inuocare tamquam ducẽ, & protectorem, docet his verbis Propheta quo pacto quis valeat ad eũ quærere, & inuenire, & supplex illum inuocare

nire, & supplex illum inuocare dicit hęc uerba. *Derelinquat impius uiam suā & uir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum.* Hęc uerba deberent esse cordibus nostris stilo ferreo cōscripta, cum nihil peccatoris ut cumq; impii, & scelerati possit animum erigere, & consolari, magis quam eadem ingiter meditata, & in opus educta, his enim nobis commōstratur, ubi consistat tota, & uera pęnitentiæ ratio, quę est detestari malum, & peccatum, & appre hendere bonum, cuius ratio est, quia dū peccamus auertimur a bono incommutabili, & conuertimur ad bonum cō mutabile, idcirco dum reconciliari volumus cū Deo, operepręciū est detestari, & reiicere, ac post habere bona ista commutabilia, & conuerti ad Deum uiuum, et uerum: id quod breuioribus uerbis descripsit Regius propheta dicens. Declina à malo, et fac bonum, inquire pacem, & persequere eam: & hic idē vates in huius operis exordio dixit. Quiescite agere, puersè. discite benefacere, & qm̄ mali operis principium sunt ipsę cogitationes, quę per mortuum illum qui domi degens, nec dum foras egressus, designantur. ideo monet Propheta d. Derelinquat impius uiam suam, idest modum, & rationem vitæ quam prælegit, et vir iniquus derelinquat cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius. Quo differant impius, et iniquus dictum est supra. Et nequis forte existimaret non esse tam difficilem gratiā remissionis, pręsertim cū frequenter cōtingit Deū offēdisse, dicit Propheta Vnusquisq; peccator secure postquā deliquerit semel atq; iterū reuertatur ad Dominū, quoniā ipse multus est, plurimus inquā, & facilis, ac propensus ad ignoscendum. Et quoniam posset alicui videri difficile satis semel, et iterum in se peccantibus fore indulgendum, idcirco dicit Dominus non ita vobis existimandum est. *Non. n. cogitationes meæ cogitationes uestrę, neq; via uestra via meę dicit Dominus*, imo (supple) magnum, et valde latum est discrimen, et propè

Ten.5.

A immensum inter cogitationes uestras atq; meas, longissime, quidem absunt, propterea si frequenter deliquerit, non dico septies; sed septuagies septies, modo derelinquat uiam suam, et reuertatur ad Dominū et misoerebitur eius. *Quoniam sicut exaltantur cæli a terra sic exaltata sunt vię meę a viis vestris, & cogitationes meę a cogitationibus uestris* Comparat Esaias distantiam inter nos et Deum, distantia quę est inter cęlum

B et terram, non quò non sit multo maior distantia inter nos, et Deum quam cœli, et terræ, sed quia nulla maior nobis apparet aut esse presumitur quam distantia cœli, et terræ, ideò ea nobis proponitur ab Esaia. Magna quidem est distantia inter Deum et nos: quia scilicet nos Deus amat, nos uero eum odimus: ipse nos uocat nos eundem fugimus: ipse nos beneficiis prosequitur, nos aduersus eum præliamur.

C Sed non iacet hic lepus, non est id quod querimus, et dubitamus, sed hic uerget difficultas; hoc est quod nos angit, ac vehementer admodum excruciat. Qui enim fieri potest, ut qui fuerit à teneris (ut aiunt) unguiculis assuetus ad delinquendum, et in peccatis fuerit fermè totus immersus, recedere queat ab inueterato usu, seu mauis abusu, & derelinquere uiam suam, quam sibi peruiam

D & uelut ordinariam delegerat, & auspicari nouam uiuendi rationem. Vt enim bello assueti ligures non facile arma deponunt, ita propemodum, qui fuerit in uitiis enutritus, & diuturno tēpore uersatus, haud facile poterit ab illis resilire. Verum si nō fueris omnino demēs, surdus, & cæcus, cū te vocauerit Deus, ausculta, aures prebe, non occlude, si porrigit manum, apprehende, si pulsat ad ostium aperi, nec

E tardes conuerti ad Dominum: sic enim ait: ego sto ad ostium, et pulso, si quis aperuerit mihi, introibo ad illum cenabo cum illo, et ipse mecum.

Sic itaque fiet, ut homo impius derelinquat uiam suam, cum Deus sua benignitate mouebit eius voluntatem per inspirationem internam, uel externam, et per uarios modos, atque

H rationes,

rationes, & ipse peccator Dei motioni seù vocationi obediat, & in se ipsum reuertatur: nec obsistat, tunc absque dubio, Deus infundet, & conferet ei lumē gratiæ, quod quidem lumen, nondū satis erit vt operetur bonū, & perseueret in eo, sed opus erit rursus diuino auxilio, quo bonum opus operetur, quandoquidem habitualis gratia prius infusa licet reddat, & efficiat hominem iustum, qui antea erat iniustus, & impius, non est tamen adeò perfecta, ut possit a natura semouere vniuersā eius imbecillitatem, & pruriginem, neque ab intellectu totam eius hebetudinem, & obscuritatem.

Neque vlli videatur absurdum gratiam iustificantem nobis gratis datam, fore nonnihil imperfectam, cum teste D. Thoma etiam in statu gloriç non est vsquequaq; perfecta. Neque ullus sit adeò promptus, & audax ut putet se absque vllo Dei auxilio preueniente resurgere a peccato, quamuis aliquando sapiens prouerbiorum 16. dicat, hominis esse prçparare animam, quod quidem verum est supposito prius Dei auxilio. Pro huius rei pleniori, & vberiori intellectu, vide Diuum Thomam. 1. 2. q. 109 art 9. & Conc. Triden. sess. 6. cap. 5. nihil enim ex nobis ipsis huc attulimus.

Prouer. 16.

Sequitur tex. *Et quomodo descendit imber, & nix de Coelo, & illuc vltra non reuertitur, &c. sic erit uerbum meum, quod egredietur de ore meo non reuertetur ad me vacuum*, & hac eleganti metaphora describit Esaias promissionum Dei certitudinem & constantiam. & presens textus est adeò planus, & facilis ut nulla egeat expositione. Sed notandum, quod imber, & nix cum descendit de cœlo, illuc vltrà non reuertitur; at verbum, hoc est, Christus Dominus, qui in principio erat verbum, cum de sinu Patris descenderit in terram, illuc tamen rursum redtit, quia nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo: & qui descendit, ipse est; & qui ascendit super omnes cœlos ut adimpleret omnia. Si per verbum Dei intelligatur predicatio Euangelii, quod quidem egressum est

Tex. 5.

A de ore Dei, illud quidem non reuertetur vacuum. *Sed faciet quęcumq, voluit ipse Deus, & prosperabitur in iis ad quem misit illud*. Cuius signum erit: quia vos Iudæi, qui auersi fuistis à Deo, quemadmodum, & gentes *in lætitia egrediemini*. De Idolatria, & de laqueis peccatorum, *& in pace deducemini* non n. decebat Dei filium, qui in hunc mundum venerat, ut aliquos saluaret, frustra huc accessisse, ideò cum Iudęi renuerent salutem consequi, oportebat quòd gentes saluarentur, ne verbum Dei reuerteretur vacuum. *Montes, & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu.* locutio hiperbolica, qua designatur, & præfiguratur ingens lætitia conuersionis gentium: per montes etiam, & colles intelligi possunt Angeli, & beatorum animę: Nam gaudium erit in cœlo super vno peccatore poenitentiam agente, &
C ps. 149. exultabunt sancti in gloria, & lætabuntur in cubilibus suis. Vel per montes Prçlati, & Doctores Ecclesię iure optimo possunt intelligi: per Colles, qui sunt inferiores, & ministri: per ligna agri, qui sunt de populo, & infimæ sortis homines non iniuria debent accipi. Sequitur vltima pars huius capituli, in qua lætum, & faustum nuncium describitur. d enim. *Pro saliuncula ascendet abies, & pro vrtica crescet myrtus, & erit Dominus nominatus in signū æternum quod non auferetur.* D. Hieronymus ęgregiè admodum (vt semper) exponit hoc capitulum, sed hanc vltimā partem D. Gregorius 18. mor. cap. 11. sic exponit quod pro Saliuncula ascendet abies, quia scilicet in sanctorum corde, abiectis terrenis cogitationibus, quç per saliunculam designantur, altitudo supernç contemplationis exoritur; Abies enim est arbor satis alta, & eminens. Vrtica verò igneę omnino natura est. Myrtus autem temperatiuæ dicitur esse virtutis.

Ps. 149.

Gregor. 18. mor. ca. 11.

Pro vrtica igitur crescit myrtus, dum iustorum mentes à prurigine, & ardore vitiorum ad cogitationum temperiem tranquillitatemq; perueniunt, dum scilicet non amplius terrena appetunt,

postea

postea quam flammas carnis, desideriis rerum cælestium prorsus extingunt. Et reuera pro saliuncula abies, quando pro malitia uirtus, pro luxu pudicitia, pro stultitia prudentia confertur, quę commutationes dubio procul fuerunt in duobus præcipuis ducibus saluatoris nostri, Paulo videlicet & Matth. & plerisque aliis, vtinam & in nobis. De Saliuncula multa refert Plinius lib 21. de Natur. hist. ca. 7. dicit eam esse herbam folliosam, sed breuem, & quæ necti non possit, & potius herba, quam A flos dicenda. Pannonia eam gignit, & nobilissimi odoris. d. eam esse, & eodem lib. cap. 20. refert idem Plinius: Saliuncę radicem in vino decoctam sistere vomitiones, & corroborare stomacum, & quędam alia refert de hac herba, pro quibus poteris videre ipsū. Quidam alii dicunt ipsam esse rubum, sed quæ quid sit, nobis sat erit intelligere quid significet, et hoc satis de capitulo isto 55. B

CAPVT QVINQVAGESIMVM SEXTVM.

HAEC dicit dominus: Custodite iudicium, & facite iustitiam: quia iuxta est salus mea 1.
vt veniat, & iustitia mea ut reueletur.
Beatus vir, qui facit hoc, & filius hominis,
qui apprehendet istud: custodiens sabbatum
ne polluat illud, custodiens manus suas ne
faciat omne malum. Et *non dicat filius ad-*
uenæ qui adhæret Domino dicens: Separatione diuidet me Domi 2.
nus a populo suo: Et non dicat Eunuchus: Ecce ego lignum
aridum: Quia hæc dicit Dominus Eunuchis: Qui custodie-
rint sabbata mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fæ
dus, meum dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, &
nomen melius à filiis, & filiabus: nomen sempiternum dabo eis,
quod non peribit. Et filios aduenæ, qui adhærent Domino, vt
colant eum, & diligant nomen eius, ut sint ei in seruos: om-
nem custodientem sabbatum ne polluat illud, & tenentem foe-
dus meum. Adducam *eos in montem sanctum meum, & læti-*
ficabo eos in domo orationis meæ: holocausta eorum, & victi-
mæ eorum placebunt mihi super altari meo: quia domus mea 3.
domus orationis vocabitur cunctis populis. Ait Dominus Deus

qui congregat dispersos Israel. Adhuc congregabo ad eum con
4. *gregatos eius.* Omnes *bestiæ agri venite ad deuorandum, vni-*
5. *uersa bestia saltus.* Speculatores *eius cæci omnes, nescierunt*
vniuersi, canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormiē-
tes, & amantes somnia, & canes impudētissimi nescierunt satu-
ritatem: ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam: omnes in
viā suam declinauerunt, vnusquisq; ad auaritiam suam á sum-
mo vsque ad nouissimum. Venite sumamus uinum, et implea-
mur ebrietate: Et erit sicut hodie, sic & cras & multo amplius.

EXPLANATIO IN

QVINQVAGESIMVMSEXTVM CAP.

ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. HAEC *dicit Dominus. Custodite iudiciū, et facite Iustitiā: quia iuxta est sal^b mea, vt veniat, & iustitia mea ut reueletur &c.*

Intētio præsentis cap. QVAS sit intentio, vel scopus præsentis capituli non facilè percipitur. *D. Thom.* D. Thom. vnà cum quibusdam expositoribus asserit prophetam ex persona domini suis fidelibus polliceri salutem, et multa alia bona, posteaquam in præcedentibus liberationem a malo fuerat eis pollicitus. *Cyrillus.* Cyrillus vult prophetam alloqui solos Israelitas admonens eos ad fidem, & exercitium bonorum operum, & ut ab eorum cordibus inanem fiduciam quam in Patribus habere videbantur, necnon tumorem atq; superbiam studeant amouere. *Hieronym.* D. Hier. dicit quòd gentium vaticinio terminato quod scilicet in aduentu sermonis Dei sunt in meliorem statum mutādę, nunc loquitur propheta ad illius temporis auditores, vt faciant cuncta quæ recta sunt, & parent se aduentui saluatoris, quia ipse est iustitia, et misericordia Dei: ego autē existimo, salua pace omnium alio- A rum, prophetam hoc loco prosequi exhortationem, & admonitionem ad cūctos populos, ut Dei præcepta obseruent, quo Dei misericordiam ad quam omnes sitientes mox inuitauerat facilius consequantur: tantus est enim Dei erga salutem & prosperitatem suorum populorum zelus, & amor, ut nullū prætermittat genus officii, quo diuinorum beneficiorum sint aliquādo participes, et suæ pietatis, et clementiæ abundan- B tiam, et largitatem manifeste cognoscant, & fateantur. Inquit ergo propheta. *Hæc dicit dominus*; quæ nobis sum dictutus, doctrina est Dei, est præceptū eius, illius est consilium, hæc mihi vobis aperienda pręcepit. videlicet. *Custodite iudicium*, idest exequimini quod iustum est, recte iudicate & in hoc iudicii munere obeundo, neq; ad dexteram, neq; ad sinistram declinetis: & posteaquā iudicii rectitudinem agnoueritis, custo- C dite illud. i. iuxta illud operamini, neq; pmittatis illud quacūq; ex causa vobis auferri. Vel vos qui alios iudicaturi estis, facite iustitiā. i. bene operamini,

non

nō solum cuique reddendo quod suum est,& neminem opprimendo, verūetiā virtutū omnium pro loco, & tempore actiones insequendo. Cyril. ait; custodite iudicium, idest Dei mandata perficite,& facite iustitiam. Alii quidā existimant hac admonitione nil aliud voluisse prophetam innuere, nisi id ipsū quod Io:Bapt: clamabat d. Pœnitentiā agite appropinquauit enim regnum cœlorum? sic ꝓpemodum loquitur hic propheta d. *Custodite iudicium, & facite iustitiā quia iuxta est salus mea ut ueniat & iustitia mea ut reueletur.* simile est ei quod dicit propheta psal. 105. Beati qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam in omni tempore, vt iuste quod iustum est persequantur,& rectè agant;
psal. 105 sic exponit Aug. illud psal. vbi aduertit quod iustitia,& iudiciū ferè sēp se cōsequuntur,& connectuntur. Et quoniam diximus per hanc iustitiam non solum intelligi eam virtutem, qua reddimus vnicuiq; quod suum est,sed etiam qua quis actiones aliarum virtutum exequitur,itaut qui vnam iustitiam fecerit,cunctas virtutes seimpleuisse dicatur, & qui vnam habuerit,omnes habeat,&qui vna caruerit,cunctis careat, id palam paucis verbis indicatur à propheta psa. 14. ut bene annotauit D.Hier.cum dici-
psal. 14 tur,qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam, & quæ sequuntur hic habitabit in tabernaculo Dei, & tequiescet in monte sancto eius. Cum itaque huius admonitionis causam reddens propheta dicit. *Quia iuxta est salus mea ut ueniat,& iustitia mea ut reueletur;* nulli dubium per salutem, & iustitiam intelligendum esse ChristumDominū, filium Dei,ipse enim est salus, & iustitia nostra.de ea locutus est psal.cum.d. Notum fecit Dominus salutare suū in cōspectu gētium reuelauit iustitiam suā: si ergo talis est salus, & iustitia nostra per quam nos iustificari,&salui esse possumus,certe frustra salus ista adueniret & reuelaretur iustitia,nisi tales redderemur, ut eius manifestatio nobis esset profutura Dicitur enim hæc salus, & iustitia iuxta esse, prope est ut veniat,& dies eius non elongabuntur,cito enim Christus veniet,& non tardabit, sic per

A Oseæ.x.custodite iudicium,& facite iustitiam quia appropinquat salus mea. Osea ca.10
Christus namque non pro se ipso mortem sustinuit, quippequi nullum peccatum fecerat,sed pro nobis mortuus est,ut qui peccatis mortui eramus per illum vitam consequeremur. Quod autem per iustitiam, & per salutem Christus Dominus intelligatur,verba textus indicant: dicit.n. *Custodite iudicium &c. quia iuxta est salus mea ut ueniat;* uenire
B .n.& pedibus suis moueri conuenit rebus animatis, & non quæcumq; in abstractione concipiuntur,ut salus, iustitia,virtus &c.dicit autem hoc ipse propheta,ne quis nostrum putaret his uerbis Israelitas ad obseruationem legis, quæ in umbris, & figuris posita est excitare,quandoquidem per legem nemo iustificatur: quemadmodum satis vere, & erudite demōstrauit Paul.Apo. multis in locis,sed per solum Christum,quem
C vocat hic propheta salutem,& iustitiā, misericordiam sumus adepti, & remissionem peccatorum: Sequitur ergo propheta,& inquit, *Beatus uir qui facit hoc,& filius hominis qui apprehēdet illud, custodiens sabbathum ne polluat illud: custodiens manus suas,ne faciat omne malū.* idest nullum malum, ut de omni genere mali, quæcumque hic dicun- Ps. 14.
tur propemodū in psal. illo facile erit reperire.uocat propheta beatū eū virū
D q fecerit iudiciū et iustitiā, vtcūq; sit filius hominis imbecillis,& mortalis,& custodierit manus suas ne faciat ōne malū.i. nullū malū. Non superuacaneè,ne q.citra rationē ꝓpheta duas orationes affert parū admodū.inter se dissidentes dicit.n.primo *Beatus vir qui facit hoc.* deinde *Beatus filius hominis qui apprehendet illud*, quid sibi vult ista repetitio? beat° vir,& beatus filius hominis, dicitur.n. primo,beatus vir qui facit hoc.i. iudici-
E um & iustitiā,quia non inconuenit aliquos,dum non sunt adhuc bene imbuti cognitione Dei et gratia spiritus sancti efficere ea quæ sunt paruuli, sed posteaquam quis fuerit ritè imbutus Dei cognitione, & cognouerit quàm malum sit contemnere Deum, & eius mandata, iste quidem euacuabit ea quę sunt paruuli,&poterit conuenienter vir

 appellari.

Deus trahit ad se adnenas,& Eunnchos vt ostendat se habere rationem Sanctitatis, & religionis,non generis,aut loci, aut etiam sanguinis. Per Eunuchũ hoc loco propheta intelligit quicunq; caret liberis,& prole,qui propterea dicit-Ego sum lignũ aridũ,nullũ faciens fructũ, ad nullũ opus seu ministeriũ vtile,&ido neum,sed ad solã combustionẽ,preparatũ, hoc ideo quia scriptũ erat in lege. Maledictus sterilis,qui non facit semen in Israel. Propterea eũ per adnẽtũ Christi debuerit lex euacuari:lex inquã,ceremonias,& iudicia cõplectẽs,& fieri vnũ ouile,& vnus pastor, *Dicit Dominus Eunuchis. Qui custodierint Sabbatha mea*.i. qui me voluerint,& elegerint quę ego volui,& tenuerint fœdus meũ,neq; recesserĩt à pactis,& cõditionibus initis intra me,et populũ meũ *dabo eis*.i. Eunuchis *in domo mea*.i.in Ecclesia,& in regno cœlorũ, *et in muris meis*,hoc est ubicũq; ius, & potentiã habuero,dabo inq̃ eis locũ .i.hospitiũ,partẽ,& possessionẽ,& præter hæc, *dabo nomẽ melius a filiis,& filiabus*.i.maiorẽ honorẽ,maiori in prætio habebuntur,quam qui gloriantur se esse filios,& filias ipsius Abrahę,cũ tñ illius fidẽ,& timorẽ nequaq̃;habuerĩt. Vel *dabo eis in domo mea lo. ũ,& nomẽ melius a filiis,& filiabus*.i.nomẽ lõge præstantius,et excellẽtius,quã qui habẽt filios & filias,habere vnquã possint, & quod nũ erit nomẽ istud: *nomẽ inq̃; sẽpiternũ dabo eis,quod nũquã peribit* quibus verbis ostendit ipse Deus (sm̃ D. Aug.) se daturũ illis gloriã quandã propriã,atq; excellentẽ.& nõ cõmunẽ cũ multis,quãuis alioqui in eodẽ regno,& in eadẽ domo cõstitutis,et fortassis ideo dictũ est dabo nomẽ melius,ut eos quibus datur distinguat à cæteris. Et nõ abre addita est illa particula, *dabo nomẽ sẽpiternum quod non peribit*. Et breuiter dicas dabit eis nomẽ; vt filii Dei nominẽtur,& sint 1. Io. 3. Nunc videamus pro claro intellectu istorum verborum. Quid per Eunuchos hoc loco intelligat Esaias: prima quidem facie, et quemadmodum præsens oratio prætendit,per Eunuchos intelligi videntur quicumq; nullum partum edunt, siue viri siue fœminæ,ita quod sterilitas in alterutro sit,noster autem Saluator apud Matth. 19. tria genera Eunnchorũ videtur asserere:sunt (Inquit) Eunuchi,qui de matris vtero sic nati sunt.et sunt Eunuchi qui facti sunt ab hominibus, et hoc quidem multifariam contingit, quoniam vel per violentiam, & iniuriam fiunt Eunuchi ab hominibus,uel propter alicuius morbi remedium, vt sępenumero contingit: aut etiam à se ipsis ob aliquam causam illis notam,sed non propter regnum cœlorum,et sunt Eunuchi qui se ipsos castrauerunt propter regnum cœlorũ, et hoc idem bifariam potest fieri,vel quod vere, et re ipsa se castrauerint propter regnum cœlorum qui quidem voluerunt in carne esse steriles,et infœcundi,ut spiritu fœcundiores esse possent,et Christo domino coniungi,neq; unquam ab eo diuelli,aut cor cũ mundo, et cum Christo diuidere,vt legitẽ de Origene,et multis aliis: aliqui verò dicuntur se ipsos castrauisse, non quidem in corpore,sed in ipsa concupiscẽtia radice cœlestem, et angelicam uitam in terrena mortalitate meditantes, atq; id faciunt non propter continentię laudem expiscandam, sed solũ propter regnũ cœlorum facilius,et expeditius acquirẽdũ,cuiusmodi sunt vtriusque sexus homines,qui vitam cęlibẽ hac vna ratione profitentur. Cũ ergo inquit hic Deus per Esaiam, *dabo Eunuchis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius a filiis, & filiabus &c.* non debet intelligi de Eunuchis,qui de matris vtero sic nati sunt,neq; de his qui facti sunt Eunuchi ab hominibus,aut etiã à se ipsis ob aliquã aliam causam, quã ob hanc vnam, quæ est propter regnum coelorum, sed de his Eunuchis verba præfata intelligenda sunt, qui se ipsos corpore ipso, et re ipsa castrauerint propter regnum cœlorum, et fortè multo uerius de his, qui non corpore, sed mente, et spiritu se ipsos castrauerunt: hoc est, abdicauerunt sese omni concupiscentia, et libidinis desiderio. Hi profectò habebunt in coelesti patria, et in omnibus iuribus, prædiis, et possessionibus diuinę maiestati subiectis, locum et nomen

In quæstio- nibus vet. & noui. testa. q. 44.

Eunuchi multip liciter.

nomen melius quam qui filios, & filias pepererunt. Cœteri verò Eunuchi quibus pudenda debilitantur, aut quauis ratione fuerint manca, aut amputata, vt generare non possint, si Christiani fuerint, & Dei præcepta custodierint, eo tamen proposito, ut coniuges, si possent, haberent, cœteris in domo Dei coniugatis fidelibus adæquantur, qui prolem licitè, pudiceque susceptam in Dei timore enutriunt. Pro qua re vide D. Aug. cap. 24. B libro de Virg. vide etiam Diu. Hier. & alios authores id ipsum asserentes. Breuius dicũt aliqui, qui sunt natura, & qui ab hominibus Eunuchi possunt aliquid mereri propter patientiã. qui vero sunt Eunuchi a se ipsis, & propria voluntate propter Virginitatem, & continentiam redduntur illustriores, D. Greg. 3. par. past. cap. 29. dicit. Eunuchos esse qui compressis motibus carnis affectum in se praui operis abscindunt, qui quidem in domo patris .i. in æterna mãtione filiis præferuntur & filios aduenę qui adhærent Domino, ut colant eum, & diligant nomen eius, ut sint ei in seruos omnem custodientem sabbathum, ne polluant illud, & tenentem fœdus meum adducam eos in mõtem sanctum meũ &c. Tantus erat tremor, et fastus Iudęorum, quod existimabant nullum alium genus hominũ pręter eos partem habiturũ in regno cœlorum, & præsertim qui orbati erãt prole, & tanq̃ steriles putabantur, & pręter nos qui erãt alieni a cultu Dei iuxtà morem hæbreorum quemadmodum legitur deut. cap. 23. non intrabit Eunuchus attritis, uel amputatis testiculis, & absciſſo veretro Ecclesiam domini. Et post pauca Ammonites, & Moabites etiam post decimam generationem non intrabunt Ecclesiam Domini in æternum: at quia Christus Dominus, qui venerat in mundũ, ut omnis qui credit in eũ non pereat, sed habeat uitam æternam, secus decreuit ac fuit operatus: statuit. n. tam Eunuchos, quã alienigenas, & extraneos fore participes regni Cœlorum, modo & ipsi adhæreãt Dño, colant eum post habitis Diis alienis, et diligant nomen eius, ut ei

A seruiant, neque dedignẽtur serui Dei appellari, cui quidẽ seruire regnare est.

Et præter hęc custodiant Sabbatum, non poluant illud, & teneant fœdus meum: per Sabbatum intellige omnes dies festos in Ecclesia Dei. Omnes istos dicit propheta *adducam in montem sanctum meum*, hoc est in Ecclesiam; primum quidem militantium; deinde in Ecclesiam, qua perpetuo diuina pace fruentur, & lętificabo eos (inquit) Tex. 3.

B in domo orationis meæ. hoc est in domo, quam elegi, ut ibi fiant mihi orationes, supplicationes, & sacrificia, ut hęc domus non sit velut templum quod solis Iraelitis tributum, & concessum erat, sed velut templum omnibus per orbem terrarum conuersione, & fide ad agnitionem ipsius Dei vocatis patefactum, & apertum, & Subdit. *Holocausta eorum, victima eorum placebunt mihi super altari meo.*

C Vbi non amplius, ut olim arietes, & hircos incendere, & sacrificium offerre necessum erit, sed se ipsos Deo sacrificare, mundo mori, & iustitię viuere, tam hi qui totam quasi vitam suam velut holocaustomata sanctam reddunt, quam etiam hi qui particulare sacrificium offerunt Deo velut horum vita, qui nuptias contraxerunt; quippequi non se totos offerunt Deo, sed partim mundo, partim ipsi Deo.

D Dicit enim D Hieronym. Inter uictimas, & holocausta, hoc est discrimen. quod holocausta sunt, quę super altare integra concremantur, victimę vero, & hostię sunt, quarum pars offertur altari, pars verò datur sacerdoti: vult etiam talia sacrificia offerri super altari suo non super altare ab hominibus constituto, et erecto, idest fide, & spe in Deum, non in vlla creatura quæcumq; sit illa. Quare sciendum est

D. Hieronym. Differentia inter uictimam & holocaustum.

E quod Eunuchi qui se totos consecrant Deo, qui scilicet potius mente, quam corpore dicuntur esse castrati, Deo holocausta offerunt, victimas verò alienigenę, qui ad tempus vacant orationi: dicit ergo Deus quod *holocausta eorum, & victimę eorum placebunt mihi super altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis;*

Et non

Et non duodecim tribubus tantū: uocabitur ergo domus orationis, non domus arietum, hircorum, & vitulorum. Vnde facile quis poterit agnoscere umbram legis euersam esse, & polihabitam, & literæ uetustatem iam penitus abolitam & inefficacē redditam: præterierunt uetera, facta sunt omnia noua; atq; id quidē per Christū, in Christo, & supra omnem uirtutem, & efficaciam meritorum nostrorum, & quis est qui hæc loquitur, & promittit? num forte Esaias tamq; ex sua sententia hęc loquitur, & effatur? minimè quidē, ait, Dominus Deus eiusmodi uerba, & eiusmodi promissiones uoluit explicare. Hæ sunt orationes, & promissiones suæ, hæ sunt uoces cōmiserantis, qui cum sit natura bonus, clemens, & pius uult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire; & quis nam est iste Deus? ille inq; est, *qui congregat dispersos Israel*: non enim ueni ut ostendam clementiæ meæ magnitudinem in solis gentibus, uerum etiam in his, qui ex sanguine Israelitico oriuntur; adhuc congregabo ad eum, idest ad Deum patrem meum (si filius loquatur) uel ad eum, idest ad Christū filiū meū (si pater loquat᷑) cōgregatos eius, idest quoscunq; Deus iam prædestinauit, & definiuit esse coniungendos cū populo Israel, & esse aggregandos in numerum filiorum Dei. Hoc etiam ꝑ dixit ipse Ioannes, Dei filium moriturum esse pro gente, nec pro gente tantum, sed vt filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum. hoc est in vnam domum, in vnam fidem, & sub vnius dei obedientia. Nec prętereas hanc propositionem mox expositam: videlicet *domus mea domus orationis est cunctis populis*, desumptam fuisse à saluatore nostro. Marc. 11. qui dum in templum isset in templum, cœpit eijcere vendētes, & ementes in templo, & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit: cum enim in ea admirabili actione, huius Prophetę sententiam pro sua tutela desumpsisset, voluit innuere sacrificiorum quoq; mutationem futuram, eijciendo enim ē templo boues, & columbas, voluit

Ioan. ca. 11

Matth. 21.

A significare his victimis non amplius ōpus esse sed vero sacrificio; quemadmodum Propheta ex persona Domini hoc loco demonstrauit: sic etiam cum eiicit Iudeos de templo, voluit pariter exclusionem Iudeorum, & vocationem gentium nobis indicare: Non ergo superbiant, & intumescant Iudęi, tamq; soli sint habituri domiciliū in domo Dei, sed quæcumq; gentes, & quęcumq; nationes, quæ reiectis idolis, & vanitatibus vni Deo cohærebunt, vt verum sit B quod aliquando canit ecclesia in persona Dei d. Dabo sanctis meis locum nominatum in regno patris mei. &c.

Nota etiam circa verba iam exposita, quòd per dispersos Israel non solum Iudæi, qui erant vndequaq; dispersi, verum & gentes (vt diximus) intelligendæ sunt, quæ dicuntur Israel, quoniā regeneratione spirituali fiunt membra Christi, qui ubiq; ferè in scripturis ap- C pellatur Israel, quod ab Israel secundū carnem ortum ducat. Nec amittendi sunt illi qui nolunt in his congregandis, annummerari Iudęos, quod eorū Ecclesia iā fuerit congregata; nec propterea legendum negatiue dictum illud postremum. *Adhuc congregabo ad eum congregatos eius*, quod quidam negatiue legunt. Non cōgregabo, vel Deus non congregat dispersos Israel. legam⁹ textū, & exponam⁹ iuxta sentē- D tiam D. Hier. veluti iam expositus est.

Dispersi Israel qui.

Super his verbis, quæ mox declarata sunt, de aduena, & de Eunucho non est mirum, quòd Deus per prophetam consolatur vtrumque, quoniam Deut. 10. habetur, quòd Deus personā homīnis non accipit, neque munera, facit iudicium pupillo, & uiduę, amat peregrinum, & aduenam, dat ei victum, & vestitū, & vos ergo amate peregrinos, quia ipsi quoque fuistis aduenę in ter- E ra Aegypti: sic etiā quamuis Deut. 7. habeatur hoc præceptum. Non ærit apud te sterilis vtriusq; sexus, tamen eiusmodi sterilitas non intelligitur de sterilitate prolis, sed de sterilitate bonorum operum, qrū in lege veteri multi fuerunt steriles, & quàm maximè grati Deo, velut, Elias, Rasias, ut habetur 2 Machab. 14. cap. Ioannes bapt. Beata

Deut. cap. 7

Viro

Virgo, quæ vouit votum virginitatis, & adimpleuit, & Paulus Apostolus, qui legitur fuisse virgo, & maximè gratus, & acceptus Deo, vt puta Vas electionis. Et omnes isti fuerunt enutriti, & educati in veteri lege. Hic autem Propheta prius consolatur, & pollicetur multa eunuchis, quàm aduenis, & peregrinis, quoniam maius erat opprobrium secũdum legem esse sterilẽ, quam proselytum, cuius rei signum est, quòd habetur cap. 3. sap. vbi dicit: felix est sterilis, & incoinquinata, quæ nesciuit thorum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum. Vide Lyranum super librum Iudicum cap. 11. sequitur. *Omnes bestiæ agri venite ad deuorandum, vniuersæ bestiæ saltus*. Huiusmodi verba inuitantia, seu prouocãtia omnes bestias agri ad deuorandum, secundum omnes ferè expositores duos habẽt intellectus. Prior est, & mihi haudquaq; approbãdus, quod scilicet Propheta inuitet omnes gentes, quę olim erant velut bestię absq; aliquo sensu, & ratione, crudæ, & immites, & indomitæ, utpotè sub diabolo educatæ, & quasi efferatę, nec humano more viuentes, inuitet iuq; eas ad comedendum, deuorandum, & in intimis visceribus recipiendum sacrosancta diuini spiritus dona, & ad sumendum etiam & ipsi sacratissimum Domini corpus, quod cor hominis cõfirmat, adeo vt & ipsi gaudentes dicãt. Dominus regit me, & nihil mihi deerit in loco pascuę ibi me collocauit. Super aquam refectionis educauit me, animam meam conuertit. Et post pauca subdit. Parasti in conspectu meo mẽsam aduersus omnes qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quam præclarus ẽ. Huiusmodi ergo bestias, hoc est homines, qui tamquam bestiæ commorantes in syluis, saltibus, & præcipitijs nullam habebant iusti & recti cognitionem, neq; poterant facile deduci ad capiendã veritatẽ, hos inq; homines diuina bonitas, & clementia, vocat & inuitat ad se percipiendum, & deuorãdum.

Sap. cap. 3.

Psal. 22.

Quod autem in ea totius terrarũ orbis vastissima silua fuerĩt olim mõstra ferarum, atq; portenta, quę nec fingere satis potuit scriptorũ gentium vanitas, ad quę olim perdomanda è Galilea piscatores missi fuere, nõ est in dubiũ reuocãdũ. Sed vt in pręsẽtia dicere prętermittamus de singularum gentium supstitione, satis erit nunc, quæ de cõplurium illarum moribus, quæ Theodoretus summatim collegit, & ante eũ D. Hieron: lib. contra Iouinianum corám afferre. Persicæ inq; nationes, quę iã pridem Zaradæ legibus vtebantur, Matrum, filiarum, sororum connubijs susq; deq; commixte, remq; iustissimam arbitrantes, id quod erat facinus iniustissimum audita Piscatorum lege, & accepta, Zaradæ leges, vt iniquitatem maximam conculearũt, Euangelicãq; protinus temperantiam complexi sũt, quiq; prius edocẽte illo didicerũt mortuorum corpora canibus depascenda, volucribusq; porrigere. At cumcęperunt in Christum credere, ab eiusmodi immanitate recesserunt, & mortuos sub terrę infodiunt, neq; curant Principum leges, quibus id fieri prohibebatur, neq; tortorum seuitiam perhorruerunt, magis enim timent, aut timebant Christi iudicium: cũq; præsentia cũcta irrideãt, sõniare magis gaudent, quę nõ vidẽtur, eaq; demũ reuerentur & timẽt. Has itaq; nouas leges acceperũt à promulgatorib⁹ Galileis, quiq; nõ timuerũt Romanorũ potẽtiã, sese vltrò crucifixi hominis Imperio subdiderũt. Atq;, vt hi Romanis legib⁹ viuerẽt, neq; Augustus ipse ĩpetrauit, neq; Traianus, qui Persarũ Regna subuertit; & tamẽ Apostolorũ monumẽta Persę omnes tanq. cęlitus allata fuerĩt, venerantur; & paulo post Massagetæ miserrimos esse homines arbitrati, qui alio mortis genere, quã uiolenta nece decumberent, quiq; idcirco legem demactandis senibus, comedẽdisq; tulerunt, postq; Piscatorũ leges, sutorũq; acceperunt, abhominabiles illas dapes, ac hostias pertesi sunt. Tibareni quoq; soliti olim seniores de altis rupibus dare præcipites legem iniquissimam conscidérunt, euangelica lege accepta. Neq; amplius Hircani, neq; Caspij ipsi alunt Canes hominũ cadaueribus, neq; scithæ

D. Hieron: Contra Iouinianum.

Desupta ex Annal. D. Card. Barõ.

ſcithæ vnà cum mortuis hominibus ui A
uos infodiunt, quos olim uiuentes illi
dilexerant, tantã morum mutationem
Piſcatorum leges inuehere potuerũt.
Hæc pauca ex multis ſatis erit inſinuaſ
ſe, ut per ea qualis eſſet tunc orbis ter
rarum facies intelligatur, magiſq; Xpi
potẽtiam admiremur, qui per paucos,
abiectoſq; homines tot orbis monſtra
domuerit, ac ſuo iugo, nec tamen cor
pore, ſed animo quoq; ea ipſa ſubege-
rit, nec ſecus putandum eſt poſteriori- B
bus temporib⁹ contigiſſe in illis ipſius
orbis Regionibus, quæ apud Indos nu
per fuerunt repertæ, in illis namq; non
pauciora, neq; minora monſtra, atq;
portenta ferarum fuere inuenta, ut re
Antonius Poſſeuinus. fert D Antonius Poſſouinus in ſua Bi-
blioteca ſelecta, adquę pariter edomã
da, & ad meliorem frugem deducenda
homines quoq; uiles & abiecti, & parũ
admodum experti fuere deſtinati, ut
Religioſi quidam, & ſacerdotes diuer- C
ſorum Ordinũ, qui õnes, ut excolerẽt
hanc uineã, & à sẽtib⁹ & ſpinis expur-
garent, miſsi fuerę, & libenter admodũ
hanc prouintiam grauem, & erumnosã
ſuſceperunt, & longiſsima, ac difficil
lima itinera mari, terraq; inter homi-
nes feros, & immanes peregerunt.

Quarè non immerito Eſaias hoc lo-
co nominat hoc hominũ genus beſtias
agri, quia reuera ſunt uelut beſtiæ nul
lum habentes intellectum, atq; ratio- D
nem, quos tamen ipſe Deus iuxta ex-
poſitionem quorundam, uocat ad deuo
randum, ideſt ad uerbum Dei auſpicã-
dum, & ſuis in cordibus firmiter impri
mendũ, atq; ita tenaciter abſorbendũ
ac deglutiẽdũ, ut nũq; ãplius excidere
queat, atq; etiã ita in fide proficiat, ut sã
ctiſſimũ Chriſti corpus aliquãdo ſume
re, ac pene deuorare uideãt. Nec iſta
expoſitio uidetur ſatis extranea (quam
quam mihi non ualdè probetur) quan- E
D. Aug. ſuper pſ. 103. doquidem D. Aug. ſuper pſal. 103. eã-
dem probare uideatur; dicit enim Be-
ſtias ſiluę iure nuncupari quicumq; sũt
deſtituti ueri Dei cognitione, & ſapiẽ
tia ſalutari, ignorantes quid ſit uere bo
num, quidue malũ; Silua autẽ dicitur
Greg. li. 30. *moralium.* vniuerſus Orbis, q ab huiuſmodi gẽti-
bus occupat, quę iurè dicũt beſtię, qui

A eũ incolũt, q a nullus hominũ pertrã- *cap. 13. hoc idem ſenten*
ſibit, nãq; nullus Propheta illuc miſſus
fuit; ĩ qua quidẽ Silua dicũtur eſſe etiã
õ agri, .i. Aſini ſiluestres, nec nõ anima
lia magis domeſtica, & modici roboris,
ac virtutis, vt lepores, Apri, & quędã a-
lia animãtia nõ vſq; adeò ferocia; quę
oĩa D. Aug: iuxta allegoriã refert ad
varias hominũ conditiones, & gradus.
Leo ẽt Papa in ſer. Apoſt. Petri, & Paul.
vocat hũc mũdũ, & precipue Romã ſil
B uã fremẽtiũ beſtiarũ: vult. .n. per Ona-
gros, q vt plurimũ in ſolitudinibus de-
gũt, deſignari eos, q abiecto mũdo, &
relictis õnib⁹, ſequũtur Chriſtum, aut
eos (vt vno verbo dicã) q toti dediti sũt
contẽplationi. Per animalia verò do-
meſtica, & quę verſãtur in agris, vult
intelligi eos, qui vitã actiuã exercẽt,
neq; tñ sũt vſq; adeò eruditi in doctri-
na fidei quemadmodũ priores: & licet
myſteria fidei ſint ita occulta, vt nõ fa-
C cile poſsĩt ob õnib⁹ intelligi, veruntñ
inqt Aug: hoc in loco. Ita pueros audi
re ea delectat, vt ĩperiti accedãt ad bi-
bendũ, & ſatiati eructẽt in pſallẽdo, vt *Pſal.* 44
vnuſquiſq; poſsit dicere cũ Propheta.
Eructauit cor meũ verbũ bonũ: bibũt
ergo (inquit Aug:) minores beſtię, vt
lepores, & Canes, & Gallinacci, & ma-
iores, ſed capacius maiores. q a ſuſcipi-
unt Onagri in ſitĩ ſuã, bibũt minores
quod dictũ ẽ. Viri diligite vxores ve-
D ſtras ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiã.

In hoc loco Propheta videt' innuere
duo genera Beſtiarũ, & ea aduocare d.
Omnes beſtię agri venite ad deuoran-
dũ, vniuerſæ beſtię ſaltus, vbi quidã ex
poſitor p beſtias agri intelligit beſtias
feroces, & immites, ſed alibi dicit oppo
ſitũ, verũ vtrũq. poteſt admitti, nãq; ſi
p beſtias agri intelligamus equos, Aſi
nos, Boues, & huius generis animalia, ſi
cõferãtur ad Onagros. Vrſos, leones,
E & huius generis ſimilia, vtiq; beſtiæ a-
gri ſic acceptę sũt animalia minus fero
cia, & valde mitiora; at ſi eadẽ cõparẽt'
his animãtib⁹, quæ domi nutriũt', & e-
ducãt', vt Catelli, Pulli colũbarũ, & Pul
li gallinacci, atq; etiam feles, dubio
procul Aſini, Boues, & Canes ſunt
ſeuiora, & crudeliora, quam eiuſmo-
di animalia, quæ domi nutriun-
tur

tur (ut diximus) At ego dixi (data uenia) nullam harum expositionum possum tuta conscientia admittere, ut Propheta hic per bestias agri, & per bestias saltus intelligat allegoricè homines feros, ac barbaros, aut etiam homines mitiores, & magis tractabiles, quos ipse Deus per Spiritum suum per Prophetas, ac ministros suos uocet, ac inuitet ad percipiendam fidem, & ad sanctissimi Christi corpus percipiendum ac deuorandum. Sed potius accipio sententiam D Hieron: & quorundam aliorum, qui per bestias agri, & per bestias saltus intelligunt dæmones; qui sunt uocati, & quodammodo impulsi ad deuorandum mentes, & corpora Iudæorum, & perditorum hominum, qui noluerunt, aut neglexerunt audire uocantem, & recipere verbum Dei; aut etiam per huiusmodi bestias intelligunt exercitũ Romanorum, qui sub Tito, & Vespasiano fuere uocati à *Deo*, vt uindictam sumerent de sceleribus, & peruersitatibus Iudeorum, & præsertim de conspiratione facta contra Christum filium Dei, fuerunt itaq; uocati ad deuorandum opes, & opera, atq; etiã corpus, & animam Iudæorum, & quæcumq; poterant illis esse adiumento, & si vnquam expediret, eos deuorare, & in nihilum redigere, ob hanc item causam fieri deberet ob ingẽtes blasphemias, quę in eundem filiũ *Dei*, & quoscumq; ipsius fideles, ac ministros impudenter inijciunt; legimus enim apud quosdam Authores eos solere singulis quibusq; diebus hanc orationem effutire, qđ scilicet. Christianis non sit spes, quodq; omnes repentè dispergantur, in matricibus minorentur paruuli, & amplius non resurgant, & omnes inimici tuæ gentis Israel destruantur, & Regnum nequitiæ Christianorum eradicetur, & confundatur. Fac Domine, fac impleatur quod petimus in diebus nostris uelociter, quia tu es Deus benedictus, fugans inimicos, & destruens impios. Vide quam procax, & impudens sit hæc eorum imprecatio, propterea non iniuria rogandus est Deus, ut uocẽt bestias agri ad deuorandum hũc populum imbellem, ingratum, & in-

Imprecatio Iudęorũ aduersus Christianos

A fidelem. Vt autem reuertamur ad expositionem textus, dicimus Prophetã inuehi aduersum populum, non ut erudiatur in fide, & incorporetur cum Christo Domino, sed vt destruatur, ac deleatur, & unà cum Dauide rogemus Deum d. Disperge illos in uirtute tua, & depone eos, protector meus Domine, *Psal. 58.* huius autem ratio, quia speculatores eius cæci omnes, nescierunt uniuersi, Canes muti non ualentes latrare, ubi B uides (si rectè sapis) uerba iam nũc exposita cum sequentibus habere connexionem; Namq; propterea uocat Propheta bestias agri ad deuorandum hũc populum, quia cœci omnes, nescierunt uniuersi, &c. exponamus tex.

Speculatores eius caci omnes, nesciesrũt vniuersi canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormiẽtes, & amantes somnia. *Tex 5.* Quibus uerbis mihi certe uidetur Prophetam præuidere ac prædicere id C quod futurum erat de Iudęis; futurum inq: erat (quemadmodũ iam diximus) ut plures nationes uelut Assyrij, Babylonij, & postremo Romani, qui omnes tãq; idolatræ bestialibus affectibus ducti, & cõmoti, uenirẽt ad deuorãdũ, ad deglutiendũ, & opprimendum populũ *Dei*, idest ipsos Iudæos, & præsertim principes sacerdotum, Scribas, & Phariseos, quos propterea obijcimus, & exponimus potestati eiusmodi bestiarũ D agri, quia impiè ęgerunt: namq; principem uitæ interfecerunt, fidem non receperunt, ac longe abacti non amplius dei populus, sed odio habiti fuere, ut pote in patrẽfamilias inijcere manus, audentes. Ne uero sine causa id fecisse uideatur Deus, & de re nihili, aut parui momẽti pœnas exigere, mox illorum crimina subijcit, quibus implicati dantur in exitium hostibus, & in deuorationem bestiis, quæ autem sint E horum crimina iam audisti. Speculatores eius, idest hi, quorum intererat aliorum curam gerere, illorum commodis prouidere, hostes eorum propulsare. Erant cęci omnes. Cęci inquam, quia ueram lucem, idest Christum apertè clamantem, & dicentem. Ego sum lux mundi Ioan: 8 qui sequitur me nõ ambulat in tenebris, sed habebit lumen

men

men vitæ, scire, ac recipere noluerũt; propterea alibi dixit ipse saluator. Cęci sunt, & duces cęcorum. Nescierũt vniuersi. iuxta illud psal. 13. Non est
Psal. 13. intelligens quisq; aut requirens Deũ. Canes muti non ualentes latrare: oportebat enim qui gregis curam habent, canes imitari, qui cum gregem sequuntur, vndiq; circumeunt semper, nec somno, nec dormitatione uincuntur, & si quod animal ferum, ut lupum, aut quid simile ad gregem propius accedere conspexerint, fortiter latrant, & totis viribus enituntur a grege, uel armẽto arcere uoracem bestiam, sed tales non erant principes Iudęorum, sed uelut canes muti se se præbebant, dormitationem amantes, & in lecto somniantes, siue somnia amãtes; & hoc quidem verũ est, quia ut scribit Iosephus de bel. Iud. decepti Iudæi à pseudo prophetis, qui somnia uenditabãt pro uaticinijs, perditum ierunt. Sic etiam dicebãt illi cultores uineæ cum uiderũt patremfamilias, uenite occidamus eũ, & habebimus hæreditatem eius: erãt ergo principes Sacerdotum Scribę, & Pharisei uelut canes muti non ualẽtes latrare, uidentes uana, quæ sibi ipsis cõfingebant, dormientes, & amantes sõnia: dicuntur enim quidam Canes fieri muti, cum adiguntur in rabiem, & in furorem uertuntur: tũc enim nõ latrant, nec dominum agnoscunt, sed rabie percitii in illum, & domesticos eius feruntur: sic quoq; Iudæi rabie cõmoti, & furore agitati, in suum Dominum, & in eius domesticos crudeliter irruerunt, & omnibus tormentis, & cruciatibus in Christum, & suos sæuierũt. Et nota quod nõ ab re dicit, non ualentes latrare, non potentes latrare, aut rabie & ferocitate detenti, aut ĩn guttu re, vel in ore aliquo al: o cibo occupati, uel impediti, nõ posũt latrar⁹ emittere, sic habent plerių; pastores, & magistri, qui odio uel amore deuicti, uel munere, aut fauore ligati, aut etiã eadẽ uel maiore culpa conuicti, nõ ualent alios deliquẽtes corrigere, iuxta illud Paul. Qui predicas non furandum furaris? Vide August. lib. de pastoribus. Prætereo quod per dormientes, & amantes

A somnia, quidam intelligunt delicias, & voluptates, quibus eorum primates erant deuincti. Et canes impudentissimi nescierunt saturitatem, qui & si habent quod manducent, & quibus uentrem expleant, & suis cupiditatibus satisfaciant, nunq; tamen quærunt saturari: & quamq; hoc loco canes in malam partem capiãtur (ut sępe alibi) cum inquit. Nolite dare sanctum canibus, similiter non est bonum sumere panẽ
B filiorum, & mittere canibus, & hoc loco, Canes impudentissimi nescierunt saturitatem, per quos significantur homines molles, & assueti in peccando, & homines perfrictę frontis quandoq; tamen in bonam partem accipiuntur, ut psal. 67. lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso. Et alibi sæpe; Per quos designantur prædicatores, & doctores ueritatis, ut etiam testatur B. Gre: lib. mor. super 30. c. Iob lib 20. Psal. 67.
C cap. 7. Qui ergo sunt canes boni, et laudabiles, uigilant semper, et latrant pro domo, pro domino, pro grege illis cõmendato, et pro pastore, qui secũ eos ducit. D. Aug. 1. de Ciui. cap. 9. dicit. qd nõ solũ pastor debet obiurgare delinquẽtes, sed, et qui pręposiius non est, deuitãs sẽ p eorũ offensiones. Qui uero canes hic à Propheta rephenduntur, non quia canes, sed quia pigri, dormientes qui non ualentes latrare, dor-
D mientes, et somnia amantes reprehenduntur, quod si uigilarent, et pro conseruando grege, ac domino suo latrarent, essent magnopere laudabiles; sic, inquam dicendum est de Prælatis, et pastorib⁹, et animarũ curã gerentibus: De quib⁹ uide etiã quę scribit Greg. 19. mor. c 8 qui aliqui uidelicet sũt ita mites, et mansueti, ut perdãt districti iura regiminis, et oĩa pessum ire pmittunt. Et ecõtra sũt aliqui ita rudes, et crudi,
E ut omnem benignitatis speciem amittant, Et hac quoq; ratione plebes quarum curam gerunt per impatientiam ruunt. Sed uide quod sequitur, *Ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam, omnes in viam suam declinauerunt, vnusquisq; ad auaritiam suam à summo vsq; ad nouissimum.* Particula ista ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam multifariam

tifariã exponitur. Primo quidẽ ignorauerunt intelligentiam, ideſt nihil intellexerunt eorum, quæ illos ſcire, & noſſe oportebat, iuxta illud pſal. Neſcierunt neque intellexerunt in tenebris ambulant: plurimum quidem refert paſtores, & rectores animarum prudentes & ſapiẽtes eſſe, quemadmodum legitur apud Xenofontem nihil magis in Imperatore neceſſarium, quàm quod ſui cunctis ſapientiorẽ, cum exiſtiment, & propterea videntes Iſraelitæ, & ſerui Salomonis, quam tulit ipſe ſentẽtiam ſuper controuerſia, & iurgio duarum meretricum, timuerũt ipſum ſic n. ſcribitur 3. Reg. 3. Videntes qui aſtabant ſapientiam Dei eſſe in eo ad faciendum iudicium, timuerunt ipſum. Alia expoſitio eſt, ipſi paſtores ignorauerunt intelligẽtiam. i. non habuere iudicium, nec potuerunt diſcernere inter bonum & malum: aut ignorauerunt intelligentiam, ideſt non perceperunt ſe nihil ſcire, & intellectu carere, exiſtimãtes ſe aliquid eſſe cum nihil eſſent. Quidam alii ſic exponunt. Paſtores ignorauerunt intelligentiam i. finxerũt ſe ignorare id quod minime ignorabant: Sciebant namq; & intelligebant ipſum Chriſtum eſſe Chriſtum Dominum, & verum meſsiam, ſed fingebãt ſe ignorare; propterea dicebat ipſe Chriſtus Io. 7. Et me ſcitis, & unde ſim ſcitis, & a me ipſo non ueni, ſed eſt verus qui miſit me, quem uos neſcitis: hoc ergo modo dicuntur paſtores ignoraſſe intelligentiam. *omnes in uiam ſuam declinauerunt*. i. quiſq. ſecutus eſt ſuum morem, & vitæ conſuetudinem, & quiſq; faciebat quod lubet, non quod licet & quemadmodum ſcriptum eſt Iud. 17. Non erat rex in Iſrael, vnuſquiſq; quod rectum ſibi videbatur hoc faciebat, & ꝓprios ſequebatur humores, *& à ſũmo vſq; ad nouiſsimum proclinis erat ad auaritiã*. A ſummo vſque ad nouiſsimum dicit D. Hier. à principibus vſque ad plebem dici non poteſt, neq; vllis verbis explicari quam maximẽ ſit deteſtabilis auaritia in principibus, & eo magis in paſtoribus animarum. Hi autem cum cęperint percutere conſeruos, & comedere ac bibere cum ebriis, dicunt: *venite o crapuloſi, & ebrij ſocii furum, ſumamus vinum, & impleamur ebrietate*, & hoc nõ ſemel, ſed erit *ſicut hodie ſic & cras, & multo amplius*, hoc eſt non eſt ſatis, prӕteritis voluptatibus nos fore ſatiatos, ſed futuras etiam appetimus, & exquirimus, & longe maiores, quam quibus antea fuimus potiti: aut dicas *Erit ſicut hodie, ſic & cras, & multo amplius*, per hęc verba innuit ſtudium, ac cupiditas bibendi diuturna, & continua, ut

B numquam ſit finis, ſed ſtudeamus ſemper ꝓgredi de malo in peius, profectò miſeri ſunt illi, qui talia comminiſcuntur, & reipſa efficiunt, quo uides ignorãtiam, legis contemptum, libertatem arbitrii, lucri cupiditatẽ, crapulã, & ebrietatem vitia fore, ac defectus, quæ quoſcunque magiſtratus, & imperia labefaciunt: de hoc etiam cõquerebatur Eſa. in principio huius operis, cum dicebat Principes tui infideles, ſocii furum om

C nes diligunt munera, ſequuntur retributiones: hunc in modum, & hac ratione defecit Synagoga; deficiunt quoq; multi reges, & familiæ, cum enim propriæ voluntati habenas laxare conſueuerint, & pro animi ſui libidine facere quęcunq; voluerint, in extremum exicium eos incidere neceſsariũ eſt. Quid plura? his verbis oſtendit Eſaias oportere ſpeculatores eſſe quos deſcribit Apoſt. 1. Timoth. 3. quod videlicet ſpe-

D culator ſit ſobrius, pudicus, modeſtus, doctor, ac prudens, non vinolentus, non percuſsor, & cupidus, quales fuerunt ſpeculatores, quos redarguit Eſa. quod ſcilicet ſunt cœci omnes, neſcientes, ignorantes intelligentiam, dormiẽtes & amãtes ſomnia, & cætera quæ habes in textu. Quo circa non eſt mirum ſi omnes in viam ſuam. i. in malam crucẽ abierunt, & confuſi ſunt quoniã Deus

E ſpreuit eos. Propterea exequamur quod præcipit dominus per Dauid pſal. 2. Apprehendite diſciplinam nequando iraſcatur Dominus, & pereatis de via iuſta, cum exarſerit in breui ira eius: Verum enimuẽro beati omnes qui confidunt in eo.

Marginalia: pſal. 81. — 3. Reg. 3. — Ioan. 7. — Iud. 17. — 1. Timot. 3 — Pſal. 2.

CAPVT

CAPVT QVINQVAGESIMVM SEPTIMVM.

IVSTVS Perit, & non est qui recogitet in corde 1.
suo: & viri misericordiæ colliguntur, quia non
est qui intelligat, à facie enim malitiæ collectus
est iustus. Veniat pax, requiescat in cubili suo,
qui ambulauit in directione sua. Vos autem ac 2.
cedite huc filij auguratricis, semen adulteri, & fornicariæ. Super quem lusistis? super quem dilatastis os, & eiecistis linguam? numquid non vos filij scelesti, semen mendax? qui consolamini in dijs subter omne lignum frondosum, immolantes paruulos in torrentibus, subter eminentes petras? In partibus torrentis pars tua, hac est sors tua; & ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificiũ. Nunquid super his non indignabor? Super montem excelsum, & sublimem posuisti cubile tuum, & illuc ascendisti vt immolares hostias. Et post ostium, & retro postem posuisti memoriale tuum: quia iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum: dilatasti cubile tuum, & pepigisti cum eis fœdus: dilexisti stratum eorum manu aperta. Et ornasti te regi vnguento, & multiplicasti pigmenta tua: Misisti legatos tuos procul, & humiliata es vsq; ad inferos. In multitudine viæ tuæ laborasti: non dixisti; Quiescam: vitam manus tuæ inuenisti, propterea non rogasti: Pro quo solicita timuisti, quia mentita es, & mei non es recordata, neq; cogitasti in corde tuo? Quia ego tacens, & quasi non vi
dens, & mei oblita es. Ego annunciabo iustitiam tuam, & ope 3.
ra tua non proderunt tibi: Cum clamaueris, liberent te congregati tui, & omnes eos auferet ventus, tollet aura: Qui autem fiduciam habet mei, hereditabit terram, & possidebit montem sanctum meum. Et dicam: Viam facite, præbete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei. Quia hæc dicit excelsus, & sublimis habitans æternitatem: Et sanctum nomen eius in excelso, & in sancto habitans, & cum contrito, & humili spiritu: vt viuificet spiritum humilium, & viuificet cor contritorum. Non enim in sempiternum litigabo, neq; vsq; ad finẽ irascar: quia spiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciã.
Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus sum, & percussi eum: 4.
abscondi

abſcondi à te faciem meam, & indignatus ſum; & abiit vagus in uia cordis ſui. Vias eius vidi, & ſanaui eum, & reduxi eum, & reddidi conſolationes ipſi, & lugentibus eius. Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei, qui longè eſt, & qui propè, dixit Dominus, & ſanaui eum. Impii autem quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum. Non eſt pax impiis, dicit Dominus Deus.

EXPLANATIO IN QVINQVAGESIMVM SEPTIMVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

IVſtus perit, & non eſt qui recogitet in corde ſuo: & uiri miſericordiæ colliguntur, quia non eſt qui intelligat, à facie enim malitiæ collectus eſt iuſtus.

QVIS ſit ſcopus, & A intentio prophetæ in præſenti capitulo, non facilè conſtat, dum aliqui uolunt prophetam hic prædicere ſuam ipſius necem, & aliorum prophetarum, ac ſeruorum Dei ſub impio rege Manaſſes. Alii volunt ipſum Christi mortem prædicere, ac deplorare qui ſolus vere, & proprie poteſt nuncupari iuſtus, B quem ſenſum ego non ſolũ non reprobo, ſed obuiis manibus lætus amplector, & excipio, ſaltẽ quoad ſensũ miſticũ, vt ſcilicet in morte ſua tã atroci futura præuideret etiam mortem Chriſti atrociſsimam. Recentiores volunt hoc capite, & quibuſdam ſequentibus, prophetam deſcribere miſerum, & infœlicem ſtatum Iudæorum, qualis fuit à temporibus Eſaiæ vſque ad Chriſti domini aduentum; quo fuit reddita C pax, & ſecuritas hominibus bonæ voluntatis, & hanc quoq; ſententiam ego non renuo.

At ſiquis diceret hic prophetam deſcribere in uniuerſum humani generis cõditionem, vbi maiori ex parte boni diuexantur, & perturbantur: mali autem foueri, & extolli conſueuerunt, non exiſtimo me quicquam inficiari, iuxta igitur hanc intentionem, duo facit. Prius enim deſcribit miſerum, ac deplorandum piorum hominum ſtatum; deinde impietatem, & nequitiam malorũ, huius autem narrationis occaſio deſũpta eſt ex præcedentibus. Si enim præſides, et moderatores aliorum ſunt cæci, & velut canes muti non valentes latrare, dediti quoque gulæ, et ebrietati, & ignorantes intelligentiam, nõ eſt mirum, ſi boni, et iuſti diuexantur, & pereunt Sic ergo dicit textus. *Iuſtus perit, & non eſt qui recogitet in corde ſuo*, ideſt nemo eſt qui ſecum ipſe cogitet, quam graue malum ſit permittere, aut non prohibere, et dare operam ne iuſtus pereat, et male tractetur, nemo eſt qui conſideret, qui vel minimum aduertat et ſecum ipſe perpendat, quot inde ſequãtur incommoda illius enim defe

ctu

ctu seu catenata subtrahitur hominib⁹ occasio bene agendi, aut eorũ supplicium prorogandi, cum plerumq; eius mouitur vel exem plo á vitiis retrahantur, primum quidem hoc facinore Deus qui est summa iustitia grauiter offenditur, nec facile patitur sui similes cruciari, & persecutionem pati: deinde maxima fit iniuria ipsi virtuti, cuius opus, & finis est probos, & iustos, præmiis, & honoribus afficere non opprobriis, & contumeliis diu exari. Tertio B rerum ordo peruertitur, namq; ordo rerũ sic exigit, & ratio postulat; ut boni foueantur, & seruentur, non ut mactentur & perdantur: Postremo ex hac deordinatione, & actionum peruersitate, facilè Deus blasphematur, & homines ad malum, quã ad bonum suapte natura pro cliuiores, se ipsos perdunt, & alii se ipsos perdendi occasionem sumunt: quippe qui nequaquam, quod regius propheta illis comminatur aduertunt dicens C

Psal. 36. *Noli æmulari, in malignantibus, neq; zelaueris facientes iniquitatem, quoniam tamquam fœnum velociter arescent & quemadmodum olera herbarum cito decident.* Quòd si præfata verba velimus referre ad Christum Dominum, qui verè, & propriè dictus est iustus, verissimè quidem dictum est à propheta. Iustus perit, & non est qui recogitet. Christus iniuriis, & contumeliis afficitur. Christus ab vno ex discipulis tra- D ditur, & deinde a cæteris derelinquitur. Christus flagellatur. Christus in crucẽ agitur, & tandem Christus perit, & non est qui recogitet in corde suo nullus (in quam) est, qui tam immane facinus aduertat, prohibere cogitet, tanti sceleris aliquando pœniteat. *Iustus itaque perit, & non est qui recogitet in corde suo.* Sed nota (ut inquit D. Hier) quod perditio hoc loco notat tantummodo persecutionis magnitudinem, non autem substantię E interitum, & abolitionem: Christus enim mortuus est, sed statim resurrexit; nihilominus verum est quod ait propheta. *Et non est qui recogitet in corde suo.* Propterea monet Paulus Hæb. 12. Recogitate eum, qui talem

Heb. 12. sustinuit aduersus semetipsum á peccatoribus contradictionem. Re-

A cogitate, inquam, non solum labiis, & lingua, sed corde, & animo. Nec dubites Christum eo tempore iustum fuisse habitum. vxor Pilati appellauit eũ iustum dicens ad Pilatum. Nihil tibi & iusto illi. Matth. 27. Pilatus etiam appellauit eum iustum, qui lotis manibus dixit. Innocens ego sum a sanguine iusti huius, Prçterea, & Iudas Peccaui (inquit) tradens sanguinem iustum. Et Hier 33. Hoc est nomen, quo vocabũt eũ dominus iustus noster, pleraque alia, & propè innummera sunt in sacris litteris testimonia, quibus ostenditur, ac declaratur Christum Dominum fuisse hominem iustum, immo ipsam iustitiam, qua iusti sunt, quicumque verè iusti dicuntur, de qua re stultum esr quærere, & quicquam dubitare. Et propterea eum scriptura sacra loquitur de iusto simpliciter absque vlla additione, iurè intelligi non potest, nisi de Christo Domino, quamquam nihil obstat multos etiam uiros dici, & esse iustos, qui multas patiuntur angustias, & afflictiones, ut Paulus testatur ad Hębreos 11. cap. Et nemo est qui recogitet, prouideat, ac damnet, ideo Iob. d. flebam super eo, qui afflictus erat. Hine etiam subdit Esaias. *Et viri misericordię colliguntur,* quibus demonstratur non solum Christum, qui est uerè iustus, et tamquam iustus periit & nemo est qui cogitet in corde suo super hoc iniquo facinore, idest secum ipse penetret, ac vllo modo obsistat, sed viri misericordię, idest uiri digni misericordia, idest qui nulli fecere iniuriam sed quos Deus instituit, ut cęlesti lumine alios instruerent, & perficeret, quales fuere Apostoli, & gloriosi Dei Martires, hi quoq; colliguntur idest de medio tolluntur, neci traduntur, et cum aliis ad supplicium duci permittuntur. Hi quidem uiri misericordiæ nuncupantur, aut quia ob eorum virtutes, et patientiam Dei misericordiã sunt cosequuti, aut qa erga alios sunt usi misericordia, quorum iustitiæ obliuionem non acceperunt, ut habetur Ecclesiastici ca. 44. Dicũtur isti uiri misericordiæ colligi, idest de medio tolli, hoc est, mori, & cũ cęteris patribus cõsepelliri, ob hãc cau

Matth. 27.

Heb. 11.

Iob. 3.

Iusti quomodo colliguntur.

Eccle. c. 44.

ſam, ne videant mala, quę Deus eſt illaturus aduerſus impios, quemadmodũ legimus de Ioſia 4 Reg. cap. 22. cui d. Dominus. Colligam te ad patres tuos, & colligeris ad ſepulchrum tuum in pace, ne videant oculi tui omnia mala, quę introducturus ſum ſuper locum iſtũ.

4. Reg. c. 22

Sic etiam legitur de B. P. Aug. qui cum Ciuitas Hiponenſis, Vandalorum, Alanorum, Gotorumq; copiis obſideretur rogauit Dominum, ut uel his periculis eum eximeret, aut patientia muniret, vel tandem ex mortalium commertio ad ęternum illud domicilium Deus eum vocaret, ne calamitates ingruentes videre cogeretur. Dicuntur porrò quidam iuſti de medio tolli ne quandoque ob conſuetudinem malorum fiant peiores, quemadmodum legitur apud Sap. 4. de quodam. Raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum eius, aut fictio deciperet animam eius.

In vita B. P. Aug. a Poſſidio. Exp. ſ. ope Calamenſi deſcripta cap. 28.

Sap. 4.

Inſuper iuſti quandoq; colliguntur, & tolluntur de hoc mundo, ut ab impiis et turbine huius ſeculi quandoq; ſeparentur, et recondantur in horreo ſanctiſsimæ Trinitatis, quemadmodũ fructus cum ad maturitatem peruenerint colliguntur, et reponuntur cum aliis fructibus in loco idoneo ad id muneris deputato, & hoc eſt quod d. Eſaias in hoc loco dum inquit, *A facie malitię collectus eſt iuſtus.* i. ereptus, et ſubtractus ne. ſ. homines praui, et iniqui moliantur quicquam in damnum illius, ob quam cauſsam Dauid precabatur Deum. d. pſal. 139. Eripe me domine ab homine malo, et a uirio iniquo eripe me, et ſapientiæ 4. dicitur Iuſtus ſi morte præoccupatus fuerit in refrigerio erit. Sed dices nonnè Iob. cap. 4. dicitur quod numquam innocens periit, neque recti vnquam ſunt deleti, et pſ. 36. Non uidi iuſtum derelictũ? Reſp. D. Greg. quod innocentes utiq pereunt, et recti quãdoq; funditus delentur, ſed quia reſeruantur ad ęternam gloriam neq; funditus delenti, neque omnino perire dicuntur. Sed nota, q̃ nõ ſolu iuſti, & uiri miſericordię colliguntur .i. tollũtur de hac terra uerum, et impii quandoq, ſed longè diuerſa ratione quoniam, ut habetur 26. Eſaię tollitur impius ne uideat gloriã Dei. At bonos contingit quandoq; tolli de medio ne uideant mala quæ manent impiis, et perſecutoribus, ſed hoc non ſimpliciter, et uniuerſaliter p bo, quia ſcriptum eſt, lætabitur iuſtus cum uiderit uindictam, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris. Reuertamur ad expoſitionẽ text. *Viri miſericordia colliguntur, quia non eſt qui intelligat A facie enim malitia collectus eſt iuſtus.* Nulli dubium hoc quoq; loco per iuſtũ poſse intelligi Chriſtum Dominum, quia a facie malitię dicitur eſse collectus, quia, ſ. a malitia, et prauitate, quæ obcæcauit oculos Iudæorum fuit collectus, traditus, et cruci affixus, ſed et de quibuſcumq; iuſtis quod dicitur poteſt etiam intelligi (ut mox expoſuimus) colliguntur (inquã) iuſti a facie malitiæ, uel ne fiant mali et faciant mala, uel ne patiantur a malis, eum uerò dicitur. *Non eſt qui intelligat.* Hęc uerba poſſunt multifariã intelligi uel. *Non eſt qui intelligat.* i. qui aduertat, aut auertat, ſeu prouideat, aut quoquo pacto compatiatur et doleat; Vel nemo eſt qui intelligat, qui cogitet hoc myſterium, et hoc ſacramentum hoc eſt ſacrę rei ſignum, quod v3 omnipotens Deus in beneficium, et quietem illius, qui colligitur mortis opportunitate a communi calamitatis acerbitate, et perturbatione eripitur et liberatur: nemo quidẽ eſt; qui intelligat, qui penetret hoc opus fieri a Deo non ſolum permiſsiuè ſed ſimpliciter, et effectiuè Quod. n in beneficiũ, et vtilitatẽ illius opera ẽ in eius detrimẽtũ mundus fieri exiſtimat, q.(ut planè intelligas) vide quid ſequit. *Veniat pax, requieſcat in cubili ſuo qui ambulauit in directione ſua.* Præcatur Propheta ut poſtea q; iuſtus fuerit collectus a facie malitiæ .i. ſubtractus a malis, (modo ãbulęt in directione ſua). i. faciat quod a principio cæperit ac didicerit .i. faciat quod placitum eſt in oculis Dei, dubio procul quieſcit in cubili ſuo hoc eſt ſua commoditate vel pace fruetur, ꝑpterea Dauid precabatur Deũ dicens. Dirige greſsus meos in ſemitis tuis ut non moueantur veſtigia mea: itaq; ei qui ambulauit in directione ſua veniat pax, & requieſcat in cubili ſuo, vel debet accipi hoc verbum tamquam præca-

pſal. 139.

Sap. 4.

Iob. cap. 4

pſal. 36

Eſaia. 26

pſal. 57.

pſal. 16.

præcatio, dicendo, veniat, pax, aut si legatur in futuro, veniet pax, & requiescet in cubili suo, erit prędictio, & vaticiniū: solet n. scriptura plerumq; variare modos, nūc quidē optatiuo, nūc verò imperatiuo & aliis modis. Potest etiā dici ꝙ pax illa quā præcatur Esaias hominib⁹ piis, & iustis, sit ipsa mors, quæ est tranquillitas quædam, & maxima quies, & velut aliqui dicunt ipsa non est malum, sed malorum finis, nec aliqua ex parte horribilis, & tremenda, sed pręciosa in conspectu domini mors sanctorum eius, requiescent in cubili suo, hoc est, in tumulis, & sepulchris suis, quæ instar cubilium detinent, & fouent defunctorum corpora vsque ad diem iudicii: Animæ verò eorum requiescent in cubili suo, idest in gradu gloriæ sibi præparato, quia in domo patris mei mansiones multę sunt, dicebat Iesus, & sicut stella differt à stella in claritate, sic erit & de gloria beatorum. Si verò volumus hęc eadem verba referre ad Christum, qui scilicet à facie malitiæ, idest propter instantem Iudæorum malitiā collectus est, vel sublatus (vt dicunt alii) dicto quod pax veniat, quia scilicet ipse ex hoc mundo recedens pacem reliquit dicens. Pacem meam do vobis pacem relinquo vobis; pax etiam veniet super ipsum, quia absque tumultu, & strepitu armorum mortuus est & sepultus, & requieuit in cubili suo, hoc est in sepulchro, & in monumento, nuper exciso, in quo non dum quisquam positus fuerat, qui post três dies resurrexit, et post quadraginta ascendit in cælum & ambulauit in directione sua, quippe qui ab eo loco à quo descendit, simul quoque ascēdisse dicitur (ut alibi diximus) nemo ascendit in cœlum, nisi qui descēdit de cœlo filius hominis, qui est in cęlo: quod ipse Christus requieuerit in cubili suo, & pax ei venerit, propheta regius psal. 75 egregie prædixit dum ait & factus est in pace locus eius, & habitatio eius in Syon. Solet exponi particula ista, iuxtà textum LXX. Interpretū erit in pace sepultura eius, quod omnes Iudęi vno omnium consensu, et pace inter se ipsos facta conuenerunt aduersus dominum ut ipsum crucifigerent, et sepelirent, existimantes illum omnino extinctum et de medio sublatum sed maximè fuere decepti, vt supradiximus, cū autē in textu nostro habeatur, quod *à facie malitię collectus est iustus*; non est sensus quod ita fuerit omnino collectus, et extinctus, sed loquitur propheta ratione machinationis, moliminis, & cōsilii ipsorum Iudęorū: Et nunc sequitur textus aduersus impios, & pertinaces Iudęos, & subinde aduersus omnes qui persequuntur iustum increpans, effreuatam illorum petulantiam aduersus Christum & inquit. *Vos autem accedite huc filii auguratricis, semē adulteri, & fornicariæ: super quem lusistis & super quem dilatastis os, & eiecistis linguā? nunquid non filii scelesti?* &c. vsq; ad illam partem super montem excelsum. In toto huius orationis progressu tria summatim habemus à propheta, primo quidem coarguit Iudęos de turpi, ac detestabili idolatria; Deinde reprehendit eos, & vehementer inuehitur aduersus illorum impudentiam, qui tam irreuerenter, & verbis contumeliosis, & factis ignominiosis sese habuerint aduersus Christū Dominū. Tertio breuissimis, paucissimisq; admodum verbis insinuat quale sit futurum eorū prĕmium: vocat igitur primum eos filios auguratricis, quod Ciuitas Hierusalem fuerit domicilium, hospes, & sētina omnium augurum auspicum, & diuinorum: quandoquidem ipsius proceres, atque primates, spræto Deo, & cōtemptis legibus soliti erant phitones auspices, & augures, & id genus homines consulere, quiq; e x stellis, auibus, & intestinis animantiū, quod ad solius Dei numen attinet, præscire futura, & contingentia præsumebant: vocat eosdem semē adulteri, & fornicariæ, quòd contemptio, & reiecto, cui multis nominibus erant coniūcti, atq. deiūcti Deo vero sponso, simulachris, & vanissimis quibusq; rebus adhæserunt. Et quamquā grauissimus hic morbus, & sęua pestis alias quoq; nationes inuaserit ac possederit, minimè autem excusabiles, erāt Iudæi, ut quibus lege pręscriptum erat Dominū Deum tuū adorabis, & illi soli seruies Vocantur semen fornicariæ, qui non solū unū, aut alterū De-

Ioan. 14. Ioan. 3. Psal. 75. Iex. 8. Deut. 6.

um,quãquã falsũ,& fictitũ excolebãt, sed plures,& penè innumeros Deos adorabãt.Propterea hebreorũ gens, & natio vocabatur meretrix, & fornicaria; queadmodũ 1.cap.huius operis ab Esa. taxatur,& ab Hier.ca.2.ubi dicitur. In omni colle sublimi, & sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix, & alibi etiam ab eodem reprahẽditur, et notatur, quod fert fornicata cũ amatorib[9] multis: cõstat .n.quicquid à quoquam pro Deo colitur, eiusdẽ spõsus,& maritus potest nuncupari. Vnde Cyril.merito(inqt) Iudæorũ Synagoga meretrix erat appellãda,utquę adulterorũ femina reciperet, et sapiẽtissimi.Mosis legẽ, repudiauit. Principes verò Sacerdotũ,Scribæ, et legis latores,et quicũq; pręsidebãt:nõ solũ quia legis præcepta nõ seruabãt,adulteri iure quidẽ erãt appellãdi,sed quia ad quę fas non erat ea detorquebant,docentes doctrinas.et mandata hominum, quos iustissime Christus reprehendit.d. Vos mandatum Dei reliquistis,propter traditionẽ uestrã. Deinde in hoc eodẽ cõtextu reprehendit eos propheta,et insultat ob eã quã diximˀ irreuerẽtiã, impudẽtiã,ac animositatẽ,qua se cõtra Dei filiũ cõmostrarũt d.*Super quẽ lusistis.s.*su p qd subiectũ nugas,risus,et irrisiones fecistis? quẽ (rogo) ludibrio habuistis? dicite mihi quale suppositũ, quã personã delegistis? supetquã vestros tractatus,locutiones, et fabulas confinxistis? *Super quẽ dilatastis os, & ececistis linguã?* nõ aduertẽtes quid,et de quo loquebamini? quid aduersus eũ.i.Christũ domi nũ nõ estis locuti? quid depromere, et effutire nõ estis ausi,nonne vos dixistis in Beelzebub principe Demoniorũ hic eiicit Demonia? nonne dixistis ei.Samaritanus es tu,et demonium habes? nõne cũ duxistis cũ ante Pilatũ,et interrogati ab eo qd.n.mali fecit, uos dixistis Si nõ esset hic malefactor nõ tibi tradidissemus eũ?nõne eũ diuinã,et speciosã eius faciẽ alapis cecidistis dicebatis Prophetiza nobis quis est,qui te percussit, & denique dum in cruce penderet homines improbi,& inqui cõtumeliose dicebatis? Alios saluos fecit, se ipsũ non potest saluum facere. nõ solum hoc egerunt, sed miserũt legatos procul, & in õnes orbis terrę partes ad Indęos,ut docerẽt cõuitiari Xpo & docere gentes blasphemare nomẽ eiˀ Sequitur Tex.. *Nũquid nõ filii scelestis nos semẽ mendax,qui consolamini in Diis subter omne lignũ frõdosũ,immolantes paruulos in torrentibus,subter eminẽtes petras?* Prosequtur Esaias enarrare fatuitates et insanias, & quibus laqueis erant detenti.et quibus sordibus erant inuoluti & inquinati,propterea inquit. Vos filii, auguratricis,vos filij spurii, & maledicti, vos qui ausi estis verbis, & factis dilacerare dominũ vestrũ, vos inq; qui talia fecistis,qui tot,& tanta cõmisistis, nũquid non estis vos filii scelesti? filii multis sceleribus onusti?semẽ mẽdax eũ ex patre Diabolo,qui est pater mendacii procreati estis?qui cõsolamini in Diis? explicat quo genere idolatrię laborabãt dũ inquit. Qui cõsolamini in diis subter õne lignũ frõdosũ mutuo qdẽ sese cõsolabãt sub frõdosis arboribus vbi dicit Glo. quod sub illis arboribˀ luxuriã exercebant, & genio, & gulæ operam dabãt in venerationẽ quorũdã idolorũ quę pudet appellare.Alii dicunt ꝙ consolabantur in Diis suis super omne lignũ frõdosũ, quia sibi uidebatur bonã cultus rationẽ elegisse, ea ratione suos Deos habere propitios, a quibus quicquid peterent obtinerẽt,& sua quęq; desideria expleret, nec forte videbatur absurdum sub his arboribus frõdosis sacra facere,quia mos erat apud Idolatras huiusmodi loca,velut magis abdita,& recõdita, & ab hominum conspectu plurimũ semota eligere, quo intensius suis Diis sua vota ppalarẽt.Et quæ pręcabantur obtinerẽt. Nõnulli volũt p arbores frõdosas delicias,& voluptates,quibˀ frequẽter incũbebãt designari,Et præter hoc immolabãt paruulos i torrẽtibus subter eminẽtes petras, de quo genere sacrificii postea dicemus: tertio loco breuissimis uerbis ostẽdit propheta,quę fuerit eorũ pars, & sors, & inquit. *In partibus torrentis pars tua* hec est sors tua, idest si inania,& absurda fecisti,vanus etiã & vacuus remanebis.& pars horum,& sors eorũ erit,quia iustissime pręsẽtient irã Dei,& grauiter punientur sicut exponit Cyrillus.

Vel

Vel hoc vult innuere prŏpheta. Macta
stis liberos uestros ĩ vallibus, illa ergo
est pars tua, hæc tua sors erit, in eadẽ de
duceris mála, eritq; pars, & sors tua ma
ctatio. Alii sic exponũt *in partibus tor-
rentis pars tua*, hoc est quicquid habere
poteris, & acquirere ex his quę elici pos
sunt á torrente, vel in torrente tu habe-
bis, hęc erit sors tua, & pars hæredita
tis tuæ, sicut qui sequuntur Dominũ di
cũtur pars Domini, uel habere partẽ cũ
Deut. 32, eo. iuxta illud *Deut. 32.* Pars Dñi po-
pulus eius funiculus hęreditatis eius.
Tu ergo, qui colis Demonem in torren
tibus, ibi erit hæreditas tua, tu eris por-
tio hæreditatis Dęmonis. Aut sic ex-
pone; ne quicquã prætermittamus in-
tactum. *In partibus torrentis pars tua*
.i. ex lapidibus qui sunt in torrentibus,
vel propè torrentes erit pars tua, super
his poteris mactare, & iugulare filios
tuos, & tuis Diis immolare, & sacra fa-
cere: Vel quot erunt lapides, & saxa in
torrente, tot erunt idola, ex quibus ali-
qua tibi sorte contingent, & sic habebis
partem Deorum tuorum, quę omnia
sunt ironicè per contemptum, & igno-
miniam dicta. Et quemadmodum
lapides, & saxa coluisti, sic lapides, &
saxa erunt pars tua, quasi dicat, nihil in-
de habebis. Vbi sequitur, *Et ipsis effudi-
sti libamen, obtulisti sacrificium*, quibus
(ut par est) diligenter propensis, & con
sideratis, in hęc verba iracundię, & indi
gnationis plena; propheta in persona
Dei summo quidem iure & rationabili
causa prorumpens dicit.

Numquid super his non indignabor?
nonne merito irascar? sunt ne eiusce-
modi opera, & actiones tam leuis mo-
menti, & eius generis, ut misereri de-
beam? non equidem. Primum quidem
(ut omnia eorum errata recẽseam) vos
consolamini in Diis, *super omne lignum
frondosum; deinde immolastis paruulos,
& filios uestros in torrentibus*; quemadmo
dum legimus de Ieconia Rege, qui in-
terfecit filium suum, et de Achaz Rege.
4. Reg. 17. vt patet 4. Reg. 17. & eos propterea im
Deut. 32. molauerunt Demoniis, ut patet *Deut.*
Ps. 105. 32. & psal. 105. Tertio. *subter eminentes
petras eos occidistis*, & iis tamquam Diis
vestris sacrificastis. Hæretici dicuntur
immolare subter eminẽtes petras idest
super diuersitate dogmatum tamquam
super fundamento suarum opinionum
siuè sectarum, Catholici vero super vnã
petrã principalẽ, & super plures petras
minus principales. Præterea *Super mon
tem excelsum, & sublimem* dicit Deus *po-
suisti cubile tuum, & illuc ascendisti, ut im
molares hostias*: posuisti inquam cubile
tuum, idest sacellum, & altare tuum;
B aut etiam lectum, ut ibi diutius, & cõ
modius Diis tuis immolares: Increpat
his verbis Esa. Iudæos Idolatras, qui
omnẽ querebant oportunitatem, ut tu-
tius, & commodius suas explerent cu-
piditates. Postremo ne tuorum Deorũ
cultus, & obseruantia posset unquam
memoria excidere, in postibus, & limi-
ne portarum, & locis familiaribus, ac
domesticis, & cuicumque facile ob-
uiis *posuisti memoriale tuum*. His omni
C bus modis, ac rationibus te idolorum
cultorem, ministrum & seruum ostendi
sti. Vbi dicit. D. Hier. Quòd omnes mõ
tes, valles, atque torrentes pleni erant
idolis, & nullus erat locus immunis à
cultu idolorum, immo dicunt quidam
quod obseruabant: & verebantur petras
eminentes, quasi aliquid magnum, & di
uinum latitaret in ipsis excelsis lapi-
dibus, vel etiam in aquis perpetuò de-
currentibus: propterea dicit Deus, &
D iure quidem. *Numquid super his non in-
dignabor?* dicit Cyrillus, quòd eiusmo
di insipientes, & fatui, formas, & ima-
gines idolorum incidebãt in foribus, ut
introeuntes domum, & exeuntes, illas
viderent, & sempiterna retinerent me-
moria, & eiusmodi imagines, & simu-
lachra eorum vocabant custodes, & ser
uatores domorum, ac Deos tutelares.

Stultitias & abhominationes gẽtiliũ in cap. precedenti aliqua ex parte notauimus.

Alii dicunt ipsa Symulachra posita fore
in foribus, & post ostium domus, ut fœ
E lix esset ingressus, & egressus adeuntibus.
Alii dicunt ea fieri in signum exi-
miæ dilectionis, & deuotionis, quam er
ga suos Deos habebant, quorum auxi-
lio quam maxime nitebantur. Cuius
rei testis est Ezechiel cap 8. ubi sic dicit.
Adduxit me in Hyerusalem in visione Ezec. ca. 8.
spiritus Domini iuxtà ostium interius
quod respiciebat ad Aquilonẽ, ubi erat

statutum idolum Zeli ad prouocandā emulationem. Quare non solum in tēplis, in montibus, & in vallibus, erant erecta idola uerum etiam in foribus domorum, & ante, & retro postes, et limina domorum. Et fortassis hæc erāt imagines, et pſagia eorū quę uos Christiani veræ lumine fidei imbuti, et illustrati facere didicimus, quandoquidem nemo est nostrum qui ob reuerentiam quam debemus clementiæ, et benignitati Dei nostri, et multorū sanctorum non constituamus in ingressu domorū et intra earum penetralia, parietes, et cubicula sacrosanctæ crucis imaginē, uel alicuius diui nostri protectoris effigiem, ut Dominus eorum precibus custodiat introitum, et exitum nostrū nunc, et usque in sæculum: atq; ut Dei beneficiorum nulla unquam nos teneat obliuio, & illorum sanctorum perpetuo meminerimus, quorum protectionis auxilio nos apud Deum iuuari confidimus. Verumenimuerò longè deterius qui Christiana professione censentur, efficere deprehendūtur, qui pręforibus et in singulis domorū angulis, et parietibus sua stegmata, & suæ familię insignia depingi, aut insculpi faciūt, neq; memores sūt sētētię cuiusdā Pœtę, q. dicit. Tota licet veteres exornēt vndiq; cerę, Atria, nobilitas sola est, atq; vnica virtus; quę tamē nobilitas nō ex quacunq. virtute, sed ex vera fide, et charitate proficiscitur. Pari quoq; ratione dicendū est, varios idolorum cultus, et varia quoq; loca, vbi statuebant idola, et ibi præcabantur, fuerunt imagines quędam, et præuiæ quasi dispositiones eorum, quę fiunt a plerisq; Christiano nomine insignitis. Quód. n. quidam ex Iudæis, aut Gentilibus abdita quædam loca, et ab hominum cætu vel consortio segregata pro suorum Deorum cultu selegerint, non est mirum, quandoquidem sic etiā nos docuit Christus magister nō sier. Cum dixit. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora patrem tuū, et similiter, quód plerīq; ex illis montes excelsos, lucos, et syluas selegerēt, ut ibi suis Diis libarēt et sacra facerent, neq; est quod quis miretur, et damnet, quoniam plerique *Matth. 6.*

A ex uiris Deo acceptissimis, quibus dignus non erat mundus, erant (teste. D. Paul. ad Hæb. 11.) in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, et cauernis terræ. Et Nicephorus 4 cap. suę hist li. 8. refert, quod dū res Christianę essēt florentissimæ, et vbiq; locorū fęliciss imè degerent, quāplures Monachi, non in vrbib⁹, & in oppidis sedin solitudinibus, ac deser tis locis, ac mōtib⁹ existentes emergere et pullulare cæperūt. *Paul. ad Hab. 11.* *Nicephorus lib. 8. cap. 4.*

B Quorum primus dicitur fuisse Paulus quidam ex inferiore Thebaide Eremitarum auctor et magister. qui cū quindecim esset annorum, orbatus parentibus declinandę persecutionis caussa et ut Deo liberius vacaret, in eremi speluncam se contulit, vbi palma victum ei. & vestitū prębēte, usq; ad centesimū et decimum tertium annum vitam traduxit, post quem fuit Antonius quidam Aegyptius, qui et ipse parentibus Chri-

C stianis orbatus, iā adolescens se cōtulit in uastissimam Aegypti solitudinē, vbi cōtinué ad Christianam perfectionē proficiens, perpetuum cum Dæmonibus bellum agebat, a quo tandem victi, ab eo tērando defecerunt. Post hos duos, qui reuera videntur fuisse proceres, et antesignani in colendis eremis, ac solitudinibus accessit quidam alius Abbas vocatus Egidius Atheniensis ex Regia stirpe ortus, qui et ipse secessit

D in eremum, ubi diutius herbarum radicibus, et Ceruæ lacte statutis horis pascebatur. Nec (ut puto) his fuit inferior Hilarion Tabatensis, qui quamuis ex pa rentibus infidelibus fuisset ortus, Antonii, de quo prius diximus, celeberrimo nomine percepto eius videndi studio in illius solitudinem secessit, vnde post aliquot dies recessit, qui postmodum nec dum quintumdecimum agens annum redijt in solitudinem, ubi extru-

E cta exigua casa, quę vix ipsum caperet humi cubabat, neq; saccum, quo semel est amictus vnquam lauit, atq; mutauit, cum superuacaneum esse diceret mundi tias in Cilicio quærere. Mennas quoque Aegyptius, ut poenitentiam ageret in solitudinem secessit, et pleriq. alii in Prioribus illis Christianæ fidei temporibus in solitudinibus, & cauernis ter-

tæ

tę vitam duxerunt, quos omnes, longũ esset enarrare, sed nolo prętерire B. Frãcisci memoriam, seu notitiam, & ante ipsum D. Benedicti tam sublimis, & eminentis ordinis, ac instituti authoris, quorum alter in altissimam quamdam speluncam propè Sublacum sese abdidit, alter vero in solitudinem Montis Aluerni, vbi 40. diebus voluit detineri, & pœnitentiam peragere, uigiliis inquam, ac ieiuniis & orationibus corpus macerare. Eiusmodi ergo vitę genus plerią; sãcti, & veri serui Dei, ac ministri peregerunt, quod tamen haudquaquam abhorruisse legitur sanctissimus & pręclarissimus Ecclesiæ Doctor Augustinus Tagastensis, qui posteaquam Dei gratia disponente, ac promouente effectus fuit Christianus, in patriam reuersus cæpit (quemadmodum ipse de se ipso refert) boni propositi fratres colligere compares suos, proprii nihil habentes, sed in commune singuli uiuentes, quibus tamen commune erat magnum, & vberrimum predium quod est ipse Deus, & quia disposuit esse in Monasterio cum fratribus suis, cognito instituto, & voluntate sua à Beato Valerio Episcopo dedit illi hortulum quẽdam, in quo ipse construxit Monasterium, & ab hoc eius instituto ordo noster, qui sub eius Regula Christo Dño famulatur Eremitatu nomenclaturã suscepit, qui quidẽ ordo fuit ab ipso post eius conuersionem indubitanter fundatus iuxta modum & rationem viuendi, quem nobis proposuit, ac mandauit, id quod fuit anno Domini 394. & post Affricanas ruinas, ac destructiones à Vandalis peractas à quodam sanctissimo Guilelmo, olim Guasconię Duce, deinde huius ordinis professore in Gallia fuit reparatus anno Domini circiter 1157. Postmodum vero per quẽdam Ioannem bonum in tota Italia, ac pręsertim in Lyguria fuit reformatus, & ab Alexandro 4 sub vno nomine, eodemq; habitu, ac instituto, & Regula fuit coadunatus, & confirmatus, sicut hodie (Dei gratia, & beneficio) persistit, ac perseuerat, id quod perpetuo futurum (Deo annuente) speramus.

Sed nequis æxistimet eiusmodi cultum eremi, & solitudinum, & cryptarum, & locorum abditorum fuisse post Christi aduentum, & numquam antea vsitatum, debes scire, ut plerique referunt, in prioribus illis conditi orbis temporibus cępisse hoc genus uiuendi, quandoquidem legitur de Enoch, qui dicitur fuisse primus, qui ambulauit cum Deo & non apparuit, quem & ipse Deus transtulit; quibus verbis velint innuere, quod ille vitam priuatam & à reliquis viuentibus semotam, & segregatam viuebat; Nazzarei similiter, ut habetur Numeri cap. 6, hanc vitam ducebant. Elias pariter, ac Eliseus, ut habetur. 3. Regum, & 4. fuerunt hi velut Religiosi nostri temporis. Sic etiam filii Ionadab, filii Rechab, & filii Prophetarum dicuntur vitam ceù Religiosam duxisse; de mulieribus etiam, quę ieiuniis corpus suum macerabant, & vitam pauperem, & castam agebant multa ferunt testimonia, sed ne hac in re non adeò obscura, atq; ignota videar esse morosus, non dicam amplius, satis erit videre vitas patrũ, Io: cassianũ. D Antonin. et quosdam alios veteres & modernos. Hoc vnum volo præmonere, ne fortè quisquam fallatur, aut existimet me nimis leuem, aut credulum, quod eos homines, de quibus in ueteri testamento exempla ponuntur, ut Enoch, Eliam, aut Eliseum ego crediderim fuisse verè & expressè Religionem professos, qualis nunc est, sed fuit tantum adũbrata & modo quodam initiata. At postquam Christus aduenit, quod prius erat adũbratum, in luce clarissima fuit expressum, & quotidie magis exprimetur. Dicimus ergo iuxta expositionem textus, quod sicut apud gentes feras, & barbaras aliqui colebant siluas, & montes, ac lucos, ita etiam contigit temporibus nostris post aduentum Christi, & ante aliquatenus ut dictũ est, & velut refert Paul. in epi. ad Heb. c. xi. prope finẽ. Deinde quẽadmodũ illi immolauerũt filios suos & filias suas Dæmoniis, sic & nos quamprimũ nascimur infantes immergimur aquis baptismalib⁹, quę per torrentes illos designãtur, in quibus, & penès quos illi suis Diis filios suos immolabant; quemadmodum & nos filios nostros paruulos immolamus Deo

Marginal notes: Gen. 5. — 3. Reg. & 4. — Deut. 32.

Deo viuo & vero, & eosdem spirituali gladio interficimus, quia non secus eos admittimus, quam si priorem vitã omnino abiiciant, & renuncient Diabolo, Mundo, & pompis eius. Atq; id quidem super emiuẽtes petras peragimus quæ sunt Christus Dominus, & Ecclesia constructa super fundamẽtum Apostolorum, & Prophetarum. Sic etiam immolamus filios Deo non solum in Baptismo, uerum etiam quando ad arctiorem vitæ regulam, veluti mortuos huic mundo, secundũ institutum Beati Augustini aut cuiusuis alterius adigimus, ac promouemus, sic Beatus Nicolaus Tolentinas, et pleriqúe alii diuersorum ordinum professores.

Sed ꝓsequamur exprobrationẽ & querimoniam, quam Deus iustus; & misericors iustissimè quidẽ habet aduersus phalanges Iudęorum. Et post ostium, et retro postem posuisti memoriale tuum, quia iuxtà me discooperuisti, & suscepisti adulterum &c. vsque ad illam partem. Ego annunciabo iustitiam tuã. Cõqueritur ergo *Deus* aduersus Iudęam, & improperat ei multa scelera, & peccata, quę perpetrauit in ipsum. Primum inquit. Quia iuxta me discooperuisti, non es veritus conspectum meũ, neque timuisti nomen meum, fuisti adeo impudens ac temerarius, ut absq; vllo pudore, & erubescentia, constitueres idola in tẽplo meo, & adorares ea, & hoc est quod dicit. Et suscepisti adulterum, peccatum inquam fuit istud, & scelus infandum, quod cum existeres iuxta Deum, te ipsi idolo succumberes, atque pro legitimo sponso habere te demosttares. Deinde aliud scelus & peccatum. Dilatasti cubile tuum, idest cor tuum, & mentem tuam ampliorẽ fecisti & extendisti, ut non vnum solum aut alterum Deum, sed plures, & fortassis innumeros Deos tibi assumpsisti, cum tamen Dominus Deus tuus iam inde ãb initio te præmonuerit dicens. Audi Israel Dominus Deus tuus unus est. Et alibi, non habebis Deos alienos coram me:id autem fecit instar adulteræ, quæ ampliat lectum, ut iuxta virum suscipiat adulterũ: hinc dictum est Ezechi. 16. facta es quasi mulier adul- *Ezech. 16.*

A tera, quæ super uirum suũ inducit alienos. Aliud scelus, siue contumelia vero Deo illata, videlicet. Et pepigisti foedus cum eis. i. cum idolis tuis, & falsis *Diis*, vt relicto me solo, & vero Deo illis te adiungeres, a quorum fide, et obediẽtia te nunquam recessurum pollicitus fuisti, & foedus, quod mecum longe ante inieras, violare minime erubuistis. Cum tamen olim dixeritis ad Moysem omnia quæcumq; locutus est Dominus

B faciemus, & erimus obedientes. Ille verò scilicet Moyses sumptum sanguinẽ respersit in populum, et ait. Hic est sanguis foederis quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. Præterea subdit. *Dilexisti stratum eorum manu aperta.* Sensus clarus, quod videlicet Iudæi non ui, aut metu incũbebant in idololatriam, sed magno cũ affectu, & propensione animi, atq; id quidem manu aperta idest palam, sine ali- *Exod. 24. Deut. 8.* *Manu aperta dilexisti stratum.*

C qua erubescentia, ut faciunt meretrices quæ palam, et libere suas explent cupidines: vt Hier. frons meretricis facta est ei, noluit erubescere. vel (ut dicit D. Hier.) manu aperta, idest obuiis ulnis, & cum maxima alacritate, quemadmodum facimus cum aliquem beneuolum hilariter excipimus. Alii dicunt (ut Lyranus) manu aperta, idest cum maxima liberalitate, & facilitate magnas expensas in eiusmodi cultu, & celebritate fe- *Lyranus*

D cisti: vel manu aperta, idest satis artificiosè, & plurimũ elaborate horũ Deorum imagines confecisti: sicut legim' de Acaz Rege Iuda, qui videns idolum, & altare constructum in Damasco præcipit Vriæ Sacerdoti construeret altare iuxta exemplar, & similitudinem illius in Hyerusalem iuxta omne opus eius 4. Reg. 16. Neq; tamen his abominationibus enarratis propheta contentus, recenset alias Iudæorum uanitates

E & stultitias. d. *Et ornasti te regio unguento, & multiplicasti pigmenta tua.* Vult his verbis (meo iudicio) Esaias ostendere ipsos Iudæos in cunctis fere eorum actionibus fuisse, imitatos mores, & cõsuetudinem fornicantium: sicut enim istę suis ut amatoribus adlubeant, vnguẽto delibuuntur: sic isti, suis ut idolis ac demonib' placerẽt, nihil omittebãt

D. Hier.

D. Hie. ita legit. *Ornasti te regio vnguento.* i. A ornasti te vnguento quod rex Deus verus rex tuus tibi dederat, & idolis prostitueris? Vel ornasti te regio vnguento, idest ornasti te vnguento, vt placeres regi idolo Ammonitarum, qui appellatur Maloch. vel magis ad literã: ornasti te regio vnguẽto, idest vnguento, quo rex solet inungi idest vnguẽto pretiosissimo, & excellentiss. Has duas expositiones volui attulisse ob reuerẽtiã tanti doctoris. Et multiplicasti pigmenta tua, idest varia ornamenta quæsisti, vt & uisu, & odore adulteros prouocares, idest reges idolatrarum tibi de uincires, & in amicitiam conciliares; vel multiplicasti pigmenta tua, idest varios modos, & rationes excogitasti, quibus eiusmodi falsos Deos propitios haberes. Cœterum *misisti legatos tuos procul, & humiliata es vsq; ad inferos.* Misisti inquam legatos, quod quidem in B graue dedecus, & ignominiam tibi cessit; nam cum vos Iudæi cœlestis numinis fauore liberi essetis, & soli Deo seruire iussi fuissetis, & promiseritis regibus extraneis, & Idolatris vos ipsos subijcere, & illis seruire uoluistis, vt patet de Aeaz Rege Iuda 4. Reg. 16. & alibi quo facto humiliata es ô infelix Synagoga vsq; ad inferos, & uilis effecta; quasi dicat. Non poteras inferius & submissius deponi, quam iam deposita es, & constituta cum sub regibus idolatris, & quàm maxime truculentis viuere cogaris. Est & alius sensus. *Humiliata es vsq; ad inferos*, quia scilicet ab eo tempore, quo cœpisti Idolatriã exercere, vsq; ad tẽpus illud nouissimum, quo a Romanis fuisti deuastata, vsq; ad infernum fuisti humiliata, quia scilicet non poteras magis humiliari, & in maiorem contemptum, & ignominiam deduci, quàm si ad inferos deduceretis. est locutio quędam hyperbolica. verum si propriè, & non figurate loquamur, fuit vtiq; synagoga propter cultũ idolorum deducta vsq; ad inferos: primo quidem humiliata es vsq; ad infernum, quia deuenit vsq; in profundum peccatorum. Infidelitas namq; est grauissimum peccatorum teste D. Tho. 2. 2. q. 10. art. 3. Et deinceps priuata, & spoliata omni gloria, & decore tam spirituali, q̃; temporali, & facta opprobrium hominũ, & abiectio plebis. Deniq; destinata, ac deputata ad æternas pœnas, quas nũq; desituras vnà cũ cæteris idolatris, qui Deum non nouerunt, sustinere cogetur. Iuxtà illud psal. Effunde iram tuam in gentes, quę te non nouerunt, & in regna quæ nomen tuum non inuocauerunt. Dicũt aliqui quòd Synagoga misit legatos suos procul ad quærendos alios Deos, B præter eos quos habebat, vt ostenderet Propheta vltrà modum, & mẽsuram cõmissam fuisse ab ea scilicet Synagoga fornicationem spiritualẽ aduersus Deum. Ad literam verò exponitur (ut supra diximus) de Aeaz rege Iuda, qui legitur misisse legatos suos ad regem Assyriorum, cui etiam constat multa munera eum dedisse præter aurum, & argentum, vt ei suppetias ferret ad- C uersus regem Israel. Nec solum Iudęos misisse legatos ad reges sibi conterminos, sed procul, idest longe vltra terminos suos vt ad Aegyptios ac Babylonios, & sic humiliata est vsq; ad inferos (ut supradiximus) sequitur textus. *In multitudine via tuę laborasti: nõ dixisti quiescã: Vitã manus tuæ inuenisti: propterea non rogasti:* Rursus increpat ipse Propheta ex persona Dei insipientiã, & fatuitatẽ Iudęorũ, qui eũ tot Idola gra- D tis, & perperã coluissent, inq; illis honorãdis, & excolẽdis, nullis laboribus, & expẽsis pepercissent, nihil tamẽ solidi, & veri boni sũt assecuti hoc ẽ quod dicit Propheta. *In multitudine vię tuæ laborasti.* Hunc locum luculenter, et egregie exponit D. Hier. d. Hos miseros Iudeos multas uias peragrasse, et uaria itinera confecisse, quæ in re plurimum certe laborarunt, quandoquidem nõ per uiam rectam incesserunt, sed per E uias indirectas, asperas, et obliquas, oportebat eos arripere uiã unã, et eã quidem rectam, et securam: quemadmodum pręcepit Deus per Moysem d. Via regia ambulabis, et non declinabis ad dexteram, neq; ad sinistrã: Proinde rogabat Dauid Deum d. Psal. 26. Dirige me domine in semitam rectam propter inimicos meos. Et labi Vias tuas

Marginal notes: D. Thõ. 2. 2. q. 10. ar. 3. — Psal. 78. — Psal. 26.

tuas domine demõstra mihi, & semitas tuas edoce me. Et Hie. hortabaťd Quę rite viã bonã, & ãbulate in ea, & inuenie tis purificationẽ animarũ vestrarũ: qui vero per multas vias pambularunt nõ immeritò laborasse dnř. & insudasse; Si cut p sapientẽ aliquos fuisse cõquestos legim⁹ d Sap. lassati sumus ĩ uia iniqui tatis, & perditionis, & ãbulauimus vias difficiles. At quæ nã fuit isia multitu do viarum? Aliqui simpliciter dicunt ipsos *Iudæos* perlustrasse multas regio nes, & loca, vt plures Deos, quibus tutò confiderent adinuenirent, ferunt enim quidã scriptores triginta millia deorũ fuisse inuenta. Alii dicunt multas vias eos peragrasse, ut ab exteris, & infidelibus patrocinium expeterent, sed maxime sunt decepti, propterea quod una tã tum satis erat via, qua veram securitatem & corporis, & animi salutẽ obtine rent. Et hęc ea vna erat, quę de seipsa di xit. Ego sũ via, veritas, & vita, et nemo uenit ad patrẽ nisi per me. Hanc viã regius propheta sibi patefieri exorabat. d. Notã fac mihi dñe viã in qua ambulẽ, quia ad te leuaui animã meã. Nec Iudęi solum, sed plerisq; nostrũ, qui fidẽ Christi profitemur in multitudine viarum laboramus, & numquam dicimus, *quiescam*; Quot enim sunt qui variis cogitationibus cruciantur, varia negociorum studia amplectuntur, ut quietem inueniant, neque unquam quiescunt. Plurimi quidem dediti cumulandis opibus, multa, ac difficillima mari, terraq; aggrediuntur itinera, neq; didicerunt unq dicere quiescam: Multi etiam sunt, qui ambiunt honores, gradus, ac dignitates, nullos labores, nullas vigilias, ac defatigationes omittunt, quousq; gradum aliquem assequantur, quẽ cum fuerĩt assecuti, alium expetunt, diu, noctuq; varios modos, & vias exquirunt, quo illum consequantur, quo importunis cõsecuto precibus, largitionibus, aliisq; actionibus p rum cõmendatis, maiorẽ dignitatẽ auspicantur, & sic in dies quic quã aliud expetẽdo laborãt, neq; cogitant, se aliquando quieturos. Sed lõge deterius faciunt hi, qui cũ variis libidinibus, deliciis, ac voluptatibus fuerint ab ineunte ętate uehemẽter addicti, et

Sap. 5. (margin, at "legim⁹ d Sap.")

Psal. 142. (margin, at "quia ad te leuaui")

A plurimũ assueti toto uitæ suæ tẽpore in huiusmodi cęno uolutantur, & vsq; in senectã, & seniũ huiusmodi turpitudini bus operã nauãt, neq; unquã & hi noue runt dicere, quiescam, tẽpus iã est, ut huiusmodi uoluptatibus renũciẽ, & dicã vale & tandẽ hac nouissima hora animæ meę saluti cõsulere studeã O terq; quaterq; miseri, & infælices, Dñe De⁹. Psal. 72.

B Hi quidẽ qui vt suas cupiditates explerent, nũquã quiescunt, in labore hominũ non sunt et cum hominibus nõ flagellabũtur, sed sunt in labore bestiarũ, ut mulorum, & asinorum, & huiusmodi animalium quę semper adferenda onera fatigãtur: extẽde manũ tuã, ne nostri obliuiscaris in finẽ, fer opẽ, impẽde auxiliũ, ut ab his malis eruamur, & qñq. ad nos ipsos reuertamur, vt cũ sãctissimo Iob dicere possimus Cogitationes meæ dissipatæ sũt torquẽtes cor meũ, Iob. 17.

C & rursũ post tenebras spero lucẽ. Deĩde dicit. *Vitã manus tuæ inuenisti propterea nõ rogasti* Sensus est. Quia vitã fuisti auspicatus, cõuenientẽ, uel opportuã manibus tuis. i. volũtati tuę, genio tuo, propterea nõ rogasti, nihili me fecisti. D. Hier. ita exponit. Quia bonis õnibus affluis, & nihil tibi deesse suspicaris, ppea nõ rogasti, sed potius me dñm nelgexisti, uelut p aliũ prophetã dr ipsi synagogæ quia saturata es panibus, ideo sup-

D bisti, & per Eze. prophetã. Ociũ, saturitas, & abundantia panis fecerũt apostatare hominẽ a Deo. quidã volũt hæc uerba ironicẽ accipiẽda hoc modo. Vitã manus tuæ inuenisti, ppea nõ rogasti, quasi dicat quia existimas te inuenisse õne bonũ, q nullo vnquã tẽpore sit defuturũ, ppea nõ rogasti me, sed exitus acta probat, tuo magno malo breui experieris, q̃ turpiter fueris deceptus, & q; pniciosẽ fueris a me auersus, & falsis Ezech. 16.

E Diis, & uanis hominibus te ipsũ spõtẽ dedicaueris. Deinde sequitur. *Pro quo solicita timuisti, quia mẽtita es, & mei nõ es recordata, neq; cogitasti in corde tuo: quia ego tacẽs, & quasi non uidens et mei oblita es.* Particula illa, meo iudicio est ualde difficilis, & perobscura, nec vidi quemquam expositorum, qui abundẽ mihi satisfaciat, & quamquam in eius intellectu, diũ multũq; institerim, quod mihi

omni

oĩ ex parte adlubeat nõ dr̃ inueni, sed quę ab alijs dicunt, ad p̃sẽs adducã in mediũ. Particula ergo ista bifariã solet legi, asserriue s. & interrogatiue, (vt ita loquar) Primo modo sic exponitur à D. Hier. p̃ quo solicita timuisti, qa mẽtita es, & mei nõ es recordata. Quoniã s. tu Synagoga multis opib' abũdas, nec me rogare voluisti, solicita timuisti eas p̃dere, cũ vehemẽter eas diligas, & in eis fiduciã constitueris: nãq; res ẽ solici ti plena timoris amor: si tñ quoq; cõtra mẽtis tuę cõsciẽtiã facere voluisti, & meũ auxiliũ expetere, nequaq; accipies; qa mẽtita es, & mei nõ es recordata, ore tantũ, & necessitate cõpulsa, nõ autẽ corde, & animo ad me confugere decreuisti. Nõ enĩ poteras dicere cũ ti mor te inuaserit. Dñs auxiliator meus. Quomodo enim poteras me inuocare quæ mei nullam habebas memoriam, neq; cogitasti in corde tuo, quia ego sum Dominus &c. Si verò nota interrogationis vtamur, sic potest exponi. Pro quo solicita timuisti? i. quid causę fuit quod tu solicita, afflicta, & angustiata timuisti venire ad me? quæ si forte quandoq; statuisti interpellare auxilium meum, mentita es, & mei nõ es recordata: cũ. n. timeres Babilonios, Aegyptios, & Assyrios, & postremo Romanos, timuisti venire ad me, quia mẽtita es mihi i. recessisti à me, & nõ es mei recordata. Quidam alij sic exponunt cõformiter textui hebraico. *Pro quo solicita timuisti*? q. d. quem nã metuisti? quem timuisti? q. d. neminẽ. Quamq; videaris me colere, & me ĩuocare soleas ĩ aduersis, tu mẽtiris, nihil n. de me, aut de meo cultu solicita es, neq; mei recordaris, voces tñ habes, & verba, cor autẽ tuũ longe ẽ à me. Ego autẽ in hãc expositionem deuenio vt s. Esaias velit ostẽdere Synagogam certiorẽ redditã de apostasia, & defectione à Deo, & de tot sceleribꝰ ab ea, & ĩ ea p̃ petratis solicitã fuisse, quo nã pacto sit ventũ cõsecutura; atq; ideo timuisse tu dicitũ Dei cõfidere ĩñ in eius bonitate, cui dicit Deus p̃ quo solicita timuisti, nõ est quod à me auxiliũ expectes, qa mẽtita es, & mei non es recordata &c. quibus uerbis colligitur, q̃ graue fuerit peccatũ Iudęorũ, qui cũ in multitu

A dine uiarũ laborauerit, laborauerit ĩq; non pedibus ãbulãdo, sed animi affectibus se se defatigando, & uitã turpissimã suis manibꝰ, ac studijs exercẽdo, apostasiæ modũ nullũ imposuerit, studiũ ad mala nõ exiĩxerit, posterioribꝰ cõsilijs nõ acquieuerint, sed maiori cõtentione incubuerit facere ea, atq; sectari, quæ nec primo quidẽ tẽpore fieri debuissent, & singula hæc quæ de Synagoga, uel ad Synagogã dñr, de ani-

B ma peccatrice cuiuscuq; hominis non minori causa, & ratione dici possunt. Potest autem clarius exponi particula ista, ut uidelicet Deus conqueratur de sinagoga quod q̃uis ab eo defecerit, & mentita fuerit, neq; fuerit eius recordata in suis ĩñ angustijs, & afflictionibꝰ nõ debuit timere interpellare Deũ, sciens quod ipse Deus ẽ tacẽs, & quasi nõ uidens, tamq; dissimulãs peccata hominum, sed quia oblita est Dei, hoc est

C miserationis suę; ideo nõ rogasti me, idest non rogauit ipsum Deum. Hæc mihi uidetur plana expositio istorum uerborum. Dicit ergo Propheta. *Pro quo solicita timuisti. quia mentita es, & mei non es recordata, neq; cogitasti in corde tuo, quia ego à'quando tacens, & quasi non videns, sed dissimulans peccata hominum propter pænitentiam*, nec stati in cõmissa scelera animaduertens *tu mei oblita es*: tunc enĩ nos obliuiscimur Dei,

D nõ solũ quia plerũq; obliuiscimur Deũ esse, sed quia nõ dignamur ei subijci, & eius p̃cepta paruipẽdimus, & uelut õ-mino p̃lapsi, õnia peragimus, quę sũt his quę facere debuimus contraria. Deus verò nostri obliuiscitur, cum auertit manũ suã auxiliarẽ, aut ipsam contrahit, & omni benignitate, ac misericordia nos denudat ut postmodũ videbimus. Collige igitur, & memoria repete quã maxime deliquerit Iudaica

E natio; primo quidem in turpi idolatria ex multis capitibꝰ, vt colligit D. Thomas ex diuersitate locorũ, qa uel locos amenos, uel umbras arborum, aut ubertatẽ aquarũ, uel sublimitatẽ montiũ, tũ ob domesticã cõsuetudinẽ, quorũcum quæ prætereũtiũ, vel accedentiũ. Deinde peccarũt ex diuini fœderis uiolatione, ex peccandi auiditate, & se-

et secur i tate, semota quacumq; uerecundia, ac honestate. Pręterea culpabiles redduntur, ob nimiam solicitudinem plures Deos adeundi, & reliquas nationes pertrahendi ad eūdem cultū, & ab idolatris regibus suæ eorum apostasiæ patrocinium expetendi.

Postremo eorum peccatum aggrauatur, ex peccandi pertinacia, & assiduitate, quia nec labore, aut tedio, neq; vlla prosperitate, vel aduersitate temporali neq; etiam diuturna Dei omnipotentis patientia, & expectatione ab huiusmodi nefario idolorum cultu, & á crimine inexplebilis auaritię, & à plerisq; alijs sceleribus, quæ mox recensere non est opus, recedere voluerunt. Dixit enim Deus 42. cap. Tacui, semper silui, patiens fui, nunc est opus iustitiam exercere. Propterea dicit.

Tex. 3. *Ego annunciabo iustitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi &c.* Iuxtá D. Hier. videtur hic prima facie ad Synagogas Iudeorum; quæ defecerunt à Deo per ironiam, &

C per exprobrationē quādam sermonem haberi, ostendendo quam vana fuerit eorum fiducia, imo nulla, qua potuerint aliquod auxilium suis in angustijs, & necessitatibus expectare: propterea dicit. *Ego annunciabo*, palam faciam *iustitiam tuam*, quæ (supple) nulla est. quēadmodum alicui ingrati crimine deprehenso diceremus o, quam bene fecisti, laudabile quidem, & omni

D præmio dignum opus fecisti; id quod per sequentia verba manifestat, dum inquit, *Et opera tua non proderunt tibi*, q. d. Perge vt cæpisti, & videbis quid inde boni sis consecuturus. *Cum clamaueris*, si quando tempus aliquod tribulationis aduenerit, *liberent te congregati tui*, hoc est turba illa Deorum quos cōgessisti, & coadunasti, & pro Dijs tuis tutelaribus cooptasti: vel congregati tui, hoc est milites quos in tui auxiliū

E conduxisti, vel etiam Synagogæ tuæ, quas tamquam ductrices, & tuę salutis conseruatrices habuisti inter congregatos recēset Abb. Tuit. effusiones sanguinum, blasphemias in deum, & clamores in prophetas; sed non placet hæc opinio, constat autem tempore obsidionis, & angustiæ nihil horum tibi suf-

A fragaturum: vnde Deuter 32. illis improperatur per Moysem d. Vbi sunt Dij tui, in quibus habebas fiduciam. Et Hier. 2. Vbi sunt Dij tui quos fecisti tibi? surgant, & liberent te in tempore afflictionis tuę: secundum numerū quippe ciuitatum tuarum erant Dij tui Iuda, & omnes eos, videlicet, Deos, & quicumq; illos adorant auferet ventus, & tollet aura, hoc est facile omnia ruent, & dispergentur velut puluis an

Deut. cap. 32.

Hier. cap. 2.

B te faciem venti. *Qui autem fiduciam habet mei* dicit Deus, *hereditabit terram, & possidebit montem Sanctum meum:* Terram inquam non hanc calcabilem, & lutuosam, sed terram de qua loquebatur ipse Dauid. Credo videre bona domine in terra viuentium, & per montē sanctum intelligitur ille mons de quo loquitur Paul. ad Hęb. 12. Accessistis ad montem Syon, & ciuitatem Dei viuentis Hierusalem cœlestem, & multorum millium Angelorum frequentiā, &c. aut etiam per montem Sanctū quē boni sunt possessuri possumus intelligere scripturas Sanctas, quas Dominus cōminatur auferēdas á Iudęis, & nobis Christi fidelibus cōferēdas. *Et dicā* (inquit Deus) *viam facite, prebete iter, declinate de semita, auferte offendiculā de via populi mei*, dicam, inquit Deus angelis meis coadiutoribus, & administris, *viam facite* electis meis, & his qui fiduciam habent mei præbete iter, &c. Aut dicam ego Dominus Apostolis, & meas vices in terris gerentibus. viam facite vos discipuli mei his, quos male actorum pœnitet, quiq; ad me cōuertūtur, præbete iter, ostendite qua via tuti quęant incedere, parate viam Domini, rectas facite semitas eius, auferte offendicula, & remouete scandala de via per quam trāsire debet populus meus, nihil eos offendat, nihil impediat quo minus ad me hilares accedant. Mira certè benignitas, & affectus Dei nostri erga suos, quos eligit, & vocauit. *Quia hac dicit excelsus, & sublimis, habitans ęternitatem, & sanctum nomen eius in excelso, & in sancto habitans.* & cum contrito, & humili spiritu, vt viuificet spiritum humilium, & viuificet cor contritorum. Incipit in hac parte noster

Psal.

Hab. cap. 12.

vates

uates à laudibus ipsius dei, postcaquã enarrauit, & expressit certata Iudeoru, & post modum, quæ bona sunt adeptu ri qui confidunt in Domino. *Dicit ergo. Hæc dicit Dominus excelsus, & sublimis habitans æternitatem.* Nulli dubium, quod Propheta hic loquitur de Deo, quia ipse solus est excelsus, & sublimis, & qui in excelsis habitat, & humilia respicit in cœlo, & in terra, & ipse est, qui solus habitat æternitatem, & sanctum nomen eius, in excelso, & B in sancto habitãs vt psal. 21 dicit etiã Dauid. Tu autem in sancto habitas laus Israel Nec existimes Deum in cœlis sedem suam constituere, quasi vllo circumscribatur loco, sed dicitur habitare in cœlis, quia in his, quorum uita, & conuersatio est adeo bona, & sancta, quod mœretur dici habitaculum Dei, & inter cœlos computari. Deus enim (ut dicebat Apostolus) non habitat in templis manufactis, sed in men- C tibus puris: quemadmodum ipse Apostolus dicebat. Templum Dei sanctũ est quod estis uos. Habitat etiam Deus, cum contrito, & humili spiritu, hoc est cum eo qui nulla ratione de se ipso præsumit, nihil sibi ipsi tribuit, omnia refert in Deum, & quicquid boni habet, vni illi refert acceptum, quomodo Deus dicitur habitare in excelsis, & qui sunt isti contriti, et humiles, quorum humilium spiritum, et quorum D cõtritorum uiuificet cor optime declarat ipse Aug. super psal. 112. Vbi dicit Propheta Dauid. quis sicut Dominus deus noster, qui in altis habitat, et humilia respicit in cœlo, & in terra. Sed forte quis aliquãto curiosus quæreret. Quid causę est, qua Propheta postquã ostenderat Dei seueritatem erga rebelles, & incredulos Iudęos cępit tantopere commendare Deum. Dicitur hoc maximè fuisse oportunum, quia ostẽ- E surus ex aduerso Dei misericordiam, & benignitatem in eos qui iugiter, & ex corde ei cõfidunt congruebat ostẽdi prius aduersus rebelles, & tumidos eius iustitiã & seueritatẽ. Dicit Cyrillus solemne, esse Prophetis dum magnum quid, cælebre, ac diuinum deus pollicetur ob suę bonitatis, & gloriæ admirationem, & pro ingenti gaudio, & lætitia exultantes, quo surgant in laudem omnipotentis Dei. Alij dicunt hoc Prophetam fecisse quo ostenderet paucere pęnitẽtibus, & eis benefacere, & creaturas suas diligere, & saluare, maximè potentię Dei, & bonitati cõuenire iuxta illud, Deus cui proprium est misereri sẽper, & pacere; propterea tam magnifice ab eius laudibus exorsus est Propheta d. *Quia hæc dicit excelsus, & sublimis habitans æternitatem.* Quasi uelit dicere propheta Atendite, & uidete quæ sum locuturus: non enim hominum sunt, sed ipsius Dei viui, & veri promissiones, & verba: & diligenter expẽde, & memoriæ tenaciter mãda, gaude, & lętare super his, quæ dicit Deus. *Non enim* (inquit) *in sempiternum litigabo, neq; vsq; ad finem irascar, quia spiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam.* Non litigabo in sempiternum, quasi perpetuo velim discutere actiones vestras, aut vobiscum in iudicio contendere, & à litibus nunquã discedere, aut feriari, neq; usq; ad finẽ irascar, iuxta illud psal. Non in perpetuum irascetur, neq; in æternum comminabitur. Et Dauid precabatur Deũ d. Vsquequo domine obliuisceris me in finem, vsq; quo auertis faciem tuam à me. tunc enim Deus irascitur vsq; in finem, quando animaduertit in peccatorem quantum ille meretur, et quicquid potest. Deus, inquit Augustinus. tunc nostri obliuiscitur in finem cum differt dare spiritum quo intelligamus Christũ qui est finis rectus omnis nostrę intentionis, Auertit faciem suam à nobis, dum nõ præbet animæ nostrę notitiam sui. Vel quando nõ amplius adest locus reconciliationis, vt dicebat Saluator noster. Venit nox, quando nemo potest operari, contra uerò diligit nos Deus in finem, quando eousq; nos diligit, quò vlterius non dicitur progredi amor: huius autem rei causã affert cum inquit. *Quia spiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciã.* Planus horum uerborum sensus est, quia à facie mea ab auctoritate, & potestate mea egredietur spiritus hoc est iussio, & potestas puniendi, & ignoscendi, puniam

Margin notes: Psal. 21. Aug. super Psal. 121. Psal. 78. Psal. 102. Psal. 12. Psal. 26.

Deut. 32. niam dum voluero, & dimittam cum mihi libuerit, iuxta illud Deut. 32, Ego occidam, & uiuere faciam percutiam & ego sanabo &c. omnem flatum ego feci, idest nullus habet potestatem coercendi, & puniendi nisi per me, & me iuxta illud Ioan. non haberes in me datũ potestatẽ vllam nisi esset desuper. Alij per spiritum, & flatũ intelligunt ipsam animam. vt D Aug. super ps 118. & 7. lib de Gen. ad litteram c. 3. Alij quidam volunt per flatũ intelligamus tantum animam, per spiritum verò Spiritum sanctum, cuius sententiæ videtur esse D. Hier. super hũc locum. Et super 42. dicit Deus per prophetam: ego dñs dans flatum populo qui est super eam, & spiritum calcantibus eam. Præterea opinionem illorum qui per spiritum, & flatum metaphorice intelligunt ipsum ventum quoniam parum admodum consonat ijs de quibus agitur, sat est videre D. Hieronimum super hunc locum. Deinde sequitur textus vbi dicit. *Propter iniquitatem auaritia eius, iratus sum & percussi eum, &c.*

Text. 4. Propterea quæ hucusque habuimus a Propheta circa deiectionẽ populi Iudæorum, & eorum qui in Saluatorẽ credere noluerunt, & præter promissiones factas suis fidelibus, & Apostolis, ostẽdit quod in manu Dei est pœnitentibus veniam tribuere, & pruicaces omnino à se reijcere. Et inquit. *Propter iniquitatem auaritia eius* idest ipsius populi, de quo hactenus sumus locuti, qui non vna tantum iniqui ate, ut pu a auaritiæ quę maxime vigebat in eo fuit contentus. sed semper peccata addiderit peccatis iratus sum, & percussi eum. Deinde mutata locutione à tertia persona in secundam, quod est satis frequens apud Prophetas per figuram, Hypallage inquit. *Abscondi a te, gens impia, & iniqua faciem meam,* gratiæ meæ, & fauoris mei collationem, *& indignatus sum, & abijt vagus*

Quomodo in via cordis sui. Abijt inquam vagus, vagus abire & anceps, nesciens qua uia incedere dicitur. deberet, quam vitæ rationem deberet arripere; id quod conuenit cuiq. delinquenti, & uiam nobis à Domino præparatam, & ostensam derelinquenti:

A quemadmodũ de Cain legitur Gen. 4. Vagus, & pro fugus eris super terram: Alij dicunt. Vagus abiit in uia cordis sui idest præceps in omne malum quocunq uoluntas ducebat, iuit: Alij dicunt. Vagus abiit in uia cordis sui, hoc est mœrens, & auersus à Dei iussione: quemadmodũ dicebat ipse Dauid Psal. 37. Miser factus sum, & curuatus sum usque in finem tota die contristatus ingrediebar. Dicitur autẽ peccator curuatus ob graue pondus peccatorum. Diabolus enim & angeli eius incuruãt animas ad terram, vt pronę ad temporalia & terrena, non quærant nec aspiciãt cælestia Augustinus Hom. 41. c. 1. At hæc posttema expositio est D. Hier. qui iuxta textum LXX. Interpretum legit. Abiit tristis in via cordis sui, per quæ verba videtur innuere quod tristitia ista fuerit ex intima cogitatione. pariter, & dolore ipsorum peccatorum: quandoquidem peccator dum ad memoriam reduxerit quoties, & quot modis Deum offenderit. grauitatemq. suorum criminum, vnà cum Dei iudicio perpenderit, quodq. iuxtà desideria cordis sui ambulauerit. tristis, & mœrens tandem ad Deum conuertitur, propterea sequitur in textu. *Vias eius vidi, & sanaui eum, & reduxi eum ad me, & in viam rectam. Et reddidi consolationes ipsi, & lugentibus eius.* Vias eius vidi, quia scilicet properabat ad pœnitentiam, & cogitabat de auspicatione melioris uitæ: propterea sanaui eum, reddidi consolationes ipsi, & lugentibus eius: Hæc quidem nonnulli exponunt de Iudæis, qui reuersuri erãt de Babylone in Hierusalem, quibus haud dubie Deus reddidit consolationes, & suis lugentibus idest his qui lugebant. & eum ingenti desiderio expectabant illorum reditum, id quod licet Iudæis de captiuitate Babylonica ereptis, absque ullo negotio possit tribui, figurate tamen, & secundum typum. Quin secundum rei veritatem conuenit gentibus, & reliquiis illis Iudæorum, qui fuerunt erepti per Christum Dominum a captiuitate dæmonis: quos quidem maximam suscepisse consolationem credendum est. iuxta id

Psal. 37.

Peccator incuruatur.

B

C

D

E

id quod dixit Saluator. Beati qui lugent quoniam ipsi consolabuntur. Pręterea sequitur aliud beneficium, quod mœrentibus, & corde contritis, ac lugentibus consulit Deus, quod istud est.

Fructus labiorũ quis.

Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei, qui longe est, & ei qui prope, dixit Dominus, & sanaui eum. Quis sit iste fructus labiorum non omnes idem sentiunt. Alii existimant fructum labiorum, nihil aliud esse nisi dona linguarum, & gratiam sermonum. Alii dicunt fructum labiorum nihil aliud esse, nisi laudem & nominis Dei confessionem; quidam alii dicunt fructum labiorum esse occasionem & materiam Deo gratias perpetuo agendi, quæ materia fuit pax diu expectata, & sic exponunt aliqui. Dicit Deus. *Creaui fructum labiorum*, idest exequutus sum, & adimpleui quod ex labiis meis egressum est iux. Illud Psal. *Psal. 88.* Quę procedunt de labiis meis non faciam irrita, vt se daturum pacem illis qui fuerũt contriti, & conuersi ad eum non solum his, qui propè, idest ipsis Iudæis, sed etiam his qui longè, vt Gentibus atque ita pacem super pacem dedit Deus, idest post pacem datam gentibus, non solum his, quæ propè sunt, ut Persis, Medis, Palestinis & aliis nationibus, quæ ferè omnibus notę erant, sed & his, quæ longè procul aberant, & paucissimis admodum erant agnitæ, nedum familiares, & propinquæ. ad eas enim nunciata est pax, & collata, & sanitati restitutæ, quemadmodum ipse Deus per Prophetam prædixit, dum inquit sermonem habens de Populo Iudęorum. Creaui (inquit) & sanaui eam, huiusmodi ergo gentes, quæ a Deo sunt sanatæ, & quæ tam longè a cęteris erant semotæ, ac distantes, quamquam plurimæ sint, in tres classes iuxta sententiam quorundam partiuntur

1. Classis Indorum.

Primam classem ferunt esse eorum, qui a recta ratione, & humani generis consuetudine non multum absunt, quibus quidem, & Respublica constans, & leges publicæ, & ciuitates munitæ, & Magistratus insignes, & certa, atque opulenta sunt commertia, & quod omnium caput est litterarũ celebris vsus;

A In hac gẽtium externarum classe quidam uolunt esse quos vocant Sinenses, aut qui uulgò dicuntur Chinenses:

Sinenses & Iappone.

deinde uolunt cõnumerari Iapponenses, e quibus nonnulli primores nouissimis tẽporibus Romam concesserunt ad præstandam obedientiam & deosculandos pedes Summorum Põtificum, Gregorii XIII. & Sixti V. In secunda classe huius ignoti orbis putãt esse recẽsendos quosdam, qui plusquam priores B videntur ratione quadam humanæ regi, & gubernari,

2. Classis.

cuiusmodi sunt Mexicani, Peruenses idest qui de regione Perù nuncupantur, quorum Imperia, Respublica, leges, & instituta meritò quidam asserũt fore digna admiratione, & quæ fini ea, in quibus isti excellere, & admiratione digni esse dicuntur, ab iis, qui eorum historias agnot, & præsertim ab Illustri Domino Antonio Posseuino Societatis Iesu, & a quo- C dam Iosepho Acosta satis copiose referuntur, quiqne tamen & a recta ratione, & a consuetudine generis humani abesse dicuntur. Porrò datur harum

3. Classis.

gentium tertia classis, in qua (vt aiunt) sunt homines siluestres feris similes, vix quicquam humani sensus habẽtes, sine lege, sine Rege, sine fœdere, sine certo Magistratu & Republica, sedes itidem, commutantes, aut ita fixas habentes, vt magis ferarum specus, aut D pecudum caulas imitentur, & qđ præcęteris turpissimũ est, non aliud, quam sanguinolentiam exercent, in hospites omnes sæui, quique humana carne uescuntur, nulla ueste uix ipsa uirilia, seu pudenda tegentes. hi uocantur Carybes, de quibus etiam volunt loqui Aristotilem 1. & 3. Politicorum.

De hoc genere Barbarorũ diximus aliquid in pręcedenti capite desumptũ ex Annalibus Illu. Card. Baronii: om- E nes istę nationes communi uocabulo uocantur Indi, & sũnt ferè omnes barbari, immanes & feri, quanquam non omnes eodem modo seu gradu sed inter eos datur aliquod discrimẽ (vt iam monstrauimus) ad hos ergo oẽs Christus voluit pędicari Euangelium, annunciari pacem, & ad meliorem frugem reduci, propterea dixit. creaui

fru-

fructum labiorum pacem his qui longè sunt, & his qui propè dixit Dominus & sanauit eos; uide quam fuerit benignus, & misericors Dominus, qui tam etsi quandoq. dixerit se non esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, alias tamen oues, quę non erant ex eo ouili uoluit ad se adduci, cuiusmodi fuere gẽtes istę immanes, & ferę, tam longe absentes a cognitione Dei, & participatione donorum eius. Ad eos ergo ad gregem Dominicum deducendos, & congregandos misit Deus varios, et multos eius seruos, et ministros diuersorum ordinum et Officiorum ad Euangeliũ prędicandum, opera quędam illustria peragenda, et labores varios perferendos, ut illi salutem consequerentur, et quanquam non omnes adhuc fuerint capaces salutaris doctrinę, et Euangelicę Fidei, plurimi tamen ex tot millibus gentiũ, particeps fuerunt huius diuinę veritatis: sed quis dicet. Hęc nouitas, seu dispositio huius noui orbis non potest iure tribui ministris Euangelij, quamuis non absque auxilio Dei id potuerit contingere, quoniam (vt inquit Esaias) cap. 54. Vniuersi, Filii Dei dicuntur esse docti a Domino, quoniam nõ nisi eius gratia cooperante isti percipiunt, & amplectuntur veritatem Fidei. *Dubitatio.* Sed fortè quis audax, & temerarius dicet conuersionem istorum barbarorum haud quaquam fore tribuendam ministris Dei, aut opus fuisse Dei, quoniam constat plerosq. Barbaros, vt Indos, & alios ad Fidem conuersos ob quorundam hominum cupiditatem, siue curiositatem, vt videlicet diuersos orbis partes peragrando, ut magnã auri, & argenti copiam lucrarentur. *Responsio.* Cui responderur, quod quanquam ita sit, aut fortè potuerit esse, non ideo tamen excluditur diuinum præsidium, imò tanto maius, & mirabilius fuisse demonstratur, quod per malas artes, & prępostera quorundam hominum ingenia tam ingens bonum fuerit productum, ut tot animę saluarentur. Nec obstat quod pleriq., & fortassis maior pars illorum non fuerint conuersi; & adhuc in infidelitate perstiterint quẽadmodum etiam pleriq., & fortè multò plures ex Catholicis; sunt sceleratissimi, & vitiis omnibus repleti, quoniam etiam inter tot segetes reperitur palea, & inter grana tritici reperitur zizania, nec ob id est relinquẽdus ager incultus, quia in eo producũtur spinę et tribuli, et herbę satis inutiles, ac uenenosę, neque hortus et pomerium est omninò deserendum, quia in eo prętet flores, et fructus oriuntur etiam vrticæ et cardi.

Quarè non est vllo modo negandũ, aut prẹsumẽdum diuinam opem vbertim affuisse, ac prẹfuisse, et principium extitisse, huius tam insignis, et fructiferæ, ac fructuosæ actionis, et operationis, conuersionis inquam horum infidelium, Barbarorum, ac Idololatrarum, et ea fuit vis, ac uirtus, et potentia diuinę maiestatis, ut sprẹta, et parnihabita ignoratione linguarum, inepitudine barbarorũ, difficultate itinerum, multitudine periculorum, et plerisq. aliis pœnè innumeris incommodis, ac difficultatibus illuc accesserint personæ, vt præmonstrarent illis veram uiam salutis, quod nisi præuideretur, esse futurum aut impossibile putaretur, nunquam Omnipotens Deus præcepisset hoc fieri, quando per Prophetas, et per Apostolos prædixit uocationem omnium gentium, exclusionem aliorum Deorum, atque Aethyopiæ interfectionem et cõsumptionem gladio Domini, quod est Verbum Dei, vt habetur Sophoniæ c. 2 frustra etiam præcepisset ipse Christus ipsis Apostolis, ut euntes in mundum prædicarent Euangelium omni creaturæ, nisi præuidisset id fore possibile, et longè, quã quiuis hominum cogitasset citius futurum. Quare concludamus verum esse, et omninò effectum esse, quod ipse Deus per Prophetã præsenti capite dixit se iam fecisse quod ex parte facturus erat dum inquit. *Vias eius vidi, & sanaui eum, & reduxi eum, & reddidi consolationem ipsi, & lugentibus eius*, hoc est eius tam ingentis, et innumerabilis populi perditionem et damnationem. *Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei qui longè est, & qui propè est dicit Dominus*

Sophonia cap. 2.

nus sanaui eum. Reuerà de Dei prouidentia, & benignitate nulla ratione est dubitandum, ac diffidendum, quando etiam latrones, et homines perditissimos voluit ad fidem conuerti, et cœlestis hæreditatis fore participes, ut habetur 29. Aprilis in Martyrologio Romano confecto per Illustrissimum *Dominum* Cardinalem Baronium.

Tex. 5. *Impii autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum, non est pax impiis dicit Dominus.*

Impii qui Qui sint impii, facilè potest declarari, quamuis enim plures dicantur esse peccatores, non tamen omnes dicuntur impii, quoniam ut d. Beatus Augustinus in expositione primi psalmi. Multi sunt peccatores, qui non sunt impii, sed nullus est impius, qui non sit peccator, & hi præcipuè dicuntur impii, qui de Deo malè sentiunt, et malè mœrentur, quiq; etiam de patria, de parentibus ac etiam de amicis non modo male moerentur sed semper ad uersus eos malum cogitant, et malum operantur. De vtroq; loquitur *D*auid psal. iam prealsegato, quod scilicet Impii non resurgent in iudicio, neq; peccatores in consilio iustorum, sed reuera vtrique resurgent, sed impii non ut iudicent, neque iudicentur, quia iam poenis certissimis, et infallibiliter obeundis sunt destinati. Peccatores autem resurgent, nō ut iudicent, sed vt iudicentur, de istis ergo d. Propheta quod. *Quasi mare feruens quod quiescere non potest*, feruent quidem, quia semper mala, cogitant, mala machinantur, et semper ira, et crudelitate feruidi moliuntur, qua nia, quibus artibus nocere quæant proximo; dicitur mare numquam quiescere, quoniam etiam dum in summa viget traquillitate, fractis ad litora fluctibus, obuoluitur, et aliquatenus commouetur, et quemadmodū ipsum mare a fluctibus, et a uēto cōmouetur sic et impii turbantur à ppria cōsciētia, et à suggestionibus *D*æmonū, quicquid faciat impius, quicquid moliatur et cogitet, redundāt fluctus in cōculcatione, et lutū eorū nā sicut fluctus maris nihil obstant littori, multo minus ipsi mari procelloso, sed redundant in conculcationem prætereuntium, et lutum, quò ipsi inquinantur, sic profectò omnes machinationes, insidia, et tractatus impiorum, presertim contra Christum, & Ecclesiam, in ipsos redundabunt, hoc, est in opprobrium, & damnationem ipsorum. Tandem concludit Esaias d. *Non est pax impiis dicit Dominus Deus*, ut etiam supra cap. 48. Non est (inquam) pax, non est quies, aut ulla consolatio; nec refert, quod ait Dauid psal. 36. Vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros libani, quoniam sicut ipse ait. Psal. 36. Si pertrāsieris reperies ipsum nō esse, iam euanuisse, iam fuisse perditum, et non esse inuentū locum eius. Quare fugiamus impietatem, et eorum consortium; quia tametsi quandoque videantur prosperè duci, et agere, si paululum perstiteris aut quæsieris, non inuenies locum eorum; et hęc pauca de cap. 57.

CAPVT LVIII.

CLAMA, ne cesses, quasi tuba exalta vocẽ tuã, & an
1. nuncia populo meo scelera eorũ, & domui Iacob
peccata eorũ. Me etenim de die, in diẽ quærũt, &
2. scire vias meas volunt: quasi gens, quæ iustitiã fe
cerit, & iudiciũ Dei sui dereliquerit, rogant me
iudicia iustitiæ: appropinq. are Deo volunt. Quare ieiunauimus
& non aspexisti humiliauimus animas nostras, & nescisti? Ecce
in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra & omnes debito-
res vestros repetitis. Ecce ad lites, & contentiones ieiunatis, & p
cutitis pugno impie. Nolite ieiunare sicut vsq; ad hãc diẽ, vt audia
tur in excelso clamor vester. Nũquid tale est ieiuniũ, quòd elegi,
per diẽ affligere hominẽ animã suã? nunquid cõtorquere quasi cir
culũ caput suũ, & saccum, & cinerẽ sternere? nũquid istud voca
3. bis ieiuniũ, & diẽ acceptabilẽ domino? Nonne hoc est magis ieiu
niũ, quod elegi? dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos
deprimẽtes: dimitte eos, qui cõfracti sunt, liberos, et omne onus
disrumpe. Frãge esuriẽti panẽ tuũ, & egenos, vagosq; induc in do
mũ tuã: cũ videris nudũ operi eũ, & carnẽ tuã ne despexeris. Tũc
erũpet quasi mane lumẽ tuũ, & sanitas tua citius orietur, & ante
ibit faciẽ tuã iustitia tua, & gloria domini colliget te. Tunc inuo
4. cabis, & dominus exaudiet: clamabis, & dicet: ecce ad sũ: si abstu
leris de medio tui catenã, & desieris extendere digitũ, & loqui q
nõ prodest. Cũ effuderis esurienti animã tuã, & animã afflictã re-
pleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erũt sicut me
ridies. Et requiẽ tibi dabit dominus sẽper, & implebit splendori-
bus animã tuã, & ossa tua liberabit, & eris quasi hortus irriguus
& sicut fons aquarũ, cuius nõ deficiẽt aquæ. Et ædificabũtur in te
deserta sæculorũ, fundamẽta generationis, & generationis susci-
tabis: & vocaberis ædificator sepiũ, auertẽs semitas inquie tẽ. Si
auerteris à sabbatho pedẽ tuũ, facere volũtatẽ tuã in die sãcto meo
& vocaberis sabbathũ delicatũ, & sanctũ domini gloriosũ & glo
rificaueris eũ, dũ non facis vias tuas, & non inuenitur voluntas
tua, ut loquaris sermonẽ. Tunc delectaberis super domino, & su-
stollã te super altitudines terræ, & cibabo te hereditate Iacob pa-
tris tui. Os enim domini locutum est.

EXPLA-

EXPLANATIO IN QVINQVAGESIMVMOCTAVVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *CLAMA, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, & annun cia populo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorũ.*

MAGNO, & singulari affectu clemẽtissimus pater, erga populum suum moueri videtur, quem pfectò nollet vlla ratione perditum iri, sed saluum fieri: & hoc rationabiliter uidetur hoc loco hunc eius affectum, & pietatem demonstrare, cum in præcedenti capitulo, & plerisq; aliis ostenderit, quàm turpiter defecerit ab eius lege, & mandatis, & quàm magna pernicies futura sit ei proposita, nisi quãdoq; resipisceat. Propterea iubet prophetam eundem monere, & excitare, vt quandoq. sua delicta agnoscat, & ab eis studeat aliquando recedere modo velit

Sũma cap. ipsum Deum habere propitium. Capitulum istud quatuor summatim continere videtur, videlicet exortationes, repræhensiones, instructiones, & promissiones fructuum, seu beneficiorum, quę aliquãdo consequitur populus Dei, si quę Deus illi pręcepit, aut monuit totis viribus exequetur, & iuxta hęc quatuor

Diuisio ca. subiecta, seu tractatus, capitulum istud in quatuor parte diuiditur. Prima erit ab initio capituli, vsq; ad illã partẽ, vbi habetur. *Me etenim de die in diem querũt.* Alia pars erit vniuersa ab hoc loco, vsq; ad illã, vbi dominus demõstrat quale fit ieiuniũ, quod ipse elegit, & quod à populo suo haberi constituit. Tertia pars in toto illo cõtexto verborum, qui est ab hoc loco vsq; ad illũ. *Tunc erũpet, quasi mane lumẽ tuũ*, quo loco enarrãtur omnes fructus, & beneficia quę cõsequetur populus Dei, si fuerit obsecut' quęcũq; pręceperit illi Deus ab eo tex. *si abstule ris de medio tui chatenam*, vbi ponit duo vel tria documenta ipse propheta vsque in finem. Dicit ergo. *Clama* q.d.

A O propheta cuius muneris est excitare populum, prædicere illi quid pro salute ei facere sit opus. *Clama*, inquam, loquere palàm, sic uerba propales, & excutias, ut procul audiaris, non submissè loquaris, aut in gutture, seu voce demissa, fortiter & alta voce proclames, neq; timidè loquaris, aut cum pauore, sed audacter, & intrepide. *Clama* (inquã) .i. vehemẽter, & viriliter age cõtra delinquentes, temerarios, ac impudentes; &

B hoc præceptum non ad Esaiam tantũ sed ad omnes prophetas, & ministros verbi Dei, & ad quoscunq; curã animarũ gerentes erigitur, qui clamare iubentur & vehementer instare, sicut & Christus, ut habetur apud Io: cap 7. clamabat in tẽplo, docẽs, & dicẽs, & me scitis, & vnde sim scitis. Nec solu nos clamare oportet, sed etiã vt pręcipit hoc loco ipse Deus, non semel tãtum, aut iterum clamemus oportet, sed frequẽter idipsũ re Ioan. 7.

C petere, & incessanter arguere, & mõere quid sint facturi: nec parcãt voci, inquit Au. ut prosint saluti, & vno eodẽq; sono pastores adhortatur, ut sint fortes ad vĩ ceodũ, quẽadmodũ peccator erat strenuus, & fortis ad peccãdũ. Sic. n. monebat Apostolus 2. ad Thim ca. 4 ipsũ Thim. Prædica verbũ insta opportunè, importunè, argue, obsecra, increpa, in omni patientia, & doctrina, quemadmodũ & ipse faciebat vt habetur Act. 20: qui dicit. 2. Timo. 4.

D Nõ cessaui per trienniũ, die ac nocte, cũ lachrimis monens vnũquẽq; vestrũ. Nõ solũ verbo clamare oportet sed in officio persistere quousq; delinquẽtes audiãt, & percipiãt, & sedulò cognoscant suũ errorẽ, immò perpetuã eorũ dãnationẽ, nisi clamãti aures prębeãt, & eius voci obediãt. *Clama* itaq; ne cesses, neq; statim fatigeris, aut ab officio recedas Deinde sequitur, *quasi tuba exalta vocẽ*

tuā, & annuncia populo meo scelera eorū. Nec mireris Deū uelle hac in re prophetā ita extollere, & exaltare vocē, quasi tuba, ut. s. studeat, & conetur ita clamare, vt ab omnibus audiatur, neq; possit vllus quo minus audierit vnq; excusari: & propterea voluit Deus clamorē, & vocē ipsius prophetæ fore similē tubæ, ut agnosceretur discrimē inter eos, quibus predicabāt Apostoli, et quibus prędicaturus erat Esa. Apostolis nāq; pręceptum erat ut ascenderent in mōtē excelsū ad euāgelizādū uerbū Dei, & nō vt tuba, aut quasi tuba exaltarēt vocē suā, quia lōgē peiores erāt, & grauiorib⁹ onusti peccatis, qui p prophetā erāt excitandi quam quibus Apostoli erāt pdicaturi. Qui. n. sunt maioribus criminib⁹ detēti, sūt velut mortui, ad quos excitādos necessarius est sonitus tubę, queadmodū dicit Apostol. Canet. n. tuba, & mortui resurgēt incorrupti, sic peccatores dnī mortui iuxta illud Io: Apo. Nomē habes, q viuas, & mortuus es. & D. Pau. de peccatore grauiter delinquente dicit. Exurge, q dormis, et exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Cū itaq; peccatores in peccatis pertinaciter psistētes, & obsoleti sint velut mortui cōueniēter ad eos suscitādos uti oportet magna, & vehementi voce, quemadmodū sonitus tubę cuius rei argumento est q dñs noster suscitaturus Lazarū, clamauit voce magna. d. Lazare veni foras D. Aug. occasione horum verborum monens sacerdotes. d. ut quasi tuba exaltēt vocē suā, ne v3 tacēdo parcāt iniquitati peccatorū, quo ipsi tacendo pereant, & ne dum peccatoris verecundię consulunt eius sanitati parum consulere uideātur, neuē q clamādo resecare poterāt vulnera, reticendo ī peius enutriēt, ne quē uox sacerdotis lateat, iubemur vehemēter clamare & ne forte hoc ipsū nō sufficiat subditur, sicut tuba exalta vocē tuam. Tuba qdē nō sēp delectat, sed qnq; terret, & pterea nō emittit sonum ex se, sed ab alio mota, & sufflata, sic diuini verbi prędicatores, nō ex se, sed Dei spiritu voces emittere debēt. Tuba itaq peccatorib⁹ est necessaria, nō solum ut aures eorum penetret, sed cor cōcutiat, nec delectet cantu, sed castiget auditu, talis debet es-

A se vox pdicatorum, ut delinquētiū opera dissipet, & sanctorum facta cōfirmet et ponit Aug. exemplum de muris hierico, qui sacerdotalibus tubis corruerūt, dum aduersus ferrum, et arietes inexpugnabiles restiterunt. Alii dicunt propterea iussit Deus prophetam exaltare vocem, quasi tuba nō quasi ursus, aut leo, qa nisi tāgatur, manu, nō sonat, q significat oportere eū q alios docet, & monet, nō solum verbo pferre, sed opere

B q alios docet pficere: Vñ Greg. 24. mor c. 22: & seq. Dicit q pdicatores iusti solent auditores suos cū maximè delinquerīt, obiurgando corripere, et solēt etiā in eorum vitiis districta increpatione seuire; vnde scriptum est Ecc. 12. Verba sapientū quasi stimuli, & sicut claui, in altum defixi, & cōgruē eorum uerba dicūtur claui, qa culpas delinquētiū nesciūt palpare, sed pungere. Nonnē Ioannis verba claui erant, cum dicebat Iudæis.

C Progenies viperarum, quis vobis demonstrauit fugere à ventura ira? Num verba Stephani claui erāt cum. d. Vos spiritui sancto restitistis? sic etiā Pau. cū dicebat O insensati Galatæ quis vos fascinauit. *Matth. 3.* Et Dñs noster cū discipulis euntibus in Emaus dicebat. O stulti, & tardi corde, ad credendū in omnib⁹, quę locuti sūt prophetę. Oportet ergo prophetas, & apostolos ac Dei verbi ministros clamare, & nunquam ab hoc officio cessare,

D ut reuocent deuios, ac delinquentes ad viam veritatis. Sed fortè dices. Sunt ne ministri Dei, ut prophetę, et apostoli, et curatores animarum adeò vecordes, et pigri, ut oporteat eos hortari, et mouere ut clament, & quasi tuba extollant vocem suam, ut annuncient populo scelera eorum? Ita quandoquidē sunt multi, q ab officio predicationis desistūt, ob varias detractiones, irrisiones, et opprobria malignorū, spirituū. hi sūt q incidūt in laqueū venātiū, & à verbo aspe-

E ro remouētur, ā bono peragēdo, q timētes pdere substātiā, aut cōsuetudinē amicorū & aliorū hominū nihil, aut minus q oportet pollicētur ęterna, ne forte amittāt tēporalia. Et queādmodū dicit B. Au. Nulla est causa, q magis retardet aut īpediat diuini verbi dispēsatores q; hūi timor, ac suspicio. Quos tñ arguit

Beatus

Beatus Apostolus ad Titũ c.1.cum inqt. A Oportet Episcopum fore potẽtem, exhortari in doctrina sana, & eos,qui cõtradicunt arguere. In hũc errorem lapsi sunt Principes quidam Iudæorũ, ex quibus multi,vt habetur Ioa.12. crediderunt in Christũ, sed ne expellerẽtur ex Synagoga non confitebantur Christum, quos ipse repræhendit dicens, ꝙ dilexerunt gloriam hominum, magis quàm gloriam Dei. Multi etiam prædicatores, & Ministri nostrorum temporum, in eundem errorem sæpissimè B labuntur, cauentes aliquãdo prædicare veritatẽ, ne ab hæreticis confundãtur, & irrideantur, ac subsanentur, & longè peiora patiantur, quos tamen Saluator noster admonet dicens. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, posthæc autem non habent quid faciant. Deinde aliqui prohibentur prædicare? quia quamuis qđ verum est, prędicando doceanr, opere tñ, & actione non faciunt. C quod prædicant, & propterea scandalizant. Sed inquit Aug. in exp. Psal. 115. quòd licèt isti aliud faciant, quã quòd prædicant, non sunt tamen prohibendi, vt cum facultas adest, seu necessitas postulat quin prædicare permittantur. Iudas enim (inquit ipse) quamuis auaritia; & alijs forte flagitijs teneretur, veritatem tñ & ipse prædicauit. & Apostolus primo Philippenses inq t. Siue p occasionẽ, siue p veritatem Chrus D annuncietur, in hoc laudo, & gaudebo, & Dominus noster apud Matthæũ 23. Quæcunque vobis dixerint Scribæ, & Pharisei, facite, secundũm autem opera eorũ nolite facere. Tertio, sunt quidam, qui ne quẽquam offendant, vel ob pigritiã non prędicant, neque Dei verbum annuuciant, quos Saluator arguit, qui quamuis talentũ habeant, quia tamen erogare noluerũt, audient à Dño, eos iudicante, & condemnãnte. Serue E nequã, & piger & c. Cõrra verò, ei, qui erogat talentum, qđ accepit Matth 25. dicitur. Euge serue bone, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te cõstituam; intra in gaudium Domini tui. Insuper nonnullos est reperire, qui propter humilitatẽ, aut pusillanimitatem prædicationis munus effugiunt. Cõtra quos

Ioan. 12.

Aug. super Psal. 115.

Matth. 23.

legitur Prouerb. 11. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis. Frumẽta quidem abscondere, nihil est aliud, quàm prædicationis verba apud se retinere. ex horum numero, quàm plures ego noui, qui ab hoc Sancto prædicationis exercitio se abstinuerunt, vel ob pigritiã, vel ob aliquos affectus humanos. Sunt postea quidam, qui non ob timorem, aut pusillanimitatem; aut etiam ob modestiam, vel humilitatem prædicare detrectant, sed ob altitudinem, & profunditatem misteriorũ Dei. quos tamen Salomon Eccl. 20 damnat, ac repræhendit dicẽs. Sapientia abscõdita, & thesaurus inuisus, ꝙ vtilitas in vtrisque? Vnde Prou. 2. eos hortatur, & impellit in hunc modũ dicens. Anima, quę benedicit impinguabitur, & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Qui. n. prædicãdo exterius benedicit, interius augmenti pinguedinem recipit. Vnde Esaias cũ à verbi ministerio qñq. abstinuisset, illustratus tamẽ supno lumine, mag na voce seipsum reꝑhendit dicẽs. Vę mihi qa tacui, & Paulus 1. ad Cor. 9. Vę mihi si non Euangelizauero, necessitas enim mihi incumbit. Plerique verò magnopere concupiscunt hoc ministerio fungi, verùm ob inscitiam, & ineptitudinem, aut etiam ob verecũdiam non audent, se ad tantũ munus obeundũ accingere, qui tamen non ideo sunt excusandi, qm Christus Dñus pollicetur eis. d. dabo vobis os, & sapientiã, cui non poterũt resistere oẽs aduersarij vestri. & iterũ. Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, q loquitur in vobis. Quocirca Propheta ps. 39. audacter, & intrepide dñum allocutus dixit. Ecce labia mea nõ prohibebo, dñe tu scisti. iustitiam tuã non abscondi in corde meo, veritatem tuam, & salutare tuũ dixi. Sunt insup qui ob modicã rerum experientiam, aut pp imbecillam ætatẽ non audent coram populis, & in conspectu plurimorũ sermonẽ habere, ob quãrem licèt sint de modestia valde commendandi, quia tamen Paulus. prima ad Tim. 4 monebat Timo, discipulũ suũ ne hoc ministeriũ deuitaret; sed illud appræhendere, & exercere nõ vereretur ideirco ꝑfati non sunt penitus

Prou. 11.

Eccl. 20.

Psal. 39.

Tim. 4.

excusandi, sic .n. scribit loco iā citato. A Præcipe hęc, & doce, nemo adolescentiā tuā contēnat. & Hiere. cū renuisset prophetare in gentibus, quemadmodū erat præceptum ei a Dño d. A. a. a. dñe Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sū, dixit ei Dñus. Noli dicere, puer ego sum, quoniam ad omnia, quæ mittā te, ibis, & vniuersa, quæ mandauero tibi loqueris. Quarè nihil, aut parū admodū refert pro hoc sacro munere obeundo quemquam esse puerum, vel senem, B mō sit motus, & inspiratus a Deo: Verū nemo se debet huic operi se se exponere, nisi rationabili quadam coniectura nouerit se tantisper fore idoneū, ne videat voluisse tentare Deum, admonitur exēplo pullorū auiū, q cū voluerint añ pennarū pfectionē altius volare, mox demerguntur in ima. Dēt ēt multò magis, & q optimè moueri quisque exēplo discipulorū Chri, quos nō videt, Chrus Iesus ad munus pdicationis induxisse, C nisi prius edocti essent à Deo, cū dixit. Vos aūt sedete in ciuitate donec induamini virtute ex alto. Luc. 24. Sed quid plura? nonnè Dñus, & Saluator noster, pręceptor, ac magister, cum esset annorum duodecim, & sederet in medio doctorū, nūquā legitur ipsū quēquā docuisse, sed potius audientem illos, & interrogasse. Cuius exemplo, quisque debet moneri, ne parum sciēs, ac intelligens audeat alios docere, si Christus puer, q D virtute diuinitatis erat oīa sciēs, noluit quēquā docere, sed potius alios interrogare, & ab eis aliquid expetere. Postremò haud pauci sunt, qui ab huius functione ministerij, facile secedūt, vel pp ætatem grauescentem, vel ob alios corporis defectus, vt puta pp vocis, & organi tenuitatē, aut ēt ob memoriæ debilitatē, qui tñ cum necessitas vrget, nulla ratione dēnt hūc laborē subterfugere quandoquidem 2. ad Cor. 9. scriptū est. Qui E administrat semē seminanti, & panem ad manducādum pstabit, augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ. & eadem epistola c. 12. inquit idē Apostolus. Cum infirmor, tūc fortior sum. & itē. Virtus in infirmitate pficit, pficit inquā in infirmitate corporis, nō in infirmitate rationis. Prętereà si vires corporis desūt, Dei virtute corroborātur. Dicit etiam Apostolus 2. ad Tim. 2. Omnia sustineo pp electos, vt & ipsi salutē consequantur. & Petrus prima eius epistola c. 4. inquit. Vnusquisq sicut accepit gratiam in alterutrum, illam administrantes & paullo infra Si quis loquitur quasi sermones Dei, si quis ministrat tanquā ex uirtute, quam administrat Deus, is (inquam) nō dēt ob vllam causam omittere hoc tam vtile, & tā salubre genus officij, modo non sit ita viribus destitutus, vel usq adeo defatigatus, vt nequaquam possit illud exercere, cum psertim Esaias c. 53. tanquā admirabundus in hæc verba prorumpat. d. Quam speciosi pedes Euangelizantium pacē? euangelizātiū bona? quæ eadem verba referuntur à Paulo Apostolo ad Ro. 10. Verū est tamen q nullus debet hoc munus prædicandi vltroneus arripere, nisi mittatur. Qui etiam debet in hoc munere exercendo ita se gerere, vt in cunctis, quæ dicit solerti cura se inspiciat, ne in eo, quod rectè prædicat, vitio se elationis extollat, nec vita à lingua discordet, ne pacē, quā in Ecclesia annūciat, in seipso dum benedicit, & male viuit amittat. Hęc D. Greg. 23. moral. c. 4.

quæ verò sint beneficia, & vtilitates, quæ ex pdicationis officio oriuntur, emanant, non pōt paucis explicari. Qui .n. ob pdicationem aliquē a peccato reuerti fecerit, saluabit aīam eius, & operit multitudinē peccatorū. Qui uerò secus fecerit, cūm id efficere potuerit, sāguis eorū, q deliqnerint de eius manu requiret. Contra uerò, ratio postulat, & scriptura ipsa pcipit, ac monet, qui pascunt alios uerbo, pascant & ipsi, quibus maximè indigere noscunt. Non .n. alligādū est os boui trituranti, & q altari seruit, de altari uiuere dēt, quēadmodum agricola, qui colit agrū, de fructu agri percipere debet. Clamare ergo dēnt, & quasi tuba exaltare uocē suā .i. pdicare Euangeliū, & annūciare populo scelera, & peccata eorū: sed qui nā est popul9 iste? cui oporteat annunciare scelera, & peccata? dubio pcul est populus Dei, populus inquā Israeliticus, q ppea uocatur populus Dei, qui a Deo in populū suum peculiarē fuit selectus, & cooptatus de

quo

Hier. 1.

Luc. 24.

2. Cor. 9.

2. Tim. 2.

quo regius Proph. dicebat. Nos popul⁹ tuus, & oues Pascuę tuæ. Sed si populus iste, erat adeò rebellis, & incredul⁹, multisq. sceleribus obnoxius cur uocat eũ Deus populũ suũ; cum alibi dicat. Non populus meus estis uos? Hoc ideo facit ipse Deus, vt populus iste confundatur, quippe q cũ ederet panes Dei, & ab eo nutriretur, & regereť, ausus est ipsum supplantare, quemadmodum alibi. d. p
Psal. 40. Prophetã. Qui edebat panes meas, magnificauit super me supplantationē. & cur posteaquã dixit. Annuncia populo meo scelera eorum. subdit. & domui Iacob peccata eorũ? multi, multa dicunt, sed ego existimo hoc illũ subiecisse, ut magis eorum culpã aggrauaret, ut ille populus, q erat de domo Iacob, usq. adeo celebri, & ingenua in tot errores, & scelera fuisset elapsus Neq. pter rē monet annunciare populo huic scelera, & peccata, ut p scelera intelligamus grauiores culpas, & magis enormes, p peccata uerò quodcunq genus flagitii, ut fiat trãsitus à specie, ad genus. Sed q̃so, q̃ scelera, & peccata fuere? q bus iste populus pmebať? pleriq. ex ueteribus existimant eiusmodi scelera fuisse conspirationes Iudęorum aduersus Christum Dñum, nãq. scelus istud, & peccatum, fuit cõmunè toti populo, maiorib⁹ inquam, & minoribus, quia uno oĩum cõsensu captus fuit, & traditus Pilato, & deniq. post multa in Crucē actus. Nec fuere contenti tã magnum scelus admisisse, uerum post eius necem in Apostolos, & fideles suos, vsq. in hodiernũ diem sęui, & immanes extiterunt & esse uoluerunt. Alii dicunt scelera, & peccata eorum, quæ maximè abhorret, & detestať ipse Deus erat Idololatria, impietas, & auaritia. Quidã alii, & fortasse melius existimant scelera, & peccata, q̃ pcipit Deus annuncianda populo suo, ea ipsa fore, q̃ refert ipse Propheta in psona Dei, cũ inquit. *Me etenim de die, in diem quærunt, &c.* quæ sequuntur quę oĩa singillatim nunc exponemus. Nec reprobo eorũ sententiã, qui dicunt hoc pceptũ, siue monitionem fieri ad ipsũ Christum, quasi Deus pater hortetur filium suum, ut clamet et quasi tuba exaltet uocem suam, quemadmodũ postea

A fecisse legitur qm̃ statim cæpit enarrare prauitates eorũ quibus uniuersa diuinitas offenditur, & inquit. *Me etenim de die in diem quærunt, & scire vias meas volunt, quasi gens, quę iustitiam fecerit, & quæ iudicium Dei sui non dereliquerit, rogant me iudicia iustitiæ, & appropinquare Deo volunt* Per hæc uerba profectò uidetur innuere Deus per prophetã, quæ fuerint scelera, et peccata dom⁹ Iacob: illa. n. dictio, etenĩ, solet adduci ad red-
B ditionē cãę. q. d. Quæ sunt ista scelera, et peccata domus Iacob, quæ annunciari debeant, et manifestari? inquit. *Me etenim de die in diem quærũt &c.* hoc est singulo quoq. die, nulla unq̃ pterit dies qua ad me idest ad domos, et habitacula mea, ad ipsum templũ non accurrãt, non cõpareant, et ibi per aliquod tpis spatiũ nõ cum maxima humilitate, ac deuotione sistere uideanť: quotidie me interpellãt, et de opibus, et actionibus
C meis colloquunť, et scire uias meas uolunt, quasi gens q̃ iustitiã fecerit, et quę iudicium Dei sui nõ dereliquerit quærunt etiam de die in diem: quærunt q- dem ut pdant et occidãt, non ut colant nolunt inq̃ scire uias meas, expetere, et explorare cõsilia, et iudicia mea, et cãs mearum actionum, quid sim facturus añ diem iuditii, quid etiam post illum diem cur s. fiat hoc, aut illud, et præsertim cur ego permittã tot angustiis, et
D afflictionibus uexari populum meum, et in eam opinionem sese adduci pmittũt, ꝙ ego nõ intelligam hæc inferiora, nec de illis hẽam curam ullam. talia autem suspicari, et sibi ipsis confingere audent, quasi gens, quæ iustitiam fecerit, et quæ iudicium Dei sui non dereliquerit idem est, ac si dicerent uel imaginarentur Deum fore illis debitorem. En quemadmodũ de se ipsis primores Iudęorum pręsumebãt, quasi dicerent.
E Nos sumus populus Dei, nos legē obseruamus, libenter eius mandata custodimus, ueruntamē quotidie affligimur, quotidie persecutiones patimur, foris pugnæ, intus timores: quotus quisque poterit inter nos facile reperiri qui non eiusmodi noxa, uel potius audacia detineatur, ut existimet quandoq. nullam esse Dei prouidentiam, et dicunt illud

Tex. 2. id est 2. Pars in qua explicã tur obliquitates & delicta Iudæorum.

 ps. 94.

Psal. 94. ps.94. Non uidebit Dominus nec intelliget Deus Iacob. Sũt pleriq. ex nostris utinã et ipse non sim ex eorum numero, qui singulo quoque die horas præces recitantes, nullo die sacrã sinexim prætermittentes, ecclesias frequenter uisitantes, diuinis pdicationibus assistentes, et de rebus diuinis libenter colloquentes, dum tamen, qđ summopere appetunt, aut expetunt non assequunt, ipsi commouentur, subitascuntur, & indignantur, & in eam facile cogitationem se deduci permittunt, ut credant Deum non cognoscere hæc inferiora, quos hunc in modum arguit regius propheta d. (hoc loco iam citato) *Psal. 93.* Intelligite insipientes in populo, & stulti aliquãdo sapite, qui plantauit aurem non audiet, aut qui finxit oculum non considerat &c. D. Hier. sic particulam illam exponit, & ferè in idem redit. Me de die in diem quærunt, quia per singulos dies currunt ad Synagogas, & Dei legem meditantur. Scire vias meas volũt, hoc est scire cupiunt quid Abraham, Isaac, & Iacob, & cæteri patres egerint, & diuina mandata iugiter decantant, & hac ratione dicuntur de die in diem quærere Deũ. qui tamen neq; iustitiam Dei fecerunt, neq; eius iudicium sunt complexi. i. Christum abiecerũt, qui iustitiã pariter, et iudicium iure optimo nuncupatur iuxtà illud ps. 71. *Psal. 71.* Deus iudicium tuum regi da, et iustitiam tuã filio regis. Sed fortè dices: erant ne arguendi populi Hæbreorum dum singulis dieb⁹ quærebant Christum Dominum? nonne scriptum est. Quærite Dominum dũ inueniri potest, & ps. Inquirentes dominum nõ deficient omni bono. Dicendũ fore, rem optimã, & saluberrimam quærere Deum: at non eo modo quo quærebãt Christum dominum: hi. n. ut supra diximus quærebant Christum dominũ vt eum perderent, et occiderent, illi, verò de quibus loquitur propheta quærebant Deum speciètenus, uel ut eum reprehenderent, et secum expostularent, de qbus p. Hier. 29. dicebat Deus. Quærent me mali, & nõ inuenient, & quãq; Matth. 7. scriptum sit omnis qui quærit *Matth. 7.* inuenit, et pulsanti aperietur, oportet tamen ut quærẽs inueniat, bene quærere A & nõ male; eõ fiat autẽ eũ facile inueniri, ab his à quibus bene, & sincere quæritur, quales sũt ii, qui eũ qrunt in bonitate, et sãctitate, et simplicitate cordis. Propterea sequitur alia Iudæorum increpatio dum inquit Deus. *Rogant me iudicia iustitiæ, & appropinquare Deo volũt* *Deus quõ sit quærendus. vi. cap. 55.* maxima est (inquit D. Hier.) temeritas Iudæorũ, qui quasi fiducia bonæ conscientiæ iudiciũ postulãt iustũ & imitant sanctorũ verba dicẽtiũ. Iudica me dñe B qm ego in innocentia mea ingressus sum: rogant inquã me iudicia iustitiæ quasi velint scire, cur hoc fecerim uel illud, cur hunc dãnẽ, hunc uero salutẽ, etc huiusmodi: quemadmodũ nos hoc ipso tẽpore expostulamus, et quodam cõquærimur de Deo, cur tot imprimitatibus vexari nos permittit, cur iam non miseretur nostri, cum tot homines ingenuos, et pclaros utriusq; sexus singulariter quoq. die conspexerimus, C et plorauerimus, cur tot bellis seditionibus, et iurgiis conflictamur. et cætera huiusmodi qbus coangustamur, et affligimur, quotidie expetimus, et quærimus à Deo, et iudiciorũ suorũ causas, et rationes exquirim⁹, et rogamus, cũ tñ iudicia Dei abyssus multa, et sint nobis incõprehensibilia. *Et uolunt* appropinquare Deo (maxima pfecto temeritas, & inscitia) uolũt *approquiquare Deo*, i. usq. adeo de seipsis psumere, qđ iuxtà D Deũ, & ppè Deũ, uel nõ sub Deo manere uelle uident, & parũ abest, qn diabolo cõparari, qui Dei similitudinẽ impudẽter appetiit, uolũt appropinquare Deo, i. cũ ipso congredi, & cũ eo altercari, & quasi in iudicio cõtendere. Cæterũ appropinquare Deo bonũ est: quemadmodũ ille dicebat ps. 72. Mihi adhærere Deo *Psal. 72.* bonũ est. ponere in dño Deo spẽ meã. & B. Iacob⁹ c. 4. Appropinquate Deo, & ipse appropinquabit uobis: uerũ oportet eã E nitæ rõnẽ tenere, q̃ Deo grata sit, & cõformis eius uoluntati, alioquin nemo sibi frustrà polliceatur se appropinquare Deo, quia dicit Psal. Non habitabit iuxta te malignus neque permanebunt iniusti ante oculos tuos.

Hi uerò, qui nolebãt appropinquare Deo, & in iudiciũ eum uocare, & quasi de iniustitia cum eo cõtendere, his uer

bis

bis utebant. *Quare, inquiũt, ieiunauimus, & nõ aspexisti? humiliauimus aias nostras, & nescisti?* Aspicere, & cognoscere ipsi⁹ Dei, nihil est aliud, quã ipsum approbare opa nra, & illorum rõnẽ aliquã hẽre, pmiisq. afficere, q bñ operant. cũ aũt isti, ieiunis pceptis in lege, sacrificiis, & oblationibus sese exercerẽt, nec illa unq̃ intermitterent mirabant, & qrebantur se nõ exaudirit sđ affligi potius & cruciari. Quidã expositores autumãt humiliare aĩas idẽ esse, qđ ieiunare. sed ego, (saluo meliori iudicio) existimo humiliari esse aliud gen⁹ pęnitẽtię, quale est se flagris cedere, discalceatũ incedere, & aliis modis se se affligere, quã sola cibi & potus abstinẽtia, quãquã ps. 34. dicat Dauid. Humiliabã in ieiunio aĩam meã, & orõ. mea in sinu meo conuertet. sed nõ põt hoc loco accipi Humiliatio p ieiunio, quoniam iam dixerunt, & Quare ieiunauimus nõ aspexisti, pptea humiliatio longè latius hic accipitur q̃ pro ieiunio vel abstinentia, sed pro quacunque maceratione carnis. Sed vide quid illis obiiciat Deus, quidue pro sua causa in eorum confusionẽ respondeat dicens. *Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra, & omnes debitores vestros repetitis. Ecce ad lites, & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impie.* In die inquit, ieiunii vestri, quando scilicet vos ieiunare contingit inuenitur voluntas vestra, idest facitis quicquid libet, quod vobis arridet, & à vestris cupiditatibus nequaquam abstinetis, & opere expletis. *Omnes debitores vestros repetitis.* idest absque vlla modestia, & commiseratione exigitis, quod aliquando mutuastis. *& percutitis pugno impiè.* i. non verbis tantum durioribus, & importunis, quod vobis debetur extorquere tẽtatis sed pugnis, & verberibus variisque cruciatibus & in carcerẽ coniectos illos affligi permittitis. Qui autem repetit ab eo qui non habet, facit Deo violentiam inquit glo. Ieiunium quidem bonum est pariter & oratio, cum dæmoniorum quoddam genus sit reperire, quod non eiicitur nisi cum oratione, & ieiunio: at ieiunium commixtũ cupiditatibus rerum terrenarũ, & carnis illecebris adiunctum ingratum est

Cognoscere Dei quid.

Psal. 34.

A Deo, & abbominabile, vt de eo dicere possit Deus: ieiuniũ vestrũ abbominatio est mihi; sic etiam dicimus quod debitores repetere non est malum, & damnandum; quãdoquidem ratio poscit, & iustitia exigit, vt sicut mutuum dedimus, suo tempore repetamus, nihil tamen lucri inde sperantes: verum ab egenis per vim aliquid repetere, impium est, & detestabile: nam qui miseretur pauperi, fœneratur Domino: &

B beatus ille censetur, qui intelligit super egenum, & pauperem In die enim mala liberabit eum Dñus. Hinc elicit D. Tho. q obedientia, qua quis voluntatem suam subiicit ipsi Deo, vel prælato & eam prorsus abnegat, præponitur omnibus aliis bonis exterioribus 2. 2. q. 186. art. 8. in Corp. Ieiunium ergo qđ fit propria voluntate nõ est ita gratum Deo sicut quod fit ex pcepto superioris aut ipsius Dei: quare dixit Domin⁹

C & monet nos per pphetam. *Nolite (inquit) ieiunare, sicut vsque ad hanc diem,* supple, ieiunare consueuistis: docet ipse Deus quomodo sit ieiunandum ne videretur oĩno reprobare ieiunium: *Vt audiatur in excelso clamor vester,* idest non ita ieiunetis, vt vna cum ieiunio crudelitatem exerceatis in proximum, ita vt clamor oppressorum in excelso, idest vsque ad cœlum & per vniuersum orbem exaudiatur. uel nolite ieiunare

Quid sit agendũ cum debitoribus cum non habent vnde soluant, vi. Aug. Hom. 48. inter Hom. 50.

D sicut vsque ad hanc diem, ita ut in excelso audiatur clamor uester, hoc est, vt ab omnibus audiatur, & cognoscatur istud quod facitis opus, quemadmodũ faciunt hypocritę qui exterminant facies suas vt appareant hominibus ieiunantes: & quemadmodum illi qui faciunt aliquod opus bonum coram hominibus, vt uideantur ab eis. Datur & tertia expositio quæ mihi reuera parũ satisfacit videlicet. Nolite ieiunare sicut

E hucusq. fecistis, sed ita ieiunate, & vestras preces, sic effuadite, vt in excelso audiatur clamor vester, vt scilicet in excelso, idest apud Deum, & coram Deo perferantur, & nõ apud homines, & pater cœlestis, qui videt in absconditoreddet vobis, & bene. Vt audiatur in excelso clamor vester, vt precabatur Dauid dicens Dñe exaudi vocem meã;

ieiunans

ieiunans enim debet adire Pontificem nostrum Christum, qui non in terris requirendus est, sed in excelso, & per ipsum debes offerre hostiam Deo, vel sic: *vt audiatur in excelso clamor vester*, idest nolite ieiunare, lites, & contentiones suscitãdo, & subdit. *Nũquid tale est ieiunium quod elegi*, inquit Deus per diẽ; idest tota die affligere hominem animam suam, hoc est esuriem pati, & animam tuam, hoc est, uitam corporalem in angustia fame, & siti oppressam detinere? Nunquid contorquere quasi circulum caput tuum, & saccum, & cinerem sternere, *numquid istud uocabis ieiunium? & diem acceptabilem Domino?* Contorquere caput sicut circulum, nil aliud est quam torquere caput vel incuruare, seu demittere, vel complicare, aut in vnam, aut in aliam partem, ac si esset quidam circulus, quod vernacula lingua diceremus andar col collo torto: vel (vt inquit D. Thom.) contorquere caput sicut circulũ est caput suũ vsque ad pedes inclinare, quod nos materna lingua dicimus andare col capo basso, e nõ leuar mai gl'occhi da terra, quemadmodum honestissimi religiosi dum per vicos, & plateas ciuitatis incedunt facere debent. Alii contorquere sicut circulũ caput, exponunt, demittere caput inflexa ceruice, velut iũcũ in curuum molliter flexibile sicut iam dictum est. Et saccum, & cinerem sternere nihil aliud est nisi super nudam humum sternere saccum, & cinerem & super illis cubare: aut toto corpore deturpari: & in sordibus & squallore iacere, quẽadmodũ pleriq. viri religiosi, & aliquot etiam uiri insignes pro maceranda carne, & pro concupiscentiis carnis edomandis, aut eneruãdis super quosdã saccos uacuos, aut ad summum paleis oppletos, aut sup nudas tabulas dormire consueuerent. dicit ergo Esaias, *nũquid tale est ieiuniũ quod elegi per diem*: hoc est ab ortu Solis vsque ad occasũ, vel tota die affligere hominẽ animã suam, hoc est inedia, & subtractione cibi, & potus corpus suum affligere, et quemadmodum nonnulli rer in anno quadragesimale ieiunium perficere, ciliciũ deferre, et rudibus indumẽ-

A tis corpus contegere, aut contorquere caput suum, velut circulum, & saccum, et cinerem sternere; *Nunquid inquit istud vocabis ieiunium, & diem acceptabilem Domino?* potestis ne vos credere & imaginari istud genus ieiunii approbari a Domino & fore illi acceptabile? minime quidem gentium, imo si minimum quid sapitis nunquam istud approbet. Vbi nota. in his verbis quatuor conditiones, quibus ieiunium reprobatur, hic manifeste explicari. pri-

B ma quidem est, ut dum ieiunamus, auram populi, & gloriã omnium auspicemur: deinde affligere corpus, & uitam propriam abstinẽtia cibi & potus. Tertia incedere capite curuato humili, & abiecto. Postremo nimis incommodè, durius & præpostere humi cubare, quod est saccum, & cinerem sternere. Non enim quærit Deus afflictionem solam, & humiliationem animæ *Cõditiones, quibus ieiunium reprobatur.*

C per iniuriam corporis; At si hæc fiant ad gloriam Dei, & ad corporis macerationem, vt magis reddatur in obsequium spiritus, nequaquam sunt reprehendenda, non primam quidem conditionem, ut scilicet audiatur in excelso clamor noster, quando præcepertt Deus ut opera nostra bona appareãt coram hominibus, vt glorificent patrem nostrum, qui in cęlis est: cumq. præterea homines exemplo magis quã ver-

D bo ad bene agendam pertrahantur affligere etiam corpus, & incuruato capite, & collum submittere, ac per strata uiarum tristis & abiectus incedere, neque etiam est prorsus arguendum, cum Dauid Psal. 37. de se ipso dicat. *Psal. 37.* Miser factus sum, & curuatus sũ vsque in finem tota die contristatus ingrediebar, & afflictus sum, & humiliarus sum nimis, rugiebam à gemitu cordis mei: quodque quis sacco vestiatur, & in ci-

E nere dormiat nullus merito reprehendat, cum & ipse Dauid de seipso dicat. Psal. 101. cinerem tanquam panẽ manducabam, & potum meum, cum fletu miscebam. & Psal. 34. Ego autem cum mihi molesti essent induebar cilicio, humiliabam in ieiunio animã meam, & Psal. 6. Lauabo (inquit) per singulas noctes lectum meum lacrymis meis *Psal. 101.* *Psal. 34.* *Psal. 6.*

stratum

stratum meum rigabo. Quare si eiusmodi ieiunia fiant, & summam humiliationem exerceas, iustitiæ tamen, & veritatis uiam sequaris, nec te permittas fedis, ac turpibus vitiis inquinari, nec mundi laudem, & gloriam velis aucupari Deo erunt acceptissima. Sic tamē vt rationabile sit obsequium nostrum vt monet D. Paulus Roma. 12. Proinde subdit. *Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi. Dissolue colligationes impietatis. Solue fasciculos deprimentes, dimitte eos, qui confracti sunt liberos, & omne onus disrumpe,* frange *esurienti panem tuum, &c.* Commode quidē, & opportune posteaquā dānauit, & reprobauit quo vtebantur Iudęi ieiunium, & quale fortassis in veteri lege seruari cōsueuerūt (qd vtinam in noua lege apud cuiusq. generis, & cōditionis homines nō multo deterius exerceatur) docet quale genus ieiunij sit ei gratū, & acceptū, & quo nobis eū propitium reddamus, inquit ergo: hoc est ieiunium, qd ego magis quam vetus, eligo, & probo *Dissolue inquit colligationes impietatis:* decebat sane ab eo, à quo est omnis sapientia, & via ad quæcunq. sunt optima veri ieiunii ratione excipere. Colligationes impietatis, quas LXX. Interpretes appellant obligationes violentarum cautionum, sunt (iuxtà D Hier) quidam contractus, seu pactiones, aut mauis impositiones, quibus aliqui obligantur certo quodam tempore portionē quandā pecuniarū ipsis principibus, & rectoribus ciuitatum exoluere, quibus aliquando circa necessitatem pauperes vehementer præmuntur, quæ quidem pecuniarū impositio, quandoq. magna & præcipua est causa turbarū, & seditionum, & frequenter rebellionum in vrbibus, & populis, quas quidē impositiones seu taxas nos Ethrusci, lingua vulgari, vocamus (balzelli): & de istis obligationibus fortasse loquebatur Dauid, cum diceret ps 124 Declinātes in obligationes adducet Dominus cum operātibus iniquitatem: aut per colligationes impietatis intellige contractus illicitos, & iniustos magnaque impietate refertos, qui fieri solent in negociationibus, censuum impositionibus, & aliis quibusdam cōmertiis, quæ in ratione dati, & accepti fieri solēt turpis lucri gratia. iubet ergo Deus eiusmodi colligationes impietatis esse dissoluendas si ieiunia nostra velimus Deo aliquādo probari: nec profecto displicet quorūdam expositio, qui quasc ūq. coniurationes, conspirationes, & conuenticula facta contra Principem, aut contra quemcunq. innoxium interpretātur eiusmodi colligationes, hæ quidē sunt impiissime, iniquissime, & bonis omnibus vehementer exosę. Alii per colligationes impietatis intelligunt Pacta quædam seu conuentiones, quibus aliquem inopem aut minus potentem dolis & fraudibus deuincimus, & obligamus ad aliquid faciendum minus rectum. Per fasciculos deprimentes intelliguntur libelli, seu pagellæ, aut apodixæ simul colligatæ, quibus describūtur, & notantur debitores, quibus quisq. tenetur alteri pro soluendis pecuniis, aut quibuscunq. rebus aliis quomōcunq. acceptis. Alij p fasciculos deprimentes intelligunt ipsamet fœnera, seu seruitia, quæ dum debitores ob inopiam soluendo non sunt, in dies augentur, & semiseri deprimūtur, & adiguntur ad summam egestatem. *Dissolue igitur (inquit Deus) colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes, dimitte eos, qui confracti sunt liberos,* hoc est qui paupertate, & rerū omniū inopia sunt fracti, neq quicquam amplius ex se facere possunt: dimitte liberos, ne permittas eos mendicare, & ostiatim petere quo sibi ipsis subueniant: fac vt ipsi suis viribus, & operibus manuum possint sibi ipsis victum comparare, ne arctes eos sub vinculis, & iugo seruitutis, cum secus fieri non possit. Sed vide ne forte fallaris, quia non præcipit Propheta ne vnusquisq. exigat quod iustè dedit, & iustè repetit: sed vbi iniqua est cautio, & vbi pauperes opprimuntur calumnia, atque etiam ubi nulla est soluendi facultas, ibi fasciculi cautionum, & omnia iniquitatis vincula sunt rumpenda. Hoc est quod dicit. *omne onus disrumpe.* Sunt qui huiusmodi obiurgationes non ad eos tantum, qui *in suos debitores seuiunt,* verum, et contra debitores, qui erga

Text. 3. particula i qua ponūtur instructiones & monitiones bene agēdi, et seruiendi Deo.

Colligationes impietatis.

Psal. 124.

Fasciculi deprimētes.

suos creditores sunt nimis ingrati, te-
naces, ac duri, propterea quòd vel
munusculis quibusdam, uel seruitiis,
& quandoq. etiam minis eos afficiant
& persequuntur, ne repetant, quod mu-
tuo præstiterunt, aut quandoq. in lon-
gum protrahunt mutui restitutionem,
et uariis modis suscepti beneficii imme-
mores, dilacerāt ac deludant eos à qui-
bus beneficium receperunt. et ego me-
mini me legisse apud probatos autho-
res, ꝙ non restituentes dū facultas ad-
est, et non consentiente, aut conniuen-
te domino, quod mutuo acceperunt,
mortaliter peccant. quare sic diuidunt
hunc textum. cum dicit Propheta. *Dis-
solue colligationes impietatis, & fasciculos
deprimentes*, monet ipsos creditores, vt
erga debitores se mitius habeant: dum
verò subdit. *Dimitte eos qui cōfracti sunt
liberos, & omne onus disrumpe*, verba fa-
cit ad ipsos debitores, monens eos me-
mores fore beneficiorum. et quampri-
mum datur facultas disrumpant onus,
quod habent, & ea obligatione se exi-
mant. constat enim (vt diximus) nō mi-
nus fore culpabiles interdum, debito-
res erga suos creditores, quàm e cōtra:
Sed vtcunq. sit prior expositio quia cō-
munior, et fortè verior, est admittēda;
et pro comperto habere, Deum nequa-
quam prohibere iustum debitum pos-
se, ac debere exigi: sed quod iniustum
est et extrà tempus, et absque miseri-
cordia, nequaquam. Præfata verba ad
spiritualem intellectum pleriq. veteres
deducunt. dicentes. *Dissolue colligatio-
nes impietatis, & fasciculos deprimentes*:
hoc est dissolue, disrumpe, dilacera, et
in nihilum redige schedulas, fœdus, et
Chyrographa quibus te dæmoni obli-
gasti, et ob tua delicta illius te debito-
rem constituisti, et exime te ex pote-
state diaboli, et si tu non es soluendō,
recipe Chyrographū illud, et affligas
Cruci Domini nostri Iesu Christi, qui
pro te omne debitū exoluet: *dimitte eos
qui cōfracti sunt liberos*, qui scilicet per-
diderunt rem suam, maximam fecere
iacturam in bonis tum corporis, tum
animi: fuerūt maximè decoctores sua-
rum facultatum, et nihil habent, quod
soluant, aut restituant, et dimittet tibi

A Dominus peccata tua: vel tu Christe
Iesu Redemptor, et salus, solue, et cu-
ra infirmitates animi, et rumpe insolu-
bilia peccatorum vincula, quæ nos mi-
seri pauperes, et insani fecimus cū pa-
tre peccati ipso diabolo. Sed quia non
est satis cauere mala, et ab illis abstine-
re, nisi etiā studeamus facere bonum,
propterea præcipit ipse Deus. d. *Frange
esurienti panem tuū*, non præcipio plu-
res partes afferas pauperi, ne fortè cau-
B seris te non habere, sed unum panem,
nec ipsum totum, sed partem illius quā
forte comederes nisi tu ieiunares. Nec
volo, ut aliis surripias, aut uiolenter seu
dolo accipias quod ipsius est, sed tuum,
hoc est de tua substantia, et de eo quod
habes in arca reconditū, vt habes apud
Tob. cap. 4. Et cap. 2 Non licet, inquit, *Tob. cap. 2. & 4.*
nobis aut edere ex furto aliqd aut con-
tingere sunt enim aliqui inquit Augu-
stinus de Salutaribus documentis c 31.
C qui diripientes aliena facere se simulāt
elemosinam, et eum alios premunt, a-
liis se misereri fingunt. At si ex pro-
prio labore dederint, gratum et acce-
ptum erit coram Deo. Nunquid au-
tem pro danda elemosina liceat aliqū
furari alibi disseruimus. *Et egenos, ua-
gosq. induc in domum tuam.* quod si ne-
que panē habes, aut multi sunt esurien-
tes, aut si maiorem vis facere miseri-
cordiam, et multo magis promœreri,
D huiusmodi pauperes non habētes, quo
sese recipiant, induc in domum tuam,
præbe illis hospitiū, qua in re nullum
damnum patieris. *Cum videris nudum
operreū*, quod Dominus uoluit innue-
re cum dixit. Qui habet duas tunicas
det alteram non habenti. Luc. 3. Neq. *Vi. quæ scri-*
tibi præcipitur vt habens vnam tantum *bit D. Aug.*
scindas eam et diuidas in plures partes. *Hom. 18. in-*
Postremo subdit. *Et carnem tuam ne* *ter 50. hom.*
despexeris: caro .n. nostra omnis ho- *tom. 10.*
E mo est, multo uero magis. qui sunt do-
mestici fidei, et præ cæteris quicumq.
fecerit uoluntatem patris nostri, qui in
cœlis est Quæ omnia cum fecerimus
hilares, et tuti ante Dei Tribunal po-
terimus comparere in die iudicii, cum
dicet. Esuriui, et dedistis mihi mandu-
care, sitiui, dedistis mihi bibere, nudus
fui, & cooperuistis me. Quod si non fe-
ceri-

cerimus illi, qui bonorum nostrorum nō indiget, modo fecerimus vni ex minimis seruis eius, illi proculdubio nos fecisse meminerimus. Dicit enim Augustinus Hom. 39. Date omnibus, videlicet egenis & pauperibus, ne cui nō dederitis, ipse sit Christus, cui ne dederitis, ipse sit Christus. Origenes paucissimis verbis ostendit quo pacto ieiunare debemus, quando, & cur, optime quidē. Ieiuna (inquit) ab omni peccato, nullum sumas cibum, nullas capias voluptatis epulas, nullum vinum luxuriæ ebibas, ieiuna à malis actibus, abstine à malis sermonibus, contine te à cogitationibus pessimis. Nec tamen hæc dicimus ut abstinentiæ Christianę frena laxemus: sunt enim dies quadragesimæ ieiunijs consecrati, sunt & alij dies per hebdomadam quibus ieiunare consueuimus: est præterea libertas Christiano per omne tempus ieiunandi, non obseruantiæ superstitione, sed virtute continentiæ. quo enim pacto castitas incorrupta poterit seruari nisi arctioribus cōtinentię fulta subsidijs? quomodo scientiæ, & sapientiæ, & sacris litteris operam dare, & inuigilare poterunt, nisi per continentiam ventris, & gutturis: quomodo quis seipsū castrat propter regnum cœlorum, nisi cibotum affluentiam resecet, nisi abstinētia victui ministra? hæc itaque Christianis est ieiunandi ratio. D. etiam Augu. ser. 172. pulcherrima dicit de ieiunio, qd nobis in noua lege præcipitur, vt sit distinctū ab ieiunio ueteris legis, de quo habuimus in hoc loco. *Nunquid tale est ieiunium quod elegi? Per diem affligere hominem aiam suam?* ne ergo ieiunia nostra vti ieiunia Iudęorum à Domino respuantur, à peccatis principaliter nobis est ieiunādum. Dicit enim ibi Ieiunia Christianorum spiritualiter potius quàm carnaliter obseruanda sunt. Tādem dicit B. Aug. cum ad ieiunandum accedimus, nō immanium delictorum frequens reatus impellat, non denique adipiscendæ gloriæ tēporalis, vt & docuit Christus Matth. 6. & hic, vel cumulandi patrimonij cupid tas accēdat, sed semp religionis affectus & deuota sinceritas ad id nos vrgeat, & impellat, quam cum fuerint comitata plenę pietatis officia, quantum ille ualebit, tantum ille pficiet. Multa hic possent colligi de modo, & ratione ieiunandi, & de eius virtute ac efficacia, sed hæc dicta sufficiant. *Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, & sanitas tua citius orietur*, & quæ sequuntur, vsq. ad illam partem. *Si auerteris à Sabbatho pedem tuum*, &c. In toto hoc contextu verborū recenset Propheta fructus, & beneficiā quæ sūt habituri, qui ieiunauerint iuxtà eum modum mox prætaxatum, hoc est pietate, & charitate vnà cū ieiunio vsi fuerint in proximum, & fratrem suum: diximus enim per proximum primo intelligendum esse quemcunq hominem, & eum præsertim, qui indiget opera nostra, iuxtà doctrinam Saluatoris apud Lucā c. 10. Deinde volumus intelligi per proximum, qui sunt domestici fidei quibus etiam addēdos esse non veremur, qui sunt eiusdem seminis, vel cognationis cuiusmodi sunt affines, & cōsanguinei quibus cęteris paribus magis quàm alijs prouidendum esse putamus iuxta illud prima Thi. 5. Qui suorum curam non habet cet. & Amb. primo de offi. allegatus à D. Th. 2.2. q. 32. art. 9. Et Aug Serm. 172. Postremo quicunq. corde puro, conscientia bona, & fide non ficta fuerit secutus Dominum, & fecerit eius voluntatem. iuxtà illud Saluatoris. Qui fecerit voluntatem patris mei qui in cęlis est hic meus frater, & soror, & mater est. *Inquit ergo. Tunc* idest quando quis fecerit quę supra diximus, *erūpet quasi mane lumen tuum*, idest virtus tua, & bonitas tua cito, & quasi ex improuiso apparebit, & vbi prius eras totus tenebricosus anceps et incompositus lucidus, & fulgēs apparebis quasi Sol qui diluculo oritur, & splendescit. Dabitur (inquit Cyr llus) tibi lumen à Deo nō leuiter ac remisse, sed erumpet instar fulgoris cuiusdam cum impetu, ac celeri motu immissi a Deo: & hæc oratio (inquit ille) habet quandam emphasim, *Et sanitas tua citius orietur*; Hoc est secundum beneficium: sanitas (inquam) idest purgatio, & liberatio ab omnibus malis quæ sauciant animam, & facile perdūt, citius

Text. 4 & 4. pars præsentis c. in qua explicā tur beneficia quæ largitur Deus facientibus eleemosynā & cętera q̄ mox fuerūt expressa.

citius orietur quam, vnquam speraueri- A
mus. Et quoniam peccata vulnerant animam (vt dixi) & frequenter occidunt, dum scilicet illis plenè acquiescimus, idcirco alius textus quem ex Aq la refert D. Hier. mihi summopere placet. dum inquit. Et cicatrix uulneris tui cito obducetur: relinquũt enim vulnera peccatorũ cicatrices in anima. De quibus loquebatur Dauid dicens Psal. 37. Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meę a facie insipientiæ meę. B
Pollicetur ergo Deus cum fecerimus quæ monuit, non solum vulnera, verum cicatrices, & quicquid reliquũ erit ex priori plaga prorsus abstergere, & abolere. Tertium beneficium. subiungit cum inquit. *Et anteibit faciem tuam, iustitia tua*, idest nihil efficies, quin appareat iustum, & bonum: aut nihil efficies, quod non præparet, & accomodet, aut facilem reddat uiam ad pietatem. & ad alias virtutes; Peruia reddens quę C
prius erant, aspera, & dura, & quod pręruptum est tollens, & cursum ad quæcunq. optima sunt, modo quodam pręmonstrans et patefaciens. Postea sequitur. *Et gloria. Domini colliget te*: colliget (inquam) in sui protectionẽ suscipiet, neq. ut quicquam declines a recto patietur. iuxta illud Psal. 30. Esto mihi in Deum protectorem, & in locum refugij vt saluum me facias. Alius textus habet. Gloria Domini circuudabit te, D
circundabit (inquam) tanquã vestis pulcherrima, & illustrabit te, vt glorificeris apud Deum, & homines. Velut gloria Domini operuit Moysen, quãdo Iudæi voluere ipsum lapidibus obruere, de huiusmodi hominibus, quos Domini gloria colligit, & circundat, loquitur Dauid ps. 30. Abscondes eos in abscõdito faciei tuæ a conturbatione hominum; proteges eos in tabernaculo tuo a contradictione linguarum. Aliud E
beneficium quàm maximè exoptandũ, & perquirendum, quod scilicet quandocunq. inuocauerimus Dñum quamprimum simus exauditi: quemadmodum etiam contulit ipse Deus ipsi Dauid dicẽs. In quacunq. tribulatione inuocasti me, liberaui te, exaudiui te in abscondito tẽpestatis, probaui te apud aquam contradictionis, hoc est quod dicit Esaias. *Tunc* idest quando feceris, quæ præcepta sunt tibi: tunc inquam *inuocabis*, interpellabis *Dominum, & Dominus exaudiet. Clamabis, & dicet Deus Ecce adsum*, q.d. Præsto sum, respõdebit quidem non voce, sed opere, nõ verbis, sed beneficiis id quod in leproso illo apud Matth. c. 8 facile est videre. qui cum dixisset Saluatori si vis potes me mundare, confestim respondit. Vnlo. Mundare. & statim mũdatus est. propterea rogabat Dauid Deum dicens. Inclina aurem tuam, accelera vt eruas me. D. Cyrillus hoc loco dicit. Deum velut optimum patrem frequenter annuere petẽtibus, non quidem omnibus, sed solum his, qui in iustitia, & sanctitate præcedunt. Vnde per ea verba, quæ dicit. Deus per Prophetam. *Ecce adsum*. indicatur summa Dei munificentia, benignitas, & promptitudo erga nos iuuandos, qui nondum completa, & absoluta præcatione, se nobis præsentem demostrat, vt exaudiat: & rursus eadem quæ supra aliqua ex parte repetens, proponit nobis opera quædam salutaria, quæ si fecerimus, multa bona consequemur, usque adeo nostra salus est sibi cordi. & hæc sunt. *Si abstuleris de medio tui catenam, & desieris extendere digitum, & loqui quod non prodest. Cum effuderis esurienti animam tuam, & animã afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua.* Multa nobis proponit ipse Propheta, quæ sunt præcipua documenta, adiecta his, quæ supra dicta sunt. Primum est auferre de medio nostri catenam. Alterum non extendere digitum. Postremum non loqui quod non prodest. Horum autem præceptorum, seu consiliorum hęc est sufficiens ratio, ut quemadmodum tribus modis, & actionibus hominem offendimus, sic tria præcipuè sunt nobis cauenda. Offendimus autẽ proximum mente, & cogitatione, dum scilicet animo concipimus, & uersamur qua uia eundem lędere possimus, cum multa aduersus eum molimur, & cogitamus. Deinde cum uerbo, & lingua ei detrahimus. Postremo cum manis, & terroribus eundem affligere, & infestare, ac sua

Psal. 30. Matth. 8. c. Psal. 8 ... Tria documenta nobis à Deo proposita.

sua rapere curamus. Propterea d. tex. *si abstuleris de medio tui catenã*, i. si de corde tuo, de intimis penetralibus aĩi tui abstuleris catenã, qua tua aĩa est colligata, & detenta, vt nihil aliud cogites nihil aliud mẽte uerseris, nisi rõnes, & uias, quibus proximum offendas: uel si abstuleris de medio tui, idest de domo tua, de iuribus tuis, ac cunctis negocijs tuis catenam, idest uinculum peccati, quo tu detineris, uel alios opprimis, ut pauperes, inopes, pupillos, & uiduas: uel si abstuleris de medio tui catenã, idest consortium, & societatem malorũ hominum. Postremo si abstuleris de medio tui, idest ex animo tuo procul abieceris multitudinem peccatorum, multitudinem desideriorum, quæ militant aduersus animam: *& si desieris digitum tuum extendere*, idest uires, & potẽtiam adhibere ad opprimẽdum proximum tuum, & ad explendas cupiditates tuas. *& loqui quod non prodest*, detrahendo uidelicet, & murmurando, & aliorum uitam, & famam subsanando iuxtà illud Prophetæ. *Psal. 100.* Detrahentem secretò proximo suo hunc persequebar; neque fueris ex eorum cœtu, qui prauo cordè machinantur ad malum, & omni tempore iurgia seminant. Si inquam hęc feceris, & alia, quæ nunc subiiciam, *orietur lux, &c.* Hæc eadem ferè uerba habemus a Ieremia 4. c. cũ inquit. *Hierem. 4.* Si abstuleris offendicula tua, a facie mea idest a corde tuo, quod potest appellari facies Dei, non commoueberis. His positis sequitur textus, & alia subdit, q̃ nos facere oportet, modò uelimus, quæ nobis promittuntur præmia consequi. Et ablata cordis catena, & compositis exteriorum membrorum motibus, toti uacemus uirtutibus, & bonis operibus, quas uirtutes, & opera nunc explicat dicens. *Aliud Documentum.* *Cum effuderis esurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua & tenebræ tuæ erũt sicut meridies.* Super his uerbis notare conuenit id, quod dicit B. Aug. quòd uidelicet nõ est satis abstinere a peccatis, nisi etiam bona facere studeamus, ut iam dictum est. Cum itaque posteaquam abstulisti catenam de medio tui, effuderis esurienti animã

A tuam, idest te totum illi dederis quoadusque subleuetur, & liberetur ab inopia, et spontè, ac hilaritèr, et ex animo fueris illi suffragatus, et animam afflictam repleueris, idest bonis omnibus ita repleueris, ut nõ amplius indigeat, sed omnia eius vitæ necessaria subministraueris, orietur in tenebris lux tua. Per ea uerba innuit'a, Propheta, quod habetur Tobiæ 4. ut scilicet si multum tibi fuerit, abundanter tribuas, ut sup- *Tob. 4.* B pleas pauperis indigentiam, sed nõ ita ut ex datis ille superabundet, et tu inopiam patiaris. Pro qua re, uide D. Tho. 2. 2. q. 32. art. 10. *Orietur in tenebris lux tua*, idest cum esses alienus a Deo, et peccatorũ tenebris obuolutus, et non nisi mala, et supplicia æterna, pariterq; et temporalia tibi imminererẽt, orietur lux tua, idest refulget, et apparebit bonitas tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies, iuxta illud Psalmi. edu- *Psal. 36.* C cet quasi lumen iustitiam tuam, et iudicium tuum, tanquam meridiem. Verum sit, et firmiter credendum quod ait idem Propheta Psal 40. Beatus uir, *Psal. 40.* qui intelligit super ęgenum, et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus id quod paullò ante adduximus. et Saluator noster. Beati misericordes, *Matth. 5.* qm̃ ipsi misericordiam consequentur.

Sed uideamus, quę sint istæ tenebrę, quæ aliquando erunt meridies, sic eñ D dicit text. *Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt sicut meridies.* Tenebrę *Tenebræ multiplices.* quidẽ sunt multiplices, mysticè loquendo. Homo namquè dicitur esse in tenebris, et uersari in illis, quando uidelicet est obscuri nominis, aut propter infamiam, aut propter ignobilitatem: hi quidem possunt aliquando, si uelint, de tenebris in lucem prodire, et fieri sicut meridies; sed omissa hac significatione huius nominis, dicimus, tenebras E magis ꝓpriè sumi aliquando pro ignorantia intellectus, de quibus tenebris loquebatur Christus cum dicebat Qui ambulat in tenebris, nescit quo uadat, et Psal. 81. Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant. Sunt etiam tenebræ, et hoc longe magis propriè, quãdo quis est inuolutus, et immersus uariis peccatorum gene-

ribus,

ribus, tenebrę (inquam) sunt ipsa peccata, & cum quis peccatis detinetur, & opprimitur dicitur versari in tenebris, & ibi delitescere: de quibus tenebris loquebatur Apostolus dicẽs ad gentes. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domiuo: Sic etiam Lucæ primo dicitur. Visitauit nos oriens ex alto, illuminare his, qui in tenebris, & vmbra mortis sedent, & innumera sunt loca in sacris literis, vbi nomine tenebrarum designantur peccata, & ea quidem grauia. Tertiò sumitur hoc nomen tenebra, ad designandum tribulationes, angustias, & afflictiones, quas patimur in hoc mundo; quod verè quidem, qui eiusmodi patiuntur, ac tolerant dicuntur in tenebris versari, & in tenebris detineri. Isti omnes, qui uersantur in tenebris, aut ignorantiæ, aut peccatorum caligine, aut etiam varijs tribulationibus anguntur, si abstulerint de medio sui catenam, & esurienti animam suam effuderint, & animam afflictam repleuerint, orietur in his tenebris subitò, & repentè lux, idest gratia Dei, illuminatio, & præsidium ipsius Dei, & tenebrę illę erunt sicut meridies, vt vnusquisq. horum dicere possit cum Propheta for-

Psal. 138. sitan tenebræ conculcabũt me, & nox illuminatio mea in delicijs meis. Sic itaque intelligenda sunt eiusmodi verba Prophetæ. Nec mireris hæc eadem superius dicta nunc repeti; quoniam (vt dicit D. Cyril.) præcepta, & documenta valdè salutaria, si sæpe repetantur, non modicam afferunt vtilitatem:

Phil. 3. sic D. Paulus dicebat iis, qui crediderunt. Eadem scribere vobis, mihi quidem non molestum, vobis autẽ tutum, & D. Aug. fit repetitio, ne subrepat obli-

Philip. 3. uio. Sequitur aliud præmium cum inquit. *Et requiem dabit tibi Dominus semper*; quod quidem beneficium est præter alia optatissimum, & primũ. Quid enim potest homini iucundius accidere, quàm perpetua requie in hoc, & in futuro sæculo frui? in hoc quidem seculo initiatiuè, & modo quodã imperfecto: in futuro verò cõpletiuè, & modis omnibus absolutè. Neque tamen potest aliunde hoc nobis beneficium contingere, nisi studeamus habere nobiscũ

A Deum, vt ritè, & rectè admodum dicebat D Aug. Ibi sit mens, & hic erit requies. & alibi: Inquietum est cor nostrum donec requiescat in te. Si tecum enim fuerit Deus, nihil tibi deerit, bona omnia abundanter suppeditabit, tẽtationum impetus depellet, teque vsque adeo fortem reddet, vt cunctis mundi carnis, & Sathanæ valeas resistere impugnationibus: Proinde conuenienter sequitur *Et implebit splẽdoribus animam*

B *tuam*. Sed (quæso) qui sunt isti splendores, quibus tam largiter, & copiose pollicetur, Deus implere animam nostram? Hi profectò sunt dona Spiritus sancti, virtutes, & gratiæ, quibus reuera homo decoratur, & splẽdet in hoc mundo, & post hanc vitam fruitur visione diuinæ maiestatis; isti sunt splendores, & radij, quibus homo super alias creaturas illustratur. quibus splendoribus fuit etiam Christus (inquãtum ho- *Splendores animæ nostræ.*

C mo) à patre decoratus, iuxtà illud Psal. 109. In splendoribus sanctorum, ex vtero ante luciferum genui te. Præter hæc: *ossa tua liberabit*, mox dixit se impleturum animam splendoribus, nunc dicit, & ossa tua liberabit, idest corpora à sempiterna corruptione, & omnimoda abolitione libera, & secura reddet; *Libertatio ossium.* id quod futurum est in generali resurrectione mortuorum: si ossa hoc loco pro corporib[9] recipiamus, vt ibi in ps. 140. *Psal. 140.*

D Dissipata sunt ossa nostra secus infernum, idest in ea vitæ discrimina incidimus, vt penè mortem obierimus. Accipiuntur etiam quandoq. ossa pro viribus ac potentiis animæ, vt eo in loco. omnia ossa mea dicent. Domine quis similis tibi: quandoq. verò pro singulis corporis membris, vt ibi ps. 33. Dominus custodit omnia ossa eorum vnum ex his non conteretur: quo pacto fortaßis hoc loco accipitur dũ in-

E quit. *Et ossa tua liberabit*, idest curabit, & efficietne vnum quidem tui corporis membrum labefiat, aut quicquam detrimenti patiatur; sed melius meo quidem iudicio est, vt hic ossa capiantur pro viribus animæ, quæ vt dicit textus LXX. Interpretum pinguescent, idest recipient pinguedinem, quia scilicet vires animæ implebuntur virtutibus,

&

& gratiæ Spiritussancti, & vberrima Dei cognitione, quæ prius ob penuriã spiritualis cibi erant extenuatæ,& macilentæ. Dicit postmodum. *Et eris quasi hortus irriguus,et sicut fons aquarum cuius non deficiant aquæ.* Anima quidem quæ est repleta cœlestibus donis, vt sapientia, scientia, ac intellectu mis*t*eriorum Dei,& quæ maxima feruet charitate in Deum, & proximum, vbique redundat, omnibus suam bonitatem communicat, nulla sui parte desiccatur, nullo vnq̃ tempore defatigatur,ac desistit alios irrigare,& participes reddere cognitionis Dei,semper floret.pullulat semper, ac germinat,semper est in viridi obseruãtia mandatorum Dei, & multiplices fructus edit, estque fons aquarum idest gratiarum abundantissimus pariter, & sempiternus,nunq; deficiens: dicebat enim Saluator. Qui credit in me flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et alibi. Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ,salientis,in vitam æternam: Propterea non immerito quidam non minus verè quam eleganter dixit quod conferre beneficium in pauperem, est proiicere semen in terram pinguissimam propitio cœlo saluberrimos fructus producentem; nec satis fuit ipsi Prophetæ tot mercedes, ac præmia retulisse, ac ennmerasse, quæ confert omnipotens,& misericors Deus iis qui misericordiam exercent, in pauperes, sed & alia quædam non minus extimanda,& vehementer appetenda recenset. Quæ sunt hæc. *Et ædificabuntur in te deserta sæculorum. Fundamenta generationis, & generationis suscitabis, &c.* Propheta in his verbis prædicit aliud insigne beneficium quod sunt accepturi qui misericordes fuerint in pauperes, dicens. *Et ædificabuntur in te deserta sæculorum: fundamenta generationis,& generationis suscitabis.* Quę verba accepere Iudæi dicta de restauratione ciuitatis Ierusalem, & vniuersæ Iudææ quod dici non potest, quoniam manifestum est Vrbes Iudeę nequaquam fuisse instauratas, cum non satis diu post rediitũ ex Babilonia fuerint omnes diruta à Romanis. Qui-

Deserta sæculorum.

A dam alii referũt hæc verba ad animas, quæ cum olim fuerint orbatæ cœlesti gratia, & omni auxilio superno penitus destitutæ, quandoq. instaurabuntur, & disciplina cœlesti reficientur, & cœlestibus dogmatis, & Christo tanq; muro sepientur, & munientur & hoc modo deserta sæculorum, idest animi potẽtiæ propter peccatum solitudines effectæ in meliorem formam redigentur; quam expositionem quamquã non
B improbemus, prosequeudo tamen, & continuando præsentia cum præcedentibus dicimus.hic prophetam demonstrare ꝙ Deus multiplicabit sobolẽ, & posteritatem eorum, qui misericordes extiterint, vt ciuitates,& oppida quæ per longa tempora fuerunt deserta, & incolis destituta, ædificabuntur, & in perpetuum constructa, & resarcita remanebunt: & præter id, quæ ob penuriam habitantium vsque ad ima fun-
C damenta corruerunt, tu Domine pius, & misericors suscitabis fundamẽta generationis, & generationis,quæ per tot sæcula prostrata remanserunt. Aut sic dicas. Aedificabuntur in te deserta sæculorum, idest tam magnus,& grandis erit fructus pietatis, & misericordiæ ꝙ per eos, qui eã exercebunt in pauperes, & ęgenos ædificabuntur multæ ecclesiæ,& sacrę domus, quę per multa sęcula fuerũt desertę ac destitutę omni cul-
D tu Dei, & tu qui facis misericordiam in pauperes,& inopes,ut Dei seruus,& minister,suscitabis fundamẽta generationis,& generationis.i.fidem,& reliquas virtutes,quę sunt fundamenta generationis, & multiplicationis fidelium in sempiternum permansurę: vel tu clementissime Deus suscitabis fundamẽta perpetuo duraturũ,i Xp̃um,& Apostolos, q erunt fundamenta generationis,& generationis. i.nationis Iudaicæ,
E & Gentilitatis, *Et vocaberis ædificator sepium auertens semitas in quietem*, hoc est tu, q mĩam *exerces vocaberis* ædificator sepium,i. Ecclesiã viatorũ, vel ẽt aĩam propugnaculis,& custodibus p̃muniens, ne à bestiis deuastetur. hoc est à dęmonibus,& à veritatis impugnatóribus D. Aug. Benedictus & Franc. fuere fundatores sępium.i.diuersorũ ordinum qui

sunt velut sepes ad custodiendam animam. Altus text. habet auertens semitas iniquitatum, idest remouens prohibens, idest errores, & hæreses. *Auertens semitas in quietem*. idest dabis operam tu Domine elemens, & misericors, ne semper laboremus, neque semper fatigemur in via, sed aliqñ tandē quiescamus præsertim cum resurgemus in æternam requiem, & vtraque particula nunc exposita videlicet vocaberis ædificator sepium, auertēs semitas in quietem referri possunt ad Deum, vel ad ipsum hominem misericordia, & pietate ornatum, qui quidem Dei functus officio pariter & auxilio, vocabitur ædificator sæpium, & auertens semitas in quietem. Tandē pollicetur Deus largientibus elemosinas omnia bonorum genera tam spiritualia quàm temporalia, tam interna, quàm externa, vt colligit Diuus Tho. Non contentus Propheta hisce promissionibus adhibitis, modo quæ sunt præcepta fecerimus, alias affert, & ponit in medium, & hæc sunt. *Si auerteris à Sabbatho pedem tuum facere voluntatē tuā in die sancto meo, etc.* vsque in finem, idest si diem Sabbathi soli Deo dicatum, & consecratum, qui vocatur Sabbatum delicatum, & sanctum Domini gloriosum custodieris, & glorificaueris, & nullum opus seruile in eo feceris, neque cogitatione, verbo, vel opere Deum, aut proximum offenderis, neque etiam iuxtà voluntatem tuam deambulaueris, tria consequeris beneficia, & ea quidem maxima, & inquit. *Tunc delectaberis super Domino, & sustollam te super altitudinem terræ; & postremo cibabo te hæreditate Iacob Patris tui.* Sed vide ne fallaris: qñquidem per diem sabbathi non intelligit illum solum diem, qui postremus est totius hebdomadæ, quia tunc sequeretur præter illum diem nobis licere quicquid libuerit operari; sed intelligendus est quicunq. dies, in quo necessum est bene operari: nāq. sabbathū de quo hic loquit propheta significat dies, & tpa, quibus Xpus regnat in nobis qd quidem sabbathum dicitur sanctū delicatum, & gloriosum, i. proculab omni cupiditate, lasciuia, & inani gloria, sub

A cuius dominatu cessare oportet, & desecere à peccatis oībus, & carnis cupiditatibus obsistere, neq. vnq̃ illis obtemperare: oportet etiam cauere, ne loquamur sermonē. Non quidem est sensus, ne vnq̃ loquamur, sed ne loquamur qđ malū est, sm qđ.d. Propheta ps. Prohibe linguā tuam a malo, & labia tua ne loquantē dolū. & alibi. dixi custodiā vias meas, vt non delinquā in lingua mea. Neq. delectemur sermonib⁹, & verbis leuibus, ociosis, & iocosis, & inutilibus. Quòd si hęc feceris, *delectaberis sup dño*, hoc est hēbis oēm voluptatem, ac delectationem, iuxtà illud ps. Memor fui Dei, & delectatus sum, & alibi. Delectare in dño, & dabit tibi petitiones cordis tui; & rursū. Cor meū. & caro mea, exultauerūt in Deū viuū. *Deinde sustollet te, & eleuabit te super altitudines terræ*, non quidē super montes Iudęę, neque sicut exaltauit Moysen, quē.d. Deus, ego cōstitui super excelsam terram; sed sup altitudinē terræ, i. sup terrā excedentem quācunq. aliam altitudinem. i. sup cęlos cęlorū. Vnde Greg. lib. 31. mor. c. 34. d. Ille sup altitudinem terrę sustollitur, qui nullā p̄sentis vitæ gloriā esse deprehendit, & ille iure dicitur sustolli, qa non p se, sed ab alio, hoc est a Deo dī sustolli, & subtrahi. Hæc igitur tria consequuntur prēmia custodiētes sabbathum, videlicet, delectationē, exaltationem, & paternā hęreditatem ipsius Iacob, hoc est, ipsius Dei, cuius filij dicūtur quicūq. supplantant uitia, & peccata, vt ait D. Hieron. Postremo *cibabo te hæreditate patris tui Iacob*, cuius hæreditas fuit possessio regni cœlestis promissa cunctis hęredibus, & sectatoribus eius. cibabit nos, qa saturabimur & satiabimur, cū fruęmur gloria Dei. iuxta illud ps. satiabor cum apparuerit gloria tua. Et ne putemus hæc falsa, & cōmētitia fore quę nobis promittuntur concludit in. fine Propheta. Os Domini locutum est quod nec fallere, nec falli, nec mentiri vnquam potest.

Itē. *Per deserta sæculorum*, ego facilē intelligerē nationes, & Synagogas Iudæorum venient nationes infidelium, quę dubio procul in prioribus sęculis cum nō hērent legem, neq. prophetas, de-

Sup hoc tex. vide luculētam expōnē D. Hieron.

Psal. 33.

Psal. 38.

Psal. 76.

Psal. 36.

Psal. 83.

Deserta sæculorum.

deserte poterãt nũcupari:quẽadmodũ & Israelitæ per lõgum tempus deserti poterant appellari, tum qa desciuerant a uero cultu Dei, tum quia carebant vera legis intelligentia, & destituti erant Dei gratia, & donis Spiritussãcti. dicit ergo Propheta, q in his & p eos tamq̃ p instrumenta, qui fuerint misericordes, et pii erga paupes, ædificabuntur, erigẽtur, et cõstruent Ecclesiæ, apparebit uerus cultus, & vera Dei religio, & diuinę legis pura, & sincera interpratio: Tu itẽ suscitabis fundamenta generationis; et generationis .i. fundamẽta ædificii, hoc est domus Dei quæ pmanebunt in gñationem & gñationem, quę quidem sundamenta sunt Xpũs & Apostoli, & Doctores Ecclesię: vel fundamẽta gñationis, & generationis i. fundamẽta super quę cõstruet Ecclesia collecta ex gñatione, et gñatione .i. populo Iudæo, & Gentili: Tu item uocaberis ædificator sepium idest construes muros, & repagula, ne Deus exerat iram suam aduer-

A sus transgressores: quemadmodũ Moyses tãquam murũ se opposuit ipsi Deo, ne perueniret populũ: uel Christus id te, hoc est tua opera, & ministerio uocabitur ædificator sepium. i. apponet custodiam Angelorum, dogmata, præcepta, et consilia, et Spiritussancti pręsidia, ne diabolus ingrediatur vinçam, i. ecclesiam, uel animam nostram, et dissipet eam· Auertens vel conuertens semitas quę sunt vię difficiles; et angu-
B stię in quietem, hoc est ut quiete, & pacificè degas in hoc sęculo, et postmodum absq. vllo impedimento requiem sanctorum possis aliqñ possidere: uel auertens semitas in quietẽ. i. faciens, & disponens ut omnis labor, & difficultas quam patimur in hoc sęculo conuertatur in quietem. aut demittens et placãs iram Dei, ne nos puniat, ut mœremur. hæc mihi expositio satis arridet, sumat quisq. quam velit expõnem, quamuis
C non sit multa differentia inter vtramq. & hæc pauca sufficiant circa cap. 58.

CAPVT LIX.

ECcè non est abbreuiata manus Domini, vt saluare 1.
nequeat, neque aggrauata est auris eius, vt non
exaudiat: sed iniquitates vestræ diuiserunt in-
ter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra ab-
sconderunt faciem eius à, vobis, ne exaudiret.
Manus vestræ pollutæ sunt sanguine, & digiti vestri iniquitate: 2.
labia vestra locuta sunt mendacium, & lingua vestra iniquitatem fatur. Non est, qui innocet iustitiam, neque est, qui iudicet verè, sed confidunt in nihilo; & loquntur vanitates, conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem. Oua aspidum ruperunt, et telas araneæ texuerunt, qui comederit de ouis eorum morietur, & quod confotũ est erumpet in Regulum. Telæ eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum, opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum. Pedes eorum ad malum currunt, & festinant vt effundant sanguinem innocentem: cogitationes eorum, cogitationes inutiles, vastitas, & contritio in vijs eorum. Viam pacis nescierunt, & non

eſt iudicium in greſſibus eorum. Semitæ eorum incurvatæ ſunt eis, omnis, qui calcat in eis ignorat pacem. Propter hoc *elongatum eſt iudicium à, nobis, & non apprahendet nos iuſtitia, expectauimus lucem, & ecce tenebræ. Splendorem, & in tenebris ambulauimus. Palpauimus ſicut cæci parietem, & quaſi abſque oculis attrectauimus: impegimus meridie, quaſi in tenebris, in caliginoſis, quaſi mortui: Rugiemus, quaſi vrſi omnes, & quaſi Columbæ meditantes gememus. expectauimus iudicium, & non eſt, ſalutem, & elongata eſt a, nobis. Multiplicatæ ſunt enim iniquitates noſtræ coram te, & peccata noſtra reſponderunt nobis, quia ſcelera noſtra nobiſcum, & iniquitates noſtras cognouimus, peccare, & mentiri contra dominum: & auerſi ſumus, ne iremus poſt tergum Dei noſtri, vt loqueremur calumniam, & transgreſſionem: concepimus, & locuti ſumus de corde verba mendacij. Et conuerſum eſt retrorſum iudicium, & iuſtitia longè ſtetit, quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta eſt veritas in obliuionem, & qui receſſit a, malo*
3. *preda patuit.*

Et vidit dominus, & malum apparuit in oculis eius, quia non eſt iudicium, & vidit quia non eſt vir, & aporiatus eſt, quia non eſt, qui occurrat, & ſaluauit ſibi brachium ſuum, & iuſtitia eius ipſa confirmauit eum. Indutus eſt iuſtitia, vt lorica, & galea ſalutis in capite eius. Indutus eſt veſtimentis vltionis, & opertus eſt quaſi pallio zeli. Sicut ad uindictam, quaſi ad retributionem indignationis hoſtibus ſuis, & viciſſitudinem inimicis ſuis, In-
4. *ſulis vicem reddet. Et timebunt, qui ab Occidente nomen Domini, & qui ab ortu ſolis gloriam eius, cum venerit quaſi fluuius violentus, quem ſpiritus Domini cogit. Et venerit* Syon *re-*
5. *demptor, & eis, qui redeunt ab iniquitate in Iacob dicit Dominus. Hoc fœdus meum cum eis, dicit dominus. Spiritus meus, qui eſt in te, & verba mea, quæ poſui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore ſeminis tui, & de ore ſeminis tui, dicit Dominus, amado & vſque in ſempiternum.*

EXPLA-

EXPLANATIO IN QVINQVAGESIMVM NONVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Eccè non est abbreuiata manus Domini, vt saluare nequeat, neque aggrauata est auris eius, vt non exaudiat, sed iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis, ne exaudiret &c.

Diuisio & partitio totius capituli.

MVLTA quidem, et eximia in hoc capite continentur mysteria, et summopere contemplanda, et expendeda, sed præcipuè quatuor, aut quinq. summatim visum est nobis colligere. In prima quidē parte Propheta nobis demōstrat, & quasi digito ostendit Dei potentiā, virtutem, & clementiam, nulla ex parte fore diminutam, sed illam eandem saluam esse, & integram, quę fuit ab æterno, & semper erit. Sed quod populus Iudęorū nō fuerit particeps bonitatis, & clementię Dei, ipsimet fuere in cā, quia s. noluerūt aspicere dñum Deum, & auertere faciē ab iniquitatibus suis. & hoc est primū, quod ostendit Esaias in his verbis. *Ecce nō est abbreuiata manus Domini, &c.* Deinde Propheta recenset q̄ eorum peccata diuiserunt inter ipsos, et Deum. Tertio loco in persona eiusdem populi fatetē eorū transgressiones, enormitates, et p̄cipua eorumdem scelera ac delicta pariter, & miserias, quas inde ptulerūt. Quarto loco (si bene sum memor) ostēdit iustitiam, & seueritatē Dei, aduersus delinquentes, & indomitos. Vltimo loco ostendit Esaias diuinę miserationis, & clemētię magnitudinē erga eos, qui redierint ab iniquitate in Iacob, & explicat fœdus ęternum, quod Dominus cum eis inibit. Dicit ergo primum.

Tex. 1. *Eccè non est abbreuiata manus Domini, vt saluare nequeat.* Certè mirum est, cur fuerit vsus Esaias hoc aduerbio eccè, quid quęso demōstrat cum dicit, A eccè? existimo se nihil aliud voluisse innuere nisi eandem tunc Deum habere potentiam, quam semp, & ab ęterno habuisse manifestum est, sicut etiam c. 50. huius operis dixisse constat. Nunquid abbreuiata, & paruula facta est manus mea, vt non possim redimere? aut non est in me virtus ad liberandū? sed peccata uestra diuiserunt inter uos, & Deum vestrum. Iuxta opinionem quorundam dixit hæc uerba nunc Esaias, vt ostēde-B ret Deum omnino facturum quod fuit pollicitus cap. præcedenti, cum inquit, Sustollam te super altitudinem terræ, & cibabo te hæreditate patris tui Iacob. Sed re vera non videtur posse hæc expositio conuenire cum verbis in hoc eodem textu immediatè sequentibus, cum inquit. *Nō est abbreuiata manus Domini, neque auris eius aggrauata, vt non exaudiat*, sed iniquitates vestrę fuerunt in caussa, quo minus vos audiret, quia C scilicet uos uobis ipsis posuistis obicē. diuus. Hieronymus asserit hoc loco *D. Hieronymus.* Deum per Prophetam quærelis, & excusationibus Iudęorum, quas aduersus Deū effutibāt, facere satis, & eos reprimere. Et Euseb. Cęsariensis asserit pro *Eusebius.* phetam hoc loco redarguere impietatem, & acerbitatem iniuriarum, quas afferebant Iudæi aduersus Deum, & repellit, ac abiicit eorum religionem, & præposteram sanctitatem. Postre-D mò verò vocationem omnium gentium. Non est ergo abbreuiata manus Domini, quin saluare ualeat, sed iniquitates uestræ, peccata, & scelera uestra, diuiserūt inter uos, & Deum uestrum, Deum (inquam) illum, quem uobis pe-

culiarem esse prædicatis, & gloriami-
ni. Peccata vestra fuere velut murus
æneus positus, & erectus inter uos, &
Deum, ita ut Deus nec uidere uos, nec
audire ualeat præces vestras. Non sunt
aures eius obtusæ, aut modo quodam
impeditę ne uos audiant sed (ut diximus) uos estis in caussa. Christus autem
Rex, & Saluator noster destruxit hunc
murum, seu parietem, qui interpositus
fuit inter nos, & ipsum, & substulit
hanc materiem, soluens & diruens, ac B
procul rejiciens inimicitiam, quæ erat
inter nos, & ipsum, quo pacto sumus
ei reconciliati. Dicit enim Augustinus
Aug. super Ioan. tract. 41. super Ioannem tract. quadragesimo-
primo. Non possumus reconciliari
cum Deo, & vniri ei, nisi ablato, quod
in medio est, & posito, quod in medio
sit: est enim medium separans, & é
contra est mediator reconcilians; medium separans est peccatum, mediator
reconcilians, est Christus Iesus. Vt ergo C
tollatur maceria separans, quod est
peccatum, venit ille mediator, quæ
prius separata, & ab innicem maxime
disiuncta erant, coniungens, & reconcilians, & peccata nostra absconderunt
faciem eius, ne exaudiat nos Deus,
quandoquidem non est speciosa *laus* in
ore peccatoris. Prædixit etiam Deus
Deut. 32. per Moisen Deuteronomio 32. Abscondam faciem meam ab eis, & considerabo nouissima eorum. Propterea D
Psalm. 43. Dauid Psal. 43. percunctatur, & dolet
dicens. Quare faciem tuā auertis? obliuisceris inopiæ nostræ, & tribulationis nostræ? At huic quærimoniæ satis responsum est. Sed videamus, quæ
fuerint peccata, quæ diuiserunt inter
populum Israeliticum, & ipsum Deum, vt saluare nequeat, & eorum præces audire. Dicit Propheta. *Manus*
vestra polluta sunt sanguine, & digiti
Text. 2. *vestri iniquitate, &c.* Quæ pars secundo E
loco fuit a nobis proposita, & hic erit
secundus textus. in quo Esaias explicat
multa genera peccatorum, quę perpetrarunt ipsi Iudæi, quę vtinam & nos
quoq. qui sumus Chfiani & multò clariorem, q̄ ipsi lucem habemus, & cuius
beneficio dum uolumus frui facilè possumus, ac debemus: peccata verò quę

A enumerat hic propheta sunt ualde plurima, atque ea varia, ac diuersa: sed ea
trifariam committuntur, velut etiam
diximus in capite præcedenti, aut uerbo, aut opere, aut corde quibus inquam
modis omnibus, quàm maximè contaminati erāt populi Iudæorum, id quod
patet per, quæ dicit hic Esaias. Manus
.n. eorum erant pollutę sanguine, ecce
qua ratione opere Deum, ac primum
offenderūt; verbo, quia labia (inquit) uestra locuta sunt mendaciū: corde etiam
multifariam peccarunt, id qđ per oua
aspidum facile designatur, vt infra uidebimus. Sic etiam cum. d. eos cōcepisse
laborem, & iniquitatē peperisse. Quàm
graue autem crimen sit habere manus
sanguine pollutas, & quā maximè Deo
displiceat effundere sanguinem proximorum, indicat ipse Dauid ps. 5. & pluribus aliis in locis huius criminis grauitatē frequenter inculcat, cum ait. Virum sanguinum, & dolosum abhominatur Dnus: & alibi: Viri sanguinum, &
dolosi non dimidiabunt dies suos. D.
Aug. ponit discrimen inter virum sanguinum, & dolosum, quia uir sanguinum ad operantem iniquitatem refertur: dolus autem ad mendacium. Et *Discrimen inter virum sanguinum, et dolosum.*
vtrūq. solet Deus valde abhominari.
Dicit etiam Propheta. Manus vestrę
pollutę sunt sanguine, & digiti vestri
iniquitate, quibus verbis vult innuere
non solas manus fore sanguine pollutas, sed omnem corporis partem esse
pollutam, et ea quidem non vno, nel altero tantum homicidio, quouis modo
peracto, sed eisdem multis, et iniquissimis, et inter alios modos sanguinē pauperum sugendo, eorum bona rapiendo,
nulla oīno occasione adhibita, eo potissimū, quo perpetrarunt in Christum
Dñum: Aut p digitos (inquit D.Tho.)
voluit sapientissimus uates innuere studium, ac diligentiam subtilem & profundam malitiam, qua vsi fuere in tractando mortem Christi. Vnde Psal. Dilexisti malitiam super benignitatē, iniquitatem magisq̄ loqui ęquitatem: dilexisti omnia verba pręcipitationis lingua dolosa. Et hoc est quod sequitur. *Psalm. 51.*
Labia vestra locuta sunt mendacium, &
lingua vestra iniquitatem fatur. Ille dicitur

Fari quid sit. citur fari, qui non palàm contra proximum iniquitatem loquitur, detrahens ei, et calumnias in eum congerens, uerum dum secum ipse cõcipit, disponit ac meditatur aduersus illum. iuxta illud
Psal. 35. Ps. Iniquitatem meditatus est in cubili suo: astitit omni viæ non bone, malitiam non odiuit. Illi propriè secũdum quosdam dicuntur fari, qui nõdum expeditè loqui norũt, vt pueri, q propterea dicuntur infantes, quasi nescientes fari. Postremo recenset eorum peccatũ, quod animo, et corde perpetratur, dum inquit. nõ est qui inuocet iustitiã, nec est qui indicet uere, sed confidunt in nihili, & loquuntur uanitates: quamquã dixerimus hoc loco præcipue tangi peccata, quæ corde perpetrantur: verũtamen, & alia secum unit, et commiscitur: inquit. n non est qui inuocet iustitiã hoc est qui curet, et aptet, ac uelit fieri iustitiam: et hoc est peccatũ populorum, hoc est eorum qui subsunt aliorum regimini, et gubernationi: sed si qui erant oppressi, & cupiebant iustitiam. Subdit. *Nec est qui iudicet vere*; id quod ptinet ad iudices, et magistratus, sed confidunt in nihili, q. d. nullus erat iustitię locus, sed totum quo ipsi nitebantur, et confidebant, in rebus nullius ponderis, et momenti consistebat, hoc est in potentia, sapientia, opibus, et consilio, nec non, et proprijs viribus, q oĩa ad Deum comparata, erant nihil, & fortassis etiam confidebant in idolis, quæ erant plusquam nihil. Præterea in hoc etiam grauiter errabant, siuè errant, quia loqñtur vanitates. Id quod de illis verissime dici potest, qui non credentes verbis Christi, et uerbis Prophetarum, loquuntur uanitates, expectantes alium Messiam: quemadmodum ipse Christus prædixit dicẽs. Ego veni in nomine patris mei, et non suscepistis me. si alius venerit in noĩe suo, il-
Ioan. 5. lum suscipietis, sed huiusmodi vanitates loquebantur anteq̃ Chrus pateret, sed post eius passionẽ, nõne loquebantur vanitates, cum dicerent Christũ fuisse purum hõinẽ, neque timendum quicquam ꝗ illum occiderint; cum maximè illis fidendum erit Romanorũ Imperio, cuius virtuti, & potentiæ longè

A magis, quam Christi, & Apostolorum eius dictis nitendum esse predicarẽt: nonne etiam loquebantur vanitates, cũ post tot signa, et miracula, quæ post eius mortem facta fuere, eundem persequebantur, et fideles ac ministros suos, et nuncios in omnem terram mittebant, ut docerent blasphemare nomen Domini, et prohiberent, ne quisquam eum prædicaret? *Præterea conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem.*
B Laborarunt quidem perquirendo vias, et modos quibus sua explerent desideria, et conceptis prauis consilijs iniquitatem pepererunt, idest quod secum ipsi prius animo non absq. labore, et diuturna cõsideratione conceperãt, opere perfecerũt. Vel conceperunt laborem idest laborarunt, cruciati sunt in machinando malum, et infligendo alijs dolorem, et pepererunt iniquitatem, vt habetur ps. 7. Concepit dolorẽ,
C et peperit iniquitatem. Homo quidem malus, et malignus laborat quandoq., *Psalm. 7.*
et affligitur, ac torquetur in meditando, excogitando, ut concipiat aliquid aduersus proximum, quod ſ infamiam aut graue aliquod damnum sit ei allaturum, et posteaquam conceperit, et secum animo absoluerit, ac constituerit, re ipsa exequitur, et sic parit iniquitatẽ. De his qui sunt huius generis et farinę loquebatur Dauid dicens. Ad nihilum *Psalm. 14.*
D deductus est malignus, qui scilicet fecerit proximo suo malum, et opprobriũ acceperit aduersus ꝓximos suos; id quod eleganti metaphora ostẽdit. d. *Oua aspidum ruperunt, & telas araneę texuerunt: qui comederit de ouis eorum morietur: & quod confotum est, erumpet in regulum.* Oua aspidum illi rumpunt, qui praua, et peruersa consilia, quę ante cõceperant, et in corde latitabant, data opportunitate producunt in opus: et
E quemadmodum aspides sunt animalia venenosa, et pestifera, et eorũ uenenum quo alios inficiunt est insanabile, ut habes Deut. 32. Fel draconum uinum eo- *Deut. 32.*
rum, et uenenum aspidum insanabile. Quãuis Plinius lib. 20 uideatur innuere oppositum, sic opera horum de qbus *Plinius lib 20. cap. 17*
loquimur, sunt maxime venenosa, et lętifera. Et certe, qui huius sunt naturæ,

& genit, iure quidem aspidibus compa rantur, huiusmodi.n.homines infensissimi sunt humani generis hostes: Illi ergo (vt vno verbo dicã) oua aspidum rumpunt, qui pessima aliquorũ inuenta, aut à se ipsis excogitata executioni mandare nituntur. Vnde bene sequitur; *qui comederit de ouis eorũ morietur, et quod confotũ est erumpet in regulum.* Regulus est animal valde pestilens, q̃d & basiliscus appellatur, quasi inter cętera animantia pestifera, & venenosa videatur habere primatum, & iuxtà sententiam quorundam, sic appellatur, q̃ habeat in capite circulum quẽdam albnm instar diadematis, & coronulæ. Quod aũt dixit. *Qui comederit de ouis eorum morietur,* bifariam pôt intelligi; aut de eo qui comederit de ouis ipsorũ aspidũ i. qui praua consilia adinuenerit, atque ẽt fuerit execut⁹; & pôt intelligi de his, in quos, & aduersus quos fuerint congesta, confecta, & rupta. i. in actum deducta eiusmodi oua, seu cõsilia De istis ẽt pôt dici q comederit de ouis eorũ morietur. i. multa damna, & incommoda patietur. Id profectò (ne longius petamus exẽpla) contigit Iudæis, qui non iniuria vocati fuere à Ioãne Baptista. Genimina viperarũ: ipsi q̃dẽ velut aspides venenati eo gitauerunt cõsiliũ aduersus Christũ vt eum occiderent: & primo quidẽ diabolus immisit in cor Iudæ ut traderet eũ Iudæis: Deindè dum Pilatus q̃reret eũ dimittere cũ non inuenerit in eo cãm mortis, aliud cõsiliũ inierunt, quo eum pderent, dicentes Pilato. Si hunc dimittis, nõ es amicus Cęsaris; & priusq̃ caperetur, diabolus confecit, & immisit hoc ouum in animũ ipsius Caiphę Pontificis, vt cõsuleret Christũ omnino esse pdẽdũ, ne veniant Romani, & tollãt locũ nostrũ, & gentẽ putabant n. sublato hęrede, se inuasuros hęreditatem: & hoc mõ loquuti sunt uanitates. Et postcaq̃. Christus Dñus deuicta morte resurrexit, aspides illi venenati, eiusmodi oua conceperunt vt persuaderent populo, eũ nũq̃ surrexisse, sed noctu sanctissimum eius corpus fuisse à discipulis suis sublatũ. Non solũ ergo ipsi sempiternæ morti fuerũt obnoxii, sed quicũque de hũi ouis comederit, quemadmo dũ sunt oẽs Turcę, Saraceni, vel potius Agareni, & quicũq. supersũt ex Iudęis, eodem ueneno infecti, morientur. Praterea dicit, q̃ eiusmodi viri, consilio periti destituti qui conceperũt dolorẽ, & pepererũt iniquitatem, telas araneę texuerunt, q̃ quidem telæ non erunt eis in vestimentũ, neq. operientur operibus suis. opa eorũ inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum. litera quidẽ est clara: nã sicut telæ, quas conficiunt araneæ, nulli sunt vsui, nec pôt quis cõficere ex eis quo operiatur vestimẽtum, sic sũt oĩa opa laboris, & cõsilia impiorũ, nec vllis operibus haud quaq; verè, sed apparenter tantum, & in speciẽ bona, poterũt itidem operiri: qui sunt destituta fide, iustitia, & charitate, per quæ opa his virtutibus destituti, & in spẽm tantum bona, pleriq. volunt intelligi, non solum leges Politicas, aut ceremonias legis, quas absq̃ vera iustitia seruare uidebantur, sed plerasq. alias constitutiones, & ordinationes ab illis adinuentas, quæ nullo Dei spiritu fulciebantur, quare commode telis araneatum comparabantur.

Verum si spectemus vsũ, vel potius abusum, q frequenter apud Rectores, & magistratus huius mundi inuisitẽ, dicere possumus quascũq. leges quantũcunq. iustas, & sanctas telis aranearum posse cõparari: quemadmodũ.n. telę araneæ rũ muscas tm, & minutissima quædam aĩalia cõprehendunt, q̃ aũt sunt aliquãto grãdiora, si eiusmodi telas offendãt, confringunt, ac dilaniãt. sic ubi modica uiget iustitia, et ubi pro rõne uoluntas dominatur; facile franguntur leges vtcũq. iustissimę, ae sanctissimę, & nõ nisi paupes, ac debiles comprehendũt: cõparat hoc loco Esaias cogitationes, & consilia Iudęorum aduersus Christũ telis araneatũ, q̃ licet summo sint contexte labore, et magno artificio, nihil tñ illis prosunt, quia leuis aura illas confringit, ac dissipat. Sic Iudęorũ inuenta cõtra Christum fuerũt frustanea. dolos concinnãtes, & falsas texentes accusationes, putatũt se morti eũ tradituros, & aliquã sibi ipsis afferre cõmoditatẽ, & ex suis conatibus opulentũ aliqđ psidium, ac dominium comparaturos, sed nihil

nihil tādē illis euenit, nudāti sūt .n. superna beneuolentia, & saluatorē suū .i. Xpū prorsus abiecerūt. Sed priusq; vlterius pgrediar non est omittenda sup illis uerbis: *cōcepit laborem, & peperit iniquitatem* D. Cirilli qui per laborē uidetur intelligere inuidiam, quoniam, qui hoc morbo afficitur, ueiē dicitur labosare, & tabefieri, & quodamodo consumi Quia ergo Iudæi, inuidia cōmoti erāt aduersus Christū, nonq; desisterunt struere & moliri insidiis aduersus cū, quousq; tandē peperūt iniquitatē & cogitauerūt illū occidere, dicētes, cōdēnemus illū, quia cōtrarius est operib' nostris: quo peccato laborāt penē oēs, q suas cogitationes, labores & cōsilia signnt in huius mūdi cupiditatib', ut sūi opes, gradus, & dignitates, pro qbus obtinēdis plerīq; veneno aut aliis artibus, & insidiis machinātur in necē, & perditionem aliorum quæ omnia facilē tolluntur, & labascūt, neque firmitas ulla in illis reperitur.

Expositio D. Cyrill.

Nota ēt penes metaphorā aranearū, q nō immeritò D. Greg. cōparat fiduciā carū fiduciæ, hypocritarū, quia omne, q ad obtinēdā gloriā magna animi cōtētione operātur, vētus mortalis vitæ, dissipat, & quicquid homo fictus, & hypocrita cū labore peregit, humani fauoris aura tollit, & dū ī appetitu laudis opus defecit, qua si in vētū labor euanescit. Et licetq̄nq; vsq; ad pretis vitæ terminū, hypocritarum laudes, & facta pdurant, quia tamen per hæc Dei laudem non quærunt, bona ante eius oculos numquam fuerunt. Penēs metaphoram ad ductam de ouis aspidum nota etiam q trifariā eiusmodi oua posūt nobis obiici, vel qua tm̄ oculis percipiuntur, vel ut frāgunt aut tertio velut comedūtur: sic deprauis operib' & humanis actionibus cōtingere solet. Si quis .n. oua aspidū foris tm̄ aspiciat, ea quidē sūt alba, oculis grata atq; speciosa, intus verò sūt plena veneno. Dū postea sic foris cōspecta rumpātur, & frāgātur, statim putorem teterrimum, fetoremq; horribilē emittūt: quæ si postremo comedantur certissimam mortem conspiciuntur inferre, sic & flagitiosis hominibus, dubio procul contingere sępissime visum

A est; etenim q̄nq. aliqua nobis proponūt consilia, quæ tamet si primo aspectu videantur utilia, sunt tamen maximè perniciosa, & si quis ea apparēti specie bonitatis attractus, voluerit penitus discutere, & quæcunque inde mala proueniant examinare, ferida, noxia ac ignominiosa fore deprehenderit. Quod si postmodum uoluerit ea perficere, & executioni mādare, nulli dubium mortem sibi ineuitabiliter consciscet iuxtà

B illud dictum prophetæ. Qui comederit de ouis aspidum morietur, & quod confotū est erumpet in regulum. Dicit enim Diuus Gregorius oua aspidum rumpere, est prauis hominibus malignorum spirituum consilia, quę in eorum cordibus latent peruersis operibus aperire, & qui comederit ea immundorum spirituum consilia dicitur recipere, & animæ uitam in seipso occidere. De regulo quoque dicit, quod *lib. 15. moral. cap. 8.*

C rex serpentum appellatur, per quem figuratur Antichristus, qui est princeps, & caput reproborum, & quod huiusmodi serpens non morsu perimit, sed flatu consumit, id quod verè, & propriè spectat ad Diabolum, qui in reproborum cordibus, insidiarum suarum aspirationibus in nostris mentibus ex amore vitæ temporalis congerit æstum multiplicium cogitationum. Sequitur deinde textus. *Pedes eorum ad malum currūt*

D *et festinant.*

Quoniam propheta cæpit enarrare peccata, & transgressiones Iudęorum, breui nunc ostendit iusto Dei calculo hæc omnia fuisse passos. quia à Dei coniunctione fuere sciuncti, & summatim ostendit omnes eorum cogitationes, omnia consilia, actiones, & opera ad malum tendere, dum inquit. *Pedes eorū ad malum currunt & festinant, ut effundant sanguinem innocentē, cogitationes eo-*

E *rū cogitationes inutiles, & vastitas, & cōtritio in uiis eorum.* Hæc eadem retulit David ps. 13 d. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio, & infoelicitas, in viis eorum, & viam pacis non cognouerunt, & paulo supra in eodem psalmo loquitur de eisdem dicens. Sepulchrum patens est, guttur eorum, linguis suis dolosè *Psal. 13.*

agebant

agebant, venenum aspidum sub labiis eorum, quorũ os maledictione, & amaritudine plenum est. Hęc eadem uerba desumpsit Paul Apostolus in epist. ad Rom. cap. 3 Sed reuera quæ hic enarrantur non delicta solum, sed poenas & suplicia ipsorum delictorum potius nuncupauerim: dum enim inquit. *Vastitas, & contritio est in vijs eorum*, magnam certè miseriam, & infoelicitatē illis inuectam esse demostrat, & quod postea subdit. *Et uiam pacis nescierunt, & non est iudicium in gressibus eorum* nõne id, res est infęlicissima, & penè summa aliorum malorũ? nec mirũ, quod viam pacis nescierunt, cum renuerint, & eiecerint pacis auctorem, qui est Christus dominus. Ipse enim est pax nostra qui fecit vtraque vnum. Sic etiam cum dicit. *Non est iudicium in gressibus eorum* quia scilicet ignorant quid agant, quo eant, & cuius rei gratia laborant, ac operantur. *Non est iudicium in gressibus eorum* dicit Cyrillus per iudicium intelligit Esaias iustitiam, seu conuersationē maxime legibus conuenientem, & a calumniis prorsus immunem, quod nihil est aliud, nisi vitæ innocentiam, & integritatem retinere. quidam alii dicunt. Non est iudicium in gressibus eorum, quia scilicet non est Christus, qui est via veritas, & uita in viis eorum. Pro-
Psal. 16. pterea Dauid rogabat Deum dicēs. Dirige gressus meos in semitis tuis, ut non moueantur vestigia mea. Et ali-
Psal. 98. bi: Iudicium, & iustitiam in Iacob tu fecisti. Cum verò dicit. *Vastitas, & contritio in uiis eorum*. Sensus est. Non quod ipsi dumtaxat alicui miserię, & calamitati sint obnoxii, sed etiam ipsos fore aliis, qui eorum mores, & consilia sectantur causam perditionis, & vastitatis, quia scilicet ipsi vastant, concutiunt, & perturbant omnia quocumq; vadant, & vbicumque maneant etiam si in lectulo, vel domi quiescant; quippe qui nihil unquam nisi malum meditantur, & omnia eorum consilia, & actiones tendunt ad malum nec modo cõtra Deum, aut contra proximum, verum & contra se ipsos, & sibi ipsis ferunt iniuriam. Sic dicit Cyrillus. Quæ impiè, & audacter patrauerunt, contritio-

A nem, & miseriam sibi ipsis, & aliis conflauerunt. quocirca bene sequitur in textu. *Semitæ eorum incuruatæ sunt eis, omnis qui calcat in eis, ignorat pacem.* Semitæ eorum incuruatę sunt, à recto defecerunt, obliquatæ sunt, neq. per eas ad verum finem peruenerunt. Non erant quidem hæ semitæ sua natura incuruatæ, sed propria voluntate declinarunt, & omnis qui calcat in eis, qui scilicet libenter perambulat, & figit pedē in eis,
B ignorat pacem, non ambulat per viam rectam, & per eam quę ducit ad pacem idest ad Christum; & reuera viam pacis nescierunt, quia scire noluerunt, interitus, & mortis sibimet foueam fodientes. *Propter hoc elongatum est iudicium à vobis, & non apprehendet uos iustitia.* *Tertia pars huius cap. ubi refert eorum poenitentiam. Tex 3.*
Aliqui textus emendatiores sic habent. *Propter hoc elongatum est iudicium à nobis* si priori modo legatur, loquitur hic propheta aduersus Iudæos, & qui
C sui temporis, & qui post eos erant futuri: si verò legatur altero modo, dicendũ est prophetam in persona eorum de quibus loquebatur sermonem habere, ut & ipsemet se se illis annumerans, qui agnoscentes suos errores, & impietates & mala quę inde sequuntur de resipiscentia nonnihil cogitantes fatentur, ac protestantur se suorum malorum causam fore, & cur à Deo non queant exaudiri, si forte Deus conuertatur, &
D illorum misereatur. Summa dictorũ est. Multitudo peccatorum, grauitas, & frequentia eorum cum uana fiducia sui in causa fuere, quod tot malis, periculis, & aduersitatibus fuerunt obnoxii & sic perpetuo futuri, nisi resipiscant, & agnoscãt Deũ & filiũ eius Iesum Christum atq; ob id loquitur sępe in hoc capitulo in tempore futuro, ut hinc indicetur eosdem fore Iudęos, & itidem facturos in singulis ętatibus: at qui non
E solis iudęis sed nobis omnibus possumus cõuenienter aptari si eadem fecerimus. Dicit ergo. *Propter hoc elongatum est iudicium à nobis*. Iudicium inquam, quod Deum nobis semper affuturum putabamus: Congruum namque erat ne præmeremur ab hostibus, nos qui sumus populus eius adiutum iri: at quia nos posuimus obicē, recessit à nobis, & elõgatum

gatum est iudicium, elongatum inquã à Iudæis & nobis & nunciatum gentibus, ut supplet D. Hier Sed nota, quod propheta dicit iudicium esse elongatũ non autem penitus sublatum, ne scilicet spe omnifariam destituerentur. *Et non apprehendet nos iustitia*, idest obpeccata nostra non est nobiscum iustitia, non cognouimus eam, longe fit à nobis, neque attingit limina nostrarum domorum: aut dicas, iustitia non apprehendit nos, idest non appropinquat nobis. Et sequitur querimonia, seu potius lamentatio illorum, à quibus elõgatum est iudicium Dei, & dicunt. *Expectauimus lucem, & ecce tenebræ, splendorem, & in tenebris ambulauimus &c.* usque ad illam partem. *Rugiemus quasi &c.* Nos inquã putabamus Deum nos ab hostibus liberaturum, & eos penitus à facie sua proiecturum, & tamen affligimur quotidie magis, ac magis, & supra modum persecutiones patimur.

Propterea dicunt. *Expectauimus lucem*, idest Dei fauorem, & auxilium, *& ecce tenebræ*, idest aduersitates angustiæ, & perturbationes animi: *expectauimus splendorem*, idest libertatem, & securitatem, & in tenebris ambulauimus, nescientes quid nam tot in calamitatibus, ac rerum difficultatibus nobis foret agendum.

Palpauimus sicut cæci parietem, & quasi absque oculis attrectauimus impegimus meridie, in media parte diei, quando solis circulus medium cęlum tenet, radios intentissimi caloris, & velut opulentiore splẽdoris copia collustrat omnia. *In caliginosis versabamur*, aut uersati sumus *tamquam mortui*, qui latitant in sepulchris, aut in foueis terræ detinẽtur: Iudæi quidem aliqua ex parte iactari poterant se aliquando expectasse lucẽ, & apparuerunt tenebræ, audierunt enim hunc prophetam dicentem Surge illuminare Hyerusalem, quia venit lumen tuum, & gloria domini super te orta est, Nonne etiam Iudaicæ Synagoge præsides dicebant Ioan. 7. Numquid è Galilea Christus venit? Nonne scriptum est. Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam es minima in principibus Iuda ex te enim exiet dux qui regat popu-

Ioan. 7.

A lum Israel. Qui tamen scilicet Iudæi cum haberẽs eiusmodi scripturas, sicut cæci palpabant parietem, idest uerba sũ tum, & folia scripturarum apprehenderunt non sensum, palpabant parietem sicut cæci, sed non videbant quid intra parietem contineretur, & latitabant in sepulchris tamquam mortui, quia scilicet erant mortui peccatis. Gentes autem expectantes, & expetentes lucem unacum propheta Dauid dicẽtes. Emitte

B lucem tuam, & veritatem tuam, illam utiq; impetrarunt, & possederunt. expectabant. splendorem, idest spiritus sancti gratiam, & irradiationem de tenebris in lucem prodierunt.

Rugiemus quasi Vrsi omnes, & quasi columba meditantes gememus, expectauimus iudicium, & non est: salutem, & elongata est à nobis. Rugiemus quasi Vrsi omnes. Prædicit Esaias pręter alias calamitates quod futurum est de Iudæis

C post passionem Christi quando scilicet ab exercitu Romano erunt obsessi, & in mediis hostium cuneis, ac in extremis rerum difficultatibus uiderint se fore constitutos. *Rugiemus inquit omnes tamquam Vrsi, & quasi columba meditantes gememus.* Coniungit vrsos cum columbis, ut notet crudelitatem, seuitiam cum maxima humilitate, & timiditate coniunꝯta: erant enim Iudæi feri, & immanes aduersus humiles, &

D abiectos; pauidi verò, ac trepidantes, penes eos, qui fortiores erant, & valentiores; et sic respectu aliquorum erant uelut vrsi: respectu aliorum uelut columbæ gementes: columbæ enim nullam vocem emittunt, sed gemere, et secum ipsæ loqui uidentur. Cyrillus notat et ipse eundem hominem ob diuersas conditiones, diuersa nomina sortiri: unde Iudæi vrsi pariter, et colũbæ vocantur: Vrsi quidem propter im-

E manitatem, & rabiem, qua afficiuntur dum orbati fuerint suis catulis: columbæ verò, quoniam sicut columbę suis nidis insidentes subinde murmurant, & lugubrem quasi vocem emittunt. sic fecere Iudęi, qui destructa, & vastata eorum regione una cum ciuitate primaria, ipsoque templo concremato mente ferina, ac belluina in eos, qui sustulerunt

Iudęi ursi, & columba uide quomodo.

runt

runt eam affecti fuere, & velut vrsi rugiebant atq. hoc illis accidisse intra sespsos meditantes, ceú columbę gemebant: vnde non absq; Dei spiritu fuit predictum à quodam ex prophetis; Et erant in montibus ceu columbæ querelantes, & Oseæ 7. Erat Ephraim columba amens, non habens cor. Et certè crudeliter stulti dici poterant Iudęi, non enim illis inerat Christianæ prudētiæ mansuetudo, quando negauerint prudentiæ, & sapientiæ verum authorē, & eum, qui diligentes se mites reddit humiles, & mansuetos. Alii dicunt, Iudęos vocari Vrsos ob odium, & crudelitatem qua prosequuntur Christianos: columbæ verò propter eorum loquacitatem. D. Hier. dicit Iudæos esse velut columbas meditantes, & gementes, quia absque sensu, & intelligentia scripturarum tantum verba meditantur, quæ etiam decantant memoriter, quēadmodum columbę gementes, decantare dicuntur. Deinde sequitur. *Expectabimus iudicium et non est salutē* supple *expectauimus, & elongata est à nobis.* quia migrauit ad gentes. Expectauimus inquam iudicium, quod scilicet Deus facturus esset de his, qui nos persequuntur hostibus: vel expectauimus iudicium, hoc est iustitiam nobis conferendam per Christum, & non est, nou comparuit, non affuit nobis, nec dum apparet, salutem expectauimus, idest liberationem, hoc est eundem Christum, qui est salus, & iustitia nostra, & procul recessit à nobis; quippequi duri, crudeles, & immorigeri extitimus. & ipsimet (loquitur enim propheta, ut prius in persona eorum palam asserentium se de Deo nulla ex parte conqueri posse, neque eundem quouis pacto sugillare) dicentes. *Multiplicatę sunt enim iniquitates nostra coram te, & peccata nostra respondeerunt nobis*, vsque ad illam partē. *Et vidit Dominus &c.* Fatentur ergo Iudæi corā Deo, in conspectu suo, eo sciente, & aliquamdiu dissimulante propter poenitentiam se multas iniquitates comisisse neque veritas æsse eundem Deum suis sceleribus frequenter appetitis ad iracundiam prouocare, & peccata nostra (inquiunt) respōnderūt.

Oseę 7.

A nobis idest testimonium tulerunt contra nos, itaut nullo pacto ea negare, vel excusare possemus, quia scelera nostra nobiscum sunt, atque ideo celare nequimus, & iniquitates nostras cognouim' quippe quę non sunt adeo leues, & exiguæ quòd ab oculis nostris abscondantur: peccatum .n. meum dicebat Dauid psal. 50. contra me est semper. Et ne videretur propheta gratis ea dixisse, quibus Deum offenderant peccatorum genera singulatim enumerat. d. *Peccare, & mentiri contra Dominum, & auersi sumus ne tremus post tergum Dei nostri, ut loqueremur calumniam, & transgressionē concepimus, & locuti sumus de corde uerba mendacii.* D. Hieron. existimat hæc ad tempora Christi referri debere scilicet peccare, & mentiri contra Dominum, & quæ sequuntur: Nam dicebant scimus quòd Moysi locutus est Deus hunc autem nescimus vnde sit, quo dicto videbantur ipsum abiicere, nec velut. Messiam velle recipere: fuerunt etiam locuti aduersus ipsum, calumniam eum dixerunt. In Beelzebub principe Demoniorum eiicit Demonia: quemadmodum etiam eum dixerunt. Non est hic homo à Deo qui sabbathum non custodit, sed quamquam D. Hier. sententia mihi valdè probetur, non existimo tamen quicquam absurdi si & hęc eadem per eorum ora versarentur longè ante tempora Christi aduentus. cùm priscis illis temporibus, & longè prioribus status eorum esset omnino corruptus, & deprauatus, vt uidimus hucusque in præcedentibus. D. Thom. occasione horum verborum distinguit, & recenset varios modos, vel saltem præcipuos, quibus hominum genus solet delinquere committendo, ut millies dictum est, videlicet corde, ore, & opere, cum uerò ommittimus quę iubemur facere, quo ad hoc genus peccādi (dicunt ipsi) auersi sumus ne iremus post tergum Dei nostri: Quoad peccata quæ & contra Deū, & proximum, & contra Neges diuinas committuntur, dicit propheta peccare, & et mentiri contra Dominum, & mendacem facere Deum, cum tamen solus Deus verax, omnis autem homo mendax, peccauimus nempe miseri Iudæi

Psal. 50.

Bifariā delinquemus, cōmissione, & omissione.

dæi contra Dominum, quandò tradiderunt ipsum Pontio Pilato præsidi: mentiti fuere, quando dixerunt ipsum esse reũ mortis; Vnde ps. Dilexerunt eũ in ore suo, ut quando dixerunt ei magister scim⁹ quia uerax es, et uiam Dei in ueritate doces, & tñ lingua sua mentiti sũt ei. Postremo *cõcepimus, & locuti sum⁹ de corde uerba mendacii.* i. calumnias, falsitates, & commenta, quæ prius in corde concepimus, deinde procaciter, & absq. freno locuti sumus ac si essent vera, non modo aduersus Deum, verum etiam aduersus proximum, et contra legem. Vnde rectè sequitur. *Et conuersum est retrorsum iudicium, & iustitia lõge stetit quia corruit in platea ueritas, & æquitas non potuit ingredi, & facta est ueritas in obliuionẽ, & qui recessit a malo prædæ patuit.* conuersum est inquit iudiciũ retrorsum, iudicium inquam nostrum, quia à scopo aberrauit, obliquatum est neque amplius insta, et recta iudicat, sed omnia sinistrorsum: ubi apparet peccatum esse causam alienationis iudicii.

Psalm. 77.

At si de iudicio Dei loquamur, & illud quoque conuersum est retrorsum, qui a exigentibus nostris culpis, iudicium dei conuersum est retrorsum, quia, videlicet, non amplius pro nobis exercetur, neque nos amplius fouet, atque descendit, sed alienos potius, & gentes, quæ. non cognouerunt Deum: Alii dicunt Conuersum est retrorsum iudicium, quia scilicet recessimus ab euangelio & iustitia longe stetit, quia videlicet, eam reiecimus: vel iustitia, idest salus, et libertas à nobis amota est, et deducta ad gentes, & hoc ideo quia *corruit in platea ueritas, & æquitas non potuit ingredi:* clausæ quidem erant fores animi nostri, neque poterat ullo pacto animus noster in veritatem incumbere, aut aliquantisper inclinari: sed potius detestari, et odio habere quod autem *in platea veritas corruerit*; patet ex ps. 54. vbi dicitur. Nõ defecit ď plateis eius vsura, & dolus: & ibidẽ: uidi iniquitatẽ, et contradictionẽ in ciuitate dicitur autem in platea veritas corruere, vel quia palã, & apud omnes erat exosa, et penitus deiecta, ut quia vbi magis vigere, et exerceri debuerat minus, aut nihil omnino

Psalm. 54.

Veritas in platea corruit.

A videbatur minus .n. corruisse diceretur, si in aliqua priuata domo, aut ĩ quo dã angulo defecisset, sed cum defecerit vbi est cõcursus et celebritas hominum magis corruit: verũtñ sponsa in cãticis quęsiuit sponsum per vicos, et plateas, & numquam inuenit, vnde Oseæ 4. non est veritas, nõ est misericordia neq; scientia dei in terra nec mirum quòd in platea corruit veritas, quia lata & spatiosa est via quę ducit ad perditionẽ. D. Hier. Osee 4.

B Et facta est veritas in obliuionem, idest nulla est amplius eius cognitio, et recordatio, abscondita est, non patet amplius, et de ea quasi non sit, nullus habetur sermo. Postremo *qui recessit a malo,* quia scilicet noluit acquiescere consiliis malorum, neq; eorum vias sequi, et ab eorum societate pænitus secedere, et elongari, *prædæ patuit*, hoc est fuit in direptionẽ omnibus, nemo illũ ferre poterat, persequebantur õnes, et quisq;

C nitebatur eũ uerbis lacerare, ac dilaniare. Vera quidẽ sunt ista (ut rectè admodum scripserit ille) obsequium amicos veritas odium parit: quamquam nonnulli existimant hæc verba fore Iudæorum confitentium, peccata sua, & redeuntium ad Christum: verum quod mox scriptum est, veritatem in plateis corruisse, aliqui ueteres trahunt ad tempora, quæ contigerunt post Christi passionem, quibus prædicatio euange-

D lii in Synagogis, & in plateis erat multifariam impedita, nec poterat Iudæorum iannas, ac templa vllo pacto veritas prædicationis introire, & qui ex Iudęis à tanta impietate aduersus Christum recesserunt, prędæ patuerunt; quandoquidem omnibus tormentis, & cruciatibus subicii cogebantur. Sed nihil minus contingit apud Christianos, vt dicit Aug. supra psal 90. apud quos Psal. 90.

E qui volunt esse meliores, et diligentiores ab aliis Christianis inculcantur, et audiunt verba aspera, et deridentur, quasi ipsi uelint videri aliis meliores, & et sanctiores, ut uerum sit quod ait propheta, Qui à malo, recedit, prædæ patet, et huic discrimini subiicitur: Quẽ admodũ Ioa. 9. insultabant Iudæi cæco à natiuitate, ĩ peccatis natus es totus et tu doces nos? sic etiam Christo similia

verba

verba dicebant ut refert B. Hieronim. super hunc locum. Propterea sequitur in textu. *Et uidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius, quia non est iudicium &c.* Nunc loquitur propheta, posteaquam recensuit, & diligenter animaduertit quoscunque, & quotcunq; supra diximus errores, ex persona sua, cum hactenus fuerit locutus in persona populi agnoscentis, & confitentis errata sua, & multas eius transgressiones & miserias inde sequtas. Vidit inquam dominus, & malum apparuit in oculis eius, idest multum sibi hoc facinus displicuit, & male habuit, nullum, qui sui causam tueretur fuisse repertum quique vltionem sumeret de inimicis suis, quia non est iudicium: displicuit inquam vehementer ipsi Deo, qui veritatem tueretur iudicium, & iustitiam diligeret, æquitatem sequeretur, repertum fuisse neminem, ut uerum omnino constiterit illud fore quod psal. 13. & alibi d. Dauid: omnes declinauerunt simul, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum, & quod hic idem vates primo capite sui operis protestatur. Rursus etiam *uidit quia non est uir & aporiatus est quia* non est qui occurrat, *& saluauit sibi brachium suum, & iustitia eius ipsa cõfirmauit eum.* Vidit inquã. quia nõ est uir, supple se præparãs, & accingens ad salutem hominum, & aporiatus est Deus, idest contristatus, dolore affectus à se ipso quodammodo reprehensus, qa non est qui occurrat, & obuiam eat tot malis, tot ruinis, & iacturis humani generis. Aporiari dicunt aliqui significat herere, perplexum esse inopem consilii fore, & ipse Deus voluit differre, & expectare, si quis unquam occurreret, & saluaret, & tandem nemo fuit inuentus, qui occurreret protegendo, vel saltim intercedendo, aut dignas de hostibus pœnas sumendo: *Vnde saluauit sibi brachium suum, & iustitia eius ipsa confirmauit eum.* Cum itaque uideret Deus nullum ei occurrere uirum probum, & iustum, qui eum tamquam iratum placare aut opem implorare, & afflictis opem ferre posset, *saluauit sibi brachium suum*, idest cogitauit humano generi salutẽ afferre in brachio suo,

A uel per brachium suum, idest per filiũ qui est uirtus, & potentia patris iuxtà illud dictum apud Lucam frequenter adductum Fecit potentiam in brachio suo: saluauit (inquit) sibi brachium suũ .i. non expectatis precibus, & ut intercessione vlla alicuius, solus ipse suæ virtuti innixus salutem peperit suis, hostesq; humani generis profligauit, & peruertit: vt uerum sit quod dixit Pau. Nõ ex operibus iustitiæ que fecimus nos, sed secũ

B dum suam misericordiam saluos nos fecit. *Et iustitia eius ipsa confirmauit eũ*, idest stabiliuit propositum, & decretum suum super salutem generis humani, sua eius iustitia, quę summa, & inuiolabilis est, nullam habens labem, & prorsus incomparabilis confirmatus est in sententia sua in ęterno suo, & immutabili decreto, ut hominem antea rebellem, impium, et iniqum aliquando seruaret, et peruicaces ac obstinatos

C deleret. Diuus Hieronym⁹ sic exponit. Brachio suo. atque iustitia siue misericordia confirmauit eum, ut qui uoluerint ab errore conuerti tam Iudęi quam Gentiles, et qnicunque Deum offenderunt, non suo merito, sed Dei clementia conseruentur: Vidit ergo Deus *quia non est uir* ut supra etiam dixit. *Veni, & non erat uir, uocaui, & non erat qui audiret.*

Sed nota cur unum tantum uirum desi-

D derauit qui sibi irato posfit occurrere & non plures? Respon. hoc ex immensa Dei misericordia prouenire, qua fretus remittit interdum uniuersę ciuitati crimina propter vnum solum, qui in ea iustus fuerit inuentus: siquidem dixit per Hieremiam. prophetam capitulo. 5. Circuite vias Hyerusalem, & aspicite, & considerate, & quęrite in plateis eius, an inueniatis uirum facientem iudicium, & quęrentem fidem, & propitius ero ei.

E Promisit etiam Sodomis se ignis supplicium illis remissurum, si quinque iustos apud se habuissent, idest vnum iustum in vnaquaque Ciuitate; confiderauit igitur, & non fuit uir, non fuit defensor. Nec mirum iustus enim cum furorem ire dei cõsopiat, & solus valeat ac possit eum placare, illos semper defendit

Marginalia: 4 Pars cap. — Psalm. 13. — Tit. 3. — Hier. ca. 5.

fendit pro quibus exorauit. Notandum etiam, cum dicit propheta. Et vidit Deus quia non est vir. Videre Dei bifariam sumi,q̄hq. n. idem est, quod misereri, compati, & nostris infirmitatibus condolere iuxtà illud Hier. Vide Dñe afflictionem nostram, & q̄hq. idem est quod punire.iuxtà illud Deut.32. Vidit Dñus, & ad iracundiam concitatus est: hoc loco potest sumi vtroq. modo,iuxtà varias interpretationes. Et q̄m iam (vt diximus) Deū cū non viderit adesse virū,qui ei tāquā irato occurrat, decreuit brachio suo saluare mundum perditum,& in his aliqua ex parte Israelem: non.n.radicitus illum sustulit, sed reliquias seruauit,idcirco vidit vt saluaret. Quo autem commodius id fieret. *Indutus est iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius: Indutus est vestimentis vltionis, & opertus est quasi pallio Zeli:* Indutus est inquam iustitia vt lorica, quę totum corpus tegit,vt hinc intelligas, q̄ si nō polleret iustitia,& redondaret in omnes partes,nihil vnq̄ fuisset in homine Christo. His armis hortabatur Apostolus nos muniri aduersus diabolicas tentationes eph.c.4. Coopertū est caput galea salutis, quoniam salus omnis pendet a capite Christo,uel a capite Christi, q̄ est Deus: Aut in capite, posita erat galea salutis, quia nihil magis aut prius peroptabat Christus, quā salutem humani generis: quemadmodum in cruce positus clamnans dicebat: fitio,scilicet salutem humani generis: *Indutus est vestimentis vltionis*, vt vindictam sumeret de primis, ac pręcipuis humani generis inimicis, vt peccato,morte, diabolo, & inferno, & pręter hos,de pertinacibus Iudęis,& de cęteris infidelibus, ac hęreticis, qui persequuntur Christum, & Ecclesiam. Indumenta quidem,quæ vltioni, & vindictæ deseruiebant; præfigurabant ea, quæ intus apponuntur, nec ita foris apparent,vt notetur Dei actiones,quibus vlciscitur nostras pręuaricationes esse aliquantulū occultas,quia s. non irascitur,& punit quantum posset, & nos quoq. mereremur: & frequenter nos punit, q̄ñ nihil tale cogitamus, aut expectamus. *Et opertus est quasi pallio*

Videre Dei bifariam.

Hieremiæ tren. cap. 1.

Caput Christi Deus.

A *zeli*,quia quicquid operabatur Christus in laudem,& gloriam patris sui,pro salute totius mundi, & pro vltione inimicorū suorum operabatur quo zeli pallio Christus opertus,& alijs armis pręcintus & armatus,tamq̄ fortis bellator accessit ad pugnam cū potentissimis hostibus, cū illis nullam vnq̄ pacē, aut inducias habiturus, ad quod præliū regius Propheta prouocabat. d. Accingere gladio tuo super femur tuum poten-
B tissime,vt sic armatus sicut ad vindictā quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinē inimicis suis, insulis vicem reddet.hoc est genti bus q̄busq; remotissimis,& à Dei cultu prorsus aberrantibus vicē reddet. Sed hanc vicem,seu has vices, aliomō intelligit D.Hier.& alio mō a'ij: sic.n.d.ille: insulis vicē reddet, hoc est vrbibus Iudęę,q̄ videbantēsse velut insulę,ab omnibus perturbationibus, & huius mūdi
C fluctibus immunes, & tutæ, reddet vices, qd sicut Iudæi exarserunt aduersū nos,& nullis insidijs,aut machinis pepercerunt, quò nos funditus euerterent ac delerēt;sic facit filius hominis cū eis,& aduers9 eos. D n̄t alii,vrbes Iudęę appellatas insulas; qa regio illa est intra maria. Liranus et D. Hier p̄n̄t p insulas intelligi homines q̄ersi q sēp sunt in fluctibus huius sęculi:& à cęlesti ciuitate longissimè absunt. Alii verò expo-
D nunt,q̄ insulis reddet vices. i.gentibus à Dei cultu alienis,quæ Deum ignorabant,& quibusq; viis, ac rationibus eius cultum detestabantur, reddet vices,i bonū p malo, quia, v3, corū Deos delebit, & in nihilū rediget, & ad vnius Dei cultum eos reducet,vt ei tm̄ deseruiant,quē antea sēper blasphemarūt. Cum ergo prius de vindicta quasi retributione indignationis inferenda hostibus suis, loq̄t Propheta, accipit retribu-
E tionē,cū par pari referē,i.malū p malo. Cū verò subdit. Et vicissitudinē inimicis suis, aut insulis vicē reddet, accipit vicissitudinē pro retributione boni p malo;atq: id primū verisime contigit, q̄ñ post Xpi passionē exercitus Romanus deuastauit oēm Iudęam. Deinde cum ijdē Romani,& aliæ gentes inculte,ac vero Deo infensę susceperūt fidē, & fuere

Psal. 44.

Insulis vicē reddet.

D. Hieronymus.

& fuere conuersę ad Christum, et aliud vitæ genus iugiter appræhenderunt. fuerunt redditę vices & facta restitutio alio modo, s. redditum bonum pro malo, quare &c.

Sed nota, quod multiplex est retributio, vt dicit Aug. super ps.108. sed lōge detestabilior, et magis damnabilis ea est, qua reddimus mala pro bonis, de qua conquerebatur, Dauid ps.34. d. retribuebant mihi mala pro bonis: sed quandoque conuenit reddere mala pro malis, quemadmodum nunc uidimus, quòd Deus reddidit Iudæis uicissitudinem, hoc est mala pro malis, quemadmodū .n. ipsi turpiter, & impiè persecuti sunt Christum, & occiderunt eū, neq. voluere vnquam pęnitere, & ueniam petere, Deus puniuit eos, per exercitum Romanum, et per uarios modos, ac uias. Verùm est discrimē inter vltionem, & vindictam, quam expetit Deus de malis hominibus, & quam expetunt homines de suis inimicis, quoniam quando punit Deus, non hoc facit delectatione alienę miserię, quod est malum pro malo, quemadmodū faciunt etiam, boni Iudices, sed hoc facit dilectione iustitię, quod est bonum pro malo. Sed perfectorū, est reddere bonum pro malis. Aliorum quorumcumque bonorū proprium est nō reddere mala pro malis. At pessimorum, est reddere mala, pro bonis. Perditorum, est non reddere bona pro bonis. Et ingrati quidem hominis hoc uitium est. Eorum verò, qui aliqualiter boni sunt, officium est, reddere bona, pro bonis, sed reddere mala pro malis potius est officium malorum hominum, quam bonorum. Si vtique id faciant non amore iustitię, sed ob prauitatem moris, & ingenii, qua ratione nequaquam putandum est Deum retribuisse malum pro malis, Iudęis, pariter ac Romanis, et quibuscūque detractoribus gloriæ, & nominis sui quarè cū dicit hoc loco Esaias Deum redditurum vindictam, & retributurum vicissitudinem hostibus suis, nemo existimet Deum uelle vlcisci priuatas iniurias, sed quòd dicit Propheta, quia Dominus, vidit, & in oculis suis apparuit malum, quia non est iudicium, & propterea subdit in textu, quòd indutus lorica, & opertus pallio zeli processit ad vindictam suorum inimicorum. Sed quemadmodum mox dicebamus quibusdam reddidit malum pro malo, vt puta obstinatis, & omnino deprauatis hominibus, quibusdam verò reddidit bonum pro malo. Quòd autem suaptè natura non consueuerit Deus reddere malum pro malis, testatur Dauid Psal.7. cum inquit in persona Christi. Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam meritò ab inimicis meis inanis. Quibus uerbis uult innuere Propheta maioris virtutis, & patientię, esse nec ei mala rependere, qui acceptis beneficiis reddidit mala pro bonis, quam si nullo ante accepto beneficio nocere voluisset. Si ergo reddidi retribuentibus mihi mala, qua in re non sum imitatus silentium, taciturnitatem, ac patientiam, quam Deus pro me operatus est, decidā meritò ab inimicis meis inanis, quoniam inaniter se iactat, qui cū et ipse homo sit, cupit se de homine uindicare. Qui verò rectè perspexerint iustitiā, et iudicium Dei, qua ratione se habuerit erga varias hominum cōditiones, & ingenia, quidam ab eo recedunt, quidam verò ad eum accedent, vt habētur in textu, qui sequitur.

Aug. super Psal.108.

Retributio multiplex.

Licet quandoque retribuere mala pro malis.

Psal.7.

Et timebunt, qui ab Occidente nomē domini, & qui ab ortu solis gloriam eius: cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus domini cogit. Hic textus est profectò difficillimus, & obscurissimus, cuius rei argumentum est, quòd innumeras ferè habet expositiones, sed quod rei veritas habet, hic loquitur Propheta ex se ipso, cum prius fuerit locutus in persona populi. Dicit ergo quòd postea quam uidimus retributionē, quam fecit Deus de hostibus suis, & quo nā pacto reddidit vicissitudinem inimicis suis, nunc explicat quid post hæc sit futurum, & inquit, quòd erit tempus, quo ex omni orbis parte, plereque gentes timebūt nomen domini, & gloriam eius, & conuertentur ad eum. Timebunt inquam, non timore seruili, sed eo timore, qui est initium sapientiæ, vt habetur in ps.101. Timebunt gētes nomen tuū domine, & omnes reges terrę gloriam

Text. 5. Vltima particula huius capitulo.

Psal.101.

gloriam tuam, de quo timore multa A. extant loca in sacris litteris: sed hic sic satis. explicat autem propheta, quo potissimum tempore eiusmodi timor occupabit, aut replebit mentes, & corda hominum, & inquit.

Cum venerit, quasi fluuius violentus, quē spiritus domini cogit: sub his verbis latet difficultas, hoc opus, hic labor est. Quis nam sit is, de quo loquitur propheta, qui cum venerit quasi fluuius violentus, omnes gentes, quæ ab occidente, B et quæ ab oriente, & denique ex quacūque vniuersi orbis parte timebunt nomen domini, et gloriam eius. Quidā fautores Hæbreorum, & Hæbrei ipsi dicunt propheiam fuisse locutum de Cyro Rege Persarum, cum venit Babiloniam, de ipsius captiuitate liberaturus populum hæbreorum. Dicunt .n. eundem cum exercitu suo, tanquam fluuium rapidum, & violentum accessisse Babiloniam, & eundem populum ex illa diuturna seruitute liberasse. Alii dicunt prophetam fuisse hoc in loco vaticinatum de exercitu Romano, qui tanquam fluuius violentus accessit Hierosolymam, et expugnauit eam, tunc enim aliqua ex parte cœperunt Iudæi cognoscere errorem suum, & multas quas perpetrarunt iniquitates erga Christum filium dei. Et eiusmodi uerba possunt satis conuenientēr exponi, quod scilicet spiritus domini, & voluntas domini, iussio, et potestas eius coegerit, & quodammodo impulerit exercitum illum ad debelandos, et expugnandos Hebreos. Quidam alii dicunt prophetam loqui de quibusdam gentibus, quæ quandoque mouent arma aduersus homines probos, et iustos, et Dei seruos: veniunt inquam isti furore perciti, ut opprimant uiros bonos. Verum eos spiritus domini cogit, idest repellit, fugat, et retrorsum abire compellit. Sic enim exponunt verba illa. Cum uenerit quasi fluuius violētus, hoc est hostes & exercitus malignorum, quem spiritus domini cogit. Cogit inquam, uel eos, qui volunt infestare, et opprimere bonos uel impedire dominum Deum, ne uindictā sumat aduersus impios, et peruersos homines. Sunt postmodum, qui particu-

Pagninus dicitur sic intellexisse.

lam istam referunt ad diem iudicii, quo scilicet filius hominis venerit in maiestate sua redditurus vnicuique secundum opera sua. Veniet inquam, uelut fluuius violentus, ut ex tempore, & præter omnem expectationē. Sic enim legitur Math. 24. sicut fulgur exit ab oriente & paret usq. in occidentem sic erit aduentus filii hominis. Cyrillus, & quidam alii moderni, ut Hector Pintus exponunt hunc textum de ira Dei quæ tanquam fluuius uiolentus, quem spiritus domini, iustitia, et iudicium eius cogit, uenit ad puniendum, et castigādum hostes humani generis, et quicunque aduersantur diuinę uoluntati, & mandatis eius.

Matth. 24.

Omnes istæ expositiones possunt vtcūque admitti, sed re uera ea mihi longè melior, et conuenientior apparet, quā D. Hieronymus, et plerique aliqui ad mittunt, ac recipiunt, et hęc ea est, qua C uaticinium istud refertur ad illud sanctissimum tempus, et diem, quo factus est repentè de cœlo sonus, tanquam ad uenientis spiritus uehementis, et repleuit totam domum ubi erant omnes discipuli sedentes, ut habetur in Act. ca. 2. Tunc enim citra omnem cōtrouersiam uenit filius Dei, notitia Dei, ueritatis agnitio, et fidei protestatio, quasi fluuius violentus, absque ulla expectatione, et præscientia, qui scilicet Dei filius D tanquam fluuius, uiolentus agebatur, et cogebatur à spiritu domini, quandoquidem de eo legitur apud Esaiam cap. 61. Spiritus domini, super me, eo quòd vnxerit me ad euangelizandum pauperibus misit me.

Act. ca. 2.

Esa. ca. 61.

At si quis uellet per fluuium violentum intelligere spiritum sanctum nulla est difficultas, quandoquidem perinde est, ut spiritus sanctus tanquam fluuius uiolentus super apostolos de- E scenderit, ac si ipse filius. Per spiritum domini postea fluuium istum cogentē possumus intelligere diuinam uoluntatem, amorem, et charitatem, atque ipsam pietatem quæ deum impulit, et coegit ut mitteret spiritum sanctum, iuxta illum hymnum, quem canit Ecclesia in die Ascensionis, cum inquit Ipsa te cogat pietas ut mala nostra su-

peres. Dicitur enim ſpiritus domini cogere .i. impellere, & quodammodo vim facere, ut quàm celeriter, & citiſsimè filius Dei ueniret in mundum. Nec mirum, quod tam violenter ad nos venerit, quia ſic etiam prædixit regius Propheta pſal. 147. Velociter currit ſermo eius. Velociter inquam, veniet & violenter, & ueniet Syon redemptor .i. redemptor ipſius Sion, vel ipſi Syon, et eis qui redeunt ab iniquitate Iacob. Vel dicamus qui redeunt ab iniquitate Iacob .i. Iudæi illi, qui conuertentur ad Christum, & ingredientur domum ideſt Ecclesiam, quam ſibi dominus ab æterno

Pſalm. 147

A præparauit. *Hæc dicit Dominus, hic eſt ſpiritus meum cum eis.* Ideſt hoc ego polliceor; et conſtanter ſpondeo, et affirmo, ſpiritus meus, qui eſt in te ò propheta, ò domus Iacob, ò paſtores, et miniſtri Eccleſiæ, ò uos ſucceſſores Patriarcharum, & Prophetarum, et Apoſtolorũ ſpiritus meus, qui eſt in quocunque veſtrum, et verba mea quę poſui in ore ueſtro, nõ recedẽt de ore ueſtro nec de ore ſeminis veſtri, & de ſemine ſeminis, B et cũctorũ, qui futuri ſunt poſt uos, et legitimè ſuccedẽt dicit Dñs, q nec falli nec fallere poteſt amodo, & vſque in ſempiternũ. Et ſic eſt finis huius capitis.

CAPVT LX.

1. *SVRGE, illuminare Hieruſalẽ. Quia uenit lumen*
tuũ, & gloria domini ſuper te orta eſt. Quia ecce
tenebræ operient terrã, & caligo populos: ſuper te
autem orietur dominus, & gloria eius in te vide-
bitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & Re
ges in ſplẽdore ortus tui. Leua in Circuitu oculos tuos, & vide: om
nes iſti cõgregati ſunt, venerũt tibi: filij tui de lõge venient, & fi
2. *lia tua de latere ſurgẽt.* Tũc *uidebis, & afflues, mirabitur, & dili*
ta bitur cor tuũ quãdo cõuerſa fuerit ad te multitudo maris; forti
tudo gẽtiũ venerit tibi Inundatio Camelorũ operiet te Dromeda
rij Madian, & Epha: omnes de Saba veniẽt aurũ, & thus deferẽ-
tes, & laudẽ domino annunciãtes. Omne pecus Cedar cõgregabi
tur tibi, arietes Nabaioth miniſtrabũt tibi: Offerentur ſup placabi
li altari meo, & domũ maieſtatis meæ glorificabo. Qui *ſunt iſti, q*
3. *ut nubes volãt, & quaſi colũbæ ad feneſtras ſuas?* Me. *n. inſulæ ex-*
4. *pectãt, & naues maris in principio, ut adducã filios tuos de longe:*
argentũ eorũ, & aurũ eorũ cũ eis nomini domini Dei tui, & ſacto
Iſrael quia glorificauit te: & ædificabũt filii peregrinorũ muros
tuos, & reges eorũ miniſtrabũt tibi. In *indignatione. n. mea pcuſ*
5. *ſi te: Et in recõciliatione mea miſertus ſũ tui. Et aperientur portæ*
tuæ iugiter: die ac nocte nõ claudẽtur, ut afferatur ad te fortitudo
gẽtiũ, & reges earũ adducãtur. Gẽs. n. & regnũ, q nõ ſeruierit tibi
peribit: & gẽtes ſolitudine vaſtabũtur. Gloria Libani ad te ueniet
abies, & buxus, & pinus ſimul ad ornãdũ locũ ſãtificationis meæ,

& locum

& locum pedũ meorum glorificabo. Et uenient ad te curui filii eo
rum, qui humiliauerunt te, & adorabunt uestigia pedum tuorũ
omnes, que detrahebant tibi, & vocabunt te Ciuitatem domini
Syon sancti Israel. Pro *eo quod fuisti derelicta, & odio habita,* 6.
& non erat, qui per te transiret, ponam te in superbiam saculo-
rum, gaudium in generationem, & generationem: & suges lac
gentium, & mamilla regum lactaberis: & scies quia ego domi-
nus saluans te, & redemptor tuus fortis Iacob. Pro *ære afferam* 7.
aurum, & pro ferro afferam argentum: & pro lignis æs, & pro
lapidibus ferrum, & ponam uisitationem tuam pacem, & præpo
sitos tuos iustitiam. Non audietur ultra iniquitas in terra tua,
vastitas, & contritio in terminis tuis, & occupabit salus muros
tuos, & portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius sol ad lucen
dum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te: sed erit tibi do
minus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam.
Non occidet vltra sol tuus, & luna tua non minuetur: quia erit
tibi dominus in lucem sempiternam, & complebuntur dies lu-
ctus tui. Populus autem tuus omnes iusti, in perpetuum hære-
ditabunt terram germen plantationis meæ, opus manus meæ ad
glorificandum. Minimus *erit in mille, & paruulus in gentem for-* 8.
tissimam: ego dominus in tempore eius subito faciam istud.

EXPLANATIO IN SEXAGESIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

SVRGE, illuminare Hyerusalem. Quia uenit lumen tuum, & gloria domini super te orta est.

Intentio prophetæ in presenti cap.

IN his uerbis citra omnẽ cõtrouersiam Esaias diuino spiritu afflatus, et plenè imbutus Ierusalẽ ciuitatẽ sãctã alloquitur, nõ eã quidẽ, quę tũc erat terrestris, et ũbratica, sed quę p ipsã pfigurabaẽ, hoc est ecclesiã ex Gẽtibus & Iudæis colligẽdã, et postmodũ ad cęlestẽ, et triũphantẽ ecclesiã, quæ est no B ua Ierusalẽ describẽdã ptrãsit, et quodã modo gestiẽs, iubilãs, et exultãs tãquã fuerint iã adimpletę pmissiones factę Israeli loquitur propheta. Alii dicũt q postquã in calce præcedẽtis capituli dictũ est Syõ redimẽdã, et dei spiritũ nũquã ab ea recessurũ, nũc vehemẽter ei cõgratulatẽ, et sũmã eius fęlicitatẽ describit, cuius rei occasione, multa palã, et apertè de Christo mysteria ptractãẽ Nõ desũt alii tũ ueteres, tũ moderni, q

penes capitulũ istud,aliã videt habere intẽtionẽ,sed ex cõtextu ipsius litteræ diligẽter expositæ,planius apparebit in tẽrtio prophetæ dicit ego.*Surge illumina te Ierusalẽ.* ista dictio Ierusalẽ addita fit it huic textui,q̃a(ut inquit D. Hier.) nõ est in textu hebraico,quãuis in tex.lxx Intẽptũ sit apposita.Surge ergo tu Ciuitas Hyerusalẽ,aut Ciuitas Syõ,q̃ cęcidisti,et in tenebris,pstrata iacuisti.Surge tu qui iacebas in Synagogis,et in maxima obscuritate cubabas.Surge ĩquã,et aciẽ mentis in radios diuinę claritatis intẽde.Surge quę hactenꝰ obdormisti, et inani ocio torpere uidebaris, surge, nõ ãplius dormitet,ac in tenebris ignorantiæ, et flagitiorum puluere iacere uelis:*Surge,& illuminare*.i.sic surge,ut illumineris,nõ n. ã se ipsa poterat surgere,et illuminari, sed aliũde opꝰ erat ut res,et lumẽ reciperet,oportebat n. liberũ b onis arbitriũ moueri ã deo,et sic motũ recipere lumẽ gratię iustificãtis. (ut docet Tho. 1. 2.q.109.ar.7.ad 1.Propterea subdit *Quia uenit lumẽ tuũ, & gloria domini super te orta est.* Sic etiã Baruch 5. pmittit hãc fęlicitatẽ ipsi Hyerusalẽ d. Surge Hyerusalẽ,et sta ĩ excelso,et circũspice ad Oriẽtẽ,et vide collectos filios tuos ab Oriẽte sole vsq; ad Occidẽtẽ. Iumen istud fuit Christi saluatoris aduentus,et eius gloriæ,ac maiestatis declaratio,quia ante eius aduẽtũ tenebræ infidelitatis operiebant uniuersã terrã,et caligo peccatorũ populos;gẽtes quidẽ ignorãtiæ tenebris et inuolutæ,populi uerò Iudæorũ,errorũ caligine erant occupati,et iure quidẽ gẽtes tenebris dicebãtur inuolutę. Iudæi vero caligine, q̃m sicut tenebrę aduenięte sole dispgũtur statim,et abeunt,caligo verò nõ sta,ita aduenięte Christo,et eius doctrina p orbẽ diffusa,facilius multò apphẽderũt illi fidẽ q̃ Iudæi:Quarè aduenięte Christo supuenit orbi lumẽ sacrę doctrinę et spiritualis intelligẽtiæ.queadmodũ Paul.2.ad Cor.c.4.d.Deus,qui dixit lumẽ de tenebris splẽdescere,ipse illuxit in cordibꝰ nostris ad illuminationẽ sciẽtiæ claritatis Dei. Deinde adueniente.Christo accessit nobis,et vniuersæ Ecclesiæ lumẽ gratiæ, queãdmodũ Ioan.cap.1.Erat lux uera,quę illuminat omnẽ hominẽ uenięte in hũc mundũ. Et paulo infra.Gratia,et ueritas p Iesũ Christũ facta est.Postremò aduenięte Christo, p ipsum Christũ cõfertur nobis lumẽ gloriæ.de quo lumine loquebatur Dauid ps. 35 In lumine tuo videbimus lumen *Surge* ergo,*illuminare Hierusalẽ,quia uenit lumẽ tuũ*.i.Christus Dominus,q quidẽ uocatur lumẽ tuũ, non absq; rationabili causa,q̃m.ẽ ex te natus,pte primo natus,et p tui salute à Patre in hunc mundum missus,et diú à patribus tuis expectatus,ac requisitus:quem admodũ multos,et frequentes legimus clamores à sanctis patribus emissos, dicẽtibus. Veni domine,et noli tardare. Et Zacharias Pater Ioan. Baptistę. Nũc (inquit)Dimittis seruum tuum in pace quia uiderunt oculi mei salutare tuũ. Dicitur ergo lumen tuum, quia prius tibi promissum, et tui gratia (ut diximus) in hunc mundum destinatum. Queadmodum ipsemet testatur apud Math. d.Non sum missus,nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel. Sed quoniam ipsi Iudæi non comprehenderunt istud lumen,adeirco fuit translatum,& transmissum ad gentes. Non ideo tamẽ sequitur,quòd incrudelitas Iudæorũ fuerit in causa, quòd gratia Christi dimanauerit ad gentes,quoniam tamet si fidem apprehendissent, gentes etiam forent illam consequtæ. Vt notat Caieta.super cap. 11.Epist.ad Rom. Nec obstat q̃ Paul. dicat gentes misericordiã cõsecutas propter incredulitatem Iudæorum quod aliud est loqui de facto. et aliud de possibili (dicit ipse.) Cum ergo dicitur. *Surge illuminare Ierusalem, quia uenit lumen tuum.* Quamquam de Hyerusalem terrena, et de populo Israelitico secundum carnem intelligi possit, et verè dicendum Christum ad eos primitus missum, nihilominus,iuxtà spiritualem intellectum, per Hyerusalem intelligendam esse Ecclesiam primitiuorum ex Iudæis, et gentibus collectam,et consequenter eãdem Ecclesiam progressuram et duraturam usque ad consumationem sæculi et iuxtà hunc sensũm citra omnem scrupulum dicere possumus lumen istud, quod est Christus Dominus, fuisse

Ex D. Hier. | Paul.2.Cor. cap 4. | Ioan. cap. 1 | Psalm. 35. | Matth.c.15

fuisse vniuscuisq. nostrum, & pp vnűquemq. nostrũ huc accessisse, fuit lumen tuũ, & lumen meum, lumen tuum, quia pro tui beneficio destinatum: lumen tuum, quia in rẽ tuam venit, & in tuum profectum, lumen tuum, quia illuminabit mentem tuã & eo duce im mortalitatem consequeris, & lumen indeficiens, erit tandem lumen tuum, & lumen meũ (modo velimus) lumen gratię, & lumen gloriæ: dicitur venisse quod multa post tempora futurum est, vt cognoscamus rei certitudinẽ. *Et gloria domini super te orta est &c.* Sed quo modo gloria domini super te orta est? orta est inquã qñ filius Dei, qui gloria patris est, & nominatur, quãdoquidem per ipsum, & in ipso, & cum ipso, glorificatur Deus, venit in hunc mundum & super te ortus est, & quæ quondam fuit super tabernaculum Dñi, & templum eius super te ô Hyerusalem cęcidit, sup te venit, propterea gloriosa dicta sunt de te Ciuitas Dei: descendit.n. spiritus Sanctus in vterum virginis, quæ de te processit, atq; ideirco gloria domini super te orta est, vocatur etiam Christus gloria patris, quoniam refert eum à quo ortus est, & ex cuius vtero ante luciferum genitus est, in propria eius natura, & quẽadmodum nouimus filium, in ipso, & per ipsum magnificentiam, gloriam, ac maiestatem patris contemplamur, vti Christus d. apud Ioã. Pater clarifica filiũ tuum, vt filius tuus clarificet te. *Orta est etiam gloria domini super te*, quãdo diuinę bonitatis & iustitiæ per Euangelij prædicationem facta est manifestatio, multis, & varijs signis, & prodigijs eiusmodi prędicationem confirmauit, & apud Iudæos primum miracula edidit, mortuos ab inferis resuscitans, cæcos illuminans, leprosos mundans, dæmones increpans, & cum potentia, & auctoritate expellẽs: omnia denique prestans, & efficiens, quibus fidem faceret, & declararet se verè Deum esse, & natura Dei patris filium. Hoc quidem irrefragabile argumẽto demonstrauit Iudęis Christus, se verũ esse Messiam, nec quemquam alium fore expectandum, cum dixit. Cęci vident, claudi

Christus Iesus, gloria patris.

Ioan. 17.

A ambulant, mortui resurgunt, & pauperes euãgelizãtur. Vnde postea subdit. Beatus, qui non fuerit scandalizatus in me. Deinde sequitur *Quia ecce tenebrę operient terram, & caligo populos*, quasi dicat: nõ amplius obdormias neq. amplius ocio torpescas, expergiscere iã & excitare, & surge vt illumineris, posteaq̃ venit lumẽ tuu, hoc est lumen illud quo solo poteris illustrari, & illuminari, & tenebras depellere, quia ni si

B surrexeris, & illumineris. *Ecce tenebrę operient terram* frõte capillata, post hęc occasio calua, non dabitur vltra facultas, & occasio, qua possis illuminari, & gratiam, & veritatem percipere, quia. *Ecce tenebræ operient terram, & caligo populos*, quoniam quicunque non receperint lumen istud, tenebris, & caligine inuoluentur, tenebris inquã ignorantię, & peccatorum caligine (vt supra declarauimus) Ecce (inquam) hoc est

C certè futurum est, & citra omnem controuersiam terra erit operta, & circumuoluta tenebris. Aliqui volũt, hoc loco futuru accipiatur pro pręsenti, quod frequẽs est in scripturis sacris; vt sic dicamus. *Surge illuminare Hierusalẽ &c.* quia tenebrę operient terram, & caligo populos, quasi dicat vniuersus orbis est tenebris ignorantię, & caligine peccatorũ inuolutus, & nulla est pars terrę quę sit immunis ab hac miseria. Se-

D quitur. *Super te autem orietur dominus & gloria eius in te videbitur.* Aliqui expositores opinantur priora verba, quibus Propheta cohortari videtur, & suadere Hyerusalem surgere, & illuminari ad quoscunque posse referri. Quòd verò subdit *Super te orietur dominus &c.* ad solos electos pertinere. Sed ego nõ moror istud discrimẽ, mihi magis placet, vt quęcunq; sunt hactenus dicta ad veros Israelitas referantur, quia pręter

E eos, omnes alij sunt in tenebris, & caligine, non solum in tenebris interioribus, verumetiã in illis, vbi erit fletus, & stridor dentiũ. *Super te* igitur, q surrexeris à sõno peccatorũ, & illuminatus fueris, vel illuminari curaueris, *orietur dominus* qui ẽ sol iustitię. *& gloria eius in te videbitur*, cuius rei testimoniũ affert Io. cap. 1. cũ d. Et vidimus gloriã eius

Matth. 11.

Ioan. 1.

gloriam quasi vnigeniti à patre, plenū gratiæ, & veritatis. Sed quid est dictu *Super te orietur dominus?* nihil vltra, nisi quòd in eum solum sperabis non alia erit mens tua, & animus tuus, nisi in ipsum Deum, & quęcunque placita sunt ei facere semper *Super te orietur dominus*, idest Deus semper tecum aderit in cunctis operibus tuis præsto aderit, scuto circundabit te veritas eius nec timebis à timore nocturno, & spiritus eius bonus deducet te in viam rectam, & educet de tribulatione animā tuam *Super te orietur dominus*, ista locutio magnum quid indicat, vt non facile possit explicari: *super te* inquam .s. in te nihil tale expectante, neque etiam promerente *orietur dominus*, te totum occupabit, super te descendet, & ex te, & super te orietur, *Et gloria eius in te videbitur* & manifesta erit. ex te inquam orietur, quia nō alium videbitur elegisse locum vnde appareat, vel oriatur quam animam tuam, & cor tuum, sic etiā legitur Baruch cap. quinto: ostēdet Deus splēdorem suum in te qui sub cęlo est. Deinde sequitur *Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui.* Non est, qui dubitet, hoc in loco vocationem gentium per Esaiam prędici: ambulabūt inquit gentes cuiusq; nationis, sexus, ac ætatis ad ipsum Christum, & videtur alloqui Hyerusalem .i. Ecclesiam illam primitus erectam, & constitutam Hierosolymis, & eandem consequenter duraturam vsque in finē sęculi. & prędicit gentes accessuras, & ambulaturas ad Christum in lumine tuo, hoc est in lumine mox dicto, longè prius patribus promisso, & tibi tandem collato, & hoc est lumen Christi, & Apostolorum in quo nos omnes ambulamus. *& reges in splendore ortus tui.* Reges inquam (inquit D. Hier.) quorum cor in manu Dei est, & illi reges in quorum corpora non regnat peccatum, omnes isti ambulabunt in splēdore ortus tui: Reges enim hoc loco vocātur, non hi tātum, qui tēporaliter aliis dominantur, sed & illi, qui dominātur suis cupiditatibus & post eas nō vadūt. Ambulabunt ergo isti, sed nō absq; causa meminit Reges vt ostēderet se non

A destituendum esse cultoribus cuiuscunque status, idest subditorum, & regum, vnde psal. Reges Tharsis, & insulę: sed videndum est quo ambulabunt ad Christum diximus, hoc est ad fidem, inculpabilem, ad obtinendam salutem & ad ueram Dei, & sanctissimę trinitatis cognitionem: non enim amplius lignis & lapidibus, sed vni vero, & soli Deo, qui est vniuersorum Dominus, laudem, gloriam, & honorem exhibe-
B bunt: ambulabunt tandem idest vias omnes actiones & studia sua dirigent, & tractabunt in lumine tuo, & in splendore ortus tui, prius enim quam orietur illis, vel super illis dominus, gentes in tenebris ambulabunt, orta autem luce, & posita super candelabrum ambulabunt, in illo lumine, quod per te prius ortum erat, & reges quoq; nec solum homines gregarii, & infimæ sortis, supplices oculos attollent ad splen-
C dorem luminis, quod ortum est tibi: potest etiam dici Hyerusalē orta quando per baptismū fuit renata, & subdit *Leua in circuitu oculos tuos, & vide omnes isti congregati sunt venerunt tibi. Filij tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere surgent &c.* loquitur hic Propheta ad eandem Ecclesiam, sed quæ primum ministerio apostolorum congregata fuit in Syon, & vaticinatur vt supra, sed aliquanto clarius vocationem gentium, &
D duorum populorum in Christo vnionem, & legalis vmbrę in spiritualem cultum mutationem: omnia enim (vt supra diximus) innouantur in Christo & vetera prętererunt. Cū ergò dicit *Leua in circuitu oculos tuos*: videtur quodāmodo propheta cōsolari præfatam Ecclesiam & iubet eam de accessu, & conuersione gentiū, magnopere lętari, ostēdens, qui ad fidē veniunt nō fore extraneos, atque peregrinos, nec eorum sa-
E lutē, & redemptionem quicquā damni vel incommodi allaturā, sed gloriā potius, decus, atque honorem, & simile est ei, quod dicebat dominus apud Ioan. cap 4 leuate oculos vestros, & videte; quia iam albę sūt regiones ad messem Leua itaq. in circuitu oculos tuos perlustra circumquaque vniuersam terrā, & videbis ex vnaquaq; orbis parte, & non *Ioan.*

non ex solis terre Iudeę angulis, & an gustijs plurimos ad te cōfluere, & convenire. *Omnes isti congregati sunt* nō qui dem in vno,& eodem loco,verū in vna fide collecti,eūdem finem spirantes,& anhelātes. Venerunt tibi in rem tuam in cōmodum tuum in fauorem & subsidium tuum, & tanquam filij, confratres,& socij tibi, aduenīūt, & adiunguntur:nam cum antea dispersi essent, neq; alter alterū cognosceret, & quisq. suam sectaretur hęresim,ac sentētiam & plurimū inter se dissiderēt; nunc so ciati sunt,& cōiuncti in vna fide, & spe salutis vestrę. Proinde gaudere oportet & exultare quia perierat,& inuēti sūt. Cū postea dicit, *Filii tui de longe venient & filiæ tuæ de latere surgent*, non absque ratione gentes ad fidem conuersæ appellantur filij Ecclesiæ fidelium ex eisdem Iudæis collectæ, tum quia salus ex Iudæis est,tum quia lumine Iudæis antea promisso,& ex parte cōcesso,dicuntur illuminati, & eiusdem luminis baptismate purificati. *Filij igitur tui de longe venient.* de longè quidem,non so lum ab extremis orbis terræ partibus quemadmodum dixit saluator. Multi ab oriente, & occidente venient, & recumbent cum Abraham Isaac,& Iacob in regno cœlorum,sed longè dicuntur venire ratione affectus,& ipsius animi, vt qui prius erant prorsus abalienati à Deo (vti B. Gulielmus,qui erat sceuissimus homo postea magnus Dñi seruus effectus, sicut & Paulus Apostolus (vt

Psal. 118. dicit psal.) longe à peccatoribus salus & D. Paulus. Vos qui eratis longe,facti estis prope. Oms ergo hi filii tui de lon

Eph. 2. ge venient: Proinde non existimet Iudæus,eos tantum qui ex sanguine sunt Israel oriundi,filios Dei,& Ecclesię nūcupari; sed quotquot ex omni tribu, & natione vocati fuerint ad ueri cognitio

Rom. 9. nem,velut D.paul.attestatur d. Nō om nes qui ex Israel sunt hi sunt Israelitę, neq; qui semen Abrahę sunt omnes liberi, sed filij promissionis reputantur in semine. dictum est enim Abrahę à Deo:patrem multarum gentiū te constitui. Sed cur distinguit filios, & filias, (inquit .n.) Filij tui de longe venient, & filię tuę de latere surgent. Cum in-

A quit. *Et filię tuę de latere surgent* fortassis vt inuueret vtriusque sexus homines ad Christianā fidē pertinere cum in lege veteri homines tātum masculini sexus circuncisionem acciperent, id circo seorsum nominat filios & filias. Aut etiam per filios intelligit,qui sunt in fide fortiores, per fœminas verò, infirmiores, & eos, qui sunt, velut paruuli in Christo, Aut tertio dicendū est, hebraico more propter sermo-

B nis elegantiam fieri hanc distinctionē seu distributionem,sed pro rei veritate vtrumque verbum, vtrisq. annectendū est. vg. filij & filię de longe venient, & filij pariter,& filię de latere surgent sed dicuntur filię de latere surgere tamq; infirmiores,& debiliores,nō de longè, sed quasi de latere prodiisse: Quidam legunt de latere sugent. & iuxta D. Hier per hæc uerba uult indicari quod animæ in Christo lactentes,quę nomi-

C ne filiarum nuncupantur quasi modo geniti infantes,rationabiles, & sine dolo concupiscere debeant ; & sugere lac apostolorum . Aut dicamus quod filię de latere surgēt,hoc est,fideles,quo no mine communi comprehēduntur masculini sexus, & feminini ad Christū p fidē,& sacramēta accedentes sunt percepturi gratiā remissionis peccatorū ex Christi latere,vnde fluxit sanguis,ēc aqua. Aliqui textus habet. Et filię tuæ

D in humeris portabuntur,quibus verbis indicatur,quod homines vtriusq sexus aliquāto tardiores,et imbecilliores,cū primū accesserint ad fidē,more paruulorum in humeris perfectorum,et pru dentum ministrorum; ac sacerdotum portabuntur: quemadmodum dicebat Apostolus,debem⁹ nos firmiores imbe cillitates infirmorū sustinere,& nō no bis placere,sed super latus,& humeros pariter & in gremio eos detinere, & ve

E lut paruulis in Christo lac potū dare. Possumus etiam dicere (nulla istarum expositionem reiecta) quòd filię de latere surgent,idest de materno vtero,& de parentibus infidelibus surgent,& venient ad Ecclesiam, vt Daria olim virgo Vestalia, & Emerentiana virgo adhuc Cathecumena relictis parentibus & plures aliæ gentes de latere hoc est

Filię tuę de latere surgent.

vix in lucem editę, accesserũt ad Christum & venerunt ad Ecclesiam: filię inquam Dei per prędestinationem. Post hæc sequitur *Tunc videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuũ, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi: Inundatio Camelorũ operiet te, Dromedarij Madian & Epha.* Particula ista est adeo clara, vt nulla indigeat expositione: aliqua verba solum annotare libet. predicit .n. Propheta his verbis ingens gaudium, quo iure optimo perfundetur Ecclesia, cum tam ingens multitudo idolatrarum conuertetur ad Christum, tunc idest, eo tempore quo in actum vaticinium istud reducetur, videbis & afflues, idest mirifice lętaberis, non poteris te continere intra limites, & vt vulgo dicitur, intra pellem consistere, tunc inquam, cum multitudo maris, idest gentes quæ sunt trans mare incredibili hominum frequentia confluent ad te, fortitudo gentium, idest, vis, robur, & magnificentia, & neruus diuersarum gentium ad te concesserit, tunc profectò mirabitur, & dilatabitur cor tuum, præ ingenti gaudio, & lætitia: etenim mirari consueuimus & obstupescere quando pręter opinionem, & expectationem hominũ fieri aliquid contingit, vt quando percipimus aliquod regnum ad fidem conuersum, vel de fidei hostibus aliquem susceptũ triumphum, vt quando in Epiro, Turcharum naual bello profligatus exercitus fuit. Sed per fortitudinem gentium non intelligas solum robur, & diuitias, ac strenuitatem hominum, quæ quidem videre, & proprius intueri magnum est gaudium & animi oblectamentum, vt experimẽto comprobatur; verum spiritualiter hæc sunt intelligenda, quandoquidem per multitudinem maris, & fortitudinem gentiũ intelligenda sunt hæc omnia, puta vires, ingenium, industriæ, artes, & scientiæ, quæ veriores diuitię sunt, quam aurum, & argentum, & quęcumque beneficio maris, aut iumentorum, possunt ad quemcunque deferri, & multò magis bonitas, modestia, fides, & quæcunque per spiritum sanctũ pręciosa dona conferun-

A tur, his enim omnibus ditata est Ecclesia, & per vniuersum orbem propagata hęc est multitudo maris, & fortitudo gentium: Sic etiam. Inundatio Camelorum, Dromedarij Madian, & Epha, tanta inquam erit copia istorum animalium, quæ adducentur ex longinquis regionibus ad te, quod operiet te in horum animaliũ, & aliarum opum omnis generis affluentia vsque adeo repleberis, & modo quodã sum-

B mergeris, quod vix inde poteris educi. *Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudẽ domino annũciantes.*

Circa nomina huiusmodi animalium non est præsentis negocij diutius laborare, sed adire oportet, & consulere Aristotelem, Plinium, & alios authores, qui de natura animalium scribunt ex proposito; atque etiam de nominibus harum regionum consulendi sunt Geographi, quique de situ or-

C bis diserte conscripserunt. Sat erit pro intellectu horum verborũ videre quæ scribit Diuus Hieronymus, Diuus Thomas, & cæteri expositores. Dicit ergo propheta. *Omnes de Saba venient aurum, & thus deferentes, & laudem domino annunciantes.* Vide tamen ne intelligas de omnibus indistinctim, & de singulis generum, sed generibus singulorum, hoc est de omni genere, sexu, & gradu aliquos es-

D se venturos: dicuntur autem hi non solum materiale aurum, & thus ad christum perferre, sed spiritualiter, & typicè bonorum operum suauem fragrantiam, ac redolentiam, spiritualesque diuitias. Constat enim & manifestum est illos tres reges in ortu Christi ad eum vere & realiter accessisse, & illa tria munera, videlicet aurum, thus, & myrram non absque grandi mysterio eidem obtulisse. Cu-

E ius rei singulo quoque anno in vniuersali ecclesia, per totum orbem dispersa, fit solemnis commemoratio.

Dicit etiam: *omne pecus Cedar congregabitur tibi; arietes Nabaioth ministrabunt tibi: offerentur super placabili altari meo, & domum maiestatis meæ glorificabo.* Per hęc nomina diuersorum locorum, gentium barbararum, quæ sunt vicinę

Israelis

Israeli, totius mundi conuersio prędicatur, quod q. per huiusmodi animalia quę hic nominantur intelligendi sint homines, diuersa munera obeūtes, patet ex textu, vbi habes, quod Arietes Nabaiot ministrabunt tibi. Quis enim putet animalia muta, & irrationalia ministratura Deo? nisi dicas, illis vti quandoq. Sacerdotes ad immolādum Deo. Nabaiot quidem, (vt inquit D. Hiero.) Prophetia interpretatur. Quare arietes Nabaiot, hoc est, cohors, & multitudo prophetarum ministrabunt Domino. Breuiter dicendum est (si per arietes intelligamus iuxta literā) hoc genus pecoris, nulli dubium quod ipsi nō ministrabunt, sed ministrabūtur a Sacerdotibus ipsi Deo. Vt innuit D. Hieronymus. At si per arietes intelligamus mysticè duces gregū, idest ipsos sacerdotes & pastores animarū, ministrabunt

Psal. 28. Domino. Vnde Psal 28. Afferte Domino filij Dei, afferte Domino filios arietum. Et cum inquit. *Offerentur super placabili altari meo, & domum maiestatis meę glorificabo,* ostēdit Propheta, & pdicit quid officij, quid muneris fieri poterit de huiusmodi animantibus. Inquit. *Offerentur super placabili altari meo,* quod quidē altare quid nam aliud, quā Christus est, p quē nobis placatus est Deus? & domus .i. Ecclesia maiestatis suę glorificabitur. Hoc autem dicit Esaias vt notet differentiam, ac pręeminentiam nouæ legis a veteri, in qua non licebat alienigenis, quales erant Madianitę, & Ismaelitæ, & cæteri idolorum cultores Deo hostias offerre, quòd si forte obtulissent, non erant ei accepta: at in lege noua licebat quibuscūq. hostias offerre super altare Dei, quod est ipsemet Christus, & erunt acceptę coram eo, quia iam altare ipsum est placabile, & placatum, quia scilicet placauit ipsum Deum, neque vllum amplius est discrimen inter ipsos offerentes, quicunque sint illi; quoniam in Christo Iesu nō est seruus, neque liber barbarus neq. Scitha, Gręcus, & Iudeus: sed omnia, & in omnibus est ipse Christus quare acceptę sūt eorum omnium hostię, qui per fidem in Christum accedunt ad ipsum Deum, & Ecclesia Dei non est amplius

A domus hostiarum, & fumorū, sicut erat templum Ierosolymitanū, sed orationis potius, & cultus spiritualis: quemad modum dicebat ipse Dauid. Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo, eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinū. Vnde, & Christus alibi ex testimonio huius prophetæ vocat domum suam domū orationis, quo pacto gloriosa dicta est, & facta. non tamen existimes sic Deo gra- Psal. 140.

B tum fore cultū spiritualem, vt omnino negligat cultum externum & corporalem, vt alias dicemus, neque existimes cuicunq. fideli licere hostias offerre super altari, sed iis tantum, qui ad hoc munus sunt deputati. Deinde sequitur *Qui sunt isti qui vt nubes volant, & quasi columba ad fenestras suas?* Ista percūctatio pōt ad duo referri. Primū quidē ad id, quod supra dictū est Tunc videbis, & affluēs, & mirabitur, & dilatabitur Tex. 8.

C cor tuū, quādo cōuersa fuerit ad te multitudo maris, &c. vt miretur adhuc de celeritate illarum gentium, quæ conuertuntur ad fidem: Deinde potest esse specialis, & seiunctā admiratio, qua pheta admiretur, & stupeat de tot gētibus tanta cum celeritate ad fidē confluentibus: aut ipsa Ecclesia ex Iudęis primitus collecta dicatur admirari, preuidēs admirabilē gentium concursum ad eādem fidem, aut celerem, vel

D celebrem Apostolorū, & ministrorum Dei per vniuersum orbem discursum prędicantium, & annunciantiū pacem, & salutem gentibus, & sic ipsa Ecclesia (vt dictum est) uel Propheta in persona Ecclesiæ suspiciens quodammodo in cœlum, & pre admiratione gestiens inquit. *Qui sunt isti qui vt nubes volant, & quasi columba ad fenestras suas?* Mira percunctatio (inquit Rupertus) tendens ad hoc, vt auditores habeat, ac

E Rectores quàm maximè attentos: poterat namq. dicere gentes, aut Apostoli turmatim accesserunt ad fidem, & prędicarunt eandem, sed voluit, quia sic oportebat rem tantam in tempore suo cognoscendam, & discretius abscōdere, & postmodum conuenienti, & digno quantum potuit mysterio, cū percunctatione declamatoria significare dicēs

Qui

A *Qui sunt isti, qui vt nubes volant, &c.* Sciendum autem quod per istos, qui sicut nubes volant, & quasi columbę ad fenestras suas, sacri Doctores multos volunt comprehendi. Primo quidem gentes, & populos diuersarum nationum, qui non morosè, aut pedetentim, lentoue gradu, prędicato Euangelio ad fidem accurrerunt, sed maxima cum festinatione, & breui ad modum temporis spatio totus penè orbis fuit conuersus ad Christum; B & iure quidem optimò gentes ad fidem conuersę nubibus celeriter è terra in altũ eleuatis comparantur, & columbis ad fenestras suas properantibus, quoniam sicut nihil est in terra quod nubium sursum eleuationem posit impedire, aut volantes aues retardare quò minus properent ad nidos suos, sic non est qui posit impedire qui a diuino spiritu tãquam nubes a uento impelluntur, vel Dei amore inflammãtur, quin ad fidem, & Chri- C stianam pietatem perducantur. Deinde per eiusmodi nubes, & columbas intelligũtur Apostoli, quibus dixit Christus: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat. ipsi quidem volant vt nubes nullo quietis ocio, sed impellente spiritusancto cunctis gentibus pluuiam salutaris doctrinæ attulerunt, sunt etiam quasi columbę simplices, serpentis tamen astutiam D habentes, vel prudentiam. Columbæ istæ singulæ stant ad fenestras suas, .i. exercent quas acceperunt Spiritus sancti gratias diuisas, semper prędicando, volantes vt nubes, semper cõtemplando, et per illas suas fenestras cœlum suspicientes, meditando gementes, & gemendo meditantes. Ob eandem rationem prædicatores diuini verbi volant et ipsi ut nubes, et quasi columbæ ad fenestras suas Volant quasi nubes, E quia terrena despicientes corde, & animó cœlestibus appropinquant, verbis pluunt, & miraculis corruscant columbæ quoque appellantur & ipsi propter simplicitatẽ & stant ad fenestras suas, quia nihil in hoc mundo concupiscũt, & si quid appetũt, ob id rapacitatis studio non trahuntur. sic D. Greg. ho 5. [margin: *Greg. ho. 5.*]

[margin: *Quid per nubes, & columbas.*]

A super Euang. [margin: *super euangelia.*] Sub eisdem verbis, & sub hac insigni metaphora comprehẽduntur & homines iusti, & pii; hi enim dicuntur volare vt nubes, quia a terrenis contagiis subleuantur, & quasi columbæ ad fenestras suas sunt, quia per sensus corporis exteriora quęque interione nõ respiciũt capacitatis, eosq. foras non rapit cõcupiscentia carnalis. Nec solum hi, sed quicunq. arctiorem vitæ regulam professi sunt, sub eisdem ver- B bis comprehendũtur, hi quidem vt nubes volant, quia non per terrã gradiuntur, neq. coniugiis, & negociationibus, huius mundi implicantur, neque propagandæ soboli opera carnis impendunt, sed vt nubes volant, quia dum cœlestia appetunt, de terrenis desideriis nihil tangunt. Postremo vt nubes volare dicuntur qui posthabitis terrenis cupiditatibus, præclaris virtutibus exornati totis viribus annitũtur, vt iu- C stitia, castitate, prudentia, bonitate, & notitia diuinarum rerum, hi quoque supra mundum feruntur, & veluti nubes sursum eleuantur. Nos quoq. omnes studere debemus, & oĩ cura satagere simus velut nubes, hoc est a mundi turbinibus, & commotionibus amoti, pariterq. velut columbæ super fenestras nostras consistere, hoc est sensus nostros cohibere, ne mors ingredatur per illos, quemadmodum præcabatur D Deum Regius vates dicẽs. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem. & dixi custodiam vias meas, vt nõ delinquam in lingua mea, debemus stare super fenestras nostras; idest rebus nostris ꝓspicere, quæ nostra sunt curare, & aliena non appetere, neque velle curiosius ea perscrutari: Sed redeamus ad textũ. *Me enim insulæ expectant, & naues maris in principio, vt adducam filios tuos de longe.* Per insulas, nulli dubiũm, non esse E intelligendas eas terra, aut maris vbi sitę sunt insulę, sed habitatores earum, & non quoscunque, sed qui habitant in locis remotissimis, & a communi omnium consortio seiunctissimis. aut per insulas intelligit ciuitates quasdam in solitudinem redactas, & habitatoribus destitutas, adeò ꝙ per eas vult Esaias, vel Deus qui in hoc loco per Esa-

iam

iam loquitur innuere etiam homines illos, qui habitāt loca horrida & incul ta, & ferè inaccessa, venturos ad fidem, & obsequium Deo præstituros, quem admodū aliqui referunt de quibusdam habitantibus in nouo orbe, quiq; sunt homines horridi, ac inculti, & ipsi quoq; apprehenderunt fidem. At longe melius, & conuenientius est, per insulas hoc loco intelligere Ecclesias varijs in locis, & ferè vbique locorum constructas & construendas, in quibus honorabitur, & glorificabitur dominus Deus omnipotēs, quę vocātur insulę, quoniam in hoc mundo velut in mari profundo sunt constitutę. Sed dubium est in eo quod dicit. *Me enim insulæ expectant, naues maris in principio*, expectant inquam istæ naues de longe apulsæ, & in portu consistentes, vt recipiant eos, qui descendunt in ipsis, & faciunt operationem in aquis multis.

Tex. 4.

D. Hieron. Sed cur dicit, in principio? Hic expositores confunduntur D. Hier. inquit, in principio, quo scilicet fuit exorta fides, fuere namq; quamplurimi tam ex Iudęis, quàm ex Gentilibus, qui quamprimum Dei gratia illuxit: & prędicatum fuit Euangelium crediderunt in Christum, vt facilè est videre in actis Apostolicis. Alij dicunt. *Me expectant naues maris in principio*, hoc est in primis, quòd scilicet gentes illę transmarinę, quę incolebant regiones magis remotas, & accessu difficiliores (quod quidē satis mirabile est, & singulari pręconio commendandum) longe alijs priores ad fidem accesserunt, vt de Magis ab Oriente venientibus historia euangelica testatur. Quidam iuniores per naues maris in principio intelligunt non quascunq; naues accessisse ad Christū sed naues in principio, idest naues etiā primarias, pręstantiores, & opulentiores, vt sic dicamus, classem egregie instructam, & ornatā, & rite ordinatam Hęc ex [illegible] quamquam sit renera valde subtil[illegible], & acuta magnam [illegible] facere videt ipsi textui, Propterea prior expositio mihi satis arridet. vt intelligamus per naues maris in principio, Christum expectantes, & ad eum recedentes eos populos, & gentes, quę in

Franciscus Forerius.

A locis, & regionibus longè remotioribus morabatur, magis quam qui erant propinquiores multo, & commodiores (vt Dauid ps. 67. videtur prędixisse cū inquit. Venient legati ex Aegypto, Aethyopia preueniet manus eius Deo, & vt vno verbo dicamus, voluit eo versu innuere Propheta, quòd populus ille, qui olim erat abiectus, & apud Deum omnium postremus, primus introiuit in Ecclesiam, quæ tūc erat ex paucis fide- Psal. 67.

B libus, & cum introierit plenitudo gentium turmatim introibunt Iudæi, & in fine sæculorū, omnis Israel saluus fiet, & hoc fuit præfiguratum, & præsignatum per Iacob, & per Esau, quamuis enim Esau præcederet Iacob, Iacob tamen supplantauit fratrem suum, & abstulit illi primogenita, quo pacto, qui caput erat, in caudam factus est, & qui cauda esse debuerat in caput fuit sublimatus, & primi fuere nouissimi, & nouissimi

C primi, vt verum sit quod dixit Dauid, Populus qui nascetur quē fecit Dominus. & alibi, Populus qui creabitur laudabit Dominum; spiritu prospiciens, & prępidens quod futurum erat de populo gentium: sic ergo intelligendum est verbum illud, in principio (vt ego reor.) *Me enim insulæ expectant, & naues maris in principio, vt adducam filios tuos de longe: argentum eorum, & aurum eorum cum eis nomini Domini Dei tui, &* Psal. 21. Psal. 101.

D *sancto Israel, quia glorificauit te.* quę particula tota affertur pro causa eorū quę dicta sunt, videlicet. Qui sunt isti, qui vt nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas? Argentū, & aurū quod naues illæ maris adducent vnà cum filijs suis de longe, bifariam potest accipi, hoc est de argento, & auro vere, & realiter, quandoquidem multæ opes, & multa prædia oblata sunt Ecclesiæ Dei, quæ prius lapidibus insensatis, ac

E dæmonibus offerri consueuerant: & præter hæc obtulerunt seipsos in obsequium ipsius Dei vnà cum fide, & splendore omnium virtutum, quo loco non est prætereundum, quod ex his verbis iure optimo colligitur, plurimū conuenire, neq; vllo pacto præter rem esse, in Ecclesia militante quę conficitur ex hominibus corpore, & anima constitu-

tis temporalia dona offerri pro sustentatione ministrorum Ecclesię, pro conseruatione, & ornatu Ecclesiarum, pro subueatione pauperum, & pro redemptione captiuorum; nec facultates nostras vtcumq; multas, magnas, & valde praeciosas quicquam praecij habere putādum est, neq. in officium, aut opus dignius, & pręstantius esse impendendas, nisi quādo in honorem, & gloriam Dei, qui illas dedit, & condidit impendātur. Et in toto huius capitis residuo Esaias pręedicit multas, & varias immunitates, & priuilegia, quę habitura est Ecclesia tunc primum ex paucis fidelibus collecta; & primū quidem iam dictum est, quod naues, maris in principio adducent filios suos de longe, argentum, & aurum, & alias opes, ac facultates nomini Dei tui. Sequuntur deinde alię immunitates vbi dicit. *Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi*; magna certè, & incredibilis erit fœlicitas militantis Ecclesię, dum filij peregrinorum ędificabunt muros tuos; filij peregrinorum dicuntur filij Gentium, qui vocantur alieni, & peregrini, cum sint alterius generis, & alterius regionis, aut sectę, & rectè quidem dicit, filij peregrinorum, vt ostendat longè meliores filios fuisse, quam patres: constat .n. ex historijs, multos Principes, & reges ex patribus infidelibus procreatos mul tas Ecclesias suis sumptibus construxisse, & erexisse, & maximis donis, & facultatibus adoptasse, & exornasse: vt notum est de Constantino Magno, & de multis alijs Principibus, ac Regibus, vt est videre per vniuersam Galliam, & Hispaniam, Italiam pariter & Germaniam, vbi sunt quam plurimæ domus & ecclesię magnis facultatibus & opibus ditatæ à Regibus, magnis Ducibus, & Principibus: nec solum muris eam materialibus construxisse, verum, & spiritualibus, quæ sunt longe fortiores, & stabiliores, quam muri materiales; Cuiusmodi fuerunt eloquentia, sanctitas, continentia, bonitas, & huiusmodi. Et quanquam per filios peregrinorum communiter acci piantur quicunq. non erant ex sangui-

A ne Israel secundum carnem; verū non imus inficias, si per filios peregrinorū intellexerimus etiā filios Iudęorum, cum & ipsi ante susceptā fidem hospites, & peregrini vocarentur, de quibus Paulus Apostolus loquitur dicēs. Iam non estis hospites; & aduenæ, sed ciues sanctorum, & domestici Dei: adeo quod Sancti Apostoli inter filios peregrinorum computantur, & qui eorum sequuti sunt vestigia; quippe qui suis

B prędicationibus muros Ecclesiæ, qui sunt recta fides, & bona opera construxerunt: muri Ecclesię dicti sunt etiam sacri doctores: Et reges qui ex viuis lapidibus, idest bonis operibus, construxerunt ecclesiam, idest congregationem fidelium. Et reges eorum ministrabunt tibi: quod quidem etiam manifestum est de plerisq. Romanis ducibus, qui Christi iugo colla submiserunt, & aduersus persecutiones gen-

C tium, atq; hęreticorum insidias, plures leges, & edicta condidere. Sed per Reges qui ministrabunt Ecclesię, non solum Principes, & duces populorum, qui assistunt Ecclesię Christi satellitio munientes eam, & filios eius scuto protegentes, verum etiam quicunque summis ornati sunt honoribus, & virtutibus maximè excellunt. Hinc per parenthesim interserit ipse Propheta, vel ipse Deus per Prophetam nescio

D quid turbinis, aut mali moris, quod detinuit ipsum Deū vt Ecclesiā suam dereliquisse videretur, cum inquit (*In indignatione .n. mea percussi te, & in reconciliatione mea misertus sum tui*) Quasi velit dicere: quamquam ego (inquit Deus) susceperim te in meam fidem, & multa dona, ac beneficia tibi conferenda pręparauerim; quandoq. tamen superstiti, & in indignatione mea percussi te. Indignatus enim sum non Tex. 8.

E erga te, sed aduersus populum, qui intra te est ob infinita scelera, quæ in dies perpetrantur, ob quæ merito quidem sum prouocatus ad iram, & ob id non mirum, si aliquando pestes, seditiones, bella sæuissima, fames, & alia huius generis mala vobis adueniunt: quemadmodum hoc anno M. D. XCI. nos omnes experimur vbi multa an-

nonç penuria laboramus, et homines cuiuscúq generis, & conditionis mortalitati subiiciunt. Dicit tamen Deus. *In reconciliatione mea misertus sum tui.* idest, quando mihi visum est: & cũ præsertim, crucem pertuli, misertus sum tui, idest ꝓpitius tibi fui, & peccatum condonaui. Et volunt quidam hæc posita tanquam parenthesim, vt videatur rñdere tacitæ obiectioni certum est enim cum Deum habuerimus propitium, omnia eiusmodi mala auferẽ- B tur: ob id rogandus est Deus, vt misereatur nostri, & reconcilietur nobis. Sequitur alia commoda, quæ Ecclesiæ suæ proposuit esse conferenda, & inquit. *Et aperientur portę tuæ iugiter, die, ac nocte non claudentur vt afferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur.* Planus est horũ verborum sensus: vult enim, & hoc futurum prędicit, ecclesiam futuram patentem, & apertam singulis horis, ac momentis C quibuscũq. voluerint eam adire, & intraieĩ pro salute, & tutela animæ suæ

Ioan. cap 6. perpetuo consistere. Iuxtà illud Saluatoris apud Ioan. omne quod venit ad me non eijciam foras: quisquis .n. voluerit Dei gratiam promereri, conueniat ad Ecclesiam cuius potestas, & beneficentia, nulli clauditur necesse est & quæ gratis accepimus, gratis etiam conferre tenemur, absq. vlla personarum acceptione: *At contra gens, & re-* D *gnũ quòd non seruierit tibi, peribit. & gentes solitudine vastabuntur,* ostendit enĩ q; omnes cuiuscunq sint nominis aut illustris, aut obscuri eidem sententiæ subiicentur. Caueant ergo Iudæi, Turcè & Saraceni, & præter hos etiam Hæretici & quicunq. mali homines in peccato pertinaces, quanquá titulo tenus Christiani censeantur, & nuncupentur, quæcunque enim gens, & regnum quod, non seruierit tibi, i. E qui vel non acceperint fidem Christi, vel non obedierint præceptis ipsius, & Ecclesiæ, peribunt, parum subsistẽt, aliquando destruent & postremo sempiterno supplicio mulctabuntur; & gentes solitudine vastabuntur. Dicuntur gentes solitudine vastari, quia ob mortem, paucissima remanent: quem-

A admodum hoc anno contingit. 1.591. dicunt aliqui. *Gentes solitudine vastabuntur.* idest Iudæi, quod non probo. Et illud: vt afferatur ad te fortitudo gentium, sic exponitur à quibusdam. vt plenitudo gẽtium afferatur. Sequitur aliud. *Gloria Libani ad te veniet; abies, & buxus, & pinus simul ad ornandum locum sanctificationis meæ, & locum pedum meorum glorificabo.* Totus iste sermo est penè metaphoricus, diuinis- B simus enim hic vates rethor & Poeta insignis, per figuras, & tropos prædicit summam fęlicitatem futuram per Christum in ipsa Ecclesia militante, & inquit. Omnem pulchritudinem, & magnificentiam montis libani deducendam esse ad ornandum locum vbi Deus sanctificatur, & locum qui est scabellum pedum suorum. Libanus

Mons Libanus.

enim, vt alias dictum est, mons est Phœniciæ regionis, cedris, abietibus, bu- C xis, & Pinis, & aliis arboribus miræ magnitudinis, & suauissimi odoris consitus, & refertus de quo monte Libano loquitur David ps. 36. Vidi im- Psal 36. pium super exaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani, & alibi. Conteret Dominus cedros Libani. De hoc mõte Libani legitur 3 Reg. 5. Hyrã Rex Tyri multa genera lignorũ misit regi 3. Reg. 5. Salomoni ad ædificandum templum Dei Inter quæ fortassis erant: & ligna D quæ hic recensent: præter ea quorum meminit eo loci. Huius igitur montis gloria dabitur Ecclesiæ ad ornandum templum Dei, idest Dei munere, & beneficio florebit aliquãdo multis, & admirandis Sanctorum capitibus, vti sacri oẽs Doctores Ecclesiæ eiusmodi pulcherrimi Sanctorum cuneis decorabit Ecclesia, quæ est locus Dei: sunt enim hi velut arbores miræ magnitudinis vt qui ad virtutum celsita- E tem ascenderunt, & qui nihil habent in mente terrenum, & humile, quiq. quæ sursum sunt sapiunt, non quæ super terram. *Et locum pedum meorum glorificabo.* Ecclesia quidem est locus in quo sanctificatur Deus, & quem ipse sanctificauit iuxtá illud ps. Sanctificauit tabernaculum suum Altissimus, & est locus vbi quiescũt pedes Dei. Iuxtà

Psal. 131. tà illud ps. Hæc requies mea, hic habitabo, quoniam elegi eam. Quæ verba Prophetæ quamquam de superna ciuitate Ierusalem, & de Ecclesia triumphante intelligi queant, non incongruè tamen præsenti ecclesiæ attribui possunt, propterea eum dicit. *locum pedum meorum glorificabo*, ostendit quã maxima debeat reuerentia haberi ergà templa Dei, quæ illustria redduntur, & gloriosa ob cultũ nominis Dei, & ob multitudinem credentium, & reliquiarum, ac imagines Sanctorum, & primum omnium ob pręsentiam sanctissimi corporis Domini nostri, quare summopere cauendum est, ne quæ Dei domicilia sunt, & in quibus Dei pedes conquiescunt, vllo pacto deformare, ac deturpare studeamus. Pręterea subdit. *Et uenient curui filij eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum, omnes qui detrahebant tibi, & vocabunt te ciuitatem Domini.* Particulam istam non est opus aliter exponere. Quod enim hic dicitur, & prædicitur manifestum est lippis, ac tonsoribus. Quis enim non vidit, aut ignorat plerosq. omnis generis, & conditionis homines tàm Gręcos quàm Hæbreos, qui Ecclesię Dei erant vehementer infensi, & molesti filios procreasse, & posteros habuisse, qui non modo curui, sed proni in terram, & genibus flexis adorarunt vestigia pedum tuorum; quiq. etiam detrahebant multitudini fidelium, & ecclesiam subsanabant, postmodum vocauerunt Ecclesiam ciuitatem Domini, quam forte prius audebat appellare Synagogam, & sectam pessimorũ hominum. Adorarunt inquam vestigia pedum ipsius Dei, per quos pedes non modo ecclesia (vt diximus) sed Apostoli Dei, & successores eorum, ac imitatores intelligi possunt, per quorũ ministerium Deus ambulat, & in hominum mentes conscendit, ideo pedes Dei nuncupantur. Per diuersitatem et lignorũ quæ sunt in monte Libano. intelligi potest allegoricè diuersitas, & multitudo sacrorum ordinum qui sunt in ecclesia.

Text. 6. Præterea sequitur. *Pro eo quod fuisti derelicta, & odio habita, & non erat* A *qui per te transiret, ponam te in superbiam sæculorum, & gaudium in generationem, & generationem.* Loquitur hic Deus, & pollicetur vicissitudinem rerum: pollicetur inquam summam fęlicitatem, & excellentiam ipsi Ecclesię vice contemptus, deiectionis, & humiliationis quam olim fuerat ipsa perpessa.

Sed dubium est, de qua ecclesia habeatur sermo. Dicunt pleriq. omnes sermonem haberi de ecclesia Iudæo- B rum, quam dicit fuisse derelictã, odio habitam, & ab omnibus destitutã, huius humilitatis, & abiectionis causa ea fertur extitisse, quoniam debacchata est, & crudeliter sæuiit in eum, qui eam euehere, & incolumen perpetuo poterat seruare, & in eius infœlicitatis cumulũ hoc accessit, quod nemo fuit, qui ei præberet auxilium quoniam, & ipsa Deum vehementi odio prosequebatur, neque enim in quemuis homi- C nem inseruili conditione, aut vili quodam ministerio positum, sed in regem, ac dominum vniuersorum ausa est insurgere, & prosilire. Ego autem (aliorũ omnium pace) dixerim sermonem hunc dirigi ad ipsam Ecclesiam post Christi aduentũ ex paucis quibusdam fidelibus, tàm ex Iudęis quam ex gentibus constitutã, id quod indicant quę mox verba sequunt. & quis nescit quot opprobria, quot iniurias, persecutio- D nes, & contumelias passa fuerit Ecclesia inter initia, & primordia ipsius? misit Hęrodes rex manus, vt affligeret quosdam de ecclesia, occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio, qui videns quod placeret Iudęis apposuit vt apprehenderet, & Petrũ. legantur acta Apostolorum, legantur gesta martyrum, & historię sanctorum, & luce clarius constabit pauperculam ecclesiam in sui primordio fuisse derelictã, E odio habitam, & non erat qui per eam transiret, idest non erat, qui se auderet illi coniungere. qui verò per ecclesiam intelligunt Synagogam Iudęorũ, verè quidem dici potest, eam fuisse derelictam, & odio habitam; propterea quòd omnes ferè abierant in impietatem, & in iniustitiam, nõ erat qui fidem, iustitiam, & pietatem consectaretur

retur, & non erat qui transiret per eam A vel non erat, qui propriè posset vocari vir, hoc est virtutem colens, & virtutem diligens, neque erat vir qui se illis committeret auderet, sed neque ullus erat, q eos obiurgaret. Nec refert, quòd ciuitas erat frequēs hominibus, templum visebatur, sacrificia offerebantur, statis diebus, lex, & Prophetię in Sinagogis legebantur, quoniam omnes iniquitatibus ęstuabāt, sed quę sequuntur reuera difficilè admodum B referri possunt ad eam hoc est ecclesiam Iudęorum; at si loquamur de ecclesia, & congregatione fideliū quamquam pauper erat tunc, & derelicta, vide quę illi promittuntur à Deo: dicit inquam. *Ponam te in superbiam saeculorum, gaudium in generationem, & generationem*, quasi dicat in perpetuū, quousq. durabit mundus, nec in vno tantum sęculo, sed in sęcula sęculorum, superba satis, & lęta pseuerabis vsque C in finem. Sed quomodo Ecclesia, quę est tota pulchra, tota speciosa, & in qua nulla est macula posita erit in superbiam? dicit B.Greg. ꝙ superbia hoc loco nihil vltra significat, nisi summam, et principalem auctoritatem, q d. posita in superbiam saeculorum, idest subleuabo te, & conferam tibi auctoritatem summam: vel ponam te in superbiam, idest in altitudinem sęculorum. D Tho. quest de malo q. 8. art. D 2. ad vltimum, declarat quō superbia sit peccatum, & quomodo non. Et exponit hanc propositionem Esaię. Alij, ponam te in superbiam, idest in gloriam, et honorem: Superbia enim hoc loco notat honoris excessum quemadmodum nos dicimus, hęc est superba domus, superbum palatium, et c. Item facile est uidere quomodo ecclesia fuit posita in superbiam sęculorum, quia constituta est domina gentium, subiecit sibi reges, et imperia, et deniq. E supremam potestatem, sicut est illud dictum Petro. Quodcunq. ligaueris super terram, erit ligatum & in cœlis, & quodcunq. solueris super terram erit solutum, & in cœlis. & illud Ioan. 17. Pater (dicebat Christus) quos dedisti mihi uolo, et ubi sum ego, et illi sint

Ecclesia posita in superbia saeculorum.

Ioan. 17.

mecum. et paulò ante. Rogo pater pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, vt et ipsi in nobis unum sint, et. c.

Prętereo nunc opinionem quorundam expositorum, qui eiusmodi promissiones volunt omnino referri ad cœlestem patriam, cuius et ego sententiæ fui aliquando. Sed vide quod sequitur. Ponam te inquit in superbiam sęculorum, et. c. *& suges lac gentium, & mammilla regum lactaberis*. Nulli dubium gentes oblaturas ecclesię, opes, diuitias, et quęcunque bona possidet ēt, pro hoc uide in act. Apost. c. 4. Quotquot enim possessores agrorum ac domorum erant uendentes afferebant pręcia eorum, quę uendebāt, et ponebant ante pedes Apostolorum. et nullus erat ęgens inter illos; et mammilla regum lactabantur, idest præciosiora quęque illis conferebantur, vt patet ex ingenti liberalitate, reuerentia, ac pietate, qua Constantinus Magnus aliiq. Imperatores Principes, et Duces prosequuti sunt ecclesiam, quāquam per mammillam regum nōnulli intelligunt doctrinam Apostolorū, qua fideles continue pascuntur, et educantur, illi enim dicuntur mammilla regum lactari qui scientias rerum altissimarum sunt edocti: Quòd si per mamillam regū volumus intelligere opes, diuitias, honores ac dignitates quibus potiuntur reges nulli dubium quòd prelati ecclesię, vt Cardinales, et Epi lactantur mamilla regum, et sugunt lac gentium, cum tot prędiis, vicis, et pascuis, quibus nutriebātur populi, ipsi libere, et sine multo labore possideant. Deinde sequitur alia fęlicitas, et ingens beneficiū ecclesię collatum, *pro ære afferam aurum dicit Dominus, & pro ferro afferam argentum, & pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum, & ponam visitationem tuam pacem, & præpositos tuos iustitiam.* Omittamus per hęc quę dicta sunt indicari ecclesiam vsq. adeo *opibus ac* diuitiis fore cumulādam, vt nihil omninò sit ei defuturū tamen iuxta sensum misticum hic pfiguratur excellentia, et preeminentia Text. 7.

Act. cap. 4.

noug

nouę legis super ueterem, q. s. tantum A distat lex noua a lege veteri, quantum distat aurum ab ære, & ferrum ab argento, & sic de aliis. Deinde enim dicit. *& ponam visitationem tuam pacem, & præpositos tuos iustitiam*, perinde est ac si dicat. constituam aliquos, ne tibi ad summam quietē, & fœlicitatem quicquam desit, quorum munus sit visitare, & pascere, & subditis prouidere, eosdem in pace, & in officio, cōtinere, & iustitiam exercere. Per quæ verba B nonnulli volunt prophetam intelligere constituendos esse, ac designandos ipsi ecclesiæ præfectos, & moderatores qui non modo curam gerant animarum vt præfecti ecclesiæ, quas tex. 70. seniorum, vocat Episcopos, sed qui reipublicæ præsint vt Magistratus, & Rectores Politici. Sequitur in eodem contextu aliud genus fœlicitatis, & illud quidem maximū, & optatissimum eū dicit. *Non audietur vltrà iniquitas in* C *terra tua, quasi velit innuere*, sicut hucusque audita est. Similiter *vastitas, & contritio in terminis tuis*, intra confines tuos amplius non audietur, *& occupabit salus muros tuos, & portas tuas laudatio*, quæ enim hic promittuntur facile pendent ex eo quod mox dictū est. Si enim Principes eius pace, & Episcopi laudibus iustitię excellant, vacabit etiam hoc apud subditos, & efficiet, ut in omni iustitia, & pietate Christiana ducere uitam contendant. Ideo D subdit. *Non audietur vltra iniquitas in terra tua*, non erit tumor, & contentio q alicubi perpetretur iniquitas, et cuiquām inferatur iniuria vel detrimentum vllum. Contritio (secundum Cyrillum) hoc loco appellatur uis, & insultus cōtra subditos, & infirmos: q. siquidem Præfecti Iudæorum ob dona iudicabāt, & prophetę eius propter argentum uaticinabantur. hinc dicebat David ps. 13. Contritio, & infœlicitas in uiis eorum, et uiam pacis non cognouerunt, non est timor Dei ante oculos eorum *Et occupabit salus muros tuos, & portas tuas laudatio*, quasi dicat. Tanta erit pax, & quies in ipsa ecclesia, q non oportebit excubare super muros: quemadmodum est opus dum

Cōtritio quō hic sumitur.

Psal. 13.

aliqua ciuitas opprimitur, & oppugnatur, aut timet eiusmodi genera malorum. tuti erunt muri, salua erunt oia. *& portas tuas occupabit laudatio*, quia, s. in portis, et vbique locorum audietur canticum laudis, & lętitię, non strepitus armorum non uox, & furor oppugnātium, nihil erit triste, & funestum. Et reuera vbi viget iustitia, coseruatur pax, salus, & Dei laus, & iubilatio, vti supradictum est, opus et effectus iustitię pax. Cœterum *non erit tibi* ô fœlix ecclesia *amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor Lunæ illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam*. Hęc particula vna cum pręcedenti, vsque in finem huius capituli, secundū maximos Interpretes, continet fœlicitatem, gloriam, & amplitudinem triumphantis Ecclesię, quorum sententiam in fine huius expositionis discutere statuimus, nunc exponamus residuū huius capitis iuxtà opinionem quam nos accepimus, & magis probamus, q videlicet de ecclesia militante per Christum dominum reformata, & instaurata huiuscemodi priuilegia intelligantur: quandoquidem qui in gratia Dei sunt constituti non indigent neque Sole, neque Luna, ut per diem, aut per noctem lumine aliquo indigeant, cum habeant uerum Solem, ueram, ac splendidam lucem, quę est Christus Dominus, qui quidem tam in prosperis, quā in aduersis protegit illustrat, ac defendit quēadmodū ipsemet dixit Ioan. 8. Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitę. & Ioan. 1. Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehēderunt. De homine sic in gratia constituto Dauid dicit Psal. 120. Per diem Sol non vret te, neq. Luna per noctem, & D. Aug. super Psal. 96. dicens. Si Dominus semper tecum est non eges lumine Solis, neque Lunæ, quia habes illum in die. habes illam in nocte: esto rectus corde, semper habebis Deum. Dicit et q *non occidet vltra Sol tuus, & Luna tua non minuetur quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam*. Vbi dicit Isidorus, qui vterque laboris mercedem,

Psal. 120.

Psal. 96.

Matth. 5.

dem accipient. Sol.n. lucebit septimpliciter, & non ueniet ad occasum. Sed in ordine stabunt Sol, & Luna, quo creati sunt iuxta illud Psal. Sol, & Luna steterunt in habitaculo suo, idest post diem Iudicii. Praeterea nota hoc aliud grande beneficium dum inquit. *Et complebuntur dies luctus tui*. non enim fas est quandiu sponsus est nobiscum, lugere quicquam: certe antequam Christus adueniret merito lugendum erat, cum esset tunc ecclesia orbata, & destituta filiis, quando omnes ad impietatem, & idololatriam declinauerunt, sed postquam Christus aduenit, ablata causa mœroris complebuntur dies luctus tui. Iuxta illud Psal. Lux orta est iusto, rectis corde lætitia. Præterea si ulla esset causa, qua lugere deberemus, præcipua hęc esset, quia adhuc sub dęmonis Imperio degeremus, neque ullum haberemus redemptorem. Cum verò hæc omnia falsa sint, & inania, iure optimo dicit Propheta inter alia beneficia. *Complebuntur dies luctus tui*; & quid vltrà? *populus autem tuus omnes iusti in perpetuum hæreditabunt terram: germen plantationis meæ*; & tertio opus manus meę: ad glorificandum. Sed dices. quomodo omnes iusti in populo tuo? uel ex populo tuo? Dicunt aliqui quod sumitur illa dictio vniuersalis pro multis siue pro plurimis: iuxta consuetudinem scripturæ. Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem uenientem, &c. Verum si consideretur status, & conditio illius primitiuæ, & nascentis Ecclesię tempore quo vigebant Apostoli, & post eorum decessum, multi per aliquot ætates succedentes, erant ferè omnes Sancti, & sic nominari consueuerant, vt est uidere in epist. Diui Pauli, & aliorum Apostolorum similiter in epist. Diui P. Augustini, Hieronymi. & aliorum Doctorum, quippe qui sanctos, & electos vocant ad quibuscunque scribunt. Sed melius (credo) est, dicamus. *Populus tuus omnes iusti*, idest quicunque sunt membra viua Ecclesiæ in illa persistunt, suisque pręceptis obediunt, ab ea non discedunt vsque ad finem vitę eius dogmata sectantur, iusti omnes, meo quidem iudicio sunt existimandi, & hi in perpetuum hæreditabunt terram, nunquam erunt expulsi, nisi velint, ab ea, & eius possessione nunquam priuabuntur. & ratio est, quia ipsi sunt germen, arbusculi plantati manu Dei: quemadmodum per Ieremiam dicitur. Ego plantaui te uineam bonam, electam omnem semen uerum; & cum sit germen plantationis Dei, arescere non potest, sed crescere semper, & augeri; contra verò omnis plantatio (dicit Christus) quam non plantauit pater meus cœlestis eradicabitur. Postremo inquit. *Opus manus meæ ad glorificandum*. Suauissima quidem, & preciosissima, atque amabilissima verba Saluatoris nostri (cum inquit) quòd ecclesia, congregatio electorum, sodalitas iustorum est opus manus meę ad glorificandum, quorum sensus est. quòd fideles, & electi Dei sunt uelutì uestes, & indumenta quibus adornatur Deus, & glorificatur. Nec mirum omnino, et Pau. Apostolus discipulos suos non uereatur appellare gloriam suam, coronam suam, et cordis sui gaudium, et lætitiam. Tandem subdit in fine, *minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortissimam*: quemadmodum nos vulgo dicimus de quibusdam viris strenuis, & audacibus (vno fa per mille) et paruulus in gentem fortissimam, q.d. (vn fanciullo darà che fare à tutta questa gente armata.) Et quanquam verba hæc de Christo Iesu, qui cum esset minimus, et despectus ab omnibus, creuit tandem in mille, et in gentem innumerabilem accipi queant, possumus tamen de Apostolis, et martyribus eadem rectè intelligere, qui quidem fortes fuerunt in bello, et pugnarunt cum antiquo serpente, cuius potestati nulla est in terra, quæ possit comparari, et de Paulo quidem Apostolo aptissimè talia possunt dici, qui cum esset minimus Apostolorum, nec dignus uocari Apostolus, plurimo tamen, et ferè innumerabiles Christo peperit, & acquisiuit, intelligi possunt, & de ecclesia, quę

Marginalia: Abac. 3. — Psal. 96. — Text. viij. — Ierem. 2. — Paul.

à principio fuit minima, i. tenuis, & angusta & ceu paruula, postea creuit in gentem, & multitudinem magnam, quam dinumerare nemo potest, vt habes apud Ezechielem, Danielem, Ioannem Euangelistam, & alios veteres patres, ac Doctores: Nec volo prætertire quin, & de sanctis quibusdam patribus, qui fuerunt institutores & fundatores aliquorum ordinum, vt D. Benedictus, Pater Augustinus, D. Basilius, Franciscus, & Dominicus, & alij permulti, quorum vnusquisq. vtcumque minimus, creuit in gentem maximam, & numerosissimam. Inter quas etiam recensere libet D Franciscum de Paula, qui cum esset minimus, & minimorum ordinem instituisset, creuit in mille. Et multos ad eius vitæ formulam deduxit, nonne & Abrahæ dictum est Genes. 18. quòd futurus esset in gentem magnam, ac robustissimam. Et quis fuit hoc? dicit dominus. *Ego Dominus in tēpore eius*, idest cum venerit filius meus, cum verbum meum carnem susceperit, cum generis humani debitum persoluerit: vel in tempore iam statuto, & præfixo, subitò, hoc est, absque ulla mora. & dilatione, & absq eo quod quis me impediat, aut retardet, cum tempus istud aderit *faciam istud*, scilicet quicquid ego sum pollicitus in ecclesiam meam, vel subito faciam istud, idest congregabo omnes in ecclesiam meam, & in ouile meum, & sic est finis expositionis huius capitis iuxtà sententiam illorum, qui existimant sermonem haberi de ecclesia præsenti. Superest videamus rationes, quibus alii moti opinantur sermonem haberi de ecclesia triumphante, hoc est de cœlesti Patria, vt quisq. postmodum sectetur eam, quæ magis libuerit expositionem. Primum quidem habetur in textu circà finem, *non audietur vltrà iniquitas in terra tua*: manifestum est enim hoc esse falsum, cum singulis ferè ætatibus post prædicationem Euangelii, & post erectionem militantis Ecclesiæ in orbe Christiano audiantur vastationes, oppressiones, & confractiones. & multis in locis sub tyrannide degant miseri homines Christianæ fidei professores, falsum est ergo, quod in ecclesia militante non audiatur amplius iniquitas, & vastatio, sed vbiq. sit salus. gaudium, & laudatio. Præterea falsum est, & experimento comprobatur his, qui sunt in ecclesia, *non lucere amplius Solem in die, neq. Lunam in nocte* Quare oportet alibi uerū esse quod dicitur, quod quidem nullibi præterquam in patria cœlesti potest habere locum, quemadmodum legitur apud Ioan. Apoc. 21. ubi dicit. Et ciuitas (videlicet Hyerusalem cęlestis) nō eget Sole, neque Luna, vt luceant in ea; Nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius est agnus. Apoc. 21.

Tertio habetur in hoc textu præsentis literæ: *populus tuus omnes iusti, in perpetuum hæreditabunt terram*: At constat omnibus, neque vlla est in hoc dubitatio, non omnes qui sunt in ecclesia militante fore iustos, sed neque etiam in perpetuum possessuros hāc terram. Quare necessario sequitur, nō de ecclesia præsenti, verū de cœlesti patria hoc esse intelligendum eū præsertim apud Ioan. loco citato perspicuè legatur, quod non intrabit in eam, videlicet in cœlestem Hyerusalem aliquid coinquinatum, aut abhominationem faciens, & mendacium: Quartò falsum est etiam, quod in hac vita degentibus promittitur, s. *complebuntur dies luctus tui*: nam manifestum est, & nulli potest in dubium reuocari, quandiu sumus in hoc mundo nostram tristitiam, & afflictionem, ac luctum nos habituros sic, ait Dominus Ioan 16. In mundo præssuram habebitis: Sic & illud Apostoli. qui pie uolūt viuere, in Christo persecutionē patiuntur; quo circa volens Christus nostris præbere fortitudinem, & patientiam dixit. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Postremo dicit Esaias. Ioan. 16. *minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortissimam* quod quidem difficile admodum potest sustineri: propterea dicit Cyrillus, hoc futurum, confecto in hac vita cursu laudabili, quod patet ex eo, quod dixit Christus Apostolis. Cum filius hominis sedebit in sede maiestatis suæ tunc, & vos sedebitis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. & hoc est quod Dauid. d. ps. 46. ex persona sanctorum. Subiecit populos nobis, & gentes sub pedibus Psal. 46. nostris

nostris, id aût fiet cũ erimus in patria, nõ aût dum sumus in uia, qa dũ sumus in hoc corpore, peregrinamur à Dño.

• Sed his nõ obstantibus poterit substineri alia expositio, quamq̃ D Hyero. cui (vt par est) tantum tribui dẽt, manifestẽ asserat nos cogi omnia quæ sunt dicta in hoc capitulo ad vltimum referre tempus, quando cœlo, terraq; transeuntibus Solis, ac Lunæ cessabit officium. & ad primum cum dicebatur in republica Christiana vigere adhuc tyrannidẽ, & alia damna, & incommoda, neq. reperiri salutẽ, gaudiũ, & laudationẽ. Rñdeo quod quanq̃ alicubi sint tyrãnides, vastationes, seditiones, ac dissidia; nihilominus qui sunt verẽ fideles, & constantes in timore Domini, muniti spe, & charitate, eiusmodi incommoda non uereantur, & pro nihilo ea habere uidentur. quia potius quo magis diuexantes, & tribulationes patiũtur, eo magis gaudent, & Deo gratias agũt. Ad secundum resp ꝙ lux Solis, & Lunæ, de qua in argumento dicitur, non est ea lux corporalis, quæ oculis cernitur, ꝙ s. Sol, & Luna non occidat, neque minuatur; sed sensus est de Sole, ac Luna; q̃ suis splendoribus tenebras ignorantiæ, & aduersitatum depellunt. & quamquam in aliqua particulari ecclesia Sol quandoque occidat, aut obtenebrescat, ꝙ s. aliqui labantur in hæreses, uel in alios errores, ecclesia tamẽ vniuersalis nunq̃ labitur, aut cadit; quemadmodum Saluator dixit. Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua. & propterea non egemus in hac via dũ sumus in gratia, neque lumine Solis, neque splendore Lunę, quia Dominus Deus est nobis in lucem sempiternã, & sic potest responderi ad tertiam obiectionem, vbi dicitur quod non occidet vltra Sol tuus, & Luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucẽ sempiternam. In priori quidem argumento demonstratur, ꝙ non egemus Sole, neque Luna in præsenti vita, quia Dominus est lux nostra, uerum est, si habeatur sermo de luce corporali: in posteriori uerò probatur oppositum, ꝙ s. nunquam deerit Sol. neq. Luna, uerum est, quia intellectus est de Sole, & Luna spirituali, cuiusmodi est Dominus Re-

A demptor noster, qui est datus nobis in lucem sempiternam Ad aliud argumentum cum dicebatur. Populus tuus omnes iusti, id quod uidetur esse falsum, cum scriptum sit. Nemo mundus à sorde etiam infans unius diei, & quẽadmodum dixit Propheta Ps. 115. omnis homo mendax. Psal. 115. Dicendum præter ea, quæ superius in arguendo diximus. Populus tuus omnes iusti, dicendum ꝙ omnes iusti, idest gratia Christi omnes

B iustificabit, non autem est in dubium reuocandum, ꝙ in cœlesti patria erit perfecta iustitia, perfecta salus, & beatitudo; at nihil prohibet etiam in hac uita, qui sunt in ecclesia ceu corporis Christi membra uiua omnes esse iustos, saltim secundum præsentem iustitiam. D. Amb. super primum caput Lucæ declarat hanc propositionem, ꝙ scilicet nullus fuit omnino sine peccato, quòd autem non possit quisq. desi-

C nere a peccato, & non amplius peccare hoc falsum est: vult. n. quòd potest quis aliqñ, esse mundus à sorde. Ad alteram obiectionem, qua dicitur. non esse in hac vita completos dies luctus, cum ferẽ semper afferatur occasio lugendi, ac deplorandi. Ad hoc responderem. Quòd luctus ecclesiæ fuit dum se uidit filiis orbatam, & omnes ad impietatem declinare, sed post Christi aduentum non ita, nisi dicamus, ꝙ filii ec-

D clesiæ lugent, quia incolatus eorum nimis plõgatus est ob id dicebat Apostolus Rom. 12. Spe gaudentes: Nam licet spes ratione dilationis habeat afflictionem annexã, proprius tamen eius vsus est gaudere. Caiet. & 2. Cor. 6. quasi tristes, semper autem gaudẽtes, & Phil. 4. Gaudete in domino semper, iterum dico gaudete: sunt igitur completi dies luctus. verum cum spe perueniendi quandoq. ad cœlestem patriam com-

E plentur dies luctus. Ad vltimum cum dicitur, quòd minimus non erit in mille dum sumus in hoc statu, sed hoc erit in futuro sæculo. Respondetur ꝙ hic & ibi uerum est uaticinium, ibi quidem dum omnes nationes fuerint congregatæ ante conspectum Dei sedentis in throno, nulli dubium, ꝙ minimus erit in mille, & plus vltra: sed et in præsen-

te statu; quemadmodum supra in expositione satis opportune monstrauimus minimus fuit in mille, qa scilicet præter alia quæ adduximus exempla de Sanctis Apostolis, & martyribus, & plerisq. patribus diuersorum ordinum institutoribus, demõstrauimus de Abraham, qui cum esset senex, & minimus, ac paruulus haberetur, fuit a Deo constitutus in gentem magnam, et robustissimam. Et ita vtrumq. verum est. Et in hoc terminatur expo in caput 60.

CAPVT LXI.

1. *SPIRITVS Domini super me, eò quod vnxerit Dominus me: ad annunciandũ mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem: Vt prædicarem annũ placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro: vt consolarer omnes lugentes. Vt ponerem lugentibus Sion: & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro Spiritu mæroris: & vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandũ. Et ædificabunt deserta à seculo, & ruinas antiquas erigent, & instaurabunt ciuitates desertas, dissipatas in generationem, & generationem. Et stabunt alieni, & pascent pecora vestra: & filij peregrino-*
2. *rum agricolæ, & vinitores vestri erunt.* Vos *autem Sacerdotes Domini vocabimini: Ministri Dei nostri, dicetur vobis: Forti-*
3. *tudinem gentium comedetis, & in gloria earum superbietis.* Pro *confusione vestra duplici, & rubore laudabunt partem suam, propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, lætitia sempiterna erit*
4. *eis.* Quia *ego Dominus diligens iudicium, & odio habens rapinam in holocausto: & dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis Et scient in Gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes, qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo; quia induit me vestimentis salutis: & indumento iustitiæ circundedit me quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram vniuersis gentibus.*

EXPLA-

EXPLANATIO IN SEXAGESIMVM PRIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Spiritus Domini ſuper me, eò quòd vnxerit Dominus me, ad annunciandum manſuetis, miſit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clauſis apertionem, &c.

IVxtà ſentẽtiam D. Hyer. & aliorũ quorundam hoc loco introducit Eſaias dñum Ieſum Chriſtum uerum Meſſiam exprimẽtem, & declarantem munus ſuum, & quæ ſuo aduentu eſt allaturus in mundum beneficia; & id conuenienter fieri debuit in hac parte, poſteaquam in fine pcedentis capituli pollicitus eſt quamprimum ſe, quod iam ſtatuerat eſſe facturum. Sic & Cyrillus, cum in ſuperioribus (inquit) de his qui vocãdi ſunt per fidẽ dixerit Dominus per Prophetam. Ego Dominus ſuo tempore congregabo eos, quaſi iam inſtante tempore, quo promiſit ſe hoc facturum, & quaſi iam factus homo, & ſimilitudinẽ noſtram ſuſcipiens, & ſe ad exinanitionem ſubmittens dicit. *Spiritus Domini ſuper me*, ſpiritus (inquã) Dñi qui, & a me, & à patre procedit; a me, inq̃ ratione qua Deus, ſuper me ratione qua homo, ſpiritus ergo, i. virtus, auctoritas, & poteſtas Dñi ſuper me. Quòd autẽ Spiritus Dñi ſup Chriſtũ, quatenus homo fuerit immiſſus nõ eſt ꝙ quis dubitet, qñquidem Lucę 4. cũ ipſe Chriſtus in Synagoga retulerit hanc prophetiã; dixit ipſam fuiſſe impletã in oculis eorum, qui aſtabant in pſonã ipſiuſmet, q legebat. Poſuit namque Deus, & collocauit ſpiritum ſuum, i. virtutem, potentiam, & auctoritatem ſuam ſuper Chri-

A ſtum filium ſuum, eo qđ vnxerit me. i. me conſtituerit Chriſtum regẽ, & Meſſiam in eum finẽ, quem mox audietis: vnxit inquam, non qũo ſolebant vngi reges, & ſacerdotes oleo corporali, ſed oleo ſpirituali, i. gratia peculiari Spiritus ſancti. Sup quibus verbis tria ſigillatim ſunt uidenda. Primũ cũ filius Dei Chriſtus Dñus fuerit Deus, & ſit eiuſdẽ eſſentiæ cũ Patre, & Spiritu ſancto; quonã pacto fieri potuit iſta vnctio vtcũq.

B ſpiritualis, & intelligibilis? Deinde videndum eſt, quando fuit inunctus. Poſtremo ob quam cauſam: Dicimus .n. ex ſententia D. Hier. (vt mox indicauimus) ea uerba a principio ſumpta (*Spiritus Domini ſuper me*) intelligi debere iuxta diſpenſationem carnis aſſumptę, non autẽ quòd Dominus Deus habeat Dominũ ſuper ſe; id quod innuitur ex ps. 44. cum dicit Dauid. Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem, propte- *Pſal. 44.*

C rea vnxit Deus deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis: Vbi dum conſortes nominant, hõis natura intelligenda eſt, cũ Deus ſuæ ſubſtantiæ nullos hẽat conſortes pręter ipſũ, quia vna eſt deitas, & ſubſtantia Patris, & Filii & Spiritus ſancti: & quamq̃ ſint tres pſonæ, vnica tamen eſt omnium eſſentia. Nec inconuenit eandem perſonã, quà Deus infundere ſpiritum creaturæ rationali, & ratione qua homo accipere illum a Deo, & patre. quemadmodum

D Petrus Apoſtolus Act. 10. dicit de Chri- *Act. c. 10.* ſto Dei filio. Vnxit eum Deus Spiritu

sancto, & virtute: fuit .n. vnctus oleo A vnionis personalis; & omnis gratiæ ac veritatis. Propterea cum dicit. *Spiritus Domini super me*: vult innuere, quod spiritus totum ipsum replet, & fœcundat, non tñ quod opprimat, vel subiiciat, sed totum complet, ac perficit, Dicitur enim Spiritus sanctus compleuisse, & perfecisse animam Christi, quia non est datus ei spiritus ad mensuram. & cum dicitur Christus fuisse vnctus, quod Græcè dicitur Christus, B non credas eum fuisse vnctum, quemadmodum olim Reges, & Sacerdotes vngebantur; quanquam velut sacerdos, & Rex, & sicut fortis prælatior, pariterquè vt summe lætus, & iucundus fuerit vnctus, vt dicebat Propheta Psal. 44. Vnxit te Deus oleo letitię; *Psal. 44.* & Actorum. 10. Scitis (inquit) dicebat Petrus, quomodo vnxerit eum Deus Spiritu sancto, & virtute. Quòd si quæras, quo tempore fuerit vnctus, dicitur secundum D. Hieronymum, hanc eius vnctionem fuisse perfectam, & expletam, quando baptizatus est in Iordane, vt habetur Ioan. 1. a Ioanne Baptista, vbi Ioannes Euangelista perhibés testimonium se vidisse Spiritum Dei descédentem quasi columbam de cœlo, & mansisse super ipsum. De hoc eodé misterio habemus testimonium satis manifestum, quemadmodum etiam supra vidimus. Ab hoc eodem *Isa. c. 11.* Propheta supra cap. 11. cum dicit. Egredietur virga de radice Iessæ, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, &c. Postremo si quæras cur fuerit vnctus, & in quem finem, patet ex texto præsentis litteræ. non enim debuit mitti Christus siue Messias quemadmodum opinabantur Iudæi, vt scilicet orbem bello subiugaret. & redépturus esset regnũ Israel, ita vt Iudæi futuri essent serum Domini. Iurè quidem fuit missus, & vnctus Christus ad annunciandum, quia habetur 1. Ioan. cap. 1. Vnxio docebit *1. Ioan. c. 1.* vos, de omnibus. & primùm quidem annunciare mansuetis, quia sũt magis idonei ad percipienda verba Dei, vt habetur. Ecclesiastici 5. & Iacobi 1. In mansuetudine suscipite insitum verbum. Sed vt annunciaret mansuetis gaudium regni cœlestis, & cœtera, quæ passim videbimus. Sed primum quidem examinanda sunt verba, quid scilicet per mansuetos intelligit propheta. Quidam enim per mansuetos hic intelligunt pauperes, & inopes, omni auxilio destitutos, & nulla suis in viribus fiduciam habentes, cuius rei signũ est, quòd alii textus habent pauperibus, vt Lucæ 4. sic enim legitur ibi: *Luc. 4.* Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me euangelizare pauperibus misit me, sic etiam habet textus LXX. Interpretum. Sed dicunt aliqui, Nihil obstare quo mansueti pauperes appellentur, & econtra, quoniam vt plurimum contingit, qui sunt pauperes, & in humili fortuna constituti sint etiam mansueti, tractabiles, & mi- C tes, vt qui non possunt erigere caput, & se aliis præferre. At ego iuxtà communem denominationem, mansuetos appellauerim eos qui sunt benigni, faciles, non elati, atque ferocis animi, & tam isti sic mansueti dicti, quamq. pauperes, & inopes, ac deiectæ sortis existunt, si patienter ferant inopiam, participes sunt regni cœlorum, iuxtà doctrinam saluatoris. beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum D cœlorum. Cyrillus, illos pauperes esse, & intelligi existimat, qui omnis boni laborant indigentia, nec habent quicquam spei, & Dei in hoc mundo sunt omnino expertes. quemadmodũ sunt gentes, quę postea fide in Christum locupletati, diuinum, ac cęlestem thesaurum lucrati fuere. *Mansueti, & pauperes qui.*

Sed persistentes in propria significatione verbi, mansueti idem quod mites esse videntur, cum idem præmium, & E eadem omnino merces, vtrisq. tribuatur: Dicit enim Christus Matth. 5. Beati mites, quoniam ipsi posside bunt terram, & Dauid ps. 36. Mansueti hæreditabunt terram, & delectabũtur in multitudine pacis, & iuxtà Ethimol. vocabuli: mansueti dicuntur quasi manu, cõ uersatione, & consuetudine ex feris mi- *Matth. 5.* *Psal. 36.*

tes

tes effecti,& ex his apparet pauperes,& mãsuetos esse idem,q̃ñ quod hic dicitur missus sum ad annunciandum mãsuetis corde Lucæ 4. dicit pauperibus: sed reuera non est ita: est enim non nihil discriminis inter vtrumque,sed potius mites, & mansueti dicuntur esse idem, quamuis Gaetanus ponat inter eam differentiam, quoniam mites dicuntur, qui non solum à passionibus non mouentur, sed ita sibi ipsis dominantur, vt nullis prorsus displicere B queant. Mansueti verò dicuntur, qui passionibus iræ non mouentur, & rectè rationi illas subiectas cum tranquillitate detinent. D. Aug dicit mites esse,qui cedunt importunitatibus, & vincunt in malo bonum. At quoniam dicitur in texto. Ad annunciandum mansuetis misit me,vbi apparet Christũ dici missum pariter, & Apostolũ, quemadmodum,& discipuli sui dicuntur Apostoli, & dicuntur missi, & sicut notauit Origenes in primum cap. epist. ad C Rom. Quęcunq. habuit Christus, contulit & suis discipulis: ipse namq. fuit Apostolus, quia missus ad annunciandum,siue euangelizandũ, & suos quoq. discipulos vocat Apostolos. Christus fuit lux uera, & lux mundi,& Apostolis quoq. suis dixit. Vos estis lux mundi,ipse fuit petra, & vni ex eius apostolis dixit. Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meã. Mis- D sus est igitur ad annunciandum mansuetis, & pauperibus regnum Dei. & hoc quidem toto vitæ suæ, seu prædicationis tempore, & eo præsertim, cum ascendens in montem cępit dicere: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Fuit etiam missus vt mederetur contritis corde. Contriti corde dicuntur, qui agnoscentes peccata sua, quibus grauiter læsa est maiestas diuina,& eorum E anima lethali vulnere confecta,dicuntur affligi, dolere,contristari,& animo consternari, vt qui non audent comparere ante conspectum Dei.adeo pudet suorum delictorũ. his ergo vt medeatur dominus missus est, quippe qui sanat contritos corde, & alligat con-

Munia Xp̃i Apostolis collata.

A trisiones eorum. Cyrillus contritos corde vocat,qui sunt infirmo, & fracto animo, & pusilli cordis, & animi,quiq. perturbationum incursionibus non valentes obsistere,in desperationem quasi uidentur adacti. His ergo vt mederetur,missus est Christus, hos consolatur, hos iubet forti animo esse existimantes, & secum ipsi meditãtes,q̃ nõ sunt condignę passiones huius t̃pis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in B nobis, scientes etiam quòd Dominus faciet cum tentatione prouentum. & quamquam multa sint, quæ nos facile perturbant, & quasi in desperationem adigunt, nihil tamen id potest magis efficere, quam ipsum peccatum. Proinde non ab re conquerebatur regius Propheta dicens. Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. Missus est etiam iste vnctus a Do- C mino, vt prædicaret captiuis indulgentiam,& clausis apertionem. Captiui(vt ego sentio) dicuntur, hi qui ob eorum peccata subiiciũtur potestati dęmonis, & vsque adeo sunt vinculis constricti, vt nequeãt ex illis se eximere,aut quouis pacto extricari, & ii similes illis mihi uidentur, qui alieno ære adeo sunt oppressi, ut soluendo nequaquam existant, quibus nisi indulgeatur,impossibile est ex captiuitate deduci. Et vo- D lunt nõnulli exponentes eiusmodi miserias, & incommoda potissimum referri ad statum Iudæorum,dum sub ceremoniis legis ita erant detenti, seu deuincti vt vere captiui dicerentur.Vnde Petrus. Vt quid tentatis imponere iugum super ceruices nostras,q̃ neque nos, neque patres nostri portare potuerunt? Ego autem verius existimo Christum missum fuisse, vt captiuis omnibus daret indulgentiam,tam Iudæis q̃. E gẽtibus,q̃quidem omnes eramus sub potestate diaboli, mortis, & inferni a qua nos Christus liberauit, dum ascendens in altum captiuã duxit captiuitatem: euangelizauit etiam clausis apertionem. Hi (nempe) carceribus claudebantur, qui peccatorum vinculis, & cõsuetudine ita tenebantur, vt suapte

Contriti corde qui sũt.

Psal. 37.

Captiui qui.

Act. 15.

Clausi qui.

virtute non possent ab eis liberari: homo enim Dei gratia destitutus, nõ põt non peccare, & sine gratia Dei puenie-te, nõ põt seipso à peccato resurgere. Venit ergo Xpus ut lumine gratiæ, & potẽtia suę maiestate excitaret mẽtes peccatorum, & aperiret oculos eorum: quemadmodum superius hoc eodem libro c. 5. dicit Deus ad eundem Christum per Prophetam suum. Posui te in lucem gentium aperire oculos cęcorum, educere de vinculis alligatos, & de domo carceris sedentes in tenebris. Vnde per clausos aliqui cęcos intelligunt, vt plerięq. textus habent. Et D. Lucas c. 4. ubi nos habemus clausis apertionem, ipse habet cæcis visum. Cæcos inquam non agnoscentes uerum, & in tenebris ignorantię latitãtes quorum oculos in hunc mundum veniens Dominus aperire dignatus est. & quidam exponẽtes, per clausos speciatim intelligunt eos patres, qui in limbo detinebantur, quousq Dominus sua passione eos eriperet, & ad cęleste regnum introduceret. Quinto missus dicit esse, *vt prædicaret annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro*: annus quidem placabilis, & acceptus Domino, fuit annus ille, quo natus est Dei filius, & verbum caro factum est; vel quando passus est, cuius passionem & mortem acceptauit, & approbauit ipse Deus pro pretio, & redemptione humani generis, qui quidem annus fuit præfiguratus, & præsignatus per annum Iubilei, qui quinquagesimo quoq. anno ad ueniebat. Vocatus est etiam annus ille placabilis, quia eo anno, quo Christus Dominus passionem, & mortem obiuit, fuit placatus Dominus cum vniuerso genere humano, & hic est annus ille, de quo loquebatur Apostolus dicens. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. quo quidem tempore te exaudiui te (inquit Deus) & in die salutis adiuui te, vt habemus supra ab eodem Propheta, cap. 49. & citatum à Paulo Apostolo 2 ad Corinth. cap. 6. D. Greg. 4. mor. cap 10 annus inquit, placabilis Domini prædicatur, cum futura plebis fidelium, veritatis lumine illustranda prædicitur, & diem ultionis Deo nostro. Sed quo pacto conuenit dies vltionis cum tempore placabili, & accepto? dicimus facile conuenire, cum dies iste vltionis referat tempus illud, quo Deus de inimicis nostris, qui nos perturbant, & impediunt sumere voluit vltionem. Sed vbi nos habemus diem vltionis, aliqui textus habẽt, diẽ retributionis, quem diem D. Hiero: appellat totum illud tempus in quo Christus in carne prædicauit: nil quippe toto eo tempore eum prætermisisse credendum est, quo nostram salutem operaretur, tum docendo, & prædicando, tum omnibus benefaciendo. Potest illud tempus appellari dies retributionis, vel respectu bonorum quorũ tunc erit retributio, vel respectu malorum, quæ & ipsa suam recipient retributionem; quamquam nonnulli velint in secundo aduentu fieri debere etiam retributionem, quia tũc reddetur unicuiq. pro ut gessit in corpore siue bonum siue malum, dicit tamen D Hyer. quod huiusmodi dona quæ hic recensentur, ex parte sunt complenda dũ sumus in hac uia, plenius autem, & perfectius qñ omnis populus Dei fuerit iustus: nunc enim ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus, cum autem venerit qđ perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Sequitur deinde. *Spiritus domini super me, vt consolarer omnes lugentes: vt ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mæroris.* Quæ hic apponuntur sunt veluti conclusio omnium dictorum, & epitome quorumcunque beneficiorum, quæ suo aduentu contulit Christus in hunc mundum dixit enim Matth. 5. Beati qui lugent quoniam ipsi consolabuntur: & ipse Christus memor huius vaticinij, & ipsius veritatem volẽs comprobare, dixit. ea verba. Sed quid lugent? vel propter quid lugent? lugent inquã sua & aliorũ peccata, sic enim dicebat Paulus ad Rom. 9. Tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem. lugent etiam dum

vident

Esa. 5

Annus placabilis Domine.

Tempus retributionis quod.

Matth. 5.

Pau. Ro. 9.

vident Dei verbum contemni, diuinæ legis præcepta pro nihilo haberi, bonos & probos viros, ac timoratos deiici, & conculcari, impios, & iniquos foueri, & sublimari; sic enim dolebat, & conquerebatur Dauid. Psalm 72 Mei sunt pene pedes mei, quia zelaui, pacem peccatorũ videns. Vnde alibi consolatur eum deus d. Psalm 36 Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatẽ quoniam tamquam fœnũ velociter arescẽt. Sed re uera litera præsentis textus uidetur satis obscura, quia non habet perfectum sensum, sed præter alias expositiones, quas dedimus, hæc videtur satis acuta, ut ponere capiatur pro cõsulere, prouidere, & curam habere ut sic dicamus. ut ponerem lugentibus Syon idest consulerem eis, & curam eorum haberem. Postremo inquit. Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me ut ponerem lugentibus Syon. ut scilicet consolarer, & gaudio afficerem, ac replerẽ qui Syo lugẽt. i. sanctam, & electam iustorum congregationem, & sodalitatem bonorũ, ne hi deficiant à spe, neque animo consternentur, sed firmi, & stabiles sint in fide, neq. ob illam causam a pietate desciscant. Aliqui textus haben. Misit me ut ponerem fortitudinem lugentibus Syon, ut scilicet stabil rem eos, & confirmarem in fide, et spe cœlestium promissionum, *Et darem eis pro cinere*, idest pro luctu, ac pœnitentia *coronam*, idest remuneratione æternam, seu triumphum uictoriæ cõtra omnes mundi, & Sathanę tentationes, & insidias: nonnulli per coronam, intelligunt aureolam, quæ datur martiribus, et sanctis virginibus pro celebri constantia in varijs tentationibus. *Dabo oleum gaudij pro luctu, & pallium laudis pro spiritu mœroris*, consequens. n. erat, ut qui lugebant, vel quia Christi regnum diutius prorogabatur, aut ab improbis oppugnabatur, dum postea saluum manet & integrum lætarentur, & iubilarent; Pallium laudis pro spiritu mœroris idest qui pro veteri animi deiectione, & contractione tristabantur, pallium laudis sortiantur. Vel dicas, qui prius lugebant, pòst modũ lætabuntur, cum pro luctu dabitur eis oleũ gaudij.

A Nunc certè tempus illud adest, quo lugentes consolari oporteret, cũ mors vsque adeo crassetur in omnes, & præsertim in hac nostra ciuitate sub hoc anno Domini 1591. vt nulla fere sit domus, in qua non sit extremus dolor, ac luctus, & singulo quoque die multa defunctorum corpora sepulturæ tradũtur, nec domus tantum laycorum, & hominum, verum, & monasteria religiosorum eodem laborant infortunio B verè lugentes sumus, nec suas quisque miserias tantum deplorat, sed lugemus etiam Syon, idest aliorum miseriam, & iacturam, cum aliquæ sint domus omnino expoliatę, ac destitutę habitatoribus Propterea obnixe rogandus est Deus, & iugiter implorandus, ut ponat lugentibus Syon consolationem (ut dicunt aliqui textus) & fortitudinem (ut alij) vt. s. sint vsque adeò fortes in tãta hominum mortalitate, & amissione C suorum, ut à spe, & fiducia in Deum nequaquam deficiant. Sed expectent se coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris quandoque suscepturos. Pallium quidem laudis, hoc est eam laudem se consecuturos expectent quæ tegat, aut depellat omnem eorum tristitiam, ac mœrorem: vel coronam gloriæ pro cinere penitentię, oleum gaudii pro luctu, idest consolationem spiritus sancti D pro luctu presentis orbitatis, & exili: pallium laudis, idest gloriam resurrectionis pro sacrificio spiritus afflicti, & contribulati. Alii volunt Deum polliceri coronam gloriæ & cętera, his, qui repriment concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, & superbiam vitæ, vel qui reformauerint, & subiecerint rationi virtutes, & potentias animę ut sensum, intellectum ac, ac volũtatem, & eas in obsequium Dei dedu- E xerint, his profectò pollicetur Deus coronam glorię &c. Qui ubi hoc fecerint vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum, in ea scilicet, Ecclesia seu cognatione fidelium, descripta, & pręsignati per Syon. His enim, qui lugebunt Syon pollicetur Dominus eam dare fortitudinem quod vocabuntur fortes iustitiæ, idest quia

forti-

fortiter, & constanter exercebunt iustitiam non respicientes personam hominum. Vel vocabuntur fortes iustitiæ, quia erunt verè iusti, non leuiter, aut apparenter, sed iustitia quæ probatur in conspectu Dei, & non qualis erat iustitia Scribarum, & pharisęorum. Propterea dicebat Christus Discipulis suis. Nisi abundauerit iustitia uestra plusquã scribarum. & Pharisęorum, non introibitis in regnum cœlorum: vel fortes iustitiæ, quia non timebunt subire omnẽ persecutionem ꝓpter iustitiam habentes spiritum fortitudinis, aut etiam fortes iustitiæ dicuntur, quia nullis aduersitatibus dimouentur à iustitia, & rectitudine bonorum operum, ob huius iustitiæ insignem pulchritudinem & egregiam formã, vocantur, qui ea sũt præditi, genus electũ, gens sancta, regale sacerdotiũ, & populus acquisitionis. *Vocabuntur* etiã *plantatio Domini ad glorificandum*, erunt inquam tales uiri fortiter sustinẽtes angustias, & tribulationes velut arbores pulcherrimę firmiter radicatæ, & fructiferæ, non velut arbores autumnales, infructuosæ bis mortuæ, sed idoneæ, & præparatę ad producendum fructus vberrimos, & suauissimos in laudem. & gloriam Dei, erit igitur hęc plantatio Domini ad glorificandum, uel ut ipsi sint aliquando glorificati, laudibus, & honore à Deo affecti, uel ut ipsi glorificent Dominum. De hac plantatione dicebat Dauid. Plantati in domo Domini in atriis Domus Dei nostri & antea. Iustus ut palma florebit sicut cedrus quæ in libano est multiplicabitur. En quomodo pro spiritu mœroris pallio laudis amicientur & superinduentur. Tũc vltra. *Et ædificabunt deserta à sæculo, & ruinas antiquas erigent, & instaurabunt ciuitates desertas, dissipatas in generationem, & generationem.* Hi de quibus loquebamur tantæ erunt fortitudinis, & potentiæ, quod ædificabunt loca deserta à sæculo. idest quæ numquam extructa fuerunt quemadmodum dicere possumus de quibusdam regionibus vltra mare Oceanum, & nuper opera, & industria Hispanorum repertis, in quib⁹ (vt dicitur) numquam antea fuit prędi-

Psalm 91.

A catum euangelium. *Et ruinas antiquas erigent*; id quod facile contingeret, si in multis regionibus, & ciuitatibus Asiæ, & Aphricæ atque etiam multis in parti bus Europæ in quibus alias fuit prędicatum Euangelium, et gratanter, ac libenter exceptum, opera, et arte Sathanĩ ea nunc explosum, si (inquam) rursus ibidem prædicaretur, et reciperetur.

Ruinas antiqua.

Hi profectò qui opus illud tam insigne aggrederentur, & efficerent, ruinas antiquas erigerent, & instaurabunt

B ciuitates desertas ac dissipatas, quæ instauratio durabit in sempiternum. His ergo metaphoricis locutionibus, vult innuere propheta, quod multitudo gẽtium, quæ olim erat velut locus desertus, per fidem Christi exurget, & construetur, suscipiens fidem Christi, & amplectens prędicationem Euangelii, & ꝑopere proficiens, similiter, Ecclesię gentium, quę iam olim receperant Euã

C gelium, & professæ erant, & protestatæ fidem Christi, vt uniuersa pene Aphrica. et magna pars Asiæ et Europę ab ea desciuerunt velut loca ruinosa et dissipata per Maumettimum, et hęreses: rursus per susceptione m eiusdem fidei reędificabuntur, & instaurabuntur, nec solum Ecclesiæ gentium, uerum, et populi Iudæorum, qui dissipati sunt tanquam Dei legem et mandata trausgressi, in nouabuntur et ipsi, et instaurabuntur.

D Per ruinas antiquas non solum gentium apostasiam, ac defectionem, possumus intelligere, verum et ruinam factam toti generi humano ab initio sęculi culpa primorum parentum; oportuit ergo aliquos reperiri, qui eiusmodi ruinas antiquas erigerent, et instaurarent. is autem alius esse non potuit, nisi secundus Adam, ut quemadmodũ per vnum hominem fuit ruina, et perditio humani generis, ita et reparatio

E fieret per vnum hominem, et præter eum instituti fuere Apostoli, et eorum ministri, ac successores, qui vnà cum Christo, et per Christum ędificarent deserta à sęculo, ruinas antiquas erigerent, et ciuitates desertas, ac dissipatas instaurarent. Cyrillus autem per hanc locutionem metaphoricam existimat prophetam uelle significare tantam fo

re

re multitudinem credentium, ut alias Ciuitates præter eas, quæ sunt quærere, & quæ vastatæ sunt, aliquando reficere oporteat; propterea dictum fuit supra cap. 44. Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas. Ad dexteram enim et leuam penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit, & Ciuitates desertas inhabitabit.

Et stabunt alieni, & pascent pecora vestra & filii peregrinorum agricolæ, & vinitores vestri erunt. loquitur Esaias ad Ecclesiã cuius oues intelligi possunt quieti, q; p fidem sunt in vnum congregati, et prædicit Apostolos, et eorum successores fore cementarios, pastores, agricolas. et vinitores. Quod futuri sint cementarii. iam audiuistis dum inquit. Aedificabunt deserta à sæculo. Et Paulus aliquando dicebat Dei ædificatio estis, Dei agricultura estis.

Hoc loco poteris repetere quæ sup. in cap. 56. diximus de Apostolis q tamquã Sutores, Piscatores, & Caligarij conuertebant barbaras gẽtes ad Christum.

1. Cor. 3.

Quod futuri sint pastores pecorum, et animalium, scimus dictum fuisse Petro pasce oues meas: Id autem fuit necesse quoniam pastores Iudæorum stulti facti sunt, et dominum non quæsierunt, propterea non intellexit grex, & dispersæ sunt oues. Quare oportuit aliis cõmendare gregem, qui eius curam sedulò haberent, et oues, & non seipsos pascere dumtaxat expeterent obid. Deiecti sunt itaq; sacerdotes illi ab officio, ne vlterius pascant populum Domini. ob id. d in textu. *Filii peregrinorum agricolæ, & vinitores vestri erunt.* Filii peregrinorum, idest gentiles, et qui ex illis ortum habent intelligi quoque possunt et hi absque ullo timore, et uelut fortes, ac intrepidi pro gloria nominis Dei stabũt, et pascent pecora vestra .i. homines vestros, qui prius erãt animales, Dei spiritũ nõ habẽtes stabũt inquã, vel ut fortes et intrepidi, uel tamquã præsules et domini, aut etiã stabunt tanquam seruuli fideles in obsequiũ domini, et filii peregrinorum, idest eorumdem gentilium, qui erant peregrini et longe á Dei cognitione semersi erunt agricolæ, et vinitores vestri, idest erunt pastores et episcopi, Doctores, et ministri colentes vineas, et agros animarum uestrarum.

A Non solum ergo Apostoli, et qui in exordio nascentis Ecclesiæ prodierint eiusmodi functiones obibunt, sed alieni, et filii peregrinorum, hoc est ex gentibus oriundi ministri erunt ipsius fidei, et prædicationis Euangelii, quamquam, et Apostoli poterant dici alieni, et filii peregrinorum, quia longè diuersi erant moribus, et cultu ab institutis scribarum, et Pharisæorum. Neque mireris ministros Euangelii, et diuini verbi prædicatores appellari, cementarios, pastores, vinitores, et agricolas, quoniam scriptura diuinitus inspirata, sæpe numero vocat fideles terram, vineam, et cætera huiusmodi. Quare qui colunt eos iure vocari possunt agricolæ, pastores, et vinitores. Postmodum sequitur.

Vos autem Sacerdotes domini vocabimini ministri Dei nostri, dicetur vobis fortitudinem gentium comedetis, & in C *gloria earum superbietis.* His verbis manifestè ostenditur legem, et sacerdotium ueteris testamenti transferendum esse in legem, et Sacerdotium noui testamenti. Cum autem dicit. *Vos autem cum vocabimini sacerdotes domini, & ministri Dei nostri,* extrà omnem controuersiam inquit Diuus Hieronymus de Apostolis intelligendum est, ut hic sit ordo: quamquam quidam ex gentibus tamquam cementarii, pastores, agricolæ, et vinitores, sint futuri Ecclesiarum præpositi: uos tamen Apostoli, et primi Christi discipuli, qui residui estis ex semine Israel secundum carnem, et vocabimini Sacerdotes, et ministri Dei quemadmodum, et filii Dauid erant Sacerdotes Dei. Et nota hãc formam loquẽdi, dicit enim. *Vos autem vocabimini Sacerdotes Domini*, quasi velit dicere qui debent hoc munere fungi, non decet eos per se ipsos intrudi, et hunc honorem sibi assumere sed expectare, ut vocentur à Deo iuxtà illud Pauli. Nemo sibi assumat honorem, sed qui vocatur à Deo tãquam Aaron. Dicit ergo. Vobis, qui estis ministri Dei nostri, dicetur *fortitudinem gentium comedetis, & in gloria earum superbietis* fortitudinem gentium, idest, robur, potentiam, ho-

Text. 8.

Heb. 5.

nores

uores, & opes comedetis, idest sub uestram potestatem hęc omnia assumetis, et omnem eorum fastum superabitis, & in uestram redigetis potestatem per Euangelii prædicationem, idest qualis & quam maxima fuit eorum uirtus, & potētia, talis & lōgè maior erit potētia Ecclesiæ, & primi ac supremi pastoris. uel *fortitudinem gentium commedetis*, quia scilicet earum diuitiis, & facultatibus potiemini, nec quisquam uobis eas subtrahere, uel denegare poterit. Conuenit enim ut quibus spiritualia contulistis, & seminastis; ab eis etiam carnalia metatis.

Aut sic dicas *fortitudinem gentiū comedetis*. quia scilicet oratio, uestra sermo uester, prædicatio uestra comedet, idest uincet, & conteret fortitudinē earum, idest ingenium, artes, eloquentiam, & quęcunque in magnis habentur: Nec mirèris, quoniam pro sermone, & locutione frequenter in sacris litteris ponitur os, & lingua quemadmodum exempli causa dicebat Dauid, Quorum os maledictione, & amaritudine plenum est Dicit enim D. Hieronymus quod sicut per manus opera, per pedes incessum, per uentrem generationem, per aures auditum, & per oculos intuitum,

Psalm. 13. sic per os sermonem intelligimus. hæc eadem August. pluries refert, sic itaq; fortitudinem gentiū comederunt apostoli. Sicut de Diuo Stephano legitur in act. Apostolorum, quod nemo poterat resistere sapientię, & spiritui, qui in eo loquebatur. Et de gloriosa Virgine Catherina hoc idem refertur, quod eius doctrina cōfundebat omnes philosophos & sapientes, qui disputatum ueneraut cum ea. Sunt huius generis plusquam sexcenta exempla. Sed oportet eos qui sunt ministri domini ministrare in fide uirtutem, in uirtute scientiam, in scientia abstinentiam, in abstinentia patientiam, in patientia, pietatem, in pietate, amorē fraternitatis, in amore fraternitatis charitatem 2. Pet. cap. primo.

Deinde dicit. *Et in gloria earum superbietis*, idest uos ouantes exultabitis & glorrabimini in Domino Deo uestro non enim accipitur hic superbia, quæ inimico est, cui Deus resistit, sed pro potentia, & gloria accipi debet, relata, super ad gloriam Dei. contingit etiam quandoque, ut prędicatores, & ministri uerbi Dei in hoc prędicandi officio, & gloria superbiant non ad gloriam, Dei sed ad suam ipsorum gloriam, et propterea d. Aug. supra psalm 50. fœliciores sunt qui audiunt quam qui loquntur. *Psalm.* 50.

Alii dicunt *in gloria earum superbietis*, hoc est purpura uestemini. quod est insigne regii decoris, quemadmodum multis ab hinc annis primates Ecclesiæ, & præcipue sanctę Rom Ecclesiæ presides, et consiliarii purpuratis uestibus induuntur, nec minore præcio, ac extimatione habentur, quam ipsi reges ut Cassa. in li. gloriæ mundi 4 par. consid. 2. et fere omnes iurisconsulti. Cyrillus autem secus exponit, inquit enim. In diuitiis eorum eritis admirabiles, ubi cum diuo Hier inquit, quod laus doctorum, et corona patrum est gloria liberorum, et qui illorum scilicet docto rum doctrina, seu illuminatione salua ti sunt, et profectus populi sunt æpulæ sacerdotum: Et re uera dum populi ex aliquorum prędicationibus bona opera apprehendunt, et facere uidentur, summopere prędicatores, atque doctores gaudent, exultant, et gloriantur, D. autem Hier. inquit, iuxta hunc textum. In diuitiis earum eritis admirabiles quia scilicet in omnibus diuites facti estis in Christo, in omni uerbo, et in omni scientia, ut in nullo indigeatis in ulla gratia 1. ad Corinth. 1. *1. Corint.* 1.

Sed persistentes in textu, quem habem⁹ satis conuenienter expositum est dictū illud videlicet. *In gloria earum superbietis*, quoniam scilicet à gloriosis, et potentibus uiris ipsarum gentium honorati eritis, et magnificati, quemadmodum reipsa conspicimus, quod principes gentium, Ecclesię præfectos non secus, ac patres uenerantur, & colunt. Sed non parum mihi ingerit difficultatem horum uerborum contextus. Dicit enim primo. *Et stabunt alieni, & pascent pecora uestra, & filii peregrinorū agricolæ, & uinitores uestri erunt*. Quæ uerba nos referebamus tum ad Apostolos, et Christi discipulos, qui uere dicuntur fuisse pastores animarum agricolę,

colę, et vinitores ipsius Ecclesiæ quę velut agrum, & vineam colunt, & nutriunt: referebamus etiam & ad gentes vel ad eos, qui ex gentibus prodierunt, ex quibus plerisque fuerunt electi, & prępositi Ecclesiis, & curandis animabus, ut legimus de sancto Clemente, Dionisio Areopagita, Tito, Timotheo, Beato Ambrosio, Diuo Martino, & B. Augustino, & multis aliis: verumtamen post ea uerba subdit immediate in eodem textu. *Vos autem Sacerdotes domini uocabimini, ministri Dei nostri &c.* Vbi dictio illa aduersatica (autem) videtur secernere Apostolos ad quos iuxtà omnium expositionem referri dicuntur, à prioribus, de quibus prædictũ erat, quod erunt agricolę, & vinitores ipsius Ecclesiæ. Propterea cum aliquã diu super hac difficultate consisterem, tandem a priori sententia neqnaqnam esse discedendum putaui, ut uidelicet vtrobique subintelligantur Apostoli, ut scilicet ipsi pastores nuncupentur vinitores, & agricolę, quemadmodũ plerique ex gentibus. Sed præter id vocẽtur etiam & sint ipsi Apostoli Sacerdotes Domini, & ministri Dei nostri, ut illa dictio aduersatica potius aliquid addere Apostolorum dignitati, quàm subtrahere quicquam uideatur si quis autem offendatur propter significationẽ dictionis aduersantis, accipiat aliam exponere ut per uinitores, & agricolas intelligantur qui ex gentibus erunt selecti ad curam animarum, uel vt ministrent mensis: per sacerdotes vero, & ministros dei intelligantur Apostoli pro me, & præcipue fundatores Ecclesię Sequitur textus.

Text. 3. *Pro confusione uestra duplici, & rubore laudabunt partem suam: propter hoc in terra sua duplicia possidebunt.* Aliqui textus habent laudabunt partem eorum, sequitur. *Lætitia sempiterna erit eis.* Hæc particula est satis obscura ob uarias editiones, una expositio est. Pro confusione uestra duplici, & rubore laudabunt partem eorum, idest ipsi credentes cum multas receperint ignominias & iniurias, laudabunt partem eorum .i, gaudebunt, & commode illis cessisse quod multa opprobria inie[illegible] & tormenta sustulerint, quia omnia hęc illis illata cedebant in bonum sui ipsorum, et populi. Alii sic exponunt. *Laudabunt partem suam.* hoc est contenti erũt ea parte, quam dabo illis, quandoquidẽ pro confusione uestra duplici acc[e]pietis uitam ęternam. Et sic legitur in Biblia nuper correcta D. Hieronymus ita exponit quod scilicet Apostoli, et reliqui fideles, qui quandoque receperint confusionem, et ignominiam tum ex parte iudæorum qui recesserunt à Deo, tum ex parte gentiũ, quę adorauit idola, laudabunt partem suam: uos inquã Apostoli, cum videbitis gentes conuersas ad timorem Dei, audietis eas laudare partem suam, hoc est ipsum Dominum, de quo loquebatur Dauid psal. 72. Pars mea dominus, quod quidẽ nemo alius dicere potest, nisi qui aliam partem non habe: præter Deum. Est super his uerbis quędam alia expositio, ualde facilis, et meo iudicio non contemnenda, ut scilicet fiat mutatio personæ, iuxtà figuram illam, quam grãmatici uocant metaphasmos, ut sic dicamus. *Pro confusione uestra duplici, & rubore, laudabunt partem suam, id est laudabitis partem uestram,* idest contempti eritis pręmio, & mercede, quam consequemini in compensationem pudoris, & ignominię, quam ab vtroque populo sustinuistis. Potest dari alia expositio, ne ulla uis uerbis inferatur: uidelicet pro confusione uestra duplici, et rubore laudabunt partem suam, idest qui vos ignominia affecerunt laudabũt partem suam uel partem eorum, quia fuerunt in causa, & in terra sua tot premia sitis consequti. *Psalm. 72.*

Per duplicem confusionem D. Hiero. intelligit confusionem, et ruborem susceptum super populum Iudæorum, qui à Deo recesserat, & super nationes quæ idolis seruiebant. Ecclesia ergo collecta ex gentibus & Iudæis quę duplici confusione affecta erat, ac deturpata, in terra sua, duplicia possidebunt, duplicia inquam quia ante resurrectionem sola anima æterna beatitudine perfruetur, post resurrectionem uerò corpus, & anima unumquodque suã stolam accipiet D. Augustinus serm. 4. *Aug. ser. 4.*

de

de innocentibus, qui est in appendice de diuersis 73. Alii dicunt, *duplicia possidebunt*, quia, videlicet in spiritu gaudebunt cum fuerint uocati ad cœnam magnam, & exterioribus bonis potientur, & sustentabuntur in hac vita. Alii dicunt. *Duplicia possidebunt*, id est magna, & incomparabilia bona, qualia erũt bona supercœlestis patriæ, quę nec oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascenderunt. Per duplicia ergo pręmia, magna præmia sunt intelligenda, sicut per duplicem confusionẽ, possumus intelligere magnam confusionem,, et etiam ruborem paupertatis, & ipsius mortis ignominiosæ, unde uos qui reliquistis omnia, & secuti estis me, centũplũ accipietis. Et sic omne magnum potest appellari duplum, sicut apud nos pictãtia siue portio, quę datur patribus grauioribus, dicitur pictãtia dupla, *& lætitia sempiterna erit eis*; quemadmodum et supradictum fuit, lætitia sempiterna super capita eorũ, gaudium, & exultationem obtinebunt, & rectè quidem promittit lætitiam sempiternam credentibus, & Christi vestigia sectantibus, quia in rebus temporariis, & caducis non est expectanda remuneratio, sed in vita sempiterna, & in bonis excedentibus omnem animi cogitationem, & cordis desiderium. Et numquid ego, qui sustinui duplicem cõfusionem & ruborem suscipiam duplicia: nulla quidem ob demerita mea, sed ob immensam Dei benignitatem, quia patienter sustinui quicquid in me illatum est, Et fortem me constituit, ut sic laudarem partem meã. Deinde sequitur *Quia ego dominus diligẽs iudiciũ & odio habens rapinã in holocausto, & dabo opus eorũ in ueritate, & fœdus perpetuũ feriã eis.* Vult ostendere per hanc partem, cur dominus eiecerit, & reprobauerit Iudæos & gentes aduocauerit (& inquit) hoc ideo feci, dicit Deus, quia diligo iudicium, & iustitiam, & quoniam Sacerdotes Iudæorum suis in holocaustis exercebant rapinas, & tyrãnidem ut ex multis scripturæ locis manifestum redditur, ideo ego Dominus diligens iudicium illos eieci. Et cum subdit. *Et dabo opus eorum in veritate*, opus vi-

A delicet ipsorum credentium faciam ut cognoscantur opera eorum esse vera, & sincera, non ficta, et simulata, et consequenter feriam, et inibo fœdus & coniunctionem perpetuam cum eis, *& ego ero eorum, Deus & ipsi erunt mihi populus*. Dicit.n. Dauid ps. 36. Dominus amat iudicium, & nõ de relinquet sanctos suos in ęternum conseruabuntur, et Prouerbiorum 15. Qui sequitur iudicium diligetur ab eo. *Et præter id scietur in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum, omnes qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus*, quorũ uerborum sensus est satis clarus. Esset tamen impensius aduertendũ propter omnes, et pręsertim propter sacerdotes; quemadmodum Deus, qui diligit iudicium, & odio habet rapinam in holocausto, quòd vehementer detestatur munera, & sacrificia, quæ sibi offeruntur de rebus malę acquisitis. Vnde D. Hier. colligit hanc veritatem, quod scilicet Deus magis diligit paupertatem iustorum, quam munera diuitum quæ sunt de rapinis, de vxuris, & de iniquitate: Vnde Eccl. 34. Qui offert sacrificium ex substãtia pauperis quasi qui victimat filium suum in conspectu patris sui. Et ex huius loci forma loquendi, eruditi quidam interpretes eliciunt causam, quare Deus eiecerit à conspectu suo, & ab altari Iudęos, susceperit populos nationũ; quia. s. sibi non placebant sacrificia ex furto, & rapina, qualia erant omnia quæ sibi offerebant Pharisei ex furto. Illud etiã uerbum, quo promittit Deus se daturum opus, & actiones suorum credentium in veritate, potest sic exponi, ut exponit D. Hie. quod actiones eorum erũt in veritate, & non uelut erant opera Iudæorum facta in lege, quæ erat umbra veritatis, sed hæc erunt ipsa veritas: Similiter notandum est, quod fœdus ineundum cum suis fidelibus erit perpetuum, et non velut fœdus, quale dederat Moysi quod pręteriit: Dixit enim Christus Matth. vltimo. Ego vobiscũ sum vsque ad consumationem sæculi; fœdus itaq; initum cum Ecclesia perpetuum est, & in ęternum durabit, quoniam etiam fides ipsius Ecclesiæ semper

Psalm. 36.

B

C

Eccle 34.

D

E

per est permansura Rub. & quale erit fœdus ut fiut filii Dei, et maneant in domo in æternum. Cum verò subdit *Et scietur in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum &c.* Vult innuere propheta quòd facilè cognoscetur distinctio filiorum Dei à cæteris nationibus Nam eum uiderint, et contemplati fuerint illorum uitæ consuetudinem, atque ordinem, ut mansuetudinem, continentiam, pietatem, cæterasque virtutes absq; vlla cũctatione, dii dicabunt eos dei semen esse, & et Dei semine cui benedixit Dominus fuisse progressos: nam ut rectè aliqui scribunt, in carne præter carnem uiuere non est humanę uirtutis, ac potestatis, sed diuini numinis, et gratię effectus est. et opus.

Tex. 5. Postremo sequitur in hoc eodem contextu. *Gaudens & gaudebo in Domino & exultabit anima mea in Deo meo* Quibus verbis propheta instructus uisione futurorum bonorum introducit Ecclesiam tot gratiis, et fauoribus ditatam loquentem, et in laudes, et cantica prorumpentem quibus deo altissimo de tam pręclaris, et illustribus beneficiis gratias agit d. Gaudens, et gaudebo in Domino, idest si quid gaudii, et festiuitatis sum unquam habitura, id erit in Deo meo; per ipsum solum .n. et in ipso gaudium meum erit, non ab alio, neque per alium, et in nullo alio præter ipsum, et non sicut Iudæi, qui gloriabantur in patribus dicentes. Semen Abrahæ sumus, et nemini unquam seruiuimus, sed in Deo tantum exultabimus, quandoquidem multitudinis credentium erat cor vnum, et anima una in Deo act. 4. Et explicat causas lætitiæ ipsa Ecclesia, cur scilicet in Deo tantum uelit gaudere, et exultare. d. *Quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitia circumdedit me*, contulit mihi omnes illas uirtutes, et sancti spiritus, dona, quibus salutem sim adepta ve' per indumentum salutis intelligit ipsum Christum Iesum. *& indumento iustitia circumdedit me*, idest omni ex parte præstiti mihi uires, et modum, quo iustus apud Deum inuenirer, et nemo posset me in iudicio cõ- Act. 4.

demnare, sed uelut iustum, & iustificatum liberum dimittere. Eadem uerba habetur Abacuch 3. Ego in domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo *Praeterea quasi sponsum decoratum corona & quasi sponsam ornatam monilibus suis.* vide quæso, & mecum obserua. Comparat ipsam Ecclesiam sponso, & spõsę. Dicit Cyrillus, uocat ecclesiam sponsum pp fortitudinẽ, & cõstantiã. uocat ipsã sponsã pp fœcunditatẽ Et sancti quidem, et homines diuini. sunt uerè tamquam sponsi, tum in edendis pręclaris facinoribus, tum etiam in fortiter debellandis affectibus. Alii dicunt Ecclesiam, idest homines probos, atq; iustos, comparari sponso, & sponsæ. Spõsæ quidem si referantur ad Christum iuxtà illud Apostoli Despondi uos vni uiro uirginem castam exibere Christo

Sponso autem comparantur ipsi fideles respectu eorum, quos ipsi ad fidem pertrahebant, quia tanquam sponsi filios generabant, & Ecclesis copulabãt. Sic enim dicebat Apostolus. Per euangelium ego uos genui. Et alibi. Filioli quos ego iterum parturio donec formetur Christus in uobis. D Hieron. aliam affert rationẽ huius similitudis dicit. n. Duo genera agminum esse in Ecclesia, perfectorum. s atq. incipientium; perfectos itaq. comparat pulchritudini sponsi ipse Propheta, cum inquit. Me quasi sponsum decoratum corona. Incipientes uerò comparat ornatui ipsius sponsę. Perfectus quidem erat Paulus, qui quasi sponsus decoratus corona, atque coronandus. d. Bonum certamen certaui, cursum consumaui, fidem seruaui, de cætero reposito est mihi corona iustitiæ, fuit quandoque, & ipse de numero incipientium aut se illis uoluit annumerari, cum ex persona illorũ dicebat. Cum essem paruulus, loquebar ut paruulus, sapiebam, ut paruulus &c. Isti igitur qui non dum sunt perfecti, sed ad ipsam perfectionem tẽdunt, & anhelant, comparantur sponsę ornatæ monilibus suis, perquæ monilia intelligi debent quæcunque ornamenta, quibus pulchræ mulieres, nubiles, aut nuptui traditæ solent exornari, quę ornamẽta subindicauit Regi- 1 Cor. 4. Gal. 4.

us

us propheta cũ dixit. Astitit regina à dexteris tuis in vestitu deaurato circũdata, varietate. Sed pter omnes istas expositiones verior est illa Aug. de vnita. Eccl. ca. 7 quòd hic Christus vocat spõsus ratione qua verbũ, dicitur spõsa, ratione qua caro cũ ego verbũ caro factũ est, iam nõ sunt duo, sed vna caro, vnus Christus vna Ecclesia, In calce huius capitis aliã similitudinẽ affert Esa. penes munera, & benedictiones quæ emanãt à Deo, & inquit. *Sicut. n. terra profert germen suũ* dũ. s. cœlestibus irrigatur pluuiis, *et sicut ortus germinat semẽ suũ, sic Do-*

Aug. de vnit. eccl. c. 7.

A *minus Deus germinabit iustitiã, & laudẽ corã vniuersis gẽtibus:* Nã quemadmodũ terra exculta, & oppleta hærbis, plãtulis & arborib⁹, sic virescere, et ornari solet, ut vix quicq; terræ appareat, quẽadmodũ præcipuè cõtingit in hortis, & pomeriis diligenter excultis, sic in Ecclesia rite cõstituta, et bene ordinata nihil terrenũ apparet, sed omnis iustitia, sanctitas atq omniũ bonorũ vbertas, sic in nobis quoq. germinare faciat,

B Deus iustitiã, et salutẽ cõtra vniuersis gẽtibus cui est honor, et gloria in sæcula, sęculorũ. Amẽ. Et saus de cap. 61.

CAPVT LXII.

1. *PROPTER Syon non tacebo, & propter Hyerusalem*
non quiescam, donec egrediatur, ut splendor in-
stus, & Saluator eius ut lampas accendatur. Et vi
debunt Gentes iustum tuum, & cuncti reges in-
clitum tuum: & vocabitur tibi nomen nouum, q
os domini nominabit. Et *eris corona gloriæ in manu Domini, &*
2. *diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis vltra derelicta*
& terra tua non vocabitur amplius desolata, sed vocaberis volun
tas mea in ea, & terra tua inhabitata, quia complacuit Domino
in te: & terra tua inhabitabitur. Habitabit enim iuuenis cum
virgine, & habitabunt in te filii tui. Et gaudebit sponsus super
sponsam, & gaudebit super te Deus tuus. Super *muros tuos Hye-*
4. *rusalem constitui custodes, tota die, & tota nocte in perpe-*
tuũ non tacebunt. Qui reminiscimini Domini ne taceatis, & ne
detis silentium ei, donec stabiliat, & donec ponat Hyerusalẽ lau-
dem in terra. Iurauit Dominus in dextera sua, & in brachio for-
titudinis suæ: si dedero triticum tuum ultra cibum inimicis tuis,
& si biberint filii alieni vinum tuum in quo laborasti. Quia con
gregant illud comedent & laudabunt Dominum: & qui compor
tant illud bibent in atriis sanctis meis. Transite, *transite, per por*
5. *tas præparate viam populo, planum facite iter, eligite lapides, &*
eleuate signum ad populos. Ecce *Dominus auditum fecit in extre*
6. *mis terræ, dicite filiæ Syon: Ecce saluator tuus venit: ecce merces*
eius cũ eo, et opus eius corã illo. Et vocabũt eos, Populus sãctus, redẽ
pti a Domino. Tu aute vocaberis. Quæsita Ciuitas, & nõ derelicta.

EXPLA-

EXPLANATIO IN SEXAGESIMVMSECVNDVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

PRopter Syon non tacebo, & propter Ierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & Saluator eius, vt lampas accendatur.

Intensio c. QVis sit scopus & intẽtio prophetæ in capitulo nunc exponẽdo facile est videre. monstratur.n. ingẽs desideriũ ipsius Prophetæ, vel ipsius ecclesiæ, aut etiam ipsius Dei, quo promissiones in pcedenti capitulo, & aliis multis nobis propositæ quamprimum cõpleantur; & vaticinatur propheta (vt sæpè aliàs) conuersionẽ gentium, ecclesię magnificentiam, & exaltationẽ, & euangelii prędicationem per vniuersum orbem commigrandam. Et in primis dubium est cuius ea sint verba, quæ sumũtur, à principio. *D. Hyero.* quidam.n. (vt D. Hyer.) existimant esse verba ipsius Prophetæ ostendentis (vt diximus) ingens desiderium aduentus Messiæ. Alii volunt verba esse ipsius prophetæ, verum in persona ecclesiæ, et sanctorum. Nõnulli (vt *Cyrillus,* Cyrillus) dicũt hic loqui Deum per os ipsius Prophetæ, & quanq̃ videatur esse aliquid discriminis inter istorum sentẽtias re tamen ipsa idẽ dicunt, & omnes idem sentiunt, si loquatur Propheta (vt existimat D Hier.) hic est sensus. *Propter Syon, non tacebo, & propter Ierusalem non quiescã,* q d. (hæc est vna expositio) nũquam Syon terrestris, et ruitura Ierusalem verbo Dei contradicat, impediat, & comminetur, ne nos Prophetæ prædicemus, & annunciemus futurum Dñi aduentũ tñ pp honorẽ gloriam, & vtilitatem spiritualis Syon, & regiæ ciuitatis Ierusalem cœlestis, non tacebo; die noctuq. Dei miam, & benignitatẽ palàm ostendere, & manifestare, neque a laudibus, & pręcibus diuinis vnq̃ quiescã, donec egrediatur de sinu patris, ingressurus in vterum virginis, inde postmo-

A dum prodirurus vt splendor iustus eius. Christus (inquam) nobis promissus Nominat Syon, & Hierusalem vel vt repetat ad maiorem euidẽtiam, vel plura significet videlicet nobiles, & ignobiles. Alius sensus, & lõgè mitior est, vt idem Propheta in persona sui, aut ẽt ipsius ecclesiæ hoc ipsum ingẽs desiderium eisdem verbis ostendat, hunc in modum. Tantus est amor, & affectus, quo feror in filios, & seruos Dei mei, & in spiritua

B lem Syon, & in Ierusalem non terrenã, sed mente comprehensibilem, & oculis corporeis nũq spectabilem, cuiusmodi est congregatio fidelium, quod nunquã silebo, die noctuque clamabo, & tandiu clamabo atq preces iũgam pręcibus, donec ueniat qui promissus est, & splẽdore suo vniuersum orbem illuminet. Sic etiam loquitur Deus per Prophetã, & eandem orationem repetit. Propter Syon (inquam) & propter Ierusalem,

C cui iuraui in Abraham, cui iuraui in Dauid germinare iustitiam, & laudem uniuersis gentibus. In Abraham quidẽ qñ per memetipsum iuraui. d. Gene. c. 22. *Gen. 22.* Benedicam tibi, & semẽ tuum multiplicabo, sicut stellas cęli. Dicit Eus. li 2. de dem. c. 40. filios Israel reprobatos futuros velut arenam maris, electos vero, vt stellas cœli, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Sic etiam iurauit Dominus Dauid veritatem, & non

D frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam, quoniam elegit Dominus Syon. Ego igitur Deus, q gratuito iuramẽto teneor, propter Syõ non tacebo, & propter Ierusalem non quiescam, sed loquar, & operabor, donec ex angustiis Iudeæ per torcularia passionis egrediatur, vt splendor iustus eius, hoc est per quẽ ipsa Syon iustitiam

consequatur. Per terrestrem Ierusalem capiendo typum cęlestis Syon. Quibus verbis sub obscurè monstratur Deū rationem habiturum etiam gentis Iudæorum; siquidem vnus est Deus, qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputiū per fidem: est enim prius Iudęorū Dominus, deinde ipsarum gētium, propterea dicit, propter Syon non tacebo, tempus nullum intermittam mittere Prophetas, & nuncios, & per eosdem loqui, & meum decretū patefacere, donec veniat quem missurus sum: Nam lex, & Prophetæ vsque ad Ioannem. Quòd attinet ad verba, comparat ipsum Christum ad splendorem & ad lampadam, et vocat ipsum iustum, & Saluatorem: vocatur quidem iustus, quia est ipsa met iustitia, & omnis iustitia nostra ab eo dependet: vocatur Saluator, qa ipse solus salutem attulit mundo, iuxtà illud Simeonis. viderunt oculi mei salutare tuum. & ps. 97. Viderunt oēs fines terrę salutare Dei nostri. vocatur splēdor, qm̄ totus mundus olim iacebat in tenebris, & ille veniens in hunc mundum illuminauit ipsum orbem (vt dictum est) vocatur lāpas (sic enim habet textus) *donec egrediatur, vt splendor eius, & Saluator eius, vt lampas accendatur*, lampas quidem accensa, non facilè extinguitur vti flamma, quæ citò transit. vocatur tamen splendor ipse Christus, quātum ad magnitudinem splendoris: lampas verò quantum ad durationem, & perpetuitatem ipsius luminis, quæ illuminatio non solum fuit ob eius aduētum in carnem, sed ob ipsius euangelii prædicationem, quæ fuit diffusa in omnem terram. Venit ergo Christus Iesus vt iustus, & Saluator afferens sponsæ eius ecclesiæ iustitiam, & salutem, quòd si illi Prophetæ, & patres veteris testamenti tantopere Christi aduentū exoptabant; quanto magis nos, qui tantum beneficium iam suscepimus lætari, & gaudere oportet, & totos dies, atque noctes Deum laudare, & ei gratias agere. *Et videbunt gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit.* Secundum Cyrillum loquitur hic Deus ad ecclesiam Iudęorum, nōdum admissis gentibus ad illius societatem, & fidē. Sed hoc parum refert, quia Christus, qui vocatur iustus, & iustitia nostra, nō propter Iudæos tantum (vt diximus) verum & propter gentes venisse dicitur. Propterea dicit. Et videbunt gentes quæ diù in tenebris permanserunt iustum tuum, ò Syon, & Ierusalem, non quę estis in terris fundatę, & constitutæ, & non multò post tempore ruituræ, sed tu Syon, e tu Ierusalē iuxtà intellectum spiritualem acceptæ, & cuncti reges videbunt inclytum tuum, non quidem cuncti simpliciter, & absolutæ, sed maior pars, vel de quacunque parte mundi: videbūt inquam inclytum tuum, qui propter te uenit, et propter salutem tuam, & egredietur de semine tuo; videbūt inquit inclytum tuum, idest Christum nobilem, illustrem, insignem, & gloriosum, quæ omnia & multo maiora, ac præstantiora conueniunt dn̄o nostro. qui fuit speciosus forma præ filijs hominum. Nec mireris, q̄ spectatī compellat etiam reges, quia futurum est, ut & reges dūces, ac principes huius mundi suo subdantur imperio. Nota etiam super particulam istam (iustum tuum) cum in precedenti particula legatur. iustus eius, & Saluator eius: utrumque enim sanè potest intelligi: nā si uelimus hic Prophetam loqui in persona Dei patris (sic exponendæ sunt istæ particulæ, ut in prior dicat Deus. Nō quiescam donec egrediatur ut splendor iustus eius, idest ipsius Ierusalem à me iam præscriptæ, & designatæ. in posteriori verò particula cum dicit. Et uidebunt gentes iustum tuum ipse Deus pater per apostrophen conuertens sermonem suum ad ipsam ecclesiam, & rectè dicit. uidebunt gentes iustum tuum, idest Christum qui est iustitia tua, ut mox dictum est; itidē est dicēdū si hæc uerba Prophetæ in psona sui, & aliorum capiantur. At si loquatur ecclesia (ut plerique uolunt) uera etiam erit constructio. ut scilicet ecclesia uocet Christum iustum eius, idest ipsius patris, quia à patre procedit, & clarius postmodum in sequenti particula cum dicit. Et uidebunt gentes iustum tuum. Sed prosequamur textum. *& vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit.*

Christus Iesus splēdor & lampas.

Christus quo vocatur iustu. particulariter.

nabis. Pronomen illud, tibi, ad duo potest referri, uel ad ipsam ecclesiam, uel ad ipsum authorem, et fundatorem ipsius ecclesiæ, qui est Christus Dominus, & quicunq. is sit qui loquatur, siue Deus pater, siue ecclesia, aut etiam ipsemet Propheta. Si Deus aut Propheta loquatur, pronomen illud tibi, refertur ad ecclesiam, et more dialectico, supponit pro ecclesia. Et vocabitur tibi scilicet ecclesiæ nomen nouum, quia non uocaberis amplius Synagoga, sed ecclesia, ciuitas Dei uiuentis, et domicilium eius, de qua locutus est Dauid Psal. 88. dicens. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Solemne quidem est nouis egredientibus rebus, et caussis noua imponere nomina, ut patet in multis, quorum exempla non est opus recensere; afferam tamen unum duntaxat de ciuitate Perusina patria mea. quæ olim uocabatur Augusta Perusia, posteaquam uerò per Paulum iij. Pont. Max. fuit redacta ad plenam, et perfectam Sedis Apostolicę obedientiam, nouam Perusiam voluit eam appellari. Et de eadem ecclesia subdit Propheta, et inquit. *Et eris corona gloria in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Nulli dubium omnes sanctos esse uelut coronam, qua Deus insignitur, et adornatur, et uelut rex constituitur, et inauguratur, et cõgruè quidem sancti, et quęcunq. anima fidelis, et deuota diei pôt corona gloriæ, quoniã sicut corona est rotunda, et ex auro, et lapidibus præciosis confecta, aut etiam ex uariis floribus circumsepta; sic ecclesia, et chorus sanctorum, ex omnibus mundi partibus, qui quidem mundus est orbicularis, et rotundus ipsa constituitur, et quoniam inter sanctos aliqui sunt prophetæ quidam Apostoli, plerique martyres, atque Doctores, plerique uirgines, et multi quoque coniugati diuersis uirtutibus, et donis exornati: idcirco satis appositè ecclesia appellatur corona glorię in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui, et quamquam corona, et diadema in capite poni consueuerint, ut illud. corona aurea super caput eius; nihilominus nullum extat inconueniens, quandoq. etiam in manibus deferri ad

Ecclesia Christi quo dicitur magna vi Eus. lib. de dem. in fine operis.

Psal. 88.

Perusia Augusta olim vocata.

Text. 2.

Ecclesia corona gloria.

Corona & diadema q̃ sint, & quo drant.

Eccl. 45.

A contemplandum eius ualorem, et pulchritudinem. Omitto quod corona posita in manu notat eius securitatem, et protectionem, ut non possit facile surripi, aut quo uis pacto amitti. Iuxtà illud sapientiæ, 3. cap. Iustorum animę in manu Dei sunt, et non tanget illas tormentum mortis. Sic etiam dixit Christus apud Ioan. 10. Nemo potest rapere de manu patris mei. Sed fortè dices. cur ꝓpheta usus est his duabus dictionibus, uidelicet corona, et diadema? ad B insinuandum ecclesiæ pulchritudinem, & excellentiam, cum hæc duo nomina idem fermè significare videantur: dici potest id factum fortassis ad maiorem expressionem, seu amplificationem: vel dicas nomen corone positum ad designandam gloriam, honorẽ, & gaudium Dei super animas sanctorum suorũ, ve dicebat Apostolus ad Philip. 4. Vos estis gaudium meum, & corona mea, quia ſ. C Christo ꝑ me acquisiti, multo magis corona Dei, qui nos sibi per gratiam suam acquisiuit, diadema autẽ ponitur ad designandum imperium, & potestatem q̃ Deus habet super ecclesiam suam: diadema. n. secundum probatos Authores dicitur gestamen capitis, & est insigne regum, dictum a circumligando. Erat enim fascia quędam, qua caput circumligabatur. Aliqui dicunt coronam hic positam referri ad gloriam, quam habẽt D fideles, et ipse Christus caput ecclesiæ dũ sumus in hac via, in qua dubio procul certare oportet, & non coronabitur nisi, qui legitimè certauerit. Diadema verò refertur ad gloriam, & honorem quem sancti in cœlesti patria fœliciter & quiete possidebunt, vbi non erit opus pręliari, ac decertare, sed perpetuo absque omni mœrore, & tristitia gaudebunt. iuxtà illud sapientiæ. exultabunt sancti in gloria lętabuntur in cubili- E bus suis. Cyrillus vt nugationem euitet, affert discrimen inter coronam, et diadema, quia hæc dicitur infula quæ est ex floribus confecta: diadema uerò, quod ex præciosis lapidibus, & iis quidem variis, ac diuersis conficitur; quæ omnia præfigurant multas, & varias, quibus beatorum animæ virtutes, & gratias decorantur: non enim

Act. 11.

Sapien. 3.

Ioan. 10.

O 2 vnum

vnum tantum est genus ornamẽtorum, sed multiplex, et diuersum. hoc est igitur nomen nouũ, quo vocabitur ecclesia, et qui sunt in ea nouo nomine uocabuntur, uidelicet noĩe Christiano, quod fuit impositum a Christo cum dixit Petro. Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & hoc est nomen excelsum, magnificum, nomen nouum, quod est æternum, et nunquam periturum, & qui hoc noĩe nominãtur, Christiani ſ nũcupati, qui primo Antiochiæ sic uocari cęperunt, ut habetᷣ Act. 11. sunt uelut dii, filii Dei adoptiui, spiritu sancto perunctI, quia si Christus dicitᷣ vnctus, qui Christi sunt, & Christiani dicuntur, vncti proculdubio dicendi sunt & ipsi, hoc nomen nouum dicit Euseb. fuisse antiquis ignotum, et ab appellatione Saluatoris nostri Iesu Christi deductum, in totoq. orbe terrarum laudibus, et summo applausu celebratũ, quo quidem nomine tãm celebri, & gloriosо maximè ad uirtutem excitari debemus, & tanti nominis, dignitate cõmoti, nunquam nos ad uitiorum sordes labi, permittere deberemus, & cũ hoc nomen os Domini nominauerit (vti dicit textus) nobis imposuerit, nos decorauerit, debemus item ei gratias referre, & perpetuis laudibus commendare; qñ quidem per multos labores, angustias, et difficultates Chrisus dñus hoc nomẽ fuerit nobis adeptus, & quodamodo ipsum effoderit, extraxeritq. dicit. n. Paul. Apostolus ad Heb. 2 quod decebat eum propter quem omnia, & per quem oĩa, qui multos filios in gloriam adduxerit, authorem salutis eorũ p passionẽ consumari; sic itaq. os Dñi nominanit nomen, quo nos omnes nominamur, verũ non ecclesia solum, nõ sancti qnq. sed & Christus caput, pater & princeps ipsius Ecclesiæ uocatus est nomine nouo, quod os Dñi nominauit: sic. n. dicit Esaias in hoc textu. *Et vocabitur tibi*, ò Christe Iesu *nomen nouum*, & quale est nomẽ istud nouum? non aliud quippe nisi id, quod per angelum, siue per os Domini probatum fuit, quando angelus prænũcians Virgini Mariæ puerum quendam ex ea nasciturum, dixit ei. Vocabis nomen eius Iesum, hoc fuit nomen nouũ,

Christi nomẽ quid significet, eius Ls. 4. de dem. c. 15.

Qui nunc Christiani dicuntur, olim erant Chananei. Eus. lib. 10. de demon. cap. 16.

Pau. Heb. 2

Iesus nomẽ nouum.

A nulli vnquam amplius impositum. Sed dices hoc est manifestè falsum: legimus enim plerosque in sacris litteris veteris instrumenti hoc nomine fuisse nuncupatos: igitur non est nomen nouum. Dicendum ꝙ vtique fuerunt aliqui ante Christum eo nomine appellati: quemadmodum fuit Iesus Naue, et quidam alii. Et in genealogia Saluatoris fuit & quidã dictus Iesus. Luc. 3. et in historia quã contexuit Ioseph. & alii scriptores

B Hæbrei multos recẽsent ex Hębreis eodem nomine vocatos sed vt d. D Thom. 3. p. q 37. art. 2. non fuerunt vocati eo nomine ob eã rationem, qua fuit uocatus Christus Dominus noster Iesus; ipse. n. sic fuit uocatus, ut prædixit angelus quia saluum faciet populũ a peccatis eorũ. Matth. 1. Alii uerò ob alias quasdã rõnes sic dicti, uel casu, eiusmodi nomen fuit illis impositum, ut frequenter vsu venit: vocabitur ergo ipsi Christo iu-

C sto, & Saluatori, et maximè inclyto, nobili, et glorioso nomẽ istud nouum, quod os Domini nominauit · cui etiam plura alia nomina fuere imposita, ut ex hoc eodẽ Propheta uidere liquet, septimo namque capite huius operis imponitur ei nomen Emanuel, & 8. c. vocatur nomen eius accelera, spolia detrahe, festina, prædari. c 9 vocatur nomen eius admirabilis, cõsiliarius, Deus fortis, pater futuri sęculi, princeps pacis, & oriẽs

D Zac. 6. dicitur nomen eius. & in hoc eodem capite uidetur assignari eidem aliud nomen uidelicet uoluntas mea in ea, non enim absque causa & admirabili misterio fuerunt tot nomina imposita ipsi Christo, vt rectè dicit D Thom. 3. parte quæst. 37. articulo 2. ad primum dictus est enim Emanuel, idest nobiscũ Deus propter vnionem diuinæ naturæ, & humanæ. Et qm̃ per hanc vnionẽ fuit cã nřę salutis, ideo in hoc noĩe Ema-

E nuel implicite intelligitᷣ Iesus Vocatur & depdator, quia nos eripuit a ꝑtate diaboli, q impediebat nřam salutem, et sic in hoc noĩe subintelligitᷣ hoc nomẽ. Iesus, uocatᷣ & admirabilis, rõne, qua admirabiliter nobis salutem attulit, et sic uerè poterat dici Iesus. Dictus est etiã oriens tum propter misterium incarnationis, tum quia inde habuit principiũ, & finem

Quo nomẽ Iesus sit nomen nouũ.

Christus vocatos multis nominibus, & quare.

et finiri nostra salus unde merito. Subintelligitur Iesus. Et deniq. nullū nomen impositū est Xpo, quod quo quomō non indicet nomē Iesus, plura alia nomina de Deo, & de Christo eius filio recenset Euseb. lib. de dem. c. 11. & Cassa. in lib. de gloria mundi, p. 3. consideratione 1. Verum. n. vero non est difficultas in reliquis omnibus quæ eidem tribuuntur, sed in hoc vno, quod oēs ferè volunt esse hoc nomē Iesus, quo vocatus est ab angelo prinsq; in vtero cōciperetur, vt habetur. Luc 2. cum tres alii præcipui inter sacros viros, & maxime Deo probatos in sacris litteris legantur hoc nomine appellati vt Iesus naue, siue Iosue, Iesus Syrach, & Iesus Iosedech, qui tamen typi quidam fuerunt huius vnius veri hominis, & Dei q vocatur Iesus. Nā quēadmodū Iesus naue vir fortissimus deuictis hostibus filios Israel in terram pmissionis introduxit, & Iesus Syrach, doctor sapientissimus sua ætate sapientiam, & veram legis intelligentiam renouauit, & Iesus Iosedech sacerdos sanctissimus, & Deo acceptissimus templū Domino ædificauit, ita Christus Iesus verus Deus, & verus homo, sua fortitudine hostibus humani generis superatis, suos fideles ad cęlestem patriam introduxit, suaq. sapientia, ac veraci doctrina mundum instruxit & oī ex parte lucem dedit expurgatis erroribus, quibus totus erat oppletus, suaq. mirabili, D & singulari sāctitate existens sacerdos in æternum templum Deo spirituale, hoc est ecclesiā fidelium ex viuis, & electis lapidibus construxit. Et qm̄ figuratum longe præstat ipsi figuræ; idcirco vera nominis significatio, & interprætatio cōuenit vnico nomini, quo vocatus est Christus Dominus noster, quod quidē nomē est suauissimum, & sanctissimū, & mirum in modum salutare, cum scripium sit, quod quicunque inuocauerit E hoc nomen saluus erit, cū non sit aliud nomen datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri præter istud; & hoc est nomē illud, cui omne genu flectitur cœlestium, terrestrium, & infernorum; nec pōt quis dicere Dn̄us Iesus, nisi in Spiritu sancto, & vsque adeò est efficax & potens nomen istud quod quicquid

A petierimus patrem in isto nomine dabit nobis; & vbi erūt duo, vel tres in eo nomine cōgregati, in medio eorum se affuturum Dominus pollicetur: *Act. 11.*

Præter alias vtilitates, & commoda quæ pollicetur dn̄us p Prophetiam ipsi Syon i ipsi ecclesię, & collectioni fidelium hoc est aliud, videlicet *Non uocaberis vltra derelicta, & terra tua non vocabitur amplius desolata, sed vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitabitur, quia* B *cōplacuit dn̄o in te et terra tua inhabitabitur.* Clarū est quidē sermonē hunc fieri de eccl'a collecta ex Iudæis, & gentibus: fuerunt. n. pleriq. in exordio nascentis ecclæ, q crediderunt, & amplexati sunt fidē Xpi ex Iudæis, sicut & ex gentibus & quę promittunt, quamuis nihil hēant commune cum terrestri Ierusalem, spectabāt tn̄ ad spiritualē Syō nouo noīe nuncupatā, ad quā sic loqr dn̄us d. *Non vocaberis vltra derelicta, & destituta:* pdi- C cit n. Esaias id quod futurū erat, quanq; & sub tpibus illius derelicta, & destituta diceret à dn̄o. Scire tn̄ pstat Synagogā Iudæorum repulso, & repudiato Dn̄o nr̄o Iesu Xpo velut legitimo eius sponso, redactā esse in vastitatem, & desolationem, ut sæpè aliàs dictum est, at posteaq̄ reliquiæ saluę factę sunt, & subinde multitudo gentiū vocata est ad fidē, & vnū in populū hi duo coaluerūt, & vnā tm̄ cōstruxere domū vel eccl'am, aut D ciuitatē paruulā, hoc est bn̄ficiū consecuta à Deo, vt nō amplius derelicta vocetur, nec desolata, *sed vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitabitur, q a cōplacuit dn̄o in te, & terra tua ihabitabitur.* Particulam istam, vocabitur voluntas mea in ea, volunt esse nomen nouū quod attributū est Xpo, de quo nūc loquebatur ipse propheta, sed longe conuenientius est, dicatur, esse nomē nouū nup huic nouę ciuitati impositū. Volūtas igitr mea E in ea, i. ciuitas Dei, domus Dei, ciuitas mihi grata, ciuitas iocūda, ciuitas ī qua beneplacitū est mihi habitare in ea, & terra tua inhabitabitur; vbi p terrā nō intelligas tm̄mō regionem Iudeę, aut aliquā prouinciam vel orbis particulam, sed vniuersum orbē terrarū, quia vbiq. est videre ecclesias Dei constructas. licet iniuria temporis, & malignitate hę-

ciuitati Hierusalē derelicta & desolata quę noīa fuerūt ei a Patre Abrhā hæreditario iure imposita sic & animę nostra.

reticorum,& infidelium plereq. sint solo equatę. Deinde sequitur *Habitabit, n. iuuenis cum virgine, & habitabūt in te filij tui, & gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus*. Dixerat immediate ipse Propheta, vel Deus p Prophetam; *& terra tua inhabitabitur*. diximus per terrā in hoc loco non Iudęam esse intelligendam, neque portionē aliquā vniuersæ terræ inhabitabilis, sed vniuersum orbem terrarum, quia nulla erit ferè pars orbis, in qua non sit aliqua Dei ecclesia in honorem eius nominis constructa. Et quis habitabit in ea? inquit. *Habitabit enim iuuenis cum virgine, & habitabunt in te filij tui*, quæ quidem sunt dicta ad insinuandum summam pacē, quietem & tranquillitatem quæ futura est in ecclesia Dei post passionem Christi, nec non singularem dilectionem, qua Christus sponsus prosequitur sponsam suam ecclesiam quam sibi gloriosam exhibuit non habentem maculam, nec rugam, aut aliquid eiusmodi, de qua scriptum est: despondi vos vni viro virginē castam exhibere Christo. Et reuera tanta est puritas, & sanctimonia in pręsenti ecclesia secūdum se accepta, q̃ iure merito potest dici virgo. Vbi notandū, & diligenter aduertēdum quod nulla potest esse maior iocunditas, & animi tranquillitas, quam quod nos vniamur ipsi Deo, & fruamur ipso velut spōso, aut sponsa suauissima: quemadmodum & ipse diligit ecclesiā, & quamcunq. animam piam, & deuotā multo plus quā diligat, & gaudeat spōsus super sponsam suam, hoc est quod dicit textus. *Habitabit iuuenis cum virgine*, cum ea, s. quam sibi duxerit in vxorē: vel hoc dictum propter cohabitationem, & connubium ipsius Ioseph cum Beata Virgine, aut etiā dicamus, quòd in ecclesia triumphante habitabit iuuenis cum virgine, & lætabuntur in cubilibus suis: vult etiam innuere, quòd in ecclesia militante erit tanta puritas, & innocētia vitę quòd habitabit iuuenis cum virgine absque vlla labe peccati. Sed moraliter crederem hoc dictum posse intelligi de sūma integritate pudicitiæ, ac mortificatione carnis, quæ futura est apud aliquos in ecclesia Chri-

Habitabit iuuenis cū virgine quō

A sti militante, cuius rei exemplum ponitur de Chrisanto, & Dario *& habitabunt in te filij tui*, qui per fidem. s. ad agnitionem Christi redemptoris nostri vocati fuerint; *& gaudebit sponsus sup sponsam, & gaudebit super te Deus tuus*, q.d. Sicut sponsus gaudet cum virgine sponsa, gaudet cum ea, & fruitur ipsa tota) sic & Deus se habet erga ecclesiam, & quamcunq. animam ei addictā, & deuotam. Ne existimes per virginem hoc loco

B debere Sinagogam intelligi quæ erat antiqua, & vetus, & toties corrupta: sed ipsa ecclesia in quam transmutata est Synagoga intelligi debet, de qua scriptum est: renouabitur vt aquila iuuentus tua. & in hac terra, hoc est in ipsa ecclesia, non solum habitabit iuuenis cum virgine: verum vt habetr in c. 2 habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, hoc est gentilis cum hębreo, & homines feroces cū vitibus

C mitibus, & mansuetis. Præterea subdit. *Super muros tuos Ierusalem constitui custodes, tota die, & tota nocte in perpetuum non tacebunt*. Hoc loco citra omnē controuersiam loquitur ipse Deus per Prophetam, ostendens quam maximā suę ipsius ecclesię, & ciuitatis curam gerat, quam construere, firmiter ędificare, muris, & propugnaculis munire nō est satis nisi super eam constituantur custodes, & vigiles, qui perpetuis tempori- Tex: 5.

D bus, & singulis ferè horis inuigilent, & caueant, ne ingrediantur hostes: Idcirco Dominus alloquens ecclesiam hoc aliud beneficium cōferre pollicetur d. *Super muros tuos Ierusalem constitui custodes tota die, ac nocte non tacebunt, &c.* Hi quidem custodes sunt vel angeli, seu prædicatores, pastores, & episcopi, quorum munus, & officium est tota die, & tota nocte insistant, incumbant in laudem Dei, & in repræhensionem malo-

E rum Plurimum certe debemus istis custodibus, qui vigilantes animo, atq. in orationibus pernoctantes hostium insidias diligenter explorant, anticipant consilia malignantium depræhendunt laqueos, eludunt tendiculas, retiacula dissipant, machinamenta frustantur. Ex D. Bern. serm. 76. super Cant. Vel tota die, & tota nocte idest tam prospe-

ritatis

ritatis tempore, quàm aduersitatis, orationi, & præcibus nacare, sicut Luc. 6. d. Et dominus noster pernoctabat in oratione Dei. et Lucę 18. postq̄ dixi. Oportet semper orare, & nunquam deficere ponit exemplum siue parabolam Saluator noster de muliere quadā uidua, quæ aduersus aduersarium per importunitatem sententiam obtinuit a iudice quodam moroso, qui Deum non timebat, neque hominem reuerabatur. Per hæc eadem verba cum inquit text. B Tota die, et tota nocte in perpetuū non tacebunt, vult fortasse Propheta innuere nullo vnquam tempore Dominum defuturum mittere seruos suos ad prędicandum, & monendum quæ fieri debent ad honorem Dei, & salutem animarum; quemadmodū mox diximus. & Paul monuit Episcopos, & prȩfectos ecc'esiarum d. Attendite uobis, & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere ecclesiā Dei, C quam acquisiuit sanguine suo: non tacebunt igitur die ac nocte, vt exequantur quod fuerat eis antea præceptum videlicet. Clama necesse quasi tuba exalta vocem tuam cap. 58. & D Paul. ad Timoth. 2. c. 4 Argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina. Attendite inquam, vobis quicunq huius ministerii opus sortiti estis: attendite inquam vobis, & pciosō deposito quod vobis creditum est. Ciuitas est, ad eius D custodiam, & concordiam intendite. Sponsa est, illius ornamento studete. oues sunt, pascuis earum intendite. Nec mirum quod meminerit etiam ipsius noctis, quoniam scribit Hier. Dominū surrexit se de nocte ad mittendos Prophetas. & Regius Propheta. Media nocte surgebam ad confitendum tibi. Pollicetur ergo clementissimus Deus super muros Ierusalem ponere custodes, E per quos non angeli solum, pastores, ac doctores ecclesię veniunt intelligendi, verum etiam leges, & mandata, quibus munitur ecclesia, & anima nostra, ne tā facile corrūpantur sensus nostri, vtque quid facere, quid euitare debeamus cognosci queat. Et præterea ciuitas hęc est munita, & protecta ineffabili Dei potentia, & angelorum custodia, vt di-

Act. 20.

A ximus sed ne quis fallatur, nō episcopi solum, & præsbiteri tenentur uigilare, & orationi insistere, sed quicunq. peculiari Dei obsequio sunt mancipati, vt clerici, beneficiarii, & monachi. clerici inquam, nō sint sacris initiati, tenentur quidem oēs hi ad psoluēdas horas canonicas, vt per sacros canones perspicuè demonstratur: cęterum omnes qui Xp̄o nomen dederunt, tenentur saltem priuatim, orare, & laudare Deū; quemadmodum .n. nemo est, qui non egeat gratia Dei, sic nemo est qui non debeat eum pręcibus interpellare gratias agere, & laudibus efferre. Sequitur deinde. *qui reminiscimini Domini, ne taceatis, & ne detis silentium ei, donec stabiliat, & donec ponat Ierusalem laudem in terra.* Ad hos quidem vigiles, & custodes sermonē conuertens idē ipse Deus p prophetam, aut forte Esaias in psona sui ipsius dicit. Vos qui reminiscimini Dñi. i. vos q profitemini seruos esse Dei, & meminitis eius, ipsiusq̄ gloriæ & maiestatis rōnē hēre, curareq. vt alij timorē hēant, & non obliuiscantᷣ opum Dei, & mādata eius exqrant, vos inq̄, qui tales estis, q̄ in hoc munus, & opus designati estis, ne taceatis, non desistatis ab incępto, prosequimini, nō quiescatis, et ne detis silētium ei, i. huic muneri, & officio, i. non permittatis vlla rōne hoc munus intermitti; vel non detis silentium ei, hoc est ipsi Deo, nō pmittatis ipsū qescere, vel obdormire: quemadmodū fecere primi parētes nr̄i, qui permiserunt Deū quiescere, atque dormire vsq. ad meridiem, vt quem nulla laude, nullis prȩcibus, ac suffragiis inquietarunt, quo tpe demon inuasit illos vt perpetrarent adulteriū. Ne igitur curetis illius aures vestras pcibus obstrepere, donec ponat Ierusalē, & stabiliat, & firmiter statuat laudē in terra. Vel donec inuiolabiliter (qd antea spopōdit) exequatur, & donec ponat & statuat Ierusalem laudem in terra, i. quousq. adueniat tēpus illud, quo Ierusalem resumat, & recuperet honorē, & decorem suum in terra, & vbiq locorū laudetᷣ, & magnificetur, nec sit amplius despecta & odio habita, & (velut dicunt Hæbrei) sufflata, vel efflata: id qd. absq. dubio verum fuit aliqn̄ de terrestri Ieru

A falẽ,& post Christi passionem perpetuo futurum est. De spirituali verò Ierusalem, hoc est de ipsa ecclesia, d D.Hier. ex uerbis ipsius Prophetæ, tandiu vos ministri,& custodes rogare debetis donec Ierusalem,q̃ in Iudæis contigit, in exemplũ atque maledictũ,in totius orbis terrarũ laude vertẽt. Nonnulli expositores autumat q̃cunq. hactenus dicta sunt in hoc capitulo ad cœlestẽ patriã referri,v.g qđ videbunt gentes,iu-
B stum tuũ:vt est splendor,& Saluator;qđ ipsi vocabitur nomen nouũ:qđ non vocabitẽ vltra derelicta:qđ vocabitur volũtas mea in ea.qa complacuit dño in te: qđ terra tua inhabitabiẽ.& deniq quod *habitabit iuuenis cum virgine*, &c. qđ qdẽ habitabiẽ ab angelis, & electis dei, & qđ ibi non nubent, neq. ducent vxorem,sed erunt oẽs equales angelis Dei, et qđ tunc gaudebit sẽpiterno gaudio sponsus super sponsam, quia plena vo-
C luptate nobis; infundeẽ gaudium substantiale iuxtà illud ps.35. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuę potabis eos. Quorũ sñia iuxtà sensum anagogicũ quamq̃ possit admitti,ego tñ existimo verũ et germanum sensum horum verborum referri, & aptari ad ecclesiã præsentem figuratam,et designatam per Syon, & Ierusalem. cũ itaq maxime referret Christum ut splendorẽ egredi, et carnẽ as-
D sumere,et ecclesiam constitui,cui sustinendæ,augendæ, et per uniuersum orbem multiplicandæ necessarium esset sup muros eius custodes ponere,et tota die,et nocte excubias facere:ppea monet ipse propheta,vel Deus p prophetã, ne taceamus, nec demus silentiũ nobis ipsis,neq. ipsi Deo,tanta quidẽ huic rei, et pdicationis. et orõnis, à qbus nunq̃ decet feriari,incũbit necessitas,ꝙ ter in paucis verbis idem repetit,et monet Et
E re vera serui.et electi Dei, et præsertim ministri ecclesiæ nunquam debent cessare ab oratione, et prædicatione verbi Dei:primo qdem pp officiũ illis iniunctũ,ut Paul.1.ad Cor.c 9.testatẽd. Necessitas mihi incũbit,uæ n.mihi si non euãgelizauero;deinde pp expectatum prẽmiũ,vt Gal.vltimo Bonũ facientes non deficiamus,tpe n.suo metemus nõ de-

Psal 35. — 1 Cor 9. — Gal.vlt.

A ficientes.quod quidem munus diligenter obibat idem Apostolus sicut ipse ait ad Coloss.1.Non cessamus orare pro vobis, vt impleamini agnitione volũtatis Dei in omni sapientia,et intellectu spirituali,etc. Sequitur in textu. *Iurauit Dominus in dextera sua, & in brachio fortitudinis sua, si dedero triticum. &c.* Posteaq̃ ex narratione rerum, siue calamitatũ q̃ sæpe fuerunt inflictæ Iudæis, contexit narrationem rerũ nobis necessariarũ,
B nunc iure iurando, et infallibili verbo virtutis suę multa nobis bona pollicetur, si fecerimus quę mox nobis pcepit, vel monuit q.d. Si tu Ierusalem te correxeris,et ad meliorem frugẽ te reduci permiseris, vt non amplius figuris, et rebus vanis inhæreas, sed gratiã p fidẽ in Christum susceperis: *iurauit Dominus in dextera sua, et i brachio fortitudinis suę.* i.per Xp̃m Dñum nrũm, & filiũ suũ, q uere dicitur dextera, et brachiũ ipsius
C Dei.vel per dexterã Dei intelligas omnipotẽtiam, et maiestatẽ suã,qua nihil est maius, nec nisi per seipsum põt iurare cũ nihil sit eo maius; idcireo iurauit in dextera sua:et quidnã iurauit? *Si dedero triticũ* tuum *vltra cibũ inimicis tuis et si biberint filij alieni vinum tuum in quo laborasti*, vsus est prophera figura q̃ Grece dicitur. aposiopesis,i.reticentia.quasi dicat mihi amplius non credas, me tutò poteris abnegare, sed qui seminaue-
D rint triticũ,& cõgregabũt illud in horreũ,comedent:quoad lrãm. Triticũ vel vinũ Iudæorũ acceperunt quãdoq. Madianite,et Samaritani, et laudabunt dominũ,et q cõportant illud f.vinũ,bibẽt in atriis sanctis meis,i.in ecclesia mea, aut in cœlesti patria, vti exponunt alii ꝙ si q̃ras,qñ fecit Deus hoc iuramentũ: dicas tunc factũ fuisse, qñ dixit. Pharisæis. Auferetẽ à vobis regnũ dei,et dabitur gẽti facięti fructus eius. Totus iste
E sermo est metaphoricus (ut facile est videre) qñquidẽ in templũ non cõsuenit triticũ deferri, nisi ob custodiã ad modicũ tempus,neq. in tẽplo cõsueuit potari uinum, sed solum in locis prophanis,vbi non tractantur sacra. Propterea ferè oẽs hæc dicta intelligunt de pane, et uino sacramentali, idest de corpore, et sanguine Christi, de quibus dicebat

Coloss 1. — Text. 4.

Christus

Ioan. 6. Christus apud Ioan. Caro mea verè est A cibus, & sanguis meus verè est potus. Aut etiam vult ipse Propheta hac locutione metaphorica innuere ꝙ opes, & bona quæ afferentur, & aderunt in noua ciuitate Ierusalem non erunt exposita tyrannis, & raptoribus, neq. his, qui sunt extra ecclesiam, at ijs dũtaxat, qui per fidem, & charitatem sunt in ecclesia, si loquamur de bonis spiritualibus, & virtutibus, quamquã ea quę sunt merè gratuita idest gratis tãtum data, nec gratũ, & acceptum Deo hominem efficientia, conceduntur etiam non raro his qui sunt extrà ecclesiam; & sumpta est metaphora à statu, & cõditione Iudæorum, dum eorum bona deprædata, ac direpta erant a Madianitis; vbi per triticum, & vinum non solum corpus, & sanguinẽ Christi intelligi posse existimo, sed quæcunque bona spiritualia, ut dogmata fidei, sacramenta Ecclesiæ, & summatim Sacra Scriptura quæ C vt cor hominis confirmat: vocatur triticum ex quo conficitur panis, vt uerò lætificat dicitur uinum diuina officia, & prædicatio euangelii, & alia Spiritus sancti Dona, quæ D. Paulus alicubi numerat, ut donum linguarum &c. quæ aliquando dabantur etiam Iudæis, & propterea dicit textus. *Nequaquam vltrà dabo triticum tuum inimicis tuis*, adeò ꝙ illa dictio (vltrà) insinuat aliquando etiam Iudæos fuisse participes, & pos- D sessores horum bonorum. D Hyer. Sic exponit. Nequaquam vltrà dabo triticum tuum inimicis tuis, & vinum tuũ in quo laborasti non bibent, idest laborem quem hactenus sustulerunt Iudęi, & omnia opera eorum, non amplius erunt possessa a dęmonibus, sicut quãdo inter Deum, & idola fluctuabant, quo tẽpore dicebat illis Elias. Vsquequo claudicatis in duas partes, si Dominus est Deus sequimini eum, si autem E

3. Reg. 18. Baal sequimini illum 3. Reg. 18. Pollicetur ergo Dominus suis fidelibus, ꝙ si rogauerint Deum, & ei perfectè, & sincero corde adhæserint, spiritualia dona eis reseruata, non conferentur inimicis, eorum, neq. in escam brutorum animalium conuertentur, & fiet illud

Matth. 23. quod Christus prædixit Iudæis Math. 23. Auferetur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. qui verò possederint, laudabunt Dominũ, & non bibent nisi in atriis sanctis eius, hoc est in ecclesia quæ est domus Dei. Possunt etiam hæc intelligi de cœlesti patria, vt supra ostendimus, ꝙ videlicet qui rogauerint Deum, &c. & in lachrimis seminauerint, in gaudio metent, & labores manuum suarum manducabunt, & bibent uinum in atrijs sanctis suis, totum hoc intelligi de pane, & vino cœlesti iuxtà illud quod scriptum est. Beatus qui manducat panem in regno Christi, & Dei; & alibi dicit Saluator. Amodo non bibam de hoc genimine uitis, donec bibam illud nouum in regno patris mei. Cum hactenus Esaias, aut Deus per os eius, quam habet erga eos qui non cessabant prædicare aduentum filii sui, & assiduis pręcibus eum interpellare, suam aperuerit mentem, & iuramento firmauerit, se nunquam amplius permissurum bona eorum, ut alieni possideant nũc monet ipsos custodes ciuitatis, quam primum fieri potest, amota quacunq. mora, exeant de ciuitate, transeant per portas eiusdem ciuitatis non per angustias uiarum, neque per aliqua latibula, seu diuerticula, & præparent uiam aduentanti populo, atque ipsi Principi, & Domino planum faciant iter, quęcunque impedimenta amoueant, quo currus, & equites facile possint accedere, & eligant lapides per ordinem in via sternendos, vt immunẽ reddant a pluuiis superuenientibus, quibus viæ ob lutum difficiles incessu, ac tediosè fieri solent. Et postremo eleuent signum idest uexillum regis aduenientis ad populos, ut uerè tunc dici possit vexilla regis prodeunt, fulget crucis mysterium, hoc est quod habetur in tex. *Trãsite, transite per portas*, hoc est accelerate, festinate, non apponite moram, *præparate viam populo, planum facite iter, & eligite lapides, & eleuate signum ad populos*. Hoc illud idem est: quod dicebat Ioan parate viam Domino, rectas facite semitas eius. Hoc dictum eligite lapides, existimo idem fore, ac si *lingua vernacula diceremus (mattonate le strade)*

Text. 5.

strade) q. d. *eligite lapides qui* sint idonei ad sternendam uiam facilem,& plenam. Sed textus LXX. Interpretum sic habet. Proiicite lapides, & hoc certe multum conuenit huic proposito, quoniam lapides solent esse plerunq. transeũtibus, vel deambulantibus magno offendiculo, vel impedimento, dũ præsertim fuerint incompositę, & inordinatæ. Sed iuxta proprium, & spiritualem intellectũ dicimus. hoc loco moneri custodes ciuitatis, idest prefectos, B ac Doctores ecclesiarum, & diuini verbi concionatores, vt exeant a ciuitate, idest a strepitu, & multitudine curarũ, negociorum, & actionum huius sęculi. Et transeant per portas ciuitatis, idest per veram doctrinam, per approbata, & indubitata fidei dogmata, per bonorum operum exempla, quo Dei filios, qui erant dispersi adducant in ecclesiã, & congregent in unum: in vnum scilicet populum, in unam fidẽ, & in vnam C ecclesiam. Transeant inquam per portas, idest per doctrinam traditam, & propositam a Spiritu sancto ab œcumenicis conciliis rite, & legitime coactis, a communi consensu totius ecclesiæ, & approbatione Sanctorum Patrum, non per figmenta Poetarum, nõ per lenocinia Rhetorum, aut per argutias Philosophorum, aut per sophismata, & ludibria hæreticorum: hoc est eligere lapides, & proiicere, proiicere inquam D quę secundo loco recensuimus, & eligere, quæ priori diximus. Et uere beatus, qui non respexit in uanitates, & insanias falsas. *Et praparate viam populo*. facite uos primi, vt verbo, & exemplo alios ad Christum pertrahatis, *planum facite iter*, idest non proponatis, cuique ardua, & difficilia, & quęstiones quasdam inutiles, quę nihil prosũt ad salutem; eligite rursus lapides, idest uiros probos solidos, & E stabiles, qui ad ueram Dei cognitionem, & cœlestem patriam tutum præbeant iter, et facilem aditum accomodent, quanquam arcta, et ardua sit via quæ ducit ad vitam, et pauci sint qui inueniant eam: sint denique custodes isti, et curatores animarum quales describit Apostolus 1. ad Timoth. 3. et ad Titum cap. 1. oportet etiam proiicere lapides ex via, hoc est amouere ab aliorum consortio viros peruicaces, inobedientes, vaniloquos, ac seductores, et incredulos, aut saltem ab eis duritiam cordis euellere Lactantius lib. 6. capitulo tertio, duas esse vias asserit, per quas humanam vitam progredi necesse est; vna quæ in cœlũ ferat, et hæc a principio est difficilis, et ardua. postmodum uerò dulcis, et amęna. Et latissima altera, quæ ad inferos deprimit, quę quidem primo est amœna, et maxime trita; deinceps vero sentibus obducta. gurgitibus intercisa, torrentibus rapida, vt laborare, labi, et cadere necesse sit sic docuit Xps apud Matth. D. Paul. ex his q proiecerunt lapides de eccl'a vnus fuit, et quidẽ præcipuus, qñquidem Iudęos, qui persistebant in figuris, et enigmatibus confundebat, et aduersus eos conualescebat, legis vmbras amouere, et solidam ueritatem sedulo commostrare intendens; cum dicebat. Dico uobis ꝙ si circuncidamini Christus, nihil uobis proderit; et gentiles pariter docuit; et reprehendit cum dixit. Dies obseruatis, et menses, et tempora, et annos. Timeo uobis, ne frustra laborauerim in nobis. D. etiam Augustinus, cuius hodie festum recolimus, proiecit lapides ab ecclesia. cum Donatistas, Arrianos, Pelagianos, ac Manichæos confudit; et prostrauit in horum albo, tanquam primates recensendus est D. Hier. et D. Amb. et plerique alii Doctores, et sancti, tum veteres, tum moderni, quos recensere nimis profectò longum esset. Cum ergo hęc feceritis, *eleuate signum*, idest uexillũ, et insignia Christi nostri redemptoris, et ostendite illa, et patefacite cunctis populis loquitur enim hic propheta iuxta consuetudinem artis militaris. quandoquidem adueniente rege, et duce exercitus erigere, et in altum tollere signum, quo prospiciatur ab omnibus: constat n. Christum esse regem, & principem nostrum. idcirco qnicunque credunt in eum, ceù militiæ eius ascripti, spiritualiter dẽnt ea præstare quę huius mundi principum milites, & serui consueuerunt. Eleuato signo, & per-

Pau. Gal. 5.

acta

De excellētia, & magnitudine huius signi spiritualis cōsideratio habetur in fine huius operis.

acta fidei professione, statim, non multo post tēpore, *Dominus fecit auditum in extremis terræ*, sub his verbis. *Dicite filiæ Syon. Ecce Saluator tuus venit, ecce merces eius cum eo, & opus eius coram illo.* Fecit inquàm auditum, i. denūciari, & publicari, fecit hoc bonum verbū, hunc iocundum, & suaue, optatumq. nuncium, nō in Iudæa solum, sed in extremis terræ finibus, vt beneficium creatoris totus mundus intelligeret, nec gens vlla esset tam lōginqua, & remota à finibus B nostris, in qua non fuerit auditum hoc verbum, id quod certè diuinæ bonitati congruebat, quippe quæ omnes cōplectitur, & nullum respuit, cum non Iudæorum tantum, sed etiam gētium sit Dominus, creator & rector, vt plusquā millies diximus, & quid istud est quod audiri fecit, & pdicari in extremis terræ? hoc profectò quod sequitur. *Dicite filiæ Syon, ecce Saluator tuus venit.* Si hoc verbum, & hic nuncius debuit denun- C ciari, & publicari cunctis gentibus, cur speciatim dicit. Dicite filiæ Syon? Dicendum filiam Syon hoc loco fortasse quæ ex Israelitis conficitur vocari ecclesiam uelut eam, cui primum fuerit facta hæc promissio; aut potius intelligi vo[illegible]t vniuersam ecclesiam ex Iudæis, & gentibus cōstitutam quæ non iniuria vocatur filia Syon, quia ex ea domo, vel ciuitate, aut familia prodiere, qui primum crediderunt, & gētium D ecclesia mistice dicta est filia Syon, cū ab illis primum fuerit constituta, qui prodirant ex Syon secundum carnem. *Dicite ergo filiæ Syon* Quidnam? *Ecce Saluator tuus* venit, non solum in hunc mundum carnem suscipiens, & serui formam suscipere non erubescens, sed venit etiam tanquam triumphator hostibus deuictis, & profligatis, dans nobis salutem, & iustitiam, & cum primis veram, & sinceram ueri Dei cognitio- E nem: sic enim dixit ipse apud Ioan. In hunc mundum ueni, & ad hoc missus sum ut testimonium perhibeam veritati, & alibi ego ueni, vt vitam habeāt, & abundantius habeant. Dicit ergo. Ecce Saluator tuus venit, ecce inquàm non longe abest, præsens est, iam adest, qui antea uenturus expectabatur, pōt

Ioan. 10.

A ergo firmiter, & absolutè dici, ac significari Saluatorem aduenisse. Hoc nouit Zacharias cum dixit Nūc dimittis seruum tuum Domine secūdum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Hoc vidit Ioannes Baptista cum dixit. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hoc uidit, & cognouit numerosus ille populus satiatus ex quinque panibus hordeaceis, & duobus piscibus, qui eū vidissent, quod fecerat Iesus signum dicebant. Quia hic est uere Propheta, qui vēturus est in mundum. Cognouerunt, & viderunt & Samaritani, qui mulieri illi dicebant. Non propter tuam loquelā credimus, ipse enim audiuimus, et scimus quia hic est uere Saluator mundi. quid vltrà? *Ecce merces eius cum eo, & opus eius coram illo*; Merces inquam, & præmium omnium, quos per trigintatres annos est passus laborum, prędicando, sanando, miracula operando, imbecillitatem, & infirmitatem suorum sustinēdo, iniurias multas, & contumelias ad mortem vsque ipsam perferendo, quod quidem pręmium, & merces fuit exaltatio, et gaudium de salute gētiū, quas acquisiuit sanguine suo, et suam in hæreditatem, & possessionem asciuit; ipse quidem est merces nostra, & non oportet aliunde expectare prçmium nostrum; & plurimum est auarus cui non sufficit ipse Deus: dicitur ista merces esse cum eo, quia non extra illum nec longe ab illo; non quidem extra, sed intra semetipsum habet redemptionis tuę prçcium, non aliud quidem quam sanguinem suum: Item opus illud quo te redemit nō longe, sed coram eo est: eum primum.n. te redemerit sanguinis sui pręcio, dabit tibi Spiritum sāctum, spiritum vitę, & salutis, qi em accipient quotquot in eū crediderint. Aliqui volūt pro eodē accipi hoc loco mercedē, & opus, q.d. merces eius cum eo, i. opus ratione cuius aliquid meretur est corā illo, idest non aliunde petēdum est, sed ipsemet merces, & præmium est D. Cyrillus sic exponit. Merces eius cum eo est, scilicet potestatē habet mercedem conferendi omnibus in eum credentibus, & inspiciendi, qui modus cuique, &

Simeon

Luc. 2.

Merces eius cum eo, & opus eius coram illo.

quod

A quod opus sit tribuendum; quia respicit Dominus vias hominis, & omnes gressus eius considerat, & vnicuique reddit secundum suum laborem; nam in domo patris mei (inquit Christus) mansiones multæ sunt. Ego autem simpliciter, & pure interpretarer hæc verba. *Ecce merces eius cum eo*. q. d Saluator noster uenit redditurus vnicuique mercedem laborum suorum, quæ merces

Psal. 83. est cum eo, q.d. ab eo expectanda est, &

B non aliunde requirenda, quia gratiam, & gloriam dabit Dominus, et non priuabit bonis eos, qui ambulant in innocentia, *& merces eius cum eo*, idest præmium quod ei ob suam passionē competebat, videlicet, hæreditas, & possessio vniuersæ terræ fuit cū eo, idest non multo post eius passionem, & opus eius corā illo, quia (vt diximus) non procul ab eo, nec præter eum, aut extrà ipsum, quia oblatus est quia voluit, & seipsum

C exinaniuit formam serui accipiēs: Deinde sequitur. *Et vocabunt eos*, qui s. fuerint asciti ad ipsum, et ascripti militiæ ipsius, vocabunt inquam hoc nomine, *populus sanctus redempti à Domino*. Ipse enim redemit eos de manu inimici, & de regionibus congregauit eos.

Psal. 105. ps. 105. Apostoli quidem, et eorum successores, & quicunq. sincero corde crediderint in Christum, filii Dei vocabuntur. Aliqui sic exponunt. Redempti a Domino, hoc est fideles, et Apostoli uo-

D cabunt eos, qui susceperint Saluatorē, populum sanctum, & dilectū: *tu autem o ciuitas sancta*, ò benedicta Ecclesia dilecta, & vocata filii Dei sponsa, non tu Ierusalem terrena, tu inquam fidelium vnio, et congregatio vocaberis *ciuitas quæsita, & non derelicta*. quemadmodū vocabatur Ierusalem terrena: eris inquam quæsita, quia omnes te inuisere, tecum habitare, apud te negociari, & suas omnes actiones exercere, et tandem vicini, et domestici tui fieri perpetuo curabunt, et requirent: quemadmodum nostro hoc sæculo apud homines terrenos vrbs Roma dicitur ciuitas quæsita ad quam plerīq. omnes se conferre, et ibidem immorari cupiunt, et quærunt. Sic itaque eris quæsita, et non derelicta, neq. odio habita; Nec mireris hoc in loco ecclesiam sanctā nunc spōsā, nūc ciuitatem appellari, et quādoq. et ouis appellatur: ciuitas enim appellatur propter collectionē fidelium. Sponsa propter dilectionem; et ouis nuncupatur propter mansuetudinem. Quòd ciuitas appelletur pariter et sponsa Vide Apoc. 21. vidi ciuitatem sanctā Hierusalem. tanquam sponsam ornatam viro suo. sic etiam vocatur ouis cum Christus eam commendans Petro dixit. Pasce oues meas. Ioan. 21.

Et hæc de cap. LXII. Esaiæ Prophetæ dicta sint satis.

CAPVT.

CAPVT LXIII.

QVIS est iste, qui venit de Edom, tinctis uestibus 1.
de Bosra? Iste formosus in stola sua, gradiens
in multitudine fortitudinis suæ: ego, qui loquor 2.
iustitiam, & propugnator sum ad saluandum.
Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & 3.
vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcaui 4.
solus, & de gentibus non est vir mecum: calcaui eos in furore
meo, & conculcaui eos in via mea: & aspersus est sanguis eo-
rum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquina-
ui. Dies enim vltionis in corde meo annus redemptionis meæ 5.
venit. Circumspexi, & non erat auxiliator: quæsiui, & non
fuit qui adiuuaret: & saluauit mihi brachium meum, & indi-
gnatio mea ipsa auxiliata est mihi. Et conculcaui populos in
furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea, & detraxi in
terram virtutem eorum. Miserationum Domini recordabor, 6.
laudem Domini super omnibus, quæ reddidit nobis Dominus,
& super multitudinem bonorum domui Israel, quæ largitus est
eis secundum indulgentiam suam, & secundum multitudinem
misericordiarum suarum. Et dixit: Verumtamen populus meus 7.
est, filij non negantes: & factus est eis Saluator. In omni tribu-
latione eorum non est tribulatus, & angelus faciei eius saluauit
eos; in dilectione sua, & in indulgentia sua ipse redemit eos, &
portauit eos, & eleuauit eos cunctis diebus sæculi, Ipsi autem 8.
ad iracundiam prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sancti
eius: & conuersus est eis in inimicum, & ipse debellauit eos.
& recordatus est dierum sæculi Moysi, & populi sui: Vbi est qui 9.
eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui? vbi est qui po-
suit in medio eius spiritum sancti sui? Qui eduxit ad dexte-
ram Moysen brachio maiestatis suæ, qui scidit aquas ante eos,
vt faceret sibi nomen sempiternum: Qui eduxit eos per abys-
sos, quasi equum in deserto non impingentem. Quasi animal in
campo descendens, spiritus Domini ductor eius fuit: sic addu-
xisti populum tuum, vt faceres tibi nomen gloriæ Attende de 10.
cælo, & vide de habitaculo sancto tuo, & gloriæ tuæ: vbi est ze-
lus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, & mi-
serationum tuarum? super me continuerunt se, Tu enim pater 11.

noster, & Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos: tu domine pater noster, redemptor noster, a sæculo nomen tuum.
12. Quare *errare nos fecisti Domine de vijs tuis: indurasti cor nostrum ne timeremus te? conuertere propter seruos tuos, tribus hæreditatis tuæ. Quasi nihilum possederunt populum sanctum tuum: hostes nostri conculcauerunt sanctificationem tuam. Facti sumus quasi in principio, cum non dominareris nostri, neque inuocaretur nomen tuum super nos.*

EXPLANATIO IN SEXAGESIMVM TERTIVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Q*Vis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? iste formosus in stola sua gradiens in multitudine fortitudinis suæ, &c.*

IN hoc cap. videtur Esaias instar sapientissimi vatis, & poetæ venustissimi instruere dialogum quendam faustissimum, & iucundissimum, in quo citrà omnem controuersiam describitur Christus filius Dei tãquam vnus, & præcipuus interlocutor. Qui verò sint alii cum quibus alloquatur, non satis constat. Quidam.n. volunt Prophetam referre ipsosmet Iudæos, qui cum vidissent gentes tam facile, & cito ad Christum accedẽtes, magnopere sunt admirati d. *Quis est iste, qui venit de Edom, &c.* Edom nanq. erat in terra gentium. Alii volunt prophetam hic induere personas, & choros angelorum, qui cum uiderent Christum velut principem, ac triumphatorem cælum ingredi, & ipsi mirabantur dicentes, *Quis est iste, qui venit de Edõ,* quemadmodum etiam Regius Propheta attestatur ipsos aliquando quæsituros, d. *Quis est iste rex gloriæ?* dum illi iubentur, vt attollerent portas, & eas eleuarent quoniam ingressurus erat Rex gloriæ. Nunquid autem omnes angeli præsciuissent Christum sic regnaturum, vel non æqualiter omnes, non est hoc loco perquirendum: sed sat erit videre. D. Tho. supra hunc textum. Sunt postea quidam alii exponentes, qui existimant, hac percũctatione Prophetam indui animas eorum Patrum, qui in Limbo detinebantur, qui cum viderent Christum sanguine cruentatum ad eos liberandos, ac redimendos accedentem interrogabant, *Quis est iste, qui venit de Edom? &c.* De quo singulari beneficio canit ecclesia dicens. Inferni claustra penetrans tuos captiuos redimens victor triumpho nobili ad dexteram patris residens. Denique sunt quidam qui existimant hæc verba pronuncianda fore tempore Antichristi: quando scilicet fuerit deiectus, & deturbatus ante diẽ iudicii per Christum dominum ab his qui tunc aderunt, qui omnes cum uiderint, quod Christus Dominus tamquã bellator fortis, ac triumphator deiecerit Antichristum, qui videbatur maxime potẽs maxima quidẽ admiratione, & veneratione rogabunt dicentes, *Quis est iste, qui venit de Edom?* Quamquam omnes

omnes iste expositiones sint præstantissimorum hominum, neque meo iudicio sint vlla ratione inprobā lę, uel reijciendæ, ego tamen existimarem posse dici ipsum Prophetam spiritu afflatum, aut plenæ imbutum prædicere Christi passionem, & suam in cœlum Ascensionem,& tanquam rem maximè admirandam,& supra omnium fidē extollendam, sub hac forma verborum, & ratione dicendi voluit eam prædicere,& præmonstrare.neque erat necesse, vt reor, vt induceret personam angelorum, aut quorumuis aliorum, sed ipsemet, vt diximus, veluti Spiritu imbutus, ac instructus voluit pdicere quæcumq. in hac Christi passione uidebantur admiranda. Dicit ergo. *Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra:* Iste formosus in stola sua gradiēs in multitudine fortitudinis suæ; conuenienter quidem hoc loco prorumpit Esaias in hanc admirationē uel ex persona sui ipsius,uel aliorum,cum in ea lece textus præcedentis prædixerit Deū iam uenisse, & præcepisse, debere dici filias Syon, & manifestari eum iam aduenisse,nec poterat dici eundem ad nos accessisse regnaturum, et imperaturū, nisi posteaquam fuerat passus, et resurrexerat. Idcirco nunc Propheta tamq; uidens eum ceū triumphatorem uenire, magna cum admiratione,et stupore percunctatur dicēs, quis est iste,qui uenit de Edom? tinctis uestibus de Bosra? Constat enim ex omnium scriptorum sententia Edom, & Bosra esse loca seū regiones barbarorum,ut Moabitarum, et Idumęorum, ex quibus non est credibile,neque ex vllis scripturis apparet Christum Dominum nostrum recessisse,nec umquam in eas regiones eūdem accessisse,quare Edō,& Bosra non sunt hoc loco capienda,vt dictiones iste designant,sed potius per Idumæos & Moabitas,uel per Edom,& Bosra intelligēda sunt omnia ea loca,quę maximè aduersabantur Iudęis,sed multo uerius, & conuenientius capiendæ sunt prosignificato illorum omnium siue sint Iudæi, siue gentiles, & quicumq. alii, qui moribus, & consuetudinibus fuerint similes Idumæis,& Moabitis,hoc est fe-

Matth. 20.

A ris,& sęuis hominibus nullam humanitatis,et urbanitatis speciem,et formam pręseferentes: quemadmodum,et apud nos; et apud quascumque nationes vsu venit, ut si qui fuerint immanes, in urbani, et prauis moribus referti,et oppleti, dicimus eos esse Turcas, Agarenos,Scocchos,et longē peius quam bestias,ut Leones,et ursos Sic etiā si fuerit aliqua ciuitas in qua frequenter homicidia, furta, et eiusmodi flagitiorum B genera perpetrentur ita ut nulla habeatur ratio affinitatis, aut parentelæ,dicimus illam Ciuitatem esse barbaram, feram, et truculentam hunc in modum dicitur Christus dominus veniens ab Ierusalem sanguine madens, et cruentus, siue cruentatus uenisse de Edom, et de Bosra, hoc est de loco ualde consimili Edom,et Bosra.Quotus.n. quisq. fuerit,qui ignoret Christum Dominum cum ascēderit Hyerosolimam C traditum fuisse à Principibus Sacerdotum,et Scribis ad illudendum, flagellandum, et crucifigendum. Nonne sic dicitur ascendisse Edom,et Idumæam, et inde recessisse tinctis uestib⁹ de Bosra? hoc est de peruersa, et impia Iudęorum regione, quiquidē hominibus feris, et indomitis longe deteriores fuerant; Et ne quis uidens eum sanguine cruentum existimaret fore hominem deturpatū, horridum,& ignominia ple- D num, subdit propheta,d.iste, qui sic uidetur esse deturpatus, tinctis uestibus in stola sua gradiens in multitudine fortitudinis suę,gradiens inquam, i.maiestatem suam demōstrans in incessu,statu, et in cunctis motibus suis, quippe qui gradiebatur cum pompa, et fastu uelut. conscius suæ dignitatis, formosus inq; in stola sua, quę quidem dicitur fuisse stola glorię,amauit quippe eum Dominus,et ornauit eum, et stola gloriæ in- E duit eū, dicitur formosus quia dicitur splendor glorię, et figura substantiæ rōne dr̄ esse formosus Xp̄us dr̄ formosus rōne qua Deus,rōne qua hō splēdore diuinitatis. Dr̄ ēt formosus, qua hō, ut p̄s 44 Speciosus forma pre filiis hominū.dr̄ quoq. formosus ratione diuersarum uirtutum,ut canticorum 5.dilectus meus candidus, et rubicundus in- *Psal.* 44. *Cantic.* 5.

ter

ter ubera mea commorabitur, sed certè videtur in contextu horũ verborum nonnulla obscuritas apparere, quandoquidem prius describitur ipse Christus, tinctis vestibus, & postmodũ dicit ipsũ esse formosum in stola sua, & gradientẽ in multitudine fortitudinis suæ: sed ista obscuritas paruo negocio tollitur quãdoquidem sanguinis aspersio, siue tinctura non deformitatem ei tribuit; sed maximum decorem, & quanquam velut deformis apparuerit, & tamq̃ nouissimus omnium virorum dum spateretur fuit tamen valde formosus post resurrectionem, neque tunc solum dum resurrexit progressus est in multitudine fortitudinis suæ, verũ etiam dum stola humanitatis fuit indutus erat gradiens in multitudine fortitudinis suæ, hoc est velut magnus, & potens, & omnia sibi subiiciens. Sequitur textus. *Ego qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum, &c.* Hoc capitulum quemadmodum diximus à principio habet speciem, & formam Dialogi, in quo vel angeli, vel dęmones, vt refert Athanasius, aut Iudæi, vel ut nos diximus ipsemet Propheta sermonem habet, aut colloquium vna cum Christo Domino, qui cum fuerit ab eo quæsitus, & interrogatus quis nam esset, & cognito, ac manifestato eum esse formosum in stola sua, & virum gradientem, & incedentẽ grauiter, & cum maiestate præseferentem virtutem, & potentiam suam, haud vulgarem, & exiguam, nunc ipse respondet, & inquit *ego qui loquor iustitiam*, quem me, vos rogo, esse putatis? Nunquid me virum pauperem, & imbellẽ, ac indecorum putatis? quamuis tinctis vestibus, & cruentatus appaream? plurimum quidem vos fallit opinio ego inquàm sum, qui loquor iustitiam, qui nihil magis cupio atque perspicio, quàm loqui, & docere, atque etiam præcipere quod iustũ est. D. Hieronymus vult hoc loco prophetam loqui de iustitia distributiua qua s. est paratus reddere vnicuique, quod suum est, idest bonis bona, & malis mala. Quidam moderni, vt Frãciscus Forerius vult hoc loco accipi iustitiam pro veritate, quemadmodum, & veritas quandoque in sacris literis pro iustitia sumitur, vt facere iustitiam nihil penè sit aliud, quam explere, & complere quod promissum est. Cyrillus Alexandrinus, per loqui iustitiam hoc loco intelligit prędicationem Euangelii, quo vera iustitia prædicatur, & nobis annunciatur; sed præcisius, loqui iustitiam dicunt aliqui nihil est aliud quam iustificare, vel iustificari; sed reuera aliud est loqui iustitiam, aliud est facere iustitiam, seu facere quod iustũ est, vnde sic aliqui exponunt. Ego sum qui loquor iustitiam, idest qui doceo qua ratione, & qua via potest hõ iustificari, & hoc est super quo totus insisto, & perpetuo inuigilo, & laboro: dicit etiam, & propugnator sum ad saluandum. Aliqui textus habent, multus sum ad saluandum, quibus verbis innuitur immensa Dei bonitas, & clementia qua longè propensior est Deus ad saluandũ, & condonandũ; q̃ ad condemnandum, sed persistentes in textu vulgato, dicimus Deum esse propugnatorem ad saluandum, vt qui oẽm suam vim, & authoritatem exerceat, & monstret in saluandis omnibus, & quãquam exerceat quoque iudicium, & iustitiam in omnes, misericordia tamen superexaltat iudicium. Explicato, & detecto eo, qui tinctis vestibus de Bosra gradiebaẽ in multitudine fortitudinis suæ, & cognita eius virtute, magnitudine, & officio rursus interrogatur à Propheta, vel ab his quorum personam induit hoc loco Propheta, & inquit. *Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari?* hic iam nobis facile patere potest, cur dictus fuerit Christus apparere tinctis vestibus de Bosra quandoquidem Bosra latine rubrũ dicitur, quod perinde est, ac si diceretur quis est iste, qui venit tinctis uestibus rubris, seu rubricatis, quẽadmodum etiam dicebat Saluator per ipsum Prophetam Regium; Quis deducet me in ciuitatem munitam, quis deducet me in Idumęam, vbi per ciuitatem munitam volunt intelligi, iuxtà nominis interpretationem Bosra, aut verius ciuitatem Hyerusalem, ex qua processit Saluator, dum trahebatur ad crucem: per Idumæam volunt intelligi ipsum Edom à quo dicta est Idumæa; Bosra

Text. 2.

D. Hyeron.

Cyrillus.

Bosra grece latine quid.

Psal. 107.
Quid per Idumeã, et ciuitatẽ munitam.

ac Moabitarum: hæ ergo duæ natio nes seù populi videlicet Idumæi, & Moabitę, qui erant maximè infensi po puli Iudeorum, & perpetui hostes vnius,& veri Dei,præfigurabāt,& prę signa bant quicumq;erant persecutores,& ini mici Christi Domini nostri, quippe qui crucifixerunt eum:dum ergo quæritur quare rubrum est indumētum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari, voluit innuere Christū iam fuisse flagella,& alia tormētorū genera in sua carne perpeesū Cum verò subdūt, & vestimenta tua sicut calcantiū in torculari, voluit innuere ipsum vsq;adeò flagris, verberibus,& denìq:. clauis afflictum,& sauciatum,vt vestimenta sua fuerint velut eorum,qui premunt vuas intorculari;neq: quis miretur eius indumenta ita fore maculata,quoniam patriarcha Iacob hoc ipsum prædixit de Christo Messia Gen.49. d.ligans ad vineam pullum suum,& ad vitem asinam suam lauabit in vino stolam suam,& in sanguine vuæ pallium suum.propterea admiratus Esaias.d. Quare rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium intorculari. Tincta quidem sanguine indumenta apparebant, & tamquam musto colorata rubore, atque ideò non erat irrationabilis hæc eorum pereunctatio,sed vide quid huic tam magnificę percunctationi respondeat ipse Christus inquit enim *torcu ar calcaui solus, & gentibus non est vir mecum* q.d.ne miremini vestimēta mea sint sordida & musto coninquinata,quia ego solus calcaui torcular, solus ego pugnaui, solus ego labores arduos, ac difficiles substinui, & gentes incredulas, ac rebelles in mei obsequium viri liter adduxi,sic propemodum egit Dominus cum gentibus omnino incultis, & à Deo viuo, & veroprorsus alienis quemadmodum qui calcat vuas in torculari, vbi, dubio procul omnem suam vim, & virtutem exerit,quo ex vuis omnem succum exprimat, & iucundum, ac suaue vinum inde conficiatur, & quemadmodum aliqui dicunt longe maior est victoria cogere quempiam ad deponenda vitia,quibus fuit aliquan do vehementer addictus, & assuetus,

Gen. 49.

Text. 4.

A quā exercitū vt eūq;magnū,& copiosū euinceret,ac superare.quia animus Torcular etiā solus ipse calcauit quia non passio animū,sed animus passionē sibi parauit. Sed ne quis fallatur aduerte,quod torcular appellatur tota illa machina, qua vinitores utūtur ad exprimēdū ex vuis vinum, & ex oleis oleum:prælum dicitur ea trabs qua vuæ exprimuntur,lacus autem, siue loculus concrue appellatur illud vas,seú conca in quam

B defluit mustum, & vuæ decinentur, nos autem vulgo ea vocamus canalia hæc ex D. Augustino super psal. 80. vbi dicit in torculari tria reperiri videlicet lacum,prælum, & piscinam, & hæc tria significant conculcationem, tribulationem, & pondus peccatorum, vide etiā ipsum Aug super psal.8.& hom.11. supra Apoc. sed communiter nomen torcularis solet accipi pro illo instrumento,quo vuæ calcantur quandoquidem

C non torcular, sed vuæ prēmi, & calcari dicuntur, vnde glosa.d.hoc loco prophetam accepisse continens, pro contento. Rubertus Abbas d. quod intorculari,vnde sumpta est hæc metaphora seù similitudo aliud est quod calcatur, aliud est qui calcat:at in passione quam pertulit ipse christus pro cunctis peccatoribus idem fuit qui calcat, & qui calcatur,calcauit enim ipse Christus suum ipsius corpus, quippe qui se ipsum tra-

D didit pro nobis, & calcatus est tamquā botrus vuę, qui sub prelum crucis de de sui corporis acino vinum expresit, idest sanctissimum eius spiritum emisit. Torcular etiam dicitur ipse idem calcasse,quia veluti intorculari relictis acinis vinum solum iam expressum sumitur, sic in passione sua bonos redimendo, secum assumpsit, malos verò iustè iudicando reliquit. Propterea dixit torcular calcaui solus, quia solus

E ipse per crucem, & passionem suam substulit peccatum, mortem, & Diabolum. Alii similitudinem istam de vestimentis Christi comparatis calcantibus in torculari, exquo exprimitur uinum trahunt ad sacramentum corporis, & sanguinis Domini propter ea uerba quę leguntur Gen.49. lauabit in uino stolam suam. Et in sanguine uile

August. su-per psa. 80.

August. ps. 8. hom. & 11. Apoc.

Gen. 49.

P pallium

nia eius indumenta inquinauerit? Si per eos, qui fuere conculcati intelligamus Demonem, et mortem, et cætera huiusmodi spiritualiter sumpta, certum est in eis sanguinem non reperiri, et profecto sanguis proprie dictus non reperitur in Angelis ac Demonibus, sed neq; etiam in morte, sed causaliter, et effectiue potest vtique reperiri tum quia Demones quandoque sunt causa, ut sanguis emittatur ab aliquo viro insolēte, vel homicida, vel quia sanguis communiter solet accipi pro peccato, vt illud viri sanguinum, et dolosi non dimidiabunt dies suos, sic potest dici quandoque nemonem emisisse sanguinem, idest causam fuisse peccati, uel occasionem, & cum sanguis aliquando accipiatur pro peccato tuto dici potest sanguinem aspersum fuisse super iudumenta Christi, quia scilicet hominum peccata, siue suggestu diaboli, siue propria voluntate perpetrata passionis, et mortis Christi dicitur fuisse aspersus super eius indumenta; Nec videatur alicui mirum sanguinem peccatorum fuisse aspersum super uestimenta Christi, et inquinasse indumenta eius, quoniam frequenter usu uenit in magnis congressibus, et concertationibus ubi alter in alterum insiliat, et aggrediatur ut sanguine occisi, siue percussi coinquinētur indumenta percutientis, quemadmodum, et eius qui percutitur, unde quamuis dicatur in textu sanguis eorum aspersus est super uestimenta mea: uult innuere quòd quamquam ipsi fuerint percussi, et flagellati à Deo, tamen eorum sanguis, hoc est pœna suorum peccatorum fuit aspersa super vestimēta Christi, idest super eius humanitatem, quam assumpsit, vt omnium peccata deleret: potest etiam dici quod sanguis eorum aspersus est super vestimenta Christi, quia .s. de sanguine Christi dixerunt coram Pilato Matth. 26. sanguis eius super nos, & super filios nostros, & hac ratione verè dixit Christus sanguis eorum aspersus est super uestimenta mea quia non modo potest dici sanguis eorum, quia eorum opera, et ministerio ab eius corpore fuit effusus; sed quoniam ipsimet

Sanguis aspersus super indumenta Christus qualis.

A traxerunt ad se, & suam in authoritatem, & potestatem purissimum illum sanguinem; vt autem absolutius hanc rem dissoluamus sciendum plurimorum sanguinem aspersū fuisse super vestimēta Christi, & quotidie super ea aspergi. Sanguis enim bifariam accipitur, vel proprie, vel metaphorice, proprie dicitur humor, qui per venas animaliū diffunditur quo totū corpus nutritur, metaphorice autē sumitur multiphariam

Sanguis bifariam.

B videlicet pro progenie vt Virgilius primo Aeneidos.

Troiano à sanguine Theucri.

Quandoq; pro vigore ut Plautus in Bacchide. Nil moror discipulos esse tam plenisanguinis, quod verò magis actinet adnos, sanguis aliquando sumitur pro pœna peccatoris, & sic dicit Augustinus psal. 57.

Lauabit manus suas in sanguine peccatoris, quandoque sumitur pro pec-

C cato vt psal. 5. Virum sanguinum, & dolosum abhominatur Dominus, & ratio est vt inquit Augustinus. Quia peccatum, & iniquitas fit per carnem, & sanguinem, ideo sanguis appellatur peccatum, sicut locutio, quæ fit per linguam appellatur quandoque lingua Dicimus ergo si loquamur de sanguine propriè sumpto, sic sanguis Christi, idest, ab eius corpore effusus aspersus est super vestimenta eius; dici etiam po-

Aug. sp. 5.

D test sanguinem Iudæorum, vel ministrorum aspersum esse super vestimenta Christi, tum quia sanguis Christi dicitur ipsorum, quia eorum opera fusus & subtractus a corpore Christi, vel potuit aliquid sanguinis emanatum à corpore Christi infusum fuisse in vestimenta Iudeorum, & inde aspersum super vestimenta Christi, & ea inquinasse.

Sed hoc dictū est valde durū, & in opina

E bile. At si volumus accipere sanguinem methaphorice. i. pro peccato, vel pœna peccati, sic dicimus sanguinem Iudęorum, & prauorum hominum, idest pœnam, quam pro suis delictis, & pro impietate, quam exercuerunt in Christū, & seruos eius fuisse aspersam super indumēta Christi, quia scilicet ob eorum blasphemias, & peccata, quæ perpe-

trarunt in Christum filium Dei videbitur Christus infamis, probrus, & ignominiosus, vt de eo dixit Zacharias q̃d erat indutus uestibus sordidis; sed illę vestes, vt inquit Hieronymus non erãt propriæ, & peculiares eius, sed erant superuestes. Si verò accipiatur sanguis pro sanguine martyrum, & eorum, qui post peccatũ conuersi sunt ad Christum, nulli dubium eorũ sanguinem, i. eorũ pęnas, & supplicia aspersa fore super vestimenta Christi, quia sanguis eorum fuit effusus propter Christum, & propter fidem, & nominis sui confessionem. Quin, & peccata eorum, qui quandoque offenderunt Deũ, & postea eos penituit, aspersa fuerunt super indumẽta Christi, quia pœnas pro his peccatis ille sustinuit super lignum crucis. Scriptum est.n quod ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogauit. Sed forte diceres si peccata martyrum, & beatorũ redundarunt in vestimenta Christi quomodo potuerũt ea inquinare? cum sanguis eorum fuerit innoxius, & ꝑ Christi nomine effusus? Dici potest quod revera sanguis martyrum non inquinauit, neque polluit corpus Christi, neque vestimenta eius: sed habita ratione ad sanctitatem, & puritatem corporis Iesu Christi potest dici, ea inquinasse, quando eorum sanguis non erat adeo purus, ac nitidus uelut sanguis Christi, cum neque angeli sint omnino mundi in conspectu Dei, sic itaque pro resolutione potest dici, quod neque sanguis dæmonũ, neque sanguis prauorum hominum, & præsertim Iudæorum, potuit aspergi super indumenta Christi, idest supra humanitatẽ eius, quæ quidem dicitur esse indumentum diuinitatis, nisi detrahendo, blasphemando, irridendo, & subsannãdo, & varia tormentorum genera in eius sanctissimum corpus infligendo, & quoniam in hoc eodem loco dicitur indumenta Christi esse tincta sanguine, & musto, dicit D. Tho. nullum esse inconueniens eandem vestem, ex vna parte sanguine fore maculatã, & rubricatam, ex alia uero parte musto inquinatam, aut dicendum in illis partibus frequẽtius reperiri vinum rubrũ instar sanguinis, & sic poterat existimari sanguineum illum esse vinum; sed hęc sunt ridicula, verũ, quia dicta sunt metaphorice, possunt admitti, vt per hæc verba ostendatur Iudæos ita esse calcatos, & oppressos ob eorum peccatũ, quemadmodum vuę prẽmuntur in torculari, aut per mustum, quo vestimenta illa uidebantur esse in quinta subintelligas in mysterio sanguinem, qui nobis propinatur in sacramento sub specie vini, quandoquidem ex latere Christi posito in torculari crucis emanauit sanguis, & aqua, sanguis ad redimendum genus humanum quod vt dicit Petrus prima. non corruptibilibus, auro, & argento redempti estis, sed precioso sanguine Xpi agni immaculati: aqua, ad emundandum vt ps. 77. eduxit aquam de petra; emisit oleum ad sanandum, & mel ad consolandum Deuter. 32 vt suggeret mel de petra, oleumq. de saxo durissimo, postremo protulit vinũ ad confortandum, & lætificandum vt Prouer 3. vino torcularia redundabunt, & hoc est quod lætificat cor hominis.

Deinde sequitur. Dies enim vltionis in corde meo, annus retributionis meæ venit, videtur in hac parte repetere in persona Domini, quod supra iam dixit ipsemet Isaias cap. 59. & quasi per ordinem res vt contigerunt enarrare, neq. id fore superfluum quisquam arbitretur, quoniam res tanti ponderis, & momẽti debent in corde figi, & ita fortiter imprimi, vt præ oculis semper habeanẽ. Dicit ergo Deus. Dies vltionis in corde meo. Annus retributionis meæ uenit. Sed aliqui textus nuper correcti habẽt. *Annus redemptionis meæ venit*. & sic debet legi: supra etiam dixit c. 61. Spiritus Domini super me, vt prædicarẽ annum placabilẽ domino, & diẽ vltionis Deo nostro; *venit* enim dies iste ultionis in corde meo dicit Christus, annus redemptionis meæ venit, q.d. tempus quo ego decreui, & in mente mea constitui uindictam sumere de inimicis meis, & de hostibus humani generis in corde meo q.d. ibi fixus est, nõ obliuiscar eius, scio quid sim facturus, & tẽpus expecto, quo id facere iam ab æterno statueram. Alii dicunt. Dies vltionis, in corde meo, non

Marginalia: Zach. c. 3. — Psal. 77. — Text. 5. — A, B, C, D, E

non est notus aliis, quia de die illa, & A hora nemo scit nisi solus Pater, voluns diem istum esse diē illū, quo iudicatu- rus est orbem terrarum. D. Cyrilius existimat hunc diem futurū, post reditum Christi in cœlum, quoniam tunc populo Iudaico fuit omne genus calamitatis ex diuina ira inflictum, & merito quidem, quoniam si quibus licuit fidem arripere, & diuites fieri gratia Dei, illi respuerunt, & quasi cum Deo pugnare ausi fuere, in omne genus malorū eos B deuenire congruebat. Dies iste vltionis iuxta aliorum sententiam, fuit ille, quē Deus præuidens ob reatum vituli quē fecerant, dixit ad Moysen Exo. 32. Ego in die vltionis visitabo, & hoc peccatū eorum; Dies ergo ultionis in corde meo, q. d. alta mente repostus, & annus retributionis meæ uenit, annus inquā, quo bonis bona, & malis mala sunt retribuenda, qui annus uocatur etiam, vt diximus, annus redemptionis potest C fieri ista retributio tum in præsenti sæculo, tum in futuro.

Dies vltionis, dies extremi iudicij.

Exo 32. circa finē.

Et quis est iste annus redemptionis? D. Hieronymus dicit illum fore, quo puniuntur aduersarij Dei, & populus eius liberatur, immo redimit pretioso sanguine agni immaculati, annus iste sumpsit initium in primo Christi aduētu, quādo Dei filius, & Verbum, factum est caro. Cępit hic dies magis illucescere, dum cœpit prædicare regnū Dei, D & alia redemptionis opera exercere, q dies, & annus fuit completus, & consumatus in cruce, quando postrema verba dixit. Consumatum est, significās labores, & dolores, quos ꝑ nobis miseris susceptit, iam fore completos, quiq. post modum in manus Dei Patris suum spiritum commēdas expirauit; De hoc die vltionis loquutus est Dominus ad Moysen Exo 32. cum dixit. Cerno quod populus iste duræ ceruicis sit, dimitte me E vt irascač furor meus contra eos, & deleam eos, faciamque te in gentem magnam. De hoc eodem die loqutus est Moyses Deut. 32. d. Reddam ultionem hostibus meis, & his qui oderunt me retribuam; queadmodum ergo statutus est dies ultionis aduersus impios, sic annus redemptionis erga eos, qui Christo

Exo 32. in princ.

Deut. 32.

adhæserint; & nota mysterium in verbis ipsius prophetæ; dum enim loquič de tēpe vltionis, & vindictæ appellat tēpus illud dies, vel diem, dū verō loquič de tempore redemptionis, uocat illud annum, ut innuat modicum esse tempus, quod Deus in puniendo consumit, tanquam id quod suæ bonitati parum adlubeat, in redimendo autem, & liberando, annum exposcit, velut is, qui non tam cito satiač ditare, & bonis omnibus replere suos seruos, & amicos. Nota etiam quod dum loquič de ultione, & vindicta in hostes humani generis, intelligimus quoscunq. hostes tam visibiles, quam inuisibiles, vti dicebat Apostolus. Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem tātum sup. sed aduersum principes, & potestates tenebrarum harum. Sed multo plus de nobis ipsis debemus conqueri, quia nullam in nobis dæmon exerceret potestatem, nisi nos locum daremus diabolo. Vt dicit Aug. lib. de ver. dñi serm. 8. & alibi. Sequitur deinde querimonia, & lamentatio Christi Domini nostri, & confirmatio dictorum, & hoc cōuenienter quidem, postquam. n. dixit Diem vltionis aduenisse nunc exponit causas, ob quas iure optimo debet ulcisci, & de hostibus pœnam sumere, & inquit. *Circumspexi*, & *non erat auxiliator, quæsiui, et non fuit qui adiuuaret, & saluauit mihi brachium meum, & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi*. Dictū est supra. Torcular solus calcaui, et de gentibus non est uir mecum, neque solum nullus erat vir, quī secum esset in redimendo genus humanum, sed neque angelus, neq archangelus, neque Throni, aut Dominationes, aut ulla cœlestium potestatū vt iam diximus humanū corpus sumpsit, & pro nobis est passa, & conculcauit aduersarias potestates, atq. contriuit nisi ille qui loquitur in Psalm d. Saluum me fac Domine, quoniam defecit sanctus, ita ut etiam confidentissimus, & in fidei veritate firmissimus Apostolus Petrus timore perterritus aufugerit, & Dominum negatit: proinde dicit. *Circumspexi, & non erat auxiliator quæsiui adiutorē*, & nō fuit qui *adiuuaret* sicut etiam per Prophetam Dauid conqueritur dicens.

Ephe. 6.

Psal. 141.

Confiderabam ad dexteram, & uidebā,
si quis fortè accurreret,& occurreret,&
non erat qui cognofceret me. Nec solū
iustè poterat cōqueri se nullū habuisse
adiutorem (sed quod lōgè miserabilius
est) cum fuerit eleuatus in crucem. oēs,
inquit, deriserūt me, loquuti sunt labiis,
& mouerūt caput, sed nunquid fuit oīo
concisus? nunquid extinctus? minime
quidem omnium, sed inquit, *seruauit mi
hi brachium meum, & indignatio mea ipsa
auxiliata est mihi*, idest uirtus, et fortitu
do mea salutem attulit mihi, & indigna
tio mea procedens ex sanctitate, & iusti
tia, uel ex zelo Dei, & salutis humanæ,
atque etiam ex ipsa veritate, ipsa auxi-
liata est mihi q.d. Ego iam cępi freme
re, & aduersus dęmonem, & satellites
eius vultus austeritatem ostendere, &
hac ratione non solū mihi, sed nec meis
potuerunt ullam vim inferre, aut quicq̄
obesse; *saluauit enim sibi dextera eius &
brachium sanctum eius*. quasi dicat, cum
viderem me nullum habere consulto-
rem, & auxiliatorem, meis ipse viribus
volui rem omnem conficere, & indigna
tio mea auxiliata est mihi, idest ita me
commoui, & efferbui, vt ex me ipso de-
pellerem omnē iniuriam, & victor eua-
serim. Lingua uernacula sic diceremus
Saluauit mihi brachium meum, &c. i.
mi son aiutato con le mie mani, & cō le
mie forze, & hò mostrato faccia all'ini-
mico. Et ita illum deuici, confregi, &
contriui, et sic brachium suum saluauit
sibi, hominem et c. Dicit Rupertus Ab-
bas. Saluauit mihi brachium meū, et c.
Sed in quo? in eo scilicet, quod cum es-
sem factus homo sine vllo adiutorio in-
ter mortuos liber, solui dolores inferni
ne etiam ab illo me teneri possibile vn-
quam foret et quomodo leoni fortissi-
mo rugitus suus auxiliator, et quā ma-
xime terret alias bestias minores, sic
indignatio mea auxiliata est mihi ad
consternendos, et conterendos vni-
uersos Principes inferni; quòd autem
Christus Dominus strenuè et egregiè
aduersus hostes pręualuerit, et eos con-
foderit his uerbis ostendit Esaias d. *Cō-
culcaui populos in furore meo, & inebriaui
eos in indignatione mea, & detraxi in ter-
ram virtutem eorum*. Conculcaui, inquā,

A in furore meo, hoc est, uariis ęrumnis,
et calamitatibus eos afflixi, nec tantil-
lum quiescens aut me remittēs, in eos
manus inieci, et inebriaui eos, hoc est,
ad summum vsq. miseriarum, vt maio-
res sustineri non possent, eos deduxi, et
detraxi in terram, et ad nihilum ferè re-
duxi uirtutem, excellentiam, ac potesta
rem eorū, ita ut nihil amplius possint;
Sed aduerte, quòd licet istę commina-
tiones sint pcipuè aduersus primarios,
B et antiquos humani generis hostes, vt
est Sathanas, peccatum, et mors, sintque
aduersus gentes, quæ Dei verbo nego-
cium faciebant, & fideles nullo stare lo-
co sinebant, aduersus tamen Scribas, &
Pharisæos, qui à vera legis obseruantia
populum abducebant non parum præ-
fatæ comminationes referunt. Dicebāt
enim ipsi de Christo; omnium nostrum
Saluatore, ac redemptore Nos scimus
quia Moysi loquutus eo Deus, hunc au-
C tem nescimus vnde sit. & iterum dęmo
nium habet, & insanit, quid illum audi-
tis? & apud Lucam. In Beelzebub Prin-
cipe dęmoniorum hic eiicit dæmonia. Luc. 11.
Quare meritò dicitur. *Conculcaui eos in
furore meo, & inebriaui eos in indignatio-
ne mea*. Qui verò Iudæis crediderunt,
seruauit eos sibi dextera Dei, & brachiū
sanctum eius.

Sequit? textus. *Miserationum Domi- Text. 6.
ni recordabor, laudem Domini super omni-
D bus, quæ reddidit nobis Dominus, & super
multitudinem bonorum domus Israel, quæ
largitus est eis secundum indulgentiā suā,
& secundū multitudinē miarū suarū, &c.*

In his verbis videt? propheta ex per-
sona populi vt refert D. Hieronymus re
censere beneficia sibi à Deo collata, &
pariter sui ipsorū cordis duritiam, mul-
ta quidem, & magna contulit Deus sua
ex pietate, & magna contulit Deus sua
ex pietate, & clementia semel atq. iterū
E beneficia illi populo, & nihilominus ple
rumq. prouocauit eum ad iracundiam,
nec tamen defuit ipse Deus illorum mi
sereri, quamquam populus ille prauus,
ac peruersus nihilo melior est effectus,
sed in deterius semper est prolapsus. Hu
ius conditionis non ipsi solum, sed ple-
riq. ex nostris facilè possent reperiri, ex
quorum numero obnixè rogandus est

Deus

Deus nos dignetur eximere; Propheta igitur spiritu præuidēs qualis futura esset Iudæorum conditio, præsertim post passionem Christi, velut pressus pondere malorum, hoc est tribulationum, & angustiarum omnisq. generis afflictionum, vt qui in nullo alio nisi in Dei misericordia, qui patiens est, & præstabilis super malitia spem habere videretur ad eius misericordiam recurrendum esse, & eam rursus implorandam cogitauit; propterea inquit. *Miserationum Domini recordabor*, non patiar vnquam, e memoria excidat quoties fuerit ille misertus totius populi, cum primum eum elegit, & accepit in populum suum, cum dedit ei terram promissionis, cum liberauit eū de captiuitate Babylonis, & alia multa, quæ longum esset recensere, pro cuius rei pleniore notitia satis est legere, & expendere ps. 104. 105. & 106. nō solus ego miserationum Domini recordabor, sed & tu Domine Deus reminiscere

Psal. 24. miserationum tuarum, quæ a sæculo sunt. Laudem Domini, sup. ego canam, & gratias ei agam super omnibus, quæ nobis contulit beneficiis, & super multitudinem bonorum domui Israel, quæ largitus est eis secundum indulgētiam suam, & secundum multitudinem misericordiarum suarum: constat enim verissimū esse quod scribit Apostolus Paul. quod non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit. Nota vt notat Diuus Thom. laudare conuenit ipsum Deum, ratione effectuum, et beneficiorum, quæ nobis confert, non ratione sui, quia est maior omni laude, neque vllus laudare sufficit, sed illum decet reuerentia et honor latriæ Diuus Cyrillus aliā affert causam horum verborum, quæ nūc exponimus, dicit enim quod cum in præcedētibus dictum fuerit Deū inuasisse incredulos, & rebelles cum furore, & cum ira illos conculcasse & traxisse in terram virtutem eorū, nequis forte hac sæua comminatione moueretur & animum desponderet in memoriam, Dei benignitatem reducit) ostendens quòd tametsi populus grauiter, & crebro deliquerit, Deus tamen iustus iudex, & bonus, potius quam seue-

A rus nunquam pœnam, eorum sceleribus dignam intulit, sed clementia semper, & pietate iram temperauit. Sic deinceps eum facturum sperandum est; ubi ponit amplum discrimen inter iudicē bonum, & iudicem seuerum, iudicis enim seueri, inquit ipse, officium est pœna sceleribus conueniente delinquentes afficere; boni autem sup. officium, mīam vna cui iustitia capere vt infirmorum, & dixit. *Verumtamen populus meus est, filij*

B *non negantes*, Nunc inducit Deus ad loquendum, & suum profert iudicium in populū suū, & inquit, *verumtū pp lus, &c.* q. d. etsi populus meus mihi plerūq. rebellis extiterit; nolo tū eum perdere, & omnino deiicere, qm̄ populus meus est, ex omnibus gentibus illum selegi, filii non negantes, non negantes inquā, me sup. esse eorum Deum, neque spreuerunt protectionem meam. Hucusq. loquitur Deus, subdit ipse propheta, & in-

C quit, *& factus est eis Saluator*, quia scilicet non abnegarunt Deum, eius patrocinium implorarunt, ab eius tutela noluerunt secludi, & ob id factus est eis Saluator; reliquiæ enim secundum electionem gratiæ saluatæ sunt. Si verò q̄seris, quare non sunt omnes saluati; si ipsi erant populus Dei? si ipse est Saluator eorum? si eis pepercit, atque redemit sanguine suo? facilis est responsio, quia plerique non crediderunt, & exacerba-

D uerunt spiritum sanctum suum, voluit quidem Deus saluare cupientes, & prouocauit ad salutem, vt volūtas haberet præmium, sed illi credere noluerunt, id quod D. Ioannes Euangelista manifestè satis declarauit cum inquit. Lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt: Et Matth. 13. Non fecit Christus virtutes in patria multas sua propter incredulitatem, eorum.

Quod si plures credere noluerunt, nō

E fuit culpa venientis, sed eorum qui noluerunt apprehendere lucem Sed iterū dices: Propheta hic loquit indistinctim, dicit enim *Quod Deus factus est Saluator, cum populus suus esset, & filij non negantes.* Dicuntur Israelite filii non negantes, quia iam professi erant se esse populum Dei, & solum vnum Deum colere; sed postea desciuerunt: Dicunt aliqui Pro-

phetam hic loqui instar hominis prudentis, qui ipsis ex rebus iudicat, quid iure fieri deberet, nam considerata Iudæorum conditione, et quibus ex patribus originem ducant, habita etiam ratione beneficiorũ dei, facile poterat iudicari eos oẽs futuros esse filios non negantes, non apostatas, sed obedientes, & hac spe iuxta rationẽ, & causam legitimẽ conceptam, decreuerat Deus eos saluare: Aut dicas cum D Hieronymo hæc omnia sub conditione intelligi, hi scilicet populus meus erunt, & ego ero Saluator eorum dicit Deus, si in præceptis meis ambulauerint, & mandata mea custodierint. Aut dicas ut supra, quod non omnes Iudæi saluabũtur sed qui secundum electionem gratiæ fuerint ab aliis selecti, et custoditi, salui erunt. Quòd autem Dominus non dereliquerit populum suum; patet ex eo quod subdit ipse propheta, dum inquit. *In omni tribulatione eorum non est tribulatus, & angelus faciei eius saluauit eos, in dilectione sua, & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portauit eos; & eleuauit eos cunctis diebus sæculi.* Videtur hic propheta meminisse incomparabilis illius beneficii, quod fecit misericors deus erga populũ Israel dum exiret de Aegypto, dum inquit. *In omni tribulatione eorum in quacumque angustia, & afflictione non est tribulatus Dominus*, i. non est ipse defatigatus, nõ est tędio affectus, nõ contristatus, neq. pęnitentia ductus eos adiuuare, verũ vt magis eius bonitatẽ, & clementiã demonstraret & palàm faceret misit Angelũ faciei suæ s. q existit ante eũ, aut qui præse fert faciem, & potẽtiam Dei, quem angelum (vt paucis dicam) existimo fuisse filium Dei, qui saluauit eos cum exirent de terram Aegypti, cum pertransirent mare rubrum, cum per quadraginta annos in deserto peragrarent, & hoc fecit in dilectione sua quia scilicet dilexit populum suum, & in indulgẽtia sua, hoc est sola sui ipsius pietate, & misericordia redemit eos, portauit eos & eleuauit eos cũctis diebus sæculi, redemit inquam ab Aegypto, portauit in deserto, iuxta illud. Expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis quemadmodũ mater, et nutrix portat filium suum paruulũ super brachia sua, vel super humeros suos, et eleuauit eum cunctis diebus sæculi, idest in terrã promissionis detulit, super alios erexit, et magnum fecit, & quemadmodum dicit Propheta Dauid. Non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua manifestauit eis; quod autem angelus ille faciei domini, fuerit filius Dei, & non Angelus quispiam, aut Arcangelus, patet ex eo quòd dicit Propheta ibidem. Dominus solus dux eius fuit, et non erat cum eo Deus alienus. Illã particulam, *cunctis diebus sæculi*, iugiter, et perpetuò, exponit Cyrillus Alii in alium sensum, vt puta allegoricẽ trahunt eiusce modi propositionem, videlicet *In omni tribulatione eorum non est tribulatus*, i. scilicet in tribulatione filiorum non negantium, filiorum adhærentium, filiorum fidelium, horum omnium quancunq. tribulationem, quamcunq miseriam oẽ peccatum, et oẽm iniquitatem misericors Deus absq. tribulatione sustinuit, non inuitus, sed propensa voluntate, et charitate portauit, sic et Apostolus, in tribulatione suorum non est tribulatus, sed dilatato corde dicebat 2. Cor. 6. Os nostrum patet ad vos ò Corinthii, cor nostrum dilatatum est, non angustiamini in nobis. Sed quoniam aliqui textus habent. *In omni tribulatione eorum tribulatus est*, dicunt aliqui, referendo hæc ad Deum, quòd in omni tribulatione nostra tribulať Deus compatiendo nobis, et cõmiserando. Nõnulli vero referunt hęc ad eundem populum credentem, et non negantem, quod scilicet populus iste in omni eorum tribulatione non est tribulatus, quia scilicet Deus nõ permittit nos tentari supra id quod possumus, sed facit cum tentatione prouentum, vt possimus sustinere; et propterea dicit Pau. in persona iustorum. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur, et sicut abũdant tribulationes, abundant et consolationes, propterea benedictus Deus, et Pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, et totius cõsolationis qui consolatur nos in omni tribulatione nostra; sed consideremus textum, vt iacet in vulgata editione (sicut iam expositus

Margin notes: Text. 7. Dicitur angelus faciei ipsius Dei qui saluauit eos, quia semper intuetur vultum Dei. Matth. 18. — Deut. 32. — Psal. 147. — Angelus faciei Dñi. — 2. Cor. 6. — 2. Cor. 4. — 2. Cor. 1. — 2. Cor. 1.

positus est. quòd scilicet ipse Deus, aut A etiam ipse populus in omni tribulatione eorum non est tribulatus, non enim despondit animum, sed constans, et firmus in Dei confessione permansit, et Angelus faciei eius saluauit eos. Angelus inquam ille, vt dictũ est, qui est imago Dei Patris, et figura substantiæ eius, quanquam, et alii spiritus cælestes dici possunt Angeli faciei Domini, quoniam

Matth. 18. scriptum est: quod Angeli eorum semper vident faciem patris mei qui in cœ- B lis est: & quoniam oriebatur dubitatio ob quam causam non omnes Iudęi fuerint saluati, cum dicat Esaias, quod Angelus faciei eius saluauit eos? Respondet

Text. 8. nunc Propheta, & inquit. *Ipsi autem ad iracundiam prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sancti eius & conuersus est in inimicum, & ipse debellauit eos*, conuersus est (inquam) in inimicum, quia non corripuit eos amplius vt pater, sed tanquam inimicus vsque ad inferni nouissima, & C hoc non ex odio, sed ex iustitia, aut opinione dicebatur inimicus nõ, verè Pro

Psal. 77. huius rei notitia, ne idẽ toties repetere cõtingat, legẽdus est totus ps. 77. & ibi manifestè videbitur & clarum fiet, quoties ipsi Iudæi prouocarunt Deum ad iracundiam quantauè bonitas, & patientia fuerit ipsius Dei erga illũ populum. Dicunt tamen aliqui, præcipua peccata quibus fuit prouocatus Deus ad iracundiam, idololatriam, & auaritiam extitis- D se. Sed quid per Spiritum sancti sui de-

Spiritus sancti Dei qs. bemus intelligere? Quidam volunt bonum, & rectum animum ipsius Moysis fore intelligendum, qui ducebat populum illum, & regebat, qui verè dici poterat Spiritus sancti Dei. Et quia non

Psal. 105. semel fuit afflictus ab eo, vt Psalm. 105. dicit Dauid. Vexatus est Moyses propter eos, quis exacerbauerunt spiritum eius; ideo sic dicitur. afflixerunt spiritum sancti eius. Alii per spiritum san- E cti eius intelligunt Spiritum sanctum, qui est eiusdẽ substantiæ, & naturæ cum Patre, & Filio. Cui opinioni libenter as-

Ephes. 4. sentio quia D. Paulus ad Ephes. 4. dicit. Nolite contristare spiritum sanctum in quo signati estis, vnde & Dauid cõscientia peccatorum timens, ne spiritum sanctum amitteret, precabatur Deum dicẽs.

Cor mundum crea in me Deus, & spiri- Psal. 50. tum sanctum tuum ne auferas a me Iure quidem dicitur spiritus sanctus contristari, dum ei irrogatur iniuria, cum videlicet eius bonitate abutimur, & in ea plus debito confisi, aut aliquando diffisi impudenter, & insigniter delinquimus, & aberramus; quandoquidem spiritui sancto tribuitur bonitas, & elementia. Qui igitur exasperat spiritũ sanctum, & cõtristat, Deum offendit, & sibi inimicum facit, & ipse debellauit eos: oportuit enim qui horum Dei beneficiorum fuerint immemores, a misericordia, & dilectione Dei, q vult omnes homines saluos fieri, excidere, & illis tãquam hostibus deinceps obsistere, dicit postmodum Propheta. *Et recordatus est dierum seculi Moysi, & populi sui*; & quis nam recordatus est? ille quidem iuxta expositionem quorundam, & ueram, qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui. Sed quidam existimant, hæc dici de ipsomet Propheta tanquam ille ipse sit, q exequitur quod monet ipse Moyses Deuter. cap. 32 vbi dicit Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas: cumq. fuerit propheta dierum sæculi recordatus Moysis, idest dum vigebat Moyses, & fuerit recordatus, dierum sæculi populi sui, hoc est secũ animo recogitaret, quæ contulit illi populo Deus beneficia per manum Moysis serui eius, hæc secum ipse non absq. luctu, et merore verba proferebat. d. *Vbi est qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui? vbi est qui posuit in medio eius spiritum sancti sui? &c.* vsque ad illam partem *Attende de cælo, & vide de habitaculo sancto tuo, et gloriæ tua, &c.* Sed certo coniungendo sequentia cum præcedentibus, et construendo verba vti iacent non potest stare 2. expõ. Dicamus ergo qd ab ea parte: *Et recordatus*, est recensent propheta beneficia olim collata populo Dei. In quo verborum contextu nulla penè difficultas inest, nisi quòd plurimum conducet ad saniorem intellectum, aliquot dictiones interpretari, in quibus non nihil arcani latere videbimus: & primum quidem. Nota ver- Text. 9. bum illud, spiritum sancti sui, de quo aliquid supradiximus, sed aliqui volunt

hic

hic secus intelligi, vt per spiritum sancti sui intelligamus uentum vrentem, qui desiccauit aquas maris. Alii Angelũ Dei, qui erat in medio populi, & eius curam gerebat dum iret per desertum, sic enim ait Hieronymus Spiritum hic debemus intelligere Angelum, qui ductor fuit ppli Israel, iuxta illud ps. 103. Psal. 103. qui facit Angelos suos spiritus, qui dicitur Spiritus sancti sui, quia erat spiritus Dei, qui est sanctus sanctorum, & ipsa sanctitas. Nota etiam super illud verbum, & recordatus est dierum sæculi, & c. quod videlicet Deus statuerat adducere super eos omnem sanguinem iustum, qui effusus est super omnem terram à diebus sæculi, vt vindictam faceret in eos, qui toties exacerbauerunt spiritum Moysi, quique toties tumultuando, & murmurando inquietarũt pacem populi sui, post quam recordationem, et quę est miserationũ dñi, et dierũ prioris sæculi, luctum satis amarũ aggreditur ipse Propheta tanto vocis clamore, & cordis rugitu, vt verè dicere possimus, quòd Spiritus sanctus erat in eo, orans pro populo suo gemitibus inenarrabilibus, vt saltim ex eo reliquiæ saluentur, & emittit illas voces, quas iam adduximus; in quibus pręter illud verbum Spiritum sancti sui, est et notandum, cum dicit Deum eduxisse de mari eos cum pastoribus gregis sui, vult innuere ingens illud miraculum, quo Deus mirabiliter in manu potenti, & brachio excelso eduxit populũ suum de mari cum pastoribus, idest cũ Moyse, qui fuit pastor illius gregis, idest omnium Israelitarum, quæ quidem liberatio ex Aegyptiaca seruitute typus erat redemptionis humani generis, typus Sathanæ qui Pharao dicebatur & mare typus baptismi, & Moyses Pastor figura fuit Christi veri Pastoris animarum Nec verearis ꝙ loquitur Propheta de pastoribus in plurali, quia plures erant qui ducebant populum illum: & solene est, vt duces vocentur pastores, & quoniam textus LXX. Interpretum habet, quod Deus eduxit de terra pastorẽ ouium: opinatur Cyrillus id fuisse vaticiniũ resurrectionis Christi Redemptoris nostri, quandoquidem Deus eduxit, hoc est excitauit, ascendere fecit è terra omnium Pastorem summum, excitauit inquã non solum ex mortuis, sed quasi erigens ex hominibus, factus est .n. tanquam vnus ex nobis, natus ex muliere vnicum Verbum Patris, & tamen admirat Esaias, & cõgemiscit quod populi sui obliti sunt Deũ, qui saluauit eos, qui fecit magnalia in Aegypto, mirabilia in terra Chã, terribilia in mari rubro. Est etiam notandum in illa particula, vbi dicit. *Vbi est qui eduxit* ad dexteram Moysem brachium maiestatis suæ, notandum est ob quem causam dicitur Deus posuisse *ad dexteram suam Moysen*; Dicit hoc fecisse, vt eũ magis dilectum ostenderet, magisque roboraret, & potentem redderet in admirandis operibus, quæ per eum facere decreuerat, atque vt eundem ceu magis dilectum, & magis obsequẽtem peculiari fauore ꝓsequeret quos enim plurimum diligere, & venerari solemus ad dexterã constituimus, vnde illud ps. Psal. 109. Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis; & in nouissima retributione operum nostrorũ, electi quidem à dextris, reprobi verò à sinistris erunt collocandi. Ingens quippe & vix credibile signum fecit Moyses in transitu maris rubri, quia vicit naturam aquarum humidam, & fluentem faciens eam sistere, & immotam esse, velut congeriẽ, vel cumulum terræ. Cum postea dicit. *quod eduxit populũ per abyssos, quasi equũ in deserto non impingentem* hoc est, sine vlla difficultate, & absque vllo impedimento, & quasi animal in campo desecẽdens, vbi libere, & absque freno circuit, perambulat, & quocũq. velit absq. vllo retinaculo currit, & recurrit: hoc quidem modo Spiritus domini ductor fuit illius populi & sic tu Domine Deus adduxisti populum tuum, vt faceres tibi nomen gloriæ. De nomine abyssi non Abyssus qd est, quod quidquam speculemur, tantũdem est dicere per abyssum, ac si diceremus, per locum profundissimum. byssos enim vel bysmos, fundus dicitur, à verò ꝙ est littera priuatiua prępo sita huic dictioni byssus significat locũ sine fundo, non sic tamen intelligendo quasi mare nõ habeat fundum (sed vult innuere) quod habeat fundum profundissi-

diſsimum,& quod difficillimum ſit poſ A ſe attingi. Cũ verò dicit. *Spiritus Domini ductor eius fuit*, dubio procul intelligit Spiritum ſanctum, qui eſt vnum, & idem cum Patre, & Filio. Sic enim veteres intellexere, quãdoquidem dicens Eſaias Dominũ eduxiſſe populũ iſtum per abyſſos, & per deſertum, cum poſtea ſubdit, quod ſpiritus Domini ductor eius fuit, nihil aliud vult innuere niſi Patrem, & Filium, & Spiritumſanctum vnam, & eandem ſubſtantiam, & B naturam eſſe, quanquam per relationes originis,& ſub proprietatibus perſonalibus ſint ad ſe inuicem realiter diſtinctæ. Nã generare,& generari non ſunt idem, neque paternitas,& filiatio,& cõſequenter alia eſt perſona Patris,alia Filij, alia Spiritus ſancti. His dictis,& hac declamatione peracta.facit Eſaias apoſtrophẽ, & ad Deum ſe totum conuertit, & inquit.

Text. 10. *Attende de cælo, & vide de habitaculo ſancto tuo, & de ſolio gloriæ* C *tuæ: vbi eſt Zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viſcerum tuorum, & miſerationum tuarum? ſuper me continuerunt ſe:* Senſus eſt, cum tu Domine Deus per ſeruum tuum Moyſen tot mirabilia feceris in obſequium,& commodum populi tui,& vt faceres tibi nomen gloriæ ideſt vt gloria nominis tui innoteſceret cunctis hominibus, quo & ipſi cognoſcerent te, & laudarent nomen tuum. Cur nunc abſcondis faciem tuam? at- D tende quæſo de cœlo, & vide de habitaculo ſancto tuo: vbi iam ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ Domine,ſicut iuraſti Dauid in veritate tua? vbi eſt zelus tuus? & fortitudo tua? zelo namq. tuo, & ſingulari potentia ſeruaſti Iſraelem, dum à dura ſeruitute Pharaonis, vbi vires & vitam luto, & latere conſumebãt, & exactorum crudelitate vexabant mirabiliter liberaſti Deinde Babiloniorũ regionem licèt inuictam, & horribili E potentia fretam, in vaſtitatem dediſti, & aliis ſignis, & operibus quam maximè admirandis tuum zelum, & fortitudinẽ oſtendiſti. Nunc vero amiſiſti,nẽ forte potentiam tuam? negliges ne,aut paruifacies gloriam tuam? *Attende Domine, & vide de habitaculo ſancto tuo;* Hæc eſt cauſa tua. Res tua agitur. Tua

A intereſt, ne igitur permittas deprimi, aut obſcurari gloriam tuam,tu quidẽm inaltis habitas,& humilia reſpicis. Vide ergo de cęlo, & de habitaculo ſancto tuo. Dicitur cœlum habitaculum Dei, non quod qui omnia replet, & vbiq. eſt vllo claudatᷣ loco: ſed quia quę ſanctiora ſunt, & ſecretiora conuenientius dicuntur habitacula Dei. Dicitur ergo cęlum habitaculum Dei, quia ſcilicet eſt maxime ſeiunctum,& ſemotum ab hijs B quæ ſunt in terra. Dicitur etiam cęlum habitatio, & domus gloriæ Dei, qa nos omnes appetimus illuc accedere,& peruenire, vbi Deus oſtenditᷣ glorioſus, vbi ſcilicet manifeſtat bonitatem, & gloriã ſuam, & quo nos monemur vt ſurſum corda habeamus, quẽadmodum etiam quidã prophanus auctor aliquando cecinit dicens, os homini ſublime dedit, cœlumq. videre iuſsit, & erectos ad ſydera tollere vultus. Ubi eſt ergo zelus C tuus? vbi eſt ille præcipuus amor, quo proſequebaris populum tuum, vt nulla ratione ſuſtineres eos malè tractari? Verè quidem prophetauit Zacharias d. zelus Dei receſsit a nobis, & vbi eſt fortitudo tua, qua deprimebas omnes, qui moleſti erant nobis? & vbi eſt multitudo viſcerum tuorum, & miſerationum tuarum quas non continere in ira profitebaris? ſuper me continuerunt ſe q. d. in quaſcunque aliàs nationes oſtendis D miſericordiam tuam, præter quam in nos, in nobis tantum, & contra nos cõtines in ira miſericordias tuas, cũm tamen tibi ſit proprium miſereri, & parcere delinquentibus.

Ouid. primo met.

Text. 11. *Tu enim Pater noſter, & Abraham neſciuit nos, & Iſrael ignorauit nos, tu Domine Pater noſter, redemptor noſter à ſæculo nomen tuum.* Sed cur meminit Abraham,& Iſrael: ob hãc fortaſſe rationem, quaſi velit dicere. ne nos abijcias, aut auertas faciem tuam à E nobis,quaſi nos habeamus alios adiutores, & protectores ad quos in tot anguſtijs, & neceſsitatibus confugere valeamus, cuiuſmodi ſũt Abraham, & Iacob. Dicimus Domine, & proteſtamur ante conſpectum tuum,quoniam tu es Pater noſter, tu es redemptor noſter Non eſt alius qui pugnet pro nobis,niſi tu Deus noſter: ſic dicimus, & profitemur *Abraham*

ham

ham nescivit nos, & Israel ignoravit nos, nati quidem sumus ex illis, at non uiderũt nos. *Tu igitur erue nos, & nomine tuo vocamur, & populus tuus dicimur*. Tu.n. non intermisisti misericordiam, & amorem in nos patre, & liberorum amante dignum retinere: illi autem dicuntur ne scire nos, quia nullum nobis possunt auxiliũ afferre. mortui.n. sunt, & nihil habent in presens nobiscum commune, quòd enim illi dicantur patres nostri, & nos eorum filij èx te est, tu fuisti in causa, & nos, & illi à te vno pẽdemus. Vnde verè, ac propriè, & peculiari lege, ac ratione tui sumus, sic etiam coram nobis seruus tuus Dauid fuit protestatus dicẽs de te. Ipse est Pater tuus, qui fecit, & creauit te. Nos populus tuus, & oues pascuæ tuæ, a sæculo nomen tuum, non hodie, atque heri. Sed ne fortè ob eiusce modi verba quis existimet beatorũ animas, quæ sunt in cęlis, & diuina visione fruũtur haud quaquam nos agnoscere, & pro nobis Deum intercedere, dicas id minimè sequi, quoniam alia est ratio Patrum, qui in lymbo detinebanť & quando nõdum erat deletum Chirographũ, nec aperta ianua cęli, & alia est ratio eorum, qui nos præcesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis. Posset etiam dici quod Abraham, & Iacob idcirco dicunť ignorare nos, quia scilicet Deo non obediuimus, & vestigia eorum neglexímus, at secundum hanc rationem, multominus poterit nos cognoscere Deus; sed dubitat D. Hieron. cur meminit Esaias Abrahæ, & Iacob prætermisso Isaac, qui fuit vnus ex Patriarchis in cuius semine etiam gentes fore benedicendas ꝓmisit ipse Deus. Possent aliqui dicere, causa breuitatis id factũ, vel vti glosa, quod per extrema intellexit etiam medium. sed valde subtilis, & arguta est solutio D Hiero. ꝙ propterea non fuit mentio vlla hic facta de Isaac, quia ille figurabat ecclesiam siue ipsum Deum, qui fuit vna vxore contentus vt Ecclesia, quemadmodum Isaac. Abrahã; vero, & Iacob plures habuerunt vxores, & referunt eos, qui de peccatoribus in meliorem statum commutantur. Postremo conqueriť Propheta in persona potius populi, eorum præsertim, qui recesserunt à Deo, & grauiter errauerunt dicentes. *Quare errare nos fecisti Domine de vijs tuis? indurasti cor nostrum ne timeremus te?* Text. 18. Ne existimes absolutè verum esse quod dicunt, ipsi enim sua ipsorum corda obdurarunt, sed hac de causa dicitur ea Deus indurare, quia cum emolliri potuisset permisit ea obdurescere, vt hac tantummodo ratione à Deo indurari dicantur quod cum posset facere ne indurarenť ille non facit, & hoc ob insignem eorum ingratitudinem, vnde supplices deprecanť ipsum Deum dicentes. *Conuertere propter seruos tuos, tribus hæreditatis tuæ*; quanquam enim nos peccauerimus, tui sumus, nec propterea sumus exclusi à dominatu tuo, semel.n. tibi dedimus manum, & tuæ militiæ sumus ascripti: conuertere igitur ad nos Domine, reminiscere miserationũ tuarum, non quidẽ propter merita nostra, sed propter seruos tuos, hoc est propter tribus hæreditatis tuæ, i. propter duodecim Patriarchas, quales fuerunt filii Iacob, ex quibus prodierunt tot gentes, & populi, qui sunt possessio, et hæreditas tua: ex his facilè colligimus sanctos sanctos vita functos pro nobis orare. Postmodum recenset, et ad memoriam reuocat extremam illius populi miseriam, cum inquit. *Quasi ad nihilum possederunt populum sanctum tuum, hostes nostri conculcauerunt sanctificationem tuã, idest domum*, in qua sanctificaret glorificať nomen tuum. Ad nihilum quidẽ, hoc est, paruo labore possederunt nos, aut pro nihilo nos habuerunt adeo facti sumus ignobiles. *Postremo facti sumus quasi in principio, cum nõ dominareris nostri, neque inuocaretur nomen tuũ super nos*, idest priusquam tu eligeres nos, et vocares in populum tuum, quando nondum neque prophetas, neque legem, aut sacerdotium haberemus; et eo tempore tandem, quo præ aliis gentibus præcipuum nihil habebamus; atque etiam dum sub dura seruitute constituti tunc quidem eramus in derisum, & in opprobrium cunctis gentibus ita et nunc: hęc omnia dicit D Hieronymus re ipsa contigerunt Iudęis post passionem Christi, licet alii aliud opinantur.

Et hæc sufficiant de Cap. 63.

CAPVT

CAPVT LXIIII.

*VTinam dirumperes cælos, & descenderes: a facie
tua montes defluerent sicut exustio ignis tabesce-* 1.
*rent, aquæ arderent igni, vt notum fieret nomen
tuum inimicis tuis: a facie tua gentes turbaren-
tur. Cum feceris mirabilia, non sustinebimus:
descendisti, & a facie tua montes defluxerunt.* A *seculo non au-* 2.
*dierunt, neque auribus perceperunt: oculus non vidit Deus absq.
te, quæ præparasti expectantibus te.* Occurristi *lætanti, & facien-
ti iustitiam: in viis tuis recordabuntur tui; ecce tu iratus & pec-
cauimus: in ipsis fuimus semper, & saluabimur.* Et *facti su-*
mus, vt immundus omnes nos, & quasi pannus menstruatæ vni- 3.
*uersæ iustitiæ nostræ, & cecidimus quasi folium vniuersi, & ini-
quitates nostræ, quasi ventus abstulerunt nos. Non est qui inuo-
cet nomen tuum, qui consurgat, & teneat te: abscondisti faciem
tuam a nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ.* Et *nunc* 4.
*Domine. pater noster es tu, nos vero lutum: & fictor noster tu, &
opera manuum tuarum omnes nos. Ne irascaris Domine satis, &
ne vltra memineris iniquitatis nostræ: ecce respice: populus tuus
omnes nos. Ciuitas sancti tui facta est deserta, Syon deserta fa-
cta est, Ierusalem desolata est. Domus sanctificationis nostræ, &
gloria nostra, vbi laudauerunt te patres nostri, facta est in ex-
ustionem ignis, & omnia desiderabilia nostra versa sunt in rui-
nas. Numquid super his continebis te Domine; tacebis, & affli-
ges nos vehementer?*

EXPLANATIO IN SEXAGESIMVM QVARTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Vtinam dirumperes cœlos, & descenderes: a facie tua montes defluerent, &c.

INtroducens pręsens capitulum D. Hier. inquit. Propterea Esaiam tam vehementer, & efficaciter depræcari Deũ, vt quamprimum veniat,& descendat neq. differat amplius, quia iam hostes eius conculcauerũt sanctuarium suum, & populus suus erat reductus sicut à principio sine Deo, sine lege,& sine Prophetis,& tandem vbi nõ inuocatur amplius nomen suum: idcirco in persona sua, aut etiam in persona populi, rogat ipsum Deum, vt promissa compleat, vt tandem, quemadmodum toties promisit aliquando ad nos descẽdat sic etiam pręcabatur Dauid.d. Inclina cœlos, & descende. Cyrillus autem putat hoc loco Iudæos præcari, Deum nè amplius exerat iram suam aduersus ipsos, sed conuertat furorem suum, & iram suã ad gentes quæ ignorant ipsum; id quod plerunque faciunt alii Prophetæ, sicut Dauid ps. 78. Deus (inquit) venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctũ tuum, posuerunt Ierusalem in pomorum custodiam. & post pauca subdit. Effunde iram tuam in gentes, qui te nõ nouerunt, & in regna, quæ nomẽ tuum non inuocauerunt. Huius sentẽtia quãquam non videatur reprobanda, prior tamen intentio videtur magis accedere ad sensum, & continuationem eorum quæ dicta sunt,& quę dicentur Dictum enim fuit in calce capitis 62 Ecce Saluator tuus venit, ecce merces eius cum eo, & opus eius coram illo, cum ergo tàm manifeste, fuerit promissus Dei ad nos aduentus, propterea nunc rogatur Deus,& demonstratur ingens desideriũ

A vt ad nos quamprimum veniat dicẽdo. *Vtinam dirumperes cœlos, & descenderes.* in hoc tantùm intẽtio quam ponit Cyril. differt à priori, q hic vult præcationem fieri in fauorẽ Iudæorum: ille verò in fauorem gentium, & vniuersaliter omnium, loquitur hic Esaias de cœlo tanquam de loco, vbi Deus perpetuo resideat, & claudatur, & cœlum ipsum sit corpus adeo durũ, & solidum, quòd inde nisi scindatur,& rumpatur, egredi, B aut pertransiri non possit, sicut alibi legitur. Inclinauit cœlos, & descendit caligo sub pedibus eius: inclinauit, inquam, cęlos, hoc est deorsum dimoueri & deflecti fecit, quasi corpora essent mobilia sursum, & deorsum, sed oẽs istæ locutiones sunt metaphoricæ, vt manifestum est: Ex quibus vult innuere Incarnationem Filii Dei esse opus tam admirabile tam insolitum, & singulare vt excedat non solùm vires naturæ, sed C omnem cuiusvis creaturę capacitatem. ob id inquit, vtinam dirumperes cęlos. quasi dicat descensus Christi ad nos est adeo difficilis,& intellectu creato incõpręhensibilis; vt oporteat dirumpere cęlum,& facere rem extraordinariam; sicut si qs ex aliqua domo vellet extraere corpus aliqd magnũ, & ingentis molis, oporteret frãgere parietes domus. Deiñ est aduertendũ cũ pcamur Deũ, vt dirũpat cęlos & descendat indicamus Xp̄m D qui descensurus rogatur, & exoptatur esse verum Deum, cum cœlum sit locus ipsius Dei, ea ratione quam supra ostendimus. Dicit deinde. *A facie tua montes defluerent*, quasi dicat si descenderes, & quamprimũ descenderes, á facie tua, idest à præsentia maiestatis tuæ mõtes defluerent, alludit Propheta (iuxtà communem aliorum interpretum sĩam, ad actio-

actionem illam qua Deus daturus legem ascendit in montẽ Synay vbi tanta erat exustio ignis, et ardor, quod mõtes liquefieri videbantur, lege Exo. 19. Vbi habes quod cum aduenerit tertius dies, et mane inclaruerit, cęperunt audiri tonitrua, micare fulgura, et nubes dẽsissima cępit operire montem, clangor buccinę vehementius perstrepebat, et timuit omnis populus, qui erat in castris: sic etiã locutus est Dauid d. Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini, a facie Domini omnis terra. Per montes autem hoc loco D Hier. intelligit aereas potestates, et quicunq. se erigut, et extollunt aduersus Dei potentiam, et maiestatem: Dicuntur autem aereę potestates montes, ob insignem superbiam, qua montibus altissimis iure optimo comparantur: vel per montes intelligere possumus amplissima regna, et potentissima, quæ tandem cesserunt in obedientiam fidei, aut corda hominum dura, et saxea quæ per Christi aduentũ effecta sunt tenera, et mollia: alii per montes intelligi volunt mirabilia opera Domini, vt est victoria verbi Dei aduersus peccatum, mortẽ, et infernum, et consequenter vocatio gentium, excecatio Iudæorum, destructio Idolorum, infidelium interitus, ac dissipatio. Montes enim, vt pleraque alia in sacris litteris capiuntur aliquando in bonam partem, aliquando in malam. *Montes itaque defluerent a facie Domini*, si Dominus descenderet, hoc est præsentiam suæ maiestatis, et excellentiæ formidarẽt, ac vererentur, *& sicut exustio ignis tabescerent, & aquæ arderent igni*: hæc profecto sunt dictu mirabilia, et mirabiliter stupenda, et factu difficilia, ne dicam impossibilia. Sicut exustio ignis tabescerent. Sicut enim ea tabescunt, et paulatim consumuntur, et deniq. quæ sunt exusta igne in fumum conuertuntur; tanta etiam est vis caloris, et ardoris, vt præsentia ignis, et aquæ sua natura frigidæ, et humidæ ardere dicantur, ferueant, et ebulliant, ita etiam ob pręsentiam Domini gentes tabescerent, ac liquefierent. Aquę enim dicuntur populi, itaque sicut aquæ ad præsentiã ignis feruent, et ebulliunt, ita etiam populi

Exo. 19.

Montium defluxus.

A ad præsentiam Dei, vti habetur Deuter. 32. Ignis accensus est in furore meo, et ardebit vsque ad inferni nouissima. Et apud Lucam. Ignem veni mittere in terram (dicit Christus) quid volo nisi vt ardeat? iuxtá sensum moralẽ. Nonnulli expositores per aquas intelligũt sordes, et turpitudines hominum, quę sicut per ignem purgantur, et mundificantur, sic ignis Spiritussancti purificat aquas, i. homines, et hominum corda reddit pla- B cabiliora. Nec existimes aliquod fore inconueniẽs, quoniam sicut calor ignis desiccat, et liquefacit, ita etiam calor supercœlestis desiccat atque inflammat, desiccat inquam prauos humores et cupiditates animi nostri, et inflammat, et accendit ad amorem Spiritus diuini modo simus obsequentes diuine vocationi, et gratiæ præuenienti.

Sicut exustio ignis tabescerent, supple, montes, aquæ arderent igni, vt notum fie- C *ret nomen tuum inimicis tuis à facie tua gentes turbarentur*. Affert causam Esaias ob quam deberet Deus ad nos descẽdere, et inquit. vt notum fieret nomen tuum inimicis tuis, vult quidem propheta nomen Dei, timorẽ eius, et reuerentiã nostris commodis esse præferẽdã, ppea inqt vt notũ fieret nomen tuũ inimicis tuis: deiñ subdit. *A facie tua gẽtes turbarentur, quasi dicat*. si descẽderes, et nobis teipsũ manifestares; turbarẽt D inq̃ gentes et expauescerent, aut turbarent, i. mouerent ab infidelitate ad fidẽ, ab interitu, et damnatione ad salutem, et vitam sempiternã. Postea subdit. *Cum feceris mirabilia non sustinebimus; descendisti, & à facie tua montes defluxerunt. Nos* (inquit) *non sustinebimus cũ feceris mirabilia*, i. nõ approbabimus, nec fidei iugo collũ subiiciemus, manebimus in peccato nostro, nunquam credemus quòd sis filius Dei, et verus Messias; sed bla- E sphemabimus nomen tuum, et dicemus, q in Beelzebub Principe dæmoniorum eiicis dęmonia: Aut dicas *non sustinebimus*, i. nequaquam patientes erimus, vt cum moram facientem expectemus: *vel non sustinebimus*, i. ferre non poterimus gloriam suam. Alii sic exponunt. *Faciens mirabilia* quæ nunquam spectabamus *descendisti*. Huius

Sustinere mirabilia Dei.

verbi

verbi tanta est varietas interpretum, quoniam dictio hæbrea significat præstolari, sperare & expectare, & voces istæ sunt hominum perditorum, & habentium mentem reprobam: nec mireris in tam modico verborum contextu legi orationes tàm contrarias, ac dissimiles quia (vt inquit D. Hier.) quæ dicuntur in principio huius capituli. sunt verba hominum piorum, expectantium summo cum desiderio Christi aduentū: quæ verò mox exponimus, uidelicet, *cum feceris mirabilia non sustinebimus*, sunt verba impiorum; nec inconueniit in perpetua quadam oratione hanc diuersitatem reperiri. Dicunt igitur boni, descendisti, iam Verbū caro factum es, & habitasti in nobis, & à facie tua montes defluxerunt, vt supra vidimus, vel sic dicas: descendisti, scilicet iam quando dedisti legem, vel quando liberasti populum de Aegypto, & tunc mōtes defluxerunt, nihilominus populus tuus in infidelitate permansit. Sequitur

Text. 2. textus. *A seculo non audierunt neque auribus perceperunt: oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te.* hæc eadem verba desumpsit Apostolus

1. Chor. 7. 1. ad Chorinth. 7 quamuis sensum potius quam eadem præcise verba desumpsisset: Sic enim habet ipse, quòd oculus non vidit, nec auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus ijs, qui diligunt illum: nobis autem reuelauit Deus per spiritū suum. Prosequitur Esaias consequenter ad ea, quæ paulò antè dixit, videlicet, *Cum feceris mirabilia non sustinebimus*: sed ea (supple) fuerunt quod à facie tua montes defluxerunt, & talia quippe fuerunt, & tanta, quod à sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt quicunque in hunc vsque diem homines fuerunt. Vel dicas *à sæculo non est auditum, neque auribus perceptum*, & quo magis excellentiam, & magnitudinem operum Domini explicaret subdit. O Deus qui es magnus, & admirabilis *absque te*, idest sine tuo numine, absq. tuo spiritu, & te non reuelante *oculus non vidit, quæ præparasti expectantibus te*. hoc est, ijs qui te colunt, qui te diligunt, vni tibi cohærent, & tota fiducia innitun-

A tur: vel iis *qui te expectant*, qui scilicet nullum præter te alium quærut Deum, a te vno auxilium expectant: & si quandoque videaris differre subsidium, non ideo confunduntur, & deficiunt; iuxtà illud Psalm. Vniuersi qui te expectant non confundentur. & alibi: Expectans Psal. 24. expectaui Dominum, & intendit mihi. Psal 39. Sed dices quæ fuerint ista mirabilia, quæ fecit Deus, neque vnquam fuerunt audita à sæculo: nulli dubium, quod in

B primis loquitur de bonis, & immunitatibus, quæ sumus habituri, & possessuri in regnum cœlorum. Sed præter hęc sunt alia signa, & prodigia quę nullus hominum capere, aut imaginari vnquā potuisset: verbi gratia, quod verbum patris fieret caro, & humanam carnem in vnum suppositum, & illud quidem æternum, ac diuinum sibi copularet; quòd virgo de Spiritusancto conceperit, atque perpetuo manens virgo filium pe-

C pererit; quod stella quædam non amplius visa Magos deduxerit ad adorandum puerum illum, & multa alia ediderit iste puer miracula, quæ litteris euangelistarum continerentur, quę quidem omnia si scriptis mandarentur mūdus (vt inquit Ioannes Euangelista) capere non posset. Vnde non iniuria, ne- Ioan. c. 20. & 21. que absque ratione dicebant. Iudęi, quid facimus, quia hic homo multa signa facit, & itidem totus mundus post eum

D abiit. Præterea quid dicimus; quando Sol in eius morte per tres horas fuit ob- Ioan. 11. scuratus, & tenebræ occuparunt vniuersam terram? quid dicis dum ipse mortuus, & sepultus, post tertium diem surrexit à mortuis? quique postea ascendens in cœlum Spiritum sanctum super Apostolos misit, qui dono linguarum præditati ita loquebantur, vt quique diuersarum linguarum audientes linguam in qua quisque natus erat? Nec

E est necesse vt inter hæc signa, & prodigia, quę oculus non vidit, nec auris audiuit antequam fierent, vt tot gentes idolatrę, & omnino auersæ a Dei cultu, & cognitione ad hunc Christum Dominum, & redemptorem omnium turmatim accederent, & pro sui nominis defensione omne genus tormentorū subire paterentur quemadmodū hac die ix.

Martii

Martii nobis ob oculos obiicitur solẽnis commemoratio Sanctorum 40. martyrum, qui diris cruciatibus afflicti, & tandem igne cobusti, mortẽ pro Christo pertulerũt. Diximus toties de exclusione Iudæorũ, & alia multa quæ non est opus repetere. *Oculus ergo nõ vidit & auris non audiuit, absq. te Deus qua praeparasti expectantibus te*, quæ quidem intelligi possunt non respectu eorum tãtum, quæ ad perpetuam vitam referuntur, quippe quę vere non percipiuntur á sensu hominis vllius, sed etiam referuntur ad ea dona, quæ in præsenti sæculo per Spiritum sanctum nobis conceduntur. Dicit, *oculus non vidit absque te*, idest nemo videre, neque audire posset absq. te, i. te non reuelante neq. manifestãte, sed neque etiam conferente quę præparasti diligentibus te. Sequitur deinde. *Occurristi lętanti, & facienti iustitiam in vijs tuis recordabuntur tui.* Sensus est istorum verborum, quòd si volumus esse participes illorum bonorum, quæ præparauit Deus expectantibus eum, hoc est qui spem suam ponunt in Deo. (vt dicit Cyrillus) oportet cum gaudio, & lætitia seruire ipsi Deo, non ex tristitia, aut ex necessitate, quemadmodum dixit Propheta. Seruite Domino in lętitia, introite in conspectu eius in exultatione; qui enim sic Deo, seruire disponit, Deus pręsto est illi, non sinit eum diutius affligi, & suis desideriis fraudari, sed occurrit ei, hoc est adiuuat omnes eius actiones, conatus, & studia, & neminem excludit quicunque sit ille, hoc innuit Propheta Dauid cum inquit. Prope est

Psal. 144. Dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate, hoc est quod hoc loco dicit Esaias. *Occurristi Domine lætanti, & facienti iusti*

Occurrit Deus lætanti. *tiam in vijs tuis, hoc est* in obseruantia mandatorum tuorum, vel in dispensatione tuorum iudiciorum recordabuntur tui, idest agnoscent te verum Deum, & confitebuntur tibi, & laudabunt nomen tuum. iuxtà illud Psalm. laudationem Domini loquetur os meum; lętus et gaudens fuit Symeon iustus, et timoratus, qui expectabat redemptionem plebis Israel, & suscepit

A Christum in vlnis suis, & benedixit Deum dicens. Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace; occurrit etiam Christus lętantibus discipulis post resurrectionẽ eius. iuxta illud Ioann. 20. Gauisi sunt discipuli viso Domino: occurrit & nobis, *Ioan. 20.* cum disponimus nos ipsos ad eius gratiam percipiendam: idcirco dicebat per Ieremiam. Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos.

B Sed dices: quomodo possumus cõuerti ad te Domine nisi tu prius conuertaris ad nos? non enim est volentis neque currentis, sed miserentis est Dei: idcirco dicitur Hieremię, 21. Conuerte me Domine, & conuertar quia tu es Dominus Deus meus, &. Tren. vlt. Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur. Dicẽdum vtrũ quod nemo potest conuerti ad Deum, & pręparare se ad recipiendam gratiam, qua Deo propriè et formaliter

C grati sumus, nisi prius moueamur ab eo, et conuertamur ad ipsum; sed alia est gratia, et aliud est donũ quo mouemur, & pręparamur ad recipiendam gratiam iustificantem, quã Theologi vocant gratiam habitualem, et aliud est donũ quo propriè (vt diximus) grati efficimur, quĩ illud primum est auxilium quoddã gratuitum Dei interius mouentis liberum arbitrium, & non est gratia gratũ faciẽs, & hoc primũ donũ est illud auxiliũ quo

D dr̃ homo adiutus facere quod in se est, quia tunc Deus non denegat grãm suã. iuxtà illud Matth. 7. Deus dat Spiritum *Matth. 7.* bonum petentibus se, quod quidem auxilium non est ita in nostra potestate, quod non concurrat etiam Deus, non solum tanquàm agens vniuersale, sed (vt inquit Caietanus) concursu quodam speciali tanquam principium aliquod ipsius gratię; ita vt facere hominem quod in se est, sit quòd hac actio-

E ne sufficienter preparetur ad gratiam recipiendam, quoddam gratię munus est; ita vt sine Deo, velut specialiter influente non possit homo facere quod in se est, & consequenter non potest se sufficienter ad gratiam pręparare; & hoc pacto verum est quod nos non possumus conuerti ad Deum, nisi ipse

Q conuer-

conuertatur ad nos, neque ipse ad nos vnquàm conuertetur, nisi & nos ad ipsum conuertamur. Sic dicit D. Thom. 3.par. quæst. 109. articulo sexto. Similiter etiam sacrum Concilium Tridentinum Sess. 6. c. 5. vbi d. Cum in sacris litteris dicitur ex persona Dei conuertimini ad me, & ego cõuertar ad vos libertatis nostræ admonemur, cum respondemus conuerte nos Domine ad te, & conuertemur, Dei nos gratia præueniri confitemur, hoc pacto intelligi possunt verba Esaiæ cum d. Occurristi lætanti, & facienti iustitiam, &c.

Tho. 3. par. q. 109 art. 6.

Ecce tu iratus es, & peccauimus: In ipsis fuimus semper, & saluabimur? hucusque locutus est Propheta partim ex persona piorum, partim ex persona rebellium, & impiorum. In præacceptis nunc verbis, & orationibus loquitur rursus in persona impiorum, qui tamen audent dirigere verba sua ad Deum, & modo quodam suam illorum impietatem fateri, & detestari. Dicunt ergo. *Ecce tu Domine iratus es, & peccauimus, nos bene cognoscimus*, & magno nostro malo, & incredibili corporis, & animi detrimento experimur, neque id quod satis manifestum est tergiuersari possumus quòd si tu iratus es nobis, & peccauimus, i. nos vtique agnoscimus te propter scelera nostra nobis iratum esse, ita tamen sceleribus patrandis addicti sumus, & assueti quòd adhuc peccauimus, in ipsis semper fuimus, ab illis nũquam recessimus, semper in eis perstitimus, & saluabimur? q. d. minime quidem omnium. Hic est vnus modus exponendi hunc textum, vt primo quidem fit ordo præposterus (vt inquit D. Hier.) vt sic legatur. Peccauimus, ecce tu iratus es. q. d. quia peccauimus, ecce. i. hæc est cã, qua tu iure optimo iratus es, ita vt peccata nostra sint causa ob quam Deus irascitur nobis, & non è contra, & præterea particula illa, *& saluabimur* per notam interrogationis legitur, q. d. impossibile est, vt qui nunquam resipiscit, sed manet semper in peccatis possit saluari. Alius sensus est, & alia expositio, vt construatur textus quemadmodum iacet, vt, s. præsupponatur prius Deum nobis irasci ob scelera nostra, & ad eius iræ consequatur etiam consuetudo peccandi, vt peccatum sequens iram Dei non modo sit peccatum, verum sit etiam pœna peccati: pœna quidem illius peccati quo Deus est prouocatus ad iram. & illa dictio saluabimur assertiuè legatur, vt hic sit sensus, quanquam nos oberrata nostra Deum nobis iratum senserimus, atque subinde peccare nõ destiterimus, tanta tñ est bonitas, & elementia Dei, quòd his non obstantibus saluabimur, quia precium pro nostris criminibus solutum tãti est ualoris, & efficaciæ, quod per ipsum saluari poterimus. Cyrillus in hanc ferè sententiam descendisse videtur: dicit enim quod qui prius ob aliquod peccatum sunt obnoxii iræ Dei, non habent vires sufficientes ad uitandum insultus, & insidias diaboli, & propterea peccare necessum est: homo .n. vt (aliàs diximus) destitutus gratia Dei non potest non peccare: at quamdiu in nobis habitat Deus, & lætatur in nobis, peccatum vincimus, & à vitiorum sordibus recedẽtes spiritualis fortitudinis insignibus strenuè coronamur. Hinc dicebat Dauid. Gloria virtutis eorum tu es, & in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum. & alibi non in arcu meo sperabo, & gladius meus non saluabit me. Denique certum est initium nostræ damnationis ex nobis ipsis proficisci, iuxta illud Oseæ Prophetæ. Perditio tua ex te Israel, tantummodo in me auxilium tuum. Deinde sequuntur verba impiorum, & dicunt. *Ecce facti sumus vt immundi omnes nos, & quasi pannus menstruata vniuersa iustitia nostra, & cecidimus quasi folium vniuersi, et iniquitates nostra quasi ventus abstulerunt nos.* Horum verborum sensus, talis esse videtur. Quãquam nos olim peccauerimus, & in peccatis persistere consueuerimus, nihil minus sperabamus aliquando salutem, & gratiam obtinere ob merita quorũdam bonorum, & seruorum tuorum quorum preces tu Domine libenter exaudiebas: Nunc autem ab ea spe cecidimus, quia facti sumus immundi omnes, & non est qui faciat bonum, & eius meriti sit vt orare queat pro nobis. *Vniuersa inq̃ iusti tia*

Psal. 88.

Psal. 43.

cap. 13.

Propõ vulgatis, sed satis obscura.

stę nostrę, sunt quasi pannus mulieris menstruata, i. abhominabiles, & impurę: *cecidimus (inquit) quasi folium vniuersi*: nanq. dum folia arborum sunt arefacta, & desiccata, neq. est amplius viror in ramis, neque in radice, necesse est in terram cadant; sic euenit nobis (dicunt Iudæi rebelles & obstinati) iniquitates nfæ quasi ventus impellens abstulerũt nos, & dispersesũt in omnem locum, neq. id pręter rationem est, qui .n. habent mentem lubricã, & labilem omni vento circunferũtur: sic profectò euenit Iudęis, qui ob eorum iniquitates, & eorũ animum fluxum, & lubricũ sunt per vniuersum orbem dispersi, & variis opinionibus distracti huc, atque illuc vagantur, neq. stare loco sciunt. Porrò quod attinet ad illa propositionẽ, *oẽs iustitia nostrę sunt quasi pannus menstruata*, multam hẽt difficultatẽ, nisi probe intelligatur. Primũ quidem (dicunt aliqui) ad eiusmodi verba nihil aut parum est attendendum; qsiq. dem sunt dicta in persona impiorũ, quorum iustitiæ, & opera apparenter bona, sunt sicut pannus mulieris menstruatæ hoc est impura, immunda, & apud Deũ detestabilia, sicut dicitur per Esaiam. Incensum abhominatio est mihi solemnitates vestras odiuit anima mea, & pręsertim quando illa opera procedunt ex impietate, quia sic operantur, quia volunt Tho 2.2 q. 10. art. 4. Alii dicunt (ut inqt D. Hier.) quod opera, & iustitię, quę sunt ex lege sine gratia Dei, sunt velut pãnus mulieris menstruatę, sic. n. dicit D Hier. si quis post euangelium Christi, et adnatum filii Dei pedagogę legis obseruat cerimonias, audiat Prophetam confitentem, ac dicentem, quòd omnis illa iustitia, panno sordidissimo cõparatur: nonnulli clarius, & apertius dicunt, ꝙ opera bona quæ sunt admixta peccato, ut incredulitati, odio, et auaritię sunt velut pannus mulieris menstruatæ, uerbi gratia, si quis largiatur eleemosynas, & interim sit fornicator, aut adulter, opus illud alioquin ex se bonum, dicitur esse impurum, et immundum, et Deo maxime inuisum: similiter si quis laicus, aut sacerdos recitat quotidie diuinum officium, et pręces horarias, atque interim oderit fratrem suum, cumulandis opibus inuigilet, et insistat, eius oratio in sinu meo conuertetur (inquit Deus) et uelut alibi dicitur. Modicum fermẽtum totã massam corrumpit prima Chorint. 5. neque tamen ob id asserimus eiusmodi opera bona facta in peccato mortali, omni præmio fore destituta, quoniam aliquo pręmio temporali saltem compensantur. Alii dicunt quæcunq. opera quantumcunq. bona uideantur, et exterius iudicentur, cum fuerint destituta Dei gratia iustificante, esse uelut panũ mulieris menstruatę, quanq̃ non nihil ad consequendam gratiam iustificantem disponere, et manuducere queant. Vnde D. Tho. in calce huius expositionis aduertit, ꝙ opus iustitiæ efficitur iniustum, & immundum, primo ob mortale peccatũ (ut mox diximus) quemadmodũ legitur Eccles. 47. Dedisti maculam in gloria tua; deinde ob negligentiam quæ frequenter committitur in opere bono faciendo. iuxtà illud Hierem. 48. Maledictus homo qui facit opus Domini negligenter: Tertio ob intentionem peruersam, propterea scriptũ est Matth. 6. Si oculus tuus scandalizat, te abscinde eum, & proiece abs te. Quartò ob inanis gloriæ appetitum; propterea dicit Dominus apud Matth. 6 Cum ieiunatis nolite fieri sicut hipocritæ tristes, exterminant enim facies suas, ut appareãt hominibus ieiunantes; Amen dico uobis (inquit Christus) receperunt mercedem suam. Postremo (dicunt alii) quod opera nostra quę apparent bona, & laudabilia modo sint facta in gratia Dei, & sint omnino denudata, & expoliata omnibus conditionibus mox enarratis, quibus eiusmodi opera dicuntur infici, inquinari, & immunda fieri, si conferantur ad Dei puritatem, sanctitatem, et munditiam sunt uelut pannus mulieris menstruatę, quod probatur ex sententia Iob nono cap. Si lotus fuero (inquit) quasi aquis niuis, et uelut mundissimę fulserint manus meę, tu tamen Deus in sordibus intinges me, et abhominabuntur me uestimenta mea. et quintodecimo cap Stellę cœli comparatæ iustitię Dei non sunt mundę, et in Angelis suis reperit prauitatem, quem lo-

Eccl. 47.

Hierem. 8.

Matth. 6.

Iob. 9.

15. cap.

cum adducit hic etiam D. Hieronymus. Sed heu miseri, non Iudæi solùm eiusmodi confessionem facere poterant, & Dei clementiam deprecari, sed plerique nostrum sunt in eadem naui, & forte longe illis peiores, ac deteriores, quòd s. omnes iustitiæ nostræ, & quæcunque facimus opera, quanquàm exterius bona, & iusta videantur, sunt tamen quasi pannus menstruatæ, & hinc factum est, & aliquando fiet quod quasi folium cademus nos, & ventus nos auferet atque disperdet, quemadmodum ego miser, & infœlix fraterculus præ aliis valde satis sum expertus, sed Deo gratias, qui dignos nos fecit experiri patientiā. Deinde sequitur textus, in eadem materia, & proprii criminis confessione, ac detestatione dicens. *Non est qui inuocet nomen tuum, non est qui consurgat, & teneat te; abscondisti faciem tuam a nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostra*; quanquàm enim in angustiis, & necessitatibus inuocemus nomen tuum, & ad te confugere, atque in te sperare videamur, non tamen id serio, & cum illa animi puritate, & sincero cordis affectu, vt par est, efficimus; non est qui consurgat, se ipsum excitet, ac fortiter, & viriliter studeat se è vitiis eruere, & penitus abdicare, atque importunis precibus, Deum obsecrare, vt ab eo quod postulat obtineat. & sic firmiter teneat ne è manibus elabatur, quemadmodum sponsa nitebatur tenere eum, vt Cantic. 3. Inueni (inquit) quem quæsiuit anima mea, tenebo eum, & non dimittam illum; ita firmiter complectar, & constringam illum, ne è manibus meis elabatur, sic tenebat eum Moyses cum dixit ad eum Deus, dimitte me vt irascatur furor meus; & ad Iacob Genesis trigesimosecundo, dixit Deus, dimitte me, quia aurora est, non est ergo quisquam ex nobis, qui consurgat, & teneat te orando, & toto corde affligendo animam suam, & supplicando consequatur misericordiam.

Quo sancti viri, quandoq. cōfitentur se oīa peccata cōmisisse. vid. Peretium lib. 3. Dan. fol. 162.

Cant. 3.

Gen. 32.

Abscondisti faciem tuam a nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostra, reliquisti nos in manibus consilii nostri, atque vt faceremus quicquid libet,

A & post concupiscentias nostras iremus perpetuo. Vbi aduerte (vt inquit Diuus Hieronymus) quòd iniquitas habet manus, & pedes. Peccata enim quæ nos tanquam in compedibus fortiter constrictos, & alligatos tenent, pedes habere dicuntur, & manus, iuxta illud Psalm. Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me. & Prouerb. decimooctauo. Mors, & vita in manu linguæ. Væ illis qui traduntur in manibus peccatorū, & quos peccata sic apprehendunt, & stringunt, ne ab illis diuelli, & extricari facile possint. Hinc profectò omnia mala, omnes ruinæ, calamitates, & miseriæ ducunt originem: Hinc ciuitates, & regna modico admodum annorum spatio destruuntur, & cadunt. Quibus dictis, & patefacta eorum miseria, nunc ad præcationes se conuertunt postulantes Dei clementiam, et misericordiam dicentes. *Et nunc Domine, quasi dicat*, posteaquam nos tam grauiter corripuisti, & castigasti, tempus iam adest, licet te quoque grauiter offenderimus, *tu tamen Pater noster es, nos vero lutum, & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos*.

Psal. 35.

Prou. 18.

B

C

Text. 4.

Quare cum nos simus factura tua, & opus manuum tuarum, si non propter merita nostra, saltem quia sumus creaturæ tuę, ne reiicias, & allidas nos & omnino consumas, ac extennes, iuxta illud Psalm. Opera manuum tuarum ne despicias. Manus tuæ Dñe fecerunt me, & plasmauerunt me; cumq. simus lutū, tu verò fictor, & figulus, iuxtà illud Iob. Memento (quæso) quod sicut lutum feceris me, & in puluerē reduces me, potes quicquid velis statuere de nobis, nec possumus ac debemus quicq̄ contradicere. Quid ergo est quod volumus? quid petimus? quid postulamus? id vnum, s. *ne irascaris domine satis, & ne vltrà memineris iniquitatis nostra*.

D

E

Ecce nos supplices, ac gementes te precamur respice, intuere nos & considera *populus tuus omnes nos*, *ne irascaris* inquam satis, hoc est punitio tua non sit tam grauis, & diuturna, vt minime subsistere valeamus. Et præter hæc vide Domine, & considera quā indigna

digna patiamur, & quàm maxima A consequantur incommoda, & præsertim quomodo traducatur nomen sanctum tuum. *Ciuitas sanctis tui facta est deserta, Syon deserta facta est, Ierusalem desolata*, est & cætera, vsque in finem, quę omnia sunt satis clara, & manifesta, & hæc omnia præcipuè cõtigerunt post passionem Christi ab exercitu Romanorum sub Tito, & Vespasiano, sed quod attinet ad historiam, possunt hæc verba referri ad tẽpus captiuitatis Babi- B loniec, vt pleraq alia sed ego sentio cũ D. Hyeronimo plura ex his referri ad tempus nouæ legis, quibus omnibus incommodis, & iacturis internè consideratis, & perspectis à Propheta diuino spiritu afflato, ꝗ scilicet non solum damna inextimabilia, & sempiternum dedecus huic populo iam dilecto, & ab omnibus aliis nationibus segregato, multisque gratiis, & fauoribus olim exornato eueniene verum etiam ignominia quadam C gloriæ Dei videbantur inuri, & ideo vehementi quadam percunctatione, aggreditur Propheta in ꝑsona populi, vel populus ipse per Prophetam Deum ipsum, & inquit. Nunquid super his omnibus continebis te Domine? tacebis? & affliges nos vehementer? non sic certè fieri debet, neque ita nos putamus clementissime Deus: at ipse in sequenti capitulo huic petitioni respondit vt videbimus. D

Et hic sit finis expositionis LXIIII. cap.

Breuis discussio super quibusdam verbis præsentis Capituli.

Dicit enim Esaias in hoc capitulo E 64. facti sumus, vt immundus omnes nos, & quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostrę. vnde merito dubitatur de quo loquitur Esaias de se, an de aliquo alio, namque non potest quis existimare ea referri posse in ipsius personam quandoquidem fuerit vates sanctissimus, & Deo acceptissimus, & velut Euangelista potius quam propheta, vt qui meruerit videre Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, quique suo ore protestatur se Regem Dominum exercituum, propriis oculis vidisse, cuique aliquando suum peccatum confitenti misit Deus Angelum suum, vnum de Seraphim, & in manu eius calculum, quem forcipe tulerat de altare, & tetigit os suum, & dixit ei. Ecce tetigi hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur. Quare si Deus pollicetur se ablaturum iniquitatem suam, & peccatum suum mundare, & eundem missurum tanquam nuncium, & legatum, ad monendum, arguendum, & corripiendum populum suum, non est quòd eiusmodi verba referãtur ad ipsum, & quòd de se ipso loquatur cum dicit: quasi pannus menstruatæ omnes iustitię nostræ: nec quemquam moueat quòd ipse se aliis connumerare videtur, hoc enim egisse creditur propter modestiam, & propter affectum quo ferebatur erga populum suum. Propterea dicunt aliqui ea verba dirigi aduersus populum Iudaicum, qui conquerebatur postea quam fuit expulsus, a ciuitate Hyerusalem se non posse amplius sacrificiũ offerre pro peccatis, & iustificari, quando statutum erat, & ꝑdictum, ne vllibi possent sacrificia, offerre præterquam in templo Hierosolymitano. Propterea iure poterant conqueri, & fateri omnes eorum iustitias esse tanquam pannum mulieris menstruatæ. Hæc est opinio Nicolai de Lyra. Alii dicunt Esaiam loquutum de illis Iudæis tantum, qui detenti erant in captiuitate Babylonica quippe qui fateri poterant, ac testificari omnes eorum iustitias esse velut pannum mulieris menstruatę, & hæc opinio videtur satis roborari per alia verba quæ sequuntur, vbi dicit Esaias in persona eorum, iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos, & non est, qui inuocet nomen tuum, & multa alia, quæ sequuntur, sed hæc opinio habet nonnihil difficultatis, quoniam dicens Esaias vniuersę iustitiæ nostræ sunt sicut pannus, &c. & in eodem text. d. facti

sumus, vt immundus omnes nos, vbi Esaias connumerat se his, qui erant in captiuitate Babylonica quod quidem non est verum, longè enim aberat ab eis. Dicunt aliqui, vt Hugo Cardinalis, ea verba intelligi debere de omnibus Iudęis, quorum opera vti Circuncisio, Oblatio, Immolatio, sunt velut pannus mulieris menstruatę, quia ex immunditia carnalitatis ipsarum, sunt inquinate, ita vt omnis, qui tetigerit per obseruationem, idest qui fecerit ea inquinetur D Thom. inquit omnes iustitias fore immundas quia aliis peccatis sunt inuolute, non quia bona opera secundum se dicantur immunda; sed quia sunt inuoluta, & commista aliis peccatis, verbi gratia, facere elemosinam est opus bonum, & iustum, sed dum fit propter inanem gloriam, vt diximus in expositione textus, opus illud bonum, redditur immundum. D. Hieronymus in expositione huius textus inquit Esaiam fuisse loquutum de iustitia, quæ in lege est, quæ comparata Euangelicę puritati immunditia est, & propterea subdit in eodem loco, quòd qui post passionem Christi seruiunt legi pedagogæ, omnis talis seruitus, & iustitia, iniustitia est. Quidam alii non multum ab hac sententia diuersi, dicũt, Prophetam non loqui, nisi de iustitia Iudæorum, aut hypocritarum quę magna ex parte cõsistit in cultu exteriori, cui nulla fides potest adhiberi. Ego autem (si licet) non prorsus aberrare crediderim, si dicerem verba Esaię Prophetę hoc loco adducta, posse intelligi non de Iudęis solum, verum de vniuersis, & singulis creaturis rationalibus, pręter angelos, & quosdã paucos, qui speciali quodam munere, & priuilegio fuere à Deo ditati, & purificati, seù ab omni labe pręseruati, vt dicitur de Beata Virgine Dei genitrice, de qua dicit Augustinus, lib. de natura, & gratia, cum de peccato agitur, nullam vult heri quęstionem, de ea enim scriptum est, in ciuitate sanctificata similiter requieui. Ecclesiast. 24. de Hieremia Propheta cui legitur Deum dixisse, priusquã te formare m in vtero noui te, & antequã exires de vulua sanctificaui te, & Prophetam in gẽtibus de- *Eccl. 24.*

A dite; & de Ioan. Baptista legitur Luc. 1. Angelum Gabrielem dixisse ad Zachariam patrem suum, ne timeas Zacharia, quoniam vxor tua Elisabeth pariet tibi filium, & Spiritusancto replebitur adhuc ex vtero matris suę. Quod autem hęc Esaię sententia comprehendat oẽs homines vtriusque sexus, p̃ter eos quos diximus facile potest probari. Primo quidem, si iustitię nostrę referantur ad originem, qua nos omnes citrà contro *Luc. 1.*

B uersiam nascimur cum peccato originali, à quo non nisi per baptismum quocunq. modo acceptum siue flamine, seu flumine. aut etiã sanguine renascimur, & emundamur. Deinde contingit nos omnes aliqua leui macula tantisper inquinari, & aspergi dubio procul sumus immundi, vt dicebat Apostolus. eramus oẽs natura filii irę Et Dauid. Ecce in iniquitatibus conceptus sum: & in peccatis concepit me mater mea cuius-

C modi est peccatũ veniale, quod vix vmquam potuit euitari. Dicimur etiã quandoque imputi, et immundi pro peccatis proximorum, vt ratione fraternitatis, aut consanguinitatis, seù ratione humanitatis, quia sumus omnes eiusdem speciei, & ad eandem imaginem, & similitũdinem creati, & ad vnum, & eundem finem pręordinati, vt inquit August. fecit Deus rationabilẽ creaturã, vt summum bonum intelligeret, intelligendo ama-

D ret, amando possideret possidendo frueretur, aut etiam ratione humilitatis, vt sic Dei misericordia magis flectatur. & ratione charitatis, quę omnia facit coĩa nõ vt ea faciamus, sed vt ea deploremus Postremo si quascunq. actiones nostras, vt cunq. puras, optimas, et quam maximè perfectas conferamus ad munditiã, puritatem, & sanctitatem iustitię Dei, heù, quis vmquam audebit confiteri se purum, & mundũ, & ab omni labe prorsus immunem? Quis vmquam audebit

E dicere proximo suo, recede à me nõ appropinques mihi, quia immundus es, vt exprobat Esaias cap. sequenti. Quòd aũt liberius, & verius dicere possimus cum Propheta facti sumus immundi omnes, & vniuersę iustitię nostrę sunt velut pãnus mulieris menstruatę, manifestũ est, quandoquidem etiam Eccles. 7. legitur. *Esa. cap. 65.*

Non

Non est homo, in terra qui faciat bonũ, A
& non peccet, aut nõ peccauerit aliquã-
do, et Iob. Nemo mundus a sorde, neq.
infans, cuius est diei unius vita super
Psal. 52. terram pręterea Dauid ps. 52. Non iu-
sificabitur in conspectu tuo omnis ui-
uens, idest, nullus, quia negatio pręposi-
ta æquipollet suo contrario, seù contra-
3. Reg. c. 8. dictorio, & 3. Reg cap. 8. Non est homo,
1. Ioan. c. 1. qui non peccet, & prima. Ioan. cap. 1. si
dixerimus, quia peccatum nõ habemus
nos ipsos seducimus, & veritas in nobis B
non est, sed quod magis me terret, & ve-
hementem mihi incutit timorem, &
cogit huic opinioni adherere. quod s. su-
mus immundi, & non est quisquam qui
possit gloriari se mundum habere cor,
& esse immunem à peccato cum D. Pe-
1. Pet. c. 4. trus epist. eius 1. d. cap. 4. Et si iustus vix
saluabitur, impius, & peccator vbi pate-
bunt? Quid plura. Nonnè, & angeli,
qui semper astant ante conspectum Dei
dicuntur non esse mundi in conspectu C
eius? vnde non immerito omnes cum
Daniele dicere possumus, Domine pec-
cauimus, iniquitatẽ fecimus, impie egi-
mus, & declinauimus à mandatis tuis,
Iob. 9. & Iob. si lotus fuero quasi aquis niuis, &
fulserint velut mundissimę manus meę
sordibus tamen intinges me, & abhomi
nabuntur me vestimenta mea. Et paulò
ante inquit, si iustificare me voluero, os
meum condemnabit me, & cętera quæ
ibi sequuntur in eundem sensum. non igi D
tur mirũ si cuncti sumus aliqualiter im-
mundi, & peccatis obnoxij, vel propter
originem, vel ob naturæ corruptæ pro-
pentionem, aut etiam ob nimiam eũ pec
catoribus conuersationem, quorum cau
sa nos quandoque delinquimus, iuxtà il-
lud Prophetæ cum sancto sanctus eris,
& cum peruerso peruerteris, ideo pręca-
batur Dauid d. Eripe me de operanti-
bus iniquitatem & Psal. 27. odiui eccle-
2. Tim. c. 1. siam malignantium, & cum impijs non E
sedebo, aut quia iam olim Deum offen-
dimus, vti Paulus cum dicebat se aliqñ
blasphemum, & contumeliosum fuisse;
vel deniq. si omnia bona fecerimus, mo
do fuerint collata diuinæ iustitiæ, & san
ctitati, dubio procul immũda erunt oĩa,
& velut pannus mulieris mẽstruatæ. sed
hoc non multum refert; videamus & p-

curramus; si de crimine lethali sermo
habeatur poterit quispiam reperiri mun
dus à peccato, vt toto dicere possit se fo
re mundum, & iustitiam suam fore pu-
ram, & immunem ab omni labe peccati,
quo audacter possit obiicere huic sãcto
vati dicenti nos omnes esse immũdos, &
vniuersas iustitias nostras esse velut pan
num mulieris menstruatæ, nulla habita
relatione ad peccatum originis iam cõ-
tractum, neque ad peccata actualia iam
abolita, neque ad quicquam aliud exter-
num, vt iam diximus, certè si quod verũ
est explicari debeat, absque multo nego
cio reperiemus, quocunq. in statu, innu-
merabiles esse, & olim, ac semper fuisse
homines prauos, peruersos, ac omni sce
lerum genere conspersos, & maculatos.
Et primum quidem si meminerimus co
rum, qui in statu legis naturæ extiterũt
(bone Deus) quot reperiremus? qs vnq̃
poterit horum legiones recensere? non
loquamur de angelis, qui corruerunt, &
traxerunt secum tertiam partem stella-
rum, neque etiam loquamur de primis
nostris progenitoribus, qui vix creati, &
in lucem editi magnisque honoribus, ac
priuilegijs ditati in statu innocentię apo
statarũt à Deo? loquamur solum de ho-
minibus, qui postea successerunt, & com
munem vitæ rationem fuere sortiti, in
statu legis naturæ, veluti Cain, & quidã
eius posteri de quibus historia Genesis
satis abundè loquitur, & quales fuerint
apertè demostratur, non .n. satis videba-
tur fuisse quòd Cain interfecerit fratrẽ
suum Abel, & quidam alii eadem, & ma-
iora scelera perpetrassent, q coactus fue
rit Deus delere hominẽ quẽ fecerat, di-
cit .n. scriptura, q cum cępissent homi-
nes multiplicari super terram, & filias
procreassent, videntes filiĩ Dei filias ho-
minum, quod essent pulchrę, acceperũt
sibi vxores ex omnibus quas elegerant,
vnde dixit Deus, non permanebit Spiri-
tus meus in homine in æternũ, quia ca-
ro est: vnde statuit, & decreuit Dei omni
potẽtia diluuio disperdere omnes cum
terra, id quod fecit opera, & ministerio
Noe, q quãuis esset vir iustus, atque pfe-
ctus in generationibus suis, & cum Deo
ambulauerit, ipse tamẽ inebriatus est, &
nudatus, iacuit in tabernaculo suo quẽ

Chanaam filius suus irrisit quamobrem fuit maledictus a patre. Nec post multum tẽpus surrexit Nembroth qui fuit potens in terra, & robustus venator coram domino: & structor turris Babilonicæ. Gene 11. si deinde meminerimus quid cõtigerit tempore quo vixit Abraham reperiemus itidem multa scelera fuisse tunc perpetrata, vnde successit temporis progressu clades, et exustio ipsius pentapolis: idest illarum quinque ciuitatum quæ sub nefando scelere dormitabant, sub idem tempus contigit etiam Loth nepotem Abrahæ cum suis filiabus fuisse commixtum, postmodum creuerũt filii Israel, qui post datam legẽ quot mala, & ipsi perpetrarunt non est locus hic recẽsendi quot illusiones, quot proditiones, & homicidia inter eos euenerint, at quæ omnia, qui nosse voluerit perlegat, & vniuersum Pentateuchum, libros Iudicum, Iosuẽ, & aliorum, & præsertim Canticum Moysis Deuteronomio 32. libros regum, & Psalmos Dauid præsertim, Psalm. 77. & alios, quod si tempora quibus reges in populo Israelitico dominabantur inspicias facile est videre quot etiam mala, quot dissidia, atque tyrannides in illis tribubus regnauerint, quot Prophetas occiderint, quot scelera perpetrauerint, & quam multi fuerint, qui spræto Deo vero, & viuo ad idola defecerunt, ea colere, & uenerari non verebantur, sed eorum malignitas, & pernicacia potissimum exarsit in Christum Dominum verum Messiam, qui de hac immani eorum nequitia frequẽter eos arguit, & reprehendit: cum præsertim dixit: ego mitto ad uos Prophetas sapientes, & Scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, et flagellabitis in Synagogis uestris, vt ueniat super uos omnis sanguis iustus, qui effusus est ab Abel, usque ad Zachariam, quem occiderunt inter templum, & altare. Ex his satis patere potest unicuique in quocumque statu homines deliquisse, tum in statu legis naturę, tum etiam in statu legis scriptæ: quòd autem in statu legis euangelicę plures, et penè innumerabiles perpetuo ob oculos occurrant pleni iniquitate, rapinis, et dolo non est quod

Matth. 23.

pluribus demonstretur, unde rectè D. Augustinus super cap. 2. Ioan. quod legitur hodie in Ecclesia ubi dicit, quod flagellatus est Christus, flagellis Iudęorum, flagellatus blasphemiis falsorum Christianorũ. ac flagellis hęreticorum pariter, et infidelium, hoc est Turcarum. Vnde quo rem nostram ordine, absoluamus, dicimus omnem impietatem, deduci, et exerceri ad quatuor genera hominum, hoc est ad Iudęos, ad Paganos, ad Hęreticos, et denique ad falsos Christianos, idest ad eos, qui non faciunt quod dicunt, uel quod debent, aut docentur; et hac ratione possumus uno uerbo concludere vna cum D. Ioa. 1. c. 5. quod totus mundus in maligno positus est, et quod re uera immũdi sumus omnes nos. Sunt enim plerique vaniloqui seductores, seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, proditores, proterui, timidi, & voluptatum amatores, magis quam Dei, habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem abnegantes, hæc omnia criminum genera in quovis hominum statu reperiuntur, sed hoc est nobis perscrutandum vtri sint peiores, ac deteriores, communis sententia probatissimorum Doctorum, est hæreticos esse longe deteriores, quam quivis aliorum hominum, quamquam inter eos dentur gradus vt dicit D. Thomas 2. 2. quæst. 10. articulo 6. & ibidem quęst. 10. art. 5. qui tamen gradus non constituunt diuersas infidelitatis species, sed vnam tantum. Verum Gaetanus supra articulo quinto quęst. decimæ asserit Christianum factum Iudæum esse longe peiorem hæretico, qui est reus hæresis ratione fidei Euangelicæ iam susceptæ, & post eius professionem negatæ, & est reus perfidiæ Iudaicæ ratione professionis Iudaicæ corrumpentis figuram euangelii. Iudæi autem sunt peiores Turcis, & infidelibus, nec mireris me seorsum nominare Turcas, & infideles, quasi Turcę non sint infideles, sunt infideles quidem, & acerrimi Christianę religionis hostes, sed quo-

2. Tim. c. 3.

quoniam dux eorum Maomethus, & fui de euangelio, & de lege Moysi non nihil suscipiunt, videntur modo quodam secerni, & distingui à ceteris infidelibus sed reuera tres tantum sunt infidelitatis species videlicet Iudęorum, gentilium, siue Turcarum, & Hereticorum, si accipiantur per comparationem ad fidem si vero consideretur infidelitas secundum varios errores qui deficiunt à fide vel contrariantur fidei, sic sunt plures, & quasi innumerabiles Thom. vbi supra. Mali autem Christiani, idest peccatores, & iniqui, videntur Iudæis, Turcis, & cunctis infidelibus magis culpandi ob eam rationem, qua hæretici pariter, & Iudæi in impietate cæteris pręferuntur, quoniam ut ait Petrus prima cap. 2. Melius erat illis non cognoscere viam iustitiæ quam post cognitionem retrorsum cõuerti. Cum autem Christiani qui verè fuere per baptismum regenerati, & in Christi familiam asciti, & multa Dei dona pregustauerint, & catholicam fidem palam professi fuerint, & postmodum ab ea male viuendo defecerint, nulli dubium hac ratione fore, quam maxime damnandi; sic enim Christus arguebat Iudæos Lucæ 16. Vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus Deus autem nouit corda vestra. Hunc in modum potest Deus malos christianos arguere, quod re vera ipsi quoque grauiter delinquunt, licet se Christianos esse fateantur, ita ut nomen Dei blaspheme tur per nos inter gentes & alibi dicat Augustin. Qui male viuunt & christiani vocãtur iniuriam Christo faciunt & quoniam nos magis sumus edocti, & instructi veram fidem, & veram iustitiam, ac viam, quam sumus ituri, propterea secus facientes hæreticis dubio procul haberi possumus deteriores ob eandẽ quam aduersus eos rationem adduximus, dicit enim Petrus vbi supra &c. Melius erat non cognoscere.

Pet. 1. ca. 2.

Luc. 16.

Vnde Aug. hanc quęstionem relinquit insolutam. Tur. cre. super 6. q. 1. dicit peccatum hæresis longè grauius quocumq; peccato in moribus. D. Tho. vbi supra dicit peccatum hæresis secundũ genus esse grauius quocũq. peccato, at secundum aliquas conditiones, & circũstantias, aliqua peccata sunt grauiora. Sed Deo gratiæ, quoniam quamuis aliquando labamur, & cadamus super lapidem, confringimur, & non conterimur, & hac ratione resurgimus, & coagulamur, & coniungimur ipsi Deo, dũ in nos ipsos reuertimur, & velut. d. Esaias cap. 1. Si fuerint peccata nostra sicut coccinum, quasi nix dealbabuntur, & si fuerint rubra, quasi vermiculus, velut lana alba erunt. Sed nec velim per ea verba intelligas quoscumq; homines fideles, & timoratos esse prorsus immundos, & maculatos. Fuit enim Primus in statu legis naturæ Abel ad quem, & munera eius legimus Deum respexisse. Fuit etiam Enoch, qui ambulauit coram Deo. Fuit quoque prior ipso Enos, qui primus cœpit inuocare nomen Domini. Post aliquot tempora fuit Noe vir iustus & perfectus ingenerationibus suis. Fuit & Iob de quo scriptum est Quod in omnibus pressuris & calamitatibus suis, non peccauit quicquam labiis suis, nec stultum aliquid contra Deum loquutus est, & cap. 17. d. Non peccaui, & in amaritudinibus moratur oculus meus, nec ambigo, multos alios, qui in eo statu ualde Illustres, & admirabiles fuere. quod si ad tẽpora legis scriptę animũ, & oculos conuertamus innumerabiles profectò nobis occurrent, quos valde iustos, & à peccatis omnibus immunes fuisse demõstrabimus Primum quidem nobis occurrit Abraham, cui primum data fuit circuncisio, tamquam iustitię & fidei signum, cui postea successere duodecim Patriarche, qui, & ipsi fuerunt maxime grati, et accepti Deo: quamquam his temporibus nondum fuerit data lex; sed post datam legem quot queso fuerunt homines plane diuini, & magni hęroes, quorum primus communi, et vera omnium sententia fuit Moises, cui apparuit Dominus in flãma, ignis de medio rubi, & loquutus est cum eo, qui tamen præ magnitudine maiestatis diuinę et splendore, ac fulgore vultus eius, abscondit faciem suam; quoniam non audebat aspicere contra Deum. Fuit postea Dauid, qui ausus est dicere ipse Deo

Esa. cap. 1.

Iob. cap. 17.

Psal. 118. Deo Iudica me Domine, quoniam ego in innocẽtia mea ingressus sum, et alibi viã mãdatorũ tuorũ cucurri cum dilatasti cor meum, et in eodem psalmo inquit. Adhesi testimoniis tuis, noli me confundere, et psalm. 18. eadem ferè uerba repetit dicens. Custodiui uias Psalm. 18. Domini, nec impie gessi à Deo meo, et paulò post Retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam, et secundũ puritatem manuum mearum retribuet mihi. Non ergo poterat dicere se fore immundum, et iustitias suas esse tã quam pannum mulieris menstruatę. Preter hunc fuere plerique alii maximè commendabiles, et digni memoria, ut Iosuè, Sanson, Gedeon, et prĕter hos viri, tot et prophetæ sanctissimi, ut Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, et duodecim prophetæ, qui omnes diuina mysteria tantisper cognouerunt, et iudicia Dei futura multa prouiderunt, et regulam, ac formam pie, recteq; uiuẽdi potius tradiderunt, nec solum hi secundũ legẽ Moysi Dei precepta custodientes inter immundos minime quidem sunt habendi, sed Machabæi inter uiros probos, et ab Ecclesia approbatos, et in numero sanctorum sunt recepti, quia pro patriis legibus defendendis tradiderunt corpora sua ad supplicia, et meruerunt habere coronas perpetuas. Nec solum uiri, verum et mulieres, non paucę reperientur in lege ueteri, quę sunt maximè celebres et uenerandæ ob eorum merita, ueluti Hester, Iudith, Delbora, Michol, Rachel, et quędam alię quas longum esset recensere. Sic itaque manifestum est tum ex his, qui fuerunt in lege naturę, q̃ qui fuerunt in lege scripta, & sub ea ueteri lege uixerunt, fuerunt homines puri, et mundi, et tamen non est uerisimile Esaias dicere, et hęc uerba proferre: facti sumus immundi omnes nos, et uniuersæ iustitię nostrę sunt sicut pannus mulieris menstruatę, multo minus poterunt hęc uerba referri ad tempora gratię et legis euangelicę nemo enim ignorat quam plurimi fuerint à principio legis datę per Christum Dominum homines probi, iusti, et uerè Deo digni et sub tẽpora natiuitatis Christi, dũ lex

A euangelica fuisset promulgata fuere plures viri, qui omnes appellãtur iusti, vt Ioseph, Simeõ, & Zacharias pater Ioã baptistæ non loquor de sanctissimo illo, et prestantissimo duodecim Apostolorum Collegio, neque de quotcumque aliis ab eo in hoc ministerium prædicandi euangelium selectis, ac destinatis: sed plerisque aliis, qui, & si nos lateant, eorum tamen nomina sunt scripta in libro vitæ, & sic deinde in progre B su temporum hęc vinea produxit multos, & ferè innumerabiles palmites multum fructum afferentes Quis vmquam recensebit tot martyres, qui pro Christo sanguinem suum fuderunt nõ defuerunt innumerę virgines, quæ pro fide Christi sustinenda, ac perpetuo retinenda nullis cruciatibus pepercerũt, vti legitur de Beata Vrsula, quæ cum tot virginibus in manus infidelium, & perditorum hominum impingentes ne C pudicitiam admitterent, & Dei fidem quouis modo deperderent diras mortes obierunt, neque est necesse aliorum patrum memoriam recensere, & laudabilem eorum vitam, mores, ac sapientiam in medium afferre, qui passim per ora omniũ versãtur, vti sacri Doctores Ecclesiæ, quos omnes tam veteres quam modernos longum esset huc afferre, superuacaneum quidem existimo cõmemorare hoc in loco quatuor pre D cipuos Ecclesiæ Doctores, vt D. Gregorium, Hieronymum, Ambrosium, & D. Augustinum, qui velut alter Abraham fuit Pater multarum gentium, hoc est diuersorum ordinum & quemadmodum Diuus Benedictus cuius hodie festum colimus, quique monachorum disciplinam in occidente penè collapsam restituit, ac mirificè propagauit, de quo suspicor hunc diuinissimum uatem fuisse loqutum dum capite. 51. E hortatur qui sequuntur quod iustum est & quęrunt Dominum attendant ad petram vnde excisi sunt, idest Christum Dominum, & ad cauernam laci de qua sunt precisi. Hic enim sanctissimus Dei seruus, & patriarcha fuit præcisus è cauerna laci, quoniam, vt refert historia, cum iam esset adultus, quò secretum Christo daret ad eum locum, qui

sub

sub lacus dicitur in altissimam speluncam, seu cauernam penetrauit, vbi triennio vno tantum conscio, qui cum ei baret fuit. Neque inter hos reticendus est D. Chrisost. D. Basilius, & Gregorius Nazianzenus, quorum sedibus nuper accesserunt D. Thomas Aquinas & S. Bonauentura Cardinalis. Neq; etiam hic volo enarrare multos alios sanctissimos. Patres institutores, & fundatores tot sacrorum ordinum, quandoquidem sæpe alias eorum meminisse me recordor. Quis vnquam auderet dicere tot Patres, viros insignes, & ingenuos fuisse immundos, & vniuersa eorum opera fuisse immunda, velut pannum mulieris menstruatę? quando nec omnia infidelium, & peccatorum opera dicantur esse immunda? quamquam saluator noster dixerit apud Lucam, cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite serui inutiles sumus. Quod autem non omnia opera infidelium sint peccata, probatur ex eo quia si sic, tunc non posset quis arguere eos suadere, & instruere ad bene, & recte operandum: potest enim quis peccator, vt infidelis, & Turca honorare parentes, reddere depositum, nemini inferre iniuriam, & cetera eiusmodi, quæ quidem sunt apparenter bona, non autem verè, simpliciter, & absolutè, quia non sunt facta in fide et propterea non merentur, neque demerentur, & velut inquit B. Augustinus in infidelibus non sunt verę virtutes. Et propterea non est necessum, et perpetuo verum quòd homines peccent et non possint esse absque peccato presertim mortali, ac læthifero, quoniam si sic esset non erat opus Christum Dominum dixisse cuidam egroto, ecce sanus factus es, iam noli peccare, & mulieri in adulterio deprehēsę, vade & noli amplius peccare, si necesse est hominē peccare, et non potest esse absq; peccato, neq; oportebat D. Petrū nos monere d. Satagite, ut per bōna opera certam vestram vocationem faciatis, hęc enim facientes non peccabitis aliquando, et pręterea D. Ioan. 1. ca. 3 omnis, qui manet in Deo non peccat, et paulò infrà, omnis, qui natus est ex Deo peccatum non facit, neque etiā oportebat Esaiam nos monere cap. 1. d. Lauamini, mundi estote, si nos omnes immundos esse quodamodo necessarium est. Sed reuertamur ad eum Si præcipit, aut monet nos lauari, et mundos fore, cur dixit hoc loco, nos omnes fore immundos, et vniuersas iustitias nostras quasi pannus mulieris menstruatę? Præter ea quæ supra cursim, & uelut arguentes diximus, nunc ad duo nos referri possumus, ut dicamus prophetam fuisse loquutum de sceleratis, et impiis Iudæis, quorum iustitiæ dicebantur esse quędam legales, obseruantiæ absq; fide et charitate. Aut dicamus ea verba dixisse Prophetam per comparationem, et relationem ad iustitiam Dei, cui nostræ iustitiæ comparatæ sūt uelut pannus mulieris menstruatę. Et hæc satis pro intellectu horum verborum.

Margin notes: Luc. 17. — Ioan. 5. — 2. Pet. ca. 1.

CAPVT

CAPVT SEXAGESIMVM QVINTVM.

1. QVesierunt me qui ante non interrogabant, inuene
runt qui non quesierunt me: dixi. Ecce, ego ad
Gentem, que non inuocabat nomen meum. Ex-
pandi manus meas tota die ad populum incredulũ,
2. qui graditur in via non bona post cogitationes
suas. Populus, qui ad iracundiam prouocat me, ante faciem me-
am semper: qui immolant in hortis, & sacrificant super lateres:
qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum dormiunt;
qui comedunt carnem suillam, & ius profanum in vasis eorum.
5. Qui dicunt recede à me, non appropinques mihi quia immundus
es: isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce
scriptum est coram me; non tacebo, sed reddam & retribuam in-
sinum eorũ iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorũ
simul. Dicit Dominus, qui sacrificauerunt super montes, & su-
per colles exprobauerunt mihi, & remetiar opus eorum primum
in sinu eorum. Hæc dicit Dominus: Quomodo si inueniatur gra
num in botro, & dicatur: Ne dissipes illud, quoniam benedi-
ctio est: sic faciam propter seruos meos, ut non disperdam totum.
Et educam de Iacob semen, & de Iuda possidentem montes meos:
& hæreditabunt eam electi mei, serui mei habitabunt ibi: Et
erunt campestria in caulas gregum, & Vallis Achor in cubile
4. armentorum, populo meo, qui requisierunt me. Et vos, qui de-
reliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum,
qui ponitis fortunæ mensam, & libatis super eam. Numerabo
vos in gladio, & omnes in cæde corruetis: pro eo quòd vocaui, &
non respondistis: locutus sum, & non audistis: & faciebatis ma
6. lum in oculis meis, & que nolui elegistis. Propter hoc hæc.d.Do-
minus Deus. Ecce serui mei comedent, & vos esurietis: ecce serui
mei bibent, & vos sitietis: Ecce serui mei lætabuntur, & vos con
fundemini: Ecce serui mei laudabunt præ exultatione cordis, &
vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus vlu-
labitis. Et dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis me
is: & interficiet te Dominus Deus, & seruuos suos vocabit nomi

ne

ne alio. In quo, qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo
amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo amen: quia obliuioni
tradita sunt angustiæ priores, & quia absconditæ sunt ab oculis
7. meis. Ecce enim ego creo cœlos nouos, & terram nouam: & non
erunt in memoria priora, & non ascendent super cor; Sed gaude
bitis, & exultabitis vsque in sempiternum in his, quæ ego creo,
quia ecce creo Hierusalem exultationem, & populum eius gaudi
um: Et exultabo in Hyerusalem, & gaudebo in populo meo: &
non audietur in eo vltra vox fletus, & vox clamoris. Non erit
ibi amplius infans dierum, & senex qui non impleat dies suos,
quoniam puer centum annorum morietur & peccator centum an-
norum maledictus erit. Et ædificabunt domos, & habitabũt, & plã
tabũt vineas, & comedent fructus earũ. Non ædificabunt, & alius
habitabit: Non plantabunt, & alius comedet: secundum enim
dies ligni, erunt dies populi mei, & opera manuum eorum inue-
terabunt: electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt
in conturbatione: quia semen benedictorum Domini est, & nepo-
8. tes eorum cum eis. Eritq; antequam clament, ego exaudiam, ad-
huc illis loquentibus, ego audiam. Lupus & agnus pascentur simul
leo, & bos comedent paleas, & serpenti puluis panis eius, non
nocebunt, neque occident in omne monte sancto meo, dicit Do
minus.

EXPLA

EXPLANATIO IN SEXAGESIMVM QVINTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *QVæsierunt me qui ante non interrogabant, inuenerunt qui non quæsierunt me. Dixi. Ecce ego ecce ego ad Gentem quæ non in uocabat nomen meum &c.*

CONGRVVM erat tot querimoniis, & lamētationibus Iudæorum aliqua ex parte satisfieri, ne sibi ipsis sapientes viderentur, aut alii putarent iustam eos aduersus Deum habuisse quærelam. Respondit ergo Deus per prophetam, et ostendit cur tot mala sint perpesi Iudæi non se esse in culpa, sed eorum duritiem, & contumaciam, & insignem inobedientiam: inquit enim. *quæsierunt me, qui ante non interrogabant, inuenerunt me, qui non quæsierunt me*, hoc est qui nullam de me, nec per legem, neç per prophetas habuere notitiam, atque ideo non poterant me consulere, & voluntatē meā exquirere quid ꝓ vera fœlicitate cōsequēda opus esset facto. Et qui non quęsierūt me, ut qui nesciebant quis essē, & ubi nam essē inuenerunt me quæsierunt inquam, dum euangelicam Tubam audierunt, gentes videlicet, quæ audita prædicatione euangelii per fidem ad Christum cucurrerunt; ita quod priusquam instruerentur in lege, ac doctrina veritatis, & priusquam salutarem doctrinam prægustarent, audita prædicatione euāgelii quem non quæsierunt inuenerunt vt etiam testatur Apostol. Paul. ad Rom. 10. cum dicit in persona Christi. Inuētus sum à non quęrentibus me, palam appatui his qui me non interrogabant, & idem Christus per prophetam Dauidem psal. 17. dicit. Populus quem non cognoui, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Et apud hunc eundem

Paul. ad Rom. 10.

psalm. 17.

A prophetam cap. 52. dicit de Christo quibus non est narratum de eo viderunt, & qui non audierunt, contemplati sūt, id quod D. Hier. comprobat, & confirmat exemplo Centurionis, Sirophenissæ & illius reguli cuius filius infirmabatur Capharnaum. His itaque qui nō interrogabant, nec quærebant Christū Dominum, et tamen eum inuenerunt, quasi respondens dicit Christus. dixi (refert factum) dixi (supple) illis me B quærentibus. Quid frustra laboratis? quid vlteriùs nitimini? Ecce ego, ecce ego, non amplius quęratis, non est quod quemquam percuntemini, ille ego sum quem quærebatis: ille ego sum qui pręcepi Moysi iret ad Pharaonem, & diceret ei. qui est, misit me ad vos; ego sum, qui sum; et hoc dixi, et me ipsū ostendi, et manifestaui nomen meum gentibus, quæ nesciebant me, et quæ non inuocabant nomen meum, vt hac C ratione rependerem vices, et iniurias retaliarem ipsis Iudæis, ut aliàs per Moysem idipsum palam feci, d. Deut 32. Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, et irritauerunt in uanitatibus suis: et ego prouocabo eos in eo qui non est populus, et in gente stulta irritabo illos.

Deut. 32.

Pima verba presentis capituli re uera sunt aliquantisper obscura, seu difficilia, quia ibi est aperta contradictio. D Dicit enim. quæsierunt qui me non interrogabant, et postea dicit. Inuenerunt, qui non quæsierunt me. Si legeretur, ut habetur 52 vbi habet idem propheta, quibus non est enarratum de eo viderunt, et qui non audierunt, contemplati

templati sunt; Aut quemadmodum hic idem locus citatur a Paulo ad Rom 10. vbi dicit Inuenius sum a non quærentibus me, palàm apparui iis, qui me non interrogabant, nulla fermè esset difficultas. Sed dicere quæsierunt, & non quęsierunt, non videtur facile posse appræhendi: præsertim si hęc verba omnia intelligantur de gentibus. Sed aliqui hoc modo conciliant hanc verborum contradictionem, ut fiat distinctio personarum. Alii fiat distinctio locorum. Aliqui verò temporum Distinctio personarum, vt sic dicamus. Quæsierunt me, scilicet Iudęi, qui me non interrogabant, qui quærebant, & scrutabātur scripturas iuxta eorū sensū ut inuenirēt verū Messiā, & nō interrogabant, quia scilicet non scrutabantur scripturas, vt oportebat. Quæ testimonium perhibent de vero Messia. Gentes autem, quæ non quæsierunt me, quia scilicet nullas habebant scripturas, quæ de ipso dicerent, andita prædicatione Apostolorum, & visis quibusdam signis, & miraculis, inuenerunt Christum, verum Messiam. Potest etiā totus iste verborum contextus intelligi de gentibus, (sed habita distinctione loci) quòd gentes aliquando quæsierunt Christum, sed non inuenerūt, quia non quæsierunt vbi oportebat. Quæsierunt enim in vanis rethorum, & philosophorum scriptis, & dogmatibus aut etiam Poetarum figmentis, & non inuenerunt.

Cum verò, quæsierunt eum in sacris scripturis, apertis, & pręmōstratis prędicationibus apostolorum, tunc inuenerunt Iesum Christum, quippè qui, quæsie unt, & non quęsierunt, quæsierunt prius nbi non erat, at vbi erat nullatenus quæsierunt, sed spiritu Dei ducti inuenerunt quem nō quæsierūt iuxta illud psal. 142. spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam. Sic videtur exponere Osorius. Hugo verò Cardinalis dicit. Gentes quæsiuisse, & non inuenisse, quia quæsierunt Christū Dominum antequam fieret homo, & ideo non inuenerunt: posteaquam verò humanam carnem assumpsit, non quęsierunt, verumtamen audita prædi-

A catione apostolorum inuenerunt. Et hoc est quod dicebat propheta psal. 17. Populus quem non cognoui, seruiuit mihi. Sic exponitur ista particula ut vides. Alii dicunt eum inuenisse qui qui non quæsierunt, qui scilicet, non agnouerunt eum, nec sperabāt in eum, & consequenter nihil meriti erat in eis, sed Deus sua misericordia se manifestauit eis. Quisq; nunc accipiat, quam velit expositionem. *Psal.17.*

B Sed adhuc est aliqua difficultas in his verbis, quomodo potest quis quęrere Deum, & non inuenire? cum alibi dixerit suis discipulis Luc. xi. Querite, & inuenietis. Dicitur omnibus præcipi, ut quærant Deum, sed multi non inueniunt, quia non quærunt qui est, neq; vbi sit, neq; eo modo quęrunt, quo quæri debet, vnde rectè dicitur apud Ioan: cap. 7 Quæretis me, & non inuenietis & vbi ego sum, vos non potestis veni- *Luc.xi.*

C re. Iterum dices. Quopacto potest quæri Deus, aut inueniri, si est incompræhensibilis. Dicit Beatus August. 15 de Trin cap. 1. quòd cum Deus sit incōpræhensibilis numquam cessandum est ab eius inquisitione, & quanto magis queritur, eo magis, qui quærit, perficitur, & qui quæritur, tandem inuenitur. Quæritur enim, ut inueniatur dulcius, & inuenitur, ut quæratur auidius. Repetit autem dicens. *ecce ego ecce ego*,

D vt ostenderet animi sui prōptitudinem & vigilantiam q. d. Ecce ad sum, non est opus vt ãplius fatagemini: prope. n. est Dñs omnibus inuocātibus seu, omnibus inuocātibus eū in veritate; Et vt meritò hæc fieri, ac dici aduersus Iudæos quisq; videat, & intelligat subdit Deus per prophetam. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in uia non bona post cogitationes suas*, tota (inquam) die, omni tempore, nulla die,

E uel occasione prætermissa; prima quidem sua sponte saluator ingressus in Synagogas docuit illos, prædicans euāgelium regni, & curans omnem morbum, & omnes infirmitates in populum sicut scriptum est; à sæculo non est auditum vt quis aperiat oculos cæci nati: hæc tamen spectantibus Iudæis dixit Christus. Si non facio opera patris mei *Ioan. 9.*

nolite credere mihi: si autem facio, & mihi non vultis credere, operibus credi te Ioa. 10. Præterea dicebat ipse. Si quis sitit veniat ad me, et bibat Ioan. 7. Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Dixit etiam illis Ioan. 8. Nisi credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris. Vide quoties illos vocauit, quoties monuit, et quoties inuitauit, et tamen ipsi dicebant Demonium habet, et insanit, quid vultis eum audire? et alibi: de bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia cum sis homo, facis te ipsum Deum: expandit igitur manus suas tota die, hoc est omni tempore, quo inter eos est versatus, nec solum eo tempore quo venit in hunc mundum, sed valde prius, et quasi ab ipsa stirpe, et ex suis maioribus, qui diuina eius lege deiecta, et Mosaycis pceptis valere iussis, idolis seruierunt, & falso nuncupatis Diis sacrificarunt, & immundorum spirituum cultores extiterunt. quid postmodum dum in cruce penderet aduersus eum committerent, testis est Marcus euangelista, et cæteri collegæ, qui dum Christus in cruce penderet, et pro illis rogaret, & diceret. Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt, asserunt eos dixisse, Vah qui destruis templum Dei, et in tribus diebus reædificas illud; et item. Si filius Dei est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. Et præterea alios saluos fecit seipsum non potuit saluũ facere. Expandit igitur manus patientissimus & mitissimus Christus tota die et postmodum in cruce omnibus vidẽtibus ad populũ incredulũ, qui graditur in via nõ bona, post cogitationes suas, post sua desideria, post suas cõcupiscentias, post sua cõsilia et post suas deliberationes. Consueuimus etiã expãdere manus, et clamore adiuncto voces extollere, dũ nobis aduersus aliquos reprobos, et pertinaces est aliquod negocium, ut su æ eos improbitatis arguamus, vel ut eos reuocemus ad pœnitentiam. Vnde Prouerbio. primo. Vocaui, et renuistis, expandi manus meas, et non fuit, qui aspiceret. Expandimus etiam manus ex magno cordis affectu, cum alicui aliquid petenti hilariter elargimur. Omnibus hisce modis facile potest intelligi Christum Dei Filium et hominẽ tota die expandisse manus ad hominũ genus, et hoc quoque tempore, et omnibus his diebus, et singulis ferè horis expandit manus suas ad nos miseros, et peruicacies homines, tum vocando ad pœnitentiam, tum beneficia nobis conferendo, tùm etiam minis, et terroribus, ac dignis supliciis nos corrigendo. ut á via non bona retrahamur, et post concupiscentias nostras non eamus; quemadmodum præcabatur Dauid psal. 138. d. Proba me Deus et scito cor meum, interroga me, et cognosce semitas meas, et subdit. Et uide si uia iniquitatis in me est, et deduc me in uia æterna. Quòd si nolumus apprehendere manus suas, et adhęrere ei dum expãdit manus suas ut subleuet nos, caueamus, ne expandat ut destruat nos, ut habetur Hierem. 15. extendam manum meam super te, et interficiam te, laboraui rogans.

Ioan. 9. Ioan. x. Ioan. 7. Expansio manuũ cur fiat. Psal. 138.

Deinde pro sequitur Esaias in persona Domini enarrare impietates Iudæorum & inquit. *Expandi manus meas ad populum incredulum*, ad populum inquam qui ad iracundiam prouocat me ante faciem meã semper, idest quocunque tempore me spectante, et cognoscente ac diutius ferente et in templo meo idolis immolant, quemq. nihil omnino latet, et semper hic populus in hac impietate persistit, et numqũ resipiscit et singulatim enarrat eorũ impietates. d.

Populus qui ad iracundiam prouocat me, ante faciem meam semper qui immolant in hortis, & sacrificant super lateres; qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum dormiunt, qui comedunt carnem suillam, & ius prophanum in vasis eorum, qui dicunt recede a me, non appropinques mihi quia immundus es. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Tex. 2. Illi dicuntur immolare in hortis, qui ad explendam luxuriam, et reliquas suas delitias eligunt hortos, pomeria, et loca nemorosa, quæ sunt valde commoda, et idonea et plena voluptatibus. Illi super lateres sacrificant, qui super vasa quædam testacea

et faciunt suffitum, & adolent incensum, vt inde excipiant odorem, quæ nos vulgo dicimus (profumo) vel dicebantur sacrificare super lateres, idest qui per altaria polius lapidibus artificiose constructa. Et prẹter hoc, pleri que ex his habitant in sepulchris, ac in delubris idolorum dormitant, ut impia, & abhominabilia eorum sacrificia perficiant. qui fortè eiusmodi abdita, & horribilia loca secernunt, existimantes Deum hæc latere: at profectò insani erant, & plusquam fatui, existimantes Deum aliquid latere. Sed verius opinantur, qui putant ideo nonnullos in sepulchris, quæ sunt loca tetra & horribilia delitescer ût à mortuis aliquid sciscitentur, & in delubris idolorum, quę sunt etiam loca, noctu præsertim terrorem incutientia, ut ab idolis, hoc est à demonibus per insõmnia, & vanas imaginationes aliquid futurum, vel absconditum exciperent, quæ omnia è diametro erant contra legem Dei dicentis non facias tibi sculptibile et psal. Confundãtur omnes qui adorãt sculptibilia, & gloriãtur in simulachris suis. Et si tibi forte uideatur durum credere, & existimare eos tã fore stupidos, insipientes, & mente captos ut in hortis & in sepulchris, & delubris idolorũ dormitarent, & sacrificia facerent, eleua mẽtem, & imaginare per hęc tã fatua, & ab hominũ sensu tã lõge aliena, prophetã innuisse, quòd ipsi Iudæi, & pręcipuè Scribæ, & Pharisei sũma cũ voluptate, auaritiæ, & inanis gloriæ seruiebãt, uel qui suscepto omni labore, & omni difficultate, magno cũ incõmodo, et corporis, ac animæ detrimẽto suis desideriis facere satis operã dabant, qui umbrarũ & nemorũ dici potuere amicissimi, vt q magis tenebras quã lucẽ appetebãt. Nec solũ huiusmodi superstitionibus, & vanissimis ominationibus occupabãtur, sed quod erat lege præscriptũ palam & absq. pudore præteribant, aut negligebãt: manducantes carnem suillã, et ius prophanũ in vasis eorũ, per quas duas trãsgressiones intelligi volũt quę cunq. contra legẽ comittebantur. Ius ꝓphanũ dicebatur quod nõ poterat reseruari in alterũ diẽ, & ad summum, nõ

psalm. 96.

Ius prophanum quid

A licebat de eo sumere post tertiũ diem, et qui de eo aliqnid sumebat erat pollutus, et inquinatus. Aliqui dicunt ius prophanum id quod erat idolis oblatũ, de quo erat prohibitum Iudæis quicqnam sumere: non enim licitum erat manducare de idolothitis. Et preterea ius illud prophanum idolis immolatum deferebant in vasis eorum: quę forte erant vsibus sacris dedicata sed moraliter loquẽdo illi dicũtur comedere ius ꝓphanẽ q

B inmunda operantur, hi vero ius prophanũ in vasis detinent, qui cogitant mala. Sed fortè dices. Cur non licebat in hortis, et lucis, ac montium cacuminibus Deo libare, et hostias immolare, cum Deus sit vbique nullo circumscribatur loco? dixit enim ipse. Cœlum et terram impleo. et alibi cœlum mihi sedes est, et terra scabellum pedum meorum. Dico Deum vtique posse vbiq. coli, et honorari, et sic debet fieri, sed

C oblationes, et sacrificia, pręces et suffragia conuenientius loco ad id deputato fieri debent, et præsertim apud Iudæos, quibus erat iussu Dei statutus locus, et constructum templum in quo ritè coleretur: quemadmodum psal. 131 dicebat Dauid. Non dabo requiem tẽporibus meis donec inueniam locum Domino tabernaculũ Deo Iacob; et post pauca. Introibimus in tabernaculum eius adorabimus in loco vbi steterunt

D pedes eius. Et quamquam in veteri testamento statutus foret locus in quo solo decebat immolare, et in nouo habetur neque in monte hoc, neq. Ierosolymis adorabitis patrem, sed in spiritu, et veritate adorare oporteat; Verumtamen Ortodoxi Patres statuere, aliqua esse loca ad diuinum cultum tantum dedicata; et nouissimè sacrosanctum conciliũ Tridẽtinũ edicto, & pœnis propositis, cauit ne Sacerdotes ĩ priuatis domib⁹

E atq; õnino extrà Ecclesiã, sed in locis ad diuinum cultũ tantũ dedicatis, sanctũ missæ Sacrificiũ cœlebrare audeant, ut 1. ses. 6. Sed rursus, alia est difficultas, qm pleriq. magnę authoritatis viri existimãt eiusmodi prauitates, et abusus nõ posse ad X̃pi tempora referri, cum non constet tunc Iudæos fuisse idolorũ cultores. Potest responderi, quod licetto

Psalm. 131

De locis ad diuinũ cultum deputatis videatur tho. de ritibus Eccl. cathol. & diuinorũ officiorum.

R tempore

A tēpore nō itá palá idolorū cultui ope
rá darent, nō existimo tamē aliquos de
fuisse, qui nō clanculū auguriis, auspi-
ciis, & Demonū prę̄stigiis operā darēt
Et pręterea loquit Esaias de sacrificiis,
& superstitionibus, quę suo tēpore vige
bāt. D. Hier. iuxtá tropologiā refert hęc
ōnia ad hæreticos, & quidē nō iniuria;
sed hæc nunc prętermittamus. Cyril.
nullum arbitratur incommodum ipso
quoq. Christi Domini aduentus tempo
B re fuisse ista simulachra, & abhomina-
tiones in populo Israelitico, & quod
velut ab ipsá stirpe, & ex istis patribus
istas impietates posteri susceperint: qua
re nō solū qui sui temporis erant repre
hendit Esaias, sed futuram filiorū im-
pietatē præuidens, eos quoq. hac oratio
ne obiurgat. Qui verò eiusmodi sacrile
giis sūt infecti, vsq. adeo à Demonibus
& ab his, qui nō sūt se seduci patiūtur,
vt putēt se solos mundissimos, & puris
C simos ab omni macula fore: cæteros ve
ro vsq adeò impuros, et immūdos ut ve
reantur illis contiūgi, et ab eis cōtrecta
ri: qui dicūt, *recede à me nō appropiques
mihi, quia immundus es*: dicit postea De
us. *Isti fumus erunt in furore meo, ignis
ardens tota die*. Primum quidem in his
notandum est quod ex textu lxxii. inter
pretum habetur, demones non esse,
quod non ita intelligendum est (vt be-
ne inquit Cyrillus) quod non subsistāt
D eiusmodi perniciosi spiritus, sed quod
non sint sicut qui illis sacrificant opiná
tur, quorum pleriq. (vt supra diximus)
dormiebant in sepulchris, in delubris
idolorū, existimātes forsitan deū late
re quicquid ipsi peragebāt, sed quomo-
do latere poterāt eū omnia sint nuda &
aperta oculis eius? quod si nihil eū latet
quomodo, & ipsi latere poterant se inse
pulchris abscōdētes, ī hortis, vel in mō
tibus suffitum facientes: Dicit enim De
E us quòd ante faciē suā semper eiusmo
di immūditias & turpitudines faciebāt
& mihi certè venit nūc in mētē, & sug
gerit spiritus meus eiusmodi homines
insanos, & ōni spurcitia plenos, designa
re, & referre plerosq è nostris, qui tur
pia qdā, & abhominabilia, ac detestāda
scelera cōmittāt sese in hortos, in lu-
cos, & nemora, et sūmitates mōtiū, & lo

A ca penitus abdita recipiūt, quorū omni
um finis interitus est. D. etiā Hier. præ-
terea, inquit et ipse, Demones nō esse,
quāuis hæc verba in textu hebraico nō
habeantur, quia qui à Deo, qui uere est
exciderunt, non esse dici possunt: vn- *Hest. 14*
de et Hester 14. cap loquitur ad Domi-
num d. Ne tradas hęreditatem tuā his
qui nō sūt, et Dauid psal. 38. Remitte
mihi vt refrigerer priusquā abeā, & am
plius nō ero. et alibi. Ne tradas bestiis
B animas confitentes tibi Vnde pulcher
rimū, & saluberrimū documentū colli-
git D. Hier. ut dū sumus in hoc corpore
veniam peccatorū depręcemur, quia si
quis absque peccatorum venia de hac
vita excesserit, deo perit, et esse desi-
stit licet postmodū subsistat in poenis.
Deinde not. quòd isti immundorū spiri
tuū sectatores, et assecle, designāt, et re-
presentāt statū et cōditionē hipocrita-
rū, qui quidē cum sint omnium pessi-
C mi, secū ipsi reputāt alios omnes impu
ros, & immundos, quorum consuetudi
nem equ viperas, et dracones effugi-
unt quemadmodum Pharisei arguebāt
Christum Dominum, quod ad homi-
nem peccatorem diuertisset, et cum
publicanis, et peccatoribus manducas
set. Et alibi, si hic esset propheta sciret
vtique quę, et qualis est mulier quę tan-
git eū: quia peccatrix est Luc. 7. Hic pha
riseus erat de numero horum superbo-
D rū, et hipocritarū (inquit Aug.) qui exi
stimāt præter se omnes alios fore īmū
dos, Immo non uerentur dicere Deo il-
lud Iob. 21. Recede a nobis, quia scien-
tiam viarum tuarum nolumus, et ipse
per psal. 30. dicebat. Qui videbant me
foras fugerunt á me. Hi enim pauper-
tatem fugiunt, tanquam rem sordidā,
Castitatem vt amaram. Humilitatē ceù
rem uilem, et abiectam. Sed obserua,
(quæso) quā aduersus eiusmodi genus
E hominū sententiā ferat Deus d. *Isti fu-
mus erūt in furore meo, et ignis ardēs tota
die*. i. semper, prius. n. dicit eos futuros fu
mū, et postea ignē ardentē. Scimus. n.
(īquit Cirl.) cū ignis est accēdēdus, pri
us exoriri fumū, sic ipsi Iudæi āte salua
toris aduentū dū in sordibus, et immū
ditiis versarentur velut quidam fumi, &
initia diuinę iræ apparuerunt; postea-
quam

quam verò suis prioribus impietatibus addiderunt etiam hoc maximum scelus, quod interfecerunt Christum redemptorem principem vitę, & omnis boni furor deinde accensus est, & in flāmam quodammodo fumi conuersi sūt, de quibus psal. 36 dicebat Dauid. Inimici domini mox, ut honorificati fuerint & exaltati quemadmodum fumus deficient: & conuenienter quidem quoniā quemadmodum ipsi, fumo, & suffitu delectabantur, fumum, & ipsos quando que futuros, esse decebat, quemadmodum, & cuidam dictum fuit: aurum sitisti, aurum bibe, fumus enim ex igne procedit & coalescit, & ignis ardens resoluit in fumum quicquid illi apponitur; De hoc igne loquebatur Moyses Deut. 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima, quamdiū enim durabit infernus, durabit & ipse ignis perpetuo ardēs vnde Apoc. 19 fumus tormentorum eius ascendet in sæcula sæculorum. Nota etiam id, quod frequēter dictū est, quod ira, furor, obliuio, & reliqua huiusmodi ponuntur in Deo metaphorice, & secundum quandam similitudinem, non quod ipse Deus his perturbationibus afficiatur, qui eas dono gratiæ suæ extinguit in nobis: sed quo per nostra uerba Dei erga nos intelligamus affectū ut hoc loco notat. D. Hie. Et ne vllus putet maxima hęc flagitia cum sint alta mente reposta facile aboleri, in his scilicet qui permanent in cogitationibus suis (dicit. n. deus) *Ecce scriptū est corā me nō tacebo, sed reddā, & retribuā in sinū eorū iniquitates uestras, et iniquitates patrū uestrorū simul dicit Dominus &c.* Ecce inquā, ne quis decipiatur, & sibi ipsi stulta suadeat quoniā ecce inquit, dicit Deus tantum facinus scriptū est corā me in libello meo, uel in tabella signatum est, vbi delinquētiū describūtur errata & sicut scribit Hie. 17. peccatū Iudę scriptū est stilo ferreo in vngue adamātino nō erit impunitum, nec transibit in obliuione nō tacebo, neq. sub silētio pręteribo tātū scelus, sed cū accepero tempus ego iustitias iudicabo, & velut Deut 32. dicit Reddā vltionē hostibus meis, & iis qui oderūt me retribuā, retribuā (inquit)

psalm. 36.

Deut. 32.

Tex. 3.

Deut. 32.

A in sinū eorū, hoc est in caput eorū iuxtā illud psal. conuertetur dolor illius in caput eius, & super verticē illius iniquitas eius descēdet. Datur iuxtā D. Hier. sinus bonus, & sinus malus, Sinus bonus eum dicit oratio mea ī sinu meo cōuertetur. sic etiam cum dicitur, quòd diues sepultus in inferno vidit Lazarum in sinu Abrahæ. In cōtrariam verò partem sumitur hoc loco, & supra 42. c. vt d Hier. Pollicetur ergo Deus se de his qui con

B tempserūt eū vltionem sumpturū, & retributurū in sinu eorū quæcumq. sunt aduersus ipsum cōmenti & machinati, & ita in sinu, vt facilè cō seruari possint & cōtineri, vt pœnæ illis inflictę nūquā possint ab eis auferri: dicūtur etiā in sinu eorum recondi, idest in archano cordis, vt, s. propria cōscientia torqueātur, nec solū (inquit) iniquitates vestras, mutans personā tertiam in secundam, sed & iniquitates patrum vestrorū simul, di

C cit dominus. Eadem enim punitione, nō eadē numero sed specie puniet, & castigabit iniquitates patrum, & filiorum non ita quòd filii pro patribus, aut contra, sint passuri, sed neq. iusti pro iniustis, & cum iniustis, sed quicunque peccauerint, seu patres seu filii, nec fuerint vnquā veniam consecuti, ita ut illa dictio simul referatur ad simultatem, seu coniunctionē punitorum, vel ad simultatē temporis, aut qui, nō ad simultatē puni

D tionū, nisi capiatur simultas secūdū specie (vt dictū est) uel saltē secūdū genus: dicuntur etiā quandoq. patres puniri pro filiis eadem punitione numero, quando scilicet ex pœna filiorum augetur pœna parentum, non ita quod pœna patrū sit eadem numero cum pœna filiorum quia sunt distincta subiecta nec potest vnū, & idē accidēs numero etiā ī duobus subiectis sumi, neq. duo accidētia solo numero distīcta possūt esse in eodē su

E biecto sed hic est sēsus quod filij mores parētū imitati, patiētur pro se, & pro patribus, ita qd pęna filiorū augebitur ī culpa parētū, & ē cōtra, & hoc est qd dixit Deus per prophetā retribuā iniquitates vestras, & iniquitates patrū vestrorū simul .i. vnica punitione puniā vtrosq. Nōnulli exponūt hāc propositionē de pęna ięporali, qñ. s. filii puniūtur abolitione hære

psalm. 7.

Sinus duplex bonus, & malus.

Figura qua fit mutatio persona di cta exflage.

ditatis, seu priuatione regni propter peccata parentum, & præsertim quãdo, & filij fuerint patres imitati in defectione, aut alio quodam scelere contra principem attentato, aut penitus confecto. Sed de hoc aliàs dicemus. dicit ergo Dominus. *Reddam vltionem, & puniam iniquitates vestras, et patrum vestrorum simul,* quia scilicet eodem scelere sunt inquinati, qui sacrificauerunt super montes, & super colles, exprobauerunt mihi quasi nihil essem: nanque velle in totum ijs qui non sunt Dii, quibus nec minimũ licèt adhęrescere, nihil aliud est, quam diuinam, & suppremam maiestatem negligere, aut conspurcare (inquit Cyrill.) & remetiar opus eorũ primum in sinu eorum; opus eorum primum. i. vetus, & antiquum, & quęcunq. a principio vsq. ad hanc diem perpetrarunt, remetiar inquit in sinum eorum, hoc est in animas pariter, & corpora eorum: remetiar inquit, quia vnicuiq. reddet iuxtà qualitatem operis, & peccati, quod ipse cõmiserit: et rectè quidem vtitur hoc vocabulo remetiar, similitudine sumpta ab ementibus, & vendentibus; nam, qui vendit triticum, aut hordeum, aut quicquid aliud simile, non omnibus eandem mensuram affert, sed iuxtà pecunię quantitatem. Et prætereà bonis bona, malis verò mala in pręmiũ reddet, quod quidẽ aptissima similitudine demõstrat ipse Deus per Prophetam. d. *Quõ si inueniatur granum in botro, & dicatur* (ab agricola supple) *ne dissipes illud, quoniam benedictio est, sic faciam propter seruos meos, vt non disperdam totum.* Huius similitudinis absoluta intelligẽtia est, q̃ ex multitudine hominum aliquos saluari contingit, aliquos uerò damnari; id qđ pꝯsignatur p scalam Iacob in qua erant quidam angeli, qui è terra ascendebãt in cęlũ, quidã uerò descendebant in terrã: sic etiam euenit de Israelitis, quĩ quidã ex his adepti sunt salutem; sed per gratiam Xpi. quidã verò exclusi ab ea ob eorum pernicaciã; hoc igitᵉ est qđ ostendit hac similitudine, ne s. qs arbitretur q̃ Deus in furore suo velit indistinctim perdere quoscunq. Iudæos, & neminem saluare, sed quosdã ex his licèt valdè paucos, seruare decernit, & inquit. Sic ego (d. Deus)

A agã cum hoc populo, quõ si in racemo vuæ reperiatur aliquod granum siuè acinus, qui nondum ad maturitatem peruenerit, & alicui volenti illud excerpere, seũ proijcere dicatur, ne dissipes illud, vel illum, quoniam benedictio est: sic faciam ego ꝑpter seruos meos, vt si qui inuenti fuerint ex illis, qui sint bonæ spei, & quos videam facilè posse conuerti ad rectum, & iustum, seruabo illos, & me continebo; vt nõ disperdam totum; B quæ similitudo, ut planius intelligatur. Sic dicemus. Si verbi gratia, sit aliqua vitis in qua multi sint racemi, vt sæpè contingit, qui non facile maturescant, aut potius marcescere, seũ putrescere videantur, inter eos autem sit vnus, & alter, qui ad maturitatem accedant, & prę se ferant optimum fructum reddituros, non sunt illi extirpandi, aut in terram ob aliorum defectum, seu ob nimiam acerbitatem proijciendi, propterea si quis uellet extirpare racemum il- C lum, qui propinquus est maturitati dicendum est illi, ne dissipes illum, *quoniam benedictio est*, benedixit enim illi Deus, quia dedit ei uigorem, vt succum illi conuenientem proferret, vnde parum uini quod lætificat cor hominis suo tempore excipere poterimus; sic faciam (inquit Deus) propter seruos meos Patriarchas, & Prophetas uel propter eos qui reliqui erũt ex Iudæis post D eorum euersionem: benedictio inquam erit, ut aliqui ex eis saluentur ob benedictionem, & merita suorum maiorũ. Hoc nomen. Benedictio, præter multos significatus dicitur quandoq. accipi passiue, sicut hic secundum quosdam, q.d. serua granum in botro, quia benedictio est, i. quia benedictum est: Alij sic: quia benedictio est, idest quia peculiare munus, & gratia Dei est, ut aliqui seruentur, et multiplicentur. Sunt enim E quidam ex his qui tanquam racemi vberes, et pleni tantum succi. proferent, ut torcularia Dei ualeant aliquando implere, palmites uerò, et racemos inutiles, et infructuosos excindam, et in ignem mittam iuxtà illud Matth. Oĩs arbor quæ non facit fructum bonũ excidetur, et in ignẽ mittetur, qbus ex uerbis, et ex qua sententia eliciendum est

eos

qua sententia eliciédum est eos qui nullo sunt profectui ergà proximum, omnino reiiciendos esse, & perdendos, qui verò secus, à Deo complectendi, & magnis muneribus & benedictionibus erũt cumulandi. Duo etiam hic notare licet. primum quod Deus propter multos impios, & iniquos non perdet totum populum, quin potius ob paucos quosdam bonos, saluare consueuit populum totum. Alterum quod boni sunt tã pauci, vt grano vnius botri comparentur, ita ut sit necesse, si nolumus totam vuam perditum iri, & nihil habere musti, cõseruare illud parum: & quandoque etiam ne dissipentur boni, sufferre, & prę seruare multos malos, quemadmodum docuit Christus eos, qui volebant extirpare zizania ex agro, ne scilicet cum illis extirparent & triticum, vt dictum est alias in hoc eodem capitulo. Deus autem non solum pollicetur propter seruos suos nõ disperdere totum, sed vult eos educere ĩ tuto. d. *Et educã de Iacob sẽmẽ & de Iuda possidentẽ montes meos &c.* vsque ad illam particulam *& nos qui dereliquistis dominum.* Ne forte hęreas in hac metaphora nunc adducta à propheta, scito per botrum intelligi Christum, vel Ecclesiam, iuxta illud Cant. 1. botrus Cypri dilectus meus mihi, granum, veroque cũq. vetũ fidelẽ. Semẽ de Iacob, & de Iuda idem est, ex vtrisq. n. natus est Christus, qui hoc loco vocatur semen, pariter & Apostoli ex eodem semine sunt progeniti, & pleriqne alii crędentes ex stirpe Iudęorum, qui possidebunt montes meos, idest ciuitatem Ierusalẽ, cuius fundamenta sunt in mõtibus sanctis, idest in Apostolis, & Christianę fidei articulis, *& hareditabunt eam electi mei, & serui mei*, idest qui mihi seruiunt, & timent me, habitabunt ibi, hoc est in Ecclesia sancta Dei, & post hanc vitam in coelesti patria, ad quam nos dignetur perducere, qui fundauit & stabiliuit eam: pro intellectu huius loci nota, quòd illud pronomen (eam) demõstrat Ciuitatem Syon circumscriptã per illas dictiones Montes, & Colles, super quibus est fundata. Nota etiam ex D. Hieronymo, quod filii Dei electi, dicuntur semen Abrahę,

Notãdũ 1.

Notãdũ 2.

Cant. 1.

A serui autem Dei, qui sunt inferiores dicuntur de semine Abrahę. Nota etiam quòd plus est hęreditare, quàm habitare: electi Dei habitabunt in Ecclesia militante, sed in cęlesti patria, quę est ęterna possessio, hæreditabunt, iuxtà illud Ecclesiastici 24. In Iacob inhabita, & in Israel hæreditare. Iacob designat praesentem Ecclesiam. Israel verò cęlestem patriam. Et prӕter hoc dicit Deus *Erũt campestria*, idest planities, *et agri*, qui B prius erant inculti, & omni opera destituti, erunt, inquam, *pascua gregum, & uallis Achor erit stabulũ, & cubile armẽtorum populo meo*, idest in obsequium populi mei, *et eorum qui requisierunt me.* Ista regio campestris iuxtà opinionem quorundam, dicebatur quædam regio circum liddam Ioppen, & Iamniam, idonea pascendis gregibus, ubi tamen propter densitudinem & spissitudinem arborum, solebant latitare latrones, & be C stiӕ, animaliaquè venenata, quę iussu domini fuit expurgata. iuxtà illud ps. 28. Vox domini prӕparantis ceruos, & reuelabit condensa, & in templo eius omnes dicent gloriam, & vallis Achor quę quondam erat execrabilis, & maledictioni obnoxia, erit locus, & requies armentorum. De qua valle vide Iosuӕ 7. & 1. Paralip. capite. 2. sensus allegoricus & verus est iste, quòd regiones gentiũ & idolatrarũ quę prius erãt D incultę, ab omnibus angelis, videlicet & probis hominibus destitutӕ, Dei cognitione vacuę, & anathemati subiectę erunt templa, & oratoria, in quibus verus Deus coletur, & adorabitur, vt verũ sit quod dicebat saluator. Alias oues habeo, quę nõ sũt de hoc ouili, & illas oportet me adducere, nam de hominibus cura est Deo, nõ de bobus aut pecudibus, ut dicebat Apostolus. Vbi per regionem campestrem, & per vallem Achor E intelligi voluit Esaias uniuersum orbem, sumens partem pro toto per figuram Sinecdochem. Alii per huiusmodi locutiones de campestribus, & de vallibus quӕ erunt caulę gregum, & cubilia armentorum, volunt prophetam innuere tempore ueri Messię, hoc est in aduentu Christi tantam fore pacẽ & abundantiam, quod animalia tutò in

Eccle. 24.

psalm. 28.

vallis Achor

Regio campestris.

15. cap.

A pascuis,& campis depaſcere poterunt, & cubare,quod ab hoſtibus non rapiantur, neque trucidabuntur, atque etiam voluit innuere futuras eſſe vrbes, & regiones quæ Chriſti fidem ſuſcipient adeò numeroſas, & populorũ multitudine refertas, ut magnę ſint futurę admirationi incredulis Iudęis, & plenè fuerit adimpletum quod dixerunt Phariſei. Ecce mũdus totus poſt eum abiit. Per caulas in campeſtribus conuenienter quidem deſignantur Eccleſię in toto B orbe cõſtructæ,per greges ouium intelliguntur fideles minores,vt laici,per armenta fideles maiores, vt Prelati. Vel per campeſtria intelliguntur qui latam, & ſpacioſam vitam ſectantur, qui quandoque reducuntur in caulas gregum. per cubile armentorum intelliguntur qui arctam viam cõſectantur. Cum ſubdit in textu: *qui requiſierũt me*, dicunt aliqui hoc fore adiectum ad innuendum non excluſos eſſe omnino Iu C dęos, cum & ex ipſis fuerint aliqui licet valde pauci, qui quęſierunt Deum. Alii dicunt particulam illam ſic intelligendam Qui requiſierunt me in veritate quidẽ & in ſpiritu,non verbis tantum, aut ſimulatè · ſed forte dices, quo nam pacto poſt aduentum Chriſti oues eius, hoc eſt fideles,& Apoſtoli primum manſerunt in tuto, & ſumma pace ſunt potiti? cum non ſolum ipſi,ſed ipſemet paſtor ante omnes,multas fue D rit paſſus iniurias,perſecutiones, & cõtumelias, & denique mortem ipſam? poteſt reſponderi quòd certè quidem vera pax,& quies non poteſt eſſe in hoc ſæculo,niſi dicas in conſcientia, quoniam debet in ſpe qui arat arare, & qui triturat in ſpe fructus percipiendi: at plena quies, pax & ſecuritas erit in futuro ſęculo, ad quod nos deducat, & perducat uerus ille paſtor, & dux noſter Chriſtus Ieſus, qui uiuit, & regnat E &c. Sequitur textus. *Et uos qui dereliquiſtis dominum qui obliti eſtis montem ſanctũ meum,qui ponitis fortunæ menſam,& libatis ſuper eam.* D. Hier. arbitratur hæc uerba referri ad eoſdem Iudæos,de quibus in contextu præcedenti ut confundat eos, et futuræ calamitatis moneat, & congruè quidẽ,apponitur illa dictio

Tex. 4.

A (&) adſecernẽdum conditionem & ſortem futuram eorum, qui Deum quæſierunt,ab his qui eum neglexerunt: dixit.n.quòd illi qui domini benedictio ſũt,quiq́ ex multis racemis inutilibus, et reiectis ſeruabuntur, poſsidebunt montes Dei, & hæreditabunt ciuitatẽ ſanctam,hæreditabunt ibi,et potientur omni bono. Nunc ſubdit. *Et vos qui dereliquiſtis dominum,qui obliti eſtis montem ſanctum meũ &c.* in gladio cedetis. B Cyrillus autem videtur hæc omnia velle referri ad gentes, ut ſcilicet antea fuerit locutus ipſe Deus ad Iudæos deſertores, nunc uerò ad gentes incredulas, et pertinaces, ut ſit hæc intentio, et mens prophetæ: quemadmodum.ſ. Iudæi dum Chriſto non obedirent poenas grauiſsimas dederunt, paucis quibuſdam tantum Dei miſericordia, et humanitate ſeruatis, ſic et in gentium vocatione fieri debere credendum eſt: C qui enim ſalutem per Chriſtum ſuſcepere, immunes fuerunt ab igne, ſupplicio,et diuina ira: qui verò in ſua permanſerunt ignorantia: et turpitudines veterum ſcelerum noluerunt deſerere, et in profano, et abhominabili idolorum cultu perſiſtere, tradentur ad cędem; Et præterea deſcendent ad inferos, et comburentur igne inextinguibili. Vtruſq; ſententia(meo iudicio) poteſt facile ſuſtineri,ſed ſi reſpicias ſẽ D ſum verborum, quæ eſt D.Hier. magis ad rem. Dicit enim textus. *Et uos qui dereliquiſtis dominum, qui obliti eſtis montem ſanctum meum &c.* Hæc de gentibus non poſſunt intelligi: priuſquam enim apprehenderent fidem, vel dei ueri cognitionem haberent, non poterant defectionis à Deo, neque obliuionis mõtis ſancti Dei aliquo iure reprehendi, cum nullam adhuc huius rei notitiam habuiſſent. Sed vtcumque ſit,exponamus E textum: arguit igitur propheta ex perſona Dei ipſos Iudæos, eos ſcilicet, qui reliquerunt Deum, et obliti ſunt mõtem ſanctum Dei, hoc eſt Chriſtum Dominum,uel Eccleſiam, quæ figuratur per Hyeruſalem,ubi erat cultus Dei et vaniſsimis Diis,et iis qui non ſunt,uoluerunt adherere,quique ſpeciatim prę ceteris rebus vaniſsimis fortunæ menſam

ſam

Eam posuerunt Ioui ſtatori, Marti, et Mercurio, aliiſque falsò nominatis Diis, quos ſuperſtitio gentilium uenerari conſueuerat, *ponitis inquit menſam fortunæ, & libatis ſuper eam* q.d. vos ſtruitis illi altare, & hoſtias immolatis, qua in re, maxima fatuitas, & inſipientia in uobis declaratur, ponitis enim menſam fortunæ, hoc eſt ſpem omnem veſtram in rebus maxime dubiis, variis, & ludicris, & omni certitudine deſtitutis conſtituere uidemini, & ut vno uerbo dicam, in eo quod nihil eſt. Referunt quidam morem fuiſſe Aegyptiorum pœnes finem cuiuslibet anni parare cõuiuium ſatis lautum in honorem fortunæ, vel gratias ei agendo, quòd ille annus fuerit benefortunatus vel præcando quod fœlix & fauſtus ſit futurus ãnus ſequens & cuncta ei eueniant proſpera: & D. Hier. notat hoc loco quod huiuſmodi gentes à Deo alienæ inter alios errores, quibus implicãtur is eſt vnus. quod putant de iſtis inferioribus Deũ nullam habere curam, ſeu prudentiam, ſed omnia ſtellarum curſu, aut fortunę varietate gubernari. Hinc ille dicebat. Te fortuna Deam facimus, celoque locamus. & alius. Si te fata vocant aliter non uiribus vllis, vincere nec duro poteris conuellere ferro. Reprehendit ergo propheta eiuſmodi genus hominum, adeò vanum, atque profanum, qui fortunæ conuiuium, & libamina faciebant. Sed vereor ne pleriq. noſtrum eodem morbo laborent. Ponimus .n. fortunæ menſam, hoc eſt auaritiæ cui omnia obediunt. & Hier. 3. a minore vſque ad maiorem omnes auritiæ ſtudent. Sed vide, quę illis Deus comminatur. *Numerabo* (inquit) *uos in gladio, & õnes in cęde corruetis*; ac ſi nos vulgo diceremus (tutti andarete a fil di ſpada) ſed cur vſus eſt hoc verbo, numerabo vos in gladio? Dicunt quidam eiuſmodi ſuperſtitioſos homines conſueuiſſe in libando, & ſacrificando Demonibus numerum quendam obſeruare, Pithagoricos hac in re imitati, qui uolebant numeris omnia conſtare, & quaſdam illis virtutes ineſſe. Poptera quaſi eos illudens propheta ſic eſt locutus. *Numerabo uos in gladio*. q. d, vos numerum obſer-

Virgil. 1. Eneid.

A natis, ego quoque, dum puniam vos, numerum ſeruabo. i. quotquot obliti eſtis mei, gladio cedetis, itaut ne vnuſquidẽ poſsit euadere: per gladium verò intelligit omne genus ſupplicii, tã tẽporale, quã æternũ, et poſtremũ illud ac omniũ miſerrimũ, quod eſt priuatio regni cœleſtis. De hac cęde gladii loquutus eſt Moyſes Deut. 32. dum inquit Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus deuorabit carnes, huius occiſionis, & gladii, præter ea, quæ dixit, aliam affert cauſam ipſe Deus dum, inquit. *Pro eo quòd vocaui, & non reſpondiſtis, locutus ſum, & non audiſtis, & faciebatis malum in oculis meis*, me ſcilicet vidente, & cognoſcente, *& quæ nolui elegiſtis*: vocaui inquã vos p prophetas meos per internas inſpirationes, per pſpera, & p aduerſa, & deniq. per me metipſum vocaui, & non reſpondiſtis, locutus ſũ & non audiſtis ſicut dicitur Prou. 1. C & alibi ſępè ut per Hier. 3. c. Reuertimini ad me filii reuertentes. Et per Eſaiã: omnes ſitiẽtes venite ad aquas. per aliũ Euangeliſtam S. Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis, & reſpondere noluiſtis. Locutus ſum in parabolis, & omnia feci quæ facere debui, & nõ audiſtis me, immo cõtempſiſtis. De eodem conqueritur ſupra cap. 50. cum dixit. *Veni, & non erat vir, vocaui, & non erat qui audiret, & præterea* D *faciebatis malum in oculis meis*, & quod nã eſt iſtud malũ, quod eo vidente fecerũt id (nempè) quod ſummopere diſpliceuit ſuæ maieſtati, videlicet præponere malum bono, mendacium ueritati, impium iuſto, creaturam creatori; id quod fecerunt quando Barabam auctorem ſeditionis, & homicidii ſibi dari petierunt, auctorem verò vitę interfecerunt. Alij dicunt hoc magnum malum factum in oculis Dei id fuit, contẽpſiſſe Deum vocantem, cum ipſe fuiſ- E ſet proteſtatus ſe non eſſe miſſum niſi ad oues quę perierunt domus Iſrael. Dicit Nicalaus de Lira, malum quod vehementer diſplicuit in oculis Dei fuit, pauperum bona rapuiſſe, et fratres ſuos odio fore proſecutos. Sed tutius multò eſt dicere hoc malum quod diſplicuit in oculis Dei fuiſſe id quod di-

ſæpe alias

prouerb. 1. Hierem. 3.

Malum Deo exoſum.

ximos tradidisse sanguinem iustum.
Cum postea dicit. *Et quæ nolui elegistis.* Dicere quis poterit, voluntati Dei quis vnquam potuit resistere? quo pacto igitur potuerũt Iudęi eligere quod ip se nollet? Dicunt Theologi Deum multa permittere, quę nequaquã vult, permittit quidem multa mala, tàm culpæ, quã pœnę, quę quandoq; non vult, ut quando permittit bonos affligi, vt aliquid bonum inde sortiatur. Sed absolutè dicendum quæcunque vult Deus efficaciter, et voluntate (ut aiunt) beneplaciti, illa fiunt semper; quæ autem vult voluntate signi, non semper. Sed quę nam poterant esse quę elegerunt ipsi nolente Deo? dici potest, quod voluntas Dei erat, ut ipsi facerent voluntatem suã, iuxtà illud psa. 80. dimisi eos (inquit deus) secũdum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis: quod autē faciamus quod rectum est in oculis suis, est uoluntas dei beneplaciti et absoluta, de qua ps. 39. Vt facerem voluntatem tuam Deus meus uolui, et legem tuam in medio cordis mei. Et alibi Dauid precatur. d. Doce me facere uoluntatem tuam, quia Deus meus es tu. et dominus apud Matth. Non omnis (inquit) qui dicit mihi domine domine intrabit in regnum cœlorum, sed qui fecerit uoluntatem patris mei qui in cœlis est. Non ergo in solis uocibus, et uerborum strepitu consistit obseruantia mandatorum Dei, sed in executione et operatione illorum in corde puro, conscientia bona, et fide non ficta. Hi uerò putabãt se Deo placere et obsequium illi præbere in solis uocibus, et clamore uerborum. Cæterum Deus proponebat illis bonum, ipsi uerò eligebant malum, iuxtà illud Deut. 32. Dereliquerunt Deum factorem suum, et recesserunt à Deo salutari suo etc. *Propter hoc hęc dicit dominus Deus. Ecce serui mei comedent, & uos esurietis, serui mei bibent, & uos sitietis.* En sententia, et iustum Dei iudicium? Ecce fines, et præmia, seu retributio bonorũ, et malorũ, quia dominus amat iudicium, et non derelinquet sanctos suos, in æternum conseruabuntur. iniusti punientur et semen impiorum peribit. Et quemad-

[Margin: psalm. 80. — Psal. 142. — Matth. 5. — Deut. 32. — Tex. 5.]

A modum rectè dixit Cyrillus propheta semper componit atque necessario iungit cum coronis ęrumnas, ut utroque modo adducat audientes, ut sentiant et faciant quę ipsi placent: nam sicut pręmia ad uirtutis desiderium inescant, sic pœnæ acerbitas à uitiositate quandoq. deterret, et reuocat ad meliora. Artificiosissimè igitur in animos uocatorũ influit, cùm præmia illis promittens, tùm punitionē minitans. hoc est quod
B dicit. *Ecce serui mei comedent, & uos esurietis.* Ponit autem (ut distinctè procedamus) in tribus discrimē inter utrosque, bonos inquam & malos, uidelicet; in abundantia bonorũ temporalium: deinde in lætitia, et iocunditate animi; postremo in diuersitate nominis: dicit ergo propter hoc, idest propter aliquorum promptitudinem, et alacritatem in obseruantia mandatorum meorum, hi commedent bibent, et lętabuntur:
C è cõtra, uerò ob aliorũ contumaciam, et contentionem hi esurient, et sitient et perpetuò confundentur. Serui inquam, mei comedent, et uos increduli esurietis. iuxtà illud psal. Diuites eguerunt & esurierunt, inquirentes autem dominũ non deficient omni bono. Ecce serui mei bibent, et uos sitietis. Ecce serui mei lętabuntur, et uos confundemini. Tristitia cordis, et perplexitate animi numquam quiescetis. *ecce serui mei lau-*
D *dabunt præ exultatione cordis* iuxta illud psal. 31. lætamini in domino, et exultate iusti, et gloriamini omnes recti corde, *Et uos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus ululabitis, & dimittetis nomen uestrum in iuramentum electis meis. Et interficiet te dominus Deus & seruos suos uocabit nomine alio.* Ex prędictis cõtrapositionibus uult sũmatim inferre sãctissimus hic uates quod iusti, et pii replebũtur omni bono, impii ve-
E rò, et reprobi afficiētur omni malo. Iuxtà illud Paul. Gloria, honor, et pax omni operanti bonum, Iudeo primũ, et Grę co: Ira autē, et indignatio, tribulatio, et angustia in omnem animam hominis operãtis malũ, Iudęi primum, et Greci. Nec uelim existimes hoc loco temporalia bona tantũ Dei seruis esse cõferēda cũ uideamus plerũq. bonos, et iustos

Deiq.

[Margin: Cyril. expos. — Psal. 33. — psalm. 31. — Rom. 2.]

Deiq. seruos esuriem pati, & quæcunq. alia corporis incommoda; quemadmodum præsertim hoc anno summo omium dolore perspeximus oculis nostris Perusiæ, & ferè per vniuersam Italiam id ipsum nostris auribus audiuimus. Sed per horum bonorum promissiones Spiritus sanctus demonstrare voluit bona spiritualia, & beata cœli gaudia. In hoc quidem statu præsentis vitæ boni satiantur pane vitæ, & intellectus, & aqua sapientię salutaris, hoc est agnitione veritatis, & perceptione diuinorũ mysteriorum reficiuntur, quin & perceptione corporis, & sanguinis Domini, qui est panis ille viuus, qui de cœlo descendit, ex quo si quis manducauerit, viuet in æternum. In alia verò vita, & in cœlesti patria visione diuinæ essentiæ, & illius fruitione plene satiabuntur, & gustabunt abundanter, ac indesinenter diuinæ bonitatis dulcedinem, quibus profecto bonis carebunt omnino, qui non quæsierunt Deum, vel quæsitum, & inuentum noluerunt apprehendere, de hoc pane dicebat Saluator. Beati qui manducant panem in regno patris mei. De hoc pane loquebatur etiam apud Luc. 22. d. ad discipulos suos. ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo. Cum postea dicit. *Serui mei latabuntur*: nulli certè dubium, quia ibi erunt vbi non est luctus, neque clamor, & vt dixit Saluator. Gaudium vestrum nemo tollet à vobis: vos autem increduli, & putaces filii, confundemini, & pudore vehementer afficiemini, mœrore, ac tristitia cōfecti eritis videntes quos vos reprobos, et infames, ac inglorios putabatis vestrum in locum successisse, & vestram vobis arripuisse benedictionem Serui mei laudabūt pręexultatione cordis, se agnoscentes non frustra Deum coluisse, & laudabunt magnificentiā gloriæ sanctitatis Dei, iuxta illud ps Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Vos autem miseri, & infœlices homunculi clamabitis præ dolore cordis recogitantes quam male feceritis, quæ Deus prohibebat eligere, & apprehendere, & pre contritione spiritus vlulabitis: vlulatus .n.

Luc. 14.

Luc 22.

Psal. 83.

Vlulatus quid.

A vt dicit glos. est vox confusa, horribilis, & inecōcinna, absque vlla verborum expressione, doloris, & angustię designans vehementiam. Et ibi maximè erit iste vlulatus, cū demersi fuerint in inferno. Contritio autem spiritus non hoc loco accipienda est pro dolore ex Dei offensa ob delicta perpetrata; sed notat quandā animi abiectionem. & quasi desperationem quandam de irreparabili damno, in quod sua culpa inciderunt, & huiusmodi B erit pęna, & afflictio pro commissis culpis, & magnis facinoribus perpetratis, *& dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis, & interficiet te Dominus Deus*. Transit hoc loco vates à plurali in singularem, quę quidem particula est aliquantulum obscura, sed antequā eam exponamus, dicamus quicquā aliud super verbis iam expositis. Dicūt. n. quidā ex veteribus, quòd eiusmodi contrarietatem penes retributionem bonorum, & C malorum habemus quoque expressam à Domino apud Lucam c. 6. vbi inquit. Beati pauperes spiritū qm̄ vestrum est regnum Dei. beati qui nunc esuritis, quia saturabimini; beati qui nunc fletis, quia ridebitis: & postmodum: væ vobis qui saturati estis, quia esurietis, vę vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis, et flebitis; vbi videre est loci, & temporis vicissitudinem Qui. n. in hoc mundo patiuntur esuriem, atque sitim, in al o sæculo satu D rabuntur pane cęlesti, & aqua diuinę bonitatis, et sapientię, vt dictum est. Cōtra verò qui in hac vita pręsenti induuntur purpura, & bisso, et epulantur quotidie splendide, in alio statu esurient, & sitiēt, & prę dolore cordis, & contritione spiritus vlulabunt vt canes. De hoc cibo, & potu quo reficientur in cœlo electi Dei loquebatur etiam Saluator Matth. 5 cū dixit. Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur, & Bea E ta Virgo conformiter huic dicto dixit etiam & ipsa. esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes Cęterum videamus quid velit Esaias cum dixit, de reprobis, ac damnatis; *& dimittetis nomē vestrum in iuramentum electis meis*. Textus LXX Interpretum sic habet. Relinquetis nomen vestrum in saturitatem electis meis, consului peritos quosdam Hæbreos

Cōtritio qd.

Luc. cap. 6.

Matth. 5.

Text. 6.

Iuramentū dimittere.

Hæbreos super hac dictione,& audio vtriunq. per eã significari, i.iuramentum, & saturitatem. Si legamus iuramentũ, sensus est. quòd electi mei,cum fuerint iuraturi super aliquo dicto, & facto magni ponderis iurabũt per illud nomen, siue numen, per quod vos miseri iurare consueuistis, aut alioquin permissum fuit, & sic dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis, quia scilicet non licebit amplius vobis iurare, ceũ nullius fidei,vel existimationis hominibus, nulla enim dabitur fides iuramentis vestris.vel non licebit vobis amplius iurare per Deum Abraham, Isaac, & Iacob, quia iam dereliquistis, & abnegastis eum, nihil amplius vobis commune cum illis. Alius sensus est. nomen vestrum erit adeò nefandum, & detestabile apud electos meos, quòd non audebunt vos nominare dum contigerit eos iurare. Vel melius sic. *Dimittetis nomen vestrum in iuramentum*, hoc pacto scilicet, quando quis vestrum voluerit iurare, & sibi ipsi aliquid imperari, sic dicet. Si ego feci, aut fecero tale quid, aut tale, faciat mihi Deus, id quod contigit Iudæis:

Vel nomen eorum erit in saturitatem electis meis. hunc in modum, quia tam horrenda,& execranda audiuimus de Iudæis, & vsq. adeo abhominabilia, quod nolumus quicquam amplius audire, saturati sumus, & pleni, obturabimus potius aures, quàm velimus de eorum flagitiis, & facinoribus quicquam aliud scire, & sic nomen eorum erit in saturitatem electis Dei.

Datur alia expositio præfatis verbis, videlicet, dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis, hoc est in blasphemiam, & execrationem; sic enim accipi solet quandoque iuramentũ pro execratione, quæ expositio non multum differt à precedẽti. D.Hieronymus vnà cum Cyrillo aliã afferunt interpretationem (videlicet) dimittetis nomen vestrum electis meis, i.gloriam, dignitatẽ, quam olim habuistis, & egregiam nominationem, quia vocabimini populus Dei, sors Dei, & filii dilecti ipsius Dei, omnes istę nuncupationes erunt deinceps electis meis, ipsi quidem vocabuntur populus Dei, electi Dei, & heredítas eius, vt impleatur quod dixit Deus aliquando per Oseam Prophetam, vocabo non populum meum, populum meũ, & dicã non populo meo, populus meus es tu: neque enim putandum est (vt ait Diuus Hieronymus) quicunq. sunt ex Israelitis, Israel esse, nec qui semen Abraham, omnes filii, sed hi tantum, qui sunt ex fide Abrahę, quibus dicere solebat ipse Christus. Si essetis filii Abrahę, opera Abrahę faceretis, quare ne velitis dicere (dicebat Ioannes Baptista Matth.3.) Patrem habemus Abraham, potens est enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahę, & qua (quęso) ratione poterant isti pseudo Hębrei dicere se esse filios Abrahę, qui dixerunt ligno, et lapidi (vt patet) Hierem. 2. tu genuisti me. Qui ergo sunt ex Israele secundum spiritum, hi verè Israel poterunt dici. Nolo silentio preterire aliam huius loci expositionem, quę ex commentario Cyrilli potest elici. Cũ enim dicit Propheta. Dimittetis nomen vestrum, siue relinquetis nomen vestrum electis meis, quia scilicet nemo eorum qui semel sunt electi, admittet nomen superstitiosorum, nullus enim vocari patietur simulachrorũ cultor impius atq. prophanus, sed quisq. magis cupiet nuncupari populus sanctus, gens electa, et regale Sacerdotium et populus acquisitionis. Nullus itaque audebit se vocari nomine vestro, vsqueadeo erit nomen probrosum, turpę, et ignominiosũ quod est dictu in iuramentum, i. in odium, et maledictionem, et omnes istę expositiones ferè in idem incidunt: sic videlicet, quòd Iudęis non licebit amplius iurare, quia nulla eis fides adhibebitur, vel qui iurando eorũ nomina haud quaquàm nominabuntur nisi execrando, aut imprecãdo.

Dicit posimodum. *Et interficiet te Dominus Deus* Nescio sanè cur fiat ista trãsitio à plurali in singularẽ, et quę nam hic Dominus loquatur. Sed ex dictis existimandum est sermonem dirigi ad ipsum populum Hębreum, de quo hucusque est locutus: loquitur ergo in singulari; vel quia vniuersum coetum impiorum, pro vno tantum populo voluit accipere, vt qui in vna, et eadem naui con-

Marginalia: D. Hieron. — Hierem. 2. — Cyrilli expositio. — A, B, C, D, E

constringuntur, et unam, ac eandem sententiam accepturi, vel eidem damnationi obnoxij futuri sunt omnes, vel loquitur in singulari, quia vnusquisque pro se onus suum portabit. Nos igitur omnes dicit textus, interficiet Dominus Deus spiritu oris sui gladio, & fame morientur, & erunt in maledictionem, & opprobrium cunctis gentibus, vt præd. Hier. d. In gladio, & fame morientur, & erunt in iusiurandum, in miraculum, maledictionem, & opprobrium, & seruos suos vocabit nomine alio, in quo quidem, dicit textus,

qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, amen, & qui iurat in terra, iurabit in Deo, amen.

In quo scilicet nomine, qui benedictus est super terram, idest qui fœlix, & fortunatus erit, & benedictionibus repletus, aut etiam qui benedicit, & bene sibi & aliis super terram præeatur, benedicetur in Deo, Amē. hoe est, & erit benedictus, quia dixit quodcunq. petieritis patrē in nomine meo dabit vobis: qui enim promittit, est Deus verus, & verax, fidelis, & constans in omnibus verbis suis, & sāctus in omnibus operibus suis, & vsque adeo potens, q̄ pot est facile, quod promittit præstare, contingit n. frequenter quod petimus non accipere, eo quod male petamus, sicut dixit ipse Iacob cap. 4. Vel qui baptizatus est in nomine Domini, dum fuerit baptizatus, benedicetur in Deo Amen. i. benedictionibus replebitur, & locupletabitur. Sic &, qui iurat in terra, iurabit in Deo, Amen. si quis enim in hoc mundo visibili iurabit in Deo, iuramentum suum erit efficax, & validū, quia scilicet iurabit in eo, & per eum, qui est summa veritas, & falli nō pōt, nec fallere, & sic iurabit in Deo, Amen. Cum .n. hoc nomen in quo nominamur, vel à quo sumimus denominationē Christus Dominus a quo Christiani dicimur, & nuncupamur (Antiochiæ.n. primum Christiani fuimus nuncupati, cum inq̄ istud nomen a quo benedicimur, vel aliquod bonū petimus, aut per quem iuramus. Dei nomen vsurpare consueuerimus, necessario colligitur Christum esse verum deum: quare cum petimus aliquid nomine Christi, siue per Christum, vt quando dicimus ita me Christus adiuuet vel ita me Christus amet, semper in his locutionibus Deum intelligimus. hoc significauit Apostolus 2. Cor. 1. cum dixit. Quotquot .n. promissiones Dei sunt, in illo est, ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram. Hæc autem dictio (amen) nō solum est nota, & signum optantis apud Hæbreos, vt dicunt aliqui in ea lingua periti, verū & asserentis, & confirmantis. Hanc particulam planius exponunt aliqui, dicentes: quod quando fuerit Christi Euangelium plenè diuulgatum, non per Iouem aut Mineruam, aut per aliquem huiusmodi falso nuncupatorum Deorum, sed per Christum, vel in nomine Christi iurabunt. Huius expositionis est etiam D. Hieronym. qui ex aliis etiam locis Christum Iesum esse verum Deum facilè probat aduersus Arrianos. Sed modo non est nobis curæ hoe verissimum, & sanctissimum dogma aliis testimoniis comprobare. Hilarius enim subtiliter admodū, & efficaciter aduersus eosdem Hæreticos lib. 5. de Trin. probat Christum esse Deum, uerum Deum, & non alium Deum. præter ipsum Deum, qui est Pater licet sit alia persona præter ipsum. Cyrillus etiam hanc eandem partem exponens dicit. Illud nomē quo nos deinceps nominari oportebit, est nomen sanctum, gloriosum, & benedictum, quod nos benedicere semper, & laudibus efferre conuenit. & si qua fuerit necessitas iuramentum adhibere, fas erit iurare per Deum verum, & non per alium quempiam, vt faciebāt Gentiles. Sic enim Dominus præcepit per Moysem d. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies, & per nomē eius iurabis. Cum autem quis iurat per Christum, nulli dubium, quòd iurat per Deum amen, idest per Deum verum. per Deum approbantem, & ratū habentem quod iuratur. propterea magnum est piaculum, & grauissimum est peccatum peierare, vt aliàs dicemus.

Sequitur textus. *Vocabit seruos suos nomine alio.* Et textus LXX. habet nomine nouo, quia s. non amplius populus Dei electus, vocabitē Iacob, Iudas, Ephraim & similia; quemadmodum, & supra dictum

Margin notes: *Iurare in Deo Amen.* — *2. Cor. 1.* — *Amen quid significet.* — *Notat qui dā postillator modernus admodū ingeniosus quòd in vet. test. nūquā Deo additur ista dictio. Amen. sed tantum in nouo.* — *Hilarius lib. 5. de Trin.* — *Deut. 6.*

ctum est. Nec mirum quòd vocabitur Dei populus nouo quoddam nomine, i. populus Christianus, qa reliqua omnia facta sunt in Christo noua, cultus, vita, & *legis latio*: non .n iam amplius vmbris, & figuris inutilibus occupamur, & adhęrescimus, sed Deo qui supra omnes est in spiritu, & veritate cultum pręstamus, & venerationem; neque Scribarum & Pharisæorum viam ingredimur, litteræ vetustatem summo habentisque in præcio, sed in nouitate vitæ Euangelicę ad Christũ properamus. & nomine eius velut corona quadam insigniti, Christiani dicimur, & nuncupamur. De hoc nomine nouo vid. Hilarium, lib. 5. de Trin. qui non aliud esse nomen istud asserit, nisi nouam professionem. Et mox sequitur. *Quia obliuioni tradita sunt angustię priores, & quia absconditę sunt ab oculis nostris*. Arbitror per hæc verba reddi causam paulò ante dictorum, cur scilicet serui nomini lætari debeant, & exultare in Domino, & consequenter alio nomine vocari, quàm in veteri lege, & eo tempore, quo vigebant duodecim illę tribus; & inqnit, hoc (supl.) fieri debet, qa priores angustiæ, hoc est laquei, & ligamen legis, & illarum ceremoniarum, quibus grauiter olim prěmebatur, obliuioni sunt traditę, non ita quidem quòd illarum memoria omnino deficerit, sed quia succedentibus leuioribus mandatis, & præstantiore cultu, priores illę cerimoniæ sunt obliteratę, & ideo non congruebat vlteriorem de eis considerationem haberi, quandoquidem (vt d. D. Hier.) malum quoddã & cruciatus est aĩæ pręteritorũ malorũ recordatio; sicut e: rerũ irrecuperabiliũ; sũma fęlicitas est obliuio, quemadmodũ etiam mihi inter loquendum dixit. fel. recor. Vrbanus VII. dum esset in minoribus. Sic etiam Deus per hunc eundem Prophetam dixit cap. 54. ad Ecclesiam gẽnum ad mulierem illam sterilem, & pauperculam. Confusionis adolescentię tuæ obliuisceris, & opprobrii uiduitatis tuę non amplius recordaberis. At Cyrillus à quo non dissentit D. Hieron. arbitratur has angustias fore cum Demonum peruersę tirannidi subsistebant; iubebantur enim infœlices populi, non

Sententia pulchra.

A oues, & boues, illis immolare, sed filios, & filias, vt Deut. 32. Immolauerũt filios suos, & filias suas dęmoniis; & Diis quos ignorabant, quorum tanta erat multitudo, quòd non facilè possent numerari, & quos adorare cogebantur, de quorũ quidẽ numero, & multitudine, vide Diuum Aug. in prioribus libris de ciuitate Dei. & Mar. Varronem. Probabile est etiam (inquit Cyrill.) granem admodum, & intollerabilem fuisse illorũ demonum B cultum, & seruitutem, qui cum sint fortissimi, & potentissimi, quorum potestati, nulla quæ est super terram potestas, & fortitudo potest comparari, suos cultores frequenter opprimebant, & trucidabant. est enim dęmon perpetuus, & implacabilis humani generis hostis. qppe qui semper circuit quærẽs quem deuoret. Lętari ergo, & exultare eos oportebat, & prioris angustiæ penitus obliuisci, & huius causam reddit ipse Deus. d. *Deut. 32.*

C *Ecce enim ego creo cęlos nouos, & terram nouam: & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor.* id quod antea dixit. *Priores angustia absconditæ sunt ab oculis nostris*, q. d. futurus est alius mundus, & alia viuendi ratio, alius status in quo longè fœliciores, & angustiores q̃ prius erunt homines, vt potè non tot laqueis, & vinculis legalibus attriti, & cõstricti. D. Hier. vnà cum plerisq. existimat hoc vaticinium de tempore consu- *Text. 7.*

D. Hieron.

D mationis sęculi fore intelligendum, in quo cœlum nouum, & terram nouam constituendam esse prædicitur, vt etiam habetur Apoc. 21. vbi dicit, & vidi cęlum nouum, & terram nouam, primum .n. cęlũ, & prima terra abiit, & mare iam non est. At ipse Hier. hoc in loco quem nũc exponimus dicit. Nequaquam esse credendum quod substantia huius mundi penitus tollatur, sed in melius commutabitur, quo pacto videtur qnasi tolli, & E destrui, sed reuera ita contingit, sicut qñ quis è puero euadit adolescens. tũc puerilia videt' tolli, & auferri, sed illa ętas, illa facies, & figura tollitur, non substantia pueri, quo pacto dixit etiam Porph. in suis pręidicabilibus quod sortes senex differt à se ipso puero; & hoc quidẽ docuit Apostolus cum dixit. Præterit figura huius mũdi; figura dixit, non substantia. *Apoc. 21.*

Cœlum nouum & terra noua quę stantia. Et quanquam ista expositio, vel iste verborum sensus non sit reprobandus, mihi tamen magis in hac parte alio rum sententia satisfacit, ut per cœlum nouum, & terram nouam, quæ se Dominus asserit esse creaturum intelligamus nouę legis, & noui regni dispositionem, & constitutionem futuram post Christi aduentum: tunc enim profectò nouum erit cœlum, et noua terra, et alia viuendi ratio: non amplius in tenebris homines delitescent, non erunt subiecti tot legibus, edictis, statutis, et hominū traditionibus & denique non tanquam serui sub lege, sed sicut liberi erunt sub gratia constituti, erit inquam alius cultus, alius ritus, et alius obsecrandi modus, alia itidem ratio, expiationis, & sanctificationis: sicut etiam alius erit populus, *Psal. 101.* de quo loquens Dauid inquit. Populus qui creabitur laudabit Dominum. Dicit D. Thom. quòd erit cœlum nouum, & terra noua, de cœlo quidem, noua erunt auxilia, de terra verò, noua conferentur beneficia Et ut breuiter dicam Per hoc cœlum nouum, & nouam terram nihil aliud, quam regnū Christi, quod est mul tò præstantius, & gloriosius, quā sit iste mundus visibilis, intelligendum nobis est; in hoc enim regno Christi, præter verum Dei cultum, præter euangelium, præter alia præcepta, & documenta, quę nobis exhibentur, & præter salutaria sacramenta quæ nobis conferuntur, uigent sanctitas Apostolorum constantia, & fortitudo martyrum, dignitas, & authoritas Sacerdotum, & Confessorum, Castitas, & Continentia Virginum, quę omnia sunt longè præstantiora, & excel lentiora cunctis mirabilibus mundi, & astris cœli, sicut etiam cantat Ecclesia, de Cruce in qua pependit Christus Dominus noster, dum inquit. O crux splēdidior cunctis astris mundi. Et in plerisque aliis locis sanctarū scripturarum iusti comparantur Soli, Lunę, et stellis, quamquàm sint longè pulchriores, & præstantiores. Fulgebunt iusti sicut Sol in conspectu Dei: quasi stella matutina in medio nebulæ, quasi Luna plena in diebus suis lucet; sic itaque per cœlum nouum, et terram nouam intelligere debemus Christi regnum spirituale, et

A æternum. Hęc ipsa verba memini, mihi olim cum anno 1570. vniuersi ordinis Augustiniani cura esset credita, imprudenti fortasse, et propriis viribus plus nimio fidenti, coram patribus excidisse: Sperabam enim Deo adiuuante fore, et quę paululum collapsa fuerant restituerem, multaq. pręterea vtilia constituerem (ita vt videri) facile possem, cœlum nouum, et terram nouam, quod ait Propheta, effecisse quę-
B dam tamē me pręstitisse, arbitror, conatus certè sum, plura et aggressus essem, nisi me in medio cursu, partim tēporū iniuria, partim aliorū cōsilia, et quo unda cōcilia desistere coegissent, sed prosequamur expositionē textus. Per cęlū ergo nouū, et terram nouam non ipsius orbis noua constitutio, sed alicuius alterius rei in aliam formam, seu figurā cōmutatio, siue de bono statu in meliorē, siue de bono in deteriorē transmutatio
C indicatur, quemadmodum continget in consumatione sęculi, quod corpora cœlestia, et elementa innouabuntur, non quantum ad substantiam, sed quantum ad claritatem, et decorē, et corpora damnatorum de malo in deteriorem transferentur. Dicit deinde Deus per Prophetam. *Et non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor*, q. d. non solum angustię, calamitates, et erumnę quas passi fuerint non erunt in memoria, sed
D quęcunque bona, ac delectabilia huius mundi collata bonis, et gratiis in regno Christi possidendis, erunt longe minora, et uiliora, quam existimari possit, et propterea non erunt amplius in memoria, neque super cor ascendent, i non [illegible] dent sub appetitum neque in desiderio erunt. Qui .n pręgustauerit bona cęlestia, hęc omnia terrenna paruifaciet, vt opes, honores ac dignitates, & quascunque huius sæculi delitias, ac volu-
E ptates. *Sed gaudebitis inquit, & exultabitis vsq. in sempiternum in his quæ ego creo*, hoc est in hac noua dispositione quam paro in creando, & costituendo nouum orbem. gaudebitis inquam, & exultabitis, hoc est indies magis gaudebitis, & veterum bonorum facilè obliuiscemini. D. Thom. gaudebitis inquit, & exultabitis, idest vehementer gaudebitis, &

tis, & incredibili, & sempiterno gaudio lętabimini, vt vnà cum Paulo Apostolo quæ retro sunt, & quæ iam præterierunt obliuiscentes ad anteriora vos ipsos extendatis. Particula illa *vsque in sempiternum* designat hunc amorem, & appetitum bonorum inuisibilium nunquam defuturum, quia cum Deus sit fons, & pelagus indeficiens, quo magis eo fruimur tanto magis appetimus. Et cum de Ierusalem superius Propheta fuerit locutus, & in persona populi fuerit prę-
B catus Deum, ne perpetuo vellet aduersus illam indignari, nunc respondet & inquit. Non solum supp. ereo cœlum nouum, & terram nouam & vos electi mei gaudebitis, & exultabitis vsque in sempiternũ in his quæ ego creo, verum etiam gaudebitis, & exultabitis, *quia ecce, ego creo Ierusalem, exultationem, & populum eius gaudium*; Nec solum creo Ierusalem exultationem, &c. sed & ego (dicit Deus) exultabo in Ierusalem, & gau-
C debo in populo meo, & non audietur in eo vltra vox fletus, & vox clamoris: Dicitur creare Ierusalem exultationem, vt sit tota iubilatio, & exultatio, & populũ eius similiter totum gaudium, & exultationem, q. d. Nihil erit ibi triste & luctuosum, lætitia sempiterna erit super capita eorum gaudium & exultationem obtinebunt. Hæc Ierusalem, quam nuper, vel potius ab æterno dicitur Deus
D creare, ea est, de qua loquitur Ioan. 21. suarum reuelationum, vbi dicit. Ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Ierusalem nouam descendentem de cęlo, per quam cœlestis patria, in qua verè est perpetuum gaudium, & exultatio intelligi potest, vbi Deus gaudet cum Angelis, lętatur cum Archangelis, exultat, & iubilat cum sanctis animabus: vbi non audietur vltrà vox fletus, & vox clamoris, quia absterget Deus omnẽ lacrymam.
E Exultabunt sancti in gloria. & lætabuntur in cubilibus suis. Possumus etiam per hanc nouam Ierusalem (vt diximus à principio) intelligere Ecclesiam sanctam, Catholicam, & Apostolicam dum sumus in hoc statu. in qua tametsi aliquando sit fletus & clamor, nihilominus cum recta est conscientia neq; inest quicquam, quo contristari, & dolere debeamus parum cõfert, aut valde medicum ad excludendum gaudium & exultationem, qua ob Dei gratiam gaudere possumus, & iubilare. Dixit enim Christus gaudium vestrum nemo tollet a vobis. & Dauid ps. 67. Iusti epulentur, & exultent, &c. Et alibi. Exultent iusti in Dño, & delectentur in lætitia, ut vere quidem dixit Salomõ Prou. 15. Secura mẽs quasi iuge conuiuium. et alibi legitur Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. Et quanquam nos dum sumus in gratia, vel cor nostrum non repræhendit nos, ac proinde nihil est, quo tristari debeamus; verumtamen si fratrem nostrum viderimus contristari, mœstum esse, ac dolere, compatiendum nobis est, & nihil operis, aut opere prætermittẽdũ, quo illum cõsolemur, & ex omni tribulatione eripere studeamus. Dicit enim D. Greg. in lib. mor. Nullus quippe perfectus est, qui inter proximorum mala, patiens non est. Sicut etiam monebat Apostolus. d. Alter alterius onera portate, qui enim æquanimiter aliena mala nõ tollerat, ipse sibi per impatientiam testis est, quia à boni plenitudine longe distat. Abel quippe esse renuit, quem Cain malitia non exercet. Et particulam illam, non audietur in eo vltrà vox fletus & vox clamoris, in eo videlicet populo grato, & electo vltra, quę dictio non superfluè est posita. dicit .n. Cyrillus. Non audietur vltrà velut (scilicet) accidere solebat in Iudaismo, vbi pauperes opprimebantur, viri probi, & sapientes habebantur contemptui, neq. vllus erat locus iustitiæ, ac postmodum nullus erit iniuria affectus, neq. sine causa oppressus: Nulla erit vox clamoris, vt monebat Apostolus ad Eph. 4. d. Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia. Estote autem inuicem benigni: misericordes, donãtes inuicem sicut, et Deus in Christo donauit nobis. Aut etiã dicas ꝙ in populo Dei, & inter seruos eius non audietur vltrà vox fletus, & vox clamoris, q̃a serui Dei, tametsi multa patiuntur, & fletus & clamoris iustas habeant causas, tamen ob amorem Christi patienter omnia sustinebunt, imo in tormentis oblectabuntur,

Psal. 67.
Cor. 1.
Gal. 6.
Eph. 4.

tur, & gaudebunt; veluti Beatus Laurentius, qui dum in craticula superpositus vreretur dixit ad impijssimum Tyrannum, verte & mâduca, nam carbones hi nõ dolorem sed refrigerium mihi prẹstant; sic, et de plerisq. alijs sanctis martyribus, & gloriosis virginibus testimonia clarissima possumus hoc loco in medium afferre: quẹ autem hucusque diximus non solum de ecclesia triumphante, & de beatis animabus cũ Christo regnantibus, sed & de ecclesia præsenti, idest de his, qui in agone huius sæculi contendunt, vt incorruptibilem coronam accipiant intelligi possunt.

Sequitur textus, *et quidẽ difficillimus*, (vt rectè dicit Cyrillus) qui asserit ꝓfundam esse hanc considerationẽ, & obscuram admodum huius prophetiæ nobis propositæ intelligentiam; id quod ego maximè sum expertus, tũ ob varias horum verborum ediniones, tũ ob uarias, & longè diuersas interpretũ expositiones. Certum est tamẽ Prophetam, quod iam inceperat prosequi enarrare, uidelicet, immunitates, et priuilegia noui orbis, i. orbis Christiani, illius (inquã) orbis, in quo Christus regnat, & plerique, oẽs eiusmodi immunitates ad regnum tantum cœleste existimant esse referendas: nonnulli uerò ad regnum hoc terrenum, terrenum (inquam) in quo non habitare oportet, & commorari, dum peregrinamur a Deo, & ambulamus per speciem in enigmate, quod quidem regnum, hoc est prẹsens Ecclesia vocatur etiam a Christo Domino regnum cœlorum. Nos uerò adducemus expositiones aliorum aptantes uerba prẹsentis textus quoad fieri potest ad ecclesiam utroque modo acceptam: postmodum nos afferemus expositionem illam, in qua enucleãda, & expiscanda multũ insudauimus, ut uerbis præcedentibus, & consequentibus conformem redderemus: hæc suot uerba. *Non erit ibi amplius infans dierum, & senex qui non implea. dies suos, quoniam puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit* Planus literæ sensus, meo quidem iudicio talis est, ꝙ s. in regno Christi gratioso, & amabili nulli fiet iniuria, erit quisque sua sorte contẽtus, non erit amplius infans dierum, idest quisque perficiet cursum, & periodum ætatis suẹ, nullus erit ibi immaturus et prẹcox & nullus erit senex qui non impleat dies suos, & huius rei argumẽtum est, quòd puer centum annorum morietur, etsi in spatio tot annorum fuerit peccator maledictus erit, omnes (inquam) maledicent ei, blasphemabunt, & uelut execrabilem habebunt, & quoniam re uera ista non apparent inter mortales dum hic viuimus, ꝙ scilicet quisq. compleat cursum suẹ ẹtatis, nec ut plurimũ reperitur q sit sua sorte contentus, ideo oportet aliò horum uerborum sensum referre. Dicunt igitur aliqui, quod Propheta subobscure loquitur, & sensus est horum uerborum quod ibi, i. in cœlesti patria, in qua dixit non audiendam esse ulterius uocem fletus, et uocem clamoris, neque amplius erit infans dierum, & senex qui non impleat dies suos, quòd in cœlesti, et superna Ierusalem, quæ est ciuitas Dei uiuentis nõ erit amplius infans dierum, quia s. nulla erit diuersitas, statuum, siue ætatum sed omnes trãsferemur, ac resurgemus in uirum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut iã non simus paruuli fluctuãtes, et circũferamur omni uento doctrinæ, et cætera, quæ dicit Paul. Apost 4. ad Eph. adeò quod ibi non erit discrimen senis, et pueri, sed omnes in eodem statu erimus: Sed contra hoc duẹ sunt rõnes, quarum altera est quòd scribit Ioã. in Apoc. 20. cap. Vbi dicit se uidisse mortuos, magnos, et pusillos stantes in conspectu Throni: altera est, quomodo potest ueritatem habere, quod hic dicitur, scilicet ꝙ ibi non erit senex qui non cõpleat dies suos; et præterea ꝙ ibi puer centum annorum morietur et peccator centum annorum erit maledictus; propterea dicũt alij per ea uerba, quẹ maximè difficultatem faciunt in proposito, et quibus describitur omnes lõgissima ætate uicturos, ipsam ẹternitatem designari, et ꝙ in cẹlesti patria non erũt infantes, hoc est illi qui semper addiscunt, et nunquam ad scientiam ueritatis perueniunt: Et stante ista expositione tolluntur obiectiones adductæ cõtra eam. Quod enim dicebatur ex Apoc. cap. 20. ꝙ ipse

4. Eph.

Apoc. c. 20.

℘ ipse uidit magnos, et pusillos. dicit D. quòd illa diuersitas ætatis, aut quantitatis non indicat differẽtiam statuum, sed differentiam meritorum; paruuli .n. dicuntur qui minora, & pauciora bona sũt operati; magni verò, qui longè maiora. Vel secundum D. Hier. paruuli dicũtur, qui sunt digni misericordia, vt qui ex ignorantia, aut fragilitate aliquid mali perpetrarunt; magni verò, qui sunt potentes, qui etiam potenter tormenta patientur, quoniam fiet iudicium sine misericordia, his qui non fecerunt misericordiam. Nicolaus de Lyra vult per infantem hoc loco intelligi eum hominem in quo nec scientia, nec virtus, nec aliquod bonum opus extiterit, per senem autem, in quo multa sunt merita. Cum ergo dicit textus, *in illa sancta ciuitate nõ reperiri infantem dierum, nec senem, qui non impleat dies suos*, vult innuere quod ibi non erit defectus vllus nec scientiæ, nec virtutis, sed ibi erunt omnia bona. Hugo sic exponit. Non erit ibi infans dierum, idest non erit qui vitam puerilẽ semper duxerit, & non apprehenderit quę verè bona, & iusta sunt. Nec erit senex qui non impleat dies suos, idest qui totã vitam suam non egerit prudenter, ac sapienter, sicut legitur de Abraham Gen. 25. qui mortuus est in senectute bona, perfecteque ętatis, & plenus dierum. Cũ verò subdit, *quòd puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit*, difficile admodũ potest aptari Ecclesiæ triumphanti, dicit tamen D. Hier. per ea verba designari, ℘ in illa cœlesti patria nulli deerunt annorũ spatia, nec supererunt, & alio nondum solidas habente vires alius non definet esse qđ fuerit, & decrepita ætate marcescat; Perueniuntque omnes ad centenarium numerum, qui numerus est Symbolum, & signum perfectionis, vt ait Aug. to. 2. Epist. 89. Multipliciter n. in sacris litteris tam veteris, quàm noui testamenti cõmẽdatur, & celebratur iste numerus. legimus .n. Gen. 21. quod Abrahæ centenario natus est filius Isaac, præterea Matth. 19. pollicetur Christus his qui relinquunt omnia propter ipsum centuplum accepturos, & vitam æternam possessuros, & Lucę 8. dicit idem Christus

Iac. 2.

Numerus centenarius in sacris litteris commẽdatur.

Gen. 21.

Matth. 19.

Luc. 8.

A Dominus, quòd semen cadens in terram bonam pro vberrima fruge afferet fructum centesimum: Numerus itaque centenarius est numerus indicans perfectionem. Cum ergo dicitur in textu. Puer centum annorum morietur, idest non prius morietur, quàm fuerit adeptus perfectionem. Alii secus dicũt, quod in cœlesti patria nullus erit infans dierum, i. nullus erit qui habeat modicum tempus, & qui vixerit paucos dies,

B quoniam etsi multi in infantia fuerint de hac vita sublati, cum tamen peruenerint ad cœlestem patriam fœliciter obierunt dies suos, vt Sap. 4. Consumatus in breui, expleuit tempora multa. Et dicit infans dierum, qui s. habeat paucos dies, ad differentiam infantię dictę secũdum metaphoram, aut secundum alios modos, vt est illud, vsque quò paruuli diligitis infantiam. Hæc quidem omnia, possunt vtcunq. cœlesti patriæ (vt diximus)

C accomodari; sed qua ratione id quod sequitur. *peccator centum annorum maledictus erit*, nulla quidem ratione (dicãt alij quicquid velint) ad cęlestem patriã potest aptari, nisi dicamus quod vna erit ætas cunctorum, & sanctus, & peccator erunt perfectę ætatis, nec inter se variabunt tempore, sed alius ad pręmia, alius ad supplicia pertrahetur, non ideo tamẽ ex textu habetur, quòd neque puer, neq. peccator referantur ad cęlestẽ patriam.

D Propterea dicunt alii, quòd per puerum centum annorum, & per peccatorẽ centum annorum intelliguntur ij, qui paruũ extimant futuram vitam, neque desunt multũ soliciti, qui tamen se satisfecisse putãt, & aliquid magni se assecutos esse existimant, si diuturnam, & longeuã vitam duxerint. propterea id fuit adiectũ ad insinuandum, qui nam sint illi qui à cœlesti patria sunt excludendi tanquam ea parum, aut nihil digni, & propterea

E inquit *Puer centum annorum morietur, & peccator itidem centum annorum maledictus erit*, q.d. viuat quis quãdiu viuere cupit, mori tamen eum oportet. Similiter explicat quis quantum velit, & quandiu velit, mori tamen necesse est: & maledictus erit, & hac ratione possumus asserere, ℘ totus iste verborum contextus potest anagogicè referri ad cęlestẽ patriam.

Sap. 4.

triam. Iudæi autem (vt refert Diuus Hier.) longè secus hæc interpretantur; existimant enim quòd post mille annos futurum est hoc regnum Christi temporale, & quod homines illius temporis longo tempore vitam degent, & qui centum annis vixerint, paruo admodũ tempore vixisse dicantur, & sit velut tempus infantiæ, peccatores verò inter eos centesimo quoque anno morientur, ne videlicet paratis opibus perfruanť, quorum opinio est adeo fatua, vt pudeat eam refellere. Est alia expositorum sententia, quòd verba huius textus præassumpta ad Ecclesiam potius militantem, quam ad triumphantem debeant referri. Vt scilicet dicamus, quòd in regno Christi, & in populo Dei, in Ecclesia fideliũ *non erit amplius infans dierum, & senex qui non impleat dies suos, &c.* nullus inquam erit infans qui scilicet tam breui tempore vitam ducat, vt scire non possit quid eum pro acquisitione regni cęlesti facere oporteat, qui quidem infantes, licèt nō possint per ætatem scire quæ oporteat ad salutem, in fide tamen parentum possunt in his proficere: neque est quis adeò puer qui non possit attingere annum centesimum, idest qui non possit ad eam perfectionem descriptam peruenire per numerum centenarium, vt non possit habere locum in regno Christi, & in ecclesia; at si quis tantum vixerit, vt quæ expediunt possit scire, & facere, et non facit maledictus erit: iuxtà illud Saluatoris Lucæ 12. Seruus qui scit voluntatem Domini sui, et non facit eam, plagis vapulabit multis; qui verò nescit, et fecerit digna, plagis vapulabit paucis. Vnde colligunt isti Doctores, quod qui per ignorantiam, & fragilitatem peccant, sunt excusabiles, & digni misericordia: qui verò secus, minimè. & afferunt exemplum, de his qui traduntur ad supplicium: nanque, si quis ob ignorantiam, aut fragilitatem aliquo facinore perpetrato ad supplicium ducatur, vel ab ecclesia eijciatur, dignus erit miseratione: contra verò, si quis ex malitia, vel concepto dolo ob aliquod flagitium perpetratum pęna capitali puniatur, nullus ferè ei compati, et condolere consueuit; vt autem breuiter, ac

Luc. 12.

A resolute ommissis tot ambagibus rem absoluamus: dicimus p hæc verba Esaiam prosequi narrando excellentiam, et prærogatiuam præsentis Ecclesiæ per Christum institutæ, & creatæ, & inquit. *Quòd ibi non erit vltrà infans dierum*, homo scilicet qui ignorat, quæ sint principia, et fundamenta nostræ salutis; quiq. etiam non sciat ea, quæ pro salute consequẽda, facere oportet; Procopius per infantem dierum intelligit populũ Gen- B tilem: sed non video qua ratione possit aptari, neque etiam erit senex, qui non impleat dies suos, idest non deerit vir probus, et maturus, qui non exequatur munus suum, et non studeat bonis operibus abundare, et attingere scopum, et finem vitæ suæ. Quòd autem ibi non sit futurus infans, probatur, quia vt ipse inquit.

Puer centum annorum morietur; Quarè si puer, et infans post centum annos C vitæ suæ est moriturus, non ergo in Ecclesia, et in regno Christi dicitur infans dierum. Verum est tamen, quòd si quis in hac ciuitate Sancta Ierusalem denuo creata, et instaurata toto tempore vitæ suæ scelestem uitam ducat, nunquamvè resipiscat, quanquam per multum tempus vixerit, etiam vsque ad annos Mathusalem, morietur, morte inquãm ęterna, et maledictus erit; adeoquod uitæ longevitas in detri- D mentum potius est illi, et in cumulum, vel augmentum damnationis, quam in beneficium, et suffragium aliquod salutis: Vnde possumus colligere id quod sæpè aliàs diximus, præsentem Ecclesiam ex bonis, & malis fore constitutam, velut sagenam missam in mare ex omni genere piscium cõgregatam, hoc autem discrimen inter bonos, et malos, laté patebit in consumatione sæculi; ubi etiam nulla erit distinctio senis, et E pueri. Ego autẽ sum puer septuagintaquinq. annorum, et nondum perueni ad numerum vsq. centenarium, i. nondum sum assecutus, quæ per numerum centenarium designatur perfectionem: at bene cupio, et Dei gratia adiutus spero, aspiro, et uehementer anhelo ad ipsam æternitatem. precor obnixè clemẽtiam tuam Deus meus, ne me tollas de hoc

mundo priusquam aliqua ex parte numerum istum attingam, nec me adhuc puerum septuagintaquinquè annorum permittas ex hac vita decedere, & cum Dauide præcor, ne derelinquas me in tẽpore senectutis, cum defecerit virtus mea ne derelinquas me; potest etiam dictum illud exponi de pręsenti ecclesia; quemadmodum dicebamus de cœlesti patria, quod quemadmodum ibi nõ dicitur esse infans, nec senex, qui non impleat dies suos, quia scilicet omnes erũt B perfecti, & nihil erit immaturum, & imperfectum, sic & in uocatione per Christum, & temporibus sui aduentus, puer & senex inter se non different, & quemadmodum dicit Apostolus ad Galath. In Christo Iesu nõ est Iudæus, neque Græcus, non est seruus, neque liber, non est masculus, neque fœmina, omnes sunt vnum in Christo Iesu. Cyrillus autem ita exponit iuxta textum LXX. Interprætum. Ibi non erit infans dierum, & C Omnes erunt perfecti, & puer idest gentilis erit centum annorum, idest perfectus, & mente canus, & ad spiritualis ætatis summum gradum attingens: & sic potest intelligi dictum Procopii: peccator verò centum annorum maledictus erit, idest Iudęus, qui pfectè obseruauerit legem, & fuerit assecutus omnẽ legis iustitiam, si non fuerit iustificatus per fidem Christi, maledictus erit. idipsum dicere possumus de quocunq. homine, qui perfecerit omne opus bonũ, D & non fuerit consequutus iustitiam, quæ est per fidem Christi, maledictioni erit obnoxius; id quod testimonio Pauli Apostoli confirmatur 1. ad Corinth cap. decimotertio, vbi inquit pręter cętera bona opera, quæ enarrat, si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest Quidam alii iuniores, sic exponunt. Puer centum annorum si peccauerit, morietur, & maledictus erit, E idest si in peccatis consenuerit, & impudens, ac contumax fuerit, morietur. i. ab Ecclesia damnabitur, & reiicietur, & maledictus, ac execrabilis apud omnes erit. Vnde colligunt (quemadmodum nos supra diximus) peccata quę per ignorantiam, & fragilitatem committuntur facile condonari, quę verò ex malitia, & effreni pertinacia committuntur, non ita facile veniam consequntur. Sic mihi videtur exponendus locus iste, si quis alias uelit afferre, aut admittere expositiones, nõ renuo. vnusquisq. in suo sensu abundet. Greg. 17. mor. sic dicit. Puer centum annorum, &c. Vita pueri sic in longum trahitur, vt à factis puerilibus corrigatur, & retrahatur: At si à peccato temporis lõginquitate non compescitur, hęc ipsa vitę longinquitas quam per misericordiam acceperat ad cumulũ maledictionis accrescit. Vnde volunt aliqui (moraliter loquendo) quòd per pueros, & infantes intelligantur omnes scelerati, per senex verò homines maturi probi, & integri: Et sequitur in textu, vbi ponit Esaias aliud priuilegium, vel excellentiam pręclarę huius, & nobilissimę ciuitatis, & inquit. *Et ædificabunt domos, & habitabunt in eis, & plantabunt vineas, & comedent fructus earum*, & reliqua vsque in finem. Aedificabunt (inquit) domos idest Ecclesias, & habitabunt in eis, quia scilicet nullus eos impediet, aut ex illis eiiciet, vt prędixit Dauid Psalm 69. d. Deus saluam faciet Syon, & ędificabuntur ciuitates Iudę. Per domos Diuus Hieronymus, intelligit etiam virtutes, vel mansiones in cœlo, nullus eos impediet, vt fuit à principio nascentis Ecclesię; vbi Principes, et reges gentium impediebant Apostolos, et alios, ne ecclesias construerent, quanquam D. Paul. Dei fretus auxilio multas vbique gentium erexerit Ecclesias, sicut ipse dixit. instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum suppl. mihi incumbit, & me plurimum pręmit. 2. Cor. 11. Plantabunt vineas, i. doctrinam, & fidem Christi, & veri Dei cognitionem, & comedent fructus earum, iuxtà illud Prophetę. Labores manuum tuarum quia manducabis. comedent fructus earum, idest incredibilem de conuersione gentium suscipient consolationem. *Non ædificabunt, & alius habitabit*; quemadmodum olim contigit populo Israelis, qui ędificauit domos, et alienigenę habitarunt in illis, id quod maximè contigit post Christi passionem. vbi non solum

Gal. 5.

1. Cor. 13. c.

2. Cor. 11.

solum domos, sed vniuersas vrbes Iudææ, & omnem eorum substantiam diripuerunt extranei: deinde *non plantabunt arbores supp & vineas, & alius commedet fructus earum.* Vt etiam prædictũ fuit Micheæ 4. Requiescit vnusquisque sub vinea sua, & sub ficu sua, & non erit, qui exterreat. Et præterea. *Secundũ dies ligni erunt dies populi mei, & opera manuũ eorum inueterabunt electi mei.* Secundum dies ligni, i. vsque adeo eorum vita erit diuturna, & longeua, vt sunt dies ligni, idest quot diebus, & annis arbores, & ligna viuunt, nisi comburantur, & præ nimia vetustate decidant, & corrumpant, tot vitæ spatia populus meus habebit. Potuisset Esaias longitudinem vitæ seruorum Dei assimilare lapidibus, quæ lõgè diutius quàm arbores perdurant; verùm arboribus potius, quam lapidibus voluit comparare: quia arbores sunt lapidibus pulchriores, & germinant aliquãdo flores, & fructus. Et pterea arbores viuunt vita vegetatiua; lapides verò minimè. Et quoniam tex. 72. habet secundum dies ligni vitæ, erunt dies, populi mei, ideo ligno potius quàm lapidibus voluit comparare. Vel fortè per lignum vitæ hoc loco cuius diuturnitati voluit conferre longitudinẽ vitę seruorum Dei, intellexit lignum illud vitæ in medio paradisi constitutum, quod designat vitam gratiæ, quæ est vita æterna. Aut etiam per lignum vitæ intelligas lignum illud pretiosum sanctissimæ Crucis, in qua Redemptor noster pependit; ita vt quandiù durabit virtus, & potentia huius Sãctissimę Crucis, durabit vita eorum, qui fuerint de populo Dei, & electi eius. Si quis dixerit, q fieri potest, vt electi qui sunt in pręsenti ecclesia æternum viuant? Respondeo eos æternum viuere vita gratiæ, quæ in hac vita corporali exordium sumit, & in futura nullum habet finem: Nec solum diuturni erunt, & æterni, vitæ populi mei dies, sed opera manuũ eorum nõ ueterascent, i. nõ citò consumentur, nõ citò peribunt; quemadmodum aliorum hominum opera, verbi gratia, domus, ædificia, oliueta, & huiusmodi quę non multo tempore durant: Sed aut vetustate, aut temporis iniuria, aut alio quodam casu cito deficiunt: nec mirum quia domus electorum fundatę sunt super firmam petram, & descendit pluuia, venerunt flumina, flauerunt venti, & irruerunt in eam, & non potuerunt subuertere illam: dicuntur etiam opera manuum eorum veterascere, quoniam iam prætereunt, & ad futura manum extendimus, vt faciebat Apostolus Paulus, qui præteritorum oblitus in futurum extendebatur: opera enim populi fidelis, & in Christo credentium sunt fructus Apostolorum, idest electorum Dei, & in eorum thesauris reconduntur. Potest etiam exponi textus iste, videlicet, *Opera manuum eorum inueterabunt electi mei*, idest durare facient; seruando & custodiendo vsque ad finem sęculi, loquitur enim de operibus bonis factis in fide, & charitate absque dolo, & fictione. Et subdit. *Non laborabunt frustra*, quia scilicet recipient mercedem laborum suorum; *neque generabunt in conturbatione*. Dicunt aliqui *in maledictione. Vel non generabunt in conturbatione, i. festinanter, & celeriter*, sed quicquid operis aggredientur cum consilio, maturitate, & iudicio efficient, sicut legimus de quibusdam qui (vt scribit D. Hieronymus) non cito crediderunt Christum esse verum Messiam, nisi prius diligenter sacras scripturas consuluissent, & diligenter fuissent eas perscrutati. *Non generabunt* (inquam) *in conturbatione, quia semen benedictorum Domini est, & nepotes eorum cum eis*, idest non solum ipsi sed in secũdam, & tertiam *generationem, & sic deinceps, & quicunque sequuntur eorum vestigia eiusmodi*, iuxta illud Psal. 144. Generatio, & generatio laudabunt opera tua, benedictiones, & munia possidebunt, vel *non generabunt in conturbatione*, quia non [illegible]nebunt, vel non patientur quas molestias pati consueuerunt qui carnaliter generant. Et præterea alia consequentur beneficia, quod. s. antequàm clamaur, dicit Deus ego exaudiam. Non permittam eos in clamando fatigari; sed eum primum eorũ vota percipiam, exaudiam. Iuxta illud Psal. Dum clamarem exaudiuit me Dominus, & morti non tradidit me. Non permisit inquàm Deus ipsum complere clamorem, sed vt

Margin notes: Micheæ 4. — electi viuũt in æternũ. — Generari in conturbatione quid. — Psal. 21. & 113.

dicit text. *adhuc illis loquentibus audiam*; ibi vides magnitudinem misericordiæ Dei, & eius promptitudinem nobis adiuuandi. Postremo aliud genus beneficij, & rem quasi incredibilem, & inauditā prędicit nobis Esaias, & ea quidem est. *Lupus, & agnus pascentur simul, bos, & leo comedent paleas, & serpenti puluis panis eius.* Hoc idem vaticiniū habes ferè supra c. 11. lupus, & leo pascentur simul, vel duorum populorum maximè inter se dissidentium vnionem per fidem innuere vult Propheta, aut ostendere qui quondam more ferarum agrestium sanctis insultabant, & ecclesiam infestabant, non dissimiles serpentibus, pardis & leonibus, cum seruis Dei in vnum affectum, animiq. consensionem coalescent vinculo pacis per Christum colligati, vnde cum Saulus, & Ananias conuenerunt simul, impleta fuit hęc Prophetia, & aliàs sæpe. Leo & bos comedent paleas; constat enim leones, qui sunt animalia ferocissima, & ingluuiei maximè dedita, assueta ad comedendum carnes aliorum animalium, comesturos paleas, quæ sunt cibus bobum, & equorum. Indicat hoc gentes, & alios homines animalem vitam ducentes per prædicationem Euangelii ad labores, vigilias, ieiunia, & peregrinationes aliquando seipsos dedere, & seipsos mancipare, & captiuare in obsequium Christi. *& serpenti puluis panis eius.* Serpens enim dicitur esse Dæmon, qui est callidior cunctis animalibus terrę, cui in pęnam dedit Deus, quia seduxerat primos homines, vt terram comederet cunctis diebus vitæ suę, & propterea dicit hic vates ex persona Dei, quòd panis serpentis erit puluis, & terra. Dixit .n. Deus Gen. 3. ipsi homini. Terra es, siue puluis es, & in puluerem reuerteris, quibus verbis facilè colligitur homines fore eorum, & escam serpentis. Sed dicit Deus, panis tuus erit puluis; idest vanitates, & somnia, poterunt esse, & homines qui vanitatibus, & somnijs dediti erunt; Tandem inquit. siuè demones, siue mali homines, *non nocebunt, neque occident vos in omni monte sancto meo*, i. dum persisteritis in Ecclesia mea, quia ibi erit perpetua pax, & securitas. *Dicit Dñus.* verba quidem sunt omnipotētis Dei, cui laus & honor, Amen.

Gen. 3.

Et hæc de LXV. Cap. dicta sufficiant.

Breuis discussio super quædam verba huius Capitis LXV.

Dicit Esaias post principium huius capituli. *Populus, qui ad iracundiā prouocat me, ante faciem meam semper.* & explicat quibus eum prouocat d. *Qui immolant in hortis, & sacrificant super lateres. qui habitant in sepulchris; & in delubris idolorum dormiunt, qui comedunt carnem suillam, & ius prophanum in vasis eorum.* His verbis palàm videtur arguere Esaias, quosdam ritus, seu potius abusus Iudæorum, & quasi detestatur corū mores, quos ita Deo displicere demōstrat, vt eiusmodi actionibus Deum ad iracundiam prouocent. Sed prima facie consideranti, nō videtur satis conueniens, aut rationi consonum, eos vsq. adeò acriter arguere, & abominari penes hoc genus immolandi. Quod quidem rationibus probatur. Cap. 65.

Primum. Si Deus iustus, & bonus permittit, ac tollerat ritus, & ceremonias Gentilium, & Idololatrarum, longè conuenientius, & rationabilius tollerari possunt, aut permitti eiusmodi ritus Iudæorum, quandò in his non viget tanta impietas, & auersio erga Deum

Secundum. Beatus Gregorius in Registro lib. 11. cap. 15. habet hæc verba. Omnes festiuitates Iudæorum, sicut hactenus ipsi, & patres eorum, per longa colētes tempora tenuerunt, liberam habeant obseruandi celebrandiq. licentiam, quæ eadem verba afferuntur in libro Decret. d. 45. vbi D. Thomas 2. 2. quæst. 10. art. 11. & omnes iuris Canonici professores in eandem sententiam conueniunt.

Tertium. Quod huiusmodi cultus Iudæorum non debeat amoueri, ac proijci, patet etiam, ex 4. Reg. capite quinto, vbi

ne, vbi Eliseus Propheta concedit. Naam Syro, qui cum esset prius Idololatra, post modum cōuersus ad Deum, post sanitatem receptam, vt vnà cum Principe suo templa Idolorum ingrederetur, & genua coram Dijs falsis prosterneret, atque in terram procumberet.

Quartum, si meretrices in Ciuitatibus, & in cūctis ferè vniuersi Orbis partibus tollerantur, etiā ritus, & sacra non solum Gentilium, verū & Iudęorū, permitti possunt, quarè per ea non debuit Deus ad iracundiam prouocari. Sic. n. habet Aug. lib. 2. de Ord. c. 4. Quid sordidius, qd inanius, de decoris, & turpitudinis plenius meretricibus, lenonibus, cęterisq. hoc genus pestibus dici potest? ea tamen permittūtur; & subdit rationem Aug. d. aufer meretrices de rebus humanis, turbaueris omnia libidinibus.

Aug. lib. 2. de ord. c. 4.

Quintum, Nō decuit ipsum Prophetam vsq. adeò insurgere, & excādescere aduersus Iudęos, quod habitēt in sepulchris, & alijs locis abditis, & ab hominū cętu procul semotis, quādo Paulus Apostolus ad Hebreos ij. refert nōnullos ex Hebreis olim fuisse in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cauernis terrę, qui omnes testimonio fidei probati sunt.

Sextum, Non est, q̄ aliundè, vel ex alijs petamus exēpla, quando in lege noua, & Euangelica non desunt qui in hortis, pomerijs, & locis quam maximè deliciosis construunt sacella, aras, & cubicula, vbi quandoq. sacra faciunt, aut pręces Deo offerunt, & mirum admodū in Dei cultu, & veneratione se se exercēt. Qui etiam super lateres sacrificāt, cum vbiq. locorum videamus Oratoria, domunculas, & imagines depictas, quæ p̄tereūtibus, & iter agentibus Dei memoriam insinuant, quo quisq. eius auxiliū implorare debeat. Dicuntur etiam Catholicæ fidei professores, quādoq. super lateres sacrificare, quādo thura in Ecclesiis, & templis sanctorum, & quandoque per strata viarum thura incendunt, vt odorem emittant, in honorem Dei, & sanctorum. Habitant etiam plerique in sepulchris, vel p̄pe ea, quemadmodum legimus de filijs Iacob, qui vt habetur Gen. vltimo celebrantes exequias corporis sui planctu magno, atque vehementi impleuerunt septem dies, & duæ illæ mulieres, quæ comitatæ fuerunt Christum Dominum ad Crucem, eo sepulto, sedebant contrà sepulchrum, atque etiam de parentibus Beatę Agnetis Virginis, & Martyris, qui ad eius sepulchrum per multas noctes assiduè vigilabant, quibus apparuit Virgo Beata choro virginum comitata; ad cuius sepulchrum Emerentiana quoque virgo Romana in cruciatibus orans, proprio sanguine, quem pro Christo constanter effudit animam Deo reddidit. Iidem reprehenduntur à Propheta, quòd in delubris Idolorum dormiebant, quo crimine nos etiam Catholici rei esse possumus, quippè qui integras noctes in templis Diuorum dormitamus, & præsertim in sacratissima nocte Natiuitatis Domini. Quin alicubi in festo omnium sanctorum, in festo Epiphanię, & quibusdam alijs solemnitatibus, & festis diebus, vt ego proprijs oculis vidi in Galijs.

Præterea detestatur Esaias, & iurè quidem reprehendit, qui ex Iudęis comedebant carnem suillam, quæ prohibita erat lege, vt caro immunda. sed reuera non minus Christiani veniunt repħendēdi, quandoquidem, & ipsi pręter carnem suillam commedunt etiam, & vtuntur cibis valdè immundis, & ab aliorum hominum vsu valde semotis: Idcirco Iudæi sumunt robur, & efficaciam ad probandum quod Christiana religio citò deficiet, quia manducamus carnem suillam lege prohibitam legimus enim Matth. tertio, & Marci 1. Ioannem Baptistam præter locustas, & mel siluestre nullo alio cibo vsum fuisse. Egidius etiam Abbas, quanquam ex regia stirpe esset ortundus dum in Eremum se cōferret herbarum radicibus, & Ceruæ lacte tantummō nutriebatur. Hilarion quoq. & ipse Abbas, & vir maximè probatus, ac Deo dignus nihil ferè aliud, pręter paucas ficus, & succum herbarum ad victum adhibebat. Sic etiam, & pleriq. alij extraneis cibis, & penè immundis vtebantur, quos omnes recensere nimis lōgum esset. Postremò increpātur Iudæi, & aceę

Leu. 11.

bè notantur, ꝙ ius prophanum, in vasis suis detinent, & conseruāt. Ita propemodum, & nos Christicolę videmur repręhendendi, qui oleum, & aquam frequenter, immò semper, ac perpetuò per multos dies, & quandoq. per integrum annum in vasis testaceis, aut argenteis, & alicubi etiam aureis detinemus, & conseruamus, cuius rei gratia, odibiles, ac exosi, ac plusquàm ethnici, & publicani habemur ab hęreticis, immò sūt adeo audaces, & temerarii, vt audeant dicere, ritum, & morem vngendi, magis hæreticorum, quàm Orthodoxorum videri esse. Sic etiam aquam benedicere, & super domos, aut personas aspergere, dicūt esse potius quandam demonum incantationem, quàm rem vllam rebus aspersis proficuā, ac salutarē, quemadmodum ergo Iudęi repręhenduntur à Propheta, ꝙ ius prophanū detinent in vasis eorū, ita nos (vt vides) ab Hæreticis repræhēdimur, & illudimur, ꝙ oleum, & aquam seruamus per aliquod tempus, & rursus innouamus, tanquam res inanes, & nullius vsus. & cum dicant eiusmodi cęremonias esse incantationes dęmonū, dubio procul tanquā res prophanas, & longè deteriores, quàm ius prophanū existimare videntur, quippe qui non modo hunc sanctum, & veterem ritum non ab Apostolis tantū, verùm, & à Christo Domino institutum damnant, ac repudiāt, sed etiam veterē, & priscum morē, quo in illis tribus diebus maioris hębdomadæ, dum officium Matutinale cęlebratur, fit ingens strepitus, & fragor dum percutimus ligna, lateres, & pauimenta, derident, ac subsannant, & nos tanquam vanos, & mente captos, vel à demone obsessos existimant. Sed Deo duce, & aspirante, & bonis, ac probatis, selectisquè viris cooperantibus, conabimur ostendere Iudęos iurè merito fuisse ab Esaia repræhensos, pariterq ostendemus omnes ritus, quos ecclesia hactenus obseruauit, & nunc quoque diligenter, ac studiosè obseruat, esse puros, sanctos, ac salutares.

Sed incipiamus à rationibus ductis à principio. & primum quidem cum dicebatur inconueniens fore tollerari in diuersis vniuersi orbis regionibus ritus, & ceremonias Gentilium, & Idololatrarum, qui si tollerantur conuenientius fore, vt tollerentur abusus Iudæorum. Respondemus, & dicimus non esse eandem rationem, de Iudæis, & gentibus, quandoquidem illis erant perscriptæ leges a Deo, quæ præteriri non debebant, cum ipsi præcipue fuerint polliciti quęcunq. illis pręcepta erant a Deo, se prius executuros: gentes autem non sic. Et præterea ritus Iudæorum quanquā sapiant nonnihil Idololatriæ, aliquid tamen veritatis, & vtilitatis conferunt & præseferunt, non sic ritus gentilium. Quòd si quæras cur Deus bonus, & iustus tollerat eiusmodi ritus Gentiliū, vt quod ipsi iure debetur tribuant Idolis, ac dęmonibus, & his, qui non sunt. Respondetur, hoc ideo fieri sapienter, & prudenter, ne videlicet maiora mala inde sequantur, aut aliquod grāde bonum impediatur. & ob hanc eandem rationem, seū caussam respondetur ad illud Aug libro de Ord. quarto loco adductum, ꝙ permittuntur in mundo meretrices, & lenones, quibus nihil turpius, aut sordidius, quæ quidem, ne peiora sequantur à Deo permittuntur. Et hoc idem cōfirmatur per Christum Dñum Saluatorem nostrum, qui (vt habetur Matth. 13. cum serui patris familias vellent ex agro zizania colligere, dixit. Non: Ne colligentes zizania eradicetis simul eum eis & triticum.

Ad secundū arg. sumptum ex Beato Greg. in registro lib. ij c. r5. dicendum ꝙ festiuitates Iudęorum sunt tollerandę, mō nullum faciant negocium integritati fidei nostrę, neque vllum prębeant impedimentū, aut nocumentum, quemadmodum legitur de festiuitate quorundam hæbreorum, qui olim Tridenti, vt solemniter Pascha celebrarent, & immolarent, impii, & crudeles puerum quendam viginti octo mensium in eorum Synagoga trucidarunt, quem postea nomine Simonem in Catal. Sāct. Summi quidam Pontifices, vt Greg. XIII. & Sixt. V. ceū verum Christi Martyrem ascripserunt. Cuius martyrium nos præcibus, & rogatu multorum in lucem ędi curauimus lingua vernacula, quo ab omnibus vtriusq. sexus viris, & mulieribus, intelli-

lige-

ligeretur. Et quanquam festiuitates, & ceremonię Iudæorum, vt sic tollerĕtur, ac permittantur, libri tamen Iudęorum, quibus fouetur, & defenditur eorũ perfidia, & impietas contra Iesu Christi diuinitatem, quique sunt pleni mendaciis, & blasphemiis contra Christum, & contra seruos eius, & sectatores, nequaquã sunt permitẽdi, sed quantocitius supprimendi, vel comburendi, vt meminit id effectum sub Pio V.

Ad tertium, vbi etiam probatur ex 4. Reg. c. 5. ꝙ cultus Gentilium multo minus Iudęorum debeat aboleri, vel abrogari, quoniam Eliseus permisit Naã Syro, vt dum cum Regẽ suo adiret templa Idolorum, tuto ingrederetur templũ illud, & procunberet coram Idolis. Rñdetur id fecisse Eliseũ, quia necessitati (vt inquit Apostolus) subditos esse quandoque oportet; concessit itaq. id ipsi Naã, quoniam cogebatur eò proficisci dum Rex adoraturus in templum Remmon, innitebatur super manum suam. Cõcessit itaque, vt templum cum Rege ingrederetur, genua procumberet, non autem vt Idolum adoraret.

Ad quartum iam de tollerantia meretricum paulo ante responsum est: superest rñdere ad 5. vbi arguebamus prophetam, ꝙ iniuste argueret Iudæos, qui immolant in hortis, & sacrificant super lateres, & ꝙ habitãt in sepulchris, & c. qñquidem Paulus ad Hebręos 11. commendat plerosque ex Hebręis, qui olim in solitudinibus errabant, in montibus, & in speluncis, & c. Dicimus magnum fore discrimen inter eos, quos D. Paul. recenset, & quos hic noster Propheta tam acribe redarguit, qm̃ hi hortos, mõtes, & nemora adibãt, vt sacrificarẽt Idolis, & suas explerẽt cupiditates, & insanias: at hi, quorum Paulus meminit errabãt in montibus, & speluncis, vt tutius & quietius Deo viuerent, & seruirent; & apud nostros facilè est videre plerosq. viros, totos in obsequiũ Dei mãcipatos, montium cacumina arripere, et loca abdita, & obstrusa petere, & ibi delitescere, vt secutius Deo inseruiant. Et de B. Siluestro Pont. Max. legimus, qui secessit in montem Soracte non solum vt Deo liberius inseruiret, verùm vt persecutiones Prin- A cipum euitaret, quiq. in cryptis, & locis abditissimis Missę sacrificium peregisse legitur, & Synodos qñq. coegisse. Sic etiam multos fecisse legimus, quorum quidam mõtem serratum in Catalonia; vbi multa sunt domicilia virorum, qui ab hominum consortio se penitus abdicarunt. Sic ĕt in monte propè Spoletum multos est eiusdem sortis reperire, & in comitatu Perusino, prrter alios, duo sũt mõtes valdè celebres, & famosi, vt mõs B qui vocatur amabilis, in cuius cacumine commorãtur Capuccini viri religiosissimi: reliquus vocat mons Coronę, in cuius sũmitate, ac solitudine degunt patres Camaldulenses, morum probitate, & sanctitate satis Illustres. Itaque verissimum est, nostros quoq. in hortis, ac locis nemorosis, & montibus abstrusis, se conferre, & ibi diuturnam vitam peragere, non vt vllis voluptatibus incumbãt, neque Diis falsò nũcupatis, sacrificia fe C rant, sed solùm vni vero Deo inseruiãt, suasq. animas omni xe commẽdent. Prętereo, ꝙ per istos, qui habitãt in hortis, & sacrificãt super lateres coctos, Diuus Hierony interpretatur morem, & vsum hereticorũ, qui errores suos, & argutias Dialectica nituntur arte firmare & diligenter extruere, aut etiam, qui eorũ dogmata ita fulciunt, & adornant, vt veluti horti, & herbę virentes, citò pereant, & euanescant, aut etiam super coctos late- D res sacrificant, quia altaria bene constructa ędificant, ut eloquentia, s. animos legentium capiendo. Nostri non dicuntur super lateres coctos sacrificare, quia s. multis tribulationibus anguntur: & tamen immolant Deo sacrificium laudis. Reprehendũtur ab Esaia quidam ex Iudæis, qui habitãt in sepulchris, & merito quidem, quandoquidem ibi ea solum ratione degebant, ut à. spiritibus terrenis, & demoniacis aliquid futurum, uel secretum expeterent. E

Non sic autem nostri, qui quidem nõ in sepulchris, sed iuxtà sepulchra qñq. persistebant, uel in venerationem eorũ, qui ibi erant sepulti, uel ut eorum suffragia implorarent, ac uitam, & mores eorum, dum uiuerent contemplati, imitari didicerint, sicut paulo ante diximus de his, qui ad sepulchrum B. Agnetis ali-

quandiù consederant. Quòd illi repræ-
hendantur, qui dormirent in delubris
Idolorum, magna quidem ratione fa-
ctum est, quādoquidem ea tantum cauſ
ſa, ibi dormitabant, & accubabant, quo
facilius dæmonum responsa, aut malas
immiſsiones, & auguria ſuſciperent. At
nos quoq. Dei gratia præuenti, & ſufful-
ti quieſcimus nonnunquam in templis
diuorum, & ſanctorum Martyrū, & ibi-
dem integras noctes, qñque dormimus
præſertim in nocte Natiu. Dñi, & qui-
buſdam aliis præcipuis ſolemnitatibus,
non vt responsa dęmonum, ſed ut cęle-
ſtes, & diuinę inſpirationes nobis immit
tantur, & infundantur. quiq. etiam non
latronum, aut peruerſorum hominum,
ſed angelorum custodiam, & tutelam,
atq. in primis Dei pręſidium habemus,
& obtinemus. Diximus eos, hoc eſt Iu-
dæos, repręhendi quia contra legem co
medebant carnē ſuillam, & hoc quidem
ratione, quia ex profeſſo contra legem
id agebant. Sed re vera non ideo repræ-
henduntur propter hunc vſum ciborū,
neq. ad id reſpexiſſe videtur ipſe Deus,
ſed ad id, quod per eiuſmodi carnes de-
ſignatur, quod eſt immunditia cordis,
ob laſciuiam, aut turpitudinem vitiorū;
& velut habet Origenes ſup hoc caput
Leuitici 11. per eiuſmodi animalia, quæ
diuidunt vngulam, & non ruminant in-
telliguntur, qui bene loquuntur, & malè
faciunt, aut quorum os locutum eſt vani
tatem, & dextera eorum, dextera iniqui-
tatis, ab huiuſmodi carne, id eſt ab eiuſ-
modi ſordibus, & immunditijs nos præ
cæteris, plurimum abſtinere tenemur.
Quarè ſi Christiani comedunt carnem
ſuillam, non propterea ſunt conſumen-
di, vt oppinantur Iudęi. quia hoc non eſt
eis prohibitum, ſed id ſolum quod fi-
guratur, & deſignatur per carnem ſuil-
lam. Poſtremò repręhenduntur, quòd
ius prophanum in vaſis eorum detine-
bant, & conſeruabant, & meritò qui-
dem erant reprehendendi, quoniam ius
illud erat exceptum, & ſubtractum ex
ſacrificiis, & libationibus Idolorū, quæ
quia erant immundæ, & prophanæ, ius
quoque inde deſumptum dicebatur eſſe
prophanum: at nos vtique ſeruamus
oleum balſamo admixtum, per annum
A integrum, quo linimus chriſmate infan-
tes, & adultos, & pręter hos, dum aliqui
ita ęgrotant, vt videantur cito morituri
inungimus eos oleo, ab Epiſcopo con-
ſecrato, non quidem ex quauis pingui,
& craſſa materia, velut ius Hebræorum,
ſed ex olearum baccis, tantummodò ex-
preſſum, quo quidem oleo inunguntur
etiam tantiſper Cathecumeni, priuſquā
baptiſmi lauacro inundentur; deinde
dum baptizantur aliquanto plus eiuſ-
B modi oleo, tam in fronte, quàm in verti-
ce inunguntur, & quanquam oleū iſtud
de quo loquimur, nihil habeat commu-
ne cum iure, qđ reprehenditur ac dam-
natur, verumtamen quoniam quandam
videtur habere analogiam ad illud, tum
quia admiſcetur balſamo, tum quia dici
tur reſeruari in vaſe, quemadmodum &
illud, ideo pręfato iuri profano libuit
contraponere oleum ſanctum cum bal-
ſamo, ſed bene Deus, q̄ magnum, & am-
C plum eſt inter vtrunq. diſcrimen? nam
oleum iſtud de quo nobis ſermo fuit in-
ſtitutum à Chriſto Domino, vt habetur
Marci 16. & ab Apoſtolis promulgatū,
vt habetur Iacobi 5. & à Prophetis præ-
dictum, vt habetur Ezechielis 36. Ius au
tem Hębreorum eſt à dęmone inſtitu-
tum, & pręparatum, & conſequenter ma
ximè prophanum, ac repudiandū. Præ-
terea ſi loquamur de oleo cōmixto bal-
ſamo, maximā profectò ex eius vnctio-
D ne percipimus vtilitatem. Vnguentū .n.
hoc (vt refert Dioniſius) eſt Symbolū ſpi
ritus ſancti, qui eſt amor, & charitas, oīa
quantumuis aſpera lenificans, quamuis
duræ molliſicans, quamuis amara dulci-
ficās; vnctio verò ſimbolum eſt vnifica-
tionis baptizati per ſacramentum cum
Spiritu ſancto. Si loquamur de oleo, de
quo vnguntur infirmi, dicimus q̄ quem
admodum oleum magnopere proficit
ad mitigandos corporis dolores, ita ſa-
E cramenti virtus animę triſtitiam ac do-
lorem minuit, & aliàs affert vtilitates,
quas recenſent pleriq. doctores, & præ-
ſertim Cathechiſmus ex decreto Conci
lij Tridentini confectus. Et nota quòd
oleum iſtud quo vnguntur infirmi ci-
tò morituri, non cuicunq. cito moritu-
ro, nec cuicunq certò periculum adeun-
ti, ſed ijs tantum quos recenſent Theo-

logi

logi. Et præsertim Cathechismus Romanus. Explodenda est ergo insania Io. Vuiclef qui vult cuicunq. infirmo debere dari hoc sacramētū quemadmodum cuicunq. peccatori iniungitur pœnitentia, sed non est eadem ratio. Dicebamus, quòd loco turis prophani quo vtebātur Iudæi reseruato in vasis eorum, nos fortasse possemus redargui, qui seruamus aquam in vasis testaceis, aut argenteis, per aliquot dies; dicimus quòd eiusmodi aquam reseruatam in ecclesijs non esse vllius hominis commētum, sed esse diuinam institutionem, legimus. n Gen. 1. quòd vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona, inter quæ & aqua non postremo loco recensetur, propterea dicit Paulus. Omnis creatura sāctificatur verbo, & oratione. Cum autem eiusmodi aqua sale cōmixta fuerit benedicta, & sanctificata per verbum Dei, & orationem, nulli dubium, quòd maximam afferet vtilitatem hominibus, et singulis C creaturis ab ea aspersis et mundatis. Vnde Proph. ps. 50. Asperges me Domine hyssopo, et mundabor; lauabis me, et super niuem dealbabor. Et præterea in veteri lege plura sūt loca, quibus refertur aquam fuisse receptam ad mundandos, qui erant immundi, vt Num. cap. 8. & cap. 19. præsertim ad pollutionem mulieris dignoscendam, quæ dicebatur aqua zelotipiæ, & apud Ezechielem similiter legitur, et monetur vnusquisque, vt D per aquam mundetur ab omnibus inquinamentis suis. Eiusmodi aqua benedicta, non solum homines, verum domus, agri, indumenta, et cingula, quibus uestimenta cuiusuis solent alligari, aqua asperguntur, quorū aspersio quanti roboris Dei gratia, & benignitate existat, uide opus Marci Antonii Marsilii Archiepiscopi Salernitani, sect. 2. huius operis. Vide etiam opus editum à Domino Feliciano Narniensi Archiepiscopo Autnionensi, mei olim amantissimo, parte 3. sui operis, explicatione 83. et

Cap. 36.

A plerosque alios authores videre poteris, quæ de sanctissimo vsu huius aquæ benedictæ libros ediderunt. Non ergo sumus reprehendendi, qui seruamus aquam benedictam in vasis, vti faciebant Hebræi de suo iure prophano, eiusmodi canes rapidi, latrantes, etiam nos irrident, ac blasphemant, quòd tribus diebus maioris hebdomadæ eo strepitu, et fragore bacillorum vniuersam Ecclesiam confundimus, et perterrefacimus, non B intelligentes quæ loquuntur, et de quibus loquuntur. Id enim fieri consueuimus ad reimemorandam acerbissimam passionem Christi Saluatoris nostri, qui per tot flagella, cruciatus, ac tormenta nostram salutem fuit dignatus operari. Sed de hoc copiosius alibi Deo duce loquemur. Sed nolo præterire, quod in rationali diuinorum officiorum habetur quòd scilicet vociferatio, et tumultus popularis, qui tunc fit, dum cantatur Benedictus, i. Canticum Zachariæ, designat, et præfigurat concrepationem Iudæ proditoris, tumultum cohortis, quæ cum gladiis, et fustibus accessit vnà cum Iuda, vt comprehenderent Christum, vel incussionem terroris eorum qui aderant, vel tumultum cohortis, aut terræ motū. Clamor etiam canentium, Kirieeleyson est tumultus persequentium, Deum, & eum yronicè adorantium: sed magis placet, vt significet lamētationes sanctarum mulierum, quæ sequebantur Dominum. Cętera quę sequuntur vide apud eum, idest authorem huius rationalis diuinorum officiorum; quòd etiam eo tempore, quo celebrantur diuina officia luminaria, extinguantur, absque dubio præfigurant altissimas tenebras, quę cō tigerunt in morte Christi, et pręterea designatur, extincto Christo, et a nobis absente quod omnia vertuntur in tenebras, et nos in tenebris versamur. Quarè E optandus est dies, ut Christus resurgat, vt nos tandem a morte resurgamus.

Et hoc sufficit in pręsentia.

CAPVT

CAPVT SEXAGESIMVM-SEXTVM.

1. HAEC dicit Dominus cœlum sedes mea, terra au-
tem scabellum pedum meorum; quæ est ista do-
mus, quam ædificabitis mihi? Et quis est iste locus
quietis meæ? omnia hæc manus mea fecit, & fa-
cta sunt vniuersa ista, dicit Dominus. Ad quem
autem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu,
2. & trementem sermones meos? Qui immolat bouem, quasi, qui in-
terficiat virum: qui mactat pecus, quasi, qui excerebret canem:
qui offert oblationem, quasi, qui sanguinem suillum offerat: qui
recordatur thuris, quasi, qui benedicat idolo. Hæc omnia elegerunt
in vijs suis, & in abominationibus suis anima eorum delectata
est. Vnde, & ego eligam illusiones eorum, & quæ timebant ad-
ducam eis: quia vocaui, & non erat qui responderet: locutus sum,
& non audierunt: feceruntq. malum in oculis meis, & quæ no-
3. lui elegerunt. Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum
eius: dixerunt fratres vestri odientes vos, & abijcientes propter
nomen meum: glorificetur Dominus, & videbimus in lætitia ve-
stra: ipsi autem confundentur. Vox populi de ciuitate, vox de
de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis.
Antequàm parturiret, peperit: antequàm veniret partus eius,
peperit masculum. Quis audiuit vnquam tale? & quis vidit huic
simile? nunquid parturiet terra in die vna? aut parietur gens
simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos? nunquid ego,
qui alios parere facio, ipse non pariam dicit Dominus? si ego, qui
generationem cæteris tribuo, sterilis ero, ait Dominus Deus tuus?
4. Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea omnes, qui diligitis
eam: gaudete cum ea gaudio vniuersi, qui lugetis super eam, vt
sugatis, & repleamini ab vbere consolationis eius: vt mulgeatis,
& delicijs affluatis ab omnimoda gloria eius. Quia hæc dicit
Dominus: ecce ego declinabo super eam quasi fluuium pacis, &
quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugetis
ad vbera portabimini, & super genua blandientur vobis. Quo
modo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, & in Ieru-
salem consolabimini. Videbitis, & gaudebit cor vestrum, & os-
sa ve-

sa vestra, quasi herba germinabunt, & cognoscetur manus Domi-
ni seruis eius, & indignabitur inimicis suis. Quia *ecce Dominus*
in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ eius: reddere in indigna- 5.
tione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis:
quia in igne Dominus dijudicabit, & in gladio suo ad omnem
carnem, & multiplicabuntur interfecti à Domino, qui sanctifica-
bantur, & mundos se putabant in hortis post ianuam intrinse-
cus, qui comedebant carnem suillam, & abhominationem, &
murem: Simul consummentur d. Dominus. Ego autem opera eo-
rum, & cogitationes eorum: venio vt congregem cum omnibus
gentibus, & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam?
Et *ponam in eis signum, & mittam ex eis, qui saluati fuerint,* 6.
ad Gentes in Mare, in Aphricam, & Lydiam tendentes sagit-
tam: In Italiam, & Greciam, ad insulas longe ad eos, qui non
audierunt de me, & non viderunt gloriam meam, Et *annuncia-* 7.
bunt gloriam meam gentibus, & adducent omnes fratres vestros
de cunctis gentibus donum Domino in equis, & in quadrigis, &
in letticis, & in mulis & in carrucis ad montem sanctum meum
Ierusalem, dicit Dominus, quomodo si inferant filij Israel munus
in uase mundo in Domũ Domini. Et assumam ex eis in Sacerdotes,
& Leuitas d. Dominus quia sicut cœli noui, & terra noua, quæ ego
facio stare coram me d. Dominus: sic stabit semen vestrum, & no-
men vestrum. Et erit mensis ex mense, & Sabbathum ex Sabbatho:
veniet omnis caro, vt adoret coram facie mea; d. Dominus. Et 8.
egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt
in me: vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt vsque ad satietatem visionis omni carni.

EXPLA-

EXPLANATIO IN SEXAGESIMVMSEXTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

HAEc dicit Dominus. *Cœlum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum, &c.*

CAp. istud vltimum in sex vel octo partes diuiditur.

Primũ, explicatur qs sit locus vbi Deus requiescit.

Secundum, veteris legis sacrificia referuntur, & Iudæorum seuitia contra Christum.

Tertium Natiuitas Christi, prædicitur, & ecclesiæ ortus, & propago.

Quartum de fęlicitate, & fœcunditate Ecclesiæ præsentis, & futurę:

Quintum, describit Esaias qnale sit futurum iudicium impiorum.

Sextum, institutio ac designatio muneris, & officii Apostolici.

Septimum. Conuersio gentium, & vniuersi orbis ad Christum, & perpetua fęlicitas ipsorum credentium prædicitur, & promittitur.

Postremo finis vltionis damnatorum explicatur. Non ambigo, neque mihi videtur locus vllus ambiguitatis hic apparere sed manifestum esse Prophetam in hoc postremo capite ostendere velle qualis nã cultus Deo Optimo Maximo gratus, & acceptus esse iudicetur, quidnã potissimum eligere, & perpetuo prę oculis habere debeant, quicunque placere ei studuerint. ostendit. n. in summa (& vt compendio dicam) cultum interiorem fundatum in verbo Dei, & cordis munditiam, ac puritatem longè magis diuinæ maiestati, quàm cultũ quemlibet exteriorem nisi respondeat interiori diuinę maiestati acceptũ fore. Deinde quoniam iudæi existimabant Deum quodãmodo ob templum illi cõstructum fore debitorem, cum in eo coli, & adorari videretur cũ etiam ibidem hostias immolarent, & sacrificia; idcirco in principio huius capitis Deus per os Esaiæ tollit de medio, & manifestè declarat falsam, & inanem esse hanc eorum opinionem, & inquit. Cœlum sedes mea, et ne videretur ex se ipso Propheta hanc sententiam, & hãc propositionem verissimam protulisse, hoc a principio cunctis legẽtibus proponit d. *Hæc dicit Dominus*, vti frequenter facere consueuit, cum s. est aliquid propositurus, quòd forte nõ nõnullis aliquanto rudibus, & ignaris vel modicę fidei hominibus, videatur esse dubium, aut omnino falsum. dicit ergo. *Hæc dicit Dominus*, cui credere necessum est, & eius dictis nulla licet causa refragari. *Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum*, q d. Vos Iudæi, & quicunq. estis mente, & spiritu illis consimiles, plurimum fallimini, & quã maxime aberratis, existimantes me hoc vestro tẽplo quicquam egere, aut eo claudi, & detineri Longè maius, & magnificẽtius habitaculum habeo, pręter istud quod mihi erexistis. *Cælum inquam mihi sedes est*, quo in loco multò clarius maiestatis meæ, splendor, & amplitudo declaratur, *et terra scabellum pedum meorũ*, in qua potentiæ meæ virtus, & magnitudo conspicitur, quãquam extrema illius vestigia censeantur, & sint: quibus verbis palàm demonstratur nullo qnantũvis magno, & amplo, loci spatio Deũ capi, & incompręhensibilis esse magnitudinis, vt rectè admodum dixerit Propheta ps. 138 quò ibo à spiritu tuo, & quò a facie tua fugiam, si ascendero in cęlum tu illic es, si descendero in infernũ ades. Psal. 138. Nota etiam cum d. terram scabellum pedum meorũ, ne existimes hoc dictum ad ignominiam, sicut ea quę sub pedibus detinentur: sed ad gloriam. q. velit dicere. terra est scabellum pedum meorum.

meorum hoc est, cognitio quam habet homo de maiestate, & potentia mea, col lata cognitione angelorum, & meæ. est veluti terra comparata cœlo, idest cognitio enigmatica comparata apertæ, & claræ Dei visioni. Origenes in cap. quinto, Matth. Propterea quasi deridens, & contemnens fatuam illorum opinionem inquit.

Quæ est ista domus, quam ædificatis mihi? & quis est iste locus requisitionis meæ.

In Bibliis nuper correctis legitur, quietis meæ, omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt vniuersa illa dicit Dominus, volens innuere se nullo eorum labore, studio vel industria indigere, quo illi locus vllus aptus, vbi quiescat, & idoneus extruatur. Legitur enim Iob. 11. Excelsior cœlo, est, & quid facies? profundior inferno: & vnde cognosces? Longior terra mensura eius, & latior mari. Quod si quid ab eis hucusque actum erit, aut vllo vnquàm tempore fiet, id omne ope, auxilio, & virtute eius fieri, aut factum esse credere debeant omnino, hoc est quod dicit. *Omnia hæc*, quæ vos fecisse gloriamini *manus mea fecit*, hoc est virtute, auxilio, & ope mea, & me consentiente, aut permittente, vel et iubente sunt facta; Facta sunt vniuersa illa dicit Dominus, quemadmodum etiam legitur Deuter. trigesimosecundo Vbi posteaquã Deus per Moysem enarrauit quam plurima beneficia in populum Israeliticum collata, dicit postmodum. Nonne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis? & post pauca videte, quòd ego sim solus, & non sit alius Deus pręter me. Et Dauid Psal. 145. Tu Domine omnia fecisti, quæ in cœlis, & quę in terra sunt, & manus tua fecit hæc omnia, & quæ omnia scilicet quæ cernuntur, & quæ videri non possunt; tota enim rerum constitutio ipsius Dei est. & eius auth creata sunt omnia, & conseruantur (vt sæpissimè dictum est) Nihil ergo possumus ei offerre, quod eius non sit, & ab eo non dependeat. Quid per manum Dei sit intelligendũ: vide libro de essentia diuinitatis. Manus enim Dei hic sumitur pro filio Dei, vel pro potentia, aut virtute eius. &

Deut. 32.

A in eo libello describitur significatũ omnium membrorum, & actionum, quæ tribuuntur Deo desumptæ à membris, & actionibus quæ sunt in hominibus, & in plerisque aliis creaturis. Nec velim existimes cum dicit Deus. Cœlum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum, quasi Deus egeat, sede vbi conquiescat, vel scabello, vbi, vel super quod statuat pedes: non enim mole grauatur. aut operando fatigatur, sed more humano loquitur Propheta.

B

Cum ergo Deus paruifaciat templũ illud, quod extructum erat neque aliquid exigat à populo suo, vbi sit locus requietionis eius, aut quietis cum nullo horum indigeat; quid ergo faciet Deus, quid requiet, quod ue hominum genus gratum erit in oculis eius? quo se beneuolum, munificum, et benignum largitorem nobis præbeat. dicit Dominus. *Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos:* ad pauperculum inquàm, idest ad humilem, & abiectum, qui de seipso nihil præsumit, quicquid habet boni, Deo acceptum refert, ad paupereculum illum, de quo loquebatur Saluator Matth. 5. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, & beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram: sic etiam Dauid Psalm. 9. & 10. oculi eius in pauperem respiciunt. Ad hominem contritum spiritu, idest afflictum, non superbum, non elatum, & in seipso consistentem, non alta sapientem, sed humilibus consentientem. Et hi (vt plurimum, sunt, qui continuè verentur, ac dubitant, & pauidi sunt, ne qua ratione Deum offendant. De quibus dicit Salomõ Prou 28. Beatus, qui semper est pauidus. Vlterius inquit, trementem sermones meos, idest qui magnopere cauet, & summo studio aduertit, ne illos trãsgrediatur, iuxtà illud ps 2. Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore, ne videlicet propter huiusmodi obsequium in superbiam labamur, vt ait Aug. sup. hunc Psalm. quare templum, & domus Dei est cor contritum, & humiliatum; vti Paul. d. Vos

C

D

E

Prou. 28.

1 Cor. 3.

Vos estis templum Dei, & Spiritus sanctus habitat in vobis, & qui violat templum Dei, idest qui molestat, & perturbat homines pios, violabit illum Deus. Vnde patet Deum non habitare in templis manufactis, sed in corde humili, & abscondito. Per hunc pauperculum contritum spiritu, &c. possumus etiam intelligere Christum Dominum, ad quem solum, primum & vnum respexit Dominus Deus, & qui uerè paupculus dici poterat, qui non habebat vbi reclinare: caput suum: quique dici poterat contritus spiritu, quippequi monebat suos, & dicebat. Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde. Hic etiam tremuit sermones Dei Patris, qui sine vlla contradictione exinaniuit seipsum formam serui accipiēs, &c. ad hūc pauperculum primo, & principaliter respexit Deus, velut ad templum in quo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter. Quod autem Deus parui faciat, aut potius nihili pendat sacrificia, oblationes, & holocausta, cum deest cultus interior, & mundítia cordis, his verbis ostendit dum inquit. *Qui immolat bouem quasi qui interficiat virum, qui mactat pecus, quasi qui excerebrat canem*. Prohibita quidem erat in lege oblatio canis. Deut. 23 *qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat, qui recordatur thuris, quasi qui benedicat Idolo*. Horum verborum sensus facilis, & planus. Sacrificia vestra (inquit Deus) vt mactatio bouis, occisio pecudis, & alias offerre oblationes, vt similam, far, & huiusmodi, non secus apud me sunt, velut si sanguinem suillum offerrēt, & qui recordatur thuris, & existimat se facere aliquid gratum, & dignum meo cultu; sic apud me existimatur velut hi, qui idolis benedicunt; i. qui sacra, benedictiones, & omnia quæ posſident, iugiter illis impēdunt, sensus planus & apertus horum verborum est, ꝙ ita sunt grata, & accepta hæc vestra sacrificia, sicut sunt mihi grata, homicidia, furta, sacrilegia, idolatriæ, & legis præuaricatio. Ista vltima particula, videlicet, *qui recordatur thuris, est quasi is qui benedicat idolo*; est aliquantulum obscura, quia non videtur qualis sit futurus sensus, quia textus LXX. Interpretum sic hēt.

Secūda pars huius c. vbi de sacrificijs agitur. Text. 2.

A Qui dat thus ad sui memoriam, est quasi blasphemus; ita quod dictio illa, benedicat, debet accipi, pro maledictione per antiphrasim, vt aliquando scriptura diuinitus inspirata consueuit: vt sit sensus. Qui recordatur thuris est quasi blasphemus; hoc est benedicere, i. maledicere, quod ille scilicet est maledictus; & veteres quidam sic exponunt. Qui recordatur thuris est quasi blasphemus, quia testatur Christum qui iam venit,

B adhuc esse venturum, & propterea est blasphemus, sicut postea clarius videbimus: at si volumus persistere in textu nostro, dicamus illum qui recordatur thuris, volens adolere incensum, tantundem est apud me (inquit Deus,) ac si quis benedicat idolo, commendet idolum, gratiam, & benedictionem petat ab eo, quæ omnia quàm sint abhominabilia apud Deum, facile quisque vel leuiter instructus, in lege Domini, pōt ima-

C ginari, & conuenienter quidem, sublato templo, altariq. terreno, quod humanæ construxerat manus, & multis erat sordibus, & immunditijs inquinatum, anferri debebant, & reijci Iudęorum victimæ, quæ sine vllo fructu, & deuotione offerebantur. Nec parum mihi satisfacit, quod annotarūt nonnulli, Deum repulisse illorum sacrificia, non modo qa erant prorsus inutilia, & facta erant ipsi Deo valdè molesta, & exosa, verùm qa

D pro maiori parte qui ea offerebant, homicidę, raptores, adulteri, & aliis sceleribus coinquinati erant. Proinde subdit deus, et inquit. *Hæc omnia elegerunt in vijs suis*, voluere in hoc obsequio mihi exhibendo, proprias eorum voluntates, propria eorum consilia, et cogitationes sequi, *& in abhominationibus suis anima eorum est delectata*; gloriati sunt cū malefecerint, sibi ipsis placere studuerunt: sed vide quæso, & diligenter aduerte,

E quam illis deus retributionem attulit. Voluerunt illudere Deum, eius cultum negligere, & paruifacere, et eius mandata præterire, dicit nunc Deus per Prophetam. *Vnde idest ex hac eorum nequitia, & detestabili* ingratitudine, *& ego eligam illusiones eorum*: ipsi voluerunt illudere mihi, & ego illudam eis, i. aliquos mittam, qui eis illudant, & detegam eorum

rum figmenta, quibus sibi subditos decipiunt, & perdunt; quique paruulorum, & insipientium animas decipiunt, atque seducunt: & quæ timebant adducã eis, timebant (inquam) ne venirẽt Romani, & tollerent locum eorum, & gentem, & dubio procul ipsi venient, & pessum omnia dabunt: *quia vocaui, & non erat qui responderet: locutus sum, & non audierunt, feceruntque malum in oculis meis, & quæ nolui elegerũt*, hæc omnia sunt declarata in cap. præcedenti. Sed ego re vera non B parum dubito, cur Esaias eadem verba toties repetit in hoc eius libro; Nec putãdum est absque forti ratione id ab eo fieri. dicit Cyrill. quòd ipse Propheta tanto præmebatur zelo erga populum suum, quod ferre non poterat ipsum omnino perditum iri, propterea repetit eadem quæ supra dicta sunt, quo a legali vmbra eos decisceere hortaretur, aut quouismodo compelleret, quemadmodum supra in persona Dei iubebat eos à pristi C no errore, seductione, & prophana vita recedere, vult porrò illos monere, ne supercilium erigãt, et nihil aliud sapiant, qui Ierosolymitanum templum excitarunt, existimantes contineri loco diuinitatem, & in templis manufactis circunscribi, & locari. Compellat ergo eos Deus dicens. O vos, qui diuinæ maiestatis præstantiam ignoratis, & auctoritatis meæ magnitudinem non consideratis; nonne scitis quòd cœlum mihi sedes D est terra autem scabellum pedum meorum? cęlum quidem vt dicit Hier. 23. palmo tenet terram cum pugillo. D. autem Hier. aliò trahit hæc verba: vult enim hæc Deum dixisse, vt amoueret falsam Iudæorum opinionem, quæ ex verbis prioris capituli in calcẽ positis poterat exoriri, vbi dixit. quod non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo. Vt per hunc montem intelligeret montem Syon, et terrenam E ciuitatem Ierusalem esse restaurandam, et amplificandam, vt putauere Iudæi, secundum carnem qui omnia dicta a Prophetis in commẽdationem ciuitatis Ierusalem, existimant de terrena Ierusalem fore intelligenda. Sed quicquid horum sit; Ego veriùs puto intentionem fuisse ipsius Prophetæ ostendere tãdem

A futurum esse citra omnem difficultatẽ, quod dixit Christus Dominus: venit hora, & nunc est, quando veri adoratores, non in monte Garizim, neque Ierosolymis adorabunt patrem, sed in spiritu, & veritate; & præterea vult ostendere Esaias vmbram legis, et ceremonialia per aduentum Christi omnia finem habitura; cum itaque noster Esaias patefactis Israelitarum erroribus, prædixerit, quę ventura sint eis mala, uertit sermonem suum ad ueros, & probos Israelitas .d. *Audite verbum Domini qui tremitis ad uerbum eius, &c.* sed priusquam prosequamur expositionem huius partis, videndum est propter ea, quæ dicta sunt. nunquid cultus exterior sit omnino dãnandus; uidetur enim Esaias hic, & alijs locis damnare eos, qui immolant bouẽ, mactant pecus, &c. et alibi. Iniqui sunt cætus uestri, solemnitates uestras odiuit anima mea. Respondeo non omnino quemcunq. cultum exteriorẽ esse damnandum: sed eum tantum qui est perniciosus, inutilis, et superfluus, et tãdem quicunq. nõ respondet interiori cultui actu, uel habitu, etsi sit cultus ueri Dei, cultus enim perniciosus in primis, dicitur ille, quo colimus, et ueneramur tanquam Deum, qui non solũ non est Deus, sed omnino nihil, ut est idolum, quod nihil esse testatur Paul. et nos etiam supra diximus. Non loquor de cultu, & ueneratione sanctorum, et sacrarum imaginum, quas alia ratione ueneramur, et colimus, quam ipsum Deum: loquor de eo cultu, quo gentiles olim colebãt plures Deos, quem cultum, dicit Lactan. Firm. lib. 4. cap. 3. non esse secundum naturam, neque secundum ullam rationem, quod sic probat. Omnem Deum; qui ab hominibus colitur, necesse est inter solemnes ritus, et pręcationes patrẽ nuncupari, non tantum honoris gratia, uerum etiã rationis, quod et antiquior est homine, et quod uitam, salutem, et uictum præstat ut pater. Quod si Iuppiter, Saturnus, Liber, et Ianus patres uocantur, hoc est contra naturam, quæ nullo modo patitur unius hominis plures esse patres (ex uno enim quisque procreatur:) Quare Deos multos colere contra naturam est, et contra pietatem. perlege

Text. 5.

Cultus exterior an sit omnino dãnandus.

Cultus perniciosus qs.

Idolum quo dicatur nihil alibi est edimus.

Lact. lib. 4. cap. 3.

lege totum, videbis quàm belle Deorũ pluralitatem, & per consequens eorum cultũ reicit, & damnat. Talis ergo cultus, in quo Gentiles, et multi ex Iudęis aliquando sese exercebant, vt Deos propitios haberent, erat omnino falsus, inutilis, & perniciosus. Cultus etiam, quo nunc vtuntur Iudæi, obseruantes ceremonias & pręcepta veteris legis. quibus futura Christi misteria figurabantur, perniciosus est, & damnabilis multum, cum iam Christus venerit, & fuerit eis per multa signa, et prodigia demonstratum, & per scripturas prophetarum declaratum ipsum iam venisse; propterea dicebat Christus apud Ioann. Si non venissem, & locutus eis non fuissem, peccatum non haberent; Nunc autem non habet excusationem de peccato suo. Verum est tamen, quòd Iudęi vtentes nunc veteri cultu, non habentes intentionem fallendi, quanquam cultus ille sit falsus, & inutilis, quia est contrarius veritati, tamen ex parte eorum non potest accusari de mendacio, sed bene ex parte rei. Est igitur cultus exterior maximè perniciosus, & propterea magnopere damnandus, quicunq. est contra veritatem. Quid enim cœlestis in se boni habere potest sanguis pecudum effusus, quo aras inquinant, nisi forte existiment Deum his animalibus vesci, & eo sanguine potari? quòd homines aspernantur attingere, & quisquis illi hanc saginam præstiterit, quamuis ille grassator, adulter, veneficus, et parricida sit, beatus, ac fœlix erit. Eiusmodi ergo cultus est omnino damnandus. Sed veniamus ad meliora, & quæ maiorem videntur habere sanctitatis imaginem, & apparentiam. Dicimus ergo, non solum exteriorem cultum, quo Gẽtiles veri Dei cognitione destituti demones colebant in lignis, et lapidibus, neq; cum solum, quo nunc vtuntur Iudæi in suis Synagogis esse omnino damnandum; verum etiam potest aliquis cultus reperiri apud Christ. colas in nouo testamento satis perniciosus, dũ quis illum exhibere Deo constituit, et consueuit contra modum, et regulam diuina authoritate, in ecclesia, et ab ecclesia institutam; quemadmodum dicit D. Ambrosius 1. ad Corinth. c. 11 dum inquit. Indignus est qui aliter celebrat mysterium, quàm Christus tradidit. Et præter hunc sunt quidam alij cultus, qui licet non sint omnino damnandi quẽadmodum iste prior, non possunt tamen exerceri absque peccato, saltem veniali, vt sunt cultus quidam superflui, sic vocati à Theologis, in quibus exercendis potest etiam contrahi peccatum mortale, si ad sit contemptus, vel ecclesiasticę disciplinæ, uel cultus interioris, pôt etiam cultus exterior inutilis esse, et perniciosus, quanquam sit conformis ordini Ecclesiæ Catholicæ Romanæ, & ab eius consuetudine nulla ex parte dissentiẽs; quando scilicet non respondet, aut concordat cum cultu interiori, de hũi cultu dicebat Christus apud Lucam. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est a me; id autem contingit quando in ipsa oratione, aut officio recitando, seu sacra faciendo, non attendimus id quod dicimus, et facimus; & in illis pręsertim orationibus, et sacrificiis peragendis, ad quæ tenemur ex pcepto. In illis autem quæ quis facit spontaneè, & non ex pcepto, attentio non est vsque adeo necessaria, licèt sit aliquod peccatum saltem veniale, & perinde est, ac si quis reciperet hospitem, & indecenter tractaret. Cum autem dicimus in oratione requiri attentionem si meritoria debet esse, et impetratiua, non intendimus toto tempore, quo quis orat necessatiam fore attentionem; sed sat est ꝙ in principio orationis, quo quis accedit ad orandũ, uel incipit orare eleuet mentem ad Deum, qui est finis orationis, & intẽdat id pro quo oratur. Nota tamen, et aduerte, quod licet in oratione tam uocali quam mentali non oporteat semper, aut non multum referat semper in attentione persistere, quoniam mens humana propter infirmitatẽ naturæ non potest diù stare eleuata, sed aliquando contingit euagari, si quis tamen ex proposito, et de industria, vel ex cõtemptu nollet attendere, aut etiam negligeret attendere, tunc orans non modo nihil meretur, neque potest quicquã mobtinere, sed peccat; in oratione inquam, ad quam ex præcepto tenemur, si notabiliter

Cap. 15. | Amb. sup. 1. Cor. 11. | Luc. c. 15. Ex Esa. 29.

ter quis euagetur, mortaliter peccat: In oratione verò quam quis sua sponte facit, venialiter tantum peccat: quemadmodum etiam in oratione ad quam ex præcepto tenemur si ex negligentia, & non de industria non attendimus, venialiter delinquimus (saluo tamen proposito attẽdendi). Duobus ergo modis quis orans, venialiter peccat, tum quando in oratione spontanea de industria, vel ex negligẽtia, aut ex fragilitate, non attendit, tum quãdo in oratione obligatoria ex negligentia non attendit, dummodo in proposito habuerit à principio attendendi, in neutro. n. casu agere videtur cõtra virtutem, sed pter virtutem. Hæc est sñia caietani sup quæst. 93. 2. 2. cuius sententiam in præsenti nõ approbo, nec reprobo, quia nõ nihil scrupuli, & difficultatis in se habet, ꝙ s. in oratione spontanea venialiter tantũ peccet qui de industria, & ex professo non attendit, quoniã longe diuersa ratio est, si quis spõte oret & recitet psalmos Dauid: & versus Virgilij, aut Ludouici Ariosti: vel Io. Boccacij Nota ẽt ꝙ circá diuina officia quanq̃ non perpetuo requiratur actualis attentio, vt diximus, requirit tamen actualis intentio, faciendi quod facit Ecclesia. Atquoniam locuti sumus de attẽtione, quæ haberi debet in oratione sine qua non põt orans cõsequi suum effectum. Sciendum ꝙ non loquimur de attentione ad uerba, ne s. in eis quisq̃ erret, neq. omnino ad sensum verborum, quamuis vtrunq. sit valdè opportunum, & conueniens; sed loquimur de attentione, qua attendere necessium est ad finem orationis, hoc est ad ipsum Deum, & ad rẽ pro qua oratur, quæ quidem est maximè necessaria, quá etiam possunt habere Idiotæ; vt tãdem exequamur præceptum D. Augustini cum d. Psalmis & hymnis cũ oratis Deũ hoc versetur in corde, quod profertur in ore Sed qd dicemus de his, qui dũ sacrum faciũt, aut pces horarias recitãt, nihil minus q̃ attendere, & cogitare qd recitant faciunt, vtinã non aliena, & longe extranea, & forrasſis turpia, & obscena cogitarent. De ijs proculdubio cultus exterior est omnino inutilis, & perniciosus, si non respectu aliorum, saltem ratione ipsius colentis. Dicit

A tamen Diuus Thom. secunda secundæ, quæst 91. articulo primo, ad secundum quòd laus oris inutilis est laudanti, si fit sine laude cordis, iuxta illud Saluatoris, sine causa colunt me docentes doctrinas, & mandata hominum: hoc tamen non obstante, laus oris & cultus exterior non est omnino negligendus, aut reprobandus. quia saltem excitat interiorem affectum laudantis, & prouocat alios ad Dei laudem. Et cum
B oratio fuerit de præcepto, & obligatoria, propter obedientiam excusat à peccato. Si non à toto saltem tanto. vide supra his quæ scribit D. Bernar & alij, de necessitate attentionis in oratione.

Prosequamur textũ paulò ante propositum, videlicet, *Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum eius*. Conuentẽter hoc loco noster Esaias posteaquàm incredulos, & contumaces qui elegerunt vias suas, & quæ Deo displi-
C cebant, neque de pœnitentia seu resipiscentia cogitarunt, acriter repræhendit, vertit se ad eos, qui credituri erant, siue Gentiles, siue Iudæi. & inquit. *Audite verbum Domini*; vos inquàm *qui tremitis ad verbum eius*, hoc est qui suscipitis sermones meos, veneramini eos, & diligẽter, ne Deus aliquo modo offendatur, præcauetis, tremitis inquám ad verbum Domini; quia illud reuerenter suscipitis, nihil de eius maiestate, & infinita po-
D tentia reuocatis in dubium, deque eius bonitate, & clementia nihil præsumitis, & tandem illud magnifacitis, & in cordibus vestris complectimini. Et conuenienter quidem loquitur ad eos qui tremunt ad verbum Domini, quia iam dixit in persona eius: ad quẽ respiciam nisi ad trementem sermones meos: Audite ergo vos verbum Domini, vos inq̃ Apostoli, & fideles mei, quid quæso audiendum præcipit? Audite ergo, & per-
E cipite quæ vobis indico, atque prænuncio. Dicuntur quidem minus iacula ferire, quæ præuidentur, & nos facilius ea mala tolleramus, ac sustinemus, si per prouidentiæ clipeum præmuniti fuerimus, hoc est ergo quod vos præmonnisse oportuit. *Dixerunt fratres vestri, odientes vos, & abijcientes propter nomen meum* & quid dixerunt? dixerunt inquàm vos

3. pars præsentis capituli.

illudentes, & deridentes. *Glorificetur Dominus, & videbimus in lætitia vestra*: vos inquàm dicitis Christũ venturum de virgine nasciturum, redempturum omnes qui credunt in eum, & ipsum fore gloriosum triumphãtem, & super omnes exaltatum iri: eia age, glorificetur Dominus, Dominus inquàm iste vester, quem tantopere magnifacitis, commendatis, & prędicatis, & in quo spem omnem vestram collocare decreuistis; Glorificetur, veniat illa dies in qua appareat gloria, & maiestas eius, & nos videbimus in lætitia vestra, gaudebimus de bono vestro, lætabimur omnes, & exultabimus de vestra fęlicitate, & vobis congratulabimur, q.d. ò miseri, & insipientes id nunquam erit, vos fallimini, laboratis in vanum, & perperam expectatis: *At ipsi confundentur*, confundentur inquàm cum postea viderint Christum exaltatum, super cęlos eleuatum, gratiam, & gloriam abundanter omnibus conferentẽ; & qui erant isti fratres odientes vos, & abijcientes, non ob scelera vestra, *sed propter nomen meum?* erunt inquàm ipsi Iudæi, qui ex eodem semine secũdum carnem prodierunt quemadmodum vos Apostoli mei. Et nonnulli exponentes, per fratres hoc loco non Iudæos tantũ, verum & gentes intelligi volunt; propterea quòd Deus iam soluit, & abstulit præceptum illud legis, de non ineunda societate cum gentibus; quare deleto, & abrogato hoc mandato, qui sunt ex gentibus, fratres nostri possunt nuncupari, quia Christus erat futurus lapis angularis, in quo duo parietes coniungerentur, & ipse est pax nostra, qui fecit vtraq. vnum. isti quoq. erant quandoq. odio prosequentes Apostolos, & eosdem abiicientes tanquam immundos, & Deo odiosos. Cuius rei veritas satis manifesta est in persecutione, & cede tot martyrum; & pręsertim in seua rabie, & persecutione D. Virginis Catharinę, cuius hodie festum celebratur. Longum esset enarrare quot cruciatus, quot tormẽta intulerint Præsides, & Præfecti gentium Dei seruis, & ministris, vt Tiburtio, Valeriano, & sociis, ac etiam D. Sebastiano, & aliis quam plurimis. D. Hier. iuxtà suum textum affert aliam expositionem. vt non ironicè, sed vere, ac ex animo loquantur isti qui nos oderunt, & detrahunt nobis, cum dicunt: glorificetur Dominus, & videbimus in gloria vestra, quasi dicat, cur nobis humilem introducitis Deum, quid hominem Crucifixum, & virum dolorum, & infirmitates perferentem, volumus inquàm eum, in sua (vt dicitis) maiestate conspicere, regnantem suspiciemus, & in sua gloria triumphantem, tunc vnà cum vobis videbimus in lætitia vestra, sed sic humilem atq. deiectum videre non possumus: at ipsi qui loquuntur talia, qui nõ intelligunt mysteria scripturarum malis suis sentient eius potentiam, quem pro humilitate contempserant, & ita pudefient, & conturbabuntur iuxtà textum LXX. qui sic legũt. dicite fratribus vestris qui vos oderunt, & abhominantur vt nomen Domini glorificetur, &c. Dicite inquã hoc est hortamini eos non solum sermone, & verbis, sed opere, & affectu comprobetis, vt glorificent nomen Domini, & ei honorem, & laudem tribuant cum nihil habeamus quod ab eo non acceperimus, scientes quod qui secus egerint confundentur; vos autem decet eos diligere, & beneficiis afficere, qui vos persequuntur, & odio habent: quę sententia potest etiam admitti; sed iux. nostrum textum quem D. Hier. amplectitur, prosequamur. dicit .n. *Vox populi de ciuitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis*, q.d. cum ciuitas erit obsessa, & expugnata à Romanis, percipietur clamor, & strepitus populi de ciuitate, vt foris pugnæ, intus seditiones, ciues inter se dimicantes. Et vox magna populi de ciuitate necessario fuit cum tunc ciuitas in tres partes teste Iosepho fuerit diuisa, vt refert hoc loco Lyranus. siue Postillator, *vox erit de templo*, quia s. Sacerdotes, & Leuitæ, & ministri; vna cum populo virisque sexus flebant, gemebant, & conflictabãtur. *Fuit etiam vox audita in templo*. Transeamus ex his sedibus; quemadmodum prędixit Ieremias, vbi dicit Deus cap. 12. Dereliqui domum meam; & Christus apud Luc. 13. cap. Relinquetur vobis domus vestra deserta: *Fuit etiã vox Domini, reddentis retributionem inimicis*

micis suis, quę retributio fuit iustè reddita ob mortem Patriarcharum, & Prophetarum, & tandem pro morte ipsius Christi filii Dei, supra nos diximus memini- mus ex D. Augustino retributionem dici multifariam. Alij referunt eiusmodi voces ad Scribas, & Pharisęos, & vniuersum populum Iudaicum qui fremebant aduersus electos Dei. iuxta illud Psalm.
Psal. 2. Quare fremuerunt gentes, &c. Sed mea quidem sententia prior expositio magis conuenit cũ verbis pręcedentibus, pariter, & consequenribus dum subdit. *Antequam parturiret, peperit*, antequam veniret partus eius peperit masculum. Sēsus est quod quorundam Iudæorum pariter, & multarum gentium conuersio fuit vsque adeo celer, et uelox, & quasi intempestiua, quòd uidetur similis fuisse illi mulieri, quę parit anteq̃ tempus ueniat pariendi; non.n. in longitudine temporis; quemadmodum populus Iudæorum per Abraham, Isaac, & Iacob, et duodecim Patriarchas, & rursum per liberos eorum, ac nepotes creuit in maius, sed statim ad prędicationem Euangelii totus ferè mundus concepit, et parturiuit, et peperit masculũ, et quoniam hæc gentium conuersio fuit ualde admirabilis, et stupēda, et dubio procul satis prodigiosa diuina potentia ad id operante, extollit Propheta, et cum admiratione maxima secum ipse percunctatur, et inquit. *Quis audiuit vnquam tale? & quis vidit huic simile*? et ut cognoscamus rei magnitudinem, eleganti quadam similitudine, et omnibus perspicua, nititur ostendere, dum inquit. *Nunquid parturiet terra in die vna*, hoc est, nonne uidemus terram germinare multitudinem frugum, et herbarum, arbores, et plantas producere in spacio multorum dierum? multis insuper adhibitis adminiculis, et actionibus. Sed hic partus, inquit Amb. non fuit terræ sed gratię: *aut parietur gēs simul*? uidemus enim unam familiam, unum populum non simul una die parturiri, sed successiue unum post alium:. At Syon, i. Ecclesia ex gētibus, et Iudęis collecta, simul parturiuit filios suos, q.d. breuissimo temporis spatio, et hanc subitam mundi conuersionem existimant esse uocem illam populi de ciuitate, et

A uocem clamantium de templo. Sed audi nunc uocem Dei de cęlo per Proph. loquentis, et clamantis: *Nunquid ego inquit Deus, qui alios parere facio, ipse nō pariam: si ego qui generationem cæteris tribuo sterilis ero? ait Dominus Deus tuus*. Sicut alibi dicit Propheta. qui plantauit aurem non audiet? qui finxit oculum non considerat? hoc certè foret pręter omnē rationem. Deus ergo facit alios parere, quia uires, et uirtutē maribus, et fęminis, ut
B pariant prębet: quare cum uiderit maximam orbis partem ad idololatriam deductam, et se quasi sterilem factam, nec aliquem fore, qui eum agnosceret, et faceret bene, suam ipse potentiam, et maiestatem considerans, non amplius hanc sterilitatis ignominiam ferre decernēs, tot uoluit generari filios ex ea, quæ fuerat olim sterilis, et deserta, vt brėue admodũ temporis spatio impleret orbem terrarum quare, etc. Sed nunquid Deus
C habet vterum, et uuluam, ut parere q̃at? nequaquã, sed ita loquitur Propheta, uẽ ostendatur consubstantialitas filii cũ patre: et p hęc uerba possunt facile cõuinci et confundi, qui dicunt patri. s. Deo qd generas: ut habetur cap. 45. ut. ibi postillam; potest enim ea percunctanti respondere. Si ego qui alios parere facio, et generationē aliis tribuo, sterilis ero? Dubitatur quid per masculum intellexerit Esaias; ad litteram dicunt aliqui per
D masculum indifferenter intelligi quemcunque partum, et ex utero eductum, siue uirum, siue fœminam. Sed potius libuit nominare masculum ueluti nobiliorem sexum. Alii per masculum allegoricè intelligunt ipsum christum Dominum nostrum, quem Pharao, et Herodes conabantur occidere. Abraham, et Isaac masculos habuere filios. masculus unus fuit Christus, quē Ecclesia spōsa Dei unicum nobis peperit, et masculus
E iste fuit uir potens, qui custodiuit atrium suum in pace. Alii etiam iuxta allegoriam per masculum intelligunt ipsam fidem; non .n. eius mater quæ fuit Apostolorum prędicatio peperit fœminam neq. fecit abortum, sed peperit masculum, hoc est animum uirilē, fortem, et omni uirtute præditum, quia sermo Dei est uiuus, et efficax, et penetrabilior

omni gladio ancipiti, qualis debet esse Christianus populus, non quidem mollis, & effęminatus, sed constantia, & robore iuuenili præditus: sed nunquid per terram, quæ peperit in die vna masculum, possumus etiam intelligere Virginem matrem, quæ absq. vllo dolore peperit Christum? Sequit textus. *Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam, gaudete cum ea gaudio vniuersi qui lugetis super eam.* iubet in hac parte Propheta veris Israelitis, vt lætentur, & exultent cum noua Ierusalem, & quemadmodum alius textus habet, *cõm nium facite omnes qui diligitis illã, gaudete cum ea gaudio vniuersi qui lugetis super eã*, vos: (inquam) Gaudete cum gaudio, i. vehementer, & frequenter gaudete, qui diligitis vtranq Ierusalem, & eam quę corruit plangentibus, atque lugentibus, & eam quæ surrectura est, & in locum prioris substituenda cum desiderio præstolantibus, his inquam, lugentibus, ac pręstolantibus loquor, vt gaudeant in ea, & cum ea, quæ constructa est ex viuis lapidibus. dubio procul hæc noua Ierusalem Dei viuentis est ecclesia, quam sibi ipse Christus coniunxit, & desponsauit, non habentem maculam, neque rugam, iuxtà illud Apostoli. Despondi .n. vos vni viro virginem castam exhibere Christo, coniunxit enim Deus (vt sæpe diximus) duos populos in vnum nouum hominem constituens pacem his qui longè, & his qui propè, in vno corpore reconcilians vtrunq. apud patrem; Eos itaq. qui antea lugebant, gaudere oportet, cum spem habeant futurorum bonorum. Iubet ergo Deus lætari, & qui eam diligunt, atque sustentant, & sua doctrina confirmant, atque etiam qui quandoq. super eam luxerũt, & quandoque lugebunt ob varias persequutiones Antichristi, & hæreticorũ. Isti omnes consolatione perfundentur, iuxtà illud Saluatoris apud Matth. 5. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabũtur. Luctus enim erat propter Deum & propter eius plebem, quam videbant penitus destitutam, nec rectà incedentem erga creatorem suum. Alij luctum hoc loco accipiunt pro cura, & solicitudine sincerè, & pure agendi, ac tractandi,

Quarta particula de festiuitate, et iocunditate Ecclesiæ.
Text. 4.
Luctus iustorum.
Matth. 5.

A quæ nostra intersunt.

Hi enim libenter sustinent quemcunque laborem, nõ vt aliquid hoc in mundo lucrentur, verum vt cęlestibus donis referti omni voluptate perfruantur. Dicuntur etiam lugere hi, qui ob peccata, & trãsgressiones, quę quotidie committuntur vehementer dolent, atque deplorant, qui (nec dubium) sunt, & ipsi quandoq. consolationem accepturi. Nec parum lugere solent viri boni, quibus cęle B stis patriæ differtur possessio, quẽadmodum lugebat Dauid d Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. & quoniam nouam hãc ciuitatem Ierusalem, idest sanctam ecclesiam nomine mulieris appellare libuit, propterea vberibus, & lacti eo.oparat, quamcunq. consolationem quam super eam post hunc luctum sumus habituri; ideo inquit. *Gaudete cum ea gaudio, uniuersi qui lugetis super eam, ut sugatis, et repleamini* C *ab vbere consolationis eius, ut mulgeatis, et delitijs affluatis ab omnimoda gloria eius.*

Sic etiam legimus apud Salomonem in Cant. dum inquit. Meliora sunt vbera tua vino fragrantia vnguentis optimis; quod quidem, dictum volunt propter diuersos status fideliũm, dum quidam sunt veluti paruuli incipientes, quidam verò proficientes, & deinde perfecti, propterea ratione par- D uulorum dictum est, gaudete vniuersi qui lugetis, vt sugatis, & repleamini ab vbere consolationis eius: Proponuntur enim paruulis, & incipientibus Cathechismi, & aliæ breues, ac faciles instructiones, vt doctrina fidei; & rudimenta quædam paruulorum; conceditur etiam non solum, vt sugamus lac, sed vt mulgeamus, & exprimamus donec plenè saturemur, & delitijs affluamus ab omnimoda gloria eius, ita vt nihil - E amplius desit ad plenam, atque perfectam cœlestis regni possessionem; quibus verbis facile declaratur, status, & conditio proficientium, & perfectorum, nam rationabile est; posteaquam suxerimus, & ab vberibus, & mamma subtracti erimus iam ablactati, non in principijs fidei tantum, sed velut ex Ephœbis excessi, & iam facti adulti

Cant. 1.

solidu

solido cibo depascamur, reputà, fide sincera, cognitione Dei perfecta, qualis potest haberi in hoc sæculo, virtutibus, & bonis operibus adornati. Tunc delicijs affluemus ab omnimoda gloria nei Omnimoda gloria Dei ea nuncupatur, quæ nihil habet imperfectum, ac diminutū, sed omni ex parte plena, atq. perfecta, quæ non habetur nisi in patria, vbi nihil amplius restat appetendū. Deinde subdit. *Quia hæc dicit Dominus. Ecce ego declinabo super eam quasi fluuium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam gentium quam sugetis, ad vbera portabimini, & super genua blandientur vobis*, quibus verbis declarat Esaias in persona Dei, quàm debent habere omnes electi & filij Dei materiam gaudij, & occasionem, & inquit. *Ecce ego declinabo*, me effundā, me totum proijciam super eam, i. super ecclesiam, super nouam Ierusalē instauratam, & reformatam, quasi fluuium pacis, idest in summam, & super effluentem pacem, & quasi torrentem inundantem, qui est tam copiosus aquis, & tanto cum impetu, & horrore, ac fragore decurrit, quòd inundat omnes partes circumquaque adiacentes, atq. etiam longe positas, atque distantes. & quæ nam est ista aqua quam effundit? & quæ vbiq. inundat? gloria inquàm Dei, manifestatio potentiæ, & virtutis eius, quam quidem gloriam sugetis, idest nō simul totā gustabitis, & percipietis, sed passim sicut pueri sugunt lac, alioquin opprimemini ab ea. Fluuius pacis, & torrens delitiarum absque tot ambagibus dici potest Christus Dominus. iux. illud ps. 45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei, & rectè fluuius iste, i. Christus declinasse dicitur, quia missus erat solum ad oues Israel, sed ipse declinauit, ab inchoato itinere, & deflexit ad gentes, quoniam Iudæi respuerunt, & euitarunt illum. D. Aug. hoc flumen pacis declinare dicitur, quia eiusmodi pax, incorruptionem, & immortalitatem conferet etiam terrenis corporibus, & sic declinare se dicit, quia a supernis ad inferiora descendit, & homines angelis æquales reddit. Et præterea. *ad vbera portabimini, & super genua blandientur vobis*,

Omnimoda gloria Dei.

Xpus flumini pacis. Psal. 45.

A hoc est vos credentes, qui primum accedere decreuistis ad fidem, portabimini ad vbera. idest gratia Dei præueniet vos, & subsequetur, vt non multo labore quod Deo placitum est exequamini, quare nos quoq. quamuis adulti, neque iam amplius incipientes, cum Ecclesia orare debemus dicentes. Tua nos Domine gratia semper præueniat, ac sequatur, & bonis operibus iugiter præstet esse intentos. & nos item inebriemur aliquando ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ satiemur. dicit etiam.

B *& super genua blandientur vobis* (hoc est Apostoli) & ministri mei, non secus ac mater erga paruulos obsequentes blandientur vobis, & ea subministrabūt quę victui spirituali erunt necessaria; quemadmodum enim mater non potest obliuisci filij vteri sui, sic Deus nostri non potest obliuisci. hoc est, quòd dicit.

C *Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, & in Ierusalem*, siue cœlesti, siue in hac terrena adhuc degenti *vos consolabimini*, nulla quidem in parte vlli matri cędam, sed quicunque erunt infirmo, debili, ac deiecto animo ego erigam, suscipiam, complectar, & efficiam vt nihil illis desit ad summam, & perfectam quietem. In Ierusalem inquam, hoc est in Ecclesia pientissimæ matris officio fungar, in Ecclesia, quidem quia extra eam non potest esse qes, nec consolatio. *Videbitis, & gaudebit cor vestrum*; videbitis in quam gloriam Dei, manifestatam in conuersione gentium, & gaudebit cor vestrū, quod prius de illarum perditione tātopere tristabatur Videbitis, inquit Aug. Deum iuxtà illud, beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. hic credimus, ibi videbimus. *& ossa vestra quasi herba germinabunt*, ossa vestra idest corda vestra, & animi vestri, qui præ męrore, & tristitia erant arefacti propter gaudium efflorescent, & quasi herba germinabunt, i. suaues & Deo gratos producent fructus: vel alias arbores germinabūt, hoc est alios deuios, ac infideles ad fidem adducēt. & rectè quidem animi nostri tristes, & męsti ossibus comparantur, quia sicut spūs tristis, exiccat ossa, ita animus gaudens

D

E

facit ætatem floridam, locutio est metaphorica vt vides: potest etiam accipi hęc propositio hyperbolice, q. d. tanta erit fęlicitas, & gloria filiorum Dei, vt non solum animus, & mens eorum producat flores, & fructus virtutum, verum etiam ossa i. minime partes eorum, & quæ videtur minus vtiles, & infructuosę, velut ossa, germinabunt, i. fructus & flores producent. D. Aug. exponit. Ossa vestra quasi herba germinabunt, i. resurgent, & erūt immortales, & incorrupti q Deo seruierint. Loquitur enim Propheta de ipsa resurrectione bonorum, quod manifestatur ex his quæ sequuntur cum inquit, & cognoscetur manus Domini seruis suis: & cognoscetur quidem manus domini distinguentis cultores suos à contemptoribus suis, 20. de ciuit. cap. 21. quòd si hæc verba velimus referre ad futuram resurrectionem. Facilis erit intellectus harum propositionū, cognoscetur manus Domini, seruis suis, idest potentia, & virtus eius innotescet, siue Christus Dominus, qui vocatur manus, & dextera Dei, innotescet in seruis suis, i. qui prius infideles, & stulti eū deridebant, postea veluti Deum verum, patrem, & Dominum glorificabunt. & indignabitur inimicis suis, hoc est incredulis, & nō timentibus eum, quibus debita inferet supplicia, & ea quidem perpetua. Veniet (inquàm) dies Domini sicut fur, veniet inquàm redditurus vltionem in furore, in increpatione, & flamma ignis, & c. Et hoc est quod habemus in sequenti litera, videlicet *quia ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigę eius reddere in indignatione furorē suum, & increpationem suam in flamma ignis.* Quæ verba superficietenus accepta, de extremo iudicio videntur intelligi, quia omnes scripturę clamāt iudicium illud in igne futurum, & Dominū ipsum cum magno impetu venturum esse ad iudicandum viuos, & mortuos: Sic D. Hier. in hoc loco exponit; sic etiam D. Aug. 20. lib de ciu. Dei cap. 21. vbi inquit Dominum quasi ignem vēturum, illis quidem, quibus pœnalis erit eius aduentus, curtus verò eius pluraliter dicti angelica ministeria accipi possunt: Sic etiam Cyrillus in hoc loco interpretatur veniet ergo tunc dominus in igne, non q. Deus sit ignis cum sit spiritus nobis absconditus, & inuisibilis, sed dicitur in igne venturus, quia sustinētibus pęnas ignis esse videbitur. Dicitur etiam Deus ignis, quia subtilis quoad substantiam, penetrabilis quoad scientiam, inuisibilis (vt diximus) quoad apparentiam, vt docet D. Thom. cap. 1. super Esaiam, & super cap. 33. similiter dicit Deum posse vocari ignem, quoniam purgat mentes nostras: Deinde q inflammat. postremo q condemnat, quo modo accipitur hoc loco, qui etiam alicubi appellatur ignis cōsumens, quia quicquid in nobis vitiorum est, & tenebrārum, sua virtute consumit, & extinguit. Cum dicitur, *& quasi turbo, siue tempestas quadrigæ eius:* volt innuere quanta cū celeritate, & quo maximo impetu veniet Dominus ad iudicandum, vt testatur etiam Dauid ps. 49. eum inquit. Ignis ante eum exardescet, & in circuitu eius tēpestas valida: veniet (inquā) in indignatione ad demonstrandum furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis. Hæc omnia metaphoricè dicta ostendunt seueritatem iudicij aduersus delinquentes. cum furore dicitur quis iudicare, quando nullius in puniendo reprobos rōnē hēt. Et oīa æque susq. deq. pdēdos, & pessū dando. Sicut ille dixit Furor arma ministrat, & in increpatione sua, in flamma ignis reddet cuiq. pœnam pro delictis: dicitur. n. quis aliquem increpare, dum verbis duris, & asperis atque etiam ignominiosis, & maxima cum iracundia quenquam à se abiicit, & repellit: maximus quidem terror, qui increpātur inuadere solet, ac detinere vt Psal 103. dicit Dauid Ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui formidabunt. Nec mirum Prophetam hoc loco toties ignem meminisse: quia, vt textus habet, in igne Dominus diudicabit, & in gladio suo ad omnem carnem. In igne (inquàm) Dominus diudicabit, hoc est, in tali genere pœnarum, & suppliciorum: diudicabit inquàm nō solum potētia, & auctoritate maiestatis suę, sed in iustitia, & veritate iudicij, Et in gladio suo ad omnē carnem, de quo gladio loquitur Propheta Psal. 7. d. nisi conuersi fueritis gladium suum vibrabit.

5. Pars. de futuro iudicio impiorū. Text. 5.

In hoc c. 21. exponit Augus. ferè totum caput vlt. Esaia.

Deus i igne venturus.

Deus ignis.

Psal. 49.

Increpare quid.

Psal. 103.

Psal. 7.

Amos 9. bit. Locutus est etiam Amos Propheta cap. 9. d. Gladio peribunt omnes peccatores terræ. Dicit autem D. Hieron. per gladium intelligi debere quancunq; pœnam: quandoquidem in sacris litteris quicquid pungit, percutit, torquet, & cruciat appellatur gladius, quo gladio quicunque ommisso lumine veritatis, errorum tenebris sese inuoluerint, & Dei voluntatem præterierint, vulnerati cruot, & interfecti, & hoc iudicium erit ad omnem carnem, & multiplicabuntur interfecti à Domino: per omnē carnem (inquit D Aug.) nō spirituales, & sancti intelligendi veniunt, Sed homines terreni, atque carnales. de quibus dictum est. Qui terrena sapiunt, et sapere secūdum carnem mors est, & quales omnino caro appellanť à Domino, vbi habes Gen. 6. non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est. Cum verò dicit. Multiplicabuntur interfecti a Domino; dubio procul hoc debet intelligi de his qui morte secunda mortui fore dicunť.

Gladius in scrip. quid.

Quanquàm nos præassumpta uerba iuxtà communiorem sententiā de igne futuro in extremo iudicio fuerimus interpretati, nolumus tamen illorum sententiam, q̄ de iudicio, & de aduentu Xp̄i in cordibus fidelium isthæc interpretātur omnino reiicere: constat enim, & experientia multorum comprobatur, ꝙ cum Charitas Dei diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum, est verè aduentus Dei in igne, & cū igne, hoc est in igne amoris, & dilectionis. Nam & ignem dixit Dominus se velle mittere in mundum, cum dicit Luc. 10. Ignē veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat? potest etiam appellari gladius, Christi aduentus, et euangelii prædicatio, quia separat spiritum a carne, hominem a mundo, & patrem a filio; de quo gladio loquebatur Christus apud eundē d. Putatis, ꝙ pacem veni mittere in terram? non veni pacem mittere, sed gladium: veni .n. seperare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, &c Præterea sequitur.

Sequitur text. 3. *Qui sanctificabantur, et mundos se putabāt in hortis post ianuam intrinsecus, qui comedebant carnem suillā, & abhominationem, & murē simul consumentur, dicit Dominus.*

A His verbis Propheta speciatim insurgit aduersus Scribas, & Pharisæos, & grauiter reprehendit, non quod ipsi comederent carnem suillam abhominationem, & murem &c. Sed quod post tot scelera, & turpitudines, quas frequēter perpetrabant curauerint se lustrare, & purgare, & sanctos fieri, seu sanctificari in hortis, vt implerent, quod scriptum erat in lege. Nume. 19. quicquid tetigerit immūdus, immundum erit. Vel immūdum faciet. B Arguit etiam, & reprehendit, ꝙ versabātur cū ijs, qui huiusmodi abhominationes faciebant. In hortis quidem vbi structa erant baptisteria, seu piscinæ, in quibus lauabantur, & hoc post ianuam intrinsecus, hoc est latenter, & satis commodè, quæ quidem piscina erat in medio hortorum. Hi enim post delubra idolorum magnifica quæ construebant in locis, sine lucis quibusdā amœnissimis, arboribus frondiferis densissimis. quos C hortos appellabant, & post Ianuā intrinsecus æpulabantur, luxvi ac luxuriæ vacabant, & postmodum vt se mondarent, in illis balneis lauabantur, existimantes se ea lotione ab omni labe purgatos, q̄bus ideo comminabatur Christus dicēs Matth. 13. Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est, intus autem pleni estis rapina, & immunditia. Aliq textus, vbi nos habemus. post ianuam intrinsecus. Biblia Antuer- *Matth. 13.* D piæ, & quæ nuper per Sixt. V. etiam impressa sic legunt, vt nos exposuimus. Sed hec particula tā variè legitur quā varij sunt scriptores, vel interpretes lectionis Hebreę. pro cuius lectionis, & linguarū varietate, leges annotationes sup Esa. Et sup testamentū vetus, & nouū Francisci Lucæ Brugensis, legunt, post vnā intrinsecus, quorum sensus est. quod cum ibi plures hominum Societates conuenirēt vna post aliam subintrabat, vel ad sacra E facienda, vel ad abluenda corpora post multa scelera, & impudicitias ibidē perpetratas; dicit ergo textus. Qui sanctificabantur, & mundos se putabant in hortis, &c. qui etiam comedebant cibos lege prohibitos, et alias abhominationes faciebant adorantes mures, & huiusmodi vilissima animalcula, & statuas illis erigentes, simul consumentur. dicit Dominus.

minus. Non secus quidam ex nostris artificiosissimam viuendi regulam professi, cibos eorum lege prohibitos qnq. comedũt, & putant se leui quadam cerimonia purgationẽ adeptos, et veniam consecutos, mõ in hortis & extra Septa loci id faciant. Quidam vero, vt vitam magis arduam, & rigorosam simunt sese ab hominum consortio segregantes petũt eremos, et loca quædam solitaria, vbi libertius viuant, & hi quidem omnes maximè falluntur, & aberrant. Sequitur
B sextus.

Ego autem opera eorum, & cogitationes eorum (supp.) *noui*, & perspectas habeo. Non oportet (inquam) præuaricatores istos, et legis meæ transgressores sese abscondere, & excusationem quære re in peccatis suis, qa nouit Deus Opera eorũ omnia, & cogitationes, tametsi apud homines sint absconditæ, ego tñ optime noui. Iuxta illud ps. Dñus scit cogitationes hominum quoniam vanæ
C sunt. & D. Aug. in regula. Nec putare debet qui in fœminam figit oculum, & illius in seipsum diligit fixum ab alijs se non videri eum hoc fecerit, videtur omnino, & a quibus se videri nõ arbitratur. Sed si lateat, & a nemine hominum videatur, quid faciet de illo desuper inspectore, quem latere nihil potest? Et per Hierem. dicit ipse Dominus. Nunquid abscondet se in absconditis homo, &
D ego ignorabo? nouit ergo Deus omnia opera, & cogitationes hominum, discursus, consilia, & quæcunq. ratiocinia. Preterea. d. *Venio vt congregem cum omnibus gentibus, & linguis, & venient, & videbunt gloriam meam.* Diuus Cyrillus opinatur in postrema parte huius capituli, repetitionem quandam, per modum Compendij fieri ab ipso propheta vniuersæ huius Prophetiæ, et breuiter, atque succinte, quæ ab initio ad finem vsque per Christum sunt fa
E cta, virtutemq́ dispensationis in carne, expedire, et complere: commemorat.n. hæc tria; uocationem gentium; Sanctorum Apostolorum institutionem, ac designationem; & postremo quòd Christus Dominus Dei filius ab uniuerso terrarũ orbe adorabitur. & hoc est quod dicis. *Venio vt congregẽ cũ omnibus gentibus, &c.*

A D. autem Hier. aliam uidetur habere opinionem, q. sit ista particula. Venio ut congregem cum verbis præcedentibus cõnectatur, s. ego opera eorum, & cogitationes eorum uenio ut congregem, & quasi fasciculum quendam faciam, & simul coniungam opera, & cogitationes vestras cum omnibus, gentibus, et linguis, et in medium adducam, ut iudicentur. iuxta illud Saluatoris. Qui uiderit *Matth. c. 5.*
B mulierem ad cõcupiscendum eam iam mechatus est in corde suo, idcirco non solum facta, sed cogitationes, & uerba ociosa iudicabuntur, iuxta illud Psalm. Qui finxit sigillatim corda eorũ, qui intelligit omnia opera eorum. D. Paulus ad Rom. 2. asserit futurum iudicium, cogitationũ inter se inuicem accusatium, aut defendentium, in die cum iudicabit Deus occulta hominum. et iuxta D. Hieronymi sententiam. Per linguas Diuus Paulus non solum quę hominum, sed et
C quæ Angelorum sunt arbitratur intelligi, quo fit ut non solũ creaturę quę sunt super terrã, uerum & quę in cęlestibus reperiunt sint aliquando iudicanda, iux. illud. Inebriatus est gladius meus in cęlo, et usque ad terram descendet. iuxta D. Cyrillum sic exponenda est ista particula seorsum (inquam) ab illa. *Venio vt congregem cum omnibus gẽtibus, & linguis*, q. d. Lex uetus unam solam gẽtem continebat, nimirum Israeliticam vnam tã-
D tum linguam uocauit. Christus autem dñus noster non solum propter Israeliticum populum, sed uniuersaliter, pter omnem gentem, et omnem linguã, humanam carnem suscepit. iuxta illud ps. 48. Audite hæc omnes gentes, auribus pcipite omnes qui habitatis orbem. Veniment inquam omnes gentes, et linguæ, et uidebunt gloriam meam, id quod de utroque aduentu poterit absque scrupulo ueritatem habere; et de eo, quo mun-
E dus per euangelij pdicationẽ ad fidem est conuersus. iuxta illud alterius ps. d. Omnes gẽtes quascunq. fecisti uenient et adorabunt te Domine, et glorificabũt nomen tuum; et de extremo eius aduentu. Cum uenerit in maiestate sua, et oẽs *Psal. 89.* angeli eius cum eo, vbi tum congregabuntur ante eum omnes gentes, & in vtroque aduentu qui fuerint congregati, uide-

A videbunt gloriam Dei, præter impios, & rebelles diuinæ maiestatis, non ea tantum mirabilia, quæ gessit in carne, quæ quidem explicari verbis non possunt, vt mortuos suscitare à monumentis, cæcis lumen restituere, aliaq. id genus multa; verum etiam videbunt gloriam eius instituti, & edocti verbum esse Deum, & idipsum verbum carnem factum, quod cum agnouissent sacras illas voces emittebant. Tu es Christus filius Dei viui.

6. Pars, in qua instituit munus Apostolicum. Text. 6.

B Deinde subdit *Et ponam in eis signum, & mittam ex eis, qui saluati fuerint ad gentes in mare, in Aphricam, & Lydiam tenentes sagittas in Italiam, & Græciam, & ad insulas longe, ad eos, qui non audierunt me, & non viderunt gloriam meam.*

Totus iste verborum cõtextus vsque in finem facilis admodum est, & breuiter potest exponi: sed quia cogor digredi super quibusdam particulis præsentis litteræ; idcirco longiusculus ero quam oratio postulet.

C Quod attinet ad sẽsum priorum verborum, vbi dicit. *Ponam in eis signum, &c.* Quidam opinatur Prophetam loqui de signo, quo serui Domini, in extremo die iudicij signati erũt, quo angeli percutiẽtis manus effugiẽt, vt habetur in Apoc.

Apoc. 7.

Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadvsq. signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. & fuerunt inuenti duodecim milia signati ex omni Tribu filiorũ Israel.

D De hoc signo loquebatur Dauid ps. 4. cũ d. Signatum est super nos lumen vultus tui domine. & alibi præcabatur Deum

Psal. 85.

d. Fac mecum domine signũ in bonum, vt videant qui oderunt me, & confundãtur, quoniam tu Domine adiuuisti me, & consolatus es me. Ego autem existimo per ea verba cum d. *Et ponam in eis signũ, & mittã ex eis, qui saluati fuerint ad gentes* Prophetam loqui de Apostolis in quibus fuit positum signum, quo signati, idest conscripti, & deputati fuere

E ad prædicandum euangelium ad vniuersas gentes; quemadmodum testatur ipse Christus d. Ego elegi vos, & posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, fructum (inquam) adducendi gentes ad fidem.

Luc. 10.

sicut etiam testatur Lucas c. 10. d. Designauit Dominus, et alios (præter duodecim Apostolos) septuaginta duos, et misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem, et locum quò erat ipse venturus. Aliud genus signi fuit positum super eos, et in eis qui crediderant: et quod nam signum in eis positum fuisse credendum est? lege postremum caput Marci Euangelistæ. Signa eos qui crediderint hæc sequentur, in nomine meo demonia eijcient. linguis loquentur nouis, serpentes tollent. et si mortiferum quid biberint, nõ eis nocebit, super ægros manus imponent, et bene habebunt. Dabitur eis aliud signum, quod erit gratia Spiritus sancti, et virtus, et efficacia in sermonibus eorum, vt ibi dicitur. Dum steteritis ante reges, et præsides nolite cogitare quid, aut quomodo loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Cum dicit. *Mittam ex eis qui saluati fuerint.* dubio procul per hos indicari eosdem Apostolos, et paucos alios, qui ex tot Iudæis perditis, et damnatis per Dei misericordiam saluati fuerint, i. qui cum reliquis in incredulitate noluerint persistere, quique ab exercitu Romanorum euaserunt, et cum reliquis non perierunt, aut in captiuitatem non fuere adducti: fuerunt ergo isti missi ad gentes in mare, et in omnem partem, ac prouinciam orbis terrarum, et explicat aliquas regiones, vt per eas reliquas et tandem vniuersum orbem intelligat: Nam vt dicit D. Aug. fuit satis opportunum, vt Propheta sigillatim omnes ferè nationes percurreret, vt Aphricam, Lydiam, Italiam, et Græciam; et præterea ipsum mare, et Insulas etiam procul distantes, quoniam si absolutè, et in genere nationes nominaret, Iudæi id referrent ad duodecim Tribus Israel. Si etiã simpliciter, et absolute diceret eos fore missos in vniuersum orbem, ipsi uellent omnino solam Iudæam debere intelligi: nunc uerò cum percurrat istas nationes nominatim non habent quo se uertant, quas regiones LXX. Interpretum vocãt alijs nominibus, vt Tharsis, Phud, Lud, Mosoch, & Thubal quorum significata explicat Diuus Hieronymus. Et rectè quidem dicit Deus. Et mittam ex eis, quia nisi Deus reliquisset nobis semen quasi sodoma fuissemus &c. Sed quid per illud uerbum. Tenentes sagittam.

sagittam. uoluit intelligi? Aliqui volunt illud referri ad Aphricã, et Lydiã, quod s. illarum nationũ homines erant insignes sagittarii. Alii per tenentes sagittam intelligunt Cappadoces. Nõnulli hoc referunt ad ipsos Apostolos, et reliquos Dei ministros missos ad gẽtes, qui dicuntur esse tenentes sagittam, hoc est uerbum Dei, efficax, et penetratiuũ, quo percutiebant, et uulnerabant, et penetrabant animos, et corda populorũ: iuxtã illud Prophetę Psal. 119. Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis. et alibi sagittę paruulorum, hoc est discipulorum factę sunt plagę eorũ. Et quidem iuxtã sensum allegoricũ nihil rectius dici potuit. Ego autem existimo (saluo semp meliori iudicio) ut per tenentes sagittam intelligat Propheta Aphros, et Lydios, innuens eos fore homines bellicosos, ad arma facile propensos, et nunquam nõ ad arma et bella paratos. Indi feruntur fuisse sagittatores eximij ita ut de quodã fama percrebuerit. Sagittas ab eo tanta peritia dirigi, uti uel per anulum transirent; qui cum pertimesceret se id corã Alexandro nõ posse perficere. potius elegit mori quã huic periculo se exponere. Cœlius hoc refert lib. 12. c. 41. Plinius quoque lib. 6. c. 30. refert quosdam Aethiopos maritimos egregios fore sagittarios. Ad istos omnes ergo missi sunt Apostoli, *ad eos inquam, qui non audierunt de me, & non audierunt gloriam meam*, idest nullã habuerũt notitiam Christi Domini qui est gloria mea, *neq. audierunt mirabilia opera quæ ego feci*, vt verè admodum supra dixerit Propheta. Quibus non est annũciatum de eo videbunt, & qui non audierunt intelligent. Et alibi. Apparui ijs qui me non interrogabant, et inuentus sum ab his qui me non quærebant. *Supra c. 65.*

Notãt quidam ex Iuuenibus Prophetam illas regiones hic enumerasse præ cęteris vt in qbus magis, ac diutius religio Christiana permansit: & per Lydiam intellexisse Ethruriam, quæ est pars Italiæ, quam dicunt fuisse Lydorum Coloniam; sed quo fundamento id dicant, planè ignoro. Alij volunt hic fieri mentionem de Moscouitis, & Parthis: ego solum accipio quæ hic affert vulgatus sed

A cum dicit in text. quòd mittet etiam ad insulas longe, nulli dubiũ, q non solum Parthi, & Moscouitę verum etiam Indorum regiones, quę sunt valde distantes audient verbum Dei, et custodient illud id quod manifestè patet temporibus nostris, cum tot regiones Indorum Dei beneficio, & bonorũ hominum labore, & ministerio ad Christi fidem sint conuersæ, Glo. Interl. per insulas lõge sitas intelligit Atheuas, extat hic dubium su- *Dubitatio.*

B per iam expositis verbis, quod prius videbatur Esaias loqui de iudicio extremo, quo creaturæ omnes erunt iudicãdæ: nunc vero loquitur de Christi aduẽtu, post quem mittendi sunt Apostoli ad prædicandum Euangelium. Respondet *Responsio.* huic dubio D. Hier. qnon ab re, nec sine mysterio valde salubri, & proficuo loquitur prius Esaias de die Iudicij, & illius veritatem prædicit, ac minatur, vt timore futuræ pœnæ recipiant homines Sal-

C uatoris aduentum, & euangelicam prædicationem per eos, qui ante illum diem mittendi erant. Principalis autem huius vatis intentio, erat loqui de priori aduẽtu, quo Christus est venturus in corda hominum. Et præterea est (vt diximus) magna inter vtrunq iudicium cõnexio, quod non potest quis disertè de vno loqui, quin de alio quoque non nihil loquatur: dicit igitur. Mittam aliquos ex his qui saluati sunt, &c.

D *Et annunciabunt gloriam meam gentibus, & adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino, in equis, & in quadrigis, & lecticis, & in mulis, & in carucis ad montem sanctum meum Ierusalem.* *7 Particula de cõuersione gẽtiũ ad Christũ. Text. 7.* Annunciabunt inquit gloriam meam, i. Christum, *& potentiam suam*, qua facilè monstrabitur ipsum esse vere Deum, & hoc in gentibus quæ prius erant incredulæ, & abhominabiles coram Deo. *& adducent omnes fratres vestros de cunctis*

E *gentibus* (videtur hic sermo fieri ad Iudæos). Fratres inquam vestros adducẽt, non solum Iudæos secundum carnẽ, sed veros Israelitas, qui erant præordinati ad vitam, quiq. cum essent filij promissionis factæ Abrahæ, & semini eius, poterant verissimè nuncupari fratres Apostolorum, et Prophetarum. Adducẽt inquàm, cum magno comitatu celebritatẽ, &

te, & pompa de cūctis gentibus donum
Domino in equis, in quadrigis, & alius
generis vehiculis commodis, & idoneis
ad conficiendum iter: offerent (inquam)
de cunctis gentibus donum, & oblatio-
nem ad montem sanctum meum, i. ad
Christum filium meum (dicit Deus) qui
est mons mōtium, imo, qui eleuatur su-
per omnes montes, & super omnes cœ-
los eleuata est magnificentia sua: vel ad
montem sanctū, i. ad præsentem Eccle-
siam quæ fundata est in montibus san-
ctis: vel taudē ad celestem patriam ha-
bitaculum Dei; et sanctorum Angelo-
rum: De differētia, situ, ac structura isto-
rum uehiculorū non est mihi curæ am-
plius disserere: sat erit hoc scire quod
ministri, et serui Dei, sine multo labore,
et sudore suum cōficient iter, modo sint
firmi in fide, spe, et charitate, quia Cha-
ritas omnia suffert, & ministri Dei, vt
Apostoli, et quicunq; illis succedentes
nihil non agent nihil studij, ac operis p
termittent, nullis parcent laboribus, ad-
hibito etiam adminiculo Angelorum,
& præcibus sanctorum, ut increduli, &
prorsus a Deo alieni adducantur ad fi-
dem, & ad ecclesiam Dei uiuētis, arguen-
do, obsecrando, increpando in omni pa-
tientia, & doctrina.
Dicit Dominus, quomodo si inferant filij Israel munus in vase mundo in domū Domini: sic supple legati mei dum inferunt
munus in domum Domini offerent in
uase mundo, hoc est cum pura conscien
tia, cum corporibus ab omni labe, & im
munditia defecatis, et expurgatis, corpo
ra .n. nostra templa sunt, & vasa Spiritus
sancti offerent inquam cum psalmis,
& hymnis, et canticis spiritualibus, quæ
dona in domum Domini in uase mūdo
allata, et asportata, erūt ipse gentes per
baptismi lauacrum emundatæ, et expur
gatę ab omni inquinamento carnis, &
peccati, apparebunt ante conspectū Dei
putæ, mundæ, & nitidæ, & fulgebunt si-
cut Sol in conspectu Dei, ante cuius a-
spectum nihil apparet immundum. Et
quis dubitat tempore nouæ legis Sacer-
dotes offerre seipsos coram Deo in uasis
mundis hoc est in corporibus, et anima-
bus omni sorde, & macula purgatis, &
præter id offerre etiam Deo hostiam pu

A ram, sanctam, & immaculatam, panem
sanctum, vitæ æternæ, & calicem salutis
perpetuæ. Deinde pollicetur Deus aliud
munus, & beneficium his, qui saluati
fuerint, & qui ex gentibus sunt crediuri
esse conferendum, cum inquit *Et assumam ex eis in Sacerdotes, & Leuitas, dicit Dominus*. Assumam (inquām) tales qui
mihi ministrabunt in templo, & offerrēt
hostias & pacifica, & collaudabunt no-
men meum dicit Dominus. Hanc pro-
B missionem nonnulli intelligunt, verita-
tem habituram de solis Apostolis, quia
supra 61. dictum est. Vos autem Sacer-
dotes Domini vocabimini ministri Dei
nostri, &c. At ego magis de gentibus
ad fidem adducendis eiusmodi promis-
sum intelligendam fore existimo: nam
de Iudæis nihil esset mirum, ꝙ ex eis
nonnulli fierent Sacerdotes, & Leuitæ,
cū id apud eos fieri consueuerit; verum
illud hoc loco aduertendum, per ea ver-
C ba indicari Sacerdotium Leuiticum fo-
re abolendum; vbi nulla erat electio (di-
cit D. Hier.) sed ordo naturæ. In nouo au
tem testamento Sacerdotes, & Leuitæ
non assumuntur iuxta sanguinem, & se-
riem familiæ, sed secundum virtutes, &
merita, pro cuius rei veritate vide Conc.
Triden sess. 23. per totum sed magis c.
11. & sequenti. Huius autem rei ratio-
nabilē causam affert ipse Deus omnem
scientiam, & sapiētiam habens, imo qui
D est virtus, & sapientia Dei Patris, d.
Quia sicut cœli noui, & terra noua, quæ ego facio stare coram me dicit Dominus sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum, q.d.
Sicut ego noua facio omnia, ita conse-
quēs, & rationabile est, ꝙ ego instituam
ex alijs gentibus, & populis nouos Sa-
cerdotes, ac Leuitas, & qui ministrent co
rām me in monte sancto meo. hoc est
quod dicit, quia sicut cœli noui. Sed vide
tur ex serie verborum alius fore sensus
E huius partis, vt scilicet non de diuersita-
te ministrorum veteris, ac nouæ legis,
sed de perpetuitate seminis, & nominis
huius noui populi fuerit ipse Deus locu-
tus, quoniam sic textus habet. *Quia sicut cœli noui, & terra noua, quæ ego facio stare coram me*, idest quæ à me depen-
dent, & mea virtute subsistunt; sic stabit
semen vestrum progenies vestra, & no-
men

men vestrum; vel ministerium,& Sacerdotium vestrum, & Dei cultus, cum hoc verbû stare multas habeat significationes, quidam in hoc loco accipiunt pro ministrare, ego autem sumo pro subsistere (vt iam diximus). Per cęlû nouum, & terram nouam, dubio procul intelligit Christi regnû, & præsentem Ecclesiam, quæ tandiu durabunt quâdiu nouû hoc ministerium, & Apostolatus durabunt: Neque huic nouo populo per Christum selecto, et constituto, sicut Iudæis, qbus gens alia,& populus alius succedit euenturum esse quis dubitet, quoniam hunc elegit, & proposuit Deus stare coram eo. Quod magis confirmans subdit.

Et erit mensis ex mense, & sabbatum ex sabbato. veniet omnis caro, vt adoret coram facie mea, dicit Dominus. Vereor ne dicas. quomodo semen, & populus Dei pariter et Sacerdotium poterit esse perpetuum, cum singulares homines sint omnino corruptioni obuoxij? respondet ipse Deus, et inquit, *erit mensis ex mense, & Sabbatum ex Sabbato*, quasi dicat, nullum erit tempus, nullus erit mensis, neque vllus erit dies. in quo non sint aliqui de semine meo, & qui ministrent mihi, et veniant vt adorent, et se prosternât coram facie mea; nullo quidem tempore deficiet fides, semper aliquis erit & plures, qui ad fidem conuertentur, multitudo credentium semper coalescet, & in maiorem numerum augebitur, et amplificabitur. Oculis enim nostris vidimus, et auribus audiuimus, et manus nostræ contrectauerunt, quot homines ex remotissimis mundi partibus nobis penitus ignotis Christi fidem apprehenderunt. Præter eos qui singulis ferè diebus in cûctis ferè Christiani orbis regionibus ex Iudæis, ac Turcis conuertuntur ad fidem. Alij exponunt, quod *erit mensis ex mense, & Sabbatum ex sabbato quo veniet omnis caro*, vt adoret. Sabbatû ex Sabbato, i. vna requies post aliam, i. post requiem præsentis sæculi, siqua erit in Domino, et in spe, succedet altera requies post hanc vitam in cœlesti patria. erit mensis ex mense, i. vna festiuitas post aliam, vna solemnitas post aliam, et feriæ post ferias. D. Aug. 20. de Ciui. Dei cap. 22, erit (inquit) mensis

Aug. de ciu. lib. 20. c. 22

A ex mense, et sabbatum ex sabbato, tanquam Luna ex Luna, et requies ex requie quorum vtrunque serui mei erunt, cum ex his vmbris veteribus, et temporalibus in illa lumina noua, ac sempiterna transibunt. Quòd si pro mensibus, et pro sabbatis libeat accipere quasdam festiuitates, et dies solênes, quibus Christiani ad templa conuenire, et Deum ibi colere, et adorare consueuerunt, nô erit inepta consideratio. D. Hier. videtur interpretari. *Erit mensis ex mense, & sabbatum, ex sabbato*, quia scilicet mensi lunari, et Sabbato temporali succedet mensis, et sabbatum spirituale, pro cuius expositionis clariori intellectu, vide ipsû; Non est opus omnia transcribere. In his ergo mensibus, et sabbatis sibi inuicem succedentibus *veniet omnis caro, vt adoret coram facie mea*. Per omnem carnem intelligit non simpliciter omnes homines, sed de quibuscunq gentibus, et nationibus aliqui venient. quemadmodum etiam dicit quandoque Dauid. Videbit omnis caro salutare Dei et alibi. Ad te omnis caro veniet, et per Prophetam videbit omnis caro pariter q̃ os Domini locutum est. Sic etiam exponit Aug. Possumus etiam intelligere q̃ oîs caro veniet tam bonorum, quam malorum, dum veræ carnis erit omnium resurrectio: omnes quidem resurgemus (dicit Paul. Apostolus) sed non omnes immutabimur. Sed cum dicit, omnis caro veniet, vt adoret coram me, procul dubio non potest intelligi quod omnes ibi erunt, quando in pęnis plures erunt, sed post resurrectionê carnis, illud quo boni, et mali suis finibus dirimentur futurum esse iudicium declaratur.

D. Hieron.

B (terpretari)

Ad te omnis caro veniet.

C (et nationibus)

D (immutabimur)

Deinde sequitur. Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me.

Vltima particula huius capitis de postremo fine damnatorum.

Dicit D. Hier. quod omnis caro quæ adoratura est coram facie Dei, egredietur vt videat cadauera hominum mortuorum, qui p̃uaricati fuerint in Deum viuum; vbi per carnem quæ egredietur, vult posse intelligi ipsos Iudæos, de q̃bus dictum est. Filios enutriui,& exaltaui, ipsi autem spreuerunt me: vel potius de omnibus qui habentes notitiam Dei in cordibus suis auersi sunt in vanitatem,

E (doratura)

Text. 8. sectio octaua huius capituli.

tatem, vt adorent potius creaturã, quàm creatorem. Ego autem indistinctim accipio dictum de omnibus, qui a'necerũt Christum. iuxta illud Psal. Effunde irã tuam in gentes, quę te non cognouerũt & in regna quę nomen tuum non inuocauerunt. Sed dicit D. Aug. loco iam citato. Quomodo egredientur boni ad videndas pœnas malorum? nunquid inquit corporis motu beatas illas sedes sunt relicturi, & ad loca pœnalia profecturi, vt malorum tormenta cõspiciant præsentia corporali? absit. Sed egredientur per scientiam. Egredientur inquàm velut ex domo regia ad videndum, & cõtemplandum quam fecerit Dominus de transgressoribus, & impijs vltionem, & cladẽ, quos velut cadauera quasi iam defunctos, exanimes, vitali spiritu destitutos, morti æternæ, & perpetuo igni adiudicatos inspicient. Egredientur. i. à sui status purissimi, & fœlicissimi cõtemplatione, diuertent paululũ ad considerandum infelicissimum statum miserorum: videbunt inquàm huiusmodi cadauera hominũ, quia cum essent absq. gratia, & spiritu Dei, illæ impiorum animæ erant veluti cadauera. dicit. n Aug, quod cauer dictum est à cadendo; propterea quia gratia Dei ceciderunt, iure quidem, & ratione possunt cadauera nuncupari. Sed breuius alij dicunt. Egredientur non loci mutatione, sed visionis magnitudine, quia mentis eorum latitudinem, cęli latitudo non poterit concludere: sed visus eorum limites patriç cęlestis excedet, vt non solum quæ intus, sed quæ foris fuerint manifestè conspiciet. Sed hęc dictio egredi, denotat eos qui cruciabantur, extra reperiri, vnde & apud Matth Dominus vocat ea loca tenebras exteriores, quibus quidem locis contrarius est ille ingressus, de quo dicitur, seruo bono, & fideli intra in gaudiũ Domini tui; quibus verbis indicatur bonos esse cogniituros eos qui versantur in tenebris, at q erũt in pęnis, nequaquam scient quid agatur intus in gaudio Domini, & in atrijs domus Dei nostri: Nãque si Prophetæ hęc nondum facta, sed longè post futura nosse potuerunt; propterea q Deus, & spiritus eius vigebat, in eorum adhuc mortalium mentibus,

Psal. 78.

Cadauer vnde dictũ.

Matth. 21.

A quomodo immortales sancti iam facta tunc nescient? cum Deus erit omnia in omnibus? Sed dubitatur in eo quod dicit Augustinus eos, videlicet, qui sunt in pęnis, non cognoscere ea, quæ sunt intra gaudium Domini nostri: Præterea dubitatur quo pacto anima separata a corpore cognoscere possit ea quę fiunt in hoc mundo, cum præsertim D. Aug. in libro de cura agẽda pro mortuis, cap. 13. 15. & 16. dicat, qd mortui & sancti,
B nesciunt quid agant viui, etiam eorum filij. Quod autem illi, qui sunt in pęnis agnoscant ea quæ sunt in gaudio Dñi; probatur ex eo qd aĩa diuitis Epulonis apud Luc. 16. cognouit Abrahã, & Lazarũ existentẽ in sinu eius, cognouit &, & meminit fratrũ suorum, quos reliquit in sæculo. Ad hoc dubium multi multa dicũt; quidam .n. volunt istud contingere ob aliquã particularẽ affectionẽ, quam gerunt erga eos, quos dum viuerent in
C hoc sæculo cognouerũt. Alij dicũt hoc esse per eandẽ notitiam, quã hẽbant in sæculo adhuc existentẽ, & remanentem in anima iam separata a corpore. Alij quidam opinantur hoc fieri per reuelationem angelorum. Postremo viri quidam satis eruditi quos præcipuè sequimur, existimant, animas separatas non aliunde habere cognitionem distinctã particularium, nisi per ordinationem diuinam, quorum sententia non distat a
D præcedenti, & sic animæ, quæ sunt in inferno, aut in purgatorio eorũ quæ sunt, & quæ fiunt in hoc mundo aliquam habent cognitionem. De sanctis autem, & spiritibus Angelicis alia est ratio, vt dicemus. Sed quid dicemus ad authoritatem D. Aug. primam, quod qui sunt in pœnis nesciunt ea quæ sunt in gaudio? Respondetur non agnoscere qui sunt in gaudio, vt inde aliquod gaudium, & solamen possint excipere, sed potius mœrorem, dolorẽ, ac tristitiam.
E Ad aliam sententiam de cura agenda per mortuis. Respondet Diuus Thom. quod mortui considerata eorum naturali conditione scire non possent, quæ fiũt in hoc mundo, & præsertim interiores animi motus, nisi (vt diximus) ex particulari Dei ordinatione, ac reuelatione eis facta per aliquem angelum. De Beatis

1. dubium.

2. dubium.

Nunquid aĩa dãnatorũ cognoscãt ea, quæ sũt, & fiunt in hoc mundo.

Ad authoritatem D. Aug.

Ad aliam rationẽ August.

tis autem, & sanctis Angelis alia est ratio. dicimus .n. quod Beatis, & sanctis Angelis manifestat in uerbo, quod eos cognoscere decet, de his, quæ circa nos aguntur, etiam quoad interiores animi motus, ad excellentiam namque eorum cum ipsa beatitudo qua uigent summa sit excellentia, spectat petitiones eis factas ore, vel corde cognoscere, & per consequens eorum quæ hic fiunt notitiam aliquam habere. Sed de hoc alias fortè differemus. Sed dubitat August. Nunquid ibi erunt duntaxat cadauera virorum, qui præuaricati sunt, & non etiam mulierum? non .n. credibile est fęminas prçuaricatrices in eo supplicio non futuras, sed ex potiore, hoc est ex viro de quo fœmina facta est vterque sexus accipitur. Quod si etiam quæ dicimus de cadaueribus mortuorum, non animas damnatorum, sed vera cadauera mortuorum velimus intelligere, hoc non erit prorsus alienum a vero, si hæc referre velimus ad maximam illam, & incredibilem quam Romani fecere de Iudæis cladem, & occisionem: supra .n. dictum est de eiusmodi Iudæis ab exercitu Romanorum interfectis interfecti eorum proijcientur, & de cadaueribus eorum ascendet fœtor: sed vide, & diligenter prius quod sequitur attende: inquit enim. *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur & erunt vsque ad satietatem visionis omni carni.* dicit D. Aug. cum Dominus per Prophetam hucusque fuerit locutus de promissione impertita ecclesiæ, quæ nunc est, & cæperit innuere statum improborum: nūc describit fines, ad quos tandem per vltimum iudicium facta descriptione bonorum, & malorum sunt peruenturi: sic etiam dicit Tertullianus. quòd hic est finis huius Prophetiæ, qui est futurus finis huius mundi: sic etiam dicit Aug. in hanc sententiā, vel ad hanc sententiam Propheta Esaias terminauit hunc librū, ad quam terminatur etiam, & hoc seculum, Lactan. Firmia. lib 7. cap. 21. satis fusè loquitur de cruciatibus, & pœnis animarum. & lib. 5. cap. 24. hoc idem dicit. & alibi sæpè. Quid ergo dicit Esaias? *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur*, sic etiam Eccl. 7.

Vltima particula huius partis, ipsius capituli, & totius libri.

Lact. Firm. lib. 7. c. 21.

A dicitur: Vindicta carnis impij, ignis & vermis, & hanc eandem sententiam expressam D. Marcus ter repetit cap. 9 sui Euangelij nec sine magna, & forti ratione; id enim perpetuo nobis considerandum est, neque vel ad modicum memoria excidendum. Vermis autem qui non morietur, & ignis qui non extinguetur (iuxta sententiam D. Hier.) dicitur esse conscientia peccatorum, quæ torqueat in supplicijs constitutos: vnde vitio suo,

B atque peccato electorū bono caruerint: quemadmodum conquerebatur Dauid ps. 31. Conuersus sum in erumna mea, dum configitur spina. Et ignis eorum non extinguetur, quia perpetuò patientur, & ignis ardoribus torquebuntur. Et quāquam ignis sua natura nihil agere possit in animam, tamen velut instrumentum diuinæ potestatis, & iustitiæ potest agere, & agit in quemcunque spiritum. De igne vero qui post resurrectio-

C nē animas reassumptis corporibus cruciabit, non erit vlla difficultas, quanq̄ caro illa animabus superiecta, vel ab eisdem reasumpta, non erit huic terrenę similis, sed dura insolubilis, ac pmanens in æternum, vt sufficere possit cruciatibus, cętetum erit illa eadem quę corruit iux. illud. Quem visurus sum ego ipse & non alius Iob. cap. 19. & igni sempiterno cuius natura diuersa est ab hoc nostro, quo ad vitæ necessaria perpetuo

D vtimur: quique nisi alicuius materiæ fomite alatur, extinguitur, & perit; verum quæ sit virtus, & potentia ipsius ignis satis planè declaratur á Theologis; Sed aliqui opinantur utrunque, tam vermen quam ignem ad utrunq. referri, hoc est ad corpus, et ad animam: Alii uero vtrūque ad animam: nonnulli uerò, ad corpus ignem, vermē uerò ad animam. Veruntamen de hoc uerme et igne. d Aug. de ciui. Dei lib 20. cap 21. ut ignis exte-

E rius cruciet corpus, uermis uero interius animam torqueat: sed metaphoricè tantum, ac similitudinariè. At Nic. de Lyra uidetur sentire cruciatum uermis referri ad corpora quæ uermium corrosione corrumpuntur, sed hic uermis, consequenter non morietur & corpora damnatorum semper cruciabuntur, & nūquam deficient, quod pro con-

scien-

Psal. 31.

Iob cap. 19.

ſcientia ad animam. Cum tandem addit, *et erunt uſq. ad ſatietatem uiſionis omni carni.* D. Tho. exponit eos fore in ſatietatem, ideſt delectationem omni carni, hoc eſt ſanctis iuxta illud ps. lętabitur iuſtus cũ uiderit uindictam: quanquàm reuera Sancti non delectantur in perditione impiorum, ſed gaudent propter executionem iuſtitię Dei: D.Tho. ſuper ps.51. dicit ſanctos deridere damnatos propter tria uidelicet, propter eorum ſuperbiam, uanam fiduciam, et inanem gloriam. ſed hęc ſunt piè intelligenda. Quidam uerò dicunt in ſatietatem, i. in faſtidium, & nauſeam cunctis hominibus. Alii uerò dicunt hoc erit in ſpectaculum, et opprobrium omni carni. & hoc uerum eſt in conſumatione ſæculi. Sic ergo deſcribitur in calce huius capituli. & totius huius libri qualis ſit futurus finis, et ſupplicium impiorum, tam rum qui noluerunt agnoſcere Christum Dominum, quam eorum qui ab eo iam cognito, & recepto ſe ſcienter auerterunt. Rogemus Deum Opt. Max. ne permittat nos labi in hunc errorem, et in eum locum deſtinari, ubi uermis conſcientiæ nunquam moritur, & ignis nunquam extinguitur.

Deo laus, & gloria. cuius ope, & auxilio hac ſecunda manu perluſtrauimus hunc librum.

FINIS.

DE

DE FESTIS, ET SACRIFICIIS IVDÆORVM BREVIS ANNOTATIO.

Ex primo Cap. huius operis.

QVoniam sāctissimus hic Propheta, quem hactenus pro tenuitate ingenij exposuimus, vel aliorū expositiones concinnatas illic posuimus, plerumque damnat, ac detestatur festiuitates, & sacrificia Iudæorum, ideo visum est nobis satis oportunum hoc loco ea enarrare: id quod fieri debuerat a principio in expositione prioris capitis; sed ne plus debito in ea expositione longiores essemus, huc traduximus. Dicit enim ibi Propheta. Calendas vestras, & solemnitates vestras odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta: & paulò supra de sacrificijs inquit. Ne offeratis vltra sacrificium frustra, incensum abhominatio est mihi. & in vltimo capite huius operis habet hæc verba. Qui immolat bouem, quasi qui interficit virum, qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem, &c. Pro intellectu igitur horum verborum, necesse est videamus, quæ sint eorum festa. Et primò quidem citra omnem controuersiam occurrit dies Sabbati, quem vocamus diem septimum, quo quidem dicitur Deus quieuisse ab omni opere, quod patrarat. Cū enim hebdomada, quæ vulgò dicitur septimana, septem diebus constituatur, & perficiatur, postremus dies vocatur Sabbatum, qui apud eos est dies festus, in quo nullum opus seruile fieri debere præcepit Dominus. Exodi 20. Leuitici 23. & Num. 26. vt hac ratione Deum optimum imitari videamur, qui & ipse post opus sex dierum, eo die cessauit ab omni opere, vt diximus. Sed aduertendum in sacris litteris, varia significare nomen istud Sabbati. Quandoq enim pro tota hebdomada videtur sumi, vt patet cū legitur alicubi, prima Sabbati,

Exod.20. Leuit.23. Num.26.

A vna sabbati, vna sabbatorum, quibus in locis, dubio procul hoc nomen sabbati non accipitur pro illa postrema die totius hebdomadæ, sed pro aliqua præter illam totius illius hebdomadæ. Nos autem Christianis moribus imbuti, & instituti per primam Sabbati, vel per vnam sabbati intelligimus diem Dominicum nobis omnibus magnopere colendum, & venerandum. Sic quippe intelligendus est Diuus Apostolus, cum

B prima ad Corinth. 16. dicit. Per vnam sabbati vnusquisque vestrum apud se repopat, recondens quod ei bene placuerit, vt non cum venero collectæ fiāt. Consueuit etiam hoc idem nomen sabbati accipi quandoque pro quocunque die festo, quo significatu fortassis accipi debet illud Leuit. 19. Sabbata mea custodite. Præter hunc diem celebratissimum, & cuique manifestissimum sunt apud Iudæos Neomeniæ, idest primi eu-

1.Cor.16. Leuit.19.

C iusque mensis dies, qui apud nos Calendæ vocitantur. & dicuntur Neomeniæ, quasi Nouilunii, cum Neos, Grecè significet nouum, menia verò, dicitur Luna. Hos dies Nouilunios voluit Deus esse sacros, & propria quædam illis sacrificia fore tribuenda, quibus præ alus diebus fulgerent, & decorarentur, sic tamen, ut ab operibus ob id nullus cessaret, erant enim dies illi sacri, non tamen festiui. De hoc peculiari festo, multa sunt loca in sacris litteris, præ-

D ter eum, qui affertur ab Esaia primo capite; iam a, nobis adductus, videlicet Calendas vestras, & solemnitates vestras odiuit anima mea, vt Nume. 26. secundò Paralipomenon, & alibi. Alij dies festi sunt, velut Pascha, & Azimi, qui quidem præcipuo, & summo honore colebantur, de quorum institutione habetur testimonium Exodi 12. qui locus est satis manifestus. Vnde facilè

potest

potest innotescere, cur ita vocatur, & quam ob caussam tam solemni ritu celebretur. est enim Pascha transitus Domini, satis (inquam) sit nobis, nunc scire Pascha vna cum azimis ex præcipuis festiuitatibus Iudæorum vnam esse, & non postremam. Inchoatur autem celebritas ista, (vt eo loci habetur) quartadecima die Lunæ ad vesperam, quo tempore singulæ familiæ agnum occidunt, & eundem iam assatum, vnà cum azimis edunt festinanter. Hunc eundem morem, obseruarunt superioribus annis Tridenti, quidam ex Iudęis homines nequissimi, & perditissimi, qui cum non haberent agnum, seù mauis habere nollent, vt solemniter, & festiuè, et quàm iucundè suum Pascha celebrarent furtim, & clanculum fuere deprædati puerum quendam ætatis 28. mensium, noīe Simonē, quē adductum intra Sinagogā stilis quibusdā ferreis pupugerunt, & trucidarunt, & sic trucidatum, ac una functū uelut agnū obtulerunt, non autem edere sunt ausi, sed potius proiicere, & abs se abdicare decreuerunt: id qd fuit caussa eorum necis, & perditionis; corporum quidem, at non animarū (velut historia typis edita refert) qñquidem in articulo mortis conuersi sunt ad Christū. Post hunc diē, quo mactatur agnus, & assatus editꝰ vnà cum azimis, sequens dies, quæ uocatꝰ 15. mēsis, uocatꝰ Pascha, & prima dies azimorum, & dies 21. eandē sequens, uocatur septima azimorum, & dies collectarū, quia tunc fruges, quas olim messuerant, colligi solebant. Vbi nota vtrunq. diem uocari Pascha, & dies azimorū, tum qñ incipit, tum etiam qñ completur, ppẽà dicit B. Luc. Venit dies azimorum, q dr̃ Pascha & rursus. Venit dies azimorum, in quo erat necesse occi di Pascha, idest agnum Paschalem. Vbi scito non uuam solum, uel duas, sed plures uocari dies azimorum, (vt colligitur Actorum 12.) erant dies azimorum, dum Herodes apposuit, ut appræhenderet & Petrum, postea quam scilicet occiderat Iacobum fratrem Ioannis gladio.

Post hos dies solemnes, & præcipuos, festum aliud satis celebre apud eos habebatur, quod quidem uocatur festum

A primitiarum. Quod asserunt præceptum esse a Deo Leuit. 23. in quo post messem segetis tenebantur ferre manipulos spicarum, tanquam primitias messis ad sacerdotem, cuius festi caussa, alia sacrificia fieri iubebantur, ut habetur eodem in loco.

Post hoc festum expletis septem hebdomadibus succedit aliud festum, & dies maximè solemnis, qui appellatur Pentecostes, quo similiter sacrificium offerri B consueuerat; quod quidem appellant sacrificium nouū ipsi Deo largitori omnium bonorum solemniter exhibitum, uidelicet, duo panes primitiarū, septem agni immaculati anniculi, uitulus unus et duo arietes, & quædam alia, ut habetur Num. 18. & Deuteronomio 16. & *Num. 18.* hoc festum Pentecostes iuxtà opinionem quorundam nocabatur etiam festum hebdomadarum, ut colligitur ex 2. Mach. 12. Venerunt (inquit) Hiero- C solymam, die soleni septimanarum instante, & post Pentecostem abierunt, contra Præpositum Idumeæ Gorgiam, Sic etiam Actorum 2. legitur. Dum complerentur dies Pentecostes; idest numerus dierum quinquaginta, quo die nimirum celebratur festum Pentecostes, quod etiam apud Christi fideles præcipua quadam solemnitate colitur, et celebratur. Post hos dies festos, tam celebres, et pręclaros datur etiam fe- D stum tubarum, quod prima die Septembris celebrari consueuerat, uti pręcipitur Leuitici 23. sub his uerbis. Mense septimo, prima die mensis erit uobis sabbatum memoriale, clangentibus tubis, & uocabitur sanctum, nullumq. opus seruile facietis in eo, & offeretis holocaustum Domino. Dicunt autem festum istud celebrari solere in illius diei memoriam, quo tubis clangentibus, Deus dedit legem Moysi. De E hoc festo Dauid Psalm. 80. uidetur esse locutus, dum inquit. Buccinate in Neomenia, & tuba, in insigni die solēnitatis uestræ, &c. Decima uerò die eiusdem mensis septimi, festum erat expiationum, in quo solebant primùm animas *Psal. 80.* affligere, ut ieiunare, flere, saccis indui, & alia pœnitentiæ opera exercere, & quæcunque anima non fuerit eo die af-

V flicta,

flicta, ieiuniis (inquam) vigiliis, & corporis maecerationibus peribit de populo Dei. Hoc quidem fęstum erat celeberrimum, & dies ille vocabatur Sanctus, nullumque opus seruile fiebat in eo: deinde offerebatur holocaustū domino (holocaustū verò dicebatur, quia totum cremabatur, & nihil omninò supererat aut reliquum erat) De hoc fęsto vide quod legitur leuit. 16. & 23 vbi etiam est videre, quomodo, et cuius opera, et ministerio fiebat ista expiatio. De hoc die locutus est Hieremias 36. vbi videtur eū appellasse ieiunium: de Esaia nulli est dubium, qui capite 58. videtur esse locutus, dum inquit, Nunquid hoc est ieiunium, quod elegi, affligere hominem per diem animā suam? Post tot dies fęstos, quos huc vsque enumerauimus, datur & aliud, quod appellant festum collectarum, et tabernaculorū, quod cęlebrari solebat 15. die mensis Septembris, & progrediebatur vsquè ad diem 22. eiusmodi mensis. Dicebatur autem fęstum istud collectarum ob collectam fructuum, ad differentiam illius collectæ, quæ fieri solebat mense Martio, quæ appellabatur collecta frugum. Diximus hoc festum nuncupari etiam festum Tabernaculorum, quo per continuos septem dies in vmbraculis morabantur Vnde Leuit. 23. scriptum est. Omnis, qui de genere Israel est manebit in Tabernaculis, vt posteri vestri discant, quod in tabernaculis habitare fecerim (inquit Deus) filios Israel cum educerem eos de terra Aegypti. At primus dies erat celeberrimus, et sanctissimus, in eoquè nullum opus seruile fiebat. Et singulis quibusque diebus illius temporis varia fiebant sacrificia, et oblationes, vt est uidere libro Num. cap. 29. & huiusmodi fęstum græco vocabulo, dicitur Scenophegia, quod vsq. adeo erat cęlebre, & venerandum vt inter pręcipua illius nationis festa censeretur. Volunt enim tria fuisse præcipua festa Iudęorum, & quàm maximé excolenda. Hoc ipsum de quo loquimur, deinde fęstum Paschatis, & postremum festum Pentecostes, siue Hębdomadarum, & hæc sunt ea

Hier. 36.

Esa. 58.

B

C

Leuit. 23.

D

Scenophegia quæ.

E

A festa, quibus quotannis omnes ex se xu virili ex omnibus Iudeę finibus, ter in anno in Hyerusalem conuenire diuino præcepto cogebantur, vt habes exodi 23.

Sic enim legitur. Tribus vicibus per singulos annos, mihi festa celebrabitis, & enumerat quæ festa vult coram eo celebrari. Paulopost idem repetit. d. Ter in anno apparebit omne masculinum tuum, coram domino Deo tuo, Et quoniam (vt inquit Apostolus) omnia in figura contingebant illis, ideirco hæc tria illius populi præcipua, & solemnia fæsta erant figura Christianę fidei, ac religionis quando apud nos quoq. tria præcipua, & summa omnium deuotione, & pietate colenda occurrunt fæsta videlicet, solemnis, & iucundus, ac optatissimus ille dies Natiuitatis dominicę, aliud fæstum huic succedens est festum Dominicæ Resurrectionis, quod verè dicitur Pascha, non quo Iudæi immolabant Agnum, sed quo Agnus Dei surrexit à mortuis, & post aliquot dies ascendit in cœlum; tertius autem dies, & tempus solemne, quo Christi fideles summopere lętari, & exultare in domino consueuerunt, est festum Pentecostes, quo Deus contulit nobis, dona spiritus sancti, & effudit in nos omnem benignitatem.

Pręter hos dies fæstos à Domino Deo (vt vidimus institutos) sunt & alii dies fæsti ab hominibus instituti haud quaquam à Iudæis prætermissi, quorum principem locum habuisse videntur Encenia i. fæsta innouationis, & dedicationis templi, variis anni temporibus celebrari solita porrò quatuor Hierosolymitani templi dedicationes diuersis anni temporibus fuere obseruatæ: Primo, quidem fuit Salomonis Mense septimo, vt habetur 3. libro Regum, cap. 8. vbi sic legitur. Dedicarunt templum domini Rex, & filii Israel, fecit inquam, illo tempore Salomon celebritatem solemnem, & Israel cum eo, diebus quatuordecim. Et 2. Paralip. cap. 7. fecit Salomon solemnitatem in tempore il-

lo

lo septem diebus, fecit die octauo collectam, eo quòd dedicasset altare septem diebus, & solemnitaté celebrasset septé diebus, qua solemnitate expleta mensis septimi, quisque reuertebatur ad domum suam, vel ad tabernacula sua. Secunda dedicatio templi, quòd fuit instauratum sub Zorobabel contigit mense Februario, & fuit inchoata 3. die eiusdem mensis, vt habetur libro Esder cap. 6. sic d. Compleuerunt domum Dei istam, vsque ad diem tertium mensis Adar. qui respondet mensi Februario, fecerunt autem dedicationem domus Dei in gaudio. Tertia dedicatio templi, aut potius ipsius altaris, ea fuit, qua Iudas Machabæus altare Holocausti, quod Rex Antiochus prophanauerat instaurauit, de qua dedicatione legitur Machab: primo, cap. 4. & hæc fuit mense nono, idest mense Nouembri: & iuxta sententiam quorundam hæc Encenia, seu innouationes peractæ fuere tempore hiemis de quibus asserunt Beatum Ioannem fuisse locutum Euãlii sui cap. 10. dum inquit. Facta sunt Encenia in Hierosolimis, & hiems erat, & ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis. quartam dedicationem, aliqui non verentur asserere institutam fuisse in memoriam templi ab Herode constructi, quam magna pompa dicunt fuisse celebratam, vt refert Iosephus lib. 15. antiquitatum c. vlt.

Esder c. 6. — *Ioan. c. 10.* — *lib. 15. c. vlt.*

Consueuere etiam celebrare, seù mauis memoriam facere illius diei, quo Iephte Iudex Israel satis imprudenter, ac temerè occidit filiam suam virginem, vt legitur libro Iudicum cap 11. Verùm ex hoc loco non potest colligi tunc fuisse aliquod festum, quandoquidem illius Virginis occisio luctus potius, & mœroris, quàm alicuius festiuitatis, & lætitiæ caussa fore videbatur, atquè id postrema huius capitis verba satis clarè indicant, dum sic habetur. Singulo quoque anno, per quatuor dies conueuisse filias Israel vnà conuenire, & plangere filiam Iephtæ. Dicunt autem quidam ex Hæbreis, quos tuetur Nicolaus de Lyra, in expositione huius loci

A præfatam puellam nequaquam fuisse occisam, & in holocaustum traditam, sed potius aliquo in loco inclusam, siue detentam, ne videlicet prodiret in publicum, aut etiam ipsi Deo desponsatam ne, scilicet, cuiquam traderetur, quo esset paritura. Diuus autem Augustinus in q. veteris testamenti q. 43. asserit eam fuisse mortuam, & à patre in sacrificium fuisse immolatam, tum quia littera præsentis capitis, sic palam videtur innuere. dum inquit.

B Postquam illa ex ea peregrinatione, quam gratiosè à patre obtinuerat per duos menses est reuersa, ille fecit quod vouerat, tum quia habemus post anni circulum fuisse diebus quatuor, à filiabus Israel deploratam: nisi enim mortem obiisset, non erat necesse, aut expediens toties eam deplorari. Verùm hac in re, quisque tueatur, quod velit. Consueuit etiam apud Hæbreos

C solemnis memoria haberi, & quidem non iniuria illius præcipue, & notabilis victoriæ, quam de Golia interfecto, & eius exercitu fugato, retulit, seù reportauit fortissima Iudith, ac prudentissima, cuius memoria, seù festiuitas, olim habebatur 25. Nouembris, vt legitur eo libro cap: 16 propè finem. Fieri quoquè solebat festum, de victoria Estheer, contra Aman, qui præceperat occidi ac penitus deleri omnes Iu-

D dæos, qui in Regis Assueri ditionibus ac prouinciis tuti, & securi degebant, vt habes eo libro c. 9. & hoc festum celebrari solitum erat 13. die mensis Februarii. Sunt, & alii dies festi Iudeorum à Iudæis instituti, quos longum esset recensere. Proinde hos paucos adduxisse satis erit.

Quod si quæras, quidnã fieri cõsueuerat illis diebus dũ eiusmodi solemnitates agebantur Dicas, tunc hoĩes nõ so-

E lum feriari, & ab omni opere seruili cessare, sed orationibus, sacrificiis, oblationibus, & quandoq; ieiuniis, & aliis carnis macerationibus vacare, & toti intendere. Nec tamen existimes eo tempore prohiberi ea opera, quæ diuina virtute, & auctoritate fieri oportebat, quandoquidem Deus est Dominus etiã Sabbathi. Neque prohiberi poterant

ea fieri, quæ spectant ad cultum diuinum, ut accendere luminaria, lampades, & candelabra in templo Dei (quamuis extra templum, & præter hoc genus officii non licebat die Sabbati, etiã ignem accendere) quæ etiam ad hominis sanitatem curandam, seù tuendam, aut alicuius infirmitatem subleuandam poterant conferri die Sabbati, tuta conscientia poterant exerceri, quemadmodum legimus Christum Dominum die Sabbati eum, qui triginta, & octo annos in infirmitate habuerat apud probaticam piscinam curasse, eiquè præcepisse, ut tolleret grabatum suum, & ambularet. Nec ea solum quæ ad hominis sanitatem conducebant fieri licebat in Sabbato, verùm & quę ad ipsa iumenta, & animalia irrationalia subleuanda conducebant, sicut dñus Luc. 13. demõstrauit d. Vnusquisq. vestrũ sabbato nonnè soluit bouem suum, & ducit adaquare? Et alibi. Cuius vestrum Asinus, aut bos cadit in foueam, & nõ continuò extrahit illum die sabbati? Tandem ex his omnibus, q̃ sunt a Deo pcepta, velut Circuncisio, sacrificiorũ obseruatio, immolatio pecudũ, & aliorũ aĩalium nihil vnquam impedire poterat, qn die sabbati exerceri potuisset, mõ non forent opera seruilia, quibus non quæcunq. opera externa intelligi debẽt, sed ea duntaxat, quæ labore, & exercitio manuum fiunt, vt sunt opera, & exercitia artium mechanicarum: sic etiam cultus agrorum, negociationes, mercimonia, tractatus, conuentiones, & pacta, quę frequenter inter filios huius sæculi, nulla habita vllius temporis ratione, fieri solent. Et denique, quicquid per seruitutem, & ministerium seruorum, & ancillarum fieri solent: hæc n. omnia diebus festis erãt prohibita. Sed præ omnibus aliis, & super oĩa, peccata, & actiones q̃. cũq. quibus Deum offendimus, & proximũ, quæ verè opera dici possunt seruilia, iure optimo erant prohibita, qppe quæ non die sabbati solum, sed nullo vnquam tempore fieri permittũtur, iuxta illud Psalmi 105. Beati, qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam in omni tempore. Sed præter ea, quæ

Luc. 13.

hucusq diximus, aduertẽdũ est etiam diebus, qui vocãtur dies profesti, nullũ opus seruile fieri permittebatur. Singulis. n. diebus vesperi, ac mané, sacrificium, & holocaustũ peragere necessum erat, quo peracto, & expleto, quisq ad suum opus exercendum, & ad sua negocia peragenda properabat. Refert aũt Iosephus libro antiquitatum, quòd huiusmodi quotidianum sacrificium, vesperi, & manè conficiendum ex publico sumptu fieri statutum erat. Sed notandum est discrimen inter sacrificia, quoniam aliquod fiebat, quod totũ cedebat in cultum Dei, & hoc vocabatur holocaustum, quasi totum incensum, & dedicatum Deo; quædam verò fiebãt, & cedebant ex parte in cultum Dei, ex parte verò in vsum ministri, sicut hostia pro peccato, vt habes Leuit 4. quædam verò (inquit D. Thomas) in expositione prioris capituli fiebant, de quibus aliqd in cultum Dei, & aliquid in vsum ministri, & aliquid in obsequium, & beneficium ipsius offerentis cedebat quæ vocabantur hostię pacificæ, vel pro gratiarum actione Deo oblatæ, vel pro salute offerẽtium. Et hęc quidem omnia vel pro diuino nummine excolendo, & honorando, vel pro salute ac pace impetranda, vel peccatis expiandis, ac delendis, fieri solebant. De numero, qualitate, ac differẽtia sacrificiorum præterea quæ habentur in sacris Biblis: vide quę scribit Carolus Sigonius in lib. de repub. Hæbreorum: & de his dictum sit nobis in tantum.

Differentia inter sacrificia.

Digressio super primum Cap. Esaiæ Prophetæ.

SVper quo percutiam vos vltra addentes præuaricationem? Esa. c. 1. Qm̃ hoc primo capite Esa. sugillat Iudęos de præuaricatione, & ostendit eos sępius in illud crimen incurrisse, nõ erit extra præsens negocium, vt super hac re tantisper digrediamur. Postquàm enim in expositione textus vidimus quid sit esse præuaricatorẽ, & quo nam pacto illi addiderint prçuaricationem, oppor-

opportunum est videre, quot modis cō tingit hominem præuaricari Sed hoc primo repetendum est,quod iuxtà doctrinam Apostoli ad Rom.4. Vbi non est lex, nec præuaricatio, quare concludendum est præuaricationē nihil aliud esse, quam transgresionem, & corruptionem legis, & deficere, ac declinare à via mandatorum Dei,vbi per legem (vt bene declarat D. August super psal. 118.)non eam solum intelligas quę data fuit Moysi,quoniam ita sequeretur Etnicos, & Paganos nunquam fuisse preuaricatos quia non habuerunt legem Moysi & ibidem :præuaricantes reputaui omnes peccatores terre cum autem infideles non potuerint dici pręuaricatores, quia non habuerunt legem, sequeretur, numquam fuisse peccatores:sed per legem intelligas legem naturalem, & quæcumque non sit contra rectam rationem.

Dicimus ergo quod contingit, hominem præuaricari primo cum quis adhuc purus, & innocens, & nullius peccati labe corruptus discedit à Domino, & se auertit à Deo salutari suo, & à concupiscentia sua attractus, & illectus ad bona hęc terrena,caduca, & mobilia se conuertit, & rectè quidem qui discedit à deo preuaricator appellatur,qui grecè à discedendo apostata nuncupatur & nō potest quis habēs, vsum rationis cum primū experit deliberare de se ipso nō peccare mortaliter nisi ordinauerit seipsū ad debitū finem D.Tho.1.2 q 89.art.6:Quod id sępe numero cōtingit ob concupiscentiam rerum caducarum, patet ex Eccl.19. vbi legitur Vinum & mulieres faciunt apostatare, proinde cauenda sunt consortia, & commertia seu lęnocinia malorum hominū,ne in varia scelera nos detrahant: huiusmodi hominum genus conuenienter pręuaricatores nominantur, & apostatę, quoniam (vt inquit D.Ambr. super eundem psal.)Pręuaricator latinè transgressor etiam vocatur, eo quod à lege Domini transit ad errorem,& cœlestia mandata trāsgreditur. Cum itaque semel deliquerit, & præceptum Domini fuerit trans-

Eccl. 19.

A gressus, præbens se ingratum Deo à quo receptt esse, & bene esse, & quodcunque bonum, si non statim se correxerit,et ad Deum quē grauiter offendit non se conuerterit, facilè in aliud, & aliud peccatum prolabetur, & incidet. Quoniā (ut inquit B.Gregorius) Peccatum,quod per pęnitentiam mox non diluitur in aliud peccatum hominem trahit. Et D. Ambrosius super eundem psalmum supra allegatum inquit. Si

Greg.

B quid intermissum aduersarius noster Diabolus viderit, statim se immittit in pectus, & cor tuum, ut te laqueo teneat suę fraudis, & hostili vinculo potestatis innixus, à deuotione retraharis Et sic nunc in vnum, nunc in aliud peccatum, & sic deinceps deduceris, quo sane pacto non solum quempiam præuaricari dicimus uti cū primū deliquit, verum pręuaricationem addere, & peccata peccatis annectere:propterea oportet in hanc tui status miseriam& rerum

C difficultatem prolabi secus autē imitare Regiū propherum,dicentem.Quoniam dilexi legem tuam domine tota die meditatio mea est. Et alibi benedicam dominum in omni tempore. Qui verò semel atque iterum, & rursus Deum peccatis lacessere non desistit, vti plerique hominum sunt,longè grauius pręuaricātur quā qui semel à recto deliquerint Nec refert, aut quicquā obstat

D huic veritati si post peccata prius perpetrata quę deinceps sequūtur fuerint ex suo genere leuiora, quandoquidem magis ingrati Dei beneficio redduntur qui tam benignè eos sustinuit, ut non statim (ut mœrebantur) in tartarum deicerit, de quibus potest conuenienter dici illud Eccle.8. Quia non profertur cito contra malos sententia absque timore vllo filii hominum perpetrant mala Postmodum eius benignitate abusus,

E non erubuisti rursus facinus committere, & Dei legem præuaricari, contra quē loquitur Apost. Petrus 2. ca 2 eos esse veluti canē qui reuersus est suum vomitum, & sicut sus lota in volutabro luti,qui nec sic resipiscens & nec ad se reuersus est ex eorum numero de quibus loquebatur Apost.2.Rō.videlicet secundum duritiam, suam & impenitens

2 cap 2.

Rom. 2. ſcur, theſaurizat &c. Multo autem magis quis dicitur peccare, & Dei legem preuaricari, ſi poſtquam Deus alicui poſt pœnitentiam remiſerit offenſam, illud idem facinus vel alia maiora peccatorum genera perpetrauerimus, quoniam maiori longè beneficio diuinę bonitatis efficimur ingrati quandoquidē poſtquā Deus ſimul atq; iterū ſuſtinuit nos, & tolerauit, in multa patiētia ut verè dicere queat, laboraui ſuſtinēs & in peccatis veſtris me laborare feciſtis rurſus ad eadē reuertimur cuius naturę & genii, dubio procul ſe præbebāt Iudęi, aduerſus quos, vti rebelles, & obſtinatos, Deus iuſtus iudex, & iuſta indignatione permotus, & tamquam de corū ſalute, ac reſipiſcentia diffidens, inquit Super quo percutiam vos vltrà addentes preuaricationem? id eſt non ſolum ſemel atq; iterū delinquētes, ſed de die in diē peccata peccatis addentes, & plerumque grauiora flagitia committentes, nec minis, aut terroribus de reſipiſcentia quicquā cogitantes, ignoro planè quid amplius ſim pro veſtra ſalute facturus: Vnde rectiſsimè pariter, & iuſtiſsimè Deus p prophetā pſ. 118. Præuaricantes reputaui omnes peccatores terrę. Et paulò poſt inquit ipſe Dauid Vidi preuaricantes, & tabeſcebam, quia eloquia tua non cuſtodierunt. Prꝗuaricantes ergo dicūtur omnes hi, quibus Deus elargitur veniam, aut aliquod ſingulare beneficium, quo tamen maximè ingrati & vecordes efficimur, hos. D. Baſilius, non præuaricantes, ſed inſipientes appellat, & verè inſipientes, & mente capti ſunt prorſus appellandi, qui hæc magna, & ineſtimabilia non agnoſcūt beneficia aut cognita nō grantaner excipiunt, ac obſeruant. Et hos D. Ambroſius rectē præuaricatores, & corruptores legum, & non ſeruantes pactum voluit appellari. Graue quidem ſcelus eſt non aduertere, & ſecum mente perpendere, & cogitare quàm grande beneficium nobis omnibus Deus cōtulerit, nos inquam creauit, nos redemit, & gratiam qua ſpiritualiter, & vt filii Dei viuere poſſemus, ſua gratuita benignitate nobis cōmunicauit. At nos miſeri, & pluſquā fatui, & pacti violatores, p leniſsimis rebus à Deo recedimus, & eius præcepta contemnimus id quod turpis cuiuſdam ingratitudinis nos facit reos, ſed vtinam hic ſiſterent homines, nec progrederentur vlterius, ſed poſt primum peccatum reliqua adiicimus, quo fit, vt duplici ratione ingratitudinis nota iure optimo ſimus notandi, tum ob beneficia prius collata memoriꝗ poſthabita, aut prorſus neglecta, tùm quia Dei bonitatē, & patientiam, quæ nos ad pænitentiam nunquam non expectat contempſiſſe videmur. Vnde non immeritò propheta mirabundus, & graui dolore cōfectus dicebat. Vidi prꝗuaricantes, & tabeſcebam, quia eloquia tua non cuſtodierunt, & poſſumus etiā iuxtā sētē tiam D. Ambroſij. Vidi prꝗuaricātes & tabeſcebam, quia pactū tuum non obſeruauerunt. At ipſe dicit, quia verba tua non cuſtodierunt. Tabeſcit inquā propheta tanquam vir pacificus, dum videt alios pacta reſcindere conſenſuum abolere concordiā, iurgia de pace reparare, tumultus excitare de gratia, quod vtique non facit, qui Domini prꝗcepta cuſtodit. at qui Chriſti obedit imperiis pactum ſeruat. Propheta ergo tabeſcebat, quia videbat non ſeruari pactū. Alii tabeſcunt propter vitioſos effectus & quandoque liquefiunt nec poſſunt ſuſtinere, non talis eſt qui dicit. Sitiuit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea. Hic quidem caſtigabat carnem ſuam & tabeſcere faciebat dū indefeſſo deſiderio diuinæ cognitionis anhelabat. Vtinam hunc in modum tabeſcere nos faciat Deus, & prauos animi affectus omnino abiicere, & longè procul abire faciamus; ne & nos aliquādo inter prꝗuaricatores, & diuinæ legis cōtēptores, ac Dei beneficiorū immemores, & ingrati inueniamur: id q facile fiet, ſi totis viribus conabimur ne Deum offendamus, quod ſi quandoq; ob huius carnis fragilitatem offendere nos eum contigerit, ſtatim reuertamur, ne in ſordibus ſordeſcere ſtudeamus, & prꝗuaricationi preuaricationem addere videamur, & funibus peccatorum circumligemur.

Sed quamquam nos dixerimus, quod

si post peccatum primo commissum nõ statim resurgamus & in alia peccata incidamus præuaricationem addimus, non ideo tamen quisquam existimet nos innuere, aut potius asserere peccata semel dimissa per sequẽs peccatum redire. Verum est quidem quod si peccatum fuerit dimissum, illud nequaquã redit, nec reatus, aut obligatio ad pœnam omnimodam illius peccati. At si peccatum nequaquam fuerit dimissũ, nec sic per sequens peccatũ redit sed eius reatus, & obligatio per illud peccatum contracta, vtique remanet, & sequens peccatum, trahit secum reatum ex priori peccato contractum, qui quidem dicitur esse longè grauior, & periculosior, quia virtualiter continet reatum, & obligationem prioris peccati, propter enormem, & detestabilem ingratitudinem ipsius delinquentis, respectu beneficiorum Dei, que ingratitudo circumstat omnia peccata pluries ab eodem perpetrata. Et nota quod licet peccatum sic perpetratum neq; adhuc remissum non redeat idem numero, quia iam pertransijt, anima tamen ita remanet immunda recedente actu peccati, nisi peniteat, & conuertatur sicut dum actu peccabat. v. g. quis commisit adulterium, & non dum est contritus. aut confessus aut saltem attritus neq; habens propositum reuertendi post vnum, uel alterum diem, licet actus ille nefarius transierit, & recesserit, anima tamen sic remanet immunda, & maculata, & sub reatu pœnæ temporalis, ac æternæ, sicut dum actu peccabat. Et ita per peccatum mortale sequens, idest per adulterium postridie perpetratum, redit peccatum iã antea perpetratum non quidem secundum se, & formaliter, sed secundũ quid & virtualiter (vt diximus) omnia quidem peccata mortifera conueniunt in vno, quod est omnibus commune scilicet auerti à Deo, & consequenter gratia destitui, aut priuari & obligari ad pœnam æternam, ac temporalem. At quantum ad id quod est materiale, scilicet conuerti ad bona hæc terrena, & cadues est aliquod discrimen inter ea Ita quod sicut alia est conuersio ad hoc peccatum vel ad illud, ita est alia auersio, quandoque differens numero, & quandoque differens specie ab alia auersione. Et similiter alius est reatus pœnæ æternæ ob vnum peccatum mortale, & alius est reatus ob aliud peccatũ mortale, sed lõge grauior (ut diximus) & periculosior. Peccata igitur per pœnitentiam dimissa redeũt per sequens peccatum non simpliciter, sed secũdum quid B inquantum scilicet per peccatum vltimo perpetratum aggrauatur reatus ꝓpter peccata prius cõmissa ratione maioris ingratitudinis, quæ spectatur in hoc sequenti crimine. Vbi nota quod trifariam, seu tribus vicibus reddimur ingrati ipsi Deo, primum quidem cum à principio aliquid mali, scientes, & volentes comittimus, quia non persistimus in ea puritate, & innocentia in qua nos Deus creauit, & recreauit per baptismum, & per alia sacramenta. Deinde C secunda vice sumus ingrati Deo, & multo magis quã prius dũ præter peccatum prius commissum absque vlla resipiscentia alia deinceps peccata committimus, tunc enim parui facimus, & negligimus summam Dei bonitatem, & patientiam.

Trifariam reddimur ingrati Deo.

Postremo ingratissimi sumus, & grauissimo quoque supplicio quam maxime digni, dum per pœnitentiam tam D peractam prætèritorum delictorum remissionis gratiam consequuti & rursus vt canes impudentissimi ad vomitum reuertimur. His tribus modis detestabilis ingratitudinis labe inquinati indicamur, & sumus. Verumtamen non ob id exclusi sumus omnino à gratia, & a participatione donorum Dei, nec ab eo pœnitus amoti, & segregati. Neque ob id peccata iam olim per pœnitentiam dimissa redire putandum est. E Quandoquidem (teste Paulo Apostolo) ad Rom 11. sine pœnitentia sunt dona Dei, & vocatio. Præterea si peccata iã per pœnitentiam dimissa redirent eadem numero, frustra Dominus dixisset interroganti Petro. Quousquam dimittam fratri in me peccanti? vsq; septies? non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies, quasi dixisset. Quousque veniam petierit, ei

Rom. 11.

dimittere debebis. Verum est tamen quod inter peccata datur latitudo, quoniam quædam sunt grauiora, aliqua leuiora, aliqua leuissima, vti sunt peccata venialia, quibus licet aliquatenus conuertamur ad bona mutabilia, non tamẽ ita conuertimur vt à Deo recedamus, & si quicquam facimus præter voluntatem Dei, non tamen contra: Inter peccata verò mortalia, & pestifera datur etiam latitudo ex parte conuersionum: quoniam aliqua sunt longe grauiora, vt B futurum, adulterium, & homicidium, aliqua vero minus grauia ut peccatum gulę, & peccatum luxurię, hoc est fornicationis, quod vt dicunt Doctores, est minoris culpæ, sed maioris infamię.

Præter hæc sunt peccata omnium grauissima, quippe quę in actuali, & expresso Dei contemptu consistuunt. Et quamquam in omni peccato mortali Deus aliquomodo contemnatur, quia scilicet eius præcepta negliguntur, non C tamen ex professo, & ex principali intento Deus contemnitur. Vnde Aug. li. de natura & gratia c. 29. sic dicit licet Deus in quicunque peccato contemnatur, non tamen omne peccatum est ex contemptu. Inter huiusmodi peccata quæ fiunt ex contemptu Dei principaliter Doctores annumerant ista quatuor vidilicet, odium fraternum, apostasiã à fide sub qua continetur heresis sed est plusquam hęresis vt. d. Caiet. contẽ D ptum confessionis, & inobedientiam, & dolorem de pœnitentia habita. Quot quęso hi sunt quos aliquandò pænitet se perpetrati criminis pænituisse? & quot sunt hi, qui maximè tristantur ac dolent se quod poterant, aliquod

A facinus, & flagitium non egisse. Isti quidem grauissimè peccant, & contra spiritum sanctum. Et qui eiusmodi peccatis sunt irretiti, maximè omniũ Dei benignitati sunt ingratissimi, quę quidem ingratitudo in hoc hominum genere reperta, non est velut ea, quę in singulis peccatis modo quodam reperitur sed est speciale quoddam peccatum, ut dicit D. Tho. 3. p q. 88. art. 4. & velut etiã D. Bonauen. 7. dist. quod quędam est in B gratitudo negatiue, vt omittere quod quis debet: alia est ingratitudo priuatiue, videlicet facere quod non debet ex professo facere contra id quod debet. Contra ea quę dicta sunt posset aliquis obiicere per id quod ait Saluator Lucæ 11. ex sententia Demonis dum inquit. Reuertar in domum meam vnde exiui, quibus verbis, videtur innui peccata prius dimissa, per sequentem maculam in eandem animam reuerti. Sic C etiam potest instari per id, qnod legitur apud Matth. 18. de illo seruo, cui dimissum erat debitum, & postmodum fuit repetitum, quia noluit dimittere conseruo suo Sed his non obstantibus, dicimus (vt supra declaratum est) peccata prius dimissa redire non secundum se sed secundum virtutem, & sic debet intelligi dictum illud. Reuertar in domum meam vnde exiui. Ad illud de seruo apud Matth. dicimus istud idem, D quod seruo illi rudi, & ingrato repetitum fuit debitum iam dimissum propter ingratitudinem, & non quòd verè, & realiter repetitum, & pręterea similitudo non tenet in omnibus. Et hęc pauca de presente, quęsito.

EXPLI-

EXPLICATIO CVIVSDAM LOCI SVPER CAPVT LXI.

VBI DICIT ESAIAS QVOD DEVS ODIO habet rapinam in holocausto.

Propter hęc verba dubitatur a quibusdam nunquid liceat alicui aliquid furari, aut per vim rapere, & illud in holocaustum offerre Deo. Et uidetur quod sic. Quoniam quicquid ab vllo hominum possidetur ipsius Dei est, igitur potest quicquid homo habet auferri ab ipso, & offerri ipsi Deo tanquã id quod Dei est. Antecedens patet ex ps. Domini est terra, & plenitudo eius &c & alibi dicit per Prophetam Deus Meæ sunt omnes feræ syluarum, iumenta in montibus, & Boues.

Deinde præcepit Deus Moysi vt habetur. Exod. 12. vt Filij Israel recedentes ab Aegipto secum asportarent vasa aurea, & argentea, vestemq. plurimam, & reliqua bona, quæ mutuo acceperant ab Aegyptijs, igitur multò fortius potest homo rapere bona aliorum, absque peccato, & offerre ipsi Deo.

Tertiò, licet aliquando furari vt subueniatur proximo necessitatem patienti, igitur multò magis licebit aliquando furari, aut violenter aliquid rapere, vt offeratur Deo, qui est longè maior, & prestantior incompatabiliter quocunq. homine.

Postremò si de rebus iniustè acquisitis licet quandoq. fieri elemosina vt tenet S. Thom. & alij 2. 2. q. 32. art 7. poterit et de rebus furto, vel rapina susceptis fieri sacrificium Deo; & confirmatur per dictum Saluatoris Lucę 16 dicentis. Facite vobis amicos de mamona iniquitatis, vt cum defeceritis recipiant vos in æterna tabernacula; igitur. conuenientius erit offerre sacrificium Deo de rebus iniuste acquisitis. *Luc. 16.*

Contra vero sunt verba Esaiæ præfato loco adducta, vbi dicit; Deum habere odio, ac detestari rapinã in holocausto.

Secundo Exod. 20. Deus aperte prohibet quicquã furari, ubi dicit non furtum facies. Tertiò omnis iniustitia aduersatur Deo, & offendit Deum, sed furari aliquid ab alio est facere iniustitiam igitur non est vllo modo facienda. Postremo omnis dolus, fraus, & iniuria in proximum est peccatum, sed qui furatur cõmittit fraudem, dolum, & iniuriam, in proximum, igitur est peccatum, & per consequens Deũ offendit & proximum. Quod autem de proprio, & non de alieno debeat fieri oblatio ipsi Deo, patet ex uerbis ipsius, cum inquit, si offers munus tuum ad altare: vbi manifestè innuit oblationem fieri deberem ex eo quod nostrũ est, non ex alieno. Sic etiam Tobiæ 4 dicitur. Honora Dominum de tua substantia, sic etiam dicebat pusillus ille Zaccheus, ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus; vbi ostenditur, & sacrificia, & elemosinas fieri debere de his, quæ nostra sunt, et non alterius, ut sacrificia, et opera nostra sint Deo grata, & accepta. *Math. 5.* *Luca 19.*

Pro solutione, & explicatione huius difficultatis prius uidendum est, quæ differentia sit inter furtum, & rapinam, deinde quomodo licet quãdoq. de utroque fieri sacrificium, & elemosinam; sed anteaquam uideamus discrimen inter utrunq. uidendum est in quo nam conueniunt, cum utrunq. sit detestabile, et odio habitum ab ipso Deo; dicimus ergo quod utrunq. i. tam furtum, q̃ rapina in hoc conueniunt, quod vtrunq. est iniusta alienæ rei possessio, seu acceptio, differunt verò, quia furtum fit absque violentia, rapina vero cum violentia. Aliqui secus distinguunt, quia volunt furtum fieri in occulto, rapinam

nam palam & aperte, sed nonnulli magis accuratè dicunt id non esse vsquequaque verum, quoniam (vt ipsi probāt) furtum potest fieri quandoque palam, vt dum quis furans deprehenditur in fragranti crimine, & rapina potest fieri occulte, vti dum quis ingressus domum alicuius, rapit quæcunque velit, vel absente Domino, aut etiam præ metu, ac timore conniuente, aut tacente, quemadmodum aliquando Romæ contigisse memini, vbi quidam prædones ingressi domum cuiusdam Prælati, deprædati fuere multa bona illius, ita quod rapina non semper palam, & aperte fieri dicenda est: sed quandoque & ipsa fit occulte.

At ego (vt afferam quod sentio) neutrum istorum dictorum, libere admitterem, sed affirmarem, & sustinerem id quod communiter dicitur, furtum fieri in occulto, rapinā verò palam, & apertè, cum enim dicunt furtum fieri palam dum furans depræhenditur in fragranti crimine, hoc est præter opinionem, & per accidens, quoniam si fur suspicaretur, aut timeret deprǣhēdi in furto, non tunc illud committeret, vel ad illud perpetrandum moueretur, sic etiam dum quis ingreditur domum alicuius, nullo reclamante, aut contradicente rapturus bona illius, fortè contingit, vt fiat occultè, sed qui rapturus accedit, putandum est eo animo illuc accessisse, vt vim inferat contradicenti, quod si etiam admittatur illuc eum accessisse, quia nouerat neminem sibi aduersaturum, aut se facile posse defendi, potius furti, quam rapinæ actionem illam nomenclaturam suscepturam esse crederem.

Concludamus ergo, & communem aliorum sententiam admittamus, furtū distingui à rapina, quod hæc fiat manifestè & cum violentia, illud vero clanculum, & absque violentia.

Sed nota, quod licet omnes istæ actiones dicantur iniustæ, quia fiunt inuito Domino, non tamen sunt omnes in eodem iniustitiæ gradu constitutæ; sunt quidem aliquæ simpliciter, & omnifariam inuoluntariæ, & cōtra absolutam & liberam voluntatē eius, cui damnum A infertur, aliquæ verò sunt inuoluntariæ secundum quandam rationem, & non simpliciter, & absolutè, verbi gratia, potest quis subtrahere, vel surripere aliquid amico, vel parenti, eo non penitus consentiente, sed potius dissimulante, aut conniuente, & eiusmodi furtum non existimarem inter peccata mortalia debere censeri, sic etiam non quodcunque subtrahitur alicui clanculum, vel etiam apertè, constituit peccatum mortale, sed B considerata qualitate, & quantitate rei, quæ accipitur, vel considerata persona, cui res subtrahitur potest constitui peccatum mortale, & quandoque peccatum veniale, verbi gratia, si quis accipiat à viro multum inope, & egeno, vnde notabile damnum patiatur, dubio procul grauiter peccat, & peccatum mortale incurrit; at si a viro multum diuite surripiat valde parum, nō grauiter peccat, & consequenter est immunis a peccato morta- C li, cuius autem valoris, & præcij possit absque peccato mortale subtrahi à viro diuite, non est satis firmum, & constitutum: sed multi multa dicunt, pro qua re vide Michaelem Salon lib. de Iust. & iure quæst. 66. art. 6. Nauarrum in Manuali, c. 17. nu. 3. litt. F. Dominicum de Soto, & alios de eadem materia scribentes, quorum omnium opiniones recensere nimis longum esset; sed hoc vnum aduerte, quod potest aliquis rem maximè D leuem, & modici ualoris, & præcii alicui subtrahere, quæ tamen, quoniam gratissima, & acceptissima erit cui subtrahitur, aut surripitur, ob cuius furtum, seu raptum facile potest incurri peccatum mortale, vt verbi gratia, si quis furetur pomum, aut pirum in horto, siue pomerio, quæ fuerint summopere grata ipsi Domino, & præsertim, si qui furatur, sciens, & volens, id contra voluntatem domini fecerit; At ego existimo tutius E fore, nihil esse alicui subtrahendum eo inuito, nisi forte quis maxima, & ineuitabile necessitate prematur. Vide fusius hac de re præfatum Auctorem Michaelem Salon q. 66. art. 5. Quod si quis furetur aliquid paruum, & modici ualoris, ac pretii, animo tamen furandi plura & maiora, si facultas detur, is profectò dicitur peccare mortaliter, vt notat

Gai-

Caietanus in summa. similiter si quis frequenter, & pluries surripiat aliquid leue, & tandem ex his leuibus bonis subtractis aliquod graue damnum illorum bonorum Dominus patiatur, ille fur peccat mortaliter, & tenetur resarcire damnum illatum, aut reconciliari ei, vel aliqua via, & ratione eum reddere quietũ, seu quidq̃ aliud ei retribuere. Quod si etiam fuerint plures qui damnum intulerunt, tenẽtur omnes insolidum illi satisfacere. At si non omnes pro rata satisfecerint, vnus pro omnibus tenetur satisfacere, iuxta opinionẽ quorundã. Sunt & quidam, qui distingunt de fure diurno, ac nocturno, & volunt longe grauius peccare furem nocturnum, quam diurnum, & longe maiorem pœnam, ac supplicium mereri, quam fur diurnus, quam distinctionem, seu sentẽtiam accipiunt ex 22. c. Exodi, vbi legitur, si quis furatus fuerit bouem, vel ouem, & effringens domum, siue suffodiens fuerit inuentus, et accepto vulnere fuerit occisus non erit percussor reus sanguinis. Quod si orto Sole hoc fecerit, homicidium perpetrauit, & ipse morietur si non habuerit quod pro furto reddat, &c. Hinc eliciunt aliqui vt Scotus in 4. dist. 15. q. 3. art. 2. huiusmodi furem non debere suspendi, sed aliqui obsistunt huic opinioni, vt Michael Salon q. 66. art. 6. qui sustinet utrunq. furẽ tam diurnum, quam nocturnũ grauiter peccare, & cõsequenter utrunq. debere occidi, nisi sit discrimen inter bona, quæ quisquam eorum rapuerit, quoniam si bona subtracta fuerint modici ualoris, non erit congruum, aut iustum, ut mortem patiantur. Sed de hac re uide Alexandrum de Ales. 3. parte q. 47 membro 4. art. 3. sed text. ille Exod. 22. est ualde obscurus, uide Lyranum pro eius intellectu, ex quo elicitur, q̃ si fur nocturnus fuerit occisus, percussor non erit reus sanguinis, qui verò occiderit furẽ diurnum, percussor erit reus sanguinis. Sed his prętermissis ueniamus ad solutionẽ quæsiti. Nunquid aliquando liceat aliquid furari, uel per uim rapere, ut offeratur Deo in sacrificiũ, & quoniam apud Christianos non mactantur boues, aut oues, & quæcunq. alia aĩalia, ut offeran-

A tur Deo, uelut antiquitus in ueteri lege fieri solebat: sed nos eorum uicẽ cõstruimus Ecclesias, Oratoria, Confraternitates Monasteria, Vasa sacra, ut calices, et ornamẽta Ecclesiæ, dubitare qs poterit, an pro extruenda ecclesia, seu erigendo altari, aut sacello, & aliquo prouentu ea dotando liceat furari, uel usurã committere, aut dolis, & fraudibus aliquid surripere, uel uiolenter rapere: cui dubio facillime, absque ulla controuersia, &
B ambiguitate respondendum est nequaquam id licere, quandoquidem Esaias Propheta testatur Deum odio habere rapinam in holocaustum; & quanquam Propheta loquatur hoc loco solũ de rapina, non est intelligendum rapinam solum prohiberi, sed omnem iniustam acceptionem rei alienæ, per quã iniustam acceptionem quæcũq. surripiuntur, sub furto cõtinentur, quemadmodum dicit Augustinus, quod Deus, qui in decalogo
C furtum prohibuit, rapinam non permisit, nec per consequens ea, quæ nominantur furtum, & sub eo continentur, ut usura fraus, et huiusmodi, quamuis aliqui enumerant sub hoc genere, hoc est, acceptione iniusta rei alienę prӕter furtum, & rapinam, latrocinium, raptum, & cętera, quę diximus, ad quę omnia tenemur restituere, siquid unquam acceperimus. Distingunt autem inter furtum, & latrocinium quanquàm Salua-
D tor noster apud Ioannem c. 10. pro eodem uideatur accepisse furtum, et latrocinium, cum inquit, qui non intrat per hostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro, sed re uera iuxta communem, & uulgarem opinionem, latrones distinguntur a furibus, quia fur ut plurimũ appellatur qui clam culum dicitur aliquid surripere, latrones uero, qui publice in uijs, ac etiam domibus, cum uiolentia aliena rapiunt,
E qui etiam raptores iure dicuntur, quosq. sicarios, grassatores, ac inuasores hominum, et uiarum solemus nũcupare, quibus item decoctores possunt annumerari. Gaietanus verò in summa distinguit inter rapinam, & raptum; quia rapinam exercent, seu rapientes dicũtur, qui res, & bona externa, vt opes, aĩalia, diuitias, & pecuniã violenter accipiunt.

Raptus

Raptus autem, & per consequens raptores dicuntur, qui personas iniustè, ac violenter rapiunt, & captiuas ducunt muliercula, vt qui rapiunt puellam, aut puerum, aut quemuis hominem, vel vt occidant, aut deprædentur, aut quandoque in sui obsequium accipiunt, & velut captiuum ducunt; quanquàm non semper violenter sed quãdoq. parte cõsentiẽte hoc efficiũt, licèt dissentiat qui curam habet eius qui rapitur: pro qua difficultate: vi. D. Tho. 2.2.q.154.art.7. & Caiet. ibi. Et cum loquimur de raptu nõ intelligas de eo, qui raptus est, velut Enoch ne malitia mutaret intellectum eius, nec de eo raptu quo raptus est paulus vsq. ad tertium cœlum, vel de eo, quo spiritus rapuit Philip., sed de raptu, quo maximè Deus offenditur. Et queadmodum inquit Gaietanus hæc species furti, seu rapinæ, quæ appellatur raptus iuxta genus suũ est longe maius crimẽ quam rapina, quemadmodum persona maior A est quibuscunq. rebus exterioribus. Notat etiam Gaietanus ibidem, per rẽ alienam non eam solũ intelligi debere quæ est sub potestate alterius, sed etiam quæ est sub custodia alicuius, & detinetur ab eo vel ratione depositi, vel rõne pignoris, vt si quis nostrum conaretur arripere aliquam partem pecuniarum, quas iuxta nostras Cõstitutiones deponimus apud superiorem, vel in loco ad id mone tis deputato diceremur fures, & latrunculi quanquàm pecuniæ illæ fuerint ex eleemosinis, vel ex aliquibus laboribus nobis collectæ; sic ergo cauendum est, ne res alienas quo vis modo accepta alienatione surripere vnquam tentemus, inter quas res alienas volũt pariter connumerari quandoq. fortuna, aut casu alicubi inuentas, quæ, quando, & quomodo, & cui debeant assignari, vide doctores in summa hac de re differentes, & præcipue Gaiet. loco iam adducto. Et quod attinet ad furtum, nota non solum id esse peccatum, & maximè offensiuum ratione rei, quę quandoq. aufertur, aut surripitur, verum etiam ratione modi, dum scilicet quis accipit aliquam rem, cuius ablatio displicet possessori, non ratione rei, sed ratione modi, vt quandoque is non inuito, sed non vidente eo

A aliquid aufertur; id quo I plerunq. accidit inter parentes, & affines, ac etiam inter amicos, & domesticos, quod tamẽ furtum non semper est peccatum mortale, sed quandoque, & vt plurimum est peccatum veniale, vt supra etiam diceba mus de pomo, & piro.

Nunc itaque respondeamus ad argumenta superius adducta. Ad primum, cum dicebamus, quicquid possidetur ab homine, Dei est, igitur possunt omnia *Ad 1. Arg*
B auferri, vt Deo offerantur. Respõdetur, quod res temporales possunt bifariam considerari, vel quantum ad eorum naturas, & proprietates, vel quo ad earum vsum: dicimus ergo quod rerum temporalium priori modo cõsideratarum. solus Deus est Dominus, vt Psal. 23. diceba *Psal. 23.* tur. Domini est terra, & plenit. eius, quique potest earum naturas, & pprietates (vt velit) immutare, at quo ad earũ vsum homo est Dñs, ac possessor earum iure
C naturali, & diuino; & propterea non est conueniens, aut necesse, vt homo surripiat quicquam ab alio eo inuito, vt offeratur Deo, cũ quidem Deus bonorũ nostrorũ non indiget, & præterea ipse est Dñus liber, & absolutus omniũ rerum.

Ad secundum cum dicebatur, Deum *Ad 2.* præcepisse Moysi, & filijs Israel Exo. 12. *Exo. 12.* vt recedentes ab Aegypto, secum asportarent vasa aurea, & argentea, & vestem plurimam, & reliqua bona, quæ ab Ae-
D gyptijs mutuo acceperant. Respondet Diuus Aug. quæst. super Exod. quęst. 39. *Aug. supra Exod. q. 39.* Quod Deus iussit hoc, quia nouerat qd quemq pati oporteret, nec dicendum Israelitas furtum fecisse, sed Deo iubenti ministerium præbuerũt, quemadmodum dum minister iudicis occidit eum, quem Iudex iussit occidi, si eum occidat, quem scit occidi debuisse nequaquam est homicida etiam si id sponte faciat. Datur alia responsio, quæ su- *Solutio 2.*
E mitur à Magistro sent. 1. 3. dist 36. quòd *3. Sent. dist. 36.* Israelitæ erant in duplici gradu, seu statu, quidam boni, & iusti, quidam verò infirmi, et parum boni; iusti quidem ex Dei pręcepto abstulerant spolia impiorum, ut legitur Sapientiæ 10. cum in- *Sap. 10.* quit iusti tulerunt spolia impiorum, & decantauerunt, Domine nomẽ sanctum tuum, & uictricem manum tuam laudauerunt,

dauerunt, reliqui vero parum boni, ex cupiditate Aegyptios deceperunt, qui etiam permissi sunt hoc facere magis quàm iussi facere illis, qui iure talia passi sunt. Dicitur etiam ex sententia Diui Thom. 1. 2. quæst. 100. articulo 8. hoc ideo præcepisse Deum, quia filij Israel seruierant Aegyptijs multis annis in operibus lateris, & luti pro quibus laboribus nullam ab eis mercedem acceperunt, & propterea Deus, vt iustus Iudex præcepit eorum bona, auferri, & Israelitis conferri tanquàm iuste ipsis debita. Sapientiæ 10. iidem insinuatur, cum inquit. Reddet Deus mercedem laborum sanctorum suorum, &c. Posset etiam dici Deum præcepisse Aegyptios puniri, & suis bonis priuari ob innumera eorum delicta, & peccata, quemadmodum plerunq. homines suis bonis priuantur ob crimen hæresis, vel ob crimen læsæ maiestatis, & similia. Dantur et huic argumēto aliæ responsiones, sed oēs iu idem coincidunt, quod præcipiente Dño filij Israel id fecerunt.

3. Solu. 10. *D. Th. 1. 2. q. 100 art. 8.* *Sap. 10.* *4. Solutio.*

Ad 3. Ad tertium cum dicebatur licitum esse quandoque furari, vt subueniatur proximo necessitatem patienti, igitur multo magis licebit, hoc fieri propter Deum. Facilis est responsio, quoniam vt paulò ante diximus Deus bonorum nostrorum non indiget, & iam id protestatur Esaias dicēs, quod Deus odio habet rapinam in holocausto. De eo autem quod diximus licere aliquando furari vt subueniatur proximo, dicimus id fieri debere in extrema necessitate, & quando quis non potest ex suis bonis illi subuenire, vt clarè declarat Magister Michael de Salon quæst. 66. art. 7. in fine, nec solum furari potest quis aliquando sine peccato (vt diximus) sed etiam possumus quandoque violenter rapere quod iniuste ab aliquo detinetur, quando videlicet nihil prætermissum fuerit, quo vel a iudice, vel ab alio quovis modo iniustè res nostras detinente repetere non possimus; immo Princeps, & Iudex potest absque vllo peccato per vim rapere & violentiam inferre aduersus rebelles, & criminosos; sed dum hæc fieri possunt absque scandalo longe tutius, & laudabilius foret, vide pro hoc præfatum Michaelē Salon loco iam citato, & Domin. de Soto lib. 5 quæst 3 articu. 5

Solutio. *Cap. 61.*

A B C D E

Adest quartum argumentum, cui respondendum est, sed autea ad auctoritatem desumptam ex Euangelio respondere libet. Lucæ quando d. facite vobis amicos de Mamona iniquitatis. Facile potest responderi, quod licet diuitiæ pro maiori parte iniquè acquirantur, non tamen vult Deus de illis fieri holocaustum Deo. Quidam volunt diuitias dici iniquas, quasi inequales, quia non ab omnibus æquè possidentur. Nunc dicamus ad quartum quod de rebus iniustè acquisitis debet fieri eleemosina; diximus enim toties id non posse, nec debere fieri, videlicet furto. dolis, fraudibus, & vsuris, & turpi lucro plerunque adeptis, neque etiam de bonis, simoniacè acquisitis; verum nonnulli voluut ex eisdem posse fieri quandoque eleemosinam, sic etiam bona, quæ acquirunt meretrices per meretricium, possunt distribui in pauperes, quàquàm bona illa fuerint turpia, licitè tamen dicuntur quodammodo acquisita quanquam id, per quod acquiruntur, sit turpe, & illicitum. Possunt ergo aliqua dici licitè acquisita quamuis id merito cuius acquiruntur, sit illicitum, & de his potest fieri elemosyna, & consequenter poterit fieri oblatio ipsi Deo, neq obstat quod legitur Deut. 23. Non offeres mercedem prostibuli iu domo Dei tui, quia hoc prohibetur propter scandalum duntaxat, aut propter sacrorum reuerentiam nō autem quod ex se fieri non possit, præsertim in noua lege quæ est magis indulgēs Hinc tamē non abnuimus, quin in articulo extremę necessitatis contingat aliqñ furari absque peccato vt elemosina detur, vt in rñsione ad 3. diximus nō aūt sic fieri ipsum erga Deū. Sic et dicitur ꝙ nunq̄ licet alicui rē suā per furtū, aut rapinā subtrahere, vbi pōt auctoritate publica illam recipere, aut sibi restitui, qd si auctoritas publica, seu Iudicis non suffragetur, licebit cuique per vim repetere rē suā dum ab aliquo iniustè detinetur, & in ea nullū qui detinet habet iustū dominium, qm̄ tunc vim vi repellere licet; vt ductū est in prouerbium.

Ad 4. arg. *Ad id Luc. 16.* *Solutio ad confirm.* *Sol. 4. arg.*

uerbium. quod vnusquisq. tenetur accipere quod suum est vbicunq. repererit, & multo magis licebit hoc efficere cum alicuius bona fuerint suscepta, aut rapta per vim ab aliquo infideli, vt sunt Turcę, Pagani, & quicunque sunt hostes nominis Christiani. Sed notādum quod huiusmodi hostes nominis Christiani sunt in triplici differentia. Quidā enim subsunt Principibus, aut Iudicibus Christianis de iure, & de facto, cuiusmodi sūt fere omnes Iudæi, hæretici, & quidam ex Mauris. Quidam subsunt Principibus Christianis de iure, & non de facto, veluti sunt omnes Turcæ, qui habitant, ac degunt in terris Christianorum, aut saltem in terris quæ quondam fuere Christianorū, vti est maior pars vniuersi, & hoc nostro sęculo regnum Vngharię, & regnum Cypri. Quidā postremo sunt infideles, qui nec de iure, nec de facto subsunt Christianis Principibus vt plerique Pagani, & Idololatrę qui nunquam agnouerunt Christum, nec sub eius lege vnquàm fuerunt, nec sub eorum dominio vitam duxerunt. His positis dico, quod si quis rem suam in manibus eorum qui sunt subiecti de iure, & de facto Christianis Principibus & ijs qui super eos habent dominium potest via. & actione ordinaria eam repetere siue dolo, siue violentia fuerit ablata, quod si hoc non suffecerit fiat quod prius dictū est, modo citrà scandalū, & periculum aliquod, & præsertim vitæ discrimē fieri possit. Qui verò rem suam ab infidelibus, qui de iure, & non de facto subsunt Christianis Iudicibus ablatam cognouerit, poterit (si ocium aderit) expectare vt bellum aliquod iustum illis inferatur, & tunc poterit & ipse eam quo vis modo repetere. siue per vim, siue e-

Hostes Christianæ religionis sunt in triplici gradu, siue statu.

A tiam dolis ac fraudibus, si secus fieri non poterit; At si res agi debeat cū Paganis, & infidelibus qui nec de iure, nec de facto, subsunt Christiano regimini, atque dominio, neque vllum geratur aduersus eos bellum, nescio plane possit ne bona sua ab eis repetere, nisi furto, aut aliqua alia commodiori via. etsi citra scandalum, & vitæ suæ discrimen poterit per violentiam ea recipere, non video cur hoc non liceat. & quod dixi de rebus, ac
B bonis siue immobilibus, siue mobilibus ab infidelibus iniusté sublatis idē sentio, & dico de hominibus iniuste ab eisdem detentis, & in captiuitate existentibus: Quoniam si per bellum iustum eripi non possunt, & ab ea captiuitate liberari, licitum erit vnicuiq viro probo, & ingenuo priuata auctoritate, illum eripere si detur opportunitas. Quoniam scriptum est Psal. Eripite pauperem, & egenum de manu peccatoris liberate. &
C D. Ambr. inquit quòd qui non repellit iniuriam à proximo cum potest, tàm est in vitio, quàm qui facit. Nota tamen non esse eandem culpam ipsius furti, & ipsius rapinæ. Quia qui rapit inferr damnum cui rapit, & grauem ignominiam, quia non solum agit contra voluntatem eius cui rapit, verū etiam infert eidem iniuriam: idcirco Dauid Psal. 61. Nolite (inquit) rapinas concupiscere: diuitię si affluant, nolite cor apponere. Non ita qui furatur, quia & si agat contra voluntatem eius cui furatur, hoc tamen est ei ignotum, qui si sciret, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam. Quæcunq ergo offeruntur Deo in holocaustum siue per furtum siue per rapina sunt exosa ipsi Deo, præter ea quæ diximus.

Psal. 81.

Ambrosius.

Vi. fusius Domin. de Soto de iust. et iur. l. 5. q. 3. art. 6.

DISCVSSIO SVPER QVAED. VER. CAP. VIGESIMITERTII ESAIAE PROPHETAE.

SVper vltimis verbis præsentis c.23. præstaret aliqua fusius differere, & declarare:

Primum quidem circa illud verbum, vbi Propheta prædicit Tyrios post septuaginta annos ad suas negociationes reuersuros, vbi quæritur, an negotiatio, siue mercatura sit homini Christiano licita.

Secundo expedit quærere, an de rebus illicite acquisitis fieri possint eleemosynæ, & offerri ipsi Dño, & ministris eius, quia dicit textus. Et erunt negociationes eius, & mercedes eius sanctificatæ Domino. & post pauca subdit. His qui habitauerint coram Domino erit negotiatio eius.

Tertiò videndum est, nunquid liceat thesaurizare, idest res, & pecunias congerere, & accumulare, & alicubi eas reponere, & reseruare, quia habemus in præsenti littera, ꝙ mercedes non condentur, neque reponentur.

Circa primum quidem videtur negotiationem nullam homini Christiano licere, primum hoc probatur ex ps.70. vbi dicit Propheta. Quia non cognoui negotiationẽ introibo in potentias Domini: Deinde probatur ex eo quod Dominus semel atq. iterũ eiecit de templo ementes, & vendentes, & nummularios sedẽtes vt patet ex Matth. c.21. & Ioan. cap. 2. Præterea quod prima facie videtur iniustum, & iniquum nulla ratione homini Christiano debet permitti, sed in ipsis negotiationibus, & mercaturis difficile potest homo euitare peccatum, igitur &c. probatur minor propositio ex c.26. Ecclesiastici, vbi habetur duæ species difficiles, & periculosæ mihi apparuerunt. Difficile quidem exuitur negocians a negligentia, & non iustificabitur caupo à peccatis labiorum.

Psal.70.

Eccl.26.

A Insuper in hoc loco Propheta appellat negotiatores fornicarios, & negotiationes fornicationes: inquit .n. ꝙ Tyrus post septuaginta annos redibit ad merces suas, & rursum fornicabitur cũ vniuersis regnis terræ super faciem terræ. constat autem fornicationem esse peccatũ, & homini Christiano prohibitã ergo.

Postremo D. Aug. tomo 8. super Psal. 70 hęc hæc verba, quod mercator sine peccato, & periurio vix esse potest. quare videtur mercaturam nullo modo licere homini Christiano. In oppositum B verò horum quę adduximus extat præsens textus ipsius Prophetę. Dicendum ergo pro conciliatione dictorum quod negotiatio potest esse duplex vt egregie quidem docet Diuus Thom. ex Arist. 1. Polit. vna quidem quæ est quasi naturalis, & necessaria, per quam fit commutatio rei ad rem, vel rei ad pecuniam propter necessarios vsus humanę vitæ, verbi gratia, ego do tibi stadium C tritici, quo tu indiges, & tu dabis mihi dolium vini, quo ego indigeo, aut si forte non habebis dolium vini, dabis mihi pecuniam iuxta cõmune prætium huius mensuræ stadij tritici, & hanc negotiationem quę est quędam commutatio dicit ipse Doctor magis ad œconomicos, seu Politicos pertinere, quam ad negotiatores, quæ quidem non est improbanda, sed maxime cõmendanda, quia D deseruit naturali hominum necessitati. Alia est commutatio siue rerũ ad res, siue rerum ad denarios, siue denariorum ad denarios, quæ fit non propter res necessarias ad vitam, sed propter lucrum acquirendum, quæ iuxta hunc modum, seu intẽtionem, videtur omnino improbanda. Verumtamen eiusmodi etiam commutatio, quæ fit propter lucrum, in qua res solent carius vendi, quàm eman tur, aut vilius emi quàm valeant, non est E omnino improbanda, & hoc contingit quãdo lucrum fuerit moderatum, & ordinatum

Negociatio duplex est.

dinatum ad aliquem finẽ necessarium, vel etiam honestum, vt cum quis suo labore, aut industria quærit lucrari aliqd pro sustẽtatione suæ domus, & familiæ, vel ad subueniendum indigentibus, vel cum aliquis laborat pp publicã vtilitatẽ, quemadmodũ contigit hoc anno, in quo ob maximam caritatẽ annonæ plerią. mercatores negotiati sunt in diuersis totius Europæ regionibus etiam remotissimis, vt triticum ad publicam huius ciuitatis vtilitatem, seu potius necessitatem conducerent: hi quidem si quid in hac negotiatione fuerint lucrati non est illis vitio dandum. si rem ex longinquis regionibus cum multis periculis, & laboribus huc adductam aliquanto carius vendiderint. Dicimus ergo breuiter quod si quisquãm negotietur, vt aliquid lucretur, & non intendat, neque respiciat ipsum lucrũ tanq vltimũ finem, & quicquid agit non propter ipsum solum agat, & in illo suum finem, & laborem constituat non est culpandus. Quare consideratis quibusdam conditionibus, & circunstantijs, dicimus iuxta cõmunem sententiam Theologorum negotiationem non esse omnino improbandam, vti rem iniustam, & proinde licitam esse homini Christiano. Conditiones autem vel circunstantiæ, hæ præcipuè videntur, videlicet quod non fiat cum fraude, dolo, vi, aut præcij inæqualitate, aut simili deceptione, aut iniustitia, neq. etiam fiat in loco sacro, aut tempore sacro, in quo fieri nequaquãm debet, sed neque etiam ab illis hominibus, quibus est prohibita omnis negotiatio, & eiusmodi genus contractuum, velut sunt hi qui sũt peculiariter deputati ad cultum Dei, iuxta illud Apostoli 2 ad Thim. 2. Nemo militans Deo implicat se negocijs sæcularibus, quibus tamen dicit, D. Thom. 2. 2. quæst. 77. licet vti ea commutationis specie, quæ ordinatur ad necessitatem vitæ emendo, vel vendendo. Si quis autem quærat. quomodo, & quãdo liceat rem carius vendere quam fuerit empta a venditore; dico multis ex causis hoc licere. Primo si quis emerit rem aliquam, quæ postmodum fuerit mutata, vt si quis emat equum indomitum, & equitatui non sa is idoneum, & fuerit

Cõditiones mercimonia.

Qñ liceat carius vendere.

A postea domitus, & redditus idoneus, & facilis ad equitandum, potest vtiq. carius vendi, quàm fuerit emptus, & si quis etiam rem non mutatam, carius vendiderit quàm emerit, modo id faciat, vt subueniat indigẽtibus, vel in aliqua necessitate constitutis, modo nõ intendat principaliter lucrari est immunis a peccato. Ita sentit Gaetanus de mente D. Thom. quæst. 77. art. 4. ad 2. si etiam quis rem vili præcio emptam carius vendiderit vti præmium sui laboris, non peccat.

B Potest etiam contingere quod aliqs vno tẽpore vel vno in loco vili aliquid emerit vt triticum, vel vinum, & postmodum (vt sæpe contingit) res maiori præcio sit venalis potest absq. aliqua culpa carius vendi quam primum fuerit empta, verbi gratia emi anno superiore stadium tritici precio sex aureorũ, post aliquod tempus illud idem æstimatur precio duodecim aureorum. Sic etiam potuit quis in

C aliquo Regno, seu Prouincia emere boues, aut arietes modico precio, & tamen alio in loco longe maiori precio solent communiter extimari. & hæc diuersitas preciorum iustè quidem potest admitti vel propter periculum cui se exposuit iste qui vendit carius, qui prius vili emit, vel transferẽdo rem de loco ad locum, vel ab alijs ferri, aut fieri faciendo, aut per aliquod temporis spatium eandem rem suis sumptibus tenẽdo, alendo, aut

D etiam cõseruando, in quibus omnibus, & similibus casibus, potest quis licitè, & iustè rem vendere carius, quam emerit, & per consequens licitè potest respicere, & intendere aliquid lucrari modo (vt diximus) in ipso lucro non constituat vltimum finem, neque ex affectu auaritiæ moueatur. Potest ergo licitè fieri commutatio rei ad rem vt v.g. tritici ad vinum, vel rerũ ad pecuniam dum quis pro dolio vini impendit summam de-

E cem aureorum, & potest etiam fieri commutatio denariorum ad denarios, v. g. præbere alicui decem scuta, vel scutata aurea, & accipere tot scutata argentea, vel ærea, id quod fit sæpenumero pro cõmoditatibus ipsorum negotiantium: At si quis mutuum det alicui cẽtum aureos, & præter eos velit aliquid recipere ob vsum illorum cẽtum aureorum, du-

bio

bio procul iste peccat, cum expressè contra Domini nostri præceptum id faciat, quippe qui dixit. Mutuum date, nihil inde sperantes, nisi id fiat ob detrimentum aliquod notabile, quod ob istius pecuniæ mutuatæ carentiam patiatur. His visis opere pretium est respondere ad rationes in principio adductas aduersus negociatores. & primo quidem cum dicebatur ex ps. 70. Quia
Ad 1. non cognoui negotiationem introibo in potentias Domini. Potest res ponderi, quod alius textus habet. Non cognoui literaturam, vbi ratio sumpta ex isto psalmo potest facile tolli, sed ne videamur fugere difficultatem, dicamus Prophetam loqui non contra quoscunque negociatores, sed contra malos, & peruersos negociatores, qui scilicet auiditate quadam acquirendi, aut sola intentione lucrandi eiusmodi negotiationes exerceant, quique in negotiando periurant, blasphemant, & cum passi fuerint aliquod damnum se totos deiiciunt, & damnant. Allegoricè verò siue moraliter dicit Augustinus super eundem ps. Negociatores dicuntur eo loco, qui ex eo quod agunt, præsumunt, opera sua laudant, & hac ratione non perueniunt ad gratiam Dei. Et propterea rectissimè d. Dauid. Quia non cognoui negociationem, introibo in potentias Domini. Ad illud quod secundo loco adducebatur ex cap. 21. Matth. & Ioan. 2. di-
Ad 2. cimus Dominum iure optimo eiecisse de templo ementes, & vendentes, tum quia ex lucri cupiditate id faciebant, tum quia in loco sacro, hoc est in templo diuino cultui dedicato id faciebant, propterea dixit Christus. Nolite facere domum patris mei domum negotiationis; & alibi fecistis domum meam speluncam latronum: nam quemadmodum spelunca occultat latrones ad spoliandum transeuntes, ita isti sub specie commoditatis exhibendæ diuino cultui expilabant peregrinos, qui illuc accedebant. Cum vero dicebatur ex cap. 26. Ecclesiast. quòd difficile potest
Ad 3. negociator euitare peccatum. Respondeo iuxtà doctrina B. Augustini quòd si quod in negotiatione peccatum occurrit, hoc non arti, sed artificibus, & negociantibus est tribuendum: propterea dicit August. ibidem audiant negociatores, & mutent vitam. Sic etiam intelligitur dictum eius super eundem Psalmum. Quod mercator sine peccato, & periurio vix esse potest, quòd id nō prouenit ex arte, sed ex eorum malitia.

Ad id quod sumitur ex verbis Esaiæ Ad 4.
Prophetæ in præsenti cap. vbi vocat ne- Ad 5.
gotiationem fornicationē, dicit D. Tho. quòd Propheta cum dicit. Tyrus rursus fornicabitur, accipit ibi fornicari pro negotiari: sed dices, quam ob causam negotiatio appellatur fornicatio? Potest Negociatio respondendi hoc dici per quandam simili potest dici tudinem, quòd sicut fornicator contra- fornicatio. hit, & negocium agit cum diuersis mu- vt quomodo lieribus, sic mercatores contrahunt, & negociantur cum diuersis hominibus, & in diuersis partibus vniuersi orbis terrarum. Patet ergo solutio prioris quæsiti quòd negotiatio simpliciter, & sm se non est prohibita homini Christiano, sed licite potest eam exercere suppositis illis conditionibus, quas mox adduximus.

Superest nūc examinare quod secun- Solut. 2. quæ
do loco propositum fuit, an s. liceat fa- sit.
cere eleemosynā, & offerri sacrificium Deo, & facere oblationem ad altare de rebus illicitè acquisitis, cuiusmodi sunt vt plurimum res, & bona per negotiationem acquisita. Et primo quidem vi- 1. argum.
detur hoc posse fieri per id quod habemus in hoc textu Esaiæ Prophetæ, vbi dicit. Et erunt negotiationes eius, & mercedes, seu merces eius sanctificatæ Dño, & post duo verba subdit. Negotiatio eius erit his, qui habitauerint coram Dño, erit inq̄ in obsequium, vtilitatē, & beneficium eorum, qui ministrauerint coram Dño, vt manducent in saturitatem, & vestiantur vsque ad vetustatem.

Secundo. Hoc idem probatur per ver 2. argum.
ba Saluatoris Lucæ 16. d. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, igitur de rebus, ac diuitiis male acquisitis potest subministrari coram Domino.

Tertio legitur apud Matth 15. vbi re- 3 argum.
præhenduntur Scribę, & Pharisæi, qui ex rebus iniq. perceptis, & patri, & matri sublatis faciebant oblationes in templo, & conferebant eas in obsequium sacerdotum, & ministrorum, id quod

X non

non fecissent, nisi esset in vsu apud eorum primates, quare &c.

Præterea legitur apud Lucæ 19. vbi legitur Zaccheũ dixisse ad Dominum: Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, & si quid aliquẽ defraudaui reddo quadruplũ, igitur de rebus male acquisitis põt fieri eleemosyna indigentibus, cũ pſertim pſatus Zaccheus mercedem, & laudem receperit a Dño, dicen te eidem. Hodie salus domui huic facta est, eo quod & ipse sit filius Abrahæ.

Luc. 19.

Tertiò si licet in maxima necessitate constituto accipere aliquid de alieno ad sui sustentationem, multo magis licitum erit pro seruitute, & necessitate templi, & ministrorum eius aliquid accipere inuito domino ergo, &c.

Postremo dicit Saluator. Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis, quæ verba vt habes Luc. 11. dicta fuere Scribis, & Pharisæis, quorum corda erant plena rapina, & iniquitate, qui si darent eleemosynam omnia munda essent illis, igitur vt prius.

In oppositum extat auctoritas Deuter. 23. vbi dicitur. Non offeres mercedem prostibuli in domo Dei tui.

Primo pro veritate.

Deinde B. P. Aug. in tractatu de verbis Domini serm. 35. respondens his, qui dicunt ex verbis Christi male percepti non esse malum rapere res alienas, & ex illis aliquid erogare maximè egentibus sanctis. dicit Augustinus, nolo sic intelligatis, de iustis laboribus facite eleemosynas, ex eo quod rectè habetis, date, non enim corrupturi estis Iudicem Christum, vt vos non audiat cum pauperibus, quibus tollitis.

Matth. 5

Postremo dicit Saluator Matth. 5. Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid aduersum te relinque ibi munus tuum, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc offeres munus tuum. quare sequitur non esse offerẽdum aliquod munus seu sacrificium coram Deo ab homine odio habẽte proximum suum, sic a patri nec etiam de rebus iniustè acquisitis esse offerendum; & confirmatur per dictum Ecclesiastici 34 cap. vbi sic dicit. Immolantis ex iniquo oblatio, est maculata, & non sunt beneplacitè sub-

A sannationes iniustorum. Et paulo post inquit Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu Patris sui. Huic sententiæ potest adiungi id quod habetur Prouer. 3. vbi dicitur. Honora Dominum Deum tuum de substantia tua, i. de bonis à te possessis; quemadmodum etiam dicebat ille Zacch. de quo sup. Ecce dimidium bonorũ meorum do pauperibus. Cõfirmatio.

B Pro huius dubii solutione dicendum est simpliciter, & absolutè non licere, de bonis iniustè acquisitis facere eleemosinam, neq. offerre sacrificium Deo. Verum est tamen quod secundum quasdam conditiones, & considerationes potest quis aliquando de rebus illicitè acquisitis facere eleemosynam, nõ autem offerre sacrificiũ Deo, vel offerre quicquàm ad altare, vt expresse docet D. Th. 2.2.q.32 art.7. ad secundum, & breuiter dicendum ꝙ de iis quæ quis tenetur restituere, nõ potest facere elemosynam, multo minus de iis quæ rapuerit, & per violentiam sustulerit siue diuitibus, siue pauperibus, siue sint Christiani, siue Iudæi, & infideles, siue etiã hæretici vide tomo 10. de diuersis ser. 15. qui est ho 7. inter 50. hom. sed super hac quæstione sumus rantisper digressi super quibusdam verbis cap. 61. vbi videmur nonnihil vberius locuti de hac difficultate. Proinde respondeo ad verba Esaiæ Prophetæ, ꝙ per negotiationes non intelligit acquisitionem bonorum illicitam, tametsi plerunq. secus cõtingat non ex natura negotiationis, sed ex vitio ipsius negotiantis vt dicit Aug. super Psal. 70. Ad aliud ex Luc. 16. Respõdetur ex sententia eiusdem ꝙ diuitiæ dicuntur inique, vel quia iniquis dantur, vel quia inequaliter dantur, dum quidam super abũdant, quidam verò magnopere indigẽt. Ad tertiam difficultatem sumptam ex Euangelio Matth. 15. quod iuste reprehenduntur a Christo Scribæ, & Pharisæi, ceũ transgressores mandatorum Dei propter suam ipsorum traditionẽ, quippe qui surripiebant bona patri, & matri sub hoc prætextu, vt darent templo, & ministris ac sacerdotibus. Ad quartum quod de Zachco afferebatur, qui fatebatur se ex rebus male ablatis quadruplũ red-

redditurum. Dicimus hoc non esse inconueniens, & perpetuo fieri debere, quod si quis aliquem defraudabit, reddat quadruplum. Ad vltimum quo adducitur præceptum Saluatoris, his qui rapina, & iniquitate pleni erant, vt darent eleemosynam, & omnia munda essent. Respondetur ex sententia D. Augustini in Enchiridion cap. 75. vbi satis clare, & diffuse declarat hanc propositionem, vt scilicet nemo existimet se in peccatis perseueraturum, & per eleemosynam a peccatis omnibus subleuari, licet ergo ipsi pleni fuissent rapina, & iniquitate, & ex bonis raptim susceptis, vel acquisitis for tassis aliquando eleemosynam fecissent, aut altari quicquam obtulissent, non propterea mundi erant si à peccato non destitissent. Vnde sic dicit Aug. c. 76. Qui vult eleemosynam ordinate dare, a seipso debet incipere, & eam sibi primum dare, est .n. eleemosina opus misericordiæ: proinde prius animæ nostræ misereri debemus, vt Deo placeamus. Sic ergo dicebat Saluator. Mundate quæ intus sunt, & quæ foris sunt munda erunt. & ne videretur istas eleemosynas quæ fiunt ex fructibus terræ respuere hæc (inquit) oportuit facere, i. iudicium, & charitatem Dei, & illa non ommittere, i. eleemosynas fructuum terrenorum: ob id dicit Aug. & habetur 45. dist. duę. Duę inquit sunt eleemosinæ, vna cordis, alia corporis siue pecuniæ, prior est: dimittere ei a quo læsus es. Altera est subuenire indigenti. vi. to. 10. ho. 6. inter 50. ho. vbi d. quod elemosina cordis est multo maior quam elemosina corporis, & cet. quam ibi leges: & quamquam nos sustineamus (vt diximus) à principio quod absolutè loquendo nō licet facere eleemosynam de rebus illicitè acquisitis, tamen licèt mulieri facere eleemosynam de bonis ab ea acquisitis, licet per id quod meretur sit turpe, & cōtra legem Dei, sed in eo quod accipit non iniustè agit, nec contra legem. Veruntamen non potest de eo quod lucrata est, fieri sacrificium vel oblatio ad altare tum propter scandalum, tum ob reuerentiam sacrorum, tum etiam ob contemptum, aut aliquid huiusmodi, ne videatur Ecclesia fauere peccato si de lucro peccati oblationem recipiat; & hoc est quod erat præceptum

A in lege veteri, ne scilicet quis offerret mercedem prostibuli in domo Domini. In noua autem lege dicit D. Thom. fieri posse, nisi obstarent illa impedimenta quæ diximus. Similiter de eo quod est acquisitum per simoniam pōt fieri eleemosyna pariter, & oblatio, cum acquisitum per simoniā non debetur ei qui dedit, sed mæretur illud amittere. Nunquid autem ex pecunia per ludum, vel in ludo acquisita possit fieri eleemosyna, aut oblatio quæpiam ad altare, est
B aliqua difficultas, sed in præsenti dicimus quòd si ludus fuerit volūtarius ex vtraque parte, ille qui lucratur potest ex lucro facere eleemosynā, aut quicquam aliud in obsequium tépli, seu ministrorum. Nota tamen quod præter hanc conditionem quod scilicet ludus sit ex vtraque parte voluntarius, & nihil penitus sit admixtum inuoluntarij; oportet etiam lucrum illud non esse factum ex
C ludo cum pueris, & insipientibus, ac ebrijs, & tandem ab his, qui non sunt sui iuris, & sanę mentis, oportet etiam quod in lucro, vt ex eo possit fieri congruenter eleemosina, non interueniat alia actio turpis, & inhonesta, siue iniusta, vt est fraus, dolus, ac deceptio; neque etiā sit ludus aliàs prohibitus vt est ludus alearum; sit etiam ludus moderatus, non excessiuus, ita vt per eum negocia maioris momenti prętermittantur;
D nec fiat etiam in locis aut temporibus ad Dei cultum deputatis; neque a personis, quas ludere haud quaquam deceat. Et tandem cauere oportet ne prima, & principalis intentio ludendi sit causa lucri, sed tātum causa recreationis, animi, quietis, ac honestæ delectationis, & laudabilis conuersationis. Hæc ex D. Tho. 2.2 q. 32 art. 7. ad 2. & q. 108. art. 3. ad 3. & sic patet quomodo de rebus, ac pecunijs iniustè acquisitis, possit fieri eleemo
E syna quod secundo loco propositū fuit, & D Th. loco iam citato videlicet q. 32. art. 7. 2.2. diffuse declarat. vide ipsū. &c. Patet etiā, quod negotiationes, & lucra Tyriorum poterant non incongruè sanctificari Domino, & pręberi in obsequium eorum, qui habitauerint corā Domino.

Tertio loco quærebatur pp verba Esaiæ in præfato capitulo circa finē, vbi dicit

q̄ mercedes, siue lucra Tyriorum san- A ctificata Dño, non, condentur neq. reponentur, vbi dubitatur. Nunquid homini Christiano liceat vlla rõne thesaurizare? & primoquidem ex hoc loco videtur, q̄ non, sed ex eis, i. opibus, & lucris tantum absumi, vt qui habitauerint coram

1. Argum. Dño, manducent in saturitatẽ, & vestiantur vsque ad vetustatem. Quæ sententia conuenit his, quos monet Paul. Apost. 1. ad Thim. 6. d. Habentes alimenta, & q. bus tegamur, his contenti simus, & per B totam illud capitulum inuehit Sanctus Apostolus aduersus cupidos, & eos, qui volunt diuites fieri, & penes finem eiusdem capituli monet Thimoteũ, præcipiat diuitibus huius sæculi nõ sublime sapere, neq. sperare in incerto diuitiarũ.

2. Argum. Deiñ Saluator noster apud Matth. c. 6. expresse prohibet thesaurizationẽ cum inquit. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi erugo, & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt, & furantur. & C c. 10. præcipit Apostolis suis d. Nolite possidere aurum, neque argentũ, neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, &c. & conuenienter quidem prohibet non esse thesaurizandum, qm̄ quæcunq. possumus adipisci, aut penes nos diutius retinere, sunt in triplici differẽtia, qm̄ vel à seipsis veterascunt, & consumuntur quemadmodum sunt vestimenta: aut erugine deteritur; aut ab ipsis dominis luxuriose vi- D uentibus comeduntur, vel ab extraneis dolo, vel vi, aut calumnijs, vel quouis alio iniquo modo diripiuntur. Et breuius dicunt aliqui (ut refert D. Th.) tria ponit ineõ moda Saluator noster iuxta tres diuersitates diuitiarum, videlicet metalla quæ erugine deuastãtur, vestes quæ à tineis demoliũtur siue corroduntur, & quæ sunt quædam, quę neq. erugine, neq. tinea absumuntur, vt lapides pretiosi; idcirco posuit generale detrimentũ cum E inquit vbi fures effodiunt, & furantur, pręter eos, qui omnes diuitias violentia rapere possunt, vñ Luc. 12. hoc idẽ pręcipit dñus dicens. Facite vobis sacculos, qui non veterascũt. Postremo Dauid ps. 38. deridet eos qui thesaurizant dicens. Thesaurizat, & ignorat cui congregabit ea. Super quibus verbis vide. D. August.

Ser. 50. de tpe, & 14. de Trin. c. 4. vbi digreditur contra eos, qui thesaurizant, & pleriq. alij doctores ex sacris litteris dãnant hunc affectũ thesaurizandi, & multas opes cõgerendi. Itidem Saluator noster apud Luc. affert similitudinẽ cuiusdam hoĩs d uitis, cuius ager vberes fructus attulit, & cogitabat intra se dicens: quid faciam &c. & cũ sibi ipsi consideret se multis bonis per multos annos potitorũ, dixit illi Deus, stulte hac nocte animam tuam repetunt a te, quę autem parasti cuius erunt? & mox infert ipse Saluator. Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues. Sed quid vltra? nonne manifestũ est, & oĩbus vulgatũ dictum illud Saluatoris apud Matth. 19 & Marco & Luc. 18. facilius esse camelum per foramen acus ingredi, q̄ diuitem intrare in regnum cęlorũ? Per has, & multas alias sanctarũ scripturarũ, & probatissimorum authorum sñias, palàm ostenditur, nõ esse thesaurizandũ, & pręsertim homini Christiano, qui fidẽ Xpi verè profitetur. Sed his nõ obstãtibus extãt alię propositiones, & sententię in sacris litteris quibus probatᷓ pecunias & alias opes esse recondendas, & eas licere hõi Christiano secum hẽre. Primò quidẽ legitur apud Ioan. 12. c. q̄ Iudas hẽbat loculos vbi mittebat quę asportabantur, & emebat ea, q̄ erãt opus Apostolis, vel vt egenis aliquid daret. & apud eundẽ c. 4. legitur discipulos profectos in ciuitatem vt cibos emerent. Igitur oportebat aliquas pecunias secũ haberent, & aliquid congessissẽt. Deinde Paul. 2. ad Corint. c. 12. Non dẽnt inquit filij parentibus thesaurizare, sed parentes filiis, igitur licebit hõi Xpiano thesaurizare. Pręterea Dauid non prohibet diuitias congerere, & in illis abundare cũ inqt diuitię si affluant nolite cor apponere. & Prou. 3. legitur. Honora dñum de tua substãtia, & de primitijs oĩum frugũ tuarũ da paupibus, & implebuntᷓ horrea tua saturitate, & vino torcularia tua redundabunt. Quare non videtᷓ illicitũ diuitias hẽre, & thesauros condere. Postremo legimus de S. Patribus, & hõibus pcipuis in veteri testamẽ. atq. ẽt in nouo multis opibus abũdasse, vt cõstat de Abrahã, de Isaac, & aliis Pribus, q̄ hẽbãt oues & boues, & alias opes. Diuus

Marginal notes: 3. Argum. — 4. Argum. — 5. Argum. — Ioan. 12. — Ioan. 13. — Ioan. 4. — Paul. 2. ad Corint. 12.

Diuus Augustinus super Ioan. 62. tract. Habebat (inquit) & Dominus loculos, & a fidelibus oblata cõseruans, & suorum necessitatibus, & aliis indigentibus tribuebat, & subdit. Tunc primum Ecclesiasticæ pecuniæ forma est instituta, ut intelligeremus (quamuis alicubi dixerit, non esse cogitandum de crastino,) non ideo tamen præcepisse ut nihil pecuniæ seruaretur a sanctis, sed ne Deo pro ista seruiatur, & propter inopiæ timorem iustitia deseratur. Vnde legimus Ecclesiam habuisse olim thesauros, quemadmodum & nunc habet: Beatus enim Laurentius ob id fuit in craticula positus, quia thesauros ecclesiæ dedit pauperibus. Præterea Conc Trident. sess. vlt. Can. 3. concedit omnibus Monasteriis, & domibus tam virorũ quàm mulierum, & fratrum etiam Mendicantium (exceptis domibus fratrum Sancti Francisci Cappuccinorum, & eorum qui Minores de Obseruantia vocãtur) etiam quibus olim erat prohibitum, aut ex priuilegio Apostolico non erat concessum, vt deinceps bona immobilia eis possidere liceat. Quid ergo dicemus ad eas authoritates, & sententias, quæ priore loco fuerunt adductæ?

Ad 1. Esa. Et ad primum quidem ex dictis Esaiæ in hoc 23. cap. cum inquit, quòd mercedes Tyriorum non condentur, neque reponentur. Dicimus quòd non est sensus horum verborũ, quòd opes eorum, & aliorum negociatorum non debeant vnquàm reponi, aut recondi, sed vult innuere Propheta quod nõ condentur ipsis Tyriis, sed erunt sanctificatæ Domino, quemadmodum nos diceremus alicui propinquo, seu familiari nostro. Ego laboraui, ego insudaui, & multa sum negociatus, atque lucratus, sed omnia propter te, hoc est pro tua vtilitate in obsequium tuum, & quo nullum incommodum patiaris, sic dicit Propheta facturos Tyrios, posteaquàm fuerint restituti vt prius, vt scilicet suas conseruent opes ne dissipẽt ac diluant quo suę ipsorum familiæ consulant, ac prouideant. Cum vero inquit, quòd eorum opes, & negociatio deseruiẽt his, qui habitauerint coram Domino, vt manducent in saturitatem, & vestiantur vsque ad vetustatem, vult innuere illis eatenus esse prouidendum quatenus eorum quæ sunt summe necessaria cuiusmodi est victus, & vestitus, nihil eis desit, nihil inquam his, qui habitauerint coram Domino, nec aliunde habuerint quo sustententur. Et nota ex his verbis indicari discrimen inter seruos Dei, & ministros templi, qui ei perpetuo assistere, & famulari coguntur, & quoscunque alios homines qui ad varia negocia sunt deputati: nanque illis non adest facultas, & ocium ea comparare, quæ humanæ vitæ sunt necessaria. legimus enim in veteri lege quòd leuitis omnia sibi necessaria ab aliis Tribubus subministrabantur. & memini me legisse apud profanos authores, quòd Sacerdotes Aegyptii nihil operabantur, sed omnia sibi necessaria ab aliis conferebantur. Et præter hæc vult innuere Propheta non debere seruos Dei, & quicunque aliqua Dei cognitione sunt imbuti, lucra hæc terrena studiose nimis, & incessanter quærere, sed ea tantum perquirere, & in his aliquando laborare, quæ sunt humanæ uitæ summopere necessaria, & hoc est quod dicebat Paulus Apostolus ad Thimoth. 6. Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus. Cum autem dicit Propheta, quod ministri Domini habeant vt manducent in saturitatem, & vestiantur vsque ad vetustatem uult innuere, eleemosinas debere fieri non tenuiter, aut exiguè, sed abundanter, ut legitur Tob. 4. Si multum tibi fuerit abundanter tribue, ita ut abundantia ista sufficienter suppleat indigentiam eius cui largimur, non autem ut eis fit occasio diffluendi, & luxuriandi. Sic etiam cum dicit. Vt uestiantur usque ad uetustatem, sensus est ut nunquàm desit eis uestimentum, sed potius habeant ad manum, quo uestimenta sibi coemant dum necessitas ingruerit, & non ita quod detur eis uestimentum; quod semper duret, quemadmodum contigit Hębreis dum progrederentur per desertum: Cum verò dicit Christus apud Luc. 16. facite sacculos, qui nunquam vetera-

Discrimen inter Laicos, & regulares.

scunt non est sensus, vt mox dicebamus, quod seruis Domini dentur vestes quæ nunquam veterascunt, sed statim exprimit de quibus sacculis intelligat cum subdit. Thesaurum non deficientem in cælis, & hoc est idem eum eo quod legitur Matth. 6. & apud alios Euangelistas, videlicet: nolite thesaurizare, &c. Sup quibus verbis dicit Caiet. quòd per hæc non prohibemur thesaurizare etiam in terra, sed hoc solum, quòd non ita thesaurizemus in terra, vt ipsa contrariatur cælo, idest non debemus ita quærere thesauros in terra, vt per ea obliuiscamur Dei, & relinquamus eum. sed prius afficiamur, & affectemus habere cælum, & ibi cor nostrum collocemus, & subinde possumus thesaurizare aliquid in terra. Hos autem irridet, & spernit Dauid, qui ita afficiuntur, & annituntur, ac laborant, vt thesaurizent in terra, & ignorant cui illas opes, & pecunias congregent; pro cuius dicti intellectu legas beatū Aug. super eum psalmum, & hoc est quod dicebat idem Propheta ps. 61. Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Sic etiam Dñus noster locutus est apud Lucam 12. de eo, qui reposuerat multa bona, & secum ipse congaudebat, & lætabatur, & vna nocte perdidit animā, & opes. Cum etiam dicit Saluator apud Matth. facilius est camelum per foramen acus ingredi, quam diuitem intrare in regnum cœlorum, quis non videt hanc sententiam intelligendam esse, & veritatem habere de eo diuite, qui ita amat diuitias, vt pro eis acquirendis, & cumulandis, omne suum studium, prætermisso, & neglecto Deo, impendat, & insumat. Vt autem res hæc clarior fiat ac dilucidior est notandum tres esse status fidelium. Aliqui enim dicuntur laici; Quidam clerici, nonnulli vero regulares, qui scilicet præter eā viuendi normam, quam sectantur alij, arctiorem viuendi regulam profitentur, vt non solū Christi, & Ecclesiæ præcepta inuiolabiliter seruare teneantur, verum & consilia ad vnguem exequi præcipiantur. In principio quidem nascentis Ecclesiæ fideles omnes in communi viuebant, & nihil

Matth. 6.

An liceat thesauriza re.

Psal. 61.

Status fide liū triplex.

A proprium possidebant, & consequenter non thesaurizabant, imitantes in hoc Christum Dominum, qui nihil habebat proprii; vt habetur Lucæ 9. Filius hominis, non habet vbi reclinet caput suum. & Luc. 14 dicit expresse. Qui non renunciauerit omnibus q̄ possidet non potest meus esse discipulus. Vnde Petrus in persona omnium Apostolorum dixit. Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sit mus te. quid ergo erit nobis. Et in act. B Apostolus cap. 4 legitur. Multitudinis credētium erat cor vnum, & anima vna, nec quisquàm eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia, neque tamen quisq̄ erat egens inter illos, & quotquot erant possessores agrorum, aut domorum, vendentes afferebāt precia eorum, quæ vendebant, & ponebant ante pedes Apostolorum, diuidebatur autem singulis prout cuique opus erat. In progressu verò C temporis, & crescente multitudine, & numero fidelium alia successit, & processit eorum conditio. Et vt multa resecemus, nec plus debito ac præsenti instituto simus longiores, dicimus hoc factum discrimen inter laicos fideles, & clericos seculares, ac regulares. Prioribus quidem permissum est habere possessiones, emere, & uendere, congerere pecunias, & aliquid pro se, & posteris suis colligere, ac reseruare, saluo tamen D iure calculi, i. ut omnia rectè, prudenter, ac modestè fiant. Clericos autem seculares in principio quidem uidebatur parum decere, ut ipsi quicquam proprium possiderent, & thesaurizare dicerentur, uerum temporis progressu, & auaritia indies crescente, hominumque natura passim in deterius labente concessum est, ut & ipsi aliquid proprium possiderent, & aliquid boni sibi ipsis, aut familiaribus suis acquirere tuta conscientia E potuissent, sic tamen ut de rebus ecclesiæ nihil distrahere præsumerent, ut habetur in decretis 12. q. 1. episcopi de rebus propriis, uel acquisitis, & quicquid de proprio habuerint hæredibus suis, si noluerint derelinquant, quicquid uerò de prouisione suę ecclesię fuerit, siue de agris, siue de fructibus, siue de oblationibus,

Luca 9.

Luca 14.

Act. 4.

tionibus, omnia in iure Ecclesiæ seruare censuimus. Tertii gradus sunt hi, quos regulares uocamus, qui scilicet longè arctiorem uiuendi formam, sunt aggressi. Hi quidem a principio nihil proprium habere sinebantur, sed postmodum crescente illorum numero, & mirum immodum populorum charitate refrigescente, fuit ab Apostolica sede indultum, ut & ipsi in communi haberent proprias domos, agros, & possessiones, & aliquo modo opes congerere B & thesauros recondere pro beneficio totius sodalitatis, & ut egenis etiam aliquando subuenirent, illis quoque liceret. Proprium autem cuiquam priuato habere nequaquàm licuit. Postmodum uerò aut permissione, seu concessione Summorum Pontificum, aut propter inopiam, & egestatem rerum, aut etiam ex quadam tollerantia, siue conniuentia fuit quoque permissum, vt eiusmodi regulares non modo in communi verum C & in particulari, & priuatim potuerint, non solum in vsum, verum & in dominium quoddam, quamuis impropriè dictum possidere bona tum mobilia tum quoque immobilia. At superueniente Conc. Triden. cui non licet refragari, in Sess. vltima, cap. 2. de refor. dicitur quod nemini regularium tam virorum quàm mulierũ liceat bona immobilia, vel mobilia cuiuscunq qualitatis fuerint etiam quouis modo ab eis acquisita tanq̃ propria, aut etiam nomine Conuentus possidere, vel tenere. Nec licet superioribus bona stabilia alicui regulari concedere etiam ad vsumfructum, vel vsum, administratione, aut commendam. Quidam verò canonistę, & iurisdoctores limitãt, & exponunt istu l proprium, quando scilicet quisquàm regularis suo arbitrio absque scitu, & licentia superioris aliquid possideat, id quod nulli ex qua vis causa est permittendum. Qua in re doctioribus, & sapientioribus me totaliter subijcio. & hæc sufficiant de tribus illis difficultatibus, quas a principio super verba Esaiæ in calce 23. cap. declarare promisi.

DISC. SVP. PRAECIOSISS. SANGVINEM CORPORIS DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.

Desumpta ex Cap. LXIII. ESAIAE PROPHETAE.

Propter verba huius Prophetę in cap. 63. & alibi sæpè, quæri oportet, num in Christi corpore fuerit verus sanguis, an sanguis metaphoricè dictus, aut imaginarius, quemadmodum imaginaria fuit visio eiusdem Prophetæ cum dixit sup in cap. 6. Vidi Dominum sedentem super solium excelsum &c. & quod quidem fuerit verus sanguis, & non apparens, aut imaginarius, aut etiam metaphoricè dictus, pręter ea quæ fidei sunt, a quibus dissentire, vel eadem nefas est in dubium reuocare, facilè potest ostendi, si prius concesserimus id quod proculdubio verum est, verum corpus eum assumpsisse, & non corpus fantasticum, vt dixerūt quidam hęretici: quandoqnidem sanguis pars corporis esse dicatur, aut quoquomodo ad ipsum corpus pertinere, tanquam eiusdem corporis alimentum. Non enim verisimile est corporis veri, ac viui partem vllam esse imaginariam. Quod autem Dei filius verum corpus assumpserit, pro comperto haberi debet, ubi concesserimus ipsum naturam verè humanam assumpsisse: Vnde in libro de Ecclesiasticis dogmatibus cap. 2. sic legitur. Natus est Dei filius, non putatiue, quasi imaginarium corpus habens (ut quidam hæretici putauerunt) sed corpus verum, alioquin fallax erit, & maximè deceptoria fides nostra, & super ps. 29. d. idem August. Non est dubitandum Christum uerum corpus habuisse, cum multa gesserit secundum corpus: ambulauit, sedit, dormiuit, comprehensus est, flagellatus, colaphizatus, crucifixus est, & mortuus. Tolle corpus, nihil horum fieri potuit, sicut & ipse dixit. Palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere. Et quemadmodum uerum corpus habuit, sic habuit ueram animam, ut ipse postea manifestis signis, & actionibus ostendit.

Conclusio, q in corpore Christi fuerit verus sanguis. *August.* *Aug. super Psal. 29.* A B C D

Verum quanq ita certissimū esse constet, posset nihilominus alicui facere negocium sententia D. Pauli Philipp 2 ubi dicit. Deum in similitudinē hominum factū; quod autem est simile alicui non est penitus illud. Sic etiā 1. ad Corinth. 15. inquit. Hoc est discrimen inter primum hominem, & secundū hominēm, quòd primus homo fuit de terra terrenus, secundus homo de cęlo cęlestis. Si ergo Christus, quem Apostolus uocat secundum hominem, dicitur fuisse de cœlo, non ergo potuit habere corpus terrenum, & sanguinem verum, sicut nos habemus.

Contra conclusionem primam. *Philip. 2. c.* *1. Cor. 15.*

Præterea dice' quis. Christus habuit sanguinem uerum uti nos habemus ergo habuit corpus corruptioni obnoxiū, quod est falsum & absurdū, iux. illud ps. Non dabis sanctum tuum uidere corruptionem. conseq. facile probatur. Quoniam corpora in quibus sunt huiusmodi humores, ut sanguis, flegma, & cętera necessario sunt corruptibilia. Sed fortasse quispiam nō habebit pro ullo inconuenienti corpus Xpi fuisse obnoxiū corruptioni, cum in ps. 29. uerba Christi sic habeant. Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem.

2. arg. *Psal. 15.* *Psal. 29.*

Rursum pbatur. Corpus Christi non habuisse uerum sanguinem, quoniā sanguis cum sit alimentum corporis uitam habentis, non pōt dici pars illius. Non ergo potuit esse in corpore Christi tanquā pars illius; sed si ullo ponatur modo, erit tanquam alimentum duntaxat; quod quidē non semper manet, sed semper fluit. Postremo sanguis non est corpori

Tertium. *Quartum.*

pori unitus per continuationem, sed per
venas, & arterias habet proprium motũ,
igitur non potest dici pars corporis, neq.
proprie existens in corpore: & potest id
confirmari hac ratione, quia (vt commu
niter dicitur) Christus nõ assumpsit nisi
humanitatem, quæ constat ex anima, &
corpore: anima autem cum non infor-
met sanguinem, non perficit eum, nec
tribuit ei vitam, ergo hac ratione non
videtur posse dici in corpore Christi
fuisse verum sanguinem.
Sed his nõ obstantibus, manet veritas
Ad primũ. inconcussa, & facile potest obiectis re-
Ad illud sponderi. Et primo quidem ad ea verba
Philip. 2. Apostoli dicentis Christum in similitu-
dinem hominũ factum: dicimus noluis-
se Apostolũ innuere ipsum nequaquam
fuisse verum hominem, sed voluit innue
re eum esse factum, hoc est ex illis parti-
bus constitutum, sicut reliqui homines
fiunt, hoc est habere verũ corpus, veram
carnem, & verum sanguinem: carnem
inquam passibilem & mortalem, & cor-
pus palpabile, & tangibile, similiter &
sanguinem, & quæcunq. necessario re-
quirũtur, pro veritate, & integritate na-
turæ humanæ, non autem fuisse conce-
ptũ ex virili semine, velut alij homines.
Et Psalmo (superius citato) dicit D. Aug.
ꝙ Christus, ꝗ attinet ad integritatẽ na-
turæ, nihil habuit minus ꝗ̃ cęteri homi-
nes, sed quantum ad excellentiam per-
sonæ aliud quàm cæteri homines.
Ad. 2. ex 1. Sic etiam cũ dicitur, ꝙ primus homo
Cor. 15. de terra terrenus, secũdus homo de cę-
lo cęlestis, vult innuere secundum ho-
minem, idest Christum virtute cęlesti,
hoc est virtute Spiritus sancti fuisse con-
ceptum, non autem ita quod non fuerit
verus homo: fuit enim conceptio corpo
ris Christi secundum conditionẽ natu-
rę, quia natus est ex femina, & fuit supra
conditionẽ naturę, quia natus est ex vir-
gine: ubi videre licet sententiam D. Amb.
lib. de Incarnatione c. 6. citatã a D. Th.
D. Thom. q. 31. art. 4. in corpore. Et clarius dici po-
3. par. test, ꝙ quantũ ad virtutem corporis for-
matiuam, & quoad ipsam diuinitatẽ se-
cundus homo fuit de cęlo cęlestis, quo
verò ad materiam corporis fuit de terra
terrenus. Nec obstat quod etiam Adam
fuit de cęlo cęlestis, quia fuit formatus

A à Deo de limo terræ, q̃m saltim differt
primus homo a secundo homine, quoad
diuinitatem, q̃m tametsi primus homo
fuerit formatus a Deo de limo terrę, nõ
tamen habuit in se naturam diuinam,
quemadmodum secundus homo videli-
cet Christus, qui quanquam sibi vniuerit
naturam humanam in vnitatem sui sup
positi, nõ t̃n desijt in ipso esse natura di-
uina, quemadmodum nec ipse desiit esse
in cœlo, quia quod semel assumpsit nun-
B quam dimisit. Iuxtà illud vulgatum di-
ctum Ioan. Dam. & aliorum Doctorum. *Ioan. Dam.*
potest etiam dici primũ hominem fuis-
se de terra terrenum, quia initium eius
fuit è terra, quam dispositam, & organi-
zatam, Deus animauit, & inspirauit in eo
spiraculum vitæ. Secundus autem ho-
mo dicitur fuisse de cœlo cœlestis, quia
eius initium, & principium fuit è cœlo:
suppositum enim diuinũ quod est filius
Dei fuit ab ęterno, descẽdens in vterum
C virginis virtute cœlesti, hoc est virtute
Spiritus sancti assumpsit naturam huma
nam; & ex his manifestè patet differen-
tia inter primũ hominem, & secundum
hominem, qui quanq̃ fuerit verus ho-
mo, iure tamen dicitur de cęlo cęlestis.
Ad aliam obiectionem, qua dicitur. Si *Ad 3. ratio*
Xp̃us habuit verũ sanguinem, habuit & *nem.*
corpus obnoxium corruptioni: quia cor
pus in quo sunt hũi humores, necessario
est corruptibile, hoc aũt est incõueniẽs,
D & absurdum. Igitur &c. Ad hoc põt re-
sponderi ex sententia D. August. dicen-
tis. Quòd potuit esse sanguis in corpore
Christi absque alii humoribus, qui sunt
maxime cã corruptionis; & possumus
etiam tuta conscientia fateri ibi fuisse
quoscunq. alios humores, quibus natu-
ra carnis temperatur. Sed ponat ibi quis-
que quid velit, modo caueat addere cor-
ruptionem, ne suæ fidei sanitatem, casti-
tatemq. corrumpat. Et breuiter ac reso-
E lute dicamus (inquit Aug.) potest diuina
potentia in quacunq. visibili, atque tra-
ctabili natura corporum, ponere quas
voluerit qualitates, & eas inde subtra-
here, & auferre, modo absit corruptio,
& cętera quæ diuinam maiestatem, ac
perfectionem nequaquàm decent.
Ad id quod aliqui dicunt, nullum fo- *Ad 4.*
re inconueniens asserere, corpus Christi
fuisse

Psal. 29. fuisse quodã pacto corruptibile, propter id quod habetur ps. 29. Quæ vtilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Dicerem hanc propositionem potius arguere oppositum, scilicet Corpus Xpi haud quaq̃ fuisse corruptibile, quàm id, quod intendit obijciens. Sed
Primũ medium. quoniam Dam. lib. 4. c. vlt. dicit, resurrectio Domini est vnio corporis facti incorrupti, seu incorruptibilis, & animæ; videtur indicari in resurrectione sãctissimum Corpus Domini de corruptione in incorruptionem transijsse, quare sequitur prius fuisse corruptibile immo corruptum, præsertim cum Apostolus dicat 1. Corinth. 15. Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & Saluator loquens de corpore suo, dixit. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Ad hæc obiecta respondetur, per ea verba nequaquam intelligi Christi corpus fuisse corruptibile; quoniam (vt inquit D. Aug. loco iam citato). Si corrupta fuisset caro ipsius Christi, quomodo cęterorum hominum, nulla fuisset vtilitas in sanguine suo. Vnde Christus Dominus iure poterat expostulare dicens. Quæ vtilitas foret in sanguine meo dum descendo in corruptionem? idest quorsum effudi sanguinem? nam si non resurgam, nemini annunciabo nomen tuum, non manifestabo gloriam tuam, neminem lucrabor, exurgat ergo caro mea, nõ eat in corruptionem: Verum his non obstantibus dicimus Christi corpus fuisse corruptibile, quia scilicet eius anima fuit in morte separata a corpore, sicut in cęteris hominibus, sed non fuit corrupta quomodo caro cæterorum hominum, hoc est non fuit in puluerem redacta, neq. mansit in sepulchro vsque ad consummationem sæculi, sicut caro cęterorum hominum: fuit itaque corpus Christi corruptibile, idest passibile, & mortale, non tamen corruptibile simpliciter, i. in cineres conuertibile, & putrefactibile; & sic potest responderi ad auctoritatẽ Damasceni; cuius rei occasione quidam distinguunt inter corruptionem, & dissolutionem, quemadmodum etiam bifariam esse resurrectionem opinantur. Quædam enim est corruptio, quę est so-

A la separatio corporis & animę, quædam vero est corruptio, quæ est ipsius corporis in diuersas partes dissolutio; quemadmodum dictum fuit ipsi Adæ. Puluis es & in puluerem reuerteris. Prima corruptio fuit in corpore Christi iã de mortuo, quia scilicet anima fuit a corpore separata in illo triduo, quo iacuit in sepulchro, neutro tamen videlicet neque anima, neque corpus fuit vnquam separatum a diuinitate. Corruptio vero se-
B cundo modo conuenit cuicunque homini, nisi fortè miraculosè, & singulari quodam priuilegio secus contingat alicui, vt dicitur de Beata Virgine, quorum corpora non solum corrumpuntur, idest anima à corpore separatur, verũ etiam putrefiunt, in puluerem rediguntur, & resoluuntur in præiacentem materiam, quem corruptionis modũ & rationem, penitus & omnino secludimus a corpore Christi Sacratissimo. Sic etiam resur-
C rectio dupliciter contingit, vel corporis iam corrupti, sed nunquam amplius perituri reparatio, vt fuit præfatum Christi corpus, & multa corpora sanctorum quæ resurrexerunt cum eo, Christus .n. resurgens, a mortuis iam non moritur, & mors illi vltra non dominabitur, sic etiam & nos omnes in fine sęculi resurgemus, sed non omnes immutabimur. Alia est resurrectio corporis iterum casuri sicut fuit in Lazaro quatriduano, &
D plerisq. alijs a Domino suscitatis, & hęc impropriè vocat̃ resurrectio, quanquam aliqui secus opinentur. Quod nonnulli arguentes obijciunt, quod quemadmodum Christus pro salute nostra voluit mortem oppetere debuit etiam accipere, vel assumere corpus omnino dissolubile, leuissimum est, & ridiculũ, oblatus est enim quia ipse voluit, neque vlla ratione, aut necessitate cogebatur ad id subeundum; quare passus est quãdo vo-
E luit, quantum voluit, & eo modo quo voluit; potestatem nanq. (dicebat ipse) habeo ponendi animã meam, & iterum sumendi eam. Ioan. 19. Præter duplex illud genus resurrectionis datur alia distinctio de resurrectione, quoniam alia est prima alia secunda, de quibus loquitur B. Ioannes in Apoc. cap. 20 Super cuius verbis D. Aug. 20. de Ciuit. Dei c. 6. po- *Ioan. 19.* *Aug. 20. de ciuit. Dei cap. 6.*

ponit hanc similitudinem; quod sicut sunt duç regenerationes vna secundum fidem, quę nunc fit per baptismum, alia secundum carnem, quæ fiet in eius incorruptione, atque immortalitate per iudicium magnum, atque nouissimum, ita sunt resurrectiones duæ, vna prima quæ nunc est & animarum est, de qua idem Ioan. dicit. Beati qui resurgent, vel habebunt partẽ in resurrectione prima, in quibus s. secunda mors nõ habet potestatem: alia resurrectio secũda quæ nunc nõ est: sed in fine sęculi futura est, nec animarum, sed corporũ est, quæ per vltimum iudicium alios mittet in secũdam mortem, alios verò in eam vitam quę non habet mortem. Sed nobis nunc non est vlterius curæ de causa, modo, & tempore resurrectionis loqui satis fuerit vidisse, quomodo sanctissimum Christi corpus tametsi verum sanguinem habuerit, fuerit immune à morte pariter & corruptione qualis est cęterorum hominum.

Ad 5. Propositum fuit aliud argumentum aduersus veritatem, quo dicebatur sanguinem haud quaquàm potuisse reperiri in corpore Iesu Christi domini nostri, quia cum sanguis sit nutrimentum corporis, fluat, & recidat, non põt dici pars corporis. Respondetur primum hoc argumentum, non solum de corpore Christi, verum de quocunq. homine, immo de quibuscunq. animalibus habentibus sanguinem posse adduci, quia Christus fuit in similitudinem hominum factus, hoc est eiusdem speciei cum cęteris hominibus, & habitu inuentus vt homo; attamen potest responderi negando sanguinem non esse quoquomodo partem corporis humani; nam partes humani corporis in duplici sunt differentia; Quædam enim sũt partes omnino actu existentes, intrãsmutabiles, nec in alias corporis partes pertransibiles, vt caro, ossa, & nerui, & reliqua hominis membra: Aliæ sunt partes ita in actu, quod sunt etiam in potentia ad alias partes, & in eas trãsmutabiles, cuiusmodi est sanguis, & alij humores in corpore nostro existentes. Sanguis ergo ratione qua est alimentum corporis, non est actu pars corporis, sed potentia tantum, immo

Partes corporis duplices.

A non solum pars, sed potẽtia totum corpus dici potest; at ratione qua humor necessario requisitus ad integritatem, & veritatem naturę, est actu pars corporis. Sãguis enim, & præfati humores in corpore animalis duas habent habitudines ad ipsũ corpus; altera est habitudo partis integralis, imperfectè tamen respectu totius, sicut elementa sunt partes integrales respectu totius vniuersi, imperfectè tamen, & sunt partes in poten-

B tia respectu mixtorum. Reliqua habitudo est viæ ad terminum. Sanguis .n. qui nondum est conuersus in carnem & ossa, est via & in fieri vt sit caro, & os, & sic non potest dici absolutè pars corporis: sed in ipsis humoribus quatenus sũt viæ ad ipsum terminum datur latitudo, vt egregiè docet D. Tho. 4. sen. d. 44. q. 1. art. 2. q. 3. dicit enim quòd in homine reperitur triplex humiditas, quædam n. humiditas est per quam receditur a per-

D. Tho. 4. sen. dist. 44.

C fectione ipsius indiuidui, vel quia est in via corruptionis, & a natura abiicitur, sicut vrina, sudor, feces, & reliqua huiusmodi; vel qã à natura ordinatur ad conseruationem speciei in alio indiuiduo, siue per actũ generationis sicut semen, vel per actum nutrientem, sicut lac, & nulla talium humiditatum resurget, eo quòd non est de perfectione indiuidui resurgentis. Secunda humiditas est quę nõdum peruenit ad vltimam perfectio-

D nem, quã natura operatur in indiuiduo, sed à natura ordinata est ad illam perfectionem, & hæc est duplex, quædam est quæ habet aliquam formam determinatam, secundum quam continetur inter partes corporis, sicut est sanguis, & alii tres humores, quos natura ordinauit ad ea membra quæ ex eis generantur, interim tamen habent aliquas formas determinatas sicut & aliæ partes corporis. Quædam verò humiditas est

E in via transeundi de forma in formam, scilicet de forma sanguinis in formam membri, & talis humiditas nõ resurget quia vt sic non est pars corporis: Hæc autem humiditas quę est in via accipiendi aliam formam in duplici statu potest accipi, vel secundum quod est in principio transmutationis, & sic vocatur ros, illa scilicet humiditas quę est in foraminibus

nibus paruarum venarum: vel secūdum quod est in progressu transmutationis, & incipit iam dealbari, & vocatur cambium · & hæc humiditas in neutro statu quem posuimus resurget, quia in neutro est propriè pars corporis. Tertium genus humiditatis est quod iam peruenit ad vltimam perfectionem, quam natura intendit in corpore indiuidui, quæ iam est dealbata, & incorporata membris, & effecta caro, aut os, & vocatur gluten, & rite potest vocari pars corporis, immo totum corpus; non ergo inconueuit sanguinē quamuis sit alimentum corporis conuerti in veritatem naturæ humanæ, & esse partem corporis, quatenus s. verè accipit speciē corporis, vt carnis, ossium, & cęterarum corporis partium, & hoc est quod dicit August. in lib. de vera religione c. 40. ꝙ s. alimenta carnis corrupta, i. ammittentia formam suam, in membrorum fabricam commigrant, &c. Sed dices, hoc est impossibile ꝙ s. alimenta corrupta in membrorum fabricam transmigrant, vel quod prius in sanguinem crudum, vel concoctum conuertantur, quia secundum dictum Saluatoris Matth. 15. omne quod in os intrat in ventrem vadit, & in secessum emittitur. igitur non potest cibus vel potus conuerti in sanguinem crudum vel decoctum, & multo minus in naturam membrorum, & in veritatem humanæ naturæ, & hoc pacto sanguis verus non verè erit in corpore Christi. Ad hāc obiectionem respondetur, quòd sententia Saluatoris non est intelligenda quòd totum quod intrat in os, per secessum emitrat, sed vult innuere quod de quolibet cibo sumpto aliquid impurum, per secessum emittitur, ita respondet Diuus Thomas 1. parte q. 119. art. 1. Vel dicas, vt eruditè satis, & ingeniosè respondet Caiet. in expositione huius euangelij, ꝙ propterea dicit Saluator, omne quod in os intrat in vētrem vadit, & in secessum emittitur quoniam tam parum alimenti conuertitur in substantiam hominis, vt quasi totum videatur emitti per secessum: quia igitur modicum pro nihilo reputatur, ideo Saluator dixit. Quod omne quod in os intrat in ventrem vadit, & in secessū emittitur. Potest etiam

Perlege totum illud capitulum quod licèt sit valde obscurū, tamē est valde necessariū.

Argum. Matth. 15.

Solutio.

D. Tho. 1. q. 119. art. 1.

Caietanus.

Omne quod in os intrat, in secessum emittitur.

A dici quod Saluator non dicit totum, sed omne (vt diximus ex mente D. Thomæ, vt ly. omne distribuat pro partibus subiectiuis, hoc est de omni quod in os intrat, & non pro partibus integralibus. Concludamus ergo ex his quæ hucusq. diximus in Christi corpore verum fuisse sanguinem, non modo antequam pateretur, & dum pateretur, verum & post passionem, i. cum surrexit a mortuis, sicut postea fusius ostendemus. Ad id
B quod postremo loco fuit adductum ꝙ s. sanguis, non possit esse pars corporis, quia non continuatur illi, sed per venas, & arterias diffunditur & consequenter non debeat poni in corpore Christi. Dicendum, quòd licèt sanguis priusquàm conuertatur in substantiam aliti, non continuetur corpori, vt aliæ partes omnino in actu, nihilominus est de integritate naturæ, & inter partes corporis numeratur, vt paulo ante diximus, neque
C obstat ipsum habere proprium motum vt dictum est in argumento. Cum postea dicebatur. Christus non accepit nisi humanitatem, quæ constat ex anima, & corpore, nulla habita mentione de sanguine, facilis est responsio, quia si assumpsit humanitatem, igitur assumpsit corpus, & illud quidem animatum & viuum, quare necessario assumpsit & sanguinem, quem paulatim anima virtute caloris naturalis digerit, & perficit, &
D conuertit in carnem & ossa, &c. Vbi pro absoluta rei intelligentia recole quę supra diximus, sanguinem videlicet & reliquos humores trifariam posse considerari, vel dum sunt adhuc crudi, rudes, & indigesti, & isti non magis sunt de integritate corporis quàm boli dum sunt in ore; vel vt sunt digesti, & concotti, nec dum conuersi, sed conuertendi in substantiam aliti, & isti sunt in corpore humano velut partes corporis, & pertinen-
E tes ad integritatem, & veritatem naturæ humanæ, & habent suum situm in corpore, suas formas substantiales distinctas, ac determinatas; quia alia est natura, & forma sanguinis, alia flegmatis, &c. & ab anima rationali perficiuntur non tamen eodem modo sicut perfectiores partes, & tertio possunt considerari isti humores vt sunt iam cōuersi in substantiam

Ad vltimū.

Humores in corpore existentes triplicīter considerantur.

stantiam nutrit, & sic absque vlla dubitatione, & difficultate sunt partes corporis perfectæ, & in actu completo. Christus ergo Dominus noster postea quam sua clementia, & pietate dignatus est assumere naturā humanā, assumpsit oīno aīam & corpus, & cū aīa pficeret corpus & daret esse illi, dubio procul oportuit esse corpus viuū, & per consequens habere sanguinem vt partem corporis.

2. pars huius q. His visis, superest nunc videre, nunquid sanguis iste fuerit vnitus diuinitati. Ad quod quæsitum simpliciter & absolute respondetur secundum partem affirmatiuam; quoniam cum vbique in sacris litteris habeatur, quod per sanguinem Christi saluati sumus: quod sāguis Christi nos emundat ab omni peccato: quod pretioso sanguine filii Dei sumus redempti, nefas esset, & valde absurdum atque impium asserere contrarium; nihilominus aliq distinguunt de sanguine existente in corpore Christi, vel qui aliquando fuit; quoniam alius fuit sanguis nutrimentalis, quique non erat de integritate humanæ naturæ; alius fuit sanguis, qui fuit effusus in passione Domini. Dicunt ergo non totum sanguinem nutrimentalē fuisse vnitum diuinitati, quia cum Christus toto vitę suę tempore priusq̄ pateretur, comederit & biberit, oportuit aliquando sanguinem emitti, & hic proculdubio non fuit vnitus diuinitati. Sanguis etiam qui fuit emissus dum circuncideretur, neque etiam dicēdus est fuisse vnitus diuinitati. Sic etiam dicemus de sanguine, qui fuit ab eodem emissus paulo ante passionem, qui fuit adeo super abundās, vt quemadmodum legitur apud Lucam decurreret in terram, quod scilicet neque iste erat vnitus diuinitati: Nec mirum quoniam (vt inquiunt aliqui Doctores) sudor ille sanguineus erat humor quidam adhuc crudus, nec adhuc redactus ad sanguinem qui est pars hominis, & huiusmodi crudus humor vocatur sanguis, nutrimentalis. est & alius sanguis qui est de integritate humanę naturę qualis fuit ille, qui fuit effusus in passione Domini, & hic verè dicebatur vnitus diuinitati, & erat pars corporis humani. Si quis autem, aut si qua pars huius sanguinis re-

Num totus sanguis qui fuit in corpore Christi fuerit vnitus diuinitati.

Luc. 22. b.

A periatur, seiuncta a corpore Christi, & tamen si fuerit effusa in passione Domini, dicendum est illam esse separatam à verbo personaliter, neque vnitam diuinitati, & consequenter non esse partem corporis, nec de veritate humanę naturæ: & per id facile tolluntur argumenta quorundam qui dicunt, si sanguis effusus a corpore Christi esset vnitus diuinitati, cum in die passionis multus sanguis defluxerit in terram, tunc lutum ex terra

B sanguinosa, vel sanguine diluta compactum, esset Deus. nihil sequitur, quoniam iam dicimus sanguinem existentem in terra, esse seiūctum a verbo personaliter, & propterea non sequitur lutum esse deū. Sed qui dicunt sanguinem effusum, in terra repertum non etiam vnitum verbo personaliter, esse sanguinem nutrimentalem, & non esse vel fuisse partem sanguinis, qui est de veritate humanæ naturæ. Neque etiam sequitur

C id quod aliqui probant. Si sanguis in corpore Christi fuit vnitus diuinitati sequeretur quod Deus esset sanguis, & quod proprietatis sanguinis de Deo prædicarentur: neque id facit vnio diuinitatis, quoniam dicimus indubitanter Christi corpus esse vnitum diuinitati pariter & animam, non solum quādo corpus erat coniunctum animę rationali, & ab ea informatū, verum etiam in illo triduo, quo Christi corpus iacuit in sepulchro

D erat vnitum diuinitati, & anima quoque dum ad inferos descendit erat vnita diuinitati. Et quanquàm cum vtroq; seorsum esset vnio diuinitatis, non dicimus tamen Christus est corpus, aut econuerso, neque etiam Christus aut Deus est anima, aut anima est Deus, siue Christus. Sic etiam a simili non est dicendū, neq; dicimus Christus est sanguis, & sanguis est passus, aut mortuus vel sepultus sed dicimus Christus habet corpus aut san-

E guinē. ꝙ si quęras quisnam sanguis sit nunc in corpore Christi glorioso, & a mortuis suscitato, dicam quod est sanguis ille, qui facit ad integritatem, & veritatem humanæ naturæ qui s. iam est ad perfectam rationem sanguinis redactus, cuius sedes est in corde, uenis & arteriis, non amplius deseruiens nutritioni, aut uirtuti generatiuæ, sed solum ad

ad complementũ, & perfectionem speciei, hoc est naturæ humanæ, quo pacto erit in nobis omnibus cum resurrexerimus: tunc enim & nos non indigebimus alimentis corporalibus, & ita neque etiam sanguine tanquam alimento, sed pro complemento, & perfectione corporis humani. Aug. de ver. rel. & 1. retract. cap. 13. neque etiam quisquàm nostrum dicetur Petrus est sanguis, aut Petrus est caro vel os. quoniam pars nõ prædicatur de toto, neque econuerso in recto, sed fortassis in obliquo, vt putà dicẽdo, Petrus habet sanguinem vel habet carnem & os. Cæterum pro confirmatione dictorum ꝙ s. sanguis fuerit vnitus diuinitati extat decretum Clementis VI in extra. cuius initium est Vnigenitus Dei filius. Extat etiam determinatio Ecclesiæ sub Pontificatu Pij II. vt refert Barth. de Medina. Et oppositum huius veritatis tãqnam hęreticum, & veritati Catholicæ contrarium reiectum, reprobatum, & condemnatum. quare secus dicendum nequaquàm est.

8. particula huius q. Cum ex supradictis, & ex aliis sanctarum scripturarum locis manifestè constet D. Nostrũ Iesum Christũ pro salute generis humani suum præciosum sanguinem effudisse, nunc præstat quærere, nunquid in eius resurrectione totum illum sanguinem in passione effusum, & quemcunq. alium ab eodem emissum reassumpserit, & per ea quidẽ quæ mox allata sunt, videtur posse dici quod non, quia nulla videbatur esse necessitas ipso resurgẽte sanguinem reassumere. Quoniam cum sanguis nõ ob aliam causam fuerit a natura datus, & præparatus, nisi pro alimento, & in ipsa resurrectione nulla fuerit necessitas alimenti, nõ erat cur in ipsa resurrectione effusum sanguinem reassumeret, qui neque in nobis cum resuscitati fuerimus vlla erit necessitas alimenti, quoniam tunc corpus nõ erit amplius animale, sed spirituale.

An Xp̃us in resurrectione reassumpserit totum sanguinem effusũ in passione.

Secundo. Qua ratione posuerimus sanguinem effusum fore reassumẽdum in resurrectione, eadem cęteros humores, vt flegma, coleram, & melancoliam oportebit assumere; hoc autem videtur inconueniens, igitur neque sanguinem dicendum est esse reassumendum.

A Tertio. Præputium Christi abscissum in circuncisione non fuit reassumptum, cum Christus resurrexit, sed apud nos permansisse dicitur, quod quidem aliqui dicunt ad Carolum Magnum fuisse ab Angelo allatum, & positũ fuisse Aquisgrani, in Eccl. Sanctæ Mariæ, & postmodum Romam trãslatum, & nunc in Ecclesia Aræcæli Fratrũ Minorum de Obseruantia fuisse collocatum; ꝙ si præputium nõ fuit reasumptum, multo minus poterit & debuit sanguis esse reassumptus.

B Quartò. Indumenta Christi, claui, lancea, & reliqua passionis instrumenta fuerũt sanguine rubricata, & post eius passionem, ac resurrectionem apparent eodem sanguine respersa ac madefacta, igitur non totus sanguis fuit in resurrectione reassumptus.

Quintò. Manifestum est in multis Ecclesiis inueniri sanguinem a Christi corpore emanatum, qui deuotissimè a populis honoratur & colitur, igitur non est dicendum totum sanguinem in passione effusum fuisse reassumptum.

C Contra verò est authoritas & sententia trita, & vulgata Damasceni dicentis quod Christus nunquàm dimisit quod semel assumpsit, igitur neque sanguis, neque præputium, neque pars vlla corporis, Christo resurgente potest dici apud nos remansisse: quoniam si secus esset, oporteret dicere non perfectam & integram fuisse Christi resurrectionem.

D Item Corpus Christi postquàm resurrexit fuit eiusdem naturæ eius antea, sed alterius glorię, igitur si prius habuit sanguinẽ ergo posteaq̃ resurrexit, eum habuisse fatẽdum est. Tertio Xp̃us dum resurrexit vna cum cicatricibus resurrexit, quanquàm non sint partes corporis, igitur & sanguis quamuis non sit pars corporis potuit reassumi.

E Postremo extat sententia, & promissio Saluatoris nostri apud Lucã 21. Vbi pollicetur suis Apostolis, & fidelibus dicens, capillus de capite vestro non peribit, ex his ergo dicendum est, & concludendum sanguinem in Christi passione effusum in eius resurrectione fuisse *Luc. cap. 21*

se integraliter, & absque vlla diminutione reassumptum.

Solutio. Pro huius difficultatis resolutione ac decisione notãdum est inter sacros Doctores non nihil discriminis esse penes hanc materiam, quoniam aliqui volunt non necessario totum sanguinem effusũ in passione Domini ex corpore eius Sanctissimo in eius resurrectione fuisse reassumptũ tũ quia aliqua pars vel particula sanguinis nutrimentalis, aut proprij, & naturalis potuit ad nos remansisse, sicut opinione ac testimonio multorum potest demõstrari, tum etiam quia non erat necesse ob eas rationes quas adduximus totum sanguinem illum reassumi. Sed D. Tho. 3 par. q. 54. art. 2. sic apertè loquitur in hac materia quòd non solum omnia quæ ad naturam humani corporis pertinẽt velut carnes, ossa, manus, & pedes, & sanguis, & reliqua corporis membra siue partes vult in corpore Christi resurgẽtis fuisse reassumpta, sed ẽt integraliter absq. omni diminutione, alioquin (inquit ipse) non fuisset perfecta resurrectio, si quid eorũ ex quibus antea cõstabat totum corpus, deesset. In quolibet. pariter 5. q. 3. art. 5. dicit ꝙ in resurrectiõne tã Christi quàm nostra totum quod fuit de veritate humanæ naturæ reparabitur, non autem ea quæ de veritate humanæ naturę non fuerunt; & quia non totus sanguis qui effluxit de corpore D. N. fuit de veritate humanæ naturæ, erit incõueniens apud eum, quòd aliquid sanguinis non fuerit in resurrectione reassumptũ; sed visus est velle totum sanguinem effusum in passione fuisse de veritate humanæ naturæ, & propterea dicit ille, & sustinet totum sanguinem effusum in eius passione resurrexisse cum eo.

D. Thomas quodlibet 5. q. 3.

Et si fortè in quibusdam locis reperitur aliqua particula sanguinis, qui sub titulo & nomine sanguinis Christi summa veneratione colatur (dicit ipse) aut est sanguis miraculosè effluxus ex aliqua imagine percussa, aut aliàs ex eodẽ corpore D. N. effluxus, sed non in passione eiusdem; sic enim distinctè loquitur loco iam citato. videlicet totus sanguis in passione effusus pro redemptione generis humani ad corpus rediit in ipsa Christi D. Resurrectione. Difficultas ergo, & cõtrouersia consistit in hoc, quoniam ipse dicit totum sanguinem in passione effusum fuisse reassumptũ, alij verò nullum existimant inconueniens ex illo sanguine effuso in passione aliquam particulam diuina dispensatione ac ordinatione fuisse apud nos relictam in perpetuam memoriam tanti beneficij.

Opiniones de sanguine, qui sub titulo sanguinis Christi a nobis colitur.

Conueniunt ergo hæ duæ opiniones in hoc ꝙ vtraque admittit aliquem sanguinem, vel partem sanguinis a corpore D N. emanatum, non fuisse necessario reassumptum, vt puta sanguinem in circisione emissum, dum scilicet post octauum diem fuit circuncisus atque etiam sudorem illum sanguineum, quem tempore pro passionis, factus in agonia emisit, vsq. adeo superabundantem, ꝙ guttæ sanguinis, non sanguis, decurrebant in terram; quoniam sanguis ille non erat de veritate humanæ naturæ, quia absq. illo potuit & constitit humana natura, quæ erat in Christo: erat enim corpus Iesu exhaustum, & magnitudo passionũ expellens violentè sudorem, expulit simul aliquid sanguinis deficiente materia sudoris: neque etiam admittunt totum sanguinem qui ex cibis generatur, in resurrectione reparari, quia non totus pertinet ad veritatem humanę naturæ, cum nunquàm fuerit pars actu corporis, fuit quidẽ actu hoc est verè & realiter pars in potentia, sed non pars actu: & propterea non fuit necesse totum illum in resurrectione reassumi. Differũt autem, quoniam aliqui volunt non solum de sanguine effuso in circũcisione, & de eo qui tempore propassionis fuit effusus in horto, atque etiam de sanguine nutrimentali aliquam partem apud nos mansisse; verum etiam de sanguine illo pręciosissimo, qui fuit effusus in ipsa Sanctissima passione aliquam particulam fuisse nobis relictam: Diuus autem Tho. in locis pręallegatis vult omnino, & palam fatetur totum sanguinem in ea passione effusum integraliter reassumptum, & suo loco restitutum; quia secus, non fuisset perfecta resurrectio, si quod per mortem ceciderat non fuisset integraliter & absque omni diminutio-

ne.

ne reparatum, motus illis rationibus, & authoritatibus, quas paulo ante adduximus. Verum si quis velit tueri hanc opinionem respondeat oportet rationibus supra in contrarium adductis quarum prima fuit, quòd sanguis, cum pro alimento fuerit à natura cóparatus non erat necesse in resurrectione, vbi nulla est necessitas alimenti ipsum reassumi, respondet ipse idem Tho. quod sanguis non reparatur, vt alat, & nutriat, qui iam sunt resuscitati, sed vt compleat veritatem humanæ naturæ, & conferat quicquid spectat ad integritatem corporis humani

Ad primam rationē con. opi. D. Tho.

Ad 2. Ad secundam rationem cum diceretur quòd si sanguis reparetur in resurrectione, oportebit etiam reliquos humores reparari; quod videtur inconueniens, potest responderi, nullum esse inconueniens, modo cęteri humores faciant ad veritatem & integritatem humanæ naturę: quod si quis existimet hoc esse inconueniens, dicat cum Beato August. quòd Deus potest in corpore humano admittere quas voluerit qualitates, & similiter auferre & subtrahere quęcunque voluerit, modo absit labes, corruptionis.

Ad 3. Ad tertium de pręputio. Varię dantur responsiones; sed ego motus testimonio, & fama eorum, qui dicunt illud esse reseruatum, quia cum Christus, qui venerat non soluere legem, sed adimplere, voluerit circuncidi, congruum erat, vt resurgens maneret circuncisus; & propterea nó erat necesse ipsum præputium reassumi, quia non erat pars essentialis corporis humani, nec faciebat ad integritatem naturæ humanæ, nisi secundum materiam, non secundum speciem.

Ad 4. Ad quartam cum dicebatur, induméta Christi, clauos, & reliqua passionis instruméta fuisse sanguine respersa, & madefacta; quare totus sanguis non fuit in resurrectione reassumptus; dicendum iuxtà sententiam Diui Tho. sanguinem illum non fuisse de integritate corporis humani, & proinde non fuit necesse ipsum reassumi in resurrectione, quare argumentum nullum.

Ad 5. Ad vltimam, & postremam obiectionem, qua dicitur, in multis Ecclesiis inueniri sanguiné à Christi corpore emanatum, qui deuotissimè à populis honoratur, &c. Respondet Diuus Thom. quod sanguis ille non est effusus a Christi corpore, sed miraculose dicitur effluxisse de quadam imagine Christi percussa, vel alias de corpore Christi, sed non de latere Christi; quòd autem in multis locis eiusmodi miracula contigerint, scilicet quòd ex imagine aliqua percussa emanauerit sanguis, testis est Germania in Ciuitate Treueri, vbi quędam imago lignea ipsius Christi a quodam sagittario percussa statim sanguinem eduxit, & imago pariter & sagitta sanguinę conspersę vsque in hunc diem summa veneratione coluntur: Deinde anno Salutis 290. supra mille, Parisiis quidā Iudęus acceptam hostiam a quadam muliercula, cum prius voluisset in sartagine assare, atque id perficere nequiuisset, gladio eam pupugit, & statim ex eadem hostia sanguis emanauit; quo miraculo detecto, hostia fuit in loco celebri collocata, & domus Iudęi in templum conuersa, vbi hostia gladiusq. sanguine conspersus etiam nunc ostenditur. Insuper tempore quo Carolus VIII. Gallorum Rex aduersus Annam Britanniæ Reginam bellum gerebat, linteolum, quo Sacerdotes in sacrificio pro abstergendo calice vtuntur a militibus surreptum sacro sanguine conspersum fuit repertum. Non absimile contigit Leoni I. Pontifici, qui pręscindendo partem illius mappę, quæ corporale dicitur, vidit ex ea sanguinem emanare. Pręterea extat sudarium sanguine aspersum apud Serenissimum Ducem Sabaudię, quod facile est vnicuiq. videre. Item spina rubricata sanguine asseruatur Vicentię in Monasterio Pędicatorum; altera Recaneti pariter, & firmi in Monasterio fratrum heremitarum; & in Oppido Audię in Picena Prouincia, in monasterio quoque eorundem fratrum extat hostia cooperta & super induta carne, & sanguine, quę magna cum veneratione, & populi frequentia, singulo quoque anno statutis temporibus pręmonstratur. In vrbe quoque veteri extat ingens miraculum huius ręi, vt verè dixerit Diuus Tho. sanguinem illum in Ecclesiis reseruatum

Miracula quæ in diuersis mundi partibus contigerunt de sanguine Christi.

seruatū ex quibusdam imaginibus, aut alijs quibusdā huiusmodi rebus ad rem sacram pertinentibus prodesse. Verum, quanq̄ hæc ita sint, & negari nulla queant ratione: sed obuiis manibus sint cōplectenda, non tñ plenè satisfit ipsi difficultati, q̄ scilicet ex imagine solū aut hostia percussa, vel quacunq alia re fluxerit ille sanguis, & non ex vero, & sacratissimo corpore Dn̄i nostri, dum ipse pateretur, ꝓpterea q̄ fertur Mantuæ in Ecclesia D. Andreæ repositam esse particulā quandā sanguinis ex corpore Xp̄i emanatam, vbi tpe Leonis III. maxima feruntur fuisse edita miracula, quibus Pontifex ille summus permotus approbauit sanguinem illum ex eo quē Christus in passione effuderat extitisse; & Pius II. in quadam epistola ad Abbatem Monasterii S. Mariæ Ecclesiæ Xātonensis, asserit non esse contra fidem dicere, & substinere aliquam particulam sāguinis in passione effusi apud nos remansisse ad perpetuam memoriam tanti beneficii, & plerique viri huius temporis grauissimi atque doctissimi haud quaquam existimant fore inconueniens, multo minus impossibile ex illo sacratissimo filii Dei corpore aliquam sanguinis particulam in die passionis super terram effusi apud nos remansisse, quam tamen non asserunt esse vnitam diuinitati, postea q̄ est separata à corpore Xp̄i vnito Verbo diuino, & eiusdem essentię cum patre, vt Caiet. & Barth. de Medina sup. quæst. 54. 3. par. & ipsemet Diuus Tho. in quolibetis, tandem fatetur aliquam sanguinis particulam ex corpore Christi effusam, apud nos mansisse (vt supradictum est.) At quoniam in summa ipse dicit totum sanguinem in passione effusum in resurrectione fuisse reassumptum, quia quod semel assumpsit nunq̄ dimisit. Iuxta sententiam Damasceni, oportet eos qui dicunt aliquam sanguinis effusi in passione particulā apud nos reseruari, respondere huic sentētię Damasceni, cui innititur Diuus Thom. qui quidem dicunt verba Damasceni intelligi debere de partibus præcipuis, & essentialibus ipsius corporis humani, & non de quibuscūq. partibus indiuiduis, ad integritatem humanæ naturæ non

A pertinentibus, sed hoc potest cōfirmari per sententiam D. Aug. qui dicit Christum resurrexisse cum cicatricibus, quæ tamen non sunt de integritate humanæ naturæ, sic & sanguis licèt non faciat ad integritatem humanæ naturæ potuit reassumi in resurrectione: sed potest responderi vt d. D. Tho. 3. par. q. 54. art. 4. ad 1. non esse eandem rationē de sanguine, & cicatricibus, quia cicatrices remāserunt ob maiorem cumulum glorię, &

B tanquam virtutis insignia, non sic erat necesse totum sanguinem reassumi, similiter cum dicebat Saluator noster, Lucæ 21. capillus de capite vestro nō peribit, id esse dictum ad demonstrandam summam, & singularem curam, quam Deus habet de suis fidelibus. Vbi etiam dicimus quod Christus in resurrectione non solum de sacrosancto eius corpore, verum de vno quoque nostrum cum resurrexerimus verè dici poterit, quod

C capillus de capite nostro non peribit, qa scilicet quæcunque faciunt non solum ad corporis integritatem, verum etiam ad corporis ornatum, atque decentiam cum nobis resurgent, & erunt, & sic capilli capitis, & barbæ, & partes vnguium in eo statu resurgent; dicit Aug. hom. 14. hęc verba dixisse Dominum nostrum, quo demonstraret, quam maxima cura sit illi de anima nostra, qa si sic custodiunē superflua nostra, in quāta securitate est anima nostra? Non pe-

D rit capillus, qui cum tondetur, non sentis & peribit anima per quam sētis? vide in to. 10. inter quinquaginta homilias.

Cętera quibus nititur D. Tho. fundamenta, facile tolluntur, nam cum dicit resurrectionem minus fore perfectam, si totus sanguis in passione effusus non reasumatur; dici potest, non oportere ad perfectam resurrectionem statuendam, totum simpliciter, & absolutè sanguinem reassumi; nam quod parum di-

E stat, pro nihilo distare videtur. Eodem modo potest responderi ad aliud fundamentum, cū dicebatur, corpus Christi in resurrectione est eiusdem naturæ vt prius, licèt alterius gloriæ; concedimus: non enim subtractio modici sanguinis diuersificat, & variat naturam eiusdem corporis. Propterea ex his po-

test facile inferri opinionem D.Th. non esse penitus in hac parte admittendam: Immo quidam illius doctrinæ sectatores, ac patroni dicunt, quòd licet ipse fuerit huius sententiæ quòd totus sanguis in passione effusus fuerit reassumptus, non tamen in totum asseruit esse reassumptum, sic etiam dicunt alij, quod modicum sanguinis reseruatum non minuit, aut tollit, quin tuto dicere possimus totum sanguinem fuisse reassumptum. Sic etiam D.Thom potest vtrunque cócedere, videlicet, quod totus sanguis qui effluxit de latere Christi fuit reassumptus, & potest etiam secundum verba eius admitti, aliquam particulam sãguinis effusi ex corpore Christi, etiam dum pateretur, reseruari apud nos, & pro reliquijs honorari, & adorari, sed non qui effluxit de latere eius aut forte poterit dici D.Thom. cum in quolibet, quinto videtur admittere aliquẽ sanguinẽ Christi apud nos repertum & cõseruatum fluxisse ex corpore, obiter, & non ex propria sententia dixisse. Potest etiam dici, quemadmodum dicebat Saluator Matth. 15 oẽ quod intrat in os, in ventrem vadit; cum tamen aliquid de cibo conuertatur in substantiam nutriti, & quia illud est valde modicũ, non tollit, quin verum fuerit dictum Saluatoris, cum dix. omne quod in os intrat, in ventrem vadit, sic & hæc verba Diui Tho. intelligi possunt; quàmuis enim dixerit, totum sanguinem in passione effusum reassumptum, non sequitur, tamen aliquam particulã sanguinis vel modicam non fuisse apud nos Dei beneficio reseruatam, vt supra diximus. Postremo dicunt quidam non esse mirum; Diuum Tho. fuisse huius opinionis, & sententiæ, quandoquidem opinio contraria, siue communis, & probata multorum sententia, suo tempore non erat ita certa, & communiter recepta, quemadmodum postea; videlicet temporibus Pij II. fuit roborata. Possumus ergo absque vllo eius doctrinæ præiudicio fateri non totum sanguinem in passione effusum, fuisse reassumptum in resurrectione, cum posterioribus sæculis fuerit secus visum, & comprobatum.

Hoc vi. sup. quolibet q. iã supra citata in vltimis verbis.

Posteaquàm ex nunc dictis apparet, & manifestum est, in quibusdam Ecclesijs reperiri, & summa cum diligentia custodiri, & conseruari sanguinem ex Christi corpore in eius passione effusũ, aut etiam aliàs, uel ex aliqua imagine depicta, seu fabrefacta miraculosè promanatum, ut dicit D. Thomas, opere precium est quærere, & plurimum quippe decet inuestigare, quo cultu & qua ueneratione sit excolendus; constat .n. sanguinem illum separatum esse a supposito uerbi, & consequenter non unitum diuinitati, & eadem difficultas haberi potest de sanguine illo, quo claui lancea, & spina, & reliqua passionis instrumenta fuere conspersa. & rubricata, quæ omnia sacer cruor perunxit, fusus agni corpore. Propterea dicunt aliqui, sanguinem illum sacratissimum vndecunque emanauerit, siue a corpore Christi D.N. ante passionem. uel in ipsa passione; aut ex aliqua eius imagine percussa colendum, & adorandum esse eo cultu, qui uocatur latria, quo cultu non solum sanguis ille, uerum etiam claui, lancea, & reliqua passionis instrumenta, quæ ad manus nostras peruenere, modo fuerint ex illis quæ Christi corpus tetigere, cultu latriæ sunt honoranda · sed non quæcunq. tetigerunt corpus Christi, sunt ullo pacto excolenda, & ueneranda, uelut manus crucifigentium, & impiè, seu quouis modo flagellantium, sic etiam de sanguine miraculosè effluxo de aliquia imagine, aut statua ipsius D. N. crucifixi, aut alio modo nel situ se habentis, in eius iniuriam & contumeliam percussa; quoniam talis fluxus sanguinis est miraculosus, referens, & repræsentans Christi passionem, aut ipsum Christum passum, uel quouis alio modo se habentem; hoc est siue de cruce depositum, siue in sepulcro iacentẽ, aut etiam a mortuis suscitatum huiusmodi inquam sanguis adorari debet adoratione latriæ. non propter se, sed propter ipsum Christum, quem repræsentat; quemadmodum Crux Christi lignea uel ænea, tametsi ea non sit in qua Christus pependit, pari cultu est adoranda: at ea in qua Christus pependit, pluribus causis, & nominibus est adoranda, tum quia nobis repræsentat figuram

4 particula huius q.

Quo cultu Christi sanguis miraculosus sit excolendus.

figuram Christi in ea extensi, tum propter contactum ad membra Christi, & postremo quia est eius sanguine perfusa & madefacta, hæc opinio est cuiusdam Ioannis de Poliaco, quã refert, & approbare videtur Io. de Turrecremata in, de consecratione, distinctione 2. cap. inuitat. &c. D. Bonau. in 3. sententiarum distinct. 9 q. 4. videtur aliud sentire, sed quia ipse loquitur de Cruce quomodo & qua ratione sit honoranda, vel adoranda, & nunc nos loquimur de honore, & veneratione sanguinis non est opus de illa quicquam disserere. Diuus Thom. videtur & ipse huius opinionis extitisse, videlicet sanguinem illum, qui vel ex corpore Christi, vel ex aliqua imagine percussa, ad nos dimanauit cultu latriæ fore excolendum; quia licet non sit vnitus verbo personaliter, ratione tamen contactus, & quia repræsentat sanguinem ex vero Christi corpore effusum, debet ea adoratione a nobis honorari, sed multo minor reuerentia ei debetur, quàm sanguini consecrato in calice, ab ipso Sacerdote dum sacra fiunt; & nota, ne forte fallaris, dicimus enim sanguinem qui effluxit ex corpore Christi ratione contactus esse latria honorãdum; sanguis autem ex imagine aliqua miraculose effluxus latria debet honorari, non ratione contactus, sed solum quia repræsentat Christi sanguinem verum, & Christi corpus pro nobis cruci affixum. Nec mirum, aut rationi dissonum; eiusmodi sanguinem ex imagine effluxum latriæ cultu excolendum, cum teste Diuo Aug. 22. de Ciuit. Dei c. 8. Puluis exigua terræ, ex Christi sepulcro desumpta, quæ paraliticum quendam, ad eum locum vbi recondita fuerat, accedentem sanauit, summo honore colebatur, quanto magis sanguis ex imagine Christi effluxus diuina virtute, ac potentia, debet summa veneratione coli, & summo in honore a Christi fidelibus haberi, vide pro hoc quæstione Antonium Cordubensem, in quæstionario suo, lib. 1. q. 5. dub. 5. in 3. puncto.

A Et quia posset quis hærere, cur iste sanguis, qui summo Dei beneficio apud nos reseruatur, ac detinetur, & tanta veneratione colitur, non dicatur vnitus diuinitati, quando sanguis ille, in triduo mortis X pi separatus a corpore Iesu Christi domini nostri dicatur etiam tum vnitus diuinitati. Dicendum, non esse eandem rationem huius, & illius, quandoquidem sanguis in triduo existens, actu, vel potentia habebat ordinem, vel relationem B ad ipsam Christi humanitatem, cui mox erat coniungendus: At hic sanguis, qui apud nos est, nullum habet ordinem, aut relationem ad Christi humanitatem velut rursus ei coniungendus: Quod si dixeris, quod semel assumpsit, nunquàm dimisit. Dicendum: Hoc intelligi de partibus, quæ requiruntur ad perficiendum aliquod totum. vel dicas. quòd assumpsit totum quod dimisit, sed non in totum.

C Sed hoc vnum mihi nunc superest declarandum; cum hactenus loquuti fuerimus de precioso sanguine Christi, & de eius singulari merito ac pretio; frequenterq. dixerimus per sanguinem Christi nos esse redẽptos; cur si Christus a principio suæ conceptionis meruit nobis salutem æternã; cur inquàm huiusmodi munus, & tam singulare beneficium, cuiusmodi est æterna salus, ipsi passioni, & sanguini potius q̃ cęteris Christi D actionibus, & meritis tribuatur? Dicendum, quod licet Christus a principio suæ conceptionis meruerit nobis hanc salutem, quantum fuit ex parte sui; quia tamen ex parte nostra multa erant impedimenta pro consequenda ipsa salute qualia erant culpa, & pœna, ideo quia per passionem Christi, & per eius sanguinem ablata sunt ista impedimenta, idcirco nostræ salutis præmium attribuitur ipsi sanguini, non propter maio- E rem charitatem quàm habuerint præcedentia Christi merita, sed propter genus operis: Et hæc de præsenti quæstione, ac difficultate dicta sufficiant; me semper submittendo S. Matri Ecclesiæ.

DISC. SVP. ILLVD DICTVM ESAIÆ CAP. VIGESIMISECVNDI videlicet. Cuncti Principes tui fugerunt simul.

Super his verbis mihi videtur rationabiliter inquirendum, nunquid fugere, vel fuga sit perpetuò, & semper dedecus, & ignominia: an quandoque sit laudabilis, & commendanda.

An fuga sit res ignominiosa. Videtur quidē prima facie magnum dedecus, vt quis fugiat, eos qui eum persequuntur, & odio habent, & vim tentant inferre, aut etiam eundem aggrediuntur.

In hoc enim loco Esaias apertè videtur damnare eos qui audito, aut eminus perspecto futuri belli euentu mox fugerūnt, qui deinde durè ligati sunt, igitur &c. Deinde Psal. 141. dicit Dauid. *Psal. 141.* Periit fuga a me, & non est qui requirat animam meam, perijt (inquam) idest procul recessit a me, ego detestor fugam volo fortis, constans, & immobilis contra hostes meos existere, & non est qui requirat animam meam, igitur fuga non est appetenda, sed vt res ignominiosa procul fugienda, & euitanda. Ab illo enim periit fuga, qui non fugit.

Matth. 26. Postremo Matth. 26. cap. legitur, quod cum turba multa cum gladiis, & fustibus venissent, vt apprehenderent Christum Dominum, tunc discipuli omnes relicto eo fugierunt, immo, vt habetur *Mar. 14.* Marci 14. Adolescens quidam qui sequebatur Christum amictus syndone super nudo, reiecta syndone, nudus profugit ab his, qui tenuerunt eum. Id autem non fuit absque dedecore, & ignominia discipulorum, igitur fuga est semper fugienda.

Oppositum. Contra verò extant multæ auctoritates, & exempla, quibus apertè potest ostendi fugam, haud esse vsquequaque detestabilem, & repræhendendam.

Primo quidem hoc efficaciter monstratur, p verba Saluatoris nostri Matth. 10. dum inquit, & præcipit discipulis suis dicens. Cum inimici vestri (quicunque fuerint illi) persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam, amen dico vobis non consummabitis ciuitates, Israel, donec veniat filius hominis. *Matth. 10.*

Præterea legitur de Dauide 1. Reg. cap. 21. qui fugit a facie Saulis, & perrexit in aliam regionem ad Regem Achis. & secundo Regum cap. 15. legitur de eodem quòd fugit a facie Absalon, dicens seruis suis, qui erant cum eo in Hierusalem. Surgite fugiamus, neque enim erit effugium a facie Absalon. *1. Reg. 21.* *2. Reg. 15.*

Tertiò legimus de Paulo Apostolo, vase electionis, ac doctore gentium, quem dū Iudæi, qui erant Damasci consilium fecerint, vt eum interficerent, discipuli eius nocte per murum dimiserunt, submittentes in sporta: & rursus eum perductus esset in Hierusalem, similiter Iudæi quærebant eum occidere, quod eum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsarcam, & dimiserunt Tharsum. Act. Apost. cap. 9. *Act. apost. 9.*

Postremo (ne sim nimiū molestus) legitur de sanctissimo viro Athanasio Episcopo Alexandrino, qui cedens iræ, & furori, Constantii Imperatoris, & Arianorum secessit in locum quendam abditissimum, vbi latuit per sex annos integros, quorsq. mortuo Constantio Imperatore tutus rediit ad suā Ecclesiam. Sic etiam plerique viri serui, & ministri Dei fecisse leguntur, qui (vt refert Paulus Apostolus) ad Hæbreos 11. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus *Aug. epist. 180.* *Heb. 11.*

gnus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in speluncis, & cauernis terræ; & hi omnes quamuis aut fugerint, aut sese abdiderint, aut errantes iram, & furorem persequentis euaserint, testimonio fidei probati inuenti sunt, non vecordes aut ignaui, aut tanquam pusillanimes, & parum constantes habiti sunt, & condemnati.

Quid ergo dicemus ad eiusmodi difficultates? Nunquid ambæ partes sunt æqualiter veræ, & indifferenter admittendæ? minime quidem omnium, nanque si quis arripiat fugam absque legitima, & rationabili causa, ille profectò est quam maximè turpis, & ignominiosus, & ab omnibus indistinctim reprobandus, & explodendus; secus autem si iusta, & rationabili causa quis effugiat, primum quidem qui ob ingentem pauorem, ac timiditatem temerè animo cōceptam fugam arripiat, dubio procul iste veniet culpandus: id quod frequenter hoc nostro seculo contingere percipitur. Sunt enim quandoque Principes, ac magnates, & hi præsertim, qui in Republica volunt ac videntur velle aliis præesse, dum ciuitas opprimitur, & in aliquo rerum discrimine versatur, vt puta rei frumentariæ inopia, aut aliquo belli euentu, vel graui ciuium dissidio mox recedunt, vertūt terga, & suis tantum priuatis rebus, & commodis posthabita Reipublicæ salute, & conuersatione student totis viribus consulere, & velut patrio more dici solet. *Chi ha mal, suo danno*, De horum Principum statu, & conditione opinor Prophetam fuisse locutum cum inquit. Cuncti Principes tui o Hierusalem fugerunt simul, dureq; ligati sunt. Et eo grauior est eorum culpa, ac detestabilior, dum eiusmodi Principes, ac Magnates aliis præsunt, & rerum publicarum cura fuerit eis demandata. Nec quicquam minus, sed multi magis sunt arguendi rectores Ecclesiarum, dum ecclesia ferente, aut subeunte aliquod incommodū, aut sui gregis ouibus aliquo morbo, siue corporali, siue spirituali laborantibus confestim abscedunt, & procul fugiunt modo suæ saluti tantū prospiciant. Nō ita legimus egisse diuum Thomam Episcopum Cantua-

Causa turpitudinis fugæ.

A riensem, cuius hodie memoriam colimus, qui dum Rex Henricus nonnulla Ecclesiasticæ dignitati contraria statuere moliebatur, firmiter, & cōstanter obstitit, nec veritus est ob id in exilium mitti. Nec dubiū iudicium durissimum fieri debere iuxta sententiam Salomonis Sap. 6. his qui aliis præsunt, si ob irrationabiles causas ab officio, & cura eis commissa recesserint, præter, quòd notabili, infamia erunt perpetuò sugillati.

Sap. 6.

B Si res (vt diximus) ita se habet, cur ergo Dominus, & magister noster præcepit Apostolis, vt cum eos tyranni persecuti fuerint in vna ciuitate, fugiant in aliam? quid dicemus de Dauide, qui fugit primum a Saule, deinde ab ipso Absalon filio? quid item de Paulo Apostolo, quem superius legimus fugisse persecutionem Iudæorum, qui tentabant ipsum interficere? quid? nonne & Christi parentes, C moniti ab angelo vt fugerent in Aegyptum quo seruarent puerum Iesum? non ergo est adeò dedecus, & ignominia aliquando fugere, cum quis patitur aliquam persecutionem: quæ fuga, qua nam ratione, & quo prætextu sit admittenda; & nequaquam improbanda mox dicemus.

Primum quidem est aduertendum quod non præcipitur a Christo, vt quacunque ex causa serui Christi, ministri verbi, & D sacramēti eius fugiant de ciuitate in ciuitatem, sed ita hoc præcipitur, aut permittitur, quando eorum quisquam specialiter a persecutoribus quæritur, sed ita fuga ei cōceditur vt ab aliis qui non ita requiruntur non deseratur Ecclesia, sed præbeant cibaria cōseruis suis, quos aliter viuere non posse nouerunt. Si aūt omnium idest Episcoporum, & clericorum, aut etiam aliorum religiosorū sit commune periculum, ii, qui aliis indigent nō deserant ab his quibus indigēt. E Aut igitur ad loca munita oēs se conferant, aut qui habent permanēdi necessitatem, non relinquantur ab eis, per quos illorū Ecclesiastica necessitas est supplēda vt, vel pariter viuant, aut pariter sufferant, quod eos paterfamilias perpeti decreuerit. Quod si contigerit vt alii minus, alii magis, aut omnes æqualiter patiantur,

Causæ quibus fuga cōmentatur.

tur, qui eorum ſint, quę pro alijs patiun-tur facilè apparet, illi (inquam) qui cum ſe poſſent talibus malis eripere fugien-do, ne aliorum neceſſitatem defererent, manere maluerunt, hinc maximè pro-batur illa charitas, quam Ioannes Apo-
Cap. 3. ſtolus commendat dicens Ioan cap. 3. ſi-cut Chriſtus animam ſuam pro nobis poſuit ſic & nos debemus animas pro fratribus ponere. Qui enim ſic patiun-tur, quia fratres in his, quæ ſpectant ad Chriſtianam ſalutẽ deſerere noluerunt, ſine dubio ſuas animas pro fratribus po nunt, hoc eſt conſilium peroptimum, & ſanctiſſimum Diui Auguſtini in Epi-ſtola 180. Præcipit ergo Chriſtus pre-mẽte perſecutione fugiendum eſſe Ec-cleſiæ miniſtris, quando ibi aut plebs Chriſti non fuerit, cui miniſtrari opor-teat, aut etiam fuerit, & poteſt per alios, quibus non eſt eadem cauſa fugiendi, miniſterium neceſſarium impleri, ſicut dicere poſſumus, & reſpondere ad obie-ctiones adductas de Paulo Apoſtolo, qui dum quæreretur a Iudæis qui volebant eum occidere, in ſporta ſubmiſſus per murum aufugit: tunc enim non defuit Eccleſiæ conueniens miniſteriũ ab aliis non eandem neceſſitatem habentibus, neque talem perſecutionẽ patientibus,
Conſeruatio Athan. maxime neceſſaria eccleſiæ. ſic etiam dicere poſſumus de Beato A-thanaſio, qui etſi fugeret pſecutionem Conſtantii Imperatoris, nequaquam ta-men eccleſia Alexandrina deſerta fuit, & deſtituta plebe Catholica, & cęteris miniſtris illi deſeruientibus. Et profe-ctò fuit ſummè neceſſaria illius Preſu-lis euaſio, & fuga, cum per eum fides Catholica fuit aduerſus Arianos mira-biliter defenſa, & ſuſtentata. Summa igitur eſt præfatæ ſolutionis vt liceat absque vitio, & culpa ignominiæ perſe-cutores fugere, quando non deſint ple-bi & populo, dum qui præeſt, & mini-ſtrat aufugit, alii, qui eius vices gerant. Sed aduerſus hanc deciſionem extant a-liquę rationes neceſſariò afferendę. Pri-mum quidem eſt ſententia, & determi-
Ioan. 10. natio Saluatoris Ioan. cap. 10. dum in-quit Ego ſum Paſtor bonus, bonus pa-ſtor animam ſuam dat pro ouibus ſuis, mercenarius autem, & qui non eſt pa-ſtor, cuius non ſunt oues proprię videt

A lupum venientem, & dimittit oues, & fugit, & lupus rapit, & diſpergit oues; quare non videtur ita facile poſſe, con-cedi, vt qui præſunt Eccleſiæ premen-te perſecutione fugere permittantur. Præterea quid faciendum quando ad-eſt commune periculum, vt tam plebs, quàm miniſtri plebis, & Eccleſiæ ean-dem perſecutionem patiantur, & in eo-dem vitæ diſcrimine ſint cõſtituti? Ter-tio quæritur quid ſit faciendum, quę ra-
B tio euitandi periculi ſit inuenienda cum in eadem Eccleſia (vt frequenter con-tingit) ſint plures miniſtri, qui eandẽ, vel quaſi eandem curam habẽtes, ab ho-ſtibus impetantur.

Ad propoſita dubia facilè poteſt re-ſponderi, iuxta ſententiam Diui Patris Aug. loco ſupracitato. Non enim pu-tandum eſt (inquit ipſe,) has duas Do-mini ſententias, alteram qua ſinitur, aut iubetur dũ fuerit perſecutio ipſum
C miniſtrum fugere, alterã qua arguitur, & culpatur ipſa fuga, eſſe inter ſe con-trarias, aut poſſe vtranque indifferenter admitti; propterea dicimus Dominum Ieſum arguere habentes curam de oui-bus, dum videntes lupum fugiunt, & dimittunt oues, dum ſcilicet abſque ra-tionabili cauſa fugiunt, neque aliquem ſubſtituunt qui eius loco ouium curam habeat, quemadmodum ſunt illi qui ob torporem, & ignauiam, aut ob prauam
D aliquam cupiditatẽ, honoris aut opum, vel ob timorem alicuius mali fugiunt; hi profectò ſunt velut mercenarii. Sed re vera huiuſmodi homines longè fal-luntur, & tota aberrant via, quandoqui-dem omnem ſuum timorem Domino miſerante atque adiuuãte deponere de-berent, ne mala, ſine cõparatione multò grauiora, quæ multò amplius ſunt ti-menda, eos aliquando pari contingat: ſed hoc fieri non poteſt niſi vbi Dei charitas
E flagrat, nõ vbi mundi cupiditas fumat, charitas enim dicit. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non vror? Sed charitas ex Deo eſt. Orandus eſt ergo Deus, vt ab eo detur a quo iubetur. Sed aliqui dicent ego non fugio quo velim deſerere oues, neque earum curam omnino reiicere, ſed vt data tranquillitate, & ceſſante perſecu-tione

Miniſtris & Prælatis Eccleſiæ licet quãdoq. fugere inſtante perſecutione, quãdoq; vero minime.

tione possim easdem inuisere, & gubernare. Horum excusatio nullo pacto admittenda, cum tempore persecutionis non sint alij qui administrant, at quando per aliquos potest suppleri Ecclesiasticũ ministerium, ne penitus deseratur, hoc facile pot' admitti, id quod fecisse Athanasium supra diximus. Fortè dicent alii, nos fugimus hostium persecutionem, & inuasionem non solum ob timorem, quo nos concutimur, sed quia rationabiliter agnoscimus nos eo tempore parum nobis, vel populo profuturos, ac etiam ne ante oculos nostros viri cadãt feminæ constuprentur, incendantur Ecclesię, nos ipsi tormẽtis deficiamus, cum de nobis quæritur quod non habemus, vti proximis diebus cõtigit quibusdam seruis, ac Dei ministris, qui fuerũt inuasi a prædonibus, & sicariis, quibus respondere possumus Deum posse audire preces familiæ suæ, & quæcunque formidantur procul auertere, nec ideo tamen propter ista, quæ sunt incerta debet nostri officii esse certa desertio, sine quo est plebi certa pernities, non in rebus vitæ huius, sed alterius incomparabiliter diligentius, sollicitiusque curandæ, nam si certa essent ista mala quæ timentur, locis in quibus sumus, prius inde fugerent omnes, & ministri a manendi ibi necessitate liberi essent. Et verè multo magis timendum est ne oues Christi spiritalis neqtiæ gladio in corde, quàm ne ferro in corpore trucidentur, qui tamen aliqnando quocunq. mortis genere sunt morituri. Magisque timendum est, ne sensu interiori corrupto pereat castitas fidei, quàm ne fęminę violenter constuprentur in carne, quia per violentiam non violatur pudicitia, vt per optimè dixit Beata Lucia virgo, & martir, si ea mente seruetur, vide etiam de Beata Agnete virgine, quæ ingressa turpitudinis locum, angelum Domini præparatum ad sui defensionem inuenit. Sic quoque magis timendum est, ne lapides viui extinguantur, deserentibus nobis qui eorum curam gerimus, quàm ne lapides, & ligna terrenorum ædificiorum incendantur præsentibus nobis. Magis denique timendum est ne membra corporis Christi destituta spiritali vita per-

Pudicitia non tollitur violentia.

A imantur, quàm membra corporis nostri oppræssa hostili impetu torqueantur, quanquam & ista sunt vitanda cum possunt. Sed cum sine impietate non possunt vitari, potius sunt ferenda, quam quicquam aliud aduersus animam perpetrandũ. Dicimus ergo pastores ouiũ, idest curatores animarum nusquam debere fugam capere, dum eorum absẽtia animæ periclitantur. Quod si secus fieri potest, non sunt culpandi dum ab ho-
B stibus præmuntur.

Sed dices quo pacto potest excusari aut a, culpa liberari. Paulus Apostolus, cum ob timorem Iudęorũ per murum in sporta submissus euasit manus persequentium cum nulla fuisset ei cura de ouibus, quas lupo veniente deserebat? Diuus August. super Ioan. tract. 46. d. q' vtiq fuit illi cura de ouibus sed eas pastori in cęlo sedenti, orationibus commendauit, se autem vtilitate earũ, quas
C erat habiturus fugiendo seruauit, sicut Philipp. 1. ait. Manere in carne necessarium duxi propter vos, qui autem est verè mercenarius cum videt lupum venientem fugit, fugere autem bifariam contingit vel corpore, vel animo qui .n. videt, & nouit aliquem peccantem, & nõ reprehendit, dicitur fugere, non corpore, sed animo, venit enim lupus, idest diabolus persuadet alicui adulterium, seu furtum, qui autem est mercenarius
D tacet, non increpat, fugit quia scilicet tacuit, tacuit quia timuit, fuga enim animi timor est, corpore stetit, spiritu fugit, quòd quidem non faciebat ille videlicet Paulus Apostolus, qui dicebat, & si corpore absens sum, spiritu vobiscum sum, affectiones enim uostræ motus animorum sunt. Lætitia, animi diffusio, tristitia, animi contractio, cupiditas, animi progressio, timor, animi fuga est. Non ergo dicendum Paulum
E Apostolum simpliciter, & absolute fugisse, dum per mum subuissus in sporta euasit manus impiorum.

Philip. 1.

Ad secundam obiectionem qua quęrebatur quid faciẽdum quando est commune periculum, vt scilicet tam clerici, quàm laici sint in eodem discrimine, dicendum, tũc Deum esse rogandum qui in eiusmodi periculorum discrimine

Dum adest commune periculum, quid agendum.

suam virtutē exarat, & potentiam suam in populum suum demonstrare non dedignetur: Melius enim Deus in huiuscemodi difficultatibus nouerit qd sit agendum, quam homines possint efficere, seu iudicare, siue dignetur Deus ad passionis fructum vocare quoslibet, aut aliquos tanquam meliores eligere, & parcere infirmis, siue istos ad mala ferenda facere fortiores, & huic vitæ subtrahere D. Tho. 2.2. q. 185. art. 5. ex sententia Augustini in præfata epistola breuiter sic habet. Fugiant de ciuitate in ciuitatem serui Christi, quādo eorum quisque specialiter a persecutoribus quæritur, ita vt ab aliis, qui non ita quærūtur Ecclesia non deseratur. Cum autem omnium est commune periculum, hi qui aliis indigent non deserantur ab his quibus indigent, verbi gratia laici, qui indigent clericis, & religiosis non deserant eosdem clericos, & religiosos, neque deserantur ab eis. In maximis. n. periculis operam & virtutem, necessarium est ostendere Si enim periculosum est, & maximè damnandum, nautam in tranquillitate nauem deserere, quanto magis in fluctibus? vt dicit Nicolaus Papa, & est similitudo D. Aug. & habetur 7. q. 1. d. et D. Th. conformiter, præsenti dicto, q̄ si instāte persecutione solus minister & Prælatus quęrat' debet fugere, & curam gregis aliis committere. Si aūt quæratur totus grex, debet salutem, & vtilitatem totius gregis ꝓpriæ saluti, & vtilitati præponere 2. ad Cor. cap. 11.

D. Th. 2. 2. q. 185. art. 5.

Quid autem dicemus (quòd erat tertium quæsitum) quando scilicet in aliqua ciuitate, vel Ecclesia plures erunt ministri, qui communiter eandem, persecutionem patiantur, & eandē vel quasi eandem laicorum curam habere dicantur? nanq. si omnes fugiunt grex a lupis totus deuorabitur, si vero deceat quosdam fugere quosdam verò in ministerio Ecclesiæ persistere, difficile profecto erit eorum certamen, qui nam eorum maneant qui verò aufugiant, ne fuga omnium, aut etiam morte omnium deseratur Ecclesia. Si quidem omnes ferueant charitate, & omnes studeant charitati, nulla videtur esse ratio huius certaminis componēdi, nisi vt forte extrahantur qui manere, & q fugere dēant. Quòd si non placeat ita facere, cuius facti non occurrit exemplum, nullius fuga sit in causa vt ecclesiæ ministerium in tantis periculis necessarium deseratur. Ita D. Aug Dicamus ergo pro solutione absoluta, & perfecta istius discussionis quòd quicunq fugit ita vt Ecclesiæ necessarium ministerium eo fugiente non desit, facit (inquit August.) quod Dominus præcepit, siue permisit. Qui autem sic fugit, vt gregi Christi alimenta spiritualia subtrahantur, mercenarius ille est, qui videt lupum venientem, & fugit, quoniam non est ei cura de ouibus. Si quis autem velit plura, & pulchriora in hac materia pcipere, legat totam hanc epist. D. Aug. ad Honoratū. & opusculū quoddam nup excussum a D. Episc. Lauret. Sed reuertamur ad soluendas eas rōnes, quas a principio adduximus. Quod attinet ad ea, quæ sunt Matth 10. Satis dictum est quando scilicet liceat in persecutionibus fugere, quando verò nequaquàm. Quod verò dicebatur de Dauide, quòd fugit a Saule pariter, & a filio Absalon dicimus hoc eum fecisse (vt inquit Aug.) ne se committeret periculis præliorum, & fortassis extingueretur lucerna Israel, vnde a suis hoc petentibus sumpsit, non ipse præsumpsit, alioquin multos habuisset imitatores ignauiæ, qui eum crederent hoc fecisse, non consideratione vtilitatis aliorum, sed suæ perturbatione formidinis. Hoc ipsum dicimus de Paulo (vt paulò ante dictum est) ipse fugit vtilitati aliorum seruiendo, non ob timorem, & formidinem, quæ illum innaserit. Sic etiam dicimus de Athanasio q̄ ipse fugit persecutiones impiorum fugiendo, non tamen penitus Ecclesiā deserendo, immo vt pro ea tuenda, & defendenda aliquandiu persisteret, se saluum, & incolumen reddidit, Deo tamen illum iuuante, & suam opem ferente. Sic etiam fecerunt de quibus loquitur Apostolus ad Heb. 11. quòd circuierunt in melotis, & in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti &c. Hoc ergo pacto, & his rationibus interdum aufugere non est culpa, nec dedecus, aut ignominia. Culpa autem est & quàm grauis

ac detestanda fuga, quę committitur ob torporem, & ignauiam, ob formidinem, ac pusillanimitatē, qua fuga fugisse putandum est illos Principes de quibus loquitur Esaias. Sic etiam dicendum esse arbitror de ea fuga, qua imbecilles Apostoli, & prorsus imbelles fugerunt dum ministri Scribarum, & Phariseorum appræhenderūt Dominum Iesum. Verum si ita res habet, quod fuga scilicet non semper est culpanda, cur Dauid ps 141. videtur quodāmodo gloriari de seipso dicens. Perijt fuga a me, & non est qui requirat animam meam (vt tetigimus à principio.) Ab illo enim fuga perit, qui nunquam fugit. Qui ergo illi sunt, qui nunquam fugiunt? a quibus fuga periit? Dicit Aug. super hunc psalmum, a duplici hominum genere fuga periit, vel ab his qui iam sunt capti, carceribus inclusi, seu vinculis detenti. Alii sunt immunes a fuga, qui sunt fortes, cōstantes, intrepidi, ac bene animati; qualis erat Christus Dominus, quales fuerunt plerique serui, ministri, & sectatores eius, qui fuerunt membra viua huius capitis quod est Christus, qualis etiam fuit quādoque ipse Dauid. Cum autem dicit non est qui requirat animam meam, potest duobus modis intelligi, vel non est qui requirat, vt eam capiat, & amplectatur, vel non est qui requirat animam meam qui velit perdere eam. Quanquam ergo Dauid protulerit hæc verba, nō ideo tamen reiicit omnem fugam, cum & ipsum viderimus aliquando fugisse, sed ob iustam, & rationabilem causam. Potest etiam quis fugere absque vlla reprę-hensione ad euitandum maius malum, vt de ipso Dauide supius testati sumus. Multi etiam fugiunt persecutores, vt cedant iræ, & furori eorum, sic profectò legimus fugisse frequenter Christū Dominum, qui audiēs quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illo ire, & admonitus in somnis secessit in partes Galileę Matth. 2. & Lucæ 9. agnoscens iram, & odium Phariseorum aduersus ipsum secessit in desertum locum, & Ioan. 10. Dum quærerent appræhendere eum Iudæi, exiit è manibus eorum, sic etiam Ioan. 7. habetur ꝑ ambulabat Iesus in Galileam, Non

A enim volebat in Iudeam ambulare, quia
quærebant eum Iudæi interficere; &
cum Iudæi tulissent lapides, vt iacerent in eum, ipse abscondit se & exiuit
de templo. De Christo autem quod su- *Ioan. 8.*
fugerit aliquando turbam, & se absconderit, dici potest præter alias causas quia
nondum venerat hora eius.

Quidam etiam fugiunt hostes, eos
persequētes quoniam efficacibus signis
præuident Deum illis obsistere, & aduer
B sari, quemadmodum prudenter admodum fecerunt Aegyptii, qui dum persequentes Israelitas, & submergerētur in
mari rubro, dixerunt ad inuicem, fugiamus Israelem, quia Dominus pugnat
pro eis contra nos Exo. 14 Sic etiā dum *Exod. 14.*
Iosue pugnaret contra Amalech, fugerunt Amalechitæ, quia manus Domini
erat cum Iosue Exo. 12. Non secus contigit Madianitis q oppressi a gladio Domini, & Gedeonis, vlulantes, & vocife-
C rantes fugerunt, vt habetur Iud. cap. 7.
Nonnè & Petrus vsque adeo dilectus à
Deo dum loqueretur cum Iesu præceptore suo agnoscens, & perpēdens igno
bilitatem suam dixit. Exi a me Domine *Luc. 5.*
quia homo peccator sum, vt qui non audebat loqui, neque sistere vbi erat Iesus.
Fugiunt etiam nonnulli ne maculentur
& coinquinentur quorum fuga est perpetuis laudibus celebranda, quemadmo
dum Ioseph Patriarcha ab vxore Farao-
D nis, rogatus vt dormiret cum ea appræhensa lascinia vestimenti eius relicto pallio fugit, & egressus est foras, sic *Gen. 39.*
etiam de plerisq. aliis viris, & mulieribus loqui poterimus, quæ pro tuenda
pudicitia, & castitate euitarunt eiusmodi concubitus, & quascunque occasiones illos adeundi, vt de Beata Lucia
virgine, & Martire, quę cum iussu Paschasii in Lupanar Duci iuberetur, adeo
fuit constans, & firma vt nunquam e lo-
E co dimoueri potuerit. Vnde non absq.
causa monens sapiens Eccl. 21. d quasi a
facie Colubri fuge peccatū, sic & Susanna vt effugeret mortē æternā, non curauit effugere manus impiorū Dan. 13. sic
& multi, vt eādem mortem effugiant, &
iram Dei, mox fugiunt quęcunq. trahūt
ad peccatum: quorum fuga est summe
cōmendabilis. Sed est aliud genus fuge

Pa-

bat Paulus 1. Corinth. 6. fugite fornicationem, nam oportet fugere, quæ nos persequuntur. Persequuntur enim, nos peccatorum illecebræ, persequitur libido, sed tu eam fuge tanquam furiosam Dominam, Quæ si te compræhenderit, nec die, nec nocte requiescere sinit, exagitat, vrit, incendit: fuge auaritiam, ne te interius compræhendat. Fuge inuidiã, quæ non solum alienos, verum multo magis, quem possederit, lacerare consueuit. fuge perfidiã ne te suis inuoluat
Matth. 10. hæresibus, vnde, & D. nus ait Matth. 10. cum persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliã, quod si in alia persequentur in aliam fugite. Amen dico vobis non consummabitis ciuitates Israel, donec veniat filius hominis. Nec solum peccata; sed occasiones peccandi fugere necessum est. Quamuis. n. propter cupiditatem, carnis fuga nobis suadeatur, tamen melius fugit (inquit Ambrosius libro de fuga seculi cap. 4) qui fugit illecebras seculares, vt nemo teneatur diuitiarum suarũ sollicitudine, non thesauri cupiditate, non vitæ istius desiderio, sed directa animi intentione festinet ad gloriam regni cœlestis, properet ad coronam, &c. Oportet etiam euitare pericula, quoniam (vt ait sapiens) qui amat periculum, peribit in illo: hoc modo Rebecca consuluit filium suum Iacob vt recederet a fratre suo ne illum occideret, dicens, nunc fili mi consur-
[illegible] gens fuge ad Laban fratrem meum in Haram, & habitabis cum eo dies paucos, donec requiescat furor fratris tui, & cesset indignatio eius Genesis 27. Sic etiam & Dauid fugit a facie Saul & Absalon, sic & Moyses a facie Regis Pharaonis ne eum aula regia coinquinaret, sic populus Hebræorum ab Aegyptiis non solum, vt eorum vitam tutarentur, sed ne eorum consortio coinquinarentur, vnde nobis suadetur, ne peccata solum, & occasiones peccandi sedulo ciutemus, verum, & consortia, ac societates malignorum spirituum, & eo-
Tob. 1. rum consilia, vt habetur Tob. 1. fugiamus consortia hominum qui adorãt vitulos aureos, &c. ob quam causam fugit Loth è Sodomis, nec fugiens respexit eos, quorum conuersationes haud qua-

A quam desiderabat bene ergo & prudenter quis effugiet, si eos summ non imitetur peccatorum consilia, & cogitationes eorum; Bene fugiet si oculus suus fugiat calices, & phialas, ne fiat libidinosus dum moratur in vino, bene fugies & tu, si oculus tuus aliena declinet, & lingua tua veritatem custodiat, bene fugies, si non respondeas imprudenti ad imprudentiam suam, & auferas gressum pedum tuorum ex ore insipientium,
B sic Dauid gloriabatur d. odiui ecclesiã malignantium, & cum impiis non sedebo: sunt. n. quidam, qui fugiunt increpationes, & correctiones bonorum, vt ps. Ab increpatione tua fugient a voce tonitrui tui formidabunt, quorum fuga est perniciosa, & abhominabilis: de quibus etiam loquit Dauid ps. 30. Qui videbant me foras fugerent a me: fugiamus malos vt ille. Iniquos odio habui & legem tuam dilexi. Sed dices, quo
C pacto, & qua ratione fugere, possimus, ac debeamus ex hoc sæculo? Dicit Ambrosius vbi supra c. 8. Qui habent vxores sint tanquam non habentes, & qui flent, tanquam non flentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur Præterit. n. figura huius mundi. Opor- 1. Cor. 7.
tet & expoliari veterem hominem, & indui eum, qui secundum Deum creatus est: sic ille qui relicta Syndone nudus profugit ab hominibus huius secu-
D li. Iterum dices, si nos fugimus, quo quæso fugere, & proficisci debemus ne in foueam cadamus? Respond. Dauid. Elongaui fugiens, & mansi in solitudine, & volauit iuquã sic vt nicticorax in domicilio, & volemus ad cœlum, & qui non potest ad cœlum, uolet ad montes, & fugiat ad Vallestria. Sic Segor transiuit ad montem, & saluus factus est. Gen. 19. sic Dominus Lucæ 21 consu- Luca 21.
lebat d. qui in Iudæa sunt, fugiant ad
E montes, vbi mons Sion, & ciuitas pacis Hyerusalem erit locus quietis, & requietionis: fugiamus ad Deum, & ad ecclesiam sponsam eius, & ad donum gratię eius, q̃ est turris illa fortissima, ad quam fugit iustus, & saluabitur Prou. 18. denique nos monet Deus per Esaiam nos fugere ab hoc seculo, & eleuare mẽtem ad cælestia. Hoc est enim fugere a secu-

lo,

lo, mori huic mundo. Sed orandum est, & cauendum ne dum volumus fugere ab hoc sæculo, & mori huic mundo, fit fuga nostra (vt inquit Christus apud Matth.24.) in hieme, vel in sabbato, ne videlicet vsq. adeo differamus, quò impedimēto aliquo detineamur, quemadmodum in hieme imbribus, vel frigore, & sabbato in quo proficisci nō licet detineamur ab itinere, hoc est. Ne tristitia, aut lætitia rerum temporalium fugam prorogemus; sic exponit Aug. in quæst. euāgelicis, lib 1. & lib. 2. de consensu euangelistarum, vbi per hiemem intelligit curam huius vitę & rerū temporalium, per Sabbatū verò crapulam, & ebrietatem. Cauendum est etiam ne dum venerit tempus, aut occasio fugæ faciamus, vt illi, qui (vt inquit Esaias) fugiunt ad equos, quippe qui pręsumūt sub vmbra, ac fauore dominorum, ac Principum huius seculi euadere quodcunque malum. Hi quidem absque vlla dubitatione maxime falluntur, ac decipiuntur, nemo enim est, qui possit effugere manum Dei, & eius resistere voluntati. D. autem Hier. per istos, qui fugiunt ad equos Aegyptiiux. sensū anagogicum, interpretatur eos, qui confidunt in falsis magistris, & dogmatibus, & in incerto seculi, quales sunt heretici, qui Dei verba audire nolentes ad equos Aegyptios hoc est ad vmbras, & phantasmata confugiunt. Caueamus igitur ne vnq̄ eiusmodi homines vafros, & men-

A daces imitemur. Fugiamus ab hoc sæculo & moriamur huic mundo, (vt monet D. Ambrosius in libro de fuga seculi.) Sed est aliud genus fugę nequaquam prætereundum; sed magnopere commendandū, dum scilicet aliqui fugiunt, et spernunt honores, dignitates et commoda huius seculi, quemadmodum fecisse legimus Dominum nostrum quem cum turbæ satiatę ex quinque panibus, & duobus piscibus voluissent rapere, &
B facere regem ipse fugit in montem vt habetur Ioan. 6. Sic etiam D. Ambrosius *Ioan. 6.*
cum populus Mediolanensis maximè optaret, ac eniteretur eum eligere Episcopum, viriliter, & strenue obstitit, et renuit, quanquàm postea diuino spiritui fuit coactus obtemperare, sic etiam de multis aliis uiris præcipuis, ac mulieribus admirandæ virtutis & sanctitatis, qui gradus, honores, ac dignitates, vel nunq̄ uoluerunt recipere, uel quandoq.
C etiam acceptas prorsus abrenunciare, & huic sęculo se abdicare, uoluerunt, ut testantur historiæ.

Denīq. quid ultra quærimus de modis, et actionibus, aut causis quibus pleriq. fugiunt cum non desint per multi, qui non ob aliam certè causam nisi quia conscii suæ ipsorum prauitatis, et malitię perpetuò timent suorum scelerum tādem pęnas luere procul fugiunt, et hoc est quod d. Sal. Prouer. 28. Impius *Prou 28 &*
D fugit nemine persequente. *Leuit. 26.*

DISCVSS. DE VISITAT. SVP. TEXTV CAP. VIGESIMIQVARTI ESAIAE PROPHETAE.

ET erit in die illa. Visitabit Dominus super militiam cœli in excelso; & super Reges terræ, qui sunt super terram.

POsteaquam Propheta loquutur hoc loco, & alibi sæpe in hoc eodem opere, seu libro de Visitatione, qua nos aliquando visitat Deus, operæ precium duxi de ea vberius aliq̃d loqui, & vt in hac tractatione iuxtà ordinem doctrinæ ꝓcedamus videbimus primum. Quid sit visitatio, & vnde dicatur. Secundo quotuplex sit visitatio, Tertio, & vltimo qñ, & quõ, & a quibus fieri debeat ista visitatio, & quã ob causam fiat ista visitatio; & præsertim per nos ipsum Deum videre necessum erit, qñ & quã ob cãm Deus nos visitet. Circa primũ dicimus iuxta cõem sententiam, quòd visitare, seu visito, cum sit verbum frequentatiuum iuxta vim verbi, nihil aliud significat nisi frequenter aliquid inuisere, seu videre, & communiter loquendo, solet accipi hoc nomen visitare, pro actu quodam amicabili, & officioso, dum scilicet quis ratione officii, ac humanitatis, & obsequii procedit, vel accedit ad videndum quempiam amicum, aut familiarem, seu potius consanguineum, aut affinẽ. Et quanquàm quis semel tantum perrexerit ad videndum aliquem ob eam causam, quam diximus, aut propter valetudinem, aut quicquam aliud expediens, seu necessarium, dicitur tamen visitauisse ab vsu propria significatione huius vocabuli, adeo quòd visitare dicitur nõ solum de ea actione, qua frequenter, & sæpe aliquem videmus, sed de ea qua peculiari quadam ratione dicimus aliquem videre: & veluti mox videbimus, ipsa visitatio non solum dicitur quando visitamus aliquem amicũ, aut propinquum,

A verum etiam in malam partem, vt puta quando quis ob aliquod facinus perpetratum corrigitur, aut affligitur supplicio: vnde solet diuidi hoc nomen visitationis quòd quandoque sumitur in bonam partem, quandoque in malam; & ita possumus examinare alterum huius quæstionis articulum, quòd videlicet visitatio priori sua diuisione est duplex; altera bona, altera mala. Visitatio autem bona, laudabilis, & commendanda, *Visitatio duplex.*
B dicitur esse triplex; vna quæ fit gratia consolationis, beneficij, & humanitatis. Altera dicitur fieri gratia correctionis. Postrema quæ fit causa supplicij, & condemnationis. Visitatio autem mala potest, & ipsa diuidi quoniam aliqua est mala ex se, turpis, & execranda; vt cum quis procedit ad visitandũ aliquem non gratia humanitatis, & officii, sed potius vt ei paret insidias, & aliquid mali moliatur, aut si fieri põt, vt aliquid ab
C eo extorqueat, vel quod fit in proprium sui ipsius commodũ, vel quod fit in eius qui visitatur perniciem, aut si contigerit, eidem sit mortem allaturus; vt legitur de Ado, qui clanculum occidit Eglon Regem Moab, vt habetur Iud. cap. 3. & quemadmodum etiam contigit temporibus nostris de Henrico III. Gallorum Rege, qui fuit occisus à quodam religioso Ordinis Prædicatorum, sub prætextu litteras deferendi, &
D multis aliis idipsum contigisse facilè potest demonstrari. Quam multi itidem sunt, qui sub prætextu alicuius boni honesti, vel vtilis pergunt visitatũ aliquam mulierem speciosam, vt cum ea possint vllam familiaritatem contrahere, quo temporis progressu detur opportunitas & occasio ea quandoque abuti. Eiusmodi visitatio est omnino damnanda, & reproban-

probanda tanquam secundum se mala, A De hoc genere visitationis loq. Pro 19. videlicet timor Domini ad vitã, absque visitatione pessimi: est quidem aliud genus visitationis, quod re vera secundum se, & ex sui natura non est malum, verumtamen est malum huic, vel illi, v.g. Si quis verberibus corrigatur, aut iniuriis impetatur quòd male, & perperam se gesserit in officio ei demandato, aut si quis ob sua flagitia fuerit capitali supplicio damnatus, huic, dubio procul talis correctio, aut visitatio erit mala. B At ex se sic exigente iustitia & bona intentione corrigentis, aut condemnantis, eiusmodi visitatio nunquam existimabitur mala. præcipuè si cedat in bonum eius qui corrigitur, aut reipublicæ: Cum .n. visitatio sit actus quidam, siue actio, & huiusmodi actiones denominationes sumant a fine, si finis (inquã) est bonus, actio est bona; si finis malus, actio pariter est mala, & dum medicus C visitat aliquem ægrotum, vt restituat ei sanitatem absque dubio visitatio illa est bona, & laudabilis quia finis est bonus. Nec refert eiusmodi actiones fore personales, ita vt quis per seipsum visitet quempiam, aut per internuncios, seù per Epistolas quocunque istorum modorum fiat, bona, vel mala dicetur habita ratione finis. Alij distinguunt visitationem in diuinam, & humanam, & de vtraque nos sumus locuturi, quando vtraq. conficit ex iis tribus partibus. D

Cum ergo videmus quid sit visitatio, & quotuplex sit iuxta vtranq. diuisionem, examinemus nunc singulas species, aut modos visitationis, laudabilis, & in bonam partem acceptæ. Dicebamus enim tres esse, videlicet. Consolationis, correctionis, & condemnationis. Sic eas ad verbum exponit D Tho. & alii: visitatio consolationis est & ipsa multiplex, cum scilicet quispiam visitatur, ratione humanitatis, vel vrbanitatis, E aut officij, quo quidem modo Beata Virgo Maria visitauit Elisabeth, nam vt habetur Lucæ primo. Cũ primum ipsa conceperit filium virtute Spiritussancti, abiit in mõtana cum festinatione in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elisabeth, quæ cum

Species visitationis tres.

Luc. 1.

prius esset sterilis, sexto iam mense concepit filium in senectute sua, & ad eam inuisendam festinauit Virgo Maria, non quasi incredula de miraculo, vel dubia de exemplo, sed vt læta pro voto, religiosa pro officio, & vt audiuit salutationem Mariæ Elisabeth, exultauit infans in vtero eius, hoc est Ioanes Baptista, qui nondum erat natus. Visitauit etiam Dominus Deus Sarram, quæ & ipsa cum esset sterilis, cum primum fuit visitata a Domino ob.inuit quę Deus ei promiserat, vt habetur Gen cap. 21. Visitauit etiam Deus Annam matrem Samuelis, cuius vuluam Dominus concluserat, quæ postmodum visitata a Deo post circulum dictum concepit, & peperit filium, vocauitq. nomẽ eius Samuel, eo quod a Domino postulasset eũ. Quid plura? nonne Dominus Deus nos quoque visitauit, cuius benignitatem, & munificentiam admiratus Dauid Psal. 8. dixit. Quid est homo quod memor es eius, aut filius hominis quoniam visitas eum? vbi D. Ambrosius inquit particulam istam. Quid est homo, cum despectu, et indignatione pronunciauit Dauid, ac si diceret. Fragilis, et caducus Adæ sequax qui veteri sit peccato genitus hunc, visitare dignatus es, cuius memor Dominus ei peccata dimittit, et misericordiæ sua dona largitur. Cum verò dicit filius hominis, huic voci assurgendum est., qui Dominum significat Saluatorem qui non vt cęteri mortales ex duobus hominibus natus est. Sed ex Spiritu Sancto, et Beatæ Marię semper Virginis vtero tanquam sponsus gloriosus de thalamo suo processit. De ipso homine memor fuit cũ Patriarchis de cœlo misertus est. Visitauit eum verbum caro factum est, et habitauit in nobis. Antea quidem visitauit hominem per inter nuncios, hoc est Prophetas, quibus de cœlo reuelauit misteria, quæ facturus erat, postmodum in persona sua nos visitauit oriens ex alto, dum venit ad illuminandos eos qui in tenebris, et in vmbra mortis sedebãt. Diuus Augustinus super eundem Psalmum loquitur de misericordia Dei erga hominem, vbi distinguit inter hominem, et filium hominis, vt per hominem intel-

Gen. 21.

1. Reg. 1. & 2.

Psal. 8.

Sup. cap. 2. Heb.

Aug. super Psal. 8.

ligamus Adam, qui fuit homo, sed non filius hominis; Christus autem Deus, & homo, & filius hominis. Deus itaque fuit memor hominis per multiplicationem misericordiæ suæ. Visitauit verò filium hominis, cui sub protectione alarum suarum posito protendit misericordiam. Vbi aduerte quod mysticè intelligit Aug. per hominem, qui portat imaginem terreni hominis. Per filium autem hominis intelligit eum qui portat imaginem cœlestis hominis, hoc est ipsius Christi. Memor est ergo ipse Deus ipsius hominis, sicut etiam, & iumentorum, quia in vtrosque exercet misericordiam suam, iuxta illud ps. 35. Homines, & iumenta, saluabis Domine, quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam? Visitat autem filios hominis speciali munere gratiæ suæ, quemadmodum in eodem ps subdit Propheta dicens. Filij autem hominum, idest qui portant imaginem filii hominis, i. Christi, in tegmine alarum tuarum sperabunt, & Iob conformiter dicit Quid est homo quia reputas eum, & ponis erga eum cor tuum? Cap. 7. Visitauit ergo nos Deus primum per Prophetas vt diximus, & per sanctos Angelos, tanquã suos ministros, & quandoque etiam per actiones, & ministeria secundarum causarum, atque etiam per tribulationes, & angustias, vt paulo post dicemus in altero membro visitationis diuinæ, pariter & humanæ laudabilis, & commendandæ. Visitat etiam nos Deus sæpe numero per internas inspirationes. Eiusmodi visitationes magnopere exoptabant Sancti patres, propterea supplices rogabant ipsum Deum dicentes. Memento nostri Domine in beneplacito populi tui, visita nos in salutari tuo. Porrò quàm sit vtilis, & proficua hæc Dei visitatio de qua nunc loquimur testis est ipse Iob, cũ d. visitatio tua custodiuit spiritum meum. & Psalmo: visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam. Denique Esaias cap. 60. inquit. Ponam visitationem tuam pacem, & præpositos tuos iustitiam. Non audietur vltrà iniquitas in terra tua, vastitas, & contritio in terminis tuis & cætera quæ sequuntur in eo-

Psal. 35. *Psal. 105.* *Cap. 10.* *Psal. 64.* *Esa. c. 60.*

A dem loco. Visitat nos Deus in prosperis, & in aduersis; in prosperis quidem ostendit Iob d. visitas eum diluculo, i. summo mane antequam oriatur dies. In aduersis verò ostendit Propheta cum inquit Psal. Probasti cor meum, & visitasti nocte, igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas, quanquam hęc sententia potest conuenientius adduci, qua Deus visitat inquirendo, & examinando mores, & vitam cuiusque, quàm
B si loquamur de visitatione, qua nos consolatione replet, & iucunditate. Pręter istas visitationes, quas nouimus Deum agere erga suas creaturas, quas etiam diximus fecisse beatam Virginem dum visitauit Elisabeth, & quosdam alios viros Deo gratos, & acceptos, dicimus eiusmodi visitationem fieri debere ab vnoquoque habente speciem, humanitatis, vel humanæ societatis: vt scilicet quisque debeat visitare fratrem suum,
C tanquam proximum, quia nobis præceptum est vt diligamus proximum, sicut nos ipsos, & primo Regum cap. 17. dixit Isai ad Dauid filium suum, postea quã iussit illi: vt deferret aliqua cibaria fratribus suis, visitabis, subdit. Fratres tuos si rectè agãt, & cum quibus ordinati sunt disce. Sed prærer hoc humanitatis officium, debemus etiam visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, sicut phibet Iacobus Apostolus in epist.
D sua d. Religio munda, & immaculata apud Deum, & patrem hæc est visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo Expedit etiam frequenter visitare infirmos cuius rei exemplum habemus ex amicis Iob, qui vt habetur cap. 2. venerunt singuli de loco suo audientes ipsum ægrotare condixerant enim vt pariter venientes visitarent eũ, & consolarentur. & Ecclesiastici 7. d. sa-
E piens, non te pigeat visitare infirmum, ex his enim in dilectione firmaberis, & paulo supra inquit. Mortuo non prohibeas gratiam Non desis plorantibus in consolatione, & cum lugentibus ambula, quæ omnia conferunt ad rem nostram, quemadmodum etiam dixit Saluator noster: infirmus eram, & visitastis me: Marth 25. est aliud genus visitationis

Cap. 1. *Psal. 16.* *1. Reg. 17.* *Iac. cap. 1.* *Iob cap. 2.* *Eccl. cap. 7.*

nis vbique locorum satis commendatum, cuiusmodi est visitare pauperes, in carcere detentos, in captiuitate existentes, & denique in necessitatibus aliquod subsidium eis præbere. Sic enim præcepit Deus in lege veteri, vt habetur Deut. 15. ego (inquit) præcipio tibi vt aperias manum fratri tuo egeno, & pauperi, qui tecum versatur in terra. Deinde Psal 9.d. ipse Propheta, siue alloquens ipsum Deum, siue quemcunque habentem facultatem vnde possit alios iuuare. d. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor; & alibi. Beatus vir, qui intelligit super ægenum, & pauperum, in die mala liberabit eum Dominus. Denique nulla est pagina, quęcunque sit illa, vbi non sint crebræ admonitiones, præcepta, & consilia quibus homines prouocantur, excitantur, & quodammodo impelluntur ad subleuandos hoïes in necessitate constitutos. Quòd si omnia alia veterũ, & modernorum testimonia deessent, verba Saluatoris sint satis, ad confirmandam, & roborandam hanc doctrinam; dum ipse æterna præmia pollicetur his qui ægenis, & in necessitate constitutis attulerint suppetias dum inquit. Esuriui, & dedistis mihi manducare, sitiui, & dedistis mihi bibere, infirmus fui, & in carcere, & venistis ad me. Contra verò his qui secus egerint, cum inquit. Nudus fui, & non operuistis me, infirmus, & in carcere fui, & non visitastis me. Est & alia visitatio quæ non erat postremo loco referenda, qualis est visitatio templorum, & quęcunque sunt loca pietatem redolentia, vt d. ipse Dauid ps. 26. Vnam petij a Domino hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitę meæ, vt videam voluntatem Domini, & visitem templum eius. Hęc quidem visitatio templorum, quanquam ex deuotione, & cultu hominis religioso prodire videatur ad illud tamen visitationis genus facile potest reduci quod nos uocamus visitationem consolationis, ad quod genus etiam uolumus reduci uisitationem, qua solent Medici visitare infirmos, et ęgros, et malè se habentes; dum enim hi valetudinarios, & aliquo morbo laborantes adeunt, & eosdem inuisunt, & quicquid opis, aut remedii eisdem necessarium fore iudicauerint, vel pro sanitate recuperanda, aut etiam pręseruanda adhiberi curauerint, dicimus eos visitare infirmos, & eosdem consolari.

Psal. 9. *Psal 40.* *Visitatio templorum* *Psal. 26.*

Dicuntur etiam Prelati, & Pastores animarum ratione officii, & muneris eisdem crediti, crebro suas dioceses inuisere, & oues sibi commissas percunctari, & inquirere, si quo ęgent remedio, aut subsidio, vt contineantur in officio, & si quid fuerit labefactatum, illud amouere, & in integrum cuncta restituere, quo animę eorum fidei concreditę salutem consequantur ęternam. Cuius rei causam pręter vetustos canones nuper in Concilio Tridentino, 21. Sess. cap. 8. de Refor. fuit decretum vt Episcopi tanquam Sedis Apostolicę delegati singulis annis visitent beneficia tam curata, quàm non curata, secularia, & regularia qualitercunq. commendata, etiam exempta, curentq. iidem Episcopi cõgruentibus remediis, omnibus incommodis congruentia adhibere remedia, & quęcunque fuerint impedimenta summouere. Et nos quoque nostris in Comitijs Generalibus statuimus, & ordinauimus ꝙ Reuerendissimus Generalis semel in singulo sexennio, nisi ipse personaliter visitare voluerit, aut poterit instituat viros probos & egregios, diuini honoris institię, & religionis pręcipuos zelatores, ac in sacris litteris sufficienter eruditos, per quos vniuersum ordinem uisitare faciat, &c Ter. par. cap. 6.

Hoc idem uisitandi munus obierunt Apostoli, ut habetur 15. cap. Act. Apost. ubi legitur quòd Paulus & Barnabas demorati Antiochię docentes, & euangelizantes cum alijs pluribus uerbum Domini, post aliquot dies dixit Paulus ad Barnabam. Reuertentes uisitemus fratres per uniuersas Ciuitates in quibus prędicamus uerbum Domini, quomodo se habeant, ubi uides hunc uisitandi morem fuisse apud Apostolos, & uerbi Dei ministros. Non secus fecisse legimus Dominum Deũ nostrum cum humano genere. Primum quidem uisitauit nos (ut a principio diximus) tanquam

quam pater, frater, & amicus noster integerrimus, dum voluit humanam carnem assumere, & fieri nobis similis. Vnde legimus apud Mathæum cap. 12. eum dixisse hæc verba. Quicunque fecerit voluntatem patris mei qui in cælis est, hic meus frater, & soror, & mater est. & alibi. Nolite vobis vocare patrem super terram, vnus enim est pater vester qui in cælis est. & apud Dauidem psal. 21. Nunciabo (inquit) nomen tuum fratribus meis. vbi dubio procul loquebatur Christus de suis fidelibus, ac ministris, & priori loco de cunctis apostolis. & alibi dicit ad eosdem. Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. Voluit etiam nos visitare, & nobiscum esse tanquam medicus, vt habetur Math. 9. Non est opus valentibus medico, sed malè habẽtibus Non enim (inquit) veni uocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Vnde Aug. Ser. 9. de uerbis Apostoli. Tolle morbos, tolle uulnera, & nulla est causa medicinæ. Si uenit de cælo magnus medicus, magnus per totum orbem terræ iacebat ægrotus. & alibi dicit. Visitauit nos apparens Dominus quasi longius à se recedentes, in peccatis positos querens iustificare curauit. Hinc Esaias reprærehendit Iudæos, d. & operatorem eius de longè non uidistis cap. 22. quia scilicet longè ab eo recesserant.

Math. 12. Psal. 21. Math 9. Aug. Ser. 9. de ver. Apo. Esa. cap. 22

Subdit Aug. eodem loco d. Visitauit quasi medicus ægrotos, qui ut inueteratum superbiæ nostræ languorem sanaret, nouum suæ humilitatis exemplum adhibuit. Visitauit etiam nos Deus, tanquam prælatus, & pastor, dum apud Ezechielem cap. 34. habet hæc uerba. ecce ego ipse requiram oues meas, & uisitabo eas, sicut uisitat pastor gregem suum in die quando fuerit in medio ouiũ suarum dissipatarũ, sic uisitabo oues meas, & liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersę fuerant in die nubis & caliginis. & educam eas de populis, & congregabo eas de terris, & inducam eas in terram suam, & pascam eas in montibus Israel in riuis, & in cunctis sedibus terræ. In pascuis uberrimis pascam eas &c. Hæc quidem subditorum perscrutatio & paterna inquisitio omni iu-

A re uocari potest, & debet uisitatio consolationis, uisitatio referens gaudium, & exultationem his qui fuerint uisitati, & omni præsidio corpis & animæ adiuti, & subleuati.

Sequitur modò uideamus aliqua de altera specie uisitationis, quæ appellatur correctio, siue castigatio quæ etiam fertur in bonum, & fieri solet à patribus apud filios, à pręceptoribus erga discipulos illorum curę concreditos, & deni-
B que à pastoribus, & prælatis, & quocunque genere Principum, ac dominantiũ erga suos subditos, & iuxta pręceptum saluatoris tenetur etiam quisque corrigere, uel corripere fratrem suum si in aliquo deliquisse constiterit iuxta illud Matth. cap. 18. Si peccauerit in te frater tuus, uade, corripe eum inter te, & ipsum solum &c. Sed aduerte quòd correctio est duplex (vt notat Richardus in 4. sent. dist. 19. ar. 2. quest. p. nam quędã
C est actus iustitiæ uindicatiuæ, quæ est correctio à malo per inflictionem iustę pœnæ, quæ si fuerit extrema, & ultima non erit correctio, sed condemnatio, et hæc non pertinet nisi ad superiores, et dominos respectu inferiorum, et subditorum, quorum habent curam ex officio, quę dicitur correctio iudicialis, seù potestatiua. Alia correctio est actus dilectionis, quæ est et fit per amicabilem instructionem, boni exhortationem, et
D mali reprahensionem, et quo fieri potest repressionem et hæc respicit curam Zeli ad quam tenetur quilibet, respectu cuiuslibet, sicut quisque respectu cuiuscũque debet habere dilectionem, ut mox diximus. Circa q.d genus correctionis, ad quod tenetur quilibet tria sunt considerãda, et adnotanda, ut eiusmodi uisitatio sit utilis, et proficua. Primum quidem cõsiderare oportet qualis debet esse correctio, deinde quales correctores,
E tertio et ultimo qui, et quales debent esse qui corriguntur, uel possunt corrigi. Correctio quidem debet esse seuera, pia, et discreta, iuxta illud psal. 100. Misericordiam, et iudicium cantabo tibi domine: seuera quidem ut non blandiendo, siuè corridendo fiat ista reprahensio, et (ut uulgo dicitur) non oportet delinire caudam, sed cum seueritate, et

Matth. c. 18 Correct. 20. Psal. 100.

cum

cum aliqua vultus indignatione fieri debet iuxta illud Psalm. 140. corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me. Increpare enim est cum acrimonia, & asperitate verborum quempiam arguere. Et sequitur Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Et re vera qui sic corripit hominem, gratiam magis inueniet, apud eum, quàm qui blandè decipit. & Diuus Augustinus ad Marcellum d. quòd magis amat obiurgator sanans, quàm adulator dissimulans. Debet etiam ipsa correctio esse pia, & quadam quasi compassione humanę fragilitatis punire delinquentem. Vnde Prouer. 15. scriptum est. Quem diligit corripit, & quasi in filio complacet sibi. Vnde Prouer. 19. legitur, quòd virga, & correctio tribuit sapientiam. Expedit etiam eiusmodi correctionem fieri cum prudentia, & sagacitate, ne videlicet temere, & inconsultò fiat, sed prius constito de errore, & transgressione corrigendi, fieri debet, quoniam si fiat absque causa, & absque moderamine destruit potius quàm ædificet, & ipse delinquens potius exardescit, & commouetur, quàm emendetur, iuxta documentum Ecclesiastici 11. Priusquam interroges ne vituperes quenquam. sed cum interrogaueris corripe iustè, iuxtà illud Deuteronomij 16. Iustè quod iustum est exequaris. Iustè (inquàm) debet fieri correctio, vt scilicet iusta sit causa corrigendi, vt verbi gratia, ille qui est corrigendus prius deliquerit, aut sit rationabilis suspitio, vel coniectura, q̃ sit breui delicturus aut iam deliquerit Hæc autem correctio debet fieri si peccauerit in te, idest te sciente, aut rationabiliter suspicante. Conuenit etiam in ea correctione haberi rationem finis, vt scilicet ad rectum finem consequendum fiat ista correctio, vt scilicet ille corrigatur, & non confundatur. Id quod nequaquam continget si ex charitate fiat, & non ex odio, vel quauis alia animi perturbatione, aut palam & coram omnibus, nisi publicè peccauerit: Sed dices, Christus Dominus publicè redarguit Iudam, qui quærebat illum tradere. Sic etiam pu-

Increpare quid sit.

August. ad Marcellum

Prou. 15.

Prou. 19.

Eccl. 11.

Deut. 16.

A blicè Paul. reprehendit Petrum, dum in faciem ei restitit. Sic & ipse Ananiam & Saphiram reprehendisse legitur. Et mortis sententiam in eos protulisse, sed his obiectis respondet. Diuus Thom. 2 2. quæst 33. articulo septimo, omnia hæc iusta, & rationabiliter facta: Iudas nanque grauiter peccabat, & velut mox damnandus, sub oscurè poterat repræhendi, non autem corrigi, sic & Petrus palam videbatur deliquisse: & ipse B Petrus velut executor diuinæ iustitiæ condemnauit illos mendaces Ananiam, & Saphiram. Amots ergo hũi causis, & rationibus correctio debet esse secreta. Plures aliæ conditiones sacris a doctoribus solent asserri ad veram, vtilem, & summè necessariam correctionē conficiendā, sed quia non est nostri principalis instituti de natura, & qualitate correctionis hic tractare, propterea satis fore putamus quæ hucusq. diximus. Neque C nos curauimus ponere discrimen inter corrigere, & corripere, sed velut verba Omonima hæc posuimus. Cum per hæc pauca monstrauerimus qualis debet esse correctio, facilè potest coniici, vel palàm dignosci qui, & quales debent esse correctores. Constat enim eos debere esse prudentes, sagaces, & pios; viros iustitiam, & misericordiam præseferentes; præsertim si de patrefamilias respectu filiorum, & de Iudice, D & Prælato respectu subditorum, sermo habeatur, ita vt quandoque vna istarum virtutum, quandoque altera, quandoque verò vtraque vtantur. hoc est iustitia, & seueritate in puniendo, misericordia uerò, & pietate in debitis terminis, & limitibus sistendo, & eosdem non excedendo. Debet denique qui uult correctoris officium pro dignitate, & utilitate delinquentium exercere, & hoc saluriferum munus obire, debet E (inquam) esse prudens ad inquirendum, pius, & misericors ad ignoscendum, & iustus ad puniendum.

Diximus qualis debet esse correctio, pariter, & quorum munus est corrigere. Nunc breuiter uideamus quales debent esse qui corriguntur, & quales fieri solent postquam fuerint correcti. Dicimus enim prius eos de-

Qui, et quales debebant esse correctores, & corrigendi.

tur, qui eorum sint, qui pro alijs patiuntur facilè apparet, illi (inquam) qui cum se possent talibus malis eripere fugiendo, ne aliorum necessitatem desererent, manere maluerunt, hinc maximè probatur illa charitas, quam Ioannes Apostolus commendat dicens Ioan. cap. 3. sicut Christus animam suam pro nobis posuit sic & nos debemus animas pro fratribus ponere. Qui enim sic patiuntur, quia fratres in his, quæ spectant ad Christianam salutē deserere noluerunt, sine dubio suas animas pro fratribus ponunt, hoc est consilium peroptimum, & sanctissimum Diui Augustini in Epistola 180. Præcipit ergo Christus premēte persecutione fugiendum esse Ecclesiæ ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit, cui ministrari oporteat, aut etiam fuerit, & potest per alios, quibus non est eadem causa fugiendi, ministerium necessarium impleri, sicut dicere possumus, & respondere ad obiectiones adductas de Paulo Apostolo, qui dum quæreretur a Iudæis qui volebant eum occidere, in sporta submissus per murum aufugit: tunc enim non defuit Ecclesiæ connenieus ministeriū ab aliis non eandem necessitatem habentibus, neque talem persecutionē patientibus, sic etiam dicere possumus de Beato Athanasio, qui etsi fugeret psecutionem Constantii Imperatoris, nequaquam tamen ecclesia Alexandrina deserta fuit, & destituta plebe Catholica, & cęteris ministris illi deseruientibus. Et profectò fuit summè necessaria illius Presulis euasio, & fuga, cum per eum fides Catholica fuit aduersus Arianos mirabiliter defensa, & sustentata. Summa igitur est præfatæ solutionis vt liceat absque vitio, & culpa ignominiæ persecutores fugere, quando non desint plebi & populo, dum qui præest, & ministrat aufugit, alii, qui eius vices gerant. Sed aduersus hanc decisionem extant aliquę rationes necessariò afferendę. Primum quidem est sententia, & determinatio Saluatoris Ioan. cap. 10. dum inquit Ego sum Pastor bonus, bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis, mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues proprię videt

Cap. 3.

Conseruatio Athan. maxime necessaria ecclesiæ.

Ioan. 10.

A lupum venientem, & dimittit oues, & fugit, & lupus rapit, & dispergit oues, quare non videtur ita facile posse concedi, vt qui præsunt Ecclesiæ premente persecutione fugere permittantur. Præterea quid faciendum quando adest commune periculum, vt tam plebs, quàm ministri plebis, & Ecclesiæ eandem persecutionem patiantur, & in eodem vitæ discrimine sint cōstituti? Tertio quæritur quid sit faciendum, quę ratio euitandi periculi sit inuenienda cum

B in eadem Ecclesia (vt frequenter contingit) sint plures ministri, qui eandem, vel quasi eandem curam habētes, ab hostibus impetantur.

Ad proposita dubia facilè potest responderi, iuxta sententiam Diui Patris Aug. loco supracitato. Non enim putandum est (inquit ipse,) has duas Domini sententias, alteram qua finitur, aut iubetur dū fuerit persecutio ipsum ministrum fugere, alterā qua arguitur,

C & culpatur ipsa fuga, esse inter se contrarias, aut posse vtranque indifferenter admitti; propterea dicimus Dominum Iesum arguere habentes curam de ouibus, dum videntes lupum fugiunt, & dimittunt oues, dum scilicet absque rationabili causa fugiunt, neque aliquem substituunt qui eius loco ouium curam habeat, quemadmodum sunt illi qui ob torporem, & ignauiam, aut ob prauam

D aliquam cupiditatē, honoris aut opum, vel ob timorem alicuius mali fugiunt; hi profectò sunt velut mercenarii. Sed re vera huiusmodi homines longè falluntur, & tota aberrant via, quandoquidem omnem suum timorem Domino miserante atque adiuuāte deponere deberent, ne mala, sine cōparatione multò grauiora, quæ multò amplius sunt timenda, eos aliquando pati cōtingat: sed hoc fieri non potest nisi vbi Dei charitas

E flagrat, nō vbi mundi cupiditas fumat, charitas enim dicit. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? Sed charitas ex Deo est. Orandus est ergo Deus, vt ab eo detur a quo iubetur. Sed aliqui dicent ego non fugio quo velim deserere oues, neque earum curam omnino reiicere, sed vt data tranquillitate, & cessante persecutione

Ministris & Prælatis Ecclesiæ licet quādoq. fugere instante persecutione, quādoq vero minime.

A tione possim easdem inuisere, & gubernare. Horum excusatio nullo pacto admittenda, cum tempore persecutionis non sint alij qui administrant, at quando per aliquos potest suppleri Ecclesiasticũ ministerium, ne penitus deseratur, hoc facile pot' admitti, id quod fecisse Athanasium supra diximus. Fortè dicent alii, nos fugimus hostium persecutionem, & inuasionem non solum ob timorem, quo nos concutimur, sed quia rationabiliter agnoscimus nos eo tempore
B parum nobis, vel populo profuturos, ac etiam ne ante oculos nostros viri cadãt feminæ constuprentur, incendantur Ecclesię, nos ipsi tormẽtis deficiamus, cum de nobis quæritur quod non habemus, vt proximis diebus cõtigit quibusdam seruis, ac Dei ministris, qui fuerũt inuasi a prædonibus, & sicariis, quibus respondere possumus Deum posse audire præces familiæ suæ, & quæcunque formidantur procul auertere, nec ideo tamen
C propter ista, quæ sunt incerta debet nostri officii esse certa desertio, sine quo est plebi certa pernities, non in rebus vitæ huius, sed alterius incomparabiliter diligentius, solicitiusque curandæ, nam si certa essent ista mala quæ timentur, locis in quibus sumus, prius inde fugerent omnes, & ministri a manendi ibi necessitate liberi essent. Et verè multo magis timendum est ne oues Christi spiritalis neqtiæ gladio in corde, quàm
D ne ferro in corpore trucidentur, qui tamen aliquando quocunq. mortis genere sunt morituri. Magisque timendum est, ne sensu interiori corrupto pereat castitas fidei, quàm ne fęmine violenter constuprentur in carne, quia per violentiam non violatur pudicitia, vt per optimè dixit Beata Lucia virgo, & martir, si ea mente seruetur, vide etiam de Beata Agnete virgine, quæ ingressa turpitudi-

Pudicitia non tollitur violentia.

E nis locum, angelum Domini præparatum ad sui defensionem inuenit. Sic quoque magis timendum est, ne lapides viui extinguantur, deserentibus nobis qui eorum curam gerimus, quàm ne lapides, & ligna terrenorum ædificiorum incendantur præsentibus nobis. Magis denique timendum est ne membra corporis Christi destituta spiritali vita per-

A imantur, quàm membra corporis nostri oppræssa hostili impetu torqueantur, quanquam & ista sunt vitanda cum possunt. Sed cum sine impietate non possunt vitari, potius sunt ferenda, quam quicquam aliud aduersus animam perpetrandũ. Dicimus ergo pastores ouiũ, idest curatores animarum nusquam debere fugam capere, dum eorum absẽtia animæ periclitantur. Quod si secus fieri potest, non sunt culpandi dum ab ho-
B stibus præmuntur.

Sed dices quo pacto potest excusari aut a culpa liberari. Paulus Apostolus, cum ob timorem Iudęorũ per murum in sporta submissus euasit manus persequentium cum nulla fuisset ei cura de ouibus, quas lupo veniente deserebat? Diuus August. super Ioan. tract. 46. d. ꝙ vtiq fuit illi cura de ouibus sed eas pastori in cęlo sedenti, orationibus commendauit, se autem vtilitate earũ, quas
C erat habiturus fugiendo seruauit, sicut Philipp. 1. ait. Manere in carne necessarium duxi propter vos, qui autem est verè mercenarius cum videt lupum venientem fugit, fugere autem bifariam contingit vel corpore, vel animo qui .n. videt, & nouit aliquem peccantem, & nõ repręhendit, dicitur fugere, non corpore, sed animo, venit enim lupus, idest diabolus persuadet alicui adulterium, seu furtum, qui autem est mercenarius
D tacet, non increpat, fugit quia scilicet tacuit, tacuit quia timuit, fuga enim animi timor est, corpore stetit, spiritu fugit, quòd quidem non faciebat ille videlicet Paulus Apostolus, qui dicebat, & si corpore absens sum, spiritu vobiscum sum, affectiones enim uostræ motus animorum sunt. Lætitia, animi diffusio, tristitia, animi contractio, cupiditas, animi progressio, timor, animi fuga est. Non ergo dicendum Paulum
E Apostolum simpliciter, & absolute fugisse, dum per murum submissus in sporta euasit manus impiorum.

Philip. 1.

Ad secundam obiectionem qua quęrebatur quid faciẽdum quando est commune periculum, vt scilicet tam clerici, quàm laici sint in eodem discrimine, dicendum, the Deum esse rogandum qui in eiusmodi periculorum discrimine

Dum adest commune periculum, quid agendum.

suam virtutē exarat, & potentiam suam in populum suum demonstrare non dedignetur: Melius enim deus in huiuscemodi difficultatibus nouerit qd sit agendum, quam homines possint efficere, seu iudicare, sine dignetur Deus ad passionis fructum vocare quoslibet, aut aliquos tanquam meliores eligere, & parcere infirmis, siue istos ad mala ferenda facere fortiores, & huic vitæ subtrahere D. Tho. 2.2.q.185.art.5. ex sententia Augustini in præfata epistola breuiter sic habet. Fugiant de ciuitate in ciuitatem serui Christi, quādo eorum quisque specialiter a persecutoribus quæritur, ita vt ab aliis, qui non ita quæruntur Ecclesia non deseratur. Cum autem omnium est commune periculum, hi qui aliis indigent non deserantur ab his quibus indigent, verbi gratia laici, qui indigent clericis, & religiosis non deserant eosdem clericos, & religiosos, neque deserantur ab eis. In maximis. n. periculis operam & virtutem, necessarium est ostendere Si enim periculosum est, & maximè damnandum, nautam in tranquillitate nauem deserere, quanto magis in fluctibus: vt dicit Nicolaus Papa, & est similitudo D. Aug. & habetur 7.q.1 d. ēt D.Th. conformiter, præsenti dicto, q̄ si instāte persecutione solus minister & Prælatus quęratᵉ debet fugere, & curam gregis aliis committere. Si aūt quæratur totus grex, debet salutem, & vtilitatem totius gregis ꝓpriæ saluti, & vtilitati præponere 2. ad Cor. cap. 11.

D. Th. 2.2. q.185. art.5.

Quid autem dicemus (quòd erat tertium quæsitum) quando scilicet in aliqua ciuitate, vel Ecclesia plures erunt ministri, qui communiter eandem, persecutionem patiantur, & eandē vel quasi eandem laicorum curam habere dicantur? nanq. si omnes fugiunt grex a lupis totus deuorabitur, si vero deceat quosdam fugere quosdam verò in ministerio Ecclesiæ persistere, difficile profecto erit eorum certamen, qui nam eorum maneant qui verò aufugiant, ne fuga omnium, aut etiam morte omnium deseratur Ecclesia. Si quidem omnes ferueant charitate, & omnes studeant charitati, nulla videtur esse ratio huius certaminis componēdi, nisi vt forte extrahantur qui manere, & q fugere dēant. Quòd si non placeat ita facere, cuius facti non occurrit exemplum, nullius fuga sit in causa vt ecclesiæ ministerium in tantis periculis necessarium deseratur. Ita D. Aug. Dicamus ergo pro solutione absoluta, & perfecta istius discussionis quòd quicunq fugit ita vt Ecclesiæ necessarium ministerium eo fugiente non desit, facit (inquit August.) quod Dominus præcepit, siue permisit. Qui autem sic fugit, vt gregi Christi alimenta spiritualia subtrahantur, mercenarius ille est, qui videt lupum uenientem, & fugit, quoniam non est ei cura de ouibus. Si quis autem velit plura, & pulchriora in hac materia pcipere, legat totam hanc epist. D. Aug. ad Honoratū. & opusculū quoddam nup excussum a D. Episc. Lauret. Sed reuertamur ad soluendas eas rōnes, quas a principio adduximus. Quod attinet ad ea, quæ sunt Matth 10. Satis dictum est quando scilicet liceat in persecutionibus fugere, quando verò nequaquàm. Quod verò dicebatur de Dauide, quòd fugit a Saule pariter, & a filio Absalon dicimus hoc eum fecisse (vt inquit Aug.) ne se committeret periculis præliorum, & forrassis extingueretur lucerna Israel, vnde a suis hoc petentibus sumpsit, non ipse præsumpsit, alioquin multos habuisset imitatores ignauiæ, qui eum crederent hoc fecisse, non consideratione vtilitatis aliorum, sed suæ perturbatione formidinis. Hoc ipsum dicimus de Paulo (vt paulò ante dictum est) ipse fugit vtilitati aliorum seruiendo, non ob timorem, & formidinem, quæ illum inuaserit. Sic etiam dicimus de Athanasio q̄ ipse fugit persecutiones impiorum fugiendo, non tamen penitus Ecclesiā deserendo, immo vt pro ea tuenda, & defendenda aliquandiu persisteret, se saluum, & incolumen reddidit, Deo tamen illum iuuante, & suam opem ferente. Sic etiam fecerunt de quibus loquitur Apostolus ad Heb. 11. quòd circuierunt in melotis, & in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti &c. Hoc ergo pacto, & his rationibus interdum aufugere non est culpa, nec dedecus, aut ignominia. Culpa autem est & quàm grauis

ac detestanda fuga, quę committitur ob
torporem, & ignauiam, ob formidinem,
ac pusillanimitatē, qua fuga fugisse pu-
tandum est illos Principes de quibus lo-
quitur Esaias. Sic etiam dicendum esse
arbitror de ea fuga, qua imbecilles Apo
stoli, & prorsus imbelles fugerunt dum
ministri Scribarum, & Pharisęorum ap
prǣhenderūt Dominum Iesum. Verum
si ita res habet, quòd fuga scilicet non
semper est culpanda, cur Dauid ps. 141.
videtur quodāmodo gloriari de seipso
dicens. Perijt fuga a me, & non est qui
requirat animam meam (vt tetigimus a
principio.) Ab illo enim fuga perijt, qui
nunquam fugit. Qui ergo illi sunt, qui
nunquam fugiunt? a quibus fuga periit?
Dicit Aug. super hunc psalmum, a du-
plici hominum genere fuga periit, vel
ab his qui iam sunt capti, carceribus in-
clusi, seu vinculis detenti. Alii sunt im-
munes a fuga, qui sunt fortes, cōstantes,
intrepidi, ac bene animati; qualis erat
Christus Dominus, quales fuerunt ple-
rique serui, ministri, & sectatores eius,
qui fuerunt membra viua huius capitis
quod est Christus, qualis etiam fuit quā-
doque ipse Dauid. Cum autem dicit non
est qui requirat animam meam, potest
duobus modis intelligi, vel non est qui
requirat, vt eam capiat, & amplectatur,
vel non est qui requirat animam meam
qui velit perdere eam. Quanquam er-
go Dauid protulerit hæc verba, nō ideo
tamen reiicit omnem fugam, cum &
ipsum viderimus aliquando fugisse, sed
ob instam, & rationabilem causam. Po-
test etiam quis fugere absque vlla reprę-
hensione ad euitandum maius malum,
vt de ipso Dauide supius testati sumus.
Multi etiam fugiunt persecutores, vt ce-
dant iræ, & furori eorum, sic profectò
legimus fugisse frequenter Christū Do-
minum; qui audiēs quòd Archelaus re-
gnaret in Iudæa pro Herode patre suo,
timuit illò ire, & admonitus in somnis
secessit in partes Galileę Matth. 2. & Lu-
cæ 9. agnoscens iram, & odium Phari-
sęorum aduersus ipsum secessit in deser
tum locum, & Ioan. 10. Dum quærerent
apprǣhendere eum Iudæi, exiit è ma-
nibus eorum, sic etiam Ioan. 7. habetur
q̄ ambulabat Iesus in Galileam. Non

A enim volebat in Iudæam ambulare, quia
quærebant eum Iudæi interficere; &
cum Iudæi tulissent lapides, vt iace-
rent in eum, ipse abscondit se & exiuit
de templo. De Christo autem quòd fu- *Ioan. 8.*
gerit aliquando turbam, & se abscon-
derit, dici potest pręter alias causas quia
nondum venerat hora eius.

Quidam etiam fugiunt hostes, eos
persequētes quoniam efficacibus signis
præuident Deum illis obsistere, & aduer
B sari, quemadmodum prudenter admo-
dum fecerunt Aegyptii, qui dum perse-
quentes Israelitas, & submergerētur in
mari rubro, dixerunt ad inuicem, fu-
giamus Israelem, quia Dominus pugnat
pro eis contra nos Exo. 14. Sic etiā dum *Exod. 14.*
Iosue pugnaret contra Amalech, fuge-
runt Amalechitæ, quia manus Domini
erat cum Iosue Exo. 12. Non secus con-
tigit Madianitis q̄ oppressi a gladio Do-
mini, & Gedeonis, vlulantes, & vocife-
C rantes fugerunt, vt habetur Iud. cap. 7.
Nonnè & Petrus vsque adeo dilectus a
Deo dum loqueretur cum Iesu præce-
ptore suo agnoscens, & perpēdens igno
bilitatem suam dixit. Exi a me Domine *Luc. 5.*
quia homo peccator sum, vt qui non au-
debat loqui, neque sistere vbi erat Iesus.
Fugiunt etiam nonnulli ne maculentur
& coinquinentur quorum fuga est per-
petuis laudibus celebranda, quemadmo
dum Ioseph Patriarcha ab vxore Farao-
D nis, rogatus vt dormiret cum ea ap-
prǣhensa lascinia vestimenti eius reli- *Gen. 39.*
cto pallio fugit, & egressus est foras, sic
etiam de plerisq. aliis viris, & mulieri-
bus loqui poterimus, quæ pro tuenda
pudicitia, & castitate euitarunt eius-
modi concubitus, & quascunque occa-
siones illos adeundi, vt de Beata Lucia
virgine, & Martire, quę cum iussu Pas-
chasii in Lupanar Duci iuberetur, adeo
fuit constans, & firma vt nunquam e lo-
E co dimoueri potuerit. Vnde non absq.
causa monens sapiens Eccl. 21. d. quasi a
facie Colubri fuge peccatū, sic & Susan-
na vt effugeret mortē æternā, non cura-
uit effugere manus impiorū Dan. 13. sic
& multi, vt eādem mortem effugiant, &
iram Dei, mox fugiunt quęcunq. trahūt
ad peccatum: quorum fuga est summe
cōmendabilis. Sed est aliud genus fuge

Pas-

bat Paulus 1. Corinth. 6. fugite fornicationem, nam oportet fugere, quæ nos persequuntur. Persequuntur enim, nos peccatorum illecebræ, persequitur libido, sed tu eam fuge tanquam furiosam Dominam, Quæ si te compræhenderit, nec die, nec nocte requiescere sinit, exagitat, vrit, incendit: fuge auaritiam, ne te anterius compræhendat. Fuge inuidiã, quæ non solum alienos, verum multo magis, quem posséderit, lacerare consueuit. fuge perfidiã ne te suis inuoluat

Matth. 10. hæresibus, vnde, & D[omi]nus ait Matth. 10. cum persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliã, quod si in alia persequentur in aliam fugite. Amen dico vobis non consummabitis ciuitates Israel, donec veniat filius hominis. Nec solum peccata; sed occasiones peccandi fugere necessum est. Quamuis. n. propter cupiditatem, carnis fuga nobis suadeatur, tamen melius fugit (inquit Ambrosius libro de fuga seculi cap. 4) qui fugit illecebras seculares, vt nemo teneatur diuitiarum suarũ sollicitudine, non thesauri cupiditate, non vitæ istius desiderio, sed directa animi intentione festinet ad gloriam regni cœlestis, properet ad coronam, &c. Oportet etiam euitare pericula, quoniam (vt ait sapiens) qui amat periculum, peribit in illo: hoc modo Rebecca consuluit filium suum Iacob vt recederet a fratre suo ne illum occideret, dicens, nunc fili mi consurgens fuge ad Laban fratrem meum in Haram, & habitabis cum eo dies paucos, donec requiescat furor fratris tui, & cesset indignatio eius Genesis 27. Sic etiam & Dauid fugit a facie Saul & Absalon, sic & Moyses a facie Regis Pharaonis ne eum aula regia coinquinaret, sic populus Hebræorum ab Aegyptiis non solum, vt eorum vitam tutarentur, sed ne eorum consortio coinquinarentur, vnde nobis suadetur, ne peccata solum, & occasiones peccandi sedulo eiuitemus, verum, & consortia, ac societates malignorum spirituum, & eo-

Tob. 1. rum consilia, vt habetur Tob. 1. fugiamus consortia hominum qui adorãt vitulos aureos, &c. ob quam causam fugit Loth è Sodomis, nec fugiens respexit eos, quorum conuersationes haud qua-

A quam desiderabat bene ergo & prudenter quis effugiet, si cor suum non imitetur peccatorum consilia, & cogitationes eorum; Bene fugiet oculus suus fugiat calices, & phialas, ne fiat libidinosus dum moratur in vino, bene fugies & tu, si oculus tuus aliena declinet, & lingua tua veritatem custodiat, bene fugies, si non respondeas imprudenti ad imprudentiam suam, & auferas gressum pedum tuorum ex ore insipiẽtium,

B sic Dauid gloriabatur d. odiui ecclesiã malignantium, & cum impiis non sedebo: sunt. n. quidam, qui fugiunt increpationes, & correctiones bonorum, vt ps. Ab increpatione tua fugient a voce tonitrui tui formidabunt, quorum fuga est perniciosa, & abhominabilis: de quibus etiam loquit[ur] Dauid ps. 30. Qui videbant me foras fugerunt a me: fugiamus malos vt ille. Iniquos odio habui & legem tuam dilexi. Sed dices, quo

C pacto, & qua ratione fugere, possimus, ac debeamus ex hoc sæculo? Dicit Ambrosius vbi supra c. 8. Qui habent vxores sint tanquam non habentes, & qui flent, tanquam non flentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur Præterit. n. figura huius mundi. Oportet ẽt expoliari veterem hominem, & indui eum, qui secundum Deum creatus est: sic ille qui relicta Syndone nudus profugit ab hominibus huius secu- 1. Cor. 7.

D li. Iterum dices, si nos fugimus, quo quæso fugere, & proficisci debemus ne in foueam cadamus? Respond. Dauid. Elongaui fugiens, & mansi in solitudine, & volauit inquã sic vt nicticorax in domicilio, & volemus ad cœlum, & qui non potest ad cœlum, uolet ad montes, & fugiat ad Vallestria. Sic segor transiuit ad montem, & saluus factus est. Gen. 19. sic Dominus Lucæ 21 consulebat d. qui in Iudæa sunt, fugiant ad Lucæ 21.

E montes, vbi mons Sion, & ciuitas pacis Hyerusalem erit locus quietis, & requietionis: fugiamus ad Deum, & ad ecclesiam sponsam eius, & ad donum gratiæ eius, q[uae] est turris illa fortissima, ad quam fugit iustus, & saluabitur Prou. 18. denique nos monet Deus per Esaiam nos fugere ab hoc seculo, & eleuare mẽtem ad cælestia. Hoc est enim fugere a secu-

lo, mori huic mundo. Sed orandum est, & cauendum ne dum volumus fugere ab hoc sæculo, & mori huic mundo, sit fuga nostra (vt inquit Christus apud Math. 24.) in hieme, vel in sabbato, nè videlicet vsq. adeo differamus, quò impedimēto aliquo detineamur, quemadmodum in hieme imbribus, vel frigore, & sabbato in quo proficisci nō licet detineamur ab itinere, hoc est. Ne tristitia, aut lætitia rerum temporalium fugam prorogemus; sic exponit Aug. in quæst. euāgelicis, lib 1. & lib. 2. de consensu euangelistarum, vbi per hiemem intelligit curam huius vitę & rerū temporalium, per Sabbatū verò crapulam, & ebrietatem. Cauendum est etiam ne dum venerit tempus, aut occasio fugæ faciamus, vt illi, qui (vt inquit Esaias) fugiunt ad equos, quippe qui pręsumūt sub vmbra, ac fauore dominorum, ac Principum huius seculi euadere quodcunque malum. Hi quidem absque vlla dubitatione maxime falluntur, ac decipiuntur, nemo enim est, qui possit effugere manum Dei, & eius resistere voluntati. D. autem Hier. per istos, qui fugiunt ad equos Aegyptiux. sensū anagogicum, interpretatur eos, qui confidunt in falsis magistris, & dogmatibus, & in incerto seculi, quales sunt heretici, qui Dei verba audire nolentes ad equos Aegyptios hoc est ad vmbras, & phātasmata confugiunt. Caueamus igitur ne vnq̄ eiusmodi homines vafros, & mendaces imitemur. Fugiamus ab hoc sæculo & moriamur huic mundo, (vt monet D. Ambrosius in libro de fuga seculi.) Sed est aliud genus fugę nequaquam prætereundum; sed magnopere commendandū, dum scilicet aliqui fugiunt, et spernunt honores, dignitates et commoda huius seculi, quemadmodum fecisse legimus dominum nostrum quē cum turbæ satiatę ex quinque panibus, & duobus piscibus voluissent rapere, & facere regem ipse fugit in montem vt habetur Ioan. 6. Sic etiam D. Ambrosius cum populus Mediolanensis maximè optaret, ac eniteretur eum eligere Episcopum, viriliter, & strenue obstitit, et renuit, quanquàm postea diuino spiritui fuit coactus obtemperare, sic etiam de multis aliis uiris praecipuis, ac mulieribus admirandæ virtutis & sanctitatis, qui gradus, honores, ac dignitates, vel nunq̄ uoluerunt recipere, uel quandoq. etiam acceptas prorsus abrenunciare, & huic sęculo se abdicare, uoluerunt, ut restantur historiæ. *Ioan. 6.*

Deniq. quid ultra quærimus de modis, et actionibus, aut causis quibus pleriq. fugiunt eum non desint per multi, qui non ob aliam certè causam nisi quia conscii suæ ipsorum prauitatis, et malitię perpetuò timent suorum scelerum tādem pęnas luere procul fugiunt, et hoc est quod d. Sal. Prouer. 28. Impius fugit nemine persequente. *Prou 28 & Leuit. 26.*

DISCVSSIO

DISCVSS. DE VISITAT. SVP. TEXTV CAP. VIGESIMIQVARTI ESAIAE PROPHETAE.

ET erit in die illa. Visitabit Dominus super militiam cæli in excelso; & super Reges terræ, qui sunt super terram.

POsteaquam Propheta loquitur hoc loco, & alibi sæpe in hoc eodem opere, seu libro de Visitatione, qua nos aliquando visitat Deus, operæ pretium duxi de ea uberius aliqd loqui, & ut in hac tractatione iuxtà ordinem doctrinæ pcedamus videbimus primum. Quid sit visitatio, & unde dicatur. Secundo quotuplex sit visitatio, Tertio, & ultimo qñ, & quõ, & a quibus fieri debeat ista visitatio, & quã ob causam fiat ista visitatio; & præsertim penes ipsum Deum videre necessum erit, qñ & qua ob cãm Deus nos visitet. Circa primũ dicimus iuxta cõem sententiam, quòd visitare, seu visito, cum sit verbum frequentatiuum iuxta vim verbi, nihil aliud significat nisi frequenter aliquid inuisere, seu videre, & communiter loquendo, solet accipi hoc nomen visitare, pro actu quodam amicabili, & officioso, dum scilicet quis ratione officii, ac humanitatis, & obsequii procedit, vel accedit ad videndum quempiam amicum, aut familiarem, seu potius consanguineum, aut affinẽ. Et quamquàm quis semel tantum perrexerit ad videndum aliquem ob eam causam, quam diximus, aut propter valetudinem, aut quicquam aliud expediens, seu necessarium, dicitur tamen visitauisse ab usu D propria significatione huius vocabuli, adeo quòd visitare dicitur nõ solum de ea actione, qua frequenter, & sæpe aliquem videmus, sed de ea qua peculiari quadam ratione dicimus aliquem videre: & veluti mox videbimus, ipsa visitatio non solum dicitur quando visitamus aliquem amicũ, aut propinquum,

A verum etiam in malam partem, ut puta quando quis ob aliquod facinus perpetratum corrigitur, aut affligitur supplicio: unde solet diuidi hoc nomen visitationis quòd quandoque sumitur in bonam partem, quandoque in malam; & ita possumus examinare alterum huius quæstionis articulum, quòd videlicet visitatio priori sua diuisione est duplex, altera bona, altera mala. Visitatio autem bona, laudabilis, & commendanda, *Visitatio duplex.* B dicitur esse triplex, una quæ fit gratia consolationis, beneficij, & humanitatis. Altera dicitur fieri gratia correctionis. Postrema quæ fit causa supplicij, & condemnationis. Visitatio autem mala potest & ipsa diuidi quoniam aliqua est mala ex se, turpis, & execranda; ut cum quis procedit ad visitandũ aliquem non gratia humanitatis, & officii, sed potius ut ei paret insidias, & aliquid mali moliatur, aut si fieri põt, ut aliquid ab C eo extorqueat, vel quod sit in proprium sui ipsius commodũ, vel quod sit in eius qui visitatur perniciem, aut si contigerit, eidem sit mortem allaturus; ut legitur de Ado, qui clanculum occidit Eglon Regem Moab, ut habetur Iud. cap. 3. & quemadmodum etiam contigit temporibus nostris de Henrico III. Gallorum Rege, qui fuit occisus à quodam religioso Ordinis Prædicatorum, sub prætextu litteras deferendi, & multis aliis idipsum contigisse facilè potest demonstrari. Quam multi itidem sunt, qui sub prætextu alicuius boni honesti, vel utilis pergunt visitatũ aliquam mulierem speciosam, ut cum ea possint ullam familiaritatem contrahere, quo temporis progressu detur opportunitas & occasio ea quandoque abuti. Eiusmodi visitatio est omnino damnanda, & reprobau-

probanda tanquam secundum se mala, A De hoc genere visitationis loqr Pro 19. videlicet timor Domini ad vitã, absque visitatione pessimi: est quidem aliud genus visitationis, quod re vera secundum se, & ex sui natura non est malum, verumtamen est malum huic, vel illi, v.g. Si quis verberibus corrigatur, aut iniuriis impetatur quòd male, & perperam se gesserit in officio ei demandato, aut si quis ob sua flagitia fuerit capitali supplicio damnatus, huic, dubio procul ta- B lis correctio, aut visitatio erit mala. At ex se sic exigente iustitia & bona intentione corrigentis, aut condemnantis, eiusmodi visitatio nunquam existimabitur mala. præcipuè si cedat in bonum eius qui corrigitur, aut reipublicæ: Cum .n. visitatio sit actus quidam, siue actio, & huiusmodi actiones denominationes sumant a fine, si finis (inquã) est bonus, actio est bona; si finis malus, actio pariter est mala, & dum medicus C visitat aliquem ægrotum, vt restituat ei sanitatem absque dubio visitatio illa est bona, & laudabilis quia finis est bonus. Nec refert eiusmodi actiones fore personales, ita vt quis per seipsum visitet quempiam, aut per internuncios, seù per Epistolas quocunque istorum modorum fiat, bona, vel mala dicetur habita ratione finis. Alij distingunt visitationem in diuinam, & humanam, & de vtraque nos sumus locuturi, quando D vtraq. conficie ex iis tribus partibus.

Cum ergo viderimus quid sit visitatio, & quotuplex sit iuxta vtranq. diuisionem, examinemus nunc singulas species, aut modos visitationis, laudabilis, & in bonam partem acceptæ Dicebamus enim tres esse, videlicet. Consolationis, correctionis, & condemnationis. Sic eas ad verbum exponit D Tho. & alii: visitatio consolationis est & ipsa multiplex, cum scilicet quispiam visita- E tur, ratione humanitatis, vel vrbanitatis, aut officij, quo quidem modo Beata Virgo Maria visitauit Elisabeth, nam vt habetur Lucæ primo. Cũ primum ipsa concepernt filium virtute Spiritus sancti, abiit in mõtana cum festinatione in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elisabeth, quæ cum

Species visitationis tres.

Luc. 1.

prius esset sterilis, sexto iam mense concepit filium in senectute sua, & ad eam inuisendam festinauit Virgo Maria, non quasi incredula de miraculo, vel dubia de exemplo, sed vt læta pro voto, religiosa pro officio, & vt audiuit salutationem Mariæ Elisabeth, exultauit infans in vtero eius, hoc est Ionanes Baptista, qui nondum erat natus. Visitauit etiam Dominus Deus Sarram, quæ & ipsa cum esset sterilis, cum primum fuit visitata a Domino ob inuit quę Deus ei promiserat, vt habetur Gen cap. 21. Visitauit etiam Deus Annam matrem Samuelis, cuius vuluam Dominus concluserat, quæ postmodum visitata a Deo post circulum dierum concepit, & peperit filium, vocauitq. nomẽ eius Samuel, eo quod a Domino postulasset eũ. Quid plura? nonne Dominus Deus nos quoque visitauit, cuius benignitatem, & munificentiam admiratus Dauid Psal. 8. dixit. Quid est homo quod memor es eius, aut filius hominis quoniam visitas eum? vbi D. Ambrosius inquit particulam istam. Quid est homo, cum despectu, et indignatione pronunciauit Dauid, ac si diceret. Fragilis, et caducus Adæ sequax qui veteri sit peccato genitus hunc, visitare dignatus es, cuius memor Dominus ei peccata dimittit, et misericordiæ sua dona largitur. Cum verò dicit filius hominis, huic voci assurgendum est., qui Dominum significat Saluatorem qui non vt ceteri mortales ex duobus hominibus natus est. Sed ex Spiritu Sancto, et Beatæ Marię semper Virginis vtero tanquam sponsus gloriosus de thalamo suo processit. De ipso homine memor fuit cũ Patriarchis de cœlo misertus est. Visitauit cum verbum caro factum est, et habitauit in nobis. Antea quidem visitauit hominem per inter nuncios, hoc est Prophetas, quibus de cœlo reuelauit misteria, quæ facturus erat, postmodum in persona sua nos vrsitauit oriens ex alto, dum venit ad illuminandos eos qui in tenebris, et in vmbra mortis sedebãt. Diuus Augustinus super eundem Psalmum loquitur de misericordia Dei erga hominem, vbt distingnit inter hominem, et filium hominis, vt per hominem intel-

Gen. 21.

1. Reg. 1. & 2.

Psal. 8.

Sup. cap. 2. Hab.

Aug. super Psal. 8.

ligamus

ligamus Adam, qui fuit homo, sed non filius hominis; Christus autem Deus, & homo, & filius hominis. Deus itaque fuit memor hominis per multiplicationem misericordiæ suæ. Visitauit verò filium hominis, cui sub protectione alarum suarum posito protendit misericordiam. Vbi aduerte q mysticè intelligit Aug. per hominem, qui portat imaginem terreni hominis. Per filium autem hominis intelligit eum qui portat imaginem cęlestis hominis, hoc est ipsius Christi. Memor est ergo ipse Deus ipsius hominis, sicut etiam, & iumentorum, quia in vtrosque exercet misericordiam suam, iuxta illud ps. 35. Homines, & iumenta, saluabis Domine, quéadmodum multiplicasti misericordiam tuam? Visitat autem filios hominis speciali munere gratiæ suæ, quemadmodum in eodem ps subdit Propheta dicens. Filij autem hominum, idest qui portant imaginem filii hominis, i. Christi, in tegmine alarum tuarum sperabunt, & Iob conformiter dicit Quid est homo quia reputas eum, & ponis erga eum cor tuum? Cap. 7. Visitauit ergo nos Deus primum per Prophetas vt diximus, & per sanctos Angelos, tanquã suos ministros, & quandoque etiam per actiones, & ministeria secundarum causarum, atque etiam per tribulationes, & angustias. vt paulo post dicemus in altero membro visitationis diuinæ, pariter & humanæ laudabilis, & commendandæ. Visitat etiam nos Deus sæpe numero p internas inspirationes. Eiusmodi visitationes magnopere exoptabant Sancti patres, propterea supplices rogabant ipsum Deum dicentes. Memento nostri Domine in beneplacito populi tui, visita nos in salutari tuo. Porrò quàm sit vtilis, & proficua hæc Dei visitatio de qua nunc loquimur testis est ipse Iob, cũ d. visitatio tua custodiuit spiritum meum. & Psalmo: visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam. Denique Esaias cap. 60. inquit. Ponam visitationem tuam pacem, & præpositos tuos iustitiam. Non audietur vltrà iniquitas in terra tua, vastitas, & contritio in terminis tuis & cætera quæ sequuntur in eo-

Psal. 35.

Psal. 105.

Cap. 10

Psal. 64.

Esa. c. 60.

A dem loco. Visitat nos Deus in prosperis, & in aduersis; in prosperis quidem ostendit Iob d. visitas eum diluculo, i. summo mane antequam oriatur dies. In aduersis verò ostendit Propheta eum inquit Psal. Probasti cor meum, & visitasti nocte, igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas, quanquam hęc sententia potest conuenientius adduci, qua Deus visitat inquirendo, & examinando mores, & vitam cuiusque, quàm

Cap. 7.

Psal. 16.

B si loquamur de visitatione, qua nos consolatione replet, & iucunditate. Pręter istas visitationes, quas nouimus Deum agere erga suas creaturas, quas etiam diximus fecisse beatam Virginem dum visitauit Elisabeth, & quosdam alios viros Deo gratos, & acceptos, dicimus eiusmodi visitationem fieri debere ab vnoquoque habente speciem, humanitatis, vel humanæ societatis, vt scilicet quisque debeat visitare fratrem suum,

C tanquam proximum, quia nobis præceptum est vt diligamus proximum, sicut nos ipsos, & primo Regum cap. 17. dixit Isai ad Dauid filium suum, postea quã iussit illi: vt deferret aliqua cibaria fratribus suis, visitabis, subdit. Fratres tuos sirectè agãt, & cum quibus ordinati sunt disce. Sed præter hoc humanitatis officium, debemus etiam visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, sicut phibet Iacobus Apostolus in epist.

1. Reg. 17.

Iac. cap. 1.

D sua d. Religio munda, & immaculata apud Deum, & patrem hæc est visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo Expedit etiam frequenter visitare infirmos cuius rei exemplum habemus ex amicis Iob, qui vt habetur cap. 2. venerunt singuli de loco suo audientes ipsum ægrotare condixerant enim. vt pariter venientes visitarent eũ, & consolarentur. & Ecclesiastici 7. d. sa-

Iob cap. 2.

Eccl. cap. 7.

E piens, non te pigeat visitare infirmum, ex his enim in dilectione firmaberis, & paulo supra inquit. Mortuo non prohibeas gratiam Non desis plorantibus in consolatione, & cum lugentibus ambula, quæ omnia conferunt ad rem nostram, quemadmodum etiam dixit Saluator noster: infirmus eram, & visitastis me: Matth 25. est aliud genus visitatio-

nis

nis vbique locorum satis commendatum, cuiusmodi est visitare pauperes, in carcere detentos, in captiuitate existentes, & denique in necessitatibus aliquod subsidium eis præbere. Sic enim præcepit Deus in lege veteri, vt habetur Deut. 15. ego (inquit) præcipio tibi vt aperias manum fratri tuo egeno, & pauperi, qui tecum versatur in terra. Deinde Psal 9.d ipse Propheta, siue alloquens ipsum Deum, siue quemcunque habentem facultatem vnde possit alios iuuare d. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor; & alibi. Beatus vir, qui intelligit super egenum, & pauperum, in die mala liberabit eum Dominus. Denique nulla est pagina, quæcunque sit illa, vbi non sint crebræ admonitiones, præcepta, & consilia quibus homines prouocantur, excitantur, & quodammodo impelluntur ad subleuandos hoîes in necessitate constitutos. Quòd si omnia alia veterũ, & modernorum testimonia deessent, verba Saluatoris sint satis, ad confirmandam, & roborandam hanc doctrinam; dum ipse æterna præmia pollicetur his qui ægenis, & in necessitate constitutis attulerint suppetias dum inquit. Esuriui, & dedistis mihi manducare, sitiui, & dedistis mihi bibere, infirmus fui, & in carcere. & venistis ad me. Contra verò his qui secus egerint, cum inquit. Nudus fui, & non operuistis me, infirmus, & in carcere fui, & non visitastis me. Est & alia visitatio quæ non erat postremo loco referenda, qualis est visitatio templorum, & quęcunque sunt loca pietatem redolentia, vt d. ipse Dauid ps.26. Vnam petij a Domino hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitę meæ, vt videam voluntatem Domini, & visitem templum eius. Hęc quidem visitatio templorum, quanquam ex deuotione, & cultu hominis religioso prodire videatur ad illud tamen visitationis genus facile potest reduci quod nos uocamus visitationem consolationis, ad quod genus etiam uolumus reduci uisitationem, qua solent Medici visitare infirmos, et ęgros, et malè se habentes; dum enim hi valetudinarios, & aliquo morbo laborantes adeunt, &

Psal.9. *Psal 40.* *Visitatio templorum* *Psal.26.*

A eosdem inuisunt, & quicquid opis, aut remedii eisdem necessarium fore iudicauerint, vel pro sanitate recuperanda, aut etiam pręseruanda adhiberi curauerint, dicimus eos visitare infirmos, & eosdem consolari.

Dicuntur etiam Pręlati, & Pastores animarum ratione officii, & muneris eisdem crediti, crebro suas dioceses inuisere, & oues sibi commissas percunctari, & inquirere, si quo ęgent remedio, aut subsidio, vt contineantur in officio, & si quid fuerit labefactatum, illud amouere, & in integrum cuncta restituere, quo animę eorum fidei concreditę salutem consequantur ęternam. Cuius rei causam pręter vetustos canones nuper in Concilio Tridentino, 21. Sess. cap. 8. de Refor. fuit decretum vt Episcopi tanquam Sedis Apostolicę delegati singulis annis visitent beneficia tam curata, quàm non curata, secularia, & regularia qualitercunq. commendata, etiam exempta, curentq. iidem Episcopi cõgruentibus remediis, omnibus incommodis congruentia adhibere remedia, & quęcunque fuerint impedimenta summouere. Et nos quoque nostris in Comitijs Generalibus statuimus, & ordinauimus qp Reuerendissimus Generalis semel in singulo sexennio, nisi ipse personaliter visitare voluerit, aut potuerit instituat viros probos & egregios, diuini honoris iustitię, & religionis pręcipuos zelatores, ac in sacris litteris sufficienter eruditos, per quos vniuersum ordinem uisitare faciat, &c. Ter. par. cap 6.

Hoc idem uisitandi munus obierunt Apostoli, ut habetur 15. cap. Act. Apost. ubi legitur quòd Paulus & Barnabas demorati Antiochię docentes, & euangelizantes cum alijs pluribus uerbum Domini, post aliquot dies dixit Paulus ad Barnabam. Reuertentes uisitemus fratres per uniuersas Ciuitates in quibus prędicamus uerbum Domini, quomodo se habeant, ubi uides hunc uisitandi morem fuisse apud Apostolos, & uerbi Dei ministros. Non secus fecisse legimus Dominum Deũ nostrum cum humano genere. Primum quidem uisitauit nos (ut a principio diximus) tanquam

Margin letters: B, C, D, E

cum aliqua vultus indignatione fieri debet iuxta illud Psalm. 140. corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me. Increpare enim est cum acrimonia, & asperitate verborum quempiam arguere. Et sequitur Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Et re vera qui sic corripit hominem, gratiam magis inueniet, apud eum, quàm qui blandè decipit. & Diuus Augustinus ad Marcellum d. quòd magis amat obiurgator sanans, quàm adulator dissimulans. Debet etiam ipsa correctio esse pia, & quadam quasi compassione humanę fragilitatis punire delinquentem. Vnde Prouer. 15. scriptum est. Quem diligit corripit, & quasi in filio complacet sibi. Vnde Prouer. 19. legitur, quòd virga, & correctio tribuit sapientiam. Expedit etiam eiusmodi correctionem fieri cum prudentia, & sagacitate, ne videlicet temere, & inconsultò fiat, sed prius constito de errore, & transgressione corrigendi, fieri debet, quoniam si fiat absque causa, & absque moderamine destruit potius quàm ædificet, & ipse delinquens potius exardescit, & commouetur, quàm emendetur, iuxta documentum Ecclesiastici 11. Priusquam interroges ne vituperes quenquam. sed cum interrogaueris corripe iustè, iuxtà illud Deuteronomij 16. Iustè quod iustum est exequaris. Iustè (inquam) debet fieri correctio, vt scilicet iusta sit causa corrigendi, vt verbi gratia, ille qui est corrigendus prius deliquerit, aut sit rationabilis suspitio, vel coniectura, ꝙ sit breui delicturus aut iam deliquerit. Hæc autem correctio debet fieri si peccauerit in te, idest te sciente, aut rationabiliter suspicante. Conuenit etiam in ea correctione haberi rationem finis, vt scilicet ad rectum finem consequendum fiat ista correctio, vt scilicet ille corrigatur, & non confundatur. Id quod nequaquam continget si ex charitate fiat, & non ex odio, vel quauis alia animi perturbatione, aut palam & coram omnibus, nisi publicè peccauerit: Sed dices, Christus Dominus publicè redarguit Iudam, qui quærebat illum tradere Sic etiam publicè Paul. reprehendit Petrum, dum in faciem ei restitit. Sic & ipse Ananiam & Saphiram repræhendisse legitur. Et mortis sententiam in eos protulisse, sed his obiectis respondet. Diuus Thom. 2 2. quæst. 33. articulo septimo, omnia hæc iusta, & rationabiliter facta: Iudas nanque grauiter peccabat, & velut inox damnandus, sub oscurè poterat repræhendi, non autem corrigi, sic & Petrus palam videbatur deliquisse: & ipse Petrus velut executor diuinæ iustitiæ condemnauit illos mendaces Ananiam, & Saphiram. Amots ergo hũi causis, & rationibus correctio debet esse secreta. Plures aliæ conditiones sacris a doctoribus solent afferri ad veram, vtilem, & summè necessariam correctionẽ conficiendã, sed quia non est nostri principalis instituti de natura, & qualitate correctionis hic tractare, propterea satis fore putamus quæ hucusq. diximus. Neque nos curauimus ponere discrimen inter corrigere, & corripere, sed velut verba Omonima hæc posuimus. Cum per hęc pauca monstrauerimus qualis debet esse correctio, facilè potest coniici, vel palàm dignosci qui, & quales debent esse correctores. Constat enim eos debere esse prudentes, sagaces, & pios; viros iustitiam, & misericordiam præseferentes; præsertim si de patrefamilias respectu filiorum, & de Iudice, & Prælato respectu subditorum, sensus habeatur, ita vt quandoque una istarum virtutum, quandoque altera, quandoque verò vtraque vtantur. hoc est iustitia, & seueritate in puniendo, misericordia uerò, & pietate in debitis terminis, & limitibus sistendo, & eosdem non excedendo. Debet denique qui uult correctoris officium pro dignitate, & utilitate delinquentium exercere, & hoc saluterferum munus obire, debet (inquam) esse prudens ad inquirendum, pius, & misericors ad ignoscendum, & iustus ad puniendum.

Diximus qualis debet esse correctio, pariter, & quorum munus est corrigere. Nunc breuiter uideamus quales debent esse qui corriguntur, & quales fieri solent postquam fuerint correcti. Dicimus enim prius eosdebere

Z

Marginalia: Increpare quid sit. — August. ad Marcellum — Prou. 15. — Prou. 19. — Eccl. 11. — Deut. 16. — Qui, et quales debebant esse correctores, & corrigendi.

bere esse dociles, patientes, ac obedientes, & admodum gratos erga eos, a quibus corriguntur, iuxta illud Prouer. 28. ubi dicit. Qui corripit hominem, gratiam magis inueniet apud eum, qui corrigitur, quàm qui blanda locutione decipit. Et Prouerb. 21. scriptum est. Qui
Prou. 21.
rectus est corrigit uiam suam. Et Ecclesiastici 10. Vir prudens, & disciplinatus
Eccl. 10.
non murmurabit correctus. Et profectò plurimum refert imitari Regem Ezechiam, qui (vt habetur apud Esaiam 38.) cum morbo quodam esset correctus a Deo, & postea sanitati restitutus in hæc uerba prorupit. Domine si sic uiuitur, & in talibus uita spiritus mei corripies me, & uiuificabis me; ecce in pace amaritudo mea amarissima. Con-
Isa. 38.
tra uerò sunt multi qui nolunt corrigi contra quos loquitur Sapiens Prouerb. 12. cap. d. Qui diligit disciplinam diligit scientiam, qui autem odit increpationes, insipiens est. Et cap. 13. d. Filius sapiens doctrina Patris, qui autem illusor est, non audit cum arguitur. Et cap. 15. d. idem sapiens. Stultus irridet disciplinam patris, qui autem custodit increpationes astutior fit. Propterea Prouerb. 3. monet quemcunque indigentem correctione d. Disciplinam Domini fili mi, ne abiicias, nec deficias cum ab eo corriperis, quem enim diligit Dominus corripit, & quasi Pater in Filio complacet sibi. Quæ verba accepit Diuus Paulus in eundem finem d. Quem enim diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit. Et alibi scriptum est. Quos amo corrigo, & castigo.

Prou. 12. Prou. 13. Prou. 15.

Sed nunquid quisque tenetur ex præcepto corrigere quemlibet deuium, & a recto itinere recedentem. Dico primum quòd cum præceptum sit affirmatiuum non tenemur quacunque hora hoc Domini præceptum exequi, & exercere, sed (vt diximus supra) habita ratione loci, & temporis, & cum opportunitas adest. Et primum quidem sunt quidam, qui adeo sunt pertinaces, & in malo obstinati, quòd non oportet eos corrigere, quoniam frustra esset omnis labor, & omnis operatio; quia scriptum est Ecclesiastes 7. Considera

A (inquit) opera Dei, quòd nemo possit corrigere quem ille despexerit. Super his verbis dicit Gregorius non esse mirum si a corde reprobo prædicator minimè auditur, dum quandoque ipse quoque Deus in his quæ loquitur resistentium moribus impugnatur 11. moral. cap. 5. Verum aduertendum est, quosdam reperiri qui non secus ac frenetici respuunt, & resistunt corrigenti. Vnde Augustinus ad Bonifacium inquit. Mo-

B lestus est medicus currenti frenetico, pater indisciplinato filio, ille ligando, iste cędendo, vterque tamen diligendo. Ipse tamen freneticus, & graui morbo laborans, non ideo medicum diligit, neque filius patrem, sed vterque mordendo, & blasphemando insurgunt aduersus corrigentem. Sic multi peccatores, ac delinquentes, dum ex charitate corriguntur a Prælatis, & suis superioribus, detestantur, & contra eos

C insurgere, & eos mordere & diffamare nituntur, vt rectè Prouerb. 15. d. Sapiens. Non amat pestilens eum, qui corripit se. Veruntamen non ob id, debet desistere Prælatus, aut pater, vel etiam frater rursus adire freneticum, & data leui quadam occasione, et opportunitate cum quadam lenitate, et mansuetudine rursus ipsum delinquentem corrigere, quovsque reuertatur ad semitam. Si qui tamen fuerint, qui nul-
Prou. 15.

D lo pacto velint corrigi sed terga vertant corrigenti, et eundem abhomineneur, ac effugiant omittendi sunt, et finere eos abire in viam suam. Contra quos dicitur Prouer. 29. Qui corripientem se dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus. Sunt tamen ex his, qui possunt corripi, et sunt utique corripiendi, sed data quadam temporis dilatione, dum scilicet quis hoc agens officium probabilibus quibus-
Prou. 29.

E dam signis agnoscit se frustra tuncillud attentare, at si post illam temporis dilationem rationabiliter poterit conijci, illum prius aberrantem ad se tantisper reduisse, poterit tunc ille moneri corripi, & redargui, q̄ si per hunc non potest, fortè per alium poterit. Quod si quisquā facinus aliquod palàm commisisset, quo plures iure scandalizarentur

tur potest, & debet vnusquisque ex debito charitatis illum corrigere, non propter eius vtilitatem, sed propter alios, ne scilicet videntes illud scelus tollerari sumerent occasionem quãdoque eadem, & fortè maiora cõmittendi, quo casu negligendum est odium eius, qui corrigitur, quandoquidem teste Chrysostomo melius est odiũ propter Deum, quam amor propter eum. Cum enim propter Deum diligimus, sibi debitores sumus, cum autem propter eum odio habemur, ipsum nobis debitorem constituimus; cuius rei exemplum habemus de Ioanne Baptista qui publicè arguebat Herodem, quòd ei non licebat habere vxorem fratris sui. Et Esaias qui vehementer dolebat, ac tristabatur cum diceret, væ mihi quia tacui, & maledictus ille perhibetur, qui prohibet gladium suum a sanguine. Et Ezechiel si non annunciaueris fratri tuo peccatum suum, sanguinem eius de manu tua requiram. Sed re vera difficile est rem habere cum his, qui sunt incircuncisi corde, & duræ ceruicis, quoniam (vt inquit sapiens) Prouer. cap. 9. Qui eradit derisorem, ipse iniuriam sibi facit, & qui arguit impium sibi maculam generat, propterea subdit. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, & diliget te. Sed dubium est nunquid oporteat, aut deceat eum, qui minor est arguere superiorem, & Prælatum, & videtur omnino decere maiorem, siue superiorem corrigendum esse, ne malo eius exemplo cœteri sumant occasionem peccandi: verum cum debito moderamine ista correctio fieri debet, præsertim si in his, quæ fidei sunt superiores errarent, cuius rei exemplum habemus io Dino Petro, qui cum esset Princeps Apostolorum, & quadam tenus in his quæ fidei suot errare videretur D. Paulus qui erat minor in faciem ei restitit, quia repræhensibilis erat, vt manifestè habetur ad Galatas cap. 2. Nec solum in his, quæ fidei sunt, verùm & quo ad mores si palàm deliquerint a minoribus sunt corrigendi, quoniam (vt habetur Prou. 17.) plus proficit correctio apud prudẽtem, quàm centum plagæ apud stultum, &

Prou. c. 9.

A prima ad Thim. 5. cap. d. Apostolus. Peccantes coram omnibus argue, vt & cœteri timorem habeant, vbi illa particula (coram omnibus) iuxta sententiam D. Thomæ in expositione huius loci debet iungi cum præcedẽti dictione, vt hic sit sensus, peccantes coram omnibus, idest publicè peccantes, argue: & non debet iungi cum ista dictione (argue) quoniam præceptum Apostoli esset contra præceptum Christi.

B Attamen est habẽda ratio personarum, non ita acriter, & audacter sunt arguendi maiores, & superiores, aut etiam Prælati, velut alii inferioris gradus, & ętatis cęteris paribus. Propterea monet Apostolus in principio eiusdẽ cap. d. Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem, vbi Caetanus d. Seniores potius hortari, quàm obsecrare debemus, vt rectè viuant, nec sint alicui offendiculo. Sunt postmodum plerique

C quos corrigi oporteret, & facilè se correctoribus subijcerent, & correctiones libenter exciperent, sed desunt qui eorum curam, & tutelam suscipiant, quorum quærelam, & lamentationem Ieremias Propheta Trenorum 5. cap. manifestat cum in persona eorum dicit. Pupilli facti sumus absquè patre. Matres nostræ quasi viduæ: hi quidem sunt malæ fortunati, sed longè peius qui cum habeant patrem, & matrem per-

D mittuntur pro arbitrio viuere, & suis voluptatibus indulgere, & vbi non timetur repræhensor iniquitas licentius perpetratur. Debeot ergo Prælati superiores ordinum, & patres familias visitare freqnenter sub eorum cura degentes non solum eo visitationis genere, quo humanitatis, & beneuolentiæ gratia fieri solet, sed hoc peculiari genere, & forma scilicet, vt corrigãtur, & emendentur delinquentes, & quæ fuerant la-

Verba Aug.

E befactata purgentur, & in integrum instaurentur.

Hoc genus visitationis Deus, & Dñus noster tanquã pater, & pastor Dominus, & conseruator omnium, crebro exercet erga hominum genus qui (vt inquit Apostolus) tanquã filijs nobis se offert. Quis .n. filius (inquit ipse) quem non corripit pater? Quòd si extra disciplinam estis

cuius participes facti sunt omnes, i. Si nõ vultis a Deo corrigi, & eius visitationem renuitis, ergo adulteri, & non filij, estis. Deinde, si patres carnis nostræ eruditores habuimus, & reuerebamur eos, non multo magis obtemperabimus patri spirituum, & viuemus? & illi quidem in tempore paucorũ dierum secundum voluntatem suam erudiebant nos, hic autem, i. Deus, erudit nos ad id quod vtile est in recipiendo sanctificationem. Et licet hęc disciplina, seu visitatio correctiua in pręsenti quidem videtur non esse gaudij, sed mœroris, postea verò fructum pacatissimum exercitatis, per eam reddet iustitiæ. Hæc quidem Paulus ad Hæbreos 12.

A

B

Nec perturbet is inquit Augustinus lib. de pastoribus cap. quinto, si quandoque Deus te flagellat, flagellat autem omnem filium, quem recipit. Flagellauit etiam vnicum filium suum, qui cum esset de eius substantia natus, ęqualis ei, in forma Dei, verbum per quod facta sunt omnia, cum non haberet vnde flagellaretur, factus est homo, & carnem induit, vt sine flagello non esset. Qui ergo non pepercit vnico eius filio vnigenito, parcet adoptiuo? Nec solum corrigit, & flagellat ipse Deus quoscunque homines inferioris ordinis, & conditionis, verum etiam Pastores, & Principes, & quoscunq. Reges terræ, vt ex cap. 34. ipsius Ezechielis, & ex multis locis, quæ habuimus apud Esaiam, & præsertim c. 13. vbi inquit in persona Dei visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum, & quiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam humiliabo. Verùm aliquos flagellat, vt corrigantur, quemadmodum legitur de Nabuchodonosor apud Danielem; & multos flagellat ad perpetuum interitum, vt mox dicemus de illa castigatione, seu visitatione quę est ad condemnationem. De priori castigatione habemus verba satis clara, & manifesta apud Dauidem ps. 88. vbi d. Si dereliquerint filij mei legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint, &c. visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. postea subdit. Misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in veritate mea. Et alibi dicit ipse Propheta castigans castigauit me, & morti non tradidit me. Et iterum. Disciplina tua correxit me in finem, & disciplina tua ipsa me docebit. Ita vt verè admodum dixerit ipse Salomon Prouerb. 27 Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis. Quæ verba profectò longe conuenientius aptari possunt, ac debent ipsis hominibus, & creaturis rationalibus, quàm ipsi Deo cui nullatenus, nec adulatio, neque odium põt attribui. Visitat ergo nos Deus quandoq. per flagella, & hoc quidem multipliciter. primum quidem per subtractionem gratiæ suæ, quo quidem flagello qd maius, & periculosius esse possit ego re vera non video, quandoquidem eius gratia destitutus, non põt non peccare. Quandoq. verò concedit, aut permittit quibusdam hominibus quicquid petunt, aut exoptant vt rõnabilius videatur aduersus eos trã suam exercere, & quibusdam etiam, vt eorũ patientiã, fidẽ, & constantiã testetur ac probet, denegat quos postulãt fauores, & auxilia, quemadmodum de Paulo Apostolo, & plerisque alijs sãctis martiribus põt facilè demonstrari. Visitat etiã nos Deus obsidione bellorum, varietate cõtentionum, multitudine seditionum, & variis persecutionibus, & impugnationibus infidelium, hæreticorum, Pseudo Christianorum, & plerunq. falsorum hominum qui sub prætextu pietatis, & amicitiæ plerunq. nobis officiunt, & multas tendunt insidias; hoc. n. sępenumero fit volente, aut permittente Deo, vt hac visitatione nos corrigat, emendet, ac puniat. Sed non solũ exercitiis istis, & pręssuris corporalibus nos exercet, fame, etiam, & peste, aliisue calamitatibus nos tẽtat, ac vexat, verum & incõmodis, ac damnis spiritualibus, vt postea dicemus. quod enim fame, & peste nos visitet aliquãdo ipse Deus nulla indiget probatione: scimus enim, & sumus experti quãta fuerit annonæ caritas sub anno 1590. & sub eodem tempore, & paulo ante quæ fuerit mortalitas, & contagiũ in vniuersa pęne Italia, & fortassis in ipsa Europa nos pprijs auribus audiuim', & aliqua ex parte, experti sumus,

C

D

E

Psal. 88.

Prouerb. 27

sumus, & manu contrectauimus: ita vt fuerit satis impletū quod prædixit ipse Deus, Leuitici 16. cum inquit. Visitabo vos in egestate, & frustra seretis sementem, quæ ab hostibus deuorabitur, vbi non solum nos punimur ob egestatem, & inopiam rei frumentariæ, verum & obsidione vrbium, & congressu hostium, & latronum. Vnde dicebat Aug. Propter te hostis irruit, inimicus obsedit, aduersarius tua pabula deorauit, tu esuris, & ille pinguescit. Tu famē horridam pateris, & ille de tuis pabulis suis vacat æpulis. Quid ergo facto opus est? nil profecto aliud nisi vt auertamur a culpa, & ab offensa diuinę maiestatis. Vnde nos arguit Diuus Augustinus sub his verbis d. Cur famem o miserrime pateris? cur inopiam teterrimam sentis? cur tanta pecunia laceraris? crescit famis quotidie pœna, quia quotidie crescit & culpa, perseuerant flagella, quia in populo perseuerant delicta. Propterea inquit, callida deinceps vita, damna peccata, delicta compesce, ad deum conuertere, tunc poteris hostes diuino adiutorio vincere, & cęlesti prælio superare. Hęc profecto, hæc (inquam) est ratio, modus, & via, qua flagella, vel deuitemus, vel superemus. Nec tristemur quia flagellamur, & percutimur, sed tristemur, doleamus, ac nos vehementer peniteat, sceleris perpetrati. Vnde idem Aug. flagella sua dolent homines, & causa qua flagellantur non dolent. Nullus sit de vulnere, ac flagello dolor, ac fletus, quandoquidem flagellum est medicina, & remedium contra peccata & quanquam nos hac ratione flagellemur, & videatur Deus nobiscum vehementer iratus, non ideo tamen hanc eius iram estimemus ad perditionem futuram. Facit enim hoc Deus (vt inquit Aug super Psal. 73) quod plerunque facit homo; aliquando quidem iratus homo apprehendit virgam iacentem in medio, & fortasse quacunque sarmentum, cędit inde filium suum, ac deinde proiicit sarmentum in ignem, & filio seruat vitam, & hæreditatem. Sic aliquando Deus per malos erudit bonos, & per temporalem potentiam damnandorum exercet disciplinam liberandorum. Et D. Hieron. super cap. 26. Esaiæ dicit quasi eadem verba, quod scilicet Deus quandoq. immittit flagella, vt quem per beneficia non sentimus, per tormenta discamus. Nota etiam, & memorię diligenter commenda quę supra ex Psalmo Dauid 78. adduximus, cum videlicet in persona Dei locutus est Propheta. Si dereliquerint filii eius legem meam, &c. visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in veritate mea. Vbi vide quæso quę conformitas, & connexio est in his verbis: prius enim loquitur Propheta in numero plurali dicens filii mei, & postea dicit: Misericordiam autē meam non dispergam ab eo. Hinc dicit Augustinus in quibusdam codicibus legi (non dispergam ab eis) sed emendaciores codices habent ab eo: at per hoc nihil est discriminis, aut difficultatis, quoniam per hunc, vel per eum in numero singulari intelligitur Christus filius Dauid, qui nunquam, neque in terra, neque in cœlo peccauit, qui quidem sedet ad dexteram patris, & interpellat pro nobis. Dixit igitur Dauid in persona Dei, si peccauerint filij mei, visitabo in virga iniquitates eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eo, hoc est a Christo filio meo, quod perinde est ac si dixisset a filiis meis, quorum tanquam membrorum Christus est caput. Sed notā postea quā loquimur de flagellis, quibus nos visitat Deus, multos esse Christianos qui tollerabiliter peccant, multi flagello a peccato corriguntur, emendantur, & sanantur, multi omnino aduersi dura ceruice obnitentes aduersus disciplinā patris, & ipsam omnino Dei hæreditatem recusantes, vt non possint vllo pacto recitari nisi inter eos, quicum talia agunt, regnum Dei non possidebunt, non tamen propter hoc remanebit Christus absque hæreditate. Non enim propter paleam frumenta interibunt, neque propter pisces malos nihil ex sagena mittetur in vascula, nouit Dominus qui sunt eius. Dicit enim Esaias cap. 15. secundum magnitudinem operis erit visitatio eorum. Qui enim ita

fuerint pertinaces in peccando, & difficile admodum à peccato se auerterint non visitabuntur à Deo, nisi visitatione condemnationis, vt d. ipse Deus Oseę 4. Non visitabo filias vestras cum fuerint fornicatæ. Diximus supra, Deum nos visitare inuasione militum, impetu bellorum, & congressione prædonum, latronum, & sicariorum; deinde fame, & peste, & alijs morborum generibus, quibus frequenter vexamur, & impedimur, vt re ipsa quotidie videmus. Sed præter istas visitationes corporales, quibus vehementer præmimur, & affligimur, sunt etiam visitationes quibus anima, & spiritus magnopere angitur, & perturbatur. Primum quidem bello spirituali, quo nemo ferè est hominum, qui nō assiduè vexetur, & commoueatur, dum scilicet caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Quot enim sunt, qui aut superbia, aut auaritia, aut concupiscentia carnis non maximè stimulētur, & vrgeātur? quo quidem stimulo vexabatur D. Paulus, neque poterat ex seipso ab eo liberari; propterea 2. ad Corinth. 12. Ne magnitudo inquit reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Sathanæ, qui me colaphizet, propter quod ter Dominum rogaui, vt discederet a me, cui tandem ipse respondit d. sufficit tibi gratia mea. Vexamur etiam & visitamur a Deo peste spirituali, quo morbo multis ab hinc annis vniuersus Christianus orbis contaminatus fuisse palàm perspicitur, & omnes fatemur, & ingemiscimus; quæ quidem pestis est ipsa hæresis, & falsa dogmata, quæ occuparūt mentes, & corda plurimorum; quæ quidem pestis, & spiritale contagium est longè perniciosius, quàm corporale, quemadmodum, & anima est longè præstantior, & nobilior corpore. Visitat etiam nos Deus inopia, & ægestate spirituali dum scilicet sumus destituti cibo spirituali, & viuifico, iuxta illud Amos Prophetæ per quem Deus comminatur dicens. Nōn mittam vobis famem panis, & vini, sed esuriem verbi Dei, neque debet vlli hoc videri dubium, quandoquidem teste Saluatore. Non in solo pane viuit homo, sed

A in omni verbo quod procedit de ore Dei. Propterea qui destituitur hoc cibo, non potest nisi vita destitui; vita inquam non corporali; sed spirituali quæ est multo desiderabilior, & præciosior, quàm sit vita corporalis. His ergo, & pluribus alijs modis nos visitare dignatur, si loquamur de eo genere visitationis, cuius finis est correctio, & emendatio interioris hominis: propterea hoc genus visitationis multis, & variis appellationibus in sacris litteris explicatur. Aliquando

B quidem vocatur plaga, seù contritio, vt Hieremiæ 10. Væ mihi super contritione mea, & pessima plaga mea: quandoque verò vocatur tribulatio, vt Dauid ps. 65. dicens. Imposuisti tribulationes in dorso nostro, & ps. 70. quantas (inquit) ostendisti mihi tribulationes multas, & malas, & conuersus viuificasti me. Quandoque vocatur ira, & indignatio, vt habet Hierem. cap. 30. Non

C auertet iram indignationis suæ Dominus, donec faciat, & compleat cogitationem cordis sui, & illud ps. 6. Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Vocatur item gladius iuxta illud ps. 7. Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrabit. Einsmodi visitatio correctionis nonnunquam aqua nuncupatur, quemadmodum ait Hierem. Trenorum 3. Inundauerunt aquæ super caput meum; vbi satis diligenter, & accuratè aduertit quidam satis eruditus, quod quemadmodum a- *Psal. 6.* *Psal. 7.*

D quæ præsertim inundantes, & cum impetu defluentes, non diù durant ita propemodum tribulationes quas Deus immittit, vt corrigamur, propterea dicebat Dauid ps. 17. de ipso Deo. Assumpsit me de aquis multis. Postremo, ne sim nimis tediosus in re tam nota, & perspicua dicimus eiusmodi visitationes nuncupari disciplinam, virgam, & *Psal. 17.*

E baculum; disciplina quidem vt dicit Dauid ps. 17. Disciplina tua correxit me in finem, disciplina tua ipsa me docebit. Hanc disciplinam suscepit etiam Christus in suis humeris, & in corpore suo super lignum sanctæ Crucis pro remissione peccatorum nostrorum, ideo dicit Esaias cap. 53. Disciplina pacis nostræ super eum. Dicit item Dauid. Vir- *Esa. c. 53.*

Psal.22 ga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Sed nota & conclude omnia hęc flagella, quę multo suntplura, quàm Psal.31. ego enarrauerim iuxta illud ps.31. Multa flagella peccatoris: attamen hęc omnia sunt præparata, & instituta a Deo ad nostram correctionem, ad quæ ferenda, & sustinenda nequaquam nos debemus reddi duri, ac pertinaces, sed prompti, & præparati ad quæcunque decreuerit Deus de nobis, peragenda Psal.37. ac perficienda vt Psal.37 dicebat Dauid. Quoniam ego in flagella paratus sum, & dolor meus in conspectu meo semper, quandoquidem hæc flagella ad salutem nostram nobis afferuntur, vt Tob.13. biæ 13. scriptum est. Tu Domine flagellas, & saluas. Sed cauendum est, & rogandus est Deus, ne visitet nos tertio genere, siue specie visitationis, dum scilicet visitat nos cōdemnando, & ad perpetuas pęnas subeūdas nos destinando. De qua visitatione loquitur Esa. cap.26. cum inquit. Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, vt visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum, & reuelabit terra sanguinem suum, & non operiet vltra interfectos suos. & in principio cap. 27. d. Propheta. In die illa, hoc est in extremo die iudicii visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super Leuiathan, serpentem vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum, & occidet cętum qui est in mari. Quid per Leuiathan intelligat Propheta facile est videre. Verùm pro maiori, & securiori notitia, multum præstabit videre Gregorium 4. Moral. cap.11. & sequentibus, loquitur .n. Propheta de visitatione condemnationis, qua Deus cōdemnat, immò potius corroborat, & confirmat condemnationem malorum spirituum. Dicit etiam Esaias cap. 10. visitabo inquit Deus super fructum magnifici cordis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius. Item cap. 13. inquit. Visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum, & quiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo. Plurimæ sunt huius rei apud hunc Prophetam, & alios sententiæ, & explicationes huius visitationis, quam

A Deus prædicit, ac minatur se facturum super impios, per duelles, ac obstinatos, propterea Esaias quasi compatiens conuersus ad eos, qui ita se gerunt aduersus Deum, & sanctos eius. Dicit inquam. Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longe venientis? Propterea Saluator noster omnes monet, vt sibi caueant, & prædicit causam qua tot calamitates sint nobis superuēturæ, nisi eius visitationem fuerimus amplexati. Dicit B enim. multas calamitates obuenturas Ciuitati Hierusalem, & consequenter his, qui fuerint eā imitati, eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ. Idcirco nos monet Princeps Apostolorum dicens. Humiliamini sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis. Vt autem deueniamus ad finem huius rei dicimus hæc tria visitationum genera vnico huius Prophetę vaticinio fore compręhensa dum sci- C licet in fine cap. 24. dicit hæc verba ex persona Dei. In die illa, idest vltima præsētis sæculi visitabo super militiam cœli in excelso, & super Reges terræ qui sunt in terra. Vbi si per militiam cœli intelligamus Angelos, & cœlestes spiritus, de quibus loquebatur Iob 25. cum d. Nunquid est numerus militum eius: visitabit eos Deus visitatione gaudij, & exultationis, conferens illis maiorem gloriam, & abundantiorē scien- D tiam, & notitiam misteriorum eius. Et ita habemus primum genus visitationis. Si verò per militiam cœli intelligamus, (vt inquit Gregorius) Sanctos Doctores, qui sunt velut Angeli Dei in cœlo, quorum militiæ arma non sunt carnalia, sed spiritualia, potētia Deo ad destructionem munitionum, nulli dubium eos etiam in terra esse velut Angelos, qui sunt in cœlo, sicut per Prophetam Malachiam dicitur cap.2. labia E Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est. Qui quidem quantalibet virtute fulgeant, esse tamen omnino sine culpa nequeūt, quia dum in hac vita degunt, aut luto illiciti operis, aut puluere cogitationis inquinantur: & hi proculdubio visitatione indigent correctionis. Qui tamen

sunt longè superiores Regibus, & Principibus, qui sunt in terra. Proinde Propheta præfert illos Regibus terræ.

Rursus per militiam cœli intelliguntur etiam ministri Ecclesię, & qui curam habent animarum, & seruiunt Deo: Nam sicut Angeli in cœlo ipsi Deo seruiunt, & ministrant, ita clerici, & qui seruiunt Ecclesiæ militanti dicuntur angeli in theatro Ecclesiæ, & assistere coram Deo, & ingredi militiam Christi, & fieri milites Christi: vnde & Paulus 2. ad Thim. cap 2. monet ipsum dicens Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo implicat se negociis secularibus, quæ verba debent intelligi de militibus primi ordinis, id est de iis qui verè, & toti se exponunt militiæ Christi, viri regulares, & qui relictis omnibus, sequuntur Christum, & prima ad Thimotheum cap. primo hortatur eum, vt militet bonam militiam, habens fidem, & bonā conscientiam, vbi vides Diuum Paulum appellare milites qui ministrant Ecclesiæ Christi, immo existimo verè posse dici milites Christi non solum qui ministrant Ecclesię, sed quicunque fidem Christi apprehendunt, & eius iugo colla submittunt; & hac ratione puto congregationem hominum sub fide Christi degentium appellari Ecclesiam militantem. Addo quod Ecclesia militans appellatur, quia semper in ea est colluctatio, & pugna.

At si per militiam cœli in excelso intelligamus, vt plerique, ipsos dæmones, & malignos spiritus, de quibus legitur Esa. 34. Tabescet omnis militia cœlorum: & ibidem. Indignatio Dñi super vniuersam militiā cęli. Proculdubio isti visitantur tertio genere visitationis, quod est per condemnationem, quia scilicet condemnātur ad perpetuos carceres vbi sempiterno igne cruciabuntur. Supplices rogemus omnipotentem Deum, qui sua benignitate, & clementia visitare nos dignetur visitatione correctionis, & castigationis, non autem condemnationis. & hæc pauca de triplici genere visitationis diuinæ pariter, & humanæ dicta sufficiant. Amen.

DISCVSSIO

DISCVSSIO DE LIBRO DOMINI SVPER CAP. XXXIIII. ESAIAE PROPHETAE.

A Voniam Esaias propheta in cap 34. monet vnũquẽque dili gẽter requirat in libro domini,& legat quæcunque mandauit Dominus, & spiritus eius congregauit, neque satis constat quis & qualis sit iste liber domini: consentaneum duxi super hac re paulisper discutere, & in medium aliquid afferre.

B Primum itaque, vt rem ab ouo inchoemus, videndum est quid sit liber in cõmuni, & vnde dicatur,& quot modis accipiatur, ne per æquiuocationem quis aliquando fallatur. Sciendum ergo librum de quo loqui intendimus nihil aliud esse, nisi corpusculum quoddam, confectum, & compactum ex pluribus folijs; seù pagellis in quibus, vel in quo mens nostra,& conceptus noster, prius in mente formatus, per quosdam caracteres, seù per quædam signa exprimitur, & manifestatur, & hoc ideo quia quicquid concipimus, & in mente formamus, vel aliunde excipimus facilè pereat, ac deleatur, cum memoria nostra sit suapte natura, valde labilis; idcirco oportuit quæ concipimus,aut ab alijs percipimus memoria tenere, aut alijs patefacere literis vtamur. Librum autem sic acceptum dicunt, olim fuisse genus corticis,satis tenue, quod in plures phyliras, seù membranas diuidi poterat, euiusmodi erant quæ papiris in Aegypto detrahebantur chartæque vsum præbebant. Vnde Cicero. 1. de natura Deorũ à Trunci obducuntur libro, aut corticę,quę sint a caloribus,& frigoribus tutioras. & Plinius libro 13. de naturali historia,cap. 12. Palmarũ folijs (inquit) primo scriptitatum; deinde quarundam arborum libris; indifferenter tamen, pro quouis cortice, positum inuenitur & quoniam libri,hoc est tenuiores, arborum cortices,cartæ olim vsum præbebant; codices quoque, qui ex his compaginari solẽt,libri dicti sunt, obtinuitq. vsus,vt quamuis mutata re, alijsq. innentis chartarum generibus, pristinum tamen nomen remanserit. librique dicantur,qui ex pluribus concinati sunt chartis,ex quacunque materia præparatis. Alias habet significationes hoc nomen, pro quibus vide Calepinum,& alios authores, à quibus ille desumpsit. Quis porrò fuerit inuentor litterarum non facilè potest sciri. Plinius in 7. naturalis historiæ cap. 56. refert multorũ sententias,quamuis ipse senserit ab Assirijs fuisse inuentas. Sed alij putant à Mercurio, alij, à Cadmo, & alij alios putant fuisse inuẽtores,quos refert ibi Plinius; Eusebius de preparatione Euangelica libro 10. cap. 2. videtur sentire Moisem primum Hæbreis litteras dedisse. Philo vnà cum quibusdam sensit fuisse Abraham,qui est longe antiquior Moise Nõnulli à filijs Seth inuentas fuisse litteras putauerunt. Sed de inuentoribus litterarum finis aliquid copiosius ediscere, lege Polidorum libro primo, cap. 6. vbi etiam reperies apud Aegyptios loco litterarum seù caractherum desumptas fuisse imagines aliquorum animantium, quibus quicquid mente conceperant exterius prodebant. Verùm vt scitè magis,& verè de inuentoribus litterarũ aliquid noscas, lege librũ de bibliotеca vaticana iã pridem æditũ Romę per Reuerendiss. patrem ac Dominũ, in sacris,prophanisq. litteris optimè versatum Magistrum Angelum, à Rocca Camertem nuper sacrario Domini nostri Papæ,& Palatij Apostolici,incredibili omnium lætitia præfectum sed vt cũque,vel vndecunq. dicatur liber, nos in presenti accipimus hanc vocem, pro eo quod cõmuniter accipi consueuit pro fasciculo multarum chartarum, seù foliorum, in quo aliquid scribitur, seù notatur;

Cic. 1. de nat. Deorũ.

tur; & liber sic acceptus multiplex est A & varius, ac diuersus secundum varias ac diuersas rerum, & materierum, quę scribi solēt tractationes. Nōnulli multò latius accipiūt huiusmodi significationē, vt videlicet quocūq. nos possumus doceri, &aliquid addiscere, appelletur liber, & sic aliqui distinguūt librū in librum naturæ seù creaturæ, in librum scripturæ, in librum diuinum, qui quandoque appellatur liber domini seù liber vitæ, & in librum humanum, B qui est liber conscientiæ, qui est peculiaris, & particularis cuiuscunque hominis; & penes istas huius nominis acceptiones dicemus, quòd solus liber scripturæ dicitur ppriè liber, reliqui verò dicuntur libri methaporicè & similitudinariè. Liber naturæ seù creaturę dicitur qui potest nos reducere in cognitionem Dei, & mirabilium operum eius vti Paulus ad Rom. cap. 1. inquit Inuisibilia Dei à creatura mundi per ea, quę C facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas ita vt sint inexcusabiles quicunque, supple, non cognouerunt Deum. & Sap. 13. cap. hoc idem habetur, videlicet. A, magnitudine speciei, & creaturæ cognoscibiliter poterit Creator horum videri. Quarè nisi simus omnino vecordes, & mente capti per hęc creata, & per vniuersum ipsum, cognoscere possumus potentiam, sapientiam, & bonitatem Dei, & admirabilem eius pruden- D tiam, ac prouidentiam de rebus ab eo productis. & D. Gregorius 26. mor. cap. 8. clarius hoc dicit Suspice cœlum, & intuere, & contemplare æthera, quòd altior te sit, ipsis enim rebus creatis, atque corporeis agnoscimus, quantum à creatoris nostri sublimitate distamus vt quasi quędā sit lectio mentis nostrę, species considerata creaturę. De libro autem scripturæ, & eius pręsertim de E quo nostra est principalis intentio multa habemus testimonia, in sacris litteris, & primum quidem occurrit ille locus, cuius caussa suscepimus hoc negocium, quando Esaias cap. 34. d. Requirite diligenter in libro domini & legite vnum ex eis non defuit, alter alterum non quæsiuit, & quod ex ore meo pro-

De lib. naturæ.

Paulus Ro. 1.

Sap. 13.

Gregorius 26. mor. 8.

cedit ille mandauit &c.

Nulli dubium per hunc librum intellexisse prophetam hunc librum ab eo editum, quo protulit hoc suum vaticinium, & reliqua de Christo Dei filio, misteria. & Sacramenta, de quo libro locutus est etiam Moises Deut. 31. cum dixit Leuitis Tollite librum & ponite eum in latere arcę fœderis domini. De hoc libro etiam locutus est cap: 8. cum ei præceptum fuit à domino d. Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis. Cum in hoc libro fuerit vaticinaturus magnum illud, & ineffabile misterium incarnationis dominicę quod virgo sit conceptura, & paritura filiū Dei quodquè hic filius ex ea nasciturus sit futurus maximè fortis & necessariò grandem oportebat esse eum librum, in quo talia erat scripturus. Alij vt Epiphanius, per librum grandem intelligunt vterum B. Virginis, qui ideo dicitur grandis, quia concepit & comprehendit incomprehensibilē lib 1 tom. 2. Hunc enim librum profectò quo ad litteram nihil aliud fore existimo nisi sacram scripturam, de quo libro dicitur Baruch 4 cap. Hic liber mandatorum Dei, & lex, quę est in æternum, omnes qui tenent eam peruenient ad vitam, qui autem dereliquerunt eam in mortem suprauenient. Cum etiam dicit Dauid in persona Christi ps. 39 in capite libri scriptum est de me absque dubio loquitur de libro psalm. in cuius principio loquitur de Christo filio Dei vt notum est aut per librum intelligit vniuersam sacram scripturam, quæ merito appellatur vnus liber, quia ab vno tantum authore videlicet Spiritu sancto est dictata, vt rectè d. D Hyeronymus. Hieremias etiam meminit cuiusdam libri, in quo scribentur agri empti pecunia, & imprimetur signum. Qui liber secundum D. Hieronymum, dicitur esse ille liber, qui in sacris litteris appellatur liber viuentium, & hic est ille idem de quo loquitur Dauid ps 68. Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur vbi d. D. Augustinus quòd aliqui dicuntur scripti in hoc libro non secundum rei veritatē & firmo, & stabili atramento sed secundum

psal. 68.

dum opinionem, & spem, seù inanem fiduciam eorum. Non enim inquit. Credendum est, qui verè sunt scripti, debeant deleri, quandoquidem Deus non est minus immutabilis, & inuariabilis, quàm fuerit Pilatus qui dixit. Quod scripsi, scripsi, imo longè verius constans & firmus, & fidelis in omnibus verbis suis & sanctus in omnibus operibus suis. Hieremias in eodem quoque capite loquitur de quodam libro signato, & posito in vase fictili; qui liber facilè potest intelligi verbum Dei repositum in vase fictili ratione humanitatis assumptę, idest conceptum in vtero Beatæ Virginis, ex purissimis eius sanguinibus, vt possit permanere diebus multis, idest in æternum. Præter hos libros, qui nuncupantur libri domini, quemadmodum Dei, de quo nunc sumus locutui; quique appellantur libri sanctarum scripturarum, puta vetus, & nouum testamentum, datur alius liber, qui peculiariter uocatur liber Dei, de quo
Exod. 32. scriptum est Exodi 32. vbi habetur Moisem dixisse ipsi Deo. Si non peperceris populo meo, peccatum ab eo perpetratum, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Cui Deus respondit. Qui peccauerit mihi, delebo eũ de libro meo, ubi librum illum, in quo scriptus erat Moises, & quidam de populo suo appellat suum librum. Ne autem credas Deũ, aut Christum eius filium librum vllum vnquam scripsisse, vt ostendit D Aug. lib. primo de consensu Euangelistarũ capite 7 necessario dicendum est per librum, qui appellatur Dei, quicquam aliud intelligere, quàm librum scriptũ, & signatum manu Dei, litteris, & caracteribus. Dicebat enim Aug aduersus Paganos, qui dicebant se libenter in Christum credituros, si quæ dicuntur de eo ipsemet scripsisset, & nõ Apostoli Dicit (inquam) Aug. non fuisse minoris authoritatis, ant excellentiæ Christum Dominum, quem ipsi fatebantur sapiẽtissimũ, & sanctissimũ, quam fuerit Pithagoras, Socrates, & qdã alij qui quãuis nihil ipsi scripserint, eorum tamen dictis indubitata fides fuit adhibita. Quarè si Christus, ant Deus nihil propriè scripsisse dicuntur, quid igitur per librũ

A Dei intelligendum est? Cui quæsito respondetur, hunc modum loquendi sano modo capiendum, vt dicatur aliquis liber, liber Dei, quia nutu, virtute, vel iussu Dei fuit in lucẽ editus & nobis.i. in nostrã vtilitatẽ propositus ac destinatus. Aut dicas deũ aliquid scripsisse, quia.s.ĩ mẽte sua aliqnid firmiter, & irreuocabiliter dr̃ ab æterno statuisse. Hic ẽt liber in sacris litteris appellat̃ liber vitæ, quẽ diuinam prædestinationem seù mentẽ
B diuinam, in qua sunt conscripti seù designati quicunque sunt re vera saluandi nuncupari solent Notitia etiam, quam Deus habet de prædestinandis potest dici liber vitæ. & hec notitia prædestinãdorum differt ab ipsa predestinatione, solum secundum rationem. Alij volũt librum vitæ dici notitiam, vel potius instructionem eorum, quæ fieri oportet, vt consequamur vitam æternam, quæ notitia, & instructio communiter habe
C tur per doctrinam traditam in vtroque testamento iuxtà illud Apostoli omnis scriptura diuinitus inspirata & c.2. Timo. 3. Ex quecunque scripta sunt, ad nostrã doctrinã scripta sunt. Quidam putarunt librum vitæ nuncupari librum illum, seù vitam illam gloriosam, qua Deus semper viuit. Sed hoc non est benẽ dictum, quia vita illa, qua Deus uiuit cum sit ei naturalis, & per essentiam, non oportebat scribi in aliquo libro, si
D cut vita aliorum, & notitia, quã Deus habet de alijs predestinatis ad vitam. Aduertendum tamen aliquos dici scriptos in libro vitæ, dum sunt in gratia constituti, & quatenus habent ordinem ad ipsam gloriam: at si cadant à gratia, non possunt dici absolutè scripti in libro vitæ, quia iste liber propriè respicit vitam gloriæ. Cum ergo dicebat Moises Exodi 32. ipsi deo. Dele me de libro, quem scripsisti; & ipse Deus pari
E ter dicebat. Qui mihi peccauerit, delebo eum de libro meo, loquebatur de libro, in quo qui scripti erant, erant quandoque participes gratiæ, non tamen ordinati ad gloriam, & vitam æternam; nam qui ex diuina predestinatione sunt ordinati ad vitam æternam non possunt ex eo libro de leri, vt docet D. Tho. p. parte. q. 24. art 3. Sed nota quòd huiusmodi

modi deletio nō importat scripturæ cessationē, sed mutationē de scriptis ī nō scriptos, vt q heri numeratus erat inter scriptos, lapsus hodie in peccatum, mutatus est, de scripto in non scriptum. Et, hac ratione dicitur deleri de libro vitæ non ex parte Dei, sed ex parte sui, vt qui erat scriptus non amplius est scriptus.

Sed quoniam hæc responsio est difficilis multùm, & non facilè potest capi, propterea Aug. (vt refert Nicol. de B Lira) alio pacto exponit ea verba Moisis, quod ex quadam confidentia, & familiaritate diuina, dixerit ea verba, tanquā certus Deum nunquam eum deleturum de libro suo. Liranus dat alias responsiones, alteram quòd Moises à sensu potius, quam à ratione ductus protulerit ea verba coram Deo: aut dicendum ea verba fuisse dicta ab eo secundum Hyperbolem, non autem quòd ita vellet, aut sentiret. Quisque accipiat eam so C lutionem, quæ magis satisfacit.

Danielis cap. 12. d. In tempore illo saluabitur populus tuus, omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro. & multi de his, qui dormiunt in terræ puluere euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium vt semper uideant. & quamquam psal. 138 scriptum sit. In libro tuo omnes scribentur, non ob id existimandum est eodem atramento omnes fore scribendos; verū dicit. Aug. su D per eundem psal. quòd in eo libro, qui nihil aliud est, quàm mens diuina omnes scribentur, tam perfecti, quàm imperfecti: perfecti quidem, vt persistant, & perseuerent in gratia supple, quā acceperunt, imperfecti verò vt proficiant, adeo quod quorumcunque Deus habet perfectam notitiam. Et nota optimè dictum mentem diuinam esse librum illū in quo omnes scribuntur, quoniam prædestinatio propriè loquendo non potest E dici liber, sed id quod scriptum est in libro; virtus autem diuina dicitur manus auxilium, præsidium, quo prædestinati deducuntur ad vitam et saluantur; sed quoniam mens diuina, virtus diuina, prædestinatio diuina, & essentia diuina sunt idem realiter potest vnumquodque vocari liber vitæ, seu liber Domini, quo-

A etiam nomine vocantur quæcūque scripta sunt de Deo, de filio Dei, de Sanctis omnibus, de prędestinatione bonorum, & reprobatione malorum, & quęcunque sunt ad nostram eruditionem litteris demandata. In libro Apoc cap. 5. dicitur quòd Ioannes vidit in dextera sedentis super thronum, librum scriptum intus, & foris, signatum sigillis septem. Dico per hunc librum nihil melius posse intelligi, quàm sacram scripturam, quæ habet litteram, & spiritum, & sic dicitur scripta intus, & foris. Alij dicunt hunc librum esse verbum Dei, seù Christum eius filium, habens diuinitatem, & humanitatem, & sic potest dici scriptus intus, & foris, quando diuinitas a nullo potest apertè videri, iuxta illud Ioan. 1. Deum nemo vidit vnquam. Dicunt alij sacram scripturam scriptam intus, & foris, quia continet, & recenset præterita, pręsentia, & futura. Dicitur habere sigilla septem, quia videlicet septem sunt Christi misteria, circa quæ versatur vtraque scriptura, vetus, & noua, scilicet incarnatio, passio, resurrectio, ascensio, dona spiritus sancti data discipulis in die Penthecostes, vocatio gentium, aduentus Christi ad iudicandum. Sunt quędam alia Christi misteria, & alia opera eius mirabilia, vt predicatio, miraculorum operatio, & alia quædam, sed illa septem sunt præcipua.

Legitur in sacris voluminibus de quibusdam alijs libris, ut libro fęderis, de libro clauso & inuoluto, de libro iustorū, & de libro bellorū, qui de oēs libri facilè pñt referri ad librū Dñi: Volumē.n. fęderis illud est in quo Deus iniuit fœdꝰ cū humano genere: liber clausus, & inuolutus, seù cōplicatus dubio procul alius nullus potest intelligi, præter uetus testamentum, quod absque lumine fidei, ac ductu Spiritus sancti non potest intelligi, aut explicari ab ullo intellectu, & hoc est quod prædixit Deus se facturum apud hunc prophetam cap: 34. ut uidentes non uideant, & intelligentes non intelligãt. quales fuerūt Iudæi pertinaces, & increduli philosophantes, & Heretici.

Per librum bellorum Domini quidā intelligunt librum numerorum De hoc libro fit mentio Numeri 21. De hoc libro

bro etiam locutus est Moises Exodi 17. vbi aperte bellum domini contra Amalech vocat bellum Domini: quidam vt D. Aug. habet hunc librum bellorum apud Aegyptios siue Chaldeos reperiri: alij dicũt hũc librum ad manus nostras nondum peruenisse, aut nondum fore translatum. Dicitur autem liber bellorum domini, quia scilicet iussu, & virtute Dei fuerunt peracta.

A

Secundo Regum cap. 1. fit mentio de quodam alio libro, qui vocatur liber iustorum, neque hic fortasse ad nos huc usque peruenit, sed aliqui dicunt hunc esse librum Geneseos, vbi pertractatur, & habetur sermo de iustis hominibus, & de rebus ab eis supra fidẽ omnium mirabiliter gestis, vt Abraham, Isaac, & Iacob, Ioseph, & quidam alij. Alij dicunt hũc esse librũ Regũ, vbi fit mẽtio de Prophetis, q̃ verè iusti, & sãcti fuere, vt Samuel, Natan, Dauid, & quidã alij.

B

Preterea apud Ezechielem cap. 2. datur quidã alius liber, qui erat & ipse scriptus intus, & foris, & scriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ: super quibus verbis D. Greg, libro 26. mor. c. 11. sic dicit. Quid enim hoc libro nisi diuina eloquia figurantur? quæ quia nobis lachrimas, luctusque præcipiunt, lamẽtationes in eo scriptæ referuntur. Carmen quoque, & væ continent, quia sic de spe gaudium predicant, vt in præsenti tamen præssuras, atque angustias indicent: Carmen, & væ continet, quia etsi illic dulcia appetimus, prius necesse est, vt hic amara tolleremus. Carmen, & væ discipulis predicabat dominus, vt dicebat Ioãnes 16. Hęc locutus sũ vobis, ut in me pacẽ habeatis, in mũdo p̃surã habebitis. Deinde super Ezechielem Hom. 9. dicit idem Greg. quòd liber iste datus Ezechieli erat scriptus intus, & foris intus quidem per allegoriam: foris per historiam. Intus per spiritualem intellectum, foris autẽ per sensum litterae simplicem, adhuc infirmantibus congruẽtẽ. Intus quia inuisibilia promittit, foris quia visibilia pręceptorum suorum rectitudine disponit. Intus quia cælestia pollicetur, foris autem quia terrena cõtemptibilia qualiter sint, vel in vsu habenda, vel ex desiderio fugienda preci-

C

D

Ioan. 16.

E

pit. Alia namque de secretis cęlestibus loquitur, alia verò in exterioribus actionibus iubet. In hoc libro scripto intus, & foris erant scriptę lamentationes, carmen, & væ. Lamẽtationes (inquam) quia in eo scripta est pęnitentia peccatorum. Carmen. uerò quia ibi pronunciantur gaudia iustorum. Væ autem quia illic habetur expresse damnatio reproborũ. Vt ergo peccata punias, lege (inquit) quæ in hoc volumine scripta sunt lamẽta, ut Ioelis 2. cap. Scindite corda nostra, & non uestimenta vestra. Vt de promissione gaudij consequatis lætitiam lege quæ in libro psalmorum reperies ut ps. 63. Beati qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. Vis in hoc volumine cognoscere uę quod in eo scriptum est? lege quod habes Math. 22. ubi ueritas dicit. ligatis pedibus eius, & manibus mittite eum in tenebras exteriores, ubi erit fletus, & stridor dentium. & Math. 25. Discedite a me maledicti in ignem æternũ qui paratus est Diabolo, & Angelis eius. & Esaias. ultimo. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. In hoc itaque uolumine reperies cuncta que ædificant, omnia quæ erudiunt, & cuncta, quæ ad peccata uitanda nos admonent. Rupertus etiam super Apoc. cap. 18. fere idem dicit, quòd carmen sempiternum sanctis, & electis promittitur, uæ omnibus impijs prædicitur, lamentationes uerò pęnitentes admittũt, vt in præsenti peccata sua confiteantur, ne perueniant ad illud uæ sempiternũ.

Ioel. 2.

Math. 25.

Notanda quidem sunt uerba Ezechielis, neque sicco pede pertranseunda, dum inquit. & uidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber, & expandit illum corã me, qui erat scriptus intus, & foris, & scripta erant ea quæ nos scripsimus. Hunc quidem librum inuolutũ ueritas expandit, quando discipulis aperuit sensum ut intelligerent scripturas, quem & nobis singulis quoque diebus expandit, modo aures præbeamus.

Hęc pauca dicta sint de libro scripto intus, & foris, & de alijs libris sanctarũ scripturarum, in quibus nobis indicuntur, & indicantur, quæcunque nos facere debemus, ut aliquando Dei gratia suffulti

ti perueniamus ad vitam æternam, neque vllam ob causam deleri vnquã possimus de libro viuentium.

Post hos libros, de quibus hucusque sumus locuti, datur apud Ioann. Apoc. 10. alius liber, qui datus fuit ei ab Angelo, vt illum deuoraret & cum deuorasset illum dicit quod erat in ore suo tanquam mel dulce, & amaricatus est venter suus, vbi D. Aug. super psal. 43. d. Quid est hoc? quod cum deuorasset librum erat dulcis in ore suo, & amarus in ventre? nisi quia præcepta summa, q̃ accipiunt spirituales non accipiunt carnales, & de quibus gaudent spirituales, cõtristantur carnales. Liber iste, in quo scriptum est, Vende omnia quæ habes, & da pauperibus, quàm dulcis est in ore Ecclesiæ, & ab omnibus spiritualibus factum est, omni verò carnali nequaquã.

Aut dicas eloquia Domini cum andiũtur, & percipiuntur sunt valde dulcia, cũ autem in opus ea volumus deducere, incipiunt esse amara propter repugnantiã spiritus, & carnis.

Diximus a principio huius digressionis quòd de pluribus librorum generibus in sacris scripturis frequẽter fit mẽtio, idest de libro creaturarum, de libro scripturæ, qui propriè dicitur liber. de libro Domini, seu diuino, qui appellatur quandoque liber vitæ, quo nomine appellanẽ etiam quandoq. libri sanctarum scripturarum. Postremò diximus reperiri librum quendam humanum, vnicuique proprium & peculiarẽ, qui quidem liber humanus, dicitur esse liber cõscientiæ, de quo Dan. 7. & Apoc. 20. fit mentio. qui apud Zach. cap 5. vocatur volumen volans, & apud Malachiã *Malach. 3.* cap. 3. hic liber appellatur liber monumenti; sic enim d & attendit Dominus, & audiuit, & scriptus est liber monumẽti coram eo, timentibus Dominum & cogitantibus nomen eius. Per volumẽ volans, & per librum monumenti D Hieronymus intelligit librum cõscientiæ, vt est videre in locis præallegatis, sicut etiam per libros apertos, de quibus loquitur Daniel cap. 7 & Ioann. Apoc. 20. cum inquit. & vidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt & alius liber apertus est,

A qui est vitæ i. secũdum Aug. vitæ vniuscuiusq. & iudicati sunt mortui, ex his quæ scripta erant in libris secundũ opera ipsorum; qui libri dicit Aug. lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 14. nihil aliud sunt, nisi quædam vis diuina, qua fit vt cuique opera sua bona, & mala in memoriam cuncta reuocentur, & mentis intuitu mira celeritate cernantur, vt accuset, vel excuset scientia conscientiam, atque ita simul omnes, & singuli iudicentur, & B hæc vis diuina accepit nomen libri, quia in ea quodammodo legitur quicquid à faciente recolitur. Sed nota quòd hi libri cum fuerint aperti coram Deo, non erũt omnes eiusdem caractheris, sed aliqui habebunt caractherem bestiæ, vt habetur Apoc. cap. 16. aliqui verò libri caractherem hominis, sed longè varium, ac diuersum; quidam enim libri habebunt caractherem ita lacerum, & obscurum, vt vix legi possit, quidam verò ha- C bebunt caractherem & litteras adeo corruptas & laceratas, vt neque etiam commodè legi possint. Erunt postea quidã alij libri, qui licet prius fuerint aliquibus erroribus, & mendis conspersi, vt & ij si difficilè admodum potuerint legi, sed postmodum adeò fuerunt excussi, & expurgati, vt purissimi, & pulcherrimi appareant. Postremo libri quidam coram iustissimo iudice videbuntur in illo extremo die Iudicij vsq; adeo diligẽ- D ter, & fideliter impressi, vt nulla omnino macula appareat, ac videatur. Priores libri, qui vix, aut nullatenus legi poterunt, sunt libri, in quibus nihil fidei, neque vllius legis est inscriptũ, quales sunt libri infidelium, quos non oportet penes eos discutiendos, & examinandos quicquam laborare, quoniam qui nõ credit, iam iudicatus est Ioan. 3. *Ioan. 3.* & Paulus ad Rom. 2 qui sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Alius liber est eorum E qui quamuis fidem fuerint professi, opera tamen fidei, pietatis, & misericordiæ nequaquam habuerunt, & hos libros oportebit discutere, & secundum opera eorum eosdem iudicare.

Tertij generis libros, qui etsi quandoque fuerint corrupti, & varijs erroribus inquinati, quia tamẽ fuerunt expurgati, & emundati, non oportebit iudica-

re &

re & censuris corrigere & emendare, sed velut optimè correctos approbare, & iuxta eorũ puritatem & excellētiā cõuenientem eis locum præbere. Libri vltimo loco à nobis adducti, in quibus ne iota vnum, aut apex perperam fuerit inscriptus, nequaquam discutientur, & examinabuntur, quia sunt absque vlla macula, & tuto, ac securè sunt ante thronum Dei, libri autem primæ vel secundæ classis, vtputa libri infideliũ, Iudæorum, & Hereticorum, atque etiam libri secundæ classis, quales sunt libri, & cõscientiæ malorum christianorum, ligati erunt ad lapidem, & proiecti in medio euphratrem, quò ibi penitus demergantur vt habetur Hierem. 51. & hoc est qd d. Ioann. in Apoc. quòd mors, et infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, et iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Reliqui verò libri tertij, et quarti generis, recondentur, et seruabuntur in bibliotheca, auro, et lapidibus preciosis exculpta, et exornata, quanquam aliqui in gradu quodam superiori, alij verò in loco inferiori vnum quidem et eundem locum habebunt in perpetuum, sed aliqui præter primum, et essentialem locum, habebuut aliquid magis, quidam uerò aliquid minus. Hoc est quod dicebat Saluator noster. In domo patris mei mansiones multæ sunt. Id quòd diximus pænes distinctionem, et diuersitatem, horum librorum desumpsimus ex D. Greg. 26. moral. c. 24. et 25. et ex aliis doctoribus, quòd scilicet in extremo iudicio omnes stabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque prout gessit in corpore suo siuè bonum, siuè malum: sed aliqui sistent non vt iudicentur, sed vt pereant, aut condemnentur, et hi sunt infideles vt diximus. Alii verò sistent ut iudicentur, et pereant, velut mali Christiani, quibus dicit ipse Christus. Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, et Angelis eius, esuriui enim, et non dedistis mihi manducare et c. vtrique peribunt, tam primi, quàm secundi, sed isti Iudicis verba audient, quia eius fidei saltem verba tenuerunt, illi vero in damnatione sua

A æterni Iudicis, nec verba percipiunt, quia eius reuerentiam, nec verbotenus seruare voluerunt. Tertii generis sunt qui iudicantur, et regnant, quia scilicet vitæ maculas, lachrimis tergere studuerunt iudicantur quidem, non vt condēnentur, sed vt approbentur, et admittuntur: sic.n. ait Xps Ioann. 5. qui verbum meum audit, et credit ei, qui misit me habet vitam æternam, et in iudicium non ueniet, sed transiet à morte *Ioan. 5.*
B in vitam. Reliqui non iudicantur, et regnant, quales sunt Apostoli, et viri vndequaque perfecti, vt qui reliquerunt omnia propter Christum, et ipsi cum eo Iudices erunt.

Sed dices non videtur homines damnatos, et peccatores resurrecturos in iudicio, cum Dauid psal. primo dicat *Psal. 1.* Non resurgēnt impii in iudicio neque peccatores in consilio iustorum. Dicimus impios esse resurrecturos, vt iudi-
C centur iudicio condemnationis, non iudicio discussionis. Nec solum peccatores adulti, verum etiam infantes, qui cum peccato originali discesserunt resurgent in iudicio, nec solum hi, verum et infantes, qui in maternis vteris moriuntur, et etiam qui in abortiuis fætibus ex hac luce transferuntur, quod probatur per verba Ioann. 5. Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei et Paulus prima ad Corint. 15. *1. Cor. 15.*
D ait. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in christo omnes viuificabuntur, vel uita corporali, uel spirituali.

Sed iterū dices. Quid causæ est qd in illo extremo die Iudicii homines fiunt, rursus iudicandi, cum vnusquisque post mortem iudicetur, et deputetur ad uitam æternam, uel ad ignem Inferni? et per prophetam Naum scriptum sit. Deus non iudicat bis in idipsum. Di-
E cendum, quòd post mortem vniuscuiusque fit iudicium quoad ea, quæ sunt animæ, vt vel condemnetur ad pænas æternas, vel ordinetur ad uitam æternam, & sic non oportet facere aliud iudicium, quia tunc anima sortita est quēdam immutabilem statum, quamquam anima, quę ordinatur ad vitam æternam non semper vt separatur a corpore fruatur

tur illo statu immutabili, quia quandoque impeditur ista fruitio per purgationem aliquorum delictorum in loco purgatorii. Quæ fruitio non differtur, ut tollatur, sed ut securius possideatur. Quantum autem ad ea, quæ sunt corporis oportet iterum facere iudicium, ut perfectè, & completè reddatur unicuique secundum opus suum, uel bene, uel male. Et hec sufficiant.

FINIS.

DE

PRAEFATIO AD LECTOREM IN SEQVENS OPVSCVLVM DE CONVIVIO.

PROPOSVERAM (amantissime lector) quosdam alios Tractatus ex varijs eiusdem Esaiæ locis desumptos, his paucis, quos post vniuersi Operis expositionem confecimus annectere: sed cum horum quos edidimus, & expositionis in eundem Prophetam impressio fuerit in longum adeò tempus producta, vt mihi primùm, & vobis deinde certò sciam fastidium attulisse, & quasi spem omnem eos fore vnquam finem habituros abiecerim, destiti, à, consilio, quanquam nonnulli opinantur labores iam confectos non satis properè in lucem emittendos esse. Nam sicut semen sparsum terræ, ibiquè inclusum, quo tardiùs enascitur, eo altiores agit radices, & vberius propagatur, sic & in his operibus edendis propemodum contingit, vt recte consuluerit, qui dixit. Nonum prœmantur in annum. Præterea quod ex his, quos edere cœperam, quidam longè accuratiorem poscebant indagationem. Huc accedit ratio longè grauior, & potentior, qua ab his laboribus auertere me cogitaui. Incideram enim in verba quædam Salomonis, Ecclesiastes cap. 1. vbi inquit, quod in multa sapientia multa sit indignatio, & qui addit scientiam, addit & dolorem. Non parum quoquè me deterruit dictum illud Apostoli 1. Cor. 8. scientia inflat. & idem Paulus ad Hæbreos 12. dicens. Omnis disciplina ad præsens videtur non esse gaudij, sed mœroris, & tristitiæ. Et apud eundem Salomonem habentur hæc verba. Qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria. Et alibi dicit. Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Vnde & Esaias velut temerarios, & nimis audaces arguit quosdam Hebræos, qui scire vias Dei præsumebant: sic enim legitur cap. 58. in persona Dei. Me de die in diem quærunt, & scire vias meas volunt, quasi gens, quæ iustitiam fecerit, & iudicium Dei sui non dereliquerit. Postremo Diuus August. in serm. 178. de temp. habet hæc verba. Qui videtur sibi nihil scire, si sciat hoc quod nesciat, plus alijs videbitur scire: Frustra ergo nitimur, & studemus, ac laboramus multa scire, & ea præsertim, quæ nostri intellectus capacitatem excedunt, veluti misterium Trinitatis, Do-

Eccl. c. 1. 1. Cor. 8. Prou. 18. Eccl. 3. Esa. c. 58. Aug. ser. 178

minicæ Incarnationis, & diuinæ prædestinationis: vnde Aug. eo loci alloquitur hominem sic insanum, & temerarium, & inquit. Lutum es, & vas figuli, & disputas de Creatore tuo? & ad naturæ tuæ rationem, seu cognitionem non potes peruenire, & curiosè quæris ea scire, quæ nec Angeli scire potuerunt? Non ergò sine caussa perplexus & anceps extiti pluribus rebus pertractandis, & alijs quæstionibus discutiendis, & enodandis, cum in multa sapientia multa sit indignatio, & qui addit
Eccles. 1. scientiam, addit & dolorem. Sed vide, quia fortè à sententia poteris dimoueri, & ab incepto nequaquam desistere, quandoquidem Biblia nuper correcta non sic legunt, sed ita. Qui addit scientiam, addit laborem, & reuera hoc est verissimum, neque vllam præseferre videtur difficultatem, quandoquidem multus in perscrutandis naturis rerum, & præsertim spiritualium, ac diuinarum occurrit labor: & quandoquè propter ipsius rei altitudinem, et profunditatem, vel propter varias opiniones, & sententias, quæ in ea interpretanda, & percipienda, seu possidenda frequenter occurrunt, in multos pleriq; labuntur errores. Et tunc dubio procul, non solum laborem, verum et dolorem sufferre coguntur ipsi perscrutatores vt quãdoq; oporteat eos dicere illud peruulgatũ, Non vis intelligi: non intelligaris, D. autem Greg. exponit hunc textum, videlicet. Qui addit scientiam addit laborem, ꝙ .s. cum scire incipimus quæ sint cęlestia gaudia, eo magis vt errorum nostrorum laqueos possimus euadere, flendo laboramus. In multa ergo sapientia, multa est indignatio, quia si æterna iam sapimus, concupiscere temporalia dedignamur. Sed reuertamur ad expositionem verborum, quæ communiter leguntur, videlicet Qui addit scientiam, addit & dolorem, eundem sensum videtur habuiße D. Hieronymus
Ho. 10. sup Ezech. in expositione huius loci. Dicit ergo D. Gregorius quòd scientia addit dolorem, non quidem omnibus, sed ijs, quibus displicet ea peregisse, quæ displicent ei, qui creauit omnia, dum scilicet illi placere studebant, vti debebant. Gignit etiam dolorem in ijs, quos pęnitet ea fecisse, quæ displicent Deo, & sunt contra omnem rationem, & iustitiam; sed ita displicent, vt vereantur amittere bona temporalia, sicut legimus de
Vi. q dicit D. Hier. super ijs verbis.
3 Reg. 21. Achab Rege Samariæ qui (vt legitur tertio Regum 21.) cum esset reprehensus ab Elia Propheta, quòd fecisset malum in conspectu Domini, & propterea perditurus esset Regnum, scidit vestimenta sua, & operuit cilicio carnem suam, ieiunauitquè, & dormiuit in sacco, & ambulauit demisso capite: tunc dixit Deus ad Eliam. Nonne vidisti, humiliatum Achab coram me? & ideo quia humiliatus est mei caussa (dicit Deus) non inducam malum in diebus eius. Vbi notat D. Gregorius quòd si Deus est adeò misericors, quòd mæror amaritudinis, & pænitentia eorum, qui timent amittere temporalia placuit ei quantò magis placebit Deo pænitentia eorum, qui timent ammittere ipsum Deum? velut ipse Ezechias,
Isa. c. 38. qui dicebat. Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ & Dauid. Lauabo per singulas noctes lectum meum; & lachrimis
Psal. 6. meis stratum meum rigabo. Sunt ergo aliqui, quibus scientia, & notitia legis affert dolorem, quia cum Dei præcepta contempsissent, dolent

lent se ea commisisse, non propter Deum, sed propter pœnam, quam timent se aliquandò subituros. Sunt quidam alij, in quibus scientia, & cognitio cœlestium bonorum affert dolorem, quòd cum se à cœlesti patria nimium distare, vel abesse videant, vehementer dolent, & contristantur; nimisquè graue illis videtur, in huius vitæ exilio tandiù permanere, nequè cessant continuò flere, & se lamentis afficere vel affligere, nihilquè eis plus placet, quàm hæc sua amaritudo. Vnde Dauid plorabat, ac tristabatur. d. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est. D. Aug. 4. de Trinitate cap. 14. idem fermè sentire videtur, cum ait; quòd habens scientiam infirmitatis suæ, apposuit dolorem. Dolorem inquam peregrinationis ob ingens desiderium patriæ suæ, & conditoris eius Beati Dei sui. In tract. verò de spiritu, & litera, cap. 14. sic habet. Qui apponit scientiam, apponit dolorem, non quia lex, & scientia legis sit malum, sed quia mandatum nouum habet in littera demostrante, non in spiritu adiuuante, ideirco, Qui addit scientiam; idest qui vult arripere mandatum scriptum in lege, addit dolorem, quia sine spiritu adiuuante nequaquam potest illud implere. Mandatum enim, quod exequimur, si fit timore pœnæ, non amore iustitiæ, fit seruiliter, non liberaliter. Non enim est fructus bonus qui de charitatis radice non surgit. Hæc August. D. Tho. 1. 2. art. 4. quæst. 38. dicit. Qui addit scientiam, addit dolorem, verum esse, non propter ipsam scientiam, sed propter difficultatem inueniendæ veritatis, præsertim cum ingens adest desiderium illam attingendi, aut etiam quia per scientiam multa proponuntur, & afferuntur, quæ voluntati, & appetitui humano contrariantur: & sic non ex parte scientiæ, sed ex parte rerum cognitarum scientia affert dolorem. Et memini me audiuisse à quodam Theologo satis erudito, dum Paduæ studijs incumberem, quòd si alicui latrunculo, aut homicidę indicetur ab vllo hominum, quod erit suspendendus, aut decapitandus, notitia illa non displicebit ipsi, sed res illi denunciata, aut manifestata summopere displicebit. Scientia enim & notitia quęlibet perficit intellectum, sed res obiectæ intellectui quandoquè displicent. Ego autem (pace omnium) dixerim, quòd hęc propositio. Qui addit scientiam, addit dolorem, veritatem habet cum quis vult plus sapere, quàm oportet sapere, & ea curiosius exquirere, quæ scire non multum refert. Non ergo scientia est fugienda, aut euitanda propter verba Salomonis, quanquam ipse fuerit omnium sapientissimus. Propositionem autem illam Pauli Apost. 1. ad Cor. 8. Quòd scientia inflat, Aug. vbi supra idest 4. de Trin. cap. 4. sic exponit. Quòd si quis apponat scientiam scientiæ, idest præponat scientiam & considerationem proprię infirmitatis, & imbecillitatis magisquam scientia materialium, & cœlestium rerum, eiusmodi scientia non inflabit, & in Epist. 119. ad Ianuarium declarat eandem propositionem, quomodo scilicet scientia inflat, & charitas ædificat. Sic enim inquit. Scientia debet adhiberi velut quædam machina, per quam structura charitatis assurgat, quę manet in æternum, etiam cum scientia destruetur, quę scientia ad finem Charitatis adhibita multù est vtilis, per se autem

Ps. 119. Aug. 4. de Tri. c. 14. De spiritu & littera cap. 14. D. Th. 1. 2. q. 38. ar. 4. 1. Cor. 8. Aug. 4. de Tri. cap. 4. Epist. 119. ad Ian.

12.de Tri. cap.14. *sine tali fine non solum est superflua, sed etiam perniciosa. Et 12. de Trin. cap. 14. d. quòd scientia habet modum suum bonum, nisi quod in ea inflat, vel inflare solet, ęternorum charitate vincatur, quæ non inflabit, sed quam maximè ędificabit. Dicebamus autem, quòd prohibemur quandoquè altiora quærere, & velle scrutari diuinæ maiestatis celsitudinem, quia reuera, vt paulò ante dicebamus non oportet sapere, plusquàm oportet sapere. Quod etiam dicit Aug. serm. de temp. 178. quòd multò laudabilius est profiteri se nihil scire, quàm secus. Facilè potest responderi hòc fieri debere propter humilitatem, tum etiam propter veritatem, quia auctore Themistio, ea quę scimus sunt minima pars eorum, quę ignoramus, non tamen ob id intendit August. damnare eos qui quęrunt & dicunt se aliquid scire. Et loco mox adducto D. August. alloquitur hominem insanum, & temerarium & inquit. Lutum es, & vas figuli, disputas de Creatore tuo, & ad naturæ suæ rationem non potes peruenire, & quæris curiosè scire, quod nec Angeli scire potuerunt. Quæ omnia confirmant, quæ iam diximus.*

Serm.178.

Quod autem dicebamus de Paulo Apostolo, qui dicit ad Hebræos 12. Omnem disciplinam in præsenti non esse gaudij, sed, mæroris, nihil est aduersus eos, qui tuentur scientiæ adeptionem esse gaudij, non mæroris præsertim cum Iacobus, dicat. Omne gaudium existimate fratres cum in tentationes varias incideritis, scientes q; probatio fidei vestræ patientiam operatur. Quoniam reuera si scientia qualibet, aut disciplina conferatur ad notitiam, quam habebimus in patria, est potius mæroris, quàm gaudij; propterea subdit Apostolus, postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ. Non ergo per has auctoritates, aut consimiles euitanda est scientia, cum Propheta Dauid supplex, & magno cum affectu rogat Deum dicens. Psal. 118. Bonitatem, disciplinam, & scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi. Et post pauca. Bonum mihi lex oris tui, super millia auri, & argenti. Non ergo est malum scientiam expetere & desiderare. Sed dices cur Propheta iungit hæc duo. Disciplinam & scientiam doce me, nonnè satis erat alterum horum expetiuisse, & postulasse? nequaquam (inquit Aug.) quoniam disciplina, & scientia non sunt pœnitus idem sed vnum fouet alterum. Ne quidem scientia magnitudine sua præcedat magnitudinem Charitatis, vt scilicet homo potius infletur, quàm ædificetur, apposuit disciplinam idest eruditionem, vt scilicet pro Deo libenter sufferat omnes passiones. & tristitias, & cum tanta fuerit Charitas in homine, & dilectio, vel amor erga Deum, & proximum, vt tribulationibus non possit extingui, quas adhibet disciplina, tunc vtilis erit scientia, qua nobis innotescet, quid mæreamur, & quæ a Deo donata sunt nobis, cuius beneficio scimus nos ea posse, quæ nequaquam poteramus. Quamuis ergo multæ propositiones, præter eas, quas adduximus, ex sacris litteris desumantur, quæ videntur damnare, & repellere eos qui scientiæ indagandæ operam nauant, nihilominus multò plures, & propè innumeras facilè est reperire, quibus contrarium demonstratur, & suadetur: Et primo quidem

quidem se offert illud Esaiæ verbum cap. 5. vbi dicit. Populus meus captiuus ductus est, quia non habuit scientiam. Et Oseæ 4. habetur. Conticuit populus meus, eo quòd non habuerit scientiam, & tu (inquit Deus) quia scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi, & quia oblitus es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum, & ego. Item Prou. 19. legitur. Vbi non est scientia animæ, non est bonum. Et cap. 27. idem inquit. Cor rectum, inquirit scientiam. & 29. habet. Impius ignorat scientiam. & Sap. 13 dicit idem Sapiens. Vani sunt sensus hominis, in quibus non subest scientia Dei: & Ecclesiastici 4. In lingua sapientiæ dignoscuntur omnes: & præterea nonnè primò Regum legitur. cap. 2. scientiarum Dominus Deus est? & ab eo præparantur cogitationes, & ab eo datur alicui sermo sapientiæ, alicui sermo scientiæ, & alijs alia dona conferuntur, quæ nisi bona forent, atquè peroptima non darentur a Deo, a quo omne datum optimum, & omne donum perfectum; & vsquè adeò præcellit hoc scientiæ donum, alia dona, quæ passim nobis ab optimo Deo conferuntur, quòd Ieremias cap. 9. vel Deus per Ieremiam protulit hæc verba. Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, neque diues in diuitijs suis, sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire, & nosse me. Et Saluator noster Ioan. 5. monebat Scribas, & Pharisæos dicens. Scrutamini scripturas, quoniam ipsæ testimonium perhibent de me. Nequè te moueant, verba Esaiæ quibus repræhendit Hebræos, qui volebant scire vias suas, & opera sua scrutari cap. 58. quoniam vt subdit id ipsi faciebant, quasi gens quę iustitiam fecerit, ita vt illi præsumerent se tutò posse Dei secreta, & Dei ordinationes. & consilia perscrutari. Non igitur malum est, nequè repræhendendum expetere scientiam, quoniam vt inquit Diuus Augustinus 12. de Trin. cap. 14. sine scientia nec virtutes ipsæ, quibus rectè viuitur possunt haberi, per quas hæc vita misera sic gubernatur, vt ad illam, quæ verè beata est perueniatur æternam. Ponit tamen Aug. discrimen inter eam scientiam, qua contemplamur ipsum Deum, & qua benè vtimur temporalibus rebus, quoniam illa sapientia, hæc verò scientia nominatur, quanquam aliquando confundantur ista duo nomina. His ergò rationibus, & sententijs permotus decreui reuocare sententiam, & acquisitioni scientię omnem conatum & operam adhibere: nec timeo, vt labor, & dolor ab hoc opere me deterreat. Sed si volumus ritè eam capessere, & obtinere, operæ precium est imitemur Dauid Regem, qui ob id Deum supplex rogabat dicens. Bonitatem, disciplinam, & scientiam doce me; nam quid est aliud docere (vt inquit Aug.) quàm scientiam dare? Vide Psal. 113. Conc. 17. Et hæc duo, idest disciplina, & scientia ita sunt connexa, vt alterum sine altero esse non possit. Nemo enim docetur nisi discat, & nemo discit, nisi doceatur. Sed aduerte, quòd aliud est Præceptorem docere, & aliud est eundem dicere. Si enim preceptor dicat, & ostendat discipulo, quę oporteat scire, & ille non didicerit, quia scilicet non percepit, non compræhendit, non intelligit, quod præcepit Doctor, non dicitur iste didicisse, nec ille docuisse; sed vt hic verè doceat, &

[Margin notes: Esa cap. 5. — Oseę c. 4. — Prou. 19. — c. 27. 29. — Sap. c. 13. — Eccl. 4. — 1. Reg. c. 2. — Iacob 1. — Hiere. c. 9. — Ioan. 5. — Aug. 12. Tri. c. 14.]

ceat, & ille verè addiscat, oportet doctorem alia actione intellectum discipuli excitare, & mouere: & propterea dicebat Dauid eodem ps. Da mihi intellectum, & scrutabor legem tuam. Et custodiam illam in toto corde meo. Rogemus ergo Deum, vt nos doceat, & ita doceat, (inspirando scilicet, & mouendo intellectum nostrum) vt possimus addiscere, & apprehendere, quæ ille nos docet. Docet (inquam) nos Deus (inquit Aug.) inspirando bonitatem, & dilectionem Charitatis: docet disciplinam temperando tribulationes, & angustias, docet scientiam insinuando cognitionem. Sic ergò poterimus aliquid addiscere absque multo labore, & dolore. Itaquè Dei bonitate, & auxilio confisus si vita erit superstes, & incolumis, & suppetias habuero ad hoc meum consilium exequendum, non deero meorum studiorum (qualiacunquè sint) alios facere participes. Nunc verò Opusculum quoddam de Conuiuio post vniuersi Operis expositionem in Esaiam adiecimus: Quod quidem in tres tractatus partiri visum fuit, quemadmodum tria in vniuersum Conuiuiorum genera solent reperiri: De quibus haud rarò apud varios auctores non modica, nec obscura, aut parum iucunda fit pertractatio. Horum quædam non iniuria, iurè meritò appellari solent ac debent Conuiuia prophana. Et hæc non eadem ratione, nec penès eundem sensum ac modum fieri contingit. Quædam verò sunt Conuiuia, quippè quæ honesta, laudabilia, ac Religiosa possunt nuncupari. Postremum idest, quod postremo loco explanandum sumpsimus, quodquè verè, & propriè potest appellari primum, & præcipuum Conuiuium, illud inquam est, quod Deus parat, & conficit Angelis, & hominibus tum in hac via, tum in Cœlesti Patria.

Itaquè Deo iuuante, & nostrum intellectum excitante, & inspirante aggrediemur præfatum Opus, de Conuiuio, quod Illustriss., & Reuerendiss. Archiepiscopo Braccarensi Domino August. de Castro nunc Nostri Ordinis professo D. Fratri Augustino de Iesu omni virtutum genere ornatissimo, meiquè imprimis amantissimo donare, ac dicare decreui. & in hoc opere prosequendo conabor imitari apes, quæ solent singulis insidere floribus, atquè inde quicquid ad rem suam conducit excipere; sic propemodum ego sum facturus, ex probatis quidem auctoribus, quæ mihi ad rem facere videbuntur. Accedas ergo benigne lector, & quæ tibi grata videbuntur libenti animo, & alacri vultu non dedigneris accipere. Bene in Domino Vale.

ILLVSTRISSIMO

ILLVS.MO ET REVER.MO D. AVGVSTINO DE IESV ARCHIEPIS. ET D. BRACHARENSI HISPANIARVMQVE PRIMATI DOMINO MEO COLENDISSIMO.

F. THADDAEVS PERVSINVS. F.P.

IMmortales habeo, agoquè Deo Opt. Max. gratias cum alijs multis de caussis, tum etiam quòd senectutem meam eousque produxit, donec aliqua singularis meæ in te beneuolentiæ atque obseruantiæ testificandæ occasio data est. amare te cœpi non vulgariter iam inde ab eo die, quo mihi in Hispaniam profecto videre te atque alloqui contigit, sensiq; magnam quandam in vultu verbisq; tuis ad amorem conciliandum vim inesse, magnus deinde cumulus amori additus est, cum tuam in Deum pietatem, animi candorem, in omnibus tum dictis. tum factis prudentiam animaduerti. Progressu temporis, vt tantis virtutibus ornatum virum decebat, factus es Archiepiscopus, quo circa ad veterem meam beneuolentiam obseruantia

accessit,

DE TRIPLICI CONVIVIO OPVSCVLVM

INTENTIO AVTHORIS.

QVONIAM ſanctiſsimus hic noſter prophera in capite quinto & vigeſimo quinto, et alibi ſæpè loquitur de cõuiuio, idcircò pro A ubertiore huius rei notitia paulò fuſius, quam ferat præſens tractatio, de eo ſermonem habere conſtitui Neque exiſtimo, de re me ſatis leui, aut abiecta, nullius ve penſi, aut exiſtimationis tractaturum, quando de ea tám ſacri, quàm B prophani, veteres, et moderni locuti ſunt doctores Seruius enim (vt refert Marſilius Platonẽ Xenophontem) varronem, Iulianum quoque et Apuleium, et pleroſque alios permultos illius meminiſſe, eaque frequentaſſe.

Primum capitulum primò tractatus.

CVmq. de conuiuio ſimus locuturi, ne quis nos tanquam in foribus delinquentes valeat arguere, prænotanda ſunt paucula quędam, quamuis ſatis nota de hac dictione, conuiuium, videlicet. Quid ſit, et vnde dicatur. Deinde videbimus quotuplex ſit, et in ſua membra diuidemus. Conuiuium igitur, qđ *Vnde dicatur conuiuium.* grecè vocatur ſympoſion, dicitur a cõuictu, vel à communi plurium victu, aut vita et quemadmodum ex probatis authoribus elicitur, conuiuium dicitur à conuiuere, vel conuiuare. De priore huius nominis deriuatione habeť exẽplum præ aliis ex Quintiliano, qui libro primo cap 12. vſus eſt hoc modo loquendi. lauamur, et tondemur, et conuiuimus ex conſuetudine. de ſecundo

Cicero in verrem lib. 5. quotidie solitum esse non solum in publico, sed etiam de publico conuiuare, id quod faciunt pleriq. ex nostris, vnde deducitur hoc nomen conuiuator, qui dicitur de eo, qui parat, et instruit conuiuium, et conuiuæ appellantur qui fuerint inuitati. quamobrem Cicero in lib. de senectute describens conuiuium dicit, nil aliud esse nisi accubationē epularem amicorū et hoc ideo, quia vitæ coniunctionem habent. et M. Cato dicebat esse parentem præcipuam, et primariam procreatricem amicorum, cui aliqua ex parte astipulatur sententia Dauidis Psal. 133. dicentis. Ecce quam bonum, et quam iocundum habitare fratres in vnū. Quod sicubi est magna et ingens iucunditas, et hilaritas, est in conuiuio rectè, nec citra modum instructo et preparato, vt demonstrat Cælius lib. 16. cap. penultimo vt fortè alibi ostendemus. Cicero quoque damnat qui conuiuium vocant symposion, idest compotationem, ac si tota ratio victus consistat in potu, quia vt ipse inquit, minimum, quod in hoc genere consideratur, est compotatio, quandoquidem conuiuia potius propter sermonis delectationem, quam propter poculum, et escam fieri debeat. ut quemadmodum in eo cōi vescimur corporis alimento, ita eodē mētis, uiteq. bone, & cōi volūtate ruamur vt fit in nobis aīa vna & cor vnū ī Deo, & li. 9. Epist. fam. ad Papirium petum vbi pulchra admodum refert de vtilitate conuiuii, sic etiā Marsilius inquit finē conuiuii non compotationem, sed dulcis vitæ communionem so e, et Cælius .d. communio vitæ rectius honestiusque statuitur conuiuii finis, quam poculorum licentior inuitatio. Ex his apparet cur fuerit institutum, vel introductum conuiuium, ad societatem, inquam, & communicationem inter homines ineundam, quando ad hoc bonum seu beneficium consequendum non est satis alterutrum communicare in sensu, vel intellectu, sed oportet etiam cōmunicare in bonis corporis, cum homo non solum sensu, & intellectu, verum etiam corporeis membris, & qualitatibus constet, quare hæc omnia necesse est quandoq. reficiantur,

Psal. 133

A ac corroborentur. Conuiuium itaque humores instaurat, spiritum recreat, oblectat sensum, & excitat intellectum, quare sic deffinitur à Marsilio. Conuiuium est laborum requies, remissio curarum, ingenij pabulum, amoris, & obseruantiæ argumentum. Esca beneuolentiæ, amicitiæ condimentum, fomentum gratiæ, & vitæ solatium Et Cicero loco iam adducto, nihil inquit, est aptius vitæ, nihil ad beatæ viuendum
B accommodatius, quam cum viris bonis iucundis, amantibus tui viuas, neque id ad voluptatem refero; sed ad communitatem vitæ, atque victus remissionēq. animorū, quę maxime efficitur sermone familiari, qui est ī cōuiuijs dulcissimus.

His breuiter adductis de significato, & ratione huius nominis, consequenter videndum est. quotuplex sit conuiuiū. Vtrum vnius generis, siue rationis tantum, vel plurium. Dicendum igitur, vti
C iam à principio indicauimus, & declarare constituimus. quoddam quidem dicitur prophanum, quoddam verò ex opposito dicitur sacrum, & religiosum, reliquum verò, vti nostra refert, dicitur conuiuiū diuinū. At in primis notandū, ne quis fortè fallatur, conuiuium nullū ex se, & propria ratione sui posse nuncupari prohanum, sed ex parte modi aut finis & circunstantiæ potest aliquod appellari prophanum, dum scilicet vel ra-
D tione rei, quæ, vel de qua, vel ob quam, seu propter quam instruitur cōuiuium, vel ratione temporis, aut loci, quo paratur, aut ratione personarum, quæ conuiuant, aut conuitantur, quæ omnia sigillatim sumus declaraturi. Non enim quod ad ineūdam societatem, amicitiā, & concordiam à natura institutum est, ex se, prophanum, impium, & iniquum haberi & existimari potest; cum enim homo sit animal politicum & sociale, cō-
E uenit aliquando vt plures simul sint, vnà cohabitent, & recreentur; ex causis tamen externis & longe remotis potest secus accidere, ut dictum est.

Deinde notandum; ne laboremus in æquiuoco, prophanum dici aliquid bifariam, vel priuatiue, vel negatiuè. Nam cum prophanum dicatur quod procul à fano idest a templo. fanum enim tem-

Aliquid dicitur prophanum dupliciter.

plum

plum appellatur, & quod est procul a tẽplo, videtur esse procul à re Sacra; quare quæ sunt prophana dicuntur esse semota, & abiuncta à rebus sacris. Hoc autem dupliciter contingit quia scilicet aliqua ideò dicuntur prophana, quia sunt è diametro cõtraria rebus sacris, & hęc dicuntur prophana simpliciter, & absolutè, & verè prophana, seu priuatiue talia, aliqua verò dicuntur prophana, quia non sunt sacra, non ideo tamen sunt cõtraria rebus sacris. Dicuntur enim prophana, idest non sacra negatiuè tantum, quia scilicet non sunt res sacræ, non autem ideo quia sint contraria rebus sacris Dicitur ergo aliquid prophanum negatiue tantum, quia scilicet non est quid sacrum & dr̃ tale ẽt priuatiuè seu cõtrariè quia est quid impurum, & contaminatũ. sic D. Tho. 2. 2. q. 10. art. 1. distinguens de infidelitate. sic etiam D. Bonauentura. 2. sent. dist. 5. q. 1. art. 1. ad 2. distinguit de ingratitudine qđ aliqua dicitur negatiue, quando. s. quis omittit facere quod debet, aliqua priuatiue, quando facit quis quod non debet, sic aliquid dr̃ prophanũ priuatiue, quoddam verò negatiue & in eadem dist. art. 3. q. 1. distinguit de iniusto, qđ dicitur dupliciter v3. negatiue, & priuatiue, quo modo, & qua significatione accepit hoc nomen Plinius lib. 15. naturalis historiæ, cum inquit. In profanis ritibus pollui laurum, & oleam fas non est, ita vt ne propitiandis quidem 'numinibus accendi ex his altaria, aræue debeant. & de profano hac ratione sumpto loquebatr̃ Christus cum dixit Petro. quod Deus sanctificauit, tu ne commune dixeris? sunt ergo aliqua profana, quæ sunt omnino contraria rebus sacris, & apud oẽs gentes, & nationes, quæ ratione utuntur explođuntur, & reijciuntur. Quædam uerò dicuntur profana respectu unius cultus, aut nationis, non autem apud quascunque. u. g. Aegyptij ut habetur Gen. 43. existimabant illicitum, & profanũ manducare cum hæbreis, contra uerò hæbrei habebant tanquam profanum manducare cum Aegyptijs: similiter Iudæi, ut dicitur Ioan 4. uelut profanum habebant inire consortium cum Samaritanis. non enim (inquit tex.) coutuntur

Act. 10. *Gen. 43.* *Ioan 4.*

A iudæi Samaritanis & D. Petrus. Abhominatum est uiro iudæo coniungi, aut accedere ad alienigenam: et non erat ideo prohibitum inire conuiuium seu consortium cum alijs: et Iudicum 19. Quidam leuites renuit declinare ad urbem iebuseorum. d. Non ingrediar oppidum gentis alienæ, quæ non est de filijs Israel. Cæterum vt de nobis ipsis exempla proferamus, prohibitum est vtris religiosis loqui seorsum cum mulieribus;

B laycis vero & secularibus non ita. Vnde D Augustinus euitabat consuetudinem, & familiaritatem sororis, & propinquarum non solum propter eas, sed propter alias, quæ comitabantur illas. D. quoque Hyero. apertè hoc prohibet viris religiosis, vt est videre epistola ad Rusticum monachum: eiusmodi ergo colloquia existimantur profana non simpliciter, sed apud quosdam, & respectu quorumdam, non autem simpliciter &

C apud omnes; cum mulieribus vero impudicis non licet vlli viro bono habere cõsortium, & nota quod ait August. serm. de tempore ser. 250. quòd ab omnibus Christianis præcipue tamen clericis & monachis indigna & inhonesta familiaritas fugiẽda est: quia siue vlla dubitatione qui familiaritatẽ non vult vitare suspectã, cito dilabitur ĩ ruinã, cap 1. & 3. põt ẽt contingere aliquod fieri cõuiniũ aliqua ex parte sanctum, pium, & impol-

D lutum, & respectu huius, vel illius polliui deturpari, & impiũ, aut profanũ effici, vt suo loco demonstrabimus. Postremò notãdum, conuiuiũ quocunque modo acceptum siue profanum, siue sacrũ dici etiam bifariam, videlicet propriè & transumptiuè, siue methaphoricè; neque id præter rem; quoniam quemadmodũ cibus, & potus, & reliqua huiusmodi bifariam sumuntur, idest corporaliter, & spiritualiter, & sicut homo con-

E stat ex anima, & corpore, ita etiam conuiuia. dupppliciter sumuntur. Non. n. in solo pane viuit homo, sed de omni verbo quod procedit de ore Dei. Et apud Ioannem dicebat Christus. Meus cibus est, vt faciam voluntatem patris mei, qui in cælis est. De vtroq. igitur genere cõuiuij, proprio videlicet, & metaphorico, Deo opitulante verba faciemus.

Act. 10. *D. Aug.* *D. Hyero.* *Conuiuium siue prophanum, dicitur dupliciter* *Matth. 4.* *Ioan. 4.*

Caput Secundum.

INcohantes ergo a conuiuio prophano proprie sumpto, ab eo.s.quod cōficitur ex epulis carnalibus, & materiali bus, dicimus conuiuium illud simpliciter,& omnino prophanum, ac detestandum,& longe procul ab omni re sacra prorsus alienum, cum in eo mors inien tatur, & in fertur alicui, vel in eum finē paratur,& instruitur vt quis felle, veneno, aut acconito perimatur, quemadmodum plerumq. vsu venit ob insignem, & detestabilem hominis perfidiam. Scri bit enim Plinius li.25.cap.3. Lucullum *Pli lib 25 c. 3. l. 35. c. 12.* Imperatorem clarissimum amatorio proculo perijsse. Refert idem lib.35 c. 12 quodam conuiuio 130. Cōuiuas veneno in erijsse. Et Cornelius tacitus lib. *Corn Tacitus lib. 12.* 12 refert in quodam conuiuio domesti *Seneca.* co, Claudium Imperatorem ab Agrip- *Liuius l. 36* pina vxore fuisse veneno peremptum: legitur apud senecam controuersia. 25. de Mallio Prætore, qui in conuiuio hominem quendam quamuis Reum, & no xiū feriri iussit. Legitur etiā apud Titū Liuium lib 39. de L. Quintio Flaminio, quod in gratiam cuiusdam scorti, cuius amore deperibat in conuiuium accersiti, quendam capitis damnatum in eodem conuiuio securi percussit, quodquidem facinus sæuum, & atrox vehementer Liuius detestatur, quod .s. inter epulas, & pocula hominem mactaret, & mensam cruore respergeret, & foedaret. Cicero etiam refert se quendam Nobilem Romanum è senatu eiecisse, quod exoratus à quodam scorto non erubuerit quendam in conuiuio feriri præcepisse. Valerius quoq. Max. lib. 1. *Valerius max. 0. 1. c. 8.* cap.8. narrat de quodam Simonide qui fuit mirabiliter erectus ab interitu cum Scopa, apud quem conuitatum venerat, epulante, triclinium ipsum collapsum conuiuantem, & omnes conuiuas vno temporis momento oppressit Hęc pacua desumpsimus ab ethnicis scripto ribus. Sed afferamus exempla, si que sunt ex sacris Authoribus. Primū quidem legimus de Absalon 2. Reg: 13. *2 reg. 13.* qui vt occideret Amon fratrem suum, parauit illi Conuiuium, quasi conuiuiū Regis, & cum iam esset, temulentus,

A præcepit eum necari: Sic etiam legimus de lauto illo & sollemni conuiuio, quod fecit Ptholomeus filius Abobi Simoni, & filijs eius, quos cum fu ssent in ebriati, iussit interfici, & quosdam pueros eius Macha. 16. Conuiuium etiam factum ab Herode Antipa in die *1 Machab. cap 16.* Natalis sui, fuit valde prophanum, & execrandum, vbi ad petitionem puellæ saltantis precepit afferri caput Ioannis in disco; vbi diuus Ambrosius, hoc B crudelitati ferculum debebatur, quo insatiata epulis feritas vesceretur. D. Augustinus, inter delitias, inquit, & lasciuias conuiuantium temere iuratur, & impiè quod iuratur impletur. Dat etiam Diuus Ambrosius, exemplū de Holopherne, qui per epulas & conuiuia putauit se sanctam Iudith posse decipere, at fuit ipse post cœnā deceptus, & capite abtruncatus. Hoc idem contingit frequenter apud varia loca, & va- C rios hominum cętus dum plerique prępostero amore attracti, & illecti seducunt multas mulierculas, atque ad sua praua desideria per epulas, & conuiuia traducere nituntur, legitur etiam Iudic. 16 quod epulantibus Philisteis *Iudic. 16.* imò cunctis Principibus Philistinorum & domo tatis oppleta viris, & mulieribus, & detecto solario circiter tribus millibus vtriusque sexus spectantibus, ludentem Sansonem ad eius preces, & D diuini nominis inuocationem apprehen sis duabus columnis, quibus nitebatur domus, & fortiter excussis, cecidit domus super omnes Principes, & reliquā multitudinem, quæ ibi erat statim interfecit. Non secus legitur in sacris literis de Pharaone Rege Aegypti, qui cum faceret grande conuiuium tertio die Natalitio pueris suis, iussit pistorum principem iam incarcerem coniectum suspendi in patibulo. Hoc idem *Hester. c 7.* E legitur fecisse Rex Assuerus, qui cum venerit ad conuiuium quod fecit Regina hester, precepit in patibulo quod parauerat Aman Mardocheo, suspendi ipsum Aman, ob id illud vnum reor maxime cuique conseruandū quod mo net Salomon, dum inquit, prou 23. qñ sederis, quo comedas cum Principe, *Prou. 23.* diligenter attende, que apposita sunt ante

ante faciem tuam? sed his veterum exẽplis pretermissis ad posteriora secula transeundum est. Nonne lotharius Rex gallorum Ludouici tertij filius, decessit ex ueneno ab adultera vxore eidẽ subministrato? sic etiam Ludouico Quinto eius filio obuenisse legitur. Quod si volumus ad propinquiora secula deuenire, nonne plus satis notum est, & manifestum scelestum illud, & verè prophanum conuiuium, quod fuit instructum, & preparatum sub Alexandro Sexto Pont. Max. in quodam prædio propè vaticanum, vbi ipse idem Pontifex veneno necatus, diem obiuit vltimum? Multa profectò ea de re possent afferri exempla, seu testimonia, sed aliqua non libet, aliqua non licet, satius est ea silentio preterire. Sed præter hos non est pretereũdum indignum facinus, quod perpetrarunt milites, qui comprehenderunt Christum Dominum, qui quidem eidem propè crucem deducto, & ex itinere fatigato, proindeq. sitienti vinum cum felle mixtum

Matth. 27. Mar. 15. porrexerunt, quod cum gustasset noluit bibere, cui paulo post, dum in cruce penderet, & dixisset, sitio, ijdem milites implentes spongiam aceto, circumponentesq. calamo dabant ei bibere, dicentes. Sinite videamus, an veniat Elias ad deponendum eum. Porrò quid dicemus de Iuda proditore, qui dum conuiuaret cum Domino, & precepto re suo cogitabat eum tradere Iudæis? quod sciens Iesus manifestauit prius verbis aliquanto subobscuris cum dixit: Amen dico vobis quia vnus vestrum me traditurus est. Postmodum verò, aliquanto clarius cum dixit, qui intin-

Matth. 26. git mecum manum in paropside, hic me tradet, ac etiam dixit ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. Postremo satis clarè, & apertè hoc insigne facinus detexit, cum dixit. Cui intin-

Luca 22. Ioan. 13. ctum panem porrexero, hic me tradet, cumq; intinctum panem ipsi Iudæ porrexisset post acceptam, & comestam buccellam introiuit in eum Sathanas, & continuo exiuit ad perficiendum facinus iam designatum, & constitutum. Vbi nota secundum Augustinum lib. 3. de consensu euãgelistarum cap. 1. quod non semel dicitur apud Ioan: Diabolum misisse in cor Iudę, vt traderet Christũ Iudæis, quoniam prius misit in cor eius cogitationes malas, id quod fuit dum in domo Simonis leprosi vidit vnguentum illud pretiosum effusum super caput ipsius Christi, quod ipse dicebat potuisse venundari trecentis denarijs, & dari egenis. Rursus fuit tentatus a diabolo, & intrauit in cor eius vt traderet eum Iudæis, cum primum comedit buccellam panis sibi à domino porrectam. Nec tamen Inde putes cõuiuium illud. fuisse prophanatum, vt inferius ostendemus id quod per eum non stetit, qui quamuis vnà cum cæteris discipulis cũ Christo conuiuaret, & fuisset ab eo lotus pedes, nihil minus moliretur necem illius, & obscurare niteretur suauitatem illius cõuiuij: Præter hæc, q̃ enumerauimus conuiuiorum genera, dicũtur etiã, & annumerantur inter profana ea conuiuia, in quibus verba profana, scurrilia, murmurationes, blasphemiæ, detractiones, conspirationes, & insidiæ aduersum Deum, & proximum pertractantur; cuius rei exemplum habemus Iudicum 9. quando habitatores Sichen inter epulas, & pocula maledicebant Abimelech clamante Gaad filio obeht, Iudi. 9.
qui est Abimelech, & quæ est Sichen, vt seruiamus ei, & irridebant, & spernebãt eum. Et quosdam ex ethnicis præter verba obscęna, murmurationes, & ludibria solitos fuisse quandoq. in conuiuijs inuicem dimicare: & ò vtinam hæc eadem mala, hic morbus, ij mores, & turpia facta non palam, ac passim nostris in conuiuijs, & conturbenijs efficerentur. vbi frequenter de proximo nostro conquerimur, detrahimus, obloquimur, ac maledicimus, aduersus & contra expressum diui Pauli præceptum. d. Neq. murmuraueritis sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore: & diuus 1. Cor. 10.
Iacobus hoc idem precipit dicens. Nolite detrahere alterutrum fratres mei, Iac. 3. & 4.
nam qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem. Vt dicit Dauid Detrahentem secretò proximo suo hunc persequebar, superbo oculo, & insatiabili corde cum

Psal. 100 hoc non edebam, si seorsum, & priuatim detrahere non licet, multo minus
Isa. 58. in conuiuijs licitum erit: Vnde Isaias. si abstuleris de medio tui catenam, & desieris extendere digitum, & loqui quod non prodest, orietur in tenebris lux tua:
D. Aug. in posside-nio & diuus Augustinus aduersus detractores hanc pœnam indixit his duobus versiculis. Quisquis amat dictis absentū rodere vitam Hanc mensam indignam nouerit esse sibi, non enim vult suum in conuiuium detractores ad mitti: immò cum optimè perspiceret ex litibus, & contentionibus vniuersa hęc mala
Eph. 4. prouenire, scriptum reliquit. lites autem aut nullas habeatis, aut quā celerrime finiatis, ne ira crescat in odium, & trabem faciat de festuca, & animam fa-
Greg. lib. 2. sui reg. 37. ciat homicidam. & diuus Paulus. sol, inquit, non occidat super iracundiam vestram. & diuus Gregorius sic ait. Illa conuiuia rectè commendantur, & laudantur, cum in eis nulla absentum vita mordetur, nullus ex irrisione reprehenditur, nec inanes sæcularium negociorum fabulæ recitantur & si quandoque libeat per iocum aliquid in mensa fabulari, ita tamen fiat, vt sint sine dente sa-
Cælius lib. 14. c. 25. les; & referunt quidam Persas hunc ritum habuisse, quod se inuicem iucundè interrogantes, nec nō scōmata non negligentes, voluptatem, gratiamq. vel ijs comparabant, in quos stringi morsus videbatur. Cic. etiam ad Papitium scribens lib. 9. Epist. d. de se ipso Non multi cibi hospitem accipies. sed multi ioci. Item illa conuiuia iure merito profana sunt existimanda, quæ cum hominibus lasciuis, impuris, & fornicarijs parātur,
1. Corin. 1. quæ prohibet Apostolus, dicens. Ne commisceamini fornicarijs, non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exisse, quibus delictorum generibus continentur quæcunque nos, vel in Deum, vel in proximum, & quæ in nos ipsos & animā propriā cōmittimus: Sed hęc documenta potius ad conuiuiū sequens quā ad hoc referri debuerant. Et inter hæc conuiuia, quæ præcipit Apostolus tamquam profana eminus euitanda, ea præcipuè referuntur, quę sunt cō-

A uiuia gulosorum, luxuriosorum, & perditorum hominum, de quorum conuiuio loquitur diuus Ambr. ad Ireneum, & alibi sæpe, vbi dicit. Conuiuia Gentiles adornant, festa annunciant, dulcibus capiuntur epulis, & saltantium choris plus debito occupantur & de conuiuio proditorum dicit idē Ambr. quod plærique dolo vocantur ad conuiuium, vt perimantur. vt supra diximus, horum etiam gulosorum, & æpulonum longè *D. Amb. l. 1. epist. epist. 4.* *Amb. c. 28. ad Rom.* *Isa. 22.*
B manifestius describit morem Isaias, dicens, horum studium, & conatus in eo consistere, videlicet, occidere vitulos, iugulare arietes, comedere carnes, bibere vinum, & dicere comedamus, & bibamus, cras enim moriemur. Sed idē comminatur huic hominum generi dicens. Væ qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperam, ita vt vino æstuetis: cythara inquit, & lyra, tympanum, & *Isa. 22.* *Isa. 5.*
C tibia, & vinum in conuiuijs vestris. Beatus Gregorius sic ait. Nonnulla sunt vitia, quæ à conuiuijs aut separari vix possunt. aut certè nequaquam, penè. n. semper epulas comitatur voluptas, & loquacitas, adeo quod ductū est in prouerbium, Mensam tormentum extorquendæ veritatis: & quidam rectè dicebat. Linguam semper certè, sed in conuiuio præcipuè retinendam, & reprimendam esse, ob id legimus, quod *Greg. 1. mor. cap. 5.*
D Iob expletis conuiuijs, quæ faciebant filij eius per domos, & familias, veritus ne quicquam in illis deliquissent, mittebat ad eos, & sanctificabat illos, & diluculo offerebat holocausta pro illis. Sed inter hæc lasciua, & profana conuiuia maximè sunt euitanda, quę à contubernalibus solent exhiberi, vt neminē hic pudeat aliquid inhonestè dicere, aut facere, quia quisque præsumit suum esse cōuiuium, vt dicit B. Ambr. super episto- *Iob. c. 1.*
E lam ad Rom. cap. 13. Deniq. conuiuia omnia, quæ cum facinorosis, & scelestis hominibus peraguntur, iure optimo veniunt damnanda, & maximè sunt abhorrenda. Quare scribæ, & Pharisei velut ignorantes causā rei murmurabant aduersus Christum Dominum, quod cū publicanis, & peccatoribus manducabat, & bibebat. Videntes iudęi, quòd *Matth. 9. & Luc. 5.*

Chri-

Christus introisset in domum Zachei, A
Marc. 2. & murmurabant omnes, quòd ad homi-
Luc. 19. nem peccatorem diuertisset. Similiter
Luc. 15 in cum introisset in domum cuiusdā prin-
prin. cap. cipis pharisęorum Sabbato manducare
panem obseruabant eum. Sed quamobrem id Christus egerit, infra dicemus.
Luc. 14 Verè igitur & oportunè aduersus huiusmodi conuiuia, quę simpliciter, & absolutè profana poterunt nuncupari
Psal. 68. imprecatur Dauid. d. fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum in retributionē, B & in scandalum.

Caput Tertium.

Post hæc sunt alia conuiuia, quæ & ipsa iure optimo profana existunt, sed non apud omnes, & vbique locorum, verbi gratia, conuiuare in loco sacro, vel tempore sacro, aut sacris vsibus dedicato, vt siquis in Ecclesia aut oratorio, & vbi diuina officia celebrantur vellet instruere, & parare conuiuium, is profectò profanus haberetur, & sacrilegus, & conuiuium illud diceretur profanum, quia quod est sacris vsibus dicatum, in communem vsum traducitur. D Paulus reprehendit eos, qui in Ecclesia præsumebant man-
1. Cor. 11. ducare, dum inquit. Nonnè habetis domos ad manducandum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent? & hoc quidem est profanum nobis, qui Ecclesiam veluti rem sacram colimus, ac veneramur, at infidelibus, & hæreticis haudquaquam profanum haberetur.

Sed fortassis etiam & ipsi tanquam illicitum, et profanum haberent, si quis in eorum templis aut synagogis id ipsum facere pręsumpsisset. Neque etiam nos Christi fideles tanquam profani haberemur si in quodam rerum discrimine, aut necessitatis articulo in Ecclesia & loco sacris vsibus dedicato sumeremus cibum, aut conuiuium instrueremus. Item siquis nostrum diebus ieiuniorum, et præsertim sacris quadragesimalis ieiunij hebdomadibus nulla, aut modica existente necessitate vellet habere conuiuium, aut epulis, et ebrietatibus operam dare: non ita videretur alijs diebus, neque alijs diuersi cultus, & religionis hominibus.

Dicitur etiam conuiuium profanum, & fidelibus maximè damnandum, quod cum hominibus alterius religionis, & sectæ, & à christiana fide, & religione abhorrentibus, vel dissentientibus, quales sunt Iudæi, infideles, hæretici pariter, & scismatici, & quicunq per latam sententiam sunt ab Ecclesia precisi, sunt euitandi. xi. q. 3. cap. sicut Apostoli, quemadmodum etiam monet Ioannes epistola 2. dicens. Ioan. 2.

Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recepere eum in domum, nec aue ei dixeritis, qui enim dicit illi aue communicat operibus eius malignis. Vnde Beatus Antonius magnopere commendatur, quòd ab hereticorum & scysmaticorum hominum, & maximè Arrianorū cōgressu, & colloquio sic abhorrebat, vt ne ad eos quidem cuiquam accedendum esse diceret. C

Sed neque ea duntaxat profana dicenda sunt conuiuia, dum quis cum huiusmodi profano hominū genere conuiuat. Verum vt quicunq. vtitur cibis eorum D profanis, hoc est idolis immolatis, sicut etiam idem Apostolus asserit, dicens. Non potestis calicem domini bibere, & calicem demoniorum. Non potestis mensæ domini participes esse, & mensæ 1. Cor. 10. demoniorū. & in capit. 8. dicit idem Apostolus: quidam cum conscientia huc vsque nunc idoli, quasi Idolotitum mādūcant, & conscientia ipsorum, cum sit infirma polluitur: & paulò post hoc idē Cap. 8. repetit. & D Ioannes reprehendit eos, E qui seducunt seruos Dei, & docent fornicari. & manducare de Idolotitis Vnde non parum commendantur quatuor illi Apoc. 2. adolescentes, qui nolebant vesci cibo regio, Thobias quoq. vt legitur Tho. 1 cū esset in captiuitate in ciuitate Niniue, & Dan. 1. omnes ederent ex cibis gentilium, ipse custodiuit animam, & numquam cōta-

1. Mach. cap. 1. minatus est in escis eorum. & Machabæi, qui elegerunt magis mori, quam cibis immūditiis coinquinari Quicunque etiam vasis, & alijs rebus sacro ministerio dicatis, & in eius vsum expositis vteretur, & profanus esse diceretur, & conuiuium illud multis nominibus pro fanum esset habendum. Vt conuiuium illud grande, quod fecit Balthasar rex optimatibus suis, cui rex & optimates sui, vxoresque eius, & concubinæ vtebantur vasis aureis, & argenteis, quæ asportauit Rex Nabuchodonosor de templo, quod erat in Hierusalem: & Deus per Isaiam reprehendit populum suum, qui comedebat carnem suillam, & ius profanum in vasis eorum habebant, quæ quidem propterea quod in eis faciebant oblationes altari, inter sacra, vel sacris vsibus dedicata haberi debebant. Non ab re prohibet Deus carnem suillam ipsis Iudęis, ac videlicet vitam porcorum imitarentur quippe qui ad solam mortem nutriuntur, ne ventri, ac voluptatibus seruirent, ad faciendam iustitiam inutiles essent, ac muti efficerentur. Item, ne se foedis libidinibus immergerent sicut sus, qui se inurgitat cæno, vel ne terrenis seruiant simulachris, & se luto inquinent. Eodem ferè crimine delinquimus & nos, dum inimus conuiuia diebus, quibus abstinire præcipimur, vel vtimur cibis ex lege, vel ab ecclesia quouis iure prohibitis; de qua re inferius fortassis aliquod dicemus, sed Reuera nullo genere ciborum vti prohibemur cō siderata natura & qualitate ciborum, quia omnia munda mundis: sed aliqui sunt reijciendi, quia prohibiti à Deo, vel ab ecclesia, vel à communi hominum consuetudine, vel propter scandalum proximi, vel propter nimiam ingluuiem, vt filij Israel: vel propter vitium Gulæ, vt Esau.

Cur hebræis prohibita fuit edere carnem suillam vt La. Firmianũ l. 4. c. 17. Dan. 6. Isa. 65.

Verum, vt diximus, eiusemodi conuiuia non sunt veluti priora absolute profana, sed quadam tenus, quæ enim nos christicolæ profana existimamus, & quandoque interdicimus, plerisque alijs nationibus licita existunt, & condecentia. Diximus enim paulo ante, quod Aegyptij renuebant cum Hebræis manducare, quia illicitum, & profanum existimabant manducare cum illis.

At ne quis ob ea, quæ diximus arbitretur, & autumet homines illos vtriusque sexus, & plerosque viros regulares diuersorū ordinum vitæ sanctitate, & doctrina insignes profanitatis notam incurrisse, qui ad Indos, & postremò ad regionem illam amplissimam nummerosissimam & opulentissimam quæ regio vocatur China, vel sina superioribus annis profecti, cum hominibus illis conuiuarint, & de cibis eorum Idolis immolatis manducauerint, quia necessitas eos compellebat, & tuebatur, & vt inquit Apostolus oportet quandoque necessitati subditos esse. Vnde & Dauid necessitate cōpulsus non dubitauit edere panes ppositionis, quos nō licebat nisi Sacerdotibus manducare: sed neque existimandum est profanos fuisse, qui vna cum Christo comederunt in domo Pharisei, quia nondum facta erat discretio, & segregatio Iudæorum ab ijs, qui in Christo crediderant. Neque putandum est conuiuium illud inter profana reponendum, quod qui inuitauerat illum videns obsequiū, quod faciebat illa mulier eidem Christo, quæ erat in ciuitate peccatrix dixit intra se. Hic si esset propheta sciret vtique, quæ & qualis est mulier, quæ tangit eum, quia peccatrix est. Multò minus est vlla ratione de profanitate notandum, vbi discipuli indignati murmorarunt aduersus eandem dicentes. Vt quid perditio ista? poterat enim vnguentum istud venundari multo, & dari pauperibus. Sic etiam illud, in quo diabolus iam miserat in cor Iudæ, vt traderet Christum Iudæis, vbi & ipse mendax, & temerarius aliquando detectus ab eo, impudentissime respondit. Nunquid ego sum domine. Sed hoc negare non poterat, uenerat enim inquit Augustinus ad conuiuium explorator pastoris, insidiator saluatoris, venditor sui redemptoris; iam talis venerat, & videbatur et tollerabatur. Et se ignorari arbitrabatur. quan-

Rom. 13. 1 Reg. c. 21

quanquàm .n. dixerimus profana esse ea conuiuia, in quibus murmura, detractiones, & insidiæ perpetrantur; id tamen non est simpliciter, & vndequaque verum: dum enim vel Dominus conuiuij eo fine, vt aduersus quenquàm quicquàm moliatur parat conuiuium, vel dũ maior, & potior conuiuantium pars sit horum scelerum author, & particeps, & in eum finem illò conuenerit, dubio procul eiusmodi conuiuium est reprobandum, & igni, & aquæ interdicendum. At si secus, nequaquàm demptis pariter alijs generibus conuiuiorum, quæ iam reprobanda esse duximus, id autem ratione fit maior, quoniam vt dixit Arist. Denominatio fit a superabundanti, & abeo, quod excedit. Cicero quoq. ex maiore parte (inquit) plerasq. res nominari. Quare tametsi Pharisæus, Iudas, & quidam alij murmurassent aduersus Iesum, quia tamẽ non omnes ad vnum, neque ob eandem causam indignati fuere, conuiuium illud non est simpliciter, & absolutè culpandum, culpa enim vnius non poterat inficere, aut maculare tam sanctum, tam celebre, & diuinum conuiuium, & de cõuiuijs simpliciter, & omni ex parte profanis di ctum sit in tantum, quorum .n. exempla adduximus, vt scilicet profana dicantur, quæ in loco sacro, vel tempore sacro habentur omnibus ferè possunt aptari, licèt loca, & tempora sacra non sint eadem apud omnes, vt diximus. Nec solum eadem loca, & tempora sacra, vel quæ extimantur sacra, eadem sunt apud omnes, sed neque etiam ab omnibus eadem habetur reuerentia locis sacris, & temporibus sacris, quoniã legitur apud Priscos Authores, Ethnicos consueuisse in locis sacris ad quãdo conuiuari; sicut etiam asserit Tertullianus lib de cor militis, vbi repræhendit Christianum quendam, quem verebatur excubaturum, & cęnaturum in temp'is: id quod Apostolo non placet. Et quandoq. etiam Christiani inter initia nascentis Ecclesiæ consueuerunt in Ecclesijs capere cibum, ab Ethnicis hoc more recepto. Vnde scribitur de Pontio Paulino in libello de Gazzophilatio, quòd mensam in Ecclesia poni solitam

Tertul. de corona militis.

A pro pauperibus cibo reficiẽdis decebat, adhortãs ditiores, vt pauperibus de suo libenter impartirẽt. Idem Pontius Paulinus asserit populum qui ad Natalem D. Felicis Nolam confluebat, epulari solitum in Aede Sacra. Proinde parietes templi picturis, & imaginibus ex veteri instrumento desumptis ornãdos ipse curauit, vt accũbentes in communi mensa, spectandis illis occupati, temperantius conuiuium exciperent. Vnde

B probatur morem fuisse apud antiquos in dedicationibus templorum, & natalibus diuorum comedere in ecclesijs. Nec fuit omnino indecẽs, & absurdum, quia oportebat eo tempore multa Christianis indulgere, qui plerunq. iam senes effecti de paganismo ad nostram religionem conuersi, difficile admodum ea relinquebant, quibus per omnem vitam fuerant assueti. At secus est hodie, nisi, vt supra dicebamus, alicuius necessitatis articulus cohibeat, & queadmodum

C olim in die Natalis indulgebant genio, postmodum Christiani præsules rectè, & piè ordinarunt eas res in eleemosynas pauperum conferri, cum ipsi Ethnici ad nostram religionem transissent. Hæc quidem de conuiuijs simpliciter, & per omnem modum profanis iam dicta sufficiant. Sequitur nunc nonnulla de conuiuijs etiam profanis non ita proprie sumptis in medium afferamus.

D

Cap. Quartum.

Diximus à principio aliqua fore cõuiuia non vsquequaq. profana, neque penitus improbanda, quæ scilicet non sunt absolutè contraria conuiuijs sacris, honestis, atque religiosis, sed neque etiam sunt sacra, & cuiquàm religioni addicta, sed sunt indifferentia, hoc est, neque bona, neque mala: Mala

E quidem non sunt, quia non manifestam præseferunt impietatem: sed neq etiam bona, vt inter sacra, & religiosa debeant annumerari. Et hæc conuiuia sic accepta visum est nobis appellare profana negatiue, ita scilicet negatiue, quia sunt non sacra. Hæc locutio negat tantum sacrarium, vel sacrationem quandam, sed non ponit, neque notat ali-

quid

quid contrarium. Sunt quidem non sacra, quia non sunt velut ea, de quibus posteriori loco dicemus: neque etiam sunt prophana, hoc est impia, impudica, & abhominabilia, vti priora. Hanc distinctionem non ex proprio cerebro desumpsimus, sed ex doctrina Alexandri de Ales 3 p. q. 66. mem. 2. propè finem vbi habet. Quod non amare potest intelligi bifariam, vel odio habere quod non est diligere positiue, siue priuatiue, quia videlicet includit oppositum eius, quod est diligere; ita scilicet dicitur quis non diligere Petrum, quia odio habet, & detestatur eum; aut dicitur quis non amare Petrum negatiue, quia scilicet negat ab eo amorem erga Petrum; non sic tamen vt odio habeat, & ipsum detestetur. Sic profectò experimento comprobatur quod ego nō diligo quempiam, non afficior dilectione erga illum, non ideo tamen odio habeo. Sic dicit Alexāder de Ales de affectibus humanis erga Deum, & huic simile dicit Bonauent. vt supra diximus 2 dist 5. quæst. 1. art. 1. & art 3. quæst. 1. vbi distinguit iniustum dupliciter negatiue, & priuatiuè, quidam enim sunt non diligentes Deum, quem tamen minimè oderunt, non blasphemant, neque maledicunt. Quidam verò non modo non diligunt Deum, sed maximo odio prosequuntur, detestantur, & maledicunt, vt Diabolus, & omnes damnati, & pleriq. etiam viatores impij, & scelerati, vt dixit Sapiens, impius cum in profundum venerit contemnit. Sic ergo dicuntur aliqua conuiuia profana, idest non sacra positiuè, siue priuatiuè, quia scilicet continent in se, & includunt suum contrarium vt scelus, & impietatem; aliqua verò sunt profana, idest non sacra negatiuè solum, quia scilicet non sunt sacra, non ideo tamen sunt impia, & scelerata, quæ fortassis poterunt dici bona moraliter, quæ fieri solent sæpissime inter amicos, domesticos, & familiares, sed præcipue inter cōsanguineos, & affines, societatis, & vrbanitatis causa, & quandoque ad contrahendam, & conciliandam aliorum amicitiam, seu beneuolentiam, vel ob aliam honestam, & laudabilem causam. Refert enim Cœlius

A lib. 16. cap. 63. ex sententia quorundam, conuiuium esse cōdimentum amicitię, & vitæ solatia inde satis abunde progerminare. Huius generis conuiuium fuit quod fecit Rex Assuerus tertio anno Imperij sui, vt habet lib. Hest. c. 1. cunctis Principibus, & optimatibus, & pueris suis fortissimis Persarum, & Medorum, vt ostenderet diuitias gloriæ regni sui, & magnitudinem, ac potentiam exercitus sui. Id idem quoque fecit Re- B gina Vasti cōuiuiū scilicet fœminarum, sic etiam Dauid gratitudinis ergo fecit conuiuium Abner, & viris qui venerant cum eo. 2. Reg. 3. d. Sic item Salomon vniuersis famulis suis, vt habet 3. Reg. 3. Hoc etiam genus conuiuij fecit Laban ipsi Iacob dum pro Rachele in vxorem obtinenda seruiuit ei septem annis; tametsi fuerit ab eo deceptus. Nabal Carmelitanus fecit huius generis conuiuiū vt habetur 1. Reg. 25. Sic etiam filij Iob C p domos, et familias, vt supra diximus. De hoc genere cōuiuij loquebatur Val. Max lib. 2 c. 1. dum inquit. Conuiuium solemne maiores nostri instituerunt; idque charistia appellauerunt, cui præter cognatos, & affines nemo interponebatur, nisi forte si aliqua quærela esset orta adhibitis fautoribus tolleretur, id quod crebro apud nos quoque fieri conspicimus. Denique singulis quibusque diebus eiusmodi conuiuia Politica a D quouis statu, & conditione hominum fieri solent, modo habeant vnde possint. *Val. Max. lib. 2. cap. 1.*

Vt autem de huiusmodi cōuiuijs abunde quippiam pertractemus tria sunt videnda, quæ ex variis auctoribus excerpsimus, videlicet. Quid ante conuiuia veteres, & antiqui facere consueuerunt. Quid dum actu conuiuarent. Quidque postquám fuerant epulati: de horum singulo sumus seorsum aliqua dicturi.

E

Caput Quintum.

SCribunt quidam, veteres consueuisse priusquam ad cōuiuium accederent leuiter per aliquod modicum temporis spatium deambulauisse, quo corpus aliquātulum exerceretur, scribit .n. Cicero 5. tusc quæst. Socratē cum vsque ad

ad vesperam deambulasset quæsitumq. esset ex eo quare id faceret, respondisse se id fecisse quò melius cenaret obsonare ambulando famem. Legitur etiam de Dionisio Tyranno, qui cum cęnauisset, negauit se iure illo nigro quod cęne caput erat delectatum, at is qui illa coxit, minimè mirum inquit, condimenta enim defuerunt, & explicans quę sint, labores inquit in venatu, sudor, cursus ab Eurota fames sitis his enim rebus Lacedemoniorum epulæ condiuntur; B quin potius, vt ex Aeliano lib. 2 de varia historia habetur. Lacedemonij nolebant suos iuuenes inertia detineri: sed in opere, & laboribus exerceri, vt huiusmodi corporis exercitio, bonam valetudinem sibi ipsis pararent. Quod quidem non putamus fore damnandum: quamuis non ea sit habenda corporis cura, vt insolescat tandem. Plato enim dum corporis habitudine nimium prospera vteretur, quæ veluti vitis luxurians foret C resecanda, achademiam insalubrem Atticæ locum delegit, qua quod redūdans nimiumq. præualere videbatur, loci intemperie supprimeretur: adeoque tantum corpori indulgendum esse asserebat, vt Philosophiæ studio ministerium præstare possit. D. August. epist. 121. c. 3. dicit, integram corporis valetudinem non esse contemnēdam, pp necessarios vsus huius vitæ, antequam mortale hoc induatur immortalitatem, &c. Si verò D eiusmodi corporis exercitio pro explendo ventre in cibis, & potibus quispiam vtatur, meminerit quod si esca ventri, & venter escis, Deus & hunc, & illas destruet, vt testatur Paul 1. ad Corinth. 6. quippe qui etiam docuit non oportere eam corporis prouidentiam habere, vt inde voluptates capiantur. Castigo inquit ipse corpus meum, & in seruitutem redigo, ne cum alijs prædicauerim ipse reprobus efficiar. Qui. n. E curiosius, intensiusq. illi vacant, & animam, cuius est imperare habent contemptui, nihil admodum sunt diuersi ab ijs, qui vt organa quàm optima habeant, summo studio conquirunt, artem vero, cuius gratia comparantur, negligunt: & D. Basilius conformiter ipsi Paulo dicit. castigare corpus, & compe-

Ælian. de varia historia.

1 Corin. 6.

Basilius.

scere illius impetus, vt immanem quandam belluam oportet, & eiusdem aduersus animam temerarios motus, rationis habenis compescere, nec voluptatibus freni remittere, &c. Ob id Cretenses filios suos ab ineunte ætate assiduis laboribus firmabant, ne postea senes effecti ocio torpescere honestū ducerent. Legitur de Cyro Persarum Rege, qui non prius ad prandium, aut cœnam se conferebat, nisi ex multo labore, & exercitatione corporis desudasset. Strob. ser. 7. Et hoc quidem ratione efficitur, labor nanque teste Galeno cibum præcedere debet. Sed multo maior erat labor, & defatigatio, qua solebant Aegyptij ante prandium exerceri; quippè qui non permittebant iuuenes, priusq̄ 180. stadia percurrerint, cibum capere; vt refert Isid. lib. 2 c. 1. & Rauigius, & fortassis non abre id faciebant, quoniam vt ait Gale primo, de sanitate tuenda. postremo cap. & lib. 2. cap. 2. Exercitatio non est quis motus, sed solum qui valentior est. Longè probabilior est Persarum consuetudo, qui priusquàm cibum caperent, de modestia, & de reliquis virtutibus, quæ reddunt hominem moraliter bonum disiceptabant. Gymnosophistæ parans, instructisq conuiuiis, priusquàm epule, mensis apponerentur, iubebant adolescentes coràm senioribus referre si quid didicerint, si quid boni fuerint operati, aut lucrati, quòd si nihil boni egisse fuerint comperti, manebant impransi. Itidem apud nostros fieri aliquando contingit; & vtinam id perpetuo fieret; quoniam educandæ iuuentuti in bonis moribus, & honestis facultatibus plurimum expedire crediderim. Denique non improbamus corporis exercit uim, modo sit moderatū, atque ita ne vires animę postponantur. Dicit enim Gal. labor, cibus, potio, venus, omnia mediocria.

Cęterum commune est omnibus, qui volunt intre conuiuia tauros occidere, & altilia, mensas struere, & quæcunque sunt necessaria ad honorabile, & sumptuosum conniuium studiose, ac diligenter præparare: & priusquàm recumbant, manus lauari, ea propter discipuli Christi Domini Saluatoris nostri, non

iniuria

iniuria penitus, fuere grauiter a Pharisæis, qui hunc morem fortassis didicerant a Romanis, quibus erant subditi, repræhensi, qui non lauabāt manus suas

Matth. 15. dum panem manducarent. Sed fortè pro eorū tutela quis dixerit, perperam, quòd non lauarent manus suas fuisse

Ioan. 13. repræhensos; cum Ioan. 13. dixerit ipse Christus de eisdem, qui lotus est non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. At pro Iudæis responderi poterit, quòd eo tempore, quo fuerunt repræhensi non erant loti. Verum de hoc aliàs. Certum est quidem vsum fuisse Priscorum ante conuiuia non solas manus, sed & pedes lauari, deinde seipsos vngebant, aut vngebantur a seruis præ-

Dan. 10. & 2. Reg. 14. terquàm dum erant in luctu. Dan. c. 10. & 2. Reg. c. 14. de muliere Thecuita, tunc enim non vngebantur, id quod facere debuissent, teste D. Aug. ad pellendam ex animo anxietatem, sed alii putant huiusmodi vnctionem solitam fieri ad obstruenda corporis spiramenta, quæ vt plurimum accidunt, dum quis vel in balneo, vel in gymnasio, vel alio exercitationis genere sudauisset. Alicubi vsus, & consuetudo erat eiusmodi lotionem fieri, non solum manuum, & pedum: sed etiam brachia, & crura lauabantur, vt sordes quas opere collegerant abstergerent, & quandoque etiam totum corpus lauari iubebant, quemadmodum, & nos facimus ad abstergendas, & extruendas ipsius maculas, & turpitudines; & hic vsus lauandi corpus totum, erat ferè quotidianus: Vnde quidam asserunt Commodū Imperatorem septies, uel octies per diem se lauasse. Quidam uerò admodum raro huiusmodi lauacro utebantur. Et certè uereor ne hunc usum crebro se lauandi Iudæi quoque acceperint, ut elicitur ex Diuo

Marc. 7. Marco cap. 7. ubi dicit: Pharisæi, & omnes Iudæi nisi crebro lauerint manus, non manducant, & a foro uenientes non comedunt, nisi baptizentur. Vnde quidā Pharisæus qui inuitauerat Iesum ad prandium, mirabatur quod uocatus au-

Luc. 11. te prandiū non esset baptizatus Luc. c. 11. ubi d. Caietanus ꝙ ferro erat de lotione manuum: Non erat (inquit) baptizatus, idest non lauerat manus priusquàm

A recumberet. Et is ut plurimum apud ueteres perpetuus ordo seruabatur, ut priusquā cœnarent seipsos aliquo exercitationis genere (ut diximus) fatigarent, mox lauabantur, deinde ungebantur, postremo recumbebant hora, quæ uidebatur eis opportuna. Nec solum ante prandium, sed & post lauabantur manus, ut ex Macrob. lib. 3. cap. 6. quidam eliciunt, id quod frequentissimum est etiam apud nos postquàm comedi-

B mus. Et in Gallia ego ipse uidi, quòd post prandium eisdem manipulis quibus in mensa uti solent, pro tergendis manibus, & ore, utuntur etiam ad eluendas, & extergendas manus. Aduertendum est etiam posteaq̄ locuti sumus de usu balneorum, quædam fuisse publica, ubi communiter, & indistinctim lauabantur cuiusque conditionis homines, quædam priuata, pro nobilibus duntaxat, qui ut plurimum a seruis lauaban-

C tur, & pariter ungebantur. Nec uolo occasione horum uerborum subticere iocundum quoddam, & memorabile factum, quod referunt quidam de Adriano Imperatore (parcat mihi quæso benignus, & patiens lector) legitur enim quòd cum præfatus Imperator uidisset quondam militem quēdam ueteranum sibi notum dorsum, & reliquam partem corporis atterere, percunctatus cur se marmoribus, & lapidibus distringēdum

D daret, & respondisset id fieri, propterea quod seruum non haberet, cōfestim seruis eum donauit, & sumptibus. Verum cum alia quadam die, quidam senes ad prouocandam eius liberalitatem etiam, & ipsi se attererent, euocari eos iussit Imperator, cui cum dixissent se non habere seruos, respondit Imperator, & consuluit alium ab alio debere inuicem defricari. Ex quibus patet seruorum munus fuisse ungere, & lauare dominos

E suos, quandoque tamen prius ungebantur quàm lauarentur. & quandoq. nulla post exercitationes usi lauatione ungebantur, ut colligitur ex Persio sat. 3. Hæ autem unctiones fiebant ex unguentis preciosissimis, quorum odore magnopere oblectabantur: lauabantur autem (ut referūt præfati scriptores) aqua tum calida, tum frigida; & quidam aqua marina

rina, ubi ficulias aderat primitus lauabantur, vt ea lotione udorem, & sordes detergerent (vt iam dictum est) Deinde aqua dulci hoc est calida, qua animi tantisper recrearentur. Et referunt ex Homero Odissea 8 de Vlixe, quòd ipse huius modi lotione calida vtebatur, vt animi hilaritatē reuocaret, tristitiamq. depelleret. Nulli igitur debet mirum videri, cum fuerit apud veteres hic vsus, ante prandium vel cęna lauari, & vngi, si & Maria Magdalena accedēs, ad conuiuium in quo Christus Saluator, & magister ac Dominus conuiuabat, lauit pedes eius lacrymis, & capillis suis tersit. Et deinde vnxit pedes eius, quia sic fieri nouerat in conuiuijs. Vnde Simon ille qui inuitauerat Christum fuit ab eodem reprehensus, quod ingressus in domum suam, caput suum oleo non vnxisset. Luc. 7 Sed mirum est quo pacto, & qua ratione discipuli huius veteris consuetudinis conscij videntes Magdalenam vnxisse pedes, & caput Iesu, vt habetur Ioan. 13 Indignati sunt aduersus eam dicentes. Vt quid perditio ista, poterat enim vnguentum istud venundari multo, & dari pauperibus. Nam si is erat mos accedentes ad conuiuium, vt vngerentur, cur scandalizabantur? Dicitur discipulos scandalu accepisse non quod Maria Magdalena vngeret Iesum, sed quia videbatur nimis importunum, & præter omnem rationem iam precio D sum vnguentum effundi super caput, & pedes Iesu Christi, qui videbatur vsque adeo ignobilis, & despectus, & qui tanquam nouissimus virorum habebatur, non agnoscentes adhuc perfectè eius diuinitatem, & excellentiam, quippe qui excelsus est super omnes gētes, & super

Psal. 112. cœlos gloria eius. Vnde non immerito fuerunt reprehensi a Christo, & Magdalena magnopere commendata, atque defensa. His itaq. patet quis fuerit vsus E antiquorū priusquam ad conuiuia properarent. Quo loco etiam aduocare libet pro ampliori huius rei notitia, ne quædam huic tractationi, prorsus intacta relinquantur, quę aliquo modo congruere videntur; fuisse scilicet aliquando balnea mixta, in quibus viri, pariter ac mulieres lauabantur, præter ea, quibus viri tantum vtebantur. A cum res ista valde detestabilis, & pudenda videretur, Adrianus Imperator primus omnium edixit, & statuit viros seorsum a mulieribus lauari debere, & insigni: Hoc idem fecere M Aurelius, & Alexander Seuerus, Romani Imperatores, qui balnea mixta exhiberi prohibuerunt, quod quidem commendat Val Max lib. 2. c. 1. vbi inquit, tanta erat inter coniuges verecundia, ac inter cęteras necessitudines, quod aliquādo nec pater cum B filio pubere, nec socer cum genero lauabatur, tantum erat religionis, sanguini, & affinitati, quantum ipsis dijs immortalibus tributum. Hunc eundem morem, seu potius legem inuiolabiliter apud nos quoq. seruari manifestum est, ita vt qui secus facere præsumpsisset, capitali supplicio damnaretur.

Caput Sextum.

C DEinde videre, & inuestigare ducimus opportunum quis fuerit eorundem vsus dū fuerint in mensa. Nam præter commestionem, & potationem, quam satis affluēter, & plusquàm ad satietatem facere consueuerunt, legimus de Spartanis, qui inter conuiuia, & inter edendum, excellentium virorū laudes, & res ab eis præclare gestas enarrare, & recensere solebant. Et quandoq. etiam scelera, & errata ignauorum, & perditorum hominum: sed vtiq præceptum illud Catonis prætcribant d. Pauca in cōuiuio loquere. Et Val. Max. scribit maiores natu in conuiuijs cōsueuisse ad tibias egregia superiorum opera carmine compræhensa canere quo ad ea imitauda iuuentutem alacriorem redderent. Persæ verò de rebus serijs consultabant Bathriani inter pocula de bellis inuicē conferebant, & si quid inter eos conclusum, ac difinitum erat, fide, & fœdere confirmabant, accersitis interim concubinis, quæ tanquàm illis admodū clara, eorum decreta rata, & firma haberent. Ita scribit quidam Alex. ab Alexandro.

Sed quidem alij ab ijs non multū diuersi, inter epulas fortasis vino madentes dimicabāt, qui certè a bono, & honesto plurimū diuertebant, quoniam cum litigare, altercari, & contendere vbiq. fit malum, inter pocula quidem videtur esse

se

se pessimū: Non .n. conuenit inter epu-
las,& conuiuia audire luctus,& conten-
tiones, dicebat Euripides. Marsilius au-
tem dum agit de forma cōuiuij, & qua-
les debeant esse conuiuę inquit eos de-
bere esse gratiosos, musicos, & littera-
tos, sed præcipuè cauen. esi ne vllus ad
mittatur cōtentiosus,& qui propere ex-
candescat, nisi forte vel primo poculo,
vel vno verbulo mitigetur. Dicit etiam
oportere inter epulas sermonē esse va-
rium, iocundumq. at breuem, historiam
breuissimam, longiusculā vero fabellā,
obscenos autē, & spurcos sermones om
nino detestatur. Romani verò vt scri-
ptum reperi inter cęnandum acroama-
ta cuiusvis generis iubebant adhiberi,
& vel symphonia personabat tryclinū,
vel instrumenta, organaq. varia concine
bant, aut tragedię, comedięve habeban-
tur, mimiq. aderant, aut spectacula alia
iocunda inducebantur, prætera incēde
bantur aromata,& odores naribus gra-
tissimi afferebantur. Si quis plura de vsu
Romanorum in conuiuiis velit intelli-
gere legat librum Philonis Iudæi de vi-
ta contemplatiua, vbi multa profectò
absurda, inepta, & valde abhominanda
reperiet. Multa alia fecisse legimus ve-
teres Ethnicos, dum conuiuia haberent,
quæ hoc loco recensere absurdum cer-
tè, & omnino impertinens fore arbitra-
mur. Et ad conuiuia simpliciter, & ab-
solutè profana sunt referenda: sed hæc
pauca voluimus adduxisse, vt facile qsq.
valeat iudicare, & ponere discrimen in-
ter conuiuia Priscorum, & nostra; quo-
niā opposita iuxtā se posita magis elu-
cescunt, & vt inquit D. Hyer. sup Matth.
non nisi ex comparatione virtutum, ui-
tium cognoscitur.

Caput Septimum.

SVperest nunc uidere ad completam
huius rei notitiam quid expleto, &
peracto conuiuio iidem ueteres, & qui
eorū mores, uel abusus imitantur agere
consueuerint. Legitur .n. eosdem uete-
res expleto conuiuio solitos fuisse mox
arripere taxillos, & aleas pro ludo, in
quo totos dies,& longas noctes magno
eorum dedecore, & opprobrio insume-
bant, nec sine graui,& incredibili rei fa-
miliaris incommodo, ac detrimento;

A quemadmodum de Eliogabalo Impera
tore quidam Historici scribūt: Quidam
alij aliquanto meliores, vel nō ita mali,
expleto conuiuio eruditas cōfabulatio-
nes solebant inire, deinde instrumenta
musica quibus maiorum laudes carmi-
ne decantabāt, sed velut aliq dicunt, non
debent in conuiuijs proponi quæstiones
difficiles,& tortuose, sed ita vt ab omni-
bus percipiantur,& sint communes om-
nibus vt vinum. ita vt quisq suam por-
B tionem ferat. Anxias nanq. difficultates
& solicite librandas non admittit con-
uiualis hylaritas Cice. lib. 1 tusc quæst.
testatur quosdam ex antiquis pręsertim
Græcos consueuisse inter æpulas cane-
re, & cætera huiusmodi quæ diximus
peragere, honorem tamen huic generi
hominū non fuisse, declarat oratio quæ-
dam Catonis, qua reprehendit quendā,
qui cū esset consul duxerat in Aetoliam
Poetas, vt Ennium. Plato etiam legitur
C aliquando accusatus, quod omnes è Repu-
blica Poetas exegerit, & aliqui dicunt
eum ob id nequaquā fore accusandum
quasi bene egerit: Maximus autem
Tyrius dicit hoc falso ascribi Platoni,
vt qui solum improbos, & male meri-
tos exegerit ac deiecerit. Contra verò
ibidem ait, Temistoclem habitum fuis-
se indoctiorem cum in epulis recusasset
Lyram. legitur etiam de quibusdā na-
tionibus quarum vsus erat post epulum
D pponere difficultates, & enigmata, quæ
soluere scientibus dabatur aliquāta por
tio carnis, nescienti verò salsum pocu-
lum. legitur etiam de Sansone Iudic 14.
qđ cū pater faceret illi conuiuiū, trigin-
ta viris qui fuerant cum eo conuiuantes
proposuit problema qđ si intra septem
dies cōuiuij soluere,& diluere nouissēt,
pollicebatur se daturū eis triginta sin-
dones,& totidem tunicas, si aūt non po-
terant soluere; darēt illi vz Sansoni tri-
E ginta sindones, & totidem tunicas. Sed
Octauius, picturas vniuersas loco the-
sauri ostendebat, vt eorū expleret deside
riū quos in hospitio susceperat. De Ne-
rone aūt oīum virorū, et pſertim magno
rū principū supra oīum fidē scelestissi-
mo præter multa facinora quæ egisse,
& perpetrasse supra narrauimus, legi-
tur hoc unum aliqua laude dignum fie-
ri iussis-

ri iussisse, musicos .s. primi nominis A
coram se adduci, & eorum cantilenis
& concentibus vehementer oblectari.
Refert etiam D. Aug. lib 12. supra Gen.
ad literam cap. 22. quòd moris erat vtan
te pradiũ peractis sacrificijs, agitatisque
phanaticis, si qui adolescentes post prā-
dium vellent eo more ludere nullus pro
hiberetur &c. longè melius, & lauda-
bilius legitur de Tiberio quod ex lectio
ne quotidiana, quam ipse ferè continuo
dicebatur habere, quæstiones & dubia in- B
ter uiros doctos discutiẽdas ꝓponebat;
id quod nostri quoque iuuenes bonarũ
artium professores in Italia præsertim
vbi degunt studia & Gymnasia literarũ
Theologię ꝓsertim peragere solẽt quip
pe qui præcipua totius anni parte tam
hyeme, quam æstate, & verno tempore
huiusmodi exercitamenta nunquam in-
termittunt. Alexander quoque seuerus
inter edendum, & post esum frequenter
vel ipse met aliquid prælegebat, vel le- C
genti aures præbebat attẽtissimè. Quã-
doque etiam post epulas iubebat adduci
coram se quædam animalia, vt catellos,
feles, & aliqua animalia pennata, vt in-
terse se dimicarent, quorum contentio-
ne tempus fallere dicebatur. Adrianus
Imperator comœdias & ipse ac tragedias,
& lectores, & poetas dum conuiuaret li-
benter audiebat. De Alphonso Rege
Aragonũ memini me legisse apud Pon-
tanum cap. 1. de Conu: post prandium D
viros doctos frequenter aduocasse, libẽ
ter eos audiuisse, vt pastum corporis iam
refecti, animi refectio sequeretur. Is
quidem longè prudentius, & laudabilius
quàm cæteri se gæssit, qui post prandiũ
de bellis, & certaminibus decertabant,
vt Græci, & quidam, vt Babylonij inter
edendum paruulos, & infantes garrulos
adduci iubebant, vt his, obstrepentibus,
& mutuo salientibus conuiuæ essent ala
criores. Et nonnulli ex viris primarijs E
vt supra dictũ est Romani, moriones, &
histriones post cõuiuium introducebãt,
vt vultus & oris deformitate, & mõstruo
sa varietate cõficta, stultisq; & fatuis ver
bis, & gestis conuiuas oblectarent. Et
quoniam de conuiuio non vsquequaq;
profano verba facimus, nolo hoc loco
referre detestabilẽ vsum, vel potius abu-
sum eorum, qui non erubescunt post cõ-
uiuium admittere quosdam, qui lasciua
quadam licentia, & verbis, ac iocis ineptis
denissimis ad risum assidentes com-
mouere student. Nonnulli picturas, ta-
bellas diuersorum hominum, & regio-
num, quo illarum aspectu facilius con-
uiuæ detinerentur ac recrearẽtur, præ-
monstrabant: Hi erant ludi, & oblecta-
menta conuiuantium, & ò vtinam no-
stris temporibus, & longè ante hæc tem
pora, viri cuiuscunq; status, & conditio-
nis non eadem, & longè his peiora, & de
teriora singulis quibusque horis com-
mittere audeant, fuerint que ausi; quæ-
so, quotus quisque est huius sæculi homi
minum, qui (vt supra diximus) peractis
conuiuijs non arripiat confestim taxil-
los, & aleas, & huiuscemodi ludo, & lu-
xu non se totos effundant?

Caput octauum.

SEd posteaquam percurrentes mores,
& acta veterum tum ante conuiuiũ,
tum in ipso conuiuio, atque etiam post
conuiuium hucdeuenimus, reliquũ est
videre, qui soleant ad huiusmodi conui-
uia accersiri: quorundam est sententia
apud Sparthanos communia fuisse eius-
modi conuiuia, pauperes quidem cum
ditioribus eodem reficiebantur obso-
nio, festisque diebus nigrum ius, & pa-
nem igni duratum solebãt apponere, &
regi duplum obsoniorum dabatur, non
satietatis ergo, sed ut quem vellet, posset
eo obsonio liberare: qui quidem mos
non multum differt à nostris dum,
quandoque & nos maioribus, & honora
bilioribus maiorem partẽ solemus tri-
buere honoris gratia. Apud Indos etiã
commessationes fiunt in propatulo, si-
cut & laconici faciunt, quippe qui in mo
dum mensæ constituunt aram, & carni-
bus in ea appositis, quilibet è conuiuis
è propria sede ad mensam vadit, & sua
quisque parte accepta in suam sedem re
uertitur seorsum & solus suam portionẽ
commesturus: scribit val. Maximus l. 2.
cap. 1. qđ inuitati ad cænam diligenter
quærebant quinam ei cõuiuio essent in-
terfuturi, ne senioris aduentum discubĩ
tu præcurrerent, sublataq; mensa prio-
res

res consurgere & abire patiebantur, e A quibus apparet cænę quoque tpe quam parco & quã modesto cibo his p̃sentib⁹ uti sint soliti: Athenienses quoque ut spartani tenuiores cum ditioribus ad conuiuium admittunt, & æqualem obsoniorum partem accipiunt. Hoc idem quod dicimus affirmatur à quibusdam, quod scilicet olim in conuiuijs suæ cuique certæ partes distribuebantur, quemadmodum & nunc alicubi fit, sed postea visum fuit prudentioribus lõgè ciuilius, & lau B dabilius fore in comune vesci. Sic.n. pleriq ordines regularium seruare & facere consueuerunt vt s. in cõmuni vescantur exceptis infirmis, & senioribus viris Nec solum ditiores vt præfati populi vsitarunt cum tenuioribus, sed & nobiles, ac potentes cum nobilibus, & mediocris fortunæ homines, ac tenuioris cum sui similibus conuiuare consueuerunt. Pares enim cum paribus veteri pro

Dan. 5. uerbio facillime congregantur Pharao C fecit grande conuiuiũ optimatibus suis,

Hest. 1. & vnusquisq secundum suam bibebat ætatem Assuerus quoque fecit grande conuiuium cunctis principibus & pueris suis fortissimis Persarum vt supra diximus. Corn: Tac lib 13. de Nerone loquens inquit. Mos habebatur principum liberos cum cæteris eiusdem ætatis nobilibus sedentes vesci in conspectu propinquorum propria & parciore mensa; & Claud. vt inquit Suetonius D adhibebat omni cęnæ & liberos suos cũ pueris, puellisq. nobilibus cum quibus edere solebat. Nec oportet hac dere quicquam ambigere, nec plura dicere; quoniam quotidie exempla sunt in prõptu; & quandoq. etiam tum nobiles tũ ignobiles, & de omni genere musicorũ ad conuiuia admittuntur Et legitur nõnullos fuisse aliquando adeo ambitiosos aut edacitatis cupidos, vt ingenti conatu, & magno precio à vocatoribus re- E dimerent, vt conuiuio Principis adhiberentur. Et Caligula (vt inquit Suetonius) nihil moleste ferebat tam magno extimari honorem suæ cœnæ, vt percuperent, & curarent aliqui id eam vocari, & admitti. Nec dubito hodie quoque plerosque reperiri huius genij, & conditionis. Prætereo ingentem turbam Pa

A rasitorum, & Epulonum, qui ad huiusmodi conuiuia facile admittuntur, & quandoque etiam multitudo fœminarum vtriusque generis, quæ frequenter ad ea non solum vocantur, verum etiam quãdoque pertrahuntur Patet itaque ex his paucis qui, & quales ad cõuiuia solebant vocari. Consequens est nunc inquirere quot consueuerint esse in cõuiuio, & qualia contigerit ea fieri. Certum est enim vnius tantum nullum esse conui- B uium, sicut est prandium & cæna; non enim edendi bibendiq. causa (teste Plutarcho) paratur conuiuium, sed combibendi, & concomedendi causa plures mutuo inuitantur. Neq. videtur satis esse duorum tantum, tum quia numerus binarius non bene audit, tum quia presentia frequens hominum in conuiuio habet delectationem, vt dicebat Euripides, legitur tamen apud Plautum in Bacchide. Bichlinium pro cęnaculo duobus C tantum lectis instrato; Iam facite in bichlinio cum sua vterq. amica cubitum eatis. Sed quamquam eiusmodi conuiuia seu loca, vbi fiunt triclinia veteres nuncuparint, à tribus lectis communiter adhibitis & instructis ad conuiuium, nihilominus varie fuerunt antiquorum sententiæ penes numerum conuiuantium Quidam enim dicebant cum paucissimi erant conuiuæ (excluso à comuni hominum sententia duorum tantum consortio) non poterant esse pau- D ciores tribus; Cum verò plurimi, non vltra nouem. Sed hic opus est distinctione, quod aliqua sunt conuiuia publica aliqua vero priuata. De conuiuijs priuatis superfluũ est disserere possunt enim tot esse, quot iubeat actori Quidam alij voluere cõuiuium publicum nõ debere excedere numerum septenarium. Nonnulli verò quinarium; & memini me audiuisse maximos quosdã Prin- E cipes huius fuisse sententiæ quinque dũtaxat ad conuiuium sufficere, & septem ad summum neque plures accersendos. Quod si plures fuerint vocati non conuiuium, sed conuitium potius conuenienter poterit appellari, quia scilicet obstrepente multitudine tumultus potius quam sobrius conuictus nuncupabitur, et erit. Marsilius ex mente varro-

Cap. 9.
2. Quot.

nis

nis opinatur, conuiuas non debere esse pauciores quàm tres, neq. plures quám nouem. Homerus verò decem conuictorum vnanime conuiuium magnopere commendabat. Plato in Simposio, viginti octo cõuiuas admitti posse sentiebat L. Vetus Imperator præter exempla magnorum cũ duodecim solemni conuiuio primus accubuisse fert. Sic refert Alex. ab Alexandro lib. 5. cap. 21. Cęlius id etiam refert lib. 15. antiq. lect. cap. 8. Balthasar Rex Babyloniæ de quo mox locuti sumus fecit grande illud conuiuium optimatibus suis mille. Sic etiam multos dubio procul fuisse necesse est tot Principes, & optimates, quibus Rex Assuerus dicitur fecisse conuiuium. Iulius Cæsar (Plutarcho Auctore) inuitauit populũ viginti duobus millibus tricliniorum. centum enim & quinquaginta hominum millibus vno tempore cęnam parauit. Verum est tamen aliud est loqui de conuiuijs priuatis, aliud est loqui de conuiuijs publicis, qualia erant dum Princeps ipse inuitabat, aut nuptiæ celebrabantur, aut cœne Pontificales, augurales, triumphales vè, aut cum epulum in magno alicuius viri funere popopulo dabatur multo plures numero conueniebant quam supra diximus, & apparatus magnificentior esse solebat. Idem Claudius (vt refert Suet.) conuiuia agitauit, & ampla, & assidua vt plerunque sexcentuni simul discũberent. Cleomenes verò longe diuersus a prædictis agebat; quippe qui (vt refert Plutar.) inter populares homines vtcunq. sors tulisset, humaniter benigneque versatus charus. acceptus quàm omnibus erat. Cenandi verò quotidianus apparatus vno duntaxat posito triclinio erat, isque exiguus sanè, laconicæ parsimoniæ cõueniens. Quòd si seniores quosdam, aut hospites conuiuio adhibuisset, lecti alii duo sternebantur, ac paulo lautius ministri mensam struebant Posset quis fortasse tueri vsum, vel abusum illorum Cesarum, qui tot millia hominum vno duntaxat conuiuio excipere præsumebant, exemplo Christi Saluatoris nostri, qui & ipse nunc quatuor millia hominum, nunc verò quinque, exceptis paruulis, & mulieribus cibo reficere, & sa-

A tiare voluit, & potuit: At non est efficax defensio. Tunc enim pietate, & charitate motus, animaduertens quòd tanta turba quæ sequebatur eum, non haberet quod manducaret, ex paucissimis panibus, & pisciculis diuina eius virtute, ac potentia multiplicatis voluit reficere: At illi, non qui indigebant, sed quos ipsi ad sua desideria pertrahere cupiebant, & vt ostenderent eorum opes, & diuitias ac magnificentiam, & libera-
B litatem inordinato. & supra omnium fidem immoderato sumptu. tot millia hominum suis conuiuijs, excipere voluerunt. Sed vt quod rei veritas habet, in mediũ afferamus. Crediderim ego nullum certum, & limitatum numerũ huic rei posse adhiberi Sed ut cuique qđ põt, ac debet, aut etiam velit immoderatis sumptibus de medio sublatis, facere liceat. Sed ne videar plus sapere, quàm oportet sapere, vnusquisq. in suo sensu
C abundet.

Caput decimum.

POsteaq̃ percurrentes vidimus quot, & quales soleant homines adhiberi in cõuiuijs hisce profanis, tametsi nõ habeatur hucusq certus, ac definitus eorum numerus, quos decet illis interesse; consequens est uideamus qualia fuerint eorum conuiuia, vt ea discernamus, & segregemus a conuiuio honesto, & reli-
D gioso, de quo post pauca sumus dicturi.

Dicimus eorum conuiuia fuisse adeo sumptuosa, adeo fastuosa, & omnibus delicijs. & voluptatibus oppleta ac referta, vt difficile admodum credi possit: Legimus n primum de cęna ex temporali facta a Lucullo, Ciceroni, & Pompeio, in qua (veluti Plutarchus refert) in eius vita, fere quinq. scutatorũ millia insumpsit. Et longe magnificentius Aesopus quidam Tragicus sic dictus, qui in vna
E tantũ patina quindecim scutatorũ millia dicitur impendisse, vt refert Plinius lib. 10. c. 11. Et Clodius eius filius lõgé maiores sumptus fecisse legitur; quippè qui fuit omniũ primus, qui pręter alios sumptus quos fecit in conuiuio, ipse cępit Margaritas, & vniones, ac Smaragdos tabefacere, & resolutos, ac liquefactos conuiuis tradere absorbẽdos Clo-

dius autem dicitur gemmas tabefecisse, vt experiretur in gloria palati, quid sapere nt margaritæ, atque vt mire placuere, ne solus hoc sciret, singulos vniones conuiuis dedit absorbendos: Vnionē aūt quē ipse absorbuit viginti quinq scutatorū millibus legitur fuisse æstimatum: Vñ & posteri edocti ceperunt, & ipsi in grauissimis quibusdā morbis, & vitę discriminibus facere aurū potabile, & gēmas liquefacere, vt epulis, aut poculis immixtæ sumentibus aliquid opis conferrent. Legitur ēt de Vitellio, qui nunquàm instruxit conuiuium, quin quadringenta millia numminu insumpserit. De Cleopatra nouissima Regina Aegypti legit qd vno ferculo secudę mensæ centa quinque millia aureorum impendit. Legat (quæso) studiosus lector Plin. lib. 9. cap. 35. vbi multa de hac muliere inueniet maximo animi sui oblectamēto. Referunt etiam antiquitatis scriptores magna, & valde sumptuosa ex piscibus conuiuia peracta. Vnde Plin. lib. 9. c. 15. refert quendā ex Conf. mercatum esse mullū qui vulgo triglia dicitur sextatiis ducentis. Nec mirum quia Rhodij Aelianus de uera hist. lib. 1. in magnis delitiis habebāt pisces, & q eos comedebāt liberales hēbātur. Qui vero carnes, agrestes, & epulones habēbātur. Et quoniam de similibus idem est iudicium, ne vos tedio afficiam, prætereo aliorum Principum sumptus, & acta penes vsum conuiuiorum; qua de re hoc vnū subiiciam, qd nullu laboris, ac operæ genus omittebant, mō suas explerent cupiditates, vt qui carnes & pisces præciosissimos, & fructus diuersi generis, & quæcūq. in rerū natura esui idonea poterāt reperiri ex regionibus longinquissimis afferri iubebant, vt egregie quidē, & luculenter dixerit Plato de Agrigentinis quorū ingens erat luxus in oī re, qd ita se gerere videbant, ac si perpetuo essent victuri, & plerīq ex his ita suas opes in edulijs, & voluptatibus corporis profuderūt, vt oē patrimonū funditus dilapidarēt. Et præ cęteris legitur de Alphonso Rege Parthenopeo cum multa perluxum prodigisset, conflatoque ingenti ære alieno, iam nihil vltra possideret, vñ suis satisfacere posset creditoribus, & suis quoq. necessitatibus obuiare, dolore, & ira permotus, plerosque ex suis subditis ꝓprijs eorum bonis spoliauit. Sed & quidam alij inferioris gradus, ac poīæ idipsū fecisse leguntur nā Galeatius filius Ioan. Galeatii primi Ducis Insubrium in filię nuptiis, pęnē centū millia nummū erogasse fertur. quin & Cæsar Borgia Alex. VI Pont. (vt refertur) filius, quotidianis epulis ducētos aureos impēdi statuit, & ordinauit. Taceo alias impensas longè inutiles, & extraordinarias, non absq magno eius dedecore, & ignominia fecisse legitur. Multa alia potuissem quorundam nostri tēpis magnæ authoritatis virorum exempla hic afferre; sed nolo, nec decet ponere os in cœlū Sed licebit aduertere ꝙ eiusmodi veteres non in solis dapibus, & epulis tam ingentem denariorum summā profundebant; sed in apparatu domorum, in vasis aureis, & argenteis eburneis, & testidunelis, in quibus incredibiles sumptus, & expensas faciebant; sicut ēt in corollarius, muneribus, & iocalibus, quæ conuiuantibus, expleto conuiuio exhiberi solebant ad proprios lares redituris. Vnde legitur pręfatā Cleopatrā alias a nobis hoc loco nominatā in solēni cęna quā Antonio dedit (teste Plutarcho) singulis Antonij amicis, quos vnà conuiuio exceperat donasse lectū, ac stragulū in quo accubuerat, & vasa q euiq. lecto dispartita erant Sciendum est ēt nonnulla ex conuiuiis, quæ supra recensuimus fuisse priuata, etsi dicerentur sumptuosissima, & vix credibilia. Nihilominus aduertendū, ꝙ quoties Imperator intererat, multum opulentiæ adijciebatur. & ferūt isti rerum, & actionum antiquarū tractatores, ꝙ in principio cęnæ, & in fine similiter oua apponebātur, huius rei qui vult certior fieri legat qui de ea scripserunt, non opis est uostr e, nec prioris instituti quæcunq. alij scriptitarint hoc loco recensere, satis est nos aliqua desumpsisse, vt s. videremus qualia erant Priscorum conuiuia, ꝙ s. erant ualde magnifica, mirè sumptuosa & oī ciborū, & uinorū possibili uarietate refesta, & repleta. Vina q. dē quę in eorū conuiuiis propinabantur erant generosissima partim trāsmarina vt Lesbia. Chia. Coa & Gręca partim Ita-

lica

ficæ, ut uina phalerna, & alia eiusdem generis & probata: 16. Et quidam refert aliquando vina quadraginta annorũ corã conuiuiis fuisse apposita, quæ quidẽ sicut diuturni temporis integra perstiterunt, iure optimo uina po[n]untur appellari nõ uini, differt n. uinus a uinũ, ut plerique fabulantur. Pli. lib. 14 c 4. scribit Pompeium sim dedisse Caio Imperatori uinũ ante centũ, & sexaginta annos diffusum. Sed ut ex uerbis Ciceronis colligi potest nõ apparet uinũ illud 40 annorũ fuisse satis perfectum; quoniam dum is qui eum inuitauerat mediocri uino apposito diceret, bibite hoc uinum phalernum 40 annorum, ille respondit, Bene ætatem tulit, uolẽs innuere uinũ illud sibi appositum quãuis diceretur esse adeò uetustũ, recens tamen uidebatur: Plinius tñ lib. 14. cap. 4. dicit quod uina durãt adhuc 200. fere annis iam in speciem redacta mellis asperi, nec potari per se queũt si non peruincat aqua usque in amaritudinem cariæ indomita, &c In sequẽtibus etiam capitulis de eadem natura vini satis abunde loquitur. Legitur etiam de Assuero & Hester, quod uinum suo in conuiuio, ut magnificentia regia dignum erat, abundans, & præcipuũ ponebatur. Nihil ergo dubitandum est quin Romani orbis terrarum Domini electissima uinorum genera suis in conuiuiis propinauerint, atque oĩ ex parte eorum conuiuia erant oĩ solemnitate referta, ut uerè de illis dici possit, quod in bonis duxerũt dies suos. Contra uerò non defuerũt ex profanis, qui parcius multo quàm plerique ex nostris uixisse legũtur. Nam de Lacedemoniis fertur eos nullam habuisse disciplinam priorem, & potiorem, quã abstinentiam. Cæsar Augustus dicitur fuisse breuissimi cibi, & potus cum ad medias interdum epulas, satiatis iam conuictoribus accedere consueuisset, & primus è mẽsa surgebat. Dicũt Mithridatẽ Regem Ponti iam senio confectum cũ sumpturus esset cibum, non solitum accũbere, uerum stantẽ vesci. Platonis frugales erant cœnæ, delicatiores epulas, & opipara spreuit conuiuia. Propterea d Martĩ. conuiuiũ oĩno parcum haud ualde laudamus. luxuriosum non penitus detestamur, hoc enim commori potius est quàm conui-

A uere mundum desiderabamus, & parsimoniam mundum horrescamus, & sordidum. De Cleomene supra diximus, cuius quotidianus cœnandi apparatus erat uno tantum posito triclinio, atque eo valde exiguo nec suum hoc triclinium, aut conuiuium aromatum dulcedine, nec suas epulas variorum saporum genere condiri satagebat; sed id tantum curabat, ut copia ciborum dum aderant hospites esset paulò vberior, & vinũ aliquanto suauius.
B Sic etiam faciebat Pericles Atheniensis, qui à cœnarum, & conuiuiorum apparatibus abhorrebat, adeo ut nec apud amicos cœnaret, nisi in nuptijs Euriptolemi quibus peractis mox recessit; quoniam secundum ipsum animorũ elationi magnitudinisq́ deprimendæ aptissimum videbatur esse conuiuium: quando inibi grauitatis, securitatisq́ expectationem seruare difficillimũ sit. Celius lib. 15. c 8. Spartianus refert de Didone
C Iuliano quod sæpe nulla existente religione, oleribus, leguminibusque contentus sine carne cœnauit. Plerique alii quorumcunque temporum facilè reperiuntur, qui nullius religionis habito respectu a carnibus abstinebant Nolo nũc afferre parcitatis, & modestiæ exẽpla plurima nostrorum Patrum, qui vitæ sanctimonia, & bonorum operũ exemplo terrarum orbem vniuersum illustrarunt; quique nulla ratione cũ istis Ethnicis sunt con
D ferendi, de quibus cum de conuiuio honesto, ac religioso sumus locuturi iustũ sermonem habebimus Hoc vnum dixerim ex sententia Senecæ maximè decẽs, & opportunum fore moderata, ut sint eiusmodi conuiuia, & longè procul ab omni fastu, & superfluo sumptu aliena. Nam vt dicit ille ep. 2 Fastidientis stomachi est plura degustare quæ dubio procul coinquinant potius, & conturbant stomachum, quàm nutriant, & reficiant.
E Legitur enim de Domitio Aphro, quòd præter modum sumens cibum, cum superfluitate redundaret exemplo inter cenandum occubuit id quod quàm multis cuiusq́ ætatis hominibus legitur accidisse: Anacreon Teius Poeta maximè deditus vino, vuæ acino suffocatus dicitur periisse. Gnosippus hac voracitatis infamia adeo laborauit, vt Athenien-

ces filiis suis interdixerunt, ne cum eo vescerentur. Andebundus Rex Anglorum quodam in conuiuio tantum cibi deglutiuit, & vini, vt eo suffocatus repentè animam efflauerit Phoco Phocionis filius, cum paternas opes prodigo luxu dilapidasset fuit vsque adeo ciuibus Atheniensibus exosus, vt omnes, sui generis, & patriæ diffamatorem nuncuparent; nec minus opprobrio fuit cunctis viuentibus. Niseus quidam Syracusanorum Tyrannus, qui vbi didicit ab Aruspicibus se breui periturum, quicquid superfuit vitæ, commessationibus, impendit, & ebrietati: Sed præter tot exēpla nolo (ioci gratia) prætermittere quoddam Lepidum dictū quod refert Flauius Vopiscus prolatum contra quendam Bonosum, qui erat quàm plurimum vinosus, vino, & ebrietati deditus, de quo quidem Aurelianus dicebat, istum non esse natum vt viuat, sed esse natum vt bibat, qui tamen quantumlibet bibisset, semper tamen securus videbatur, & sobrius: per belle quidem & satis apposite scripsit Androcydes ad Alexandrum Magnum, cohibens eius intemperantiam. Vinum potaturus o rex meneto te bibere sanguinē terræ: sicut cicuta homini venenum est, sic cicutæ vinum. Plin. lib. 14. c. 5. Vnde non iniuria vinum fuit olim Romanis fęminis interdictum, ne scilicet in aliquid dedecus prolaberentur. Val. Max. lib. 2 cap. 1 Gregorius Turonensis refert Childericū Saxonem cum aliquando se cibo ingurgitasset eo suffocatus mortuū in lecto fuisse repertum: quod idem plerisque aliis, quos ob reuerentiam nominare desistimus, nouimus contigisse. Similiter Archesilaus Britannus ob immoderatum vini haustum, anno suæ ætatis 75. ex hac uita decessit. Propterea, non iniuria septem sapientes hoc vulgo ferunt edixisse, quod sociorum molestia in nauigatione, & militia cum necessitas ingruerit, omnino ferenda est: at velle omnibus conuiuiis quemcunq admittere, vel quempiam se illis velle admisceri, amentis est, & plurimum audacis, ac temerarii inditium est. Multa alia possemus huiusce rei exempla corà m afferre, sed qui

Pli. lib. 14. cap. 5.

A plura velit, legat Priscos authores, & Poetas, & de modernis Eborensem, & Rauisinum, & quosdam alios, qui præ manibus omnium facilè habentur. Cōstat ergo ex his, & aliorum scriptis quot & qualia fuerint Priscorum conuiuia. Nunc videre consequens est, an fuerint rara, seu frequentia. in sequenti particula. Quod .n. fuerint frequentia, manifestum est ex cōuiuio quod fecit Assuerus cunctis Principibus. & primatibus suis B quod perdurauit 180. diebus, & postquā impleti essent dies istius conuiuii, ut habetur 1 cap Hest. inuitauit omnem populum qui inuentus est in Susam a maximo usque ad minimum, & iussit septem diebus conuiuium preparari in uestibulo horti, & nemoris. quod regio cultu, & manu consitū erat. Filii quoq Iob faciebāt conuiuiā p domos unusquisq. in domo sua, sed non erat adeo frequēs, quia neque erat unus duntaxat, qui para C bat conuiuiū: Suet in Domit. c. 21 conuiuabatur (inquit) Domitianus frequēter, & large, sed penè raptim, certe nō ultra Solis occasum, neque ut postea cōmessaretur. Augustus ēt dr assiduè conuiuasse. Pleriq. alii Romanorū ciues creberrimè conuiuabant; & apud Luc. 16. c. habetur. ꝙ diues ille epulo epulabatur quotidie splendidè; & quæ ibi dñr inquit D. Ambrosius, non sunt parabolæ sed narratio. Verum ñ quotidie epulari (inquit D Caiet.) non est mortale peccatum, nisi aliud addatur. Ego aūt existimo nō esse multum laudabile, sicut & multa, quę supra enarrauimus. Nūquid aūt liceat, aut expediat frequenter conuiuare enim de conuiuio religioso loquemur, examinabimus. Non debent esse frequentia nec sumptuosa nimis conuiuia, sed nec cito reuocari, nam ut inquit Pli. lib. 28. c. 3. Recedente aliquo ab epulis simul uerti solum, aut bibente conuiua mensam, E uel repositorium tolli inauspicatissimū iudicatur. Et denique extat illud Catonis præceptum inter alia quę uulgo feruntur, & pueris quam primum fuerint ablactati proponuntur s. Raro conuiuare. Et B. Aug. habet hæc uerba Rogandi sunt & parētes, & uicini. & ad cōuiuium uocandi sed rarius inquit sunt rogandi, ut plenius postea ostendemus.

Pli. lib. 28. cap. 3.

Caput

Caput Vndecimum.

Post hæc propoluimus inquirere, & ſcrutari, quonam in loco ipſi ueteres, & Ethnici ſoliti fuerint inſtruere, & parare conuiuia. Sed priusquàm id explicetur notandū eſt loca vbi veteres cenabant, vel inibant conuiuia multipliciter vocari, videlicet cęnaculum ab effectu, quia ibi cenabatur, quod quidem postrema hora diei perfectis ſcilicet, & abſolutis illius diei negocijs, vel dum non vacat amplius negociari. Alij vocabant cenationem. ſed ſatis quidem improprie. Nonnulli Baſilicam, alij Conclaue appellabant. Græci verò tryclininm a tribus lectis, qui in eo loco vbi parabatur conuiuium ſternebātur. Et in ſacris litteris hoc idem nomen reperitur vſitatum. Nam 1. Reg. cap. 10. legitur quòd Samuel aſſumens Saulem, & puerū eius introduxit eos in triclinium, & dedit eis locum in capite eorum qui fuerant inuitata, erant. n. quaſi triginta viri. Noſtri vero (preſertim regulares) vocant Refectorium quia locus ille deſignetur, non ad explendum ventrē, ſed ad reficiendum, & refocillandum corpus, vt facilius Deo poſsit vacare. Verum eſt tamen quòd pleriq. ſub platanis, & frondoſis arboribus ſtruebant cōuiuia, vt ex Plin. lib. 12. c. 1 & alijs auctoribus colligitur, tū Græcis, tum Latinis: & hæc eorum tryclinia vſque adeo venerabantur, quia Deorū nomina illis imponebant. Vt lucullus ſuum tryclinium, ſeu conuiuij locum vocitabat Appollinem, quo deductum eſt, vt quandoq. diceretur Hodie manducaui in Appolline. Solebant etiam in lectis accumbere dum erant comeſturi, aut nudi, aut ſeminudi, aut vnica tantum veſte cōtecti, vt eſt videre in ſtatuis marmoreis Romæ vti aſſerunt, qui ſtudioſè, & diligēter hoc ipſum obſeruarunt; & citra controuerſiam, dum erant cęnaturi, dimittebant ſoleas, & nudis pedibus cęnitabant, quæ quidem ſoleæ a ſeruis demebantur, ut eſt uidere apud Plaut. in truculenio. Legitur apud Indos ſolum Regem in lecto ex ſtramentis, facto accubuiſſe; reliquis, uerò, ut cuiq. bene uiſum erat, in quacunq. parte lecti licebat accumbere. Vulgo dicitur Turcas etiam dum comedunt, uel con-

Locus conuiuij multipliciter dicit.

A ueniunt ſuper nudam humum ſua parare conuiuia. Alij ſecus aſſerut quorū controuerſia poteſt facile decidi. De Nerone ſupra dicebatur, quòd in tapetis purpureis, & mollibus ſtragulis epulabatur. Cęteri uerò in tabernis epulabantur, edentes, & bibentes, & omnia ſcelerum genera abſque ullo pudore, & uerecundia perpetrantes, & ò, utinā idipſum, & longè peius, ac deteſtabilius apud nōs quoq. non ſępiſsimè fiat, quòd ſ. in taber-
B nis, ac diuerſoriis, & locis obſcuris, & abditis impudenter edunt, & luxuriantur, cum proprias domos quibus conuenire, & conuiuare poſſent ac deberent, alacriter, & honorificè habeant, ſed is eſt mox eorum, qui omnino prophanè conuiuunt. Romani uerò ſecus agunt præſertim poſteaq̄ meliores euaſerunt.

Dubitatur etiam nunquid conuiuantes debeant erecti ſtare, aut ſedere, vel etiam accumbere, de qua re eſt aliquid
C diſcriminis inter ſcriptores antiquitatum: conſtat. n. apud noſtros, ut plurimum conuiuantes ſedere, & non ſtare. Sed reperi in quodam ſcriptore rerum antiquarum, quòd Indi ſedentes epulabant, & nunc in quodam libro nuper impreſſo, & prius edito per R. D. Ioan. Gōzales de Mendozza, noſtri ordinis profeſſum, nunc uerò Epiſcopum Liparēſem, legi, & reperi homines illius regionis de qua ſupra diximus nomine China, uel Sina,
D ſedentes quoque epulari. Similiter, & Græci dicebantur in toris ex bonū ſtercoribus compactis aſſidētes ordine ludere, & ueſci, ſeu crapulari. Sic & Galli dum cęnant in ſtramentis aſſident, & cibum diuidunt; ſic ſcribit Alexander ab Alexandro lib. 1. cap 21. At ego uidi ſecus ab eis fieri, manducantes n. & epulantes ſedēt perinde atq. nos Itali dum epulamur. Cato Iunior poſt ciuile bellum nō accumbens ſed ſedens ueſcebatur.
E Terentius Varro, & Anibal poſt res afflictas non ſedentes, ſed ſtantes cęnitaſſe leguntur. Romani etiam ſedentes, non ſtantes, aut accubantes ueſcebantur, ut Iſidorus teſtatur lib. 20. Ethimo. cap. 1 t. & Cornelius Tacitus lib 13 Val. Max. lib 2. c 1. dicit apud antiquos, cum uiris cubantibus fęminæ ſedentes cęnitabāt. Hoc & refert Cęlius lib. 14. c. 58.

Sic etiam asserit Suet. in Claudio d. quod ipse adhibebat oĩ cenę liberos suos cum pueris puellisq. nobilibus, qui more veteri ad fulchrā lectorum sedentes vescerentur. Quis fuerit usus apud patres veteris testamenti, atque etiam in noua lege, uidebimus suo loco. Miror tamen eorum, quæ legi apud eos uiros eruditos ex quorum scriptis excepi ferè oĩa quæ huc adduxi de conuiuiis profanis. Inquiunt n. quod in principio cęne proni in uentrem decũbebant puluinis pectori appositis, quo utraq manus ad ascendẽ esset liberior, ut in antiquis marmoribus Romæ conspexerunt, procedente autem conuiuio in cubitum se reponebant, aut si loqui nollent, supini iacebant. Referunt etiam alia, quæ hic recensere superuacaneũ puto. sed in conuiuio religioso, & diuino quæ fuerit consuetudo uidebimus suo loco.

Post hec uidere nihil obest, sed ad nostrum institutum aliquid conferet, uidere (inquam) quo loco cum uoluerint accumbere, & epulari quisq. debeat sistere, uel assidere. Apud Indos de quorum usu tories sumus locuti, dicitur quod excepto Rege, qui nullam honorum, aut personarum habet rationem, ubi cuique libet & potest licet accũbere, aut sedere; At Chini, uel Sini, aut Sinæ, ut ex libro nuper in lucem edito manifestè legi, nõ sic agunt quin prioribus, & maioribus, uel aliqua dignitate præfulgentibus locum nobiliorem, & præstantiorem tribuunt. Sed quis nam sit iste locus nobilior, non idem erat apud omnes. Nam apud Romanos, summus in mẽsa locus, ille est honoratior, & hic mox atque citus est ualde frequens. At quidam uolũt locum inferiorem, & ignobiliorem, qui scilicet est postremus in mensa, debere Domino, & auctori conuiuii, modestiæ, & urbanitatis ergo. Et hunc quidem morem (ut uerum fatear) apud plerosq. uiros Principes, & homines apprimè ingenuos pluries seruatum obseruaui. Nonnulli uerò in medio mẽse discumbere, existimarunt honorabilius fore, ac decentius. & Dominus noster Saluator cõsueuerat ferè in medio discipulorũ consistere. Sic n. dicit ipse apud Lucam 22 Ego in medio uestri sum, sicut qui mini- *Luc. 22.*

A strat. Et plerisque in locis legitur Dominũ semper stetisse in medio, ut Luc. 2. legitur sedisse in medio doctorũ audientẽ illos, & interrogantem. Sic etiam post resurrectionẽ stetit in medio discipulorum. Verum de hoc atque de loco quo quisque ad nuptias uocatus recumbere debeat iuxta præceptũ eius uidebimus in tractatu sequenti. Nunc .n. loquimur de profanis, nec decet illis sacra miscere. Et quoniam sumus locuti de loco, in

B quo solebant ueteres epulari, & quam mensæ partem debeat qui prior est sibi assumere non erit superuacaneũ, neque præter rem, si etiam non nihil tetigerimus de cibis, qui in principio mensæ solebant apponi. Quanquam n. paulò ante ostenderimus ex ueterum, & modernorum scriptis eorum cõuiuia fore sũptuosissima, & omni uarietate optimorũ exculentorum mirificè referta, hæc iñ quasi per incuriam prętermisimus. Scri-

C bit n. Alexander ab Alexandro loco alias citato, morem fuisse Aegyptiorum in familiaribus conuiuijs braxicam a principio conuiuiis proponere, quo genere edũli ebrietatem discuti opinabātur. Græci uerò ante reliquas dapes, sal uelut amicitiæ symbolũ hospitibus apponebant, & uino madentes oleo perungere, & sale quod quidem remedium ad ebrietatem quoq. pellendam fore putabant. Romani autem lactucas a princi-

D pio edere solebant, ut & ipsi hoc cibo ebrietatem depellerent. Et reuera nos Itali ut plurimum hoc idem facimus, & præsertim in conuiuiis uespertinis lactucas, & alia selectarum herbarum genera inter initia mensæ edere consueuimus. Liguri herbas, & lactucas oleo, sale, & aceto perunctas in fine conuiuii uulgo edere dicuntur. Hispani uerò id quod ego tanquam testis ocularis, & propria experientia edoctus, noui quòd

E neque ante mensam, neque post, eius modi lactucis, aut herbis uescuntur. Romani uerò antiqui cuorũ causa hic digressus sum, dicuntur cęnam, uel prandium inchoasse ab ouis, & quandoq. etiam in ouis terminauisse, & nonnunquam mala, siue poma in fine conuiuii adduci uoluisse. Sic Cicero dixit in epist. integrã famem ad ouũ affero. Et Horatius Sat. 3. si col- *Lib. 9. epist. ad Papiriũ Petũ. epist. 174.*

A si collibuisset ab ouo usque ad mala cibaret. Dicebantur autem antiqui soliti fuisse duas habere mensas vnã carnium alteram pomorum, & initio cenę (vt diximus) ponebantur oua. De reliquis cibis, quibus eorum mensæ non solum Principum, & Imperatorum verũ etiam priuatorum hominum, qui, quot, & quales extiterint satis dictum est, nec quidem perperam, quoniam dũ loquemur de conuiuio honestorum, & religiosorũ hominum, plane videbimus, quantum hæc ad dicẽda sint aliquando collatura.

B

Caput duodecimum.

CVm mox locuti fuerimus de loco, in quo consueuerint veteres conuiuate, & de modo quo mensis, & epulis accumberent, consequens fore ducimus iudicare qua potissimum hora soliti fuerint ad epulas conuenire. Dicimus ergo, non eundem fuisse morem, & ritum apud omnes. quandoquidem non vna C tantum refectione, aut semel in die contenti erant ventrem explere; quoniam, vt apud quosdam scriptores reperi, quater in die solebant sumere cibum. Primò quidem summo mane vel prima hora diei, quam refectionem vocabant ientaculum. Deinde prandebant, tertio loco cenabant; quarto fiebant commessationes, quibus illi veteres veluti solatio quodam prioris saturitatis vtebantur. Nec solum veteres, sed iunio- D res quoque, & moderni idipsum faciũt, de quibus iurè dicit Apostolus, quòd horũ Deus venter est. & idem non absq. causa nos hortatur dicens. Ne in commessationibus & ebrietatibus versemur, sed induamur Dominũ nostrum Iesum Christum. Legimus tamen alicubi prandium non satisfuisse vsitatum, sed qua hora cenabatur, quæ vt plurimum erat hora nona, vel octaua diei, tunc dicebatur esse prandium. Ante meridiem ve- E rò, vel ante Lucanam horam commedisse, vitio, & crimini datum erat, vt scribit Alexander lib 5. cap. 21. Nonnulli post prandium ponunt aliam commestionem, quam vocant merendam, qua & nunc quoque pueri vtuntur, eiusmodi refectio dicitur merenda tanquam cibus post meridiem, vel in meridie sum-

A ptus, cuius opinionis dicitur fuisse Nonius. Isidorus etiam aicit, merendam esse cibum, qui post meridiem, & declinante Sole solet assumi. Et quia eiusmodi cibus sumitur paulò ante cenã, quandoque vocabatur antecena, vel antecenia. Festus tamen dicit merendam antiquis pro prandio vsurpatam, & prandium volũt dictum à potu, codies quasi ante meridiem, vel penes meridiem. Cœna verò dicebatur a communione, *Isid. lib 20. cap 2.*

B. siue conuentione vescentium, vt ait Isidorus lib. 20. Ethimo. c. 11. Et prandium quidem fieri solebat ęstate hora nona, hyeme verò hora decima. Cicero lib. 9. ep. ep. ad Petum. Aliqui hora octaua cęnabant, sed intempestiue, quia hora illa designata erat lautioni, quam postmodum cęna sequebatur, quæ fieri solebat hora nona, & hoc ponebant discrimen inter prandium, & cęnam, quod prandium erat refectio simplex, & leuis, *Cicero epist. lib 9. ad Petum. vlt.*

C cęna verò largior, & copiosior, quæque solebat fieri in propatulo, & communiter. nè singularitas luxuriam gigneret. Isidorus vt supra. Quidam autem vocant cęnam rectam a recto discumbentium ordine, sicut Suetonius d. de Augusto cap. 74 qui cõuiuabatur assiduè, nec vnquàm nisi recta; hoc ordine discumbebant quinque millia hominum, quos Dominus pauit in deserto, i. secundũ rectum, & præstitutum ordinem. Dixit. n.

D Christus discipulis suis facite homines discumbere. Ioan. 6. & distribuerunt per conuiuia quinquagenos inquit Lucas, & per centenos, & quinquagenos inquit Marcus cap. 6. qua de re fusius dicemus suo loco, idest cum tractabitur de cõuiuio diuino. Persæ verò in meridiè tantum vescębantur, & semel in die, quod ipsum faciunt pleriq. homines, & boni viri, tum propter abstinentiam, & carnis macerationem, tum pro tuenda corpo- *Ioan 6.*

E ris valetudine. Tharentini summo mane solebant se poculis ingurgitare, Galli pariter, & Hispani orto iam Sole sumũt ientacula, cum præsertim volunt arripere iter, cuius rei ego sum testis oculatus, & quandoque etiam particeps, & consors. Refert Homerus lib. 14. Odissex. Eumenem hora matutina epulari consueuisse. Alexander Macedo propè

noctem solitus erat conuiuare, & primo diluculo pransus esse. Diogenes verò, pariter, & Indi nullam temporis horam prandio stabiliuerunt, sed vt cuique libitum erat epulabatur. Cicero dicitur ante Solis occasum raro admodum discubuisse. Romanorum vetustissimi licet noctu cenauisse dicantur, iuniores verò pomeridianis horis vesci consueuerunt. Quater ergo iuxtà horum scripta, nonnulli singulo ferè quoque die manducabant. Summo mane. deinde post aliquod tempus prandebant, tertia vice post meridiem vel in meridie, quarto vel ante occasum Solis, vel paulò post cenabant, & postremo non prius accubabant, quam aliquid temporis in commessationibus, & ebrietatibus insumerent. legitur etiam de Nerone quòd aliquando a meridie vsque ad mediam noctem epulas protrahebat ob inexplebilem ventris ingluuiem. Siri etiam populi, & Asiatici continuo erant in conuiuijs, balneis, & vnguentis. Hæc voluli dixisse de conuiuio profanorum quæ scilicet hora soleren epulari. De hora autem qua nostri solent & honestius, & religiosius conuiuare, nihil profecto habemus quòd certum statuamus, sed si quid nobis occurrerit suo loco dicemus. Non enim volumus miscere sacra profanis (vt paulò ante diximus).

A Superest ad pleniorem huius rei notitiam inquirere, & patefacere, qualiter & qua veste indui accedebant ad conuiuia Ethnici. Dicunt enim qui veteres, & priscos Authores nocturna diurnaq. manu versare cõsueuerunt solitos fuisse homines illorum temporum, cùm ad conuiuia accedebant, mutare vestem, dimittere. s. vestem stragulam, & accipere vestem quam illi appellabant conuiualem, quæ nullo pacto debebat esse B pulla, nec lugubris, seu luctuosa: Vnde quidam fuere a Cicer. repræhensi, qui vestem lugubrem attulerunt in conuiuio. Solebant etiam præcipuè Romani cõuiuijs apponere coronam ex floribus: quos anni tempus subministrabat contextam, præcipuè verò ex rosis alijsque floribus, qui iuxta eorum opinionem prohiberent ebrietatem, & caput non grauarent, quas quidem coronas nonnulli capiti, quidam collo, alij vero bra- C chijs aptabant, vt est videre in antiquis marmoribus. Nos autem non coronam, sed flores varios, & frondes in priuatis, & publicis conuiuijs super mensam apponi, & dispergi facimus tum propter odorem, tum propter hilaritatem loci, tum etiam propter oblectamentum ipsorum conuiuantium: & hæc pauca de habitu quo vtebantur in conuiuijs.

DE CON-

DE CONVIVIO PROFANO METAPHORICE SVMPTO.

SECVNDA PARS HVIVS PRIMI TRACTATVS

CAPVT PRIMVM.

POSTEAQVAM in præcedentibus capitulis locuti sumus de conuiuio profano sensibiliter, & materialiter accepto, hoc est de eo, quo cibis & poculis materialibus reficimur, vel impinguamur, aut oblectamur à quo quidem maxime nobis cauendũ est, non solum propter scandalum, sed propter conscientiam. Decreuimus B nunc aliquid afferre de conuiuio profano metaphoricè vel trãslatitie sumpto, vt omni genere profanitatis excluso ad honesta, & religiosa conuiuia explicanda & potiunda properemus; quę quò sunt parciora, eò meliora & vtiliora cũ Cicerone teste. Tusc. quęst. paruo cultu natura sit contenta. & affert exemplum de Dario, qui cum in fuga aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam vehementer sitiens imbibisset, negauit se vn- C quàm bibisse iucundius, quia nunquã sitiens biberat. Ptolomeus etiam cum peragranti Aegyptum comitibus non consecutis cibarius in casa panis datus esset, dixit & ipse nihil sibi visũ esse illo pane iucundius: & vt ipse ibidem dicit, certum est, quòd non solum corporis valetudine, sed ne mente quidem rectè vti possumus multo cibo, & potione cõpleti: propterea Saluator noster percep- D tus nostræ salutis & author, monet apud Lucam 21. Attendite vobis ne grauentur corda vestra crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ. Et Ecclesiastici 37. Propter crapulam multi periere, qui autem abstinens est adijciet vitam. Sic & & paulus 1. ad Thim. 6. Carnis curam ne feceritis in desiderijs: sunt quidem desideria multa, & inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Nobis ergo diligenter est abstinendum ab eiusmodi conuiuijs superfluis, & sumptuosis, in quibus facilè, & corpus & anima deperduntur; sed multò magis cauendum est ab his, de quib⁹ nunc sumus locuturi, quæquidem sunt origines & causæ prædictorum, & quorumcunq. malorum. Nam quam primũ Dei beneficio sumus in lucem educti, caro, mũdus, & Dæmon ad sua quæq. cõuiuia nos inuitant allicjunt, & quandoq; nos enhærentes impellunt. Et quoniã dum de illis verba faceremus, ita sumus progressi, vt quid ante conuiuium, quid in conuiuio, & quid eo per acto fieri cõsueuerit explica. imus; ita plane procedemus in huiusmodi cõuiuijs metaphoricis enucleandis. Primum itaq. sciendum quod locuturi de conuiuio quod perpetuo nobis à carne præparatur, non de quacunq. sed de carne ex qua hominum corpora sunt formata, quæ vt legitur Gen. cap. 2. formata fuere à principio de limo terræ nec de ea omni sumus locuturi: Multifariè namq. sumitur hoc nomen caro, quandoq. quidem pro toto homine, vt cum dicitur Luc. 3 Videbit omnis caro salutare Dei & illud ps. 114. Ad te omnis caro veniet, & aliter Esaiæ. 40 Videbit omnis caro, quod os Domini locutum est: & Ioan. 1. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, quibus locis & plerisq. alijs caro sumi? pro toto homi-

Cap. 21.

Caro multifariam sumitur.

homine. Sumitur etiam ipsa caro pro parte ipsius hominis, idest pro ipsa natura, & substantia carnis, vt cum dicitur. Homo est compositus ex carnibus, neruis, ossibus & rursus sumitur pro carne, quæ nõdum spiritu vegetatur, de qua dixit Christus Ioan 6. Caro non prodest quicq̃, quãuis & alio modo põt intelligi. Caro et põt sumi pro ipsa carne infecta, & cõtaminata p̃ peccatum originale, de qua locutus est Deus Gen. 6.d. Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est; & ad Rom.8 Qui in carne sunt Deo placere non possunt. Quartò sumitur caro pro natura hominis non omnino corrupta, & viciata, sed existente adhuc in pugna & conflictu, & quæ satagit per bona opera certam facere vocationem suam. & hæc est ea caro, de qua dicit Apostolus ad Gal. 6. Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Sic exponit D Aug. lib. de Continentia. c. 2. Caietanus intelligit hũc locũ Pauli de carne infecta saltim per peccatum originale. Postremò sumitur ipsa caro pro carne totaliter perfecta, & absoluta ab omni labe, & corruptione. Id quod erit dum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatẽ. & de carne sic accepta loquebatur Dauid in spiritu psal. 83. cum dixit. Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deũ viuum. Nos ergo hoc loco sumus locuturi de carne tertio modo accepta .i. de ea, quæ est maximè infecta, & contaminata, & quasi putrefacta. Hæc igitur caro ea est quæ nobis à principio, & penè dum sumus in cunabulis incipit alludere, blandiri, & paulatim in suum conuictum, & comercium subducere, & traducere. Hoc autem facit, nobis ob oculos proponens quæ sunt secundum sensum, plausibilia, delectabilia, & quibus admodum acquiescit ipsa caro, & paulatim immittit in cordibus nostris, appetitum quendam satis gratum, idest inordinatum, præposterumq. amorem ipsius, vt scilicet quisq. ex se ipso, & præter auxilium cuiusque optet, & quærat excellere, omnibus præesse, & consequenter perpetuam quandam voluntatem commedendi, & bibendi, & omnia carnis desideria plusquam ad satietatem explendi: Deindè cùm ceperimus adolescere & arbitrij libertate potiri, ingerit nobis (nisi speciali Dei auxilio simus adiuti) incentiuum quoddam, & desiderium quodammodo nobis innatum cuiusuis corporeæ voluptatis explendę, & pronitatẽ quandam ad omne facinus perpetrandum. Hęc est huius conuiuij apparatus. Hæc sunt præludia, prælibationes & ientacula huius celeberrimi, & prestantissimi conuiuij. Inordinatus .s. amor quo quisq. diligit se ipsum, & appetitus propriæ excellentiæ. Post quem apparatum sequuntur fercula non minus grata, & iucũda quã fuerint pludia. Primum quidem ferculum, illud est, quod s. contemnimus, ipsum Deum, & ab eius dominio, & imperio turpiter, & grauiter desciscimus & apostatamus. Hoc certè est ferculum maximè pestiferum, & supra omnia detestabilissimum. inde sequitur incredulitas, & pertinacia, & deniq omnium scelerum perpetratio. Sic enim Gen. 6. legitur sensus & cogitatio humani cordis prona sunt ad malum ab adolescentia sua. Et præter hæc, efficimur imprudentes, ignari, hebetes, ac infirmi, & cunctis in actionibus admodum molles & effeminati. Nec mirum quia ratione destituta originali iustitia, consequenter omnes eius potentiæ & virtutes deficiunt notabileq; detrimentum recipiunt. Nam virtus intellectiua, quæ naturaliter ordinatur ad veritatem apprehendendam, per peccatũ originis adeo obtunditur, & offuscatur, ut difficile admodũ illam apprehendat, & ignarus, & hebes videatur: sic voluntas ad bonum, & aliæ vires ad suũ quecq. obiectum, vt egregiè declarat D. Thom. 1.2. q. 85. art. 3. Nec sistit hoc vulnus in hoc tantum priore incõmodo, sed per peccata actualia, quæ postea superaddũtur. Augetur etiam difficultas ad verum cognoscendum & ad bene operandum, quoniam tametsi peccatum illud primũ per baptismi lauacrum sit amotum, remanet tamen quidam fomes, & inclinatio ad malum. & sic non inconuenit quod ignorantia, & difficultas ad bonum sint effectus peccati originalis, & caussæ alio rum peccatorum. Quemadmodum ex nimio

Ioan. 6.
Psal. 83.
Gen. 6.

nimio potu quis efficitur ebrius, & ex
ebrietate prouenit aliud malum, sic pro-
pemodum cõtingit in isto conniuio car
nis de quo loquimur. Nota tamen, ne
fallatis, quoniam cum dicimus ex sen-
tentia D Tho. quod anima rationalis,
& eius vires, ac potentiæ per subtractio
nem originalis iustitiæ sunt destitutæ
suo ordine naturaliter ad suum obiectũ
proprium & finem, non intelligas esse
oĩno destitutas tali ordine, sed quodã-
modo inquit ipse, quia scilicet sunt dimi
nutæ vires, & redditæ minus habiles ad
prosequendum suum ordinem, imo se-
cundum doctrinam eiusdem 1. 2. q. 75.
ar. 1. natura ipsa humana, & eius virtutes
ac potentiæ non diminuuntur ac de-
bilitantur, sed ipsa earum inclinatio
proprie diminuitur, aut variatur propter
variationem actionis voluntariæ. ita qd
ipsa ratio non ita faciliter, & libenter
inclinatur ad consequendum finem
ad quem naturaliter ordinatur Quòd si
diceres, si huiusmodi ordo, & inclina-
tio in virtutibus animæ dicitur esse na-
turalis, quomodo potest variari, præser-
tim ab ipsa voluntaria actione, cum nã
ipsa sit prior, quam ipsa volũtaria actio?
quod enim naturale est quocunq. appo-
sito, vel subtracto, semper idem rema-
net, & præterea, non minus deliquit Ange
lus, quam homo, cum ergo in ipso An-
gelo cadente remanserunt integra natu
ralia, non autem in homine, qui longè
minus peccauit, Iam dixi, quòd remanet
eadem anima, & eadem uirtus & natu-
ralis quidam ordo, & inclinatio ad virtu-
tem, & ad bonum quoddam honestum,
& ad ipsum Deum; sed non eodem mo-
do, nec ita constans, & efficax vt prius
quando erat fultus originali iustitia, sed
quomodo iste ordo, & ĩclinatio diminui
tur ac debilitatur? propter contrarios ap
petitus, qui sunt in potentijs animæ: ani
ma enim est composita ex contrarijs ap-
petitibus, quemadmodũ & corpora sunt
composita ex contrarijs elementis, &
qualitatibus quæ contrarietas, & disso-
nantia erat suppressa per originalem iu-
stitiam, ea igitur sublata per peccatum
originale, istę cõtrarietates in potentijs
animæ, & vigor in sensibus surrexerunt,
& extulerunt caput. & licet peccatũ ori-
A ginale in baptizatis fuerit amotum, &
deletum quo ad reatum, remanet tamẽ
quidam fomes, & incendium in ipsa car-
ne, vt nos erudiat, et discamus præliari,
vt qui legitimè, et viriliter dimicaue-
rit, quandoq. coronetur. Caro ergo no-
stra propter hunc fomitem, qui delite-
scit in ea, et totum corpus obnubilat,
in tot turpitudines, et flagitia, nisi resista-
mus, facile nos trahit Propterea Paul vt
supra monebat. d. carnis curam non fe-
B ceritis in desiderijs; et D Pater August.
in reg: Carnẽ vestrã domate ieiunijs, &
abstinentia escæ et potus quantum vale-
tudo permittit. Hæc est illa caro, de qua
dicebat idem Apostolus Gal 5. Manife- *Gal. 5.*
sta sunt opera carnis: quæ sunt fornica-
tio, immunditia, impudicitia, luxuria,
idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ,
contentiones, emulationes, rixæ, dissen-
siones, sectæ, inuidię, homicidia, ebrieta
tes, commessationes, et his similia, quæ
C prædico vobis etc. Hinc uides quod p
opera carnis non sunt ea duntaxat intel
ligenda, quæ comuniter carnalia nuncu
pantur, verum etiam quæ corde infido
et perfido peraguntur, ob id tantundem
est dicere opera carnis, ac si diceres ope-
ra hominis, accipiendo partem pro toto.
quæ antea prædixit et patefecit salua-
tor noster Matt. 15 cum dixit De corde
exeũt cogitationes malæ, de corde inq̃,
infecto, & labefacto exeunt cogitatio-
D nes malæ, homicidia, adulteria, for-
nicationes, furta, falsa testimonia, blas-
phemiæ. Hæc sunt quæ coinquinant
hominem, hæc sunt fercula, hæ sunt
dapes, quæ nobis valdè ociosis, & o-
scitantibus subministrat ipsa caro. Vi-
gilate, vigilate, inquit Christus, quia
iam sum proximus. & beatus ille seruus,
quem cum venerit Dominus inuenerit
vigilantem. Et quoniam uerum verò
omni ex parte respondet. & Cic. in lib.
E de senect. habet ferè eadẽ verba, desum
pta (vt ipse ait) ex Archita Tarentino, vt
habeant Christi fideles pariter & Ethni-
ci. Vnde intelligant, & sciant quam
maxime carnis voluptates, & prurigi-
nem esse fugiendas. Inquit enim ipse.
Ex eiusmodi voluptatibus, patriæ pro-
ditiones, rerumpub. euersiones, cum ho
stibus clandestina colloquia, nullũ sce-

lus,

los, nullum denique malum facinus esse ad quod libido voluptatis non impellat, stupra, adulteria, non n. est asperne, dum (quicquid prophani dixerint) d. August lib. 2. Ench. c. 18. & praeter eum veritas a quocunque dicatur, a Spiritusancto est, &c. Haec sunt fercula, siue bellaria optatissimi huius conuiuij, cuius primum ferculum diximus esse contemptum Dei praeludium verò, & praelibationem; inordinatum amorem sui. Hic enim (vt diximus) fomes est principiū, & causa omnis peccati quoniam vt dicit Sanctus Doctor q. 77. art. 4. in cor. propria, & per se causa omnis peccati accipienda est ex parte conuersionis ad bonum commutabile. Et quia homo nimis inordinate amat seipsum, & proprium bonum: hinc est quòd velut impotens, & sibi ipsi nimis indulgens, fertur in oppositum cuiuslibet boni téporalis, & commutabilis, & vsque adeò fertur in desiderium huius boni, quòd nihil praeter ipsum, & ante ipsum habet, ita vt propter ipsum contemnat Deum creatorem, & factorem suum. Quod si Deum, vt par erat, praediligeret, & super omnia amaret, non in tot laqueos errorum se se inijceret. Vnde postea sequitur interitus animae, & corporis, & sempiternus vtriusque cruciatus. Haec sunt bellaria, hic est finis conuiuii. Haec sunt corrolaria & munuscula, quae conuiuatis dum è conuiuio ad proprios lares reuertebantur, solebant a conuiuantibus, seu inuitantibus exhiberi. Vinum quoque non minoris suauitatis, & excellentiae propinatur in isto conuiuio: de quo loquitur Moyses Deut. 32. cap. d. Fel draconum vinum corū, & venenum aspidum insanabile, quod quanquàm prima facie videatur pulchrum, speciosum ac dulce latet tamen sub melle venenum; quod si quis potare concupiscat meminerit illius consilii, quod attulit Salomon Prou. 23. dum inquit. Ne intuearis vinum quando flauescit, cum splenduerit in vitro color eius. Ingreditur blande sed in nouissimo mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet. Vinum istud felle mixtum, & veneno consp ersum solet freq uenter, vt diximus in 1. cap. huius tractatus in

Prou. 23.

A conuiuio materiali, & sensibili propinari conuiuantibus. Sed nunc de conuiuio metaphoricè loquentes dicimus, istud fel draconū, & uenenum aspidum insanabile nihil profectò aliud fore praeter venenum odii; inuidiae, detractionis & maledicentiae. Fel enim dicitamaritudinem, ita vt Pli. lib. 11. cap. 37. dicat animalia, quae habent fel, tantam habent in se amaritudinem, ut a canibus non attingantur; Inter quae animalia existimo non minorem locum
B continere dracones. de ueneno aspidum satis dictum est supra. Quae omnia ex effrenata ingluuiae ventris, & luxuriae prouenient, ut innuit D. Gregor. 25. mor. cap. 13. ad huiusmodi pocula infecta, & uulnerata caro nos inuitat d. Ede, bibe, lude, post mortem nulla uoluptas, quo pacto etiam loquitur Isaias cap. 22. d. Ecce gaudium, & laetitia occidere uitulos, & iugulare arietes, comedere car-
C nes, & bibere uinum dicentes. Comedamus, & bibamus cras enim moriemur. Haec est eorum sententia, ita sentiunt, & in hoc facile toti conquiescunt, existimantes, et pro comperto habentes mortuo corpore, animam quoq. perditum iri, hoc est uita fungi. Sic. n. secum ipsi discurrunt, et ratiocinantur: cum ex hoc mundo recedimus, nihil subtrahimus, nihil nobiscum deferre possumus, preter id quod nos beneficio
D sensuum excipimus, et consequti sumus. Non aliam certè ob causam (dicunt ipsi, Deus nobis haec ocia fecit, omniaque subiecit sub pedibus nostris, nisi ut illis perfruamur, in eis oblectemur, et spem nostram, ac desideria nostra collocemus.

Caput secundum.

Ministri autem, et qui suffragantur huic conuiuio non desunt, plurimi quidem suut uerbi gratia opes, ocium, sa-
E turitas panis, et abundantia. Sic enim legitur Ezech. 16. Haec fuit iniquitas Sodomae, sororis tuae, superbia, saturitas panis, abundantia, et ocium ipsius, et filiarum eius, et manum egeno, et pauperi non porrigebant. Sic etiam dicit Isaias c. 56. Canes impudentissimi nescierunt saturitatem. Omnes in uiam suam declinauerunt, unusquisque ad

Ezech. 16.

Isa. cap. 56.

auaritiam

auaritiã suã à summo usq. ad nouissimũ, A & ibidem in persona horum loquebatur .d Venite sumamus vinum. & impleamur ebrietate. & eritis sicut hodie, sic & cras,& multò amplius. Et poeta ille vulgaris hoc idem cecinit.d.

La gola e'l sonno, & l'otiose piume,
Hanno dal mondo ogni virtù sbandita.

Philip 3. & D. Paul.philip.3 Multi inquit, ambulãt quos sæpe dicebã vobis, nunc aũt & flens dico inimicos crucis Christi, quorũ finis, interitus, quorũ Deus venter est, & B gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.

Rom. 8. & Rom 8.qui in carne sunt Deo placere non possunt. & paulò ante qui secundum carnem sunt, quæ carnis ns sunt, sapiunt: qui verò secundum spiritum sunt quæ sunt spiritus sentiunt. Nam prudentia carnis mors est, prudentia autem spiritus vita & pax. Cum autẽ longè prestantior & optabilior sit vita, quam mors, abijciamus ea quæ carnis carnis sunt, eam conculcemus, eam cru- C cifigamus, & de medio penitus tollamus. Qui enim Christi sunt, carnẽ suam crucifixerunt cum vitijs, & concupiscẽtijs: longè faciamus à nobis iniquitates nostras, corruptibiles quidem, & abhominabiles facti sunt in iniquitatibus suis. quicunq. carnis delitias, & oblectamenta sectantur. Non permittamus cũ ea quicquam nobis esse cõmune; nonne omnis caro fenum? fenum enim cũ ardor æstatis aduenerit à calore percus- D sum arescit & paulatim pristinum decorem amittit; sic propemodum nobis euenit: cum enim mors aduenerit, quanta quæso remanebit in corpore pulchritudo? quantus decor, & vigor? quanta maiestas, & excellentia? Tunc enim nihil proderunt suauitates voluptatum, cõuiuiorũ opulentia, iocunda societas amicorum, turpis, & impudica atq. effrenata corporis, & animi lætitia. Hæc omnia simul ab bunt, nihil tunc prode- E runt suscepta solatia, nec aliud quicquã efferent nisi fletum, & stridorem dẽtiũ; hic profectò finis est, & complementũ cuncti carnalis obsequij, & vanitatis huius sæculi. Proijcite ergo à vobis omne obsequium, & seruitutem carnis, & abstinete vos ab eiusmodi desiderijs carnalibus, quæ militant aduersus animam.

Sed quonam pacto carnem odisse, & eam spernere præcipimur, cum scriptũ sit Esaiæ 58. Carnem tuam ne despexeris? & Paul eph.5. Nemo inquit carnem suam odio habet, sed nutrit, & fouet eã, sicut Christus Ecclesiam. 1. Obiectio.

Præterea si caro est adeo rebellis, & contraria spiritui, cur Dei filius venturus in mundum voluit eam sumere in vnitatem personæ suę, & sibi vnire & perpetuo copulare? legitur enim Ioan 1. vt supra diximus. Verbum caro factum esse. 2. Obiectio.

Item nonne caro, vt est pars hominis fuit formata à Deo, vt habetur Gen. 2. quod tulit vnam de costis Adæ dormiẽtis, & repleuit carnem ex ea? 3. Obiectio.

In super psal. 62. dicit propheta. Sitiuit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea? Qui ergo potest dici usque adeo contraria spiritui? 4. Obiectio.

Postremo canit Ecclesia quod multi Martyres & Apostoli viuentes in carne plantauerunt Ecclesiam sanguine suo. igitur caro non est vsq. adeo reprobanda vt per varias sanctarum scripturarũ auctoritates, & sententias patefecimus. 5. Obiectio.

Sed his non obstantibus firmã & solidã retinere oportet & sustinere veritatẽ illarũ propositionũ, quas à principio adduximus, sed distinguenda est caro de qua loquimur, quoniam non vno tantũ modo, sed multifariam, & iuxtà multiplicem illius acceptionem possumus facilè dissoluere difficultates, quę inde oriuntur. Et primum quidem dicimus ad ea verba Esaiæ cap. 58. Carnem tuã nè despexeris, & ad ea verba Pauli ad Eph 5. quòd nemo carnem suam odio habet, sed nutrit, & fouit eam, quòd caro in his locis sumitur pro quocunq. homine inope, & egeno, qui ppe qui nõ obstante inopia, & egestate est eiusdem naturæ, cuius nos sumus, & ideo non despiciendus, imo non solum inopes, & egeni sed quicunq. homines dici possunt caro nostra. longe tamen melius, & conuenientius hoc loco accipitur caro pro ijs qui sunt iuncti sanguine: aut etiam aliquam habent inter se necessitudinem, quemadmodum dixit Iudas fratribus suis de Ioseph, quẽ volebant alij fratres occidere. Ne occidamus inquit eum, Ad primũ Obiectionẽ.

Frater

Gen. 17. 2. Reg. 5. Pater enim & caro nostra est. Sic etiam dixerunt vniuersa tribus Israel ad Dauid. Nos os tuum, & caro sua sumus. Sic profecto intelligendus est locus ille Isaiæ adductus. Carnem suam ne despexeris et illud Pauli. Nemo carnem suam odio habet. Quod verò dictum illud Isaię 58. Sic intelligatur, confirmat textus 70. Interpretum, qui sic habet Domesticos seminis tui nè despexeris Potest et dici quod caro hic accipitur pro carne propria hominis, quę est altera pars com- B positi; vel pro vita corporali quomodo accipitur quandoq. ipsa anima Sed fortè quis diceret; si nemo carnem suam sic acceptam odio habet, quid causæ est, vel vnde prouenit, quod aliqui se ipsos occidunt, aut carnem suam macerant, ieiunijs affligunt, et quodamodo crucifigũt? Ad hoc respondit satis ingeniose Dom; Caiet. super hunc locum. quod nemo re vera despicit carnem suam, vel odio habet vt carò sua, vt caro sibi grata, et iu- C cunda. sed vt impeditiua est, vel reputatur alicuius magis amati. Dicit Aug. 1 de doct. Christiana. Qui oderunt corpus suum, et ipsum macerant per abstinentiam, nõ ideo faciunt vt non habeãt, sed vt habeant subiugatum, et paratum ad ea, q sunt, necessario faciẽda v.g ego potius amo honorem quam vitam hanc temporalem, propterea quandoque ne amittatur honor, eligã magis mori, quã viuere; quemadmodum legimus fecis- D sse Machabeos, et quam plurimos vtriusque legis veros amatores, et sectatores. 2. Mach. 3. Sic etiam quando caro ob incendium illud nobis innatũ impedit à diuino cultu, et bonorum operum exercitio, per abstinentiam per flagella, et per multa incommoda corporis enitimur incendium illud reprimere, et carnem spiritui magis obsequentem reddere. Sed caro secundum eiusmodi verba nõ accipitur eodem sensu quo prius dicebatur, et E sic nihil ad nos. et iuxtà hunc sensum præcipimur luc. 14 et Matth 10. Odio Luc. 14. & Matth. 10. habere patrem, et matrem etc. immò vitam propriam cum nos impediunt, vel retrahunt ab amore Dei, vel plusquam Deum diligere nos cogunt.

Ad secũdũ Cum secundo dicebatur Qui fieri potest vt caro sit rebellis, et contraria spi- A ritui si fuit assumpta à filio Dei in vnitatem personę. Respondetur quod caro assumpta à filio Dei nõ erat infecta quia non erat decisa ex semine primi Adæ, sed virtute spiritus sancti ex purissimis sanguinibus beatissimæ Virginis marię fuit formata & ob id dici debet, nõ quãcunque carnem humanam esse contrariam spiritui, sed eam solam, quæ infecta est per peccatum originale. quod quamquam per sacramentum baptismi B penes reatum penitus tollatur; remanet tamen quoad actum. Et prætereà meminisse oportet quod supra dicebamus, quòd caro, quæ est contraria spiritui, & aduersus eundem concupiscit, est vtiq. carò infecta, sed non omnino tabefacta, & corrupta. est enim caro quę vellet obedire spiritui & ab eo duci ac regi sed propter inclinationem illam naturalem, quam habet ad propria commoda, nonnihil resistit spiritui & prelia- C tur contra ipsum, quousq aliquantulũ edomita spiritui subijciatur, & obsequatur. Hoc est quod dicebat Paul. & quęrebatur d. Video aliam legem in membris meis, repugnantẽ legi mentis meę.

Ad tertiã Ad tertiam obiectionem qua dicebatur valde mirum, et absurdum videri carnem esse adeo proteruam, et malignam, si fuit formata de costa Adæ vt habetur Gen. 2. Dicitur ex sententia. B. Augusti- Gen. 2. Aug. ni quod ibi caro non sumitur pro carna- D li concupiscentia, sed pro carne vt est pars hominis, quæ tunc erat infecta ut postea contigit. Sic habetur. Gen. lib. 2. cõn Manicheos cap. 12. Sic etiam in lib: de verb. Apost: cap. 18. vbi dicit idẽ Aug. quod caro creatura Dei est, ab eo condita, à quo et anima, et ipsa secundum se non est malum, sed viuere sẽ carnẽ est malũ. quod quomodò sit intelligẽdum, iam dictum est. et melius dicetur.

Ad quarta Psal. 62. Ad quartam obiectionem cum dici- E tur psal. 62. sitiuit in te anima mea quã multipliciter tibi caro mea? Vbi videtur quod caro nostra sitiat, et anhelet multipliciter attingere, et peruenire ad ipsum Deum Respondetur iuxtà sententiam D. Augustini, eiusmodi verba prophetę non de carne quocunq. modo sumpta, sed de carne ipsa reformata per spiritus exercitium et eidem subiecta,

&

A et perdomita debere intelligi, quæ quidem quo maioribus et grauioribus est subiecta calamitatibus, et miserijs eò amplius, et ardentius sitit ad Deum peruenire, et eidem vniri. *a Solutio* Vel breuius dicendum, eiusmodi sitis, et desiderium carnis perueniēdi ad Deu itelligit̃ de carne q reperitur in uiris perfectis pp abūdantiam, et plenitudinem gratiæ spiritualis quæ replet aīam, & ipsam inhabitat, q̄ caro sic subiecta, & quasi spiritualis effecta vehementer desiderat adherere ipsi Deo, et fieri vnum cū eo. *Caro multipliciter sitit ad Deum.* Sed quomodo multipliciter sitit, quoniam quemadmodum dum ipsa est in corpore, et peregrinatur á Deo, multis, et varijs calamitatibus opprimitur, sic multipliciter sitit ad Deum peruenire. Ita dicit B. Aug. quod anima multipliciter sitit ipsi Deo, sic et caro secundum quod multipliciter deficit, et premitur in hoc mundo Vtrūque enim vel vtraq. anima .s. et caro sitire debent ipsi Deo, quia vtrique Deus dat cibum, et potum.

C *Ad quintā.* Ad quintam obiectionem qua dicebatur quòd multi Martyres, et Apostoli viuentes in carne plātauerunt ecclesiam sanguine suo. Dicimus. aliud esse viuere in carne, et ambulare in carne, vel secundum carnē aliud est viuere s̄m carnem, et aliud est esse in carne. Dicit.n. ipse. 2. Cor. 10. nos in carne ambulamus nō s̄m carnē militamus. *Viuere in carne viuere secundū carne secūdū carne ambulare.* Viuere quidē in carne nihil plane est aliud, q̄ habere, et de D ferre vitam hanc carnalem, et corporalem quoadusque Deo placuerit, esse autem in carne et viuere secundum carnē et concupiscentijs carnalibus assentiri, et in eis conquiescere. *Aug.* Vnde Eccl: 18. dicitur post concupiscentias tuas non eas. et D Aug. de verb. Apostoli, ser. 19. dicit quod licet caro non sit malum, viuere tamen secundum carnem est malū. Vnde idem de verbis Apostoli ser 4 d. E et in lib. de Salut. documentis cap. 17. Viuere secundum carnē est viuere s̄m se ipsum, et facere quicquid vult, et qcqd libet, sic etiam ambulare in carne. Vnde secūda ad Corint 10. dicebat Apostolus in carne ambulantes nō secundum carnem militamus. Similiter esse in carne significat esse subiectum carni, propterea dicebat Apostolus Rom. 8. qui

A in carne sunt. Deo placere non possunt. Et paulo post inquit. Si secundum carnem uixeritis moriemini, et nota ne forte decipiaris, quod viuere secundum carnem, non est sectari et apprehendere desideria carnis duntaxat, et sibi ipsi in illis complacere, vt fornicari, constuprare, periurium facere, et ebrietatibus operam dare. Sed viuere secundum carnē est etiam inuidere, murmurare, insidias moliri, et reliqua huiusmodi facinora B perpetrare, quę qui faciunt plerunq plus quam alij á corporis voluptatibus, et delitijs dicuntur se abstinere vt dicit Augustinus 14. lib. de Ciuit Dei et hi quidem talia perpetrantes dicuntur viuere secundum carnem, quia.s. viuunt secundum hominem, secundum hominem quidem male affectum, et moribus deprauatum, vt hic sumatur caro pro toto homine à parte totum denominans, & & eiusmodi opera seu flagitia à spiritu C penitus corrupto, & maligno potius quā à carne dicuntur proficisci; in cuius signum cum occurrit aliquando de huiusmodi hominum genere sermonem haberi, non consueuimus dicere. Hic homo est mala caro, sed dicimus est malus homo, vt dicebat ille Comicus. mala mēs malus animus. & quandoq. et dici solet triste frustrū carnis Sic dicit Aug. de verb. Apost. Ser. 4. Circa hāc partē quo melius iā dicta ītelligant̃, nota qd hæc D tria v g. esse in carne uiuere in carne, ambulare in carne non praue sonāt & hæc duo, viuere s̄m carnē, ambulare s̄m carnē nō habēt bonū sēsū, & male audiūt i. significāt actionem prauam. Sed dubiū est quod D Paulus Philip. 3 d. Se habere confidentiam in carne, & magis quam plerig. alij Hebreorum. Sic enim ait. *Philip.* Si quis alius videt̃ cōfidere in carne, ego magis, circuncisus octaua die. u.g nō in ætate adulta & grandior factus, & ple E raq. alia refert quibus videtur posse gloriari. Sed nulla est difficultas: non.n. fatetur Paulus se confidentiam habere in circuncisione quasi crederet per eam se posse saluari, cum ad Gal 5 dicat. Si circuncidamini Christus nihil vobis proderit sed ostendit si vellet posse vtique se confidentiam habere in circuncisione, & gloriari de ea magis quam plerig.

In-

Iudeorum vt egregie D. Thom. super hāc epistolam dicit.

Alia Dubitatio.

Nunquid caro infecta possint inficere animā.

Extat alia dubitatio non contemnenda super dictis, quia posset aliquis dicere admittatur quod caro nostra per subtractionem originalis iustitiæ ob culpā & ingratitudinem primorum parentum fuerit infecta, & vulnerata quomodo potuit ipsa caro sic infecta, & vulnerata inficere, & maculare ipsam animam, cum hæc sit spiritualis, caro verò corporalis, & nullum corporale possit agere in spirituale. Præterea caro non potest inficere animam, quæ non nisi per peccatum potest infici, & maculari, quoniam licet ipsa caro possit allicere voluntatem ad peccandum, in potestate tamen voluntatis, & arbitrij est assentiri, & non assentiri, ergo caro non est sufficiēs causa peccati. Tertio anima prædominatur corpori, & est prior & superiore igitur corpus siue caro quamtuncunq. infecta non potest inficere, & contaminare animā. probatur consequētia, quia motus & actio sequitur naturam elementi prædominantis, multò magis naturā & actionem agentis. Postremo: si caro inficit animam, vel hoc facit antequam vniatur sibi q̄ vel dū ipsa vnitur, aut post eaq̄ fuerit vnita, & subsisterit & perseuerauerit in ea: Non potest dici hoc fieri antequam vniatur, quia quod nō est actu, nō potest agere, nec pati. Nec potest intelligi quicquam agere in id quod nondū est; neque etiam in ipsa vnione, quia nemo dat quod non habet, cum autem caro non sit subiectum culpæ, sicut nec virtutis, & gratiæ, cum sit expers rationis, non potest dum vnitur inficere, & maculare animam, neq. etiam id potest efficere postquam anima est vnita carni, quia tunc anima non posset emundari à culpa originali. Huic dubitationi, qua quæritur, quomodo caro inficiat animā, satisfacit D. Th. 1. 2. q. 81. art. 4. ad secundum & pleriq. alij doctores varijs in locis & dicit Diuus Thom. quòd caro non inficit animam nisi inquantum est principium actiuum in generatione; adeo quod ex his verbis elicitur quod caro ex se non esset sufficiens vt inficeret animam; quia caro sic absolute considerata bona est, & ab optimo Deo creata, A sed quatenus est priuata originali iustitia propter peccatum primi parentis, sic causat originale peccatum. At ego non puto ex verbis D. Thomæ elici posse iā latam, & amplam sententiam in fauorē ipsius carnis. Concederem ego vt dicit sanctus Doctor, carnem inficerē animā quatenus esset principium actiuū in generatione eo modo quo dicen.*, sed hoc secluso, & non obstante non assererē carnem traductam à primis parentibus esse B bonam, quoniam quamuis nulli obesset, & nihil extra se cuiquam afferret incommodi, non esset tanq. bona existimāda; quemadmodū tuto poterat dici & existimari, qn̄ erat fulta originali iustitia.

Sed his non obstantibus arguo contra hoc dictum Sancti Thom quoniam ipse paulò ante. videlicet eadem quæstione, att. / ad 4. dicit semen esse principium generationis quæ est proprius actus naturæ, eius propagationi deseruiens, & quod magis per ipsum inficitur aīa, quam per carnem. Præterea C ego probo quod neutrum istorum, videlicet neq. caro, neq. semen possunt inficere animam, quia quodcunq. horum ponatur principium generationis, non sequitur ex his vel per hæc infici animam, nisi dicamus quod ex semine traducitur, & nō venit de foris, ut veritas habet.

Ad hæc obiecta respōdetur & primo dicimus nullam esse cōtradictionem in D doctrina sancti Doctoris, quoniam potest horum quodq. tam caro, quam semen esse principium actiuum generationis; at non eodem modo: Caro enim non sola, vel solitarie sumpta, sed vna cum semine, vel vt stat sub semine inficit animam. Neq. id facit caro quæcūque, reputá caro perseuerās, quia vt mox dicemus, caro perseuerans nō inficit animam, nisi satis leuiter ac diminute vt dicit Caietanus. Stat ergo sententia D. E Thomæ quod tam semen, quam caro vt stat sub semine, sunt principia actiua generationis & inficiunt animam; sed magis per semen inficitur anima, quā per carnem.

Ad aliam difficultatem cum dicebatur neq per carnem, neq per semen infici posse animam, quia venit de foris, & nihil habe. commune cum carne licet

cet eam iam præexistentem informet, et A perficiat. Respondetur quòd licet anima veniat deforis, et diuinitus infundatur, quia tamen aduenit naturæ iam corruptæ per corruptionem eius à quo generatur, idest per semen decisum à Patre quo quis generatur quod quidem semẽ fuit corruptum in primis parentibus, qui nos precesserunt, Ideo qui nascitur, et generatur ex tali semine, est consors culpæ, non per voluntatem priorem sed per uoluntatem eius, in quo peccauit tan B quam principio naturæ humanæ, quia originalis iustitiæ donum pro se, et tota posteritate gratis collatum perdidit, ipse inquam primus parens pro se et pro quibuscunq., qui naturaliter ex eo processerunt.

Ad primum argumentum positum à principio huius quæsiti videlicet quomodo caro potest maculare animam, dicem⁹ quòd licet anima sit ens spiritualе, caro verò quid corporale potest tamen C ipsum ens corporale dispositiuè producere aliquem effectum in rem spiritualem v.g. in animam rationalem. sic resp. D. D Thomas q. præallegata art. 1. ad 2.

Ad aliud argumentum dicitur quod caro est sufficiens causa peccati, quia licet voluntas sit libera, potest tamen per corruptionem seminis induci ad peccãdum. Veruntamen in q. de malo q. 4. dicit quod caro non est sufficiẽs causa pec D cati actualis, sed bene peccati originalis, sicut traductio seminis est sufficiens causa materialiter tamen, naturæ humanæ.

Ad tertium dicendum qood licet anima sit prior et superior carne, et sui muneris sit predominari carni, quia tamen est vnita carni infectæ, et rebellanti, pariter et insultanti, non prædominatur ei sed succumbit aliquando Vnde Apostolus dicebat. Non quod volo bo E num hoc ago. sed quod odi malum illud facio.

Quartum argumentum tale erat. Si caro potest inficere animam, vel antequã vniatur ei, et hoc non, quia qnod non est actu, non potest agere nec pati, neq. in ipsa vnione i. dum vnitur ei, quia nemo dat quod non habet: caro enim cum nõ posito esse subiectũ culpæ, nõ potest inducere animam ad peccatum; neq; eam per peccatum inquinare. Neq. etiã postquam est unita, quia sic anima ipsa non posset emundari à peccato originali. Cũ itaq nullo istorum modorum caro possit inficere animam ergo nullo modo potest dici causa peccati

Ad hoc argumentum quarto loco positum dicimus quod caro primo inficit animam dum ipsi vnitur, et quamuis ipsa caro non sit subiectũ culpæ formaliter, virtute tamen continet peccatum, & est causa peccati. Caro enim in ipsa vnione et stat sub actione seminis dicitur inficere, ut materia cui coaptatur forma in principio dum constituitur natura. Magis tamen, et verius dici debet quod semen inficit, cui proprie conuenit actio naturę quã ipsa caro. Caro igitur inficit animam, et est causa peccati antequam vniatur, sed valde remote inquit Caietanus. Est etiam causa peccati in ipsa vnione, ut diximus. et etiam postquam est unita et est pars hominis sed valde leuiter, & diminutè, quia scilicet ipsam carnem persistentem, et perseuerantem una cum anima, varias, et multas habet concupiscentias. Nec tamen sequitur quod hoc posito, anima non esset mundata, a peccato originali, quoniam iam constat per Baptismum amotum esse peccatum originale quantum ad reatum, licet remaneat quo ad actionẽ, et rationẽ fomitis. D. Thom. respõdet huic argumento 1 2. q 81. art. 1. ad quartum qđ cum anima magis inficiatur per semen, quam per carnẽ, & semen iam, transijt, ideo non est dubitandum, quod anima non possit mundari a peccato originali.

Sed quicquid ex predictis admittat; manifestum est carnem ex qua nos sumus constituti, esse infectam, corruptã, et uulneratam per semen traductum originaliter ex primis parẽtibus, et eandem sic corruptam, et infectam, nisi fuerit repressa, esse causam omnium malorum, Sed (heu miseri) fieri non potest ut penitus reprimatur, et fomes ille sopiatur omnino. quoniam eo carere non est hominis mortalis conditio, ut bene dicit D. Thom. prima secundæ quest. 74.

art. 3. ad secundum. At bene possumus Dei gratia preuenti, et premuniti non perficere aut executioni mandare quęcunq; nobis ab hoc fomite proponuntur, & ingeruntur. Propterea dicebat Apostolus ad Gal. 5 spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Non dicit Apostolus, nō percipietis carnis desideria, aut non sentietis sed non perficietis, inquit. Quare si caro concupiscit aduersus spiritum, sat est non consentire, non adherere malis, & sic nihil oberit, aut parum. vi. August. in tractat. de ver. domini. ser 43. tom. 10. vbi dicit quòd desideria carnis tribus modis perficiuntur, primo in corde, secundo in opere, tertio in cōsuetudine, & continuatione, excipimus ab hac molestia, & corporis incendio gloriosam virginem Dei genitricem, & quicunque sunt in vtero matris sanctificati. De diuo Thoma Aquinate legitur, quòd diuini muneris largitate, fomes vsque adeo fuit in eo repressus, vel exstinctus, quod post receptam gratiam, quam adhuc valde iuuenis, genibus flexis ante signum crucis orando impetrauit, omni libidinis sensu caruit. Naturaliter ergo & de lege communi sumus omnes in iniquitatibus concepti, & nascimur filij ire; neque possumus absq. isto fomite vitam hanc corporalem traducere quem qualis, & quantus sit, & quantum valeat si quis velit plenius intelligere, legat epistolam D. Hier. ad Rusticum monacum, quę est in ordine. 4. legat etiam D. Aug. de verb. Domini, in euang. sm̃ Ioannem ser. 43. super illud apostoli ad Rom. 6. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. Sed qui fieri potest, (dicet aliquis) vt peccatum non regnet. Ecce (dicit ille) ego nolo errare, mala desideria insurgunt, me aggrediuntur, inuadunt. quid sum facturus? Ego sum carnalis venundatus sub peccato. Noli (inquit Aug.) obedire, arma sume, sume instrumenta bellorum. Dei praecepta sunt arma tua: comminationes eius, timor futuri iudicij. Si hæc apprehenderis poteris euitare peccatum, procul expellere, & efficere, ne regnet in tuo mortali corpore: At si non restiteris, si obedire volueris, dubio procul regnabit, & dominabitur tui. Et tunc profectò regnabit, cum exhibebis membra tua arma iniquitatis peccato. Ingens quidem dedecus, & ignominia contra te ipsum armare aduersarium tuū. Proinde si libido exurgat, si blandiatur, aut infestet, tene membra tua, auerte oculos ne videant vanitatem, tene pedes, ne currant ad iniquitatem faciendam, tene manus, ne se extendant ad scelus perpetrandum, tene aures, ne libenter audiant verba blasphemantium, tene totum corpus, tene latera, tene summa pariter, & ima, ne labantur ad illicita, cum te hunc in modum armaueris, cum undiq. te ipsum seruare, & custodire didiceris, libido nihil potesit. Surgere, & oppugnare quidem nouit, vincere non nouit: & si pluries surgēdo nihil efficier, discet non amplius surgere, & te amplius infestare. Sed inter alia fugiendæ libidinis remedia viam iniquitatis .i. occasiones peccandi à te prorsus amoue, & Deus de lege sua miserebitur tui. Nec putes opera carnis esse solum effectus libidinis, vt stupra, fornicationes, & adulteria, verū etiam odia, blasphemias, & insidias, ac homicidia, quæ quamuis plerumq. opere nō committantur, quia plerumque deest facultas, modo corde, & animo firmiter quis deliberauerit ea committere, diuinis legibus reus efficitur, quamuis humanis sensibus fuerit absconditus. Sic ait Aug. lib. de continētia cap. 2.

Propterea dixit Christus apud Matt. cap. 23. Mundate quæ intus sunt, & quę foris sunt munda erunt. & B. Aug. in epist. ad Bonifatiū de Manichæis loquēs eadem affirmat. Dicit enim quod multa faciunt homines ore clauso, lingua silente, voce frenata, sed nihil agunt corporis opere, quòd non prius dixerint in corde, & quæ sequuntur.

Hæc ideo diximus, & adnotauimus vt facile quisque norit quàm sit perniciosum, & infaustum quod caro corrupta, & madefacta nobis icto ferè huius vitæ mortalis tēpore cōuiuiū parat. Au distis quæ fercula nobis apponit, quam nobis dulcedinem prægustandam nostris mensis apponit; quæ omnia sunt nobis protinus euitanda; neque cum ipsa car-

sa carne quicquam sit nobis commune habendum; quia satis verè dixit Christus Saluator noster apud Ioan: quod caro non prodest quicquam, immò multum obest. s.s. caro fuerit absque spiritu; & eo magis est cauenda, quoniam vt supra diximus ex sent. D. Pauli Qui in carne sunt, Deo placere non possunt.

Hæc de Conuiuio ferculis, & dapibus nobis à carne subminiſtratis dixisse suf A ficiat. Nunc de Conuiuio mundi ac Demonis sumus aliqua dicturi, vt tractatio nostra, respondeat, & conformetur cum sententia D. Ioan. Apostoli. c. 2. dicentis. omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum & superbia vitæ, quæ non est ex patre, sed ex mundo est, & mundus transit, & concupiscentia eius &c.

DE CONVIVIO HVIVS SAECVLI.

TERTIA PARTICVLA PRIMI TRACTATVS

CAPVT PRIMVM.

De conuiuio igitur, quo nos allicimur, & inuitamur à mundo, & ad quod nos. Satis libenter & prò pté accedimus, nonnulla, vt promisimus dicturi, videbimus primum, quis sit iste mundus de quo sumus locuturi, quique nobis crebro parat conuiuium: quoniam non vno modo sumitur neque idem significat hoc nomen. Deinde videbimus iuxta præscriptum ordinem quot sunt fercula, dapes, & obsonia, quæ nobis in huiusmodi conuiuium proponuntur. Postremo videbimus, qui sunt conuiuæ, qui ue ministri huius conuiuij, & quid inde consequimur. Quod attinet ad primum videlicet ad huius nominis significationē, dico secundum D. Augustinum super primum capitulum Ioan. & secundum Diuum Bernardum in sermone de cena A Domini. Mundum quandoque sumi pro trina mundi machina. s. coelestium, terrestrium, & infernorum, & quicquid cœli ambitu continetur, sic accipitur hoc nomen lo: primo, cum d. mundus per ipsum factus est & alibi. v. Ioan. 18. Regnum meum non est de hoc mundo. Deinde accipitur mundus pro continentia rerum visibilium duntaxat. Et de mundo sic accepto loquitur ibidem Ioann. d. de Christo filio Dei. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est: Sed non sic erat in mundo, vt pars mundi, nisi forte ratione humanitatis assumptæ, sed vt creator, & conditor, ac conseruator, & veluti exemplar ipsius mundi. Angelus autem secundum D. Thomam in q. de malo. q. 13. dicitur esse extra hunc mundum sic acceptum. Tertio modo sumitur mundus pro habitatoribus, & incolis huius mundi; & sic accipitur ibidem, cum dicitur, & mundus eum non cognouit; sic etiam cum dici-

Quot modis dicitur mundus.

Ioan 3. dicitur Ioan. 3. non misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.

Quarto modo sumitur mundus pro malis, & corruptis hominibus, vt habetur Ioan. 14. Ecce venit princeps mundi huius, idest malorum, & perfidorum hominum, sic exponit Diuus Augustinus lib. 6. contra Iulianum Pelagianum, vt quisque poterit ex se ipso videre: Sic etiam cum dicitur, non potest mundus odisse vos, me autem odit, quia testimonium perhibeo de ipso, quod opera eius mala sunt: & alibi si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit; sed miror, aut non intelligo, qua ratione velit Caietanus hoc nomen mundus, his quatuor vicibus idem significare, & eodem modo accipi, cum aliud sit esse in mundo, tamquam creatorem, & factorem, aliud non cognosci à mundo, non enim quæcunque creatura mundi est apta & idonea ad cognoscendum mundum, vnde cap. 8 dixit. adhuc modicum, & mundus me iam non videt, & alibi dixit Phariseis, vos estis de de hoc mundo, ego non sum de hoc mundo, vbi aduertendum (iuxta sententiam diui Augustini) quod mundus non dicitur malus propter se, sed propter eos, qui habitant in eo, sicut dicitur aliqua domus mala non propter parietes aut muros, sed propter eos, qui habitant in ea. & mundus sic acceptus vere, & proprie appellatur immundus, quia est pollutus, & contaminatus omnibus malis.

Quinto mundus accipitur pro Ecclesia, non quidem pro Ecclesia terrestri, & habitabili, sed pro coetu, & congregatione fidelium, vt cum dicitur secunda ad Corinth. 5. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, vbi per mundum intellexit Apostolus Ecclesiã teste D. August. in colloquio. Donatist: & Ioan: 3. sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Sexto accipitur mundus pro vniuersitate hominum mente corruptorum, & pro vniuersitate rerum deordinatarum, ac discrepantium non à regula naturali, sed à regula rectæ rationis, & de hoc

2. Cor. 5.

A mundo loquebatur Ioan: cum dicebat prima Ioan. cap. 5. Totus mundus in maligno positus est, considerans communionem vsum, & rationem peruersam viuendi, quæ vsitatur in mundo: Vltimo accipitur mundus pro homine puro & nitido, qui scilicet ab omni sorde, & immunditia est lotus, & purgatus, vt habetur Ioan. 13. Mundi estis, sed nõ omnes, & illud, quod canit Ecclesia, Mundi per abstinentiam ipsi canamus

1 Ioan. 5.

Matth. 5.

B gloriam; & illud Matth. 5. beati mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt: sed aduertendum, quod mundus sic acceptus, vel dictio significans mundum hac ratione est nomen adiectiuum; mundus vero aliis modis acceptus est nomẽ substantiuum. Cum igitur tot modis, & significatibus accipiatur hæc vna dictio, videndum est, qua significatione accipiatur mundus iste, quem dicimus nobis parare conuiuium, de quo quidẽ

C conuiuio desyderamus aliquid loqui. Nulli dubium nostram intentionem eò dirigi, vt loquamur, de mundo non ut cũque accepto, sed de mundo, idest de his, qui sunt addicti huic sæculo, hoc est rebus temporalibus, & caducis, quique nihil nisi terrena sapiunt: sed forte, melius, per mundum hoc loco intelligetur (vt inquit Caietanus) vniuersitas rerum deordinatarum, non quidem à regula naturæ, sed à regula rectæ rationis: propterea nos monet Ioan. prima

D cap. 2. Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Cum autem nos inuestigare proposuerimus de Cõuiuio, quod præbet nobis iste mundus, non videbitur præter rem, per mundum hic intelligere appetitum hominis inordinatum, qui appetitus circa tria versatur, ad quæ nimis oscitanter, aut uerius præceps refertur, ut est concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, &

E superbia vitæ, quæ non est ex patre, sed ex mundo est. Hæc tria sunt quæ nimis inordinate, appetunt homines, & per quæ demerguntur in infernum. Sed re uera non est concupiscentia carnis, aut oculorum id quod appetitur, sed quæ habent rationem, uel apparentiam boni delectabilis, aut uulis,

Appetitus hominis uersatur circa tria.

vtilis, aut etiam honoris, & gloriæ, sunt, quæ appetuntur, & sunt hę res in quas appetitus noster corruptus, & inordinatus fertur, nisi reprimatur ab ipsa ratione; & hic est ille mundus, qui nobis præparat conuiuium, cuius fercula, dapes, & edulia sunt huius carnis oblectamenta. Vt autem quæ dicit Io. in Epistola sua prima cap. 2. rectè capiatur cum scilicet dicit, omne, quod est in mundo &c. oportet singillatim vnũquodque eorum diligenter expendere & examinare. non enim hæc superfluè sunt posita, proinde, nec superficie tenus aut sicco pede pertranseunda. & hęc pauca de primo puncto, quomodo scilicet accipiatur hic mundus.

Itaque per concupiscentiam Carnis intelligitur: quorumcũq appetitus & quæcunque excitant, aut fouent, uel quouis modo ad ea disponunt. Per cõcupiscentiam oculorum D. Augustinus vult Intelligi omnem curiositatẽ, quę quidem latissimè patet, tùm in spectaculis & Theatris, & sacramentis diabolicis: & in maleficijs aliquando ista curiositas tentat seruos Dei, vt quasi miracula facere præsumant, tẽtantes Deũ, numquid velit eos Deus in miraculis faciendis exaudire: hoc est, inquit ipse, desiderium oculorum, & non est à patre, si enim feceris Dei virtute, & potentia aliquod signum, vel opus miraculorum, lauda Deum, si non feceris non existimes te non esse Christianum neq. pertinere ad regnum coelorum. Legitur. n. Mar. 9 quod Apostoli rogati non potuerunt. eijcere spiritum immundum, qui vexabat puerum quendam, & alias, cum gauderent Apostoli, vt habetur. *Luc. 10.* Luc. 10. quod Demonia forent illes subiecta, dixit eis Dominus, nolite in hoc gaudere, sed potius gaudere, quoniam nomina vestra scripta sunt in Cœlo. Per desiderium etiam oculorũ possumus intelligere cupiditatem, & appetitum omnia possidendi, quæ nostris oculis obijciuntur: & huiusmodi appetitus, & concupiscentia non est ex Patrę, sed ex diabolo.

Per superbiam vitæ, seu ambitionẽ seculi intelligitur inordinatus, & insatiabilis ille appetitus, quo quis vult se iactare, alijs præesse, & inaniter gloriari de dignitatibus, atque honoribus, & magnus apparere, & ab omnibus suspici & honorari; & siue de diuitijs, siue de potentia, aut de nobilitate, & de quibus cumque alijs, tùm interioribus, tùm exterioribus bonis, ac muneribus magno in prætio haberi, & dici et. hic est. Sunt enim plerique, qui ob aliquod peculiare donum, siue à Deo infusum, siue studio, & labore acquisitum, siue ab hominibus, vt cumque perceptum, volunt omnibus præferri, & si quid boni faciunt, ea ratione duntaxat, vt videantur ab hominibus, & ab omnibus debeant vocari Rabbi, efficiunt. Per hæc tria omnium malorum principia, fuit etiam tentatus Dominus noster, vt habes Mat. 4. desiderio namque & concupiscentia carnis fuit tentatus à diabolo, quando post ieiunium quadraginta dierum, & noctium cæpit esurire; dixit ei, si filius Dei es, dic, vt lapides isti panes fiant: At ipse repulit tentantem, & docuit pugnare strenuum militem. Dicens ei non de solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei, fuit etiam tentatus concupiscentia oculorum, vt scilicet aliquod insigne miraculum patraret, vt hac ratione suam ostenderet virtutem, cum eidem ducto super pennaculum Templi dixit Demon si filius Dei es mitte te deorsum, sed & illum repulit ipse Deus dicens non tentabis Dominum Deum tuum, quasi diceret, si hoc fecero, videbo Deum tentasse, aut etiam suasione Demonis cessisse, vel eadem morem gessisse, aut curiositate motus illud fuisse operatus. Non secus (inquit Augustinus) facere nos debemus, quando quippiam nobis suggerit Inimicus, fuit postremo Saluator Noster de superbia tentatus, vel de ambitione seculi, quando eleuatus à Sathana in montem excelsum, & altum, & ostendit ei omnia regna mundi, & audiuit ab eo, hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me, ille inquam, qui fecit cœlum, & terram respondit ei dicens; Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies: qui sic fecerit, & exemplum Saluatoris apprehenderit, & corde, &

opere studuerit imitari, dubio procul A eiusmodi oculorum concupiscentia, & vitæ superbia procul euanescent. Hac etiam ratione, & his eisdem modis fuerunt tentati Patres nostri in paradiso deliciarum: de concupiscentia carnis: cum suasu Demonis de ligno vetito gustauerunt; de concupiscentia etiam oculorum, dum aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt se esse nudos. Dicit enim textus Genes. 3. vidit mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, & B pulchrum oculis, & aspectu delectabile, & tulit de fructu illius, & comedit, deditque viro suo, qui comedit, & aperti sunt oculi amborum, tentati quoque fuere de ambitione sæculi, & de superbia vitæ, quando crediderunt se fieri posse sicut Dij, cum videlicet dixit eis Demon, si comederitis ex hoc ligno, eritis sicut Dij scientes bonum, & malum. Vbi dicit idem Augustinus libro 3 ad Cathecumenos cap. 1. loquens de C eisdem ferculis, quæ deturpant stomacum, & inficiunt animam nostram; Ad concupiscentiam carnis pertinent illecebre voluptatum, ad concupiscentiam oculorum nugacitas spectaculorum, ad ambitionem sæculi insana superbia, vbi est fumus inflatus: vt homo positus in aliqua potestate, se hominem esse non agnoscat, & se hominem esse non agnoscens de homine iudicat: qui ergo vult mundum vincere, hæc tria, quæ sunt D in hoc mundo prima, & præcipua armatorum agmina vincere studeat: & per hæc iam deuicta, vincet etiam eum, qui suadendo per superbiam decepit mundum. In lib. etiam decimo confessionum à cap. trigesimoprimo vsque ad cap. quadragesimo loquitur de eisdem ferculis, quæ nobis in huiusmodi conuiuio proponuntur, & de eisdem satis diffuse: & copiose loquitur in sermonibus ad heremitas cap. trige- E simoprimo, & frequenter alibi apud eundem, & apud alios sacros authores horum verborum Diui Ioannis expositionem, & lucidam interpretationem reperies.

Gen. 3.

Caput secundum.

DVbitatur autem, & merito à quibusdam sacræ Theologiæ doctoribus, cur videlicet omnia peccatorum genera ad hæc tria reducantur, & affertur ratio præ cæteris à D. Tho dicente, quod omne peccatum (vt alias quoque diximus) prouenit ex appetitu inordinato alicuius boni; Bonum autem prima sui diuisione bifariam obijcitur nostro appetitui sensibili, vel simpliciter, & absolutè, vt concupiscibile, & sic est obiectum concupiscibilis, vel obijcitur sub ratione ardui, atque difficilis. Appetibile vero, & concupiscibile simpliciter, & ipsum diuiditur. Nam quædam appetibilia, & concupiscibilia sunt naturalia, & necessaria, vel conseruationi indiuiduorum, sine quibus scilicet vita hominis non potest sustentari, vt cibus, & potus vel sunt necessaria conseruationi ipsius, speciei, vt concubitus viri, & mulieris. Appetitus autem inordinatus vtriusque eorum dicitur concupiscentia carnis, quædam vero sunt appetibilia ad bene esse, vel secundum apprehensionem imaginationis, vt curiosi, & studiosi rerum nouarum, uel nimis cupidi bonorum exteriorum, cuiusmodi sunt auari, & hæc uocatur concupiscentia oculorum, quæ propriè spectat ad auaritiã, de qua scribit Apostolus, quod est idolorum seruitus. Secondo loco occurrit nobis aliquod bonum appetibile, sed sub ratione ardui, ac difficilis, & huiusmodi appetitus est ex eorum numero, quæ ad excellentiam, & mundi gloriam pertinent, & huiusmodi appetibilia appetuntur ab ea sensibili potentia, seu uirtute, quæ irascibilis nuncupatur, & hoc genus peccati uocatur superbia uitæ. Cur autem appetitus iste irascibilis non diuidatur in duo membra, ut appetitus concupiscibilis, Ideo accidit dicit D. Thom. quia omnes passiones uirtutis irascibilis naturaliter conformantur concupiscentiæ animali, quæ est eorum, quæ per sensum carnis nullam sustentationem, aut delectationem afferunt. Sunt ergo tres actus ad quos, et sub quibus quæcumque in hoc mundo ui-

Bonum bifariam.

Appetibile bifariam.

sia perpetrantur contineri dicimus, et hæc sunt tria illa fercula, quibus in hoc mundo miseri mortales in hoc celebri, et speciosso conuiuio depascuntur.

Sed contra ea, quæ mox dicta sunt oritur difficultas, quia non uidetur concupiscentia carnis e diametro diuidi, et secerni à concupiscentia oculorum, et à superbia uitæ, quoniam ea maximè ex visione oculorum videtur exoriri propterea dicebat Dauid psal. 118.

Psal. 118. Auerte oculos meos Domine ne uideant uanitatem. Deinde Danielis xiij. cap. legitur, species decepit te, et concupiscentia seduxit cor tuum, et Saluator noster apud Mat. cap. 5. qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mechatus est in corde suo, et Beatus Augustinus in regula dicit, oculi uestri, et si iaciantur in aliquam fæminarum figantur in nullam. Igitur ex his uidetur concludi concupiscentiam carnis non multum differre à concupiscentia oculorum, nisi tamquam effectus à caussa. quod etiam non distinguatur a superbia, uelut principale membrum illius diuisionis, quam ponit Apostolus Ioannes loco supra allegato, patet, quia superbia ponitur radix, et principium, omnis peccati. Ecclesiastici cap 10. et prima Thimoth. ultimo dicit Apostolus cupiditas est radix omnium malorum igitur non erit necesse ponere tot radices, et capita nostrorum peccatorum: nec solum concupiscentia oritur ab illis duobus, ut est concupiscentia oculorum, et superbia uitæ, sed, et hæc duo uicissim oriuntur a concupiscentia carnis; quoniam nisi caro prius esset infecta per peccatum originale, nullus prauus affectus, et appetitus reperiretur in nobis

Ad hæc dubia breuiter, et facilè respondetur dicimus enim quòd licet isti tres appetitus, siue passiones animi, habeant, inter se quandam connexionem, et affinitatem, ut altera dependeat ab altera, nihilominus si propriè, formaliter loqui uelimus, dicimus, quod tam et si concupiscentia carnis plerumque oriatur, à uisione rei delectabilis, non sistit tamen in pura, et simplici uisione illius rei, sed fertur in appetitum rei delectabilis secundum tactum Concupiscentia vero oculorum consistit in delectatione duntaxat ipsius uisionis, idest in delectatione cuiuscumque uirtutis apprehensiuæ, apprehendendo, et imaginando ea, quæ nullam sustentationem, aut delectationem afferunt ipsi carni; ut contingit in concupiscentia carnis, quæ fertur in ea, quæ sustentationem, ut puta per cibum, et potum afferunt ipsi carni, et delectationem, ut contingit in concubitu uiri, et mulieris. Verum me non inficias ire putarem, si assererem etiam in concupiscentia oculorum non nihil delectationis reperiri, si per huiusmodi concupiscentiam oculorum, uel curiositatem, seu cupiditatem bonorum temporalium uelimus intelligere, & sic responderi potest propositionibus in contrarium adductis. Ad aliud, quod superbia sit initium omnis peccati, dicendum est, Quod si consideretur finis, qui est principaliter intentus ab eo, qui nimis inordinatè, & præpostere diligit se ipsum, dubio procul superbia potest constitui initium omnis peccati. At si consideretur principium, quo possimus adipisci, & peruenire ad eum finem, quem intendit superbus, qui est amor propriæ excellentiæ, sic cupiditas, & auaritia potest tuto poni radix, & principium omnium malorum. Nec turberis nos posuisse finem duplicem superbi, nimium amorem sui ipsius, & amorem proprię excellentiæ, quia est finis sub fine, & sic responderi potest præfatis obiectionibus. Quod autem à carne iam infecta, & corrupta per peccatum originale, quod quidem licet, quo ad reatum transierit, & fuerit abolitum, remanet tamen quo ad actum, non est dubium, quod omnia peccata proueniant, nec solum superbia, & auaritia, seu cupiditas; verum, & concupiscentia carnis; adeoquod plurimum differt loqui de carne, vt infecta, & loqui de concupiscentia carnis, quamuis ego non haberem pro magno inconuenienti non solum quæcumque

peccata ; verum specialiter hæc duo capitalia membra, videlicet concupiscentiam oculorum, & superbiam vitæ; à concupiscentia carnis frequenter emanare, neque hinc valeas inferre, vt plerique putarunt peccata esse connexa. Imo quædam sunt sibi inuicem contraria, vt prodigalitas, & auaritia, quæ impossibile est simul eidem inesse; nec illud te perturbet, quod, qui offendit in vno factus est omnium reus, hoc enim intelligitur, quia, qui recedit à Deo, id quod fit per quodcumque peccatum mortale, dicitur esse omnium reus, quia offendit latorem legis, & vindicem omnium malorum. sed quia signanter. hic loquimur de concupiscentia oculorum, quod est peculiare ferculum, quod tribuitur mundo, sicut res delectabiles secundum carnem tribuuntur ipsi carni, & superbia vitæ tribuitur diabolo, de cuius conuiuio loquemur in proximo sequenti capitulo. Quod autem cupiditas seu auaritia, quæ est appetitus pecuniæ, & secundum Greg. super cap. 4. Matth. appetitus altitudinis non semper sit peccatum mortale, ostenditur per D Tho. 2.2. q. 118. art 4. & in quæstionibus de malo q. 13. Vbi dicit Auaritiam non semper esse peccatum mortale, nisi quando e diametro opponitur Iustitiæ, neque enim semper, qui est auarus potest appellari iniustus; potest enim, quis nimio quodam affectu commoueri ad res temporales, & terrenis negocijs implicari, sic tamen, vt nihil faciat contra iustitiam, neque præponat eorum desiderium, vel acquisitionem, aut possessionem Christi seruitiu; & hac ratione non potest dici peccatum mortale, Dubium est etiam de superbia nunquid etiam & ipsa sit semper omnino peccatum mortale, sed hoc dubium absoluemus in sequenti Capite.

Et posteaquam sermonem perpetuum habemus de conuiuijs, & nunc tractamus de conuiuio, quod nobis præparat à principio hic mundus infœlix, hoc est appetitus noster inordinatus, opere precium est videre, quod genus vini nobis in hac mensa propinetur; certum est

A enim quod in cōuiuijs maximè requiritur legitur in Ecclesia quod ex aqua facta vino lætantur conuiuę, & re vera, cum multum super hac re fuerimus contemplati nullum aliud genus vini, his, qui curiositate, et bonorum exteriorum accumulatione delectantur, propinari cō sueuit, præterquam adulationes applausus, fauores, et excusationes, et perpetuè commendationes et in quibusdam ingens diuitiarum cumulus, his plurimū B delectantur, et gaudent. Vnde non immerito dicebat Propheta psal. centesimo. octouagesimooctauo. Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, sed *Psal. 118.*
non, vt lex tua; vbi nos habemus fabulationes D. Aug. legit oblectationes; Ministri vero, et qui parant et fouent eiusmodi conuiuium, sunt ij duo (secundum Augustinum) videlicet Amor malè inflāmans, et timor malè humilians, sic etiam innuit D. Thom. prima secunde C quest. 77 art. 4. Sed quoniam, consueuerunt plerique conuiuantes proponere in mensa potiora fercula; id circo dicimus ea esse quæcumque videntur satiare, et explere animi cupiditatem. Quare primum ferculum dubio procul est pecunia, vel appetitus pecunię. Auaritia namque pecuniæ studium habet. præter hanc, vel ad hanc consequitur appetitus agrorum, domorum, armentorum, multitudinis seruorum, D et aliarum commoditatum; quibus maxime delectatur hic mundus, et admiratur, Contingit etiam quandoque auaros appetere honores, et dignitates, sed hoc est per accidens inquit Caietanus vt. 5. inde possint fieri ditiores. Et quamuis hæc tria, videlicet concupiscentia carnis, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ, sint tres appetitus a se inuicem distincti, vt diximus, sunt tamen adeo con-E nexi, vt vnus foueat alterum, et iuuetur ab alio, ita vt sæpenumero auarus non solum concupiscat abundantiam rei pecuniariæ; et aliorum bonorum temporalium, verum etiam delectetur quandoque, et maximè percupiat vsum, vel abusum venereorū, et in ijs satiari quærat, et auiditatur, quæ

duo

duo fercula cum eodem in conuiuio fuerint apposita, uel iis, qui sese illis dederint, aut mancipauerint. Dicit enim Valerius Max. lib. 4. cap 3 a principio, quod cum hæ duæ generis humani certissimæ pestes penetrauerint, iniuria dominatur, infamia flagrat, & alia mala tanquàm bellaria succedunt, ut mox dicemus; scio tamen, & memini me legisse apud probatos Authores, quod plerique homines sunt adeo cupidi, atque tenaces, qui ne aliquod impendere, aut erogare cogantur, abstinent ab illicitis concubitibus; & a quibusdam aliis sumptibus sibi admodum necessariis, & decentibus statui suo quàm maximè conuenientibus Vnde non ab re Esaias Propheta clamitat, & exaggerat aduersus istos nebulones d. uos qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis usque ad terminum loci. Nunquid uos soli habitabitis in medio terræ comminatur ergo his, & oībus aliis, qui recedunt a iustitia. & suis tantum cupiditatibus, ac desideriis inseruire statuerunt. In huiusmodi ergo conuiuio, quod facit mundus opera, & ministerio illius concupiscentiæ, quæ appellatur concupiscentia oculorum, qua res quidem terrenas appetimus, & plusquàm satis illius bonis ditari cupimus, eiusmodi fercula proponuntur: Sed quoniam consueuerunt plerique conuiuiantes ad finem mensæ, postcaquàm conuiuae fuerunt benè epulati, apponere quædam alia uti bellaria, ita propemodum fieri uidemus in hoc conuiuio, qnoniam post primum ferculum qnod est auaritia secundum Gregorium 31 moralium cap. 31 uel pecunia secundum Diuū Thom. aut appetitus pecuniæ hæc sequuntur, & ueluti fructus, & confectiones, seu dulciaria committuntur. ui proditio, fraus, fallacia, periurium inquietudo, uiolentia, & inhumanitas, seu crudelitas, & cordis duritia, proditio quidem si committitur: dolus respectu personarum, ut fecit Iudas, qui propter auaritiam prodidit Christum, erat enim fur, & loculos habens, quæ mittebantur asportabat, fraus etiam committitur quando ob turpe lucrum una res pro altera, uenditur, fallacia perpetratur, quando quis A emendo, uel uendendo, ut plusquàm deceat lucretur absq ullo pudore mentitur: Periurium sequitur ad fallaciam quod committitur dum ad mendax, et fallax uerbum additur iuramentū, quandoque ob nimiam rei auiditatem infertur uis: & sic auaritiam tanquàm fidus comes sequitur uiolentia; & quoniam Auaro tàm deest, quod habet, quā quod non habet, inest ei perpetua quædā animi, & corporis inquietudo. Postremo B cum sit tenax & magnopere cupidus, & ueretur ne mūdus illi desit, efficitur inhumanus, crudelis, & immisericors; hæc sunt bellaria, quæ comedantur auaritiā. Sed qui nam sunt conuiuæ; & commensales huius conuiuij? Hos ego puto quos recenset, & enarrat Paul. Apost. 2. Tim. cap. 3. d. Instare tempora periculosa in quibus erūt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, C sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & voluptatū potius amatores, quàm Dei, habentes quidem speciem pietatis, uirtutem autē eius abnegantes: super quibus verbis digreditur Aug. tract. 123. super Ioan Euangelium dicens, omnia hæc mala ab eo fonte emanare quī seipsos amant. Qui enim amant seipsos, uoluntalis dominati, sicut elati, D vel gloriari de honoribus quos causæ pecuniarum sumunt, sicut superbi, vel intantum progredi, vt etiam hæreses faciant, sicut blasphemi, nec cedant Sanctis Patribus, sicut parentibus non obedientes, & illis qui eos corrigunt, velut ingrati, malum pro bono reddunt, interficiunt animas suas & aliorum, velut scelesti materna Ecclesiæ uiscera dissipant. sicut irreligiosi, non compatiuntur infirmis sicut sine affectione, famam E Sanctorum maculare conantur, sicut detractores, cupiditates pessimas non refrenant, sicut incontinentes, exercent lites, sicut immites, nesciunt subuenire, velut homines sine benignitate, indicant inimicis bonorum, quæ in occulto cognouerint, sicut proditores humanam uerecundiam, inuerecunda exagitatione perturbant, sicut proaces non intel-

intelligunt, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, sicut cæci, lętitias carnales, spiritualibus gaudijs antepounnt sicut voluptatum amatores potius quam Dei; hæc enim huiusmodi vitia, siue vni homini accidant omnia, siue his alia, illis alia dominentur, ex illa radice quodam modo pullulant, quod sunt homines seipsos amantes; quod quidē vitium, sicut maximè cauēdum est, inquit August. eis, qui pascunt oues Christi, ne sua quærant, non quæ Iesu Christi, & B in vsus cupiditatum suarum conferant, pro quibus sanguis fusus est Christi.

Caput tertium.

QVod si quæras, quot sunt isti conuiuæ, in alijs namq. cōuiuiis, de quibus sumus locuti non est diffinitus numerus conuiuantiū, quia in alio quidem plures, in alio verò pauciores conuenire cōpertū est, at in isto dicimus fore innumeros: stultorum enim infinitus est numerus, vt habetur Eccl. 1. Ac nescio, qui *Eccl. 1.* nam minus cordati, minus sapientes, & mente capti possint reperiri, quàm qui ponunt spem in hoc sæculo, cum in omnibus studiis, & operibus, quæ fiunt in hoc mundo, & per hunc mundum sit vanitas, & afflictio, & nihil tandem permanere queat sub Sole; vt egregiè ad modum, & lucu en er ostēdit Salamon in ipso Ecclesiaste: sed pauci admodum isti cōsiderant, & ad sęculi vanitates appræhendendas præcipites corruunt: Dicet forte quis, quid caussæ est, quod tam pauci rectè sapiunt, & appræhendunt viam bonam; tam multi autem sunt, qui seculi vanitates, & ludibria persequuntur? Dicit D. Tho. 2.2. q. 71. art 2. hoc ideo contingere, quia cum in homine sit duplex natura, rationalis scilicet, & sensitiua, & lōgè facilius sit viuere secundum naturam sensitiuam, quàm rationalem, vt ea qua sum us primum enutriti, & educati, idcirco sunt longè plures, qui adhærent mundo, & commoditatibus huius sęculi, quàm qui legi diuinæ; at qui facit contra ordinem rationis humanæ, facit & contra legem Dei, Nam omnes naturæ, quatenus sunt, a Deo sunt, secundum autem quod vitiosæ sunt, & defectiuæ non sunt a Deo, A sed ab eius arte deficiunt D. Caiet. occasione horum verborum deplorat miseriā naturæ humanæ: quia in omnibus alijs rebus creatis, siue supra hominem, siue infra hominem existētibus, bonum reperitur vt in pluribus, at in creatura rationali bonum reperitur vt in paucioribus ppea non est mirū, si multo plures in conuiuio huius sęculi fuerint admissi, quàm ad conuiuium Dei. Propterea Hiere. 16. consultò hortatur quempiam d. Domum conuiuij non ingrediaris vt sedeas cū Aepulonibus, & ebriis, & comedas, & bibas, quia hæc d. Dominus deus exercituū Deus Israel Postremò, si vis perspicere, & intueri horum finem, & exitum, perlege caput 14. Ecclesiastici, vbi inter cætera inquit, viro *Eccl. c. 14.* cupido, & tenaci sine ratione est substantia: & postea insatiabilis oculus cupidi, in parte iniquitatis, nō satiabitur donec C consumat, arefaciens animam suam. Intuere etiam, & considera, quod dicit Propheta, thesaurizat Auarus, & ignorat cui congregabit ea Psal. 38. & apud *Psal. 38.* Lucam cap. 12. dicit Saluator, videte, & *Luc. 12.* cauete ab omni auaritia, quia non in abundantia cuiusquā vita eius est ex his, quæ possidet, & in huius documēti corroborationem apponit similitudinē ad Iudæos dicens, de quodam, qui collegerat, & congregauerat in horreum suum magnam copiam tritici, & aliorum D bonorū, & videbatur sibi plurimos annos summam quietē habiturus, & fruiturus bonis omnibus, cui dixit Deus; stulte hac nocte animam tuam repetent à te, quæ autem parasti cuius erunt? sic est, qui sibi thesaurizat, & non est in Deū diues, & Abacuch 2. ita minatur auaris, & prędonibus, vę qui congregat auaritiam malam domui suæ, vt sit in excelso nidus eius, & liberari se putat de manu mali, quid ergo faciendum id profecto, quod monet D. Ioann eodem loco E scilicet; nolite filioli diligere mundum, neque ea, quæ mundi sunt, quia mundus transit, & concupiscentia eius, & Saluator noster apud Lucam, quid prodest, inquit homini, si vniuersum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? & D. Augustinus in tract. de contem-

contemptu mundi, inquit, quanto quis A rebus terrenis magis implicatur, tanto magis a sui creatoris visione impeditur. Rom. 12. Propterea mouet Apostolus Rom. 12. nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sẽsus vestri, vt probetis, quæ sit voluntas Dei bona, beneplacens, & perfecta. Et 1. Timoth 6. Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem diaboli. Sic etiam D. Iacobus inquit, quod homo post aliqua opera pietatis, & misericordiæ debet se custodire immaculatum ab hoc sæculo, & nihil habere commune cum ipso. Et Seneca Seneca. dicebat in libro de quatuor virtutibus, cum tibi alludit huius mundi prosperitas, sic te quasi in lubrico retinebis nec tibi dabis portus liberos, sed circumspicies, quò sit eundum. Constat enim rei experimento, q̃ opes cupidus congregandi, nullis parcit laboribus, vt eas accumulet, auarus verò conseruat, ambitiosi affectant honores, & superbi plus nimio extolluntur, & tamẽ hæc omnia, vt fumus deficient: Vnde Sapiens Ecclesiastici 23. præcatur Deum, nõ dederis mihi extollentiam oculorum meorum: & omne desiderium auerte a me, aufer a me ventris concupiscentiam, & concubitus concupiscentiæ ne appræhendant me; & animo irreuerenti, & infrunito ne tradas me. His tamen non obstanti- B bus potest haberi cõcupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & appetitus honorum, ac dignitatum, sic tamen vt Deus non offendatur, id quod erit, dum ob iustas, & rationabiles caussas talia expetuntur, & non aliter, neque alio modo, vt mox diximus de mente Diui Tho. Et hæc de Conuiuio Mundi dicta sufficiant.

DE CONVIVIO SATHANAE.

Quarta particula. Eiusdem primi tractatus.

CAPVT PRIMVM.

QVoniam iam locuti A sumus de conuiuio metaphoricè dicto, quod nobis caro pariter, & mundus nũquàm non offerunt, & præparant, superest nunc de conuiuio longe deteriori, & quàm maximè pernitioso verba facere, hoc autem est conuiuium, quod nobis præparat, & continuè subministrat serpens ille callidior cunctis animantibus, B perpetuus hostis humani generis. O nos miseri; quos plerique fœlices existimãt, cum tot excellentissimi Duces, ac Principes, videlicet, caro, mundus, & dæmon nos hylariter, & prompte, & tamen non importunè ad secum cõuiuandum vocant, alliciunt, & penè trahunt, & omni ope, & opera, quibuscunq. vijs, & arti- A bus studiosè quærunt, & satagunt ad se pertrahere, & vt nos capiant, ac destineant, muscipulam tendunt, quo ex eorum laqueis extrahi, vel educi nequa- Psal. 63. quàm valeamus, narrauerũt, vt absconderent laqueos, & dixerunt, quis videbit eos, sed frustra iacitur rete ante oculos pennatorum. Quarè prudentes nos Prou. 1. esse oportet, & cautè ambulare, ne serpens ille callidissimus nos capiat, ac detineat: Nam non est nobis colluctatio, Ephes. vlt. B idest conflictus, & pugna aduersus carnẽ, & sanguinẽ, non sumus nunc luctaturi solum aduersus carnẽ, & sanguinẽ, i. aduersus partem concupiscibilẽ, & irascibilẽ cũ quibus olim pugnabamus, & nũc quoque velimus, nolimus pugnare cogimur, vel aduersus eos, qui sæuiunt in nos secundum D. Aug. sed nobis negocium est cum potentioribus, sagacio-

Spūs maligni vocantur, & ipsi cœlestes.

ribus, & fortioribus hostibus, ac Tyrannis, & longe nequioribus quàm sit caro, & mundus sumus enim pugnaturi aduersus Principes, & potestates tenebrarum harum i. peccatorum, & contra spiritualia nequitiæ in Cœlestibus. Maligni spiritus vocantur & ipsi spiritus cœlestes idest aerei, idest contra Principes, ac Tyrānos spirituales, qui sunt nequissimi, immò ipsa sunt nequitia, ipsa fraus, & malitia quique nihil vltra curant, & nihil habent antiquius, quàm cœlestia, & spiritualia dona confundere, nobisq. surripere, & vna secum cruciatibus æternis nos velle mancipari. Hic est Draco ille, quem formauit Deus ad illudendum humanum genus, a quo, & ipse fuit tandem illusus, & in nouissimo magis illudetur: hic inquàm est, qui præ cæteris, & plusquàm cęteri nobis præparat conuiuiū, & ad illud nos blande, & hilariter vocat, & quanquàm non impellat, sic tamen nobiscum agit, vt impellere, & ad se pertrahere videatur: ob id non est veritus Venerabilis Beda super Act. Apost asserere, quod diabolus animam in affectum malitiæ trahit, & si re vera, vt postea ostendemus, trahere non possit, sed suggerere tantum, & seducere nos. Posteaquā iam scimus, & experimur demonem parare conuiuium, vt cum eo quandoque recreemur videamus consequenter, quæ fercula, quas epulas in hoc suo conuiuio proponere consueuerit, id quod facile videre possumus ex conuiuio, quod ab initio mundi primis nostris parentibus proposuisse legitur non .n. diutius voluit differre, quin suam erga hominum genus malitiam, & iniquitatem ostenderet, ac exerceret. Ille quidem homicida fuit ab initio, propterea q. non mirum, si a principio malignatus est in sācto. Proposuit quidem voluptates, & delitias, honores, ac dignitates, & vitam longeuam, immo perpetuā, ac sempiternā, & scientiam boni, & mali, quæ omnia mūdus iste magnifacit plurimum, & vehementer admiratur. Hoc autem in verbis Gen. c. 3. manifeste colligi-

Gen. 3.

tur. Cum dixit ad mulierem cur pręcepit vobis Deus ne commederetis ex omni ligno Paradisi? cui respondit mulier, quia præcepit nobis

A Deus, ne comederemus de ligno, quod est in medio Paradisi, & ne tangeremus illud ne forte moriamur. Tunc dixit illa serpens, nequaquam moriemini. En duo satis iocunda, & maxime expetibilia proposuit illi fercula scilicet securitatem, & liberationem a morte, & præter hoc exemit eam a vinculo obedientiæ, & iugo præcepti persuadens ei, ne crederet verbis Dei, neque obtemperaret illius pręceptis: aliud ferculum ho-

B noris, ac dignitatis præsulit ei cum dixit, in quacunq. die comederitis ex fructu ligni, quod est in medio Paradisi eritis sicut Dij, ecce dignitas & honor, ac excellentia, quam pollicetur ei. Postremò dicit illi, eritis sicut Dij scientes bonum, & malum, vbi aliud ferculum satis appetibile, & ab omnibus vehementer expetendum proponitur, habere scilicet. scientiam boni, & mali; quandoquidem omnes natura scire desiderant:

C & præsertim quæ maxime scitu necessaria dicuntur.

Hæc, & similia fercula ausus fuit ipse tentator offerre Nostro Saluatori, qui cum post ieiunium quadraginta dierū, & quadraginta noctium esuriret, fuit tētatus ab eo de his, quæ pertinent ad appetitum concupiscibilem, atque de ijs, quæ ad ambitionem, & existimationem sæculi spectare videntur, vt in priori huius narrationis capitulo retulimus, hæc

D eadē quotidie ferè miseris mortalibus iuxta varias hominum conditiones, & inclinationes proponere consueuit, bona scilicet in speciem vtilia, delectabilia, & honesti imaginem quandàm pręseferentia, & quandoque nonnullis, qui minus sunt habiles, & capaces tātorum bonorū immittit eiusmodi desiderium, vt cum non fuerint voti compotes effecti, in diffidentiam, & protinus in desperationem labantur. Dicit enim D. Hyer.

E lib. 2. contra Iouinianum, quemadmodum Deus est perfector boni, ita diabolus est perfector omnis mali, is enim est primus author, & actor omnis impietatis, et nequitię, quique occultis cupiditatibus corda hominū replet, neque sinit ea vnq̄ quiescere, sed fluctuare semper, susque deque moueri, et vndequaque agitari; Nolim tamen ob id existi-

mes

mes demonē esse omnino caussam peccati, nisi per modum persuadentis, aut proponentis, siue instigantis, sic .n. potest hominem ad peccandum inducere interius instigando, et proponēdo, quod nobis visum est bonū, iuxta sensum, et opinionem illius, immittendo scilicet in fantasia, et in appetitu sensitiuo aliquas imaginationes, et spectra siue species quibus homo incitatur, & mō quodam ꝓuocatur ad aliquod facinus perpetrandum, neq id inconuenit, aut impossibile putandū est quia natura corporalis, & sensibilis obedit ipsi demoni, quo ad motum localem vt notum est; &, quanquàm diabolus, sic possit interius hominem ad peccatum inducere, potest, tamen quandoq. nisi reprimatur a Deo, etiam impellere vel saltē necessario inducere ad faciendum, quod ex suo genere sit malum; necessitatem tamen peccandi inferre nequaquàm potest, vti dicit D Tho 1 2. q. 80. art. 3. & D. August. in hom. 12. inter 50. expresse dicit, diabolus non cogendo, sed suadendo nocet, nec extorquet à nobis consensum, sed petit; Consi lit quidem nos demon, sed Deo auxiliante, nostrum est eligere, vel repudiare, quod consulit. At re vera voluntas, quæ mouetur ab obiecto aliquo appetibili est directè caussa peccati, quod quomodo contingat, vide ibidem sanctum Doctorem. Propterea cauendæ sunt, & procul euitandæ, quibus demon potest nobis aliquod peccatum suggerere occasiones, & viæ, vti sunt choreæ, ludi, saltus, torneamenta, & spectacula, & denique prauorum, & iniquorum hominum cōsuetudines, & commercia; iuxta illud Prophetę cum

Psal. 17. Sancto Sanctus eris, & cum peruerso

Prou. 24 peruerteris, & Salomon Prouer 24. Ne emuleris inquit viros malos, nec desideres esse cum eis, quia licet demon, vt diximus, non sit absoluta caussa omniū peccatorum, quæ passim homines committunt, tamen cum ipse induxerit primum hominem ad peccādum ex cuius peccato vitiata est, & corrupta hominis natura, dicitur occasionaliter, & indirectè esse caussa omnium peccatorū, quo pacto intelligi potest dictum B. Augustini asserentis, non omnes cogitationes

A nostras malas excitari à diabolo, sed aliquoties ex proprio nostri arbitrij motu emergere, quoniam scilicet formaliter, & immediatè ex motu, & inordinato appetitu sensus nostri prouenit actus malus, sed occasionaliter, & mediatè, seu remote prouenit ex diabolo, sic etiam cum Venerabilis Beda dixit diabolum trahere animā in effectum malitiæ, intelligi debet, quoad suggestionem, vel instigationem, siu mauis dicere occasio

B naliter, non autem propriè, & formaliter, etiam quandoq. immittit in nos immisiones per angelos malos, & hac ratione possemus non iniuria, dicere Deū esse quoquo modo causā peccati, quod tamen falsum est, & absurdum, & nonnunquā ex bonis cogitationibus, & honestis desiderijs arte, & industria demonis deducimur in cogitationes prauas, & pestilētes, verbi gratia cogitamus aliquando de obitu alicuius consanguinei,

C aut propinqui aut amici, & ex ea consideratione deducimur in cognitionē, & meditationem alterius rei habentis aliquo modo connexionē, vel relationem ad id, quod prius cogitauimus, & consequenter ꝓgredimur in cogitationem alicuius rei turpis, ac delectabilis, & eandem postmodum appetimus, & prosequimur, & ita peccatum perpetramus quo pacto dicitur diabolus esse caussa peccati, non quia nos ipse peccare fece-

D rit, sed solum quia cogitationem illam cordi nostro, vel in cor nostrum immisit, & occasiones aliquando etiam præbet, & modum quo delinquimus. Vnde Beatus Augustinus cōformiter mox dictis ait. Diabolus potest nos ad malum inuitare, non autem trahere, delectationem inferre, non potestatem, consilium ingerit nō conflictum. Dicamus ergo, vt prius, quod hæc nobis fercula proponit ipse demon quæ scilicet ha-

E bent rationem quandam apparentē boni, vtilis, delectabilis, atque honesti, & hac ratione nobis superbiam; iram, inuidiam, simultatem. & apostasiam, & discessionem a fide, & cœteris virtutibus, & persecutionem bonorum suadet, & ingerit, & hæc omnia sub quadā specie boni; voluptates interim, diuitias honores, ac dignitates proponit, & quęcunq.

ouinq. possunt sub nostrum appetitum cadere, vt eadem quibuscunq. modis, artibus, & insidijs, siue iure, siue iniuria quęrere, procurare, & obtinere studeamus. Et si quis velit pro sui corporis mortificatione, aut pro suæ animæ salute, a malo quopiam abstinere conatur demon seipso, aut suos per ministros eundem à rectis consilijs, & pijs cogitationibus, ac deliberationibus amouere, & auocare, verbi gratia, si quis velit, vt diximus carnem suam ieiunijs macerare, & a carnibus abstinere, sualet ipse demon i l nequaquàm fieri debere propter illud verbum Saluatoris, manducate, quæ apponuntur vobis, & illud apud Matth. 15. non quod intrat in os coinquinat hominem. Et si quis velit abstinere a concubitu venereo, & mulierum congressum euitare, persuadet illi demon, id nequaquàm esse faciendum ob illud Genesis, non est bonum hominem esse solum; & illud crescite, & multiplicamini, & replete terram. Cœterum si quis velit remittere iniuriam, & veniam condonare his, qui in eum deliquerint, obiicitur a demone, quod fuit dictum antiquis, diliges amicum tuum, & odio habebis inimicum tuum, et illud ps. Iniquos odio habui, et c Postremo, ne longius progrediar, si quis tentet, et moliatur aduersus Principē, aut Rempublicam insidias, et machinationes contra datam fidem, huic proculdubio persuadetur a demone, id omnino perficiendum, quia sic ratio belli, et status huius mundi expostulat. Hac itaque ratione tot seditiones, et bella, euersiones ciuitatum, dissipationes familiarum, et omnia eiuis generis, mala, et flagitia videntur exoriri, dicit .n. D. Aug. hom. 12. in principio. Quod sicut a principio operatus est demon, vt caderet qui stabat, sic nunc operatur, vt qui cecidit non resurgat. Quid faciendum aduersus huiusmodi suggestiones, et insidias, quibus conatur impedire reditum nostrum? appræhendamus humilitatem, et confiteamur peccata nostra.

Cap. 1. (margin)

Caput secundum.

Videamus nunc, qui fuerint, aut qui esse consueuerint conuiuæ, et commensales huius diabolici conuiuij, et quam frequenter eidem assistere, et subministrare studeant. Non alios profectò fore arbitror, nisi qui nullam re vera habēt boni, vel mali conscientiam, et q bonum malum, et malum bonū, dicunt & vt ait Persius, nigrum in candida vertūt, et quorum os maledictione plenum est, quique viam pacis non cognouerunt, neque est timor Dei ante oculos eorum, qui sapientes sunt in oculis suis, et qui gloriantur cum male fecerint, et exulsant in rebus pessimis, quique diligunt malitiam super benignitatem, et iniquitatem, magis quam loqui equitatē, quiq. delitijs suis affluentes, in conuiuijs suis luxuriantes habent oculos plenos adulterij, et incessabilis delicti. Denīq. omnes illi, quos enumerauit, Pau. 2. Tim. 3. sunt huius conuiuij consortes. Qui vero sūnt ministri huius cōuiuij, quique prouocant, et seducunt se, et alios ad hūi interitum? illi quidem mea sententia, qui de suis viribus nimium confisi, dicunt Deo, recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Iob. 21. odit .n. Deus pręsumptores de viribus suis, vt dicit Augustinus in Cantico nouo c. 8. et nota secundum eundem, quod fuit error Pelagij. d. hominem posse ponere spē in homine, nec ob id incurrere maledictum: posse etiam de se quādoq. gloriari absque peccato sic etiam, qui dixerūt linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt, quis Dominus noster est ps. 11. qui etiam firmauerunt sibi sermonem nequam, et dixerūt quis videbit nos quasi innuentes aut se opinari indicantes Deū non habere notitiam horum inferiorum, velut etiam dicebāt illi. Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iacob ps. 93 longe peius aberrarūt illi. qui eum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis Rom. 1. Denique illi sunt præstātiores ministri ad seruiendum Sathanæ, et ad multos secum adducendos ad eius conuiuium; qui dicūt in corde suo non est Deus: aut ij, quorum Deus venter est, et gloria in confusionem ipsorū; Deinde facile admittuntur ad cōuiuium diaboli, qui etsi habeant aliquam fidem, conscij tamen mul-

(margins: Esaias. — 2. Tim. 3. — Iob 21 — Psal. 11. — Psal. 93.)

multitudinis, et grauitatis peccatorum A a spe consequendæ veniæ (ecesserunt, & in baratrum desperationis inciderũt. Nec multò melioris cõditionis, ij sunt, qui longiorem sibi promittentes vitam, de die in diem dicentes cras cras, & nunquam veniet illud cras, vt D. August loquebatur de seipso, & sic tempus faciendi dissipauit legem Dei, & frustrauit vana eorum desideria; multi quidẽ sunt, qui habent partem, & societatem cum diabolo, & communicant operibus eius B malignis, sed alij ob alias, & alias caussas; Quidam enim, vt diximus, quia nullam habent fidẽ, & existimãt Deum nullam habere notitiam horum inferiorum, sicut opinabantur quidam Philosophorum sustinentes hanc positionem & Manichæi, vt dicit Aug serm. 70 de tempore. Quod Deus non intelligit alia a se, contra quos insurgit vehementer ipse Proph. dicens. Intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite, C plantauit aurem non audiet, aut qui finxit oculum non considerat; quidam alij opinantur Deum habere notitiam horum inferiorum, sed ea negligere, & nihil ea curare, vt refert Iob 22. circa cardines cœli perambulat, & nostra non considerat, contra quos insurgit etiam Propheta dicens, oculi omnium in te sperant Domine, & tu imples omne animal benedictione. Quare non est vera horum opinio. Possunt ergo facile conuinci, & ad veritatis semitam D reduci.

Psal. 93.

Psal. 144.

Sunt postea nonnulli, qui vtiq. habẽt fidẽ, & credũt deũ oĩa scire, & nihil eum latere, summamq. de his omnibus creaturis, curã habere, & prouidentiam, sed multis voluptatibus dediti, & in illis plus nimio assuefacti, vel de Dei misericordia maxime diffidunt, aut e contra, suæ fragilitatis conscij de eius benignitate plurimum confidunt, sicque nunq̃ E de resipiscentia cogitant, dicunt enim adhuc modicum tempus viuam, faciam quomodo volo, postea me correxero, dicit enim Deus per Prophetam, nolo mortem peccatoris, tantum conuertatur á via sua pessima, & viuet. Quando fuero conuersus (inquit ille) delebit omnia peccata mea. Igitur possum interim voluptatibus indulgere; sed vide, inquit Aug. Hom. 12. quoniam si Deus promisit indulgentiam, non tamen significauit tibi diem, quo decessurus es ex hoc mundo. Fac itaque quod ait Propheta ne tardes conuerti ad Dominum, neque differas de die in diem, subito enim veniet ira eius, & in tempore vindictæ disperdet te. Quidam verò sic in peccato persistunt, ac perseuerant, quia Deus promisit indulgentiam, & cogitant se postea esse corrigendos; sed volunt adhuc differre, sibi pollicentes vltra Dei bonitatem, etiam vitam longiorem, quibus facile potest responderi, q̃, etsi Deus promiserit indulgentiam, nunquam tamen spopondit longitudinem dierum; Propterea dicit August. cur vis addere dies malos diebus malis? sufficit enim diei malitia sua. Malus dies externus, malus & hodiernus, malus etiam crastinus, putas ne forte esse bonos dies quando satisfacis voluptatibus tuis? quando in luxurijs enutris cor tuum? quando insidiaris alienæ pudicitiæ? quando fraude contristas proximũ tuum? quando falsum pro nummo iuras? quando exhibes tibi bonum prandium? ideo putas, quia bonum diem ducis? vnde fieri potest, vt dies bonus sit, cum malus sit homo? Noli igitur malos dies addere malis diebus; sed cũ primũ fieri potest, relinque malos dies, & conuertere ad Dominum Deũ tuum; nec velis pp hanc vanam spem, seu fiduciam differre, quin reuertaris ad Deum, & recedas a consortio demoniorum, demon quidem habet multos socios, & cõsortes, pariter & filios (vt inquit Gregor. 13 mor. cap. 17.) socij & consortes sunt qui cum eo de cœlestis patriæ sede ceciderunt, filij vero sunt qui eius praua suggestione in malitiæ operatione generantur. Ob has igitur caussas pleriq. persistunt in peccato, & differunt de die in diem agere pœnitentiam. Eæ sunt caussæ, ij sunt ministri, qui nos trahunt ad conuiuium diaboli, præter multas, & varias occasiones, & opportunitates, prauas consuetudines, quibus, difficile admodum retrahimur a malo, quibus addo facilitatem veniæ, quippe quę maximum est incentiuum, & prouoca-

Eccl. 5.

tiuum

tiuum ad peccandum: iuxtà illud Diui Gregorij facilitas veniæ præbet incentiuū delinquendi, & quanquam superbia vitæ, & ambitio sęculi, q̄ sunt Edulia, q̄ nobis primum offert ipse dæmon, attamen, non ea duntaxat, sed quæcunque caro, & mundus nobis proponunt, ipse quoque demon lōgè cautius, & frequen tius, quā reliqui ea nobis subministrat, velut is, qui assistit vtriq., & fouet vtrūq.. Quare oportet nos eiusmodi conuiuia reijcere, has mensas euertere, propulsare conuiuas, pariter, & conuiuantes, & nihil habere commune cum eis, totisq. viribus eisdem resistere; quoniam vt dicit Apost. Iacobus, resistite diabolo, & fugiet a vobis, & cum semel fuerit eiectus, nolite ei locum dare, & occasiones præbere, quo ad vos reuertatur, vt monet Apost. ad Ephes. 4. & qui furabatur iam non furetur. Nam, vt dicit Beatus August. in sermone 68. de Augurijs, si semel, aut iterū diaboli nequitias cum animo, & tota fide, contempserimus, Deus dignabitur ita eum a nobis repellere, vt nūquàm amplius nos possit sua calliditate decipere. At si nos iterum atque iterum, velut canes ad vomitum reuersi fuerimus ad eum, & eius suasionibus, & præstigijs fidem dederimus, assumet secum septem alios spiritus nequiores se, & ingressi domicilium cordis nostri habitabunt ibi, & nouissima nostra erunt peiora prioribus: neque est, quòd eius vino, hoc est carnis delectationibus, mundi huius delitijs, atque honoribus inebriemur, quia, vt d. Sapiens Prouerb. 5. nouissima illius sunt amara, quasi absintium, & acuta, quasi gladius biceps, ne & nos aliquando cogamur cum Hieremia Propheta Trenorum 3 lamentari, & dicere, repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absintio, & fregit ad numerum dētes meos, cibauit me cinere, & quæ sequuntur. Facilè quidem (si diaboli versutias, & sęculi vanitatem accuratè considerauerimus) quæcunque nos auertūt a facie Domini Dei Nostri, absque multo negocio poterimus effugere, et si quandoque ob nostræ carnis fragilitatem, & frequentes diaboli insidias fuerimus in peccatū prolapsi, non reuertamur iterum, sed

A de pristinis precemur, vt nobis dimittantur velut monet sapiens, Ecclesiastici 21. vbi dicit, quasi a facie colubri fuge peccatum, & si accesseris ad illud, suscipient te dentes leonis, & dentes eius interficient animas nostras. Pudeat nos, qui Christo nomen dedimus sic fore appetentes dominij, & dignitatum huius sæculi, vt qui nullam veri Dei cognitionem habuerunt, surgant in iudicio, & cōdemnent nos, velut legitur apud Va- *Val. Max.*

B lerium Maximum lib 6. cap. 5. de Pittaco Mithyleneo, qui cum perfecisset bellum, quod pro Romanis gesserat, postquàm pax victoriæ parta est, continuo reclamātibus Mithyleneis, deposuit Imperiū, ne Dominus ciuium vltra quàm Reipublicæ necessitas exegerat permaneret, sic etiam apud eundem lib 4 c. 3. legitur de Fabritio Luscino, qui cū multa a Samnitibus, quos vniuersos in clientelam habebat, ob sua merita, & res præ-

C clare gestas accipere potuisset; omnia tamen remisit, continentiæ suę beneficio sine pecunia prædiues, sine vsu familiæ abunde comitatus, quia locupletem illum faciebat, non multa possidere, sed modica desiderare, aliorū possent exempla fieri, qui diuitias, & honores sæculi respuerunt, sed hæc pauca adduxisse sufficiat ad verecundiam, & confusionem nostram, quibus vnum satis esse deberet Saluatoris nostri exemplū, quem

D eum vellent populi ab eo satiati facere regem, solus fugit in montem orare.

Tandem, si vis ab eiusmodi hostibus liberari recipe antidotum, quod proponit Dauid ps. 18. vbi ipse dicit, laudans *Psal. 18.* inuocabo Dominū, & ab inimicis meis saluus ero: A quibus nam inimicis? non quidē ab inimicis visibilibus, cuiusmodi sunt homines, sed ab inimicis inuisibilibus, quales sunt caro, mundus, & demon. sed quo gladio poterimus eos

E vincere? non gladio visibili, quo possumus hominem percutere, sed gladio inuisibili, hostem inuisibilem quæramus interimere, & quis nam est iste gladius inuisibilis? dicit August. in lib. de verbis *Quo gladio* Domini, sermone 8. dicitur esse ipsa laus *possimus* Dei, hic est modus, hæc est via, qua de- *vincere de-* monem possumus interficere, in sacrifi- *monem.* cio videlicet laudis, inquit Augustinus

noli

noli pedem extra hanc viam mittere, noli ab hac via recedere a laude inquam Dei neque vnguem moue, ne dum pedem. Sic itaque docemur, qua ratione, quo antidoto possumus demonem, & reliquos hostes inuisibiles repellere, & ita repellere studeamus, vt nulla nobis sit cum illis ineunda societas, neque ad eorum conuiuia vlla vnquàm ratione accedamus, nec demus callidi hostis locum Tyrannidi.

Caput tertium.

SEd quoniam in progressu huius tractationis diximus superbiam, & honoris appetentiam esse caput vnum, & velut principium aliorum scelerum, & hoc est propriũ, & peculiare negocium ipsius demonis visum est super hãc materiam apponere vnum verbum, quod videlicet eiusmodi honoris appetentia non est vndequaque criminosa.

Primum, quia Paul. 1. Timoth. cap 3. habet hæc verba, qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Deinde Isaias cap. 60 dicit Deus: Ponam te in superbiam seculorum, vbi D. Hieron refert dari superbiam bonã, & malam.

Prou. 8. Et Prouerb. 8 dicit Sapientia. Mecum sunt diuitiæ, & gloria, opes superbæ, & iustitia, D. Aug. Hom. 11. non videtur omnino accusare, & damnare superbiam, igitur non est semper fugienda; In contrarium verò vniuersa ferè Scriptura eam damnat, & inter vitia capitalia constituit. Quare dicendum, quòd appetere honorem, & propriam excellentiam pro beneficio, & vtilitate proximorum, per debita media, & citra iniuriam alius benemeriti, non dicitur esse peccatum: secus autem sic. Et ne recedamus a doctrina D. Thomæ in quęst. de malo, quæst. 8. dicimus, quod appetitus excellentiæ secundum regulã rationis diuinitus informatæ est appeti-

A tus rectus, & bonus, & ad magnanimitatem pertinens, iuxta illud Apostoli, 2. Cor. 10 nos nõ in immensum gloriamur, &c. & cap. 12. si voluero (inquit) gloriari non ero insipiens: veritatem enim dicam, vnde si Episcopus quęrit, & exercet quæ ad propriam excellentiam attinent, non debet existimari superbus, immo si ea non quæreret, & exerceret, diceretur pusillanimis, & vecors. Quare prudenter cautum fuit in

B Conc. Trid. Sess. 25. ꝗ Episcopi, tam in Ecclesia, quam extra, suum ordinem, & gradum retineant, & Principes tãquàm filios paterno honore prosequantur, & in Conc. Cõstantinopolitano 8. can. 14. fuit similiter statutum, ne Episcopi, tam Principibus, quàm viris militaribus obuiam longiùs ab eorum Ecclesijs procedant, nec a mulis, aut curribus, seu equis descendant in occursum eorum, aut timide, abiectoque animo coram illis genua flectant, vel ante genua procedant, *Conc. Trid. Sess. 25.*

C velut adoraturi, immo verò non accedant ad mensas, secularium Principum, sed cum omni modestia, quæ spiritualem decet dignitatem officia omnibus, & debita exequantur. Quod verò Esaias, & liber Prouerb. videantur extollere superbiam, dicendum, quod aliquando superbia sumitur pro splendore, & magnificentia, & sublimitate alicuius rei, sicut aliquando solemus dicere aliquam

D domum speciosam, & amplam, domum superbam. Caietanus etiam dicit, quod superbia aliqua est consumata, & perfecta, & hæc est peccatum mortale, aliqua verò superbia imperfecta, & hæc est peccatum veniale: sed breuius dicendum, quod superbia proprie dicta est vere peccatum, & omnino detestandum, superbia vero impropriè dicta, non ita, & hæc de conuiuio demonis, & de alijs conuiuijs huius Mundi methaforice sumptis, dixisse sufficiat.

E

DE CONVIVIO SECVNDVS TRACTATVS,

Ideſt de Honeſto, & Laudabili Conuiuio.

CAPVT PRIMVM.

POſteaquam locuti ſumus de Conuiuio profano, realiter, & metaphoricè ſumpto, nunc in hoc ſecundo tractatu huius opuſculi, conſequenter (iuxta noſtrum inſtitutum) loquemur quantum ſatis fore cognouerimus de Conuiuio honeſto, laudabili, & religioſo materialiter ſumpto, quod quidem facilè erit ex ſuo oppoſito dignoſcere, cum oppoſitorum ſit eadem ſcientia. Qui enim animaduerterit profana conuiuia, quæ ſint, & quas partes habeant, mox abſque vllo negocio agnoſcet, quæ ſint, & qualia debeant eſſe eorum oppoſita: In illis enim (iuxta varios ritus, & mores regionum, & nationum) variæ, & diuerſæ præparationes, & ritus fieri ſolebant, vt a principio in eodem conuiuio profano ſatis, ſuperq. diximus. Legitur enim. Vetus quædam conſuetudo apud quoſdam, quæ in noſtra quoque tempora irrepſit, vt priusq̃ ad cõuiuium accederent, aliquo corporis exercitio ſeſe diſponerent, ac præpararent: id quod certè haud quaq̃ damnamus, cum pro ſola corporis valetudine id fiat. Dicit enim Galenus lib. ad Traſonem cap. 5. exercitationem eſſe ſanitatis ſeruatricem. Sic tamen vt eiuſmodi corporis exercitia ſint honeſta, & laudabilia, ſiue in Paleſtra, ſiue in ludo paruę pilæ, quem dicit Galenus lib. 6. cap. penultimo omnes alios excedere, ſiue in venationibus, aut piſcationibus, aut quouis alio ludi genere, modo non ſit prohibitum, & ſcandaloſum, & qui ante conuiuium, vel ante prandium in ſtudijs bonarum artium, tum publicis, tum priuatis lectionibus, ac diſputationibus, et litterarijs concertationibus ſe- A ſe exercent, magnopere commendamus, et laudamus; ea nanque exercitatio eſt morum decentiſsima, in qua non ſolum corpus fatigatur, ſed etiam anima oblectatur: eodem lib. c. 3. Nec Diui Pauli ſententia quenquam moneat dicentis, quod corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt, quoniam loquitur cõferendo illam ad aliud genus operis, et exercitij, cuius modi eſt pietas, pœnes quam qui minus ſunt habiles, et idonei B ad priora exercitia capiunda poterunt commodius exerceri, verbi gratia, ſi loca ſacra, ut Eccleſias, hoſpitalia, et domos infirmorum viſitent, aut diuinis officijs vacent, et ſi fuerint ſacerdotes, ſacra facere, aut pauperum neceſſitati prouidere ſtudeant. Neque vnquam horarias preces, aut numerarias intermittant, neque adeo curent cibum ſumere, quin prius corpus ieiunijs, et alijs bonis operibus exercere meminerint. Eiusmo C di .n. corporis exercitatio eſt vtriusque hominis uis, et inſtauratio, ſed poteſt fieri aliquod opus corporale tãta cum pietate, et charitate, quod exercitatio corporalis erit potior, et utilior, quam pietas. Sed per ſe loquendo pietas eſt longe præſtantior quocunq. exercitio corporali non quidem ludo pilæ aut alijs huiusmodi, ſed exercitijs corporalibus quæ ſunt ad profectum animæ: & hoc ideo quia pietas eſt imitatrix diuini of- D ficij quod eſt, plus alijs prodeſſe q̃ ſibi ipſi. Pro intellectu huius rei uide D. Auguſt lib. 1. de moribus Eccleſiæ cap. 33. et D. Thom. in expoſitione huius epiſtolæ. Deinde cum proximè ſunt ad conuiuium acceſſuri, uiri honeſti, laudabiles, ac religioſi, proprięque ſalutis non immemores præcantur Deum det illis eſcam in tempore opportuno, et quæ de ſuis muneribus fercula ſunt acceptu-

ri,

Galen. ad Thraſ. c. 5.

Gal. lib. 6.

Aug. de moribus Eccleſiæ cap. 33.

si, benedicere, et sanctificare, dignetur, ut quęcunque illi comederint, non ad uentris ingluuiem, sed ad solam corporis, et animi refectionem, et uirium substentationem assumantur, quo facilius eidem inseruire, et quoscunque labores, et angustias ualeant pro eius obsequio uiriliter, ac libenter ferre, et sustinere. dicit enim Diuus Chrysostomus, quod conuiuium, quod a præcatione incipit, et in precationem desinit, nunquam deficiet, sed quouis fonte uberius omnia afferet bona: Qui postmodum cum accubuerint, donec inde exurgant, aliqua sanctarum scripturarum lectio, vel sermo perpetuo habeatur, ut est in veteri more apud omnes viros probos, & religiosos, aut quicquam aliud, vel legendo, vel colloquendo conferatur; Quod vel ad mores componendos, vel ad vitam piè, ac religiose traducendam spectare iudicatur, & hoc ideo efficitur ne solę fauces sumant cibum, sed & aures esuriant Dei verbum. Vnde Beatus Possidius refert de Beato Augustino quod in ipsa mensa, magis lectionem, vel disputationem, quàm epulationem, potationemque diligebat, & hac ratione omnem conuiuam a superfluis, & noxijs fabulis, ac detractionibus se se abstinere debere admonebat. sequutus, Beati Pauli sententiam Hęb. 13. d. optimum est gratia stabilire cor non escis, quæ nihil profunt ambulantibus in illis: Eæ sunt huius honesti conuiuij consuetudines, & sanctæ leges, tum ante conuiuium, tum inter ipsa conuiuia, longa temporum serie inuiolabiliter obseruatę, id quod diximus plerosq. ex Ethnecis aliquando obseruasse, sed longe diuerso modo, & diuersa intentione; nos quidem tanti patris regulam secuti, nulla ratione hunc morem prætermittimus, quòd si qui fortè prætermiserint ipsi viderint, vel potius videat Dominus, & requirat. Nos quidem optime recordamur Paulum Tertium summum Pontificem, & fel. recordationis vniuersalis Ecclesiæ præsulem præstantissimum dum recomberet, iussisse coram se fieri disputationes a grauissimis doctoribus, ac Theologis de quæstionibus Theologicis, & de dogmatibus ad

A Catholicam fidem pertinentibus, deque alijs rebus ad veritatem fidei, & bonos mores stabiliendos pernecessarijs sic plerosq. alios viros graues, & eruditos fecisse legimus; ille autem misericors, & miserator Dominus dat escam timentibus se; ex quibus iam primum facilè patet differentia inter vtrunque conuiuium, honestum scilicet, & profanum. Quod quidem genus Conuiuij honesti credendum est fecisse Loth duobus Angelis, qui venerunt Sodomam. B Scribitur enim Genesis 18. quòd cum videret eos Loth, tanquàm peregrinos, & aduenas illos excipiens surrexit, & iuit obuiam eis, adorauitque pronus in terram, & tandem illos compulit, vt diuerterent ad eum, & fecit conuiuium, & coxit azima, & comederunt; sic, & pater Abrahā in die ablactationis filij sui Isaac legitur fecisse grande conuiuium, vt pote sanctum, honestum, ac maxime religiosum. C Non existimo aliud fuisse conuiuium, quod Bathuel, & Laban pueris, & seruis ipsius Abraæ præpararunt, dum sumpsi Rebeccam pro vxore filij sui Isaac, neque secus arbitror fuisse conuiuium, quod fecit Ioseph fratribus suis, dum moraretur in Aegypto, quanquàm ipse cum pueris suis, noluerit manducare cum eisdem fratribus suis, sed seorsum, quia vt habetur Genesis 43. illicitum erat Aegyptijs comedere cum Hębreis, D quod quidem dicebatur illicitum ex parte Aegyptiorum, non ex parte Ioseph, & suorum fratrum; huius quoque generis fuisse existimo, quod parentes Sansonis fecisse leguntur, vt habetur libro Iudicum cap. 14. per septem dies continuos dum scilicet acciperet vxorem de filiabus Philistijm, neq. tamen ideo inter profana est reputatum; quoniam patet expresse illud Dei voluntate fuisse peractum; E tametsi parentes eius, vt habet textus, nesciebant, quòd res a Domino fieret. Inter eadem conuiuia reponendum puto, quod fecit Tobias, vt habetur in eo libro cap. 7. Vbi legitur, quod postea quam fuerant epulati benedicebant Deum; sic etiam puto fecisse filios Iob de quibus legitur cap. primo, quod faciebant conuiuia per domos, & familias

Gen. 18. Gen. 21. Gen. 24. Gen. 43. Iud. c. 14. Tob. c. 7.

familias fororibus, & propinquis suis, vt supra quoque diximus. Potest inter hæc conuiuia etiam referri, quod fecit Salamon 3 Regum cap. 3. cunctis famulis suis, posteaquàm obtulit holocausta, & fecit victimas pacificas.

Sed omissis conuiuijs, quę plurima legimus a Patribus veteris testamẽti fuisse peracta, ceu typos, & figuras conuiuij illius purissimi, & sanctissimi, quod futurum erat in noua lege. Legimus

Luc. cap. 5. apud D. Lucam cap 5. magnum conuiuium factum fuisse in domo Leui, cui licet multi Publicani interfuerint, quia tamen Christus Dominus Noster fuit & ipse præsens, & qui eundem inuitauerat fuit vocatus a Domino, & secutus est ipsum, non est (mea quidem sententia) inter profana recensendum. Le-

Luc. 14. gitur apud eundem Lucam cap. 14 de alio conuiuio facto in domo cuiusdam Pharisæi, vel Principis Pharisęorum, in quo Dominus Noster restituit sanitati quendam hidropicum, qui erat ante illum, & dedit quædam præcepta, & docuit eos, qui fuerant inuitati ad nuptias, quo loco essent discubituri; sed

Ioan. c. 2. ante hæc duo conuiuia legitur apud Ioan cap. 2. de alio conuiuio facto ratione nuptiarum in Cana Galilęæ, quo vocatus fuit Iesus, & discipuli eius, vbi conuertit aquam in vinum. Non loquor de conuiuijs illis mirabilibus, & supra omnem fidem admirandis, dum ex septem panibus, & paucis pisciculis satiauit Dominus quasi quatuor millia eorum, qui manducauerant, & posteaquàm manducauerunt, & saturati sunt, sublatæ fuerunt septem sportæ de fragmentis, quæ superauerant, vt habetur Marci 8 cuius admirabilis conuiuij hodie meminit Ecclesia. Nec de altero conuiuio longe mirabiliori & præstantiori de quo loquitur Ioannes cap. 6 & reliqui omnes Euangelistæ, vbi ex quinque panibus ordeaceis & duobus piscibus, satiauit quinque millia hominum exceptis paruulis, & mulieribus, & postquàm impleti fuere collegerunt ex fragmentis, quæ superfuerunt his, qui manducauerant duodecim cophinos fragmentorũ. Non loquor inquàm de his duobus conuiuijs, quę fecit Christus Saluator Noster, quia alius erit de his tractandi locus proprius & pcipuus.

Hæc sunt conuiuia, quæ nos colere suspicere, & venerari oportet, quæque ibi contigerunt pro viribus imitari, & nulla caussa præterire; legimus enim priusquàm conuiuæ manducarent, quòd accepit Iesus panes, & cum gratias egisset distribuit discumbentibus, & qui manducauerant, cum vidissent, quod Iesus fecerat signum dicebant, quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum, sic & a nobis fieri debet, dum inimus conuiuia, vt plerique omnes, qui Dei notitiam, & aliquem timorem se habere profitentur faciunt; qui peracto, & expleto conuiuio gratias agunt, & non, vt hi, qui posteaquàm fuerunt abunde epulati, & bene saturi, mox arripiunt taxillos, & aleas, & alia ludorum genera, in quibus magno eorum dedecore, & opprobrio, nec sine magno, & incredibili rei familiaris incommodo, ac detrimento, totos dies, & longas noctes insumunt, & alia quędam ridicula, pariter, & monstruosa faciunt, quæ hoc loco recensere erubescimus, præsertim cum supra aduersum eos locuti fuerimus; & vero longe honestius, & laudabilius agere, iure optimo censentur, qui post epulas aliqua inter se de rebus familiaribus, ac domesticis vel de his, quę pro Reipublicę vtilitate, & honore colloquia quędam intermiscent, sed quidam religiosius multo, & commendabilius aliquem sermonem super dictis Apostolicis, & Euangelicis habere consueuerunt. Quem laudabilem morem, & consuetudinem Pius Quartus Pontifex Maximus fuit aliquando secutus; Hic namque Summus Pontifex, sub cuius Pontificatu, & quo iubente, ac decernente absolutum fuit Tridentinum Concilium multis retro annis inchoatum semel, atque iterum, intermissum, hic inquàm iubebat post prandium coram se de misterijs diuinis haberi sermonem. Quem Pontificem non pauci postmodum viri Ecclesiastici dignitate sufulti sunt imitati. Nos quoque haud quaquam sumus ab eorum more, & consuetudine diuersi, quippe, qui post prãdium, aut cęnã Deo *Pius Quartus iubebat post prandium de rebus diuinis sermonem haberi.*

mox

mox gratias agimus de vniuersis beneficijs, quæ tunc, & antea, & omni quoque tempore, benigne, & liberaliter a benigna, & clementi eius manu suscipimus. Memores etiam verborum Beati Pauli Apostoli, qui 1 ad Corinth. cap. 10. ita præcepit dicens, siue manducatis, siue bibitis; siue aliud quid facitis omnia in gloriam Dei facite. Super quibus verbis Beatus Ambrosius serm. 43. dicit. Videte fratres, quale voluit esse conuiuium; Apostolus, vt magis fides Christi, quàm prandij sagina commendatur, vt plus reficiat hominem Dei frequens inuocatio, quàm epularum multiplex, & copiosa collatio; sicut etiam dixit idē Apostolus ad Hebræos 13. c. cuius verba paulo supra adduximus. Nos itaque cum pransi fuerimus, Dei beneficentiæ, & liberalitati gratias agamus, quippe qui nos haud quicquam merentes vtroque refecit cibo, cibo inquàm corporali, & cibo spirituali; hunc in modum, & his eisdem actionibus adornari solent, & institui honesta, & religiosa conuiuia, vt scilicet, priusquàm ad mensam accedamus, vel dum actu epulamur, & posteaq̃ fuerimus refecti laudemus Deum, & ei gratias agamus (id quod semper facimus) tanquàm largitori omnium bonorum. Tertullianus etiam in Apologetico aduersus gentes, quæ deridebant conuiuia Christianorum dicit hæc verba, si honesta est caussa conuiuij, reliquum ordinem disciplinæ extimate quid sit de religionis officio, nihil vilitatis, nihil immodestiæ admittitur, non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur, editur quantum esurientes capiunt, bibitur quantum pudicis est vtile, ita saturantur, vt qui meminerint etiam per noctem Deum sibi esse adorandum, ita fabulantur, vt qui sciant Deum audire, post aquam manualem, & lumina, vt quisque de scripturis sanctis: vel de proprio ingenio potest, prouocatur in medium Deo canere: Hinc probatur quomodo biberit, & quę oratio conuiuium dirimit. Inde disceditur non in cateruas cæsionum, neque in classes discursationum, neque in exceptiones lasciuiarum, sed ad eandem curam modestiæ, & pudicitiæ, vt qui non tam cœnam cęnauerint, quàm disciplinam. Hæc Tertullianus, & pleriq. alij huius generis auctores ita scripserunt, & affirmarunt. D. etiam Chrysost. vt supra dicebamus, vult post conuiuium gratias agamus Deo, absurdum enim fuerit, inquit ipse, si famuli nostri quando partem aliquam eorũ, quæ nobis apposita sunt acceperint nobis gratias agant, beneque nobis precantes abeant, nos cum tot tantisq. fruamur bonis, ne hoc quidem honoris Deo persoluamus, præsertim, cum hinc multam simus assecuturi securitatem; vbi enim præcatio, & gratiarum actio, eo sancti spiritus aduenit gratia, abiguntur dæmones, & omnis aduersaria potentia diffugit, ac discedit. Qui se conuertet ad orandum, non audebit quicquàm absurdè loqui, ne in medio quidem conuiuio, aut si locutus fuerit mox resipiscet. Proinde oportet, tum in initio, tum in fine conuiuij gratias agere Deo, ob hanc pręcipuè caussam, ne facilè prolabamur in ebrietatem, hæc D. Chrysostomus.

1. Cor. 10. — *Amb. ser. 43.* — *Tertull.* — *Chrysost.*

Caput secundum.

Sed posteaquàm ostendimus, quæ, & qualia sint honesta conuiuia, & quibus nominibus distent a profanis, consequenter ostendendum duximus, qui, & quales debeant esse huius conuiuæ: sed prius notandum, quòd ait Seneca Epistola 47. quod in conuiuio quidam sunt inuitandi, quia digni sunt, vt hospitio, vel conuiuio nobiscum sint, quidam vero sunt inuitandi non quòd digni sunt, sed vt quandoque digni fiant, & habeantur simile huic dix. Augustin. 8. Trin. cap 8 quòd homines non sunt amandi nisi quia iusti sunt, vel vt iusti sint, & sic seipsum quisque amare debet, & alij quidam viri graues, & magni nominis dixerunt, hoc maximè obseruandum fore in conuiuijs, vt non nisi homines ingenui, & generosi animi vocentur ad conuiuium; sed omissis aliorum sententijs, & authoritatibus, videamus, quos Dominus Saluator noster velit ad conuiuium debere vocari: Inquit enim apud Lucam cap. 14 cum facis prandium, aut cœnam noli vocare amicos

Quales debent esse cõuiuæ. — *Luc. c. 14.*

ptiuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos, diuites, ne forte te, & ipsi reinuitent, & fiat tibi retributio, sed ait, cum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cęcos, & Beatus eris, quia non habent retribuere tibi; quibus ex verbis liquet (iuxta præceptum Saluatoris) qui sint inuitandi, qui vero minus; sed paulò post in eodem capite habemus, quòd aliqui non solum sunt inuitandi, verum etiam compellendi, vt conuiuatum nobiscum veniant, nõnullos vero legimus suo arbitrio relinquendos, & permittendos, vt abeant in viam suam; vt autem horum verborum verum, & genuinum sensum habeamus, videndum est quid per debiles, & pauperes, & huiusmodi genus hominum, quos enumerauit, sit intelligendum iuxta litteram: Vnde per pauperes, & debiles intelliguntur: quicunque aliorum ope, & subsidio indigent, quippe, qui non habent vnde retribuant, & possint rependere vices, & hoc quidem est officium pietatis, & misericordiæ. Per pauperes speciatim, & signanter, qui graui inopia, & ægestate laborant intelliguntur. Plerique tamen inter paupertatem, & ægestatem ponunt differentiam. Cicero in Paradoxis; per debiles vero, qui corporis viribus adeo sunt imbecilles, vt nulla ratione sibi ipsis queant victum parare, claudi vero dicendi sunt ij, qui res suas optimè norunt, ac sunt valdè socordes, & ignaui ad rem communicandam, & administrandam; cęci verò possunt nuncupari, qui adeo sunt animi viribus destituti, vt nec ipsi queant agnoscere, ac potiri re sua, vt par esset: proinde grande beneficium illis præstatur, dum eisdem manus adiutrices interdum adhibentur, idcirco sequitur in textu Euangelij, Beatus erit, qui hoc hominum genus vocat ad conuiuium, & confert illi aliquid subsidium, quia manducabit panem in Regno Dei. Hæc sint dicta iuxta sensum litteralem; sed iuxta sensum spiritualem, & allegoricum secus dicemus, vt postea patebit.

Pauperes, debiles, claudi, & ceci q sint.

Lact. lib. 6. cap. 12. Lactantius quoque Firmianus in lib. 6. de vero cultu cap. 12. conformiter dictis Euangelij. Proprium (inquit) opus iustorum est alere pauperes, redimere ca-

A ptiuos, eum apud iniustos, si qui ea faciant, graues, & magni appellantur his .n. maximè laudis est benefacere, quos nemo sperauit esse facturos: Nam qui bonum facit, vel consanguineo, vel proximo, vel amico, aut nullam, aut certè non magnam laudem meretur, quia facere debet, sitque impius, ac detestabilis, nisi fecerit, id quod ab eo, & natura ipsa, & necessitudo exigit: sic etiam apud Matth. cap. 5. dicebat Saluator, si *Matth. 5.*

B .n diligitis eos, qui uos diligunt, quàm mercedem habebitis? Nonne, & Ethnici hoc faciunt? qui autẽ aliquod bonũ facit alieno, & ignoto, is uerè dignus est laude, quoniam, ut faceret, sola ductus est humanitate. Ibi ergo Iustitia est, ubi ad benefaciendum necessitatis vinculum nullum est. Nos autem Christi doctrinam sequuti, dicimus, id nõ solum opus esse humanitatis, verum pietatis, & misericordiæ, nec non ra-

C tio est, vt eum dignitatis apicem attingamus, quo simus filij Patris Nostri, qui in cœlis est, & ita simus perfecti, sicut, & Pater Noster cœlestis perfectus est. sed hæc omnia, quæ hucusque diximus, vt scilicet homines pauperes, & ęgenos admittamus ad conuiuium, iuxta illud Psalmi. Beatus vir, qui intelligit super *Psal. 40.* ægenum, & pauperem, hæc inquam omnia benè habent; sed dubium est, & rationabile quidem, cur prohibemur ad

D Conuiuium vocare amicos, fratres, & consanguineos nostros, cum Pau. Apost. 1. Thimoth. 5. dicat, si quis suorum curam non habet, & maxime domesticorum, hic fidem abnegauit, & est infideli deterior; propterea dicendum, Christum non prohibere amicos, & affines, aut etiam diuites ad conuiuium vocari; sed vult innuere hæc conuiuia non esse meritoria, cũ non fiant propter Deum, sicut quando pauperes aduocantur, id *1. Tim. 5.*

E quod propter Deum solùm fieri videtur, & si nonnunquàm ob alias caussas turpes, & ignominiosas fieri contingat: Vnde & Augustinus super eisdem verbis digreditur, & inquit, quòd rogandi sunt, & parentes, & vicini ad prandium, vel cęnam, sed rarius rogandi sunt, & non nimis sumptuosa, & delitiosa, sed tam parua, & sobria, vel honesta debent *August.*

illis

illis præparari, conuiuia, vt remaneat, vnde possint pauperes refici, vnde possit aliquid indigentibus erogari, vt cum dies iudicij venerit, non cum impijs, qui nunc pauperes despiciunt audiamus, discedite a me maledicti in ignem æternum; sed cum iustis, & misericordibus audire mereamur Venite benedicti Patris mei percipite regnum, nec tibi videatur mirum, inquit Augustinus, quod pauperes ad conuiuium sint inuitandi, quia si tam pauper, quam Diues, si benè egerint ad eandem beatitudinem pariter perueniunt. Quare pauperes non queant tecum capere cibum, qui tecum accepturi sunt regnum? & quare pauper non accipiat veterem tunicam, qui tecum est recepturus immortalitatis stolam, quare pauper non mereatur panem tuum, qui tecum meruit accipere Baptismi Sacramentum: cur indignus accipere reliquias ciborum tuorum, qui tecum ad conuiuium inuitatus est angelorum, cur autem in eodem loco prohibuerit vocari amicos, aut affines iam dictum est, sed si quis non modo propter gradum affinitatis, vel amicitiæ, verum etiam vt exerceat opus pietatis, & misericordiæ eos aduocet, & in aliquem laudabilem finem, dubio procul & ipse merebitur aliquid apud Deum; sed videamus oportet, si qui sunt alij, quos citra culpam, deceat, aut non deceat vocari ad conuiuium. Beatus Ambrosius lib. 1. offic. cap. 20 præcipit aut saltem monet declinanda esse extraneorũ conuiuia; quandoquidem horum conuiuia occupationes habent, cum etiam epulandi produnt cupiditatem, surrepunt etiam fabulæ de sæculo, ac eius voluptatibus, claudere aures non potes, prohibere, putatur superbiæ, surrepunt etiam præter voluntatem pocula, quare melius est eos non vocare, &c. Non sic tamẽ eius verba sunt intelligenda, quasi velit nos minus hospitales fore, & peregrinantibus charitatem, & pietatem subtrahere, & velut ipsemet dicit, consilium istud declinãdi extraneorum conuiuia, potius actionibus Ecclesiasticis, & præcipuè ministrorum officijs conuenire arbitror: quam cæteris hominum generibus, vt ea cautione nullus sit opprobrio locus; nanque nihil magis sacris in litteris commendatur, quam ipsa hospitalitas, qn Dominus Noster apud Matth. 25. commendat eos, qui hospitio eum receperunt, dicens hospes fui, & collegistis me, & eos pariter damnat, qui eum hospitio noluerunt recipere, & D. Paul. ad Rom 12 commendat ipsam hospitalitatem, & ad Hebreos 13. similiter inquit, beneficentiæ, & communicationis nolite obliuisci, talibus enim hostijs promeretur Deus, & in principio eiusdem capitis habetur eadem verba longe manifestiora dicens Charitas fraternitatis maneat in vobis, & hospitalitatem nolite obliuisci; per hanc.n. placuerunt, quidam angelis hospitio receptis; Sed dicet forte quis pro D. Ambrosio, non negat ipse per verba superius adducta hospites, & peregrinos esse recipiendos; sed negat, & prohibet eosdem passim ad conuiuia, & epulis admittendos. Beatus etiam August ser. 1. feriæ quintæ, post primam Dominicam: in Quadragesima Nolite (inquit) negligere peregrinos, ne forte sit Christus, quem vos excipere noluistis; sunt ergo hospites, & peregrini hospitio excipiendi, eo modo, quo diximus, nec solùm excipiendi, verum, & quasi loq. cogendi, quemadmodum ex hac parabola Saluatoris nos colligimus, & ecu apud Lucam legimus, quòd, cum Christus fuerit inuitatus à duobus discipulis euntibus in Emaus, vt maneret cum illis, quia iam ad vesperascerat, & ipse finxisset se longius ire coegerunt illum, dicentes, mane nobiscum Domine, &c. Se itaque, & nos facere decet, si plenè, ac perfectè humanitatis pariter, & pietatis velimus erga proximos exercere officium: sunt enim conciues, & propinqui ex quadã benignitate, & pro ineunda amicitia, & familiaritate inuitandi, quandoque, & præsertim, qui sunt debilioris fortunæ, & humilioris conditionis, vti sunt pauperes, debiles, & aliqui in seipsis impotentes ad omnia, ac inhabiles; qui autem hoc humanitatis, & pietatis genus supergredi, & seipsos excedere, & cunctis se admirabiles, & magnificos volunt præbere non solum, quos diximus in riuis, & plateis per ciui-

Amb. lib. 1. offic.
Matth. 25.
Rom 12.
Heb. 13.
August.
Luc. 24.

uitatem obambulantes, sed plerosque etiam extra ciuitatem, per vias, & sæpes procul abeuntes, & aberrantes non inuitare modo, sed & compellere necessum est, & introducere in domum nostram, vt hac ratione quantum Deum imitemur possumus, apud quem non est acceptio personarum, neque seruus, aut liber, neque diues, aut pauper, & Gala. 6 Diuus Paul. ad Gal. 6. nos monet, dicens, dum tempus habemus operemur bonum, ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei præter eos, quos diximus ad conuiuium admittendos, sunt etiam viri sacris muneribus, & officijs dedicati, vel addicti, cuiusmodi sunt Episcopi, curam gerentes animarum, clerici, ac Sacerdotes, qui, & ipsi sunt omni honore, & reuerentia prosequendi, & quandoque ad honesta, & religiosa conuiuia non admittendi solùm, verum etiam magno cum affectu rogandi, ac pertrahendi, seu compellendi, neque enim posteaquàm Christus Pontifex Noster, & Sacerdos secundum ordinem Melchisedech conuiuijs interfuit, absonum videtur, si & ipsi Pontifices, Episcopi, & Sacerdotes, multò minus, si cæteri Clerici honestis conuiuijs quandoque vocati, intersint, quemadmodum eis iura permittunt, vt habes 42. distin. cap. non oportet; vbi dicitur: non oportet ministros altaris, vel quoslibet clericos ad Agapem vocatos partes tollere, & domum secum deferre, vel per alium trāsmittere propter iniuriam, aut opprobrium, quod ex hac occasione Ecclesiastico ordini posset attribui, vel imputari, vnde colligitur eos non prohiberi ad conuiuium accedere, sed ita se gerere vt nullius astātis offendant obtutū, sed ea præstare, quæ eorum modestiam deceant, & sanctitatem. Ex his patet, qui congruè, ac decenter sint ad conuiuia admittendi: nūc superest videre, qui sint repellendi & nullo pacto ad ea accedere permittantur. Infideles primum pariter, & Iudæi, nec non hæretici, & scismatici sunt a nobis longe procul euitandi; sic Matth. c. 10. n. docet Saluator apud Matth. cap. 10. dum præcipit Apostolis, dicens in viam gentium, ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, per quæ duo diuersarum nationum nomina facilè compræhenduntur infideles, & hæretici pariter, & Scismatici: Samaritani enim erant à Iudæis segregati, velut hæretici, & Scismatici secte Iudęorum, quod si phibet Christus Apostolos suos in viam gentium abire, & eorum ciuitates ingredi, multò magis prohibuit eosdem ad se aduocare, & ad suas ipsorum cœnas, & conuiuia admittere.

1. Cor. 5. Deinde Paul. prima ad Corinth. 5. habet hæc verba, si is, qui frater nominatur inter vos est fornicator, aut auarus, aut Idolis seruiens, cum eiusmodi, nec cibum sumere; postea subdit, quid .n. mihi de is, qui foris sunt iudicare; vbi ostendit, quod infideles omnino alieni a fide non sunt nobiscū vllo pacto commiscendi, & siue boni sint, siue mali penes mores, & rationem viuendi non est nostrum de illis iudicare, cæterum qui non credit, iam iudicatus est, multo igitur minus ad nostra conuiuia sunt admittendi, vel aduocandi.

2. Ioan. c. 1. Tertio. B. Ioannes in epistola sua 2. cap. 1. habet hæc verba alias a nobis adducta, si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, quā. supple nos prædicamus, nolite recipere eū in domum, nec aue ei dixeritis; qui .n. dicit illi aue, cōmunicat operibus suis malignis: manifestum est ergo ex his, cū infidelibus, videlicet Turcis, & Saracenis neque etiā cum Iudæis & multò minus cum hæreticis, & scismaticis, nec non ēt cum publicè interdictis, & excommunicatis, velut ab Ecclesia precisis esse nobis conuiuandum, & Hierem. 16. c. iussu Dñi præcipit, cū eiusmodi hominibus non esse conuiuandum. Sic .n. dicit, ne ingrediaris domū conuiuij, neque vadas ad plangendum, neque consoleris eos, quia abstuli pacē meam a populo isto d. Dñus.

Postremo manifestè prohibemur cum Publicanis, & peccatoribus conuiuare. Primum quidem ex verbis Eccl. 9. Vbi legitur: viri iusti sint tibi conuiuæ, & in timore Dei sit tibi gloriatio, similiter Eccl. 9. & 12. Eccl. 12. scriptum est, da misericordi, & ne suscipias peccatorem. Quid clarius dici potuit? Præterea Thobiæ 2. legitur, Thob. 2. cum esset dies festus Domini, & factum esset prandium bonū in domo Thobiæ

dixit

dixit filio suo, vade, & adduc tecum aliquos de Tribu Nostra timentes Deũ, vt epulentur nobiscum; iubet quidem vocari quosdam ad conuiuium, sed explicat, qui sint vocandi, & ait, timentes Deum, non quoscumque, sed solum timentes Deum. Preterea huius dicti, manifestam fidem faciunt verba D. Pauli, mox adducta Prima ad Corint. cap. quinto, vbi paulo supra dicit, ne commisceamini fornicarijs, non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus &c. & post duos versiculos subdit, cum eiusmodi hominum genere, nec licet cibum sumere, & recte quidem; Nam si Egiptij existimabant illicitum esse, & profanum mandicare cum Habreis, cur non, & nos debeamus plusquam profanum sacrilegum, & diabolicum admittere Hereticos, Infideles, & publicos peccatores ad nostra conuiuia?

Sed forte, quis dicet, non esse vsque adeo absurdum, & profanum manducare cum infidelibus, vt cum Turcis Iudeis, & Hereticis, quoniam D. Paul. prima ad Corint. x. inquit, si quis vos vocat infidelium ad cœnam, & vultis ire, omne, quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam, ex quibus verbis apparet nullum esse incommodum apud Apostolum mãducare cum in fidelibus. (1. Cor. x.)

Deinde B. Ambrosius super Lucam cap. quinto asserit non esse prohibitum cum gentibus inire conuiuium, super illis verbis, non egent, qui sani sunt medico, sed, qui male habent. Rursus, neque etiam videtur: satis absurdum, & detestabile cum publicanis, & peccatoribus manducare, cum legamus apud sacros Euangelistas, saluatorem Nostrũ cum publicanis, & peccatoribus frequẽter manducasse & omnis Christi actio, nostra est instructio; nec refert eundem quandoque fuisse reprehensum à Pharisæis; cum dixerunt discipulis suis: quare cum publicanis & peccatoribus mãducat Magister vester: Ad hæc, & huius generis obiecta, vnico verbo respondetur. Quòd scilicet cum Iudæis, cum Turcis, & alijs infidelibus, nec non et cum Hereticis, & Scismaticis, denique cum publicanis, & peccatoribus manducare licet, iuxtà exemplum Saluatoris, qui cum agnouisset quosdam ex Iudæis fore scandalizatos, quia cum publicanis & peccatoribus manducabat, vna cum suis discipulis, hæc verba protulit, non egent medico, qui sani sunt, sed, qui male habent. Non enim veni vocare iustos, sed peccatores, respondit ipsemet, ad penitentiam scilicet; Quare si Christus Dominus Saluator, cum publicanis, & peccatoribus manducabat, & conuiuabat, non ut cum illis epularetur, sed vt eos ad penitentiã adduceret, & faceret eos quandoque mẽsæ cælestis participes, & Diuinæ gloriæ consortes, sic & nos facere poterimus, vt scilicet, cum omni reproborum, & malignorum spirituum genere manducemus, & epulemur, vt eos quandoque ad veritatis viam reducamus. Et preterea si cum peccatoribus non oporteret, aut decet manducare, eum nullo fere hominum hoc libebit, cum nemo dicatur immunis à sorde, neque infans vnius diei, neque sit homo, qui faciat bonum, & aliquando non peccet; vide B. Ioannes in Epistola sua prima cap. primo, hęc verba habet, si dixerimus, quoniã non peccauimus mendacem facimus Deum, & verbum eius non est in nobis, & paulo ante, si dixerimus; quoniam peccatum non habemus ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est, sed verba, quæ sequuntur maximam, præbent nobis consolationem, vbi dicit, si confiteamur peccata nostra fidelis est & Iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Cum ergo dicimus cum peccatoribus, & publicanis non esse manducandum, sensus horum verborum est, vt eos peccatores omnino euitemus, quos peccare delectat, & qui numquam de resipiscentia cogitant, sed scientes, & volentes, in malo perseuerant, & vt vno verbo dicamus, cum peccatoribus publicis, & obstinatis nullo modo conuiuandum; quia scriptum est, qui tangit picẽ, inquinabitur ab ea: & præ oculis sẽper est habendũ dictum illud prophetæ uul gatissimum, cum sancto sanctus eris, & cum

& cum peruerso peruerteris, & facile dignoscitur hominum conditio ex conditionibus, & qualitatibus eorum, quibus cum perpetuam habent necessitudinē. Nec absque caussa præmonuit Salamon prou: 42. d. non emuleris viros malos, nec desideres esse cum eis: & Dauid psal. 140. Rogabat Deum, ne permitteret, eum conuersari cum hominibus operātibus iniquitatem, neque communicare, aut conuiuare, vt dicunt aliqui, cum electis, aut primatibus eorum.

Prou. 24.

Sed fortè quis dubitaret, an Turcæ cū cæteris infidelibus sint annumerandi, & cum eisdem non liceat vllo pacto conuiuare; cum ipsi præter cæteros in eorum lege, quę uocatur Alchorā admittant, et recipiant quoscunque Prophetas, et asserant Christum Iesum esse summum, & principem super omnes Prophetas: dicant etiam, & confiteantur ipsum esse filium gloriosę Virginis Mariæ, & quādoque etiam non vereantur, aut detrectant fateri eundem esse filium Dei imm ò quandoque asserunt sine Christo, & eius euangelio neminem posse saluari, & quòd ipse solus meruit sibi, & omnibus immortalitatem: Admittunt etiam multas ueritates, quas nos omnes Catholici prædicamus, & tuemur, ut u g. quòd sola fides non est sufficiens absq; operibus ad iustitiam, & salutem consequendam, & quòd geores, & reliquæ nationes nequaquam sunt cogendæ ad fidem. Hæc & multa alia fatentur ipsi Turcæ, quæ neque Iudæi, neque Arabes, aut Saraceni, & multò minus Hæretici fatentur, sed aperto marte ea oppugnant, & penitus expugnare, & è, cordibus fidelium explodere, vel euellere totis viribus enituntur, quæ Turcarum positiones, & sententiæ passim habentur in eorum lege, quam supra diximus, vt diligenter, & accuratè refert Illustrissimus D. Card: de Cusis, in eo libro cui titulus est cribrationes Alchorani. Verum his non obstantibus arguo, probo, & assero Turcas esse Plusquam meodaces, infideles, & Christiani nominis hostes atrocissimos, & infensissimos, tametsi nonnulli existiment contrariū, et refert præfatus author libro. 3. huius operis cap. 8. vbi dicit. Turcas detestari quicunque persequuntur Christianos, sed hæ sunt nugæ, & exitus acta probat, propterea, vt diximus, præmissis non obstantibus Turcæ sine dubio vel sunt infideles, & inter infideles debent citra controuersiam annumerari, sed aliquanto inferiores, aut minus mali, quàm sint Hæretici, Iudæi, ac Idolorum cultores, & ijqui ex Christianis aliquando deficiunt a fide, vt in expositione cuiusdam loci super Esaiam de mente D. Thomæ, & Caietani eius Interpræris nos dixisse meminimus: & quamuis talia de Turcis ab illo Illustrissimo, & doctissimo Præsule adducta, videantur plurimum tueri caussam Turcarum, nihilominus parùm admodum constant, tum quia frequenter sibi ipsis contradicunt, tum quia de Deo primū atquè de Christo eius filio multas blasphemias effutiunt, & multas hæreses confingunt, ac pertinaciter tuentur neq; vllo pacto admittunt trinitatem personarum in vna & eadem essentia diuina, propterea neque cū ipsis est vllo pactò communicandum aut ullo unquam tēpore conuiuandū. nihilo secius de multis ethnicis dicendum est, qui quamquā protulerint aut effutiuerint multas propositiones, & sententias valdè conformes, & quasi easdem cum dogmatibus, & assertionibus catholicæ veritatis, & fidæi, vt est videre apud Augustinū steucum in libro, quem edidit de perenni philosophia inter infideles tamē sūt annumerandi quando non ipsi solum, verum, & demones quandoque de diuinis vera loquuntur. Exibant enim à multis demonia clamantia, & dicentia quod Christus est filius Dei, neq; ob id quisquam mirari debet, quādoquidē veritas à quocumq dicatur a spiritu sancto est, ita propemodum de ipsis ethnicis dicendum est.

Sed quoniam, vt dixi, iuxta parabolā Saluatoris satis patere potest, qui debeāt ad Conuiuium vocari, qui ve sint repellendi; numquid ex eadem parabola poterimus nosse, qui neque sint reppellendi, neque etiam deceat eosdem inuitare? cui dubitationi facilè potest satisfieri, quemadmodum apud Lucam legimus, quosdam fuisse vocatos, & horū quidam

quidam venire noluerunt, & se excusan- A tes, quòd propter alia negocia venire nõ poterant, & quidam alij præter excusationes, iniuriis affecerunt seruos, qui eos vocauerãt, quin, & eos percusserunt, ita propemodum in communi hominum consuetudine, & inter nos ipsos aliquando vsu venire contingit, quidem cũ fuerimus inuitati, illuc accedere non præsumimus, & quandoque etiam non vocati sponte illuc accedimus & si dum fuerimus vocati renuimus, mox à conui- B uio sumus explodendi, quia beneficiũ non debet conferri in inuitum; qui vero vocati nõ solum venire recusant, sed iniurijs, & contumelijs, afficiunt, qui vocarunt, sunt procul à nobis deuitandi, & iuxta eorum merita acriter puniendi, sed de his inferius meliori occasione loquemur.

Caput tertium.

PRosequamur narrationem iam exptam de Conuiuijs honestis, & Religiosis, & quæramus, an debeant esse crebra, & frequentia necne, cui dubitationi iam responsum est per verba Diui Augustini superius adducta; Neq; tamen existimes, si non modo frequenter, verùm singulo quoque die haberentur, ut plerosq. Ethnicos fecisse retulimus, peccatũ esse mortiferũ secundum se, es set argumentum duntaxat satis euidens D animi penitus addicti huic ferculo, idest cereri & Baccho, & non omnino culpa careret, propterea congruit quandoque epulari, & simul conuiuare; at quotidie, vel nimis frequenter, valde quidẽ meo iudicio reprehendendum: Idcirco

Luc. c. 16. Diues ille Epulo apud Lucam 16. cap. iuste reprehenditur, qui epulabatur quotidie, splendide. Debent igitur honesta conuiuia esse admodum rara, neque nimium sumptuosa, atque opipara Nam E vt dixit Seneca Epistola 2. fastidientis stomachi est plura degustare, & vbi fuerint uaria, & diuersa obsoniorum genera, coinquinant potius, & conturbant, quam nutriant, & reficiant stomachum.

Cæterum videndum est quot cõgruè, & vrbane satis debent esse in conuiuio, cui dubio satis abunde nos fuisse locutos meminimus, dum ageremus de cõuiuio profano, nec opus est ea repetere. Verumtamen crediderim ego nullum certum, et definitum posse huic rei assignari numerum, memini me legisse apud quosdam Auctores, tot debere esse cõuiuias quot sunt gratiæ pariter, & musæ, quas volunt esse tantum tres, licet aliqui nouem esse censeant vnde Marsilius collegit ex multis authoribus, non debere confici ex paucioribus quam tribus neque ex pluribus quam nouem. Alij plures volunt esse conuiuas, vt iam alias diximus, & velut etiam refert Cœlius lib. xv. Antiquarum lectionũ cap. 8. quamquam princeps, Rex, & Dominus Noster cum duodecim discipulis suis frequenter recubuisse legatur, quo numero L. Verus tale debere esse conuiuium ostenderit, vt in eo duodecim primum accubuerint, non erit forte ab honestate, & ratione absonum, si is C numerus conuiuantium tandem stabiliatur. Verum hac in re vnusquisque in suo sensu abundet. Sed quotcumque fuerint qui conuiuant; quoniam præsertim in Conuiuijs Clericorum, & Religiosorum, sunt aliquando plusquam centum, & nonnumquam longe plures, optarem quidem eiusmodi Conuiuia esse moderata, & ab omni fastu, ac superfluo sumptu prorsus aliena; quod sit mẽsa frugalis, non exuberans, neq; minus habens, & laudabilis multo existimarẽ quòd quis magis esuriens, quam satur abscedat, e mensa, quem admodum refert Plutarcus ĩ vita Cleomenis, et quãquam describat Isaias, quale debeat esse Conuiuium, quod videlicet confici debet, et instrui ex pinguibus, et medullatis carnibus, atque ex optimo vino, quę duo sunt in Conuiuijs præcipua, quemadmodum legitur in Conuiuio Regis Assueri, Vinum magnificentia Regia dignum abundans, et præcipuum fuisse appositum, tamen apud nos sat erit modo conuiuium ita instituatur, quòd pauperes edant, et saturentur saturitate scilicet, quæ non excedat Id tamen in conuiuijs nostris inuiolabiliter seruari oportet, quòd, et in Conuiuio Regis Assueri, et Cleomenis, iam mox adducti præceptum fuit, quod nemo scili-

cet

cet sit qui nolentes cogat ad bibendū; ita ut Crapula, et ebrietas sint valde procul á nostris conuiuijs, velut etiā Paul: monet Ephes. quinto dicens: nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini spiritu sancto, et ad Rom: 14. bonum est, inquit, non manducare carnem, nec bibere uinum, et refert Spartianus de Didio quodam Iuliano, qui nulli addictus Religioni, oleribus tamen, leguminibusque tantum contentus, sine carne uiuebat, et habemus exemplū Danielis primo cap. de tribus illis pueris, qui uescebantur: solis leguminibus, et potabāt aq̄, et Cic lib de sen. d. tm̄ cibi, et potus mēsis adhibendū, ut reficiā tur uires, non autem opprimantur; et prouerb 23. dicit sapiens, noli esse in Conuiuijs potatorum, nec in commessationibus eorum, qui carnes ad uescendum conferunt, quia uacantes potibus, et dantes Symbola consumentur, et ue stietur pannis dormitatio, et in calce huius capitis inquit, ne intuearis uinum, quando flauescit, cum splenduerit in uitro color eius, ingreditur blandè, sed in nouissimo mordebit, ut coluber, et sicut regulus uenena diffundet: Et profectò, q maximè potens et noxiū uinum immodice sumptum existat, testimonio sunt præcipui quidam Patres ueteris testamenti Deo alioquin gratissimi, et acceptissimi. legitur enim nono cap. Genesis, Noe uirum agricolam, et uinitorem cum biberit uinum, fuisse inebriatum, ignominiose nudatū patere in tabernaculo suo: similiter, et Loth Gen: cap. 19. sopore grauatum ob nimiam uini potationem cum duabus suis filiabus concubuisse, ex quarum altera genuit Amon, et altera Moab, quamquam ipse non senserit, quando concubuit, neq; dum filiæ è cubili surrexerunt: et tres illi discipuli uidelicet Petrus, et duo filij Zebedei, quos Christus paulo ante passionem secum assumptos duxerat in montem Oliueti, reprehensi fuerint ab eo, ut legitur Mat. 26. quia post cænam nimio sopore grauati, non potuerunt una hora uigilare secum. Dici non potest, quam si pestilens, et noxium uinum immodicè sumptū, cuius rei causa non immeritò dicit Sapiens Ecclesia-

Ephes. 5. c.

Rom. 14

Dan. cap. 1.

Prou. 23.

Quantū sit ebrietas uitanda: & quam grauiter peccauerit, Noe & Loth 6. D Amb. lib de Helia & ieiunio.

Eccl. 7.

A stes. 7. melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum Conuiuij. *1. Pet. c. 2.*

D. Petrus Epistola. 2. cap. 2. grauiter eos redarguit, qui delicijs suis affluētes, ī cōuiuijs suis luxuriā t, habētes oculos plenos adulterij, & incessabilis delicti.

Iudas Apostolus in Epistola sua pariter damnat, qui sunt in epulis maculæ conuiuantes, sine timore pascentes semetipsos, nubes sine aqua, quæ à vento circumferuntur.

B D. Ambrosius cap. 6 vbi loquitur de Abraam Patriarcha, monet vitandam esse ebrietatem, per quam crimina cauere non possumus: Nam quæ sobrij cauemus, per ebrietatem ignorantes committimus & rectè quidem Horat: inquit, res iubet esse ratas in prælia trudi, inertem & idem Ambrosius de Elia, & ieiunio cap xij. dicit sacrilegium ebrietati fore coniunctum, & sicut ma er fidei est continentia, ita perfidiæ mater ebrietas, C & cap. 14. inquit, vinū plus debito sumptum, esse venenum, & longe peius cibos promittis, tormenta irrogas, vina prætendis, venena suffundis. Deniq. venenum vino excluditur nō autem e cōtra, vbi etiā dicit maiorem esse iam vim quam veneni. Cum hactenus viderimus, qui, quot, & quales debeant esse conuiuæ dum honestè, & religiose conuiuatur, occurrit nūc perquirere, & scrutari quo in loco sint congruè habenda D eiusmodi Conuiuia, quo tempore, qua ue hora, et c. quæ ad huiusmodi exactā discussionem videntur pertinere. Prætermisso igitur more Antiquorum, de quo supra fuimus locuti, nemini dubiū esse potest, debere deligi loca honesta, nitida, & ab omni sorde expurgata locus enim debet esse equalis locato, si enim Conuiuium debet esse honestum purū, & Religiosum, vt puta probatorum hominum coetu oppletum, & collectum. E Sic etiam conuenit esse locum, vbi celebratur tale conuiuium, namq. ut habetur 2. Machabeorum 5. Deus elegit propter gentem locum, & non propter locū gentem: adeo quod propterea locus, in quo habetur conuiuium debet esse purus, & mundus, quia, qui illic sunt comesturi, & manducaturi sunt homines probi, honesti, & Deo dicati, ut benè declarat

D. Ambr.

Horatius

Ambrosius.

Vbi nam cō mode & honeste fieri debent conuiuia.

D. Tho. 2. 2 q. 99. ar. 3. A clarat D Tho 2. 2 quest: 99. ar. 3. in corp. secus autem contingit in conuiuijs prophanis, neq; enim in stabulis, ac diuersorijs non in Criptis, & in fornicibus conuiuare decet, nisi cum necessitas vrget, vt tempore persecutionis Martirū, quādoque fieri necessum erat, sed in locis apertis, & illustribus fieri debent eiusmodi conuiuia, sed neque etiam in loco sacro, neq; sacris vsibus dedicato conuiuare licebit, nisi forte loquamur de conuiuio, quod fieri solet quotidie sit apud fideles in Ecclesia militante.

B In quo quidem conuiuio, cibus est substantia corporis Christi, vinum verò sanguis eius purissimus, et immaculatus sub speciebus tamen panis, et uini, ut postea ui debimus. Neque permittatur sacerdotibus, et Episcopis, aut etiam Clericis, cuiusuis ordinis conuiuare In Ecclesiis. vt habetur 42. distinct. cap non oportet, nisi tamen, ut diximus ob aliquam iustam, & rationabilem caussam,

C cū postmodum traducti erimus ad Ecclesiam quæ regnat in Cœlis, illic cibati erimus *1. Cor. 10.* pane vitæ, & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris, & potati erimus, et recreati: nec verò quis audeat in locis sacris eiusmodi Conuiuia parare. Testis est D. Paul: qui prima Corint. x reprehendit eos, qui in Ecclesiis epulabantur dicens, nonne habetis domos ad manducandum, et bibendum, aut Ecclesiam

D Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent? quæ D. Pauli increpatio, quamuis aliò forte derigatur. facilè tamen et absq. multo negotio potest huic nostræ speculationi adaptari; sed neque *Aug. ser 68* liceat alicui in agris, aut sub arboribus, seu propè fontes mensas instruere, contra quos ita coeuntes et conuiuantes insurgit, et vehementer excandescit B. Augustinus sermone 68 de diuersis, vbi habet hæc verba, quod aliqui, aut per simplicitatem, aut per ignorantiam, aut qd

E certè magis credendum est per gulam, de illis sacrilegiis, vel sacrilego cibo, q̄ secundum paganorum consuetudinem fuerit, manducare, nec timeant, nec erubescant. Propterea contestor uos (inqt Augustinus) corā Deo, et Angelis eius, ac denuntio, ne ad illa diabolica conuiuia, quæ aut ad phanum, ad fontes, aut ad aliquas arbores fiunt umquam accedatis. Sed re vera vt dicam quod sentio verba D. Augustini referuntur ad eos, qui ob cultum falsorum Deorū, uel aliqua superstitione diabolica ducti, festinant ad eiusmodi loca explere ventrem. Legitur tamen Abraham fecisse conuiuium tribus Angelis ad Ilicem Mambræ seu in conualle Mambræ, vnde quis arguet fieri posse cōuiuia in quibuscūq; locis, modo nō sint fœdata, et cōspurcata, vel cultu Deorū, vel hominū pditorū cōmercio, id vero qd factū fuit ab Abrahā quoddā grande misteriū pseferebat; sed vt à proposito nro non discedamus, dicimus Cōuiuiū illud factū in Cōualle Mābrę, demōstrasse qualia sint futura loca, in qbus honesta, pura, et religiosa cōuiuia fieri debeant. Mābre n. ut ait D. August. serm. 70. de tēpore latino idiomate significabat visionem, seu perspicaciam; vult igitur innuere hoc Abrahæ *Aug. ser. 70 de tēpore.* factum ea conuiuia fore Deo grata, quę fiunt in loco puro, et mundo, et ab his, qui sunt puri, et mundi, quos uidet ipse Deus, et qui facile uident ipsum Deum. Iuxta illud Matt. 5 Beati mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt. *Matt. 5.* Mox diximus quo loco debeant conuenienter, et sine culpa, honesta conuiuia præparari, nunc alia oritur contentio inter eos, qui de ratione habendi conuiuia sunt locuti, quo pacto vel situ, aut positione, (nescio quid dicam) idest, numquid sedentes, aut stantes, vel etiam cubantes debeant esse conuiuæ, dum epulantur. legimus enim Gen. 43. filios Isdrael in in conuiuio, quod parauit illis Ioseph, dū *Gen 43.* essent in Egipto, omnes consedisse iuxta primogenita sua, et minimum iuxta ætatem suam, Exodi 16. Similiter legitur *Exo. 16.* quod filii Israel, dum essent in Egipto sedebant super ollas carnium, ex quibus profectò colligi potest, quòd sedētes manducabant, et 32. legitur, sedit Populus manducare, et bibere, et surrexerunt ludere, et Iud: 19. qd leuites quidā *Iudicū 19.* inuitatus à socero suo, sederunt simul, *ps 126.* et comederunt, ac biberunt, et psal: 126. habentur hæc verba, surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris, et prouerb 23. scriptum est, quando *Prou 23.* sederis, vt comedas cum Principe, dili- *Eccl. 23.* genter

gēnter attende, quæ apposita sunt tibi, et Ecc 23 Sic legitur, super mēsam magnam sedisti, non aperias faciem tuam super illa prior, et multa alia huius generis testimonia habemus ex ueteri testamento, quibus probatur, aut elicitur, morem Priscorum fuisse in conuiuiis sedere, et nō stantes comedere, apud Ioannē cap. 4 legitur quod Iesus fatigatus ex itinere, sedebat sic super fontem, expectans interim discipulos, qui emerant cibos, ut afferrent, et sedens, petiit à mulieres illa Samaritana, da mihi bibere. Verum est tamē (iuxta opinionem quorumdam) quòd Christus Dominus Noster, dum inuitatus ad Conuiuium manducaret, lecto accumbebat: Nam legitur Lucæ 7. quòd ingressus domū Pharisei discubuit & quòd mulier, quę erat in ciuitate peccatrix allato alabastro unguenti, et stans retro secus pedes eius lacrimis coepit rigare pedes eius, et capillis suis tergere, eosdem pedes osculari, et unguento ungere, id quod multorū sententia fieri nequaquam potuisset, nisi Christus Dominus lecto recūberet; cōtra uero, cum Dominus Noster surrexit à mortuis, dicitur stans manducasse coram discipulis, qui sumēs reliquias dedit eis, quòd quidem stans, non sedens creditur fecisse. Filii etiā Isdrael dum comederent agnum paschalem stantes, illum edere dicebantur habentes calciamenta in pedibus, et tenentes baculos in manibus Quare ex sacris litteris habetur, quandoque sedentes, quandoque stantes, et quandoque recumbentes, ueteres cibum sumpsisse, propriè uerò iacētes aliquos fuisse epulatos ex nostris non memini me legisse, nisi fortè morbo grauatos, quippe, qui non nisi iacentes possunt ut cumq. cibari: Sed quicquid sit de usu ueterum si loquamur iuxta morem iam diu, et per longa tempora obseruatum, et usitatum, nulli præter eos, qui ministrant, stare donec epulantur, & non sedere consueuerunt, nisi forte quis velit paruum quid prægustare, & ientaculi quicquam præassumere, præsertim, qui sunt aliquod negocium peracturi: de vsu, vel abusu, etnicorum penes hunc situm in conuiuijs dictū est, in ea parte, qua locuti sumus de Conuiuio prophano, pro cuius ampliori notitia vide Coelium lib. 14. Anti: lect. cap. 58. solet etiam in dubium reuocari, qua parte mensæ maiores, & digniores debeāt locari, & cōstituti præterea morē Antiquorū, de quibus à principio sumus locuti, sed, iuxta nostrū, satis vetustū, & probatum morem, qui sunt maiores, & digniores summum in mensa, & præcipuū debent obtinere locū, & sic deinde vnusquisque penes suum gradum aut primogenituram, vel ætatem. Sic enim legitur 1 Reg. x. fecisse Samuelem, dum introduxit Saulem, & puerū eius in Triclinium, dicitur, quòd dedit eis locum in capite eorum, qui fuerant inuitati, erant enim inquit, quasi triginta viri; alicubi locus inferior in conuiuio tribuitur Auēthori, & Domino Conuiuij, modestiæ, & vrbanitatis ergo, Dicunt aliqui locū medium, esse longè præstantiorē; videmus enim Episcopum sedere in medio præsbiterorū, & Clericorū, exemplo Christi, qui sedebat in medio Doctorum Lucæ 2. & hic est honor sedere in medio aliorum, quia locatus in medio, cunctorum ad se trahit aspectum. Vt dicit Cassiodor. lib. 3. variarum epistolarum, & apud Numidas, erat honor, sedere in medio, ut refert Salustius in iugurtino. Et ferè semper legitur de Saluatore nostro stetisse in medio discipulorum suorum, ut memini me alias dixisse, & nos Religiosi, dum recūbimus in mensa, vel dū alias in vnum congregati conuenimus, locus superior, aut medius tribuitur Prę te, & Superiori loci, & re uera locus medius est lange prestantior & nobilior quocumque alio. Sed quando ad publicas supplicationes procedimus, subditi omnes præcedunt, velut inferiores; Prę latus verò post omnes, tamquam in digniori loco subsistit: legitur tamen apud Lucam cap. 14. eiusmodi consilium, siue præceptum, Dominum, & Magistrum Nostrum Christum Iesūm dedisse, vt scilicet cum inuitati fuerimus ad nuptias, non discumbamus in primo loco, sed in nouissimo, ne cum venerit, qui nos, & aliū inuitauerit, dicat nobis, da huic locum, & tunc oporteat cum rubore nouissimum locum tenere, tunc erit nobis gloria coram simul discūbentibus, quia omnis,

Marginal notes: Ecc. 4 cap. — Luc. 7. cap. — Cælius lib. 4 cap 18. — Alia dubitatio. — 1. Reg. 10. — Luc. 14.
Marginal letters: A B C D E

omnis, qui se exaltat humiliabit,& qui se humiliat exaltabit: & profectò hoc est optimum,& salutare consiliũ. Et Salomon prouerb. 3. inquit, ne gloriosus appareas coram Rege, & in loco magno ne steteris;melius est enim vt dicatur tibi ascende huc, quam, vt humilieris, & vitupereris, & deiiciaris coram principe,aut confundaris, dixit etiam Ecclesiastic. 31.cap.ne extendas manum tuã prior,& inuidia contaminatus,tabescas, & quæ sequuntur.Seneca etiam lib. 1.de ira scribit aduersus quendam dicens, minus honorato loco positus irasci cœpisti conuiuatori,vel vocatori ipsi, qui tibi præferebatur,demens,quid interest,quã lecti premas partem,& honestiorẽ te, aut turpiorẽ põt facere puluinus;quæ fuerit huius rei apud veteres cõsuetudo pariter,& disceptatio,copiose declarat i quodam opusculo de Triclinio, nuper impresso. Petrus Ciacconius Hispanus vir apprimè eruditus, cui appendit etiam sententiam suam per Illustris D.Fuluius Vrsinus, pro cuius rei ampliori notitia, vide quę scribit Plutarcus lib. primo Conui: citatus ab eodem Ciacconio.

Prouer. 3.

Eccl. 31. c.

Caput quartum.

Vidimus breui admodum narratione,quis debeat esse locus,in Conuiuiis instruendis conuenienter eligendos,consequens est videamus etiam cur sim,qua hora congruentius fieri deceat conuiuium; de tempore quidem & hora, qua solebant veteres simul conuenire ad prandium, vel ad cænam dictum est supra, dum loqueremur de conuiuio Profano: De Nostris autem conuiuiis, quid certi statuamus nihil profectò nobis occurrit, neque reperimus ab aliis satis accurate notatum, sed si quid nobis verè,aut verò simile fortasis occurret, hic palam faciemus.

Legimus primum de Domino Nostro, quod hora erat quasi sexta,quando fatigatus ex itinere expectabat discipulos, ut afferrent cibos, & non nisi, ut facilè potest existimari,ut pranderent;Nã postquam recessit illa mulier interrogabant eum discipuli dicentes:Rabbi manduca. dicunt autem quidam prandium

A non fuisse præcipuum cibum apud Antiquos; Vt dicit Celsus lib.7.si quis prandet,vtilius est exiguum aliquid,& ipsum sit cum sine carne, & sine potione sumere. Dominus tamen Noster, ea hora sitiebat, propterea petiit ab illa muliere Samaritana,mulier da mihi bibere. Vnde præfatus Auctor libro 7.subdit hæc verba,æstate verò,et potione, et iã cibo corpus sæpius eget, ideo tunc prandere satis commodum est. Possumus Itaque tutò asserere horam illam, qua Dominus fatigatus ex itinere petiit aquam,

B et discipulos mox cibos allaturos expectabat fuisse horam prandii; quandoq; verò vesperi, & hora cęnę manducauit cum discipulis, præsertim cum Diabolus misisset in cor Iudæ,vt traderet eum Iudeis; sic enim legitur, & cæna facta, cum Diabolus misisset in cor Iudę, ut traderet eum &c Io. 13. Io:13.

C Dauid quoque, vt habetur secundo Regum tertio cap. manducabat quandoque hora vespertina occidẽte sole, sic enim legitur ibi. Hæc faciat mihi Deus, & hęc addat,si ante occasum solis gustauero panem,uel aliud quicquam.

D. Antonius ante solis occasum numquam legitur cibum sumpsisse, & quandoque biduo abstinebat à cibo. D. P. Aug. in regula sua præcepit,quod quando quis non potest ieiunare, tamen extra horam prandii nihil alimentorum

D sumat nisi cum ægrotat. Hugo de S.Victore declarans,& ipse quæ sit hora prãdii,videtur asserere eã esse,diei horã tertiã Sic enim dicit extra horam,credimus,cũ vsque ad tertiam progredimur: nã vsq. ad istam horam non decet fratrem comedere,aut bibere,nisi ægrotet; Aegrotanti enim omni hora licet, ita tamen, vt nihil fiat sine consilio medicine:Ita ut etiam si noht, iubente Præposito faciat, quod faciendum est pro salute; non ie-

E iunantibus, aut infirmis non existentibus congruam refectionis horam esse credimus, ab hora tertia usque ad sextã. Ieiunantibus verò non licet cibum sumere nisi ab hora nona vsq. ad vesperã, cum omnia honestè, decenter, & secundum ordinem fiant; neque enim decet quauis hora præter necessitatem cibum sumere. Hæc autem diximus; non vt alicui

alicui iniiciamus scrupulum, sed quæ hic uolumus inserere, honestiora uidetur. Sed quisque suum exequatur morem, modò nihil impiè, aut iniquè, seu præpostere agatur, neque contra diuinas leges, aut maiorum instituta, siuè approbatam consuetudinem, diceret forte quis eam esse horam congruam, & condecentem conuiuijs accumbendi, dum Tauri, & altilia fuerint occisa, & parata sint omnia, ut nihil supersit, nisi, ut inuitati se accingant, & præparent ad nuptias, & Conuiuia.

Caput quintum.

POsteaquam uidimus, quo loco, & qua hora conuiuia sint conuenienter habenda, opere pretium est consideremus id quod forte priori loco erat cōsiderandum. Consideremus igitur nūc, & uideamus, quæ fercula sint conuenienter apponenda in Conuiuiis honestis, & religiosis: primum quidem ab initio seculi hæc fercula dedit Deus cunctis animantibus, ut habetur Gen. 1. dicens, ecce dedi uobis omnem herbam, afferentem semen super terram, & uniuersa ligna fructifera, quæ habent sementem generis sui, ut sint uobis in escam. Deinde cum posuisset, & constituisset primum hominem, factum ad imaginem, et similitudinem suam in paradisum uoluptatis, præcepit ei, dicens ex omni ligno paradisi comede, de ligno autē sciētiæ boni, et mali ne comedas, quacumque enim hora comederis ex eo, morte morieris. Hoc igitur fuit primum ferculum, quod proposuit Deus homini, quem de limo terræ formauerat. At cum ipse alia sibi fercula prohibita fuisset ausus comedere, ob eius impudentiā, temeritatem, et inobedientiam fuit eiectus ex paradiso deliciarum, et in uarias, et graues miserias deturbatus, ac detrusus: Nec solum ipse fuit his malis, et incommodis irretitus, sed et qui post eum, et ab eo prodierunt, eamdem calamitatem omnes pertulerunt, et quicumq. sunt futuri post nos id ipsum sunt perpessuri; sed D. Ambrosius quærit quid caussæ fuit, quod Deus uoluit prouidere ipsis animantibus de

Quæstio de vsu & qualitate ciborum. Gen. 1.

Amb. lib. Hexam. 6.

A cibo, et potu, cum potuisset sua immensa, et singulari uirtute, et potentia absq; huiusmodi alimentis ea sustinere, Respondet in lib. Hexameron. cap 9. quòd poterat utique Deus absque alio adminiculo, quæcumque animata sustinere, ne tamen tot olera, et herbas uideretur frustra produxisse, uoluit etiam beneficio cibi, et potus eadem animalia, et eorum sensus reficere, et suas functiones peragere: cibus enim et potus cun-
B ctis sensibus uires subministrat; Nam neq. oculi uigorem uidendi haberent, nisi uirtutem substantiæ corporalis acceperint, quæ cibo defertur, et potu. Neq; aures audiendi, aut nares odorandi, aut manus tangendi uim haberent, nisi corpus omne confortetur alimentis. Deficimus enim uiribus, nisi eas cibi præpotentis assiduitate reparemus. Quærit deinde idem. Ambrosius. lib 3. Hexameron, cur omnipotens Deus prius animā-
C tibus, et pecoribus, quam homini cibū corporalem prouidit. Respondet eodem in loco, quòd hoc fecit Deus, ut agnoscamus, et fateamur summam Dei prouidentiam, et profundum eius consilium admiremur, quod nec minima queq; negligat, uelut legitur Matt. 6. u3. respicite uolatilia Coeli, quoniam non serunt, neq; metunt, neq. congregant in horrea, et Pater uester coelestis pascit illa. Cæterum ante datam legem omni
D ferè ciborum genere potuerunt homines uesci. Sic enim legitur dixisse Deū Gen: 9. omne, quod mouetur, et uiuit erit uobis in cibum. Dicunt tamen aliqui ante diluuium non consueuisse homines comedere carnes, sed post diluuium permisit Deus, ut comederent carnes; sed negari non potest, quædam fuisse genera ciborum, quorum esus reputabatur illicitus, non quòd ulla lege fuerit prohibitus, sed ex ipsa natura rei
E uidebatur abhominabilis, et fugiendus; quemadmodū nunc re ipsa experimur, cum pleraq. genera animantium, tam terrestrium, quam uolatilium, et aquaticorum natura ipsa abhorremus. Et quamquam, non fuerit tunc in eo statu legis naturæ ante datam legem facta discretio, et segregatio animalium immundorum ab animalibus mundis; ali-

quid

quid tamen nō ullo pacto ederetur fuit ab ipso Deo prohibitum, vt dictum fuit ipsi Noe Gen. 9. Quasi olera virentia tradidi vobis omnia excepto, quòd carnem cum sanguine non comedetis, sanguinem enim animarum vestrarum requiram, de manu cunctarum bestiarum; vbi dubitat D. Ambr. cur Deus prius proposuit nobis cibum simplicem, & naturalem, quam cibos mistos, & compositos; Respondet, quia cibi simplices sunt cibi sobrietatis, & parsimoniæ, reliqui vero sunt cibi diuitiarum, atque luxuriæ. Cibi simplices sunt cōmunes omnibus animantibus, illi verò paucorum. Quare debemus (inquit ipse) esse contenti victus simplicis herbæ, olerisq; vilis, aut pomi, quæ natura obtulit, quem liberalitas Dei primo donauit. Iste salubris, iste vtilis cibus, qui morbos repellit, qui resecat cruditates, nullo hominum paratus labore, sed diuino effusus munere, sine satio ne fruges, fructus sine semine, tam dulcis, tám gratus, vt etiam repletis, voluptati, atq. vsui sit. Dicit Theodorus Deū concessisse vsum comedendi carnes, tū quia herbæ, & fructus terræ non erant tunc adeo dulces, & suaues, tum ne homines auderent adorare animalia, quæ prius adorabant; sed quicquid horum sit, certum est enim quod primi victus hominis erant simplicissimi; quoniam legimus Eccl. 29. quòd initium vitæ hominis erat panis, & aqua duntaxat, & ex sacris literis manifestè habet, nullū fuisse vsum vini priusquā Noe, qui fuit vir agricola coepisset colere terram, & plantare vineam, qui quidem omnium primus bibens vinum inebriatus est, & nudatus iacuit in tabernaculo suo, vt supra etiam diximus.

Vnde postea Melchisedech Rex salē procedens obuiam ipsi Abraæ reuertenti à cæde Chodorlaomor protulit ei panem, & vinum, (erat enim sacerdos Dei altissimi) neq; legitur aliud ferculum pro tam insigni victoria eidem obtulisse: Loth verò faciens Conuiuium duobus Angelis, qui venerunt Sodomā coxit azima, & comederunt, nec aliud ferculum legitur fuisse illis appositum: Nec dubium post datam legem, tamet-

A si fuerint multæ species animalium terrestrium, volatilium, & aquaticorum prohibitæ ne comederentur; plurimæ tamen erant concessæ lege diuina, quæ tutò poterant manducari, nec tamen legitur ex iis multa fuisse instructa conuiuia, & quamquam alicubi legatur prohibitum fuisse esum carnium, id tamen cum grano salis est intelligēdum: Nō enim est vsque quaq; verum, vt nūc ostendemus. Cum enim filij Israel essent

B in deserto, & non haberent quid manducarent, atque ideo murmurarēt contra Moisem, pluit illis Deus manna de Cœlo, et dixit, uespere comedetis carnes, et mane saturabimini panibus, quare vesperi ascendit cothurnix, et cooperuit Castra Hębreorum. Certū est enim, plerosq; viros probos, ac timē tes Deum ab esu carnium perpetuo abstinuisse, vt legitur de fulgentio Episcopo Ruspēsi, qui nulla ratione potuit *Exod. 16.*

C adduci, vt comederet carnes, et biberet vinum: sic etiam legitur de Iacobo minori Aposto. dicit enim Paul. ad Rom. 14. bonum est non comedere carnem, nec bibere uinum; Non ita tamen hoc Pauli consilium, (ut Manichei prę sumebant) intelligendum est, quasi caro tamquam aliquid immundum, & diuina lege prohibitum sit reijcienda, sed ea ratione tantum dictum fuit, vt domandi corporis caussa propter ani-

D mam in orationibus amplius humiliādam, non quòd illa immunda esse credatur, & ob eandem caussam non solum à carnibus, verum à quibusdam etiam terræ fructibus abstinent non nulli, vel semper, sicut pauci, vel certis diebus atque temporibus, sicut per quadragesimam ferè omnes, quanto magis quisque, vel minus, seu voluerit, seu potuerit, Ita scribit August. contra Faustum Manicheum lib. 3 t. cap. 4. vbi declarat

E quomodo omnia munda mundis Tit. primo, quod attinet ad esum carnium, licet aliqui velint fuisse prohibitum ante diluuium nobis tamen videtur assentiendum his, qui opinantur secus haud quaquam fuisse prohibitum; sed non vsque adeo, permissum, vt fuerit in frequente, & communi vsu quo cumcumque, & ratio est, quia nullibi in

E sacris

sacris literis legitur fuisse prohibitus multo minus in lege naturæ præsertim post naturam lapsam neque vlla apparet ratio qua deberet prohiberi. Quamuis enim in eo statu legis naturæ Deus dixerit hæc verba nostris progenitoribus, ecce dedi vobis omnem herbam, afferentem semen super terram, vt sint vobis, inescam, & cunctis animātibus terræ &c. non ideò tamen prohibuit esum carnium. Quod si quæras cur potius herbas, & fructus terræ & plantarum in eo statu Deus concessit hominibus ? dicimus ideò fecisse, quia ante diuiuiũ terra erat valde fertilis, & fructifera, & eius fructus erant suauissimi, neque ad eos producendos opus erat homini multi laboris, & sudoris, & præterea tunc homines erant robustioris & validioris temperamenti, & postmodũ, volebat Deus instruere homines, et inducere ad puram quandam uictus simplicitatem: At post diluuium cum terra propter inundantiã aquarum, suum illum pristinum vigorem, & robur magna ex parte dimisisset, voluit Deus paterno affectu consulere, & prouidere inbecillitati hominum; propterea cōcessit, vel, vt melius dicam, patefecit hominibus suæ bonitatis consilium cum dixit, omne quod mouetur, et uiuit erit vobis in cibum, quasi olera virentia tradidi omnia uobis excepto quod carnē cum sanguine non comedetis, quibus verbis non iam concessit hominibus facultatem vescendi carnibus, quam declarauit modum quo eis vesci naturaliter deberent, vt uidelicet, non cum sanguine, idest crudis carnibus uescerentur. Non itaque per ea uerba præcepit esum carnium, quemadmodum neq; ante dicebatur prohibuisse. Quod autem non preceperit manifestum est, quoniam sic pleriq. uiri boni, et iusti de quibus antea sumus locuti et mox plura dicemus difficile possent excusari et immunes peccato censeri, cum frequēter, et quasi tota uita, a carnibus abstineant. Neque etiam credendum est ante diluuium fuisse prohibitum esum carnium, quādoquidem facile credi potest ipsum Abel, cum ex adipibus ouiũ quas pascebat meliora Deo offerret,

Gen. 1.

A et ipsum de his adipibus, et carnibus ouium comedisse, cum iuxta Paulum, prima ad Cor. 9. Nullus gregem pascit, quin de lacte eius edat; et propterea notum est, post diluuium adeò fuisse multiplicatos homines, ut opus fuerit eos de grege ouium, et de alijs animantibus enutritos fuisse, et refectos. cum præsertim usq. adeò malitia hominum creuisset in terra, ut Deũ penituerit fecisse hominem, et ad eos delendos miserit

B diluuium quos quidem credibile est ita uitam duxisse, vt quo fieri posset, genio indulgerent. Verisimile etiam est sub id temporis uiros probos et Deo gratos præter olera uirentia et h[e]rbā afferentem semen nihil ultra gustasse. Dicimus ergo unico uerbo e[su]m carnium nequaquam fuisse præcep[t]ũ post diluuium, neque ante prohibitum; sed forte quis dicet Num esus carnium sit laudabilior frugibus terre et plantarũ,

C uel detestabilior? facile quis posset respōdere, esum carnium, nō usque adeò ui comuniter fertur esse probabilem, atque laudabilem quandoquidem in illa primeua etate seculi nullus aut ualde modicus erat usus carnium, quemadmodum Ouidius testatur methamor. lib. 15. Sic etiam ferunt opinionem Pythagoricorum extitisse, ut abstinentia ab esu carnium maxime sit cōmendāda. Postremo est authoritas Pauli Apo-

Ouidius 15 metham.

D stoli dicentis, Bonum est non comedere carnem, neq bibere uinum; sed dicendum est per hæc uerba nō omnino esũ carnium reprobandum, ac damnandũ, quia manifestum est eos, qui bonis carnibus uescuntur, robustiores, et ualentiores fore, et ad omnia uitæ munera obeunda longe aptiores esse, quam qui solis herbis, et plantarum fructibus utũtur. Verum est tamen quod ad debilitandum corpus, et carnis uires extenuā-

E das ut in obsequium Dei et salutem animarum magis habiles reddantur abstinentia carnium magnopere confert, et conducit. Aduertendum autem est propterea, quæ monet Deus in hoc eodem loco ubi permittit esum carnium, ut. s. quisq. caueat carnem cum sanguine comedere; dicit enim Deus, omne quod mouetur, et uiuit, erit uobis in cibum, exce-

excepto quod carnem cum sanguine non comedetis, comedere autem carnē cum sanguine est comedere animalia uiua, aut etiam cruda, neq. esui compe-tētia cum enim anima dicatur sanguis, siue in sanguine, perinde est dicere comedere carnem cum sanguine ac si dixeris comedere carnem uiuam et animatam. Quidam existimant pluribus modis posse comedi carnem cum sanguine, ueluti iam diximus comedere animalia uiua ut faciunt ferę, uel etiam animalia mortua non extracto ab illis sanguine, uel ēt comedendo sanguinem, separatum et extractum ab animali dum occiditur, ut fieri solet in plerisq. Italiæ locis, et præsertim Perusiæ: ubi ex sanguine suino educto ab animali cōficiūt quædam farcimina non ingrata gustui quæ apertiori nōie dñr miliacea, à quibusdam nocantur Apexabo, ut refert Var. 4 de lin. Latina. Prohibet ergo Deus nullo Horum modorum carnem cum sanguinē comedendā, uel ēt sanguinē à carne se iunctum, neq. edēdum, neq. bibendum. Id quod ea causa forte prohibitum fuit, quia sic uidetur pertinere ad munditiam, et decentiam humani uictus, quandoquidē fœdum, ac propè horrendum est, uidere uescentē carnibus sanguine perfusis, ac distilātibus, osq; ac labia comedentis cruentātibus, et lōgè deterius, ac horribilius uidetur quempiā, epotare sanguinē cuiusq. animalis. Ego autem salua pace clarissimorum uirorum existimo per hęc uerba Deū uoluisse prohibere homicidia, fraudes, et latrocinia, quibus homines praui dicuntur carnē cum sanguine edere, quia s laboribus studiis, et opera pauperum, et indigentium ditantur, et uiuunt, et quasi dupi esurientes inhiāt pauperum sauguinē: et ex exhausto paupe rum ærario uolunt diuites fieri Huius opinionis sensum in dicant uerba quæ sequuntur, uidelicet sanguinem enim animarum uestrarum de manu cunctarum bestiarum requiram, nam si bestia quędam, ut leo, uel ursus hominem occiderit? et ipsa bestia statim occidetur. Quod si bestia quæ est expers rationis, patrati criminis pęnam capitalem subir, quanto magis homo, qui est rationis capax si alium hominem occiderit, uel de prædatus fuerit, uel quouis modo lacerauerit, uel offenderit, eiusque sanguinem biberit? erit capitali suppli cio, et pęna mortis plectendus? At si uolumus uerba textus ad literam intelligere tanquam res fetida, et immunda cōmestio carnis cum sanguine fuit omni tempore prohibita etiam tempore Apostolorum, ut habetur act. 15. sed postea quam lex euangelica fuit promulgata, et Dominus noster apud Matth. dixit Non omne quod in os intrat coinquinat sed quod egreditur ex ore, hoc coinquinat hominem. Tunc tuto potuerunt homines comedere carnem cum sanguine, aut sanguinē seiunctū à carne, ut supra ostendimus, Nolo enim in hac re diutius morari, quia non est præsentis negocii ac instituti, Mei muneris erat ostendere quæ fercula eiusmo li conuiuiis adhibebantur prosequamur quod iam cępimus.

Act. 15. *Cap. 15.*

Legimus enim de D. Ioanne Baptista Matt. 4. quòd esca eius erant locustæ, & mel siluestre, alia non legirur fercula vmquam comedisse. Verùm hoc D. Ioānis Baptistæ exemplum non satis ad rē nostram; quandoquidem nos non loquimur de ferculo quo uis modo, vel à quo cumq; priuatim sumpto, sed de his, quæ solent, ac debent in Conuiuijs honestis, ac religiosis, vt plurimum apponi. Vnde Paul. ad Rom 14. inquit, alius credit se manducare omnia, qui autē infirmus est olus manducet, & is, qui manducat non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non iudicet; legimus, n Xp̄m. D. præcepisse discipulis suis Lucæ 10. vt manducarēt, quæ apponerētur eis. & 1 ad Corint. 10. D Paul. inquit, si quis vos nocat infidelium ad Cœnā, & vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interogantes propter cōscientiam, & prima Thim 4. inquit nihil reijciendum, quòd cum gratiarum actione percipitur & ad Titum primo omnia munda mundis, coinquinatis autem, & immundis nihil est mundum, & re vèra Sanctus Tho. 1. 2. quæst 101. art. 6. ad primum, rectè dicit,

E 2

eit, nullius cibi usum, vel esum de se esse peccatum, sed aliquis prohibetur ab vsu aliquorum ciborum, vt carnis, & lacticiniorum, vel propter obedientiam, quia sic forte est sui ordinis institutum, vel propter votum, seu continentiam, aut etiam propter sanitatem, vel etiam in figuram, vt scilicet demõstret illud esse fugiendum, quod per ipsum significatur, quod esus carnium sit reiectus à plerisq; non est mirum, cum nullibi legamus D. Iesum Christum carnes vnquam comedisse, nisi forte cum erat inuitatus ad nuptias, & dum ex legis præcepto comedere oportebat agnum paschalē: hanc certè ob caussam factum reor, vt pleriq; lege cauerint, ne vllo unquam tempore, aut rarò admodum carnes comedantur. Scimus equidem aliqua regularium instituta arctissima lege cauisse, vt ab esu carniũ perpetuò abstineant, cuius decreti, atq; instituti multa reperiet exempla, qui voluerit vitas patrum tantisper percurrere, aut perlustrare; inter quos tres præcipui nobis occurrunt, nequaquam silentio prætereundi, quorum primus fuit. D. Paul. hæremitarum primus Authot, vel institutor, seu Magister, qui sola pro uictu, & vestitu vtebatur, palma, paulum aquæ pro siti explenda, & dimidiato pane; quem coruus ei semper afferebat: Deinde D. Antonius inter hos viros maximè continentes nobis offertur, qui cum accessisset ad uisendum D. Paulum heremitam, idem coruus, qui prius dimidiatum panem ipsi Paulo afferebat, integrum deinde pro refectione vtriusque solebat afferre; vnde per bellè quidem in hæc verba prorupit Paul. dicens, sexaginta iam anni sunt cum accipio quotidie dimidij panis fragmentum. & nunc ad aduentum tuum ò Antoni, militibus suis Christus duplicauit annonam.

Antonius quoque vsque adeo erat continens, & abstemius, ut salem tantũmodo ad panem adhiberet, & sitim aqua extingueret, hæc erant illius pabuli fercula. Post hunc extat Hillarion Abbas, qui paucas tantum ficus, & succum herbarum adhibebat. Beatus quo-

A que Honophrius adeo erat continens, & abstinens, vt herbis, & bacchis Siluestribus tantum contentus, per triginta annos vitam suam transegerit. Prætereo (ne vos tædio afficiam) quamplurimos Dei seruos, ac ministros, qui eandem viuendi regulam sunt secuti, nec minus loqui possumus de multis sãctis Virginibus, ac mulieribus, quæ castissimum corpus perpetuis vigilijs, & ieiunijs macetabant. & quid inquam alia
B perquirimus, & expetimus exempla? Non ne de glorioso viro dei seruo & ministro Nicolao Tolentinate legimus, qui mira, & incredibili abstinentia uitam suam transegit, pane solo, aquaque contentus, quique nec adduci poterat, vt restaurandæ incolumitatis caussa carnibus vnquam vesceretur? & nostra hac tempestate. nonne præclarum, & singulare exemplum attulit nobis Illustrissimus Cardin. Carolus Borromeus, qui
C post aliquot annos suæ promotionis ad Cardinalatus apicem, & amplissimum totius Ecclesiæ ditionis imperium, eam vitæ rationem tenuit, vt præter aliquos fructus, & quandoque modicas herbas oleo perfusas, & non nunquam parum lactis, nullis unquam alijs cibis vteretur; quemadmodum legimus in vita ipsius cap. 23. Potest hoc loco afferri exemplum de abstinentia Beatæ Monicæ, Claræ, Catherinæ
D Senensis, & multarum aliarum Sanctarum, sciebant enim viri isti religiosi, & Deo dicati, quòd per escam culpæ facilè datur accessus, in cor nostrum, intrauerat olim prima pœna in ipsum Adam, ob ieiunij præuaricationem, dicente, & præcipiente Deo, de ligno, quod est scientiæ boni, & mali nõ edetis; qua autem die ex eo manducaueritis, morte moriemini; heu vide, quàm sit habenda consideratio cibi. Nã,
E vt scribit D. Ambrosius in tractatu de Helia, & ieiunio cap. 4. vbi cibus cœpit, ibi finis factus est mũdi, ibi cœpit sua in cremẽta nescire, ubi cœperũt diuina circa eũ op[illegible] feriari. Quo indicio declaratũ est, quod per cibos mundus habet imminui, p quos desijt augeri. Nemo ante cibũ delictũ sciebat, nemo pœnam timebat, Ambrosius.

bat, nemo nouerat mortem, eo introducto omnia hæc mala prodierunt. Nō ergo mirum, si qui sapiunt, libenter à multitudine,& varietate,ac superfluitate ciborum abstinuisse leguntur, Sola corporis sustentatio debet exposcere necessitatem ciborum.

Hæc autem,non eo dicimus, vt ad eādem penitus viuendi rationem, quæ inter viros probos,honestos, & religiosos quandoq; ineuntur conuiuia, coarctare velimus, sed vt ostendamus, quam modico cibo vita hominis sustentetur: legimus enim apud Danielem de tribus illis pueris, quibus dabantur legumina, qui longe hilariores erant, & corpulentiores,seu pinguiores, quàm, qui vescebantur cibo regio, nec mirum, quia, vt habetur prouerb. 15. melius erat vocari ad olera cum charitate, quàm ad vitulum Saginatum cum odio, quamuis Rex ille non oderit hos pueros, sed forte postea; & melius est parum cum timore Domini quam thesauri magni, & insatiabiles; cui etiam simile dixit Regius Propheta, melius est modicum iusto,super diuitias peccatorum multas. Nec difficile poterunt reperiri exempla eorum,qui propter immoderatum cibum suffocati perierunt, vnde Leo Papa monet, quemcumq. timentem Deum ne potus satietate aciē mentis obtundat,neque ciborum nimietate vigorē cordis hebetari permittat, ita vt delectatio edendi sit etiam corporum saluti contraria, nisi ratio temperātiæ obsistat illecebre; Vnde monet, qđ futurum est oneri, quisq; subtrahat voluptati; D. autem Chrisostomus pie admodum admonet unumquemque, qui fuerit inuitatus ad nuptias, vel ad Conuiuium,ut scilicet meminerit eorum, qui cilitio induti Heremum inhabitāt, quippè,qui conuenientia his nuptijs amicula possident,quia nunquam oblatas purpuras acceptarent, sed quemadmodum Rex, si quis ei pannosa indumēta pauperis offerret abhominaretur, atque repelleret, sic isti viri corpore, & & animo Deo dedicati, Regiam purpuram contemnunt. Qui & si liberius epulari voluerint,recentibus herbis mensa repletur maiorq; inde voluptas,quam

Prou.15.

Ps.36.

Super ca.22 Matthei. Hom.70.

A e dapibus Regum consurgit, & plura alia dicit ibi Sanctissimus iste Doctor, qui verè Chrisostomus appellatur; idest os aureum, & lingua, seu fauces ob eloquentiam suauissimæ; multa inqnam dicit de Conuiuio sanctorum Patrum, verbi gratia, quæ sint eius epulæ,qui sermones,qualis iocunditas,ac delectatio, quæ sedilia,dum ad epulandum conueniunt illis præparentur,qui ministri.Vnde inquit: nō est ibi Dominus,& seruus, B sed omnes serui,omnes liberi,ac deniq; Domini sunt, nō est inquit Enigma qđ dico; legat quæso vnusquisq: totum istū popularem sermonem & absq; tot verborum congerie, facilè videbit discrimen inter conuiuia profana, & cōuiuia honesta,ac religiosa, in illis enim sunt multa ferculorum genera,& obsoniorū species ex carnibus diuersorum animalium,terrestrium, volatilium, & aquaticorum, itē genera, vt suo loco diximus C ipsorum vinorum. Præterea multa, q̄ ibi fiunt ludibria scādalosa,& obscena, ac Deo quam maximè exosa. In conuiuijs autem Religiosorum hominum, eorum scilicet,qui verè Deum timent,& multo pluris faciunt cœlestis mensæ pabulum, quam quæcumq; alia præsentis vitæ commoda, voluptates, atque delitias,& quicquid boni potest afferre nobis hic mundus, non eas vanitates est reperire,quas in conuiuijs profanis reperi D ri nemo est, qui nesciat. Qnamobrem ea sunt post habenda, hæc autem nequaquam.

Caput Sextum.

SEquitur modo vt videamus, qua veste indui debeant,qui ad nuptias vocantur. In hoc enim conuiuio, de quo iam loqui cœpimus facile est videre, q̄ vestem nobiscum deferre conueniat. Le E gitur enim Matt. 22. vt qui ad nuptias vocantur, vestem nuptijs condecentem secum deferant,vestem inquam nitidā, pulchram, speciosam,non laceram, aut resarcitam,neq; etiam congruit deferre vestem lugubrem, aut luctuosam; non enim decet inter epulas, & conuiuia audire luctus, & lamenta, & hoc voluit innuere Propheta, cum dixit, quod Dn̄s

faciet Conuiuium vindemiæ, conuiuiū vindemiæ defecatæ, hoc est conuiuium lætum, & iocundum, plenum gaudio, & & exultatione, qualia solent esse tempore vindemiæ, & vbi littera nostra habet Conuiuium Vindemiæ, textus septuaginta interpretum, habet conuiuium lętitiæ, quia re vera eo tempore solent Vinitores magnopere congaudere, & lætari, & sibi inuicem gratulari: Solebant etiam veteres in signum letitiæ, & gratulationis conuiuijs, seu conuiuentibus apponere coronam ex floribus, quos anni tempus subministrabat, contextam præcipuè ex Rosis alijsque floribus, qui ebrietatem prohiberent, & caput nō grauarent, quas quidem coronas, seu coronulas nonnulli capiti, alij collo, quidā brachijs aptabant, vt est videre in antiquis marmoribus, Romæ incisis, & uelut etiam ex Cicerone in Verrem oratione quinta facilè est uidere; Neque.n. id est ualdè alienum, ab usu nostro, quando ex sacris litteris habemus signanter Ecclesiastici 45. eas apponi his, qui sunt grati, & probati coram Deo, legitur.n. sibi, corona aurea super caput eius, & ps. 8. gloria, & honore coronasti eum, & psal. 20 posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso, sed de huiusmodi corona imposita capiti beatorum, alijs dicemus.

Eccl. 45.

Nos autem non coronam, sed uarios flores, & frondes super mensam apponi iubemus, undequaq; dispersos, tùm propter odorem, tùm propter hilaritatem, & oblectamentum ipsorum conuiuantium. Sicut itaq; parabantur: conuiuia, & nunc quoquè, ut plurimùm pręparari, & adornari uidemus; non autem, ut corona capiti imponatur: quia, ut docet Tertull. lib. de Corona militis, corona capiti super posita ex herbis, rosisq. & floribus nihil confert capiti. Ita ut non solum uestes, quibus indutos esse oportet conuiuantes; uerum etiā quæcumq. alia ibi ad rem conferentia, gaudium, & exultationem referre, & insinuare necessum est. Nec te perturbet dictum illud Salomonis dicentis, melius est ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij; loquitur enim de Conuiuio illo in quo nullus est Dei timor, neq; ulla ratio pudoris, & uerecundiæ, sed obscena omnia, turpia, ac profana, & non de Conuiuio, de quo hucusque sumus locuti.

Eccl. 7.

Reliquum est nunc, ut compleamus omnia, quæ ad honesti Conuiuii rationem spectant uideamus, qui debeant esse ministri horum conuiuiorum. Primum quidem cauendum est, & diligenter curandum, siue obseruandum, ne maioris sint præcii, & existimationis ministri ipsius conuiuii, quam quibus ministratur: Nam, ut dicit Saluator noster apud Lucam cap. 22. maior est qui recūbit, quam qui ministrat, & alibi inquit, Non est seruus maior Domino suo, sic quidē fieri decet in omnibus cōuiuiis, contingit tamē aliquando haberi quędam Conuiuia, ut pura in celebratione nuptiarum, uel quorundam solemnitatum, aut missarum, aut festi dierum, aut alicuius rei uehementer exoptatæ, ut ortus cuiusdā Principis, aut creatio noui Pontificis, seu ob celebrem uictoriā de hostibus obtentam quibus in Conuiuiis ministri sint longe digniores, & pstantiores, quam qui recumbunt, nemo enim est, qui nesciat quibusdam in Cōuiuiis, ubi pauperes, & egeni, atque prorsus mendici ad manducandū conuocārur, pastores Ecclesiarum, & principes, quiq. sunt primi apud eos, ministrare, & & inseruire infimæ sortis hominibus. Nonne palam est omnibus, Summum Pontificem Vniuersalis Ecclesiæ præsulem, & epm feria quinta maioris hebdomadæ, quo saluatorem nostrum cuius vices gerit, imitetur singuloquoq; anno lauare pedes pauperū, & suis ipsius manibus eosdē pascere, & cibare, quemadmodum in actibus Apostolorum cap. 6. legitur sanctissimos Dei Apostolos ministrasse mensis pauperum, & viduarū, quod cum postea viderent, magnū præbere impedimentum ministerio verbi Dei, factum fuit decretum illud, vt quidam præellent ministerio verbi, reliqui verò ministrarent mēsis; dixerunt enim Priores illi antistites & antesignationi Saluatoris discipuli, non est equum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis, propterea statuerunt alios, vt subirent hoc onus; nonne ijdem Xpi disci-

Ioan. 13.

Act. 6.

discipuli dum ex septem panibus, & totidem pisciculis satiauit quatuor millia hominum, & alia vice ex quinq; panibus ordaceis, & duobus piscibus quinq; millia, ipsi inquam discipuli Christi ministrabant illis turbis quæ sequutę erāt Iesum. Dicimus itaq. ex inueterata, & laudabili consuetudine, aut ritu quodā communi, Ministros conuiuiorum longe minoris conditionis debere esse, quā qui fuerint inuitati, tametsi ob aliquam iustam, & rationabilem caussam, secus aliquando fieri contingat, mox diximus. Non loquor de Ministris, qui solebant adhiberi in conuiuijs Romanorum, & nunc quoq; in Conuiuio multorum principum, & aliorum hominum, in quibus ministrabant pueri, ætate pares, præciosa veste ornati, potiusquam vestiti, atque etiam Puellæ, vt ex Virgilio colligitur Aeneidos primo, vbi ait, quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo, iura penum struere &c. & sequenti versu, Centum aliæ, totideq; pares ætate ministri, qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant. Et referunt, qui obseruarunt, in marmoribus Romæ passim videri puellas ministrātes, mensis: Non loquor inquam de hoc genere conuiuiorum, & huius generis ministrorum, sed loquimur de Conuiuijs honestis, & Religiosis, in quibus iuuenes, honesti, moribus compositi, & oī laude digni ministrare consuescūt. At si volumus loqui de Conuiuijs quibusdam admirabilibus, vel summè admirandis, quæq. non ita apud homines crebro fieri videntur. In quibus quidem Deus omnipotens summe bonus, & conseruator omnium præfectus est Aucthor, & Architriclinus, in his quidem reperiemus, fore ministros longè superiores his, quibus ministratur, & tantò illis superiores, & eminentiores, quantò cœlum distat à terra, & quantū lenta solent inter viburna cupressus. Qui enim poterit umquam cōferre maiestatem, & sublimitatem Dei ad quos vis hominum, vt cumq; probos, & Deo commendabiles, & nihilominus ex sacris literis didicimus, eundem Christū filium Dei in hunc mundum venisse nō vt imperaret, nō vt ei ministraretur: sed vt ministraret, & tales quoq; voluit, & præcepit suos discipulos esse futuros, quemadmodum ipse dixit loco paulò ante adducto, dum inquit reges gentiū dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos benefici vocantur, vos autem non sic, sed qui maior est in uobis fiat sicut iunior, & qui præcessor est, sicut ministrator, & subdit; ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat, En vides quāto maior sit, qui ministrat, quàm ij, quibus ministrat, & absq; vlla collatione longe maior, quàm sit Coelum ipsa terra. legitur etiam apud Lucam 12. se ministraturum seruis illis, quos cum venerit inuenerit vigilātes. Verum est tamen, quòd maximus iste Architriclinus, postquam expletis ieiunij quadraginta diebus, & quadraginta noctibus coepit esurire, atque ideo magnopere cupiebat recreari, accesserūt Angeli & ministrabāt ei Matt. 4. sed quibusdam alijs illius seruis, atq; ministris, & eidē quam maximè gratis, & acceptis alia ratione ministrari iubebat: legimus enim, quod Danieli existētu in lacu leonem, per Angelum suū subministrari fecit prandium: Nam dū Abacuch ferret prandium suis messoribus, apprehendit eum Angelus Domini in vertice eius, & portauit eum capillis capitis sui, posuitq; eum in Babilonem super lacum in impetu spiritus sui, & dedit ei prandium dicens; Daniel serue Dei tolle prandiū, quod misit tibi Deus: *Dan. 14.* Præterea, cum Helias, vt fugeret iram, & persecutionem Regis Achab, & lateret in torrente carith, nec haberet, quod manducaret, Corui iussu Dei deferebāt ei panem, & carnes mane, similiter panem, & carnes vesperi, & bibebat de torrente 3. Regum 17. Sic etiam Paulus primus Heremi cultor, speluncam habens in inferiori thebaide, palmarum fructus, vt supra diximus, ab initio comedebat; deinde dimidiatum panem, quem illi quotidie coruus ministrabat. Cum autem ad eum inuisendum accessisset Antonius, Coruus attulit integrū panem, quemadmodum paulo ante diximus, vt scilicet ambo pariter recrearentur in Domino, & in potentia vir tutis eius. Honophrius enim quem su-

pra diximus herbis,& bacchis Siluestribus fuisse contentum dimidiatum panem quotidie cælitus assumere dicebatur D. Blasium Sebastensem Episcopum, cum Diocletiani persecutionem effugeret, aues aluerunt, dum iuuentus ab eius persecutoribus, in Christi cōfessione vitam finiuit, vt restatur M. Marulus lib.4. cap. 2. Egydius Abbas ad Rodani Ostia latebram sibi erigens, triennio nulli cognitus à cerua lac præbente nutritus est. Erasmus quoq; Eps, Diocletiani persecutionē fugiens in Mōte Libano à Coruis pascitur,& ab Angelis visitatur. Feræ et Siluestres deposita ferita te illi blandiuntur. Menna Heremita ab Apibus fuit enutritus,& plures alij quos enumerare longum esset.

At si loquamur de Prophanis, plerique etiam leguntur ex Ethnicis enutriti à feris, sed quæ sit illis fides adhibenda cæteri diiudicent. Communis enim & recepta omnium sententia est, Romulum,& Remum infantes à Rhea Syluia virgine Vestali, iussu Amulij in Tiberim proiectos, fuisse à Lupa seruatos,& enutritos: fertur etiam Iouem à Capra fuisse educatum, uti Politianus his versibus videtur innuere dum inquit. Siquidem Cretea fertur in Ida, Capra Iouem puerum fidis aluisse papillis; & Silutus lib. 14. ait Poliphemum Ciclopem nutritum fuisse à Lupa, quosdam ab apibus, nonnullos à formicis, & plerosque ab Apibus, vt dictum est. Multa alia possunt afferri exēpla eorum, qui à varijs, & diuersis animalium generibus dicuntur fuisse enutriti, sed re vera me pudet illos recensere, quòd scilicet ij fuerint ministri tot clarissimorum virorum, quæ vera sint, nec ne, aliorum esto iudicium: At de his quæ Nostra sunt, & de quibus dubitare nō licet, cōcludamus, quòd Deus, qui dat Iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocātibus eum, potuit etiam per eadem animalium genera, tamquam per instrumenta suæ virtutis, & potentiæ, & per se ipsum absq; vllo patrocinio, seu adminiculo pascere quoscumque velit in maxima necessitate constitutos, eos præsertim, qui pro sui nominis defensione magna pericula subierunt & multis uitæ discriminibus exposuere se se, tales quippè decuit seruos Dei habere ministros, & de conuiuio honesto, ac religioso, satis hucusquśq; dictum sit.

Caput Septimum.

Neque erit præter rem in fine huius opusculi repetere ea, q̄ diximus à principio, & quæ obseruari solent post conuiuia, iuxta diuersarum gentium mores. In conuiuio enim huius generis, de quo sumus locuti diximus ex sententia D. Ioannis Chrysostomi, quòd conuiuium, quod a precatione incipit, debet etiam in precationem desinere, vbi n. precatio, & gratiarum actio, eò sancti spiritus aduenit gratia; abiguntur Demones, & omnis aduersaria potestas discedit, atq; aufugit. Proinde oportet tàm in initio, quàm in fine conuiuij gratias agere Deo ob hanc præcipuè caussam, quòd quemadmodum diximus à Principio nō facilè prolabimur in ebrietatem, & in ludos, ac sermones lubricos, & malè olentes, corrumpunt enim bonos mores, colloquia mala, protulimus in principio huius narrationis exempla multorum, qui posteaquā fuerunt refecti, benedicebant Dominū & gratias agebat Deo de acceptis beneficijs, id quod ex more, & vetere instituto faciunt perpetuò Religiosi, & serui Dei, quod etiam fuit prædictum à Dauide, cum d. edent pauperes,& saturabūtur: & laudabunt Dominum.

Caput vltimum.

Hucusque sumus locuti de conuiuio honesto & Religioso corporaliter incundo, consentaneum existimo de eodem secundum methaphorā, coram aliquid afferre: conuiuium autem istud rum fit cum uires, & potētiæ rationalis animæ mutuo se ipsas complectuntur, & spirituali quadam iocunditate inuicē recreantur, vnde Diuus Tho. appellat ipsum cōniuium nobilis conuersationis. Cuius conuiuij hæc tria sunt fercula, seu cibaria. Innocētia. Pœnitentia. Et Misericordia, debet enim

anima,

anima, dum viget in corpore, custodire innocentiam iuxta illud Psalmi Custodi innocentiam, & vide equitatem; Et si forte anima innocentiam perdiderit, mox per penitentiam debet restitui, & reparari secundum illud Thob. 2. manducare panem in luctu, & timore vel tremore memorans serui sui, & hoc secundum ferculum magnopere necessarium est & opportunum; vt autē conuiuium sit plenum, & exuberans, oportet secum habere misericordiam iuxta B illud Prouerb. 11. Bene facit animæ suæ misericors: hæc pauca desumpsimus ex D. Thoma Opusc. 58. cap. 19.

Sequitur modo tractatus de cōuiuio A diuino, quod quidem trifariam diuidimus videlicet in prandium, in postmeridianum epulum, siue merendam, & deniq. in ipsam cęnam, quæ est vltima refectio totius diei, prima quidem refectio, quæ fit in prandio, perficitur in anima, vel eam Deus per animam facit: Secundā refectionē facit Ecclesia, vel eam fieri procurabit, & instituet ac iubebit ipse Deus. Postremam vero faciet Deus, cum venerit in sede Maiestatis suæ, vt B reddat vnicuiq. secundum opera sua, & de his consequenter tractabimus Dei optimi auxilio ad laudem suæ Diuinæ Maiestatis, & consolationem bonarum mentium. Amen.

DE CONVIVIO
TRACTATVS TERTIVS.

Qui est de Conuiuio Diuino.

CAPVT PRIMVM.

Vbi explicatur intentio Authoris, & diuiditur præsens tractatus in duas partes. Quarum quæque diuiditur in tres aut quattuor partes: seu particulas expositis &c.

Expeditis vt potuimus A duobus prioribus de cōuiuio tractatibus, de cōuiuio inquām profano, deque conuiuio honesto, ac religioso, reliquū est postremo loco agamus de cōuiuio diuino, vt quod primum fuerat in intentione vltimum locum habeat in executione. Conuiuium itaque diuinum bifariam & ipsum potest sumi, proprie videlicet & metaphoricè, proprie quidem vbi ferculis corporalibus, & sensibilibus conuiuae refici solent: metaphorice verò & trāsumptiue vbi reficimur cibis spiritualibus; id quod trifariam potest contingere, vel refectione quadam morali, aut pabulo allegoricè sumpto, vel eodem accepto iuxta anagogiam, quod quidem expresse August. lib. 83. q.q. 61. vocat conuiuium extremum.

Conuiuium diuinum bifariam.

A Conuiuium autē huius generis priori significatione sumpiū, videlicet cum corporaliter pascimur, ac reficimur nō fuit a Christo Domino adhuc interris existente reiectum, sed frequenter instructum ac celebratum, qui quidem cum esset Deus, & homo, actiones, & opera, quę ab eo emanarunt tum diuina tum humana extiterūt; atque ideo non incongrue conuiuium ab eodem celebratum potest diuinum nuncupari, & B mea quidem sententia, diuinū potius q̄ humanum: eiusmodi autem genus conuiuij tribus vicibus citra omnem cōtrouersiam legit fuisse ab eo celebratum. Primū quidē, secus mare Galileæ quod est Tyberiadis; de quo oēs Euang. concorditer meminerūt fuit celebratū. Alterū de quo Matth. & Marcus tantū loquntur. Marcus quidem 8. c. Matth. vero 15. In hoc qdē conuiuio quatuor millia hominum exceptis paruulis, & mulieribus

ribus ex septem panibus, & paucis quibusdã pisciculis fuere refecti. In priori verò quinque millia hominum præter paruulos, & mulieres ex quinque panibus hordeaceis duntaxat, & duobus piscibus fuere saturati; adeo quod ex paucioribus panibus plurimi, ex pluribus verò panibus longe pauciores fuere cibati, magna quidem, & impenetrabilia sunt iudicia Dei, & ininuestigabiles vię eius, ex paucioribus ferculis multo plures quàm ex multis fuerunt saturati.

Postremũ & honorabile conuiuium, summisq. laudibus, & encomijs extollendum, ac celebrandũ, ab eodem Christo Domino filio Dei, & filio hominis instructum, ac designatum legitur apud Ioannem cap. 13. quod quidem fuit celebratũ ante diem festum Paschæ cum iam venerat hora vt ex hoc mũdo transiret ad patrem, monẽs nos, vt sicut ipse transiuit ex hoc mundo ad patrem, ita nos trãseamus a vitijs ad virtutes, nam (vt refert Euangelista Ioannes) cum in illũ vsque diem dilexisset suos, qui erãt in mundo, vsque in finem dilexit eos, vsque in finem scilicet proprium hoc est, suum ipsius transitum ad patrem, vel finem eorum, qui sunt, & erunt in quacunque parte vniuersi, hoc est ad ipsam beatitudinem.

Cur autem postremũ hoc conuiuium cęteris longè præstantius, ac excellentius haberi voluerit, suo loco dicemus. Nũc aũt pręueniendũ fore arbitramur, & tacitis quorũdã obiectionibus occurrendũ, qui plura fortassis Xpum Dñum habuisse conuiuia fuerint opinati, vt de conuiuio ꝙ pro nuptijs q̃ fuerunt factę in Cana Galileę ad quas fuit ipse vocatus, & discipuli eius, atque ẽt conuiuiũ illũ magnum factum in domo Leui, vbi erat turba multa Pharisæorum, Publicanorum, & aliorum qui cum Iesu, & discipulis eius discumbebãt, cuius meminit Lucas cap. 5. Plura etiam conuiuia leguntur apud Euangelistas vt habetur Lucæ 7 & apud eundem cap. 14. & aliud c. 19. cum scilicet introiuit in domum Zachei; & quod legitur factum ante sex dies Paschæ. Et pleraque alia. Sed nullum horum potest cõuenienter dici fuisse instructum, & peractum ab

A eo; propterea non potest iure sustineri fuisse conuiuia ipsius, quanuis eisdem interfuerit, & vna cum alijs discubuerit.

De prioribus ergo conuiuijs in quibus tot millia hominum fuerunt saturati nobis erit priore loco dicendum: & vt ordinate procedamus, examinandum prius nobis erit conuiuium illud, de quo omnes Euangelistæ loquuntur. Sed D. Ioannes fusius, & vberius quàm reliqui. secundo loco loquemur de eo

B conuiuio, in quo quatuor millia hominum extiterunt, de quo loquitur Matth. cap. 15. & Marcus cap. 8.

Caput secundum.

DE Authore huius conuiuij non est quod quicquàm dubitemus. Satis enim constat ex verbis Euangelij Dominum nostrũ Iesum Christum verum Deum, & verum hominem eius fuisse

C auctorem, quippe qui venerat in hunc mundũ vt cibaret, & saluaret nos, quiq. nullam vnquã prætermisit occasionem qua nos iuuare, protegere & modis omnibus fauere, & fouere nosceretur, nec verbo doctrinæ solum nos pascere, & erudire, & instruere animum sategit, verũ etiam corporis necessitatibus prouidere, nec passus est vllo pacto nobis aliquid deesse. Is ergo fuit auctor, & instructor huius conuiuij, nec penes hoc

D est quicquàm aliud dicẽdum. At si quæras vnde & qua causa fuit motus, facile respondetur, non aliunde profecto, nisi ob suam ineffabilem pietatem, & misericordiam, atque vt beneuolos nos redderet, & promptiores ad credendum his quæ ab eo dicebantur: nam cum nemo nisi volens alicui rei fidem adhibeat, opere precium est aliquo beneficio voluntatem attrahere, vt faciat, & imperet intellectui quo credat ijs quæ dicũtur,

E & fiunt. Subijt ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cũ discipulis suis loquens illis de regno Dei, sed non adeo cum illis sedebat, & loquebatur conuertẽs eos ad seipsum, quin etiam quandoque respiceret turbam assistentem, & passim ad se venientem ex omnibus ciuitatibus, oppidis, & villis quæ erant in ea regione vel circa: erant enim inquit Marcus

cap. 6.

cap.6. multi, qui veniebant, & redibant, A & pauperes quidem discipuli nec manducandi spatium habebant, quo eos pie, & humaniter exciperent, atque docerent. Felix quidem labor docentium, qui vt alios spirituali cibo reficiant, sibi ipsis corporalem victū subtrahere non curant. Sic profecto qui curam gerunt animarum oportet efficere. quauquàm per eos qui veniebant, & redibant mistice possunt intelligi qui conuertuntur ad Christum, & qui auertūtur ab eo Sed B ad litteram per hæc verba potest etiam designari concursus turbarum & vsitata quædam, & instabilis hominum conditio. Sed quia in hāc frequentiam, & concursum multorū haud dubiè vehementer laborabant Apostoli hos cohortando illos instruendo, & quosdā etiam increpando, propterea dixit illis Dominus, & magister venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum, quo monentur prælati, & aliorum præ- C fecti compati quandoque eorum ministris. qui opere, & sermone assidue laborantes promerentur interdum quiesce re, & præter quietem, suorum quando. que laborum recipere mercedem. omnis enim labor optat premium: Sic ergo dicendum est Dominum Iesum ob solam eius pietatem, & misericordiam, & ob ingens nostræ salutis desiderium eiusmodi cōuiuium instituisse; id quod expresse testatur Euangelista Marcus D dum ait. Et exiens Iesus vidit turbam multam, et misertus est super eos, quia erant sicut oues non habētes pastorem, lupi quidem erant qui tum in spiritualibus tum in temporalibus illis præerant. Nec te perterreat eū dicimus Christum fuisse misertū super eos; quoniam iam credimus, et fatemur eum fuisse verum hominem, sicut etiam verum Deum. quare consequens erat in eo fore misericordiam, et pietatem, pariter et po- E tentiam: sola enim bonitas (inquit August.) nihil profuisset esurientibus nisi affuisset etiam potestas.

Si quis autem quærat quam ob causam turbę iste Christum sequebantur. D. Ioan. mox respondet, quia videbant signa, quę faciebat super his qui infirmabantur. Et D. Marcus inquit. quod multi videntes Christum, & discipulos abeuntes, de omnibus ciuitatibus cucurrerunt illuc, & præuenerunt eos, ob eam causam quam diximus. Sed nota, quod non omnes, ad vnum ob eandem causam Christū sequebantur: quoniam ipsemet Christus testat᷑ apud Ioannem hoc eodem capite d. Amen amen dico vobis, quia quæritis me non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. Plerique etiam sequebantur eum vt caperent in sermone, & accusarent eum, vt habes Matth. 12. & Ioan. 8. de muliere deprahensa in adulterio. Quidam vt sanitati restitueret seruos, aut affines, vt fecit Centurio. *Matth. 15.* Matth. 7. & mulier illa egressa a finibus Tyri, & Sydonis. Nonnulli sequebantur eum propter sapientiam, & doctrinam quæ procedebat ex ore eius, sicut habes Matth. 7. & Ioan. 7. & dicebant nunquam locutus est homo sicut iste, & alij stupebant, & mirabātur dicentes; quomodo hic litteras scit cum non didicerit? Alij verò ob curiositatem, illum sequebātur, vt apud Matth 12. Magister volumus à te signum videre, qui tamen eum tanta signa fecisset corā eis, non credebant in eum, vt habes apud Ioan. c 12. Subijt ergo in montem nobilis, & excellens iste cōuiuator, vt se subtraheret a tumultu & perturbatione turbarum, & vt vna cum discipulis quiesceret pusillum, atque vt facilius, & melius perspiceretur ab omnibus, & loquens, ac docens, audiretur ab omnibus. Scribit enim Marcus quod existens in monte cepit illos docere multa; sicque dicitur ascendisse in montem velut in cathedram magistralē, & vt adimpleret quod *Esa. c. 60.* prædictum fuit per Esaiam c. 60. Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Syon. Et profectò satis opportunus est mons orationi, contemplationi, atq. etiam doctioni, & verbi Dei ministerio, cum is locus sit magis ab omni inquietudine semotus. Prætereo quòd volens instruere conuiuium prædictus erat ab eodem Propheta Esaia in monte illud peracturus c. 25. Postremo voluit *Esaiæ c. 25.* nos monere Christus Dominus si volumus cibo spirituali refici, & alios eodem cibo reficere, & eorum necessitatibus prouidere

prouidere ascendamus in montem, & A hęc terrena relinquamus.

Caput tertium.

POsteaq́ ex præmisis apparet quis fuerit auctor huius conuiuij de quo loqui proposuimus, & quam ob causam fuerit motus, opere pręcium est videamus qui, & quot fuerint isti conuiuæ: & quo in loco paratum fuerit istud conuiuium; & tertio loco quando fuerit coa- B ctum, & instructum: & verò hunc eundem historiæ contextum, & ordinem visus est seruasse Ioannes, vt scilicet de loco, & tempore quo factum fuit conuiuium, & postmodum de modo & ratione præparationis eiusdem.

Et quanquam ipse fuerit prius locutus de tempore. Nos tamen iuxta ordinem prædicam̃torum loquemur nunc de loco. Sed præstat nunc videre, qui, & quot fuerint conuiuæ. Dicimus ergo C hanc turbam tam multam, & frequentem quæ sequebatur Iesum abeuntem, & loca deserta, & solitaria petentem fuisse coactam ex Iudęis, & gentibus, quamuis, non omnes ob eandem causam, ita vt maior pars pro corporis beneficio quam pro salute animæ consequenda fuerint eum sequi. Erant præterea plurimi horum, qui Christum sequebantur homines pauperes, & ęgeni, quoniam (vt ait Marcus) pedestres de omnibus ci D uitatibus concurrerunt ad eum, & præuenerunt eos. Multiplicatę enim sunt infirmitates eorum, propterea accelerauerunt vt habetur ps. 15. Et quemadmodum de Christo Domino prædixit Esaias cap. 6. eum dixit. tunc mirabitur & dilatabitur cor tuum qñ conuersa fuerit ad te multitudo maris idest multitudo populorum, qui nauigant hoc mare magnum, & spatiosum: & re vera eum isti non in curribus, aut equis, vel alio E genere iumentorum sed proprio labore pedum illuc encurrissent, pedestres erant, & maximam se suæ salutis curam habuisse demostrarunt: ex quibus verbis eliciunt quidam exponentes discipulos non aliam maris, aut Iordanis ripam nauigio pertransisse, sed proxima eiusdem regionis loca adijsse, quia secus non potuissent gentes illę pedestres illuc peruenire, ne dum pręuenire. Docemur & nos si volumus Christum sequi, non ocio torpere, neque laboribus indulgere, modo velimus sectari eos, qui sana doctrina, & bonorum operum exemplo possunt nos instruere, & viam salutis nobis præmõstrare. Ingens profecto dedecus est, ab illis turbis nos vinci patiamur, quæ maiori ex parte erant ignare, & valde socordes præceptorum Domini.

Psal. 15. *Esa. cap. 6.*

Hi fuere conuiuę huius de quo loquimur conuiuij. Quot vero fuerint Marcus, & Matth. dicunt fuisse quinque millia virorum, & Mattheus addit exceptis mulieribus, & paruulis: Lucas verò ait fere quinque millia: Ioan. autem quasi quinque millia, & nihil vltra addidit ab his duobus. Vbi etiam notandum quod per viros non sunt intelligendi quicunque homines, & cuiuscunque ætatis. Sed hi tantum qui attigerũt vigesimum annum, & aliquid vltra, vt colligitur ex lib. Numer. cap. 1. qui scilicet sunt *Num. c. 1.* idonei arma ferre, & ad bella procedere; sed re vera multo minores est reperire huius roboris, & potestatis: legitur enim de Beato Martino ꝙ quindecim annos natus in militiam profectus primũ in Constantij deinde in Iuliani exercitu militauit. Porrò quod attinet ad numerum eorum qui hic describuntur non existimes sacros Euangelistas qui vno, & eodem spiritu loquebantur sibi inuicem aduersari, & non esse concordes, propterea quod aliquis refert quod alter subiicit, aut prætermisit: Nam (vt inquit August.) non oportet quenquàm moueri, si quod ab vno dicitur ab alio prætermittitur. immo idem 2. lib. *Aug. de cõsesu Euãg. lib. 2. c. 24.* de cons. Euang. cap. 24. inquit eum modica varietate verborum, magis confirmari veritatem rerum. Sic etiam si vnus eorum diminute loquatur, vel particula minuente vtatur, vt ferè, vel quasi, alter verò simpliciter, & absolute, parum refert, quoniam vt vulgo dicitur, quod parum distat pro nihilo distare videtur. In magnis enim numerorũ supputationibus (siquid parum desit) nihil refert; quanquàm aliqui velint in textu Gręco non reperiri eiusmodi particulas minuentes.

ßnentes. De mulieribus verò, & paruulis nihil est locutus Ioannes qui plus cæteris retulit hoc insigne miraculum. Sed neque reliqui præter Matthæum; at non mirum, quia consueuit scriptura (dicunt aliqui) virorum tantum meminisse. Sed ego non facile adhereo huic sententiæ, neque probo quod aliqui dicunt, quod si paruulos, & mulieres nominasset, hi forte multo plures quàm viri fuissent, arbitror itaque ego multitudinem paruulorum, & mulierũ nequaq̃ maiorem fuisse numero virorum. Quoniam (mea quidem sententia) nunquam ab Euangelistis fuisset ꝑtermissam. Dicamus ergo cum D. Augustino quod ex hac varietate verborum, rerum autem concordia salubriter nos doceri nihil quærendum in verbis, nisi loquentium veritatem, cui demostrandæ inuigilare debent omnes veridici scriptores, cum de homine, vel de Angelo, aut de Deo aliquid narrant. Matth. enim dixit præter quinque millia hominum affuisse etiam paruulos, & mulieres. Ipse dixit hoc, quod proculdubio non dixisset, si minus verum esset. Alij non dixerunt, igitur non est verum, negatur consequutio. Sat enim est quod non contradixerunt: Augustinus 83 q. quæst. 61. dixit Matth. meminisse parnulotum, & mulierum vt ostenderet in ueteri lege fuisse infirmos, & imbecilles ad seruãdam legem, qui notantur per mulieres, fuisse etiam homines uanos, & incultos qui notantur per paruulos: Infirmus est. n. sexus muliebris ad actiones, & facilis ad lusũ pueritia. Nõ exprimit aũt quotus sit numerus illorũ qa nõ sunt digni vt numerent: et ꝑterea stultorũ infinitus est numerus: Mistice uero puto non absque misterio quinque millia hominum, & non plures, aut pauciores nominatos fuisse, et interfuisse huic conuiuio: ut indicaret, aut innueret numerũ saluandorum, qui ante consummationem seculi sunt saluandi. At in consummatione sęculi tunc erunt decem millia, idest erit completus numerus saluandorum, qui numerus exprimitur per numerum denarium, qui est numerus completus, et perfectus. D. autem Augustinus super Ioannem, dicit populũ istum quin- *D. August. sup. Ioan.*

A que millium uirorum significare populum sub lege constitutum, quæ quinque libris Moysi cõtinetur, sicut & quinque porticus in quibus iacebat multitudo magna languentium, qui significabant quinque libros Moysi, potest etiam dici per quinque millia uirorum subintelligi posse innumerabiles uiros, qui futuris temporibus sequentur Christum sicut per quinque uirgines inqt Aug. sup. ps. 49 intelligunt innumerabiles uirgi-
B nes: aut per quinque millia uirorum intelligas circunscribi ab Euangelista significanter quoscunque homines qui præcesserunt Christum per quinque ætates quæ præcesserũt sextam ætatem in qua Christus fuit incarnatus. Alij alias adducunt rationes huius determinati numeri. Sed non est præsentis negotij ista fusius ꝑtractare, satis sit nobis hucusq. assignauisse quot fuerint in hoc admirabili conuiuio conuiuantes; id quod
C maxime in huius rei tractatione uenit considerandum quo declarato superest uidere de loco in quo fuerit celebratũ.

Caput quartum.

Dicit enim Matth. cap. 14. sui Euangelij Christũ audita morte Ioannis Baptistę in locum desertũ seorsum fuisse profectum, atque ibi tantam turbam pauisse sic etiam Marcus cap 6. At
D Lucas magis exprimit locum huius apparatus. Inquit enim quod Iesus tunc idest audita nece Ioan. Baptistæ assumptis discipulis suis secessit in locũ desertum qui est Bethsaida. Sic enim legunt aliqui. Sed in Biblijs magis correctis, et nuper excussis legitur Bethsaidæ, ut innuat desertum illum, quo secessit Iesus esse in agro seu teritorio ipsius Bethsaidæ, non aũt esse ipsam Bethsaidam, sed ad illud oppidum pertine-
E re quod secundum omnes dicebatur esse Patria Andreæ, Petri, et Philippi Apostolorum propè stagnũ Genazeret. Dicitur ergo desertum illud esse Bethsaidę quemadmodum lacus Trasymenus, qui est in agro nostro Perusino dicitur lacus Perusię. Cur autem Christus Dominus audita morte Ioannis secesserit in eum locum, fortassis non esset opus exquirere. *Desertum Bethsaidæ fuit locus conuiuij.*

acquirere. quoniam sufficit nostro instituto, & intentioni nostræ iam expositę explicare locum in quo factum fuit illud conuiuium. Verum vt lectoris animo aliqua ex parte faciamus satis, dicemus (vt alij) eum nullo metu mortis illuc profectum, quia nondum venerat hora eius, & vita, & mors erat in manu sua. Sed ideo secessit, vt cederet furori Herodis, & ne præberet illi occasionem in eum ipsum, & in quenq̃ alium seuiendi. Et ideo accurate Euangelista dicit, secessit in desertum, non ait. Fugit quãquàm cognouisset quod turbe volebant eũ facere regẽ dicit. Ioan. quod fugit in mõtem. Sed vt verius loquamur, & certiorẽ causam afferamus, dicemus vna cum D. Marco, idcirco in desertum locum Dominum secessisse, vt vna cum discipulis suis, qui nimio labore erant fatigati requiesceret pusillum. Adde vt facilius, & commodius tanta populi multitudo instrui posset, & recreari. Quandoquidem locus parum latus, & nimis angustus non erat capax tãtę multitudinis. Dicit Chrysostomus illuc secessisse, vt nemo illum sequeretur: vel vt absque vlla suspitione fieret hoc miraculũ ne scilicet aliquis crederet ex aliquo castello propè existẽte allatum esse tantum panem. At si velimos hæc Domini acta referre ad mores, dicemus, quia omnis Christi actio nostra & instructio voluisse nos suo hoc exemplo monere ne in parandis conuiuijs simus nimium soliciti aulas, & atria aut etiam pomeria nimium speciosa ac delicata quęrere, & eligere cum videamus illum cuius est terra, & plenitudo eius locum desertũ elegisse, locum inquam desertum, & destitutum hominibus, ac domesticis animantibus, sed bestijs, ac serpentibus, & feris immanibus oppletum, atque refertum, & vbi nullum extat vel animi solatium, vel oblectamentum Hoc enim manifestum est, nanque referente Marco Euangelista cap. 1. sui Euangelij. Dominus ipse noster dum post baptismum ductus a spiritu in desertum concessisset, nullam aliam præter Angelos, quam cum bestijs habebat societatem. Sic enim legitur eo loco. & erat in deserto quadra-

A ginta diebus, & quadraginta noctibus, & tentabatur a Satana, eratque cum bestijs. At nos cum volumus conuiuare præter domos, & palatia satis ampla, & spatiosa, & mirificè admodum adornata, & exculta, quærimus societatem nobilium virorum, ac mulierum, vbi omne genus temporalis gaudij, & lætitiæ capiamus, vt tunc impleatur quod dixit Propheta ps. 65. Pinguescent spetiosa deserti, & exultatione colles accingen-

B tur. Confundantur homines, confundantur qui Christũ Dominum profitentur, qui tot superfluos, & inutiles sumptus in hisce rebus futilibus, & vanissimis suam omnem curam videntur impendere. Sed dices (habenda est ratio personarum.) Admitto sed non omnibus datum est adire Corinthum. Qui enim sũt tenuioris fortunæ si velint erga proximum charitatem vllam exercere, aut vrbanitatis officium, medio-

C cri sint contenti apparatu Sed petamus desertum idest hunc mundum vna cum Christo, quod quidem licet sit malum, horribile & tremendum, Deus tamen miserebitur nostri, & consolabitur nos per spiritum suum, & mittendo ad nos prædicatores verbi sui, & faciet cũ tentatione prouentum vt possimus sustinere; & tunc verè (vt dicit Augustinus super eundem ps) pinguescent spetiosa deserti, & colles exultatione accin-

D gentur. Hæc pauca diximus vt satisfaciamus his, quibus cure est scire. cur Dominus secesserit in desertũ qui etiam si voluerint cęlestis alimoniæ participes esse, secedent in desertum idest segregabuntur a consortio populorum, & euitabunt innumeras occasiones peccatorũ Sic docet Ambrosius. voluit etiam inquit Aug. in deserto pascere turbas, & ibi cõuiuare, vt ostenderet nos quandiu sumus in spe promissionis illorum bo-

E norum, quæ nondum videmus, per deserta duci cõsolante nos in sanctis scripturis, vel per eas verbo Dei. Est alia consideratio penes ea q̃ habentur apud Marcum, & Lucam propter loca, quibus circumscribitur istud desertum, in quo Deus operatus est tam grande miraculum. Cuiusmodi sunt mare Tyberiadis, Bethsaida, & stagnũ Genezaret,

quam

quam considerationē nos libenter prætermittimus, quia non multum confert nostro instituto, sed quis de his omnibus velit exactam cognitionem, & ab omni difficultate liberam, & immunem, legat annotationes Illustrissimi Card. Toleto super Ioannem, & erit sui voti maxime compos, & ab omni difficultate semotus.

Caput quintum.

Quo tempore fuit peractum istud conuiuium. QVando aūt, & quo tempore quod tertio loco fuerat nobis propositum factum fuerit istud conuiuium, scribit Ioannes scribunt & alij, sed non eodem modo.

Dicit.n Ioan.c.6.sui Euang. hoc fuisse prope Pascha Sic.n. ait erat proximū Pascha dies festus Iudęorum. Qui sint dies festi Iudęorum meminit me scripsisse in expositione primi capitis huius libri. Dicit Lucas. cap.9. hoc fuisse peractū postqnā Christo relata fuere quæcunq. Herodes opinabatur de ipso Christo, & quod cupiebat videre eum. Tunc enim discessit a Ierusalem vna cum discipulis, & profectus est in locum desertum, qui est Bethsaidæ. Matth verò, & Marcus dicūt quod Iesus audita a discipulis morte Ioannis Baptistę secessit in nauicula in desertum locum Nulla tamen est repugnantia inter hos sacros Euangelistas; quanuis enim dicat Ioannes id contigisse prope Pascha, non existimes sub idem temporis Ioannē fuisse decollatum . quoniam multum temporis inter hūc diem festum de quo loquitur Ioannes, & necem Ioannis Baptistæ intercessit. Nam Ecclesia celebrat, & meminit ipsius decollationis multo antea quam fuerit peractum istud miraculum de quo loquimur. Neque enim quam primum fuit decollatus Ioannes, discipuli retulerunt, sed neq. etiam dum Herodes loquebatur de Christo, & cupiebat videre eum: sed aliqui secus opinantur vt D. Aug. & Tho. super Matth. Vt ergo distinctè, ac resolute hæc declarentur, & omnis difficultas excludatur. Dicimus prius, fuisse decollatum Ioannem, & suis a discipulis eius cadauer sepulture datum. Deinde post aliquod

A tempus id fuit relatum, & nūciatum Christo. Interim eodem Christo Domino multa signa, & miracula faciente cum ad Herodis notitiam perueniret suspicante eo, vel ita dicente Ioannem, a mortuis surrexisse, & obid cupiente videre Chr stum fortassis vt occideret, & aliquod flagitij perpetraret, multi ex discipulis Ioan. & sui accesserunt ad Christum. Hæc omnia ipsi retulerunt, quibus a Christo auditis, post aliquot dies

B abijt trās mare Galileę quod est Tyberiadis. Sic enim habet Marcus. occiso Ioanne Baptista, & corpore eius in monumento posito conuenientes Apostoli ad Iesum, renunciauerunt ei quæ egerunt, & docuerunt. egerunt (inquam) hoc est sepelierunt corpus illud, & multa miracula operati fuere, & docuerunt idest prædicarunt, & euangelizarunt verbum Dei No igitur immediate post Ioannis Baptistæ decollationem Chri-

C stus secessit in desertum, sed multos interim in alijs operibus perficiēdis dies, & menses fuisse consumptos. Sed neque existimes hoc festum Pascę quod erat proximum parrationi huius ingētis miraculi illud fuisse, in quo Christus Dominus tanquā agnus immaculatus fuit immolatus. Sed iuxtà supputationem temporum, quo uariæ, & multæ actiones contigerunt, annus intercipitur ab eo tempore quo fuit decollatus Ioānes

D & patratum istud miraculum. & hoc est secundum Pascha cuius meminit Ioannes Euangelista post miraculū nuptiarum. Credimus ergo ex his satis manifestum esse, & patefactum tempus quo fuit factum præsens miraculum, & huiusmodi conuiuium celebratum. Sed dices. quomodo potuit Christus eum proximum esset Pascha cui oportebat ex legę illum interesse ab Hierusalem secedere? Potest multifariam responde-

E ri. Primum quia qui condidit legem poterat etiam ex iusta & rationabili causa eam soluere pietas enim est quandoque tam efficax ut ei cedat religio Præterea excusantur ab obseruātia legis, & huius præcepti qui habent graues inimicitias, & hostes ualde infensos, ut erat Christus, quem quærebant Iudęi interficere, dicit Teodoretus quod non curauit *Theodoretus.*

Christus

Christus legem soluere, quia aduenien-
te veritate cessat omnis figura; & quod
legibus non subijciuntur qui legalia fe-
D. Thom. sta sunt perfecturi. D. Thomas inquit
quòd Christus erat Deus, & homo. in-
quantum homo subiectus erat legi, vt
Deus, supra legem. Vt ergo se homi-
nem ostenderet seruabat aliquando le-
gem, vt vero Deum se ostenderet legem
soluebat. Præterea si quis quærat cur
elegit hoc tempus ad patrandũ hoc mi-
raculum, & tam solemne conuiuium,
Respõderi potest diuinæ voluntatis nul
lam posse causam assignari, quia ipse est
sua voluntas, suum velle, & suum ope-
rari, præsertim si loquamur de operibus
intraneis. Verum quia nihil absque mi-
sterio eundem operari credendum est,
dicere forsan poterimus, ipsum elegisse
hoc tempus, quod est propè Pascha Iu-
dęorũ quod est tempus refectionis gau-
dij, & exultationis; & deinde, quoniam
cito futurum erat tempus, quo ipse tran
siturus erat ex hoc mundo ad Patrem,
vt & nos cogitemus aliquãdo nos factu
ros hunc transitum, si tamen secuti eri-
mus ipsum Christum in desertũ vsque,
& refecti fuerimus pane cęlesti. Tribus
inquam vijs, ac semitis oportet eundem
sequi videlicet fide, spe, & charitate,
quod vt facere possimus, rogandus est
Deus, & dicendum ei. Per tuas semitas
duc nos quo tendimus ad lucem quam
inhabitas.

Caput sextum.

Posteaquam in pręcedentibus expli
cauimus quæ admodum necessaria
fore putauimus ad ineundum aliquod
conuiuium, & ea ferè omnia in hoc Do-
mini conuiuio a sacris Euangelistis fuis
se nobis demonstrata, verbi gratia, quis
sit auctor conuiuij. qui & quot sint futu-
ri conuiuę quove loco conuenienter fie-
ri debeat, & quando; consequens fore
duximus in eodem ineundo conuiuio
inquirere, vt rite instruatur, & ni-
hil planè ad eius perfectionem, & com-
plementum: desit, videre inquàm
quę fuerit eius præparatio, quæ da-
pes, & fercula fuerint illic præposita;
quive ministri. Eiusmodi ergo prima

A fuit præparatio quòd auctor ipse conui
uij omnium primus, qui iam subijt mon
tem vna cum discipulis vt ipsi quiesce-
rent pusillum, atque interim ipse doce-
ret eos multa, & loqueretur de regno Dei,
id quod sępe aliàs in monte fecisse legi-
tur cum sublenasset oculos, quos iam
demissos, & pudice tenuerat, neque huc,
aut illuc vagabatur, aut dirigebat sed
solos, quos docebat discipulos intue-
batur, ad se conuertens corda eorum,
B cum (inquam) subleuasset oculos, & vi-
disset, quia multitudo maxima venit ad
eum, descendit de monte, & venit illis
obuiam, & placidè excepit eos: vbi vi-
dere est, quam benignus, & misericors
fuerit ipse Saluator excipiẽdo fatigatos,
docendo inscios, sanando ægrotos, re-
ficiendo ieiunos, & quantum ipse deuo-
tione credentium delectetur. Cumq;
per totum illud temporis spatium mul-
ta docuisset, & vt dicit Marcus c. 6. lan- Marc. c. 6.
C guidos curasset, dies cepit declinare, id
quod præsignabat mortem Christi, qua
post annum erat moriturus. & cum iam
hora multa fieret, accesserunt discipuli
ad eum dicentes: desertus est locus iste,
& iam hora præterijt; dimitte illos, vt
exeuntes, in proximas villas, & vicos,
seu castella, quæ circa nos sunt emant
sibi escas, quia hic in loco deserto su-
mus: Quibus verbis demonstrabant A-
postoli naturalem quandam pietatem,
D & misericordiam erga illam multitudi-
nem, non parum ęgre ferentes quod fa-
me laborarent, & remanerent inanes,
& vacui. neque vnde pascerentur habe-
rent: Rogabant ergo Dominum Iesum
vt illos dimitteret; quanquàm his ver-
bis ostendebant se parum fidere, ac me-
mores esse potentiæ, ac benignitatis sui
præceptoris. Tunc dixit illis Christus
qui dat escã omni carni, qui etiam præ-
sens erat, vos date illis manducare q. d.
E Vestra interest illos pascere, vestri mu-
neris est illis prouidere, vos estis dispen
satores mei, ego sum Dominus & Ma-
gister, vos estis mei discipuli ad vos spe-
ctat illis ministrare, & eorum qui me
sequuntur, vestrum est curam gerere,
propterea non habent necesse ire, vos
date illis manducare. Tunc discipuli in
vnum coacti cęperunt loqui inter se di-
centes.

centes. Vnde poterimus hanc turbam saturare panibus, nisi forte eamus, & emamus ducentis denarijs panes, & dabimus illis manducare? At Iesus præsentiens eorũ murmur, & colloquium, misertus vtriusque, multitudinis inquam, & discipulorum fame laborantium, interrogauit Philippum. Vnde ememus panes vt manducent hi?, hoc autem dicebat tentans eum. Ipse enim sciebat quid esset facturus. Philippus iuxta sermonẽ quem prius inter se collocuti fuerant Apostoli, & iuxta iudicium naturale satis prudẽter respondit. Ducentorum denariorũ panes non sufficiunt eis vt vnusquisq. modicum quid accipiat. Sed rursum interrogat eos Christus. Quot panes habetis? ite, & videte? & cum cognouissent, dicunt non habemus hic nisi quinque panes hordeaceos, & duos pisces, nisi forte eamus, & emamus in omnem hãc turbam escas. Luc. 9. At vnus ex illis Andreas frater Simonis Petri prę cęteris aliquanto cautior, & diligentior coram est locutus dicens. Est puer vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces. Sed hęc quid inter tãtos? idest tam multos, quæ verba dubio procul exprimunt id quod alij dicebãt obscurioribus verbis. videlicet. Nisi forte eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas, q.d. Suppetias ferre non possumus nisi aliunde fuerit prouisum tantæ multitudini. En vides apud Euangelistas interdum loco pluralis numeri poni singularem, & aliquando contra; qua ratione & loquendi formula vnio, & consensus animorũ facile designatur, vt quibus erat anima vna, & cor vnum in Deo. Sed mirabitur forte quispiam. Cur Iesus facturus istud conuiuium non præuenit discipulos, antantea prouidit ne ab illis cogeretur petere consilium, eo præsertim, quo sciebat quid esset facturus: Huic dixeris (vt ait Euangelista) hoc autem faciebat tẽtans ipsum, Philippum pariter & alios non autem tentauit, vt deciperet, sed vt eius ignorantiam demonstraret (vt inquit Augustinus) & modicam fidem. Aut etiam eum tentauit, quia magis tardus, & rudis ingenio inter alios, & forte quia magis curiosus, habe-

A batur cum alias fuerit ausus compellare Dominum d. Domine ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. Non ergo existimes Dñum Iesũ interrogasse Philippũ quia nesciret quid esset acturus, neq. ipsum tẽtasse, vt ab eo quicq̃ addisceret, aut eum deciperet. Sed vt alijs de eo experimentũ præberet, vt ait Aug. in expositione huius Euangelij. Sed rursus dubitabit quis cur Philippus ita responderit dicens. Ducentorum denariorum
B panes non sufficiunt eis &c. Huic dubio difficile est respondere, nisi recurramus ad sensum misticum. Prius quidem imaginari oportet Philippum esse locutum (vt mox diximus) iuxta prudentiam carnis, non aduertens quanta sit virtus, & potentia diuinæ maiestatis. Sed præter hæc dicimus. Philippum a Spiritusancto edoctum quia re vera ducenti denarij qui faciunt summã viginti scutorum aureorum, & designant omnẽ perfectio-
C nem possibilem haberi, aut reperiri inter homines ductu luminis naturalis, vel per experimentum, aut per exercitium, & laborem studiorum quæ omnis perfectio per numerum denarium designatur, qui numerus notat perfectionẽ, vnde recte dixit non sufficiunt ad consequendam salutem. Vult ergo innuere dictum istud quod nulla virtus, aut perfectio humanitus acq̃sita, sufficit ad reddendum hominem simpliciter, & absolute
D perfectum, aut saltim ad percipiendam veram sapientiam, aut parẽ illius, iux. illud Hier. 9. Non glorietur sapiens in sapientia sua. Et præt. Si quis habeat omnes virtutes tum infusas, tum acquisitas, & nõ habeat charitatem iux. illud Apostoli 2. Cor. 13 nihil habet. & nihil est. Id quod habetur tãtummodo per fidem, spem, & charitatem iux. illud Apostoli. Si habuero omnẽ fidem, & omnem scientiam, & non habuero charitatem,
E nihil sum. Nec etiam absque causa fuit præcęteris locutus Andreas, cum dixit. est puer vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos, &c. Quandoquidem videbatur esse melius dispositus atq. paratus ad subueniendum turbę qui nolebat alios panes emi, sed de habitis turbam refici: sed neque ipse attulit sufficiens remedium propterea subdit, sed

F hæc

hæc quid inter tantos? secutus & ipse iudicium humanum; quamquàm forte fuit recordatus, quando Eliseus de viginti panibus satiauit centum homines.

Atquis nam fuit puer hic, qui ferebat illos panes, & cuius erant illi panes, & pisces? Non omnes idem sentiunt; sed ego saluo meliori iudicio existimo puerum hunc comitatum fuisse cętum Apostolorum, & panes illos, ac pisces fuisse Apostolorum delatos ab illo puero. quoniam sic legitur apud Lucam cap 9. discipulos dixisse non sunt nobis plusq̃ quinque panes hordeacei, & duo pisces. Sic etiam apud Marcum c. 6. Interrogati a Domino quot habetis, dixerũt quinque, & duos pisces. Glosa etiam videtur esse huius sententiæ. & D. Th. super Matth. Panes inquã illos non ipsius turbæ, neque illius pueri, sed collegij Apostolorũ fuisse. Sic etiam Cyrillus, Chrysostomus et videtur sentire idem cum, ex verbis ipsius Andreæ qui plusquàm Philippus se prudentiorem esse demonstrauit, elicit, quàm vilis & modica fuerit Apostolorum mensa, quippe qui non habebant nisi quinque panes hordeaceos, & duos pisces. Vbi liquido constat secundum eius verba panes illos quos deferebat ille puer, fuisse delatos pro cibo, & refectione Apostolorũ, dicebantur isti panes hordeacei hoc est duri, & difficiles, ad digerendum; quemadmodum erant veteris legis præcepta, quæ dicit Princeps Apostolorũ neque nos, neque Patres nostri portare potuerunt. Veruntamẽ si ad mores mentem aduocemus, hordeum licet sit durum, & difficile, vt quod habet paleam tenacissimã, tamen habet vim mundificatiuam, quo significat pęnitentiã, quæ licet sit acris, & dura habet tamen vim mundandi, & purgandi animã D. Aug q. 61. lib. 83. quæst. dicit ꝙ panis iste ordeaceus significat populũ Iudaicũ, cuius cordi velut palea hordei, carnalia desideria coherebant; & velut hordeum dũ trituratur in area, illo paleari tegmine difficile exuitur; Sic populus Iudaicus tritura tribulationum, quã per 40. annos pertulit, difficile carnalia desideria deposuit. Pisces autem designãt Psalmos, & Prophetas aut longe melius regnum, & sacerdotium, A seu mauis diuinam in Christo legislatore naturam pariter, & humanam. Commode quidẽ (inquit Aug.) per duos pisces figuratur in Christo dignitas Sacerdotalis & regia quoniã sicut in procelloso mari pisces nunq̃ fluctibus frãguntur, licet quandoque seruata eorum integritate cedere videantur, sic reges, & sacerdotes puri, ac legitimi popularibus fluctibus, ac procellis nunq̃ frãguntur: licet quandoque ob aliquem finem cedere videantur. B Quòd si in sensu litterali volumus aliqd effari, dicemus propterea pisces fuisse adhibitos ad istud conuiuium, quia est cibus longe conuenientior his, qui spiritum magis q̃ carnem sectantur. Propterea dicebat Apostolus. Bonũ est non manducare carnem neque bibere vinum. Et memini me legisse apud quendam scriptorem Ethnicum, quod eiusmodi cibus piscationis excellentioribus viris congruit magis, C quam esus carnium, quas dicit magis congruere rudioribus, & grossioribus viris, & hebetioribus, quam viris ingenuis, & nobilibus.

Deniq Solet quæri posteaq̃ panes, & pisces pro ferculis, & dapibus fuerũt allati. Nõne decuit etiam ad huius conuiuij complementũ afferri quoq. vinum, quo sitis extingui, & viribus roborari potuissent ipsi conuiuæ? Huic dubio respondetur s̃m D. Hieron. qđ hoc non est D conuiuium, in quo bibitur vinũ nouum qđ quidem bibetur cum cantabitur canticum nouũ ab hominibus nouis, quod tunc erit, cum mortale hoc induerit immortalitatẽ. Sed hæc rñsio D. Hier. optime satisfacit, si loquamur de vino iuxta sensum anagogicum de quo quidẽ vino loquebatur Christus apud Luc. & Marc. Non bibã de hoc genimine vitis donec bibã illud nouũ in regno Patris mei. Idcirco dicunt alij ad litteram, quod Chri- E stus non curauit in hoc conuiuiũ afferri vinum quia dedit cibarijs virtutẽ agendi qđ efficit panis, & vinũ, ita quod sitim non sunt perpessi qui affuerũt huic conuiuio; Dei. n. opera sunt perfecta, & quos reficit ipse Xpus perfectè reficit. Potest etiam dici ꝙ existẽtes in deserto fortassis habuerunt aquã vnde poterant sitim extinguere. Nec erat necesse illuc defer

re vi-

re vinum quod potius ad luxum, quam ad sustentationem datur. Etsi dicatur quod vinum letificat cor hominis, iam responsum est. Habemus ex his in hac mensa nullum aliud genus ciborũ fuisse allatum, nisi panes & pisces, & nihil vltra fuisse phibetur, vt hinc discamus humilitatẽ, parsimoniam, & charitatẽ, qua omnia debemus existimare cõmunia, atque ẽt vt ostenderetur Christum Dñum fuisse terræ, & maris Dominum. Sed præter hæc, noluit Christus Dominus creare noua cibaria, quia veniens in carne, q̃ olim fuerunt prædicata in Prophetis, & libris veteris legis, voluit adamussim implere. Non enim (inquit D. Chrysost.) solũ corpora nutrire, sed & aĩam volebat instruere, & erudire. At si volumus altiora petere, & indagare, dicemus (vt alij) nõ abre quinque panes fuisse allatos, vt quinque libros legis Iudaicẽ designarent, quos ferebat vnus puer, hoc est populus Iudaicus, quippe qui dicebatur *Puer* quod sub elementis mundi huius seruiebat, & rebus tm̃ sensibilibus nitebatur, vel ipse Moyses, qui propter imperfectionem status in quo erat dicebatur Puer. Hæc ergo fuit prima p̃paratio huius cõuiuij, de quo loqui proposuimus. Nanque Saluator noster cum audisset hos sermones, & p̃cepisset oẽm curã, & omne consilium discipulorum, quanq̃ nouerat omnia anteq̃ fierẽt, percepto ipsius Andreæ, & aliorum eius discipulorum responso, dixit illis. *Facite homines discumbere. erat aũt fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia.* Discubuerũt inq̃. i. sederunt vt comederent. Dicuntur aũt discumbere, quia antiquitus homines lectis accũbetes comedebant. Vnde inoleuit consuetudo, vt qui sedent ad mãducandũ, dicantur discumbere. Et quidem locus ille pp mollitiem erat satis commodus, vt hoĩes ibi discumberent erat.n. viride fœnum. d. Mar. Et profecto locus ille erat satis cõueniens huic populo, qui erat totus carnalis: vnde oĩs caro fœnum: & oĩs gloria eius quasi flos agri, quanq̃ aliqui volunt vt ibi supet fœnum velut in lecto iacerent. Quod aũt præceperit Apost. tanq̃ ministris conui-

A uij vt facerẽt illos discũbere, nihil aliud insinuat, nisi Deũ velle vt oĩa decenter, & sm̃ ordinem fiant. Paul. .n. congratulatur Coloss. c. 2. qui ordinem seruabant sic Esa. c. 5. pascentur (inquit) agni iuxta ordinẽ suũ. & 3. Reg. c. 4. mirabatur Regina Saba de ordine ministrorũ in palatio Salomonis. Sic & B Iob dixit Dñus. Nonquid nosti ordinẽ cęli, & pones rationẽ eius in terra? Vult ergo Deus inter hoĩes ordinẽ seruari p̃sertim inter *Coloss. 2.* *3. Reg. 4. c.*

B p̃latos, & ministros Ecclesiæ, vt s. vnusquisq. sedeat in loco suo. Sic itaq. Deus præcepit Apost. vt faciant hoĩes discumbere, i. ordinate sedere per partes, & partes quasi sint plura conuiuia, vt facilius possit illis ministrari; discubuerũt ergo per cẽtenos & quinquagenos. Neq. obstat quod Lucas dicat tm̃ per quinquagenos, & quinquagenos, qa qd̃ vnus tacuit alter expressit. & hi diuersi discubitus in eodẽ deserto. sm̃ Greg. 16. mor. c. 26. *Gregor. 16. mor. c. 26.*

C præfigurãt distinctionem Ecclesiarum, quæ vnam Catholicã Ecclesiam Romanam efficiunt, & conseruant. Moraliter vero quinque millia virorũ pręfigurant eos, qui quinque sensibus sunt circunsepti sm̃ quos reguntur, & degunt, qui carnalia sectantur. Aut sm̃ Theodoretum designant eos, qui adhuc in sęculo existentes exterioribus bonis bene vti didicerunt. Porro aliæ afferuntur rõnes mistice; sed non opis est nostræ quęcunque

D alij dicunt hic inserere. Sed mirũ est qd̃ iussit X̃pus hoĩes discumbere, & suis in locis distinctim sedere, cum nondũ allata fuerint cibaria, quæ erant necessaria conuictui. Dicit Chrys. hoc parũ referre; qñquidem Deus vocat ea q̃ non sunt tanquã ea quę sunt, & præterea dici põt rectissimẽ iam cibaria fore adducta, cũ dixerit Andreas puerũ ibi p̃sentẽ esse, qui habebat quinque panes, & duos pisces. Ex quibus factum fuit & plene in-

E structum istud cõuiuium. Panes autem quos ex hac mensa debemus excipere sunt hi, primus quidẽ vt cognoscamus Deum, & eundem timeamus, de quo pane loquitur Christus Matth. 4. Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Secundus panis est cognitio sui ipsius, & conscien- *Panes necessarij in cõuiuio morali.*

F 2 tiam

tiam suæ diligenter examinare; de quo pane loquebatur Sapiens Ecclesiastici cum inquit. Mitte panem tuum super aquam, i. super tribulationes quas patimur ob iniquitates nostras. Iuxta illud Ecclesiæ. Nulla tibi nocebit aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Tertius panis est detestatio peccati iuxta illud Tren. 1. oĩs populus eius gemens quærens panem, dum s. detestatur malum quod ꝑpetrauit. Quartus panis est perseuerãtia in bonis operibus. Iuxta illud B Isaię c. 33 Quis obturat aures suas, &c. Quintus panis est eleemosyna peccata redimere iuxta illud Psal. Pauperes eius saturabo panibus. Duo uero pisces sunt compunctio cordis, & spes ueniæ.

Caput septimum.

QVid igitur factũ est? Posteaquàm Andreas frater Simonis Petri, C exposuit, & patefecit, puerum quendam inter eos reperiri, qui panes quinque ordeaceos, & duos pisces tantum apud se habebat, & iam viri illi discubuerant per centenos, & quinquagenos, factum est inquam, eũ iam dudum curasset lãguidos eorũ, vt ipse Christus Dñus, & auctor conuiuij acceptis quinque panibus, & duobus piscibus suspexit in cœlum, & benedixit eis, & eũ gratias egisset, fregit, & distribuit discipulis D suis, vt ponerent ante turbas, & duos pisces diuisit omnibus, (vt ait Marcus) & ex piscibus pariter, & panibus quantum volebant. Hæc ergo omnia præcessere conuiuium; Primũ quidem sanauit languidos eorum (vt referunt Matthæus, & Lucas) & docebat eos multa, & loquebatur eis de regno Dei, vt corpori pariter, & animo consulere videretur. Præterea cum prius discumbere fecisset, omnem illam turbam super viride fœ- E num, & cognito illic adesse, vel haberi tot panes, & pisces, quot iam diximus, accepit in manibus suis, postmodum aspexit in cœlũ, illos benedixit, gratias egit, continuo fregit, & distribuit discipulis, ipsi autem discipuli distribuerunt turbis, & turbe etiam distribuerunt inter se, partes per partes, (& sicut ait Lucas) per conuiuia erant distributi, & Marcus ait, per contubernia, hoc est per distincta, & distributa conuiuia, quæ Græcè dicere possumus, sicut alij dicunt per symposia, & symposia; Quod autem fuerint dispositi per centenos, & quinquagenos, (vt ait Marcus) non caret misterio; quoniam si allegoriam sectemur, quinquageni referunt Iudæos, qui sunt conuertendi ad Christum, centeni verò referunt gentes. Moraliter verò quinquageni dicuntur qui a malis operibus resiliunt, centeni verò, qui non solum a malis operibus: verum a prauis cogitationibus sese penitus abstinere nituntur. Aut dicas iuxta sensum Anagogicum, quinquageni dicuntur, qui adhuc in pœnitentia constituti Verbum Dei libenter audiunt, centeni verò dicuntur, qui a peccatis liberi solo desiderio vitæ æternæ suspirant, & manent: sed prosequentes historiam Euangelij dicimus, Deum accepisse panes in manibus suis, vt ostẽderet, inde creari, & emanari virtutem in illis panibus, multiplicandi, & reficiendi tãtam turbam fame laborantem. Aspexit in cœlum, vt indicaret, omne bonum, & omne datũ optimum de sursum esse, descendens a patre luminum, vt sic acies mentis illuc dirigatur, vbi est lux scientiæ, & fons omnis boni, & denique, vt ostenderet, se a Deo esse, & Deum esse, & omnem potestatem habere. Benedixit illis panibus; quia nihil absque Dei benedictione percipiendum est, vel benedixit virtutem multiplicationis implorando, & impartiẽdo. Per sermonem quippe Dei omnia benedicuntur, vnde benedictio Dei ad multiplicationem pertinet (inquit Diuus Thomas super hũc locum). Agit gratias Deo, vt ostendat, & exemplum præbeat, ante cibum Deo gratias esse agendas, vnde, & nos consueuimus, ante perceptionem cibi sic Deum precari. Largitor omnium bonorum benedicat cibum, & potum seruorum suorum. Et D. Paulus: Nihil inquit est reijciendũ, quod cum gratiarum actione percipitur. Sed cur Christus sanaturus Parali-

Paraliticum, suscitaturus mortuum ma gis tempestatem sedaturus nō agit gratias Deo, hic autem agit? Respondis Dinus Chrysostomus, hoc fecisse, vt cognosceremus, nullam in eo indigentiam reperiri quoniam si Christus in hisce mirabilibus operibus patrandis ope aliqua indigeret, magis profectò in rebus maioribus, ac difficilioribus, quàm in minoribus eandem expeteret, & postularet. Item quia multa aderat multitudo, vt ipsa cognosceret, diuina B voluntate hæc fieri, ac etiam potestate; ideo voluit gratias agere. Quod si solus id fecisset, non esset necessaria gratiarum actio. Deinde gratias agit Deo pro nobis, quod scilicet nos facere debemus, vel agit gratias pro nobis, pro beneficio scilicet eius intercessione nobis collato. Propterea notandum, Christum Dominum in miraculis patrandis, aliquando orare, aliquando verò non. Orat, vt se verum C hominem esse ostendat, quandoq. non orat, vt se verum esse Deum, ac Dei filium demonstret. Fregit, qua fractione multiplicauit ipsum panem, & ideo fregit, vt posset distribui tantę multitudini. Poterat enim Deus multiplicare panem absque vlla fractione: sed quia disponit omnia suauiter, videbatur facilius, & commodius posse distribui iam fractos, quám si essent integri. At si volumus hanc fractionem in D alium sensum interpretari, dicimus; per eam præsignari fractionem, quam fecit Christus, cum aperuit, & dissoluit sensa scripturarum Apostolis, vt eas intelligerent, & sic de paucis sermonibus superabundantem alimoniam fecit populis ministrari.

Distribuit discipulis, & discipuli distribuerunt turbis, & turbæ sibi inuicem distribuebant, nec in manibus Christi solum: sed & in manibus disci- E pulorum, atque discumbentium, virtute tamen Christi, panes illi multiplicarunt, ita, vt omnes ad satietatem vsque manducarent. (Sic enim ait Euangelista Matthæus) Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. Similiter & ex piscibus quantum volebant, neque oportet hic hæsitare, & quærere quo pa-

A cto fuerit facta ista multiplicatio: fecit .n. inquit Augustinus tractatu 24. super Ioannem: Quomodo Deus vnde enim multiplicat de paucis granis segetes, inde in manibus suis multiplicauit quinq. panes, panes autem illi quinque quasi semina erant, non quidem terræ mandata: sed ab eo qui terram fecit multiplicata, & Gregorius Nissenus: quibus inquit nec cęlum prębebat materiam, nec tellus iuxta sui naturam producens frumentum, eorum satisfaciebat ægestati ex ineffabilibus horreis diuinæ potentiæ beneficium affluebat.

Panis paratur fractus in manibus ministrantium, nec non per saturitatem edentium augumentatur, esum etiam piscium eorum necessitati non subministrauit mare: sed ille, qui in mare piscium genus inseruit. Dinus Ambrosius inquit: Non exiguo; sed multiplicato cibo liquet populum illum esse satiatum, & incompræhensibili quodam ritu inter diuidentium manus, quas non fregerant multiplicare particulas, & intacta frangentium digitis sponte sua fragmenta subripere. Quæ omnia si velis clarius percipere, vide D. Thom. in expos. huius cap.

Caput octauum.

Enarrauimus quid egerit Christus priusquàm turbæ ori cibum admouerent, vt nos instrueret, & exemplum præberet, quid & nos antequàm manducemus simus facturi. Quidve egerint Apostoli, vel vt famuli, & ministri illius conuiuij, quidque fecerint turbæ ad huiusmodi conuiuium ascitę. Sed nunquid lauerunt manus suas cum panem essent manducaturę? Hac de re nullum verbum in Euangelio: sed forte pretermissum, quia cum id parum referat, Euangelistæ non curarunt meminisse; quanquàm fuerit traditio seniorum, vt nisi manibus lotis, cibum non caperent: sed quis scit, si in eo deserto erat copia aquarum, quin ipsi lauerint manus, & pedes? At quid putamus illos fecisse dum manducarent?

nunquid ventri implendo dumtaxat incumbendo? vel inanibus, & fabulosis sermonibus aut etiam detractionibus tempus fallendo, minime quidem omnium: sed reficiendo corpori, iam pene fame consumpto, & Dei laudationibus insistendo vacabāt, iuxta illud Prophetę: Edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum, qui solus satiauit animam inanē, & animam esurientem repleuit bonis. A

Postremo. Si quæras quid post conuiuium, & postcaquám sunt impleti, peractum fuit, nunc (vti sumus polliciti) declarare, & explicare aggredimur: inquit enim Ioannes eo loci, Dominum præcepisse discipulis, vt colligerent fragmenta, quæ superfuerunt ijs qui manducauerant, ne pereant; & quòd collegerunt ea, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum; ex quinque panibus hordeaceis, tulerunt (inquam) d. Matthæus reliquias, duodecim cophinos fragmentorū plenos: Sic Marcus, & Lucas pene ad verbum asserere videntur. B C

Cęterum illi homines, (dicit Ioannes) cum vidissent quod fecerat Iesus signum dicebant, quia hic est verè propheta, qui venturus est in mundum. Discipuli vero iussu Domini confestim ascenderunt in nauiculam, vt præcederent eum trans fretum donec dimitteret turbas. Ipse autem fugit solus in montem orare. Hæc autem omnia, quæ contigerunt expleto conuiuio, nos admonent, quid facere oporteat dum cōuiuam:ur; & ne sicco pede isthæc omnino transeamus, hæc omnia passim obseruabimus: Primum. Cur Dominus voluit colligi reliquias, & fragmenta, quæ superfuerunt; & cur voluit hoc onus specialiter discipulis imponere. Deinde videbimus, quinam fuerint illi cophini, quos dicunt plenos fuisse illis fragmentis, & quantum quisque eorum capiebat. Postremo ponderanda est; & diligenter expendenda turbarum retributio, & beneficij accepti compensatio, seu gratiarum actio. Nec silentio est prætereundum quod fecerunt Apostoli, pariter & Christus immediate post discessum turbarum. D E

Circa primum dicit ipse Euangelista causam, cur iussit Dominus discipulis, colligere fragmenta, (ne inquit) pereant, ne disperdantur, ne abeant in malam viam, & nullis sint iuuamento. Quæ si fuerint reseruata, poterant discipulis prodesse, ne quem granare cogerentur, sicut dicebat Apostolus: Neminem vestrum grauaui. Poterant etiam deseruire subuentioni pauperum, iuxta illud præceptū Saluatoris. Quod superest date elemosinam, & ecce omnia munda sunt vobis. Non ergo ab re & sine rationabili causa, præcepit Dominus Apostolis, vt colligerent fragmenta quæ superfuerunt, his, qui manducauerant, atque etiam id fecit, vt ostenderet miraculum, fuisse verum, non phantasticum, non apparens tantum, aut imaginarium, cum eius reliquiæ fuerint diu seruatæ, & in cibum consumptæ. Imposuit vero hoc onus Apostolis, vt qui futuri erant doctores; & magistri gentium, quique distributuri erant, idest, declaraturi intellectus, & sensa scripturarum, firmus, & tenacius suis, & aliorum cordibus imprimerent; sic dicit Beatus Augustinus, Mistice interpraetando locum istum. Fragmenta inquit, sunt secretiores intellectus scripturarum, quos cum non possint capere multitudo, & vulgus imperitum; illis credantur, & ferenda committantur, qui idonei sunt capere, & alios docere, sicut sunt Apostoli. Fragmenta ergo illa sunt dicenda, quæ non potuit populus manducare, quæ ideo superfuere. Ad aliud postulatum de cophinis, dicendum est secundum Augustinum super Psalm. 81. cophinos esse vasa quædam, vel instrumenta seruilia, & rusticana, quibus defferri solent stercora, sordes, & immunditię domus, atque etiam lateres, & exquilitæ ad quæ vasa deferenda, coacti erant filij Israel, dum erant in Aegypto, sicut habetur in Psalmo præallegato: Manus eius in cophino seruierunt. Alij dicunt, cophinum esse canistri genus, instrumentum quoddam, contextum ex viminibus, quo res aridę continentur; Nostri autem solent vocare cophinum capsulam, in qua reconduntur vestes, Aug. sup. ps. 81.

stes, & quæcunque alia vtensilia, modo non sint fluida; Si quis verò melius, & vberius huius nominis significationem velit habere, legat expositionem Illustrissimi, & eruditissimi D. Cardinalis Toleto super Ioan. Impleti ergo fuerunt duodecim cophini ex illis fragmentis, quod quidem non fuit casu, aut fortuna; sed voluntate diuina, vt scilicet quot erant Apostoli tot essent cophini, ita vt & Iudas suum differret cophinum, quem postmodum sua ipsius culpa, & ignominia, deperditum, & ablatum surripuit Matthias, qui fuit suffectus, & electus in locum suum. Vnde Diuus Chrysostomus, diligenter, & accuratè considerans hoc factum, dicit, se non tantum admirari copiam, & multiplicationem panis, quantum tot fragmenta ex illa multiplicatione superfuisse, quod tot cophini fuerunt repleti, qui quidem numerum ipsum duodecim Apostolorum dicuntur æquare. Ex hoc etiam miraculo docemur non esse pusillanimes in dando; sed abundanter tribuere omni petenti, & præsertim pauperi, & egeno; quia qui libenter dat, & subuenit inopi, ipse quoque abundabit, & in die mala liberabit eum Dominus. Cophini ergo duodecim designant, & respõdent collegio duodecim Apostolorũ qui duodecim articulos fidei deferent, & nunciabunt per vniuersum orbem terrarum, quique licet fuerint in mũdo cõtemptibiles, velut cophini; sedebunt tamen in fine seculi super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel. Porro cophinus modo, quo diximus pro canistro rusticano susceptus, difficile est certo scire; quantæ sit capacitatis: sed aliqui volunt eum capere res, ponderis triginta librarum: sed qui huius rei experimentũ aliquod fecere, libenter illis subscribo. De piscibus autem, seu eorum reliquijs nulla fit mentio, quia (vt ait Diuus Chrysostomus) & (vt habetur in Biblijs) rite correctis, nullę dicitur ex piscibus superfuisse reliquiæ; neque enim decebat.

Ad id quod postremo loco fuit propositum, audacter dicam, gentes illas à Domino pastas, & refertas non fuisse omnino erga Dominum, & benefactorem suum vecordes, & ingratas: sed quod nouerant, & tuto poterant laudis, & gratiarum actionis efferre, continuo præstiterunt, quamuis non vt par erat. Qui cum vidissent, quod fecerat Iesus signũ, dicebant: Quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum, sed non est mirum, hoc tantum de eo, & non vlterius fuisse progressos, quia adhuc super fœnum discumbebãt. i. adhuc carnales erant, & quæ carnis sunt sapiebant: Christus enim non Propheta solum: sed Dominus Prophetarum, impletor Prophetiarum, sanctificator Prophetarum erat: Propheta quidam erat, sicut dictum fuit Moysi: suscitabo eis Prophetam similem tui, similem quidem secundum carnem, non secundum maiestatem; dicitur ergo Propheta, & Dominus Prophetarum, sicut dicitur Angelus, & Dominus Angelorum, & caput eorum; Dicitur enim Esaiæ 9. Magni consilij Angelus, dicitur Angelus, quia annunciauit nobis fidem, & vitam æternam, & ad illam capessendam est cohortatus? Dicitur Propheta, quia multa prædixit. Dicitur Dominus Prophetarum, & Angelorum: quia Verbum Dei caro factum est. Diuus Thomas super hunc locum dicit, in Christo fuisse triplicem cognitionẽ scilicet sensitiuam, & secundum hanc habuit aliquam similitudinem cũ Prophetis, præsertim ratione passibilitatis, quæ sibi conueniebat propter statum viatoris. Habuit cognitionem intellectiuam, & ratione huius non debet dici Propheta, neque Angelus: sed est supra Angelos, quia erat cõpræhensor longe excellentius, quàm aliqua creatura Erat in eo cognitio diuina, & quantum ad hanc cognitionem erat inspirator Prophetarum, & Angelorum. Oportebat ergo eos dicere, non solum hũc esse Prophetam; sed Prophetarum, & Angelorum Dominum Deum ipsum verũ, & filium Dei vnigenitum. Et cum subdunt dicentes, qui venturus est in mundum, si dixissent, qui iam venit in mũdum, rectius, & verius fuissent loqui: sed ipsi loquebantur referendo verba legis, & Prophetarum Sed nota ꝙ inquit Chrysost. in hac harũ turbarum acclamatione dignoscitur incredibilis gu- *Chrysost.*

gulæ auiditas: Maiora quidem his miracula fecit Dominus, & certe innumera, neque eum esse Prophetam, nisi pasti confessi fuerunt. Quàm vulgi mutabilis sententia, cum nõ amplius calumniãtur, nec sabbathi transgressorem vocant, neque zelo Dei mouentur; sed omnes has curas pleno ventre abiecerunt, vt verum sit illud Prophetæ dictum: Cõfitebuntur tibi cum benefeceris eis.

Dicunt postremo Euangelistç, quod discipuli coacti a Domino, ascenderunt in nauiculam, ut præcederent eum transfretum, donec dimitteret turbas; quòd ideo fecisse putandum est, ne nimia turbarum cõsuetudine offenderentur; aut haberentur contemptui quandoquidem nimia familiaritas parit cõtemptum. Iesus autem dimissis turbis vrbanè, & placidè (vt fieri solet) apud conuiuantes, fugit solus in montẽ orare, cum, vt præberet exemplum euitandi inanem gloriam, tum quia nouerat, quòd turbæ volebant eum rapere, vt facerent regem. Fugit (inquam) non secessit, volens nos monere, vt fugiamus ista temporalia, nec in illis quieq́ immoremur. At quando Herodes volebat eum capere, secessit in Galileam, non fugit, hoc autem ideo, vt cederet

A furori ipsius Herodis. Hoc igitur est primum conuiuium, quod legitur fecisse Dñum Iesum. in quo peragẽdo vidimus quis auctor, qui conuiuæ, & quot quænam fuerint cibaria, quæque ante conuiuium, quidve postea contigerit, quæ ideo proponuntur, vt & nos Saluatorem nostrum imitati, eadem faciamus: Exemplum enim dedit nobis, vt quemadmodum ipse fecit, idem & nos faciamus, quod videlicet, mensa sit fru-

B galis, nihil cibi assumamus, nisi prius Deum benedicamus. & expleto cibo eidem gratias agamus, vt monet D. Paulus 1. ad Cor. cap. 10. 1. Thess. 5. & sicut in cõuiuijs Ethnicorum solebat auctor conuiuij, expleto conuiuio dare aliqua munuscula, tanquàm corollaria conuiuatis, & quandoque imponere coronas ipsis conuiuatis, ita nunc: (sed versa vice) volebant conuiuati imponere coronam ipsi conuiuatori, & Domino con-

C uiuij. At ipse contemnens istas nugas, aufugit; sic & nos istas nenias, & puerilia euitare debemus. Sed pergamus ad aliud conuiuium, quod licet non fuerit adeo splendidum, & sumptuosum, fuit nihilominus valde miraculosũ, & perpetuis laudibus extollendum.

DE SECVNDO CONVIVIO QVOD CHRISTVS EGIT INTERRIS PRIVSQVE PATERETVR.

CAPVT PRIMVM.

IN explicando modo, & ratione, seu formula,qua fuit ab eodē Christo Domino Saluatore nostro celebratum aliud conuiuium, descriptum,& exaratum à D. Mattheo Euangelista capite 15. & à D. Marcho capite viij.procedemus ut in priori. Videbimus (inquam) quando fuit celebratum istud conuiuium, vbi, & quare, deinde, B quot conuiuæ, quarto quæ fercula, Demum quid ante, & quid post ipsum iam expletum fuerit effectum. Sciendum itaque non multò post primum conuiuium, Christum Dominum, hoc aliud cœgisse, non multò minus quam prius instructum,& præparatum. Dicitur quidem,hoc etiam fuisse initum secus mare Galileæ posteaquam Dominus liberauit, & Sanitati restituit filiam cuiusdam mulieris Cananeæ, quæ malè à Demo- C nio vexabatur & uelut scribit D. Marcus, liberauit etiā quemdam surdum, & mutum,cuius aperræ sunt aures,& solutum est vinculum linguę eius,qui tūc iam liberatus, loquebatur rectè, cum prius esset elinguis; Cum itaque Christus Dominus uoluisset, miraculum istud efficere (vt sui moris erat) ascendit in Montem, & sedebat ibi, ascendit quippè in montem,quò ab omnibus uideretur,& audiretur & ipse quoque facilius omnem turbam, quæ illum sequebatur, prospiceret. Præterea quòd ascendit in montem, ut locum magis idoneū orationi,cōtēplationi,& aliquātæ quieti,seligeret,quia plurimū cōfert à tumultu, & perturbatione turbarum quandoque segregari. Omitto, quòd Christus dicitur semel in Montem ascēdisse,idest in Crucem, ut sanaret omnes languidos,cuius rei fuit figura, & pręsignatio quædam hic ascensus,de quo loquitur Matthæus,qui refert, quòd tunc accesserunt ad eum,turbæ, habentes secum debiles, mutos,cęcos, & claudos, & multos alios uarijs infirmitatibus laborantes,ubi per debiles D. Hyeronymus intelligit habentes manum aridā, & impotentem. Ego autem crediderim,per debiles intelligi debere homines illos, qui quamuis nullum habent corporis membrum specialiter infectum: toto tamen corpore sunt infirmi, imbecilles, & ualetudinarij & complexionis admodum flocce & inualidę: sed nolo plus sapere, quam oportet sapere. Sed cum turbæ adduxissent corā Iesu tot languidos, & male habentes, proiecerunt illos ad pedes eius non rogantes ut manum apponeret supra eos, sed ut fimbriam tangerent, & curauit eos, ita ut turbę mirarentur, uidentes mutos loqui,claudos ambulantes, cęcos uidentes, & magnificabant Deum; Mirabantur quidem non immeritò, uidentes multitudinem eorum, qui sanabantur, & facilitatem sanationis.

Profectò ingens foret ingratitudo,& mentis hebetudo acerbissimis noctibus increpan-

increpāda si visis tot mirabilibus signis & prodigijs, Deum non magnificassent sed hoc parum est, præstitisset plurimū, vt Deum fide, obseruantia, & bonis operibus sequi didicissent, At non prætereas, quod notat Euangelista, illas videlicet turbas proiecisse illos languidos ad pedes eius, & curauit eos. Sed cur ad pedes? in signum humilitatis, & reuerentiæ. Nos quoq. eorum. sequuti vestigia dum volumus animi languores, & infirmitates eijcere: ad pedes illius, qui Christi vices gerit in terris, debemus proijci, ac prosternari. Hæc autem facta fuisse legimus ante conuiuium.

Caput Secundum.

Videamus nunc, quæ fuerit eius præparatio, & qua causa fuerit effectū. Inquit Euangelista Marchus: Cùm turba multa esset cum Iesu, nec haberent quod manducarent, conuocatis discipulis suis, ait illis: Misereor super turbam. quia ecce iam triduò sustinent me, nec habent quod manducent. Super quibus verbis, tria sunt videnda: Primum, qua causa Christus fuerit motus ad patrandum hoc miraculum: dicit enim, & sic orditur hanc historiam: In diebus illis iterum, cùm turba multa esset &c. Deinde obseruandum est, cur conuocat discipulos si vult illis subuenire. Tertio quomodo triduò sustinuerunt eum illæ turbæ, & cur tamdiù distulit ipse Christus illis prouidere. De primo; Nemo existimet, Dominum Iesum penes alimenta dumtaxat suum velle ostendere Dominium, ac potestatem, ne propter cibum tantum turbæ illum sequi viderentur: sed ob pietatem, & misericordiam, qua erga miseros, & omni ope destitutos mouebatur ad demonstrandam admirabilem suam virtutem, & potentiam, & præsertim vbi præuidebat ingēs aliquod periculum imminere, sic ergo dicit Christus, (referente Marcho) Misereor super turbam, quia ecce iam triduò sustinent me &c. Sic etiā dicit Mattheus: Misereor turbæ, quia triduò iā perseuerant mecum, & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via: Sic etiam

A dicit Marchus: & si dimisero eos ieiunos in domum suam deficient in via, quidam enim ex eis de longè venerunt, ita quod nō erat ibi locus propinquus, vnde potuerint suis necessitatibus prouidere.

Marchus autem in Principio huius capitis, apponit hanc particulam Iterū habens rationem illius miraculi, quod paulò ante fecerat, quo ex quinque panibus, & duobus piscibus satiauit quinque millia hominum. Est etiam hoc

B loco notandum cur præcipue dicitur hic fuisse misertus turbæ. Dicit August. q᷑ in toto seculo generis humani, hoc solum tempus est quo fidei Christianæ gratia data est ideo rationabiliter dicitur fuisse misertus; tunc & non prius. De secundo, Oportunè admodum Christus prouisurus tam magnæ multitudini conuocat discipulos, ut præbeat exēplum prælatis, ac magistratibus, & Re-

C ctoribus populorum, vt rationem habeant quandoq. subditorum, nec velint eos negligere: sed ab eis consilium expetere in rebus arduis, ac difficilibus.

Cùm dicitur, eos triduò sustinuisse Christum Dominū, nec habuisse quod manducent, sic intelligitur à plerisque: Quod non toto triduo illi sustinuerunt famem quoniam (inquiunt) eos cibū secum detulisse, qui iam consumptus erat in duobus diebus: sed tertia die, ni-

D hil habebant amplius quod manducēt: At ego (habita semper reuerētia ad eos, quos ego venerari, & summopere colere, & suspicere debeo) nullum putarem inconueniens asserere toto triduo illos fuisse ieiunos: legimus enim de Paulo Apostolo, qui existens Damasci tribus diebus non manducauit neque bibit. & præterea sola virtute, & præsentia Christi poterant istæ turbæ sustineri, ne fame perirent: sed quid plura: nonne

E D. Augustinus lib. 1. de moribus Eccl Catholicæ capite 33. fatetur, se didicisse, multos Romæ, & Mediolani, & alibi quoq; exercere ieiunia, incredibilia, non quotidie semel, sub noctem reficiendo corpus, quod est vsquequaq; vsitatissimum: sed continuum triduum, vel amplius sine cibo, ac potu ducere. Non est inter istos annumerandum ieiunium

Aug. lib. 1. de moribus Eccl. c. 33.

ipsius

ipsius Eliæ 3. Reg. 19 multo minus ieiunium Christi neque moisis vt habetur Exo. 24. qui ieiunauit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: quoniam Christus virtute diuinitatis, cui erat cõiuncta humanitas hoc poterat efficere, & alij peculari quodam diuinæ gratiæ priuilegio. Sed fortè quis mirabitur, si turbæ illæ erant destitutę panibus, neq; habebant quid manducarent, cur iam sanitati redditę non discedebant? aut panem petebant? Dicit D. Chrysostomus, quod non audebant quicquam petere, cum iam satis ab eo pro sanatione suorum. se accepisse cognoscerent. Propterea Dominus amator omnium, & omnium curam gerens etiam nõ petentibus, quod eorum sustentationi necessarium fore cognosceret; dare consueuit, & ad proprias domos redire differebant quòd ventris superiores nulla pręparandę mẽsę solicitudine tenebantur, sed verbis Domini toti intenti, obliti erãt proprij commodi. Hæc verba Apostolis magis conueniunt. Ex his itaque habemus qua causa fuerit motus Dominus, & Saluator noster ad in eundum istud conuiuium, quod priusquam prępararet, sanauit multos languidos, vt alachrius, & libentius potuissent refici, Quod si isthęc spiritualiter intelligãtur, dicemus, per istos languidos, qui triduò sustinuerunt Dominum intelligi debere totum genus humanum, quod scilicet nõ poterat suis viribus aliquod opus verè bonum cogitare, nedum efficere, sub quo genere humano, hi omnes concluduntur, & comprehenduntur, & qui ante legem, & qui sub lege, & qui tãdem tempore gratię ad Christum accesserunt. Hoc est illud triduum, quo turba multa sustinuit ipsum Dominum, quiq; omnes de longè venerant. Super est quartum tp̃s quo ad plenissimam pacem cælestis Hierusalem sumus uenturi quo quicunq; rectè credunt in Christum peruenient, propterea reficit turbã ne deficiat in via quæ est satis ardua & difficilis. Aderant inquam claudi, cæci, muti, & debiles, & alij multi, uariis languoribus affecti, muti quidem, qui non laudant Deum, neque gr̃as agũt ob beneficia, ab eo suscepta. Cæci qui nõ

3. Reg. 19.
Exo. 24.
Aug. lib. 1. quæst. eu. q. cap. 19.

intelligunt, neque apprehendunt uiam vitæ, surdi, qui non obtemperant Dei mandatis, Claudi, qui per deuia boni operis non rectè incedũt, quibus dicitur 3. Regum cap. 18. Vt quid claudicatis in duas partes? Quamuis autem Matthæus nõ explicet qui sint debiles; quia non habebat fortè dictionem, quæ suũ oppositum significaret; meo quidem iudicio sunt velut, ij, qui accidiæ morbo laborant, Omnes ergo istos, malè habẽtes, prius Dominus curauit, materialiter quidem priusquam cibo refecerit q̃a omnem escam abhominatur anima infirmorum vt habetur psal. 102. qui propitiatur omnibꝰ iniquitatibus nostris, qui sanat omnes infirmitates nostras deinde cibo refecit, dum accipiẽs septẽ panes, & gratias agens fregit, & dedit discipulis suis vt apponerent, & apposuerunt turbę. Ecce qui fuerũt ministri spiritualiter verò eos refecit sed neminem pascit, sua gratia gratificante, & pane corporis sui, nisi prius mundauerit à culpa;

3. Reg. c. 18.

Sed cur tãdiù distulit ipse Dominus, eos tam corpore, quam animo iuuare? cum toto triduò sustinuerit eum? Dicendum, hoc ideo fecisse Saluatorem, ut discipulorum suorum probaret ingeniũ, & fidem experiretur, atque etiam illarũ turbarum fidem, & patientiam notam faceret; aut ideò tam diù; illos expectare, & substinere permisit, ne iudei calumniarentur ipsum miraculum, dicentes, quod illæ turbæ essent refectæ cibo, quem secum detulerant. Vt ergo sensum misticum huius rei vel, narrationis colligamus, dicimus, quod moraliter sustinemus Deum tribus rationibus, vel tribus modis, videlicet Cogitatione, verbo, & opere, sic Deum oportet cõfiteri, & defectus nostros coram sacerdote patefacere. Dicit August. oportere sustineamus dominum dum citò nos non consolatur, non statim confert gratiam, neque salutem, & perpetuam quietem. Nam donec peregrinamur, dilaturus est, non ablaturus quod promisit, propterea dicit propheta Viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum, qui promittit Deus est, uerax est, non sustinebis mendacem, qui possit fallere,

fallere, nec impotentem. qui non posset exequi quod promisit. Tres dies allegoricè designant tria tempora, de quibus diximus, videlicet, ante legem, sub lege, & tempus gratiæ, Anagogicè verò isti tres dies referunt sanctissimam trinitatem. vel post triduum possumus intelligere triduum mortis Christi iuxtà illud Oseę 6. Viuificabit nos post duos dies, & in die tertia suscitabit nos. Vnde qui volunt se conformare morti Christi; triduo sustinent Dominum, idest toto uitę suæ tempore, iuxtà illud. semper mortificationē Iesu in corpore nostro circunferentes Iam vidimus quis sit sensus eorum uerborū cum ad literam, tum iuxtà sensum spiritualem, & allegoricum. Nunc reuertamur, & prosequamur historiam, qua vidimus hucusq; qua causa motus Saluator noster parauerit hoc aliud conuiuium, qđ licet, quò ad sensum naturalem nō mul tum differat à priori conuiuio habita ratione multitudinis turbarum, ac reliquiarum, quæ in utroque superfuerunt, misticè tamen loquēdo fuit inter vtrūque multum discrimen, quoniam in eo præfiguratur litera veteris testamenti; in hoc autem, veritas, & gratia noui testamenti; sed percurramus singula. Legimus hucusq; conuiuium istud fuisse peractum in deserto, & loco solitario, procul ab omni domicilio, & illuc accessisse multam turbam, adducentem secū multos langu:dos, & male habentes, cuius numerus erat quatuor millium hominum, extra paruulos, & mulieres, qui omnes inedia laborabant: Facturus itaque, Dominus huiusmodi conuiuium, alloquitur suos dicens. Misereor super turbam &c. Et postea subdit. Nolo dimittere eos ieiunos, quia deficient in via; quidam enim ex eis de longè venerunt, Id quod iuxtà sensum literalem, seu penes historiam intelligi potest tam de Iudæis, quam de gētibus, qui omnes à longè venerunt, sed qui erant longè, facti sunt propè: sed misticè dicuntur de longè venire, qui post multa flagitia, & scelera perpetrata ad Deum conuertuntur: longè enim à peccatoribus salus: Sed Dominus misericordia motus, nunquam dixisset, Nolo eos dimittere

Osea. 6.

2.Cor 4.

A ieiunos, nisi cognouisset, se habere potestatem, ne ieiuni discederent. At discipuli audito hoc verbo dixerunt. Vnde illos quis poterit hic saturare panibus in solitudine? quibus dixit Christus, quot panes habetis? quod quidem postulauit, vt mentes eorum erigeret, qui etsi totū negocium nōdum compræhenderant, sublimiores tamen, & accuratiores paulatim fiebāt, vt ipso interrogationis modo, & quasi vultu interrogantis prioris B miraculi recordarentur. Vnde interrogati à Christo, quot panes habetis, Responderunt, septem, Vbi videre est,

Et diligenter animaduertere, quāta fuerit discipulorum parsimonia, seu tempe rantia, & quam parum solliciti erant de ventris alimonia, qui in vasta solitudine commorantes, septem solummodo panes habebāt. Sed quare non dixere hic, vt in alio conuiuio, Quid inter tantos? quia iam aliquantulum profecerant, lic C cet non totum appræhenderent ab eis. Quid igit Christus? quid facturus? cum tam modica annonæ substantia in tam magna multitudine; Audi quod sequitur: Nam accepto responso discipulorum præcepit turbæ, vt discumberet super terram, & accipiens septem panes & paucos pisciculos, & gratias agens, fregit, & dabat discipulis suis, vt apponerēt, & apposuerunt turbæ, & manducauerūt omnes, & saturati sunt, qui vero mandu D cauerunt, erant quatuor millia hominū exceptis paruulis, & mulieribus. Super quibus verbis paulo nobis insistendum est. Primum quidem occurit dubitandum, nunquid panes illi erant ordeacei, at de hoc apud Euangelistas verbū nullum: verum si ad rem significatam velimus attendere non videbitur nobis durum, id fuisse prætermissum: multum enim discrimen inter vtrumq; tempus debet constitui. Maior enim abundan E tia frugum, idest virtutum, & donorum futura erat tempore gratiæ, quam tempore legis, & propterea non erat absimile, neque à ratione dissonum, quod panes illi essent triticei non ordeacei, videlicet labores & actiones fidelium & doctrina euangelij quibus pascunť fideles. Occurrit etiam dubitatio quędam leuis, Cur hi duo Euangelistæ non explicant

plicant quem detulerunt numerum piscium, sicut in priori conuiuio.

Huius quæsiti nondum in veni solutionem ab aliquo, nisi mysticam, quia. s. in veteri lege erant tantum duo pisces, quibus refici, & substentari poterant illi homines, quò panis ordeaceus esset aliquanto suauior, & minus durus, & asper, cuiusmodi erant ceremoniæ, & præcepta illius status; duo igitur pisces erant dignitas & potestas regalis, & sacerdotalis, per quas figurabatur Christus qui B fuit rex & sacerdos, vt dictum est in expositione prioris conuiuij. In nouo autem testamento designato per quatuor millia hominum sunt pauci pisciculi quoniam multi sunt vocati pauci uero Sancti, & electi Dei, quos tamquam pauperes elegit, diuites autem in fide, & alijs virtutibus, quibus dicit Christus: Noli timere pusillus grex, Isti autem pisciculi non numerantur, quia de minimis non curat prætor, idest hic mundus, qui C sanctis quos mundus contemnit, velut pisces nos reficiunt, ne deficiamus in uia etc. iubentur autem super terram discumbere, si volunt pasci à Domino: quoniam oportet non solum carnales affectus; & carnalia disideria reprimere, quæ per fœnum describuntur, quia omnis caro fœnum: sed super terram, idest mundum ipsum, & quæ mundi sunt protsus abijcere: quoniã quicquid est in hoc mundo, nihil aliud est, nisi ci- D nis, & terra, puluis, & vmbra Sunt & aliæ significationes horum verborum; quas facile est reperire apud alios interpretes. & expositores: sed adhuc occurrit ambiguitas, Cur plures reliquiæ superfuerunt ex quinque panibus, et pluribus turbis comedentibus. Dicitur secundum D. Chrisostomum: Diuersa fuisse miracula, et ne fragmentorum æqualitas miracula confunderet, et obliuionem obduceret hoc discrimine vtriusq E miraculi memoriam voluit cõfirmare, sicque effecit, ut in uno conuiuio duodecim cophini fragmentorum responderent numero duodecim Apostolorum, In altero septem sportæ, septem panes adæquarent. Porrò septem panes tefe-runt allegoricè septem sacramenta Ecclesiast. aut septem dona Spiritus san-

Luc. 12.

A cti, septem sportæ fragmentorum sunt intellectus sanctarum scripturarum, quibus pascimur, his septem diebus, qui bus motamur in hoc mundo, quod perficitur septem diebus, pluries euolutis, quemadmodum fuit septem diebus cõpletum totum tempus ipsius creationis: quod antem quatuor millia fuerunt in hoc conuiuio non caret misterio: ista enim multitudo conuiuantium præfigurat vniuersos mortales, qui sunt in quatuor partibus ipsius Orbis, aut designat quatuor elementa, ex quibus omnes sumus constituti, aut quatuor uirtutes cardinales, quibus oportet esse præditos qui uolunt huic conuiuio interesse, uel dicas cum Augustino per quinq; milia uirorum designãtur fideles uet. testamẽti propter quinque libros Moysis, Per quattuor millia designantur fideles noui testamenti propter quattuor euangelia quibus instruimur, sed hæc expositio uidetur inuere plures fuisse in uet: lege Deo acceptos quam in noua.

Caput tertium.

Scribunt Euangelistæ, Quod Expleto & absoluto conuiuio mox dominus turbas dimisit & ascendit in nauiculam & alio secessit, quo facto uoluit nos monere, ne cum benefecerimus, expetamus & expectemus gratulationes, gratiarum actiones, tripudia cantus, & alia huius generis ludibria, quæ maximẽ solent in conuiuijs profanis experti, & desiderati: sed primum; secedere & ad sua queque negocia, recta, scilicet & laude digna commeare, habemus itaq. in hoc conuiuio, quæ à principio nobis fuere ꝓposita, uidelicet. Quis fuerit auctor, qui fuerint conuiuæ, & quot, Vbi, & quãdo fuerit celebratum, quę fercula, quidque ante conuiuium, quiduẽ post fuerit peractum. Reliquum est, in his duobus Euangelijs aduertere, & mirari insignum modestiam Euangelistarum, quippè qui non sunt ueriti suam ipsorum stoliditatem, & ingenij tarditatem patefacere, ut ueritatem ipsam notam facerent, Ea enim ipsi scripserunt, & tamen culpam suam quamuis nõ par uam occultare noluerunt: Magnum enim

enim erat profectò crimen Miraculi, & in auditi,& recentis nullam tenuisse memoriam, quadere increpati, neq; increpationem quoq; siluerunt. Imitandi siquidem sunt à nobis, ut ueritatem semper diligamus,ipsam totis uiribus tueamur,ut omnia in Dei laudem, & gloriā A cedant,qui est uia,ueritas & uita Et hæc pauca de secundo conuiuio, à Christo Dei filio peracto sufficiant, vbi præter sensum litteralem multa quoque oportuit pro refectione mentis mistice interpræatari.

DE TERTIO CONVIVIO QVOD CHRISTVS EGIT ANTE PASSIONEM.

CAPVT PRIMVM.

INtentio Authoris est loqui de tertio Conuiuio, quod Christus Dominus & Saluator noster egit ante passionem : & hæc est tertia particula primæ partis principalis tertij tractatus de conuiuio.

EXpleta narratione de secundo Conuiuio, quod propriè, & materialiter legitur fecisse Dominū nostrū Iesum Christum, de quo Matthæus Euangelista Cap. 15. & Marcus Cap. 8. satis superq; sunt loquuti. Consequens est, de tertio Conuiuio eodem modo accepto verba faciamus, de quo quidem omnes Euāgelistæ fuere loquuti, sed multo opulentius, & vberius tanquam de Cellario Dominici pectoris, vbi discumbere solebat, loquutus est Iohannes, in quo quidem explicando & pertractando videbimus, quemadmodū in alijs, quis fuerit Auctor, & Dominus istius Cōuiuij, quod vocant Cœnam, qui, & quot fuerint Conuiue, quibus dapibus fuere cibati, & vbi, & quando peractum fuerit istud Conuiuium. Demum videbimus quid ante Conuiuium, quid A inter conuiuandum & quid expleto Cōuiuio fuerit peractum. & ut à priori capiamus exordium, nulli dubium Dominum nostrum huius Cœnæ fuisse authorem, dicit enim Iohannes Euangelista quod sciens Iesus, quia venit hora eius vtiq; sciens, quia nō in vitus neq; insciius sciens inq̄, qa venit hora eius, i hora ab eo diffinita, & p̄scripta, vt trāseat ex hoc B Mūdo ad Patrē, cū dilexisset suos, qui erāt in mundo, in finē dilexit eos, In finē quidem, eo modo quo supra declaratū est, hoc est in Christum, qui est finis perfi ciens, non interficiens, vel in finem, idest semper. Cum dilexisset (inquam) suos idest qui sunt electi, & prædestinati ad vitam æternam, voluit supplè cum eis conuiuare, & recreari, & ea documenta illis peæbere, in signum dilectionis, & mutuæ charitatis, quæ maxime sunt necessaria ad salutem consequendam. Sic etiam dicit Matthæus, quòd prima die azimorum accesserūt discipuli ad Iesū dicen-

dicentes. Vbi uis paremus tibi commedere pascha? Sic etiam Marcus, & Lucas videntur innuere, dicit enim Lucas Cap. 22. quòd cum venerit dies Azimorum, in qua necesse erat occidi Pascha, ipse Christus misit Petrum, & Iohannem, dicens. euntes parate nobis Pascha, vt manducemus: Christus igitur fuit princeps & author huius conuiuij. Conuiuę autem, qui debebant vnà cum Iesu manducare Pascha, erant ipsi discipuli, (ut notum est ex Euangelistis, sic.n. dicitur Matt. cap. 26.) Vespere. antem facto discumbebat cum duodecim discipulis suis, & in hoc nulla est ambiguitas, neq; etiam in dubium vertitur quo in loco fuerit celebratum istud Cōuiuium, nobilissimū, & splendidissimū, quoniam Hierosolymis peractum est, & eo in loco quem designauit ipse Dominus, qui interrogatus à Petro, & Iohanne, tanquam à principalibus Ministris, & præfectis, huius conuiuij. Vbi uis paremus? dixit ad eos. Ecce introeuntibus vobis in Ciuitatem occurret uobis Homo, amphoram Aquæ portans, sequimini eum, in domum in quam intrat, & dicet Patrifamilias Domus. Magister dicit vbi diuersorium, vbi Pascha cum discipulis meis manducem? & ipse ostēdet vobis Cenaculū magnū stratū, & ibi parate. Sic ferè ad verbum Marcus Euāgelista, & Mathæus, ex quibus patet, & manifestum est quo loco, fuerit instructum, & celebratum istud celebre Cōuiuium, sed Matthæus aliquanto fusius explicat hūc locum, ut dicetur inferius, quod quidem non caret Misterio.

Quando autem, & quo tempore fuerit factum, Iohannes Euangelista quem prę alijs sequimur in hoc tractatu dicit. hoc fuisse ante diem festum Paschæ. Mathæus Euangelista inquit Prima die azimorum, sic etiam Marcus cap. 14. & Lucas inquit quod appropinquante die festo Azimorū, qui dicitur Pascha id fuit peractum; sed nè quis existimet inter sacros Euangelistas ob aliquam diuersitatem verborum, vllam inesse contrarietatem, ostendemus eandem esse omnium sententiam, cauendumq; summopere ne in horrendam, & abhominabilē blasphemiam incidamus, dum quidam

A ob hanc apparentem verborum cōtrarietatem ausi fuerunt dicere, Priores tres Euangelistas in assignatione huius Temporis aberrasse, & à Iohanne Euāgelista fuisse correctos. Nos autem dicimus, omnes idē sensisse. Quòd enim alij Euangelistę uocant primum diem Azimorum, hunc Iohannes dicit esse diem precedētem diem festum, quoniā vespere .i. finis illius diei vt erat finis quartedecimę diei in qua immolabatur B Agnus, dicebatur ante diem festum Pascæ, ut uerò illa eadem Vespera, vel solis occasus, erat principium diei sequētis, hoc est quintedecimæ diei dicebatē esse primus dies Azimorum, ita quod idem terminus diei ad aliud. & ad aliud sumptus dicebatur esse terminus duorum dierum, adeoquod aduesperascēte die ut penes finem uigesimę quartæ horæ, aut penitus transacte possumus dicere, hodie perfeci iter viginti stadiorum; C Quod si illa eadem pars horæ, vel punctus referatur ad sequentem diem possumus dicere absque vllo mendacio eo die nos peregisse talem, vel talem actionem. Alij ponunt duas vesperas, alterā post meridiem, usque ad occasum solis. aliam post occasum solis, usque ad sequentem diem, & sic constituuntur duo Dies, sed unus illorum, idest prior potest uocari primus dies Azimorum inchoando à secundo Vespere, & potest D uocari dies præcedens festum Paschæ, considerato & accepto primo vespere, & sic inter tres Euangelistas priores, & Iohā. nulla est cōtrarietas seu diuersitas. Cum enim dicit Iohā. ante diē festum Paschæ, Dominum Iesum cenauisse cum Discipulis, & cum alij dicunt prima die Azimorum commedisse Pascha, non sibi inuicem contradicunt, & hoc roboratur, et confirmatur ex ritu, et institutione Sanctæ Matris Ecclesię, q̄ E in consecratione panis habet hæc uerba. Qui pridie quam pateretur, accepit panē, in sanctas, ac venerabiles manus suas. Christus ergo Deus noster die quartadecima comedit agnum Paschalem, vnà cum suis discipulis, qui solebat eo die immolari, præparari, & postea māducari. Die sequenti, que fuit decimaquinta, ipse passus fuit et Cruci affixus.

affixus. Alij breuius distinguunt diem in diem legalem, et diem Vsualē (quāuis vnus tantum sit dies) dicunt ergo hūc vnum diem habito respectu ad obseruantiam legis, dicebatur dies azimorum, habito verò respectu ad diem usualem, uel ad communem usum diei potest dici d es præcedens festum Paschę, qui erat dies solemnis, et dicebatū Parasceue, quia eo die præparabantur omnia necessaria ad diem Sabbati, in quo non licebat cuiquam operari. Diuus Chrysostomus dicit, Euangelistam appellare primam Azimorum eam diem, que est ante Azima: consueuerunt enim à vespera, semper dies numerare, & eius mansionem facere in vespera cuius Pascha erat immolandum & quamuis alius Euangelista dicat. Venit dies Azimorum in quo opportebat immolari Pascha, ly venit significat prope est, & in ianuis est. Sed Hic est dubium. si Christus non fuit passus eodem die, quo fuit agnus immolatus, quomodo ergo dicitur figuratus per Agnum Paschalē, qui solebat immolari decimaquarta die lunæ? Dico, quod licet non fuerit eo die Cruci affixus, fuit tamen alijs penis afflictus, & fuit tunc exordium sue passionis: nec opportet figuratum in cunctis actionibus, & gestis, respondere figuræ. & præterea eo die seu potius ea nocte instituit Misterium & sacramentū Corporis, & sanguinis sui, quod etiam fuit figuratum, per immolationem, & sacrificium illius Agni immaculati.

Dubitaret etiam quispiam si Christus Dominus, & magister noster voluit iuxta præceptum legis tempore præscripto commedere Agnum Paschalem, & celebrare ipsum Pascha, cur & nos non idem faciamus? cum Ioannes 13. ipse dixerit. Exemplum dedi vobis, vt quēadmodum ego feci, ita & vos faciatis Huic dubio Respondit Diuus August. quod sicut Christus passus est, vt nos, à morte liberaret, sic etiam voluit legem seruare, vt nos ab eius obligatione liberaret. Præterea dubitatur de hoc modo loquēdi ipsius Euangelistę, inquit enim quod accesserunt discipuli ad Iesum dicentes. Vbi uis paremus tibi commedere Pascha? Pascha enim non est institutum vt comedatur, sed vt Orationibus, ac pijs præcibus, & summa deuotione colatur, & celebretur in memoriam ingentis beneficij, a Deo suscepti. Ad hoc Respondetur, quod hoc nomē (Pascha multas habet significationes, Pascha .n. vel dicitur à paschin verbo grçco quod significat pati, vel à verbo Hębreo quod significat transitum; vnde hoc nomen Pascha quod significat transitum siue passionem, significat, & representat diem illum, in quo occidebatur, & immolabatur Agnus, vel significat trāsitum popouli Israhelitici, quando recessit ex Aegypto, vel quando transiuit mare rubrum, & sic istud nomen potest accipi pro illo tempore, quo fit commemoratio, & celebritas istius diei, & sic accipitur Pascha Lucæ 22. cum inquit Appropinquabat dies festus Azimorū, qui dicitur Pascha Alio modo accipitur hoc nomen pro Agno, qui eo die immolabatur, & extento vocabulo potest etiam sumi pro cunctis animantibus quæ diebus festis offerebantur in templo, & immolabantur, & sic accipi hoc loco Mathęi 26. cum dicunt discipuli. Vbi uis paremus tibi comedere Pascha? idest comedere Agnum Paschalem? Sic etiam Lucæ 22. cum dicitur Venit dies Azimorum in qua necesse erat occidi Pascha, ex quibus verbis patet hoc nomen accipi non pro celebritate, & solemnitate Paschali, sed pro Agno, qui immolabatur eo tempore, videlicet quartadecima die, lunæ Mensis Martij Alias significationes tribuunt huic nomini, sed hę due sunt magis frequentes, & magis proprie.

Cum itaq; nunc versemur circa præparationem huius Conuiuij, videndum est paulo diligentius qua ratione, fuerit peractum. Discipuli ergo benè edocti ab ipso Christo prçceptore suo, scientes ipsum qui non venerat legem soluere, sed adimplere haud quaquam prætermissurum ceremonias legis, quæ præcipiebat decimaquarta luna præfati Mensis celebrandum esse Pascha, vt præceptum est exodi 12. percūctantur ipsum, dicentes. Vbi uis paremus tibi comedere Pascha? Vbi duo meo quidem iudicio sunt notāda ex diuo Chrysostomo,

Cur sit peractum istud totum conuiuium.

Exo. 12.

primum

primum quod cum Discipuli petāt ubi sit Pascha comedēdum, demonstrant nullam sibi domum propriam neq; diversorum ad fuisse, sed fortè neq; discipulis eius, quoniam si ulla illis adfuisset, ad eam ipsum diuertere compulissent; sed nihil erat eia propriū, omnibus iam antea eorum facultatibus propter Christum relictis, atq; contemptis. Nec mireris Christum nullam ibi domum habuisse, quoniam ut legitur Matth. 8. filius hominis non habet ubi reclinet caput suum. Aliud notandum, ob quā causam fuit instituta huiusmodi Ceremonia, ut Pascha celebretur. Diximꝰ supra hoc ideo institutum. (ut inquit D. Aug.) Tractatu. 55. super Iohannem In memoriam illius beneficij quod cōtulit Deus Israelitis quando ex Aegypto fugientes, rubrum mare transierunt Quanquā aliqui secus opinantur afferentes hoc festum institutum in memoriam illius beneficij quò Angelus exterminator occidit in Aegypto omnes primogenitos Aegyptiorum, discurrens per singulas domos, nec quicquam damni inferens domibus Iudæorum quorum postes uncti erant sanguine Agni: sed quicquid eorum sit, cuius rei gratia nos Christicolæ illum diem colimus?

Matth. 8.

Aug. tract 55. sup. Io.

Dicit Aug. nos ideo illum diem colimus, quia figura illa Prophetica in veritate completa est in Christo Dño nō, cuius signo Crucis signati a perditione huius seculi tanquā a captiuitate uel interremptione Aegyptiaca liberamur, & agimus saluberrimum transitum, cū à Diabolo transimus ad Christum, & ab isto instabili seculo ad fundatissimum eius regnū, ideo quippè ad Deum permanentem transimus, ne cum mundo transeunte transeamus. De hac nobis collata gr̃a Deū laudans Apost. inquit. Qui eruit nos de potestate tenebrarū, & transtulit in regnū filij dilectionis sue.

Colos. c. 1.

Caput Secundum.

Posteaquam Discipuli Christum rogarunt dicentes Vbi uis paremus, tibi comedere Pascha? Videamus quid respōdent ipse Christus, sed nota ut inquit Remigius quod & Iudas fuit unus, A ex illis, qui fuit peccātatus ipsum Iesū, ut celaret proditionem suam, nec inconuenit ut inter alios ipse quoq. demonstraret obsequiū: sed quisquis horū fuerit, dixit Christus Ite in Ciuitatē ad quēdam, & dicite ei. Magister dicit Tempus meū prope est apud te facio Pascha cū discipulis meis, dicit autem Lucas, quibus commissa fuit cura præparandi locum, & mensam fuere Petrus & Ioān. quorum alter vehementer diligens, alter uero maxime a Deo dilectus dicit B ergo istis. Ite in Ciuitatem ad quendā. Sed ista responsio uel iussio Saluatoris ut esse satis inepta, & confusa, cum non explicet nomen illius, cui iubebat fieri istam legationem; sed huic dubio respondet Diuus P. Aug. quod Euangelista Mathæus prætermisit studio breuitatis, quod alij Euang. expresserunt, dicit enim unus corū vz. Marcus, quod ille ad quem dirigebat nunciū ipse Saluator C erat quidam homo, Dominus illius domus, ubi debebat comedi & celebrari Pascha. Alius Euang. dicit ipsum fuisse Patrem familias, non curauit autē quisque eorum explicare nomen proprium. Alij dicunt (ut notat Diuus Chrysost.) quod propterea noluit Euang. explicare nomen propriū illius ad quē mittebatur, quia erat ignotus, ad ignotum autem hominem Dñs iusit ire discipulos ut ostenderet in eo potestatē, ac voluntatem D consistere, & esse, facere quicquid velit, quod si nolit quicquā pati, potuerit omnia & singula passionis tormēta euitare; Nam qui mentem illius patrisfamilias verbis solum induxit, ut se vellet cum discipulis hospitio suscipere, quid fecisset crucifigendus, si pati noluisset? Sic etiam de Asina fecit cum ascendit Hyerosolimā, sic n. dixit Discipulis solute Asinam, & adducite mihi, si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus E his opus habet, sic & hoc in loco Magister dicit, apud te facio Pascha cum discipulis meis, sic dicendum præcepit Apostolis Ego autem existimo propterea Dominum sic loquutum & ita audacter illud præcepisse, ut ostenderet se omniū Dominum ac dominatorem esse & rebus omnium tanquam proprijs libere posse uti, & suam in potestatem redigere, &

re,& sue ditioni cuncta subijcere, quia suus est orbis, & plenitudo eius Ego pace omniũ dixerim Christũ nominasse proprio nomine hominem apud quẽ volebat hospitari, quiq. missi erant similiter agnouisse, sed non curauit Matth. studens breuitati illum nominare, quia non oportebat. Diuus Hieronymus dicit ideo sic euãgelistam loquutum, quia hic est mos scripturæ vt. In diebus illis, dicite illi, factum est hoc: absq; ulla expressione nominis proprij temporis, & loci. At si mistice velimus interpretari dicemus ob hanc rationem nullius proprium nomen hic fuisse adductum, vt indicaretur, omnibus verum Pascha celebrare volentibus necessarium fore (vt Christum suis in cordibus recipiant, & quia non est distinctio apud Deum, huius, aut illius, ideo neminem voluit proprio nomine nuncupare.

B

Sed Diuus Chrysostomus dicit, se vehementer admirari non solum quòd talis homo hospitaturus Christum uidebatur ei ignotus, sed illud multò magis in stuporem trahebat, quia bellum acerrimũ, & graues inimicitias primatum ob hanc rem sibi videns imminere, omnibus tamen his neglectis libenter obtemperauit. Sed rursus considerandum est, quomodo virtus Dei in eo negocio apparuit, non enim solum dixit, *Apud te facio Pascha*, sed addidit, *Tempus meum propè est*, quod fecit, tum quia volebat crebrò passionis memoriam, discipulis inculcare, vt hac præ meditatione, corroborati minus turbarentur, tum etiam vt omnibus ostenderet, quod semper dixit, & prædicauit Non inuitũ se ad passionem itnnum; subdit etiam. *Cum discipulis meis*, quod fecit; vt & sufficiens fieret præparatio, & ne quis suspicaretur latebras ipsum quęrere, Dixit ergo. Ite in Ciuitatem ad quendam, & dicite ei. Magister dicit. Tempus meum prope est &c. Sd in quam Ciuitatem ire iubentur? In Ciuitatem Hierusalem, quoniam tunc erat in Bethania Huius rei affertur sensus misticus à sacris doctoribus, quod Ciuitas ista, aut domus siue cenaculum, vbi Pascha celebratur, & Spiritualiter reficimur, est ipsa Ecclesia: homo vero occurrens, dici potest Po

A

pulus primitiuus. Anphora aquæ, siue lagena est lauacrum gratiæ: Illi qui portant huiusmodi lagenam, significant eos qui baptizzantur. Qui vero baiulat, est qui viuens secũdum rationem, quiescit, & tanquam in domo propria potitur requie. Ponunt discrimen, inter lagenã, & anphoram, vt lagena sit uas quadrangulare continens arida, & sicca, Anphora vero res liquidas, & fluxibiles, sed omissis istis loquutionibus Methaphoricis prosequamur Historiam, Dicitigitur Euang. Quod euntes hi duo discipuli, v 3. Petrus, & Iohannes, inuenerunt sicut ipse dixit illis & parauerũt Pascha idest quecunq; erant necessaria ad celebrationem Paschæ iuxta præscriptum legis. & cum facta esset hora, idest. Cum iam parata essent omnia, & hora qua cænari præceptum erat, videlicet post occasum solis, discubuit Dominus, & duodecim discipuli cum eo, qui non

Amphora que.

Differentia iter lagenã & amphorã

C

stantes, sed discumbentes, aut sedẽtes, comedebant, nec reperitur aliter præceptum esse in lege, tametsi nonnulli videantur uelle substinere quod dum comederetur Agnus Paschalis, stantes, & non sedentes comedere solebant. Cum Exod. 12. legatur, quòd festinanter, & cum Baculo in manibus comedere tenebantur, instar eorum qui cito sunt iterar repturi, Cum non consueuerint recumbentes baculos gestare, nec inrecubitu talis festinatio vsitetur. Dicit tamẽ The. quod Hæbrei cum mãducarent Pascha, stantes manducabant, at discipuli cum manducarent legale Pascha accubuerunt secundum communem usum manducantium alios Cibos.

D

Discubuit ergo Dñs, & duodecim discipuli cum eo, isti fuerunt Conuiue selecti, & segregati ab alijs, & cõfestim inter initia mensæ explicauit Christus, & aperuit ingens desiderium quo tenebatur vna cum illis mãducare, antequã pateretur, dicens apud Lucã. Desiderio desideraui hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar; dicò enim nobis qm ex hoc non mãducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Sed quomõ dixit hoc & protulit ipse Christus hęc uerba, cum legatur in Actibus Apostolorũ ex Testimonio Petri Apostoli, rursus, videlicet

E

Luc. 22.

Cap. 10.

delicet post resurrectionē mādncauisse: sic enim testatur Petrus dicens. Qui manducauimus, & bibimus, cum illo, postqnam recurrexit a Mortuis.

Hui dubio potest respōderi, ꝙ ab hac hora cænæ vsq; ad tēpus Resurrectionis quo in regnū Dei, erat venturus, nō esset bibiturus vinū, sed postea manducauit, & bibit, & illa dictio, donec, non ita capiatur quasi postquā fuerit in regno Dei, sit illud Pascha figuratiuum cōmesturus, sed vult intelligi, vt doctè dicit Gaietauns, quòd intra hoc Pascha quod nunc manducat, & aliud Pascha ꝙ manducabit in Regno Dei nō aliud Pascha manducabit. legitur enim apud sacros Euang. ter ad minus Xp̄m cū discipulis manducasse, semel cū apparuit duobus discipulis euntibus in Emaus. Sic.n. dicit Luc. cap. 24. dū recūberet cū eis accepit panē: deinde cū apud eūdē, manducauit piscē assum, & sumēs reliquias dedit eis 3. Apud. Ioan. cap. 21. cū 3. manifestauit se ipsum discipulis suis. Quòd autē uerè comederit, vi. D. Tho. & alios sup 21. c. Ioan. & act. Apost. cap. 1. legit̄. Et cōuescēs pcepit eis ab Hierosolimis ne discederent, sed expectarent sed de hac re in fine huius particulæ.

Quecumq. hactenus diximus, fuere præparationes & præambula, quæ fieri solent ante Conuiuium in quo qnidem perspeximus summā ꝗ Xp̄s habuit curam, ac diligentiam suorum discipulorū, quámq. vehementer eos diligebat, cumq. nollet ab eis recedere, & exire ex hoc mundo & transire ad Patrem nisi prius, cum eis conuiuaret, & vltimam Pascha celebraret.

Caput tertium.

Videamns nunc, & breuiter percurramus quid in ipsómet Conuiuio, hoc est dum simul ederent qnid inquā ibi fuerit effectum. Dicit ergo Iohannes Cap. 13. *quod Cæna facta, cum Diabolus misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Ischariottis, surgit a cæna, & deponit vestimenta sua, & cū accepisset lintheū, præcinxit se, deinde misit aquam in peluim, & cæpit lauare pedes discipulorum, & extergere lintheo, quo erat præcinctus.* *Dubium.*

A Priusquam ulterius prosequamur occurrit dubium satis apparens, quomodo facta cæna Dominus surgit a mensa, vt pedes discipulorū lauet, si rursum post lotionem recubuit, & Apostoli similiter recubuerunt, & expleuerunt suam refectionē? Dicit D. Aug. super hunc locum, quod dicebatur cæna facta, hoc est iam parata, ad conuiuantium mensam vsumq; producta, non aūt expleta, ac cōsumata; dicitur ergo tunc Diabolū misB isse in cor Iudæ .i. suggessisse non quidem per aurem, sed per cogitationem, ac per hoc non corporaliter, sed spiritualiter instigauit cor, & animam ipsius Iudæ vt traderet Christum Iudæis, Ipse enim non tunc primo cōceperat odium aduersus Christum, sed in effusione vnguenti quod effudit Maria super caput eius Bethaniæ in domo Simonis leprosi; quod poterat venundari trecentis denarijs, ex qua denariorum summa triginta C saltē Denarios ille subtraxisset, & subripuisset. Tunc inquam cæpit malignari. *Secundo August.*

Christus autem præuidens, & certò sciens iam tempus appropinquari, quo in manus Iudæorū erat tradendus, sciēs etiam qnia omnia dedit ei pater in manus, & qnod á, Deo exiuit, & ad Deum vadit, surgit á Cęna volēs innuere, & indicare, quecumq. fiunt ab eo signa humilitatis & abiectionis non absq; magno cōsilio fieri, aut coacte, vel per insciriā, D aut impotentiam fuisse peracta, propterea voluit euangelista (inquit Aug.) loquuturus, de tanta Domini humilitate, prius eius celsitudinem cōmendare, propterea inquit se omnia scire, & quod omnia dedit ei p̄r in manus, non solum vt filio sibi consubstantiali, verum etiam filio hominis cui tanquam viatori data est omnis plenitudo gratiæ, de cuius plenitudine nos oēs accepimus: protestatus est igr̄ Euang. sub hac verborū forE ma, v3. Sciēs quia oīa dedit ei P̄r in manus &c. sciuit inquā se esse á Deo, & ab eo processisse per actū Intellectus cōcomittante volūtate, scit ēt quia ad Deū vadit cū quo tn̄ semper est, & fuit semper ac erit. Sciēs itaq, oīa hęc, surgit a Cęna, & ponit vestimenta sua, & oēs āctiones cuiusq. serui, & abiecti hōis videt' exercere, in quo quidē maximā ostendit humili-

militatẽ, & pessumdedit oẽm superbiã, & animi elationem, & quãuis D. Chrisostomus videatur sentire Dñm lauisse pedes discipulorũ posteaquã oẽs discubuerunt litera tamen Euãgelij aliud sonat, & hęc prima fuit actio quæ facta fuit in eo conuiuio, dum actu, & reipsa comederent. Cum ergo cępisset lauare pedes discipulorum dicit Textus venit ergo ad Symonem Petrũ, & dicit ei Petrus. Domine tu mihi lauas pedes, quo loco dubitatur, Nunquid prius ad Petrũ quã ad alios Christus venerit suos pedes lauaturus, D. Chrysostomus opinatur primũ lauisse pedes Iudæ quia dicit tex. postq̃ cepit lauare peds venit ad Symonẽ Petrum, quo modo loquendi innuitur aliũ quempiam ex discipulis prius fuisse lotũ, & fortassis ipsum Iudã, vnde excandescit in ipsum D. Chrysostomus dicẽs, Quod cum audiret Iudas Christo omnia tradita à patre, & quod a Deo venisset, & ad Deum iret, omniumq. rerũ dominator existeret, & eundem magistrũ semper habuerit, eius mensæ communicauerit, suosq. pedes lauerit, tam ingens facinus fuerit molitus, neq. fuerit teueritus, tantam rem aggredi Neq. obstat ipsum Petrum fuisse primum inter Apostolos, quia potuit Iudas impudenter ante Apostolorum principem discubuisse: nam & aliunde de impudentia, ac temeritate notatur, cum ausus fuerit intingere manũ in Parapside, vbi Christus Dñs & Magister suus intingebat, neq; reprehensus sese continuit. Diuus aũt Aug. opinatur contrarium quod vz. primus Apostolorũ fuerit ab eo lotus, quia tametsi dicat Euang. cępit lauare pedes non indicat quẽq; prius fuisse lotũ: sed cum cępit. i applicauit se ad opus peragendum venit ad Symonẽ Petrum, à quo incepit lauare pedes. Quid nã Petrus? Dñe, inquit, tu mihi lauas pedes? Tu mihi? quid est tu, quid est mihi? Hęc verba inquit Aug. sunt potius cogitanda quã dicẽda, ne forte quid ex his verbis aliquid dignum concipit aĩa nõ explicet lingua. Hic inquã manibus quibus oculos cæcorum aperuisti, leprosos mundasti, mortuos suscitasti, Tu inquã mihi lauas pedes? Habet certe hæc particula (inquit Chrysostomus) magnã

Cuius pedes Christus prius lauit.

D. Chrisost.

D. Aug.

A significationem. Sed qui tum: dicit Xps. Quod ego facio nescis modo; scies aũt postea: Postea quidem videbis quid hoc sequatur emolumentum, quod doctrinæ exemplũ, & quomõ nũc expediat in oẽm nos adduci humilitatẽ. At Petrus nihil his perterritus, aut cõmotus: haud quaquã permittit fieri, quod cur fieret ignorabat, noluit. n sustinere vsque ad suos pedes Christũ venire, vñ dicit. Nõ lauabis mihi pedes in æternũ. i. Nullo

B vnquã tpe, nõ patiar ulla rõne, hanc mihi inferri iniuriam, & inuri maculã vt S. Dñs & Magister meᵒ mihi lauet pedes. Non recordabatur Petrus eum aliás dixisset Dño suã ipsius passionẽ pdicenti, absit a te Dñe hoc? quid respondent et Christus. Vade inquit retro Sathana scãdalum mihi es, quia nõ sapis ea que Dei sunt, sed quę hominum Matt. 16. Verũtamen ob nimiam dilectionẽ, ac obseruantiã ita loquutus fuit Petrus. Huic re-

C spondit Dñs. Si non lauero te non habebis partem mecum; Quid est non habere partem cum Christo? Non esse membrum Xpi Nihil habere cõmune cum Christo. neq. esse participem cælestis hereditatis. Non. n. potest quis habere partẽ in Regno Christi, nisi fuerit cũ Xpo. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum; & sicut Palmes non potest ferre fructũ à semetipso nisi mãserit in vite sic & vos, nisi in me manserĩ

D tis Sed cur Christus non dixit à principio, quare id faceret, ne cogeret illi cõminari, quia forte nec sic ille paruisset, vt exponit Diuus Chrysostomus, Præterea quomodo dicit ipse Christus. si non lauero te non habebis partem mecum. Disceptatio erat de lotione pedum non de lotione totius corporis. Dicit Augustinus hunc esse cõmunem modum loquendi, quod si quandoque offendatur pars aliqua Corporis dicitur totum cor

E pus læsum, vt si sola planta pedis calcatur dici solet totus homo calcari. Caietanus autem dicit Christum Dñm sic loquutũ, qa à lotione pedũ corporali trãsiuit ad lotionẽ internã totius hominis, propterea dicit si nõ lauero te non habebis partem meum, quia dubio procul, qui non fuerit lotus à Iesu interne, non poterit habere consortium cum electis

Matth. 16.

electis in Regnum cælorum. Petrus A autem audito hoc verbo licet non dum intellecto, expauescens respódit cótinuo. Dñe nó tm̃ pedes, sed & manus & caput. Plus satis timens Xp̃m sibi negare, q̃ vsq. ad pedes suos eúdẽ humiliari, ꝑpea dicit, ne mihi neges capiendã tecú partẽ, nullã tibi nego abluendã corporis mei partẽ, & profecto sicut fuit vehemens in recusando, ita vehementior factus est in permittendo, & obsecundando, & vtrũq ex immenso eius amore, ac B dilectione erga Christum. Non sic faciunt pleriq. hominum, qui modo sue satisfaciant cupiditati, parum admodũ curant si qua in re Deus offendatur. Nó erat opus tam amplã sui corporis lauandi oblationẽ facere, quoniã ut dixit Saluator. Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus, volẽs innuere ipsum petrum fore interius lotum, sicut ipse dicit, Vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quis esset eũ C proditurus, quod dixit pp Iudã, qui uel. fuit primus omnium lotus, vel saltem interfuit ablutioni pedum & fuit vnus ex eis, qui loti fuere Sed uide quomodo hęc duo stant simul, qui lotus est, est mũdus totus ꝑter Pedes, Nonne pedes sunt corporis partes? quo pacto ergo potest quis, dici mundus totus si pedes sunt inquinati? Distingue tempora, & concordabis scripturas Qui.n lauatur in fonte sacri baptismatis est totus muudus, D & quoniam post baptismum fere oẽs afficimur humanis affectibus, qui per pedes designantur, adeo oportet lauari pedes. Dominus autem est qui quotidie lauat pedes nostros, qui semper interpellat pro nobis, & nos ẽt iubemur continue illum pręcari ut dimittat nobis debita nostra, vnde sponsa in Cantico dicebat Cap 5. Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? stat n. similitudo inter lotos corporaliter & lotos spiritualiter, E qm̃ sicut lotus corporaliter nó indiget nisi vt pedes leuet, quos ambulando inquinat, sic qui lotus est spiritualiter, per baptismum scilicet, & per alia sacramẽta mundatus, infimas animi partes, qui sunt affectus terreni, oportet abijciat, suppeditet, nec permittat erigi, sed animum, quam primũm expurget, & emun-

Cant cap. 5

A det, si que forte sordes coheserint.

Expleta & absoluta hac disceptatione inter Christum, & Simonem Petrũ, inter Dñm, & seruum, inter magistrũ, & discipulum, Dñs noster lauit pedes omnium discipulorũ, quos postq lauisset accepit vestimenta sua, q̃ deposuerat, & recubuit iterũ, qui cũ recubuisset egregiũ, & illustrem sermonẽ fecit discipulis, & priori quidẽ loco huius facti, hoc est lotionis pedũ, attulit rõnem, dicẽs B scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me magister, & dñe, & benedicitis; sum etenim, Voluit quidem Dñs, exequi qđ promiserat, ipsos quidem discipulos qñq. habituros scientiam huius facti, tam inopinati, tã mirabilis, & reuera, tã expauescendi, vt scilicet Magister non tm̃ ipsorum Discipulorũ, verũ etiã Angelorũ Magr̃, & Dñs, & rerũ oĩum lauaret pedes discipulorũ, & seruorũ suorũ.

Et re vera maximã erga nos dilectionẽ pariter & humilitatẽ ostẽdit ipse Sal- C uator Primũ quidẽ surgit é Cæna, deponit vestimẽta sua, ꝑcingit se lintheo, deinde mittit aq̃ in Peluim, quinto cæpit lauare pedes discipulorũ, postremo voluit extergere suis manibus linteo, quo erat ꝑcinctus: sed vt inquit D. Aug quid mirũ si surrexit á cęna, & posuit vestimẽta sua qui cũ in forma Dei esset, semetipsum exinaniuit? Sic ẽt quid mirũ, si ꝑcinxit se lintheo qui formã serui accipiẽs, D habitu inuentu est ut homo? quid ẽt mirũ si misit aquam in Peluim, vnde leuaret pedes discipulorũ qui in terrã sãguinẽ fudit, quo imundantiam dilueret peccatorũ? Deniq; quid mirũ si lintheo quo erat præcinctus, pedes quos lauerat extersit? qui carne qua erat indutus euangelistarum uestigia confirmauit? Nec putes dum formam serui accepit, quando semetipsum exinaniuit, deposuisse quod habebat, sed quod non habe- E bat accepisse: Hinc facile possumus agnoscere quanta sit humilitatis humanæ vtilitas, ut eam suo commendaret exemplo. Etiam diuina sublimitas? homo namque superbus, in æternum periret, nisi illum Deus humilis inuenerit. Sed dubium est, quando fuerit facta lotio pedum, Nunquid ante Cænam? vt consueuerunt veteres (sicut

diximus in Tractatu de Conuiuio pro sano), & velut etiam ipse Christus indicauit,cum inuitatus à Simone Phariseo, vt manducaret cum illo, reprehēdit ipsum,& exprobrauit eius inurbanitatem, quod ingressus domum aquam pedibus suis non dederit & profectò lógè congruentius videtur ante Cænam, vel ante Conuiuium pedes lauari quam post:vnde reperiuntur qui dicunt eiusmodi lotionem ante Cænam fuisse peractam. Alij dicunt post Cænam fuisse lotos pedes discipulorum & sacramentum Eucharistiæ institutum. Quidam verò audacter asseuerant lotionem pedum factam esse inter Cænandum Ego certe crediderim & firmiter tenerem Christum Dominum lauisse pedes discipulorum facta Cęna legali, idest eū fuerit comestus Agnus Paschalis: Deinde fuerit lotio pedum, postremo fuerit facta Cęna communis, in qua dicunt aliqui Christum Dominum suscepisse ientaculum. Sed aliqui dicunt Christum, cum iterum recubuit, nihil cibi communis sumpsisse: Iam ipse compleuerat Cænam suam, quando surrexit a Cęna, & posuit vestimenta sua Sic itaq. ego sentirem, quod prius fuerit facta Cęna legalis, deinde lotio pedum, postremo Cæna communis, in qua fuit institutum Sacramentum Eucharistiæ.

Franc. Toleto Card. Et huic opinioni prorsus adhererem, nisi quidā maximæ authoritatis, & eruditionis uiri, secus affirmarent, quippequi volunt post lotionem pedum Christum iterum recubuisse,& tūc Cęnā cōmunem, quę antea fuerat inchoata, post lotionem pedum fuisse perfectā, & absolutam, Nunquid autem tunc Christus aliquid cibi sumpserit, nec ne, sunt rationes ad utranque partem, ex dictis tamen manifestum, est lotionem pedum nequaquam ante Cænam legalem fuisse peractam, vt putarunt aliqui neque etiam post Cænam usualem, seù communem; sed inter cenandum peractam, sic enim loquitur Ioannes cap. 13 & Cæna facta, Christus surgit à Cęna, & cepit lauare pedes discipulorū, loquitur inquam de Cæna legali; quòd de Cęna communi non possit intelligi, quòd. s. ea omnino per acta, & perfecta

A Christus lauerit pedes discipulorum pater, quia legitur Dominum postquam lauit pedes discipulorum iterum recubuisse, atq. etiā potest affirmari absq. vllo præiudicio cum discipulis aliquid cibi cepisse, tametsi alij aliter sentiāt, quando apud Matth legitur, cum dixisse; qui intigit mecum manum in Paropside, hic me tradet, non potuit quidem Dominus loqui de Cæna legali, quia cū ibi Agnus ille assatus igni comederetur

B non poterat cuiusquam manus intingi, cum nihil esset ibi embammatis, aut iusculi, seu quicquam liquidi, nisi dicamus eos intinxisse manum in catino aceti, in quo intingebantur lactucæ agrestes, cum etiam Christus dixerit. Qui intingit mecum manum in paropside, palam demonstratur & ipsum aliquid cibi sumpsisse. Et præterea cum post lotionem pedum dixit Christus, cui intinctum panem porrexero, ille me tra-

C det, constat, hoc non posse intelligi de Cæna legali iam peracta, & absoluta. Dicimus ergo inter cenandum Christū lauisse pedes discipulorum, vel immediate post peractam Cænam legalē, vt mihi videbatur, vel inchoata iam Cęna communi, in qua etiam Dominus proposuit & instituit, ac propinauit suis fidelibus, hoc est discipulis prę ceteris, & ante omnes alium cibum longe præstātiorem & salubriorem priori. s. corpus,

D & sanguinem suum dicens illis Accipite, & diuidite inter vos, vel accipite, & comedite hoc est corpus meū, & accipiens Calicem gratias egit, & dedit eis dicens bibite ex hoc omnes, accepit Calicem. i. poculum. Matth. posuit continens pro contento non enim Calix, sed poculū diuidendum erat inter discipulos, hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum, hoc est enim præ-

E ciosum illud conuiuium quo nullum est maius, nullum præstantius, nullum denique salubrius, de quo Alesander Papa ita est loquutus nihil in sacrificijs maius esse potest, quam corpus, & sanguis Christi, nec ulla oblatio est potior ista, ideo ut maiori ueneratione haberetur Dominus in vltimo discessu suo a discipulis, hoc sacramentum instituit.

De

De cuius virtute & efficacia in sequenti tractatu habebitur sermo. Instituit autē, & hoc sacramentū siue sacrificiū ipse Christus intercœnandū, sic enim scribit Matth. cap. 26. Cenantibus aūt eis, hoc est discipulis, accepit Iesus panē, & benedixit, ac fregit, deditq; discipulis suis, & ait, accipite, & comedite, hoc est corpus meū &c. Manifestū est ergo qd inter cœnandum & conuiuandum Xp̄s Dominus hoc egit, videlicet lauit pedes discipulorum, & instituit corpus, & sanguinē suum in Sacramentum, & sacrificiū pro nobis offerendum: vnde quis potest non admirari si quandoque vrgēte necessitate etiam non ieiunis potest conferri, cuius quidem Sacramenti, etiam Iudas, conniuente Domino, particeps fuit, & post hęc Dominus longe clarius, & apertius manifestauit proditorem suum.

Cum dixit Cui intinctum panē porrexero ille me tradet, & cum intinxisset panem, ipse idem Christus dedit Iudæ, & post buccellam introiuit in eum Sathanas, idest eundē iā olim a Demone surreptū post Sathanas magis obsedit, & occupauit, sed quō dici hoc sacramentum fore institutum inter cęnandū cum paulus 1. Cor. 11. d. postquam cænauit accepit Calicem sic dicens. Dicas postquam cęnauit cęna legali, aut cęna cōi iam pene absoluta & perfecta. Vidimus itaq; quid in hoc conuiuio realiter & proprie ac sensibiliter peractū an tequā fieret quidue interea, dum fieret, fuit effectum, quid tum postea.

Caput quartum.

Dicamus ergo & videamus quid factum fuerit post conuiuium; quod erat postremo loco expendendum dicebat enim Christus. Scitis quid fecerim vobis. Vos vocatis me Magister; & Domine, & bene dicitis, sum etenim; poterat enim tutò ipse Dominus seipsum commendare quamuis Prouer. 27. sit præceptum homini, non te laudet os tuum, sed laudet te os proximi tui, quoniam qui super omnia est, & summa veritas est, quamuis sese laudet, non se extollit excelsus nec potest rectè dici arrogans Deus. Si ergo inquit ego laui pedes vestros, dominus, & Magister, & vos

A debetis alter alterius lauare pedes, supportantes inuicem, & alter alterius onera portantes. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis, & quedam alia subdidit ad discipulos, cohortando eos vt Fratres, Et tanquam filios admonendo ad mutuam dilectionem, & charitatem, & inter hęc verba cæpit manifestare discipulis, nullo tamen specialiter nuncupato, quōd vnus ex illis esset eum traditurus.

B Cuius rei occasione facta est contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior, reputa quis ex eis eo sublato in ipsius locum suffici deberet, & substitui & dum discipuli se inuicem aspicerent, & hesitarent de quo diceret, vni ex discipulis eius, qui in sinu ipsius recumbebat quemq; præ ceteris diligebat Iesus, reuelauit, & manifestauit aperte quis illum erat traditurus dicens, ille est cui ego intinctum panem porrexero, & cū

C Dominus intinxisset panem, & dedisset ei, post acceptam bucellam introiuit in eum Sathanas, qui licet prius intrauerit in Cor eius, vt paulo ante habuimus, dum scilicet cogitauit tradere illum Iudæis, tamen post acceptam buccellam, & deglutitam plenius occupauit, & obsedit eum Sathanas, & caue ne putes; illam buccellam fuisse corpus Christi, sed purum panem intinctū, quę intinctio significabat dulcedinem boni-

D tatis diuinæ Prius aūt vnā cū ceteris Apostolis accepit corpus & sanguinē Domini, quicquid dicat Hilarius & alij: vide Tho 3. part. q. 81. art. 2. & Augustinum trac. 62. supra Ioann Exiuit continuò (erat autem nox) opportunum, scilicet tempus perficiendi facinus quod statuerat, exiuit ergo continuò cum præsertim dixisset illi Dn̄us quod facis fac citius, quod nemo sciuit discumbentiū ad quid dixerit ei, sed putauerunt. quod

E scribit Iohannes in eodem verborum contextu, Hīc cesse andesccit Chrysostomus in Iudam dicens, O amentiam quomodo non mollitus est? quomodo non puduit, sed impudentior factus exiuit? Illud autem verbum Christi Quod facis fac citius non imperantis est, neque consulentis, sed exprobrantis, & reuocantis ad emendationem, sed

G 4 eum

cum esset inemendabilis dimisit eum fuit enim malus, & falsus discipulus, venalis, & venditor fur, & traditor emptus a Iudæis, vt vna cum eis mancipium esset diaboli.

Precium accipiens de illo qui non habebat præcium, venditor sanguinis Christi ex ipso præcio. vide &c quæ scribit D. Augustinus Thom. 9. Serm. de 4. feria, cui non immerito Christus Dominus intinctum panem porrexit, quia fortassis (vt inquit Diuus Augustinus) per panis tinctionem, illius proditionis voluit figuificare fictionem.

Non enim omnia, quæ tinguntur, abluuntur. sed vt inficiantur, nonnulla tinguntur. Si autem bonum aliquod significat hæc tinctio eidem bono ingratum non immerito secuta est damnatio. Notat etiam Augustinus peruerba illa, quæ dixit Christus tunc Iudæ iam à Diabolo possesso: quod facis, fac citius, non præcepit facinus, sed prædixit Iudæ malum, nobis bonum; quid enim Iudæ peius? & quid nobis melius, quam traditus Christus ab illo; aduersus illum, pro nobis præter illum? Quod enim aliqui putarunt hæc verba dixisse Dominum, quia loculos habebat Iudas, vt emeret ea, quæ opus erant ad diē festum, non est leuiter prætereundum, vnde colligitur quod Dominus habebat loculos, & à fidelibus oblata conseruabat, & suorum necessitatibus, & alijs indigentibus tribuebat. Tunc enim primum (inquit Augustinus) Ecclesiasticæ pecuniæ forma est instituta, vbi intelligeremus, quod præcepit alias non cogitandum esse de crastino, non ad hoc fuisse præceptum, vt nihil pecuniæ seruetur à Sanctis, sed ne Deo pro ista seruiatur, & propter inopiæ timorem iustitia deseratur.

Ecclesia pecunia concessa à Christo fundatore ipsius pro quare vide D. Th. 22. q. 188. ar. 7.

Sed non prius Christus Dominus recedit à Cæna, quam prolixum habeat sermonem cum suis discipulis.

Tunc enim (inquit Augustinus) Dies diei eructauit verbum, idest Christus fidelibus suis, vt audirent eum, & amarent sequendo: & nox nocti indicauit scientiam, Idest. Iudas, infidelibus Iudæis annunciauit vt venirent & appræhenderent Iesum In eo igitur sermone, primum prædixit qualiter post discessum suum grauiter essent affligendi, veruntamen confortauit eos dicens: non turbetur cor vestrum, neque formidet quia ego vado parare vobis locum, Secundo amabiliter, & paterne, monet eos ad charitatem seruandam, dum inquit, mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut ego dilexi vos, monuit etiam eos ad obseruantiam mandatorum suorum dicens, si diligitissime, mandata mea seruate, & qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui diligit, me. Præterea præbet suis discipulis magnam confidentiam penes præssuras, & afflictiones, quas paulo ante prædixit eis euenturas, hortando eos ad patientiam, dum inquit, si mundus uos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit, & Cap. decimo nono, in mundo præssuram habebitis, sed ego vici mundum.

Postremo Dominus Iesus post quam prolixe satis loquutus fuit ad discipulos, sub leuatis oculis in cœlum, se ad fratrem conuertit, & pro his, qui credituri sunt in eum rogauit, nobisque omnibus exemplum præbuit Deum orandi & eundis in necessitatibus eundem suppliciter inuocandi & deinde multa satis alia, profundaque misteria, nulla quamuis prolixa narratione explicanda suis propalauit & tunc quasi lassus, inquit; surgite eamus hinc, eamus inquam, & properemus ad locum, vbi sum capiendus, & tradendus ad mortem, ostendens, quòd voluntariè se obtulit, mandatum patris exequuturus. Apud marcum legitur eum dixisse, surgite eamus, ecce qui me tradit, prope est, non tamen statim (inquit diuus Augustinus) egreditur, sed sermonem iam pridem inchoatum ordine prosequitur, & quamuis Euangelista dicat, (hæc cum dixisset) voluit indicare non antea Christum Dominum fuisse ingressum in hortum quam inchoatum sermonem expleret, cum interim multa alia contigerint, quæ ab alijs feruntur. Quibus omnibus peractis & hymno dicto exierunt in montem oliuarum,

rum, id quod, quam maxime nobis A est obseruandum, & exequendum, vt accepto cibo laudemus, & benedicamus Deum, & gratias ei agamus de vniuersis beneficijs suis, qui viuit, & regnat in sæcula sæculorum, quod etiam alios facturos testatur Dauid dicens; edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eum. Egressus tandem Iesus cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse cum disci- B pulis suis, fuit ibi comprahensus. & mox adductus ad Principes sacerdotum, & præsides Plebis Iudæorum; sciebat autem Iudas qui tradebat eum, locum, quo frequēter cum discipulis suis conueniebat. Sed forte quis mirabitur, quō panis Christi, sublatus de mensa Christi, & porrectus a Christo ipsi Iudæ potuit efferre tam grande malum, vt eo surrepto traderet præceptorem suum? respondit Diuus Augustinus non C esse inconueniens, aut impossibile, vt bonum male acceptum producat hoc malum, quemadmodum quandoq. malum bene acceptum producit magnum bonum, verbi gratia. Angelus Satanæ datus Paulo, ut collaphizaret eum, fuit malum, sed fuit bonum ipsi Paulo, quoniam per ipsum ipse idem Paulus fuit perfectus in Christo; sic etiā peccatum vt appareat peccatum fuit bonum, tamen fuit malum, quia operatum est mortem, vnde bonum factum est malum dum male accipitur bonum, & malum efficitur bonum, dum bene accipitur malum. Primus itaque, & immediatus huius conuiuij finis, & exitus, fuit mors & occisio Christi Redēptoris Prius autem & uerus, ac a tota Trinitate primo intentus, fuit salus, & redemptio mundi, quando (teste Diuo Paulo) traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

Aug. super | *euāg. Ioan.*

DE QVARTO CONVIVIO QVOD CHRISTVS EGIT

Postquàm surrexit a mortuis.

CAPVT PRIMVM.

HVcusque peregimus A de his couiuijs, quæ Christus Dominus ante Passionē suā, & mortem, habuit cum discipulis suis. Post verò eius resurrectionem, & priusquā ad cęlum ascenderet, tria queque habuisse conuiuia testantur Apostoli. Primum quidem cum duobus discipulis euntibus in Emaus, B de quo loquitur Lucas c. 24. Aliud conuiuium eodem referente habuisse dicitur, dum obtulerunt ei partem piscis Assi, & fanum mellis, & cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis. Postea manifestauit se iterum Iesus discipulis suis ad mare Thiberiadis vbi non omnes, sed septem duntaxat ibi reperti fuere, quibus dixit Iesus, afferte de piscibus, quos prendidistis nunc, & Simon Petrus traxit rete in terram, plenum magnis piscibus, & venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscem similiter. Quòd ibi referti fuere septem tantū, hoc numero septemnario, tāquam numero perfecto, designantur omnes, qui spem futuræ beatitudinis gerunt, & eidem beatitudini sociari desiderant; & nota quanuis dicat Apostolus nunc tertio manifestatū se Christum discipulis cū surrexit a mortuis, non intelligas tribus vicibus tantum se manifestatum fore discipulis, cum longe

Luc. c. 24.

ge pluries se illis manifestum dederit, sed numerus iste hic expressus, non ad ipsas demonstrationes sed ad ipsos dies refertur, quibus se ille manifestauit discipulis. D. enim August. refert ex quatuor Euangelistis, decies Dominum visum esse ab hominibus post resurrectionem. Semel ad monumentum mulieribus; Iterum eisdem ab eo regredientibus. Tertio ipsi Petro. Quarto duobus discipulis eūtibus in castellum Emaus. Quinto pluribus in Ierusalem, vbi non erat Thom. de qua visione volunt aliqui loqui Marcum c. vlt. Sexto vbi eum vidit Thomas. Septimo ad mare Tiberiadis. Octauo in monte Galileæ. Nono quod d Mar. c. vlt. videlicet. Recumbētibus vndecim discipulis apparuit illis Iesus. Decimo in eo ipso die quo in cœlum ascendit, & sedit a dextris Dei, hæc Augustinus 3. de consensu cap. vlt. Quidā voluerunt quarta vice Christum postquam resurrexit cū Apostolis conuiuasse, dum scilicet ascensurus erat in

Act. 1. Cęlum. Scribit enim Lucas act. 1. quod Iesus cōuescens præcepit discipulis, ab Ierosolimis ne discederent, sed expectarent promissionē patris; & posteaquam dederat illis quædam præcepta, videntibus illis eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum; & huius rei testi-

Act. 10. monium reddidit Petrus Act. 10. cum dixit Christum suscitatum tertia die, & dedisse se manifestum nobis, qui manducauimus, & bibimus cum illo, postquàm resurrexit a mortuis, quibus verbis opinantur aliqui, Christum priusq̃ ascendisset in cęlum cū discipulis manducasse, cuius opinionis videtur Chrysostomus in expositione huius loci Et Nicolaus de Lyra. Et hoc idem videtur innui ex verbis Marci vltimo vbi dicit. quòd nouissimè recumbentibus vndecim discipulis apparuit illis Iesus. Et postquàm multa locutus est eis, ascēdit in cœlum, & sedet a dextris Dei. Quidam vero se expediunt ab hac difficultate. d. q̄ text. Græcus, non habet. conuescens, sed congregans, aut commorans Quisque sectetur eam partem quę tutior videbitur. Ego autem propter verba superius adducta, & per verba August. de consensu Euang. cap. vlt. vbi d.

A Nouissime recūbentibus apparuit Christus quia iam non erant in terra cum eo amplius cōuiuaturi. Et per verba Greg. in hom huius euāg. qui expresse dicit Christū comedisse & ascendisse vt per effectū comestionis veritas patesceret carnis, existimo tunc Dominum cum discipulis manducasse. Sed forte quempiam moueret quod Euangelistæ referunt Dominum Iesum postquàm resurrexit a mortuis iterum cum discipulis

B manducasse, cum nō semel ipse dixerit, & protestatus fuerit se nunquā amplius bibiturū de illo genimine vitis de quo iam olim biberat antequam pateretur. Sed notanda sunt verba, si enim intelligamus verba dicta a Saluatore se nunquàm amplius manducaturum Pascha, illud inquam Pascha legale, & figuratiuum, citra omnem cōtrouersiam id fuit exequutus. At si loquamur de alio genimine vitis de quo bibere consueuerat

C cum suis discipulis, verissimum quidem dixit se non amplius bibiturū, nisi cum Regnū Dei venerit, quod quidem tum venit, cum cepit resurgere, & tunc profecto cum resurrexit. cepit apparere, clarescere, & manifestari per vniuersum orbem. Nullus ergo offendatur ex verbis Christi; & Apostolorum. Quidam etiam possent calumniari Diuum Lucam, quoniam in cap. 22. videtur innuere bis Dominum Iesum instituisse

D Sacramentum Eucharistię, cum eadem fere uerba referat dicta ab eo postquam manducauit pascha legale, & posteaquā denuo recubuit cū discipulis. Sed non est ita. Prius enim accepit calicem, dicens accipite, & diuidite inter vos, vbi non est loqutus de calice Sacramentali. Sed his dictis, & peractis accepit panē, gratias egit, & fregit, & dedit eis dicēs, hoc est corpus meum, &c. Similiter, & calicem postquam cenauit & tunc in-

E stituit Sanctissimum hoc Sacramētum Eucharistię vbi corpus suum & sanguinem nobis præbuit assumendum. Ceterum cum in conuiuijs apud Romanos fieri consueuisset lotio pedum, & quædam alia, ea quidem si non omnia. saltim potiora fuere in conuiuio Christi. Fuit .n. ibi lotio pedum. Deinde Ioannes veluti charior cęteris, & magis dilectus,

lectus, recubuit in finu ipsius Christi, velut apud antiquos, & nunc quoq. fieri solet. Postremo acroamata, et apophoretha, idest sumptuosa, et preciosa munera dabantur conuiuatis, ita hic, ipse conuiuans, pariter et conuiua dedit proprium corpus, et sanguinem, quo nihil vnquam praeciosius dari potuit ipsis conuiuantibus, et conuiuatis. Denique A loco Musices, et chorearum, aliorumq. spectaculorum, quæ uarijs in conuiuijs haberi solebant, hic quoque affuere satis abundanter, et copiose, ut puta sermones diuini, monita sanctissima, et uaria misteriorum Dei interpretamenta, et explicationes. Et hæc de huiusmodi celebri, et solemni conuiuio dicta sufficiant. Amen.

DE CONVIVIO
DIVINO SPIRITVALITER, ET METAPHORICE SVMPTO.

CAPVT PRIMVM.

Hic ponitur intetio Auth qui diuidit hanc secundã partem principalẽ huius tractatus in tres alias particulas. In hac prima agitur de conuiuio quod fit in anima in secunda de eo quod fit in ecclesia, ĩ tertia de eo quod fit in gloria.

POsteaquã Deo Opt. Max. adiuuante sumus locuti de conuiuio diuino, propriè, et materialiter sumpto, hoc est, de conuiuio, qđ Deus, et Dominus noster Christus Iesus egit cum discipulis suis, antequam a mortuis surrexisset, atq. etiam posteaquam resurrexit, et priusquàm in cęlũ ascenderet: nunc adest locus, et tempus, quo de eodem cõuiuio diuino spiritualiter, et translatitie suscepto, (eodem numine nos adiuuante) uerba faciamus.

Dicit enim Esaias in cap. 25. ꝙ faciet Dominus exercituum omnibus populis in mõte hoc conuiuium pinguium, conuiuium uindemiæ, pinguium medullatorum, uindemiæ defecatæ, etc. Quæ uerba (iuxta communem doctissimorum uirorum sentẽtiam) pręter sensum, quẽ litera secum affert, tres etiam sensus, aut intellectus secum gerunt; nec mirum quoniam sacra scriptura extenditur ut pellis: ideirco continet sensum tropologicum, seu moralem, sensum allegoricum, et sensum anagogicum; et uelut refert D. Amb lib. 1. de Officijs, scriptura diuinitus inspirata facit cõuiuium in anima nostra, cuius sin- A guli libri sunt fercula saporosissima huius mensæ. Tu verò priusquam mittas manum, ad gustandum quæ fercula apponuntur, intellige prius, quæ dapes ibi sint, & tunc mitte manum, vt ea, quæ legis, vel quæ accipis a Domino Deo tuo operibus exequaris, & collatam in te gratiam officijs rępsentes, vt Petrus, & Paulus, & cęteri, qui Euangelizantes regnum Dei, vicem quandam largitori muneris reddiderunt, dicentes. Gratia B Dei sum id, quod sum, & gratia Dei in me vacua non fuit. Eiusmodi ergo conuiuiorũ genera Deus Opt. facit in monte hoc, hoc est in vniuerso genere humano, seu conuiuium tropologicum, seu allegoricum, aut etiam quandoq. anagogicum.

De loco cõuiuij diuini tropologicè sumpto.

Loquamur ergo prius de Conuiuio tropologico, quod primum fecit Deus humano generi, dum scilicet formauit corpus hominis de limo terræ, & inspi- C rauit in eo spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem, vt habetur Gen 2. statuit inquam in eo corpore animam, velut mensam, quæ postea fuit referta multis ferculis admirandæ virtutis, & iucunditatis. Posuit. n Deus super hãc mensam, idest super animam ad imaginem, & similiudinẽ eius creatam, tres nobilissimas patinas, aut vasa

De tribus appositis huic conuiuio.

lata, & ampla, & maxime capacia, multorum ferculorum, & eduliorum videlicet, memoriam, intellectum, & voluntatem. Memoriam quidem quo in seipsa omnium rerum tam pręsentium, quàm praeteritorum, & futurorum, cognitionem exciperet: quae tamen cognitio ex alijs patinis fuit ei aducta. Positus fuit intellectus in hac mensa, hoc est in anima, velut patina quaedam argentea, & preciosissimis gemis, & lapidibus adornata, cuius quidem munus, & officium est, singula ferè ferculorum genera percipere, & aliquandiu detinere. Alia patina, quae & ipsa, auro, & gemmis adornata apprahendens, & continens quaecunque habent rationem, aut apparentiam cuiusuis boni, siue vtilis, siue delectabilis, aut etiam honesti; quanquam alijs officijs, & muneribus, praeter ea, quae diximus est insignita. Praeter has tres patinas, in hac mensa reconditas, aut constitutas, aliae plures extant, sed non eiusdem precij, aut valoris, quanuis necessariae admodum ad exactam & completam rationem conuiuij, vt est virtus irascibilis, & concupiscibilis, & reliqui sensus omnes, tam interni, quàm externi, quippe qui oēs plurimum conferunt ad perficiendum, & explendū conuiuium. Quo autem quae subobscure dicimus aliquanto clarius afferantur, dicimus primū hominem, dum fuit a Deo creatus, & in lucem eductus, fuisse satis abundanter a Deo cibarū, & refectum, quandoquidem in ipso suę formationis exordio omnium rerum, quibus homo natus est instrui, & edoceri habuit cognitionem, quinimo multarum quoque rerum supernaturalium, quae scilicet ad finem supernaturalem aliquando consequendum maxime conducunt, cognitionem habuisse dicēdus est; quaeque etiam cognitio necessaria erant ad gubernationē vitae humanae secundum illum statum, in quo tunc erat, eidem indita fuere. Quae vero nec naturali hominis studio, seu labore cognosci poterant, sed nec satis necessaria fore videbantur, ad gubernationem vitae humanę primus homo, noster parens non cognouit, quemadmodū sunt futura contingentia, & cuiusmodi sunt hominum

Memoria non est neq. pręsentium, neque futurorū Arist. de Mem. cap. 1.

Voluntas est potentia coeca.

A cogitationes, quaeque procedunt a libero hominis arbitrio. Quod si quid futurorum ipse quādoq. praedixerit, vt cum videns mulierem ad se adductam, dixit, Hoc nunc os, de ossibus meis, & caro de carne mea &c quibus praedixisse videtur vnionem futuram Christi, & Ecclesiae, haec inquam Dei spiritu reuelante ac dictante prae sciuisse eū dicendum est. Hic idem homo, de quo loquimur, quanquam in eo beatissimo innocentię

B statu fuerit ad horam constitutus, nonnullas tamen in virtutibus illis inferioribus Passiones habuisse perhibetur, eas inquàm, quae ex rationis iudicio promanabant, cuiusmodi est gaudiū, & amor, quae profecto bonum quoddam respiciunt: habuisse quoque desiderium, & spem, at non eam, quae affligit animū, sed qua patienter expectatur bonum futurum, suo quidem tempore obtinendum, & percipiendum: passiones verò,

C quae respiciunt malum tanquam obiectum non afferebantur in eo conuiuio dum fuit homo, in eo innocentiae statu, veluti timor, & dolor. Sed neque putandum est in illis vasis, quae apposita erant in huius conuiuij mensa, vt est memoria, intellectus, & voluntas, & aliae inferiores potentiae, nullas esse dapes, & edulia apposita. Apposita quidem fuere multa, & ea quidem praeclara, excellentia, summopere appetenda, & expe-

D tenda. Habuit quidem homo omnes illas virtutes, quibus ordinabatur in Deum, & quibus inferiores potentię secundum regulā rationis mouebantur: quasdam quidem & secundum habitum, & secundum actum habebat, vt charitatem, iustitiam, fidem, spem, constantiam, pietatem, & mansuetudinē: quasdam verò virtutes, quo ad habitum tantum, & non quoad actum habuisse dicitur, vt poenitentia, & misericordia, &

E quaedam aliae his consimiles. Fortitudo, quoque, pietas, & mansuetudo sicut etiam perseuerantia verius dicebantur in primo homine reperiri, quo ad habitum, quàm quo ad actum. Dubium autem est, nunquid primus homo, dum foret in eo habuerit gratiam gratū facientem, quae quidem est ferculum magnopere necessarium, & prae cunctis alijs vehementer

vehementer

vehementer expetendum. Certè si verba Diui Augustini velimus inspicere, dubio procul asserendum est eundē habuisse gratiam gratum facientem; nam qui viget charitate, cōsequenter gratia gratificante videtur insignitus. Dicit.n. Augustinus quòd Adam de limo terræ formatus erat pudicitia armatus, temperantia compositus, & charitate splendidus, quare necessario cōsequitur ipsum habuisse gratiam gratum facientem.

Contra vero arguunt quidam cōmuniter haberi Adam in statu innocentiæ eam habuisse gratiam, qua tantum poterat stare, & persistere in eo gradu in quo conditus erat, sed non poterat proficere. At dicunt alij Quicunqꝫ habet gratiam gratificantem non modo potest stare, & persistere absq. vllo peccato, & esse gratus, & acceptus Deo, verum etiam in dies proficere. Hæc est opinio, quam præ cæteris sustinet fundatissimus Doctor Egidius Romanus, communiter receptus, & approbatus in 2. sent. d. 29. & alibi. Vnde ille sustinet Adam primum hominem medium locum tenuisse inter ea quæ primitus fuerunt ab ipso Deo creata? non enim fuit creatus in puris naturalibus, quemadmodū aliæ creaturæ, quæ sub Sole sunt, neque etiam debuit esse creatus in gratia gratum faciente, velut cœlestes spiritus, qui pꝑetuo assistunt, & ministrant ipsi Deo, sed fuit creatus in iustitia originali, quæ medium locum visa est habere inter pura naturalia, & gratificantem gratiam, quę quidem originalis iustitia, tantæ erat virtutis, & efficaciė, ꝙ mediante ea, & per eam anima erat subiecta ipsi Deo, & vires inferiores subiectę erant rationi, & quandiu perstitit iste ordo, Adam permansit in suo statu: & hunc sensum volunt habuisse D. Augustinum, cum dixit Adam fuisse charitate splendidum. Verum non rite per hęc verba satis fieri potest dictis B Aug. qui 12. de ciui Dei cap. 9. d. Quòd Deus simul erat in primis parentibus cōdens naturam, & largiens gratiam. Præterea Conc. Trident. in 5. sess. asserit in primo homine fuisse sanctitatem, & iustitiam, hæc autem fine gratia gratum faciente dubio procul haberi nō possunt. D. Th. ait, ꝙ etsi Adam fuerit creatus in gratia, non tamen ex illa creatione natura habuit ꝙ posset proficere per meritum, sed ex superadditione gratiæ, quod fortè sic debet intelligi, ꝙ gratia gratificans ei collata in statu innocentiæ non erat huius roboris, & efficacie quòd per eam posset mereri, vlterius progredi, & proficere, sed ob id oportebat aliud gratię donum ei superaddi; & ita potest admitti fuisse creatum in gratia, per quam poterat stare, sed non proficere. Munera ergo, seu fercula, quæ protulit Deus in hoc conuiuio hæc fuere, quod scilicet, anima fuit exculta, & insignita tribus ęgregijs virtutibus, ac potentijs, videlicet intellectu, memoria, & voluntate, & hæ quidem non vacuæ, aut inanes, sed plerisque alijs virtutibus, & officijs inbguitæ, & perornatæ: & vt vnico verbo dicamus habuit omnium rerū scientiam, & virtutes omnes, tum morales tum intellectuales diuinicus ei infusas præter eas, quæ ex suo genere repugnabant statui illi, beatissimo, & innocentissimo. & tandem præter hæc omnia, & super hęc omnia collatum est ei præstantissimum illud donum iustitiæ originalis, cui si addatur id, quod communiter tenetur, videlicet gratia gratum faciens, nescio planè, quid excellentius, quid magnificentius potuerit illi cōferri; & profectò hoc est illud præstantissimum conuiuium cuius meminit Salomon Prouerb. 9. cum inquit. Sapientia, idest Christus Dominus Deus, & homo, ædificauit sibi domum, hoc est de limo terræ formauit sibi hominem, excidit columnas septem, idest virtutes morales praecipuas, quæ sunt quatuor, & virtutes intellectuales, quæ propriè sunt tres idest sapientia, scientia, & intellectus, quibus si non addantur prudentia, & ars nullus admiretur, quia hę duę potius ad intellectum practicum, quàm ad speculatiuum dicuntur pertinere. Sic & de eodem conuiuio loquitur idem Salomon Ecclesiast. 15. cum ait. Cibauit illum pane vitæ, & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potauit illum, vbi per panem vitę aliud nihil pręter gratiam Dei videtur posse intelligi, quando per eam ne labatur, ac deficiat anima nostra,

ftra, ita fuftentatur, quemadmodum per panem corporalem fuftentatur corpus hominis, propterea dicitur quòd gratia eft vita animæ: per aquam fapientiæ falutaris doctrina verbi poteft intelligi, de qua dixit Saluator. Qui biberit ex hac aqua non fitiet in æternum. In eodem cõuiuio fapientia increata mifcuit vinum, quod lætificat cor hominis; per quod fortè poteft intelligi cognitio illa, quæ inerat ipfi Adæ mifteriorum diuinorum, ex quibus quidem mifterijs nonnulla reddebant dulcedinem, & fua uitatem, quædam verò amaritudinem, propterea fapientia infipientibus locuta dicebat. Venite, comedite panem meum, & bibite vinum, quod mifcui vobis, quandoquidem dum exiftimus in hoc mundo, & peregrinamur a Domino, bibimus vinum, mixtum, ideft dulcedinem cũ amaritudine, propterea monet fapiens d. Relinquite infantiam, & viuite, & ambulate per vias prudentię ne fcilicet amaritudine fitis confecti. Poteft etiam dici, quòd vinum ibi pofitum tanquam mixtum, poteft intelligi tanquam mixtum cum aqua, vt fcilicet vtroque munere fungatur vinum, ideft verbum Dei, vt fortiatur nomen vini, quia fcilicet lætificat cor, aquæ verò, quia mũdat. Poteft etiã tertio vinum quod apponitur in conuiuio, hoc eft verbum Dei dici miftum, quoniam mifteria diuina funt adeo profunda, abftrufa, & nobis recondita, feu abfcondita, quòd non nifi parabolis, & fimilitudinibus nobis proponuntur: vnde Efaias c. 21. dum fpeculatur hoc conuiuium ponit hæc verba. Pone menfam, contemplare in fpecula, comedentes, & bibentes, furgite Principes, arripite gladium, q. d. Vos qui acceditis ad hanc menfam ita vos accingite, ita difcumbite, vt alicuius cibi cruditas, & duritiesvos non perturbet, non arguat vos quifquam focordiæ, temeritatis, & ignauiæ, eloquia Domini, eloquia cafta, argentum igne examinatum, probatum ter, purgatum feptuplum. Hic eft ille panis, de quo dicebat Saluator Matth. 4. Non in folo pane viuit homo, fed de omni verbo, quod procedit de ore Dei. Hoc ergo pane cibauit Deus primum hominem, &

A aqua falutaris potauit illum, &c. Sed videamus obfecro, quas gratias, quæ officia retulit, & rependit ipfe Adam tam fuauiter, magnificè, & afduenrer excęptus in conuiuio, quod fecit Deus cum humano genere, in eo tanquam ipfius humani generis primordio, & principio, quippe qui non contentus tot ferculis, & obfonijs eidem præparatis, & collatis voluit longe plus vltra, quàm debuerit fatiare appetitum fuum, & re-

B bellis fieri ipfi Deo. Is enim peccauit, & grauiter deliquit primum appetens fimilitudinẽ Dei, quoad fcientiam boni, & mali, quemadmodum ferpens ei fuggefsit; qua in re eundem manifeftè fefellit, neq. quod fuerat pollicitus vnquam foluit, vt fcilicet potuiffet Adam, propriæ naturæ viribus decernere fibi, & conftituere quid mali, vel boni peragere, vel vitare debuiffet, aut etiam pręcognofceret, quid boni, vel mali ef-

C fet ei obuenturum Peccauit quin etiam dum appeteret fimilitudinem Dei, ita vt proprijs viribus poffet adipifci fempiternam beatitudinem; adeo quod in eius pręuaricatione fuit multiplex deformitas, vt rectè facri Doctores collegerunt. Fuit inquam in eo fuperbię tumor, inobediẽtia, gula, & quęque huiufmodi mala confequntur. Vnde in hæc tria pręcipue videtur incidiffe difcrimina, quę non modo, ad mala culpę, fed &

D ad mala pęne abfq. dubio facile queunt referri, cuiufmodi eft obliuio Dei, alienę rei furtum, & rapina, & lętalis pomi corruptio. Hęc omnia ex leui transgreffione vnius pęcepti perpeffus eft homo. Dixi leuem, & modicam transgrefsionem collatam transgrefsioni, & peccato Luciferi, quoniam ipfe longe grauius peccauit, q̃ Adã, & Eua quoque grauius peccauit q̃ Adã, & nos quoque grauius, q̃ Adam peccamus, licet fecundum cir-

E cunftantiam perfonæ noftris offenfis, & criminibus peccatum Adæ fuerit grauius, vt habet D. Tho. 1. 2. q. 89 art. 3. & 2. 2. q. 163. art. 3. & alibi. Sed fi hęc eius transgrefsio fibi foli detrimentum attuliffet, aliqua poffet ratione tolerari. At quoniam tota pofteritas eius delicto, fuit infecta, idcirco malum conuiuam eum fuiffe tenendum eft: nec fatisfuit

tisfuit ei habere animam tot potentijs, & virtutibus, ac donis exceultam, & præter hæc fuisse ditatū illo supereminenti originalis iustitiæ dono, pariterque diuina præsentia frui, vt illius status ratio, & facultas postulabat, lætabatur societate cęlestium spirituum, & erat constitutus Dominus, & possessor omnium creaturarum, quæ sub cœlo sunt, vt habetur Gen. 2. nihilominus suggestu dęmonis, a tam præclaro, & excellenti statu suo sponte recessit. Verum his non obstantibus, misericors, & miserator Dominus escam dedit timentibus se: non est passus hominum genus ab se post cętera creaturarum genera creatum, omnino fore destitutum suo præsidio, singularique benignitate, ac prouidentia, nanque posteaquam primi parentes ab illo fęlici statu sua culpa desciuerunt, & ex illo terrestri Paradiso fuere deiecti, eadem fere fercula, & dapes in anima nostra, velut mēsa ab ipso Deo instructa, & pręparata, proposuit, & constituit: virtutes (inquam) intellectuales, & morales (vt paulo ante diximus) quę aliquanto animam reficiunt, tametsi non oīno proficiant. At si prioribus ferculis prudenter, & modeste, vt decet, fuerimus vsi, alia fercula magis iucunda, longe pinguiora, et medullata nobis afferūtur quippe quę esuriem, et sitim magnopere extinguunt, cuiusmodi sunt fides, spes, et charitas, & habitus ille gratuitus, & gratiosus, quo nos apud Deum largitorem omnium bonorum, non solum habemur, aut existimamur, sed re ipsa grati sumus, & efficimur, & vsque adeo, dum versamur in hoc mundo, vnimur ipsi Deo, & coniungimur vt efficiamur quodammodo diuinę naturę consortes, & participes promissionum Dei. Sed non sistit hoc loco benignitas, & clementia Dei, quę nos ad huiusmodi conuiuium alacriter inuitat, & modo quodam impellit, verum pręter hęc fercula, quę diximus alia quędam longe potiora, et pręstantiora uobis subministrat. Et hęc sunt dona Spiritussancti, quę in hoc conuiuio cœlesti, et vere spirituali referunt phasianos, turtures, et gallos Indicos. Hęc est illa sapientia, de qua supra dice-

A bamus, quę edificauit sibi domum idest corpus humanum de limo terræ, posuit mensam, idest, infudit animā, & miscuit vinum. Hæc est illa sapientia, quæ ex ore altissimi prodijt, primogenita ante omnem creaturam: posuit mensam bene instructam, excidit columnas septem hoc est varijs virtutibus, ac donis septiformibus opulenter exceultam. Ne verò existimes, superfluum quiddam, & ociosum hoc in conuiuio apponi, si præter
B virtutes etiam dona adiunxeris, vel addideris. quoniam virtutes morales, siue intellectuales perficiunt quidem hominem vt natus est moueri, per rationem in his, quæ interius, vel exterius agere debet. Sic & virtutes Theologicæ magnum profecto, & incredibile præbent incrementum humanis virtutibus; at dona perficiunt hominem, secundum quod natus est, ac dispositus ad hoc, vt moueatur a Deo; ita quod virtute dono-
C rum, homo disponitur, vt facile, libenter, & promptè moueatur a Deo absque vlla tergiuersatione, sicut dicebat Esaias cap. 5. Deus aperuit mihi aurem ego antem non contradico, retrorsum non abij, & quemadmodum Paulus Apost. Acto. cap. 9. vocatus a Deo, tremens, ac stupens dixit. Domine, quid me vis facere; & cum Dominus in visu ad Ananiam diceret. Anania? ille respondit. Ecce ego Domine. Dona ergo dicuntur
D perfectiones virtutum, quia eleuant homines ad altiorem statum, quam sint actus virtutum, vel ad eosdem, sed longe faciliori modo, vt dicit Gaetanus super art. 1. q. 68. 1. 2. Hæ ergo sunt dapes, & edulia, quibus Deus pascit hominem interius, hic est panis vitę de quo ps. 131. dicebat Deus. Pauperes eius saturabo panibus, pauperes inquam, idest mentes humilium, & māsuetorum, qui libenter appræhēdunt Dei verbum, & aures prębent diuinæ vocationi. Verum præter
E omnes hasce dapes, & obsonia, & cibos suauissimos præbuit Deus alium præstantissimum, suauissimum, & omnis gratiæ plenitudine refertissimum, de cuius plenitudine nos oēs accipimus. & hoc est conuiuium, quod fecit Deus humano generi dum se ipsum prębuit hominibus similem, & formam serui non

est

est dedignatus accipere, vbi se nascens dedit socium conuescens in ędulium, se moriens in pręcium, & se regnãs dat in pręmium. Sic nanque sapientia ędificauit sibi domũ, dũ vnigenitus Dei filius in semetipso, intra virginis vterum, mediante anima humanum sibi corpus vendicauit, ita vt eius corpus, Dei domus nuncuperetur, velut etiam templũ appellatur, vt vnus, idemq́ Dei, & hominis filius ipse sit, qui inhabitat, & qui inhabitatur. Sic & ille sit, qui ędificat, & qui ędificatur. Et qui pariter parat conuiuium. Et manducatur.

Quod si quæras, quo in loco fiat istud conuiuiũ, & qua caussa Dei filius se præbuerit, nobis manducandum facile est videre, si verba sanctarum scripturarum perpendimus; ipse n. venit in hũc mundum, vt peccatores saluos faceret. Hoc est cõuiuium illud pinguiũ, conuiuium medullatorum, de quo loquitur Esaias. Hoc est conuiuium illud, quod tandiu expectarunt sancti patres, & concupicrunt; de quo et loquebatur Dauid cum dixit. Expectans expectaui Dominum, & intendit mihi. Et ps. 83. Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deũ viuum, expectarunt inquám vt hominem assumeret, & sua morte hominẽ redimeret, & quanquam ipse venerit, vt omnes redimeret, & se manducandum illis pręberet iuxta primariam eius intentionem, postmodum verò se illis duntaxat manducandũ præbuit qui esuriunt, & sitiunt iustitiam: De cuius sacramenti manducatione posterius dicemus; nunc enim loquimur de ea sola manducatione, qua pascit animam sua præsentia, & cognitione sui doctrina verbi sãctarumq. virtutum refectione, ac pabulo quandoquidem nõ fuit satis eius clementię, & benignitati se nobis sociũ dedisse, verum in perfectione, & excellentia virtutum, & bonorũ operum se nobis exemplum præbuisse. Sic .n. dixit ipse. Math. 4. Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, qd procedit de ore Dei. Quòd autem anima, seu cor nostrum sit locus conuiuij vt declarare proposuimus, nulli potest esse dubium, nã D. Aug. tom 10. serm. 70. de tempore, exponens conuiuium, quod fecit Abraham ad Illicem

A Mambræ, tribus Angelis hospitio excepiis dicit Illicem Mambræ visionem, siue perspicaciam designare, cuius interpretatione volt innuere Deum in illis cordibus, quibus datum est videre Deũ, habitare solum hospitari, ac epulari Hi autem sunt, qui mũdo corde, qui fidem trinitatis firmiter, & inconcusse retinẽt, in cuius rei signum legitur, quod Abrahã obtulit tribus illis Angelis tres mensuras similaginis, quæ significẽt tres pri-

B marias virtutes, videlicet fidem, spem, & charitatem, quibus omnibus continetur tota salus aĩæ: cuius rei occasione prænotandũ est, conuiuium istud, quod fieri debet in anima nostra, posteaquã cecidit vetus Adã, non fuisse semper ex eisdẽ ferculis, & dapibus confectũ Quamuis .n. quicunque nascitur, ex viro, & fęmina habeat tres illas potentias, memoriam scilicet intellectum, & voluntatem, quæ sunt tanquam vasa, & receptacula

C omnium virtutum intellectualium, & moralium, attamen virtutes ille, nisi fuerint infusę a Deo, & charitati connexæ non sunt verè virtutes, sed imagines, & vmbræ virtutũ. Vnde qui eiusmodi virtutibus erãt imbuti cibos valde crudos, & insipidos, nec bene concoctos prægustasse dicendi sunt: nam cum virtutes iste intellectuales insint nobis a natura, inchoatiue tantum, & dispositiuè nos perficiũt, solæ virtutes Theologicæ quæ

D sunt prSus ab extrinseco, hoc est a Deo nos perficiunt, & satis abunde recreant, ac reficiunt: Sunt præterea quidam, qui vtique habent virtutes aliquas Theologicas, & fidem, ac spem iugiter, ac strenue profitentur, sed quia deest illis alia virtus, quæ est charitas, ægre admodum possunt refici, ac satiari, vt dicebat Apostolus. Si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem nõ habeam, nihil sum. Et propterea quanquam fi-

E des & spes non nihil conferant ad consequendam perfectionem, quia tamen fides absque spe dicitur inanis, & spes absque fide, audax, & temeraria, sine charitate quidem parum admodum, vtraque valet ad consequendum finem, sed vtraque mortua est, ita vt præter ea, quæ diximus, tria conuiuia fieri possunt in anima nostra.

Primum

Primum quidem, in quo solum virtutibus, q nobis a natura insunt pascimur, ac ditamur: sed huiusmodi conuiuium est valde insipidum, & insulsum, & male conditum, quale est conuiuium infidelium, & Iudæorum; cui potest annecti conuiuium Hæreticorum, qui solis eorum opinionibus, ac doctrinis putant se refici, & impinguari. Sed quanquam nonnulli actus, vel actionesború haud quaquam sint peccata, vel ex essentia, siue natura rei, aut ex obiecto, vel ex circunstantia existiment bona quædã, nullus tñ eorú actus est meritorius. Datur alterú Conuiuiú in quo præter virtutes, nobis a natura inditas, & quasi cõnatas, sunt etiam virtutes aliquanto perfectiores, vt fides, spes, modestia, mansuetudo, & patientia, & exterior quædam obseruantia præceptorú, non tamen (vti mox diximus) reddũt hominem perfectum. Hinc datur aliud conuiuium, in quo præter virtutes Intellectuales, & morales, sũt etiam virtutes Theologicæ, quę nisi perficiantur, & condiantur per charitatem, non sunt & ille vsquequaq. perfectæ, & hoc est illud verè salubre conuiuium, conuiuim (inquam) pinguiũ, conuiuium medullatoru, & conuiuium vindemiæ defecatę, in quo quidẽ conuiuio pro complemento totius refectionis, & gaudij tria proponũtur, videlicet, vinum amoris, mel contemplationis, & postremò lac depurationis, vt nulla dicatur esse fex, aut labes, vel turpitudo: sic .n. dicebat Dauid ps. Quã dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Ad hoc itaque conuiuium nos vocat Deus, ad conuiuium inquam fidei, spei, & charitatis, quæ sunt pignora salutis ęternę.

Psal. 118.

Caput secundum. Qui & quot sint conuiua.

VIdimus paucis verbis, quo loco cęlebretur istud cõuiuium, quia s. in aĩa hominis docibilis, aut docti a Deo. Nunc videamus obsecro, qui sint isti, quos Dñus vocare dignatur, ad conuiuium istud tam salubre, & preciosum. Respondet Esa. c. 25. vbi inquit. Faciet Dñus exercituum omnibus populis in monte hoc conuiuiũ pinguium &c. Oẽs ergo populos, omnes gentes, quęcũque sint illæ, vocat ad conuiuium, vult fieri participes cęlestium bonorum; ipse quidem vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire. Sed obsecro, quid causę est, q̃ tam pauci ad eiusmodi conuiuio accedunt? dum alius affert excusationem, quod villam emit, alius verò, q̃ iuga bonum vult probare, & alius quidemquia vxorem duxerit. Id profecto euenire putandũ est, quoniam quidam ambitione suffocantur, quidam verò curiositate, & vanitate huius sæculi detinentur, & pleriq. desiderio & cupiditate voluptatum retrahuntur quas hæc nostra caro corrupta, & madefacta nunquam non appetit, & quærit. Hæc itaque tria, videlicet superbia, cupiditas, & luxuria, velut quoq. diximus in priori tractatu, impediunt multos, ne diuinę gratiæ fiant participes. Hoc est quod dixit Dñus, & indicauit similitudine quadam apud Lucam 14 cap vbi habetur quod vocauit multos nõ omnes, vocauit quidem oẽs, vt inquit Propheta, quia apud ipsum non est distinctio Iudæi, & Gręci. Diues, Deus est, & valde prodigus, ac liberalis in oẽs, qui inuocant illũ: at nos sumus in causa, cur non accedimus ad conuiuium. In omni quidem gente, quęcunque ea sit, qui timet Deum, & facit institiam acceptus est illi. Perditio igitur quorumcunque, qui pereunt, & fame tabescunt, ex ipsis est; salus autẽ ex Deo sed cõsentientibus nobis, aut saltẽ non dissentientibus, aut obsistentibus. Sed quid fecit Deus, auctor conuiuij dũ multi ex his, qui fuerunt vocati venire contempserũt? Misit seruũ suum, vt circuiret plateas, & vicos ciuitatis & pauperes ac debiles, cęcos, & claudos introduceret ad conuiuium. debiles inquam, i. qui ex fragalitate carnis, & imbecillitate virium aliquid erroris perpetrauerint: per cęcos verò intelligi volunt, qui peccant ex ignorãtia, non quacunq., sed ex ignorantia quadam crassa, & inuincibili: per claudos verò, qui peccãt ex malitia, qppè qui confitentur se nosse Deum factis autem negant: habent quidem pedẽ Intellectus integrum, & sanum, pedẽ verò affectus, & animi saucium, & infirmum. Sed quid per Pauperes certe nil aliud, quám humiles, & de seipsis, parum ad-

modum præsumentes, vellent quidem facere bonum, sectari iustitiam, sed difficile admodum viam apprahendunt. Si per pauperes hoc loco velimus accipere pauperes spiritu, de quibus loquitur Matthæus, nō erit multum laboris, & impendij eos adducere ad cōuiuium: sed non contentus paterfamilias, aut ille homo, qui fecit cœnam magnam, (vt refert Luca) tot miseros, ac debiles vocauisse ad se, sed cum nondum essent mensæ discumbentium impletæ, præcepit seruo suo, vt exiret rursum in vias, & sepes, & cōpelleret eos intrare, quoscunque inueniret, vt impleatur (inquit ille) domus mea. Dubitatur a quibusdam exponentibus, quid per eos, qui erant in vicis, & plateis, quid-ve per eos, qui extra ciuitatem in vijs, & sepibus vagabantur. Prima facie, quisque opinatur per eos, qui in vicis, & plateis degebant intelligi debere viros potentes, ac magnates, & cunctis opibus affluentes, quandoquidem de plateis non possunt vocari, & accersiri nisi qui huius sæculi commoditatibus abundant. Qui verò sunt in vicis, & locis abditis, hi qui rerū temporalium inopia magnopere laborant. Vtrique tamen, quàm qui in plateis, quàm qui in vicis ad conuiuium vocantur: sed qui in plateis, hi sunt, qui de latitudine voluptatum, & amplitudine deliciarum, Dei gratia præuenti, ad meliorem frugem reducuntur: per eos verò, qui sunt in vicis, ad conuiuium & ipsi vocati intelliguntur, qui vel penuria rerum necessariarum adducti, vel ignobiles habitu intrant claustra, & arctiorem uiuendi regulam assumunt; quanquam non pauci etiam ex his, qui sunt in plateis uiri potentes, ac ingenui hanc eandem vitæ regulam, haud raro aggrediuntur, & toti ad Deum conuertuntur. Multi quidem Principes viri, & summæ auctoritatis homines renuerunt opes, dignitates, atque Imperia, vt ad conuiuium istud accederent, & Christo Domino liberius famularentur. Nec viri solum, sed plereque nobiles, ac Illustres fœminæ, hoc idem fecerunt. Quòd si quis velit copiosiorem notitiam, & numerum eorum, qui ita se gesserunt habere, videat Hieronymum Plat. quorum

Dubitatio

A apprimè bonum, & eruditum in libro, quem edidit, de bono statu Religiosi. Præter hoc genus hominum, quorum aliqui in plateis, aliqui uerò in uicis uersabantur, diximus esse, seu reperiri aliud genus hominum, qui per uias, ac sæpes uagabātur, quos iubet Dominus, auctor conuiuij, & paterfamilias compelli intrare, & accedere cū alijs ad conuiuium. Hi nempe existimādi sunt fore, qui iam Christo nomen dederunt, & fidei Ca-

B tholicæ ueritatē appræhenderunt, postmodum uerò ab ea recesserunt, & apostatæ euaserunt, quales sunt Hæretici, & scismatici, qui quidem possunt iure compelli, vt minis, terroribus, ac supplicijs ad semitam reuertātur, & quàm olim fuerant, in baptismo fidem professi eandem tenere cogantur. Hæc est sententia B. Aug. lib. 2. retract. cap. 5. & epist. 50. ad Bonifacium Comitem. tomo 2. quam omnem, & totam legere, & animo

C cōplecti magnopere, (ut existimo) conducet. Et Beatus Augustustinus lib. de utilitate ieiunij cap. 9. inquit. Ne curemus, quod eis molesti uidemur compellendo. Attendamus quo in eo securi simus, nunquid enim ad mortem, & non potius a morte eos liberare conamur? omnino, quibuscunq. modis possumus, sed modeste prius uetusta uulnera pertractemus, & cauti simus, ne inter manus Medici deficiat, qui curatur. Vbi

D considerate oportet, prius quærendum esse, modestia & urbanitate ad pristinam fidem eos reducere, qui suggestione diaboli, ab ea recesserunt. At cum id non sufficiat, ferula uti necessum est. Multis enim (inquit ipse) profuit, quod experimentis probauimus, & probamus, prius timore, uel dolore cogi, ut postea possit doceri, aut quod iam uerbis didicerant opere sectari. Qui secus opinantur proponunt nobis senten-

E tiam prophani auctoris, uidelicet Terentij in Adelphis, qui dixit. Pudore & liberalitate liberos retinere, satius esse, quàm metu. Hoc quidem uerum est, sed sicut sunt meliores, quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Nam ut de eodē auctore respōdeamus his, qui nos arguunt, timore quempiam esse cogendum ad recte operandum.

dum, apud eundem legitur de quodam. Tu nisi malo coactus, recte facere nescis. Cęterum scriptura diuina propter illos meliores dixit. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem: & propter peiores, qui longe plures, quam boni sunt, ait sapiens Prou. 19. Verbis non emendabitur seruus durus, si enim re intellexerit, non obediet. Et alibi dicit Non solum seruum, sed & filium indisciplinatum plagis esse coercendum; nam tu quidem percutis eum uirga anima uerò eius liberatur a morte. Verum huic sententiæ, & determinationi, quam ponit D. Aug. scribens ad Bonifacium Comitē, perditi quidam homines, & ignari impudenter obijciūt dicentes. Liberum est credere, vel non credere, & cum cętera possit homo nolens, credere non potest nisi volens, igitur nullus ad fidem est compellendus.

Compulsus trifariā fit. Diximus compulsum, siue coactionem posse fieri bifariam, vel minis, ac supplicijs, aut etiam leuioribus quibusdā vijs, ac rationibus, quemadmodū et ad fidem pertrahendi, sunt in duplici differentia, quidam enim, qui prius appræhenderūt fidē, & eam sunt confessi & postea ab ea desciuerunt, vt hæretici, & scismatici; quidam verò, qui nunquam eam apprehenderunt. Diximus ergo re vera liberum esse vnicuique credere, vel non credere, sed posteaquam quis credidit, & dictis fidem adhibuit, & in Ecclesiæ gremium fuit admissus, aut ingressus, non est ei amplius liberum eredere, uel non credere. Sic.n corrigendæ sunt oues, dū a Grege aberrant, ut nō in eis corrumpatur signaculū redēptoris. Nonne pertinet ad uigilantiam pastoralem, & illas oues, quæ nō uiolenter ereptę, sed blādę, leuiterq. seducte a grege aberrauerint, & ab exteris cęperint possideri, inuentas ad ouile Dominicū reducere, etsi resistere noluerint, flagellorum terroribus, uel et doloribus ac pęnis reuocare? nanque si quisquam regio charactere fuerit insignitus & ab ipso Rege apostatauerit, desertorq extiterit, nōnē cogēdus est, ut quouis modo deducatur ad illum a quo regium characterem susceperat? nonne Deus per Ezech Proph. c. 34. præcepit ipsis pastoribus reuocare errantes, & perditos inuenire? quod si blanditijs eumi non potest, minis & terroribus adduci cutandū est. Si.n.domus Dauid non meruit pacem habere, nisi filius eius Absalon in bello, quod contra patrē gerebat, fuerit extinctus quanquā magna cura mandauerit suis, ut quoad fieri posset, uiuum illum, & saluum reducerent, aut seruarent, cur Catholica mater Ecclesia non poterit bellantibus, & pugnantibus aduersus eam, hęreticis & scismaticis, quantum fieri potest illis minis, ac terroribus obsistere, & aduersus eos arma mouere? non mō contra eosdem, qui iam olim fidē ei dederāt, uerū & aduersus quoscūq eorum seductores agere? Sic itaque aliqui sunt uocandi, alij qui uero compellendi; uocandi.n sunt, qui sunt in uicis & plateis, qui nunquā appręhenderut fidem: cogendi uero, qui errantes per uias, & sepes a fide iam suscepta decesserunt, quales sunt hęretici, & scismatici Nonnulli per eos, qui sunt in uicis, & plateis intelligūt eos, qui uel per inspirationē internam, uel per prędicationem, aut etiam per flagella, et tribulationes accedūt ad fidem sicut dicit Proph ps. 72. Imple facies eorū ignominia, et quærent nomen tuum, et nonnulli per beneficiorū, et munerum collationem ad fidē quandoq pertrahuntur, qui oēs partim uocati dicuntur, partim uerò cōpulsi, sed eiusmodi compulsus nō est ulla ratione uitandus, neq. pertimendus. Cęteri quidam, per eos, qui sunt in uicis, et plateis opinantur intelligi Iudæos, qui tanquam ciues legem et Prophetas, et eloquia Dei, et sanctarū scripturarum se penes habebant: per eos uero, qui in uiis, et sepibus uagantur, intelligi uolunt ipsos Gentiles, tanquā rudes, et incultos, et penitus ignaros misteriorū Dei Nu uerò singuli infideles sint oīno expertes misteriorum Dei, in priori tractatu demonstrauimus. Ad Iudæos quidē misit Dominus primum Prophetas, et Patriarchas, uiros iustos, ac probos, et Deo dignos. Deinde misit Apostolos, et Euangelistas, et reliquos Dei seruos, ac ministros, qui multos ex Iudæis ad Christum adduxerūt: qui quidem Apostoli cum uidissent plures Iudæorum conuerti mox retulerūt

Domino dicentes. Domine factum est
vt imperasti,& adhuc locus est. quasi di-
cerent. est locus adhuc, quo alij sunt ad
fidem introducendi, qui nondum sunt
vocati, quales erant gentes, quæ tamen
& ipsę nunc vocabuntur. Sed ex hac oc-
casione videtur posse elici, Iudæos esse
vocandos, gentes verò compellendas,
at re vera non placet ista opinio, quo-
niam sensus, verborum Diui August vt
etiam asserit D Th videtur esse,tam Iu-
dęos, quam Gentiles esse vocandos,neu
tros verò compellendos, nisi vt postea
dicemus: solos autem hæreticos,& scis-
maticos fore compellendos. Quod au-
tem Iudæi, & infideles,vti sunt Turcæ,
& Pagani non sint cogendi,manifestum
est,quia cum credere, sit actus volunta-
tis,& eius dominio subdatur, opere pre-
cium est, vt ex seipsis, & proprio motu
moueantur, ad assentiendũ ijs,quæ sunt
fidei. & cum voluntas sit potentia adeo
libera, ꝙ ex sui natura non potest com-
pelli, si ipsi noluerint credere, non po-
tuerunt cogi. Non eadem est ratio, de
hęreticis,& scismaticis,qui cũ aliquan-
do fidem receperint, & eam publicè fue
rint professi sunt cogendi, ut quod iam
promisserunt exequãtur, & quod semel
susceperunt detineant. Veruntamen est
alius modus, quo infideles,& Iudęi pos-
sunt omni iure cõpelli,& vi pariter coer
ceri, ne fidem Iesu Christi impediant,
uel blasphemijs ei detrahẽdo,& subsan-
nando, aut etiam contra Dominum Ie-
sum,& sanctos eius oblatrando,uel per-
suasionibus,aut muneribus,& honorum
præmissis inducendo fideles ad infideli
tatem quemadmodum contigit in Hy-
polito martyre,quem infideles tentarũt
a Christi fide auertere, aut etiam sedu-
cendo, vt quam olim fidem profiteban-
tur,abnegẽt,ac deserant:nec solum ver-
bis, aut falsis persuasionibus, sed etiam
ui eos compellendo ut a fide decedant,
quemadmodum multi ex nostris ipsam
fidem negarunt. Item cõtra eos iure ar-
ma sunt mouẽda,aut eos in officio con-
tinendo,uel ab ipsis Ecclesiã defenden-
do,cum inuadunt aliquod Regnum,uel
ciuitatem. quemadmodum his diebus
inuaserunt, & expugnarunt in Regno
Vnghariæ Vrbem dictam Clauetinum,

A cum maxima strage,& occisione vtrius-
que partis.Sunt, etiam huius generis ho
mines, procul a nobis, cunctis uiribus
arcendi, cũ persequntur Xpianos in ca-
ptiuitatẽ eos adducẽtes,& varijs tormẽ
tis affligẽtes, & deniq. ferro, & igne cũ-
ctos perimentes atque oĩa uastantes. Hi
ergo, qbus possumus uijs, ac rationibus
sũt a nobis infestandi, ne scilicet nos,ac
fidem nostram impediãt aut perturbẽt.
Sunt itaque compellẽdi, & procul a no-
B bis abijciendi, ne fidem impediant,non
ut eam admittant. Est alius modus,lon-
ge facilior,ac præstantior,& summe de-
siderabilis, ac expetibilis, & propediem
exequendus, quo ipsi possunt, ac debent
ad fidem amplexandam compelli, dum
scilicet prædicationibus, bonorum ope
rum exemplis, corporalibus quibus-
dam, & spiritualibus officijs, & obse-
quijs, & admirabilium operum perpe-
tratione ad fidem sunt pertrahendi, ue-
C lut legimus apud Danielem Nabucho-
donosor,& alios quamplures fuisse per-
motos,& præterea.nõne in quadam col
lecta Ecclesia pręcatur deum d. oblatio-
nibus nostris q̃sumus Domine placare
susceptis,& ad te nostras etiam rebelles
compelle propitius uoluntates.Quòd si
dicetes,non posse adhuc his rationibus,
& uijs eos compelli,quia obsistitur natu
ræ voluntatis: potest dici, re uera uo-
luntatem non posse compelli, sed quæ
D obijciuntur ei, ea sunt, quibus uolun-
tas non modo moueri, uerum etiam
quodammodo potest dici compelli,
quemadmodum contigit Diuo Paulo,
qui cum accepisset litteras in Dama-
scum, ut quoscunque inueniret, qui fi-
dem Christi profiterentur, captiuos du-
ceret in Hierusalem, Dominus prostra-
uit ipsum in terram dicens. Saule, Sau-
le quid me persequeris, & tunc missus
ad Ananiam recepit lumen fidei; unde
E egregie dicit Diuus Augustinus Do-
minum constituisse suos Apostolos,
Piscatores,& Venatores; Piscatores (in-
quam) cum dixit faciam uos fieri pisca-
tores hominum. & Hieremiæ 16. habe- *Hier.c.16.*
tur, quòd Deus primo piscatores erat
missurus. postea uenatores, piscatores
(inquam) cũ de abisso. & profundo ma-
ris superstitionis Idolatriæ credentes

piscati

A piscati sunt retibus fidei, venatores autem cum per montes & colles, idest per superbias hominum, per rumores terrarum, ipsi Apostoli venati sunt eos, distributa sunt .n. officia Piscatorum, & Venatorum, Piscator enim retia mittit in mare, quod incurrit trahit. Venator autem Siluas cingit, sentes excutit, terroribus vndique multiplicatis cogit in retia, ne alius hac, aut illac vadat, inde, occurre, inde, cede, inde, tere, non exeat, non fugiat, quibus videtur innuere Diuus Aug. quòd in trahendo infideles ad fidem vsi sunt Apostoli officio Piscatorum; in reducendo hæreticos, & scismaticos ad gregem vsi sunt officio venatorum. Est & alius modus, quo aliqui existimant infideles posse compelli ad fidem, eo fere modo ac via, qua mox diximus, eosdem infideles, plerosque viros imbelles, aut effeminatos cogere ad fidem abnegandam, aut minis, & terroribus, aut varijs persuasionibus, aut etiam magnis pollicitationibus bonorũ temporalium, seu varijs muneribus, ac beneficijs, sic etiam aiunt multos infideles posse cogi ad fidem suscipiendam. Contra vero, (dicunt aliqui) id nunquam fieri posse, ac debere, quoniam tales, ad credendum compulsi, & coacti nunquam vere, & absolute credent, sed ficte tantum, & consequenter sacramenta fidei percipientes erunt sacrilegi omnes, & profanatores sacramentorum, vt facile est videre in Regno Granatæ, vbi dubio procul, & re ipsa compertum est multos Mauros degere, qui inter fideles versantur, & cum se offert occasio veram fidem, & eius sacramenta detestantur, & abhorrent. Qui verò sustinent alteram partem, dicunt, minus malum esse, eos seruiliter, & sub quodam metu profiteri fidem, quam libere, & aperte eam impugnare, quandoquidem etsi progenitores ficte crederent, fortassis eorum posteri, & ab illis progeniti verè crederent, & ita eorum saluti congruè prouisum esset; sed alij dicunt ex sent. Pauli. Non sunt facienda mala, vt veniant bona. & sic ego existimo factũ iri, quanquam Deus est adeo benignus, & misericors, & præstabilis super malitia, vt de malis nouerit elicere bonum: nos autem cum fuerimus vocati ad nuptias, & ad conuiuium, quo nos vocat Deus, non renuamus, non euitemus sed promptè, & alacriter ad illud accedamus. Qui enim illuc accesserimus certi erimus, aut futuri sumus, nunquam nos amplius exurire, aut sitire posse.

Hoc est .n. conuiuium illud saluberrimum, quod primum fecit Deus humano generi, cum formauit hominem, ad imaginem, & similitudinem suam, & in-
B spirauit in eo spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem. Nec solum hoc donum singulare ei præstitit, sed postmodum refecit eum pane vitæ, & intellectus, & aqua sapientię salutaris potauit illum. Nec satis fuit liberalissimo, ac munificentissimo rerum omnium creatori perficere hominem, tot beneficijs, donis, ac virtutibus; verum, vt huic cõuiuio extremam manum apponeret, & ferculũ omnium præstantissimũ præberet in mensa, & de Incarna-
C tionis filij sui voluit eundem sibi vnigenitum, & in natura, & essentia æqualem nobis socium & comitem præbere; e, cuius societate & contubernio refectio opulenta nobis est acquisita, vbi quidem regia, & præcipua apposita fuere fercula, accuratiori arte, & studio præparata, deliciosa multum ad saporem, solida ad nutrimẽtum, efficacia vero ad cuiuslibet morbi medicinam. Hæc inquam fercu-
D la, in hoc præcipuo, & singulari conuiuio, in quo Deus factus est homo, & verbum factum est caro & alia multa nimirum fuere. Primum ferculum huic mẽsæ appositum (inquit D. Bern.) fuit obedientia filialis, habens humilitatem in corde, patientiam in ore, perseuerantiam in bono opere. Aliud ferculũ fuit paupertas spiritualis, quæ fuit satis manifesta per verba ipsius Christi, cum dixit. Vulpes foueas habent, volucres cę-
E li nidos, filius autem hominis non habet vbi reclinet caput suũ: Tertium ferculum fuit mors ipsius filij Dei pro nobis Incarnati plusquam satis horrenda, sed summopere reuerenda, & quam maxime obseruãda, prioribus (inquam) sacramentis, & operibus Christi magis affectuosa; in qua quidẽ pietas, uehementer enitet, gratia plurimum refulsit, Matth. 8.

 charitas

charitas supra omnẽ modum radiauit, A in qua tria potissimum nobis considerãda, & nũquam præ oculis non habenda offeruntur, uidelicet multiformium iniuriarum illatio, manuum, ac pedum in Cruce confixio, sepulchri, ac sepulti sub militum excubijs obseruatio. Hæc sunt fercula, quæ in incarnatione Filij Dei, hominis effecti, tanquã in solemni conuiuio, pro refectione humani generis sunt apposita, sed peracto conuiuio, (inquit D. Bern) tria ueluti bellaria, & B confectiones uulgo dictę, quę etiam secundæ mensæ dicunt, i escariæ quędam illecebræ, accesserunt, quæ ad regalis conuiuij fęstiuam exhilarationem quæ tanq̃ gulæ oblectamenta in fine mensæ apponi solent. Primum quidem triumphalis reditus ab inferis. Deinde gloria resurrectionis. Postremo consessus ad dexterã Dei patris: quæ oĩa iubilans, & exultans suaui concentu decantat Ecclesia d Inferni claustra penetrans, tuos C captiuos redimens, uictor triumpho nobili ad dexteram patris residens. Conuiuantes, & inuitati ad huiusmodi conuiuium nuptibus, ac signis fuere primum Patriarchæ, & Prophetæ, & quicunq in fide uenturi constanter perstiterunt, & uero Deo inseruierunt. Cum verò aduenit tempus gratiæ Apostoli præ cęteris fuerunt inuitati, & deinde martyres, & quicunque cęlesti fortitudine, & spiritua li exultatione repleti, non ingrati, uel D immemores tãti beneficij a Christo exhibiti, & ipsi quoque alios inuitant, & de seipsis conuiuium faciunt, corpora sua tanquam hostiam uiuam, & immaculatã Deo libenter offerentes. Nos itaque, si fuerimus ad hoc conuiuiũ inuitati accedamus, & nõ ingrediamur domũ conuiuij ubi degunt Aepulones, superbi, diuites, hypocritæ, & de rebus diuinis male sẽtientes: neque (ut inquit Hier. c. 26) *Hier. c. 26.* eamus ad plangendum, neque consolan E dum eos, quia abstuli pacem meam a populo isto dicit Dominus misericordiam, & miserationes.

Caput vltimum.

PRo absoluta, & perfecta huius tractationis narratione a principio nobis proposita, superest uideamus, (ne recedamus a uerbis Esaię super hunc locum) quando celebrabitur istud conuiuium, quo tempore? quo die? tunc profecto (inquit Esaias) alloquẽs ipsum Deũ, *Esa. 25.* quãdo posuerit ciuitatem in tumultum urbem fortem in ruinam, domum alienorum ut non sit ciuitas, & in sempiternum non ædificetur. Quid sibi uult hoc? Quidnam hæc uerba significant? explica sensum horum uerborum. Quando celebrabitur istud conuiuium, ut plenũ, & abundans sit? quando s. fides Christi prædicabitur in uniuerso mundo, quando lex uetus erit penitus abrogata, & non amplius erimus sub eius dominatu, quando mors quoque erit absorta in Christi redemptoris uictoria, tunc profecto erit conuiuium istud pinguium, conuiuium lętum, & suis omnibus numeris absolutum. Ad quod propere accedamus, quo intrinsecus saginemur. Neque faciamus uelut diuites illi, qui uocati noluerunt accedere nimis de seipsis præsumentes, & curam rerum terrenarum Dei obseqnio præponẽtes, sed ueluti pauperes, debiles, & cęci dum fuerimus uocati, illico nos ipsos illuc conferamus, quia ille nos iuuitat, qui cum esset diues propter nos factus est pauper, ut illius paupertate nos diuites essemus. Fateamur nos esse debiles, & infirmos, quia nõ est opus sanis medicus, sed male habentibus. Fateamur nos esse claudos, ut audacter dicere possimus Deo, dirige gressus nostros in semitis tuis. Agnoscamus nos esse cęcos, ut iure possimus rogare Deum dicentes. Illumina oculos nostros, ne unquam in morte nos obdormire cõtingat. Et cum ad conuiuium fuerimus admissi, & introducti non retrocedamus, quia nemo mittens manum ad aratrũ, et respiciens retro aptus est regno Dei, & quoniam conuiuium istud, est conuiuium pacis, & unionis, nunquam dissentiamus ab ijs, qui docuerunt sanam doctrinam, sed idipsum dicamus omnes, et simus perfecti omnes in eodem sensu, et in eadem scientia. Et hæc de prima parte huius Conuiuij Diuini Metaphoricè sumpti, dicta sufficiant, ad Dei laudem, & gloriam.

DE

DE CONVIVIO DIVINO ALLEGORICE SVMPTO, QVOD CAELEBRATVR In militante Ecclesia.

CAPVT PRIMVM.

Secunda pars, secũdę partis princi palis huius tractatus de conuiuio diuino.

CVM in priori capite huius partis Deo inspirante fuerimus locuti de conuiuio pęnes sensum tropologicum, idest de eo conuiuio quod facit Deus in animabus nostris, reficiens eas pane uitæ, et intellectus, et aqua sapientiæ salutaris, qua potati nihil unquam præter ipsum Deum esurimus, et sitimus: nunc iuxta negocium quod sumus aggressi, occurit loqui de conuiuio, quod instituit Deus facere animabus nostris apud sponsam suam, hoc est Ecclesiam militantẽ, quam ipse elegit, et pręelegit, et in tabernaculo suo eã habitare fecit. Hæc est illa sponsa, quã sapientia increata, idest uerbum Dei cœlerum ædificauit sibi, et posuit in ea mensam et miscuit uinum, et excidit columnas septẽ, misit ancillas suas, ut uocarẽt ad arcem, ut habetur Prou. 9. *Prou. 9.* Posuit mensam, i. scripturam sacram, qua misteria nobis tanquam pabula aperienda subministrauit: miscuit uinum, quia scilicet diuinitatis, et humanitatis suæ nobis arcana propalauit. Misit ancillas suas, ut uocarent ad arcem, i. Apostolos, et Euãgelistas, quos propter humilitatem, et abiectionem uocat ancillas, quia infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; quos postea Dominus, et pater huius conuiuij cum fuerint bene edocti, et instructi in misterijs diuinis non amplius seruos, aut ancillas, sed amicos uoluit nuncupari, ex ista domo, i. ex ecclesia sapientia increata excidit columnas septẽ per quas possumus intelligere omnes Ecclesias, quæ ꝑpter A perfectionẽ numero septenario describuntur, et omnes faciunt, et constituunt unam Ecclesiam Catholicam toto terrarum orbe dispersam; vel per septem columnas possumus intelligere septem sacramenta Ecclesiæ, quibus tanquam columnis strenuis, & in nobilibus vniuersa sustentatur Ecclesia. De conuiuio igitur, quod parat Deus in hac sua domo, idest in ipsa Ecclesia. & super hanc mensam, hoc est super ipsam animam B quo pascimur, & saginamur, i. precioso corpore, & sanguine Domini nostri, Dei spiritu duce sumus locuturi. Non fuit quidem satis Xp̄o Dño nostro seipsum obtulisse hostiam immaculatam Deo in salutem animarum nostrarum, sed misericors, & miserator Dñus memoriã faciens mirabilium suorum escam dedit timẽtibus se, dũ s. tradidit corpus suum in cibum, & sanguinem suũ in potum, quemadmodũ ipsemet fuit antea protestatus d Caro mea, vere est cibus, & san- C guis meus vere est potus. De hoc ergo conuiuio quatuor sigillatim videbimus; primum quando instituit hoc sacramentum, deinde vbi instituit, tertio loco videbimus qualiter, & qua veste induti ad conuiuium istud simus accessuri, quarto & vltimo quos effectus, & quæ beneficia simus ex eo, & ab eo suscepturi, neq. vllus existimet vel arguat nos de inani superfluitate. & repetitione eiusdem rei, D cum in postrema particula prioris partis huiusce tractatus, egerimus satis cõgrue de loco & tẽpore quo Christus Iesus instituit hoc admirabile sacramentum, quoniam tunc non ex propria intensione hoc egimus, sed solum vt ostẽderemus quid inter cenandũ in eo conuiuio

uiuio materiali, & sensibili contigerit. Nunc autem de eo secundum se, & propria intentione agere decreuimus. Et velut rem iam satis notam, & manifestam supponimus, Dñum nostrū in hoc conuiuio proposuisse, & præbuisse in cibum & potū corpus suum, & sanguinem preciosissimum cum dixit, accipite & comedite, hoc est corpus meū, similiter & calicē. cū dixit. Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro vobis effundetur &c. Et caueat quisque vt existimet verba ista dicta metaphorice, seu figuraliter, & typice. Est.n. sermo ille verus, proprius & non figuratiuus, cum.n. dixit. Hoc est corpus meū. illud pronomen demōstrat substantiam seclusis accidentibus, substantiam quidem panis, quem Xpus habebat in manibus, sed non vt erat substantia panis sed substantia absolute. Hoc ergo. i. hæc substantia, est corpus meū, vbi sermo diuinus non solum est nunciatiuus, verum etiam factiuus veritatis enunciatæ, vel significatæ.

Quoad primum non est qd multum laboremus; cōstat.n. ex Euang. D. Ioan. c. 13. Ante diem festum Pascę, sciens Iesus, qa venit hora eius, vt transiret ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos, qui erāt in mundo, in finem dilexit eos; & postea quam lauit pedes discipulorum iterum recubuit, & instituit conuiuium istud. Sic ēt scribit Matth. c. 26. Hoc est conuiuium, quod præparauit Deus sponsæ suæ, dū viget, & militat in hoc mundo, donec vocetur ad aliud longe nobilius & præstātius, quod præparatum est in Regno patris sui, ab origine mundi.

Dubitatio. Sed forte quis plus nimio curiosus mirabitur, & petet, cur tandiu distulit ipse Deus parare tam salubre, & pretiosum conuiuium? cum longe satis præstitisset si multo ante fuisset institutum, quādoquidem multo plures ad illud accessissent, & longe plura, & potiora membra

Solutio. fuissent vnita capiti Xpo. Huic petitioni multifariam pōt responderi, & satisfieri huic curiositati. Sed primo dicendū. Operum Dei nullā deberi causam exposci, sed firmiter credendū hoc, & illud Deū fuisse operatū, quia sic voluit: & sic debere fieri ipse cognouit, & cuncta, q ab eius

A prudenti manu procedunt iuste, & saluberrime, pdijsse, vt legit Mar. 7. & Matt. 11. Confiteor tibi Dñe pater cęli, & terræ, qa abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis illico subdit, ita pater, quoniam sic placitum fuit ante te; & alibi præceptum est, altiora te ne quæsieris. *Eccl. 3.*

Verum, vt aliqua ex parte curiositati hominum satisfiat, dicendum, eo tempore, & non ante voluisse Deum instituere

B hoc sacramentum, quia cū maxime eos dilexisset, vt dictū est, & cito ab illis esset discessurus sm̄ eam formam, qua cū illis fuerat conuersatus, voluit seipsum eisdem ipsis relinquere sub alia forma, hoc est sub speciebus panis, & vini, sicut absente patre, aut præceptore, filij, vel discipuli student ob nimiam dilectionem absentiū penes se retinere imaginē: hac ēt ratione, inquit Euseb. Emiss. fuit tūc conuiuium istud peractū, vt iugiter per

C mysterium coleretur, qd semel in precium offerebatur; potest afferri alia causa huius instituti, & temporis, quo facta fuit hęc institutio, qm̄ Deus hōc fuo filiū nuptui traditurus rōnabiliter egit, quod in more est cunctis Principibus, & magnatibus, in nuptijs liberorū sūptuosissima qdē pręparare cōuiuia. Sic nimirū cœlestis pater nuptias filij sui vnigeniti facturus, hoc saluberrimo cōuiuio voluit exornare, vt tanti, & tam celebris

D conuiuij suauitate homines pellecti, cętera huius sęculi conuiuia aspernarent. Factū est ergo istud conuiuium, dū sanctam Eccl. nō hn̄tem maculā neq. rugā, statuit Deus. vni viro virginē castā exhibere Xpo, qd matrimonium tūc inter Xpum, & Ecclesiā coactū fuit, postmodu in Cruce magnificē cōsumatum. Pōt rursus alia huius limitationis ratio afferri, quòd cū passio Christi sit vsque adeo necessaria, quod absque ipsius fide,

E nulla possit esse hoīs redemptio, operepretium fuit aliquod apud homines futuris temporibus signum præstituisse q̄ illā Dñi passionem nobis repræsētaret, & rememoraret, & cordibus nostris fortiter imprimeret, & infigeret, pp̄ea dixit ille, hoc facite in meam cōmemorationem. Vñ Saluator nr̄, vt d. Aug. in Epist. 118. quo vehementius cōmendaret Deus mysterij

mysterij huius altitudinem, voluit occultum mysterium infigere cordibus, & memoriæ discipulorum, à quibus erat per passionẽ digressurus. Ex his itaque patet cur eo tempore & non ante voluit instituere Christus hoc conuiuium. Quod autem videbatur, nescio quid rationis afferre, quia si prius fuisset institutum, multo plures fuissent vniti Christo tanquam capiti, nihil est, quoniam quicunq; præcesserunt Christi passionem, potuerunt vniri ei per fidẽ, & charitatẽ in ipsum, quamuis nõ dum realiter fuisset passus, quemadmodum multi patres in veteri testamento dicuntur fuisse cõsecuti salutem per fidem in Christum venturum, & per susceptionem sacramẽtorum, quæ erant signa præfiguratiua huius Dominicæ passionis, & huius saluberrimi cõuiuij, quemadmodum nũc demonstrabimus.

Et primum quidem mihi se offert sacerdotium Melchisedech, refectio agni paschalis, & enigma propositum à Sansone lib. Iudicum cap. 14. cum Dixit, *Iud. 14.* De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. Posthæc sunt alia multa in veteri testamento signa, & figuræ, quæ representant, & præfigurant hoc sacratissimum Conuiuium. De Melchisedech habemus Gen. 14. qui cum *Gen. 14.* esset Rex salem, proferens panem, & vinum (erat enim sacerdos Dei altissimi) benedixit Abrahæ, & ait Benedictus Deus Abraham &c. vbi panis, & vinũ, quæ protulit Melchisedech erant figura corporis, & sanguines Christi nobis oblati sub specie panis, & vini. Agnus quoq; Paschalis de quo legitur Exodi cap. 12. figura fuit huius veri agni, qui in paschate vel propè pascha fuit oblatus Deo, & pro nobis allatus in patibulo Crucis, fuit inquam figura immaculati corporis Domini nostri, quod sub specie panis nobis porrigitur manducandum. Neq; perturberis agnum illum. Paschalem fuisse figuram agni .i. Christi in cruce immolati, & fuit etiam figura ipsius eiusdem Christi, sub specie panis, & vini nobis in cibum propositi, quia passio Christi potest à nobis considerari ratione qua eius virtute regeneramur in Christo, potest etiam & pro-

A ponitur consideranda, & cõtemplanda, vt per eam perficimur, & consummamur in vnione ad Christum passum, Diximus etiam huius sacratissimi Conuiuij fuisse figuram illud enigma, quod proposuit Sanson lib. Iudic. c. 14. scilicet de comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo, De comedente, inquam, hoc est de Christo exiuit cibus, qui sua virtute diuina transfert panem in corpus suum, & vinum in sanguinẽ, **B** quæ duo sunt spiritus nostri sustentamentum, exiuit cibus, cibus inquã, vitalis, qui Ecclesiæ Christianæ confertur, & animabus in ea degentibus, & de forti, hoc est ex eodem Christo, qui alibi vocatur petra, & lapis angularis, & propter immensam eius potentiam ac fortitudinem, durissimis lapidibus confertur; Egressa est dulcedo, idest Conuiuium istud corporis, & sanguinis Domini, quòd incõparabili dulcedine, ac suaui- **C** tate mentes fidelium afficit, quando in Ecclesia Christi nihil est, quod maiorẽ cum affectu, atq; reuerentia peragatur, atq; sumatur velut hoc sacratissimum Conuiuium. Sed præter ea, quæ diximus, aliæ sunt figuræ, & signa, quæ representant istud excellens & admirabili conuiuium, non minus quam agnus paschalis, vt Manna; quod pluit de Cœlo super faciem terræ, vt habetur Exodi. 16. quod cum nõ cognouissent Hæbrei, **D** dixit illis Moises; Iste est panis, quem dedit vobis Dominus ad vescendum; & cum omnes collegissent ex eo, alius plus, alius minus, non tamen qui plus collegit, habuit amplius, nec q minus, sed singuli iuxtà id, quod edere poterant collegerunt, nisi dicamus, quod accedentes cum maiori deuotione plus gratiæ; & donorum recipiunt. Inspice dictum, & nota mysterium: Deinde nõne fuit Euidens signum huius tremen- **E** di, ac reuerendi Sacrificij Sacramentum expiationis? quando pontifex intrabat semel in sancta, cum fuerat prius expurgatus, & expiatus omni immunditia, vt dicit Paul. ad Heb. 9. sed nec obscura fuit, & negligenda illa vaticinatio Patriarchæ Iacob, quando in extremo dierum suorum singulis eius filijs, prædicens quod futurum erat de Asser eius filio,

lio, dixit hæc verba. Affer pinguis panes eius, & præbebit delitias Regibus. Quis fuerit iste Asser, quid prætenderit, quidq; de eo prædictum fuerit, & quot Encomia, laudes, & pconia ei tribuantur qui cupit scire legat librum Deutoronomium in cap. 33. circa finem Non est opus recensere alia loca scripturę, in quibus representatur institutio excellentia, & magnificentia huius Sacramenti, & præsertim in lib psalmorum V. G. in psal. 19. Memor sit omnis sacrificij
B tui, & holocaustum tuum pingue fiat. In psal 80. dilata os tuum, & implebo illud; & in fine subdit. Cibauit eos ex adipe frumenti, & de petra melle saturauit eos idest de Christo, qui est petra dulcis, & suauis, & saturauit eos; sic etiam dicebat Apostolus. bibebant de spirituali consequenti eos petra; petra autem erat Christus. deinde in psalmo. 110. & plerisq; alijs in locis huius summi, & maximi beneficij meminit ipse
C Propheta loquens in spiritu. Sed aduerte, licet conuiuium istud nunc cōuiuiū, nunc viaticum, aliquando sacramentū, nonnunquam verò sacrificium nuncupetur, non tamen ob eandem rationē; vocatur enim sacramentum, quatenus est signum rei Sacræ, vt si accipiatur tantum species panis, & vini, quæ seorsum sumpta, absq; re contenta dicuntur sacramentum tantum; & sacramenti hac ratione suscepti magis propria, & ex-
D pressa figura fuit ipse Melchisedech, qui obtulit panem, & vinum ipsi Abrahę reuertenti à cæde Codorlahomor, vt habetur Gen. 9. si verò cōsideretur istud sacramentum quatenus est verum, & efficax sacramentum, aut etiam sacrificiū, potest vtroq; modo vocari, & sacramentum, & sacrificium, licet ob alias causas, sacramentum enim dicitur quatenus p illud communicamus corpori, & sangui-
E ni Christi, & eius efficimur membra, cui tamquam capiti vnimur per fidem, & charitatem. Dicitur autem sacrificium rōne qua p illud offerimus immaculatam hostiam Deo in odorem suauitatis. Dicitur etiam sacrificium, quatenus representat ipsam Christi passionem, & quatenus in isto eodem sacramento cōtinetur realiter ipse Christus,

A qui est hostia salutaris; nominatur etiā sacrificium, quatenus est commemoratiuum dominicæ passionis. Quatenus verò istud sacrificium est quodammodo typus, & figura illius conuiuij, quod fiet in patria, potest dici conuenienter viaticum, quia secundum illud, & per illud nobis præbetur uia illuc accedendi, secundum quam significationem cōmuniter solet dici, & appellari græco vocabulo, Eucharistia, idest bona gra-
B tia Sed quomodocunq; sumatur, siue accipiamus sacramentum tantum, siue rem tantum, aut rem, & sacramentum simul, dico quod rectè potest appellari conuiuium figuratum per manna datū Patribus in deserto, & figuratum etiam per agnum Paschalem, quæ omnia fusius declarat D. Tho. 3 q. 73. art. 6.

Caput Secundum.

C Est nunc videndum vbi nam fuerit institutum istud Conuiuium. legitur quidem apud Diuum Marcum, illud fuisse institutum in quodam cœnaculo grandi, strato, sic enim legitur Cap 14 & ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande stratum, & illic parate nobis. Sic enim legitur apud Lucam cap. 22. quod Euntes discipuli inuenerunt sicut dixit illis, & parauerunt pascha, & cum facta esset hora, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo, & paulo post instituit,
D & fecit istud Conuiuium Corporis, & sanguinis sui, instituens, & præcipiens, hoc perpetuò fieri debere in eius commemorationem ex quibus manifestum est quonam loco fuerit institutum saluberrimum istud Conuiuium. Sed per Cœnaculum istud grande stratum, dubio procul figurata est ipsa Ecclesia fidelium, quæ degit in terris. non ecclesia aliqua particularis, sed ecclesia magna, & vniuersalis congregatio fidelīū,
E quæ capit vniuersum mundum, de qua loquens dauid d In Ecclesia magna, in populo graui laudabo te ps. Sicut etiam Ps. 34.
per paradisum, in quo fuit constitutus, & collocatus primus homo antequam peccaret, designatur Ecclesia præsens, atq; etiam futura in Cœlis, & rectè notat D. Aug. 12. super Gen. cap. 27 Dicit etiam D. Tho. conuiuium istud fuisse ce-

lebra-

lebratum in Domo; non extra domū. A
In domo inquam, per quam significatur
Ecclesia, iuxta illud Pauli 1. ad Timo-
th. 3. dum inquit; Vt scias, quomodo o-
porteat te in Domo Dei conuersari, quę
est Ecclesia Dei viui, extra quam non
est locus veri sacrificij; Et sicut dicit e-
tiā Beatus Augustinus Ecclesia de qua
loquimur non est concludenda sub ali-
quo particulari loco, sed in vniuerso mū
do erat fundanda, per quæ verba vult
innuere quòd nulla debet esse Ecclesia, B
in qua sola debeat offerri sacrificium i-
stud, quemadmodum tempore veteris
legis, nillibi præterquam in templo Sa-
lomonis poterat offerri sacrificium; cui
sententiæ magnopere fauet Sacrosanctū
Concilium Tridentinum quo sess. 22 de
reform. propè finē decernitur ne ordi-
narij locorū patiātur in priuatis domi-
bus, atq; oīno extra Ecclesiam, & ad, diui
num tantum cultum dedicata oratoria
ab ijsdem ordinarijs designanda, & vi- C
sitanda, Sanctum hoc sacrificium à secu
laribus, aut regularibus quibuscunq; pe-
ragi, vel tractari, ac nisi prius intersint
decenter, cōposito corporis habitu, etc.
et hoc stratum, siue Ecclesia designatur
ab Isaia per illum montem, de quo lo-
quitur hoc in loco, nec incongruè, aut
incompactè per montem intelligitur
Ecclesia, iuxtà illud psal. 2. Ego sum cō-
stitutus rex ab eo, super Syon Montem
Sanctum eius. Sed quanquam ante Cō- D
cilium Tridentinum poterant Episcopi
hanc facultatem concedere, vt in domi-
bus priuatis possent missæ celebrari, et
sacra fieri, post concilium nequaquam,
nisi magna vrgeat necessitas, qua exi-
stente, etiā inuito Episcopo, et sine eius
licentia voluut quidam eas posse cele-
Basilius. brari et cum primis D. Basilius in quest.
310. affert hanc solutionem; Quemad-
modum nullum commune vas scriptu
ræ ratio permittit ad sancta de ferri, sic E
neq; sancta in communi domo, idest in
domo laicorum perfici, cum vetus testa-
mentum manifestè præcepto Dei nihil
tale fieri permittat, domino dicente i-
tidem, plus templo hic est. Et Aposto-
lo scribente, nunquid domos habetis
ad manducandum, et bibendum? etcet.
postea subdit Basilius; Ex quibus eru-

A dimur, neque comunem cœnam in Ec- *Ephes. 2.*
clesia edere, ac bibere, neque dominicā
cœnam in domo contumelia afficere.
præterquam, si quis in necessitate dele-
gerit puriorem locum, aut domū intem
pore opportuno. Sed ne laboremus
in æquiuoco, Nota quod hæc loquutio, *Extra Ecclesiam videtur intelligi.*
extra ecclesiam, habet duplicē sensum;
vel extra Ecclesiam materialiter sump-
tam, hoc est, in domibus, uel agris insti-
tutam vel mox coaptatam, vel extra Ec
B clesiam spiritualiter sumptam, hoc est,
extra Ecclesiam erectam, et fundatam
super fundamentum Apostolorum et
prophetarum ipso summo angulari la-
pide Christo Iesu, in quo nos sumus æ-
dificati in habitaculum Dei in spiritu
Sancto. Extra Ecclesiam priori modo
sumptam, non licet sacra facere, ob re-
uerentiam tanti mysterij (nisi ut dictū
ctum est magna instet necessitas) sic
enim præcepit Deus Deuteron. 12. caue
C ne offeras holocausta tua in omni loco
quem videris, sed in eo quem elegerit
dominus, in vna tribuum tuarum offe-
res holocausta. Extra Ecclesiam verò
posteriori modo sumptam, nunquam li
cet offerre sacrificium, quia sacrificium
illud erit semper irritum, et inane, quòd
autem necessitate cogente in aliquo lo-
co præter Ecclesiam materialiter sump
tam facere sacra quandoq; oporteat, prę
ter auctoritatem Basilij, est etiam aucto
D ritas Cornelij Papæ ad Iupicinum Vie-
nensem Episcopum d. Aream Domini
persequtionis vento agitatam, ita ut Ro
mæ, neque in Criptis notioribus missas
agere Christianis liceret. Vnde Grego
rius Turonensis lib 2. Hist. Cap. vltimo
inquit, quod quodam tempore persequu
tionis fidelium occulte, & per latebras
diuinum officium celebrabant. Et cla
rius hoc idem notauit Nauar. quod quo
tiescunq; magna præmit necessitas, ve-
E nia necessitati datur etiam sine permis-
su Episcopi, missarum solemnia cele-
brari licet in priuates ædibus, nec non
in itinere sub Dio, seu in tentorijs, mo-
dò ad sint tabula consecrata, et quæ ad
missæ officium explendum pertinent,
celebrari poterunt. In Mari verò, vel
in flumine, vbi effusio sanguinis timeri
potest quacunque necessitate existente

Missæ

Missæ sacrificium non licebit peragere. Verus ergo et proprius locus celebrandi hoc conuiuium, dicitur Ecclesia ad hoc instituta, & consecrata ad sacra facienda dumtaxat: Oratorium verò, in quo contingat orare, vnicuiq. fidelium licebit in domo sua peculiariter habere, missas autem ex nequaquam ibi celebrare, vt iam ex Concilio Tridentino paulo antè diximus.

Qui sint Conuiuæ. Quibus autem sit præparandum, & conferendum istud conuiuium, dicit hic Propheta omnibus quidem populis esse præparatum: Verum, signum istud distributiuum, omnibus, est conuenienter distribuendum, quia non supponit pro omnibus hominibus indistinctim, & Vniuersaliter acceptis, sed pro omnibus populis Christi fidelibus, quiq; nullam habeant alicuius mortiferi delicti conscientiam: Nam qui ad istud conuiuium indignè accesserint, iudicium sibi manducant, & bibunt, non diiudicantes, neque discrimen vllum statuentes inter corpus Domini, & quoscunque alios cibos communes. ij enim vocantur cibi communes, quos quisq; tam mundus, quàm immundus, absque vlla labe peccati & citra offensionẽ alicuius totò potest edere. Notant tamen aliqui, quod etsi accedentes ad hoc conuiuium cum conscientia peccati mortalis, grauiter peccent, non tamen omnes æqualiter peccant, sed in ista grauitate peccati datur latitudo, quia aliqui grauius, aliqui vero minus delinquunt. Qui enim ex actuali contemptu, & sui criminis benè conscij ad hoc sacramentum accedunt, longe grauius peccant, quam qui ex quodam timore, aut aliquo humano, & excusabili respectu cum consciẽtia peccati illuc accedunt, non enim ita grauiter peccant. Bonum est tamen & rectè consultum, vt iuxta præceptum Apostoli probet se ipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Paruuli tamen & qui non habent vsum rationis non possunt accedere, ad hoc cõuiuium neque et excõmunicati vt notat D. Th. 3. parte quest. 81. artic nono. Dicimus autem edere simul, & bibere, habita relatione ad eos, qui sub vtraq; specie possunt hoc sacramentum suscipere, velut sacerdotes actu celebrantes, quãquam, & hi qui subaltera tantum specie sumunt hoc sacramentum, dicantur, & ipsi mãducare corpus, & bibere sanguinẽ, quia vbi corpus viuum, & verum, ibi etiam, & sanguis, & è conuerso, sed vnũ per se & primo, alterum verò ex concomitantia. Dicendum igitur quod ad hoc conuiuium, siue cœnam illam grãdem, & opulentam, de qua legitur Lucę. 14. aliqui vocati, ob varias causas, sed valdè leues, & friuolas venire contemnunt (vt supra diximus) non ideo tamẽ sunt omnino culpandi, vt inquit Caietanus, quia nullus eorum, qui renuit, vacabat malo operi ex genere suo. sed in hoc grauiter errarunt, quia præposuerunt commoda sua conuiuio cœlesti, & secundum aliquos, ij referunt quosdam homines, qui vellent aliquando spiritualem vitam ducere, sed assueti aliquanto liberius viuere, difficile eos videtur mutare statum.

Aliqui verò non vocati præsumunt accedere, & se petulanter ad Conuiuiũ conferre, vt qui in aliquo graui crimine sunt detenti, quiq; iniurias proximorum negligunt remittere, & paruipendunt illud Christi consilium, siue præceptum, dicentis. Si offers munus tuũ ante altare, & recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid aduersum te, vade prius, reconciliari fratri tuo, tunc veniens offer munus tuum, quod hac ratione erit acceptum coram Deo, nam conuiuium istud est conuiuium, nõ quale cunq; tritum, & vulgare, sed (ut inquit Propheta) est conuiuium pinguium, cõuiuium vindemiæ, pinguium medullatorum, & vindemiæ defecatæ: Dicitur enim conuiuium istud esse conuiuium pinguium, quoniam fercula hic apposita sunt caro Christi, & poculum sanguis eius, quibus ferculis nihil perfectò potest esse pinguius, nihil præciosius, nihil suauius, aut magis depuratum; corpus, enim et caro Domini nostri Iesu Christi, in quo quidem habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. de cuius cibi suauitate, ac oblectamento loquebatur Malachias Cap. 3. dicens: Et placebit Deo sacrificium Iuda, et Hierusalem etc. Et hic est ille panis de quo dicebat

cebat Patriarcha Iacob in filio suo Asser, qui erat typus, et figura corporis Christi, Asser pinguis eius, vt paulo supra diximus Panis iste dicebatur præbere delitias Regibus, illis inquam Regibus, quos Petrus Apostolus vocat genus electum, & regale sacerdotium. Et hunc sensum indicant quæ referuntur à Matth. & Mar. Dicit enim Christus Hic est Calix sanguinis mei, vel sãguis meus, qui pro vobis & pro multis
B effundetur in remissionẽ peccatorũ, pro multis inquit, & non pro o͞ibus, sed possumus etiam dicere pro omnibus, vt habet Esaias, quo ad sufficientiam, licet non quo ad efficientiam. Nec putes ea uerba dicta secundum metaphorã, sed secundum proprietatẽ sermonis. Conuiuium enim istud dicitur allegoricum non ita, quòd non secundum veritatem ita cõtigerit, sed quia de misterijs loquitur, quæ nullo sensu, sed solo intellectu
C fidei lumine illustrato percipiuntur, cõuiuium enim de conuinio in quo manducatur corpus Christi, non dicitur secundum eandem rationem de conuiuio in quo manducatur panis sensibilis, & materialis qa hoc est visibile & sẽsatum conuiuiũ vero in quo mãducatur Xp̃us est inuisibile, licet verè manducetᷣ. Non enim solum secundum misticam significationem manducatur in sacramento, sed etiam spiritualirer per virtutem Spiritus sancti. Neque ab re vocatur
D conuiuium istud conuiuium vindemiæ, vt notaret Conuiuium istud futurum lætitiæ, conuiuium gaudij, & delitiarum, vocatur etiam Conuiuium vindemiæ defecatæ quia scilicet in hoc sacro conuiuio nihil est immundum, nihil imputum, nihil fecibus inquinatum, sed omnia sunt ab omni turpitudine, & feculentia longè procul amota; & quid potest esse purius, sanctius, & sacratius, quã corpus, & sanguis Domini Nostri, quippe
E qui peccatum non fecit, nec inuentus est vnquam dolus in ore eius? Vocatur conuiuium medullatorum, quia caro Christi tota succi plena, tota viuax, & viuifica pertingens vsq; ad diuisionem animæ & spiritus, sicut dicebat ipse Christus Io. 6 verba quę ego loquor vobis, spiritus, & vita sunt.

A Sed typus, & figura huius cõuiuij describitur Exodi. cap. 12. ubi præcipitur carnes agni paschalis esse comedendas assas igni, cum panibus azimis, & cum lactucis agrestibus, appositis etiam quibusdam modis, & rationibus, quibus se præstare debebant filij Israel dum comedebant agnum paschalem, sed omnia in figura contingebant illis Mirum est tamen, quomodo nos in Ecclesia occidentali, seu latina in conficiendo hu-
B iusmodi sacramento, vtamur pane azimo, cum id lex vetus vbi hoc præcipitur, sit iam abrogata; præterea constet Dominum Iesum instituisse hoc sacramentum non in pane azimo, sed fermẽtato. Dicendum, quod re vera, pęnes id quod est ex parte sacramẽti, vtrumq; potest seruari absque vlla diminutione virtutis & efficacie, conficere scilicet in azimo, & in pane fermentato, modò vterq; sit panis triticeus sicut decretum
C fuit in Concilio Florentino. sess. vltima. Sed bonum est, & satis expediens, & rationi consonum, vt quisq; seruet ritum Ecclesiæ suæ, in qua degit, & in qua professus est fidem, & obedientiam, adeò quod si presbiter grecus in Ecclesia sua conficeret in azimo peccaret, quanquã Ecclesia sua cum sit Scismatica, dissentire ab ea vt sic, non esset reprehendendus; dissentire inquam ab Ecclesia sua quatenus est scismatica non esset malũ,
D sed dissentire simpliciter, dubio procul esset malum, & reprehensibile. Sic etiã si presbiter, & sacerdos latinus, vel occidentalis conficeret in pane fermentato, vtique peccaret, quia faceret contra cõsuetudinem suæ Ecclesiæ. Vtra verò istarum consuetudinum, siue rituum sit melior, & rationabilior, difficile est iudicare, sunt enim rationes ad vtrãque partem Græci (inquam) non sunt culpã di, neq; reprehendendi, quia si conficiũt
E in fermentato, repræsentant admixtionem corporis Christi, quod scilicet sicut verbum patris & Deus verus fuit indutus carne, sic fermẽtum, quo vtuntur, miscetur farinæ, & præterea rectè faciunt græci dum vtuntur fermentato, quia sic videntur detestari hæresim Nazareorum, qui legalia Euangelio miscebant, quam mixturam iure quidem de-

testan-

testantur græci. Quòd autem nos latini vtamur pane azimo, eò refertur, vt significemus Dominum Iesum sine vlla commixtione viri, & Mulieris carnē suscepisse Sed re vera nos sumus multo magis commendandi, quia sequimur, & obseruamus institutionem Christi, qui hoc sacramentum instituit prima die azimorum, ut concorditer hi tres Euangelistæ, videlicet Matth Marcus & Lucas affirmant, qua die nihil, fermentatum in domibus Iudęorum reprieba- B tur, ut habetur Exodi loco iam citato. Affert & D. Th duas alias rationes quibus demōstrat nos conuenientius agere, & multò laudabilius conficere in azimo, quàm in fermentato, ut quisq; poterit ex se ipso uidere 3 part. q. 75. art 4. Videamus ergo propter sensum tropologicum, quid sibi uelit illa ratio conuiuandi, uidelicet in pane azimo, cum lactucis agrestibus, & carnibus assis igni. Dicunt enim multi per panem azimum C intelligendam esse vitæ puritatem; per lactucas agrestes intelligendam fore ueram, & absolutam pœnitentiam, cum uitę emendatione, & quasdam alias uirtutes, ut obedientiam, & humilitatem. Per carnes assas igni, perfectam charitatem debemus intelligere. Dicuntur autem istæ carnes assæ igni, hoc est uirtutes manducari cū lactucis agrestibus, quoniam cum aliquo labore, & amaritudine perficiuntur actus istarū uirtutum. D Diuus Tho. ad tres uirtutes dicit referri omne bonum, qd nobis est necessarium dum sumus in hac uita fragili, & mortali. Videlicet uitæ innocentiam deinde in aduersis patientiam, & in omnibus alijs rebus & negotijs, tū prosperis, tum aduersis absolutam obedientiam; uult etiam iste sanctus doctor præter ea quę diximus tria eduliorum genera huic saluberrimo conuiuio necessario apponē- *Cor 11.* da. Primo amaritudinē Passionis, quam E pro nobis substinuit Dominus Saluator, vt eā intentissime consideremus, & speculemur, propterea inquit Paulus 1. ad Cor. 11. quotiescunq; manducabitis panem hunc, & calicem Domini bibetis, mortem Domini annunciabitis, adeo quod non potest quis uerè, & ex animo huic conuiuio interesse, neque illius esse par-

A ticeps nisi meminerit mortis, et Passionis Domini, & quæ, & quanta fuerint peccata nostra perpendere, ut pro eis abolendis oportuerit Christum Dominum tam acerbam mortem subire. Secundum edulium est longe alterius saporis, & gustus, quod quidem est dulcedo dilectionis, delectationis, & gaudij quo digne sumentes hoc sacramentum refici solent, iuxta illud Sapien. 6. Panem de cœlo præstitisti eis, omne delectamētum in se habentem. Postremum edulium, siue obsonium est pinguedo, quam recipit animus noster ex esu, & potu corporis, & Sanguinis Domini, iuxtà illud psalmi, Impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quàm preclarus est. Hæc sunt tria ferculorū genera, quæ iuxta D. Thomam solent apponi in hoc Conuiuio militantis Ecclesiæ, cuicunq; animæ fideli. Hæc quidem fercula tropologicè intellecta designantur per ea quæ legimus in veteri testamento, Sed non est vllo pacto dubitandum has omnes virtutes, quas indè subtraximus, fuisse verè, & realiter in Christo Domino nostro, dum in ter nos visus est, & cum hominibus conuersatus. Quantum quidem ad vitæ ipsius amaritudinem constat ipsum nunquam quieuisse, sed semper ambulando, mox in Iudęam, nunc in Galileā, nunc vnum in locum, nunc in alium prædicando, ægros sanando, dæmones pellendo, mortuos suscitando, & proximorum saluti perpetuò insistendo fuisse fatigatū. Vnde non mirum si aliquando fatigatus ex itinere sedebat sic lassus. & fessus super fontem. Quòd verò attinet ad vitæ puritatem non est, quòd quicquam amplius afferamus, satis enim ipse de se ipso rationem reddi poposcit, cū turbis Iudæorum, & Principibus Sacerdotum palàm dixit, quis ex vobis arguet me de peccato? Humilitatem præ se tulit, pedes discipulorum lauando; obedientiam pariter demonstrauit, factus obediens vsq; ad mortem, mortē autem Crucis; fuit tandem velut agnus annieulus igne tantum assus, vsque adeo perfecta, & absoluta charitate insignitus, vt maiorem eo charitatem nullus habuisse dicatur, quippe qui non solum pro amicis

Psal. 23. *Ioan. c. 8.*

cis, verum & pro inimicis, ac persequutoribus animam posuit. Vnde non solum omnibus virtutibus, ac donis Spiritus sancti fuit repletus, sed vt alios doceret, Ioan. 13. Suam mentem expressit, dicēs discipulis: exemplum dedi vobis, vt quemadmodū ego feci, ita & vos faciatis. Fuit etiam, & dicitur assus igni ratione perfectæ, & summæ charitatis, qua polluit. Sed dicitur etiam assus igni, quia nullum fuit genus tormentorum, opprobrij, & contumeliarum, quod ipse non patienter tulerit in corpore suo, vt satis copiosè referunt omnes quatuor Euangelistæ.

Ioan. c. 13.

Sed redeuntes ad conuiuium, de quo loquebamur, in quo sacramentaliter Christi corpus, & sanguinem de manu sacerdotum accipimus, quid quæso nobilius isto, quid amabilius? quid optabilius potest expeti, ac desiderari? de quo Sacrosancta Ecclesia iure merito solemniter cantat dicens. O sacrum conuiuium, in quo Christus sumitur, quod quidem summa, & singulari ratione sacrum nuncupatur, quia scilicet est sacra fidelium refectio. Dicitur sacrum, quia sacrat, & sanctificat, quos imbuit, nisi illi sumentes obicem præbeant. Dicitur sacrum, quia non solum vegetat fideles viuos, quos pascit, verum etiam retrahit a malo, & corroborat in bono, & ad gratiarum, & virtutum perducit incrementa. nec solum viuis, sed & mortuis suffragatur, ijs, inquam, qui præcesserunt cum signo fidei, & dormiunt in somno pacis, quique non dum sunt expiati, & plene purgati igne purgatorio. Vnde factum est, vt quotidie apud Ecclesiam Catholicam non solum in hoc tremendo altaris sacrificio fiat commemoratio pro viuis, & defunctis, sed perpetuo in sacris altaribus fiant preces, & oblationes pro vtrisque, & maxime suffragantur, modo non ponamus obicem. At non solum non oportet ponere obicem accedentes ad hoc sacramentum, idest non habere affectum lethalis criminis, sed etiam oportet probare se ipsum, & diligenter excutere conscientiam suā. Vocatur etiam conuiuium istud, conuiuium magnum, quia sub titulo cœnæ magnæ describitur a Luca cap. 14. Dici-

Eucharistia dicitur conuiuium sacrum.

A tur magnū, quia magnus est qui parat, & facit conuiuium, qui est Deus Trinitas, & Christus personaliter vt Deus, & homo. est etiam magnum, quia magna, & sublimia apponuntur fercula, vt Corpus Christi, quo nihil est maius, & præciosius. Dicitur magnum, quia magnos, & incomparabiles producit effectus, vt aliqua ex parte uidebimus. Est etiā magnum, quia conuiuæ sunt magni, scilicet Christus, & Apostoli. Christus enim

Eucharistia dicitur conuiuium magnum.

B in hoc conuiuio est ille q facit conuiuiū, est ipsum met conuiuium & est ipsemet conuiua, quia scilicet ipse quoque manducauit suum ipsius corpus, & suum ipsius sanguinem bibit, vt sustinet D. Tho. 3 parte q. 81. art. 1. In eo autē conuiuio, in quo nos ipsius fideles & serui manducamus ipsum Corpus Christi, & eius sanguinem potamus, ipse solus est conuiuium, nos autem conuiuæ, qui si dignè illuc accesserimus, conuiuium istud erit

C nobis maximopere proficuum. Sin minus erit in perniciem, & damnationem animæ, & corporis. Quare non solum conuiuium istud summo iure nuncupādum est magnū: sed & maius quocunq; alijs sacramentis existimandum, vt Alexander Papa dicit. Nihil, inquit, in sacrificijs maius esse potest, quam corpus, & sanguis Christi, neq; vlla oblatio ea maior, & potior fieri potest, & propterea in maiori veneratione habetur. Propterea

D Diuus Thomas & cęteri Theologi concludunt, sacramentum istud esse potissimum, & præstātissimum inter omnia sacramenta, quod multis rationibus declarant, quæ quia res manifesta est, facilè possunt prætermitti; satis sit hoc scire, & firmiter tenere in hoc sacramento Christum uerum Deum, & verum hominem contineri substantialiter, in alijs autem sacramentis solū secundum quandam virtutem, & potentiam. Nullus au-

E tem existimet nos fore mēdaces, vt qui dixerimus nos oēs Christi fideles oportere manducare Corpus Christi, & bibere eius sanguinem, si volumus in nobis habere vitam, cum fuerit decretum nulli hoc donum conferri, nisi ei, qui consecrat. Dicimus enim, quod reuera sic est, quāquam a principio, & per aliquot secula post initium prædicationis Euangelij,

dum

dum scilicet maior fidei feruor, ac deuotio vigebat in Ecclesia, & in populo Christiano. At postquam refriguit charitas, & creuit iniquitas, ac multitudo fideliũ, ob euitanda scandala, & peccatum sacrilegij, in quod facilè potuisset incurri, ob fusionẽ sanguinis in terrã. si cũctus populus communicaretur sub vtraque specie, idcirco fuit optimè consultum, nulli, præter eum, qui consecrat permitti cõmunicari sub vtraque specie; nullum tamen hinc malum, aut incommodum, seu detrimentum his contingit, qui sub vna tantũ specie communicantur, quandoquidem qui sumit Christi corpus sub specie panis perfectum suscipit sacramentum, idest corpus, & sanguinem, licet vnum per se, alterum vero concomitanter: & hoc statutum, seu decretum firmauit, ac roborauit Ecclesia, vt habetur in Conc Trid. Sess 5. c. 3. & hoc videtur simile quadam tenus ei, quod legitur Exodi 16. de his, qui collegerunt manna, quando is, qui plus collegerat non habuit amplius, neque qui minus parauerat reperit minus, sed singuli iuxta id, quod edere poterant, manducauerunt. Nec quenquam moueat dictum Saluatoris Ioan 6. Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem non habebitis vitam in vobis, quoniam iam diximus, quòd manducans Christi corpus sumit etiam, & bibit eius sanguinem. Propterea dicunt alij, hæc verba Saluatoris haud quaquã esse intelligenda de manducatione sacramentali ipsius corporis Christi, sed de manducatione spirituali, quæ fit per fidem charitate formatam, quippe quæ longe perfectior, & firmior habebitur in patria; & de hac manducatione interna, & spirituali locutus est Dominus Lucæ 22. cum dixit. Ego dispono vobis, sicut disposuit pater meus, vt edatis, & bibatis super mensam meam in Regno meo. Vbi notandum, & colligendum pluribus modis, ac rationibus Christum posse manducari quandoq; quidem spiritualiter tantũ, cum scilicet credimus in eum, & toto affectu mouemur in ipsum, & coniungimur ei, vt membrum viuum, vt innuit D. Tho. 3. par. quęst. 80. art. 2. Quandoque etiam manducatur

Item sacerdos in persona omnium sanguinem offert, & sumit. Tho 3. q. 80 artic. 12. 3.

Luc. 22.

Xpus multipliciter manducat.

A sacramentaliter tantum, vt quando quis accedit ad istud sacramentum sub modica, & exigua cordis contritione, & fide quadam informi, & conscientia male sana. Manducatur autem spiritualiter, & sacramentaliter simul, dum quis accedit ad hoc sacramentum cum conscientia pura, & fide non ficta. Potest etiam dici quis spiritualiter manducare Christum, vt solet fieri sub sacramento, sed nõdum potest illud accipere sub

B specie panis, & vini, sed voto duntaxat ac desiderio, illud dicitur recipere, dum aliquo rationabili impedimento detentus, non potest realiter ad illud accedere: & hæc est differentia inter istas manducationes, quòd manducare Christum sub sacramento competit viatoribus adultis: Manducare autem ipsum merè spiritualiter cõpetit viatoribus vtriusq; testamenti, pariter & compræhensoribus, iuxta illud Psalmi 77. Panem An- *Psal. 77.*

C gelorũ manducauit homo; & sic ipsum manducare non modo adultis, verum paruulis & infantibus dicitur conuenire. Quod enim infantes sint participes huius manducationis spiritualis, probatur ex eo, quòd per baptismum viua Christi membra efficiuntur. Paruuli verò Hæbreorum possunt & ipsi hac ratione manducare Christum, quia per circuncisionẽ tanquam per signaculum fidei vniuntur & ipsi Christo. Aduertendum

D dum tamen, quòd quanquam ponamus in corpore Christi, & eius sanguine duas manducationes, & potationes, reipsa non differunt, sed sunt vnum, & idem secundum substãtiam, quemadmodum vnus, atque idem secundum substantiam est panis spiritualis, & panis sacramentalis, sola relatione ad sacramentum sensibile dicuntur differre. Sic enim scribit Caet. 3. p. super quæst. 80. art. 12.

E

Caput tertium.

Restat nunc uidere, & perscrutari, quales nos esse oporteat dũ cõmunicandi accedimus si uelimus digne, & salubriter ad huiusmodi mensam accedere, & qua ueste indui. posteaquam dictum est, oportere prius probare nosmetipsos

metipsos, uidere inquam penes quid fieri debet ista probatio, & huius examen. Ego re uera considerans postea quam diutius super hac re considerauit, non alium existimo fore conuenientiorem modum, quo dignè præparemur, nisi qui fuerat præceptus a Deo ipsis Israelitis, dũ comesturi erant agnum Paschalem. Sic .n. legitur

Exodi 12. Exo 12 Renes vestros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis festinanter. Caput cum pedibus eius, & intestinis vorabitis, nec remanebit quiequam ex eo vsque mane, si quid residuũ fuerit, igne comburetis. Hi sunt modi lex & cõditio quibus oportebat eos comedere agnum Paschalem, eisdem nos vti oportet, si digne volumus comedere sanctissimum Christi corpus & preciosissimum eius sanguinem bibere. Prima ergo præparatio ea est, vt renes nostros accingamus, hoc est, sæculi superfluitates, & noxios appetitus debeamus rescindere, & resecare, sicut etiam præcepit

Lucæ 12. Saluator Luc. 12. Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris: oportet quidem subleuare vestes, & succingere, ne itineri obeundo magnum præbeant impedimentum. D. Paul. hac ratione lumbos suos præcingebat, vt currens in stadio huius sæculi, & cum vitijs agonizans ad propositũ vitæ æternæ brauium expeditissimè properaret. Sic & nos facere oportet, si huius conuiuij participes esse velimus. Deinde oportet habere calceamenta in pedibus, vt scilicet in his terrenis fluctibus, & negocijs non diu commoremur, sed quamprimũ fieri potest arripiamus iter, vt ad terram promissionis celerius concedamus. Quidã alij per calceamenta, quæ oportet habere in pedibus, intelligunt exempla Sanctorum Patrum, vt illos æmulemur, & imitari studeamus, sicut monebat Apostolus pluribus in locis, dicens. Imitatores mei estote, sicut filij carissimi. Præterea oportet tenere baculum in manibus, hoc est dogmata veræ fidei firmiter, & inconcussè apprehendere, & eadem aduersus impudentissimos canes, vt infideles, & hæreticos fortiter sustinere, & viriliter contra oppugnantes tueri, ac defendere. Insuper fuit

A illis præceptũ, vt comederent festinanter, & non lentè, aut morosè, velut ij, qui cito discessuri, & altò profecturi erant; sic & nos propemodũ facere necessum est, ne scilicet velimus super hoc Dominici corporis conuiuio curiosius inquirere, & perscrutari, & quandoq. non nihil hæsitare, ac ancipites fieri, verbi gratia qui fieri potest, vt in tam parua quantitate ipsius hostiæ verum Christi corpus claudatur, & contineatur. Sic etiam

B qui fieri potest, vt corpus Christi verum maneat in cœlo, & sedeat ad dexteram virtutis Dei, & eodẽ temporis momento sit in diuersis, & pęnè innumeris ipsius vniuersi hostijs, & altaribus. Poterit etiam quis fortassis ambigere, & velut impossibile existimare totam substantiam panis, & vini conuerti, & transubstantiari in substantiam corporis, & sanguinis Christi, cum nihil ibi videatur præter accidentia panis, & vini.

C Nam cum ibidem color, sapor, & gustus manifestè indicent, ibi nihil esse præter substantiam panis, & vini, quandoquidem accidentia magnam partem conferunt ad cognoscẽdum quod quid est, difficile admodum poterit quis, nisi fuerit fide imbutus huic veritati fidem adhibere. Cũ ergo nos accedimus ad hoc conuiuium, non oppriet intra nos ipsos inquirere, perscrutari, & in dubium vllum reuocare quo pacto hæc fieri pos-

D sint. Sed facta prius congrua mentis præparatione festinanter, celeriter, & incunctanter ferculum illud sanctissimum alacriter suscipere, & quod non capis, & quod non vides, animosa firmet fides præter rerum ordinem, memineris que ea, quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia esse apud Deũ. Quare cum Christus accipiens panẽ, & gratias agens dixit, hoc est corpus meum, similiter, & calicem, citra omnem am-

E biguitatem, tenendum est ibi esse uerum corpus Christi, & uerum sanguinem; quod ipsum etiam omnino fore firmiter tenendum, posteaquam Sacerdos ritè ordinatus eadem verba protulerit. Hec idem innuunt alia uerba ibidem posita, cum scilicet præcipitur caput cum pedibus eius, & intestinis esse deuorandum; Innuunt, inquam, ne ve-

limos perscrutari, & plusquam decet inquirere profunda huius sacramenti mysteria. Præcipitur etiam, ne quicquã remaneat vsque mane, & si quid residuum fuerit igni comburatur, vt scilicet quæ viribus nostri ingenij penetrare non possumus, aut etiam vix attingere, igne comburantur, id est Spiritus sancti magisterio aperienda, & explicanda relinquantur.

Postremò consueuit Ecclesia eiusmodi sacramentum de communi lege nequaquã vllis, nisi ieiunis conferendũ, quod quidem non est alienum ab hominum more, & consuetudine, quandoquidem, qui ad sumptuosa quædam, & opipara conuiuia fuerint inuitati, curant se ieiunos illuc conferre, vt facilius optimis quibusq. cibis siue vllo fastidio, & corporis detrimento queant saturari. Sic & nobis tantis ferculis, & tam grandibus, ac opulẽtis dapibus reficiendis ieiunandum est, primo quidem a vitijs, & peccatorum maculis, nam qui onusti peccatis ad hanc mensam accedere præsumunt, iudicium sibi manducant, & bibunt, quandoquidem hoc conuiuium timentium Deũ, & non lasciuientium, ac turpiter delinquentium est, sic enim dicit Propheta ps. 110. memoriam fecit mirabilium suorum, misericors, & miserator Dominus. Et postea subdit; Escam dedit timentibus se. Quòd si fortè alicuius criminis nos reos esse cognoscimus, & necessitas vrgeat, nec est copia confessarij priusquam hunc panem saluberrimum assumamus, alterum panẽ præsumamus oportet, panẽ inquam, doloris, & compunctionis, quos panes Regius Propheta frequenter edebat, vt habes ps. 48. fuerunt lachrimæ meæ panes die, ac nocte. Et quamquàm Ecclesia præceperit ad conuiuium istud accessuros, fore ieiunos, quo magis sobrij, & continentes huius cõuiuij magnitudinem, & excellentiam prægustemus, excipimus tamen eos casus, quibus vehemens necessitas secus fieri permittit. Sed dices si corpus illud sanctissimum non debet percipi nisi a ieiunis, cur Deus illud instituit dũ Apostoli cœnarent, & post esum agni Paschalis. dicit D Th. hoc factum vt figuræ suc-

A cederet immediate figuratum & Caietanus, inquit, vt ostenderet ipse Deus hũc cibum posse etiam sumi qñq. a non ieiunis. Et D. Aug. epist. 118. ad Ianuariũ. d. ꝙ placuit Spiritui sancto vt in os Christiani prius dominicum corpus intraret, quam cæteri cibi. Neque enim, etsi post cibos dedit Dominus, propterea pransi, aut cœnati fratres ad illud sacramẽtum recipiendum cõuenire debent, aut sicut faciebãt, quos Apostolus arguit, & emen-

B dat mensis suis ista miscere; namque Saluator quo vehementius commendaret mysterij istius altitudinem, vltimũ hoc voluit infigere cordibus, & memoriæ discipulorum a quibus ad passionem digressurus erat. Et ideo nõ præcepit quo deinceps ordine sumeretur, vt Apostolis per quos Ecclesiã dispositurus erat, seruaret hunc locum. Sed meritò quis dubitaret, si conuiuium hoc omnibus populis & gentibus præparatum est, vt di-

C cit Esaias in textu, cur potius sub specie bus panis, & vini, quam sub speciebus aliorum corporũ, vt carnis, & fructuum institutum est? cum panis, & vinum non vbique reperiantur, & eo magis cũ fuerit primo celebratum sub agno Paschali, qui fuit præcipua figura huius nostri conuiuij, vt d. D. Th. 3. par. q. 73. art. 6. facilis est responsio. Vtimur quidẽ in hoc salutari conuiuio speciebus panis, & vini potius quam aliarum rerum. primum

D quidem, quia sic instituit Christus, nec est quærenda alia ratio, vti supra dicebamus. Deinde fuit institutum sub his speciebus, quia magis conueniunt actioni huius sacramenti, quo anima reficitur, pariter & corpus, vt sãguis sumatur sub specie vini, pro salute animæ, Corpus verò Christi sub specie panis, pro salute corporis, vt d. D. Ambr. super Epist. primam ad Corinth. cap. 11. citatus a Diuo Thoma 3. par. q. 74. art. 1. Magis etiam

E conueniebat hoc sacramentum institui sub specie panis, & vini, quia magis repræsentant vnitatem Ecclesiæ, quæ constituitur, & congregatur ex diuersis fidelibus, quemadmodum panis conficitur ex diuersis granis tritici, & vinum conficitur & fluit ex diuersis vuis, vt dicit glossa super illud 1. ad Corint. 10. Multi vnũ corpus sumus in Christo: Nec refert

quod

quod panis, & vinum non habeantur vbiq. quia facile possunt ad quemcumque locum deferri. Quòd si forte non habeatur vinum nõ multum refert, quoniam, vt inquit Th eadem q. & art. ad tertium, non est necesse quicunq. accipiunt corpus Christi, accipiant etiam, & sanguinem præsertim si loquamur de hoc sacramento ex parte sumentium. At sacerdotes conficientes, & consecrantes nequaquam accipiunt corpus sine sanguine, adeo q̃ si aliter ibi non esset vinum, non posset confici istud sacramentum, quia nõ esset perfectũm sacramentum, sicut perfectum alimentum constat ex cibo, & potu.

De veste autem, quam oportet nobiscum afferre ad has nuptias conuiuales, dictum est supra, non .n. oportet afferre vestem lacerã, aut sordidam, sed vestem pulchram, nitidam, & speciosam auro, & gemmis fulgentem. dicit .n. Chrys. super Matth. Hom. 70. quod sordidę vestes significant impuræ vitæ maculas quas hinc abeuntes, vel hic existentes cõtrahunt. Qui rogati cur non detulerint vestem nuptialem, idest conscientiæ puritatem, obmutescunt, & præ pudore, & verecundia loqui nesciunt, tunc dicet Rex ministris, ligatis manibus, & pedibus projicite eos in tenebras exteriores, vbi erit fletus, & stridor dentium; Matthæus 22. Nunquid verò onusti peccatis venialibus possint admitti ad istud conuiuium, dicimus, quòd vtique, sed quandoque non recipient tantam suauitatem, & consolationem, quantam sine illis essent accepturi, & id quidẽ verum est tam de peccatis venialibus iam peractis, quam de ijs, quæ actu perpetrãtur & sunt. prius ergo quàm accedamus ad istud conuiuium probemus nosmetipsos & exuentes veterẽ hominem, induamus nouũ, qui secundum Deum creatus est, & sic de pane illo edere, & de calice bibere, Deo adiuuante, facilè poterimus.

Caput quartum.

SVperest tandem videre qui sint effectus, vtilitates, & beneficia, quæ consequimur ex perceptione huius saluberrimi conuictus. Multa quidem sunt, & penè innumerabilia, quæ inde A consequimur beneficia, sed tria potissimum, quorum Ecclesia frequenter solemnem memoriam agit, cum inquit, O sacrum Conuiuium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis eius. hic est enim primus fructus quem ex perceptione huius sacramenti consequimur scilicet ad memoriam reducimus ingens beneficium, & ineffabilem charitatem: quam Deus ostendit erga hominum genus: Vnde non immeB rito posiquàm instituit hoc sacramentum, & suis discipulis porrexit, subdit. Hoc facite in mea commemorationem. Quantum expediat nostræ saluti, Christi Passionis frequenter meminisse. ostẽdit D. Thom. Opusculo 58. cap 2: Hinc enim amore eius cor nostrum inflammatur, a peccatis præseruamur; & munimur contra futurum iudicium. sed perpende quæ sequuntur, inquit enim mens impletur gratia, & futuræ gloriæ C nobis pignus datur.

Quòd autem per hoc sacramentum conferatur gratia non est dubium, quia cum in eo contineatur Christus realiter, & gratia, & veritas per Iesum Christum facta sit, necessario consequitur per hoc sacramentum, quantum sit ex parte ipsius nobis conferri gratiam, potest tamen contingere, quòd non semper conferat gratiam, vel quia inuenit subiectum iam in gratia constitutum D per fidem & charitatem, & per alia sacramenta, sed ne tunc videatur sacramentum frustra susceptum, tunc augetur gratia, aut confertur de nouo actuale quoddam oblectamentum, atque refectio secundum vitam spiritualem. Contingit etiam frequenter per hoc sacramentum nullam conferri gratiam quia inuenit subiectum impeditum, & prauè dispositum per peccatum mortale: homo enim habens conscientiam E peccati mortalis, neque dispositus, aut præparatus ad illud amittendum non solum ex perceptione huius sacramenti nullam consequitur gratiam, sed potius incurrit æternam damnationem. Vnde August lib de Ecclesiasticis dogmatibus cap. 53. sic dicit, si mens in actu peccandi est, grauatur magis Eucharistiæ perceptione, quàm purificetur. Po-

test tamen contingere, quòd etiam existens in peccato mortali, non dum perfectè contritus, ac dispositus, modo ipsius peccati conscientiam, & affectum non habeat, & deuotè accedat, percipiendo hoc sacramentum, consequatur gratiam, quæ contritionem aliàs imperfectam perficiat, & remissionem peccati adducat: sententia D. Tho. 3 par. q. 79. art. 3. Et hæc est differentia inter accedentes ad Baptismum, & sumentes hoc sacramentum, ꝙ accedentes ad baptismum non debent habere conscientiam peccati mortalis, sumentes autem hoc sacramentum, non debent habere conscientiam peccati mortalis sed neque etiam affectum.

Cũ ergo dicimus, per hoc sacramentum conferri gratiam, potest intelligi, vel quod conferatur gratia habitualis, vel augmentum gratiæ, aut gratia actualis, spiritualis refectionis, & gaudij in actu charitatis. Nunquid autem mox consequatur gratiam, aut augumentum & cætera cum primum susceperit hoc sacramentum, dicimus non semper statim, suscepto sacramento consequi hos effectus, sed cum quis est perfectè dispositus, & nihil habet, quo diuinæ maiestatis oculos offendat. Tunc proculdubio Christus ibi præsens excitat mentem sic dispositam ad sui feruentẽ amorem, atque ad percipiendam dulcedinem suę virtutis & potentiæ; sed quemadmodum inquit Caietanus ex sententia Apostoli; perfectorum est hic solidus cibus, eorum scilicet, qui pro consuetudine exercitatos habẽt sensus: vt autem sensus in huncfinem exerceantur, tria opertet facere, inquit D. Tho. in Opuscul. de sacramento altaris, lauari per aquam lachrimarum, in operibus pœnitentię seipsum torquere, & tertio propter feruorem amoris in Christum carnalium desideriorũ humores desiccari; tunc enim præter alia beneficia non solum obtinemus abolitionem peccatorum mortalium, pariter, & venialium, sed consequimur etiam remissionẽ pœnæ, quanquam talis remissio potius habetur ex hoc sacramẽto rõne, qua sacrificium est, ꝙ ratione, qua sacramẽtũ Aduerte tñ, ne forte fallaris, non semper

A totam pœnam remitti dum perceperis hoc sacramentum, sed tantam, quanta est deuotio eius, qui offert sacrificium, vel eorum, pro quibus offertur, ex quo notat Dominus Caietanus illos vehemẽter decipi, qui putant vnam missam dictam pro vno tantum offerente eleemosynam, suffragari tantum illi, hoc enim (inquit ipse) est falsum, quia vna missa non perdit vim satisfactionis suæ, si pro multis cęlebretur, quanquam vnus solus fuerit, qui obtulit eleemosynam pro

B sacrificio; Ita quòd quantitas, aut magnitudo deuotionis vnius, quicquam auferat de quantitate deuotionis alterius. Poterit ergo celebrari vna Missa ꝓ vno defuncto, nihilominus proderit illud sacrificium etiam si pro multis alijs celebretur. Sed ego putarem, vt etiam aliqui tenent, orationem, siue sacrificium prius, & magis valere pro eo, qui offert, quàm pro alijs, qui nihil obtulerunt,

C quanquã sacerdos dicat, Memento domine talis, vel talis; vel taliũ, & talium, & postea subdat; & Omnium circunstantium, quorum tibi fides cognita est, & nota deuotio, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis. Et cęt. Si qui aliter sentiunt, suam tueantur sententiam. Per hoc itaq. sacramentum non solũ consequimur remissionem culpæ, & pęne, eo modo, quo dictum est, sed præseruamur etiam, ne la-

D bamur in peccatum. At quo nam modo homo præseruatur per hoc sacramentũ? dico bifariam hoc accidere. Primum quidem, quoniam ex perceptione huius sacramenti natura hominis interius roboratur contra concupiscentias carnis, & praua desideria, quæ militãt aduersus animam, alio modo præseruatur à peccato ratione qua sacramentum istud est signũ rememoratiuũ passionis Xp̃i, per quã facile vincuntur omnes aduersariæ

Dupliciter hõ per sacr. alt. præseruatur à peccatis.

E potestates, huius rei testis est experientia, q̃n multi, siue sacerdotes celebraturi, siue laici hoc sacramẽtum suscepturi per aliquod tp̃is spatium abstinẽt a peccato, nisi sint omnino destituti iudicio, & nullam habeant conscientiam. Alius effectus, seu beneficium saluberrimi huius conuiuij est, qđ p ipsum adipiscimur gloriam, & vitam æternam, propterea

canit

canit Ecclesia, quod per ipsum futuræ gloriæ nobis pignus datur, tū quia per hoc sacramentum repræsentatur vnitas corporis mystici, quæ vnitas in præsenti statu imperfectè habetur, perfectè autem, & completè habebitur in patria, perfectissimè verò cū mortale hoc induerit immortalitatem. Propterea Diuus Aug. tract. 26. in Ioan. super illud Ioan. 6. Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus, dicit cum cibo, & potu id appetant homines, vt non esuriant, nec sitiant, hoc veraciter non præstat nisi iste cibus, & potus, qui eos, a quibus sumitur, immortales, & incorruptibiles facit in societate sanctorum, vbi pax erit, & vnitas plena, atque perfecta, hoc autem beneficium non statim cum sumpserimus hoc sacramentum, consequimur, nisi in spe, consequemur autem in re post hanc vitam, pœnes varias dispositiones ipsorum sumentium. Est & aliud singulare beneficium, quod ex hoc tremendo, & admirabili sacramento consequimur, quia nō modo est pignus futuræ gloriæ, quæ nobis promittitur in cœlis, sed est fœdus, & pactum, & est nouum testamentum contractū inter nos, & Deum, quod significanter dicitur nouum, vt excludat vetus, & illud iam abijsse, & inualidū esse ostendat; quod fuit olim contractum inter Deum, & populum Israeliticum: de quo Exo. 24. vbi habetur, quòd Moyses assumens partem sanguinis duodecim vitulorum, qui fuerunt immolati coram Domino, aspersit illum in populum, & dixit. Hic est sanguis fœderis, quod pepegit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus habitis inter vos, & Deum. Iste autem sanguis iam exoleuit, computruit, & nulli est usui: & quemadmodum testamentum nouum iam conditum est, & noua hæreditas promissa, his qui legem, & mandata Dei seruauerint, sic etiam oportuit alium sanguinem exhiberi, quo fœdus inter nos, & Christum Iesum stabile & perpetuum iniretur. Et hic est sanguis, quem effudit in cruce, Filius Dei in remissionem peccatorum nostrorum: Hic enim sanguis non solum est in testimonium obtinendæ hæreditatis nunquam interituræ, sed est effector illius, & dispositionis eorum, qui sunt eam possessuri; quam fidem nulli, nisi qui Christi sanguine fuerint abluti consequentur. Et hoc vno verbo Christi Iesu concluditur, dicentis. Qui manducat hunc panem viuet in æternum Et hæc pauca de hoc sacro conuiuio dixisse sufficiat. *Ioan. 6*

Si vis plura nosse vi. D. Tho. in Opusculo 58. cap. 21

DE CONVIVIO COELESTIS PATRIAE.

CAPVT PRIMVM.

Vlt. pars 2 par. princ. huius tractatus de conuiuio diuino, & denique vltima, & postrema pars vniuersi tractatus de conuiuio.

DE Conuiuio Cęlestis A Patriæ, quod est omnium postremū sum mè gloriosū, quam maximè expetendum, & summis votis, ac precibus requirendum, dicturi, ea fere omnia, quæ in alijs conuiuijs consideranda esse proposuimus, in hoc eodem conuiuio singillatim pertractanda esse, adiuuante Deo constituimus. Multa quidem a B creatura mortali, & corruptibili de tam præcioso, & glorioso conuiuio haud quaquàm dici possunt, quia oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quę præparauit Deus diligentibus se. Videbimus tamen, quantum Dei spiritus nobis suggesserit, & ex sacris litteris didicimus hæc omnia. Primùm quidem quis nam sit conuiuator, quis videlicet præparet, & faciat conuiuium istud; Deinde quæ fercula nobis C proponantur. Tertiò qui sint conuiuæ. Quartò, & vltimo, vbi, & quando fieri debet istud conuiuium. Videbitur etiam obiter, si dabitur occasio, qui sint futuri ministri, & quid post conuiuium peragatur.

Quòd attinet ad primū. Ego quidem, vt fatear paruitatem ingenij, non audeo, aut non facilè scio explicare nomen illius, qui faciat hoc conuiuium. Non n. potest reperiri nomen, aut dictio, quæ D valeat minimam huius cōuiuatoris naturam explicare, ratio enim quam significat nomen, est definitio. Quis vnquam poterit illū, cuius natura est incomprænensibilis, & ineffabilis aliqua ex parte, vel etiam minima concipere? vel definitionem illi quadā tenus propriam attribuere, vel adhibere? Scribitur enim Genes 32. quod rogatus ille, de quo loquimur a Patriarcha Iacob, dic, inquit, mihi, quo appellaris nomine? ille respondit, cur quæris nomen meum, quod est mirabile? Sic etiam interrogatus Iud. 13. a Manue, quod tibi nomen, vt honoremus te? ille respondit ijsdem verbis: Cur quæris nomen meum, quod est mirabile? Et Prouer 30. quod nomen est eius, & quod nomē filij eius si nosti? Attamen requisitus a Moyse Gen. 3. quod esset nomen eius, vt sciret, quid dicturus esset filijs Israel, dixit ad Moysen. Ego sum, qui sum, sic dices filijs Israel; qui est, misit me ad vos, & subdidit. Hæc dices filijs Israel: Dominus Deus patrum vestrorū, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob misit me ad vos, hoc nomen mihi est in æternum. Sic ergo ipsemet explicauit, & manifestauit, quod esset nomen suum. Et Gen. cap. 17. sic legitur. Dominus quasi vir pugnator, Omnipotens, nomen est illi. Et iure optimo vocatur Omnipotens, quia ipse est omnium rerum creator, firmitas, robur, & stabilitas, quiq. omnia potest, & sua potestate comprehendens omnia, & continens, cuncta firmans, stabiliens, & consolidans: & sæpissimè quidem in scripturis sanctus appellatur Omnipotens: Sed quæ nostra est audacia, vt laboremus, & insistamus, quo sciamus nomen eius, eum ab Esaia vocetur absconditus, & vt mox diximus, sit sua natura incōprahensibilis? & Dionisius Areopagita dixerit eum esse infinitorum nominum? Verum quidem est, neque satis vnquam poterit a nobis cognosci, vel intelligi. Veruntamen ex effectibus ipsum tantisper cognoscimus, sicque nominare, prædicare, & summis laudibus extollere, & celebrare poterimus. Ille quidem est Deus Deorū sicut in ps. 135. Dominus Dominorum, Rex Regum, dominans dominantium, Creator

Gen. 32. *Iudic. 13.* *Gen. 17.*

tor cœli, & terræ, gubernans, & conseruans omnia. Solus ipse bonus, sapiens, & verus; pulcher, speciosus, ac laudabilis, excelsior cœlo, profundior terra, vbique præsens per essentiam, præsentiam, & potentiam. hic tandem ille est, qui fecit luminaria magna, quique firmauit terram super aquas, cuius regnum est regnum omnium sæculorum, & dominatio sua in omni generatione, & generatione. ps 144.

Psal. 144.

His omnibus vocibus ritè appræhensis possumus non iniuria laudare, & magnificare nomē Dei, quia sic ipse docuit per seruos suos Prophetas, & Apostolos, quibus nominibus explicamus sanctissimam Trinitatem, cuius est vna Deitas, vna æternitas, vna sola maiestas, communicata tribus personis, quę sola relatione originis a se inuicem distinguuntur. Vt Pater, Filius, & Spiritus sanctus. Hæc est illa Trinitas, quę sola facit hoc conuiuium, cui non fuit satis alia fecisse conuiuia, vt demōstraret affectum erga genus humanum tum in anima nostra, tum apud dilectissimam eius sponsam, videlicet militantem Ecclesiam ex præcioso corpore, & sanguine suo, & reliquisse in eius memoriam perpetuo fieri debere, dū sumus in hoc sæculo, verum posteaquā fuerimus hinc egressi, aliud voluit nobis prębere conuiuium in Regno Patris sui. De quo conuiuio loquebatur dicens Luc. 22. d. Ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus, vt edatis & bibatis, super mensam meam in Regno meo. Et re vera conuiuium istud vltimum potest congruentius appellari cœna, de qua fortè loquutus est Dominus Luc 14 cum dixit sub parabola. Homo quidam fecit cęnā magnam, & vocauit multos, diximus quidem congruè vocari cœnam, quoniam sicut cœna consueuit esse vltima refectio, quæ fieri solet singulo quoque die adueniente vesperi, ita conuiuium istud, de quo nobis sermo, efficitur adueniente vespe ri, idest postquam ex hoc præsenti sæculo recesserimus, & quemadmodum post cœnam cuiusque diei non consueuit fieri alia refectio, ita post istud conuiuium non est vllum aliud expectandum in extremo die iudicij penitus absoluendum, & perficiendum, quod quidem in hoc maxime differt ab alijs conuiuijs, quanquā & ea sint maxime splendida & sūptuosa, q̄ illa sunt tpalia, hoc autem est æternum, nullum vnquam finem habiturum; quodque non ab re vocatur a Luca, magnū, siue magna ratione loci; magna ratione temporis, magna ratione rei, magna propter magnitudinem, & multitudinem conuiuantium, & postremo dicitur magna, & certe plusquam maxima, ratione conuiuantis, idest eius qui præparat, & facit conuiuium, siue cœnā, dicitur quidem magna ratione loci. Scriptum est enim Dominus in cœlo parauit sedem suam, & regnum ipsius omnibus dominabitur. Et certè nullus est locus tam latus, tam amplus, & tam magnificus & spaciosus vt est locus Beatorum. Dicitur magna cœna illa, ratione tēporis, quia, vt mox dicebamus, perpetua est, sempiterna est, nullum vnquam habitura terminum, & finem; Magna ratione rei, idest ipsius conuiuij, vt mox declarabitur, quia oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit quæ præparauit Deus diligentibus se. Si verò loquamur de magnitudine, & multitudine conuiuantium, ea est multitudo cœlestium spirituum, & beatarum animarum, quam dinumerare nemo potest ex omnibus gentibus, tribubus, populis, & linguis stantes ante tronū. Quòd verò dicatur magna hæc cœna, & conuiuium istud magnum ratione conuiuantis, superfluum est quærere, satis. n. supra diximus hunc esse Deū Deorum, Dominum Dominorū, gloriæ Regem, dominum virtutum, & maxime potentem, sub cuius manu omnia continentur, & cuius potestati omnia subduntur. Hic quidem homo fecit cęnam magnā, & quis fuit hic homo? ille inquam, qui fecit hominem, qui redemit hominem, & qui tandem coronat hominem. Hic est ille homo, qui cum esset Deus, vt saluaret hominem, factus est homo: Hic est inquam ille homo, qui cum præparasset, & aptasset, ac disposuisset magnum, & sumptuosum conuiuium, vocat ad se omnes dicens; Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis,

Luca 22.

& ego reficiam uos. Hic est ille homo, qui per Prophetam, & per Ministrum suum nos uocat dicens, uenite, & comedite, & inebriamini carissimi. Hic ille est, qui in magno die festiuitatis stans, clamabat dicens; qui sitit ueniat ad me, & bibat. Tandem hic est ille Princeps, & dominus exercituum qui per Esaiam Prophetam facit in monte hoc sublimi, & excelso, hoc est in cœlo omnibus populis cõuiuium pinguium, & cet. ut suo loco declarabitur.

Caput secundum.

QVeritur deinde iuxta prętaxatum ordinem, quæ fercula, qui panes, quo cibo pascantur beatorum animę in illa cœlesti patria, quomodo possint refici, & satiari, vbi tam nobile præparatur conuiuium, post quod aliud nullum est expectandum, neque etiam expetendum. Dico ferculum istud nullum aliud esse, quam essentiam Diuinam, quæ est summum & incomparabile bonum, bonum omnis boni, & a quo pendet omne bonum, & quod est causa omnis boni. in quo quidem conuiuio pater est principium sine principio, filius principiũ de principio, Spiritus sanctus est principiũ ab vtroque, i. a Patre, & Filio æternaliter procedens. Pater est cui tribuitur potestas, & principalis auctoritas, cuius est orbis terræ & plenitudo eius. Hic apponit fercula, quibus conuiuæ recreentur, & reficiantur. filius apponit sal tanquã rem maximè necessariam cunctis ferculis, & dapibus, vt perfectè sapiant, & gustum delectent. Sed Nota, vt Habetur Ioan. 5 Nõ potest filius a se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, & quicquid facit pater hæc similiter filius facit. ipse est .n. qui de seipso loquens apud sapientem inquit. Cum eo eram cuncta componens Spiritus sanctus, & ipse apponit aromata cynnamomum & balsamum, omne delectamentum in se habens. Et hac ratione idem est qui facit conuiuium & ipsummet ferculum & conuiuium. Nota etiam quod licet Essentia diuina communicata his Tribus personis sit summum bonum, & bonum omnis boni, si tamen se sola,

A & absoluta consideretur, neque ab vllo appræhendatur, aut vlli coh ęreat, vel coniungatur, non poterit quenquam reficere, non poterit famem, & sitim extinguere, aut bonum aliquod supereminens conferre, quoniam esse Dei secundum se nullius potest esse beatitudo, nisi sui ipsius verbi gratia, si alicubi reperiatur ingens thesaurus, nec sit, qui illum attingat, non poterit cuiquam proficere, & adiumento esse similiter, si fuerit
B alicubi p̃parata, & instructa aliqua mensa referta multis dapibus, & edulijs, neque sit qui ad illam accedat, neque ex ea quicquam gustet, erit in se ipsa excellẽs, & magnifica, nulli tamẽ vsui nutrimento, & oblectamento. Sic propemodũ de præstantia, & excellentia summæ bonitatis, & diuinæ essentiæ dicendum est. Propterea dicebat Dauid, Gustate, & videte, quoniam suauis est Dominus. non enim sat est diuinam essentiam esse sua-
C ne bonum, immo suauitatem ipsam, ac dulcitudinẽ. sed oportet ipsam quoquo modo attingere & prægustare: nec sat est, inquit D. Tho. velle beatitudinem qui quidẽ appetitus, & desiderium inest omnibus animantibus, licet differenter sed oportet aliqua operatione, vel actu illã attingere. super qua re est maxima difficultas inter primarios doctores Sacræ Theologiæ, dum quidam volunt adhunc finem consequendum, i. ad per-
D cipiendam essentiæ diuinæ suauitatem necessarium esse primũ actum intellectus. Videlicet visionem, cognitionem, intelligentiam & quicquid mimilterio, & ope intellectus potest obtineri Vnde D. Th. I. 2. q. 3. art 8. d. ad perfectam beatitudinem requiri ꝙ intellectus pertingat ad ipsam visionem primæ causæ, & vniatur ei tanquàm obiecto, & per hanc vnionem habebit suam perfectionem. & hanc positionẽ, siue sententiam com-
E probant ita sentientes multis auctoritatibus sanctarum scripturarum, & grauissimorum doctorum. Primo quidem est illa sententia Saluatoris Ioan. 17. Nimis efficax, & clara videlicet. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Similiter 1. Ioan. c. 3. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam

Ioan. 17. *Ioan 1. c. 3.*

Ioan. 14 niam videbimus eum sicuti est. & Ioan. 14. d. Philippus. ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Et Luc. 10. optimã partem elegit sibi Maria, quæ non auferetur ab ea in æternum, quæ s. versabatur, & tota insistebat circa cotemplationem Dei. Et Dauid ps. 16. Satiabor cum apparuerit gloria tua. Et B Aug. lib 1 de Trin. c. 13. d. Hæc verba. quod sola visio est summum bonum nostrũ. cuius adipiscendi causa præcipiuut nobis agere, quicquid recte agimus. Et paulo ante inquit. ipsa vita æterna est illa visio, quæ non conuenit nisi bonis. Et ibidem etiam d. quod visio est summum præmium. Et clarius in fine expositionis ps. 90 inquit. quòd visio est tota merces nostra Et qm̃ multi alij, vt Scotus, & Egidius Romanus ab omnibus communiter approbatus, & receptus, longe secus opinantur vna cum plerisque alijs asserunt ipsam diuinam essentiam prius, & potius apprehendi per actum volũtatis, idest per dilectionem, & amorem, ideo super hoc est nonnihil insistendum. Arguit Diuus Tho. in contrarium, probans, quod Diuina essentia per actum voluntatis non potest apprehendi, quia voluntas ita fertur in rem habitam, et iam adeptam sicut non habitam, & non adeptam. Propterea quod, cum ipsa quicquam appetit, non habet, & sic dum vult beatitudinem. indicium est quod non habet ergo in actu voluntatis non potest esse beatitudo, primario scilicet habita, & obtenta. Cum autem habet, iam aliunde habitam, & acquisitam repetit, obtinet; & possidet, sed non per suum actum ipsa voluntas fuit illam assequta Verum est tamen, inquit ipse, quod in re iam adepta, ipsa voluntas delectatur, & conquiescit, adeo q̃ secundum eum, beatitudo essentialiter, & formaliter consistit in actu intellectus, hoc est in apprahenden do ipsum Deum per visionem, & cognitionem, completiuè autem in ipsa volũtate, delectando. se, & quiescẽdo in ipso obiecto, hoc est, in essentia diuina apprę hensa, & cognita. Et hoc quidem est rationabile, vt quies, & tripudium attribuatur voluntati tanquam primo mouenti (cum ipsa mouerit intellectum) quemadmodum victoria belli attribuitur Duci exercitus. Et si quis dixerit, quod delectatio pficit opus, vt d. Arist. 10. Ethic. ergo non consequutiuè, aut concomitanter facit ad Beatitudinem, sed essentialiter, & perfectiue, respondet D. Tho. quod delectatio perficit quidem opus, non tamen ita, quod faciat ipsum opus, hoc est ipsam visionem in sua specie, vel quod constituat ipsam in tali specie, vel reddat eam perfectiorem secundum speciem, sed perficit ipsam, hoc est magis decoram, & optabilẽ reddit, sicut Decor, aut pulchritudo reddit iuuentutem magis amabilem & appetibilem, & magis exornat. Egidius Romanus doctor meus in co libro, vbi tuetur doctrinam D. Thomę aduersus corruptores, & impugnantes, dicit etiam ipse art. 2. secundæ partis, q̃ delectatio est perfectio operationis, non ita quod ad ipsam ordinetur operatio secundum suam speciem, sed ordinatur ad alios fines, sicut comestio secundum suam speciem ordinatur ad conseruationem indiuidui.

Contra verò hãc opinionem quidam alij quos enumeraui, mordicus videntur tueri alteram partẽ, qđ scilicet tota, vel pcipua suauitas, & refectio nostra consistit in actu, & operatione voluntatis, hoc est diligere, & appetere summum bonum, quod est obiectum primum, ac principale ipsius voluntatis, quamuis & secundario, & imperfectè possit ipsa voluntas appetere societatem Angelorũ, & beatarum animarum, gaudent enim Angeli sup vno peccatore pœnitentiam agente, multo magis nobis gaudẽdum est de societate ipsorum, quando peruenerimus ad illam cœlestem patriam.

Hoc autem probãt multifariam. Primo quidem, quia actus voluntatis est magis ppinquus ipsi fini, qui appetitur, quam sit actus intellectus, ergo beatitudo magis reponenda est, & collocanda in actu voluntatis, quam in actu intellectus. Deinde D. Ans. lib. 2. Cur Deus homo, habet hæc verba quod ordo peruersus est, vt magis pfectum ordinetur ad minus perfectum, sed diligere, & amare est actus longe perfectior, quam intelligere ergo potius debemus intelligere, & cognoscere in hunc finem, vt

amemus, quam e contra. Egidius iam præfatus respondet ad hanc auctoritatem Anselmi, quod ipsum diligere præponitur, & præponderat ipsi visioni, seu cognitioni Dei dum sumus in via, & sub ratione meriti, non autem dum erimus in patria. Expetit ergo Deus dilectionem sui à creatura, tanquam id, per quod eadem attingat ad suum finem, hoc est ad visionem essentiæ diuinæ, non quod ipsa dilectio habeat rationem finis, Caietanus etiam eodem modo respondet. B Sed quantum valeāt iste solutiones alij viderint. Nos enim non sumus aggressi hāc materiam disputationis gratia, sed vt afferamus opiniones illorum, qui ea de re aliquid scripserunt.

Tertiò confirmatur hæc ratio D. Anselmi cōferendo has duas potentias intellectuales inter se, quandoquidē apud omnes conceditur volūtatem altiorem & præstantiorem esse potentiam, quam intellectum, quia huius munus est dirigere, illius verò imperare. Magnum quidem est dicere, sic volo, & sic iubeo. D. autem Th p 2 q.3.art.4 ad 4.d. quod dilectio præeminet cognitioni in mouendo, sed cognitio preuia est dilectioni in attingendo, quia nō diligitur quicquam nisi cognitum, teste D. Aug. in 10. de Trin. cap. 1. & 2. sed 1. sent. dist. 1. dicit idem D. Tho. quod intellectus est altior secūdum originem, voluntas vero secundum perfectionem.

Quartò Paulus 1. ad Corint. 13 habet hæc verba. Si habuero Prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam; & si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum.

Quintò Ioan. 14. Qui diligit me (dicit Christus) diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum. vbi manifestè videtur innuere dilectionem Dei præcedere eius cognitionem, & esse causam illius.

Sexto 1. Ioan c 4. legitur. Omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deū qui non diligit, non nouit Deum, quoniam Deus charitas est. & paulò infra Deus charitas est, & qui manet in charitate in Deo manet, &c. vbi nulla fit mentio de visione, & cognitione Dei, A sed de sola dilectione, Quare &c.

Ad illas autē propositiones adductas ab aduersarijs, & scripturis diuinis, & sacris Ecclesiæ Doctoribus facile respondetur. Dicitur enim quod quando dixit Christus Ioan. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscāt te Deum verum, loquebatur Dominus de fide quam oportet habere, dum sumus in hoc statu, si volumus adipisci vitam æternam, quoniam hæc est via, hic est modus & ratio quo ad illam aliquando pertingamus Et ad illud Augustini dicentis, visio est tota merces, respōdit Egidius hoc verum esse in ordine ad voluntatem, ita vt nunquam excludatur voluntas. Sic etiam cum dicit Dauid, satiabor cum apparuerit gloria tua, & aliquid simile.

Ego re vera, lector amantissime, cum diu, multumq; super hac re institerim, & considerauerim, ignoraui planè, nec potui quicquam decernere, quid super C hac re dicendum esset, nisi, quod ex ore multorū doctorum plusquàm millies audiui beatitudinem scilicet in vtriusq. potentiæ actibus consistere, sed differenter. in actu quidem intellectus originaliter, & initiatiuè, in actu verò voluntatis completiuè, & vt vnico verbo dicā, omnis nostra felicitas, & beatitudo finalis, & completa consistit in gaudio, & fruitione illius diuinæ, & sempiternæ maiestatis, ac essentiæ. Hæc est nostra D refectio: Hoc est nostrum pabulum: hic est panis vitæ, & aqua salutaris, quam si quis biberit, non sitiet in æternum. Hæc autem fruitio, iuxtà Doctorē Egidium tria complectitur, hoc est cognitionem, delectationem, & omnimodam quietem, quę omnia desumuntur ex Diuo Aug. in 10 de Trin c. 10 vbi inquit, quo fruimur cognitis in quibus ipsis voluntas propter se ipsam delectata, conquiescit. D. Tho. definit fruitionem, dicens; E ipsam esse actum elicitū ab habitu charitatis, quæ sola respicit bonum in eo quod bonū; & in tribus, secundū etiam ipsū, consistit. Videlicet in visione ipsius Dei, quæ est cognitio perfecta finis intelligibilis, aliud est compræhēsio, quæ importat præsentiam finis. Tertium delectatio, vel fruitio, quæ importat quietationem rei amantis in amato. Et hæc tria

tria correſpondent tribus virtutibus, A quę ſunt quàm maximè vtiles, ac neceſſariæ in via, videlicet, fides, cui reſpōdet viſio; ſpes, cui reſpondet comprehenſio; & charitas, cui reſpondet delectatio, & quies, quandoquidē, tunc perfectè quietatur amãs, & delectatur, cum poſsidet, & fruitur re amata, quam diutius concupiuit. Vnde Aug. beatitudo eſt gaudium de veritate. Sic enim ſcribit lib. 10. confeſsionum cap. 23. ſed quomodo gaudēt Beati de veritate? quia ſ. inuenerūt, quod B crediderunt, dicit enim ibi Aug. hoc eſt gaudiū de veritate, hoc eſt de ipſo Deo, qui veritas eſt. & in c. præcedenti inquit, eſt ipſa beata, ita gaudium, quod nō datur impijs, ſed eis, qui te o Deus, gratis colunt, quorum gaudium tu ipſe es. Et ipſa eſt beata vita, gaudere ad te, de te, propter te, ipſa eſt. & non altera. qui autem alium putant eſſe, aliud ſectantur gaudium, neque ipſum verum.

Et quemadmodum gaudium de veri- C tate, quæ ſuccedit fidei eſt ipſa veritas, ita gaudium, quod ſuccedit ſpei, eſt ipſa compræhenſio rei. Sed nota, ꝙ beati non propriè compræhendunt ipſum Deum, ſed ſolum appræhendunt, illud .n. quod compręhenditur, à compræhendente clauditur, cōtinetur, & conſtringitur. qui autem appræhenditur tenetur ab illo, qui tanquam currens ipſum attingit, & detinet, non autem continet, & cogit. Sic dicebat Apoſtolus Paulus, ſic currite, vt D compræhendatis, ideſt vt appræhendatis, à ſe ſolo Deus compræhenditur, & non ab vllo, ſic d. D. Th. 1 par. quæſt. 12. art. 7. ad primum, & alibi, dicitur etiam beatitudo eſſe pax quædam, vel in pace conſiſtere, iuxta illud ps. 147 qui poſuit *Pſal. 147.* fines tuos pacem, & adipe frumenti ſatiat te, cui ſententiæ reſpondet D. Tho. dicens, ꝙ pax pertinet quidem ad vltimum finem hominis, nō quaſi eſſentialiter ipſa pax ſit ipſa beatitudo, ſed quia E antecedit, & conſequitur ad ipſam. Antecedit quidem, quatenus à beatis, & iuſtis animabus ſunt iam remota omnia perturbantia, & impedientia cōſequtionem vltimi finis. conſequitur vero ipſa pax ad ipſam beatitudinē, quia iam adepta ipſa beatitudine, homo remanet pacatus, & quietatus expleto omni deſiderio. Sic igitur in pace conſiſtit ipſa beatitudo, & quemadmodum diximus ad fidē ſuccedere gaudium de veritate adepta, & ſpei ipſam compræhenſionem, vt ex ps. 91. habetur, vbi d. Deus per Prophetam, quoniam in me ſperauit, liberabo eum, & protegam ipſum, & glorificabo eum, & tandem, longitudine dierum, *Pſal. 91.* ideſt æternitate adimplebo illū, & oſtendam illi ſalutare meū .i. gloriam meam, ſic ad ipſam dilectionem, & charitatem ſequitur, aut ſuccedit perpetua quies, ac delectatio. Sed hic dubitatur, nunquid *Dubitatio.* beatitudo ita percipiatur in viſione humanitatis Chriſti, quemadmodum in viſione diuinæ eſſentiæ? Dicit D. Tho. re- *Solutio.* ſpondens ad quoddam argumentum, quod humanitas Chriſti non propriè eſt vltimus finis, neque in eius viſione eſt propria fruitio, ſed eſt quoddā gaudium accidentale, & non ſubſtantialis beatitudo, quam ſententiam ego quidem veritus eſſem afferre, niſi legiſſem apud D. Aug. 1 de Trin. c. 13. prope finem, quaſi eandē ſententiam, vbi dicit, quod quando in die Iudicij congregabuntur ante eum omnes gentes & dicent, Domine quando te vidimus eſurientē, aut ſitientem, & c. nec viſio illa filij hominis erit bonum impijs, qui mittentur in ignem æternum, nec ſummum bonum erit iuſtis. Hæc pauca dicta ſint de ferculis, quę appoſita erunt in hoc conuiuio Cœleſtis patrię, vbi, vt dictum eſt, erunt gaudia æterna, vt etiam teſtatur Eſa. c. 51 lętitia ſempiterna ſuper capita eorū, gaudium, & lętitiam obtinebunt, ſiue exultationem, & fugiet ibi dolor, & gemitus, ſicut alibi ſcriptum eſt: abſterget Deus omnem lacrimā ab oculis eorum. quo circa non ab re dicebat ille apud Lucam c. 14. Beatus qui manducabit panem in Regno Dei. Et Eſa. 55. delectabitur in craſsitudine anima veſtra. In hoc eodem conuiuio, ſeu triclinio D. Tho. vult apponi hæc tria fercula. Primo quidem vinum ad ebrietatem iuxtà illud Cantici cap. 5. comedite amici, & bibite, & inebriamini. Dicuntur beati, qui admittuntur ad iſtud conuiuium, quod affert Spiritus ſanctus, inebriari, quia ſuauitas illa, & plenitudo illius dulcedinis excedit omnem menſuram, & capacitatem intellectus,

intellectus,& desiderij. Sic d.D.Th.prol,
primi sententiarum. Vult etiam apponi
mel ad satietatem iux. illud Eccl.24.spi
ritus meus super mel dulcis : & hæredi-
tas mea super mel & fauum, & Dauid
ps.16.satiabor cũ apparuerit gloria tua.
& ps.21. Edent pauperes, & saturabun-
tur,& laudabunt Dñum,&c. Aliud fercu
lum dabitur, lac videlicet,ad perfectio-
nem cordis, & animæ, vt legitur eodem
cap.5.in Canticis canticorum, vbi dici-
tur, Oculi eius,sicut columbæ, super ri-
uulos aquarum.quæ lactæ sunt lotæ, &
resident iuxta fluenta plenissima.& pro-
fecto in hoc solo conuiuio erit perfecta
satietas animorum. Hic est ille locus,
& ea terra,quã promisit Deus filijs Israel
fluentem lacte, & melle,quã videns Isa-
car supposuit humerum ad portandum
quodcunque pondus, vt aliquando pos-
sideret hanc terram,de qua loquens Da-
uid Psal. 83. Quam dilecta tabernacula
tua Domine virtutum, concupiscit, &
deficit anima mea in atria Domini hæc
enim atria sunt ille mons Syon, de quo
loquitur Propheta Esaias cap 26. quod
Dominus exercituum faciet in eo con-
uiuium pinguium, conuiuiũ vindemiæ,
& pinguium medullatorum,&c.quæ au-
tem sint fercula ista tam pinguia, & me-
dullata, & ab omni feculentia, & sordi-
bus penitus abiuncta dictum est supra.
Vnde Aug. Hom.32 inter quinquaginta
homilias habet hæc verba. Angeli vi-
dent, Angeli gaudent, Angeli pascun-
tur, nec deficit vnde pascantur, nec mi-
nuitur esca ipsorũ. In sublimibus thro-
nis, in partibus Cœlorum, & in ijs quæ
supra cęlos sunt, videtur verbum ab an-
gelis, gaudetur, manducatur, permanet,
& non consumitur, sed vt panem Ange-
lorum mãducaret homo, dominus An-
gelorum factus est homo. supra ps. 56.
dicit fere idem,& super ps.103.d.in cœ-
lesti patria non deficiet quod nobis præ-
sto est,nec nos qui fruemur,nec fastidiet
qui manducabit,nec deficiet quod man-
ducabitur; sed mirum est, quod Angeli,
& beatorum animæ ad istud conuiuium
cœleste introductæ plenissime saturan-
tur, repletur in bonis desiderium eorũ,
nec deficiunt omni bono,tamẽ Eccl 24.
loquitur diuina sapientia, .i. filius Dei

A gloriosus, Pater, Filius, & Spiritussan-
ctus dicens : qui me edunt, adhuc esu-
rient,& qui me bibũt adhuc sitient; quo-
modo ergo uerum est, quod in isto con-
uiuio nihil desit, & summa suauitate ac
dulcedine sint refecti, nec quicquam il-
lis desit ad summam, & perfectam fęli-
citatem possidendam?quomodo uerum
est quod dicitur in ps.102. Edent paupe
res,& saturabuntur. Quomodo uerum
erit, quod Matth. 5. habetur. Beati qui esu-
B riunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi
saturabuntur. Denique quo pacto pos-
sumus tueri uerba Saluatoris Ioan.4.di-
centis qui biberit ex aqua, quam dabo
ei, non sitiet in æternum, sed fiet in eo
fons aquæ salientis in uitam æternam?
quo nam pacto sacræ literæ constant si-
bi ipsis? Huic dubitationi respondet Di-
uus Aug. noster Auriga 15 de Trin. c.2.
quod illi,qui edunt cibum spiritualem, ad-
hnc esurient, & qui bibunt aquam salu-
C taris sapientiæ, adhuc sitient, quoniam,
quæ sunt incompræhensibilia,quemad-
modũ est solus Deus, semper sunt quę-
renda,nec tantum ex eis inuenitur,quin
sit semper aliquid reqrendum,propterea
Dauid ps.104. non dixit lætetur cor in-
uenientium Dominum, sed lætetur cor
quærentium, & subdit; Quęrite faciem
eius semper. Incompræhensibilia ergo
sic sunt quærenda, ut cum inuenitur, quod
quæritur cessandum non sit,sed semper,
D ulterius progrediendum in inquisitione
ipsorum, & melior,meliorq. sit quęrens
tam magnum bonum,quod & inueniendum
dum quęritur, & quærẽdum inuenitur,
nam quæritur, ut inueniatur dulcius, &
inuenitur, ut quæratur auidius. sic ipse
exponit hęc uerba Eccl.24 dum inquit,
qui me edunt adhuc esurient, & qui bi-
bent sitient iterum. Sed quid ad Verba
Saluatoris Ioan. 4. dicentis, qui biberit
ex aqua quã dabo illi,non sitiet in æter-
E num? dicendum,quòd tanta erit sanitas
& dulcedo aquæ spiritualis, quòd quan-
to magis capimus, tanto magis cupi-
mus, neque uellemus unquam talem po
tionem habituram finem.& quamuis fue
rimus saturati,iuxta illud Matth. 5. qui
esuriunt,& sitiunt iustitiam, saturabun-
tur, talis tamen satietas, uel saturatio
non erit cum fastidio, ita quod talis po-
uo

tio faciet nauseam, & cōmoueat stomachum, quemadmodum Israelitis accidit, qui dū manducabant manna, conquerebantur dicentes, anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo. Qui biberit ergo ex aqua, quam dabit Dñus non sitiet in æternum, ita quod talis esuries, & sitis afferat aliqđ incommodū, aut tristitiam, immo potius assiduè, & continuè esurient, & sitient vsq. adeo delectabuntur.

Aut dicas, vt inquit D. Aug. tractatu 15. super Io. ꝙ qui biberit ex hac aqua, B non sitiet in æternum, & quod in bonis replebit desiderium nostrū, &c. Sed hoc erit in resurrectione mortuorum, post consummationem sæculi, tunc n. non esurient, neq. sitient amplius, neque cadet super illos Sol, neque vllus æstus, & super Io. tract. 3. d. quòd tanta erit delectatio cęlestis patrię, vt semper tibi pręsens sit, ꝙ nunquàm satieris; immo semper satieris, & nunquàm satieris: si dicerem, quia non satiaberis, fames erit, si C dixero, quia satiaberis, fastidium timeo. Quid ergo sibi vult sapiens, cum inquit qui edunt me adhuc esurient? loquitur enim sapiens de eo tempore, quo nos fruemur, beata visione, diuinæ maiestatis, & essentię: tunc .n. non erit talis, & tantus esus, & tanta refectio, quin eadē, & longe maior semper appetatur, tanta erit suauitas, & dulcedo illius visionis. Glosa sic exponit. Qui edunt me in pręsenti sęculo, incorporando sibi sapien- D tiam, & eam spiritualiter amplexādo, & quo vis modo appræhendendo, adhuc esurient, & sitient, vt plenè habeant in cęlesti patria. Sic etiam videtur sentire D. Th. super Io. ꝙ habentes gratiam, & donum aliquod spirituale in hoc sęculo adhuc sitiunt, & concupiscunt habere pleniorem, id quod erit in futuro sęculo. Sed quō non sitiet iterū, vt d. Christus apud Ioan.? quia s. non quæret, aut concupiscet habere aliud bonum, videlicet E alterius generis, quam spiritualis, & diuini. sicut dicebat Dauid. Sitiuit aīa mea ad Deum fontem viuum. Qui autē bibit aquam materialem, sitiet iterum, quia peracta digestione, & transacta saturitate redit fames, & redit sitis, nam sitis, vt aiunt medici, quæ prouenit ex calescente corpore, vt etiam testatur Arist. 27. se- A ctione 30. problematis, vel ex calescente ore ventriculi, aut ex pulmone, aut ex corde, vel alijs particulis adiacentibus, ob quas causas oportet iterū corpus restaurari sūptione potus, & cibi: At si loquamur de siti, ac desiderio rerum carnalium, & temporalium, qui bibit ex ista aqua, i. qui appræhendet aliquod cōmodum temporale, sitiet iterum, i. iterum concupiscet, aut illud idem secundum speciem, aut quicquā aliud, & nunquam B satiatē Sed nota, ꝙ aqua spiritualis, i. gratia Spiritus sancti non solum extinguit aliqua ex parte, dum sumus in hoc sęculo sitim, & appetitum rerum carnaliū, verum etiam sitim corporalem, & materialem, quoniam multi reperiuntur, qui diuina gratia adiuti ita se dedunt ieiunijs, & abstinentiæ, quod parum admodum edunt, & bibunt, & aliqui sunt reperti, qui per multos dies non ederunt, nec biberunt, vt patet de Elia, & de Do- C mino, ac Saluatore nostro, & de multis alijs. Sitis etiam metaphoricè dicta, videlicet appetitus rerū carnalium, extinguitur quidem, aut reprimitur in plerisque magna ex parte, sed non penitus aufertur, nisi singulari, & speciali quadam gratia, & peculiari dono Spiritus sancti, quę sitis in cęlesti patria omnino absorbebitur. Sic ergo quō sacræ scripturæ sibi inuicem maxime consonant, & correspondent, visum est. quod licet Saluator no- D ster dixerit, eum, qui biberit ex aqua, quam dabit ipse, nūquam amplius sitim habiturum, sicut etiam vidimus in progressu huius narrationis, quod beati in futura patria habituri sunt omne bonū absque vllo defectu, & deficientia, & sapiens alio loco dixerit, quod edentes, & bibentes diuinā sapientiam adhuc edēt, & bibent. Quibus dictis facile cuiq. manifestum erit latum, & amplum discrimen inter cōuiuium istud celeberrimū, E & conuiuia, quæ fiunt in hoc sęculo, de quibus a principio fuimus loquuti, quæ quidem non multum satiant quamuis quandoque pro breui tempore magnopere delectent, & quandoque, & forte frequentius maximè fastidiunt, & stomachum prouocant, & multa incommoda apportant conuiuantibus. Vnde nos omni studio, totis viribus

expetere

expetere debemus, & curare, vt post positis, & valere iussis temporalibus illis conuiuijs ad æterna cõuiuia vocari mereamur, tum propter inuitantium auctoritatem, tum quoque propter mensæ fęcunditatem. postremò propter loci amenitatem. iuxta illud ps. superius adducti; Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum. Sed maximè vereor, ne tria nos impediant, quo minus ad hanc cęnam vocemur. primũ quidem, macula peccati, quandoquidem nihil immundum potest illuc introire; Deinde debitũ pęnę, quod soluendo sumus, aut hic. aut in igne purgatorio, quo tenemur adhuc rei ob varia peccatorum genera, quæ nos petulanter commisimus: postremò vereor, ne plerisque desit vestis illa, de qua paulo ante sumus loquuti, hoc est vestis illa nuptialis, quę ad huiusmodi nuptias deferri solet. Quamobrem opere prętium est, priusquam veniat tempus, quo ad nuptias agni euocemur, emũdemus conscientias nostras ab operibus mortuis ad seruiendũ Deo viuenti, quod vt commodè, & sufficienter possimus efficere, postulemus ab eo augumentum fidei, spei, & charitatis, vt mereamur assequi, quod ipse promittit, & implere, quod ipse præcepit. Et de hoc satis.

Caput tertium.

Sequitur nunc aliud a nobis propositum videre, scilicet qui sint conuiuę huius Cœlestis, & supremi conuiuij. Et primum quidem vnico verbo possumus respondere, & facere satis huic dubio. dicit.n Aug. in quodam sermone, ꝙ ad conuiuium cœlestis Patriæ non admittitur nisi quicunque est fidelis, & iustus, & laudabilis inuenitur, memores .n. esse debemus voluntatem non nostram, sed Dei facere debere, quia qui fecerit eius voluntatem, manebit in æternum sicut & ille manet in æternum. Sed si volumus magis ad propria, & particularia descendere, & describere proprijs qualitatibus, qui sunt admittendi ad huiusmodi conuiuium, docebit nos ipse conuiuator, pariter & conuiua Christus Dominus noster, ꝙ enim fuerit ipse conui-

A uator, dictum est supra. Nec existimes, cum nos nominamus filium, & dicimus ipsum præparasse cõuiuium, & esse conuiuatorem, & conuiuam, sicut ipse dixit apud Matth. amodo non bibam de hoc genimine vitis, donec bibam illud nouum in regno patris mei, nos excludamus patrem, & Spiritum sanctum. Siue ergo audiamus, ostende nobis filium, siue audiamus, ostende nobis patrem, tantundem valet, quia neuter sine altero

B potest ostendi. Vnum quippe sunt, sicut & ipse ait Ioan. 10. Ego, & pater vnum sumus. Denique propter ipsam inseparabilitatem, sufficienter aliquando nominatur, vel Pater solus. vel filius solus, adimpleturus nos lætitia cũ vultu suo. Nec inde separatur vtriusque spiritus, idest Spiritus Patris, & Filij, qui spiritus propriè dicitur, spiritus veritatis, quem hic mundus accipere non potest. Hoc est enim plenum gaudium nostrũ, quo

C amplius, non est, frui scilicet & vberius Trinitate Deo, ad cuius imaginem facti sumus. Propter hoc aliquando scriptura ita loquitur de Spiritu sancto, tanquã solus ipse sufficiat ad beatitudinem nostram, & ideo solus sufficit, quia separari a Patre, & Filio non potest, sicut Pater solus sufficit, quia separari a Filio Spiritus sanctus non põt, & Filius ideo sufficit solus, quia separari a Patre, & Spiritu sancto non potest. Cętera quæ

D maximè spectant ad plenam, & perfectam notitiam Sanctissimæ Trinitatis, vide a D Aug. 1. de Trinit. cap. 8. vbi luculenter, & expræsse declarat hoc mysterium Trinitatis, & Vnitatis Essentiæ diuinæ. Hęc pauca ex eo notare voluimus, vt quisque intelligat, cum dicimus Christum Dominum fuisse conuiuatorem, pariter & conuiuam, intelligere nos de omnibus tribus personis. Cęteros, qui præter Christum sunt conuiuæ

E in Regno Cęlorum nunc describemus, & ne videamur ex nobis ipsis loqui, ex D. Paulo 1. ad Corinth. cap. 15. considerentur hæc verba, dicit enim Apostolus. Vnusquisq. suo ordine, primitiæ Christus: deinde, ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. Deinde finis, cum tradiderit Regnum Deo, & Patri. & quanquam Diuus Paulus visus

fuerit

fuerit loqui de ijs, qui sunt resurrecturi, possunt tamen ea, quæ adduximus & de ijs qui aderunt conuiuio cœli, dum præsertim fuerint consummata omnia, intelligi. Qui ergo post Christum sunt, citra omnem controuersiam admittendi, demōstrat Saluator apud Matth. c 5. quorū primi sunt pauperes spiritu, quorum dicit esse Regnum cœlorum. Pauperes autem spiritu vocat Augustinus, qui sunt humiles, non inflati, non superbi, ac tumidi, & quamuis Regnum cęlorum; quod illis promittitur sit longè altum, & sublime, tamen qui se humiliat exaltabitur, & illuc secure perueniet, & commorabitur.

Matth. 5.

Aug. super ps. 83.

Deinde, q fuerint mites ad istud conuiuium admittentur, posside buntq. terram nō possidebuntur à terra. Terram inquam, non quæ calcatur pedibus, sed terram viuentium, hoc est ipsum cœlum, quod propter soliditatem, & stabilitatem hęreditatis perpetuæ voluit appellare terram. Mites autem dicuntur, qui non resistunt malo, sed resistunt improbitatibus, & vincūt in bono malum. Alibi dicit Augustinus esse mitem, non est aliud quam, subijci Deo, non resistere illi, si benefeceris, non glorieris, ipse tibi placeat, non tu tibi. Et si mala quandoque pertuleris, ipse tibi nō displiceat, sed tu ipse tibi, quia iustè merebaris.

Tertio admittūtur lugentes, quia peregrinantur a Domino, & vna cum Dauide conqueruntur dicentes, heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, quique multas tribulationes patiuntur in hoc mundo. Et plerunque tristantur de amissione charorum. ibi consolatur lugens, vbi erit vera consolatio, quæ non amplius amittetur, & hic quoque sæpe numero consolantur ope Spiritus sancti, qui verè dicitur Paracletus idest consolator.

Succedunt alij, qui esuriunt, & sitiunt iustitiam; quos non oportet ambigere, sint vnquam laturi famem, & sitim, dictum est enim quòd saturabuntur. Sed quid est esurire, & sitire iustitiam? nihil, mehercle, aliud nisi quod bonum est & quod placitum est in conspectu Domini. Si ita esurit interior homo noster, habet cibum suum, idest panem qui de

Esurire iustitiam qd.

A cœlo descendit. Si sitit, apud eum est fons vitæ.

Deinde misericordes, facillimè intro ducuntur ad hoc conuiuium, & rationabiliter quidem, quoniam qui facit in alium misericordiam, & ipse misericordiam consequetur; fac, & fiet, dicit Augustinus, fac cum altero, vt fiat tecum, quia abundas, & eges, tu abundas temporalibus, eges æternis. Mendicus homo ad te accedit, & tu mendicus Dei es, B fac igitur cum mendico tuo, quod tibi vis fieri a Christo Dn̄o adiutore tuo, quod facies cum mendico petitore tuo, hoc aget Deus tecum, qui es mendicus Dei. Hæc ex Aug. ad verbum.

Post hos occurrunt ij, qui sunt mundi corde, quippe qui absque vllo negotio fruuntur delitijs, & potioribus epulis huius conuiuij, quia scilicet videbunt Deū, in cuius visione consistit tota merces nostra, dicit enim August. hoc in C loco, hunc esse finem amoris nostri. videlicet videre Deum, finem inquā quo perficiamur, non quo consumamur, finitur cibus, quia consumitur. Finitur vestis quia perficitur. Visio Dei est finis quo perficimur, quia quicquid agimus, quicquid bene agimus, quicquid nitimur, quicquid laudabiliter ęstuamus, quicquid inculpabiliter facimus, & desideramus, ad Dei visionem cum peruenerimus, plus vltra non requiremus. Sed D quæ dicit Aug. sunt intelligenda in ordine ad voluntatē, non seclusa dilectione, & charitate, quæ primum locum obtinet inter omnia quæ ducunt ad Christum. Sed qui sunt isti mundi corde? qui sentiunt de Dei bonitate, & in simplicitate cordis quærunt illum Sic dicit D Aug. in eo sermone cap 7 si ergo desideramus videre Deū, oculus iste mundetur, vt possit hoc beneficio frui. Dicit hoc Petrus Acto 15. fide purificans cor- E da eorum sed quæ fides? non ea qua dęmones credunt, & contremiscunt, nec ea, qua flagitiosi homines gloriantur, sed, quæ per dilectionem operatur, cui succedit etiam spes, vt s. credamus, & speremus aliquando futurum, quod credimus, & quod nobis a Deo promittitur. Tria ergo sunt, quibus perfectè cor mundatur. Videlicet fides, spes, &

Mundi corde qui.

& charitas. Sed vide, & considera, quale, & quantum præmium sit propositum ijs q sunt mundi corde, quod scilicet Deum videbunt, quæ est tota merces nostra. Alijs verò vel regnum cœlorum, vel possessio terræ, vel consolatio, aut saturitas promittitur. His verò ac solis Deus pollicetur visionem Dei. Vi. Aug Epist. 112. quantum extollit munditiam cordis. Et quomodo Deus non videtur visu, non circunscribitur loco, non auditu affatu, nec tactu tenetur, nec sentitur incessu: B & cum absens putetur, videtur, & cum præsens est, non videtur. Verū ne existimes alios fore hoc beneficio destitutos quandoquidē omnes vel mites, vel pauperes, aut lugentes, & quicunq. alij sunt sigillatim nominati videbunt Deum sed non quia pauperes spiritu, vel quia mites, aut misericordes, sed qa sunt mūdi corde, Deum videbunt, sicut si quis diceret. beati qui habent pedes, quia ambulant, beati qui habent manus, quia C operātur, & sic de singulis functionibus aliorum membrorum: non tamen sequitur eos non esse beatos, qui habent alterum istorum membrorum.

Sunt etiam viri pacifici, qui libentissimè ad istud conuiuium admittuntur, vbi sortiuntur optimam partem, quoniam filij Dei vocabuntur. In pace quidem perfectio est, vbi nihil repugnans, & quoniam in Deo summa pax, & tranquillitas est, ideo pacifici, quoniam simi- D litudinem Dei gerunt, filij Dei vocabuntur. Dicuntur aūt pacifici in semetipsis, qui omnes animi motus componentes, & subijcientes rationi, i. menti, & spiritui, carnalesq. concupiscētias, edomitas habentes fiunt regnum Dei, in quo ita sunt ordinata omnia, vt quod est summum in homine, & excellens, imperet cęteris, quæ sunt communia nobis, & bestijs. At id, quod est excellens in homine subijciatur potiori, idest Deo, qui E est ipsa veritas, hoc est Vnigenitus filius Dei.

Postremò adest vocatio, & amplexus illorum ad hanc mensam qui persequutionem patiūtur propter iustitiam, quoniam ipsorum eſt regnum cœlorum. Et notanter quidem inquit, qui patiuntur propter iustitiam, & non propter eorum culpas, ac demerita, quoniam ipsorum est regnum Cœlorum, & postea subdit Christus in eodē loco dicens Beati estis, cum maledixerint vobis homines, &c. loquens nunc ad præsentes, quod mox loquutus fuerat generaliter ad quoscūque. Dicit Aug. hoc ideo factum, vt quę iam dixerat ad absentes, ad eosdem præsentes attribui debere demonstraret, & quę ad præsentes etiam ad alios absentes referenda esse intelligerēt, tales ergo sine vllis ambagibus existimandi sunt præ cæteris admittendi ad conuiuium Regni cęlorū, sed præter istos, quos ex ore Christi enumerauimus, refertur apud Lucam 14. cap. multos alios fuisse vocatos, & quotidie vocari ad hanc cœnam magnam, & ad huiusmodi conuiuium, qui renuerūt accedere, qui omnes se facile excusarūt, quia alijs negotijs, etiam non illicitis occupati, accedere renuerunt, de quibus tamen dicit ille, qui fecit cęnam magnam, quia nemo uirorum illorum, qui uocati sunt, gustabit cœnam meam. Sed nihil mirum, quod multi sint uocati, ueuire tamen contempserint, quia hi oēs sunt de numero reproborum, nec possunt subterfugere, & de Deo ipso conquæri, quin & ipsi uocentur ad conuiuium, sed quoniam carnalibus delectationibus sunt addicti, & rebus terrenis magis, quam Dei obsequio, & uoluntati mācipati idcirco etiam uocati non admittuntur ad conuiuium.

Caput quartum.

Sed ubi nam fieri credēdum est hoc conuiuium?, quo in loco paratur ista cęna, ut commodè, lautè, & opipare possint refici, & recreati amici Dei? Nulli dubium, locum istum esse regnum cęlorum dicit enim Christus apud Matt. 22. Simile est regnum cęlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Et præterea, nōue Christus Dñus apud Ioā. 14. dixit in domo patris mei mā siones multæ sunt? quæ est domus Dei? multiplex quidem, domus. n. Dei, ubi habitat Deus, dicitur enim domus alicuius habitatio eius, domus ergo Dei est vbi residet Deus, et quia ubique residet, idcirco nullus est locus in toto uniuerso, qui sit destitutus

stitutus præsentia Dei, peculiariter autem domus Dei sunt Sancti, angeli Dei, beatorum aīæ in quibus habitat Deus, & vbi priora, & maiora Dei opera fiunt, & conspiciuntur. Templum Dei est cor nostrum, dicebat enim Paulus 1. Cor 3. Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Domus Dei est etiam ecclesia militans, vt inquit Apostolus, vt sciatis quomodo oportet vos in domo Dei ambulare: domus Dei etiam appellatur locus, in quo præces, & orationes Deo offeruntur, vt habetur apud Ioannem. domus mea domus orationis vocabitur, de qua etiam loquebatur Dauid ps. 43. In domo Dei ambulauimus cum consensu. Sed cum Saluator inquit. In domo patris mei mansiones multæ sunt, ipse loquitur de domo, de qua loquebatur Ioan. Apocalip. cap. 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & ipse habitabit cum eis. Domus ergo Dei est consortium Dei, & beatorum spirituum. Domus Dei est gloria æterna. Domus Dei est fruitio visionis diuinæ essentiæ. Domus Dei est perpetua dilectio, quies, & delectatio eorum, de quibus antea loquti sumus, qui scilicet sunt mundi corde. Sed si ista fruitio, quies, & beatitudo est vna tantū, quomodo in domo Dei sunt mansiones multæ? d. Aug. quia contingit in ea domo alium esse alio fortiorē, alium alio sapientiorem, alium alio iustiorem, & alium alio sanctiorem, nullus tamen eorum alienabitur ab illa domo, vbi mansionem pro suo quisque acceptutus est merito. Denarius quidem ille, de quo loquitur Christus Matth. 20. Equalis est omnibus, quem pater familias eis qui operati sunt in vinea iubet dari omnibus, non in eo discernens, qui minus, & qui amplius laborarunt, quo vtique denario vita significatur æterna, vbi amplius alio nemo viuet, quoniam viuendi non est diuersa in æternitate mensura, sed multæ mansiones diuersas meritorum in vna vita æterna significant dignitates, alia est enim claritas solis, alia claritas Lunę alia claritas stellarum. Stella. n. a stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorum hoc est, quod D. Tho. determinat 1. 2. quæst. quinta art. 2. quod in ratione beatitudinis duo includūtur. s. ipse finis vltimus, qui est summum bonum, de quo toties loquti sumus, & adeptio, vel fruitio ipsius summi boni. ratione ipsius beatitudinis vna tantum est domus, vna habitatio, sed quantū ad ipsam adeptionem, vel fruitionem potest aliquis alio esse beatior, quia quanto magis hoc bono fruitur, tanto dicitur esse beatior: & potest dici habere mansionem, seu domicillum aliquantò clarius, aut splendidius, sicut v. g dicimus virginali pudicitia florentes, esse clariores ipsis coniugatis, & martyres, qui lauerunt stolas suas in sanguine agni pręferri ipsis confessoribus, & Gloriosam Virginem Dei Genitricem exaltatā esse super choros Angelorum. Nullus quæso adhæreat falsæ opinioni illorum, qui existimant in domo Dei esse multas māsiones, quia detur aliqua mansio extra regnum cęlorum, vbi degant ij, qui sine baptismo ex hac vita commigrarunt, quia sine illo in Regnum cœlorum intrare non potuerunt, nullus admittat hanc opinionem, quia falsissima est, & a veritate longissima, non enim pręter regnum cęlorum datur alius locus, vbi sit domus Dei, de qua loquitur hic Saluator. Hæc est illa domus non manu facta, æterna, in cęlis extructa. Hæc est illa domus, de qua d. Proph. ps. 83. Beati qui habitant in domo tua Domine. in sæcula sæculorum laudabūt te. Et hæc satis de isto puncto.

Caput quintum.

Consequenter videndum esset, quis fuerit minister huius conuiuij, cui quæsito absque multo negocio potest satisfieri, quandoquidem ex ipsius Euangelistæ verbis nobis demonstratur. Dicimus enim eundem eū esse, qui & conuiuator, & conuiua supra dicebatur. Sic. n. ait ipse de seipso loco iam adducto. Sed ego vado parare vobis locum. At si iam māsiones multę sunt in domo Dei. In domo patris mei, quid parandum vadit iste minister Christus Dei filius? dicit Beatus Aug. mansiones iam statæ sunt, iam adsunt, sed nō sunt paratæ. Scilicet loca sunt prædestinata vbi Beatorū animæ perpetuo sunt mensuræ, sed non sunt

sunt adhuc vocati (antequam. s. Christus pateretur) ad illas possidendas, & incolendas, nuptiæ sunt iam præparatæ, sed non dum erant vocati conuiuæ ad manducandum, gaudendum, & fruendum: propterea dicit Minister, vado parare vobis locum. Ordinauit mansiones, cum prædestinauit, parat autem, cum nos vocat, vel mansiones in domo patris sunt eędem ipsæ, & non aliæ, neque vti nunc sunt, parandæ sunt; & nondum sunt, sicut parandæ sunt; sunt enim prædestinando, non sunt vocando, & opere exequendo, propterea dicit, vado parare vobis locum, & vt vnico verbo dicamus, parat mansiones, mansionibus parando mansiones. Hoc idem est cum eo, quod dicebat Apostolus ad Eph. 3. elegit nos ante mundi constitutionem, prædestinādo scilicet non vocando, quos autem prædestinauit, hos & vocauit, sed elegit prædestinando ante mundi constitutionem, elegit nos vocando ante mundi consummationem.

Quidam alij exponūt longè facilius, ꝙ Christus vadit parare locum nō mansiones statuendo, aut distribuendo, & suam cuique assignando, sed vadit parando idest in locum introducendo, ianuam domus aperiendo, & illuc intromittendo, qui iam vocati erant .i. prædestinati. Et quo nam pacto. parauit eis hunc locum introducendo, & conferendo eis beatitudinem iuxta quantitatem meritorum quorumcunq. vocatorum? per Passionem, & mortem suam, post quam susceptam, & obitam, non relinquit eos, sed iterum ad eos accedit postea quam resurrexit, & secum adduxit, vt vbi est ille, sint quoque & ipsi. hoc est quod legitur apud Ioannem. Etsi abierō, & præparauero vobis locum, iterum veniam. & accipiam vos ad me ipsum, vt vbi sum ego, & vos sitis.

Caput quintum.

NVnc opportunè sequitur discussio alterius puncti, videlicet quando hæc erunt .i. quo tempore fient istæ nuptiæ quando inquam celebrabitur istud conuiuium adeo celebre tantopere expectatum a sanctis Patribus, & desideratum, vt dicebat ille ps. 41. Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus meus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, quando veniam, & apparebo ante faciem Dei? Dico, si licet homini peccatori enarrare iustitias, & mysteria Dei, hoc non potuisse fieri, nisi postea quam fuerat deletum Chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum ablatū de medio. & affixum illud cruci, quod tunc fuit effectum. dum expolians principatus, & potestates, traduxit cōfidenter palam triumphans illos in semetipso. & hoc est quod dicebat Saluator dum erat in Cruce, priusquam expiraret. Consummatum est. Iam paratum est conuiuium; tauri, & altilia occisa sunt, parata sunt omnia, venite ad nuptias, tunc ergo factum est istud conuiuium, cuius notabile signum fuit absolutio, & remissio facta ipsi latroni, cui dixit Christus: Amen dico tibi hodie mecum eris in Paradiso, & longè vberior fuit gratia illi cōcessa, quam præcatio. semper enim Dominus plus tribuit, quam rogatur, ille rogabat, vt memor sui esset, Dominus autem præbuit illi mansionem secum in Paradiso, esse n cum Christo erat vita, & vbi Christus, ibi Paradisus & Regnum. Sed conuiuium istud nondum est plenè confectum, sed tunc erit penitus absolutum, quando mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Vt dicit Apostolus, 1. Cor. 15. Sed quæritur quando perficietur, & penitus absoluetur hoc conuiuium? Vereor equidem ne mihi fiat illa responsio, quam Saluator noster attulit suis discipulis percunctantibus. Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel? quibus dixit, Non est vestrum nosse tempora, vel momēta, quę posuit pater in sua potestate d. August. ps. 103. fiet istud conuiuium post peregrinationem, idest quando perfecerimus viam. Tunc non deficiet quod nobis præsto est, nec nos qui fruemur; nec fastidiet qui manducabit, nec deficiet quod manducabitur: Sed quoniam Paulus Apostolus, qui vidit arcana Dei 1. ad Cor 15. videtur afferre tempus, quo ista fient, dicemus & nos cum eo, tunc erit perfecta

1. Cor. 15.

cta refectio, & consummatio, cum tradiderit Regnum Deo,& Patri, cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & cetera tunc fient, de quibus loquitur Apostolus in eo loco, & Esaias in præsenti c. 25. pro quorum clariori intellectu non pigeat videre, & legere Beatum Augustinum 1. de Trin. cap. 8. Et quæ ab eo dicuntur, diligenter expendere, & considerare, quia sunt longè difficilia, & maxime necessaria. Et hæc pauca de Toto hoc articulo a nobis proposito.

F I N I S.

REGISTRVM.

ABCDEFGHI.

Omnes sunt Duerni præter I. quæ sunt Duerni, cum medio.

PERVSIÆ,

Ex Typographia Vincentij Colombarij Andreæ Brixiani Hæredis. Superiorum Permissu.

M. D. XCVII.

AVTHORES QVORVM DOCTRINA HOC CONSTAT OPVS.

SECVNDVM ORDINEM ALPHABETI.

N

NAuarrus.
Nicolaus Papa.
Nonius.

O

OVidius.

P

PErsius.
Petrus Ciacconius Hispanus.
Philo.
Plato.
Plinius.
Plutarcus.
Polidorus.
Politianus.

Q

QVintilianus.

R

RAuisius.
Richardus

S

SAlustius.
Scotus.
Seneca.
Siluius.
Suetonius.

T

THomas Aquinas.
Terentius.
Tertullianus.

V

VAlerius Max.
Varro.

INDEX INCOMPLEXORUM QUARUNDAM ADDITIONUM SUPER ISAIAM PROPHETAM.

EIUSDEM AUTHORIS F. THADDAEI PERUSINI.

A

Thalamus

INDEX COMPLEXORVM QVARVNDAM ADDITIONVM SVPER ISAIAM PROPHETAM.

REVERENDISSIMI D. THADDAEI PERVSINI.

A

Augustinus

Conuiuium

Cur

E.

Facilitas

F

G

H

Hieronymus

I

L

Ministri

N

Præparatio

Pudicitia

Quidam

T

Vita

Finis Indicis Incomplexorum, & Complexorum.

ERRATA

ERRATA IN TRACTATV de Conuiuio ſic corrige.

Epulabant	legi	epulabantur	21.c.1	Diſceptatic		diſceptatus	100.d.2
Lactuas	legi	lactucas	22.c 2	Innentu	legi	inuentus	101.d.2
Inferioriores		inferiores	58.a.2	Intigit	legi	intingit	102.a.2
Preto		Prælato	62 d.2	Diligitiſime		diligit me	104.b.2
Lange		longe	62.d.2	Inbgnitæ		inſignitæ	109.b 2
Diututum		Diluuium	66.b.1	Qoi		qui	112 b.1
Progroſſus		progreſſas	87 a.2	Conuiuim		conuiuium	113.a.2
Dificiant		deficiant	90.c.1	Bonum		bouum	113.a.2
Mandacem		mendacem	91.c.2	Aug:iſtuſtinus		Auguſtinus	114.c.2
Etat		erat	92.c.2	Vecati		vocati	118.c.2
Perficiens		perficiens	94.b.2	Cœterom		æternum	119.b.1
Peębere		præbere	94.b.2	Sanguines		ſanguinis	121.d.1
Aceeſſerunt		aceeſſerunt	94.b 2	Petera		petra	121.b.2
Dixipulis		diſcipulis	97.a 2	Admirabili		admirabile	121.c.2
Saluotoris		Saluatoris	97.b 2	Nillibi		nullibi	123.b.1
Arinam		afinam	97.d.2	Priuates		priuatis	123.c.2
Itunum		iturum	98.d 1	Cor ferri		conferri	127.c,2
Sd		ſed	98.c.1	Qaod		quod	138 a.1
Hui		huic	99.a.1	Sauitas		ſuauitas	140.c.1
Apinatus		opinatur	100.d 1	Faſtidum		faſtidium	141.c.1
Ltuas		lauas	100.d.1	Soluendo		ſoluendi	142.b.1
Expediat		expediat	100.a.2	PRIVSQVE		PRIVSQVAM	89.

REGISTRVM

ERRATA SECVNDI TOMI
Esaiæ Prophetæ sic corrige.

fol.96.b.Defectis	lege	defessis
f.458.b.Sit	lege	esse
f.494.c.Scriuulem		seruilem
f.495.a.Letram		lętitiam
f.496 c.Perperruam		perpetuam
f.519.b Punirentur		punientur
f 510.c.bibilijs		Biblijs
f 256.a Paupes		pauperes
f 287 d.Impiunt		impediunt
f 315 d.Preterit		poterit
f 315.d.Basilius		Basiliseus
f.316.e.ereiat		excitat
f.731.d.Seruitiam		seuitiam
f 343.a.da		secundum
f 348.e.Plaontati		plantatio
f 348 e.lubruscha		labruscha
f 356.a.inter aggredi		iter aggredi
f 156.e.Saulum,		saeculum
f.357 b.Apostoli		Apostolis
f.365.d Milius		melius
f 366.d.erunt		erit
f.366.e.flaueentia		flacientia
f 367.d Aegipti		Aegyptij
f 368 b.Diuitis		diecus
f 372 d.Subtepta		subrepat
f 374 e Chanaan		Chanaam
f 375 a.Ereptum		erectum
f.376.c.propugnatoem		ꝓpugnatorē
f.378 a coacta		redacta
f.380 a.Aetiopium		Aethyopum
f.390 a.Eomiserit		commiserit
f 408.d.Popolorum	lege	Populorum
f.410.a.Anino	lege	anima
f 416 a.Oppoituiuni		opportunum
f.415.a Vrbs		vrbis
f.416.a.Nterprętari		Interpraetari
f.412.b.esto		est
f 412.a.Synominis		Synonimis
f.420.c.Monituros		moriturus
f 422.b.Domum		domus
f.433.e.Ciuitas		Ciuitates
f.672.e.Præcatio		Prædicatio
f 704.a Ezechiam		Esaiam
f.427.d.Ereta		creata
f.362.e.Barcuch		Baruch
f 365.e.parua		pauca
f.381.e.2.quidem		quidam

f.383.b. ibis legitur in duobus versiculis præsertim secundo loco leg. cum primis.

f.73. vbi ponitur intentio Authoris apponitur ibi expositis dematur, sunt multi præterea alij errores. quos corrigere neglex imus, propterea quod non eius generis sunt, vt intelligentiam lectoris retardare possint, & vnusquisque per se eos corrigere poterit. Sed inter omnes tres sunt præcipui in hoc secundo Tomo, qui nulla ratione possunt dissimulari, qui quidem cuius, aut quorum culpa cōtigerint planè ignoto.

Primus error est, quòd tractatus quidam factus super librum Domini, seù de libro Domini, & in primo & in hoc secundo Tomo impressus fuit.

Secundus error est quod in eo tractatu in quo agitur de Triplici Conuiuio in foliorum initio ea verba sunt impressa, videlicet Authoris Intentio, quæ in principio tantum ipsius opusculi ponenda fuerunt.

Tertius error in hoc tractatu de conuiuio est penes numerum foliorum. Nam per sex, aut octo folia vsque ad numerum decimumseptimum impressor sequutus est numerum foliorum secundi tomi. Non potuit tolli hic error, ne index rerum, & verborum vanus, & irritus redderetur, quem quidem ingenti studio, & labore magna ex parte confecit Admodum Reuerendus Pater Magister Io. Maria Fulginas Sacræ Theologiæ doctor, mei, & vniuersi ordinis amantissimus.

Cœterum est alius error in secundo tomo in expos cap.63.fol 224.vbi in ipso fine deest integer versus qui sic haberi debet Bosra verò dicebatur esse sita in regione Moabitarum, qui versiculus ab impressore fuit omissus.

Q

S

T

e 2 Verba

Xpus

Finis Indicis Incomplexorum, & Complexorum.

ERRATA

ERRATA IN TRACTATV de Conuiuio ſic corrige.

Epulabant	legi	epulabantur	21.c.1	Diſceptatie		diſceptatus	100.d.2
Lactuas	legi	lactueas	22.e 2	Inuentu	legi	inuentus	101.d.2
Inferioriores		inferiores	58.2.2	Intigit	legi	intingit	102.2.2
Preto		Prælato	62 d.2	Diligitiſime		diligit me	104.b.2
Lange		longe	62.d.2	Inbgnitæ		inſignitæ	109.b 2
Diuiuium		Diluuium	66.b.r	Qoi		qui	112 b.1
Progroſſus		progreſſas	87 2.2	Conuiuim		conuiuium	113.2.2
Dificiant		deficiant	90.e.1	Bonum		bouum	113.2.2
Mandacem		mendaeem	91.c.2	Aug:iſtuſtinus		Auguſtinus	114.e.2
Etat		erat	92.e.2	Vecati		vocati	118.c.2
Perficiens		perficiens	94.b.2	Cœterom		æternum	119.b.1
Peçbere		præbere	94.b.2	Sanguines		ſanguinis	121.d.1
Aeceſſerunt		aceeſſerunt	94.b 2	Petera		petra	121.b.2
Dixipulis		diſcipulis	97.2 2	Admirabili		admirabile	121.c.2
Saluotoris		Saluatoris	97.b 2	Nllibi		nullibi	123.b.i
Arinam		afinam	97.d.2	Priuates		priuatis	123.e.2
Itunum		iturum	98.d 1	Cor ferri		conferri	127.c,2
Sd		ſed	98.e.r	Q2od		quod	138 a.1
Hui		huie	99.2.1	Sauitas		ſuauitas	140.e.2
Apinatus		opinatur	100.d 1	Faſtidum		faſtidium	141.c.1
Ltuas		lauas	100.d.1	Soluendo		ſoluendi	142.b.1
Expedias		expedias	100.2.2	PRIVSQVE		PRIVSQVAM	89.

REGISTRVM

ERRATA SECVNDI TOMI
Esaiæ Prophetæ sic corrige.

fol.96.b. Defectis	lege	defestis
f.458.b.Sit	lege	esse
f.494 c.Seriuulem		seruilem
f.495.a.Letram		lętitiam
f.490 e.Perperruam		perpetuam
f.519 b Punirentui		punientur
f 510.c.bibilijs		Biblijs
f 256.a Paupes		pauperes
f 287 d.Impiunt		impediunt
f 315 d.Preterit		poterit
f 315.d.Basilius		Basiliseus
f.316.e.ereiat		excitat
f 731.d.Seruitiam		seuitiam
f 343.a.da		secundum
f 348.e.Plaontati		plantatio
f 348 e.lubrulcha		labruscha
f 356.a.inter aggredi		iter aggredi
f 156.e.Saunlum,		saeculum
f.357 b.Apostoli		Apostolis
f.365.d Milius		melius
f 366.d.erunt		erit
f.366.e.flaucentia		flacientia
f 367.d Aegipti		Aegyptij
f 368 b.Diuitis		dicetis
f 372 d.Sibreptu		subrepat
f 374 c Chanaan		Chanaam
f 375 a.Erepium		erectum
f.376.e.propugnatoem		ꝓpugnatorē
f.378 a coacta		redacta
f.380 a.Actiopium		Aethyopum
f.390 a.Eomiilerit		commiilerit
f 408.d.Popolorum	lege	Populorum
f.410.a.Animo	lege	anima
f 416 a.Oppoituruni		opportunum
f.415.a Vrbs		vrbis
f.416.a Nierpręta ri		Interpraetari
f.412.b.esto		est
f 412.a.Synominis		Synonimis
f.420.e.Monituros		moriturus
f 422.b.Domum		domus
f.433.e.Ciuitas		Ciuitates
f.672.e.Præcatio		Prædicatio
f 704.a Ezechiam		Esaiam
f.427.d.Ereta		creata
f.362.e.Bareuch		Baruch
f 365.e.parua		pauca
f.381.e.2.quidem		quidam

f.383.b. ibis legitur in duobus versiculis præsertim secundo loco leg. cum primis.

f.73. vbi ponitur intentio Authoris apponitur ibi expositis dematur, sunt multi præterea alij errores. quos corrigere neglecimus, propterea quod non eius generis sunt, vt intelligentiam lectoris retardare possint, & vnusquisque per se eos corrigere poterit. Sed inter omnes tres sunt præcipui in hoc secundo Tomo, qui nulla ratione possunt dissimulari, qui quidem cuius, aut quorum culpa cōtigerint planè ignoro.

Primus error est, quòd tractatus quidam factus super librum Domini, seù de libro Domini, & in primo & in hoc secundo Tomo impressus fuit.

Secundus error est quod in eo tractatu in quo agitur de Triplici Conuiuio in foliorum initio ea verba sunt impressa, videlicet Authoris Intentio, quæ in principio tantum ipsius opusculi ponenda fuerunt.

Tertius error in hoc tractatu de conuiuio est penes numerum foliorum. Nam per sex, aut octo folia vsque ad numerum decimumseptimum impressor sequutus est numerum foliorum secundi tomi. Non potuit tolli hic error, ne index rerum, & verborum vanus, & irritus redderetur, quem quidem ingenti studio, & labore magna ex parte confecit Admodum Reuerendus Pater Magister Io. Maria Fulginas Sacræ Theologiæ doctor, mei, & vniuersi ordinis amantissimus.

Cœterum est alius error in secundo tomo in expos cap.63 fol 224. vbi in ipso fine deest integer versus qui sic haberi debet Bosra verò dicebatur esse sita in regione Moabitarum, qui versiculus ab impressore fuit omissus.